ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ М.Х.ДУЛАТИ АТЫНДАҒЫ ТАРАЗ УНИВЕРСИТЕТІ ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ТАРАЗСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ М.Х.ДУЛАТИ ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN DULATY UNIVERSITY FACULTY OF PHILOLOGY AND HUMANITIES

« ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР, ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ **ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАРЫНЫҢ ЖИНАҒЫ**

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ»

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE «PROBLEMS OF SCIENCE AND EDUCATION: CURRENT ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS»

1-ТОМ
VOLUME 1

ТАРАЗ 2025

ӘОЖ 81.139

УДК 81.139

UDC 81.139

«Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы. – Тараз, 28 ақпан, 2025. – 1 том. – 486 б.

«Проблемы науки и образования: актуальные проблемы, достижения и инновации» – сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Тараз, 28 февраля 2025. – 1 том. – с.486.

“Problems of science and education: current issues, achievements and innovations” - a collection of materials from the International Scientific and Practical Conference. – Taraz, February 28, 2025. – Volume 1. – p.486

Бұл жинақта «Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясына қатысушылардың ғылым және білім беру ортасының мәселелері, болашағы мен байланыс шектеріне негізделген мақалалары енді.

В сборнике размешены статьи участников Международной научно-практической конференции «Проблемы науки и образования: актуальные проблемы, достижения и инновации», посвященные проблемам, перспективам и коммуникативным границам науки и образовательной среды.

The collection contains articles by participants in the International Scientific and Practical Conference “Problems of science and education: current issues, achievements and innovations”, dedicated to the problems, prospects and communication boundaries of the science and educational environment.

Жауапты редактор: Г.Б.Исабекова

Редакция алқасы: П.А.Құдабаева, Н. Е. Якияев, М.Ауғанбаева, З.Б.Құрманбекова

ӘОЖ 81.139

УДК 81.139

UDC 81.139

СЕКЦИЯ 1 / SECTION 1

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ/ ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ/ PHILOLOGICAL SCIENCES

Issabekova G.B., Rakhymbekova, Nazarbekova A.A..

Brand management as a toolkit for tourism development: case of small cities……..... 11

Gubareva R., Akynbekova A., Borankulova G., Rui Pedro Lopes.

Big data trends in city resources analysis……..... 14

Қанат К.Б., Абдықадырова Т.Р.

Әдебиетте ұлттық зияткерлікті оқыту мәселелері (Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде)……..... 19

Абдықадырова Т.Р., Бекзатхан Б.Б.

Міржақып дулатұлы – қазақ публицистикасының негізін қалаушы……..... 22

Абдраимова Ш.О.

Оқыту технологиялары мен педагогикалық инновациялар: теория және тәжірибе……..... 25

Абдықадырова Т. Р., Заурбекова М. М.

XX ғасыр басындағы қазақ прозасындағы әйелдер бейнесі ……..... 28

Абеева М.А., Малиновская М.Э.

Эффективное использование метода pbl на уроках английского языка……..... 31

Абильдаева Б. Н.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында деңгейлеп-саралап оқыту әдістемесінің тиімділігі…….... 35

Акбергенова С. Р,Сейтханова С. С.

Читательская грамотность как основа функциональной грамотности…… 39

Stybayeva A.M.

Methods of using voice assistants to improve english communication……..... 42

Алиева А.А.

Орыс тілі – ортақ тіл……..... 44

Алипбаева А.М.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы негізінде педагогикалық тиімді әдіс тәсілдерді қолдану арқылы функционалдық сауаттылықты арттыру……..... 47

Аманкулова Н.Т.

Совершенствование функциональной грамотности на уроках английского языка:
Проблемы и методы их решения……..... 52

Амирханова. А. Б.

Функционалдық сауаттылық – сапалы білім негізі……..... 55

Anuarbekova A.A.

The role of feedback in english language assessment……..... 57

Асанова. А. Р.

Қазақ тілі сабағында білім алушылардың рефлекциялық қабілетін дамыту тәсілдері……..…….... 60

Ауғанбаева З.С.

Оқу мен оқытудағы жаңа технологиялар арқылы оқушының қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында қызығушылықтарын арттыру……..... 63

Ахметова .У.Ш.

Ағылшын тілін үйрену: перспективалары мен мүмкіндіктері……..... 66

Айтмурзаева М. Д., Ахметова М. К

Problems and challenges in teaching children with special educational needs in Kazakhstan……..... 69

Ахылова Д.М. 76

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесін қалыптастырудағы Ә.Қоңыратбаевтың орны.....

Асильбекова Г.У.

Қазақ тілі сабағында қолданылатын әдістердің ерекшеліктері..... 80

Ахметова М.К., Мадыгулова А.В.

Критериальное оценивание в условиях обновленного содержания среднего образования…..... 83

Әлмеш Н.Е.

Қазақ тілі мен әдебиет сабағында тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытудағы тілдік дағдылар……... 87

Добровольская Н.М.

Определение игровых методов в обучении русского языка и литературы……. 90

Баетова Э.Ж.

Использование современных методов и приемов……..... 93

Байділдаева Н. Ж.

Ағылшын сөздерін есте сақтаудың тиімді тәсілдері……..... 98

Байкеева. Д. О.

«Үнсіз кітап: оқытудың жаңа тәсілі»……..... 99

Баймуханова .И.А.

Қазақ тілі синтаксисіндегі қыстырмалардың қатысымдық сипаты……..... 101

Байниязова .Б.Қ.

Қазақ тілін оқытуда қолданылатын оқу-әдістемелік кешендер……..... 104

Байсерикова А.Г.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың жаңа деңгейі: виртуалды орта және жасанды интелект..... 108

Бейсенұлы Жақып., Қуанышбек .Н.Қ.

Мақал-мәтелдердің халықтар арасындағы рухани мұра ретіндегі рөлі…… 111

Бейсенұлы Жақып, Шералы А. Н.

Көне әдебиеттегі мифтік метаморфоза……..... 115

Бейсова. П. С.

Ғабит мүсіреповтың тілдік және көркемдік қуаты……..... 119

Bekboltaeva. N. T.

Learning english is a necessity for a modern society……..... 122

Бекетаева Г.А.

The role of artificial intelligence in teacher training and professional development …...……..... 125

Bekzhasarova E. K.

Technology, methods and techniques for developing critical thinking in foreign language Lessons…..... 127

Бекпатшаева. Ф. Ш..

Қазақ лирикасындағы дәстүрлі образдар……..... 131

Бектурсынова Э.М. , Заурбек А.Б.

Ағылшын тілін мақал – мәтелдер арқылы үйрену әдістері……..... 135

Bolatbekova A.

The use of an interactive approach in teaching speaking in english classes at the middle stage..... 138

Болотина М.Н.

Функциональная грамотность с использованием принципов работы нейросетей для изучения английского языка……..... 142

Бөлебай. Н. Т.

Қазақ тілі сабағында педагогикалық тиімді әдіс - тәсілдерді қолдану арқылы функционалды сауаттылықты арттыру ……..... 145

Галиева. Р. М.

Читательская грамотность как ключевой вид развития функциональной грамотности……..... 147

Гатиятулин Ж. О., Нахмедова. Ж.К.

Методы и методика преподавания русского и английского языка……..... 151

Грудцина Л.Ю.

Совершенствование профессиональных компетентностей учителей русского языка и литературы как условие повышения качества образования..... 154

Дауренбекова А.А.

Қобыланды батыр» жырындағы буын үндестігіне бағынбайтын қосымшалар 158

Макулова Л. Т., Дәурен Қ. Ж.

Қазіргі жасөспірімдердің сөйлеу тіліндегі англицизмдер..... 162

Джолдасова Қ. К.

Влияние искусственного интеллекта на снижение профессиональной нагрузки и предотвращение выгорания педагогов: зарубежный опыт..... 166

Zholdykaraeva .K. E.

Stem and english language learning……..... 172

Жұртшыбаева Г.Т.

Қазақ әдебиеті сабағындағы жасанды интеллект қолданымдары..... 175

Дулыбаева. И. Т.

Тілдік нормалар және жаңа сөздердің қолданысы..... 178

Егисинова Г.Б.

Улучшение мотивации и знаний учащихся по русскому языку через использование цифровых платформ……. 182

Еримова .А. Т.,Тулебаева А. А.

Интерактивные методы обучения как фактор развития функциональной грамотности в школе..... 185

Есиркепова Ж.Ж

Орыс сыныптарына қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың тиімді ……..... 189

Ескендірова З.М Заутпекова М.Е.

Лингвистическая разминка как структурный компонент урока русского языка……..... 193

Зейлова М.Ш, Сұраған А.Ш., Есматова М.Т.

Қазақ тілінен басқа тілде оқытатын жалпы білім беретін мектептің оқушыларын деңгейге бөлу критерийлері 195

Efremova Valentina Nikolaevna.

Developing functional literacy in english language lessons: practice and potential..... 199

Жайдакбаева Д.К.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын оқыту..... 200
Жайнакова А.М.
Р.Ниязбек поэзиясындағы азаматтық сарын……..... 204
Жалбиева А. С.
Тіл дамытудағы мәтіннің рөлі…….....……..... 208
Жанкулова .М. Б.
Сөйлеу тілі мен жазба тілдің ерекшеліктері……..... 211
Жансакалова А.Ж.
Қазақ тілін оқытуда қолданылатын инновациялық технологиялар……..... 215
Жиенбаева А.М.
Русский язык в современном мире……..... 218
Жотабаева Г.М.
Цифровые инструменты и методы В преподавании русского языка в школе..... 221
С.И.Курманалиева.,Б.Б.Жумадилова
Ағылшын тілін оқытуда «сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулін» тиімді пайдалану арқылы оқушы білімін арттыру.....……..... 224
Жумадилова Р.К.
Жасанды интеллект және қазақ тілі мен әдебиеті: оқытудағы мүмкіндіктер……..... 226
Жуматаева Балжан Сайлаубековна.
Заманауи оқыту әдістері мен технологиялары білім сапасын ……..... 228
Жусанбаева Г. Б.
С. Сейфуллиннің «тікенді жол» («тар жол, тайғақ кешу»), романындағы тілдің бейнелі-мәнерлі құралдары..... 231
Исмаилова. Ш. Б.
Мектепті тиімді басқару және мұғалімдердің кәсіби дамуы……..... 234
Исхакова .Г.М.
Интерактивные платформы в обучении русскому языку: современные технологии и методические подходы 237
Кошенова Л.Ш.
Искусственный интеллект в изучении русского языка и литературы……..... 241
Кабылбекова. Ф.А.
На основе обновленной образовательной программы, педагогически эффективный повышение функциональной грамотности с помощью методов и приемов…….. 245
Кайыпчаева. Д.Т.
Ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары…… 249
Калтаева. К.К.
Методика преподавания русского языка в казахских классах……. 251
Кенесариева Г.Б.
Оқушылардың ауызша сөйлеу қабілеттерін дамытудың маңыздылығы……..……..... 254
Karatayeva N.Y.
The use of artificial intelligence in english language teaching……..... 258
Каржаубаева Р.А.
Ағылшын тілі сабағында цифрлық құралдармен тиімді әдістерді қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру……..... 261

Карибаева Ж.Е.,Каптагаева А.К.

Қазақ мектебінде орыс тілін оқытудың интерактивті әдістемесін қолдану……..... 264

Каримова Н.К.

Русский язык в казахстане: проблемы и решения…… 267

Кезенгараева. Р. С.

Қазіргі қазақ тіліндегі сын есімді етістіктер……..... 268

Кеңес.А. Б., Айтмуратова. М. Б.

Methods of teaching english……..... 271

Кенесариева Г.С.

Көсемшелер арқылы жасалған құрмалас сөйлемдердің қолданыс ерекшеліктері…..... 275

Қожагулова Ж.Қ.

Мемлекеттік тілді оқытуда тиімді әдістерді қолдану жолдары……..... 278

Кожахметова Б.А.

Теория и практика преподавания русского языка в обновлённом контенте……... 282

Куздибаева Г.О

Особенности словарной работы в казахской школе…….. 286

Кулибекова Ж. С., Аяған Д. С.

Сал-серілер поэзиясы мен ваганттар шығармашылығының үндестігі……..... 288

Kulmetova. Z.A.

Digital technologies and english language learning: innovations, challenges and future prospects..... 292

Gulshat Kurmatayeva.

Artificial intelligence in text processing and creation……..... 296

Кыдыралиева.З.Б.,Карабаева .А. А.

Как развивать фунциональную грамотность на уроках русского языка литературы…… 299

Қалиева Ж.Д.

Ұ.Есдәулетов поэзиясының ұлттық болмысы……..... 302

Қуанышбек Г.М.

Эпикалық шығармалардың тақырыптық-идеялық және мазмұндық ерекшеліктері……... 306

Куатбекова .К.А. Мусаев. Г.К.

Қазақ тілінің шет тілі ретіндегі инновациялық әдістемесі……..... 310

Макулова Л.Т., Бапаев А.М.

Қазақ тіліндегі ғұрыптық фольклор лексикасының идиоэтникалық семантикасы…….. 313

Махишева Г.Д., Тихонович Ж.А.

The russian language in the modern world……..... 317

Медеева Г.С.

Тіл дамыту және оның маңызы……..... 320

Мубаракшина Р.А.

Эффективные приемы формирования функциональной грамотности на уроках английского языка……. 323

Мураталиева. Г. А.

Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жолдары……..... 327

Мусабекова З.Е., Сейлиханова С.С.

Буль функциясының қолдану мүмкіншілдігі……..... 330

Мырзахмет. Б.С.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда иллюстрациялық-сюжеттік мәтіндермен жұмыс жасаудың әдістері..... 332

Наркулова Г.Р

Цифрлық білім беру: Жасанды интеллект және STEAM……. 336

Ниязкулова Райхан.

Қазақ тілінің ұлттық бірегейлікті сақтау жолындағы рөлі……..... 338

Nuralieva.S.M.

Creative methods and techniques of working in english lessons……..... 341

Nurlybek .B. N., Diltan .D.G.

Modern educational technologies and methods in teaching English……..... 344

Нысанбекова. Г. К.

Қазақ тілін оқытудың кейбір аспектілері……..... 350

Омарбекова. А.А.

Қазақ әдеби тіліндегі қоғамдық саяси лексика……..... 354

Омирбекова. М. О.

Мектеп оқушыларын ағылшын тіліне оқыту үрдісінде жаңа технологияларды қолдану..... 358

Оразбаев Е.Т.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелері……..... 362

Орынбекова. С. Я.

Using tedx in English-Speaking Lessons……..... 365

Пірәлі Н.Е., Төленді Н.Ә

Оқу мен оқытуда студентпен оқытушы ынтымақтастығын арттырудағы Критериалды бағалау-ұжым әлеуетін арттыру ықпалы……..... 368

Рахимбаева М.С.

The relevance of using digital educational resources in modern english language lesson……..... 370

Saidullayeva A.T., Otarova T.N.

Developing critical thinking and reading proficiency through literature……..... 372

Сариева Ж.Ш.,Тұрсұмбекова А.М.

Оқушының жазбаша тілін дамыту – тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды бөлігі……..... 374

Zhazira Satylganova.

Gamification in learning english: mechanics and principles……..... 378

Сексенбаева Ж.М.

Жасанды интеллект және қазақ тілі: орыс сыныптарына арналған оқытудың жаңа форматтары……..... 381

Сембиева Б. К.

Желілік әдебиет: қазақ әдебиетінің жанрлық кеңістігіндегі жаңа үрдістер……..... 385

Сәрсембаева А. А., Төлен Д. Н.

«Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар»..... 389

Сидельникова К. В.

Enhancing the Professional Competencies of Language and Literature Teachers as a Key to Improving Education Quality..... 393

Тагиева М.М.

Из тьмы «подполья» к свету «живой жизни» (на материале романа Ф. М. Достоевского «подросток»)..... 397
Тильманбетова Г. К.
Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда орыс тілінің рөлі…...……. 400
Толенбекова К.М.
Шерхан мұртаза прозасындағы басты образдар сипаты, адам тағдыры, шығармаларындағы тартыс арналары 404
Tulebekova .U. Z.
Жасанды интеллекет пен өнеркәсіптің.Болашағын қалыптастыруды тереңдетіп оқыту..... 408
Takhmina Turdymatova.
The potential of rhymes in teaching vocabulary n a foreign language……..... 411
Турсынбаева А.И.
Цифрлық білім берудегі жасанды интеллект және STEAM: Болашақтың білім беру әдістері..... 414
Т.Н. Турысбекова.
Эффективные методы работы по формированию читательской грамотности младших школьников……..…… 417
Спатова .А. А. 421
Применение искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательном процессе……..
Тыныбекова .Ж Б.
Ағылшын тілі пәнінен функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмаларды қолдану түрлері.... 424
Утегенова Н.Ж.
Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығару: ғылым мен білімнің рөлі…...……..... 426
Khudaybergenova Umida
Integrating modern teaching methods into educational practice……..... 430
Шаханова Э.А.Сманова Л.У
Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру…….... 434
Шилибекова Г.К
Комплекс упражнений по освоению специальной лексики в процессе обучения русскому языку..... 438
Шевлякова Н.В
Искусственный интеллект в обучении русскому языку и литературе в школе: возможности и перспективы 442
Бексултанова М. Б.
Жастар арасында булингтің, кибербулингтің алдын алу жолдары..... 446
Адильбекова А. С.
Математика сабағын саралап жоспарлау..... 450
Кошмуханова А. О.
Применение инновационных методов на уроках русского языка и литературы..... 454
Турганбаева Ш.А.
М. Мақатаев поэзиясының тілі..... 458
Omarova V. B.
Students' assessment system at english language lessons as a means of motivation for learning…..... 463
Капарова А.А.
Проблемы при изучении английского языка..... 465
Адильбекова Г.У., Кожахметова Г.А.
Тренингтік технологиялар: орыс тілін оқытудың заманауи әдісі..... 468

Алимханова Ж.Ж.

Білім берудегі инновациялық әдістер мен технологиялар..... 471

Жиенбаева Ж.К., Мазова Г.М.

Қазақ тілі – ұлттың қазынасы..... 474

Кенжекулова Ф.К., Сәдуақас Қ.

Қазақ тілі сабақтарында тілдік дағдыларды дамытудың әдіс-тәсілдері..... 478

Такимжанова Р.А.

Формирование математических навыков у младших школьников с использованием современных методов..... 480

***Gulnur Issabekova**, PhD M. Kh. Dulaty Taraz University, Kazakhstan,*
gulnur_taraz@mail.ru
***Venera Rakhymbekova**, M. Kh. Dulaty Taraz University, Kazakhstan,*
venera-tarsu@mail.ru
Kutay Oktay, Professor Kastamonu University
koktay@kastamonu.edu.t
Alua Nazarbekova, PhD M. Kh. Dulaty Taraz University,
Kazakhstan,

BRAND MANAGEMENT AS A TOOLKIT FOR TOURISM DEVELOPMENT: CASE OF SMALL CITIES

Abstract

World travel and tourism industry over the last decade has been changing at vertiginous speed. Despite of a lot of researches on destination branding which were done at a country or nation level, there has been little investigation of branding small cities as tourism destinations. The aim of the study was the identification of success factors for the small cities tourism programs. The brand management strategy was critically analyzed and adopted to the small cities. We conclude that the identity of the destination is the reliable option for effective brand management. The destination's identity will foster the development of new tourist offerings. The target audience involved in the research was comprised of community stakeholders of Kazakhstan small cities. The research findings include guidelines for management activities for branding a tourist destination. The chosen activities of brand management will be resulted in strengthening the perception of the overall identity of the small cities, and at last the image of the destination.

Key words: tourism industry, brand management, brand identity

Introduction

The term "brand" as applied to a small city in Kazakhstan sounds unusual. Cities brands do not exist, because in the country there is no branding of cities, from the point of view of science or as a practical tool for regional management. Moreover, the overall promotion of the cities in the target markets has not been built on the principles of marketing, but is done for "his own understanding" of the local administrations heads. However, the problem is urgent, especially for a small city that really intends to build strong local brands. To those could be considered a small city with a long history and cultural authenticity. It is believed that the main reason for the backwardness of the marketing of these cities is the lack or complete absence in their budgets funds for branding.

Problem statement

The priorities of the local administration are the current problems, rather than issues of marketing and development of profitable industries, such as tourism. But if the crisis management field is a matter internally, it is not a reason to abandon the strategic management, which is the branding. Besides, if to know how to create and how to manage their own brand, branding becomes an effective tool to raise funds for local budgets. This is proven by the experience of other countries, where the historic city has become a unique asset, capable of generating significant cash flow. A growing number of cities, particularly in Europe, rely on profit from the architectural and historical heritage. Although issues around branding cities in Kazakhstan today is quite a lot of discussion, so far the city has not been given practical tools for effectively build local brands. These tools must take into account political, economic and social realities, and not just copy foreign experience, although to consider it. To a certain extent, responsibility for the marketing areas lies with the local administrations. The problem is not even the lack of understanding of the local administration responsible for the promotion of its territory, but the fact that the local government offices do not have human resources capable to cope with this task. Therefore, independently, without consulting support from outside their city brands are not created. Another question is who can provide such support to the cities.

Literature review

Simon Anholt in 2002 for the first time used the phrase “branding places” as a term. Around the same time he also used for the first time the phrase "nation branding", which became a landmark for professionals

in the field of brand marketing. D. Aaker (1996) in his book "Building strong brands" gave a detailed description of the concept and defined brand as cornerstone of brand strategy. In the marketing literature the content of the brand referred to identity (brand identity), as one of the main features of the brand - namely the identification of goods or services. Identification - is the process of comparison of the perceived object is stored in the memory of the standard and to establish their identity or coincidence of the essential characteristics.

Branding territories relatively new area of research, but it is already represented by a sufficient number of theories and concepts of brand management. Among the models that received the most practical embodiment are the following.

The Nation Brand Architecture Model**.** Dinnie Keith - one of the world's largest specialists in the areas of branding proposed a conceptual model of the brand of the country, which includes a set of brand assets associated with its name and symbol (Dinnie K., 2008). Brand equity of the state, according to this concept, is the sum of the internal and external assets. Domestic assets are, in turn, are divided into "congenital" (iconography, landscape, culture) and "acquired" (internal counter purchases, support the art, the level of loyalty). In external assets K. Dinnie highlights "assets through the experience of others" (perception of the country's image, the country's image in foreign pop culture) and "dispersed assets". According to this model, the architecture of national brand includes three levels: the actual umbrella national brand; defined their brands in various sectors (tourism, exports, domestic investment, politics and culture, attracting qualified professionals, sport); independent brands at the level of regions, cities, individual national goods and services, cultural and educational centers. This concept of a tourist attraction, on the one hand, influenced by the national brand, is entering his umbrella structure and brand more local territory (region, city, etc.), on the other - is a relatively independent object of branding. This content of brand territory is closely linked to national brand.

S. Anholt Competitive Identity Mode. Anholt proposed a model of the brand hexagon area (elements of a modern brand of the territory): tourism, export brands, politics, business, investment, culture, and people. S. Anholt's idea that the image of the territory cannot be artificial construction, there is no "out of nowhere", and it is determined by tangible and measurable six groups of parameters (S. Anholt, 2007).

If in Europe and the United States, branding places as a practical activity was launched around 1970, in Kazakhstan an active interest in the practice of branding territories only is beginning. This was due to increase in autonomy and responsibility of regional authorities for social and economic development of regions, which in turn means more competition between the domestic and foreign markets.

City branding: case of Taraz

Taraz is an open-air museum. In 2002, the city celebrated 2000 years. Today Taraz, once known as the "city of merchants", is one of the oldest cities in Kazakhstan. For centuries, it was green and beautiful cities of Central Asia, who praised the many poets and writers of the East. For a long time Taraz was on the caravan route of the Silk Road, which ensured the development and prosperity. The indicators characterizing the status and trends of development of tourism in Taraz, characterize it as unattractive to tourists. The amount of tourist flows in the region is defined as common to all regions of Kazakhstan socio-economic factors and competitive advantages in the market area of tourist services. For effective development of tourism the city has some advantages and disadvantages, respectively, compared with other nearby regions.

Strengths - these are the advantages that are typical for other regions located along the Great Silk Road. These include:

- A rich and interesting history of the region, the presence of a large number of historical and cultural attractions, including the holy places for Muslims;
- Favorable location of the region at the crossroads between Europe and Asia;
- Kindness and hospitality of the people;
-The remarkable natural features and mountain landscapes of the desert, rich flora and fauna;
-Good infrastructure of roads and transportation.

These strengths in the provision of adequate attention to development can serve as its early entry with a new tourist product in the world market. It should be noted that at present there are several obstacles to the free movement of tourists. Weaknesses include the lack of knowledge and consequently low level of perception of the region. The region is perceived as environmentally unfriendly because of the proximity to the Aral Sea. In this regard, the tour operators in the region have a particular idea what kind of tourism should be developed. The reasons for this are the lack of a coordinating body, which could contribute to a comprehensive and coordinated action across the region's tourism industry, as well as poor marketing component of tourism enterprises. Besides tourist firms, indirect providers of tourist services are also restaurants, hotels and organizations involved in security, transportation of tourists, etc. The main problems in the area of infrastructure include the following: the low level of service in hotels, low share rooms in hotels that meet international standards and high rates of accommodation because of high operating costs. Consequently, the

state of infrastructure directly affects the level of development of tourism and image formation region.

Many branding projects undertaken in Taraz did not bring the expected results. In these unsuccessful projects, a common approach to branding was that it was implemented as separate events. The inhabitants did not take active part in the branding of the local destinations. The common characteristic of destination branding is the lack of brand management activities. In order to achieve effective correlation between creating brands and brand management, what is required of the local tourism stakeholders is that they should be actively involved in the process of destination branding.

Research methods

Bill Baker in his famous book *Destination Branding for Small Cities* underlines:

> " *At the same time, international visitors to countries worldwide have shown an increasing inclination to go beyond the traditional major gateway cities to discover more of the authentic, distinctive qualities in small cities and regions. This new paradigm means that ambitious communities must compete by using the same marketing and branding principles that were once the exclusive domain of corporations and nations."(Baker B.2012,p.20)*

Before planning that research for many years we tried to find the answer to the main question "Why so beautiful city does not attractive to the tourists?" We recognized that we should join efforts of all stakeholders at the tourism market. Meetings with representatives of tourist agencies, businessmen, officials of the local department of tourism were unique in case of high levels of interest to that question. As a result we meet for round table interview. According to research problem the main aim of group interview was to work out the guidelines for management activities for branding small cities as a tourist destination. In the next section of the article I present the short guideline for the stakeholders.

Research proposal

In Kazakhstan there are no agencies that can help cities become more attractive. However, the branding of the city is successful only when there is a commitment of the majority of its population by the same ideas underlying brand values. The role of governments in enhancing these ideals increases. Consultants can show the direction for the development of the brand, to come up with the concept, to teach local experts how to manage the process of branding. But they cannot control the territory, instead of its inhabitants.

From all this we can conclude that branding of small cities, should be carried out with financial support from and under the control of the government, and, preferably, within the framework of the national agency for marketing. Such an institution would be able to reduce the strategic gaps arising between the positioning of the country and the positioning of some of its territories. For a start, cities should adopt for themselves a new paradigm of tourism market that has developed in the world in the last decade. Today the economy of visits - is the economy of perceptions that visitors of tourist destinations get in contact with their brand, communication, environment and culture. All destinations perception influences the choice of the consumer as an object for tourism, as well as the degree of loyalty.

Therefore, all possible points at which visitors to the city come into contact with brands require a unified customer experience design. The city must rethink approaches to their own positioning, answer the questions - who and why should choose the city as the site visit? To answer these and other questions related to the positioning in the tourist market, the city does not need big budgets. Local administrations tend to have good information database, and local governments can only make use of this resource for independent analysis of their own positions in the market.

City brand should be created in several dimensions on which consumers will identify it for themselves, to form attitude towards it and recommend to others to visit it. The first trend should concern the functional benefits of the brand of the city for the target consumer. In the perception of visitors to the city should always be interesting, safe, comfortable and at the same time, a unique place. The benefit that the visitor gets in contact with the brand of the city is the basis for the perception of the more complex associations with the territory, formed under the mental, social and spiritual dimensions. The uniqueness of cities should be seen as a key attribute of their competitiveness. Along with the striking design service, it is able to break through the barriers of saturated tourist markets. Search may be unique in the city's historical heritage. But positioning and strategic vision is not enough to attract the attention of potential visitors to site. Together with the positioning, cities should establish other attributes of a strong brand, such as: bright visualization of images associated with the city; consistency of marketing and service organizations from different sectors; the authenticity of the offer, in common with the cultural and historical heritage of the city; and etc.

The social dimension is helping to promote the city among the various groups of consumers using the brand trust of individual opinion leaders. Tourism is built on the recommendations of the reference groups. Potential customers are looking at how many people and who were, for example, famous people, visit a destination. In

addition, many tourists want to be in the company of the same segments, for example, when it comes to the premium segment of tourist services. And finally, the spiritual dimension of the city is able to attract people who share its local and even global responsibility. In other words, a spiritual dimension explains to visitors that the city values other than money that it receives from tourism. And tourist motivation is the norm for selection of tourist destinations. All these dimensions of brand form are a unique consumer experience that can affect their choice of city to re-visit or a desire to recommend it to others. This desired perception of the experience should serve as a basis for constructing a visual brand identity of the city, which its logo, symbols, and other means of expressing individuality. A distinctive brand identity should call in addition to the rapid recognition of the city and distinguish it from other brands destinations, vivid memories and emotions associated with the visit.

Today, Kazakhstan has conducted major reforms to modernize the economy and, above all, high-tech industries. But without effective marketing innovations may be stillborn, and even the most innovative products will not find their consumers in the target markets. Therefore, the National Agency for Branding should serve to promote Kazakhstan in the international markets. In addition, the Agency's role as a center of innovation support is important within the country. In this way, marketing areas should be integrated into the overall marketing strategy, not only for the purpose of successful promotion, but for equal development of all local markets, which, in turn, have a positive impact on improving the competitiveness of regions and cities.

Conclusion

Destination branding is an issue that attracts the interest not only of the researchers, but as well the local administration. The present study found that branding is a complex system of coordinated activities of all actors, results in strengthening the perception of the identity of the small cities. The study also found that identity of the small cities as tourist destination is the most reliable action for effective brand management.

References

1. Aaker D. (1996). Building strong brands. Free Press
2. Anholt S. (2007). Competitive identity. The new brand management for nations, cities and regions. Palgrave Maximillan, New York 2007.
3. Baker B. (2012). Destination Branding for Small Cities — Second Edition / © 2012 Creative Leap Books.
4. Dinnie K. (2013). City Branding: Theory and Cases. Moscow, Mann, Ivanov and Ferber, 2013. (In Russian)
5. Dinnie, K. (2008) Nation Branding: Concepts, issues, practice. Rutledge, London, New York. Publishing, UK
6. Kapferer, J-N., The New Strategic Brand Management: Creating and Sustaining Brand Equity Longterm, Kogan Page Limited, London 2004.
7. UNWTO Basic Set of Tourism Statistics 2015 (Yearbook and Compendium) 2015. [Online] Available from: http://statistics.unwto.org/publication/yearbook-tourism-statistics-2015-edition

UDC 691.054

Regina Gubareva[1,2], Akynbekova Aiman[1],Gauchar Borankulova[1], Rui Pedro Lopes[2]

[1]M. Kh. Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan

[2]Research Centerin Digitalization and Intelligent Robotics, Instituto Politécnicode Bragança, Portugal

BIG DATA TRENDS IN CITY RESOURCES ANALYSIS

Abstract

The operation and management of a municipality generates large amounts of complex of data, enclosing information that is not easy to infer or extract. Their analysis is challenging and requires specialized approaches and tools, usually based on statistics techniques or on machine learning and artificial intelligence algorithms. These Big Data is often created by combining many data sources that correspond to different operational groups in the city, such as transport, energy consumption, water consumption, maintenance, and many others. Each group exhibit unique characteristics that are usually not shared by others. This paper provides a detailed systematic literature review on the

application of different algorithms to urban data processing. The purpose of the study is to figure out how this kind of information was collected, stored, pre-processed, and analyzed, to compare various methods, and to select feasible solutions for further research. The review finds that clustering, classification, correlation, anomalies detection, and prediction algorithms are frequently used. Moreover, the interpretation of relevant and available research results is presented.

Keywords: big data, literature review, urban data

Introduction

Big data is a set of technologies for processing large amounts of data. It refers not only to the amount of information itself, but also to the "data rate", which means the multiple streams of data received that should be processed in real-time. At the same time, large examples of data usually enclose hidden, potential valuable, patterns. Several unique phenomena associated with high dimensionality, including noise accumulation, spurious correlation, and random endogeneity, makes traditional statistical procedures difficult to use. In the Big Data era, large sample sizes allow us to better understand heterogeneity by shedding light on research such as examining the relationship between specific covariates and rare outcomes.

Over the past ten years, the number of sensors and metering devices has been increasing geometrically. The intention to control everything surrounding us became a significant step in the development of technologies of environmental sensors: smart houses, smart cities, smart devices, IoT. The amount of data received per unit of time is rapidly increasing. The essential question is "how to use this data?" How to extract practically meaningful information from all these measurements. Thework described in the paper focus on smart city data, including water, electricity, gas consumption and geo-location. There are a lot of big data approaches to analyse, cluster, and extract valuable data. The article aims, as well, to figure out what approaches are used for big urban data processing and summarize them.

The systematic literature review considers a leverage of big data algorithms for urban or municipal data processing. The study summarizes the research being done for the last five years. The literature is categorized according to the algorithms used, the approach to handling data and the nature of data.

The text is structured in four sections, starting with this introduction. The next section describes the methodology followed in this study. The Result and Analysis section presents the results and discusses them, before finishing with some Conclusions, in the last section

Methodology

The systematic literature review has been carried out following the methodology suggested by Tranfield, Denyer, and Smart [1] and Brereton et al.[2]. This methodology was used to avoid risks of incompleteness and structure flaws and generate comprehensive research. As recommended in the procedure the study includes three phases: planning, conducting, and report (Figure 1).

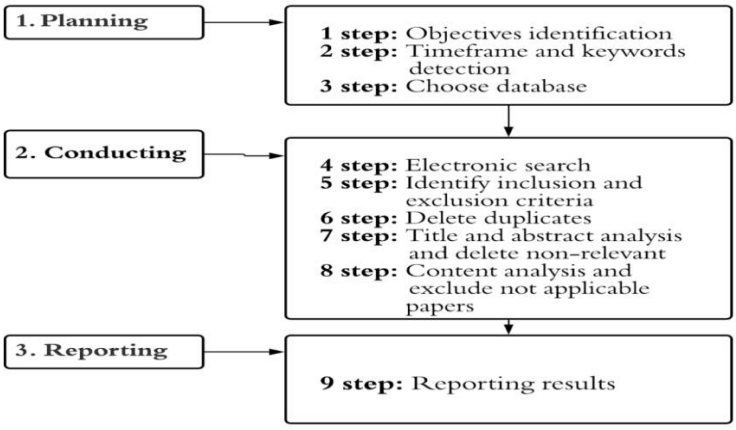


Figure 1 - Phases of the systematic literature review.

First, the systematic review objectives were defined, together with the research questions. The next step

was to limit resources under consideration by the time frame. The articles have been selected for the period from 2016 to 2021. The search terms were determined together with time constraints relying on the theme of the current study. In the next step, the digital libraries were chosen. Consistent with the protocol, we have identified inclusion and exclusion criteria for better quality selection. In this, all duplicates were deleted. The following phase of the review is content analysis.

The principal objective of the work was to figure out what approaches are used for municipality big data processing, list key instruments and techniques, and compare them. This objective is translated to the following research questions: What is the format, structure, and context of the data used? What are the algorithms and techniques used for urban data processing? What is the complexity of the algorithms? What are the results retrieved after the analysis and what do they mean?

The steps are as follows: i) Searched articles were limited with time frames; ii) Eliminate the papers with non-relevant titles, abstract and keywords; iii) Read the study to examine content conformity within the meaning, structure, and methods. As the final stage, the main messages for each survey were documented in remarks. To meet the review questions, the author designed primary information extraction forms including the title, authors, year, country, purpose of the study, used techniques, and the space for additional notes.Scopus and IEEE Xplore were chosen as search databases according to the extensive availability of articles on the topic. The authors found no necessity to use additional databases due to the representative of the area in these databases.

For primary search, several search terms were formulated. After some test searches the following expressions were selected: “big data” AND “urban data”, “big data” AND “smart city”, “big data” AND “smart city” AND “geo data”, “big data” AND “smart city” AND “social network”, “big data” AND “predictive maintenance”, “big data” AND “smart city” AND “predictive maintenance”, “big data” and “smart city” and “algorithms”. Certain search strings didn’t return any results, anther terms on contraire returned too many articles, which suggest that the phrased term had a broad meaning. As the most appropriate term, the most relevant results were “big data” AND “smart city” and “algorithms”.

Table 1 summarizes the results after each step of the literature review phases. The remaining exploration is title, abstract and content analysis. Selected literature served as the basis for writing this article.A total of 230 articles were found using defined keywords. After deleting duplicates,208 papers remained. As a result of abstract and title analysis, there were 19 objects, and seven articles were eliminated as irrelevant.

Table 1 - Search results.

	Scopus	IEEE Xplore	Total
Search	123	107	230
Deleteduplicates	114	94	208
Titleanalysis	42	36	78
Abstract analyze	11	8	19
Content analysis	7	5	12

Results and Analysis

The smart city concept implies integrating multiple information and communication technologies for city infrastructure management: transport, education, health, systems of housing and utilities, safety, etc. Municipal governments collect numerous heterogeneous information, and “urban data” term can mean various datasets: data from video surveillance cameras, traffic, air quality, energy and water consumption, images for smart recognition. Therefore, for this study, the essential is to recognize and classify different datasets utilized in considered resources.

Sergio Trilles, Òscar Belmonte, Sven Schade &Joaquìn Huerta [3] offer a methodology of (big) data process produced by sensors in real-time. It assumes that it works with different sensor data sources with different format and connection interfaces. Wireless sensor networks(WSN) are used for monitoring the physical state of the environment: air pollution, forest fire, landslide, water quality. Although the system proposed by the authors is designed to process all data types, the WSNs mainly produce numerical data like water level, the gas concentration in air, mainly classified as quantitative information.

Gloria Bordogna, Alfredo Cuzzocrea, Luca Frigerio, Giuseppe Psaila used in their paper traffic data collected from the road sensors in the city of Aarhus in Denmark[4]. The measurements are taken every 5 minutes, and the dataset consists of geographical location, time-stamp, average speed, and a total of automobiles. The type of information can be marked as numerical.

Chinese colleagues G. Wang, W. Wei, J. Jiang, C. Ning, H. Liang, L. Ye, considered another approach to analysis and evaluated the effectiveness of deep neural networks. The aim of their paper was the monitoring and control of local HIV epidemics[5]. The collection includes statistics on the number of morbidities, mortality and mortality by region, age, sex, occupation. The type of data categorized as text and numerical.

The researchers from Spain, Rubén Pérez-Chacón, José M. Luna-Romera, Alicia Troncoso, Francisco Martínez-Álvarez, José C. Riquelme, proposed a methodology to extract electric energy consumption patterns in big data time series[6]. The study used the big data time series of electricity consumption of several Pablo de Olavide University buildings, extracted using smart meters over six years.

Vasileios Karyotis, Konstantinos Tsitseklis, Konstantinos Sotiropoulo, SymeonPapavassiliou presented a novel data clustering framework for big sensory data produced by IoT applications. The dataset was received from an operational smart-city/building IoT infrastructure provided by the Federated Interoperable Semantic IoT/cloud Testbeds and Applications (FIESTA-IoT) testbed federation[7]. The array is heterogeneous and represents measurements of different types: temperature, humidity, battery level, soil moisture, etc.

S. Azri, U. Ujang, A. Abdul Rahman presented a technique of three-dimensional data analytics using a dendrogram clustering approach[8]. It is assumed that the algorithm can be applied to large heterogeneous datasets gathered from sensors, social media, and legacy data sources.

Ahmad Al Shami, Weisi Guo, GannaPogrebna tested the performance of two partition algorithms K-Means and Fuzzy c-Mean for clustering big urban datasets[9]. Compared techniques can be applicable for huge heterogeneous datasets in various areas like medicine, business, biology, etc. In the paper, the authors utilized the urban data from various data sources: Internet of Things, LIDAR data, local weather stations, mobile phone sensors.

Cheng-Shang Chang, Chia-Tai Chang, Duan-Shin Lee, Li-Heng Liou developed a new iterative algorithm, called the K-sets+ algorithm for clustering data points in a semi-metric space, where the distance measure does not necessarily satisfy the triangular inequality[10]. The algorithm is designed for clustering data points in semi-metric space. To explain what semi-metric space is, it is necessary to briefly consider the concept of metrics in space. The metric is the mapping for some set X: : XXR+, for which the axioms of non-degeneracy, symmetry and triangle inequality. The pair (X,)calls metric space. If the distance between different points can be zero, the metric is semi-metric. The set with defined semi-metric space is semi-metric space. The method was evaluated with two experiments: community detection of signed networks and clustering of real networks. The real dataset included 216 servers in different locations, and the latency (measured by the round trip time) between any two servers of these 216 servers is recorded in real time.

The purpose of the study of Jon AevarPalmason, Jon Atli Benediktsson and KolbeinnArnason is urban data classification with a morphological profile. The morphological approach is applied in experiments on high-resolution DAIS remote sensing data from an urban area[11]. The test bunch is the images with size 400 x 400 pixels, made by DAIS 7915 in the center of the city of Pavia, Italy.

Sangwon Chae, Sungjun Kwon, and Donghyun Lee have compared the performance of the deep neural network (DNN), long-short term memory (LSTM), the autoregressive integrated moving average (ARIMA) in predicting three infectious diseases. The study uses four kinds of data to predict infectious disease, including search query data, social media big data, temperature, and humidity[12]. The data relating to malaria, chickenpox, and scarlet fever for 576 days are considered. As a result, the data is partly numerical and partly is text.

Manjunatha and Annappa paper discusses the proposed real-time big data analytics framework with data blending approach using multiple data sources for smart city applications[13]. For testing the solution, the crime-related data was utilized as input, especially real-time data from Twitter and Facebook posts and citizen complaint data from the mobile application.

The research of Athanasios Alexopoulos, Georgios Drakopoulos, Andreas Kanavos, PhivosMylonas, and GerasimosVonitsanos is twofold. Firstly, the two-step feature selection and classification methodology are described. Secondly, several classification models, such as decision trees, random forest, and logistic regression, have been investigated and their performance in terms of precision[14].

Wei Chen, ZhaosongHuang, Feiran Wu, Minfeng Zhu, Huihua Guan, and Ross Maciejewski designed an approach that allows for cross-domain correlation from multiple data sources by leveraging spatial-temporal and social inter-connectedness features. Through our approach, the analyst is able to select, filter, aggregate across multiple data sources and extract information that would be hidden to a single data subset[15].

In the majority, the heterogeneous input data type is considered in studies. There are two types of research with only numerical input data. One of the surveys investigates image data processing. In summary, smart city data is mainly collected from multiple sources; therefore, there are various types: images, video, audio, text, digits. However, text and numerical data are dominated, which is consistent with the interests of current research.

Conclusions

The aim of the article was to figure out what is the trend in the city's infrastructure data processing. The authors were interested in data of electricity, water, heat consumption, city traffic and the methods for creating predicting models, clustering and classifying. The interest in such a class of information is caused by intention to predict incidences for any infectious disease.

The article presents a detailed analysis of the twelve papers for the last five years. The authors considered the techniques of urban data processing. The input and output data, assessments of algorithms' effectiveness, and methods description are provided. The inspection gives the following results: 1 algorithm of correlation, 2 algorithms of classification, 1 method of anomaly detection, 2 approaches for data visualization, 5 algorithms of predicting and 6 methods for data clustering. A disproportion between the number of reviewed articles and number of techniques dues to the fact that more than one method in each research was provided.

The input and output data vary depending on method and purposes of the research. Predominantly the heterogeneous data sources are considered. In one case the images are exploited and in two cases the numerical information is leveraged. The heterogeneous data mean that the information of different bases is used: images, text, numerical. The video or sound data is not used in reviewed papers. The major part of the investigation offers a clustering model in the capacity of output results. The second place in prevalence are frameworks. The remaining outcomes can be divided between deep neural networks, classification, and correlation models.

The primary focus of the findings is deep neural networks in a way as the first intention of the research was creating or predicting models. From this point the most effective approach is leverage of LSTM. Based on surveyed articles LSTM gives the highest accuracy of prediction and is the fastest solution in comparison with similar solutions. The learning rate of LSTM depends on the number of cells. As the following step of the study, the developing of the predicting model based on city resources consumption data is planned.

References

1. D. Tranfield, D. Denyer, and P. Smart, "Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review," *Br. J. Manag.*, vol. 14, no. 3, pp. 207–222, 2003, doi: 10.1111/1467-8551.00375.

2. P. Brereton, B. A. Kitchenham, D. Budgen, M. Turner, and M. Khalil, "Lessons from applying the systematic literature review process within the software engineering domain," *J. Syst. Softw.*, vol. 80, no. 4, pp. 571–583, Apr. 2007, doi: 10.1016/j.jss.2006.07.009.

3. S. Trilles, Ò. Belmonte, S. Schade, and J. Huerta, "A domain-independent methodology to analyze IoT data streams in real-time. A proof of concept implementation for anomaly detection from environmental data," *Int. J. Digit. Earth*, vol. 10, no. 1, pp. 103–120, 2017, doi: 10.1080/17538947.2016.1209583.

4. G. Bordogna, A. Cuzzocrea, L. Frigerio, and G. Psaila, "An effective and efficient similarity-matrix-based algorithm for clustering big mobile social data," 2017, pp. 514–521. doi: 10.1109/ICMLA.2016.188.

5. G. Wang *et al.*, "Application of a long short-term memory neural network: a burgeoning method of deep learning in forecasting HIV incidence in Guangxi, China," *Epidemiol. Infect.*, vol. 147, p. e194, 2019, doi: 10.1017/S095026881900075X.

6. R. Pérez-Chacón, J. M. Luna-Romera, A. Troncoso, F. Martínez-Alvarez, and J. C. Riquelme, "Big data analytics for discovering electricity consumption patterns in smart cities," *Energies*, vol. 11, no. 3, 2018, doi: 10.3390/en11030683.

7. V. Karyotis, K. Tsitseklis, K. Sotiropoulos, and S. Papavassiliou, "Big data clustering via community detection and hyperbolic network embedding in IoT applications," *Sens. Switz.*, vol. 18, no. 4, 2018, doi: 10.3390/s18041205.

8. S. Azri, U. Ujang, and A. Abdul Rahman, "Dendrogram clustering for 3D data analytics in smart city," 2018, vol. 42, no. 4/W9, pp. 247–253. doi: 10.5194/isprs-archives-XLII-4-W9-247-2018.

9. A. Alshami, W. Guo, and G. Pogrebna, "Fuzzy partition technique for clustering Big Urban dataset," 2016, pp. 212–216. doi: 10.1109/SAI.2016.7555984.

10. C.-S. Chang, C.-T. Chang, D.-S. Lee, and L.-H. Liou, "K-sets+: A linear-Time clustering algorithm for data points with a sparse similarity measure," 2018, pp. 1–8. doi: 10.1109/UIC-ATC.2017.8397636.

11. J. A. Palmason, J. A. Benediktsson, and K. Arnason, "Morphological transformations and feature extraction of urban data with high spectral and spatial resolution," in *IGARSS 2003. 2003 IEEE International*

Geoscience and Remote Sensing Symposium. Proceedings (IEEE Cat. No.03CH37477), Jul. 2003, vol. 1, pp. 470–472 vol.1. doi: 10.1109/IGARSS.2003.1293812.

12. S. Chae, S. Kwon, and D. Lee, "Predicting Infectious Disease Using Deep Learning and Big Data," *Int. J. Environ. Res. Public. Health*, vol. 15, no. 8, p. 1596, Jul. 2018, doi: 10.3390/ijerph15081596.

13. S. Manjunatha and B. Annappa, "Real-time big data analytics framework with data blending approach for multiple data sources in smart city applications," *Scalable Comput.*, vol. 21, no. 4, pp. 611–623, 2020.

14. A. Alexopoulos, G. Drakopoulos, A. Kanavos, P. Mylonas, and G. Vonitsanos, "Two-step classification with SVD preprocessing of distributed massive datasets in apache spark," *Algorithms*, vol. 13, no. 3, 2020, doi: 10.3390/a13030071.

15. W. Chen, Z. Huang, F. Wu, M. Zhu, H. Guan, and R. Maciejewski, "VAUD: A Visual Analysis Approach for Exploring Spatio-Temporal Urban Data," *IEEE Trans. Vis. Comput. Graph.*, vol. 24, no. 9, pp. 2636–2648, Sep. 2018, doi: 10.1109/TVCG.2017.2758362.

ӘОЖ 82.01/.09

Қанат К.Б.
(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті)
Абдықадырова Т.Р.
(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті)

ӘДЕБИЕТТЕ ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІКТІ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
(Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде)

Аннотация. Білім беру ісінің сандық платформаға жаппай бет бұруы отандық оқыту жүйесіне өзгерістер алып келмей қоймады. Ақиқаты сол ұрпақ тәрбиесіне ұлттық нәр беретін құрал – әдебиет және оны оқыту әдістемесі заман талабына сай жаңашылдықтарды қажет етеді. Мақалада аталмыш өзекті мәселені алдыға тарта отырып, жоғары мектепте әдебиетті оның ішінде Бауыржан Момышұлының шығармаларын оқыту арқылы ұлттық интеллектіге тәрбиелеу ісіне баса мән берілді. Технологияның маңызды жетістіктерінің біріне айналған жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін негізгі құндылық – ұлттық интеллектпен сабақтастыру тетіктері мақалада талданады.

Бауыржан Момышұлы шығармашылығындағы ұлттық болмыстың тәрбиелік мәніне басымдық беріліп, автордың ой толғаулары мен шығармаларындағы тәрбиелік көзқарастарының мәні ішкі классификацияға жіктеліп, ұсынылды.

Түйін сөздер: сандық платформа, әдебиет, оқыту әдістемесі, Бауыржан Момышұлы, ұлттық интеллект, жасанды интеллект

Kanat K.B.
(Taraz University named after M.Kh.Dulaty)
Abdykadyrova T.R.
(Taraz University named after M.Kh.Dulaty)

TEACHING NATIONAL INTELLECTUALITY IN LITERATURE
(Based on the works of Bauyrzhan Momyshuly)

Abstract. The widespread transition of the education system to digital platforms has inevitably brought changes to the national teaching framework. The undeniable truth is that literature—an essential tool for instilling national values in future generations—and its teaching methodologies must adapt to modern demands. This article addresses this pressing issue by emphasizing the role of literature, particularly the works of Baurzhan Momyshuly, in fostering national intellect in higher education. It explores mechanisms for integrating the capabilities of artificial intelligence, one of the key technological advancements, with the fundamental value of national intellect.

Special attention is given to the educational significance of national identity in Baurzhan Momyshuly's works. The author's reflections and pedagogical perspectives, as expressed in his writings, are classified and systematically presented.

Key words: digital platform, literature, teaching methodology, Baurzhan Momyshuly, national intellect, artificial intelligence

«Әдебиеттің түпкі мақсаты – адам жанын тәрбиелеу» деген Ғабиден Мұстафиннің тәмсілінің ақиқатын уақыт дәлелдеп келеді. Шынтуайтында, мұқият назар аударар болсаңыз кез келген әдебиет туындысы тілі мен дініне, танымы мен түсінігіне, мәдениеті мен дүниетанымына тәуелсіз адамды тәрбиелеуге бағытталғандығын аңғаруға болады. Көркем шығарманың мазмұны, идеясы, кейіпкерлері, сюжеті, пәлсапасы, стильі, композициялық құрылымы, автордың суреткерлігі және т.б. әдеби элементтердің барлығы оқырманның әдебиеттанымдық сауатын ашуға, ұлттық ерекшелігіне тән төл табиғатын тануға, көркем әдеби талғам қалыптастыруға, зияткер интеллектіге бейімделуге тәрбиелейді. Десе де, барлығы шала-жансар, шашыраңқы емес, белгілі бір тәртіп шеңберінде «сауатты» жүзеге асуы қажет. Ол үшін әдебиетті оқыту әдістемесіне жіті көңіл бөліп, әрбір оқырманның бойында әдебиеттанымдық иммунитет қалыптастыруды қолға алған абзал. Мәселен, Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2019 жылы өткен Азия қаламгерлерінің I форумында: «Бүгінде төл әдебиетіміздің көкжиегі кеңейіп, әлем әдебиетінің даму көшіне қосылды. Қазақ қаламгерлерінің туындылары арқылы дүние жүзі жұртшылығы ұлттық руханиятымызды танып білуде. Сондықтан әдеби үдерістерді жаңғырту үшін жағдай жасау – басты міндеттердің бірі.» - деп тілге тиек етеді [1]. Ендеше айтылған алғышарттардың орындалуы әдебиетті дұрыс оқытумен астасады.

Зерттеу мақаламыз Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» деген үштаған ұғымының Б. Момышұлы шығармашылығымен сабақтаса алуымен өзекті. Нақтырақ айтқанда, автордың «Соғыс психологиясы» атты стенограммасында кеңінен баяндалған адамның моральдық – адамгершілік қасиетін қалыптастыру аргументтеріне сыни тұрғыда талдау жасап, идеологиялық қоқыс құрбаны болмауға тәрбиелеу. Ғаламдық трансформацияға екпінді бетбұрыс жасап жатқан қоғамда, жалпыұлтқа ортақ мүдделердің барын жоққа шығаруға болмас. Өркениет және модернизация жолында жалынды қадамдар жасап, технологиялық, инновациялық, экономикалық көрсеткіштерге қол жеткізіп келеміз. Алайда, аталмыш жетістіктердің негізгі индикаторы ұлттың болмысынан көрініс беруі тиіс деген теореманы ескерсек, халықтың рухани кемелденуі деген тіркестің де мән-жайына назар аударуға тура келеді. Ал, осы рухани кемелденудің кілті – сол ұлттың тарихы, тілі мен әдебиетінде жатыр емес пе?!

Айталық, ұлттық бірегейлік мәселесі қай қоғамда болмасын өзінің өзектілігінен айырылған емес. Бұған Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың Түркістандағы Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі дәлел болмақ. Нақтырақ айтқанда, ел Президенті «Өскелең ұрпақтың тәрбиесі – өте маңызды мәселе» атты бөлімінде: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек. Ұлттың жаңа болмысы білім, ғылым және мәдениет саласын дамыту арқылы қалыптасады. Осы үш бағытты рухани даму саласындағы жұмыстың мызғымас үштағаны деуге болады», - деді [2].

Алайда біз бұл мақалада автор шығармашылығындағы ұлттық иммунитет элементтерін оқыту мәселесіне, әдістемелік алаңда жаңартылған білім беру мазмұнына сай оқырман бойына сіңіруге басымдық береміз. Сондай-ақ, алакөлеңкелеген парыз, ержүректілік, адамгершілік, ерлік, батырлық, қаһармандық деген жоғары сезімдердің аласаруына, опасыздық, үрей, ұждансыздық, қорқыныш, шошу және өзге де төменгі сезімдердің белең алуына жете тоқталып өтетін боламыз. Рухани күш жанды һәм саналы адам қосындысынан тұратын формула. Әдебиет және әскер әлеміне етене жақын автордың қаламынан тамған тақырыптар осы моральдық-адамгершілік қасиеттерді ұштайды. Ол өзінің «Қанмен жазылған кітап. Соғыс психологиясы» атты еңбегінде: «Рухани күштің негізгі қайнары мен қозғаушысы: ақыл, сезім, ерік-жігер. Адам қасиетінің осы үш элементін ұштауға бағытталған мақсатты жұмыс тәрбиелеу жұмысының басты нысанасы болып табылады», - делінген [3]. Міне, байқағанымыздай, Бауыржанның өзі де, шығармашылығы да ұлттық мінезге ие. Бүгін кеселге айналған мәселелерді ауыздықтау үшін автордың шығармасын жүйелі оқытудың парадигма нобайын осылайша жіктеп аламыз. Дәл осы зерттелетін мәселені шешу үшін үлгі ретінде алынған теорияға Б. Момышұлының шығармаларын тиімді оқытуды пайдаланған жөн. Зиялы қауым бас қосқан Ұлттық құрылтайда әлімжеттік, нашақорлық, ғаламторға тәуелділік сынды жалпыхалықтық індеттер тілге тиек болды. Ұлт саулығына зиянын тигізетін кеселдермен күресу күшін әскери мінезге ие Б. Момышұлының «Ұшқан ұя», «Мәскеу үшін шайқас», «Жауынгердің тұлғасы», «Майдандағы кездесулер», «Куба әсерлері», «Қатардан еңбекке» (жазушы күнделігінен), «Адам қайраты», «Бір түннің тарихы» еңбектерін шүбәсіз кездестіреміз.

Ғылым Комитеті «Ғылым ордасы» ұсынған қазақ халқының қаһарман ұлы-батыр Бауыржан

Момышұлына арналған жинағында: «Ар мен намыс, тазалық пен риясыздық, батырлық пен мәрттік, абырой мен бедел, ақыл мен парасат, ұлтжандылық пен Отан үшін жанқиярлық сияқты биік адами қасиеттер мен рухани құндылықтар дара әрі дана Бауыржанның тұлғалық бейнесін сомдап тұрғандай», - деген анықтама беріледі [4, 5-б.].

Жоғарыда тілге тиек еткеніміздей, біз өз ғылыми мақаламызда жастар арасындағы заманауи індетке айналған құбылыстарға төтеп беру формуласының автор мен оның мол мұрасында берілгендігін дәлелдей түсу.

«XXI ғасыр адамының табысты болуының ең іргелі, басты факторы «білім» болып қала бермек. Сондықтан, қазіргі таңда педагогика ғылымының әдістеме саласы қарқынды даму динамикасын көрсетіп, жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде өз маңыздылығын арттыра түсуде. Алайда қоғамдық өмір мен білім, ғылым саласындағы көрініс тапқан сан-салалы сапалық өзгерістер, жаңарулар, жаңалыққа бетбұрыстар педагогтерді өз істеріне сын көзбен қарауға итермелеуде» [5, 9-б.].

Біз осы жаңа тенденцияларды ескере келе, өзіміз зерттеу жүргізген автордың педагогикалық риторикасын бүгінгі оқытушылық қауымға үлгі ретінде ұсынып отырмыз.

Мақаланың маңызды компоненттерінің бірі Б. Момышұлының өткен мен бүгінгі күнге ортақ мәселені тереңінен қозғап, ұлттық интеллект мәселесіне ден салуы. Бұл турасында мынадай да тұжырымдама бар: «Жалпы, әдеби шығармаларда адамгершілік мәселесі, әсіресе, гуманистік тұрғыдан көтерілгені, XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының өзекті мәселелерінің бірі болды» [6, 406-б.].

Олай болса, автордың көркем шығармасына арқау болып, ел аузында кеңінен таралып жүрген афоризмдеріне ғылыми талдау жүргізіп, нәтижелерді сараптауға басымдық берсек. Ұрпаққа үлгі болар азамат бейнесін «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» тұжырымдамасымен сипаттаған Мемлекет басшысының бұл ұстанымы бұған дейінгі Б. Момышұлының:

Ежелден ел тілегі – ер тілегі,

Адал ұл ер боп шықса – ел тірегі [4, 225-б.], - деген тәмсілінің жалғасы болса керек. Мұндағы «адал азамат» ұғымына қос дәуірдің де зор сенім артып, жоғары жауапкершілікпен қарағандығын аңғарамыз.

Арына дақ түсірмей арда азамат атанған Бауыржан Момышұлы 1944 жылы Алматы қаласында Қ.Сәтпаев, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, А.Жұбанов, Б.Сүлейменов, Ә.Марғұлан сынды бір топ зиялы қауымның қатысуымен бес күнге ұласқан дәріс өткізген. Соны негізінде «Қанмен жазылған кітап» атты кітабы стенограмма негізінде жарияланған. Бұл еңбек батырдың баспаханалық бояумен емес, соғыс даласында қанмен жазылған кітабы болды.

Автор өзінің шығармаларында әсіресе, дидактикалық ұстанымдарды мықтап басшылыққа алған көрінеді. Неге десеңіз, оның «Қанмен жазылған кітап», «Мәскеу үшін шайқас», «Куба әсерлері» атты кітаптарында басынан өткен оқиғалары, тарихи-әлеуметтік шындық, әскери-педагогикалық тәрбие элементтері, соғыстағы ұрыс идеалы тамаша баяндалып, оқырманды сапалы өмір сүруге тәрбиелейді. Айталық оқытудың барлық дерлік дидактикалық ұстанымын қанағаттандыратын Б. Момышұлының «Қанмен жазылған кітап» еңбегіндегі мына бір мәтін оқырман қауымды елең еткізбей қоймайды: «Әскери тәрбие проблемасы – бұл жөргекте жатқан кезден бастап, найзаласқан қоян-қолтық айқасқа дейінгі аралықта жүргізіле беретін тәрбие проблемасы болып табылады. Ата-ана тәрбиесі – мектеп жасына дейінгі тәрбиенің ең басты сатысына, кезеңіне саяды. Мектеп тәрбиесі, қоғамдық-жастар тәрбиесі – адамның қалыптасуындағы ең басты кезең. Адам қоғамдық тәрбиеге ақтық демі біткенше мұқтаж болады, қажет етеді. Ересек адамға тәрбие беруді жалғастырудың қажеті жоқ деушілік мүлдем қате.» [7, 23-б]

Қорыта айтқанда, Б. Момышұлының ой толғаулары мен шығармаларындағы тәрбиелік көзқарастарының мәнін үш бағытта қарастыруға және оны мамандыққа машықтанып келе жатқан студенттерге былайша дәріптеуге болады:

Патриоттық-адамгершілік тәрбие шеңберінде

Шығармаларындағы ерлік пен өрлік өсиеттерін ескере отырып, отансүйгіштікке, батырлық пен қаһармандық қағидасына баулу.

Ұлттық тәрбие шеңберінде

Құрсақтан бастап перзентке ұлттық құндылықтың дәнін егу. Бүкіл болмысынан рухани ерекшеліктеріміз бен ұлттық кодымыздың берілуіне мән беру. Ұлттық ойындар мен, дәстүрлерге, төл әдебиетіміз бен мәдениетімізге тәрбиелеп, батырлық жырлар мен аңыз-әңгімелерге сусындата өсіру.

Отбасылық тәрбие шеңберінде

Ата-ана тәрбиесі мен отбасылық құндылық ұстанымына аса сақ болу. Тәрбиенің тал бесігі саналатын шаңырақта «үлкенге құрмет» қағидасын ұстану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. madenietportal.kz https://madeniportal.kz/adebiet/aziia-zazusylarynyn-aiy-onynan-tugan-kun-aziia-qalamgerlerinin-i-forumy
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі, 2023 жыл 17 маусым [Электронды ресурс]. - https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-ulttyk-kuryltaydyn-adiletti-kazakstan-adal-azamat-atty-ekinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1752959\
3. **Момышұлы Б. Соғыс психологиясы.- Семей, 2010. – 400 бет.**
4. Бауыржан Момышұлы [Text]: қазақ халқының қаһарман ұлы-батыр Бауыржан Момышұлына арналады / ... – Алматы, 2011. - 380 бет
5. **Абдимомынов Е.Б. Білім берудің қазіргі технологиялары: дәстүрлі әдіс пен жаңаша көзқарас (ЖОО-да М.Әуезовтің әңгімелерін оқыту негізінде) // Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы, №2 (127)/2019**
6. Y.B. Abdimomynov, T.R. Abdikadyrova, B.U. Smanov, M.K. Sarsembaeva, S.M. Shormakova. Problems of Humanism in M.Auezov's Stories // Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 11, No. 5, 2019
7. Момышұлы Б. Москва үшін шайқас. Көптомдық таңдамалы шығармалар жинағы.- Т.3. - Алматы: Өнер, 2008. – 368 бет.

СЕКЦИЯ 1 ФИЛОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

ӘОЖ 821.512.122

Абдықадырова Тұрсынай Рыстайқызы
М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының доктары.
Бекзатхан Бибігүл Талғатқызы
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, 6В01700 – қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдерін даярлау білім беру бағдарламасының 4-курс студенті

МІРЖАҚЫП ДУЛАТҰЛЫ – ҚАЗАҚ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

Аннотация. Мақалада оқыту бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпаған құнды мұраның бірі, қазақ публицистикасының дамуы мен сонымен қоса, ұлттық сананың қалыптасуында оның еңбектері ерекше орын алғандығы туралы баяндалады. Міржақып Дулатұлы еңбектерін зерттеу қазіргі қазақ қоғамының тарихи-мәдени болмысын тереңірек түсінуге жағдай туғызды

Тірек сөздер: публицистика, ұлттық сана, баспасөз, саясат, идея, азаттық.

ХХ ғасырдың басы – қазақ әдебиеті үшін өзгерістер мен жаңалықтарға толы кезеңдердің бірі болды. Осыған орай, біз Міржақып Дулатұлы қазақ публицистикасының негізін қалаушы тұлға екендігін оның еңбектері арқылы саралауды өз мақаламызда мақсат етіп отырмыз. Міржақып Дулатұлы публицистикалық мақалаларында ұлттық сананың оянуы мен Алаш қозғалысының қалыптасуы және дәстүрлі әдебиеттен жаңа бағытқа көшудің кезеңі байқалған

уақыт екендігін оның публицистикалық мақалаларынан анық байқаймыз. Абай Құнанбайұлы қалыптастырған жаңа әдеби жанрды жалғастырған Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев және тағы басқа да қаламгерлер ұлт тағдырына алаңдап, өз шығармаларын білім, азаттық секілді мәселелерді көтергендігі баршамызға мәлім.

Сол уақыт аралығында баспасөз бен әдебиеттің, публицистикасының маңызы арта түсіп, халықты ағарту саласы мен ұлттық бірегейлікті сақтау саласындағы тәуелсіздікке ұмтылу идеялары алға көтерілген болатын. Осы саланың басы-қасында Міржақып Дулатұлыда тұрды. Ол тек жазушы, ақын ғана емес, сондай-ақ қазақ публицистикасының негізін қалаушы, қазақ жұртының болашағы үшін алаңдаған қайраткер болды.

Міржақып Дулатұлының әдеби публицистикалық мұрасын ғылыми, идиологиялық сипатынан ғана емес, ақындық, жазушылық, публицистік шеберлік тұрғысынан зерттеу, зерделеу бүгінгі уақыт талабынан туындаған міндет екендігін жақсы білеміз.

Тұлғаның публицистикалық еңбектері сол кезеңнің өзекті мәселелерін қозғай отырып, халықтың саяси санасын оятуға бағытталған еді. Міржақып Дулатұлы – қазақ әдебиетінің қалыптасуында маңызды орын алып, еңбектері ұлттық ой-сананың қалыптасуында және қазақ баспасөзінің қарқынды дамуына қосқан үлесінің маңыздылығымен дараланады. Оның публицистикалық еңбектері қазақ жұртының мәдени, әлеуметтік, саяси мәселелеріне көптеп үлесін қосты.

Айталық, 1906 жылы «Серке» газетінде «Жастық шақ» поэмасы мен «Біздің мақсатымыз» атты мақаласы жарияланды. Ал, 1909 жылы Қазан жерінде «Оян қазақ» атты ең алғашқы өлеңдер жинағы басылып шығарылған болатын. 1913 жылдары «Қазақ» газетінде жарияланған «Жер аудару», «Қазақ жайлы», «Шәкірттер жайынан», «Земство һәм қазақ», «Мектеп-медреселер мәселесі» тағы басқа да мақалалық еңбектері ұлтының өмірі мен ел-тынысын жан-жақты бейнелеуге арналғаны айдан анық.

Дулатовтың негізгі публицистикалық шығармаларының тақырыптары әр алуан бағытты құрайды. Атап айтсақ:

Әлеуметтік мәселелер бойынша: публицистикалық еңбектерінде қазақ жерінің отарлануы, жер мәселесі, кедейшілік, халықтың тұрмыс жағдайы туралы тың тақырыптар қозғалған. Қаламгер осы секілді түрлі мәселелерді көтеру арқылы, қоғамның назарын аударуға тырысты. Дәлел ретінде «Серке» газетінде жарияланған «Қазағым менің, елім менің!» деп бастау алған «Біздің мақсатымыз» атты мақаласын және жеріне «Оян қазақ» деп ұран салған өлеңін мысалға ала аламыз. Сондай ақ, «Земство не нәрсе?» деген тақыриппен бірнеше мақалалар жариялаған болатын. Ол онда қазақ халқына пайдалы заңның бірі – земство екендігін нақты атап көрсетеді.

Ағартушылық көзқарастары: Міржақыптың творчествосы қазақ елінің бостандығы мен теңдігі жолындағы күресімен тығыз байланыста бола отырып, білімге, халықты оятуға, оқу-ағартуға үндеу жасағаны мәлім. Осындай позициялардың нәтижесінде «Оян қазақ» атауымен 1909 жылы кітабы жарыққа шыққан еді. Бұл еңбегінде саяси сарын басымырақ екендігін байқадық. Сондай ақ, азаттық қозғалысының саясатын берік ұстана отырып, халықты кеңінен тарту арқылы өз еңбегінде этикалық талаптарға көңіл бөле келе екі түрлі негізгі бағытын көрсетеді. «Алғашқы бағыты – азаттық жолындағы күрес идеясы, ерік бостандығы (хуррият), адамгершілік «инсаният), екінші бағыты – қайырымдылық (хайыр), мейірімділік (ихсан), және де көмек (жәрдем)» [1, 95 б.]. – деп жете атап көрсетеді.

«Қазақ» газеті қазақ баспасөзінің шынайы бастауына айналған болатын. Міржақып Дулатұлы Ахмет Байтұрсынұлымен бірге «Қазақ» газетін шығаруға атсалысты. Бұл газет сол замандағы ұлт-азаттық қозғалыстың басты насихат құралына айнала алды. Газет беттерінде саяси, білімге, бірлікке, мәдени мәселелерді көтере отырып тәуелсіздікке шақырды. 1913 жылдың қазан айында «Қазақ» газетінің алғашқы нөмірі жарық көре бастаған кезеңнен бастап қаламгердің қазақ қоғамындағы жер, земство, саясат, білім-ғылым тақырыбына байланысты мәселелері мен тарихи зерттеулері мен әдебиет сыны тақырыбында жазылған шығармаларынан-ақ өзіндік публицистік қолтаңбасы айқындала бастады. Ұлт үшін маңызды

мәселелерді талқылай отырып, қазақ қоғамының даму жолын көрсететін нақты ұсыныстарын келтіріп отырды. Ол жер мәселесін көтере отырып, қазақ даласындағы жерді тартып алу саясатының зардабын ашық жеткізді. Сонымен қатар, қазақ жастарының білім алуын басты міндеттердің бірі ретінде көрсетіп отырды. Ол қазақ халқының сауаттылығын арттыру арқылы ғана қоғамды алға жылжытуға болатынын түсіндірді. Атап айтсақ, «Үлгілі іс», «Торғайдағы мұсылманша оқу», «Торғайда орысша оқу», «Шәкірттер жайынан» атты мақалаларын атап өте аламыз.

Міржақып Дулатұлының «Қазақ» газетінде жарияланған мақалалар туралы Абай жазған жазба әдебиетіміздің негізін жаңғыртушы ұлы классик ретіндегі рөлін ғалым Қирабаев он томдық жинақта былай көрсетеді: «Әдебиетіміздің негізіне қаланған бірінші кірпіш Абай сөзі, Абай аты боларға керек. ...қазақ халқына сәуле беріп, алғашқы атқан жарық жұлдыз – Абай.» [2, 354 б.], – деп көрсеткен.

Байқағанымыздай, Міржақып Дулатұлының публицистикалық стилі шыншылдық пен сараптала отырып нақты фактілермен, мысалдармен келтірілген. Оның публицистикасы қазақ қоғамының сол кезеңдегі басты проблемаларын айқын көрсету арқылы, ұлттық сана-сезімді қалыптастыруда үлкен орын ала алды. Оның еңбектері сол кезеңдегі Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов және тағы басқа да алаштықтардың шығармаларымен үндес болғанымен, өзіндік ерекше стильдік қолданысымен дараланады. Мысалға, «Оян қазақ!» еңбегі ұлттық үндеудің символына айналса, «Қазақ» газеттерінде жарық көрген мақалалардың қай-қайсысы болмасын сол дәуірдің нақты әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталады. Яғни, публицистикалық еңбектерінің теориялық және тәжірибелік маңыздылығын аңғартып отыр.

Дулатовтың негізгі публицистикалық шығармалары, әсіресе, Алаш қозғалысының контекстінде, қазақ қоғамындағы әлеуметтік және мәдени, саяси мәселелерін көтере отырып, қазақ тілінің байлығы мен әдебиетінің тереңдігін айқын аңғартып қана қоймай, сонымен қоса, ұлттық сана мен мәдениетінің қалыптасуында зор ықпалын тигізді. Міржақып Дулатұлының публицистикасын оқыту бұл ғылыми теориялық негіздерге сүйене отырып, қазақ халқының мәдениеті мен тарихын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді деп санаймыз. Міржақып Дулатұлының публицистикасындағы мәдениет пен тарихқа, білімге жазылған мақалаларын оқыту да өзекті мәселе болып табылады.

Оның публицистикасын оқытуда әдебиет емес, сонымен қатар тарих, педагогика және мәдениеттану салаларымен тығыз байланысты процесс. Оны оқыту барысында студенттер ұлттық сана-сезімді, мәдениетті және білім беру жүйесінің ерекшеліктерін тереңірек түсінеді. Дулатовтың шығармалары бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпай, жастарға ұлттық құндылықтарды түсінуге құрметтеуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, Міржақып Дулатұлының еңбектері әлі де толыққанды зертеуді қажет етеді, соның ішінде оның публицистикалық бағытта жазылған еңбектері терең зерттеуді күтіп тұр.

Міржақып Дулатұлы – қазақ публицистикасының негізін қалаушы ғана емес, сонымен қоса ұлттық сана мен тәуелсіздік идеяларының жаршысы. Қаламгердің публицистикалық мұрасы қазақ халқының рухани жаңғыруы мен тәуелсіздікке ұмтылу жолындағы маңызды қадам болып табылды. Міржақып Дулатұлы еңбектерін зерттеу қазіргі қазақ қоғамының тарихи-мәдени болмысын тереңірек түсінуге жағдай туғызды. Автордың идеялық ойлары мен өзектілігі әлі күнге дейін маңыздылығын сақтауда,сондықтан бұл бағыттағы зерттеулер, әрі қарай жалғасын табуы қажет деп есептейміз. Оның өткір тілді мақалалық жариялымдары сол дәуірді ғана емес, сондай-ақ бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпаған құнды мұраның бірі. Қазақ публицистикасының дамуы мен сонымен қоса, ұлттық сананың қалыптасуында оның еңбектері ерекше орын алды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіқадырова Т.Р., Әбдімомынов Е.Б. Алаш және ұлт әдебиеті «ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиеті). Оқу құралы. – Тараз, 2017. – 308 б.

2. Қирабаев С. және т.б. Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. 6-том. (XX ғасырдың басындағы әдеби процестер) Алматы: ҚАЗақпарат, 2006 –610 б.

3. Қайрат Р. Алаштың арда ұлдары: мақалалар мен зерттеулер. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 112 б.

4. Әбсемет М., Дулатова Г. Міржақып Дулатұлы шығармалары. 1 том. Алматы: Ғылым, –1996ж.

5. Отарова А. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті: Оқу құралы. – Ақтау, 2011. – 91 б.

ӘОЖ 81-139

Абдраимова Шолпан Омирбековна
Жамбыл облысы, Тараз қаласы, Ы. Алтынсарин атындағы
49 мектеп-гимназиясы директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Тараз қ. Қазақстан
sholpanabdraimova@mail.ru

ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ

Аннотация. Мақалада оқыту технологиясының мәні, оның құрылымы және қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі қарастырылады. Педагогикалық технологиялардың мазмұны, әдістері мен құралдарының өзара байланысы мен олардың тиімділігіне әсері талданады. Сонымен қатар, инновациялық әдістердің оқыту үдерісіндегі маңыздылығы, мұғалімдердің кәсіби дамуы және білім беру сапасын арттырудағы рөлі көрсетілген. Білім беруде жаңа технологияларды қолданудың маңыздылығы, оның тиімділігі мен болашаққа бағытталуы туралы баяндалады.

Тірек сөздер: оқыту технологиясы, педагогикалық инновация, интерактивті әдістер, инновациялық үдеріс, деңгейлеп-саралап оқыту, білім беру жүйесі.

Оқыту технологиясы – алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқытудың әдіс- құрал және түрлерінің жүйесі арқылы оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолы. Сөйтіп оқыту технологиясында мазмұн, әдіс және құралдардың өзара байланысы мен себептілігі жатыр, ал қажетті мазмұнды, тиімді әдістер мен құралдарды бағдарлама мен қойылған педагогикалық міндетке сәйкес іріктей білу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты. Барлық берілген анықтамалардан біз “технология”- techne – өнер, шеберлік және logos – ғылым, заң, бір сөзбен айтқанда технология дегеніміз–шеберлік (өнер) туралы ғылым екенін көреміз. Жалпы алғанда, оқу мазмұнының мақсаты оқушының қабілеттілігі мен табиғи алғырлығын, ынтасын дамыту, мүддесі мен қызығушылығын жүзеге асыруын қамтамасыз ету, шығармашылық ойын қалыптастыруға қажетті білім, білік және дағдылармен қаруландыру арқылы кез–келген салада қызмет етуге және тез өзгеріп отыратын заман талабына бейімделе алатын түлекті тәрбиелеу.

Еліміз егемендік алған алғашқы жылдарынан бастап білім беру ісіне аса мән берілуде. Бүгінгі ғаламдастыру дәуірінің талабына сай білім беру бары- сында оқушының жеке тұлғасын жан-жақты жетілдіруге, олардың танымдық әрекетін дамытумен қатар ғаламдық ой-санасын қалыптастыруға ерекше на- зар аударылуда.

Әрбір мемлекеттің алдына қойған мақсаты мен мұраты тарих сахнасы- нан өзіндік орнын ала отырып, өркениетті елдердің қатарына қосылу болса, сол экономикасы жақсы дамыған елдердің басты жетістіктері олардың қазба байлықтарының көптігі немесе жер көлемінің үлкендігінде емес, сондағы байлықты өз орнымен игере білуінде. Бұл қажеттілікті қанағаттандыру үшін ел ертеңі бүгінгі жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беруге бүкілхалықтық дәрежеде мән беру-қазіргі таңдағы үлкен мәселе.

Қазіргі заманғы мектепте нақты педагогикалық қызметте іске асыруға болатын орасан

зор педагогикалық тәжірибе жинақталған, бірақ олардың бәрі бірдей қолданыла бермейді, өйткені көптеген мұғалімдер мен басшы- ларда ол тәжірибені зерттеу және қолдану қажеттілігі қалыптаспаған, сол сияқты ол тәжірибелерді талдау мен талдаудың дағдысы мен іскерлігі жетісе бермейді. Мұғалімдер нақты іс-әрекетінде өзінің, сол сияқты әріптесінің де педагогикалық тәжірибесіне талдау жасаудың қажеттілігіне мән бермейді. Осы бағытта мұғалімдердің инновациялық білім прогресіне бет бұруы көзделуде.

Педагогикалық технология ғылым мен тәжірибенің арасынан аралық орын алады. Осы мәселені зерттеушілердің бірі Н.Ф. Талызина "Ғылым мен тәжірибенің арасында айрықша ғылым болуы тиіс, ол арқылы ұстанымдар, әдістер дүниеге келіп, олардың қолданылу жүйесі анықталуы керек" , – деп жазды. Оқыту технологиясы оқыту теориясын бейнелейді және оқытудың технологиялық деңгейін көрсететін стратегиясы мен тактикасы болып табылады [1].

«Педагогикалық технология» терминін қолдана отырып, көптеген авторлар оған оқу үрдісі мен оқыту құралдарын байланыстырады. Сонымен қатар, оқыту үрдісінің тиімділігін қалай көтеру керектігі де күн тәртібінен түскен емес. Сөз жоқ, оқытудың жаңа технологияларының тәжірибеге енуі оқыту тиімділігінің артуына ықпалын тигізеді.

Педагогикалық технология ұғымы үш деңгейде қолданылады. Жалпы педагогикалық – педагогикалық жүйе ұғымының синонимі оған мақсат мазмұн оқытудың құралдары мен әдістері оқыту процесін субьектілері мен обьектілерінің әрекет алгоритімі кіреді. Салалық-бір пән шеңберіндегі оқыту тәрбие мазмұның жүзеге асыруға негізделген әдістер мен құралдар жиынтығы.

Локальдық (модульдік)-жеке әрекеттер технологиясы ұғымды қалыптастыру, дара қасиеттерді қалыптастыру және дамыту сабағының технологиясы жаңа материалды меңгерту технологиясы, қайталауды және бақылауды ұйымдастыру технологиясы, жеке жұмысты ұйымдастыру технологиясы.

Жалпы инновациялық білім прогресінің негізіне педагогиканың екі маңызды проблемасы жатыр:

– педагогикалық тәжірибені оқыту проблемасы;

– психологиялық-педагогикалық ғылым жетістіктерінің практикасына дейін жеткізудің проблемасы.

Білімдегі иновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысында пайда болатын – теориялық та, практикалық та жаңалықтарды пай- далану. Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану – өмір талабы. Міне, сондықтан жеке тұлғаны оқыту мен дамытудағы белгілі әдістердің рөлін бағалай отырып, қоғам дамуының әр кезеңінде адам ақыл – ойының «терең қайнарына бойлай алатын» әдістерді пайдалану жолындағы ізденістер мен ұсыныстар бүгінгі таңда өзекті деп санау қажеттігін айту керек. Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесіндегі ең басты міндеті – білім берудің ұлттық модуліне көшу арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Қазіргі заман талабына сай пән оқытушысы ғана болу аз, оқытушы – ұстаз, инноватор, иннотехник болуы тиіс.

Мұғалім иннотехник дәрежесіне көтерілу үшін инновациялық технологи- яларды меңгеру керек, содан кейін пән бойынша қандай тақырыпқа пайдалану керектігіне тиімді зерттеу жүреді. Яғни әрбір инновациялық технологиялар- ды меңгереді, содан кейін меңгерген технологияларды апробациядан (сабақ барысында қолдану) өткізеді, мұғалім талдау жасай отырып, тақырыпқа сай технологияны таңдайды. Оқытушы білім алушының табиғи дарын, қабілетін ашу жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайда- лана алу керек.

Инновация дегеніміз – бұл лабораториялық емес жаңа идеяны бірінші рет жүзеге асыру, ғылым жүзінде пайда болса да практикада негізделген. Жаңалық енгізу – мекемеге, ұйымға жергілікті аймақтық, мемлекеттік меке- мелерге енгізілген үлгіге бағытталған.

Инновация – кез келген жаңалық немесе жаңалықты енгізу ғана емес, бұл бүгінгі қолданыстағы білім жүйесінің тиімділігін арттыра- тын үдеріс. Инновациялық іс-әрекет –

білім берудің кез келген деңгейінде инновациялық үдеріспен қамтамасыз ететін шаралар кешені және үдерістің өзі. Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның белгілі жақтарын, қасиеттерін және аспектілерін (жаңа заңнамалық акттерді, құрылымдарды, тұжырымдамаларды және интеграциялық байланыстарды және т.б.) жасақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.

Интерактивтік оқу технологиясы (ИОТ) – деп нәтижесінде оқу әрекеті ба- рысында олардың өзара мотивациялық, интеллектуалдық, эмоциялық және басқа да жақтарынан жетістіктерге жетуді сезіну ситуациясын тудыра алатын, білім алушыларға педагогикалық әсерлі танымдық қарым – қатынас құруға кепілдік беретін, оқытушы мен білім алушының іс – әрекетін оқу – ойындар түрінде ұйымдастыру тәсілдерін айтамыз.

Оқудың интерактивті әдістерінің үлгісі:

«Ми шабуылы», «ми штурмы» («дельфи» әдісі) – бұл әдіс, берілген сұраққа кез келген оқушы жауап бере алатын әдіс. Маңыздысы айтылған көзқарасқа бірден баға қоймау керек, барлығын қабылдау қажет және әрқайсысының пікірін тақтаға немесе парақ қағазға жазған дұрыс. Қатысушылар олардан негіздеме немесе сұраққа түсініктеме талап етілмейтінін түсінулері керек. «Ми шабуылы» хабарландыруды анықтау керек болғанда және қатысушыларының белгілі сұраққа қатынасы кезінде қолданылады. Жұмыстың бұл нысанын кері байланыс алу үшін қолдануға болады.

Инновациялық іс-әрекеттің негізгі функцияларына педагогикалық үдерістің компоненттерінің өзгерістерін енгізеді: мақсаттары, білім беру мазмұны, оқытудың формасы, әдістері, тәсілдері, технологиялары, басқару жүйесі және т.б. Сонымен бірге барлық зерттеушілер инновацияны инновациялық стихиялы ізденіс ретінде қарастырмау керек деген пікірге ке- леді, себебі инновация – мақсатты бағытталған, саналы өзгеріс.

Біліктілікті арттырып тәжірибеге араласқаннан кейінгі мұғалімдердің дәстүрлі оқыту әдістемесіне көшіп кетпеуі үшін мектепішілік, аудандық, қалалық, облыстық, республикалық әдістемелік қолдау мен біріккен әрекетті жүйелі жүзеге асыру маңызды. Бүгінде желілік қоғамдастықтар, әртүрлі формада тәжірибе алмасулар, ортақ ойды ортаға салатын басылымдар, іс- тәжірибені тарату жұмыстарының жүйелі жүзеге асырылуда. Бұл өз кезегінде мұғалімге кәсіби қолдау, даму, кәсіби құзыреттіліктің арттыру қолайлы фак- торлары болып табылады.

Осылайша, оқыту технологиясының әдіснамалық қызметі жалпы стратегиялық үлгі– оқытуды жобалау, ұйымдастыру және жобаны жүзеге асыру арқылы анықталады. Оқыту бағдарламасы оқыту–педагогикалық қызметтің жобасы ретінде төмендегі арнайы ерекшеліктерге ие:

- әлі пайда болмаған обьектілерді бейнелейді;
- ең болмағанда нормативті түрде жүзеге асырылған болуы мүмкін;
- сәйкес іс-әрекеттің орындалуының қолайлы деңгейін белгілеп отыратындықтаннормативті болып табылады .

Бұл ерекшеліктерді оқыту технологиясының дамытушылық қызметі сияқты өзіндік ерекшелігімен толықтыруға болады. Технологияның бұл сипаты дәстүрлі оқыту барысында жеткілікті дәрежеде көрінбейді, бірақ жаңа технологияның маңызды белгісі болып табылады.

Оқыту мен тәрбиелеуді технологияландырудың келесі бір әдіснамалық бағдары іс-әрекеттік ықпал болып табылады, себебі білім беру процесінің негізі іс-әрекет. Соңғы кезде педагогикада білім беру жүйесі бөліктерінің мақсаты, мазмұны, әдіс түрлері мен оқу құралдарының бірлігі туралы түсінік берік қалыптасқан.

Білім берудің жаңа мазмұнын оқу үрдісіне енгізуде қазақстандық ғалым Ж. Қараевтың саралап оқыту технологиясына сүйенсек, тұлғаның танымдық қабілетін дамытуға, байқампаздыққа жетелеуге ерекше көңіл бөлінеді Деңгейлік тапсырмалар барлық оқушыларға әзірленеді. Ұжымдық жұмыста өзі оқи отырып, өзгені оқыту жүзеге асырылады. Талантты балалар қабілетін, икемділігін арттырып, әлсіздер сенімсіздіктен арылады. Олардың оқуға деген ынтасының артуы білім дәрежесінің жоғарылауына әсер етеді. Үздік оқитындар терең

білім алып, үлгермеушілерге көмектесуге мүмкіндік жасалады. Деңгейлері бірдей оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде қиындық кездеспейді [2].

Тестілеу – оқушылардың білімін бақылаудың бір түрі. Тест – ағылшын тілінің /испытание/ сынау деген сөзінен шыққан. Өтілген тақырыпты тұлғаның қаншалықты дәрежеде меңгергенін анықтауда тест әдісі тиімді. Ашық тест сұрақ пен жауабы араластырылып беріледі. Өтілген тақырыпты есіне түсіре отырып, оқушы жауабын белгілейді. Тапсырманы жылдам орындайтын қабілетті оқушылармен жабық тест өткізуге болады. Жабық тест бойынша сұрақ қойылғанымен жауабы көрсетілмейді, оқушының ойлау қабілетін дамыту көзделіп, шешуін өздеріне тапқызу талап етіледі.

Деңгейлеп – саралап оқыту барысында жеңілдеп ауырға қағидасына сәйкес қорытындылау, жинақтау жұмысын тіл дамыту – ой дамыту немесе бақылау жұмысын, тест, (анкета) сауалнама әдісін, ойын түрлерін пайдалану – мұғалімнің шеберлігіне байланысты жүзеге асады. Деңгейлеп – саралап оқыту технологиясы әр оқушыны қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне орай оқыту мақсатын көздейді. Мықтылар өз қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне орай оқыту мақсатын көздейді. Мықтылар өз қабілеті мен икемін бекіте түседі, әлсіздер өзіне сын көзімен қарауға дағдыланып, сенімсіздіктен арылып, белсенділігі артады. Күшті топтарда оқуға деген құлшыныс ұлғайып, білім дәрежесі деңгейлес топтарда оқу жеңілдейді.

Қорыта келе, әдістеме – оқу үрдісін ұйымдастыру мен өткізуге берілетін ұсыныстар жиынтығы. Ал, педагогикалық технология – мүлтіксіз орындалуы белгілі бір жоспармен нәтижеге жеткізетін реттелген әрекеттер жүйесі. Педагогикалық технология мынадай екі негізгі кезең арқылы сипатталады: түпкі нәтижеге кепілдік және болашақ оқу үрдісін жоспарлау. Бұдан мынадай қорытынды жасауға болады: педагогикалық технология мұғалімнің кәсіптік қызметін жаңартатын және межеленген түпкі нәтижеге кепілдік беретін іс әрекеттер жиынтығы. Оқу үрдісін технологияландыру және оны жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби сапасын көтеріп, оны жоғары дәрежелі нағыз маман ретінде қалыптастырады, шығармашылық қабілетін арттырады, сонымен бірге оқушының жан-жақты дамуына игі әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Талызина Н.В. Современная высшая школа.-М.,1977. –т.1.-1.94.
2. Қараев Ж.А. Мектепте оқытудың педагогикалық жүйесін жетілдірудің әдіснамалық негіздері. // Бастауыш мектеп. – 1996.-№ 7.

ӘОЖ 821.512.122

Абдықадырова Т. Р.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы)

Заурбекова М. М.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, 6В01700 – қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдерін даярлау білім беру бағдарламасының 4-курс студенті)

XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР БЕЙНЕСІ

Аннотация. XX ғасырдың басындағы қазақ прозасындағы өзіміз қамтыған шығармалардың қоғамдағы рөлі, салмағы туралы баяндалады. Салт-дәстүрлердің табиғатының қатал қалпын көрсету сол заманның қажеттілігі ретінде көрініс тапты. Сонымен қатар, проза жанрына жататын ертегілер, аңыз әңгімелер де ұрпақтан-ұрпаққа ауызша тараған, яғни мирас, әдеби мұра болған.

Тірек сөздер: цензура, салт-дәстүр, проза, поэтика, сана, капитализм.

XX ғасыр – өзгерістердің жаршысы іспеттес. Олай болатыны, қазақ елінің тарихында

Ресейдегі Қазан төңкерісінен кейін қоғамдық-саяси өмірде үлкен өзгеріс орын алған. Тарихта жазылып жүргеніндей, Қазақстан феодализмнен социализмге топ ете түсті. Капитализмге соққан жоқ. Осының өзі-ақ қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне елеулі әсер еткен.

ХХ ғасыр басындағы әдебиетте халықтың сана-сезімін ояту деген ұғым алға тартылды. Санамыздың ұлттық қалпын дамыту негізінде алаштық идеяның өрістеуі басты назарға алынды. Елдің дамуы үшін арнайы жұмыстардың қалпын жоғарылату деген сұрақтың айналасында зерттеулер жүргізілді. Социалистік реализм ұғымы ұлттық сипатымыздың төмендеуіне алып келді. Сонымен қатар әйел тақырыбы шығармалардың басты идеясын танытуға қызмет етті. Оны қалай түсінсе болады? Мақаланың мақсатының өзі әйелді тәрбиенің берілу негізін көрсететін құндылықтарға толы құрал деп таниды. Жазушылар, ақындар өз туындыларында ұлттық құндылықтарды бере отырып, келешек ұрпақты тәрбиелеуге әрекет еткен. Цензураның әсерінен кез келген шығармада берілген құндылықты тану сыни тұрғыдағы ойлауды қажет етеді. Зиялы өкілдер еңбектерінде белгілі мәселелерді көтере отырып, сана-сезімнің оянуына әсер еткісі келді. «Жалпы ХХ ғасыр басындағы әдебиетке тән тағы бір ерекшелік – әлеуметтік-саяси мәселелерді көп көтергендігі» [1, 39 б.]. Елдің бірлігін басты орынға қоя отырып, сол кезеңнің ақын, жазушылары ортақ тақырып айналасында еңбектер жазды. Мысалы, Спандияр Көбеевтің «Қалың малы», М.Дулатовтың «Бақытсыз Жамалы», С.Торайғыровтың «Қамар сұлуы», М.Әуезовтің «Қорғансыздың күні» және т.б. Аталған шығармаларда әйел мәселесі айрықша көтеріледі. Салт-дәстүрлердің табиғатының қатал қалпын көрсету сол заманның қажеттілігі ретінде көрініс тапты.

Әдебиет – өмір айнасы. Әдеби шығармаларда өмірде болып жатқан өзгерістер, сол кезеңдегі оқиғалар, белгілі бір кезеңге тән жай-жағдайлар көрініс табады. Әрине, оған саясаттың салқыны тиетіні сөзсіз. Ол міндетті түрде шығарма авторының ұстанған бағытына ықпал етеді. Оны сол кезеңде дүниеге келген шығармалардың мән-мағынасынан аңғару қиын емес.

Қазақ ауыз әдебиеті – өте бай. Мысал өлеңдер, қиссалар, жырлар, дастандар, айтыстар және осындай поэтикалық үлгідегі әдеби жанрларда дүниеге келген шығармалар халқымыздың өте дарынды, ерекше қабілетті, талантты, ой-өрісі кең, жан-жақты екенін көрсетеді. Басқасын былай қойғанда, жоғарыдағы аталған шығармалардың бәрі ұрпақтан-ұрпаққа ауызша беріліп отырған. Ауыз әдебиеті деп атануы да сондықтан. Не деген жады берік, ойлау, есте сақтау, жаттау қабілеті мықты халық!

Сол замандардағы проза жанрына жататын ертегілер, аңыз әңгімелер де ұрпақтан-ұрпаққа ауызша тараған, яғни мирас, әдеби мұра болған.

Біз тақырыбымызға арқау етіп отырған ХХ ғасыр басындағы қазақ прозасына жататын шығармалар жазба түрінде дүниеге келген. Жазушы – өз заманының суреткері. Оның шығармасы – сол заманның шынайы шындығы.

Біз бұдан бұрын қазақта жазбаша дүниелер болмаған деуден аулақпыз. Өйткені, хан сарайларында жылнамашылар болған. Олар әулет тарихын, әр билеуші тұсында болған тарихи оқиғаларды, билеушінің өмірбаянын қағазға түсіріп отырған. Бұлар хаттама сипатында болғанымен, ара-арасында оқиғаны бейнелеп көрсету, адамдардың түр-тұлғасын суреттеу, іс-әрекеттерін баяндауда әдебиетке бір табан жақындық байқалады.

Ал қазақ әдебиетінде проза жанрының жазбаша қалыптасуы ХХ ғасырдың басында бастау алғаны рас. Оның көшбасында Спандияр Көбеевтің «Қалың мал», Міржақып Дулатовтың «Бақытсыз Жамал», Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлу», «Кім жазықты» романдары тұр. Оқиғаның баяндалуы мен ауқымына қарай бұл шығармалар әдебиеттің роман жанрына жатқызуға әбден-ақ лайық. Сол сияқты, Бейімбет Майлиннің «Шұғаның белгісі», «Күлпаш», «Раушан коммунист», Сәкен Сейфуллиннің «Айша», Мұхтар Әуезовтің «Қорғансыздың күні», «Қараш-қараш оқиғасы» әңгімелері ХХ ғасырдың 30-жылдарына дейін жазылған прозалық шығармалар санатына жатады.

Бұлардың көпшілігіне әйел теңдігі мәселесі арқау болған. Мысалы, Спандияр Көбеевтің «Қалың малындағы» Ғайша, «Бақытсыз Жамалдағы» Жамал, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлуы» мен «Кім жазықтысындағы» әйелдер бейнелерінен әлеуметтік

теңсіздіктің құрбаны болып бара жатқандарды көреміз. Олар – ескі заманның, феодализм сарқыншақтарының көзқарасындағы билеп-төстеушілердің, байлардың зорлықшыл, теріс әрекеттерінің салдарынан асқақ армандары әдірә қалғандар. Осы шығармалардың авторлары әділетсіз қоғамда ескіліктің құрбанына айналғандардың аянышты тағдырларын көркем суреттеп, шебер баяндай отырып, ескілікке, іріп-шіріп бара жатқан қоғамға, әділетсіздікке үкім айтты. Жаңаны жақтады.

Дегенмен, біз осы шығармалар кейіпкерлерінің әрекеттерінен сілкіністі оянуды, жарыққа талпынуды аңғарамыз. Біз социалистік реализм деп отырған дәуірдегі шығармалар шындығы осы.

Бұл туындылардағы әділетсіздік құрбаны болған қыздар – біреулердің әлпештеп өсірген қыздары. Бірақ, сүйгендеріне қосыла алмай арманда. Оған екі жақтың ата-анасының әлеуметтік мәртебесі, яғни бай немесе кедей болуы кедергі. Міне, әлеуметтік теңсіздік дегеніміз осы. Осы арқылы авторлар ауыл өмірін суреттеп, жаңа келген, қазақ қауымының өміріне ене бастаған кеңестік идеологияны – бостандық, теңдік әперушілердің идеологиясын насихаттайды. Бостандық, теңдік деген жақсы-ау, бірақ халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын түгелдей теріске шығаруға болмайды ғой. Кеңестік сұрқия саясат олардың жақсысын да, жаманын да қоғамға жат етіп көрсеткен. Шығармашылық иелері соның сорабына түсіп кеткенін де жоққа шығара алмаймыз. Социалистік реализмнің әсерінен әсіребаяндау, әсіресуреттеу болғанын да өмір көрсетіп отыр. Соның салдарынан асылымыздан айырылып қала жаздап, жоғалтқандарымызды іздеп тауып, ұлттық салт-дәстүрлерімізді жаңғыртып жатқанымыз қуантады. Бұл жерде ұлттық идеология берік, ұстамды, мықты болуы керек. Онсыз жаһанданудың жұтқыншағына жұтылып кетуіміз ғажап емес.

ХХ ғасырдағы шығармалардың жарыққа шығуына түрлі кедергілер әсер еткені белгілі. Тұлғалардың әр заманды құндылық ретінде танып, ерекшеліктерін кейіпкер, оқиға, сюжет арқылы беруі оқырманды толғандыруға, сыни түрде ойлануға әкелетіні сөзсіз. Мәселен, «Қорғансыздың күні» шығармасындағы кейіпкерлер, әр ұғым поэтикалық жүйеде берілген. Ең негізгісі – әйелдің тәрбие тетігі екендігі. Үш түрлі кейіпкердің жас ерекшеліктері арқылы заманның әр кезеңі көрінген: өткен шақ – кемпір; қазіргі шақ – соқыр әйел; болашақ – Ғазиза. Осындай түрлі ішкі, сыртқы детальдар арқылы шығарманы тану біздің басты бағытымыз болуы керек. «Тұтастай алғанда, ХХ ғасырдың басында әдебиет жаңа сипаттармен толысып, ұлттық сананың сара көрінісіне жол ашты» [2, 7-8 б.]. Жаңа келбеттерді тану арқылы оқырман сыни ойлай отырып, ізденуге талпынуы тиіс. Кез келген автордың шығармасын оқу барысында оның жазған мақалаларымен де таныс болу керек. Сол арқылы автордың қай заманды айтып отырғандығына, ол кезеңде қандай мәселелер орын алғандығына, негізгі ойды қайдан іздеу керек екендігімізге жауап табылады. Мұхтар Әуезовтің «Қырдағы елге», «Қазақ қызметкерлерінің міндеті» және т.б. мақалаларын оқу арқылы шығарманың негізгі айтар ойын танысақ болады. Байқағанымыздай, әр шығарма өзіне тән шақ үлгісінде жазыла отырып, қазаққа тән тәрбие, намыс, бауырмашылдық, ұлттық сана сынды элементтерді береді. Қазақ екі түрлі фактормен дамитыны хақ. Оның бірі тәрбие – әйел; қорған – ер.

Біз тақырыпқа тұздық етіп отырған ХХ ғасыр басындағы (1933 жылдарға дейінгі) қазақ прозасында қоғамдағы жаңашылдық, сілкініс, тәуелсіздікке талпыныс та көрініс тауып жатады. Біз Бейімбет Майлиннің «Шұғаның белгісі», «Күлпаш», «Раушан коммунист», Сәкен Сейфуллиннің «Айша», Мұхтар Әуезовтің «Қараш-қараш оқиғасы» атты шығармаларынан осыны анық аңғарамыз. «Шұғаның белгісіндегі» Әбдірахман – осы санаттағы кейіпкер. Әттең, Шұға оны көре алмай, құсадан қайтыс болғаны өкінішті! Күлпаш – 1920 жылы қазақ елін жайлаған ашаршылықтың құрбаны болғандардың жиынтық образы. Раушан – әйел теңдігін ту еткен белсендісі. Феодализм сарқыншақтары оның да аяғынан шалып, кедергі келтіріп баққан.

Сәкеннің бірбеткей, қайсар, күрескер Айшасы ескіліктің құрбаны болудан қашып, Нілді зауыты жұмысшыларына барып паналаған.

Қарап отырсақ, бұрындары қараңғылық салдарынан, өктемдікпен қалыңмалға «маталып» кете баратын қазақ қыздарында сілкініс бар. Олардың санасының саңлауынан еркіндік, бостандық, теңдіктің сәулесі түсе бастаған.

Жиырмасыншы ғасырдың алғашқы ширегінде, анығын айтқанда, 1927 жылы дүниеге келген «Қараш-қараш оқиғасы» – социалистік өрлеу жолына түскен қазақ қоғамын дүр сілкіндірген шығарма. Сол кезде-ақ бірқатар тарихи, реалистік туындыларымен танымал бола бастаған қаламгер, болашақ ірі суреткер, қазақ әдебиетінде өлмес-өшпес мұра қалдырған ұлы суреткер, ұлы жазушы, Лениндік сыйлықтың лауреаты (Біздіңше, ұрпақтың қоғам сипатына қарап сол кезеңдегі шығарманы бағалау мен марапаттауды жоққа шығаруға құқығы жоқ. **М.З.**) Мұхтар Әуезовтің бұл шығармасында феодалдық қоғамдағы әділетсіздікке қатаң үкім шығарылған. Үстем таптың ірі өкілі, патшалық Ресейдің шотын шабушы Саймасай болыс әділетсіздікке әбден ашынған Бақтығұлдың мылтығының қарауылына ілінеді.

Шығарманың бас кейіпкері Бақтығұл – болашақ ірі мемлекет әрі қоғам қайраткері Тұрар Рысқұловтың әкесі Рысқұлдың прототипі.

Мына сәйкестікке қараңыз, қазақ елі Ресей бодандығында болған заманда патшалық өкілдерінің қуғын-сүргініне ұшырап «атжеккенге» айдалып, ақырында Сібірден қашып келіп біздің облысымыздың Талас ауданы, Ойық ауылындағы нағашыларының ауылында мәңгілік мекенін тапқан Рысқұлдың баласы Тұрар да қазақ халқының тәуелсіздігі жолында күресіп өткен қайраткер. Тұрардың әкесі Рысқұл (Бақтығұл) ұлы Мұхтар Әуезов шығармасына кейіпкер болса, Тұрар Рысқұлов біздің заманымыздың бірегей суреткері болған Халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Шерхан Мұртазаның трилогиясының кейіпкері. Бұл қазақ қаламгерлерінің шығармашылық сабақтастығының бір айғағы. Тағы бір сәйкестік Мұхтар Әуезов пен Шерхан Мұртаза бір күнде – 28 қыркүйекте дүниеге келген. Бірақ, араларында 35 жас айырмашылық бар: Мұхтар – 1897, Шерхан 1932 жылы туған. Бәрібір ұлыларда бір ұқсастық бар.

Бұл мақалада XX ғасырдың басындағы қазақ прозасындағы өзіміз қамтыған шығармалардың қоғамдағы рөлі, салмағы туралы баяндадық. Мақсат та осы болатын.

Дегенмен, тіліміз шұбарланбай тұрған заманда дүниеге келген бұл шығармалардың қай-қайсысында да тіл тазалығы тамаша сақталғанын мойындауымыз және қазіргі жаһандану заманының жас қаламгерлеріне ескерту ретінде айтуымыз керек. Ол – парыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіманұлы Ө. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті: Оқулық. – Алматы, 2012. – 408 б.

2. Әбдіқадырова Т.Р., Әбдімомынов Е.Б. Алаш және ұлт әдебиеті (XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті). Оқу құралы. – Тараз, 2017. – 308 б.

3. Қирабаев С. Әдебиет және дәуір талабы. – Алматы: Жазушы, 1976. – 300 б.

4. Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. 6-том. – Алматы: Қазақпарат, 2006. – 610 б.

5. Қирабаев С. Тәуелсіздік өрісі. – Алматы: Қазақпарат, 2008. – 250 б.

6. Қирабаев С. Әдебиетті қайта оқу: әдебиеттік зерттеулер мен мақалалар – Алматы: Балауса, 2010. – 319 б.

УДК 372.881.111.1

Абеева М.А.

КГУ "средняя школа №63 отдела образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области", Казахстан, Тараз

Малиновская М.Э.

КГУ "средняя школа №10 отдела образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области", Казахстан, Тараз

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА PBL НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Статья посвящена анализу применения метода Project-Based Learning (PBL) на уроках английского языка, его эффективности в развитии языковых навыков учащихся и повышении мотивации к обучению. Рассматривается ключевая роль PBL в создании условий для активного усвоения языка через практическую деятельность, участие учеников в реальных проектах и задачах. Метод позволяет не только улучшить грамматические и лексические навыки, но и развить критическое мышление, способность к сотрудничеству и самостоятельному поиску информации. В статье также рассматриваются примеры успешного внедрения PBL в образовательный процесс, его преимущества и сложности, с которыми сталкиваются преподаватели. Показано, что использование этого метода способствует глубокому и осмысленному обучению, интеграции языка с другими предметами и подготовке учащихся к реальным жизненным ситуациям.

Ключевые слова: Project-Based Learning (PBL), методика обучения, языковые навыки, критическое мышление, активное обучение.

Образовательная система Казахстана продолжает развиваться, внедряя новые методики и ориентируясь на международные стандарты. Однако проблемы, такие как неравенство качества образования в разных регионах, недостаток квалифицированных педагогов и использование устаревших методик, остаются актуальными.

Казахстан активно внедряет инновации в образовательный процесс. В последние годы образовательная система ориентируется на международные стандарты. В частности, в школе начали внедрять новые методики преподавания, направленные на развитие критического мышления, навыков проектной деятельности и командной работы. Одним из таких подходов является метод Project-Based Learning (PBL), который активно используется в ряде современных школ и образовательных учреждений.

Метод Project-Based Learning (PBL), или обучение на основе проектов, имеет долгую историю, которая берет начало в начале 20 века. Этот подход основывается на принципах активного обучения, когда ученики учат материал через практическую деятельность, решая реальные проблемы и выполняя проекты [1: стр.42].

На основание изученных методик такого педагога, как Джон Дьюи в начале 20 века провел исследование в области данного метода. Дьюи был сторонником обучения через опыт, считая, что ученики лучше усваивают знания, когда они могут применять их в реальных ситуациях. Он подчеркивал важность практической работы и сотрудничества, что стало основой для метода PBL [2: стр.33].

В последние десятилетия метод PBL стал очень популярным, особенно с распространением технологий, которые облегчают организацию совместной работы и создание проектов. Современные школы и университеты активно внедряют PBL в обучение иностранных языков, социальным дисциплинам, гуманитарным и техническим наукам. Современные исследования и практики показывают, что PBL повышает мотивацию учащихся, развивает их критическое мышление, коммуникативные и творческие способности.

Метод Project-Based Learning (PBL) активно используется в образовательных системах Запада и стал неотъемлемой частью современного подхода к обучению в школах и университетах. Примером является о его применении в западных странах: [2: стр.36].

- PBL был активно внедрен в образовательную систему США начиная с 1990-х годов. На сегодняшний день это один из самых популярных и широко применяемых методов обучения в различных школах и университетах.

- В США более 70% учебных заведений интегрируют элементы проектного обучения в свои программы, особенно в таких областях, как STEM (наука, технологии, инженерия и математика), социальные науки и гуманитарные дисциплины [3: стр.39].

А в Великобритании метод PBL также активно используется в образовательных учреждениях. Школы и университеты Великобритании все чаще применяют проектную работу для обучения как младших, так и старших школьников.

Например, в рамках программы International Baccalaureate (IB), которая популярна в ряде британских школ, используется проектный подход для решения реальных задач и интеграции знаний из разных областей. Это помогает ученикам не только глубже понять материал, но и развить важные жизненные навыки, такие как исследовательская работа, коммуникация и критическое мышление[3: стр.41].

Основываясь на фактах, приведенных выше, нами были выявлены следующие преимущества данного метода.

Метод Project-Based Learning (PBL) имеет множество преимуществ, особенно при использовании на уроках английского языка. Одним из важных примуществ являются следующие: [4: стр.67].

1. Повышение мотивации учеников:

Когда учащиеся работают над реальными проектами, они видят, как их знания могут быть использованы на практике. Это стимулирует интерес к учебному процессу, помогает почувствовать важность изучаемого материала и мотивирует к активному обучению.

2. Развитие коммуникативных навыков:

В процессе работы над проектом ученики часто взаимодействуют друг с другом, что способствует развитию навыков общения на английском языке. Важно, что учащиеся говорят и слушают реальную речь, а не просто выполняют грамматические упражнения.

3. Интеграция всех языковых навыков:

Проектное обучение помогает развивать сразу несколько языковых навыков: разговорную речь, письмо, аудирование и чтение. Студенты могут, например, написать статью, провести интервью, подготовить презентацию и обсудить результаты на английском языке.

4. Практическое применение языка:

Ученики могут использовать английский язык в реальных контекстах, решая актуальные задачи. Это помогает лучше усвоить лексику и грамматику, так как знания применяются в реальной жизни, а не только на бумаге.

5. Развитие критического мышления и творческих способностей:

Проектное обучение требует от учеников самостоятельности, умения анализировать информацию, принимать решения и работать в группе. Эти навыки важны не только для обучения, но и для жизни.

Но не смотря на ряд преимуществ данного метода могут быть и недостатки. В процессе работы над проектами могут быть ученики с разным уровнем знания языка. Это может создать сложности в командной работе, так как более сильные ученики могут доминировать в процессе, а слабые — испытывать трудности в понимании материала или активном участии.

Поэтому учителю нужно тщательно продумывать проект, чтобы он был достаточно структурированным и сбалансированным, включая все языковые навыки. А также, разбив проект на несколько этапов (например, исследование, создание материала, презентация), можно обеспечить плавный переход от одного навыка к другому и дать возможность каждому ученику проявить себя.

PBL является мощным инструментом для обучения, но требует правильного подхода и организации. Используя этот метод с умом, можно значительно улучшить уровень владения английским языком и повысить интерес студентов к предмету.

По мнению исследователей данного метода, традиционный метод чаще всего фокусируется на пассивном восприятии знаний и их запоминании, в то время как PBL ориентирован на активное участие студентов в процессе обучения, на развитие навыков и решение реальных задач. PBL позволяет ученикам глубже погрузиться в тему, развивает их коммуникативные и критические навыки, в то время как традиционные методы обучения могут ограничиваться простым повторением и применением фактов [5: стр.8].

В связи с этим, на основание исследования нами были разработаны критерии оценивания учащихся при использовании данного метода на уроках английского языка. Оценка основана на формативной оценке по 10-балльной шкале, которая указана в таблице 1.

Таблица 1. Критериальное оценивание на основе метода PBL

Показатели	Критерий
1. Исследование и сбор информации (2 балла)	- 2 балла -глубокое исследование, использовали разнообразные источники информации (интернет, книги, статьи, интервью и т.д.); - 1 балл- исследование поверхностное, источников недостаточно;
2. Качество письменной работы (1 балла)	- 2 балла- текст проекта грамотно структурирован, без значительных ошибок. Используется разнообразный лексический запас, грамматика соблюдена; - 1 балл - текст в целом понятен, но есть ошибки в грамматике и лексике, текст частично нуждается в доработке.
3. Креативность и оригинальность (1 балл)	- 1 балл - проект выполнен с оригинальным подходом, ученики показали творческий подход в создании материалов (дизайн, оформление, представление).
4. Командная работа и сотрудничество (1 балл)	- 1 балл — ученики активно сотрудничали, распределяли задачи, помогали друг другу. В проекте участвуют все члены группы
5. Презентация проекта (2 балла)	- 2 балла — ученики уверенно и ясно представили проект, использовали визуальные материалы (слайды, картинки, графику), демонстрировали хорошее владение английским языком. -1 балл — Презентация была выполнена, но была не очень ясной, использовано мало визуальных материалов, или язык был ограничен.
6. Применение языковых навыков (2 балл)	1 балл — ученики использовали разнообразные языковые конструкции (лексика, грамматика, фразы) в правильном контексте, уровень языка соответствует проекту.
7. Соответствие теме и целям проекта (1 балл)	1 балл — Проект полностью соответствует заявленной теме и целям. Ученики достигли результатов, которые соответствуют задачам проекта.
Самоанализ и рефлексия	Ученики продемонстрировали способность к самооценке, проанализировали свою работу, указали, что удалось, а что можно улучшить.
Общая оценка:	- 10 баллов — Проект выполнен на высоком уровне, все критерии выполнены полностью. - 7-9 баллов — Проект выполнен хорошо, но есть небольшие недочеты в одном или двух аспектах. - 4-6 баллов — Проект выполнен удовлетворительно, есть несколько значительных недочетов, которые нужно исправить. - 0-3 балла — Проект выполнен недостаточно и не раскрыто.

Данные критерии оценки помогают учителю объективно оценивать проект, учитывая как качество выполнения, так и усилия, направленные на создание результата.

Данный метод, как проектное обучение, позволяет ученикам работать в своем темпе, исследовать интересующие их темы и подходы. Это особенно полезно для учеников с разным уровнем подготовки, поскольку они могут сосредоточиться на аспектах, которые им наиболее интересны, и учиться на своих ошибках в процессе работы.

В отличие от традиционных методов, где оценка часто зависит только от результатов тестов или экзаменов, PBL позволяет учитывать весь процесс обучения. Ученики оцениваются не только за финальный продукт, но и за шаги, которые они предприняли для его создания. Это помогает им видеть прогресс, выявлять слабые места и работать над ними [6: стр.35].

Исследуя данную статью, мы пришли к выводу, что метод PBL не только развивает языковые навыки, но и делает процесс обучения более глубоким и осмысленным. Он помогает ученикам стать более активными участниками учебного процесса, работать в команде и

использовать английский язык в реальных ситуациях. Это делает PBL крайне актуальным и эффективным методом для преподавания английского языка в современной образовательной системе.

Список использованной литературы

1. Thomas, J. W. "A Review of Research on Project-Based Learning." // 2000.
2. Bell, S. "Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future." // 2010.
3. The Clearing House: //A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, Volume 83, Issue 2, Pages 39-43.
4. Boss, S., & Krauss, J. "Reinventing Project-Based Learning: Your Field Guide to Real-World Projects in the Digital Age." .2000
5. International Society for Technology in Education (ISTE).
6. Larmer, J., & Mergendoller, J. R. "Seven Essentials for Project-Based Learning." 2015. Educational Leadership, Volume 73, Issue 1, Pages 34-40.
7. "PBL Works: A Framework for High-Quality Project-Based Learning." // Buck Institute for Education (BIE). 2015.
8. https://www.bie.org/research/study/review_of_research_on_project_based_learnin

ӘОЖ 37.026

Абильдаева Бекзат Нуркеримовна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП-САРАЛАП ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация. Бұл мақалада Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында деңгейлеп-саралап оқыту әдістемесінің тиімділігі қарастырылады. Деңгейлеп-саралап оқыту – оқушылардың жеке ерекшеліктерін, білім деңгейін ескере отырып, әр оқушының мүмкіндігіне сәйкес тапсырмаларды беру арқылы оқу процесін ұйымдастыру әдісі болып табылады. Мақалада деңгейлеп-саралап оқытудың негізгі принциптері, оның қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы маңызы мен тиімділігі талқыланады. Әдістеменің оқушылардың қызығушылығын арттыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту, сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру, сонымен қатар оқу материалын терең меңгеруге ықпал ететіндігі көрсетіледі.

Кілт сөздер: инновациялық технология, білім беру жүйесі, деңгей, саралау.

ХХ ғасырдың соңғы жылдарыда педагогика саласы бойынша ой - тұжырымдардағы ізгілік идеялары, оқушыларға еркін сабақ беру, оқушылардағы тұлғалық деңгейін дамыту үшін мектепте білім берудің және тәрбиелеудің жаңаша әдіс- тәсілдерін қолдана отырып, оқушының тұлға ретінде дамуына мектеп ордасында қолайлы жағдай жасау қажеттілігі туындады. Оқушы және жеке тұлға - мектептің педагогикалық құрылымындағы негізгі құндлық. Қазіргі қоғамда инновациялық технологиялардың дамуына байланысты ақпараттық кезеңге аяқ бастық. Жаңа технологиялардың пайда болуында балаларға білім беруде, біліктің, дағдының күннен- күнге артуына байланысты, білім берудің де мазмұны өзгеріп отыратыны мәлім. Инновациялық технологиялардың дамуы көптеген қызмет түрлерінің де ақпараттық технологияларының компьютерленуіне, қарым-қатынастың біріңғай жүйелерін жасау істері орындалып жатыр. Білім беру жүйесінде инновациялық дамудың қарқындауына байланысты Республикалық мұғалімдер съезінде: «ХХ ғасырдың екінші жартысында белгілі болған нәрсе - ХХІ ғасырда алдыңғы сипаттағы елдер қатарына өз жастарының интеллектуалды және рухани әлеуетін барынша дамыта алатын мектептер мен жоғарғы оқу орындарынің ең тиімді

жүйесін жасайтын ел ғана көтеріле алады», - деген болатын. Оқушының қабілетін педагогтың білім беру аясында оқушыны жеке тұлға ретінде дамыта оқыту әдістері және баланың шығармашылық қабілетіне әсер етуі еліміздің «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасы аясында жастарды интеллектуальды жан-жақты тәрбиелеу, потенциялдық деңгейін көтеру міндеті мұғалімдер қауымына жүктелген үлкен міндеттердің бірі. Сол үшін де инновациялық технологиялардың дамуы ұрпаққа пәнді тиімді оқыту үдеріс маңызды болып табылады. Технологиялардың дамығандығы балаларға білім беру процессінде әр түрлі сынып балаларына, әр қайсысының өзіндік ерекшеліктеріне сәйкестендіре оқушыларды әр деңгейлі дифференциялды оқытуға болады.

Қазіргі таңда жаңадан шығып жатқан электронды оқулықтар балалардың жаңаша білім алуын, жаңаша оқу әдістерін қолдануын және жаңа білім беру мазмұнын талап етеді.

Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялардың бірі - білім беретін мектептерде қолданылатын деңгейлік тапсырмалары арқылы оқыту. Осы әдісті қолдану барысында балаларды деңгейге бөліп қарастыра оқыту, бөліп оқытудың қандай тиімділігі бар, деңгейге бөліп білім берудің қандай ерекшеліктері және оқушыны тәрбиелеуде қандай көмегі бар деген сұрақтарға тоқталамыз. Деңгейге бөліп білім беру, оқыту балалардың тәжірибелік, теориялық, оқуға деген ынта жігерін, жеке тұлғаның дара қасиетін, әлеуметтік- психологиялық сұраныстары ескеріледі. Сол себепті оқытуда жеке тұлғаны тиімді, өзі қалаған нәтижеге жету үшін білім мен тәрбие деңгейіне байланыстыра тапсырмалар ғылыми түрде ұйымдастырылуы керек.

Оқытушы балаға сабақ барысында тақпақ жаттатып, ережелерді оқытып, жаттығулар орындатып қазақ тілі мен әдебиет сабақтарын түрліше өткізеді. Және де осыны балалардан талап етеді. Оқушылар мұғалімнің айтқан кітаптарын оқып, тақпақтарын жаттап, тапсырмаларын орындап, ережелерін де айтып береді. Бірақ та оқушы мұғалімнің берген тапсырмаларының ішкі дүниесін түсіне алады ма, ол материалдарды әрі қара өз бетінше оқып, ізденеді ме, оқыған дүниесі бойынша жаңа пікір қалыптасып, түйген пікірін өмірде іске асыра алады ма, міне, осы негізгі мәселе осында жатыр.

Мектеп оқушыларының білім деңгейінің көрсеткішін төмендегідей бағалауға болады: I деңгей (төмен) - эпизодтық. Білімді жаңа жағдайға көшіру мұғалім көмегімен жүзеге асырылады; II деңгей - түсініктерді жүйелеу деңгейі, оқушылардың 70% ғылыми ұғымдары саналы түрде анықталады; III - деңгей (жоғары) бастапқы ғылыми ұғымға өту (ауысу) деңгейі деп белгілейді [1.98].

Қазақ тілі мен әдебиет пәндерінен берілетін тапсырмалар баланың ойлау деңгейіне әсер етеді, тапсырмаларды орындау барысында оқушы өзі ізденіп жауабын іздестірсе, оның жауабын шешуде ақыл - ойы дамып, ойлану барысында балаға жан-жақты жақсы әсерін тигізеді.

Қазақ тілі және әдебиет сабақтарында берілген бірінші деңгейлі тапсырмаларды, ережелерді жаттап алуға, алдыңғы сабақта жаңадан меңгерген материалды өзгертпей қайталап, пысықтауға мүмкіндік беріледі. Материалдарды жүйелеуге және реттеуге берілген тапсырмалар екінші деңгейлі тапсырма болса, үшінші деңгейлі тапсырма ғылыми ұғымға өтіп, танымдық-іздену түрлері арқылы заңдылықтар шығарып, ой қорту жұмысы жүзеге асырылады.

Деңгейлеп-саралап оқыту барысында деңгейлік тапсырмаларының ауқымы өте кең. Оқулықтағы тапсырмалар көбінесе қазақ тілі сабағында өтілген ережелер бойынша жаттығулар орындау, пысықтау, бекіту жұмысына арналған тілдік және грамматикалық тапсырмалар болып келсе. Ал деңгейлік тапсырмалар құрамына мәтіндерді, грамматикалық қызықты жаттығуды, сөзжұмбақ, тест сұрақтарын, топтық ойындар мен тренингтержүйесін қамтиды. Бұл тапсырмаларды бере отырып деңгейіне сәйкес оқушыны саралап оқыту ыңғайлы, сонымен қатар оқу бағдарламасы бойынша балалардың жас ерекшеліктеріне және білім деңгейіне сай құрылып, оқулыққа қосымша пайдалануға беріледі.[2.45]

Мектеп қабырғаларынды оқыту мен тәрбие, сыныптардан тыс жүргізілетін жұмыстардың барлығы балалардың психологиясына және жастарының ерекшелігіне қарай

ұйымдастырылады. Сонымен қатар оқушыларға әдебиет шығармаларын оқыту арқылы кітап оқуға деген қызығушылықтарын, сөз өнерінің қасиетіне деген сыйластығы мен құлшынысының дамуын білім беру мектептерде әдебиетті оқыту сабағында дамытуға болады. Бұл оқытудың түрі өте күрделі, әрі маңызды жұмыстардың бірі болып саналады.

Жалпы саралап оқыту, даралап оқыту сонымен бірге деңгейлеп оқыту, тиімділік идеялары білім алушылардың барлық ой санасын, оқыту кезінде оларға күш түсірмей, қолайлы нақты, қонымды уақыт аралығын да нәтижелі жемісті қылып оқу процессін ұйымдастыру және оны жүргізу жайында сөз болады. Белгілі ғалымдар мен зерттеушілер психологтар мұғалімдердің зерттеу еңбектері, монографиялары бойынша, білім алушыларды әдеби шығармаларды оқытуға үйрету, оларды оқырман ретінде дамыту әр түрлі сатылардан тұрады:

1. Кіші жастағылар 5-7 сыныптарындағы 10-12 дегі жас өспірімдер.
2. Ересек жатағыларға 8-9 сыныптардағы 13-14- тегі жас өспірімдер.
3. Үлкен жастағыларға 9-11- сыныптағыларға 15-17- дегі жастар жатқызылады [2].

Балаларды деңгейлеп-саралап бөліп оқытатын болсақ ең алдымен жаңаша жоспар құруымыз керек. Білімгерлерге деңгейлік тапсырмалар беру арқылы түрліше жұмыстар жүргізіледі. Балалардың алдыңғы сабақтар бойы алған білімін жүзеге асыра алатындығы тексеріледі. Баланың өз бетінше қазақ тілі және әдебиет пәндерінен тапсырмаларды жүзеге асыра алады ма, орындауға биімділігі жетеді ме деген мәселерді тапсырмадар орындау барысында бақылауға болады. Қорытындысында баларға берілген осы сабақтар бойынша деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасаудың тиімділігін байқай аламыз. Деңгейлік тапсырмалар орындау барысында оқушының белсенділігі мен іскерлігі артып, шығармашылыққа бала ұмтыла түседі. Деңгейлеп оқыту барысында бала біліктілікке жетеді.[3.56]

Бірінші деңгей. Берілген тапсырмалар қазақ тілі пәнінен оңай, нақты фактілерді, негізгі ұғымдар мен қағидаларды, ережелерді біледі. Білім бағдарламасынан аспайтын, балалардың жас ерекшеліктеріне сай тапсырма беріледі. Тақырыпқа байланысты лексикалық, грамматикалық тапсырмалар, тілдік ережелер мен жазба жұмыстарын орындалады. Жоғарғы сыныпқа өткен кезде оқыған материалдары есінде тұратындай, сөздік минимумдары меңгеріледі. Сабақта оқығанын түсініп, жаза алады, естігенін қайталай алады. Ережелерді жаттап алады. Грамматикалық және лексикалық тапсырмаларды орындап мәтін бойынша жұмыс жасайды.

Екінші деңгей. Берілген тапсырмаға сай лингвистиканың барлық түрлерімен жаттығулар орындап, түрлендіріп, күрделендіріп орындайды. Оқушылар өз бетінше тапсырмаларды орындап өздері және мұғалімдері қанағаттандырарлық дәрежеде жұмыс атқарады. Тапсырманы орындап болған соң оқушының түсінгенін түсінбегенін байқауға болады. Оқушы сөйлегенде, тапсырманы түсінуі, дұрыс қабылдауы, жазба жұмысында орындаған тапсырмаларының көрсеткіші міндеттелген деңгейден әлдеқайда жоғары орындағанын байқатады.

Үшінші деңгей. Бірінші деңгейге қарағанда үшінші деңгейлік тапсырмада оқушының шығармашылыққа деген қызығушылығы мативтердің көрінуімен және баланың логикалық ойлау деңгейімен көрініс табады. Баланың белсенділігі, оқыған мәліметтеріне талдау жасай алуы білімін жаңа жағдайда пайдалануынан көрініс табады. Оқыған шығармасын суреттей , бейнелей және хабарлай алады сол арқылы тапсырмаларды орындайды. Шығарма бойынша сұрақтар қойып, балалармен, мұғаліммен диалог құра алады. Ең бастысы оқыған шығармасын талдау арқылы, салыстыру арқылы баланың ойы қалыптасады. Осындай жұмыстарды жүргізу арқылы баланың танымдық - іздену түріндегі жұмыстарға қызығып, өз бетінше тапсырмаларды орындайды.

Төртінші деңгей. Бұл деңгей қабілеті жоғары, ізденімпаз, дарынды, талантты және танымдық- іздену жұмыстарын жүргізетін балаларға арналады.

Мұғалім тек бұл оқушыларға тақырыпты ғана береді, ары қарай балалар өз мақсатын қояды, әдістерді іздеп, тапсырмаларды, жаттығуларды орындап қалаған нәтижесіне

жетеді.[4.58]

Оқушы білімді өз бетімен алуды білім жүйесінде продуктивті қызмет деп атайды. Бұл шығармашылық ізденістер аясында туындайтын процесс. Өнімді танымдық қызмет барысында алынған білімді зерттеуші-ғалымдар екі деңгейге бөліп қарастырады. Біріншісі, конструктивті деңгей болса, екінші шығармашылық деңгей. Конструктивті деңгей балалардың сабақтан тыс күнделікті өмірде қолдана білуі, танымдық-іздену барысында әңгімеге араласа алуы, алған білімін жалпылай алуы конструктивті деңгейді игергенін көрсетеді. Продуктивті танымның бұл деңгей түрлері бір-бірімен тығыз байланыста және иерархиялық сипатта орындалады. Продуктивті танымдық қызмен жаңағы бөлген екі иерархиядан шықса, білім беру нәтижесінде академик В.П. Беспалько иерархияның төрт түрін сипаттайды. Олар:

1. Үйренушілік - түсіндірмелі іс-әрекет деңгейі. Бұл деңгейде бала тапсырманың мақсатын, тапсырманы шешу іс-әрекеті, баланың іскерлік, білім, білік, дағдысын қалыптастыруға және қорытуға арналған тапсырмалар орындайды.

2. Алгоритмдік - берілген тапсырмаларды талдайды. Тапсырмаларды орындар барысында бұрыннан меңгеріп келе жатқан іс-қимылдарын өзгертіп жаңаша әдіспен қолдана білуі қажет.

3. Эвристикалық - продиктивті іс-әректтердің бірінші деңгейі. Бұл деңгей барысында оқушыда мақсат ғана болады. Оқушы мақсат бойынша жағдаятты дәлелдеп, жағдаятты шешу жолдарын таңдап алады.

4. Шығармашылық деңгей - продуктивті іс-әрекеттің ең күрделі дейгейі. Бұл деңгейде балалар мақсатты өздері қояды, оны тұжырымдап нақтылайды, тапсырманы орындауға амалдар мен әдістерді іздестіреді.

Деңгейлеп-саралап оқыту әдістемесі - әрбір баланың қабілетіне және мүмкіндігіне қалай деңгейлеп оқыту және оқытуда балалардың әр түрлі топтарына қарай ерекшеліктеріне сай бейімдеу. Деңгейлепсаралап оқыту әдістемесінің ерекшеліктеріне тоқталсақ. Олар:

1. Деңгейлеп-саралап оқыту арқылы әрбір бала өз мүмкіндіктерін пайдаға асыра отырып білім алуына жағдай жасайды.

2. Деңгейлеп-саралап оқыту сыныптағы әртүрлі категориядағы оқушыларға бірдей назар аудартып, олармен саралай жұмыс атқаруға мүмкіндік береді.

3. Деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білімді игерудің негзгі үш деңгейі қарасырылады: ең төменгі дейгей (минималды базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей [3].

Базалық деңгей деп отқанымыз - мемлекеттік стандарт бойынша анықталған ең төменгі шек. Осы уақытқа дейін өтіп кеткен ережелер мен алынған ақпараттар. Сол себепті әрбір бала базалық деңгейді меңгеруі тиіс. Базалық деңгей баланың өзінің қызығушылықтары мен қабілеттерін байқай отырып, уақытын және білімге деген күшін дұрыс жұмсауға мүмкіндіктер береді.

4. Мектеп оқушыларының практикасына қазақ тілі мен әдебиет пәндерін оқыту негізінде оқыту әдістемесінің тиімді және нәтижелі болуы үшін:

- оқушылардың ерекшеліктеріне назар аудару қажет;
- баланың даму ерекшеліктеріне, оның ішіне: баланың есте сақтау қабілетіне, баланың қалай ойлануына, қабулдауына, баланың қабілетінің ерекшелігіне, өзін ұстай білуіне назар аудару;
- қазақ тілі мен әдебиет пәндері бойынша білімді меңгеру деңгейіне баланың білімімен іс-әрекет тәсілдеріне көңіл бөлген жөн.

Деңгейлеп-салап оқытуға қойылатын шектеулер. Бірінші мектепте мұғалімдердің деңгейлеп-саралап оқытуды ұйымдастырудағы мүмкіндігі. Яғни, оқу бөлмелерінің сонымен қоса оқушылар топтарында бір пән бойынша параллель жұмыс жүргізетін мұғалімдердің болуы. Екіншіден әр сыныптың өздерінің талаптары болуы. Үшіншіден мұғалім сыныптың даму динамикасын білуі қажет.

Қорытындылай келе, педагогика ғылымдарының докторы, Ж. Қирабаевтың білім беру жүйесіндегі деңгейлеп - саралап оқыту әдістемесіне сүйеніп, балаларды әр пән бойынша

деңгейлеп тапсырма беру арқылы оқытуға болады. Себебі, қазіргі қоғам балалардың жаңа үрдістерін талап етіп отыр. Сондықтан да ғылыми ізденіс жолында педагогика салысындағы оқытудың деңгейлік, саралық жүйесі балаларға ғылыми негізін меңгертудің негізгі тиімді жолы болатынына сенеміз. Қазіргі таңда жаңадан шығып жатқан электронды оқулықтар балалардың жаңаша білім алуын, жаңаша оқу әдістерін қолдануын және жаңа білім беру мазмұнын талап етеді.

Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялардың бірі - білім беретін мектептерде қолданылатын деңгейлік тапсырмалары арқылы оқыту. Осы әдісті қолдану барысында балаларды деңгейге бөліп қарастыра оқыту, бөліп оқытудың қандай тиімділігі бар, деңгейге бөліп білім берудің қандай ерекшеліктері және оқушыны тәрбиелеуде қандай көмегі бар деген сұрақтарға тоқталамыз. Деңгейге бөліп білім беру, оқыту балалардың тәжірибелік, теориялық, оқуға деген ынта жігерін, жеке тұлғаның дара қасиетін, әлеуметтік- психологиялық сұраныстары ескеріледі. Сол себепті оқытуда жеке тұлғаны тиімді, өзі қалаған нәтижеге жету үшін білім мен тәрбие деңгейіне байланыстыра тапсырмалар ғылыми түрде ұйымдастырылуы керек.[5.56]

Деңгейлеп-саралап оқыту барысында деңгейлік тапсырмаларының ауқымы өте кең. Оқулықтағы тапсырмалар көбінесе - өтілген ережелер бойынша жаттығулар орындау, пысықтау, бекіту жұмысына арналған тілдік және грамматикалық тапсырмалар болып келсе. Ал деңгейлік тапсырмалар құрамына мәтіндерді, грамматикалық қызықты жаттығуды, сөзжұмбақ, тест сұрақтарын, топтық ойындар мен тренингтержүйесін қамтиды. Бұл тапсырмаларды бере отырып деңгнйіне сәйкес оқушыны саралап оқыту ыңғайлы, сонымен қатар оқу бағдарламасы бойынша балалардың жас ерекшеліктеріне және білім деңгейіне сай құрылып, оқулыққа қосымша пайдалануға беріледі.

Мектеп қабырғаларынды оқыту мен тәрбие, сыныптардан тыс жүргізілетін жұмыстардың барлығы балалардың психологиясына және жастарының ерекшелігіне қарай ұйымдастырылады. Сонымен қатар оқушыларға әдеби шығармаларды оқыту кітап оқуға деген қызығушылықтарын, сөз өнерінің қасиетіне деген сыйластығы мен құлшынысының дамуын білім беру мектептерде әдебиетті оқыту сабағында дамытуға болады. Бұл оқытудың түрі өте күрделі, әрі маңызды жұмыстардың бірі болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізім

1. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология // Тараз: ТарМу, 2003.-146 б.
2. Кобдикова Ж.У.Оқыту процесін технологияландыру //Алматы, 2000.-150б.
3. Баймаханова С. Деңгейлеп саралап оқыту. // Қазақстан мектебі. №10, 2004.-233 б.
4. Кемелжанова М. Деңгейлеп оқыту // Алматы, 2005.-150 б.
5. Мұхитанова С. Деңгейлеп оқыту тәсілімен // Қазақстан мектебі . № 12, 2004.-221 б.

УДК: 1751

Акбергенова Салтанат Рахметжановна,
Сейтханова Сая Сейтхановна
(Коммунальное государственное учреждение "Школа-гимназия имени Ныгметуллы Киикбаева отдела образования Байзакского района управления образования акимата Жамбылской области")

ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК ОСНОВА ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. данная статья посвящена процессу обучения учащихся функциональной грамотности на уроках русского языка и литературы. В работе приводятся основные подходы развития навыков функционального чтения на уроках русского языка и литературы, а также

использования читательской грамотности на практике.

Ключевые слова: читательская компетентность, функциональная грамотность, навыки и уровни чтения, информация.

Сегодня в системе образования стремительно осуществляется переход от освоения системы знаний к формированию способности использовать знания для решения различных задач, находить нужную информацию, преобразовывать её для создания новых знаний и умений, критически оценивать полученную информацию и правильно принимать решения. Эти новые подходы изменили и характер чтения, способы передачи и хранения той или иной информации, поэтому во всём мире огромное внимание уделяется на функциональную грамотность. Функциональная грамотность стала важнейшим фактором общественного благополучия и важным показателем качества образования. С каждым годом информации становится все больше, поэтому главная задача школы – научить детей ориентироваться в этой информации, уметь отделять нужное от лишнего и ненужного. Если раньше одним из главных показателей успешности обучающегося по русской литературе была скорость чтения, пересказ текста, то сейчас учителя руководствуются такими параметрами, как качество чтения, его осмысленность. Всё это имеет прямое отношение к функциональной грамотности.

Функциональная грамотность – способность человека вступать в отношения с внешней средой, быстро адаптироваться и функционировать в ней. Основы функциональной грамотности закладываются в начальной школе, где идёт интенсивное обучение различным видам речевой деятельности – письму и чтению, говорению и слушанию. Читательская грамотность – способность к чтению и пониманию учебных текстов, умение извлекать информацию из текста, использовать её при решении различных задач. [1, с.17]

Значение *«читательская грамотность»* появилось в контексте международного тестирования в 1991 г. В исследовании PISA *«читательская грамотность* — способность человека понимать и использовать письменные тексты, размышлять о них и заниматься чтением для того, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни». [1, с. 102]

На уроке русского языка и литературы мы чаще всего работаем с информацией, которая представлена в виде текста, рисунка, таблицы или графики. Работая над текстом, обучающиеся формируют навыки языковой грамотности и оттачивают своё мастерство. Из вышесказанного можно назвать особенности формирования читательской грамотности:

1. Формирование навыка чтения - это умение правильно прочитывать слова, понимать смысл текста, выразительно читать.

2. Овладение техникой и видами чтения.

3.Формирование читательских интересов.

Перед началом любого урока можно заметить активацию к уроку, поэтому необходимо для начало работы нужно создать дружескую атмосферу и условия для того, чтобы обучающиеся овладели необходимыми умениями полноценной читательской деятельности при работе с любым видом текста [2, с. 72]:

- умением находить и извлекать информацию из текста;
- умением интегрировать и интерпретировать информацию;
- умением осмыслить и оценить содержание текста;
- умением ориентироваться в различных источниках информации;
- увеличением темпа чтения.

Раскрыв понятие «читательская грамотность», можно сделать вывод, что для того, чтобы опереться на чтение как на основной вид учебной деятельности в школе, у выпускников школы должны быть сформированы специальные читательские умения, которые необходимы для полноценной работы с текстами, поэтому у развитого читателя должны быть сформированы обе группы умений:

- умения, целиком основанные на тексте, извлекать из текста информацию и строить

на ее основании простейшие суждения:

-умения находить информацию и формулировать простые непосредственные выводы:

- умения находить в тексте информацию, представленную в явном виде;

-умения, основываясь на тексте, сделать простые выводы.

-умения, основанные на собственных размышлениях о прочитанном тексте, интегрировать, интерпретировать и оценивать информацию текста в контексте собственных знаний читателя:

- устанавливать связи, которые не высказаны автором напрямую;
- интерпретировать их, соотнося с общей идеей текста;
- реконструировать авторский замысел, опираясь не только на содержащуюся в тексте информацию, но и на формальные элементы текста (жанр, структуру, язык).

Уровни читательской грамотности, прежде всего, связаны с качественной характеристикой читательской самостоятельности выпускников школы.

Высокий уровень читательской грамотности говорит о готовности школьника к дальнейшему обучению на следующей образовательной ступени. Такие ученики уже почти не нуждаются в помощи, чтобы понять и оценить сообщения художественных и информационных текстов, не выходящих далеко за пределы их речевого и житейского опыта и знаний. Читатели высокого уровня готовы (при должном педагогическом руководстве) осваивать те составляющие чтения, которые позволят им расширять и преобразовывать собственный опыт и знания с помощью новых сведений, мыслей, переживаний, сообщаемых в письменной форме.

Средний уровень понимания текстов характерен для читателей, ещё не полностью освоивших основы чтения. Для того, чтобы вычитывать сообщения текста и строить на его основе собственные значения, они все нуждаются в помощи. Это помощь в понимании тех сообщений текста, которые не противоречат их собственному опыту и помощь в освоении письменного общения и сотрудничества с собеседниками, чей жизненный опыт и взгляды на мир расходятся с их опытом.

Низкий уровень понимания текстов делает невозможным для учеников принятие помощи педагога в использовании письменных форм сообщения о человеческих чувствах, мыслях и знаниях для самообразования.

Представление о читательской грамотности как об одном из планируемых результатов начального образования ставит задачу выбора способа формирования читательских умений в образовательной практике.

Работа по формированию читательской грамотности опирается не только на сам текст, это и умение извлекать дополнительную информацию, делать выводы. [3, с. 205].

Таким образом, при использовании на уроках русского языка и литературы различных форм и методов работы у обучающихся формируются читательская грамотность. Исходя из этого, у учеников формируются навыки мышления и рефлексии, которые являются важными составляющими как «читательская грамотность».

Список использованной литературы:

1. Акушева Н.Г. Развитие функциональной грамотности чтения / Н.Г. Акушева, М.Б. Лойк, Л.А. Скороделова // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития: сборник материалов XVII Международной научно-практической конференции. - 2020.

2. Игнатьева Е.Ю. Метапредметный потенциал учебного текста: актуализация в основной школе / Е.Ю. Игнатьева, С.В. Дмитриева // Вестник Череповецкого государственного университета. - 2020. - № 1 (94).

3. Темирбекова Г.А. Формирование читательской грамотности в условиях обновленной программы обучения // Наука и мир. 2020. № 4.

UDC 372.881.111.1

Akerke Meirambayevna Stybayeva
(CSU "Gymnasium №1 named by Sh.Murtaza of the Department of Education of Zhualy District of the Education Department of Akimat of Zhambyl Region")

METHODS OF USING VOICE ASSISTANTS TO IMPROVE ENGLISH COMMUNICATION

Abstract. This article explores methods of learning English using digital voice assistants. The author investigate the use of machine learning and deep learning techniques to improve English language learning. The article presents the results of studies that evaluate the effectiveness of these technologies in education system. And we noticed, digital voice assistants have a significant impact on foreign language communication by providing learners with convenient tools to practice and improve their speaking skills. They can provide instant access to information, support dialogue and help with pronunciation practice. However, as the analysis shows, these technologies have their limitations.

Key words: digital voice assistants, chat-bot, Google Assistant, voice assistant, neural network.

Proficiency in English is becoming increasingly necessary in the context of globalization, especially in educational programs. However, many students face difficulties in learning a foreign language. In the context of the rapid development of information technology, the use of voice assistants as a tool for improving communication skills in English is a promising area of research. This study will analyze voice assistants for the process of communication in English, and evaluate their effectiveness in developing speaking skills and user reliability.

To test this topic, it was decided to use several types of voice assistants at once in practice. These tools provide a unique opportunity for users to interact with artificial intelligence in a dialogue format, which can significantly improve conversational skills.

Based on the conducted research, we have identified several methods of using voice assistants to improve communication in English. This study suggests using tools such as Google Assistant, Character AI, Siri, Alexa to assess their impact on the development of conversational skills.

The first method is to use voice assistants to practice conversational communication. Users can ask questions and receive answers from assistants, which allows them to develop conversational skills. For example, interacting with Siri or Google Assistant can help improve pronunciation and confidence in communication.

You can ask Alexa to read you fairy tales or short stories. After listening, ask questions about the content to test your understanding.

The second method is Interactive Scenario-Based Training. This method involves creating interactive communication scenarios with voice assistants, which allows users to develop conversational communication skills in various contexts. Create scenarios for different life situations, such as making an appointment with a doctor, ordering food at a restaurant, or discussing weekend plans. Use voice assistants to simulate these scenarios. After completing the script, ask the assistant for advice or recommendations on how to improve your communication. For example, "What could I have said better?" This method helps us to prepare for real-life situations by improving their confidence and ability to communicate in English. Such interactive scenarios make learning more fun and allow users to be creative in their communication.

The third method focuses on the ability of voice assistants to adapt to the individual pronunciation of users. Alexa and other assistants can recognize different accents and intonations, allowing learners to receive feedback on their pronunciation and correct it in real time.

The next method involves using voice assistants to expand vocabulary. Learners can ask for definitions, synonyms, and examples of words in context, which helps them understand the language better. For example, Character AI can be used to hold conversations on various topics, allowing you to learn new vocabulary through real-life dialogues. Use Alexa to play quizzes in English. For example, turn on the functions “Trivia” or “Jeopardy” to test your knowledge and expand your vocabulary. Have a conversation with Google Assistant on a given topic, such as, “What do you think about climate change?” This will help you to develop conversation skills. Ask Google Assistant to translate words or phrases from your native language into English. For example, “Translate ‘hello’ into English.” After each exercise, try to repeat new words and phrases to consolidate them in your memory. Record your conversations with assistants and analyze pronunciation and sentence structure.

The fifth method is related to the preparation for the IELTS exam, which assesses students’ four skills: speaking, writing, listening and reading. The mentioned voice assistants can be very useful in preparing for this exam, especially for developing listening and speaking skills. You can practice speaking skill by choosing different topics or asking the voice assistant to ask you questions typical of the IELTS exam. This will help you to improve your pronunciation and grammar and prepare for the exam format.

By interacting with the chatbot, you can learn to recognize the subtleties of word meaning. For example, many English learners often confuse the verbs "to speak", "to say", "to tell" and "to talk", which at first glance seem synonymous and simply mean "to speak". However, each of these verbs has its own unique meaning, depending on the context of use. A neural network can clarify these differences and explain in which situations it is most appropriate to apply each of them.

For example, the verb "tell" is used to convey information, instructions, advice, or stories about a specific event or situation. The neural network can provide an example to reinforce the acquired knowledge: "She told me her name." The verb "say" is used to convey specific words, phrases, and expressions. Example: "He said, 'Hello!'" The verb "speak" indicates a way of communicating in a particular language or dialect. Example: "I can speak English and Chinese."

Thus, thanks to the explanations provided by the neural network, it becomes clear how important the contextual difference between these verbs is, and how their correct use can prevent gross errors. This knowledge can be reinforced by completing tasks in which it is necessary to correctly use the verbs "speak", "say", "talk" and "tell" in the appropriate contexts.

Many newcomers to learning English find it difficult to distinguish between tenses, as there are many of them in English, and even native speakers can get confused. With the help of voice assistants, we can understand when to use a certain tense. For example, we can ask a chatbot to explain Present Continuous. If we still don't understand it, we can ask the chatbot to explain it in simple words. In addition, the chatbot can provide examples without a direct request, which is another plus.

Present Continuous, or Present Progressive, is a tense in English that describes actions happening at the present moment in time. It allows us to express current actions that are happening right now or around us. Present Continuous is constructed using the present tense form of the verb "to be" (am, is, are), agreeing with the subject, and adding the main verb ending with "-ing". Example: "I am reading a book" - the action is happening right now. And Present Continuous can also express time trends and plans for the future, especially if the action is scheduled for a specific time in the future.

To find out how widespread the use of digital voice instruments is in education at present, I conducted a survey among the teachers of my school.

The purpose of the survey was to find out to what extent teachers use voice assistants to improve their English communication skills. All teachers were asked the following question: Do you use digital voice assistants to communicate in English?

The analysis of the survey results allows us to give the following conclusions:

The first conclusion is that some teachers are not familiar with digital voice assistants and do not use them for communication. This may be due to a lack of awareness of such technologies or limited access to information about them.

The second finding suggests that some teachers do not see the need to use voice assistants.

Perhaps they prefer traditional methods of language learning or are unsure about the effectiveness of these technologies.

The third conclusion is related to the fact that among the respondents there are teachers who used voice assistants no more than twice. This may indicate that they got acquainted with the technologies, but did not find them of sufficient practical value for themselves.

The fourth finding shows that some teachers use voice assistants, but not very often. They probably recognize the benefits of these technologies, but prefer to combine them with other teaching methods.

And the fifth finding indicates that the largest number of teachers surveyed find digital voice assistants very useful and often use them to communicate in English. This suggests that for a significant proportion of teachers, these technologies help to improve their communication skills and confidence in using the language.

Based on the survey results, the overall conclusion is that digital voice assistants are an effective resource for improving English communication. They provide teachers with a convenient tool to practice speaking, increase confidence, and enrich their vocabulary.

However, it is worth noting that voice assistants cannot completely replace full-fledged interaction with native speakers. Communicating with native speakers helps develop communication skills and understanding of different accents and cultural characteristics that cannot always be conveyed through technology.

In conclusion, digital voice assistants have a significant impact on foreign language communication by providing learners with convenient tools to practice and improve their speaking skills. They are able to provide instant access to information, support dialogue and assist in pronunciation practice. However, as the analyses show, these technologies have their limitations.

Voice assistants often cannot adequately handle non-standardized speech and may make errors in assessing grammatical correctness and sentence structure. This can lead to misunderstandings and incorrect recommendations.

It is therefore important to stress that digital voice assistants cannot completely replace communication with native speakers or the role of experienced teachers. They are a valuable addition to traditional teaching methods and, for the best results, it is recommended to combine their use with live interaction and a personalized approach to learning.

The list of used literature

1. Добровольский Е.П. Роль английского языка в современном мире // Юный ученый. М, 2015. - №3 (3). С. 28-30.

2. https://apix-drive.com/ru/blog/reviews/siri-alexa-google-assistant-obzor

3. Трегубов В.Н. Использование голосовых ассистентов для развития английской научной речи / International journal of Open Information Technologies. ISSN: 2307-8162 vol.8, no.6, 2020.

4. Пузатых А.Н. Использование голосовых помощников в изучении английского языка / психология образования в поликультурном пространстве. – 2020. - №4 (52). – С. 18-20.

5. Pearl C. Designing Voice User Interfaces. O'Reilly Media, 2016.

ӘОЖ 811

Алиева А.А.

(Жамбыл облысы Байзақ ауданы Көктал орта мектебінің «Орыс тілі» пәнінің мұғалімі)

ОРЫС ТІЛІ – ОРТАҚ ТІЛ

Аннотация. Бұл мақалада орыс тілінің көпұлтты қоғамдағы орны мен оның ортақ

қарым-қатынас құралы ретіндегі маңызы жан-жақты қарастырылады. Орыс тілі – көптеген халықтарды біріктіретін, мәдени, ғылыми, экономикалық және халықаралық қатынастарда кеңінен қолданылатын маңызды тілдердің бірі. Тарихи тұрғыдан алғанда, орыс тілі посткеңестік кеңістіктегі халықтар арасындағы байланысты нығайтуда шешуші рөл атқарды. Мақалада орыс тілінің білім беру жүйесіндегі, ғылым мен технология саласындағы, сондай-ақ көптілділік жағдайындағы маңызы талданады. Сонымен қатар, тілдік саясат, жаһандану үдерісі және қазіргі қоғамдағы орыс тілінің мәртебесі қарастырылады. Көпмәдениетті қоғамда орыс тілін меңгерудің коммуникативтік, әлеуметтік және экономикалық артықшылықтары сипатталады. Сонымен бірге, орыс тілінің болашағы, оны оқыту әдістері және өзге тілдермен ықпалдасу мәселелері талқыланады.

Тірек сөздер: орыс тілі, ортақ тіл, көптілділік, қарым-қатынас құралы, мәдениетаралық байланыс, тілдік саясат, жаһандану, халықаралық қатынастар, тілдік интеграция, білім мен ғылым.

Қазақ халқы достық пен ынтымақ қадірін ерте ұққан. «Ырыс алды – ынтымақ», «Досы көпті жау алмайды, ақылы көпті дау алмайды» деген сияқты көптеген нақыл сөздер төркінінде үлкен бір арманға толы желі жатыр, яғни ол үлгі, өнегесі мол іргелі елмен достық қарым-қатынаста болуды әуел бастан-ақ мақсат еткен. Бірақ санқилы тарихи дүрбелеңнің кесірінен халқымыздың бұл арман-мүддесі көпке дейін жүзеге асқан жоқ. Ал ізгі достықты өмірлік қағидаға айналдырған халқымыз осыдан 250 жыл бұрын ұлы орыс елімен тағдырын мәңгі байланыстырды.

Міне сол XVIII ғасырдың басында негізі қаланған достық пен ынтымақ совет дәуірінде тамырын терең жайды.

Республикамыздың бүгінгі болмысына көз жіберейікші. Жүзі жарасып, жұлдызы жанған жүз ұлт мекені – Қазақстанды, бейнелеп айтсақ, достық деп аталатын мәуелі бәйтеректің құлпыра түскен бір берік бұтағы дер едік. Советтік ұлы Отанымыздың алып дастарқанын түрлендіре толтырып отырған Қазақстан астығын бүгінде кім білмейді?! Тегістік пен төскейді жайлаған алалы жылқы мен ақтылы қойын қайтесің! Кең-байтақ өлкеміздің кез келген жерінен бой көтеріп, көк түтіні көкке шалқыған завод, фабрикалар мұржалары нені айтады?! Ғарышпен тілдесіп, алты қат аспанның аржағынан сыр тартып жатқан Байқоңыр космодромы, өркендеген өнеркәсіп пен алға басқан ауыл шаруашылығының жетістіктері, гүлденген мәдениет пен өнер жемістері – бәрі-бәрі сүйікті Коммунистік партияның дана басшылығы арқасында іске асып отырған ұлы достық пен ынтымақтастықтың нәтижесі.

Ендеше халқымыздың тарихында айрықша орын алған Қазақстанның Россияға өз еркімен қосылуының 250 жылдық мерекесі де – сол достықты мадақтайтын мереке.

Бүгінгі таңда ғылымы мен мәдениеті бұрын-соңды болмаған дәрежеде

Тіл – табиғаттың адам баласына тартқан ғажап сыйы, адамдардың аса маңызды қатынас құралы. Әлемдсгі ондаған, жүздеген ұлттың өкілдері саналуан тілдерде сөйлейді және де солардың әрқайсысы өзінің ана тілін қашан да мақтаныш тұтады. Алайда кейбір ұлт тілдері белгілі бір жағдайға және әлеуметтік себептерге байланысты бір ғана ұлттың тілі болу шеңберінен шығып, бүкіл адамзаттың рухани игілігіне айналады. Ұлы орыс тілі дүние жүзіндегі осындай тілдер қатарына жатады. Әсіресе орыс тілінің қазіргі замандағы тарихи қызметі және оның көп ұлтты Совет мемлекетінің жағдайындағы ұлтаралық қатынас құралы ретіндегі рөлі айрықша зор.

В. И. Ленин орыс тілін қалың бұқараға озық идеяларды, дүние жүзінің мәдени байлығын таратудың қуатты құралы деп санап, көп ұлтты Совет мемлекеті жағдайында бұл тілдің мол мүмкіндігін пайдалана білуге, еңбекші тапты оны үйренуге шақырды. Кемеңгер көсем былай деп жазды: «Тургеневтің, Толстойдың, Добролюбовтың, Чернышевскийдің тілінің ұлы да құдіретті тіл екенін біз жақсы білеміз. Біз Россияны мекендеп отырған қандай да болсын барлық ұлттардың езілген таптарының арасында мүмкіндігінше неғұрлым тығыз қарым-қатынас және туысқандық бірлік орнауын... көбірек тілейміз. Сондықтан біз, әлбетте,

Россияның әрбір тұрғынының ұлы орыс тілін үйренуге мүмкіндік алуын жақтаймыз» (Шығармалар толық жинағы. 24-том. 316-317 беттер). Ұлы көсемнің осынау көреген сөздері бүгінде ақиқатқа айналып, орыс тілі рухани қазынаның қайнар көзі болып отыр. КПСС Орталық Комитетінің Бас секретары Л. М. Брежнев жолдас 1979 жылы Ташкент қаласында «Орыс тілі – СССР халықтарының достығы мен ынтымақтастығының тілі» деген тақырыпта өткізілген Бүкілодақтық ғылыми-теориялық конференцияға қатысушыларға жолдаған құттықтауында лениндік ұлт саясатын дәйекті жүзеге асыру нәтижесінде еліміздің барлық одақтас және автономиялы республикаларында, автономиялы облыстары мен округтерінде мәдениетті, ғылымды, халыққа білім беру ісін дамытудың жемісті процесі жүріп жатқанын, бұл істе СССР-дің барлық ұлттары мен халықтарының тілдері аса маңызды роль атқарып отырғанын, тең праволы және емін-еркін дами отырып бірін-бірі байыта түсу арқылы олар социалистік мазмұнның мызғымас ортақтығы арқылы гүлденген ұлттық мәдениеттердің прогресіне қызмет етуде екенін айтқан болатын. Ол осы құттықтауында былай деді: «Біздің еліміздің экономикасы біртұтас халық шаруашылығы комплексіне айналған, адамдардың жаңа тарихи қауымдастығы – совет халқы пайда болған кемелденген социализм жағдайында коммунизм құрылысындағы жаңа адамды тәрбиелеудегі ұлтаралық байланыс тілі ретінде орыс тілінің рөлі объективті түрде арта түседі. Ана тілімен қатар, барлық совет адамдарының ортақ тарихи игілігі ретінде ерікті түрде қабылданған орыс тілін де еркін меңгеру совет халқының саяси, экономикалық және рухани бірлігін онан әрі нығайтуға көмектеседі» («Ленин жолымен», 8-том, 47-бет).

Ұлы Отанымыздың керемет кескін-келбетін бүгінгі көп ұлтты Советтік Қазақстан болмысынан да айқын тануға болады. Қазіргі Қазақстан туысқандық пен достықтың тамаша бір лабораториясы сияқты. Өйткені орыс тілін мұнда 100-ден астам ұлт пен халықтың өкілдсрі ұлтаралық қатынас құралы ретінде қолданады. Соның ішінде қазақ халқы да еліміздің басқа халықтары сияқты, орыс тілін, ұлы Лениннің тілін, өрелі мәдениет пен өрісті әдебиет жасаған ұлы ұлттың тілін, достық пен туысқандықтың, ғылым мен цивилизацияның тілін тарихи қысқа мерзім ішінде аса жақсы меңгергенін шынайы қалтқысыз көңілден мақтан тұтады.

Осынау өскендікті республикамыздың кемеліне келген ғылымынан, мәдениетінен, әдебиеті мен өнерінен, қысқасы оның күнделікті өмірінің барлық саласынан айқын көреміз. Қазақстан жазушыларының көптеген шығармалары орыс тілі арқылы одақтың және дүние жүзінің жұртшылығына танылды. Қазақстанның көп ұлттық өнерінің ең таңдаулы туындылары да әлемге кеңінен мәлім болып отыр.

Советтік Қазақстанның «жүз тілдің планетасы» атануы тегіннен тегін емес. Октябрьдің шұғылалы таңынан нәр алып, арайланған кең-байтақ өлкеде бүгінгі таңда жүзден астам ұлттың өкілдері тату-тәтті өмір сүруде.

Бұлардың әркайсысы өз ана тілімен қатар орыс тілінде де жетік сөйлейді. Қазіргі жас ұрпақ орыс тілін екінші ана тілі ретінде балалар бақшасында, мектеп қабырғасында зейін қоя үйренеді. Республика мектептерінде орыс тілін ойдағыдай меңгеруге барлық мүмкіндіктер мен жағдай жасалған.Орыс тілі – жасөспірімдерге коммунистік тәрбие берудің күшті құралы. Жастардың орыс тілін оқып-үйренуінде баспасөз, телевизия мен радио үлкен роль атқарып келеді. Мысалы, Қазақ телевизиясы ұйымдастырған «Мен орыс тілін үйренген болар едім...» деген цикл бойынша және «Орыс тілін үйренуші әуесқойлар» клубының берген хабарларын жұртшылық қызу қарсы алды. Сондай-ақ Қазақ радиосы да «Орыс тілі – бейбітшілік пен достықтың тілі» деген тақырыпта ұдайы хабарлар беріп тұрады.Ташкент пен Баку, Кишинев пен Алматы қалаларында өткізілген Бүкілодақтық конференциялар орыс тілін окытудың ғылыми- методикалық дәрежесін арттыруға елеулі ықпал жасады.

Орыс тілі халықаралық көлемде айрықша зор беделге ие болып отыр. Бүгінде осы тілде дүние жүзі бойынша 500 миллионнан астам адам сөйлейді. Орыс тілі әлемдегі көптеген халықтардың өзара қатынас құралына айналды. Осыдан біраз уақыт бұрын орыс тілі таралуы жағынан әлемде алтыншы орында болса, қазір ағылшын тілінен кейін екінші орында. Біздің қоғамдық қайраткерлеріміздің үні Біріккен Ұлттар ұйымында, интернационалдық ғылыми конгрестерде, түрлі мәжілістерде, жастардың халықаралық

фестивальдарында орыс тілінде асқақ естіледі. Ұлтаралық қатынас құралы ретінде совет адамдары ерікті түрде қабылдап отырған орыс тілі совет халқының әлеуметтік-саяси және идеялық бірлігін нығайтудың, ұлт мәдениеттерін дамыту мен бір- бірін байытуының маңызды факторына айналды. Ол біздің барлық халықтарымызға дүниежүзілік цивилизацияның рухани байлығына, мәдениетіне, әдебиетіне, өнеріне даңғыл жол ашты. Еліміз халықтарының 82 проценті орыс тілінде еркін сөйлей алады.

Бүгінде орыс тілі – революциялық көзқарастардың, бейбітшілік пен прогресс идеяларының жаршысы, ең озық мәдениеттің, ғылым мен техниканың тілі. Қазіргі кемелденген социалистік қоғамда ол – халықтардың өзара қатынас құралы болумен бірге әлемдік мәдениеттің асыл қазынасына совет адамдарының лайықты үлес қосуын қамтамасыз ететін бастау бұлақ.

Жалпы, тіл туралы әңгімелегенде, еліміз халықтарының тілдік дамуында біртұтас екі жақты процесс жүріп жатқанын айта кеткен жөн. Біріншіден, барлық ұлт тілдері еркін және тең праволы жағдайда дамуда, екіншіден, орыс тілінің еліміздегі халықтардың ұлтаралық қаты- нас құралы ретіндегі қолданылу аясы күннен күнге кеңейе түсіп отыр. Екі тілді қатынас – тарихи қажеттіліктен және әлеуметтік дамудан туған, қоғамымыздың объективті даму заңдылығын көрсететін құбылыс. Ол біздің елімізде өзінің ауқымдылығымен, көпшілікке кең таралуымен, үдемелі дамығыштық сипатымен, ең бастысы, совет қоғамының бұдан былайғы өркендеу барысына игілікті ықпал етуімен ерекшеленеді. Бұқаралық сипатта өркен жайып отырған екі тілді қатынас орыс емес ұлт өкілдерінің өзге халықтардың рухани байлығын қоса пайдалануына, олардың мәдени өміріне етене жақын болу мүмкіндігіне қол жеткізеді, адамның ой-өрісін кеңейтеді және әрбір азаматтың қоғамдық өмірге белсенді араласуына жәрдемдеседі. КПСС Орталық Комитеті Саяси Бюросының мүшесі, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші секретары Д. А. Қонаев жолдас былай деген болатын: «Мазмұны социалистік қазақ мәдениеті оқшау жағдайда емес, туысқан халықтардың, ең алдымен ұлы орыс халқының мәдениетімен тығыз достық ынтымақта дамыды. Орыс халқының тілі мен мәдениеті арқылы қазақ халқы дүниежүзілік мәдениеттің биік шыңына өрлейді деген Абайдың шын мәніндегі көрегендік сөзі іске асты» («Таңдамалы сөздер мен мақалалар», «Казақстан», 1973 жыл, 128-бет).

Қорыта айтқанда, орыс тілі – көп ұлтты Совет Одағы халықтарының ортақ тілі. Ол – туған еліміздің жүздеген тілде сөйлейтін туысқан халықтарының арасындағы берік дәнекер, сұлу да ізгі, ұлы тіл.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
2. Шваб Клаус. Төртінші индустриялық революция. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл.
3. Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл.
4. Фромкин В., Родман Р., Хайамс Н. Тіл біліміне кіріспе, 10-басылым, халықаралық басылым. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл.

ӘОЖ 37.37.012

Алипбаева Акмарал Музатовна,
"Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы,
Тараз қаласының білім бөлімінің
Т.Рысқұлов атындағы №48 орта мектебі" КММ,
«Ағылшын тілі» пәнінің мұғалімі

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІ ӘДІС ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ

Аңдатпа. Бұл мақалада функционалдық сауаттылықтың қазіргі қоғамдағы маңызы мен оны дамытуға бағытталған заманауи білім беру бағдарламаларының рөлі қарастырылады. Қоғам мен экономика жылдам өзгеріп жатқан жағдайда білім алушылардың алған білімдерін өмірде тиімді қолдана білуі, сыни тұрғыдан ойлау және шешім қабылдау қабілеттерін дамыту қажеттілігі артып келеді. Жаңартылған білім беру бағдарламасы осы талаптарға жауап бере отырып, оқытудың инновациялық әдістерін, бағалаудың жаңа жүйелерін және оқу процесінің интерактивтілігін арттыруды көздейді. Мақалада функционалдық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін негізгі педагогикалық әдістер талқыланады.

Кілт сөздер: Функционалдық сауаттылық, жаңартылған білім беру бағдарламасы, оқыту әдістері, сыни ойлау, проблемалық оқыту, жобалық әдіс, кейс әдісі, инновациялық технологиялар, білімді өмірде қолдану, бағалау жүйесі.

Қазіргі қоғам мен экономика жаңа білімді меңгеруге, оны жаңа жағдайларға қолдануға және тез өзгеретін жағдайларда туындаған мәселелерді шешуге дайын және қабілетті мамандарды талап етеді, яғни функционалдық құзыретті мамандарға сұраныс уақыт өте келе артып келеді.

Функционалдық сауаттылық – қазіргі қоғамда аса маңызды дағды. Ол адамның алған білімін өмірлік жағдайларда тиімді қолдана білу қабілетін білдіреді. Функционалдық сауаттылығы жоғары адам ақпаратты талдай алады, шешім қабылдайды және түрлі мәселелерді шешуге қабілетті болады. Бұл дағды әсіресе тез өзгеретін заманауи әлемде, ақпараттың молдығы жағдайында маңызды рөл атқарады [1].

Тиісінше, заманауи білім беру векторы «өткенді қайталаудан» болашаққа бағдарланған инновациялық оқытуға ауысуда, яғни білім беру жүйесі заман талабына жауап бере отырып, түрленуде.

Әрине, пән мазмұнының элементтерін меңгеруге қойылатын талаптар әлі де назарда, бірақ таза академиялық білім жеткіліксіз. Бүгін біз осы білімді қолдана білуге назар аударамыз. Біздің дәуірімізге дейінгі VI ғасырда-ақ Сократтың шәкірті әрі досы ежелгі грек философы Аристипп «балаларға өскенде не пайдалы болатынын үйрету керек» деген.

Қазіргі уақытта функционалдық сауаттылық туралы көбірек айтылып жүр. Және бұл қисынды: әлем жыл сайын түрлі ақпаратқа толып келеді және балаларға оны қалай басқару керектігін үйрету маңызды. Егер бұрын бастауыш сынып оқушысының жетістігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі оның оқу жылдамдығы болса, қазір мұғалімдер оқу сапасы мен оның мәнділігі сияқты параметрлерді басшылыққа алады. Мұның бәрі функционалдық сауаттылыққа тікелей қатысы бар [2].

Функционалдық сауаттылық қазіргі білім берудің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ол оқушылардың білімін өмірлік жағдаяттарда қолдану, сыни тұрғыдан ойлау, негізделген шешім қабылдау қабілетін қамтамасыз етеді. Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында осы маңызды құзыреттілікті қалыптастыруға және дамытуға ықпал ететін оқытудың тиімді әдістерін пайдалануға ерекше көңіл бөлінуде.

Функционалдық сауаттылықты дамытудағы заманауи тәсілдер. Жаңартылған білім беру бағдарламасы функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әртүрлі педагогикалық технологиялар мен әдістерді біріктіруді көздейді. Олардың ішінде ең тиімділерін атап өтуге болады:

- Проблемалық оқыту әдісі оқушылардың танымдық белсенділігін белсендіреді, талдау дағдыларын дамытады және стандартты емес жағдайларда шешім табуға үйретеді.
- Жобалық әдіс өз бетінше зерттеу, ақпаратты талдау және синтездеу, сонымен қатар коммуникация және топтық жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді.
- Кейс әдісі оқушылардың нақты деректер негізінде шешім қабылдау қабілетін дамыта отырып, теориялық білімді практикалық жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді.
- Ойын технологиялары оқушыларды ынталандырады, оқу процесін қызықты және тартымды етеді, материалды жақсы меңгеруге ықпал етеді.
- Сыни тұрғыдан ойлау әдісі талдау, дәлелдеу, себеп-салдар байланысын анықтау және дәлелді қорытынды жасау қабілеттерін дамытады [3].

Жаңартылған білім беру бағдарламасының рөлі қазіргі білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бұл бағдарлама оқушылардың қазіргі қоғамдағы табысты өмір сүруіне қажетті негізгі құзыреттіліктерді дамытуға бағытталған.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруды, олардың сыни ойлау қабілетін, шығармашылық дағдыларын, өздігінен білім алу және ақпаратты талдау қабілетін қалыптастыруды көздейді. Сонымен қатар, оқыту әдістері оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оларды белсенді оқытуға бағытталған.

Бұл бағдарламаның негізгі ерекшеліктерінің бірі – пәндер бойынша оқу мазмұнының жаңартылуы, яғни білім беру стандарттарының заманауи талаптарға сәйкестендірілуі. Оқытудың интерактивті әдістері мен инновациялық технологияларды қолдану арқылы білім алушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттыру көзделеді [4].

Жаңартылған бағдарлама шеңберінде бағалау жүйесі де өзгеріске ұшырады. Дәстүрлі бағалау түрлерімен қатар қалыптастырушы және жиынтық бағалау жүйесі енгізілді. Бұл оқушылардың оқу жетістіктерін жан-жақты бағалауға және олардың білімін жүйелі түрде жетілдіруге мүмкіндік береді.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы заман талабына сай білім берудің тиімді жолдарын ұсынады. Ол оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың өмірлік дағдыларын қалыптастыруға, қоғамда өз орнын табуға көмектеседі. Бұл жүйенің басты мақсаты – білім алушылардың тек теориялық білімін арттырып қана қоймай, оларды өмірде қолдана алатын қабілеттермен қамтамасыз ету.

Оның құрылымына мыналар кіреді:

- білім беру мәселелерін кең контексте қарастыруға мүмкіндік беретін пәнаралық байланыстарды енгізу,
- цифрлық және медиа сауаттылықты дамыту,
- білімді практикада қолдануға бағдарлау,
- өз бетінше білім алу және өз бетінше ақпарат іздеу дағдыларын дамыту [5].

Бұл әдістерді сәтті жүзеге асыру үшін қажет:

- мұғалімдердің біліктілігін арттыру, олардың заманауи оқыту технологияларын меңгеру,
- функционалдық сауаттылық талаптарына жауап беретін жаңа оқу құралдарын әзірлеу,
- цифрлық білім беру ресурстарын белсенді пайдалану,
- оқушылардың мектептен тыс уақытта құзыреттілігін дамытуға ықпал ету үшін оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту [6].

Мұғалімнің оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға дайындығы интегративті тұлғалық сапа ретінде қарастырылады, мұғалімде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру процесін жобалауға және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін арнайы когнитивтік және технологиялық ресурстардың болуымен сипатталады; нақты пәндік саланың құралдары, оларды мектептің оқу-тәрбие процесінде қолдану тәжірибесі және сәйкес кәсіби көзқарастар мен ұстанымдарды қалыптастыру.

Пән мұғалімдерінің кәсіби іс-әрекетінде функционалдық сауаттылықты дамытуға дайындықтың негізгі көрсеткіштері ретінде келесі құзыреттерді қарастырған жөн:

– пәндік оқытудың мақсаттарын білім беру нәтижелеріне қойылатын заманауи талаптарға жобалау және оқу процесінде студентке белгілі бір оқу материалын меңгерудің жеке мәні мен құндылығын түсінуге мүмкіндік беретін жағдайлар жасау;

– оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырумен қатар олардың іргелі пәндік дайындығын ұмытпауға мүмкіндік беретін пәндік саланың мазмұнын заманауи талаптарға негізделген бейімдеу;

– сәйкес білім беру нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін ең оңтайлы оқыту технологияларын таңдау, таңдалған технология негізінде оқыту үдерісін жобалау, жобаны жүзеге асырудағы кәсіби-педагогикалық қызметінің тиімділігін бағалау және оны түзету;

– нақты пәндік сала арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал ететін пәндерді қажетті оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді өз бетінше жобалау және оның тиімділігін бағалау;

– белгілі бір пәндік сала арқылы қоршаған әлеммен және оқу тәжірибесінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесу арқылы оқушылардың таным процесіне белсенді енуіне жағдай жасау, сол арқылы пәндік білімдерді өмірлік жағдайларда қолдану саласын түсіну және меңгеру мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту бойынша мемлекет қойған міндеттерді ескере отырып, қоғамның сын-қатерлеріне жауап бере отырып, федералдық мемлекеттік білім беру стандарттары жалпы білім берудің сапасын арттыру мәселелерін шешу үшін «өткірленеді» және басқа елдермен салыстырғанда біз сәтсіздікке ұшыраған позициялар үшін мақсатты параметрлерге ие [7].

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту міндеті жалпы білім берудің қазіргі федералдық мемлекеттік білім беру стандарттарының негізгі міндеті болып табылады:

– білім беру парадигмасының өзгеруі – құзыреттілікке негізделген тәсіл;

– оқу процесіне қатысушыларды оқыту және өзара әрекеттесу сипаты – ынтымақтастық, белсенділікке негізделген тәсіл;

– білім беру үдерісін ұйымдастырудың басым құрамдас бөлігі – оқушылардың дербестігінің, белсенділігінің, шығармашылығының көрінуіне негізделген тәжірибелік, ғылыми-зерттеу және жобалық іс-әрекет;

– бақылау сипаты үш топтағы (жеке, пәндік, метапәндік) білім беру нәтижелерін кешенді бағалау болып табылады.

Функционалдық сауаттылыққа ие болу тек норма ғана емес, мұғалімнің міндеті. Барлық стандартты көрсеткіштер осы құзыретті ескере отырып құрастырылған, сондықтан мұғалім бұл нәтижені бермесе, ол автоматты түрде кәсіби түрде жарамсыз болып қалады.

Кесте 1. Оқушылардың функционалдық сауаттылық көрсеткіштері

Функционалдық сауаттылық индикаторлары	**Көрсеткіштері**
Жалпы сауаттылық	- Эссе, реферат жазу - Калькуляторсыз есептеу - Сөйлем құруда және сөз таңдауда қиналмай сұрақтарға жауап беру - Өтініш жазу, сауалнамалар мен бланктерді толтыру
Компьютерлік сауаттылық	- Интернеттен ақпарат іздеу - Электрондық поштаны пайдалану - Мәтіндер құру және басып шығару

Функционалдық сауаттылық индикаторлары	Көрсеткіштері
	- Электрондық кестелермен жұмыс істеу - Графикалық редакторларды қолдану
Төтенше жағдайларда әрекет ету сауаттылығы	- Зардап шеккен адамға алғашқы медициналық көмек көрсету - Арнайы қызметтерден шұғыл көмек сұрау - Өз денсаулығына қамқорлық жасау - Жеке қауіпсіздікке қауіп төнген жағдайларда өзін ұстау ережелерін білу [8]
Ақпараттық сауаттылық	- Кітаптардан, анықтамалықтардан, энциклопедиялардан және басқа баспа материалдарынан қажетті ақпаратты іздеу және таңдау - Сызбалар, схемалар, графиктерді оқу - БАҚ ақпараттарын пайдалану - Кітапхананың алфавиттік және жүйелік каталогтарын пайдалану - Сандық ақпаратты талдау
Коммуникативтік сауаттылық	- Топта, командада жұмыс істеу - Адамдарды өзіне тарта білу - Көңіл күйіне ерік бермей, жаңа және үйреншікті емес талаптар мен жағдайларға бейімделу - Топтың жұмысын ұйымдастыру
Шет тілдерін меңгеру	- Сөздікпен қарапайым мәтінді аудару - Өзі, достары, қаласы туралы әңгімелеу - Әртүрлі тауарлардың, құрылғылардың, тұрмыстық техниканың қаптамаларындағы нұсқаулық мәтіндерін түсіну - Шетелдік достарымен және таныстарымен тұрмыстық тақырыптарда сөйлесу [8]

Осылайша, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жаңартылған бағдарламаға және тиімді оқыту әдістеріне негізделген білім беру үдерісіне кешенді көзқарас қабылданған жағдайда мүмкін болады. Бұл оқушыларды тек білімді ғана емес, сонымен қатар оны қолдану қабілетін дамыта отырып, жылдам өзгеретін әлемде сәтті бейімделуге дайындайды.

Қолданылған әдебиеттер тізім:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жаңартылған білім беру бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. - 2016
2. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing. - 2018
3. Dewey, J. Democracy and Education. New York: The Macmillan Company. - 2016
4. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы стратегиялық зерттеулер институты. Қазіргі білім беру реформалары және олардың тиімділігі. – Алматы.- 2021
5. OECD. PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing. - 2019
6. Құсайынов, А. Қазіргі заманғы білім беру технологиялары. – Астана: Ұлттық білім академиясы. - 2019
7. Смолов, Е. В. Функциональная грамотность: современные вызовы и перспективы. – Москва: Академия образования. - 2020

8. Қараев, Ж. Дамыта оқыту технологиялары және олардың білім сапасына ықпалы. – Алматы: Білім. – 2007

УДК 373:811.111.1

Аманкулова Н.Т.
("КГУ Многопрофильная гимназия №41имени А.Пушкина отдела образования города Тараз управление образования акимата Жамбылской области")

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДЫ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Знание английского языка играет ключевую роль в образовании, бизнесе, науке, технологиях и экономике. Однако процесс обучения для совершенствования функциональной грамотности на уроках английского языка сталкивается с проблемами: недостаток мотивации, нехватка ресурсов, разный уровень подготовки, отсутствие практических навыков и сложность материалов. Статья предлагает решения: интеграцию реальных задач, использование современных технологий, проектную деятельность, дифференцированный подход и создание языковой среды. Эти методы помогают учащимся применять знания на практике, повышают мотивацию и вовлеченность. Таким образом, статья подчеркивает важность комплексного подхода к обучению английскому языку и может быть полезна преподавателям и методистам.

Ключевые слова: функциональная грамотность, недостаток мотивации и ресурсов, отсутствие практических навыков, критическое мышление, комплексный подход.

Функциональная грамотность — это способность человека эффективно использовать свои знания и навыки в различных жизненных ситуациях. В современном мире, где информация доступна в огромных объемах, развитие функциональной грамотности становится особенно актуальным.

Функциональная грамотность является важным аспектом образовательного процесса, особенно в контексте изучения иностранных языков. В условиях глобализации и интеграции в международное сообщество, владение английским языком становится необходимым для успешной коммуникации в различных сферах жизни. В данной статье мы рассмотрим, как функциональная грамотность может быть развита на уроках английского языка, и рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учителя английского языка при развитии функциональной грамотности у учащихся, а также методы их решения.

Функциональная грамотность охватывает широкий спектр отраслей, включая:

Образование: В образовательной системе функциональная грамотность помогает учащимся не только усваивать учебный материал, но и применять его в реальных жизненных ситуациях. На уроках английского языка умение читать и понимать учебные материалы, писать эссе и выполнять задания.

Бизнес: Навыки деловой переписки, составления отчетов и презентаций.

Наука и технологии: Чтение научных статей, понимание технической документации. В IT-сфере функциональная грамотность включает в себя умение работать с различными программами и технологиями

Социальные науки: В социологии и психологии функциональная грамотность помогает анализировать поведение людей и взаимодействие в обществе. Анализ и интерпретация данных, работа с информацией.

Экономика: В экономике функциональная грамотность необходима для анализа данных, составления отчетов и ведения переговоров.

В условиях глобализации и интеграции Казахстана в международное сообщество, развитие функциональной грамотности учащихся на уроках английского языка становится особенно актуальным.

Функциональная грамотность включает в себя не только знание языка, но и умение применять его в различных контекстах. Это включает в себя:

Чтение и понимание текстов различного жанра.

Умение вести диалог и аргументировать свою точку зрения.

Способность писать тексты, соответствующие различным целям и аудиториям. Совершенствование функциональной грамотности способствует:

Улучшению коммуникативных навыков учащихся.

Подготовке их к реальным жизненным ситуациям.

Повышению мотивации к изучению языка.

Адаптироваться к быстро меняющемуся миру.

В образовательной системе функциональная грамотность помогает учащимся не только в изучении языка, но и в развитии критического мышления, способности к анализу и синтезу информации. На уроках английского языка для совершенствования функциональной грамотности могут возникать следующие проблемы:

Недостаток мотивации: Учащиеся могут не видеть практической пользы от изучения языка, что снижает их интерес к урокам.

Отсутствие реальных задач: Часто уроки сосредоточены на грамматике и лексике, а не на практическом применении языка.

Нехватка ресурсов: Учебные материалы могут быть устаревшими или не соответствовать современным требованиям.

Разные уровни подготовки: В классе могут быть учащиеся с разным уровнем знаний, что затрудняет процесс обучения.

Низкий уровень подготовки: Разные уровни знаний среди учащихся затрудняют процесс обучения.

Отсутствие практики: Учащиеся часто не имеют возможности применять язык в реальных ситуациях.

Сложность материалов: Учебные материалы могут быть слишком сложными или неактуальными для учащихся.

Для решения вышеуказанных проблем можно использовать следующие методы:

Интеграция реальных задач: Включение в уроки задач, связанных с реальной жизнью, поможет учащимся увидеть практическое применение языка.

Использование современных технологий: Внедрение интерактивных платформ и приложений для изучения языка может повысить интерес учащихся.

Проектная деятельность: Организация проектов, где учащиеся могут работать в группах и применять язык в реальных ситуациях, способствует развитию функциональной грамотности.

Повышение мотивации:

Использование интерактивных методов обучения, таких как ролевые игры и проекты.

Привлечение реальных примеров из жизни, чтобы показать практическое применение языка.

Дифференцированный подход:

Индивидуализация заданий в зависимости от уровня подготовки учащихся. Применение различных методов обучения в зависимости от уровня подготовки учащихся поможет каждому ученику достичь успеха.

Групповая работа, где более сильные учащиеся помогают тем, кто испытывает трудности.

Создание языковой среды:

Организация разговорных клубов и языковых обменов.

Использование технологий, таких как онлайн-курсы и приложения для изучения языка.

Актуализация учебных материалов:

Подбор материалов, соответствующих интересам и потребностям учащихся.

Включение современных тем и вопросов, которые волнуют молодежь.

Для совершенствования функциональной грамотности на уроках английского языка предлагаю следующие задания на английском языке для учащихся:

1.Ролевые игры: Проведение ролевых игр, где учащиеся играют различные социальные роли и используют английский язык в диалогах. Учащиеся разыгрывают различные ситуации на следующие темы: «Заказ еды в ресторане» или «Покупка билетов».

Ситуация 1: Заказ еды в ресторане

Characters: Alex (Customer) and Emma (Waitress)

Alex: Hi! Can I see the menu, please?

Emma:Of course! Here you go. Would you like to hear about our specials today?

Alex: Yes, please! What do you recommend?

Emma:Our grilled salmon with lemon butter sauce is very popular, and we also have a delicious pasta primavera.

Alex:That sounds great! I think I'll have the grilled salmon. Can I get a side salad with that?

Emma:Absolutely! Would you like ranch or vinaigrette dressing on your salad?

Alex:Vinaigrette, please. And can I also have a glass of iced tea?

Emma:Sure thing! I'll get that for you right away. Is there anything else you'd like to add?

Alex:No, that will be all for now. Thank you!

Emma:You're welcome! I'll be back shortly with your order.

Ситуация 2: Покупка билетов

Characters: Sarah (Customer) and Mike (Ticket Seller)

Sarah:Hi there! I'd like to buy two tickets for the movie tonight.

Mike:Sure! What movie are you interested in?

Sarah:We want to see the new action film, "Chasing Shadows".

Mike:Great choice! What time would you like to go?

Sarah:Is there a showing at 7 PM?

Mike:Yes, there is. Would you like to sit in the front or back row?

Sarah:Back row, please. It's more comfortable there.

Mike:Alright! That will be $20 for two tickets. How would you like to pay?

Sarah:I'll pay with my credit card.

Mike:Perfect! Just tap your card here.

Sarah:Done! Thank you!

Mike:You're all set. Enjoy the movie!

Sarah:Thanks! We can't wait!

2.Проектная работа: учащиеся работают над проектами, связанными с их интересами, например, создание буклета о достопримечательностях Казахстана на английском языке.

Пример упражнения:

Учащиеся выбирают тему, исследуют ее и создают презентацию, которую затем представляют классу.

Project Work: Exploring Kazakhstan's Attractions

3.Чтение и анализ текстов: использование аутентичных материалов, таких как статьи, блоги и видео.

Пример упражнения:

Дайте учащимся статью на английском языке. Попросите их выделить ключевые идеи и обсудить их в группах.

4.Дискуссии: организуйте обсуждения на актуальные темы, такие как экология или культура.

Пример:

Тема: "Как сохранить природу?" Учащиеся делятся своими мнениями и предлагают решения.

5.Письменные задания: написание эссе или отзывов на прочитанные книги.

Пример:

Напишите отзыв на книгу, которую Вы прочитали на английском языке, указав, что Вам понравилось и что нет.

6.Аудирование: прослушивание подкастов или видео и обсуждение услышанного.

Пример:

Прослушайте подкаст о культуре Казахстана и обсудите, что нового Вы узнали.

Развитие функциональной грамотности на уроках английского языка является важной задачей для учителей. Применение различных методов и подходов может значительно повысить уровень владения языком у учащихся и подготовить их к реальным жизненным ситуациям. Важно помнить, что каждый учащийся уникален, и подходы к обучению должны быть адаптированы к их потребностям и интересам. Используя ролевые игры, проектную работу и аутентичные материалы, учителя могут создать условия для эффективного обучения, которое подготовит учащихся к реальным жизненным ситуациям. Важно помнить, что функциональная грамотность — это не только знание языка, но и умение применять его в различных контекстах. Совершенствование функциональной грамотности на уроках английского языка — это важная задача, требующая комплексного подхода. Применение современных методов и технологий, а также учет интересов и потребностей учащихся помогут преодолеть существующие проблемы и сделать обучение более эффективным.

Список использованной литературы

1.Баранов, А. В. (2018). Функциональная грамотность: теория и практика. Москва: Издательство "Наука", с.28-29.

2.Иванова, Н. С. (2020). Методы обучения иностранным языкам. Санкт-Петербург: Издательство "Питер", с.96-97.

3.Смирнова, Е. А. (2019). Инновационные технологии в обучении английскому языку. Екатеринбург: Издательство "Урал", с.111.

4.Johnson, K. (2017). Teaching English as a Second Language. New York: Routledge, p.88.

5.Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Harlow: Pearson Education, p.44.

ӘОЖ: 1751

Амирханова Асия Бердибековна

(Коммунальное государственное учреждение "Школа-гимназия имени Ныгметуллы Кишкбаева отдела образования Байзакского района управления образования акимата Жамбылской области")

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – САПАЛЫ БІЛІМ НЕГІЗІ

***Аннотация*:** мақалада білім беру үдерісі кезінде білім алушының фунционалды сауатын қалыптастыру қазіргі қоғамда қаншалықты маңызды етеді. Алған білімін өмірілік жағдаяттарда қолдана білуді, сонымен бірге әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алған білім мен ақпаратты сыни тұрғыдан бағайлай білуді қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: фунционалды сауаттылық, білім алушы, білім беру үдерісі, ақпарат, өзіндік таным, қазақ тілі.

Annotation: the article describes how important the formation of functional literacy of students during the educational process is in modern society. Provides the ability to apply the acquired knowledge in life situations, as well as work with various sources of information and critically evaluate the acquired knowledge and information**.**

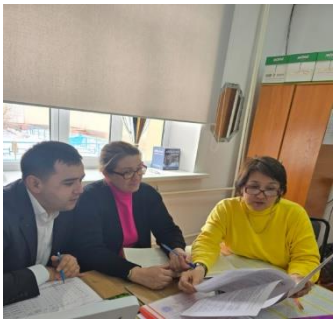
Key words: functional literacy, learner, educational process, information, self-knowledge, Kazakh

language.

Қазіргі таңда оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру үдерісінің талабы болып табылады. Қазіргі білім мен ғылымның дамыған заманда білім беру жүйесінде «Функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру ең өзекті мәселеге айналып отыр. Оқушының мектептегі алған орта білімінің күнделікті өмірінде және болашақтағы көп қырлы қызметінде кездесетін тұрмыстық қоғамдық, әлеуметтік экономикалық проблемаларды шешуде табысты қолдана алуын қамтамасыз етеді.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз адамдардың сыртқы ортамен, әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, қарым-қатынасқа кіру қабілеттілігі, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, ілесіп отыруы, өз білімін үнемі білімін жетілдіріп отыруы [1, с. 6]. Тұлғаның оқу, ұғыну, қысқа мәтіндерді жасау және жеңіл арифметикалық амалдарды орындаудағы қарапайым сауаттылығына қарағанда, жеке тұлғалық сауаттылықтың айырмашылығы тұлғаның нақты мәдени ортада тіршілік ету үшін біліктілік, икемділік пен дағдылар, яғни функционалдық сауаттылық болып табылады [3, с. 10].

Функционалдық сауаттылықтың негізгі міндеті, ең алдымен, мұғалім баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін, шығармашылық тұрғыда ойлауын қалыптастыру және баланың өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Мысалы, қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың теориялық негіздері оқушылардың қазақ тілін меңгеруі барысында жүйелі ойлауын дамытып, мектепте алған білімінің өмірдің қай саласында да тірек болуын қамтамасыз ететін тиімді әдістемелік жүйе жасауға және қолдануға мүмкіндік жасауға тырысамын. Тілді жылдам және сапалы игеру үшін міндетті шынайы түрдегі қарым-қатынастар жағдаяттарын ұйымдастыруды жоспарлаймын. Мұнда сөйлеу тілдік жағдаяттары арқылы оқушылар қазақ тілін саналы түрде меңгере алады. Оқу үдерісі кезінде оқушының дамуы дегеніміз — оның өмірлік күш-қуаты мүмкіндіктерінің жүзеге асырылумен тең [2, с. 124]. Сондықтан сол дамытатын қабілеттерді және олардың оқу-танымдық процестегі қызметі ерекше қажет етеді. Ал оқушының белгілі бір когнитивті, танып-білу мүмкіншіліктерін қарастыра отырып, теориялық ұғым жасаушы субъектінің болмысын анықтау болып табылады. Сабақта оқушылар тілдің грамматикалық ережелерін есте сақтап, жатқа қайталап айта алады, бірақ теориялық білімін коммуникативтік мақсатта еркін пайдалану қабілеті болмайды, кейбір кездері тілдің грамматикасын игермеген оқушы сабақтан тыс кездерде сол тілде жақсы сөйлей алуы мүмкін.



Білім алуға деген құлшынысын қалыптастыру үшін, білім алушылардың әрбір қадамының маңыздылығын түсінуге мүмкіндік беруден, тәсілдер мен таным көздерін таңдауда бағдар ұстай білуге үйретуден тұрады.

Жалпы қазақ тілі пәнінен оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесіне мынандай тұжырымдарманы ұсынуға болады:

1.Оқушыларды бірінші сөйлесім әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым) меңгерте білу, өмірде қажеттілікке қолдану;

2. Оқушылардың алған білімдерін өмірде, кез-келген жағдайда, әлеуметтік ортада қолдана алуға үйрету және өз бетімен дұрыс шешім қабылдай білуге баулу;

3. Мемлекеттік тілде ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасау және қолдану;

4. Оқушылардың әлеуметтік талаптарына сай келу үшін ақпараттық және танымдық технологияларды қолдану және проблемалардың шешімін таба алу;

5. Білім алушыларды сағат сайын өзгермелі әрі үнемді өмірге бейімделуіне және қалыптасуына үйрету, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамыту.

Ана тілдің саналы түрде игерілуі баланың танымдық қабілеті мен таным күштерінің бірігуі арқылы іске асып отырады. Баланың дамуға бейім таным күштерін байқаған мұғалім арнайы жұмыс арқылы оны ұштай түсуі тиіс. Мұғалім оқушының қазақ тілінде төселе сөйлеуін, сауатты жазуын қамтамасыз ету барысында міндетті түрде оның танымдық қабілеттерінің де дамуын да ескеріп отырғаны жөн. Интернет-технологияның қазіргі кездегі даму барысын қадағалай отырып, онда әлеуметтік сервистер мен қызметтердің кең тарап келе жатқанын көре аламыз. Олар: блог, уики, покаст, твиттер, ютюб, қыстырма т.б. Оларды кең арналы жүйеде қолдануға қазақ тілін оқытудың кейс-стади, квест- сабақтар, электрондық-виртуалдық сабақтар, қашықтан оқыту т.б. сияқты заманауи жүйелерді қолдану әдістемелері арнайы зерттелуі керек [4, 5]. Осыған орай заманауи білім алу

платформаларды пайдалана отырып, оқушылардың қажеттілігін ескеру және АКТ модулін кеңінен қолдану қажет.

Сабақ барысында қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздері дегенде, ең алдымен, оқушылар меңгеруі тиіс деп танылған қазақ тілінен берілетін білім мазмұны, қазақ тілін ана тілі ретінде оқуы арқылы оқушылардың тілдің кумулятивтік қызметін меңгеруі арқылы өзін-өзі тануы, тілдік санасы жетіліп, тілдік тұлға ретінде қалыптасуына игі ықпал ететін педагогикалық заңдылықтар қарастырылады.[2, с. 124] Қазақ тілін функционалдық сауаттылықты дамыту бағытында оқытуда педагогиканың, дидактиканың жаңашыл идеяларын қолдану керек. Бұл ретте оқу бағдарламасы, оқулық, оқу құралдары мен оқыту формалары, оқушының білімін тексеру мен бағалаудың жаңа формалары, жаңа оқыту технологиялары аса өзекті болып табылады. Сазақ тілін функционалдық бағытта оқытуда дәстүидактикалық және қазақ тілін оқыту ұстанымдарының жүйесі қатарында мынадай педагогикалық ұстанымдар басшылыққа алынғаны дұрыс деп санаймын: когнитивтік ұстаным, креативтік ұстаным, рефлексивтік ұстаным. Көрсетілген ұстанымдардың оқушының ой операцияларының логикалық-сабақтастық желісін құрап, ауызекі сөйлеу мен жазу сауаттылығын қалыптастырып, дамытуда орны ерекше екендігін соңғы жылдардағы көптеген педагогикалық зерттеулер мен еңбектерде дәлелденіп келеді.

Қазақ тілін оқытуда оқушылардың сауаттылығын қалыптастыра отырып, тіл үйрену белсенділігін арттыру үшін интернет-технологияны қазақ тілін оқыту әдістемесінің орнықты бір компонентіне айналдыру керек. Мұндай істің бүгін үшін де, болашақ үшін де маңызы зор. Интернет-технологияны енгізудің қаншалықты маңызды екендігін соңғы 5–7 жылда барлық білім алушылар да, білім берушілер де анық түсінді деп айтуға болады.

Интернет-технологияның қазіргі кездегі даму барысын қадағалай отырып, онда әлеуметтік сервистер мен қызметтердің кең тарап келе жатқанын көре аламыз. Олар: блог, уики, покаст, твиттер, ютюб, қыстырма т.б. Оларды кең арналы жүйеде қолдануға қазақ тілін оқытудың кейс-стади, квест-сабақтар, электрондық-виртуалдық сабақтар, қашықтан оқыту т.б. сияқты заманауи жүйелерді қолдану әдістемелері арнайы зерттелуі керек [4, 5].

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда қазақ тілінің функционалдық-коммуникативтік тұрғыдан меңгертілуі басты орында болуы керек. Қазақ тілін функционалдық-коммуникативтік бағдарда оқытуда «тілден — тілдік форма мен тілдің функциясына» және «тілдің функциясынан тілге» қарай жүру логикасы ұсталынады. Тіл жүйесіндегі тіл бірліктерінің қызметі — өзінен жоғары тұрған тіл бірлігін құруға қатысуы, сөйтіп адам сөйлеуінде барлық тіл бірліктерінің қызметінің көрініс табуы тілдің функционалдық ерекшелігі болып табылады.

Қортындылай келе, оқушылардың қазақ тілі пәнінен функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім мазмұнын игерген оқушылардың білімдері мен біліктері өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді; іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалануды қамтамасыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары /Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 ж. 25.06 №832 Қаулысымен бекітілген.

2. Ергешбаева Ш.Н. «Мүдде мен мақсат – жарқын болашақтың кепілі».// Өрлеу – Шымкент №1 (7)

3. Н.Х.Хамзина Қазақ тілін оқытуда жаңа технологияларды қолдану //Білім айнасы. 2019ж

ӘОЖ 37.02

Anuarbekova A.A.
(Taraz Regional University named after M.H. Dulati)

THE ROLE OF FEEDBACK IN ENGLISH LANGUAGE ASSESSMENT

Abstract. Feedback is a fundamental element in English language assessment, providing learners with valuable insights into their prograss and areas for any improvement. This article explores the significance of feedback in language learning, highlighting different types, such as teacher, peer, self-assessment and automated feedback. It also examines the psychological impact of feedback, emphasizing the importance of of constructive and balanced approaches to encourage learner confidence and motivation. Best practices for delivering effective feedback are discussed. By integrating these strategies, educators can create a supportive learning environment tghat enhances language acquisition and student success.

Keywords: feedback, assessment, language learning, learners, education.

Introduction

Feedback is one of the most powerful tools in English language assessment. It serves as a bridge between learning and improvement, helping students to understand their strengths and area that need to be developed. Whether given by teachers, peers, ot through self-assessment, feedback play a crucial role in language acquisition. Effective feedback not only enhances language skills but also boosts motivation and confidence in learners. Feedback often refers to an information provided by learners or individuals showing their performance, with the goal of improving for future achievements.

It's natural for everyone to make mistakes and errors, and it's good. Because ny making mistakes we can learn from them, what we did incorrect and what we can improve in ourselves.

Origins of feedback

The first ever concept of feedback was originated in the early 20th century. The term 'feedback' was first used in mechanical and electrical system to say about the process where the system's output returns to its input to ensure stability and improvement. Later on, this phrase were integrated in psychology, education and communication.

In 19th – 20th century, traditional education mainly focused on direct instruction, in which a teacher corrects students without going through the problem in learning process. But in the middle of 20th sentury, introduction of feedback as a rewarding technique or method allowed us to correct the responses and eliminate any mistakes.

Moreover, in the late 20th century, we were introduced into formative and summative assessment methods, which are now essention elements in learning. And now, in 21th century, digital revolution and technologies introduced tools that check grammar, which is based on AI, and automated assessment platforms that make our lives in checking students' achievements and improvements much more easier.

The importance of feedback

As it was said before, feedback is a crucial component in learning, that guides students into the improvement, fosters motivation and boosts their confidence. In 58nglish language lesson, feedback provides educators with their students' achievements, their 58nglish5858 and weaknesses, also allows students to see their mistakes, understand and correct them, and learn from them.

Feedback, mainly, divides into 2 types: formative and summative. Formative feedback evaluates students works after the certain theme and guides students into their own developmemt, while summative feedback evaluates overallstudents' performance and usually given after all the assessments. Both of these types of feedback are crucial and important for academic growth, but, in my opinion, formative feedback is more beneficial, because it allows the students to correct their mistakes and make an improvement in real time.

Types of feedback

1. Peer feedback – in this type of feedback, learners check and evaluate each other's works. This method produce learning in teams and groups.

2. Teacher feedback – in this type of feedback, teacher herself/himself evaluates students' works and gives them feedback on grammar, pronunciation or vocabulary.

3. Self-assesssment – this type allows students to see and evaluate their own mistakes amd correct their works. This method also teaches them to take responsibility for their errors.

4. Automated feedback – with the development of technologies and AI, tools like instant error checkers allows educators to have an immediate feedback from students' works, which also helps them to crrect their mistakes right away.

The role of technology in feedback

The process that 59nglish language learners receive feedback has shifted enormously with the development of technologies. Digital tools, like google classroom, grammarly, and any other AI-based tools, permit students to see their mistakes and get answers immediately. Futhermore, they also gives us full explanations and help students to understand their errors.

However, digital feedback also has its flaws. Technological tools can sometimes make mistakes while evaluating or checking works, also they cmay sometimes not understand a certain answer and grade them lowly, which will be inappropiriate.

The psychological impact of feedback

Feedback has an influence in not only academic growth of a student, but also their metivations, emotions and improvements. The way in which a feedback is given can either encourage students to go further or prevent them from doing it. Psychological impact of feedback plays an essential role in shaping their development and attitudes.

One of the main impact of feedback to students is boosting their confidence in themselves and motivation to try harder. Because effective feedback reassures them that they are doing right even if they are making mistakes. However, if feedback is too strict, students may become distant and they may doubt their abilities and knowledge, and they will not want to try further and make a prograss.

Now let's discuss negative feedback. Because overly negative and harsh feedback can cause emotional damage, amd make them feel anxiety, failure and they can even avoid learning just to not feel this kind of feedback again. There are some specific side effects of negative feedback: lowered confidence, increased anxiety, and low motivation. To reduce this kind of feedback, educators have to give students balanced and gentle 59nglish59 in positive environment.

Practical aspect

Now let me tell about my feedback to students during my practice in school-gymnasium № 40 named after Sherkhan Murtaza. I had 3 classes: 5 "A", 5 "V", 5 "G". I was a class teacher to 5 "A". I spent 7 weeks in this practice. At the first week, I just observed my teacher's lessons and her methods of teaching. Then, starting from the second week, I started teaching three classes myself. I tried to prepare any kind of interesting activities for students to make the lessons enjoyable for them. And at the end of the lessons, I evaluated them differently. For example: one day I gave them oral feedback, I said who did good at the lesson and who needed an extra help. Then at the another lesson, I evaluated theem with the colorful stickers that said "Good job!", "You did it!", "Well done!" and etc. When I gave each student a sticker, I told them that at the end of the lesson I count them and who had the most amount of stickers will get the highest mark(9-10). I think this type of feedback is efficient and can increase their motivation to study harder to get the highest mark.

Conclusion

The key element of 59nglish language learning is feedback. When it is used appropriately, it can help students learn from their mistakes, boost their self-confidence, and increase their motivation to study further. If teachers and students make sure the feedback is efficient, positive and clear, they can create an encoiraginf, positive language learning environment. Moreover, collaborating human creativity with teachnological tools, feedback can be more efficient and more simple process. Also the main objective of feedback is to make sure students learn effectively, correct their mistakes amd make students into responsible and self-assured learners.

References

1. Herra A. (2018). *The role of feedback in the process of learning English as a foreign language.*
2. Brookhart S. M. (2017). *How to give effective feedback to your students.* ASCD.
3. Hyland K. (2019). *Second language learning.*
4. William D. (2011). *Embedded Formative Assessment.*
5. Hattie J., Timperley H. (2007). *The Power of Feedback.*

ӘОЖ 37.02

Асанова Асель Рахманбердиевна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің Ю.Гагарин атындағы №29 орта мектебі" КММ)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ РЕФЛЕКЦИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Мақалада қазақ тілі сабағында білім алушылардың рефлексиялық қабілетін дамытуға бағытталған тәсілдер талқыланады. Рефлексия білім алушылардың өз оқу іс-әрекетт»Оерін талдап, қорытынды шығару арқылы жеке тұлғалық дамуына ықпал етеді. Мақалада білім алушылардың рефлексивті ойлауын дамыту үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер мен оқу барысында осы қабілетті дамытуға көмектесетін түрлі стратегиялар ұсынылады. Білім алушыларды өз білімін бағалауға, қорытынды жасауға, жаңа білім мен тәжірибені байланысқа түсіруге үйрету арқылы олардың тілдік дағдылары мен ой-өрісін кеңейту көзделеді. Авторлар рефлексияның оқу нәтижесіне әсерін және оқытушыдерге ұсынылатын тиімді әдістемелерді көрсетеді.

Кілт сөздер: рефлексия, рефлексивтік қабілеттерді дамыту, білім алушылар, оқу әдістері, сыни ойлау.

Рефлексия — бұл білім алушылардың өздерінің оқу әрекеттерін, білім алу үдерісін және нәтижелерін бағалап, талдау қабілеті. Бұл дағды білім алушыларға өз білімін толық түсініп, оның маңыздылығын бағалауға мүмкіндік береді. Білім беру жүйесінде рефлексияның рөлі зор, себебі ол білім алушылардың өз-өзін бақылап, ойлану дағдыларын дамытуға, сондай-ақ олардың сыни ойлау және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Рефлексия білім алушылардың өздеріне қатысты жауапкершілікті сезініп, оқу нәтижелерін жақсартуға бағытталған әрекеттер жасауға мүмкіндік береді. Бұл үрдіс білім алушылардың білімді терең меңгеруіне және оның өмірлік маңыздылығын түсінуіне көмектеседі. Сондай-ақ, рефлексия оқытушыдерге білім алушының оқу барысын бағалап, оқыту әдістерін тиімдірек таңдауға негіз болады.

Қазақ тілі сабақтарында рефлексиялық қабілеттерді дамыту білім алушылардың тілдік дағдыларын жетілдірумен қатар, олардың жеке тұлғалық дамуына да әсер етеді. Рефлексия тіл үйренуде ерекше маңызды рөл атқарады, себебі ол білім алушылардың алған білімін терең түсінуіне, тілдік құбылыстарды дұрыс қолдануына, сондай-ақ оқу барысында кездесетін қиындықтарды шешу жолдарын іздеуге ықпал етеді. Қазақ тілін оқытуда рефлексиялық қабілеттерді дамыту білім алушылардың өз іс-әрекеттеріне сын көзбен қарауға, тілдік тапсырмаларды орындау кезінде қателіктерін анықтап, оларды түзетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, рефлексия білім алушыларға тілдік тақырыптарды меңгерген кезде өз білімін бағалап, қажетті түзетулер енгізуге көмектеседі. Сондай-ақ, рефлексиялық қабілеттерді дамыту білім алушылардың білім алуға деген мотивациясын арттырады, өйткені олар өз жетістіктерін көріп, оқу процесіне белсене қатысады. Қазақ тілі сабағында рефлексиялық әдістерді қолдану білім алушылардың тілдік дағдыларын тереңдетіп, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға көмектеседі. [1]

Рефлексия — бұл өз әрекеттерін, ойларын, сезімдерін талдап, бағалауға негізделген

процесс. Бұл ұғым алғаш рет философияда пайда болып, кейін білім беру және психология саласында кеңінен қолданылды. Рефлексия білім алушының өз білімін, дағдыларын, тәжірибесін сыни тұрғыдан ойлап, оны жақсарту үшін қолданылатын құрал болып табылады. Ол адамның өз іс-әрекеттеріне деген саналы қатынасын қалыптастырып, өз жұмысын бағалауға және шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Білім беру контекстінде рефлексия — білім алушының оқу процесіне қатысты ойлау дағдысы болып табылады. Бұл процесс арқылы білім алушылар өздерінің білім алу жолдарын, күшті және әлсіз жақтарын анықтап, алдағы уақытта қандай әрекеттер жасау керектігін шешеді. Рефлексия білім беру үдерісінде білім алушылардың өз білімін толық түсініп, оны қалай дамыту керек екенін анықтауға мүмкіндік береді. Оқу барысында рефлексия білім алушының алған ақпаратты қабылдап қана қоймай, оның практикалық маңыздылығын бағалауға көмектеседі. Рефлексия оқу сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде маңызды болып табылады. Білім алушылар рефлексиялық қабілетке ие болғанда, олар өздерінің оқу процесіндегі күшті және әлсіз жақтарын анықтай алады, ал бұл өз кезегінде болашақта оқу жетістіктерін арттыруға мүмкіндік береді. Рефлексия сонымен қатар білім алушыларға қиындықтармен бетпе-бет келгенде, оларды шешу жолдарын іздеуге көмектеседі. Оқытушылдер үшін рефлексия білім алушылардың жеке прогрессін бақылап, оқыту әдістемесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл үрдіс оқу бағдарламаларын жаңарту және оқыту сапасын арттыру үшін маңызды.

Рефлексияның психологиялық аспектілері адамның ішкі әлемін, ойлау және өзін-өзі тану қабілеттерін қамтиды. Психологтар рефлексияны жеке тұлғаның өзіндік санасының дамуы мен эмоциялық интеллектінің негізі ретінде қарастырады. Рефлексия білім алушының өз ойларын, сезімдерін, әрекеттерін терең түсініп, бағалауға мүмкіндік береді, бұл өзін-өзі жетілдірудің басты құралы болып табылады. Педагогикалық тұрғыдан рефлексия оқу процесіндегі маңызды әдіс болып табылады. Ол білім алушылардың өздерінің білім алу барысында кездесетін қиындықтарды түсініп, оларды жеңу жолдарын іздеуге көмектеседі. Педагогикада рефлексия білім алушылардың өз оқыту тәжірибесін бағалауға және оны жақсартуға бағытталған іс-әрекеттерді ынталандырады. Оқытушылдер рефлексия әдістерін қолдана отырып, білім алушылардың сыни ойлау, өзіне деген сенімділік және шығармашылық қабілеттерін дамыта алады. Рефлексияның педагогикалық аспектісі білім алушының жеке білімін дамытуға ғана емес, сонымен қатар оның әлеуметтік және мәдени тұрғыдан да дамуына ықпал етеді. [2]

Қазақ тілі сабағында білім алушыларды өз іс-әрекеттерін бағалауға үйрету – бұл рефлексиялық қабілетті дамытудағы маңызды қадам. Білім алушыларға өздерінің жұмысын дұрыс бағалауды үйрету үшін түрлі әдістер қолдануға болады. Мысалы, білім алушылар сабақ барысында орындаған тапсырмаларын немесе жазған жұмыстарын қайта қарап, оларды талдап, дұрыс және қате орындаған жерлерін анықтай алады. Оқытушылдер арнайы бағалау критерийлерін ұсына отырып, білім алушыларға өздерінің жетістіктері мен қателіктерін салыстыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалау, өзге білім алушылардың жұмысын бағалау сияқты әдістер арқылы білім алушылардың рефлексиялық дағдылары дамиды. Бұл дағды оларға өздерінің оқу нәтижелерін түсініп, жетілдіруге көмектеседі. Сыни ойлау мен шығармашылық қабілеттерді дамыту білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін тереңдетуге көмектеседі. Қазақ тілі сабақтарында білім алушыларға әртүрлі тапсырмалар мен жағдайларды сыни тұрғыдан талдауды ұсынуға болады. Мысалы, білім алушыларға мәтіндер беру арқылы олардың мән-мағынасын түсіну, мәтіннің авторлық көзқарасын талдау, тілдік құралдардың қолданылуын саралау талап етіледі. Сонымен қатар, шығармашылық тапсырмалар (мысалы, еркін тақырыпта эссе жазу немесе шағын шығарма жазу) арқылы білім алушылар өз ойларын еркін жеткізіп, тілдік дағдыларын дамыта алады. Оқытушылдер сыни ойлау мен шығармашылықты дамытуға бағытталған сұрақтар мен тапсырмалар ұсыну арқылы білім алушыларды ізденуге, жаңа идеяларды ұсынуға ынталандырады. Жеке және топтық рефлексия тәсілдері білім алушылардың оқу барысындағы өзара әрекеттесуін және жеке-дара ойлауын дамытуға ықпал етеді. Жеке рефлексия кезінде білім алушылар өз оқу әрекеттерін жеке бағалап, өз күшті және әлсіз жақтарын анықтайды.

Бұл тәсіл білім алушыларға өздерінің даму траекториясын жеке түрде бақылауға мүмкіндік береді. Топтық рефлексия – бұл білім алушылардың топ ішінде өзара пікір алмасып, өз оқу нәтижелерін талқылауы. Бұл тәсіл топтық жұмыс жасау арқылы білім алушыларды ынтымақтастыққа, пікір алмасуға, өзгенің ой-пікірін тыңдауға үйретеді. Топтық рефлексия арқылы білім алушылар бір-бірінің тәжірибесінен үйреніп, өз білімдерін топ ішінде қолдау арқылы жетілдіреді. Сонымен қатар, топтық рефлексия білім алушыларға бірлесіп шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Оқу нәтижелерін талдау және қорытынды жасау білім алушылардың өз жетістіктерін бағалауына, оқудағы кемшіліктерді анықтауға және болашақта жақсарту бағыттарын белгілеуге көмектеседі. Бұл әдіс арқылы білім алушылар өздерінің оқу нәтижелерін тексеріп, қай салада жетістіктерге жеткенін, қай жерде қателіктер болғанын біледі.

Қазақ тілі сабағында оқу нәтижелерін талдау үшін әртүрлі тәсілдер қолдануға болады. Мысалы, білім алушыларға өз жұмыстарын немесе тапсырмаларын талдап, қателіктерін анықтауға көмектесетін арнайы тексеру парақтарын ұсынуға болады. Оқытушыдер білім алушылармен бірге оқу нәтижелерін талқылап, жетістіктерін мақтап, кемшіліктерін конструктивті түрде талқылайды. Сонымен қатар, білім алушылардың қорытынды жасау дағдыларын дамыту үшін, олардан өздерінің жұмыстарының қорытындысын жазуды немесе сөзбен баяндауды сұрауға болады. Бұл әдіс білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамыта отырып, олардың өз білімін тереңірек түсінуіне мүмкіндік береді. [3]

Қазақ тілі сабақтарында рефлексиялық қабілеттерді дамыту үшін оқыту әдістерін интеграциялау маңызды. Интеграциялау — бұл әртүрлі оқыту әдістері мен тәсілдерін біртұтас жүйеге біріктіру, оларды сабақта тиімді пайдалану. Бұл әдіс білім алушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, оқу процесін тиімді етеді. Мысалы, дәстүрлі оқыту әдістерін (сұрақ-жауап, әңгімелесу) және заманауи технологияларды (дидактикалық ойындар, жобалық жұмыс) бірге қолдану арқылы білім алушылардың сыни ойлау, өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға болады. Сабақта әртүрлі әдістерді біріктіре отырып, білім алушыларды белсенділікті арттыруға және оқуға деген қызығушылықтарын сақтауына ықпал етеді. Мысалы, мәтіндерді талдау барысында білім алушыларға сыни тұрғыдан сұрақтар қою, жұптық немесе топтық талқылаулар ұйымдастыру, сабақ соңында рефлексия жазу сияқты әдістерді қолдану арқылы оқу нәтижелері тереңірек талданады және жетілдіріледі. Рефлексиялық қабілеттерді дамыту үшін әртүрлі педагогикалық құралдар мен ресурстарды қолдану білім алушылардың білім алу үдерісін қызықты әрі тиімді етеді. Қазақ тілі сабағында педагогикалық құралдардың кең спектрін қолдану білім алушылардың оқу материалын жақсы меңгеруіне көмектеседі. Мысалы, мәтіндер мен көрнекіліктерді қолдану, мультимедиялық құралдарды енгізу (видео, аудио жазбалар, интерактивті тақта) оқу барысында рефлексиялық ойлау қабілеттерін дамыта алады. Сонымен қатар, білім алушыларға дидактикалық ойындар мен тапсырмалар ұсыну, сондай-ақ әртүрлі ресурстарды (оқулықтар, электрондық білім беру платформалары, интернет-ресурстар) пайдалану арқылы олардың білімін кеңейтіп, шығармашылық ойлауын дамытуға болады. Ресурстарды қолдану арқылы білім алушылар жаңа ақпаратты игеріп қана қоймай, оны өз тәжірибелеріне енгізу жолдарын іздеуге мүмкіндік алады. Қазақ тілі сабағында рефлексиялық қабілеттерді дамытуда оқытушының рөлі өте маңызды. Оқытушы — білім алушыларға рефлексия жасауды үйрететін бағыт беруші, оларға өз пікірін білдіруге және оқудағы жетістіктерін бағалауға мүмкіндік жасайтын адам. Оқытушының стратегиялық әрекеттері білім алушылардың рефлексиялық ойлауын дамытып, сабақтың нәтижелілігін арттырады. Оқытушыдер әртүрлі стратегияларды қолдана алады, мысалы, білім алушыларды өз жұмыстарын бағалауға үйрету, тақырыптық талқылаулар өткізу, қорытынды рефлексия сессияларын ұйымдастыру. Сонымен қатар, оқытушыдер білім алушылардың білімін тексергенде, оларды қателіктерінен үйренуге және өз пікірлерін сыни тұрғыдан талдауға ынталандыруы керек. Оқытушыдерге педагогикалық көшбасшылық көрсету, білім алушыларға бағыт беру және олардың оқу барысындағы қиындықтарын жеңуге көмектесу маңызды. Осылайша, оқытушының рефлексиялық қабілеттерді дамытуға арналған стратегиялары білім алушыларды білімді терең түсінуге, өзін-өзі бағалауға және өз

мүмкіндіктерін ашуға бағыттайды. [4]

Қазақ тілі сабағында рефлексияның білім сапасын арттыруға әсері айтарлықтай зор. Рефлексия арқылы білім алушылар өз білімін бағалап, түсініктерінің тереңдігі мен дәлдігін бағалай алады. Бұл процес білім алушылардың өз жұмысын қайта қарап, қателіктерін анықтап, оларды түзетуге мүмкіндік береді. Оқу нәтижелерін дұрыс бағалау, өз әрекеттерін сыни тұрғыдан ойлау, жаңа ақпаратты өз тәжірибесіне енгізу — осының бәрі білім сапасын арттырады. Сабақта рефлексияны қолдану арқылы білім алушылар өздерінің оқу нәтижелерін тереңірек түсінеді, өз жетістіктері мен кемшіліктерін анықтап, оқудың келесі кезеңіне дайындық жасайды. Бұл процесс білім алушылардың білімді меңгеру сапасын жақсартады, өйткені олар оқу барысында алған дағдыларын нақты жағдайларда қолдану мүмкіндігіне ие болады. Рефлексияның арқасында білім алушылар өздерінің жеке оқу траекторияларын қалыптастырып, өздеріне қажетті білім мен дағдыларды анықтай алады.

Білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамыту үшін түрлі тәсілдер мен әдістер қолдануға болады. Біріншіден, оқытушыдер білім алушыларды өз іс-әрекеттерін бағалауға үйретіп, оларды ойлануға, талдауға және өздерінің жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауға бағыттауы керек. Бұл үшін түрлі әдістер мен тәсілдер қолдануға болады, мысалы, рефлексиялық жазбалар, топтық талқылаулар, өзара бағалау және жеке пікір алмасу. Екіншіден, білім алушыларға сыни ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін түрлі тапсырмалар мен жаттығулар ұсыну қажет. Оқытушыдер әртүрлі жағдайларды талдау, пікірсайыстар ұйымдастыру, шығармашылық жұмыстар арқылы білім алушылардың ойлау шеңберін кеңейтуі тиіс. Үшіншіден, білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамыту үшін оқытушыдер оқу процесінің әр кезеңінде өзара кері байланыс беруі қажет. Бұл білім алушылардың оқу нәтижелерін бағалауға, өз қателіктерін түсінуге және оларды түзетуге көмектеседі. Сондай-ақ, педагогикалық құралдар мен ресурстарды пайдалану — білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамыту үшін тиімді тәсілдердің бірі. Электрондық ресурстар, мультимедиялық құралдар мен интерактивті тапсырмалар білім алушылардың оқу үдерісін қызықтырып, оларды белсенді ойлануға ынталандырады. [5]

Жалпы, білім алушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамыту үдерісі тек білім алу барысында ғана емес, олардың тұлғалық дамуында да маңызды рөл атқарады. Рефлексияны қалыптастыру білім алушылардың өзін-өзі бағалау, сыни ойлау, шығармашылық және жауапкершілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді, бұл өз кезегінде олардың жалпы оқу нәтижелерін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таубаева Ш., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика: оқулық // Алматы, 2017. - 340 б.

2. Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: оқу құралы // Алматы, 2005. - 170 б.

3. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер // Алматы, АнАрыс, 2009. -368 б.

4. Әлметова Ә. Сұхбаттасу мәдениеті // Алматы, Толағай, 2007.

5. Әмірбекова А. Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа бағыттар //– Алматы, 2011.

ӘОЖ371.3.81.2

Ауғанбаева З.С.

(Талас ауданы білім бөлімінің Алғабас атындағы орта мектебі)

ОҚУ МЕН ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН АРТТЫРУ

Аннотация. Қазіргі білім беру жүйесінің заманауи талаптарға сай болуы жаңа технологияларды қолдануды қажет етеді. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиет пәндерін

оқытуда жаңа технологиялардың рөлі қарастырылады. Жаңа технологиялар оқу процесін жаңғыртып, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды құрал болып табылады. Әсіресе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, геймификация және виртуалды экскурсиялар сияқты инновациялық әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырады. Оқушылардың мотивациясын жоғарылатып, олардың тілдік дағдыларын дамытуға және әдеби шығармаларды терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жаңа технологияларды енгізудің қиындықтары мен педагогтардың рөлі де талданады.

Тірек сөздер: жаңа технологиялар, оқу процесі, интерактивті әдістер, геймификация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), виртуалды экскурсиялар, тілдік дағдылар.

Қазіргі білім беру жүйесі заманауи талаптарға сай жаңа технологияларды қолдануды қажет етеді. Жаңа технологиялар білім беруді жаңғыртып, оқушының жеке тұлғалық дамуына әсер ететін маңызды құралдарға айналды. Оқу мен оқытудағы жаңа технологиялар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Бұл мақалада жаңа технологиялардың қазақ тілі мен әдебиет пәндері бойынша оқушылардың қызығушылығын арттырудағы рөлі қарастырылады.

1. Жаңа технологиялардың оқу процесінде қолданылуы

Жаңа технологиялар оқу процесінде түрлі әдіс-тәсілдермен, құралдармен қолданылады. Олар дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, сабақтың тиімділігін арттырады. Қазіргі уақытта «интерактивті тақта», «электронды оқулықтар», «ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» сияқты құралдар білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Оқушының қызығушылығын арттыру үшін тек қана жаңа технологияны қолдану жеткіліксіз. Оны оқу процесінің негізгі құрамдас бөлігіне айналдыру, сабақтың мазмұны мен әдістерін жаңашаландыру қажет.

2. Қазақ тілі мен әдебиет пәндерінде жаңа технологияларды қолданудың маңызы

Қазақ тілі мен әдебиет пәндері – оқушылардың рухани-мәдени дамуына ықпал ететін пәндер болып табылады. Осы пәндерді оқыту барысында жаңа технологияларды қолданудың бірнеше артықшылықтары бар:

- Қазақ тілін үйренуде интерактивті әдістердің көмегі. Интерактивті тақта мен мультимедиялық құралдар арқылы оқушыларға қазақ тілінің грамматикасын, лексикасын және орфоэпиясын оқыту тиімді болады. Визуализация мен динамикалық көрсетілімдер оқушының назарын аударады, қиын тақырыптарды жеңіл түсінуге мүмкіндік береді.

- Әдеби шығармаларды зерттеуде интернет ресурстарының рөлі. Әдеби шығармаларды оқытуда интернеттегі түрлі ресурстар, электронды кітаптар, шығарманың түрлі нұсқалары мен түсіндірмелері, аудио және бейнемазмұндар оқушылардың шығармашылық қызығушылығын арттырады. Интернет-ресурстардың көпшілігі шығармаларды талдау және түсіну үшін керемет көмекші құрал болып табылады.

- Топтық жұмыстар мен жобаларды ұйымдастыру. Жаңа технологияларды қолдану оқушылардың топтық жұмысқа араласуын жеңілдетеді. Оқушылар жобалық жұмыстарды орындау арқылы бір-бірімен пікір алмасып, жаңа идеяларды біріктіреді. Бұл тәсіл қазақ әдебиетінің тереңдігінде жүріп, жеке тұлғаның өз ой-пікірін еркін жеткізуге дағдыландырады.

3. Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін қолданылатын технологиялар

Қазіргі уақытта оқу процесінде қолданылатын технологиялар көптеген түрлі құралдар мен әдіс-тәсілдерге бөлінеді. Оқушылардың қызығушылығын арттыруға арналған тиімді әдістерге төмендегілерді жатқызуға болады:

- Ақпараттық технологиялар (АКТ): Компьютерлер, планшеттер, смартфондар арқылы оқушыларға мәтіндер, бейнемазмұндар, электронды оқулықтар мен ресурстар ұсынылады. Мысалы, қазақ әдебиеті бойынша шығармалар мен авторлардың өмірбаяны, олардың шығармалары туралы қосымша ақпаратты алу үшін интернет-ресурстар қолданылады.

- Геймификация: Оқушыларға қызықты әрі көңілді түрде білім алуға мүмкіндік береді.

Қазақ тілін үйренуде, грамматикалық ережелерді жаттауда немесе әдеби шығармаларды талдауда онлайн ойындар, викториналар мен байқаулар тиімді қолданылуы мүмкін.

- Виртуалды экскурсиялар: Әдеби шығармалардың авторларының өмірі мен шығармашылығына виртуалды экскурсиялар ұйымдастыру оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың танымдық дамуына әсер етеді. Бұл тәсіл оқушылардың көз алдына жазушылар мен олардың шығармаларының әртүрлі тарихи және мәдени контексттерін нақты елестетеді.

- Электронды оқулықтар мен қосымшалар: Қазақ тілі мен әдебиеті бойынша арнайы дайындалған электронды оқулықтар мен қосымшалар оқушыларға қиын тақырыптарды жеңіл меңгеруге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тілінің грамматикалық ережелерін үйренуде арнайы мобильді қосымшалар қолданылуы мүмкін.

4. Жаңа технологиялардың оқушылардың мотивациясына әсері

Жаңа технологияларды қолданудың бір маңызды аспектісі – оқушылардың мотивациясын арттыру. Заманауи технологиялар оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын жоғарылатып, белсенділігін арттырады. Оқушылар жаңа технологияларды пайдалану арқылы өздерінің білімдерін тексеріп, қай жерде қиындықтар туындайтынын анықтай алады. Сонымен қатар, жаңа әдіс-тәсілдер арқылы әрбір оқушы өз қызығушылығы мен қабілетіне сәйкес білім алуға мүмкіндік алады. Мұның өзі оқушылардың қазақ тілі мен әдебиетіне деген ынтасын арттырады.

5. Қазақ тілі мен әдебиет сабағында жаңа технологияларды енгізудің қиындықтары [1:б.125].

Жаңа технологияларды енгізу барысында бірнеше қиындықтар да кездесуі мүмкін. Олардың ішінде ең маңыздысы — мұғалімдердің жаңа технологияларды меңгеру деңгейі мен дайындықтары. Қазіргі таңда барлық мұғалімдерде бірдей ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану үшін қажетті дағдылар мен құралдар жоқ. Бұл мәселе әсіресе ауыл мектептерінде айқын көрінеді. Мұғалімдердің цифрлық сауаттылығы мен қажетті техникалық жабдықтардың болмауы оқу процесіне теріс әсер етуі мүмкін.

Сонымен қатар, кейде оқушылардың да жаңа технологияларды қолдануға деген қызығушылығы мен дайындық деңгейі әртүрлі болуы мүмкін. Әсіресе, балалардың көпшілігі күнделікті өмірде гаджеттерді көп пайдаланса да, оқыту мақсатында олардың мүмкіндіктерін тиімді пайдалану кейде қиынға соғады.

6. Қазіргі білім беру жүйесінде педагогтардың рөлі

Жаңа технологияларды қолдану тек құралдар мен әдіс-тәсілдердің дұрыс таңдаумен шектелмейді, сонымен қатар педагогтың осы технологияларды тиімді қолдану дағдыларына да тікелей байланысты. Мұғалімнің рөлі бұрынғыдай тек білім берумен шектелмейді, олар қазіргі ақпараттық қоғамда оқушыларға білім алудың жаңа әдістерін үйретеді, тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға басымдық беріп, оларды тек дайын ақпаратты қабылдаушы ретінде емес, өз бетімен зерттеу жүргізетін белсенді тұлғалар ретінде тәрбиелейді.

Қазақ тілі мен әдебиет пәнін оқытушы мұғалімдер жаңа технологияларды қолдана отырып, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне назар аударады. Олар әр оқушының жеке қабілеттеріне сәйкес, әртүрлі тәсілдерді қолдана отырып, білім беру процесін ұйымдастыруға мүмкіндік алады. Әсіресе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында шығармашылық тұрғыдан ойлау мен зерттеу дағдыларын дамыту өте маңызды.

7. Жаңа технологиялар мен тілдік дағдыларды дамыту

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияларды қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда да үлкен рөл атқарады. Мысалы, интерактивті құралдар мен электронды кітаптар арқылы оқушылар тілдің құрылымын, сөздік қорын кеңейтеді. Қазіргі уақытта оқу мен жазу дағдыларын дамыту үшін көптеген онлайн платформалар мен қосымшалар бар, олар оқушылардың тіл үйренуін қызықты әрі тиімді етеді.

Мысалы, Quizlet, Duolingo сияқты қосымшалар тіл үйренуді ойын түрінде өткізеді, оқушылар осы қосымшалар арқылы жаңа сөздерді меңгере алады. Сонымен қатар, Padlet,

Google Classroom сияқты платформалар арқылы оқушылар мәтіндер мен шығармаларды бірге талдап, пікір алмасып, жазба жұмыстарын орындап, өз білімдерін бір-бірімен бөліседі. Бұл әр оқушыға өз қабілетіне сай жұмыс істеуге мүмкіндік береді[2: б.25].

8. Қазақ әдебиетінде жаңа технологияларды қолдану: Мысалдар

Қазақ әдебиеті пәнін оқыту барысында жаңа технологияларды қолдану оқушылардың шығармаларға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Әдеби шығармаларды талдауда, әдеби теорияны түсіндіруде мультимедиялық құралдарды қолдану өте тиімді. Мысалы, қазақ әдебиетіндегі белгілі шығармаларды көрсетуде видеоматериалдар мен фильмдер қолданылуы мүмкін. Мұндай әдістер оқушылардың әдеби шығарманы тереңірек түсінуіне және оның мазмұнын толыққанды қабылдауына көмектеседі.

Әдебиетті оқытуда “Literature Circles” (Әдеби шеңберлер) әдісін қолдану да өте тиімді. Оқушылар әрқайсысы белгілі бір рөл атқара отырып, шығарма туралы талқылау жасайды. Бұл әдіс әр оқушының шығармашылық тұрғыдан ойлауын және пікір айтуын дамытады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жаңа технологияларды пайдалану — тек бір құрал ғана емес, бүкіл оқыту процесін жаңартуға мүмкіндік беретін маңызды фактор. Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жаңа технологияларды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың білім алу мотивациясын жоғарылатады. Жаңа технологиялар сабақта интерактивті элементтерді енгізу арқылы оқушылардың білімін тексеруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ тілдік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді[3:б.85].

Жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы біз оқушылардың жеке тұлғалық дамуында маңызды рөл атқара аламыз. Бұл процеске мұғалімдердің инновациялық ойлау қабілеттері мен педагогикалық дағдылары да айтарлықтай ықпал етеді. Оқушылардың білім сапасы мен қызығушылығы тек жаңа технологияларды қолданумен ғана емес, сонымен қатар осы технологияларды дұрыс пайдалану арқылы ғана жоғары деңгейге көтеріледі.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін жаңа технологияларды тиімді пайдалануды талап етеді. Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жаңа технологиялар арқылы оқушының мотивациясын, шығармашылық қабілетін және оқу процесіндегі белсенділігін арттыруға болады. Интерактивті құралдар мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім сапасын жақсартып, оқушыларға өз білімдерін түрлі тәсілдермен көрсетуге мүмкіндік береді. Осылайша, жаңа технологиялар білім беру процесінде маңызды рөл атқарады және оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметова, Г.К., Нұрсұлтанова, Ж.С. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану. Алматы: Республикалық баспа үйі, 2016-245 б

2. Құдиярова, Н.К., Сәбденова, Л.М. Жаңа технологиялар арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018-187 б.

3. Жұмабаева, Ж.Қ. Инновациялық технологиялар мен оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері. Алматы: Атамұра, 2020-355 б.

ӘОЖ 38.1.2

Ахметова Улманай Шарафатдиновна
(Жамбыл облысы, Жуалы ауданы
№19 Д.Қонаев атындағы мектеп-гиманзиясы. Ағылшын тілі пәнінің мұғалімі)

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУ: ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада ағылшын тілін үйренудің перспективалары мен қиындықтары қарастырылады. Тілді оқыту процесінде Интернетті пайдаланудың артықшылығы атап

өтіледі.

Кілт сөздер: ағылшын тілі, технология, Интернет

Қазіргі уақытта ағылшын тілі қазіргі әлемде үлкен рөлге ие болуда. Бұл сондай - ақ Қазақстанда «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын іске асырумен байланысты, өйткені біз үшін бүкіл ел бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде білім беру саласында сапалы қызметтер көрсету аса маңызды талап болып табылады. Бұл Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан дамуының жаңа кезеңіндегі «Қазақстан – 2030» Стратегиясы Жолдауында көрініс тапқан. Біздің сыртқы және ішкі саясатымыздың ең маңызды 30 бағыты, Қазақстан азаматтарының әл - ауқатын арттыру - мемлекеттік саясаттың басты мақсаты (2008 ж. ақпан) Ағылшын тілі әр адамға жаңа мүмкіндіктер ашатын халықаралық тіл екені белгілі. Ағылшын тілін біле отырып, ғылымның әртүрлі салаларына арналған түрлі халықаралық конференцияларға, симпозиумдарға, семинарларға қатысуға болады.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының әрбір жоғары оқу орны жоғары кәсіби деңгейде сапалы білім беру қызметтерін ұсынуға ұмтылатынын атап өткен жөн. Осылайша, оқытудың негізгі көзі ағылшын тілінде сөйлейтіндер және сонымен бірге ағылшын тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесі саласындағы мамандар әзірлеген оқулықтар болып табылатын жаңа білім беру бағдарламалары құрылады. Қазақстанның көптеген жоғары оқу орындарында ағылшын тілінде оқыту жүргізіледі, мысалы, студенттер – болашақ мамандар – ағылшын тілін жетік меңгерген және бір мезгілде белгілі бір саланың маманы болады және сол арқылы қазіргі еңбек нарығының талаптарына сәйкес келеді. Бұл болашақ мамандарға бүкіл әлемде жетекші орын алатын ірі халықаралық компанияларда жұмыс істеуге мүмкіндік беретіндігіне ықпал етеді.

Қазақстандық жоғары оқу орындарының оқытушылары ақпаратты ағылшын тілінде барабар қабылдауы үшін білім алушылардың тілдік деңгейін дамытуға бағытталған заманауи еуропалық әдістемелерді енгізуге ұмтылады. Ол үшін интерактивті тақта, whiteboard, smart - board және т.б. сияқты заманауи техникалық құралдар кеңінен қолданылады, сондай-ақ тілді оқытудағы заманауи тәсілдер маңызды рөл атқарады (learner - centered language teaching approach). Сондай - ақ, мысалы, UNESCO’s Task Force Recom-Mendations for Teaching English және Teashipd English as a Global Language (EGL) сияқты көптеген әзірленген оқу бағдарламалары бар.

Студенттердің сапалық көрсеткіштерін арттырудың маңызды факторы олардың мотивациясы болып табылады. Оқытушылар мен студенттер оған қол жеткізуге ұмтылып, мақсат қояды және осы мақсатты жүзеге асыруда оларға мотивация көмектеседі. Қазіргі уақытта көптеген әдіскерлер мотивация оқу процесін жақсартудың ең тиімді әдісі деп санайды. Ағылшын тіліндегі практикалық сабақтарда мұғалім студенттерге өз ойларын еркін айтуға мүмкіндік беруі керек. Мотивация білім алушылардың пәнге ерекше назар аударуын арттыруға ықпал етеді, сондай - ақ оларға әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындай отырып, сабақтарға белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Осылайша, студенттерді ынталандыру арқылы мұғалім біраз уақыттан кейін өз еңбегінің жемісін көре алады және бұл оның үлкен еңбегі.

Қазіргі кезеңде көптеген оқытушылар үшін ағылшын тілін оқытудың маңызды қағидасы Оқытудың тұлғаға бағытталған бағыты, яғни оқытушының тілдік тұлғасына бағытталған. Тілдік тұлға, өздеріңіз білетіндей, бұл тілдік қабілеттердің, дағдылардың көп қабатты және көп компонентті жиынтығы, әр түрлі деңгейдегі сөйлеу әрекеттерін, сондай-ақ жеке тұлғаның дамуына түрткі болатын себептер мен мақсаттарды анықтау мен сипаттауды қамтитын әрекеттерді орындауға дайын болу. Ағылшын тілін тұлғаға бағытталған оқыту, бір жағынан, студенттің оқу қарым - қатынасын, ынтымақтастығын және сабақта белсенді шығармашылық қызметін пайдалануды көздейді, ал екінші жағынан, мұғалім оқушыны нақты тілдік коммуникацияға, ақпарат алмасуға, аудиториядан шықпай - ақ "қосудың" жолын табуы керек. кірудің нақты процесін модельдеу мәдениетке. Заманауи ақпараттық технологияларды

қолдану нақты ақпараттық кеңістікте шет тілі арқылы өмір сүру тәжірибесін зерттеуге мүмкіндік береді. Қазіргі кезеңде тілді оқыту дегеніміз-оқушының өзара байланысты коммуникативті және әлеуметтік-мәдени дамуын ескере отырып, мәдениетті оқыту. Сөйлеу әрекеті, шын мәнінде, сөйлеу ойлауы және оқушының тілі өз ниетін білдіру құралы болғандықтан, тілді мұндай қолдану Шығармашылық болып табылады және тілді оқыту оқушының шығармашылық ойлауын дамытумен байланысты болуы керек [1, б.53].

Білім берудегі қазіргі тенденцияларға сәйкес шет тілі мұғалімдерінің алдында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру міндеті тұр. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы, коммуникативтік өзара оқытудың педагогикалық технологиясы, коммуникативтік білім беру құзыреті шеңберінде сөйлеуді оқыту технологиясы, шет тілі сабақтарындағы жобалар әдісі пайдаланылады [2].

Ағылшын тілін оқытудағы тағы бір маңызды тәсіл - бұл лингвистикалық, коммуникативті және тіларалық құзыреттілікті қалыптастыруда маңызды емес рөл атқаратын құзыреттілік тәсіл. Осы тәсілді ескере отырып, ағылшын тілі оқытушылары студенттердің білімін лингвистикалық - мәдени деңгейде байытуға міндетті.

Басқа тілдерді оқытудағы құзыреттілік тәсіл студенттердің үш негізгі құзыреттілігін қалыптастыруды қамтиды: лингвистикалық, коммуникативті және мәдениетаралық [3]. Олардың әрқайсысын толығырақ қарастырайық.

Лингвистикалық (немесе лингвистикалық) құзыреттілік зерттелетін тіл туралы мәліметтер жүйесін оның деңгейлері бойынша меңгеруді қамтиды: фонетика, лексика, сөздің құрамы және сөзжасам, морфология, қарапайым және күрделі сөйлемнің синтаксисі, мәтін стилінің негіздері. Студент лингвистикалық құзыреттілікке ие, егер ол зерттелетін тіл жүйесі туралы түсінікке ие болса және бұл жүйені іс жүзінде қолдана алса. Оқытылатын тілдегі тілдік құзыреттіліктің сапасына оны меңгеру дәрежесі ғана емес, сонымен қатар ана тіліндегі біліктілік деңгейі де әсер етеді. Н. Хомскийге сәйкес тілдік құзыреттілік үйренген тілдік белгілер мен оларды қосу ережелерін қолдана отырып, тілдік тұрғыдан дұрыс сөйлемдердің шексіз санын түсіну және шығару қабілетін білдіреді [4].

Коммуникативтік құзыреттілік сөйлеу, оның функциялары туралы білімді, сөйлеу әрекетінің төрт негізгі түрі (сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу) саласындағы дағдыларды дамытуды болжайды. Оқытылатын шет тілдік қарым - қатынастың коммуникативтік құзыреттілігі – бұл сөйлеу мінез - құлқының әлеуметтік нормаларын ескере отырып, адам қызметінің барлық салаларында толық сөйлеу қарым - қатынасына қабілеттілік. Коммуникативтік құзыреттілік шеңберінде қалыптасатын негізгі дағды - бұл сөйлеу әрекетінің мәтіндерін – өнімдерін жасау және қабылдау қабілеті. Ол сөйлеу лингвистикасының негізгі ұғымдарын білуді қамтиды-сөйлеу мәнерлері, түрлері, сипаттау құрылымы, баяндау, пайымдау, мәтіндегі сөйлемдерді байланыстыру тәсілдері және т.б., мәтінді талдау дағдылары мен дағдылары [3].

Үшінші құзыреттілік – мәдениетаралық кез-келген университеттің заманауи студенттік дайындығының маңызды құрамдас бөлігі. Бұл әр түрлі мәдениеттер өкілдерінің өзара іс-қимылымен, нәтижелі коммуникативтік функцияларды орындаумен байланысты қазіргі заманғы маманның кәсіби қызметінің мәдениетаралық аспектісінің болуына байланысты: келісімге қол жеткізу, жанжалдарды шешу, компаға келу арқылы консенсусқа қол жеткізу мүмкіндігі, коммуникативтік кедергілерді еңсеру, бұл коммуникативтік сәтсіздіктердің себебі болуы мүмкін, бұл сөз сөйлеуде сәтсіздіктерге,ұжымның тиімсіз жұмысына, қоғамдағы әлеуметтік шиеленіске. Мәдениетаралық құзыреттіліктің төмен деңгейіне байланысты ЖОО түлектері – болашақ мамандар - өз елінің кәсіби қоғамына да, әлемдік қоғамдастыққа да әлеуметтік бейімделуге және интеграциялануға қабілетсіз, құндылық бағдарларының бұлыңғырлығына, коммуникативті және кәсіби міндеттерді шешуге қабілеттіліктің қалыптаспауына және дайын болуына байланысты шок сезінеді. мәдениетаралық сипаттамаларға сәйкес [3].

Жаңа модельді білім берудің құзыретті мазмұнына бағдарлау шет тілі саласында коммуникативтік құзыреттілікті, сондай - ақ кәсіби тұрғыда ғана емес, сонымен қатар жеке және қоғамдық өмірде де өмір бойы білім алу қабілеті мен тілегін жүзеге асыратын

құзыреттілікті, сондай - ақ көпмәдениетті қоғамдағы өмірге қатысты құзыреттерді қалыптастыруды көздейді. Ксенофияның пайда болуына, төзімсіздік климатының таралуына жол бермеу. Осы құзыреттерді қалыптастыру айырмашылықтарды түсінуге де, басқа мәдениеттердің, тілдердің және религиялардың адамдарымен бірге өмір сүруге дайын болуға да ықпал етеді [5].

Біздің ойымызша, шет тілдерін оқытудың перспективалы және тиімді заманауи технологияларын қарастыру орынды, олар мыналардан тұрады: ғаламдық желі арқылы қашықтықтан оқыту, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ), заманауи психологиялық - педагогикалық технологиялар (оқыту, рөлдік, іскерлік ойындар және т.б.). Әрине, қазіргі педагогикада коммуникативті оқыту технологиясы, яғни қарым - қатынас негізінде оқыту өте перспективалы. Коммуникативті әдіс тіл туралы емес, тек тілдегі сабақтарға мүмкіндік беретілдерін оқытудың перспективалы және тиімді заманауи технологияларын қарастыру орынды, олар мыналардан тұрады: ғаламдық желі арқылы қашықтықтан оқыту, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ), заманауи психологиялық - педагогикалық технологиялар (оқыту, рөлдік, іскерлік ойындар және т.б.). Әрине, қазіргі педагогикада коммуникативті оқыту технологиясы, яғни қарым - қатынас негізінде оқыту өте перспективалы. Коммуникативті әдіс тіл туралы емес, тек тілдегі сабақтарға мүмкіндік береді. Коммуникативті оқыту сонымен қатар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді қамтиды, өйткені тек жеке деңгей мүмкіндік береді және шет тілдерін коммуникативті оқыту технологиясымен Г.А. Китайгородская, Е. И. Пассов, В. Л. Скалкин жәнерін коммуникативті оқыту технологиясымен Г.А. Китайгородская, Е. И. Пассов, В. Л. Скалкин және т. б. айналысқан. сонымен қатар қазіргі педагогикада шетелдік тілді оқытудың жеке тұлғаға бағытталған технологиялары өте тиімді. Тұлғаға бағытталған оқыту (Personality-centered Education) – бұл «білім алушының жеке басының таным субъектісі және қызмет пәні ретіндегі жеке ерекшеліктерін анықтау негізінде оның дамуын және өзін - өзі дамытуын қамтамасыз ететін» оқыту [6].

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, ағылшын тілін оқытудағы заманауи тәсілдер ерекше маңызды екенін атап өткен жөн.белгілі бір құзыреттерді дамытуға бағытталған. Талданатын тәсілдерді назарға ала отырып, олардың барлығы негізгі құзыреттілікті дамытуға бағытталғанын атап өтеміз – ана тілінде ақпараттың барабар қабылдануына ықпал ететін коммуникативті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Галактионова Л. В. Ағылшын тілін үйренуде компьютерлік технологияларды қолдану. //

[Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: http://nsportal.ru/ap/shkola/inostrannye-yazyki/library/ispolzovaniekompyuternykh-tekhnologii-pri-izuchenii-angliiskog

2. Музыкичук О. А. Қазіргі жоғары мектепте шет тілдерін оқытудың мәселелері мен болашағы // Заманауи ғылымды қажет ететін технологиялар. – 2006. - № 2-55-56 ББ.

3. Полат Е. С. Шет тілі сабақтарында Интернет. // «Мектептегі шет тілдері». – 2001. - № 2.

ӘОЖ 82.091

Айтмурзаева М. Д.,
студентка 4 курса специальности "Подготовка учителей по иностранным языкам", Таразский университет М.Х. Дулати, г. Тараз, hulk_aitmurzayevich@mail,ru
Ахметова М. К.,
старший преподаватель кафедры "Мировые языки", Таразский региональный университет М.Х. Дулати, г. Тараз, kotsch2006@rambler.ru

PROBLEMS AND CHALLENGES IN TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN KAZAKHSTAN

Annotation: Teaching children with special educational needs in Kazakhstan presents complex challenges, including limited individualized resources, inadequate teacher training, and barriers to communication and social integration. This article examines these issues and highlights the role of adaptive teaching, assistive technologies, and multidisciplinary collaboration. Emphasizing inclusive policies and tailored pedagogy, it offers insights for improving SEN education.

Key words: Special educational needs, inclusive education, Kazakhstan education system, educational policy, adaptive teaching methods, disability rights in education, barriers to inclusion.

Introduction

Every child learns in their own way, but some face extra challenges that make school harder for them. These challenges, known as Special Educational Needs (SEN), can affect a child's ability to read, write, focus, communicate, or even move around easily. Children with SEN often need extra support, different teaching methods, or special accommodation to help them succeed in school.

Who Are the children with SEN?

The concept of SEN was first systematically considered in the Warnock Report (1978), prepared by the Special Education Committee under the chairmanship of Mary Warnock in the UK [1]. This report introduced a new approach to the education of children with special learning problems, proposing a replacement for the traditional division into "normal" and "retarded" pupils. It emphasized that needs could be temporary or permanent, and proposed inclusive educational measures.

The idea was later enshrined in the Education Act 1981 (UK), which established a legal basis for an individual approach to the education of children with individualized education requirements: "a child has a "learning difficulty" if -

(a)he has a significantly greater difficulty in learning than the majority of children of his age; or

(b)he has a disability which either prevents or hinders him from making use of educational facilities of a kind generally provided in schools, within the area of the local authority concerned, for children of his age" [2].

There's no one-size-fits-all when it comes to SEN. Kids can struggle for many different reasons, and their needs can be grouped into a few main categories. Some children, for example, have trouble with reading (dyslexia), math (dyscalculia), or writing (dysgraphia), even though they may be bright and creative but struggle to keep up with traditional schoolwork. Some kids have trouble speaking clearly or putting their thoughts into words, while others struggle to understand language or follow conversations which can affect both their schoolwork and social interactions. And, of course, autism affects how a child communicates and interacts with people around them, especially if they are highly sensitive to sounds, lights, or changes in routine. They often benefit from structured learning environments and clear communication. And there are kids that find it hard to focus or sit still due to ADHD (attention deficit hyperactivity disorder). Talking about the children with sensory impairments, it is important to note that hearing impairments make it hard to follow spoken lessons or visual impairments require adapted materials like large print or braille. The real challenge for teachers is if children have both hearing and vision difficulties, needing extra specialized support. Conditions like cerebral palsy or muscular dystrophy affect movement and coordination so schools must provide ramps, modified desks, or assistive technology to ensure accessibility. Also, there are children with health Conditions that affect learning: such chronic illnesses like epilepsy, diabetes, or asthma that can lead to frequent absences or fatigue.

Inclusive education is a priority in modern educational policy, emphasizing the right of every child to quality education regardless of their abilities. However, the implementation of inclusive and

special education remains a complex task, especially in developing educational systems such as Kazakhstan's, even though the country has made significant strides in adopting inclusive education, yet systemic challenges persist. These challenges include insufficient individual learning resources, inadequate teacher training, social integration barriers, and limited access to assistive technologies. Addressing these issues requires a multidisciplinary approach involving educators, policymakers, and healthcare professionals.

Problems

One of the fundamental challenges in teaching children with SEN in Kazakhstan is the lack of individualized learning resources tailored to diverse disabilities. Many schools rely on traditional curricula, which do not adequately accommodate students with cognitive, sensory, or physical impairments. While some progress has been made in providing adapted textbooks and digital resources, these materials remain insufficient in quality and quantity. In particular, rural schools face severe shortages of specialized learning aids, making it difficult for teachers to tailor instruction to students with different abilities. Children with hearing impairments, for instance, require sign language materials and teachers proficient in Kazakh Sign Language, while those with visual impairments need Braille books, audio materials, and tactile learning tools. The absence of such resources significantly hinders their academic progress. The Ministry of Education and Science of Kazakhstan has initiated efforts to develop inclusive curricula and digital platforms. For instance, the 2011–2020 State Programme of Education Development aimed to enhance the inclusive education system by introducing modular programmes for integrating children with disabilities and establishing specific rules for general and distance learning opportunities [3]. Despite these initiatives, significant implementation gaps persist. A 2019 Human Rights Watch report highlighted that, although nearly 45% of mainstream schools in Kazakhstan had "created conditions for inclusive education", the government did not specify what these conditions entailed, nor did it provide data on the number of children with disabilities attending these schools or the nature of their disabilities [4]. Furthermore, a 2024 study focusing on Almaty revealed challenges in providing effective social adaptation assistance for children with autism spectrum disorder (ASD). The study emphasized the need for improved professional care systems to support these children adequately [5]. In terms of resources, the availability of adaptive educational software tailored to the needs of children with ASD or ADHD remains limited, which scarcity hinders students with SEN from fully engaging with classroom content, potentially leading to lower academic performance and increased dropout rates. To address these challenges, the Kazakh government has been focusing on creating inclusive environments and education. Since 2020, Kazakh schools have become inclusive, ensuring that all citizens, regardless of individual capabilities, have access to education. The Ministry of Education and Science reported that more than half of the schools in the country have created special conditions for children with disabilities, with an accessible environment provided in over 2,000 pre-school institutions and 6,000 secondary schools [6].

A major barrier to effective inclusive education in Kazakhstan is the lack of specialized teacher training. General education teachers often feel unprepared to address the diverse needs of students with disabilities. While some pedagogical universities and professional development programs have begun offering courses on inclusive education, these are not yet widespread or standardized.

A study by Makoelle and Burmistrova (2021) found that Kazakhstani pedagogical universities lack a coherent strategy for preparing pre-service teachers for inclusive education, resulting in insufficient training in inclusive practices [7]. For example, differentiated instruction – where teachers adapt lessons to various learning needs – is essential in special education but is not systematically incorporated into teacher training programs. Additionally, educators often do not receive training in behavioral management techniques, making it difficult to support students with ASD or emotional and behavioral disorders.

The shortage of special education professionals, such as speech therapists, psychologists, and special needs educators, exacerbates the problem. In many schools, teachers must accommodate students with SEN without additional support, placing excessive strain on their workload. This issue

is particularly severe in rural areas, where special education specialists are scarce. To address this gap, Kazakhstan needs to expand specialized teacher training programs and provide ongoing professional development opportunities for educators [8].

Social inclusion is a key goal of inclusive education, yet many children with SEN in Kazakhstan face difficulties integrating into mainstream schools. Negative societal attitudes, stigma, and a lack of awareness about disabilities contribute to their marginalization. A 2019 Human Rights Watch report noted that Kazakhstan's education system often segregates and isolates children with disabilities, limiting their opportunities for meaningful interaction with peers [4]. While inclusive education policies exist, their practical implementation often falls short due to resistance from parents, teachers, and school administrators. Bullying and social exclusion are common problems for students with SEN, particularly those with visible disabilities or neurodevelopmental disorders. Many schools lack structured peer support programs, leading to isolation and limited opportunities for meaningful interactions with classmates. Without positive social experiences, students with SEN struggle with self-esteem and emotional well-being, affecting their academic performance. Some parents of children without disabilities express concerns that inclusive education may lower academic standards or divert resources away from other students [9]. This perception can lead to resistance against inclusive policies, making it challenging to foster an accepting school culture, so that is why awareness campaigns and community engagement initiatives are necessary to change societal attitudes and promote inclusivity in education.

Technological advancements hold significant promise for transforming special education by offering alternative communication tools, adaptive learning platforms, and mobility aids. However, in Kazakhstan, access to such assistive technologies remains limited, especially in public schools constrained by tight budgets. A comprehensive analysis by Abdina et al. (2023) highlights that the adoption and utilization of assistive technologies in Kazakhstan are not at an adequate level and this shortfall is attributed to the absence of comprehensive research in the practical application of these technologies and the poor technical equipment of educational institutions [11]. The physical infrastructure of many schools also fails to meet accessibility standards with schools lacking the necessary equipment, such as screen readers for visually impaired students, augmentative and alternative communication (AAC) devices for non-verbal children, and specialized computer software for students with dyslexia. Although some private organizations and NGOs provide support, government-funded initiatives need to expand to ensure equitable access to assistive technologies nationwide. Sometimes schools don't even have wheelchair ramps, elevators, and accessible restrooms, making it difficult for students with physical disabilities to navigate the environment independently.

Multidisciplinary Collaboration as a Key to Success

Addressing the challenges in special and inclusive education requires a collaborative effort among educators, healthcare professionals, and policymakers. Multidisciplinary teams consisting of teachers, psychologists, speech therapists, and social workers can provide holistic support to students with SEN. However, such teams are not yet widely implemented in Kazakhstan's education system. Healthcare professionals play a vital role in diagnosing and managing learning disabilities, yet coordination between the education and healthcare sectors is often lacking. Many children with SEN do not receive early intervention services due to delayed diagnoses and limited access to specialized medical care. Strengthening collaboration between schools and healthcare providers can ensure timely assessments and the development of individualized education plans (IEPs) tailored to each child's needs. Partnerships with non-governmental organizations (NGOs) and international agencies can help bridge gaps in resources and expertise. Some NGOs in Kazakhstan have successfully introduced inclusive education projects, offering teacher training programs and assistive technology grants. Expanding such initiatives through government support and public-private partnerships could significantly enhance educational outcomes for students with SEN.

Proposed solutions

Kazakhstan must expand and standardize inclusive education training, which means all pedagogical universities should integrate mandatory coursework on inclusive teaching methods,

ensuring that future educators are equipped with the skills necessary to support diverse learners. Continuous professional development programs should be implemented, offering teachers opportunities to refine their understanding of inclusive practices through workshops, online training platforms, and hands-on experience. Additionally, financial incentives such as scholarships, higher salaries, and relocation bonuses should be provided to attract and retain special education professionals, particularly in underserved regions.

To bridge the technological advancements gap, the government should establish a national fund dedicated to assistive technology in education, providing schools with essential tools and software. Collaboration with the private sector and NGOs helps co-finance assistive technology programs, ensuring a sustainable supply of resources. Schools should also prioritize the development of open-source educational software that is tailored to students with differentiated learning needs, ensuring affordability and accessibility. In rural areas, increasing internet connectivity and providing digital devices can further support remote learning solutions for students with disabilities.

To foster an inclusive school culture, people in our country must prioritize awareness campaigns and community engagement initiatives. For example, national media campaigns can help challenge misconceptions about disabilities, while school-based programs should encourage acceptance and inclusiveness. Peer support initiatives, such as buddy programs and student-led inclusion committees, facilitate meaningful interactions between students with and without disabilities. Strict anti-bullying policies must be enforced, including mandatory teacher training on intervention strategies and the establishment of anonymous reporting systems for bullying incidents.

A nationwide school accessibility audit should be conducted to identify and prioritize the most urgent infrastructure upgrades. Government grants should be allocated to schools requiring accessibility modifications, ensuring that all students have equal opportunities to participate in academic and extracurricular activities. Stricter enforcement of accessibility laws is needed to ensure compliance with established standards. Transportation solutions, such as wheelchair-accessible school buses and travel subsidies for students with physical disabilities, should also be introduced to improve mobility and attendance rates.

From our side, we must actively contribute to improving inclusive education by advocating for policy changes, raising awareness, and supporting students with educational support needs in our communities. By collectively engaging in these efforts, we will help bridge the gaps in inclusive education and ensure equal opportunities for all students in Kazakhstan.

Adaptive writing and Speech-to-Text assignments for students with musculoskeletal impairments

Inclusive education seeks to ensure that all students, regardless of their physical abilities, have equal access to learning opportunities. For students with musculoskeletal impairments, traditional writing tasks present significant challenges due to limited fine motor skills. To address this issue, the implementation of assistive technology in writing assignments provides a more accessible and effective educational experience. This essay explores an adaptive task designed to support these students, justifies its necessity, and analyzes its effectiveness based on a pilot study.

Proposed task: Speech-to-Text and adaptive writing assignment

To accommodate students with musculoskeletal impairments, an alternative writing task is proposed:

- task description: students will compose a short essay (250–300 words) on the topic of "The importance of learning English" using speech-to-text software;
- final submissions will be assessed based on coherence, organization, and content rather than handwriting or typing speed;

Justification for the task: the task is designed to cater to the specific needs of students with musculoskeletal impairments, ensuring that they can participate in academic activities without undue difficulty. The rationale behind this approach includes the following key factors:

Enhancing accessibility: Speech-to-text technology allows students to focus on their ideas rather than struggling with physical limitations, ensuring their ability to express themselves effectively.

Reducing fatigue: writing for extended periods is physically exhausting for students with limited hand mobility. Utilizing assistive technology minimizes physical strain, enabling sustained engagement in learning activities.

Encouraging expression: Many students with disabilities possess valuable insights but encounter barriers in written communication. By leveraging alternative input methods, they can articulate their thoughts more freely and confidently.

Developing digital literacy: Assistive technologies are becoming integral to education and the workforce. Familiarity with such tools prepares students for future academic and professional settings, equipping them with essential skills for independent functioning.

Analysis of implementation results

To assess the effectiveness of this adaptive task, a pilot study was conducted in a classroom setting with a student who has musculoskeletal impairments. The following observations were recorded:

Completion rate: the student successfully completed the essay using the adaptive methods provided.

Quality of expression: the student demonstrated improved coherence and content richness compared to handwritten assignments.

Engagement level: The student reported a more positive experience using assistive technology compared to traditional writing.

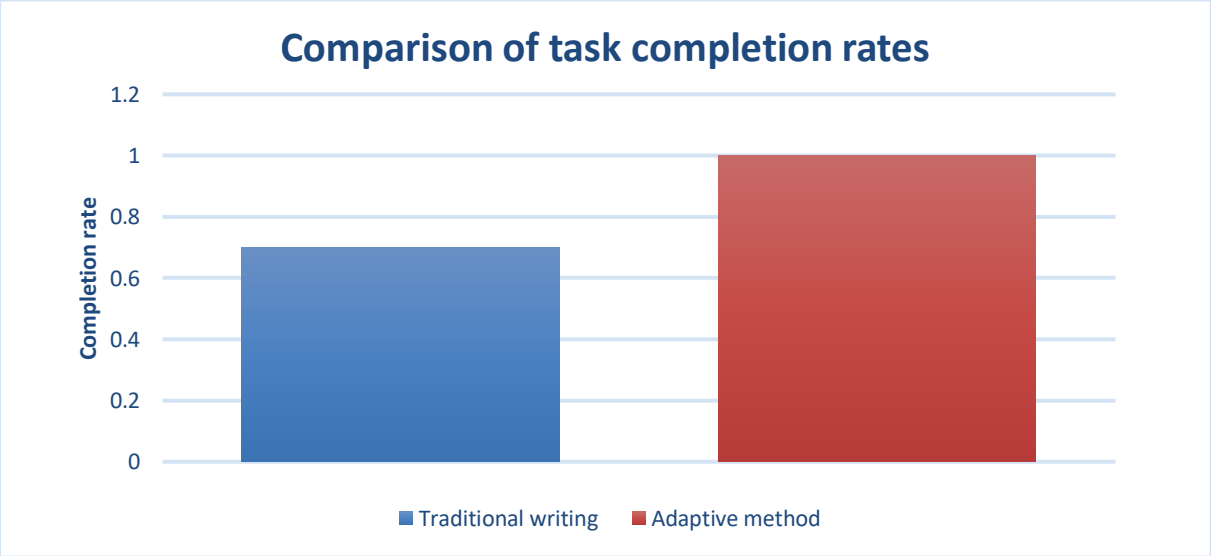
Time efficiency: The time required to complete the task decreased by an average of 35% compared to conventional writing methods.

Data Visualization

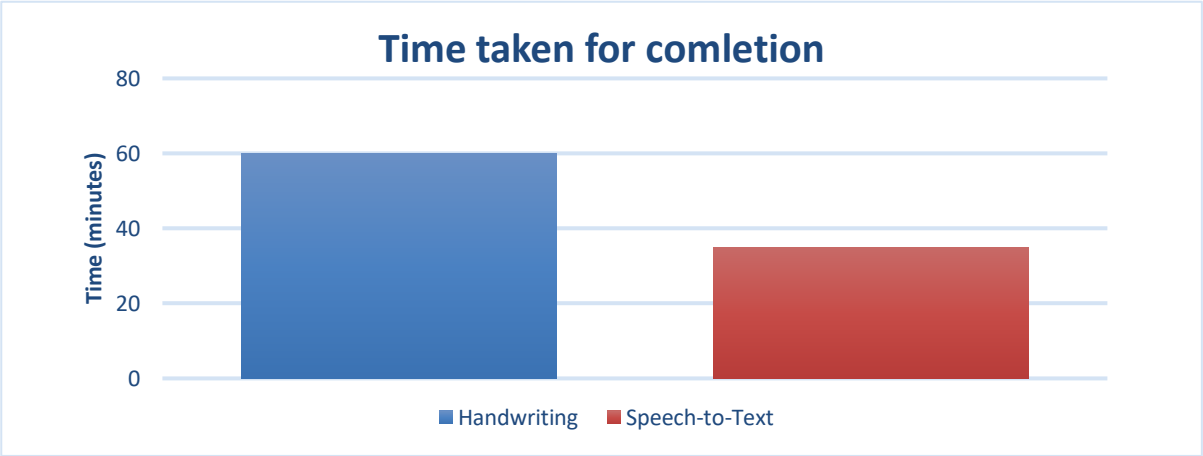
To illustrate these findings, the following graphical representations were made:

Comparison of task completion rates between traditional and adaptive methods

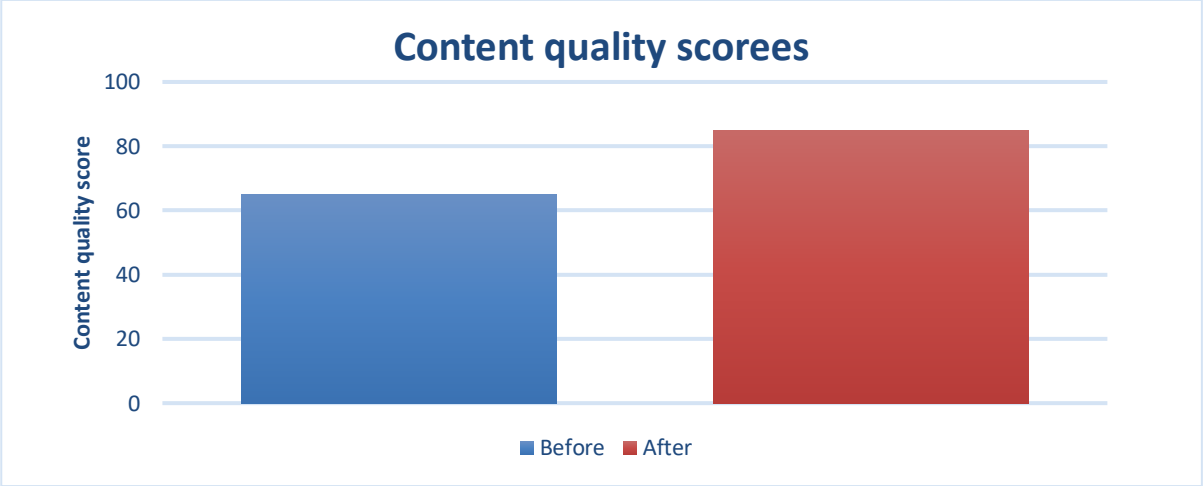
2. Time taken for completion: handwriting vs. Speech-to-Text (considering one lesson lasts 40



minutes)



3. Content quality scores before and after adaptive methods



Conclusion

The successful implementation of inclusive education policies in Kazakhstan requires strong government commitment, adequate funding, and clear implementation strategies. While legislative frameworks exist, their execution is often inconsistent due to financial constraints and lack of coordination among stakeholders. To ensure sustainable progress, Kazakhstan must allocate a fixed percentage of its education budget to inclusive initiatives. This funding should be used to improve teacher training, upgrade infrastructure, and provide assistive technologies. Moreover, local education authorities should be granted greater autonomy to implement inclusive education programs tailored to their communities' specific needs. Collaboration between the Ministry of Education, the Ministry of Health, and disability advocacy groups is essential to developing data-driven monitoring systems that track the effectiveness of inclusive education policies. The implementation of assistive technology in writing assignments demonstrates the importance of inclusive educational strategies. By incorporating speech-to-text software and other adaptive methods, students with musculoskeletal impairments can engage in academic tasks without unnecessary obstacles. The results of the pilot study affirm that such interventions not only enhance accessibility but also improve students' confidence, academic performance, and overall learning experience. Educational institutions should actively integrate these solutions to create an equitable and supportive learning environment for all students.

References

1. Warnock, H. M. (1978). Special educational needs: Report of the Committee of Enquiry into

the Education of Handicapped Children and Young People. Her Majesty's Stationery Office. Retrieved from https://www.education-uk.org/documents/warnock/warnock1978.html
2. Education Act 1981, c. 60. (1981). Legislation.gov.uk. Retrieved from https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/60/enacted
3. UNESCO International Institute for Educational Planning. (n.d.). Kazakhstan – Inclusion in education. Education Profiles. Retrieved from https://education-profiles.org/central-and-southern-asia/kazakhstan/~inclusion
4. Human Rights Watch. (2019, March 14). On the margins: Education for children with disabilities in Kazakhstan. Human Rights Watch. Retrieved from https://www.hrw.org/report/2019/03/14/margins/education-children-disabilities-kazakhstan
5. Nurgul Eleusizova. (2024). Social adaptation assistance for children with autism spectrum disorder in Almaty, Kazakhstan. International Journal of Inclusive Education https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20473869.2024.2385596
6. Zhanna Shayakhmetova. (2021, June). Kazakh government to focus on inclusive environment, education. The Astana Times. Retrieved from https://astanatimes.com/2021/06/kazakh-government-to-focus-on-inclusive-environment-education
7. Makoelle, T. M., & Burmistrova, V. (2021). Teacher education and inclusive education in Kazakhstan. International Journal of Inclusive Education https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13603116.2021.1889048
8. Durdona Yussupova. (2023, June). Analysis of specialists' shortages in schools with inclusive education in Kazakhstan, BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY ECONOMY SERIEShttps://www.researchgate.net/publication/372558439_Analysis_of_specialists%27_shortages_in_schools_with_inclusive_education_in_Kazakhstan
9. Alzhanova, A. (2021). The attitudes of parents and teachers towards inclusive education in Kazakhstan. В T. M. Makoelle (Ред.), Inclusive education in a post-Soviet context: A case of Kazakhstan (стр. 171–198). Springer https://www.researchgate.net/publication/349646390_The_Attitudes_of_Parents_and_Teachers_Towards_Inclusive_Education_in_Kazakhstan

ӘОЖ 82.091

Ахылова Д.М.
Жамбыл облысы, Тараз қаласы, Ы.Алтынсарин атындағы №49 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Тараз қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ Ә.ҚОҢЫРАТБАЕВТЫҢ ОРНЫ

Аннотация. Мақалада көрнекті әдіскер-ғалым Ә.Қоңыратбаевтың қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің ғылыми пән ретінде қалыптасып, дамуына қосқан үлесі жайлы дерекқтер тыңғылықты түрде баяндалады. Ә. Қоңыратбаевтың педагогикалық институт қызметкері ретінде қазақ әдебиетін оқыту методикасы мәселелерімен шұғылданып, республикамыздағы әдістеме ғылымының өркендеуіне қосқан үлесі жайлы да деректер сараланып ұсынылады. Оның ғылыми мектеп қалыптастырғандығы жайлы деректер жаңаша көзқараста талданып, түсіндіріледі. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесін пән ретінде жоғары оқу орындарында оқытылғанымен, көпке дейін арнаулы оқу құралдары мен оқулықтары болғандығы, аталмыш олқылықтың орнын толтыруда Ә.Қоңыратбаевтың тигізген ықпалы жайлы да тың деректер баяндалады.

Тірек сөздер: қазақ әдебиеті, әдістеме, оқыту, Ә.Қоңыратбаев, ғылым, әдебиеттану.

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі тарихында өзінің өлшеусіз еңбегімен көзге түсетін ірі тұлға – Ә. Қоңыратбаев. Ол өзінің бүкіл саналы ғұмырын әдебиеттану ғылымына арнап, қазақ

әдебиетінің іргетасын қаласқан, әдебиеттің халықтығын жақтап, қаламгерлерімізді ана тілін аялауға, биік шеберлік пен көркемдікке, әділ сынға, дидактикалық ұстанымға шақырған есімі республикамызға аян ғалым, әдебиетші-әдіскер.

Әдіскер-ғалым қазақ мектептерінің алғашқы оқулықтарын жазудан бастап қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің қалыптасу тарихында үздіксіз еңбек еткен. Ғалымның түркітану, эпостану, қазақ әдебиетінің тарихы, әдебиет теориясы, көркем мәтін поэтикасы, аударматану саласындағы зерттеулері әдебиеттану ғылымына қосқан сүбелі еңбек болып танылады. Әдебиеттану ғылымының әр саласы бойынша іргелі ізденістермен шұғылданған ғалым қазақ әдебиетін дамытудың жарқын жолы әдебиетті тиімді оқыту екендігін парасат пайымымен болжаған. Сондықтан да қазақ мектептерінің алғашқы оқулықтарын жазудан бастап қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің қалыптасу тарихында үздіксіз еңбек еткен. Әуелбек Қоңыратбаев мектепте қарапайым мұғалім болып қызмет атқарған жылдарында әдебиетті оқытудың сан алуан қыр-сырларына терең үңіле отырып, өзінің көл-көсір білімін әдебиетті оқытудың оңтайлы, тиімді әдіс-тәсілдерін ойлап табуға жұмсады. Әуелбек Қоңыратбаевтың басқа әдебиетші - ғалымдардан ерекшелігі мектеп ісін өте жақсы білетін үлкен әдіскер ғалым екенінде жатыр. Әдебиетті түсініп қана қоймай, оны сүю, өнерді түсіну және қадірлей білу - бәрі де мектептен басталатын үлкен ұстаз - Әуелбек Қоңыратбаев берік жанына тұтқан. Әдебиетті оқыту әдістемесінен үлкен шабытпен нақты мысалдарға сүйене отырып, оқытудың белгілі бір өзекті мәселесіне негіздеп оқитын лекциялары, сондай-ақ бұрынғы Одақ кезіндегі педагогика мен методиканың айтулы мамандары мен ғалымдары Столетов, Архангельскийлермен т.б үнемі хат жазысып, пікірлесіп отыруы, әдебиетті оқыту әдістемесінен бірнеше кітаптар жазуы – осының бәрі Ә. Қоңыратбаевтың әдебиетті сүйетін, өз ісін терең білетін нағыз педагог, әдіскер ғалым болғанын дәлелдесе керек [1].

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі кенже дамып келе жатқан ғылым саласы екендігі белгілі. Әдеби таным, әдеби талғам, әдеби білім тарихы ертеректен бастау алғанымен, әдебиетті оқыту әдістемесі ғылымының қалыптасу тарихы әдебиетті пән ретінде арнаулы мектептерде оқытудан басталады. Алғаш қоғамдық пәндердің құрамында оқытылып келген қазақ әдебиеті өзін пән ретінде 1932 жылдан ғана бастаған еді. Алғашқы мектепке арналған оқулықтар Қазақ әдебиетінің алғашқы оқу құралдары әрі оқулық, әрі әдеби, ғылыми, зерттеу еңбегінің нәтижесі болып табылды. Алғашқы оқу құралдары жазылған тұста әдебиеттің тарихи курсы толық анықталмаған кез болатын. Оның үстіне әдебиеттің теориясы қалыптаспаған, сыны жоққа тән еді. Аумалы-төкпелі кезеңде әдеби мұраға деген көзқарастың да тұрақтамаған тұсы болатын. Қазақ әдебиетінің алғашқы сынында сыңаржақтылық басым еді. Әдебиет пәнінің ғылыми негіздерін анықтау да күрделі үдерісті бастан кешіргені мәлім. Сондықтан осы кезеңде жазылған әдебиет майданы мәселелері алғашқы оқу құралдарына енгізіле берді. Сол оқу құралдары өз кезегінде орталау оқу орындарына да қызмет етті. Сондықтан бұл еңбектердің оқулыққа қарағанда хрестоматиялық сипаты басым болды. Қазақ әдебиеті оқулықтарының алғашқы қарлығаштары қатарында ең бірінші болып әдіскер-ғалым Ә.Қоңыратбайұлы, сонымен қатар М.Жолдыбайұлы, М.Қаратайұлының төрт жылдық мектепке арналған «Әдебиет хрестоматиясы» оқулығы бар еді. Бұл хрестоматияның оқушы-шәкірттердің білімін толықтыруға, әдеби эстетикалық танымын қалыптастыруға елеулі ықпалы болды [2].

Қырқыншы жалдарға дейін қазақ әдебиетінің әдістемесінің қалыптасу кезеңі болды деуге болады. Бұл қалыптасу бірнеше бағыттағы үдерістен көрінеді: осы кезеңде мектептің сабақ жүйесі қалыптасты, яғни жалпыға бірдей орталау және орта білім беру жүйесі құрылды; әдебиет оқулықтарының ғылыми-әдістемелік, материалдық базасы қалыптасу үстінде болды; оқу бағдарламалары мен оқулықтарының әдістемелік құрал ретіндегі рөлі күшейе түсті. Әдебиет оқулықтарының оқушы мен мұғалімнің сүйенетін негізгі құрал ретіндегі рөлінің күшейуі ендігі жерде әдістемелік жүйесін де нығайту талабын туғызды. Ендігі жерде мектеп оқулықтарына әдістемелік нұсқаулардың жазылу қажеттігін туындатты. Сол тұстағы идеологияның әсерінен мектепте оқылатын ақын-жазушыларды іріктеу үлкен жауапкершілікпен жүзеге асырылу себепті, ендігі жерде жеке ақын-жазушылар өмірі мен

шығармашылығын мұғалімдерге түсіндіруге арналған танымдық мазмұндағы мақалалар жарияланып, бірлі-жарым әдістемелік кітапшалар пайда болды.

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің осы кезеңдегі өзекті мәселесін көтерген алғашқы мақалалардың авторларының бірі де Ә.Қоңыратбаев еді. 1946 жылы «Халық мұғалімі» журналында жарияланған Ә.Қоңыратбаевтың «Мектепте Абайдың мысал өлеңдерін оқыту туралы» деген мақаласы осы тұста жазылған белгілі бір шығарманы жанрлық ерекшелігіне қарай оқыту жолдарын ұсынған алғашқы мақала болатын. Шағын сюжеттік желіге құрылған мысал өлеңдер табиғаты өзінің көлемі жағынан да ғибраттық мазмұнымен де оқушы түсінігіне жеңіл, қызғылықты шығармалар қатарында бағдарламаға енгізілген болатын. Ал, мысал өлеңдерінің композициялық құрылымында эпикалық текке тән сюжеттік желінің болатыны, ғибартнамалық түйінінің әр түрлі көркемдік тәсілдермен берілу жолы болды.

Әдіскер-ғалымның 1959 жылы «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналында жарияланған «YI класта лирикалық өлеңдерді оқыту» атты мақаласы лирикалық шығармалардың табиғатын танытып, оны оқытудың әдістемелік жолдарын жүйелеген еңбек болып танылады [3]. Мақалада автор орта буын сыныптарда поэзиялық шығармаларды оқытудың ұстанымдарын айқындап, мектеп бағдарламасында оқу материалын сұрыптаудың негізгі қағидаттарын көрсетеді. Мәселен, «YI-класта Абайдың «Жазғытұры» деген пейзаждық өлеңінен оның абстрактілі түйіндеуге, ішкі сезім толқынына, сол сезім арқылы терең этикалық ғибратқа құрылған «Әсемпаз болма әрнеге» деген лирикасының бұрын берілуі орынсыз. Дәл осындай жай Ы.Алтынсарин өлеңдерінің орналасуынан да ұшырасады» - дей келіп, өлеңді мектеп бағдарламасы мен оқулықта берудің рет, тәртібінде әдістемелік жүйе болу керектігін, шығарманың жанрлық ерекшелігіне қарай ұсыну керектігін орынды ескертеді. Автордың пікірінше өлеңнің жанрын таныту үшін әуелі пейзаждық, портреттік, суреттемелік үлгілерін таныстырып, содан соң күрделі әлеуметтік мәселелерді қозғаған тақырыптық өлеңдерді ұсыну керектігін айтады. Осылайша оқыту үдерісін оңайдан күрделіге қарай негіздей құру ұстанымдарын танытады.

Мектеп практикасында лирикалық шығарманы оқыту әдістемесін жетілдіру қажеттігі күннен күнге айқындалу үстінде. Өлең мәтінінін оқуда шығарманы көркем қабылдау мен терең тану мүмкіндіктерін туғызбай, жалаң қасихат пен таңырқау мен тамсанудың орын алуы бүгінгі сабақтарда да жиі ұшырасатыны жасырын емес. Әдіскер-ғалым шығарма табиғатын, жанрлық қырын терең тани отырып, бүгінгі әдебиет пәнін оқытуда өзекті болып отырған біраз жайды сол тұстың өзінде айқын таныған. Соның бірі мәтінге интерпретация жасай оқыту қажеттігі. Автор: «...сабақты жалаң «түйіндеуге» құрсақ, сөзуарлық, жалпылық бел алып, әдебиеттік оқудың басқа міндеттеріне көңіл бөлінбейді. Өлеңнің басты әсері оның эмоциялық-сезімталдық, эстетикалық мәнінде десек, ал идеялық, тәрбиелік мәні текстті тікелей оқып талдаудан, содан нәр алудан келіп тууға тиіс», деген пікірді өлең мәтінін оқытудың нақты жүйесін ұсынумен кеңейте түседі. Прозалық шығарма мен өлең мәтінін талдауда екі түрлі жүйені ұсынады. Прозалық шығармаға талдау→жинақтау әдісі ұсынылса, өлеңді оқытуда жинақтау →талдау→жинақтау әдісінің тиімділігін көрсетеді. Автор алғашқы жинақтауға өлеңнің жазылу тарихы мен авторына қатысты әңгімені жатқызады. Лирикалық шығармалардың жанрлық ерекшеліктерін түсіндіре келе, «лирикалық шығарманың эстетикалық әсерін сақтау үшін, поэтикалық мәтінге прозалық түсініктеме жасамаңыз, граматикалық жаттығу бермеңіз деген кеңес айтамыз» дейді. Өлең мәтінін оқытуды мазмұндаудан бастамай, композициялық талдаудан бастау керектігін, өлеңнің әрбір бөлшегінің қызметі мен суреттеу, образдау тәсілдерін анықтау, талдау оның идеясы айқындаудың ретті жолы екендігін ашып көрсетеді. Мектеп бағдарламасында белгілі бір автордың шығармаларын сол тақырыптар бойынша қалыптастырылатын әдеби-теориялық білімге сәйкес жүйелеп беру оқу үдерісінің оңтайландырып, білімді мазмұнды ететінін анық. Мақаланың құндылығы сонда, автор бір мақала көлемінде-ақ лирикалық шығарманы оқытудың жүйесі мен әдістемелік жолын айқындап бере білген. Автордың әдістемелік жүйесі әдебиетті оқытудың бірден бір тиімді амал-тәсілі ретінде танылып, тұрақтанған. Осылайша әдебиетті оқыту әдістемесінің дәстүрлі жүйесін құруға негіз болғанын атап айту орынды.

Алпысыншы жылдары Ә. Қоңыратбаев педагогикалық институт қызметкері ретінде қазақ әдебиетін оқыту методикасы мәселелерімен шұғылданып, республикамыздағы әдістеме ғылымының арқауын тартты. Оның «Әдебиетті оқыту методикасының очерктері» (1962) және «Әдебиетті оқыту методикасы» (1966) атты еңбектері соның жарқын дәлелі. Бұл методикалық құралдарында әдіскер ғалым тұңғыш рет орта мектептегі V – VIII және IX – X сыныптарға арналған қазақ әдебиеті курсының толық методикалық негіздерін жасап шықты. Әдебиетті оқыту методикасы, жалпы педагогика мәселелері Ә.Қоңыратбаевтың бүгін келген тақырыбы емес. Бұл салада ғалым сонау 40 – жылдары өзінің күш-қажырын байқап көрген болатын. 1945 жылы Қ.Төлебаев, А.Айдаровтармен бірігіп бастауыш мектептің 2 – сыныбына арналған «Оқу кітабын» жазып, онысы 7 рет басылым көрген еді. Сол жылдары ғалымның «Мектепте Абайдың мысал өлеңдерін оқыту туралы» («Халық мұғалімі») 1946, №9-10), «Ыбырай Алтынсарин» («Ленин жолы»,149, 17.07), «Великий просветитель казахского народа» («Ленинский путь»), 1949, 17 июля, №136), «Орта мектепте шығарма жазуды үйрету» («Қазақ тілі мен әдебиеті», 1958, №5), «VI класта лирикалық өлеңдерді оқыту», «Қазақ тілі мен әдебиеті», 1959,№3) атты мақалалары жарияланып тұрған.

1948 жылдан бері Н.В.Гоголь атындағы Қызылорда педагогикалық институтында қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасын басқарған Ә.Қоңыратбаевтың әдебиетті оқыту методикасына терең бойлауының негізгі себебі осында. Тәжірибелі ұстаз, әдіскер, педагогтың елеулі еңбегінің бірі - тұңғыш республикамыздағы алғашқы мектеп оқулықтары жоғарғы оқу орындарының студенттері, жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған әдістемелік зерттеулері жанжандыра жүргізуі еді.

Әуелбек Қоңыратбаевтың «Әдебиетті оқыту методикасының очерктері» (1962) деген құнды еңбегі мектеп ісіне жаңа арнада болысудың басы болды. Ұзақ жылдар бойына мұндай құралды мектеп мұғалімдері сусап күткен еді. Бұл еңбектің жұртшылыққа ұнайтын жері – онда әдістеме мәселесі жалаң қағида түрінде емес, V-VIII сыныптардағы әдебиеттік оқудың алуан түрлі проблемалары – оқу, талдау, түйіндеу, көркем оқу, жазба жұмыстары мәселелері тәжірибеге негізделіп, теория, методика, жалпы педагогика талаптары тұрғысынан мазмұнды түрде баяндалған болатын.

Ә.Қоңыратбаев – көрнекті әдебиет зерттеушісі ретінде де ғылыми мектеп қалыптастырғанын көруге болады. Оның негізгі ғылыми еңбектері 1945 – 1948 жылдары Қазақ КСР Ғылым академиясында баспасөз беттерінде, түрлі ғылыми жинақтарда жарық көрген. Ә.Қоңыратбаев сол тұста қазақтың М.Әуезов, С.Мұқанов, Е.Ысмайылов, Б.Кенжебаев сияқты көптеген белді де беделді ғалымдарымен бірге «А.Құнанбаев» (1945), «Қазақ әдебиетінің тарихы» (1948), «Қазақ кеңес әдебиетінің очерктері» (1949), «Қазақ кеңес әдебиетінің библиографиялық көрсеткіші» (1950) атты басылымдарға белсене қатысып, тиісті бөлім, тарауларын жазды.1956 жылы басылған «шолпанның ақындығы», 1959 жылы жарық көрген «Қазақтың «Қозы Көрпеш жыры туралы» зерттеулері де ғылыми қауым тарапынан тәуір бағаланды.

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесін пән ретінде жоғары оқу орындарында оқытылғанымен, көпке дейін арнаулы оқу құралдары мен оқулықтары болған жоқ еді. Бұл міндетті атқарған алғашқы оқу құралының авторы да Ә.Қоңыратбаев болды. Автордың «Әдебиетті оқыту методикасы» атты оқу құралы 1966 жылы жарық көрді [4]. Бұл еңбек қазақ әдебиеті әдістеме ғылымының елеулі белесі болды. Еңбекте жоғары сыныптарда әдебиетті оқыту әдістемесінің негізі жасалып берілді. Онда VIII-X сыныптарда «Әдебиет тарихын оқытудың методикасы», «Лекциялық әдіс» деген сияқты іргелі мәселелерді жаза келіп автор әдебиетті тарихи курс жүйесімен оқыту әдістемесінің басты-басты элементтерін ашып береді. Мәселен, «Оқушыларды мәтін талдауға әзірлеу», «Шығарма және оны талдау», «Жоғары кластарда оқушылардың әдеби-теориялық ұғымдарын қалыптастыру», «Жоғары класс оқушыларын шығарма жазуға үйрету», «Әдебиет пәніне байланысты кластан және мектептен тыс жұмыстар» деп аталатын тақырыптардың мазмұны жоғары сыныптардағы әдебиет пәнінің негізгі қызметін жүзеге асыру жолдарын талдап сөз етеді.

Ә.Қоңыратбаевтың бұл еңбегі қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі ғылымының қалыптасуына

іргелі үлес қосқан, практикалық маңызы зор еңбек болды. Дей тұрғанмен, сол кездегі жетекші идеологиялық бағыт-кемшіліктен бұл еңбектің де тыс қала алмағандығы байқалады.

Автордың әдебиеттің өзіндік эстетикалық қуат-болмысын сезіндіруден, танытудан гөрі оның идеялық мәніне басымдық беруге ыңғай көрсетуін сол замандағы тарихи-қоғамдық жағдайдың ықпалы деп бағалау керек. Солай болса да Ә.Қоңыратбаевтың бұл еңбегі көркем туындыны оқушыларға «Жазушы және оның стилі», «Шығарма образдарын талдау», «Мінездеме жасау жолдары», «Шығарманың тілін талдау», «Шығарманың композициясы мен сюжетін талдау» деген блоктар бойынша ұсынудың жүйесін жасап беруімен, әдебиетті жас ұрпаққа танытудың жолдарын көрсеткен құндылығымен бағалы [5]. Әдебиет пәні бойынша жұмыстарды бұлай дербес және компоненттерге бөліп оқытуды ұсынуы сол тұстағы әдістемелік ұстаным еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әдебиет хрестоматиясы. (төрт жылдық мектепке арналған) М.Жолдыбайұлы, Ә.Қоңыратбайұлы, М.Қаратайұлы. - Алматы: 1934 жыл.

2. Ә.Қоңыратбаев. Мектепте Абайдың мысал өлеңдерін оқыту туралы. «Халық мұғалімі» журналы, 1946 жыл.

3. Ә.Қоңыратбаев. YI класта лирикалық өлеңдерді оқыту. «Қазақ тілі мен әдебиеті» 1959 ж, №4.

4. Ә.Қоңыратбаев. Әдебиетті оқыту методикасы «Қазақ мектептерінің IX-X класс мұғалімдері үшін көмекші құрал) Алматы: Мектеп, 1966 жыл.

5. Ә. Қоңыратбаев 4-7 кластарда әдебиетті оқыту методикасы. –Алматы: Мектеп, 1987. -176 б.

ӘОЖ: 81-119

Асильбекова Г.Ү.

(Тараз қаласы білім бөлімінің №49 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация:*Мақала қазіргі уақытта мемлекеттік тілді үйрету бағытында түрлі жаңаша әдістемелік құралдар мен технологиялар жаңартылып, білім беру жүйесінде көп деңгейлі оқулықтар басып шығару жұмысы қарқынды іске асырылуда. Заманауи технологияларды пайдалануда оқытушының рөлі мен атқаратын қызметі маңызды рөлі туралы қарастырылған. Зерттеу қазіргі тіл біліміндгі өзекті мәселелердің бірі болып табылады.*

Кілт сөздер*: қазақ тілі, мемлекеттік тіл, заманауи әдіс-тәсілдер,жаңаша оқыту, әдіс, жаңа технология, оқу, зерттеу.*

Жаһандану дәуірінде өмір сүріп отырған жас буынды түсіндіру мен баяндау арқылы қызықтыра алмайсың. XXI ғасыр өзгерістеріне әр баланы бейімдеу-бүгінгі ұстаздың негізгі мақсаты. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері бойынша жаңартылған оқу бағдарламасында білім алушының бойына XXI ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін қажетті дағдыларды дарыту қажет. Қазақ тілі мен әдебиетін оқи отырып, оқушылар негізгі төрт тілдік дағды, атап айтар болсақ, айтылым, тыңдалым, оқылым және жазылым бойынша түсініктері мен қабілеттерін кеңейтеді. Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды

құралдардың бірі», – деп, білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформалар бүгінгі күннің талабынан туындап отырғанын атап көрсетті.

Қазақ тілін білу аясын дамыту бойынша: мемлекеттік тілдің нормативтік базасын күшейту жөніндегі шараларды іске асыру және оны аспаптық әдістермен (ынталандыру, көтермелеу және басқалары) жетілдіру, ғылым және білім, экономика, қаржы және басқару, 14 сот ісін жүргізу және заңнама, сондай-ақ БАҚ пен интернет кеңістік саласында қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейту; қазақ тілінің грамматикалық, лексика-фразеологиялық, оның ішінде терминологиялық және ономастикалық ресурстарын зерттеу, сондай-ақ ғылыми, ғылыми-көпшілік әдебиет, интернет-ресурстар, онлайн оқулықтар, ортологиялық және басқа да құралдар арқылы жаңа ғылыми-лингвистикалық білімді дәріптеу жөніндегі шараларды қолдау көзделген. Демек, білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту әдістемесінің алатын орны өзекті. Әсіресе, өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқыту мәселесі қоғамдағы өзекті мәселелер қатарында. Сол себепті, білім беру ордаларында қазақ тілін заманауи әдіс-тәсілдер көмегімен оқытуға ерекше көңіл бөлу керек.

Қазіргі уақытта мемлекеттік тілді үйрету бағытында түрлі жаңаша әдістемелік құралдар мен технологиялар жаңартылып, білім беру жүйесінде көп деңгейлі оқулықтар басып шығару жұмысы қарқынды іске асырылуда. Заманауи технологияларды пайдалануда оқытушының рөлі мен атқаратын қызметі маңызды рөл атқарады. Оқытушының басты міндеті - студентке бағытталған қолайлы оқу ортасын жасау және тілді оқыту барысында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану.

Сол себептен де, қазақ тілі пәнінің оқытушылары қазақ тілін екінші тіл ретінде (шетел тілі ретінде) оқытудың жаңаша цифрлы құралдары бойынша шығармашылық ізденіс жұмыстарын жүргізуі қажет. Жуанышпаева С. Ж., Баекина Н. М., Мұхамеджанова Г. Т. «Қазақ тілін деңгейлеп оқыту әдістемесі» атты ғылыми мақаласында: «мультимедиа материалдар арқылы алатын білім аса тиімді әрі нәтижелі. Мультимедиа форматындағы құралдар (аудио және бейнемәтіндер және т.с.с.) ерекше методологиялық үлгілерден және лингвистика мен әдістеме теорияларына сай тілді оқыту мақсаттарына байланысты сұрыпталып алынады. Қатысымдық біліктерді дамыту үшін сұрыпталып алынған материалдың мақсаттары анық болуы тиіс.

Қазақ тілін оқыту әдістемесін алатын болсақ, осы тілде көркем фильмдерді қарап, сол тілдік ортаға еніп, тілді сіңіру жұмысы аса тиімді болып табылады. Тілді тиімді меңгерту төрт дағды арқылы жүзеге асырылады. Олар: оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым дағдылары. А1 деңгейде оқитын студенттерге қазақ тілін үйретуде бұл сөздер шектеулі түрде беріледі. Сондықтан оқытушы лексикалық минимумның шегінен асып кетуге болмайтынын ұмытпағаны жөн. Тілдік аспекті ретінде лексиканы меңгертуде грамматикамен тығыз байланыста жұмыс жасалуы қажет.

Оқушылардың білім, білік дағдыларына қойылатын талаптар стандартқа сай белгіленеді. Айтылым бойынша: логикалық бірізділікпен әңгіменің сабақтастығын сақтап баяндауды, сегіз-тоғыз сөйлем арқылы затты, құбылысты, іс-әрекетті сипаттауды, естіген, оқыған ақпаратты қайта баяндауды; тыңдалым бойынша: он-он екі сөйлемнен тұратын диалогтағы мұғалімнің, білім алушылардың сөзін, ақпараттарды түсінуді, тыңдаған материал бойынша өз көзқарасын білдіруді; оқылым бойынша: шағын мәтінді түсініп оқуды, тақырып, жоспар, сұрақтар құруды, өз пікірін бағалауды, білдіруді; жазылым бойынша: естіп отырып сауатты жазуды; грамматикалық дағдыларды бекітуге арналған тапсырмаларды орындауды; өз кестесін құруды (күн тәртібі, сабақ кестесі т.б.); ашық хатқа құттықтау сөздер мен тілектер жазуды меңгеруі тиіс» [1, 110 бет].

Біз тәжірибелік сабақтарда тілдік дағдыларды меңгерту мақсатында келесідей жұмыстар жүргіздік: айтылым дағдыларын қалыптастыру мақсатында СТО технологиясының «Миға шабуыл», «Қар кесегі» стратегияларын сабақтың кіріспе және негізгі бөлімінде қолданамыз. Бұл сабақтың тақырыбына деген қызығушылықты арттыру және сөйлесім қабілеттерін дамытуда тиімді болып табылады. Бұл әдістерді студенттер өзара және оқытушымен бірлесе іске асырады. Егер лексикалық тақырып мазмұнына сай танымал әндер

бар болатын болса, «караоке» әдісін қолдануға болады. Мысалы, «Менің Отаным» лексикалық тақырыбы берілетін болса, «Батырлар ұраны», «Мен қазақпын» сынды патриоттық әндерді таңдап, студенттермен бірлесіп «караоке» әдісі арқылы шырқауға болады. Тәжірибе көрсеткендей, көпшілік студенттерге ән айтқан ұнайды, сол себептен ән мәтінін өз құлшыныстарымен тез жаттайды.

Оқытушы ән мәтінінің аудармасымен жұмыс жүргізіп, сабақтың қорытынды бөлімінде осы әдісті қолдануға болады. Бұл әдістің тиімділігі: дұрыс айтылым, тыңдалым және оқылым дағдыларының қатар меңгереді. Сонымен қоса, лексикалық және грамматикалық дағдыларды да ұтымды меңгереді. «Есту – бұл ауызша және дауысты жазбаша сөйлеудің дыбысталуын семантикалық қабылдау. Мақсатты тыңдау – өте қиын міндет. Лай-ман Стил «Тыңда, сен тыңдай алмайсың!» кітабының авторы, тыңдау қабілеті туралы жазады.

Тыңдауға арналған арнайы жаттығулар сөйлеуді есту, сөйлеу есте сақтау қабілетін дамытуға, ауызша сөйлеудің қалыптасуына, атап айтқанда оның мәнерлілігіне, айтылу нормаларын меңгеруге жақсы әсер етеді. (Абдразахова, 2003, 28 б.). Қазақ тілі сабақтарында тиімді тыңдау 4 қабілетті қамтиды:1) есту қабілеті; 2) ойлау қабілеті; 3) түсіндіру, өз сөзімен айта білу; 4) есте сақтау қабілеті» [2, 96 бет].

Тыңдалым дағдыларын дамыту жұмыстарын мультимедиалық тапсырмалар арқылы ұйымдастыру тиімдірек деп есептейміз. Әсіресе, ұзақтығы 2-5 минуттық мультфильмдер, түрлі видеолар пайдалану студенттердің тілді меңгеру ынтасын арттырады. Сабақ барысында бейне форматты қолданудың артықшылықтары: дыбысталудың әртүрлі болуы (басқаша айтқанда, түрлі акценттерді есту студенттің 15 шынайы тілдік ортаға енуіне ықпал тигізеді), лексикалық минимумның практикалық қолданысының көрсетілуі (студент қандай жағдайда қандай сөздерді дұрыс пайдалануы керектігін түсіне алады) және тілді меңгеруге деген қызығушылықтың оянуы. Оқылым дағдыларын меңгеру кезінде мәтін мазмұнындағы ақпаратты түсіну деңгейін анықтау мақсатында «Шындық және жалған», кестеге ақпаратты енгізу, сұрақтарға жауап табу сынды үлестірмелі қағаздармен тапсырмалар ұсынамыз.

Бұндай тапсырмалар студенттердің ақпаратты түсіну, талдау және бағалау дағдыларын меңгеру мен тексеруде септігін тигізеді. Оқытушы үшін жазылым дағдыларын қалыптастыру үлкен жауапкершілікті талап ететін, күрделі дағдының бірі болып табылады. Себебі, жазылым дағдысы студенттің бойынан сауатты жазуды, грамматикалық құрылыстарды дұрыс қолдануды, лексикалық қорды мәтін мазмұнына лайықты таңдауды талап етеді. Сондықтан да, оқытушының басты міндеті - сабақтың әрбір грамматикалық және лексикалық тақырыбын тиянақты түсіндіру. Яғни, грамматикалық тақырыптар бойынша бекіту жұмыстарын, лексикалық минимумды дұрыс қолдану жолдарын үйрету керек.

Қарапайым тапсырмалардан (өмірбаян жазу, күн тәртібін құру т.б.) күрделі тапсырмалар (мәтіндер, әңгімелер жазу) жүйесіне көшу қағидасын ұстану керек. Міндетті түрде жіберілген қатемен жұмыс жүргізуге уақыт бөлу керек. Бұл дағдыны дамыту кезінде мотивациялық жұмыстарды ұйымдастырудың маңызы зор.

Бұдан бөлек, ойын технологияларын қолдану тіл үйренуге қызығушылықты арттыруда тиімді әдіс-тәсілдердің бірі. Шыныменде, сабақты өткізу барысында үлкен аудиторияға ақпаратты толық, әрі тиімді жеткізу де заманауи әдіс-тәсілдердің тигізер пайдасы көп. Қазақ тілі сабағында лексика-грамматикалық тақырыптарды жоғарыда көрсетілген стратегияларды қолдану арқылы сабақты түрлендіріп өткізуге мүмкіндік жасайды. Бұл смарт технологиялардың артықшылығы: түрлі сатыдағы ақыл-ой қызметін қажет ететін жұмыстарды арнайы тәсілдер көмегімен орындауға ықпал жасайды.

Мысалы, мультимедиялық құралдарды, анимациялық кескіндер мен түрлі деңгейдегі жаттығуларды өз бетімен орындауға болады. Жоғарыдағы тәжірибелік сабақтарды қазақ тілін оқытудың: а) ана тілі ретінде оқыту; ә) екінші тіл ретінде оқыту; б) шет тілі ретінде оқыту бағыттарында да қолдануға болады.

Бұлардың әрқайсысының өзіне тән мазмұны, әдістемесі, құралдары болады [3, 201 бет]. Шет тілін үйрету тіл үйренушілердің мәдениетаралық қарым-қатынасқа жеке және тең дәрежеде қатыса алатындай би/полимәдениеттік тілдік тұлға мінезін қалыптастыруға

бағытталуы тиіс. Тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру тек мазмұны шынайы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана үйрене алады. Бұл ұстаным бір-бірімен тығыз байланысқан ауызша сөйлеу мен оқу және жазу әрекеттеріне тікелей қатысты [4, 283 бет]. Қорытындылай келе, студенттер үшін сабақ кезінде қарапайым да қызықты, әртүрлі заманауи әдістәсілдерге негізделген тапсырмаларды қолдану арқылы білім алушылардың бойында тілге деген қызығушылықты арттыруға, сөздік қорын байытуға, сауатты жазу дағдысын қалыптастыруға, есте сақтау қабілетін күшейтуге, тілге деген құрметін оятуға болады.

Сол себептен әр өткізген сабақты түрлендіріп, студенттердің белсенділігінің пайда болуына, өздеріне деген сенімінің артуына, бір-бірімен өзара әрекеттесіп, тапсырмаларды орындау арқылы тілді үйренуге деген қызығушылықты арттыруға болады. Бүгінгі күні өзге тілді аудиториядағы қазақ тілі сабағы сөйлеу әрекетінің барлық түрлеріне мұқият назар аударуды талап етеді.

Жазылым, айтылым, оқылым тапсырмаларын нәтижелі ұйымдастыру үшін дұрыс мақсат пен тиімді заманауи жаңаша әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды. Сондықтан да, студенттердің заман талабына сай бәсекелестікке қабілетті болып қалыптасуы үшін мемлекеттік тілді білуі өзекті болып табылады. Жаңа цифрлы технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, студенттердің коммуникативтікіскерлік қабілетін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Жуанышпаева С.Ж., Баекина Н.М., Мұхамеджанова Г.Т. «Қазақ тілін деңгейлеп оқыту әдістемесі» // – 2021.

2 Базарбай, Ә., Оразханова, М. . (2023). «Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілін оқыту әдістемесі туралы». Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі, (3), 92–100

3 Жусанбаева С.Б. «Қазақ тілін оқыту әдістемесінің кейбір өзекті мәселелері» // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2015. – Т. 155. – №. 3.

4 Мұсаева Г.Ә. «Тілді оқытуды ұйымдастыру» (қазақ тілі) // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2015. – Т. 130. – №. 6.

УДК 37.091.2-028.31

Ахметова М.К.
(Таразский университет им.М.Х.Дулати, Тараз)
Мадыгулова А.В.
(Таразский университет им.М.Х.Дулати, Казахстан, Тараз)

КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Аннотация. В настоящем исследовании рассматривается система критериального оценивания в условиях обновленного содержания среднего образования в Казахстане. Делается попытка определить её педагогическую эффективность, выявить ключевые особенности и функции, а также проанализировать влияние на учебный процесс. Актуальность статьи обусловлена необходимостью повышения объективности и эффективности системы оценивания в условиях обновленного содержания среднего образования в Казахстане.

В статье анализируются особенности данной системы, её влияние на образовательный процесс, а также роль формативного и суммативного оценивания в развитии самостоятельности, аналитического мышления и мотивации школьников.Рассматриваются преимущества критериального оценивания, возможные трудности его реализации и пути дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: критериальное оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание, обновленное содержание образования, учебные достижения, оценка знаний.

Akhmetova M.K.
(M.*Kh. Dulati Taraz University)*
Madygulova A.V.
(M.Kh. Dulati Taraz University, Kazakhstan, Taraz)

Criterion-Based Assessment in the Context of Updated Content of Secondary Education

Abstract. This study examines the system of criterion-based assessment within the context of the updated content of secondary education in Kazakhstan. An attempt is made to determine its pedagogical effectiveness, identify key features and functions, and analyze its impact on the educational process. The relevance of the article is due to the need to enhance the objectivity and effectiveness of the assessment system within the updated content of secondary education in Kazakhstan. The article analyzes the features of this system, its influence on the educational process, as well as the role of formative and summative assessment in the development of students' independence, analytical thinking, and motivation. The advantages of criterion-based assessment, potential challenges in its implementation, and ways for further improvement are discussed.

Keywords: criterion-based assessment, formative assessment, summative assessment, updated education content, academic achievements, knowledge assessment.

Одну из ключевых ролей в развитии общества играет образование, качество которого напрямую зависит от эффективности методов оценивания полученных знаний у школьников. Долгое время в школах Казахстана использовалась стандартная пятибалльная шкала оценивания, однако ввиду своей малоэффективности возникла необходимость в ее модернизации.

На протяжении многих лет подобная шкала отметок оставалась единственным способом выявления уровня знаний у учащихся, при этом имея ряд недостатков, таких как субъективность, недостаточная информативность и ограниченность в оценке реальных знаний и навыков школьников. В связи с этим в условиях обновленного содержания среднего образования в Казахстане была внедрена система критериального оценивания, направленная на повышение объективности и прозрачности оценочных процедур.

Критериально-ориентированное оценивание позволяет не только измерять уровень знаний школьников, но и способствует развитию аналитического мышления, самостоятельности и осознанного подхода к обучению. Важной целью этой системы является создание единого образовательного пространства, в котором ученик получает не просто отметку, а развернутую обратную связь, позволяющую ему осознать свои достижения и зоны дальнейшего развития.

В данной статье рассматриваются особенности критериального оценивания в Казахстане, его роль в обновленном содержании образования, основные достоинства и возможные трудности в реализации. Анализ данного вопроса позволит оценить эффективность новой системы и определить пути её дальнейшего совершенствования.

Тема нашего исследования была отражена и рассмотрена в трудах многих ученых. Р.Ю. Гейзер [1] в своей работе исследовал критериальное оценивание как процесс, способствующий определению соответствия между достигнутым и планируемым уровнями учебных достижений обучающихся.

Ш.А. Амонашвили [2], исследуя данную тему, сделал акцент на том, что это процесс соотнесения хода и результата деятельности с намеченными эталонами для установления уровня и качества продвижения в обучении.

Интерпретация критериального оценивания у О.И.Можаевой, А.С.Шилибековой, Д.Б.Зиеденовой [3] трактуется как процесс, основанный на сравнении учебных достижений учащихся с четко определенными, коллективно выработанными, заранее известными всем

участникам процесса критериями, соответствующие целям и содержанию образования, способствующий формированию учебно–познавательной компетентности учащихся.

Анализ выше указанных работ позволяет представить критериальное оценивание, как комплексный и многоуровневый процесс, направленный на всесторонний анализ образовательных достижений обучающихся, который в отличие от традиционных методов, позволяет учителю и ученику глубже погружаться в процесс обучения, выявлять сильные стороны и зоны роста, а также выстраивать индивидуальные образовательные траектории. Именно поэтому структура критериального оценивания подразделена на несколько этапов:

1)Формативное оценивание (текущие отметки);

2) Суммативное оценивание (по завершению разделов учебной программы, итоговое оценивание за четверть и год).

В целом, в течение учебного года осуществляется два вида оценивания: формативное и суммативное.

Формативное оценивание проводится на каждом занятии и позволяет учащимся получать обратную связь для дальнейшего развития, тогда как суммативное оценивание осуществляется по завершению раздела, четверти, триместра или учебного года и служит для подведения итогов усвоенного материала. Для наглядности структура оценивания в обновлённом содержании и образовании и представлен схематично следующим образом:

(рисунок 1)

Таким образом, критериальное оценивание представляет собой современный подход к оценке учебных достижений учащихся в рамках обновленного содержания среднего образования.

Основная педагогическая идея данной технологии заключается в развитии у школьников готовности и способности к самостоятельной учебно-познавательной деятельности.

Наряду с понятием критериального оценивания, нами был рассмотрен термин «учебные достижения», встречающийся с периодической частотой в государственном общеобязательном стандарте начального образования, а также в педагогической литературе, посвященной вопросам оценивания результатов учебной деятельности.

В толковом словаре С.А.Ожегова слово «достижение» определяется как успех, положительные результаты усилий к какой–либо деятельности [4]. Однако анализ научной литературы показывает, что многие исследователи рассматривают учебные достижения как процесс и одновременно его результат, отражающий продвижение школьника в учебной деятельности .

Согласно мнению Е. В. Луцай, для успешного развития учащемуся важно осознавать, понимать и анализировать свои достижения, поскольку именно это мотивирует его к дальнейшему росту. Очевидно, что успехи в учебной деятельности традиционно оцениваются через достижения, которые служат показателем позитивного развития ребенка в школьной среде.[5]

А. П. Тряпицына отмечает, что личностные достижения учащихся отражают их индивидуальный опыт в самовыражении и саморазвитии, при этом особое внимание уделяется творческой активности, основанной на познавательной деятельности. Также она выделяет академические достижения, которые способствуют самореализации личности в учебной, исследовательской и социальной сферах [6].

Т. Г. Абрамова и Н. Г. Корнещук рассматривают индивидуальные достижения учащихся как совокупность всех образовательных результатов, позволяющих успешно адаптироваться в обществе и раскрыть свой потенциал в различных областях [7]. Структура индивидуальных достижений включает образовательные и социально-личностные успехи, а также ключевые компетенции. По мнению авторов, оценка общеобразовательных достижений заключается в анализе конкретных знаний, умений и навыков, приобретенных в ходе изучения учебных предметов.

Анализ психолого-педагогической литературы подтверждает, что «учебные достижения» рассматриваются и как процесс, и как итог обучения, отражающий переход учащегося с одного уровня подготовки на следующий в соответствии с образовательными стандартами.

Одной из форм отслеживания учебных достижений является «учебное портфолио» или «портфолио достижений ученика», представляющее собой систему накопительной оценки,

СТРУКТУРА СИСТЕМЫ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ



которая позволяет учитывать индивидуальный прогресс ученика. Данный метод располагает следующими критериями, которые базируются на академических и внеурочных успехах учащихся:

1)Сборник учебных достижений учащегося за определённый период.

2)Организация, анализ и оценка учебной деятельности (количественная и качественная).

3)Коллекция работ, отражающая успехи, динамику и усилия ученика.

4)Инструмент самооценки и рефлексии учебной и творческой деятельности.

5)Способ фиксации и анализа индивидуальных достижений ученика.

В учебно-методической литературе выделяют несколько видов портфолио: документы, работы и отзывы. Это форма оценивания помогает отслеживать развитие учащегося в различных областях, включая учебную, творческую и коммуникативную. Портфолио является эффективным дополнением к традиционным методам контроля и оценки, расширяя возможности обучения и саморазвития. Оно способствует формированию у студентов навыков самостоятельной работы, повышает их активность, развивает рефлексию и мотивацию к обучению. В педагогической практике портфолио применяется широко и рассматривается как перспективная форма демонстрации индивидуальных достижений. В настоящее время система оценивания претерпевает изменения, направленные на модернизацию методов контроля и оценки. Эти изменения требуют от педагогов знаний современных подходов к оценке образовательных результатов.

Изучение теории и практики критериального оценивания позволило нам сформировать собственное понимание этого процесса. Мы определили его как сопоставление достижений учащихся с заранее установленными критериями, соответствующими целям образования. Это позволяет объективно оценить прогресс ученика и выявить его сильные и слабые стороны. В

этом процессе учитель действует не только как контролер, но и как наставник, развивающий познавательный интерес, укрепляющий самооценку учащихся и улучшая качество их знаний. Такой подход способствует более глубокому пониманию учебного материала и стимулирует стремление к дальнейшему саморазвитию.

Список использованной литературы

1. Р.Ю. Гейзера —«Instructional Technology and the Measurement of Learning Outcomes: Some Questions» - 6-8 с.
2. Амонашвили Ш.Ю. Гуманно-личностный подход к детям. - М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК»,1998. - 544с.
3. Исследования критериального оценивания (А.А. Красноборова [35,с. 140], Е.А. Селищева [36,с. 143], Е.В. Иващенко [68], О.И. Можаева, А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденова [51,с. 38; 52,с. 48; 53,с. 56], А.Т. Айтпукешев, Г.М. Кусаинов, К.М. Сагинов [54,с. 108]);
4. Ожегов С.И., Шведова Н.О. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. - 4-е изд., доп. - М.: А ТЕМП, 2006. - 944 с.
5. Луцай Е.В. Контроль и оценка личностных достижений учащихся в современной развивающей школе: дис. ... канд. пед. наук. - Псков, 2001. - 205 с.
6. Тряпицына А.П. Академическая школа, ПОИСК и решения Современная развивающая школа. - СПб., 1997.- С. 69-91.
7. Абрамова Т.В., Корнещук Н.Г., Рубин Ш.Г. Региональная модель оценки индивидуальных достижений учащихся: Опыт челябинской области // Оценка качества образования. - 2007. — №1. - С. 63-72.

ӘОЖ: 81-119

Әлмеш Н.Е.
(Асанбай Асқаров атындағы жалпы білім беретін тірек мектеп гимназиясының қазақ тілі мен әдебиті пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА ТҰЛҒАНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАР

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда тілдік дағдыларды тиімді қолдану мәселесі қарастырылады. Шығармашылық қабілетті дамыту үшін тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде қалыптастырудың маңыздылығы көрсетілген. Инновациялық әдістер мен технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілеті мен тілдік құзыреттілігін арттыру жолдары талданады. Мақалада Қ.Бітібаеваның технологиясымен оқытудың әдіс-тәсілдері сөз етіледі. Қазіргі оқыту жүйесіндегі Қ.Бітібаеваның педагогикалық тағылымының маңызын қарастырады. Автор Қанипа Бітібаеваның педагогикалық тағылымы мен жаңа технологиясының тиімділігіне тоқталады. Қ.Бітібаеваның технологиясымен оқытудың жаңашыл идеяларының маңыздылығы қарастырылады.

Тірек сөздер: тілдік дағдылар, шығармашылық қабілет, қазақ тілі, әдебиет, сыни ойлау, инновациялық технология, тұлға дамуы.

XXI ғасыр – егеменді мемлекетіміздің экономикасымен қатар ғылым мен білімі кеңінен өркендеп отырған жаһандану ғасыры. Әлемдік білім кеңістігінде адамзат баласын ғылым мен техниканың куәсі етіп, өркениетті дамыған елдер қатарына көтерілудің мақсаттары мен міндеттерін айқындап отыр. Осы игі мақсатты ұстанған бүгінгі білім ордалары әлемдік

стандартқа сай білім беруді көздеуде. Осы орайда жеке тұлғаның өз мүмкіншіліктерін тану, шығармашылық қабілетін дамыту жолдары, сондай-ақ функционалды сауатты, сыни ойлауға қабілетті, рухани жан дүниесі бай, өз-өзіне сенімді, жан-жақты дамыған тұлға тәрбиелеу – білім беру жүйелеріне қойылып отырған үлкен міндет. Ең бастысы, қазіргі қоғамда өзекті деп танылып отырған тілдік дағдыларды қалыптастыру, тұлғаның алған білімін кез келген ортада қолдана алу дағдысын жетілдіру.

Осыған байланысты: «Әрбір баланың жеке тұлғалық қасиеттерін ашу, оның мүмкіндігін, өмірдегі мәнін көрсету арқылы білімге тереңірек ұмтылуына, сондай-ақ ізденісіне, бейімділігіне көмек беру, жағдай туғызу және оған өмір сүру үшін жаңа рухани күш беру – білім берудің түпкілікті мақсаты» екендігі айқындалған. Ендеше, өркениетті елдер қатарына жетудің басты белгісі экономиканың дамуы ғана емес, білімді, шығармашыл, ғылыми ізденістегі, жан-жақты дамыған, функционалды сауатты тұлғасына тікелей байланысты. Осы орайда болашақ ұрпақты оқу-тәрбие саласында баулып отырған ұстаздар қауымына артылар жауапкершілік мол. Себебі саналы ұрпақ - болашақ қоғам тұтқасы, еліміздің ертеңі десек, ұлттық құндылықты қадірлейтін, ұлтжанды патриот ұрпақ керек. Осы мақсатта еліміздегі білім саласына жасалып жатқан игі істер мен дарынды жастарға ашылған жарқын болашақ жаңа форматтағы ұстаздар қауымынан туған тілі мен әдебиетін, мәдениеті мен тарихын қадірлейтін, жан-жақты шығармашыл, ғылыми ізденістегі тұлғаның тілдік дағдыларын қалыптастыруды талап етуде. Осы аталған мәселелерді қарастыру - қазіргі таңда зерттеуді қажет етіп тұрған тың мәселе.

Зерттеудің негізгі мақсаты – қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жетелеуде іздендіру, зерттеу бағытындағы тапсырмалардың әдістемелік жүйесін жасау, инновациялық технологиясын анықтау. Осы мақсатты жүзеге асыруда төмендегідей міндеттер қойылады:

- Тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытудағы отандық, шетелдік әдіскер-ғалымдардың зерттеулерін зерделеп, жинақтау;

- Әдіскер-ұстаз Қ.Бітібаеваның әдебиеттану ғылымындағы жаңашылдығына, инновациялық технологиясын ұсыну;

-тілдік дағдыларды жетілдірудегі шығармашылық тапсырмалар жүйесін жасау;

-оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулуға бағытталған тапсырмалардың жолдарын анықтау;

-шығармашылық тапсырмаларды орындау кезеңіндегі оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін айқындау, тиімді әдіс-тәсілдер жүйесін ұсыну.

Әлемдік педагогикада есімдері жарқыраған Ю.К.Бабанский, Ш.А.Амонашвили сынды педагогтармен қатар аталынған Қ.Омарғалиқызының әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы мен әдістемесі, «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы – ұлттық құндылығымыздың көзі, тәрбиенің құралы.

Оқушыларды ұлттық құндылықтың, мәдениет пен өнердің, адамдықтың көзіне тәрбиелеуде әдебиет сабағының маңызы зор. Ол туралы әйгілі ұстаз Қанипа Омарғалиқызы:

«Әдебиет пәні арқылы оқушылардың рухани дүниесі баийды, туған тілін сүюден елін, адамзатты құрметтеуге дейінгі сезімдері тәрбиеленеді»,-деп айтқандай [1, 9б], әдебиетті пән ретінде ғана қарамай, тәрбиенің құралы ретінде қарауымыз керек.

Қ.Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы - жаңашыл озық идея, инновациялық технология. Қазіргі таңда да бұл технологияның жаңашылдығын былай дәлелдейміз: Біздің «Ой тастау, ойланту» технологиямыз: бүгінгі сөз болып жүрген оқушыға субьект ретінде қарау; құзыреттіліктерді қалыптастыруға негізделген шығармашылық тапсырмалар; оқушылардың сыни тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту; білімді оқушылық деңгейден өнімді, шығармашылық деңгейге дейін көтеру; дарын көздерін ашу; ғылыми-іздендіру жұмыстарына баулу мәселелеріне негізделген»,-дегендей [2, 2б], шығармашыл ізденістегі тұлғаны баулуда ұстаздың жаңа технологиясының тиімділігі өте зор.

Қ.Бітібаеваның ұзақ жылғы еңбек жолындағы ізденісі - әдебиетті оқыту әдістемесін қалыптастыруы. Ұстаз тәжірибесіне сүйене отырып, көркем мәтінді оқып-үйрену, талдау

жұмыстарын тиімді ұйымдастырудың жолдарын енгіздік.

Қ.Бітібаева көркем мәтінді талдаудың төмендегіше түрлерін ұсынады:

1. Жан-жақты, толық талдау
2. Шолу бағытындағы талдау
3. Сұрыптап талдау

Сонымен қатар, әдебиет сабағындағы тиімді деген әдістерді және кей әдістерді қай мәнде пайдалану тиімді болатындығына да ұстаз жан-жақты тоқталады [3, 13].

Сөздік әдіс	Көрнекілік әдіс	Практикалық әдіс	Зерттеу әдісі
Берілетін білім ақпараттық сипатта болғанда, білімді қалыптастыру, соны ішінде теориялық білім беру, жаңа ұғымдарды оқушыға жеткізуде бұл әдіс өте тиімді. Сөздік әдіс - әсіресе, әдебиет пәнінің күре тамыры.	Берілетін білім мазмұны көрнекілікті тілеп тұрғанда, уақыт үнемдеуде, әсіресе, оқушы психологиясына әсер ету мақсаттарында өте тиімді. Оқушыны сабаққа қызықтыру, ынталандыру мақсатында маңызды.	Оқушылардың теориялық білімін практикада пайдалана білу дәрежелерін жетілдіру.	Берілетін білімнің ғылымилығын арттыру, қосымша материалдармен байыту, оқушыларды іздендіру, өз беттерімен проблема шештіру мәселелерінде тиімді.

«Әр бала – жеке тұлға. Ол – психологиялық жағынан болсын, дүниетанымы, білім жағынан болсын, бір-біріне ұқсамайтын жеке адам. Талдау, ең алдымен, міне,сол «жеке адамның» жеке пікіріне де сүйене жүргізілуі тиіс...»,-дейді ұстаз, яғни оқушының тұлғалық қасиетін ашу – ұстаз технологиясының құндылығы. Оған түрткі болатын «Ой тастау, ойланту, ойлау» сұрақтары, немесе алдын-ала берілген тапсырмалар арқылы проблеманың қойылуы: «Проблемалық талдау оқушылардың танымын арттыру, ойлау белсенділігін жетілдіруде үлкен рөл атқарады және өзіндік ізденістеріне мол мүмкіндік ашады әрі дамыта оқытудың негізгі бір жолы ретінде де пайдалы болып келеді» Мәселен, төмендегі кестеге тоқталсақ [3].

Кесте 1 Проблемалық талдау

Жай сұрақтар	Проблемалық сипаттағы сұрақтар
Бақтығұл қандай кейіпкер? Ол неге Жарасбайды барып паналайды? Осы іс-әрекеті дұрыс па?	Қалай ойлайсыңдар, Бақтығұл кім? Ол Сәлмен мен Жарасбайдың «құрбаны» ма, әлде кек алушы күрескер ме? Немесе қорғансыз сорлы ма?
Бақтығұл Жарасбайды неге өлтірді?	Бақтығұлдың Жарасбайды өлтіруінде қылмыстық іс-әрекет бар ма?
Бақтығұлдың іс-әрекетін түсіндіріңдер, Ұрлық жасауы, кісі өлтіруі дұрыс па?	Бақтығұлдың іс-әрекеті мақсатты, саналы іс- әрекет пе, әлде кектен, өш алудан туған іс-әрекет пе?

Қазіргі оқыту технологиясының басымдығын құрайтын сындарлы оқыту болса, ұстаздың технологиясында «Ой тастау, ойланту, ойлау» пәлсапасы ұстаным етіледі. Сабақта оқушыларды танымдық-шығармашылық жұмыстарға жетелей отырып, «Мен- ізденуші, зерттеушімін» деген ұстаныммен әр оқушының өз мүмкіндігін пайдалантып, зерттеу жұмыстарына дағдыландыру қалыптастырамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бітібаева Қ.О. М.Әуезов туындыларын мектепте оқыту. А: Мектеп, 2002ж.
2. Бітібаева Қ, Құдайбергенова Г, Мұқашева М. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы. Өскемен,2002.-72б.
3 Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі мен технологиясы. А, 2012ж.
4 М.Әуезов «Абай жолы» I том, А:Жазушы, 2007ж.

УДК 372.881

Добровольская Н.М.
(Учитель русского языка и литературы средней школы №38 отдела образования города Тараз)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИГРОВЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО яЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. Статья посвящена использованию игровых методов обучения на уроках русского языка и литературы. Игровые методы способствуют активизации познавательной деятельности учащихся, повышению их интереса к предмету и развитию творческих способностей. Рассматриваются различные виды игр, которые могут быть использованы в образовательном процессе, а также приведены примеры их применения на практике.

Ключевые слова: игровые методы, обучение, русский язык, литература, познавательная деятельность, творческие способности, образовательный процесс.

Игровые технологии в воспитании и обучении, пожалуй, самые древние. Возможно, именно поэтому дидактическая игра остается очень действенным методом для развития и совершенствования познавательных, умственных и творческих способностей детей. Игра приоткрывает ребенку незнакомые грани изучаемой науки, помогает по-новому взглянуть на привычный урок, способствует возникновению у школьников интереса к учебному предмету, значит, процесс становится более эффективным.

Целью общения к игре на уроке является приобретение конкретных практических навыков, закрепление их на уровне моторики, перевод знаний в опыт. При использовании дидактических игр решаются и воспитательные задачи. Например, воспитание терпения и терпимости, формирование аккуратности и умения доводить начатое дело до конца; в групповой работе – развитие умения работать сообща, прислушиваясь к мнению других учеников, терпимо относясь к критике в свой адрес, деликатно отзываясь об ошибках своих товарищей; приобретаются навыки публичных выступлений, желание и умение добиваться поставленной цели. Игра на уроке может стать очень серьезным занятием. В этом случае за внешней кажущейся легкостью использования элементов игровых технологий на уроке стоит кропотливая подготовительная работа учителя.

«Разнообразие – добрый знак хорошего преподавания»,- утверждют психлолги. Хочется надеяться, что идеи и методические решения, предложенные учащимся, помогут сделать урок русского языка интересным, а в преподавание этого непростого предмета внести разнообразие.

Игра наряду с трудом и ученьем – один из основных видов деятельности человека. Большинству игр присущи четыре главные черты: -свободная развивающая деятельность, предпринимаемая лишь по желанию ребенка, ради удовольствия от самого процесса деятельности, а не только от результата;

-творческий, в значительной мере импровизированный, очень активный характер этой деятельности; -эмоциональная приподнятость деятельности, соперничество,

состязательность, конкуренция; -наличие прямых или косвенных правил, отражающих содержание игры, логическую временную последовательность ее развития.

В структуру игры как деятельности органично входит планирование, реализация цели, а также анализ результатов, в которых личность полностью реализует себя как субъект.

Мотивация игровой деятельности обеспечивается ее добровольностью, возможностью выбора и элементами соревнования, удовлетворением потребности в самоутверждении, самореализации. Значение игры невозможно исчерпать и оценить развлекательно рекреативными возможностями. В том и состоит ее феномен, что, являясь развлечением, отдыхом, она способна перерасти в обучение, в творчество, в терапию, в модель типа человеческих отношении и проявлений в труде.

Широкое применение игра находит в педагогике, в дошкольных и внешкольных учреждениях. В современной школе, делающей ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях: -в качестве самостоятельной технологии для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета; как элемент (иногда весьма существенный) более обширной технологии; в качестве урока или его части (введения, объяснения, закрепления, упражнения, контроля); как технология внеклассной работы.

Понятие «игровые педагогические технологии» включает достаточно обширную группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. В отличие от игр педагогическая игра обладает существенным признаком - четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы, выделены в явном виде с четко выраженной учебно-познавательной направленностью.

Игровая форма занятий создается на уроках при помощи игровых приемов и ситуаций, которые выступают как средство побуждения, стимулирования учащихся к учебной деятельности. Реализация игровых приемов и ситуаций при урочной форме занятий происходит по следующим основным направлениям: -дидактическая цель ставится перед учащимися в форме игровой задачи; -учебная деятельность подчиняется правилам игры; -учебный материал используется в качестве игрового средства; в учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую. Успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Спектр целевых ориентаций. Дидактические: расширение кругозора, познавательная деятельность; применение ЗУН в практической деятельности; формирование определенных умений и навыков, необходимых в практической деятельности; развитие общеучебных умений и навыков; развитие трудовых навыков.

Воспитывающие: воспитание самостоятельности и воли; формирование определенных подходов, позиций, нравственных, эстетических и мировоззренческих установок. Воспитание сотрудничества, коллективизма, общительности, коммуникативности. Развивающие: развитие внимания, памяти, речи, мышления, воображения, фантазии, творческих способностей. Умений сравнивать, сопоставлять, находить аналогии, оптимальные решения. Развитие мотивации учебной деятельности. Социализирующие: приобщение к нормам и ценностям общества; адаптация к условиям среды; стрессовый контроль, саморегуляция; обучение общению; психотерапия.

Психологические механизмы игровой деятельности опираются на фундаментальные потребности личности в самовыражении, самоутверждении, самоопределении, саморегуляции, самореализации.

Одним из эффективных игровых методов является использование ролевых игр на уроках литературы. Ролевые игры позволяют учащимся погружаться в мир литературных произведений, вживаться в роли персонажей и анализировать их действия и мотивы. Например, на уроках, посвященных творчеству А. С. Пушкина, можно организовать ролевую игру, в которой учащиеся будут исполнять роли персонажей романа "Евгений Онегин", обсуждая их поступки и взаимодействие.

Викторины и квесты являются еще одним популярным видом игровых методов обучения. Они позволяют учащимся проверить свои знания по русскому языку и литературе в игровой форме, что способствует запоминанию информации и развитию навыков поиска и анализа данных. Например, можно организовать литературный квест, в котором учащиеся будут разгадывать загадки и выполнять задания, связанные с произведениями русской классики.

Деловые игры и драматизации способствуют развитию у учащихся навыков межличностного общения, работы в команде и критического мышления. На уроках русского языка можно использовать деловые игры для изучения правил орфографии и пунктуации, а также для развития навыков письменной и устной речи. Например, учащиеся могут участвовать в игре "Редакция газеты", где им предстоит писать статьи, редактировать тексты и обсуждать их с коллегами.

Использование драматизаций на уроках литературы позволяет учащимся лучше понять содержание произведений, их стиль и художественные особенности. Учащиеся могут инсценировать отрывки из пьес, читать стихи с выражением и проводить литературные вечера. Это способствует развитию навыков публичного выступления и способности выразительно передавать эмоции и идеи.

Современные технологии также играют важную роль в использовании игровых методов обучения. Виртуальные учебные среды, онлайн-игры и образовательные приложения предоставляют новые возможности для внедрения игр в учебный процесс. Например, учащиеся могут участвовать в виртуальных литературных викторинах, создавать свои собственные интерактивные проекты или использовать образовательные приложения для изучения правил русского языка.

Одним из примеров успешного использования игровых методов является проведение интегрированных уроков, на которых сочетаются элементы русского языка, литературы и других дисциплин. Учащиеся могут создавать проекты, где анализируют литературные произведения с точки зрения истории, культуры и искусства, а также использовать свои знания для создания креативных работ, таких как видеоролики, презентации или комиксы.

Преимущества игровых методов обучения заключаются в их способности создавать мотивирующую и благоприятную атмосферу для обучения, стимулировать активное участие учащихся в учебном процессе и развивать их творческие и интеллектуальные способности. Игровые методы способствуют формированию у учащихся устойчивого интереса к изучаемым предметам, улучшению запоминания информации и развитию умений применять знания на практике.

Таким образом, использование игровых методов на уроках русского языка и литературы является эффективным способом повышения качества образования. Они делают учебный процесс более разнообразным и увлекательным, способствуют развитию у учащихся критического мышления, коммуникативных навыков и творческих способностей. Игровые методы позволяют учителям создавать благоприятную образовательную среду, в которой учащиеся могут активно участвовать в процессе обучения и достигать высоких результатов.

Список использованной литературы

1. Власова Н.С., Алексеева Н.Н., Барабанова Н.Р. и др. Практическая методика преподавания русского языка на начальном этапе. М. : Рус. яз., 1990. 230 с.

2. Галимуллина Н.М. Формирование общекультурных компетенций у студентов ВУЗа // Гуманитарное образование в экономическом ВУЗе, 2013. Files.php URL: http://sdo.rea.ru/cde/conference/10/view

3. Золотых Л.Г., Лаптева М.Л., Кунусова М.С. и др. Методика пре- подавания русского языка как иностранного в китайской ауди- тории : учеб. пособие / под общ. ред. М.Л. Лаптевой. Астра- Хань : Астраханский государственный университет, 2012. 91 с.

4. Андасбаева, У. М. Расширение возможностей образования: повышение эффективности изучения русского языка и литературы в школах за счет интеграции

искусственного интеллекта / У. М. Андасбаева. — Текс: непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 34 (481). — С. 143-145. — URL: (дата обращения:).

5. «Игровые технологии на уроках русского языка».5-9 классы. В.Н. Пташкина и др. 2009.

6. «Интеллектуальный марафон» (познавательные игры, турниры, викторины, уроки знаний).5-9 классы. Т.А. Курушина и др. 2009.

7. «И учеба, и игра»: Тарабарина Т.И.,Соколова Е.И. 2003.

ӘОЖ 3728;37013

Баетова Э.Ж.

(Учитель «Русского языка " Коктальской средней школы Байзакского района Жамбылской области)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТАМИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные методы и приемы работы с текстами в образовательном процессе. Особое внимание уделяется интерактивным и когнитивным стратегиям, направленным на развитие у учащихся навыков критического мышления, анализа и интерпретации текста. Описаны преимущества использования цифровых технологий, проектного обучения и дифференцированного подхода при работе с текстовыми материалами. Рассматриваются инновационные методики, такие как кластерный анализ, маркировка текста, чтение с прогнозированием, а также применение мультимедийных ресурсов. В статье приводятся практические рекомендации для эффективного обучения работе с текстами, что способствует повышению функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: Работа с текстами, современные методы обучения, критическое мышление, интерактивные технологии, когнитивные стратегии, анализ текста, интерпретация.

Важнейшей задачей современной казахстанской школы является развитие гуманистических тенденций образования, восстановление поликультурных функций языка. Языковое образование входит в систему гуманитарного образования, сутью которого является изучение человека в его отношении к миру. Отношение человека к миру проявляется в его речи. Предмет «Русский язык» в школах с казахским языком обучения закладывает фундамент общего филологического образования учащихся как целостной системы, изучающей духовную культуру народа, выраженную в языке и литературном творчестве. Наряду с этим обучение русскому языку определяется национальной спецификой образовательного пространства Республики Казахстан. Необходимость интеграции нашего государства в мировое сообщество создаёт благоприятные условия для развития языковых процессов, служит основой для формирования межнационального и межкультурного общения как внутри республики, так и на межгосударственном уровне. Всё большая открытость нашей страны, развитие и укрепление межгосударственных, политических, экономических и культурных связей, интернационализация всех сфер жизни способствуют тому, что многоязычие становится реально востребованным в обществе.

Незнание языков приведёт к тому, что будущие поколения не смогут полноправно принимать участие в диалоге культур. Наряду с казахским русский язык функционирует в нашей стране как официальный, употребляющийся в качестве языка межнационального общения между народами.

Соответственно, предполагается грамотное владение устным и письменным русским языком гражданами Республики Казахстан, осуществляющими деятельность в правовой, экономической, научной, общественной и других сферах на территории государства на должном уровне и в соответствии с требованиями к применению языка. Одна из важнейших задач современной школы – формирование функционально грамотных людей. Что такое «функциональная грамотность»? Функциональная грамотность – способность человека

вступать в отношения с внешней средой, быстро адаптироваться и функционировать в ней. Основы функциональной грамотности закладываются в начальной школе, где идет интенсивное обучение различным видам речевой деятельности – письму и чтению, говорению и слушанию.

Сегодня обучение чтению и письму в школе не может ограничиваться академическими целями, оно должно включать функциональные и перационные цели, связанные с повседневной жизнью и трудовой деятельностью. Новая государственная программа обучения ориентирует учителя на развитие функциональной грамотности учащихся. При обучении родному языку делается акцент на текстоведение, актуализируется коммуникативный подход и учитываются особенности мультикультурной

среды.

В программе по предметному циклу «Язык и литература» в разделе «Языковая и литературная компетенция» на разных ступенях обучения дублируются навыки и умения, без которых сегодня невозможно справляться с решением жизненно важных задач:

- осмысленно читать и воспринимать на слух, а также продуцировать тексты разных типов (информационного и прикладного характера, литературные тексты);
- уметь извлекать информацию из разных источников;
- учиться находить и критически оценивать информацию из СМИ и Интернета;
- уметь пользоваться источниками и ссылаться на них;
- уметь читать таблицы, диаграммы, схемы, условные обозначения и уметь применять их при подготовке собственных текстов;
- реализовывать разные стратегии чтения при работе с текстом.

Школа должна научить своих учеников применять полученные знания в повседневной жизни. При обучении русскому языку в казахской школе в направлении «читательская грамотность» особое место в учебном процессе занимает текст. Он помогает выполнять не только образовательные, но и воспитательные задачи. При формировании духовно-нравственных качеств личности. Художественный текст служит основой для упражнения в развитии связной речи. Основным методом в совершенствовании умения воспринимать текст является анализ текста.

В сегодняшних условиях существуют множество методов и приёмов работы с текстом. Например, метод дискуссий, дебатов можно вводить в практику работы уже с учащимися 5 класса. В старшем подростковом возрасте предложенный метод наиболее интересен, так как способствует формированию умений вступать в контакт с любым типом собеседника и поддерживать контакт в общении, соблюдая нормы и правила, слушать собеседника, стимулировать собеседника к продолжению общения, изменять при необходимости речевое поведение.

Такой метод позволяет учащимся свободно излагать свои мысли, свое мнение, точку зрения, а также проводить связь с жизнью. На уроках также можно использовать метод проектов, защита презентаций, создание и демонстрация компьютерных презентаций, которые помогают преодолеть трудности, связанные с личностными переживаниями, чувством неловкости, неуверенности. Индивидуальная форма работы на уроках с применением приемов «Фишбоун» (рыбья кость), «Инсерт», «Трехчастный дневник», «Оценочное окно», «Синквейн» помогает учащимся интерпретировать, систематизировать, критически оценивать, анализировать информацию с позиции решаемой задачи, делать аргументированные выводы. Также на уроках для развития функциональной грамотности чтения учащихся используются следующие задания:

Задания на уровень "Анализ":

1. Работа над текстом «С кем дружить?»

- Как вы думаете, в человеке надо стараться видеть только плохое или только хорошее? Почему?

-Почему Алия хорошо знает, с кем ей надо дружить?

2. Составление плана к изложению.

3. Нарисовать такую таблицу у себя в тетради, заполнить ее и проанализировать.

Знаю - Хочу знать - Изучил

Окончание – это … Основа - это…. Корень - это… Суффикс - это…

Приставка - это…

4. Ролевое чтение диалога.

5. Игра «Найди лишнее слово»:

Сад лето гора вода

Сажать лететь горный водный

Сажа летний гореть водитель

Посадка летом гористый водопад

6. Игра «Найди общее» птица жизнь зверь

Задания на уровень "Синтез":

1. Работа с текстом «Многозначные слова».

-Угадай, какое определение подходит к рисункам

2. Творческая работа. Составьте текст из данных слов и выделите части слов: Начаться, новый, учебный, год. В, школа, начаться, занятия. Мы, изучать, история, русский язык, география, ботаника. На, уроки, мы, читать, писать, рисовать, петь. После, уроки, играть, выполнять, домашние, задания.

3. Составьте кроссворд или ребусы с однокоренными словами4. Составьте диаграмму Венна

ОДНОКОРЕННЫЕ СЛОВА……ФОРМА ОДНОГО И ТОГО ЖЕ СЛОВА

Задания на уровень "Оценка":

1. Конкурс на лучшего чтеца

2. Чтение текста «Когда лучше учить уроки?» Высказать свое мнение в форме рассуждения.

Ответ можно начать так:

А) - Я считаю, что уроки нужно учить поздно вечером, потому что:

Б) – Я думаю, что уроки надо учить после небольшого отдыха днем, потому что:

4. Развитие речи. Как вы понимаете выражение: «Труд - корень всей нашей жизни». Докажите свое мнение.

5. Выполните творческое задание. Вставьте в предложения родственные слова.

Недалеко от нас …… дом. Завтра ……. начнут возводить стены. На ……площадку подъезжают грузовые машины. Дом …….. к празднику – Дню Республики. Обучение на уроках русского языка должно строиться с учетом необходимости формирования у учащихся различных коммуникативных умений и навыков: умений понять тему сообщения, логику развития мысли, извлечь нужную информацию (полно или частично), проникнуть в смысл высказывания — слушание; навыков изучающего чтения; умений ведения диалога и построения монологического высказывания — говорение; умений, осмысливая тему и основную мысль (идею) высказывания, собирать и систематизировать материал, составлять план, пользоваться различными типами речи, строить высказывание в определенном стиле, отбирать языковые средства, совершенствовать высказывание — письмо, говорение, Результативность уроков русского языка находится в прямой зависимости от того, насколько рационально организована сменяемость устных и письменных заданий, как продумана взаимосвязь устной и письменной речи учащихся, созданы ли условия для преодоления учениками трудностей, возникающих при переходе от мысли к речи, от речи к мысли.

Особое место в развитии речи учащихся принадлежит работе с текстом. На уроках русского языка и литературы я использую следующие стратегии активного обучения: «Толстые» и «тонкие» вопросы; «Горячий стул»; «Только одна минута»; «Трехшаговое интервью»; «Шесть шляп»; «Думай! Найди! Делись!»; «Слушающая тройка» и другие. Данные стратегии используются на уроках с детьми, мотивируя их побуждение к деятельности, к работе над словом. Работу с текстом провожу на лучших образцах литературы и связываю его с такими понятиями, как текст, средства связи, речевое оформление. При

работе с текстом обращаю внимание на такие понятия, как тип текста, обобщение и интерпретация, оценка и рефлексия. Приведу примеры применения данных стратегий на уроках. Например, при изучении темы «СПП с несколькими придаточными» на стадии вызова учащимся дается задание составить «толстые» и «тонкие» вопросы по теме. «Толстые» и «тонкие» вопросы, которые учащиеся могут задать друг другу.

Стратегию «Шесть шляп» можно применять, в основном, в работе с текстом. Она обеспечивает самостоятельность, активность учеников в их совместной работе в процессе учебной деятельности, развивает критическое мышление, помогает в освоении культуры работы с текстом. Данный метод предлагается использовать в течение всего урока: от начала до конца. Зайдя в класс, после организационного момента, психологического настроя и разминки, где ученики делятся на группы, предлагается ребятам следующее:

Ребята, сегодня мы будем рассматривать целый наш урок с позиции шести шляп мышления. Каждая группа получает по две шляпы. Ученики знают, как работать по этой стратегии. Под белой шляпой – факты, что нам известно. Под зеленой – каковы творческие идеи по применению, под желтой шляпой – плюсы, позитивные моменты. Под черной шляпой – негативные стороны, под синей – контроль, все ли высказывания соответствовали заявленной шляпе: обобщение и выводы.

Группа, получившие «белую шляпу» в течение всего урока должна заниматься сбором информации и фактов, цифрами. Ученики, получившие «черную шляпу» должны записывать все трудности, с которыми они столкнулись. Группа, имеющая «желтую шляпу» выявляют позитивные стороны хода урока, а «красная шляпа» в конце урока высказывает свои эмоции и чувства. «Зеленая шляпа» подает творческую идею, изменяет что-то, выходит за рамки старых идей. Ребята под « синей шляпой» управляют процессом восприятия, делают обобщения и выводы. Технология активного чтения включает в себя 3 этапа работы с текстом: до чтения, во время чтения и после чтения.

I этап. Работа с текстом до чтения.

Предвосхищение, предугадывание предстоящего чтения. Определение смысловой, тематической, эмоциональной направленности текста, выделение его героев по названию произведения, имени автора, ключевым словам, по иллюстрации с опорой на читательский опыт.

Постановка целей урока с учетом общей (учебной, мотивационной, эмоциональной, психологической) готовности учащихся к работе. Фрагмент урока в 8 классе.

- Догадайтесь, о чём пойдёт речь на нашем уроке?

Составьте пословицу и объясните её смысл. (Работа в группах)

1) Слово, злое, доброе, калечит, лечит, а.

2) Дело, пело, делай, сердце, доброе, чтобы.

Группы составляют пословицы:

1) Доброе слово лечит, а злое калечит.

2) Делай доброе дело, чтобы сердце пело.)

- Чему учат эти слова? Какова тема занятия? (Добро и зло)

II этап. Работа с текстом во время чтения.

Цель этапа: понимание текста и создание его читательской интерпретации

-Первичное чтение текста.

-Чтение текста «с карандашом»

-Определение основных понятий (без чтения всего текста)

-Составление таблиц (выборочное чтение)

-Составление плана текста (для пересказа)

-Поиск пропущенных слов

-Выявление первичного восприятия (например, с помощью беседы).

-Выявление совпадений первоначальных предположений учащихся с содержанием, эмоциональной окраской прочитанного текста.

-Перечитывание текста - повторное чтение (всего текста или его отдельных фрагментов).

-Анализ текста (приемы: диалог с автором через текст, комментированное чтение, беседа по прочитанному, выделение ключевых слов и проч.).

-Постановка уточняющего вопроса к каждой смысловой части.

-Беседа по содержанию текста.

-Обобщение прочитанного. Постановка к тексту обобщающих вопросов.

-Выразительное чтение.

III этап. Работа с текстом после чтения.

Цель этапа: достигнуть понимания текста на уровне смысла, корректировка читательской интерпретации, доведение читательских впечатлений до уровня законченной мысли.

1.Концептуальная (смысловая) беседа по тексту. Учитель ставит концептуальный вопрос к тексту в целом. Далее следуют ответы детей на этот вопрос и беседа. Ее результатом должно стать понимание авторского смысла. Цель – корректировка читательской интерпретации авторским смыслом. Коллективное обсуждение прочитанного, дискуссия. Выявление и формулирование основной идеи текста или совокупности его главных смыслов.

2. Знакомство с писателем. Беседа о личности писателя рекомендуются после чтения произведения, а не до, поскольку именно после чтения эта информация ляжет на подготовленную почву: ребенок сможет соотнести ее с тем представлением о личности автора, которое у него сложилось в процессе чтения. Работа с материалами учебника, дополнительными источниками.

3. Работа с заглавием, иллюстрациями. Беседа о смысле заглавия, о его связи с темой, главной мыслью автора и т.д. Вопросы по иллюстрации: какой именно фрагмент текста проиллюстрировал художник (а может быть, это иллюстрация ко всему тексту в целом)? Точен ли художник в деталях? Совпадает ли его видение с вашим? И т.д.

4.Выполнение творческих заданий.

Данная технология резко отличается от традиционной технологии передачи ученику готового знания. Теперь учитель организовывает исследовательскую работу детей так, что они сами «додумываются» до решения ключевой проблемы урока и сами могут объяснить, как действовать в новых условиях. Учитель становится – наблюдателем и наставником. Процесс работы с произведением – это обобщение, поиски и открытия истин, сотрудничество по схеме ученики – учитель – автор. Ученик – не просто слушатель и исполнитель – он творческая личность, его работа на уроке исследовательская, а роль учителя всё более сводится к «режиссированию» этой активной, познавательной деятельности учащихся. Творчески раскрепощённые и эмоционально настроенные дети глубже чувствуют и понимают прочитанное.

В заключении хочется сказать, что использование на уроках русского языка различных методов и приемов в направлении «читательская функциональная грамотность школьников» позволяет научить учащихся искать закономерности, рассуждать по аналогии, что, несомненно, повышает мотивацию к обучению, дети больше читают, учатся более-менее контролировать свои результаты, учатся сотрудничать, самостоятельно находить ответы на вопросы путём логических рассуждений, чувствовать ответственность за поведение и действия себя и других, аргументировать свою точку зрения, выслушивать собеседника и вести диалог. Такая система работы позволяет активизировать творческую деятельность учащихся, выработать активную жизненную позицию, сформировать творческую личность. Использование на уроках стратегий активного обучения дает хорошие результаты: развивает творческие, исследовательские способности учащихся, повышает их активность; способствует более осмысленному изучению материала, приобретению навыков самоорганизации, повышает интерес к предмету, способствует формированию у детей указанных выше универсальных учебных действий. А также делает уровень преподавания учителя соответствующим современным требованиям образования.

Список использованной литературы

1. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003г.
2. Воителева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку. - М.: Дрофа. 2006 г.
3. Журнал «Русский язык в школах и ВУЗах Казахстана» 2009 г.
4. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 2000.

ӘОЖ 81-139

Байділдаева Н. Ж.
("Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданының білім бөлімінің Ғани Мұратбаев атындағы гимназиясы" КММ)

АҒЫЛШЫН СӨЗДЕРІН ЕСТЕ САҚТАУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Ағылшын тілін үйренудегі басты міндет – ол жаңа лексиканы есте сақтау. Мақалада жаңа сөздерді тиімді есте сақтау үшін мұғалім қолдана алатын әдістер жайлы жазылған, сонымен қатар оқушылардың ақпаратты қабылдау түрлерін ескере отырып, жаңа материалды меңгертудің әдіс-тәсілдері мен әдістері талқыланады. Жұмыста көру және есту арқылы қабылдау әдістері, сонымен қатар мнемотехниканың әртүрлі нұсқалары егжей-тегжейлі сипатталған. Мақала үшін қазіргі педагогтар мен зерттеушілердің теориялық материалдары талданды.

Тірек сөздер: прогрессивті әдіс, жады, схема, орталықтандыру, логика.

Неліктен біз ағылшын сөздерін жаттауымыз керек? Кез-келген шет тілін меңгеруді аударма тілінің сөздерін жаттамай елестету мүмкін емес. Бұл көпмәдениетті қарым-қатынасты жүзеге асырудың негізі, ал лексикалық құзыреттіліктің қалыптасуы тұжырымның мағынасын түсінуді, демек коммуникация мақсаттарына жетуді қамтамасыз етеді. Шет тілінің сөздік қорын есте сақтау процесін жеңілдететін көптеген қызықты әдістер бар.

Ассоциация әдісі. Бұл әдіс зерттелген шетел сөзі үшін ана тіліндегі дауыссыз сөз таңдалып, мағыналық байланыс жасалатындығына негізделген. Мәселен, «тауар, тауар» дегенді білдіретін «тауар» сөзін еске түсірейік. Бұл сөз орыс тіліндегі «жәшік» сөзімен үндес. Есіктері ашық жәшіктерді елестетіп көріңізші, олардан жәшіктер, сәлемдемелер, бумалар және т.с.с. түсіп жатыр.Ағылшын тілінде «тауарлар» деген сөздің не екенін есте сақтау қажет болғанда, біздің тауарларда жәшіктер пайда болады жады. Осы сөзді екі рет қолданғаннан кейін, сіз жәшіктер туралы ұмыта аласыз, бұл сөз сіздің есіңізде қалады.

Өлең, өлеңдер мен мақал-мәтелдерді қолдану. Ағылшын дыбыстарын дұрыс айтуды есте сақтау және сөздерді есте сақтау үшін келесілер қолданылады: рифмдер; қысқа өлеңдер; мақал-мәтелдер.

Жапсырмалар. Стикерлерге сіз өзіңіздің бөлмеңізде орналасқан әртүрлі заттардың ағылшынша аттарын жазып, оларды тиісті интерьер элементтеріне жапсырасыз. Барлық жерде ілулі тұрған «маяктарға» қарап отырып, сіз ағылшын сөздерін автоматты түрде жаттайсыз және іс жүзінде ешқандай күш жұмсамай, сөздерді есте сақтауға арнайы уақыт бөлмей-ақ жаттайсыз.

Жад картасы. Неғұрлым прогрессивті әдіс - бұл жад карталары немесе блок-схемалар. Біз үлкен парақты аламыз, ортаға сөздерді жинайтын тақырыпты жазамыз. Мысалы, «Саяхат» тақырыбы. Енді осы сөзден біз сәулелер - тақырыптар - көлік, қонақ үй, экскурсиялар жасаймыз. Келесі қабат одан да нақтырақ: ұшақ, таңғы ас, ескерткіш.

Нәтижесінде мағынасы бойынша және графикалық түрде бір-бірімен байланысқан ондаған, егер жүздеген сөзден тұратын орталықтандырылған логикалық схема пайда болады. Айтпақшы, мұндай орталықтандырылған схема жалғыз мүмкін нұсқа емес, пирамида немесе көпбұрыш түрінде, секторларға бөлінген схема өте қолайлы. Ең бастысы - карта логикалық және түсінікті. Диаграмманы салу барысында сіз кейбір сөздерді есіңізде сақтайсыз,

қалғандары сызбаны жиі мұқият зерттеп, байланыстар мен тәуелділіктер туралы ой жүгіртсеңіз, сонымен қатар есте сақтағанда көбейесіз.

Тақырыптық карталар. Ағылшын сөздерін осылай есте сақтау өте тиімді, өйткені тақырыптық карталарды қолмен жазғанда және оларды үнемі қолданғанда ойнату жады қолданылады, ал сөздер автоматты түрде жатталады. Мысалы, тақырып бойынша тақырыптық карталар: «Үй жануарлары».

Аудио-лингвистикалық әдіс. Бұл есту жадысы дамыған адамдарға жарайды. Әдістің мәні - ағылшын мәтінін ауызша ассимиляциялау арқылы тілді үйрену. Бұл аудио жазбаларды тыңдау арқылы да, ағылшын тіліндегі фильмдерді көру арқылы да мүмкін болады. Ең жақсы нұсқа - фильмді көру, өйткені адам материалды жақсырақ қабылдайды. Бастапқы кезеңде субтитрлері бар фильмдерді алдымен орыс тілінде, содан кейін ағылшын тілінде қарау жақсы.

Физикалық әсер ету әдісі. Етістікті есте сақтау, сонымен қатар етістіктің шақ формаларын жақсы үйрету өте ыңғайлы. Сіз белгілі бір әрекетті атап, оны орындайсыз. Мен сіріңке соғып жатырмын - мен сіріңке тұтатамын (қазір, дәл қазір).

Сөздерді пассивті қабылдау. Дискіге бірнеше ондаған сөздерді аудармасымен немесе есте сақтау керек мәтінмен жазыңыз. Бұл жазбаны өзіңізге ыңғайлы кез келген уақытта тыңдаңыз. Қайталап тыңдағаннан кейін сөздердің өзі есте қалады.

Сонымен қатар, XX ғасырдың 70-жылдарында неміс ғалымы және журналисі Себастьян Лейтнер ұсынған флэш-карталарды қолдану арқылы есте сақтау және қайталаудың кеңінен қолданылатын әдісі.

Қортындылай келе, бүгінде ағылшын тілінсіз іс жүзінде мүмкін емес. Ағылшын тіліндегі сөздерді дүкендерде, вокзалдарда және басқа да қоғамдық орындарда кездестіреміз. Сонымен қатар, кез-келген адамға халықаралық қатынас тілін білу өте қажет. Ағылшын тілін үйрену және жалпы сөздер мен сөз тіркестерінің сөздік қорын толықтыру өте маңызды.

Кез-келген ақпарат нашар есте қалады. Ереже бойынша, тоқтаусыз крамминг кезінде де, тек 20% сіңеді. Бірақ сіз сөздерді тез үйренуге мүмкіндік беретін дұрыс техниканы таңдасаңыз, онда бұл көрсеткіш айтарлықтай өседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Медина Джон «Мидың ережелері. Сіз және сіздің балаларыңыз ми туралы білуі керек».

2. Аткинсон Р. Адамның есте сақтау қабілеті және оқу процесі. М., 1980

3. Kulish V.G. Ағылшын сөздерін жаттау әдістері. - Д.; Сталкер, 2003. –304 ж.

4. Оқыту және дамыту. Эксперименттік-педагогикалық зерттеулер. Ред. Л.В.Занкова. - М., 1975. С. 75 – 77

ӘОЖ 81-139

Байкеева Дана Онгарбаевна
Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданының білім бөлімінің №2 орта мектебі КММ-нің ағылшын тілі пәні мұғалімі

ҮНСІЗ КІТАП: ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛІ

Аннотация. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық ойлауын, қиялын және визуалды сауаттылығын дамыту маңызды. Осы мақсатта ерекше оқыту құралдарының бірі – үнсіз кітаптар қолданылады. Үнсіз кітаптар мәтінсіз, тек суреттерден тұратындықтан, оларды оқыту тәсілі өзгеше болады. Бұл баяндамада үнсіз кітаптарды оқытудың маңызы, олардың балалар мен ересектерге беретін пайдасы қарастырылады.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, сыни ойлау, дағды, қабілет, эмоция, интеллект.

1. Үнсіз кітап дегеніміз не?

Үнсіз кітап – сюжетті тек бейнелер арқылы баяндайтын әдеби шығарма. Мұндай кітаптарда мәтін мүлдем болмайды немесе өте аз кездеседі. Олар балалар әдебиетінде, графикалық новеллаларда және ересектерге арналған шығармашылық кітаптарда қолданылады. Бұл формат кез келген тілде оқыла беретіндіктен, оны халықаралық деңгейде пайдалануға болады. Мысалы, бір елде басылған үнсіз кітапты әлемнің түкпір-түкпіріндегі адамдар еш қиындықсыз түсіне алады. Үнсіз кітаптар – барлық жастағы оқырмандарға арналған кітаптар. Бұл кітаптар тілдік кедергілерді бұзады және әртүрлі мәдениеттер арасындағы танысу мен алмасуға ықпал етеді. Осы себепті олар кез-келген жаста "көңіл көтеру" үшін өте қолайлы болып қана қоймай, сонымен қатар балалар мен жаңа тіл үйренушілердің тілдік дағдыларын дамытудың пайдалы құралы болып табылады. Бұл кітаптарды оқу суреттердің мағынасын түсінуге ықпал етеді және балаларға суреттерді тануға көмектеседі. Суреттері бар кітапты сөзсіз парақтау, шын мәнінде, балаға оқиғаны құрастыруда оны оқуға және сүйемелдеуге мүмкіндік беруді білдіреді, оны белгілі бір бөлшектерді байқауға, оларға тоқталуға, түсіндіруге, өз ойын білдіруге шақырады.

2. Үнсіз кітапты оқытудың маңызы

2.1. Қиял мен шығармашылықты дамыту

Үнсіз кітаптардың басты артықшылықтарының бірі – қиялды дамыту. Кітапта мәтін болмағандықтан, оқырман оқиғаның барысын өз ойымен құрастырады. Әр бала немесе оқырман суреттерді өз тәжірибесіне, қиялына және эмоциясына сүйене отырып түсіндіреді. Мысалы, белгілі бір иллюстрацияда бір адам жаңбыр астында тұр делік. Бір оқушы бұл көрініс қайғылы деп түсінсе, екіншісі оны бақытты сәт ретінде қабылдауы мүмкін. Бұл шығармашылық еркіндіктің кеңдігіне жол ашады.

2.2. Визуалды оқу дағдыларын жетілдіру

Қазіргі ақпараттық ғасырда визуалды оқу дағдыларының маңызы зор. Инфографика, диаграммалар, суреттер мен бейне мазмұндар адамдардың күнделікті өмірінде маңызды рөл атқарады. Үнсіз кітаптар оқушылардың суреттерден ақпарат алу, оларды талдау және оқиғаның логикасын құрастыру дағдыларын дамытады. Бұл әсіресе көру арқылы жақсы қабылдайтын адамдар үшін пайдалы.

2.3. Сыни ойлау қабілетін қалыптастыру

Үнсіз кітаптарды оқу логикалық ойлау мен сыни талдау дағдыларын дамытады. Оқырман оқиғаның дамуын болжау үшін суреттер арасындағы байланыстарды іздейді, себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды. Мысалы, белгілі бір кадрда адам шатырдың шетінде тұрса, оқырман оның не істемек екенін ойлайды. Ол төменге секіре ме? Әлде біреуді күтіп тұр ма? Бұл процесс креативті және логикалық ойлауды қатар дамытады.

2.4. Эмоционалды интеллектті арттыру

Үнсіз кітаптардағы кейіпкерлердің сезімдері тек мимика, дене қимылы және қоршаған орта арқылы беріледі. Бұл оқушыларды эмпатияға, яғни өзгелердің эмоциясын түсінуге үйретеді. Мысалы, бір кейіпкердің көзі жасқа толған суретті көргенде, оқушы оның қайғырып тұрғанын сезеді. Бұл олардың адамдар арасындағы қарым-қатынасты жақсы түсінуіне көмектеседі.

2.5. Тілдік және коммуникативтік дағдыларды жетілдіру

Үнсіз кітаптарды оқыту барысында мұғалімдер оқушыларды суреттерді сипаттауға, оқиғаны өз сөздерімен баяндауға ынталандырады. Бұл сөйлеу дағдыларын жақсартады, әсіресе тілі толық дамымаған балалар немесе шет тілін үйренушілер үшін өте пайдалы. Мысалы, мұғалім сыныпта үнсіз кітаптағы оқиғаны талқылағанда, әр оқушы өз нұсқасын айтып береді. Бұл олардың ойын еркін жеткізуіне және диалог құру дағдыларын дамытуға көмектеседі.

2.6. Инклюзивті білім беру үшін тиімді құрал

Үнсіз кітаптар инклюзивті оқытуға өте қолайлы. Олар:

- Есту қабілеті бұзылған балалар үшін – себебі мәтінсіз, тек визуалды ақпарат бар.
- Дислексиясы бар балалар үшін – мәтінсіз оқу оңайырақ болады.
- Көптілді ортадағы балалар үшін – себебі олар тілге тәуелсіз оқи алады.

Мысалы, егер сыныпта әртүрлі ұлт өкілдері оқитын болса, үнсіз кітаптар олардың барлығына түсінікті болады.

3. Үнсіз кітаптарды оқыту әдістері

Үнсіз кітаптарды тиімді пайдалану үшін мұғалімдер мына әдістерді қолдана алады:

1. Оқушыларға оқиғаны өздері баяндауға мүмкіндік беру – әр бала өз нұсқасын айтып, әртүрлі көзқарастарды салыстыру.
2. Диалог құру – мұғалім сұрақтар қойып, оқушыларды суреттерді талдауға жетелеу.
3. Әңгіме құрастыру – оқушылардан суреттерге сүйене отырып, мәтін жазуын сұрау.
4. Рөлдік ойындар – кейіпкерлердің іс-әрекеттерін сахналау арқылы олардың сезімдерін түсіну.
5. Суреттер бойынша дебат өткізу – әр оқушы оқиғаның мағынасын өз бетінше түсіндіріп, пікір алмасу.

Қорытынды

Үнсіз кітаптарды оқыту – оқушылардың қиялын, визуалды және сыни ойлау қабілетін, тілдік дағдыларын дамытуға көмектесетін тиімді әдіс. Олар білім беруде инклюзивтілік пен шығармашылық еркіндікті арттырады. Қазіргі замандағы ақпараттық кеңістікте визуалды оқудың маңызы күн санап артып келеді. Сондықтан үнсіз кітаптарды оқу бағдарламасына енгізу – заман талабына сай дұрыс қадам. Бұл оқушылардың оқу мәдениетін дамытуға, эмоционалды интеллектін арттыруға және олардың әлемді түсіну қабілетін кеңейтуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://www.livelib.ru/articles/post/64198-silent-books-o-chem-govoryat-tihie-knigi
2. https://www.ibby.org/fileadmin/user_upload/Silent_Books_ENG.pdf
3. https://www.tes.com/magazine/archived/power-silent-books-something-shout-about
4. https://www.darnelllmoore.com/a-book-is-a-small-tool-for-developing-our-ability-to-think/
5. https://improbable.com/2018/12/07/many-words-about-silent-books/

ӘОЖ 81-2

Баймуханова Индира Адасхановна

("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗАҚ ТІЛІ СИНТАКСИСІНДЕГІ ҚЫСТЫРМАЛАРДЫҢ ҚАТЫСЫМДЫҚ СИПАТЫ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі синтаксисіндегі қыстырмалардың қатысымдық сипаты қарастырылады. Қыстырмалардың сөйлемнің құрылымында, мағыналық және интонациялық ерекшеліктерінде қалай қолданылатыны көрсетіледі. Сонымен қатар, қыстырмалардың түрлі синтаксистік байланыстардағы қызметі мен олардың сөйлемдегі коммуникативтік мақсаттарға сай қолданылуы қарастырылған. Автор қыстырмалардың қазақ тіліндегі синтаксистік құрылымда маңызды орын алатынын және оларды қолданудың қатысымдық аспектілерін терең түсінудің оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруде тиімді болатынын атап өтеді. Мақала қыстырмалардың қатысымдық қызметін зерттеудің тіл білімінде маңызды мәселе екенін көрсетіп, оның қазақ тіл біліміндегі орнын анықтайды.

Тірек сөздер: қыстырма, сөз тіркесі, синтаксис, қатысымдық сипат, коммуникативтік қызмет.

Қазіргі қазақ тілінің синтаксисі көп аспектілі ғылым ретінде қалыптасып келеді. Синтаксис қарымқатынастың шынайы құралы ретінде зерттеле бастады. Яғни, синтаксис байланыстырып сөйлеудің құрылысын зерттейді. Синтаксистік құрылыс – синтаксистік тұлғалар мен тәсілдердің жиынтығы.

Қатысымдық бірліктер синтаксистік тұлғалар: сөз, сөйлем, мәтіндерден тұрады. Сөйлем – тілдік қарым-қатынастың жүзеге асуында өзіндік орны бар қатысымдық тұлға болып табылады. Бұл қатысымдық тұлға арқылы адамдар бір-бірімен пікір алысып, ой бөліседі. Сондай-ақ сөйлем басқа қатысымдық тұлғалармен тікелей байланыста болады, яғни ең алдымен мәтіннің негізгі құраушы элементтерінің бірі болып саналады. Кез келген сөйлемдегі ой белгілі бір мәтінде, мәтін ішінде ғана түсінікті.

Қыстырма сөз тіркесінің құрамы да, грамматикалық тұлғасы да әрқилы [1, 213]. Бірақ бұлардың барлығына ортақ заңдылық - әрқайсысы да сөйлем құрамында қалыптасып, қолданылу ерекшелігіне қарай қыстырмаға айналғандар. Олардың көбісінің-ақ белгілері белгілі бір септік жалғауында (қорыта келгенде, не дегенмен, т.б.), жіктік, тәуелдік жалғауларында (несін айтасың, бір ғажабы) немесе предикативтік тұлғада (солай бола тұрса да), адвербиалдық тұлғада (оның ұғымынша, соның айтуынша) келуі осы пікірді дәлелдейді [2, 42].

М.Томановтың пікірі бойынша, қыстырмалардың кейбірі ең әуелден-ақ, осы қызметте жұмсалып қалыптасты (мысалы: әрине, сірә,т.б.) деп айта алатын болсақ, қыстырма сөз тіркесінің арасында мұндай құбылыс байқалмайды. Біздің байқауымызша, о баста сөйлем құрамында жұмсалмай, тек қыстырма қызметінде қалыптасқан сөз тіркестері жоқ. Қазіргі әдеби тілімізде қыстырма қызметінде жұмсалатын сөз тіркестерінің қайсысы да сөйлем құрамында жұмсалып, келе-келе қолдануына қарай интонациялық жағынан ерекшеленген [2, 134]. Сөйтіп, қыстырма сөз тіркестерінің қалыптасу жолын сөйлем құрылысының даму, жүйелену тұрғысынан қарастырылғаны дұрыс деп есептелінеді. Мұның өзі қыстырмалардың сөйлем құрамынан бөлінбес синтаксистік категория екендігін көрсетеді. Қазақ тіліндегі қыстырмалар шартты түрде морфологиялық құрамына қарай есімді және етістікті қыстырмалар болып бөлінеді [3, 106-107].

1.Есімді қыстырма сөздерге: көбінесе, керісінше, мысалы, рас, расында, әлбетте, мүмкін, қысқасы, ендеше, сіздіңше, біздіңше, меніңше, бірінші (ден), екінші (ден), т.б. жатқызуға болар еді.

2.Етістік тұлғалас қыстырма сөздерге: сөйтіп (солай етіп), өйткені (олай еткені), дегенмен, демек сияқты, т.б. сөздерді жатқызуға болады. Сөз тіркесті қыстырмалардың құрылымдық сипаты төмендегіше ашылады:

1) Кейбір сөз тіркестері екі есім сөздің тіркесуінен құралады. Мысалы:бірғажабы, сол дағдымен, сонан соң, не пайда, т.б.

2) Кейбір тіркестер есім мен етістіктің құрамынан тұрады. Мысалы:былайша айтқанда, несін айтасың, жалпы алғанда, не қылғанмен, не дегенмен.

3) Тек қана етістік сөздерден тұратын сөз тіркестері де кездеседі: сайып келгенде, қорыта келгенде, т.б.

4) Шылау мен толық мағыналы сөздерден құралады: сонан соң, оның үстіне. Мұндай тіркестер сөз тіркестерінен гөрі сөйлемнің күрделі мүшелеріне, бір ритмикалық топтың элементіне жақын болып келеді.

М.Томанов қыстырма сөз тіркестерінің құрамында белгілі басыңқы сөздердің рөлі басым болатындығын атап көрсеткен. Есімдерден құралған сөз тіркестері көбінде (пайда, салдар, жоқ, дағды, ғажап, т.б.) осылар тәрізді абстракт сөздердің айналасына топталып, осылардың жетегінде болады. Етістік қыстырма сөз тіркестерінің басыңқы сыңары болып көбінесе (айту, қою, алу, келу, де) етістіктердің жіктік, шартты рай тұлғалары да кездеседі. Бірақ, бұлар өте сирек қолданылады. Қыстырма сөз тіркестерінің құрамында қолданылатын сөздер сілтеу, сұрау, белгісіздік есімдіктері кейбір үстеу тұлғалы сөздер. Дегенмен, қыстырма сөз тіркестерінің құрамында жұмсалатын сөздер санаулы ғана. Бұл қыстырма қызметінде сөз тіркестерінің барлығы бірдей жұмсала алмайтындығы және олардың өзі қалыптасқан,

тұрақталған болып келетіндігі.

Р.Сыздықова қыстырмалардың есім түбірлілеріне зат есім мен есімдіктің (не шара, амал қанша, амал не, амал нешік, бір жағы, бір жағынан), есім мен шылаудың (бақытымызға қарай, сорыма қарай, өкінішке орай), есім мен үстеудің (әлі есімде, күні бүгін), есім мен бейтарап сөздердің (сөз жоқ, не керек), үстеу мен үстеудің (ең алдымен, ең әуелі), сан есім мен зат есімнің (бірінші жақтан, екінші жақтан) тіркестерінен жасалған қыстырмалар жатады.

Етістік түбірлі қыстырмаларға есім және үстеу мен етістіктен (кім біледі, соры қайнағанда, шынын айтқанда, жалпы алғанда, бір сөзбен айтқанда, былайша айтқанда, жоғарыда айтқандай, т.б.) және етістік пен етістіктен (көріп отырсыз, қорыта айтқанда, қорыта келгенде, т.б.) жасалған қыстырмалар жатады.

Профессор Р.Сыздықова қыстырма сөз тіркестерін тұрақталған түрлері және жақтық, шақтық, жекеше-көпшелік жағынан құбылмалы немесе басқа түсіндірме сөздермен жойылып кете алатын тұрақсыз тіркес түрлері болады, - деп қарастырады.

1) Тұрақты қыстырма сөз тіркестеріне: сөз жоқ, не шара, амал қанша,амал не, амал нешік, не керек, ең алдымен, ең әуелі тәрізділер жатады.

2) Құбылмалы қыстырма сөз тіркестеріне: қорыта келсек (қорытып келгенде, қорыта айтсақ, қорыта айтсам, т.б.), сорыма қарай (сорыңа қарай, сорына қарай, сорымызға қарай), оның айтуынша (жұрттың айтуынша, сенің айтуыңша, т.б.), өздеріңізге мәлім (бұрыннан өздеріңізге мәлім, өздеріңізге мәлім болар, т.б.), шынын айтқанда, (шынымды айтайын, шынын айтсақ, шынын айтса, шынымды айтсам, т.б.) жатады [1, 42].

Құрылысы сөз тіркесті қыстырмалар да, сөйлем құрылымды қыстырмалар да тұрақты тіркестерден немесе мақал-мәтелдерден жасалады. Тар ұғымда алынатын фразеологиялық единицалар мен мақалмәтелдердің арасында үлкен айырым бар. Мақал-мәтел фразеологиялық единицалардан өзінің сөз қолданыс мағыналық жағынан ерекшеленіп тұрады.

Қазақ тіліндегі қыстырма сөздердің құрылысы бір сөзден, екі немесе одан да көп сөзден жасалады. Бір сөзді қыстырмалы сөз, құрылысы сөз тіркесті қыстырмалы сөз тіркесі, сөйлем құрылымды қыстырмаларды қыстырма сөйлемдер ретінде қарастырылады.

Қыстырмалар дегеніміздің өзі сөйлеушінің айтылған ойға әр алуан қатынасын білдіретін, сөйлем мүшелерімен синтаксистік белгілі тәсілдермен байланыспайтын жеке сөздерді де, сөз тіркестерін де, сөйлемдерді де айта аламыз. Алғыс, қарғыс, тілек мәнді тұрақты тіркес түрінде келген қыстырмалар қазақ тілінің сөздік қорында көп кездесіп отырады: бағың күйгір, жаққұрт келсін, атаңа нәлет, іске сәт, басыңа көріңгір, жүгермек келгір, атаңның көрі, тілеуің бергір, т.б.

Бұл тіркестердің қыстырма ретінде қолданылуы тек мәнмәтінде ғана байқалады. Себебі, бұлар жеке тұрғанда атқаратын функциясы басқа да, сөйлеу барысында басқаша болады. Олардың қыстырма ретінде қолданылуына көз жеткізу үшін мысалдар келтірейік. Мысалы, Атаңның көрі,кісілер қайда бұл үйдің? Көрдей ғой (Ә.Нышанов). Мұндағы қыстырма сөз түрінде келіп тұрған қарғыс мәнді тұрақты тіркес атаңның көрі сөйлеушінің кейігендігін білдіріп, сөйлемді тұтас кею мәніне айналдырып тұр.

Тіріде сыйласпаған туыс, көзіңе құм құйылсын, өлгеніңде жылама (Ш.С). Таң атқан соң қарасам, көзін ашпағыр, май жағылмаған етігім өкпелеп, түнде қашыпты да кетіпті (Қ.Е.). Қанжауғыр,баланың қай жылағаны есте тұратын еді (Ғ.М.). Көкжалды соғып алып кері қайттық. Содан кейін, көзіңіз жамандық көрмесін, қасқыр атаулы шаңымызға да жоламай кетті (Қ.Е.). ... қолдарыңнан келсе, құдай тілеуіңді берсін,осы бүгін оралыңдар (М.Ә.).

Міне, осы жоғарыда келтірілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, алғыс және қарғыс мәнді тұрақты тіркесті қыстырмалар адамның объективтік өмірге, басқа адамға деген әрқилы реалдық қатынасын білдіретін болғандықтан, олардың мағыналық қызметтері де әр алуан болады. Мысалы, көзіңе құм құйылсын, көзін ашпағырдеген қарғыс мәнді тұрақты тіркесті қыстырмалар кейіс, ренжу мәнін білдіріп, сөйлеушінің келесі біреуге қарым-қатынасын білдірсе, көзіңіз жамандық көрмесін, құдай тілеуіңді берсін деген алғыс, тілек мәнді тұрақты тіркесті қыстырмалар тыңдаушыға разы болған мәнде жұмсалып, яғни сөйлеушінің айтылған ойды эмоциялық жағынан қалай бағаланғанын білдіріп тұр.

Алғыс және қарғыс мәнді тұрақты тіркесті қыстырмалардың орын тәртібі жоғарыда көріп отырғанымыздай, олардың сөйлем ішіндегі орналасу тәртібі тұрақты емес. Кейде сөйлемнің басында келсе, (атаңның көрі, қан жауғыр), кейде сөйлемнің ортасында да келіп жатады (көзіңе құм құйылсын, көзіңіз жамандық көрмесін, құдай тілеуіңді берсін,т.б.). Ал бұлардың тыныс белгілеріне келетін болсақ, егер алғыс-қарғыс мәнді қыстырмалар сөйлемнің басында келсе, үтір арқылы ажыратылады, ал сөйлемнің ортасында келген кезде алдына және артына үтір қойылып, сөйлемнің басқа мүшелерінен оқшауланып ажыратылады.

Мақал-мәтелдерден қазақ халқының ақыл-ойы мен даналық тапқырлығы танылады. Қай тілде болмасын, мақал-мәтелдер тұрақты тіркестердің аясында қарастырылады. Өйткені, мақал-мәтелдердің қалыптасуының өзі – тарихи құбылыс. Дегенмен, олардың тұрақты тіркестерден айырмасы бар, ол – мақал-мәтелдердің құрамында енген сөздер өздерінің лексикалық мағынасын толық сақтап, сөйлем мүшесіне талдауға келетіндігі.

Ұқсас жағы ондағы сөздердің орын тәртібінің тұрақтылығы мен сыртқы формасының бірдейлігінде.

Демек, мақал-мәтел тұтасымен сөз тіркесінің сыңары, түйдегімен сөйлем мүшесі қызметінде жұмсалады. Сондай-ақ, мақал-мәтелдер сөйлемде оқшау сөз қызметін де жұмсалатындығы тілдік деректер арқылы дәлелді. Мақал-мәтелдердің құрамындағы семантикалық, структуралық тұрақты бір тұтас дүниеге айналған сөздерді синоним сөздермен алмастыруға көнбейді. Мақал-мәтелдердің сөйлемде қыстырма сөйлем болуының өзіндік ерекшелігі бар.

Біріншіден, мақал-мәтелдер көмекші сөздердің тіркесуі арқылы қыстырмалық қызметте жұмсалады. Мысалы: "Батпан құйрық, жол үстінде не қылғанжатқан құйрық", - дегендей, бұл не қылған майқалаш? Артын күтейік, - десті олар (Қ.Әміров). «Ер шекіспей, бекіспейді» деген, шекістім - сен жеңдің деймін,-дейді ішінен Қоңырқұлша, - міне қолым (І.Есенберлин). «Ағашқа мәуе бітсе, бәсеңбәсең» дегендей, төрт жылда төрт қара да табан ақы, маңдай теріміз, тамағымыз бен киімімізден артылмады (Ж.Жұмаханов).

Екіншіден, мақал-мәтелдер көмекші сөздердің тіркесуінсіз қыстырмалар қызметінде жұмсалады. Мысалы: «Жаман айтпай жақсы жоқ», егер адаса қалсаңыз, сонау көрінген обалардың біріне қарай маңдай алыңыз да, тарта беріңіз (Ә.Әбішев). «Байтал тұрсын, бас қайғы», молдекеңнің бес теңгелік ақ шапаны да әркімнің қолында кетті (С.Торайғыров). «Игіліктің ерте-кеші жоқ», жоспарыңызды қалдырып кетіңіз (Ғ.Мұстафин).

Қорыта айтқанда, қазақ тіл білімінде қыстырма сөйлемдер арнайы зерттелгенімен, оның зерттеу нысаны ретінде жай сөйлемдер немесе қыстырынды сөйлемдер алынды. Мақал-мәтелдердің сөйлемдегі қыстырма сөйлем ретінде жұмсалуы, оның әр түрлі мағыналық реңктері, негізгі сөйлеммен мағыналық бірлікте жұмсалуы сөз болмаған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақтілінің грамматикасы. II. Синтаксис. – Алматы: Ғылым, 1967.

2. Томанов М. Қазақ тіліндегі қыстырма сөздер мен сөз тіркестері және қыстырмасөйлемдер туралы //ҚазССР Ғылым Академиясының хабарлары, 1961, No3, 42-6.

3. Есенов Қ. Қыстырма сөйлемдердің құрылысы жайында. Кітапта: Қазақтілі грамматикасы бойынша зерттеулер. –Алматы: Ғылым, 1975.

ӘОЖ 81-139

Байниязова Б.Қ

Жәния Әубәкірованың авторлық мектебі, Алматы қ., kystaubaikyzy@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК КЕШЕНДЕР

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілін оқытуда оқу-әдістемелік кешендерді (ОӘК) қолданудың тиімділігі қарастырылады.Дәстүрлі және цифрлық білім беру ресурстары, сондай-ақ олардың оқушылардың үлгерімі мен мотивациясына әсері талданады. Зерттеу интерактивті тапсырмаларды, цифрлық платформаларды және мультимедиялық материалдарды қамтитын аралас оқыту тілді меңгеру тиімділігін арттыратынын көрсетті. Алынған нәтижелер аралас білім беру технологияларын одан әрі дамыту және оқу материалдарын білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу қажеттілігін растайды.

Түйін сөздер: қазақ тілі, оқу-әдістемелік кешен, цифрлық оқыту, аралас әдістер, тілдік құзыреттілік.

Қазіргі білім беру үрдістері оқу материалын сапалы меңгеруді және білім алушылардың негізгі құзыреттерін дамытуды қамтамасыз ететін тиімді оқу- әдістемелік кешендерді (ОӘК) құруға бағытталған. Қазақстанның көптілді қоғамы жағдайында дәстүрлі әдістерді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың қабылдау ерекшеліктеріне бейімделген заманауи педагогикалық технологияларды да ескеруі тиіс қазақ тілін оқыту үшін ОӘК әзірлеу және қолдану ерекше маңызға ие.

Қазақ тілін үйренуде оқу-әдістемелік кешендерді пайдалану оқу процесін жүйелендіруге, оны қолжетімді әрі тиімді етуге мүмкіндік береді. Оларға коммуникативтік дағдыларды дамытуға, тілдік ортаны қалыптастыруға және мемлекеттік тілді меңгеру деңгейін арттыруға бағытталған оқулықтар, жұмыс дәптерлері, цифрлық ресурстар және әдістемелік ұсынымдар кіреді. Сонымен қатар, цифрлық білім беру платформалары, интерактивті тапсырмалар және мультимедиялық қосымшалар сияқты инновациялық технологиялардың интеграциясы ерекше рөл атқарады [1], бұл неғұрлым серпінді және ынталандыратын білім беру процесін құруға ықпал етеді.

Қолданыстағы оқу-әдістемелік кешендерді талдау, олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтау, сондай-ақ оларды жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірлеу қазақ тілін оқыту әдістемесі саласындағы ғылыми зерттеулердің маңызды бағыты болып табылады. Осы тақырыпты зерттеу тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың неғұрлым тиімді тәсілдерін айқындауға, сондай-ақ білім алушылардың әртүрлі білім деңгейлері мен санаттары үшін оңтайлы әдістемелік шешімдерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Қазақ тілін оқыту үшін ОӘК дамыту қолданыстағы бағдарламалар мен әдістемелерді талдаудан бастап, оларды сынақтан өткізумен және білім беру процесіне енгізумен аяқталатын бірнеше кезеңнен өтеді. Қазіргі уақытта дәстүрлі баспа оқулықтарынан аралас және цифрлық оқыту форматтарына көшу үрдісі байқалады, бұл оқушылардың мотивациясын арттыру және оқу процесін заманауи жағдайларға бейімдеу қажеттілігіне байланысты [2].

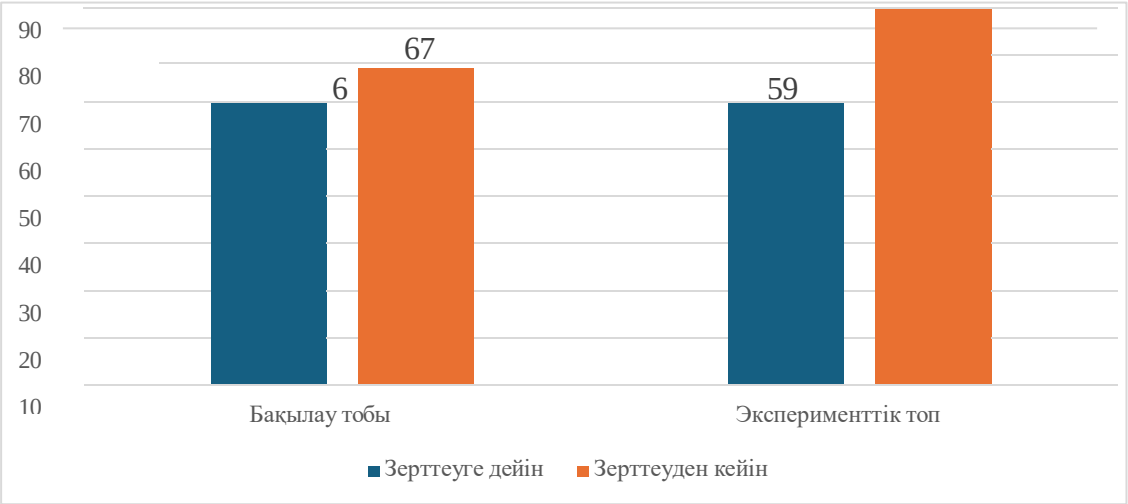
Қазақ тілі бойынша оқу-әдістемелік кешендердің мазмұны мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес айқындалады және фонетикалық, лексикалық, грамматикалық және коммуникативтік дағдыларды қоса алғанда, тілдік құзыреттіліктің барлық аспектілерін қалыптастыруға бағытталған [3]. ОӘК құрылымында оқу процесін ұйымдастыру, оқытудың барынша тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін әдістемелер мен тәсілдерді таңдау бойынша егжей-тегжейлі нұсқауларды қамтитын оқытушыларға арналған әдістемелік ұсынымдар маңызды орын алады. Соңғы жылдары сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған коммуникативті және белсенді тәсілдер тұжырымдамалары белсенді дамып келеді, бұл оқушылардың әртүрлі коммуникативті жағдайларда тілді еркін меңгеру дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

ОӘК-нің маңызды элементтерінің бірі – әртүрлі форматтарда ұсынылуы мүмкін оқу құралдары [4]. Дәстүрлі түрде олар материалды кезең-кезеңімен игеруге арналған оқулықтар мен жұмыс дәптерлерін қамтиды. Қазіргі жағдайда цифрлық оқу құралдары, мультимедиялық курстар және интерактивті жаттығулар, тесттер, бейне дәрістер және оқытудың ойын түрлерін ұсынатын электрондық платформалар ерекше рөл атқара бастайды. Цифрлық технологиялар әр оқушыға материалды игерудің жеке қарқынын ескеруге мүмкіндік беретін, сондай-ақ әртүрлі тілдік ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін бейімделген оқыту мүмкіндігін

қамтамасыз етеді [5].

Аталған деректерді өңдеу келе, зерттеу аясында 8-сынып оқушылары арасында қазақ тілін оқытуда әртүрлі оқу-әдістемелік кешендердің (ОӘК) тиімділігін бағалау жүргізілді. Зерттеуге екі топқа бөлінген 27 оқушы қатысты: бақылау (13 оқушы) және эксперименттік (14 оқушы). Зерттеудің негізгі мақсаты бақылау тобында қолданылған дәстүрлі ОӘК тиімділігін және эксперименттік топта қолданылған баспа және цифрлық материалдарды қамтитын аралас оқу- әдістемелік кешенді салыстыру болды. Зерттеу процесі жаңа әдістемелер енгізілмес бұрын оқушыларға тестілеуді және оқу кезеңі аяқталғаннан кейін соңғы тестті жүргізуді қамтыды. Бақылау тобында дәстүрлі оқулықтар мен жұмыс дәптерлері пайдаланылды, ал эксперименттік топта оқыту стандартты оқу құралдарына қосымша электрондық білім беру платформаларын, интерактивті тапсырмаларды және мультимедиялық материалдарды пайдалана отырып жүргізілді.

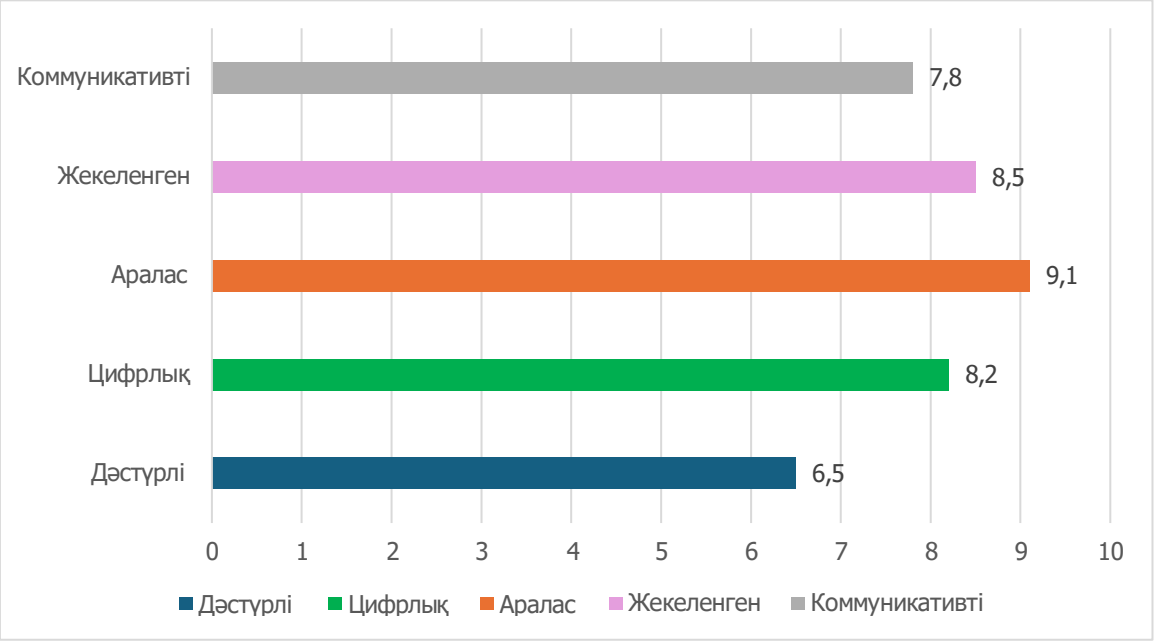
Ең алдымен оқушылардың үлгерім дәрежелері тест сұрақтарының негізінде жүргізілді. Сұрақтардың жалпы саны – 25. Зерттеу нәтижелері 1-суретте көрсетілген.



Сурет-1 – Білімгерлердің зерттеуге дейінгі және кейінгі үлгерім көрсеткіштерін салыстыру диаграммасы (орташа балл)

1- суретте көрсетілгендей, зерттеуге дейінгі және кейінгі үлгерімді талдау бақылау тобында орташа балл 60-тан 67-ге дейін өскенін көрсетті, бұл 12% өсімге сәйкес келеді. Эксперименттік топта бұл көрсеткіш 59-дан 80-ге дейін өсті, бұл өсімнің 21% құрайды. Бұл цифрлық және дәстүрлі ресурстарды қамтитын оқытудың біріктірілген тәсілі материалды игеруге тиімдірек ықпал ететінін көрсетеді.

Зерттеу әдістерінің тиімділік дәрежесі 10-баллдық шкала негізінде оқушылардың функционалды сауаттылық деңгейлері, қызығушылық және белсенділік деңгейлерінің негізінде құрастырылды. Нәтижелер 2-суретте көрсетілген:



Сурет-2 – оқытудың әртүрлі әдістерінің тиімділік диаграммасы

2- суретте көрсетілгендей, оқытудың әртүрлі әдістерінің тиімділігіне қосымша жүргізілген талдау аралас әдістің ең жоғары баға алғанын көрсетті (10- нан 9.1), бұл оның тиімділігін растайды. Цифрлық және жеке әдістер де жоғары өнімділікті көрсетеді (сәйкесінше 8.2 және 8.5), ал дәстүрлі әдістің тиімділігі төмен болып шықты (6.5). Бұл нәтижелер оқу процесін жаңғырту және қазақ тілін оқытуда жаңа технологияларды белсенді енгізу қажеттігін айғақтайды.

Осылайша, зерттеу нәтижелері дәстүрлі және цифрлық оқыту құралдарын біріктіретін аралас оқу-әдістемелік кешеннің тиімділігін растайды. Мұндай ОӘК қолдану оқушылардың үлгерімін арттырып қана қоймай, олардың қазақ тілін үйренуге деген ынтасын арттырып, оқу процесін қызықты әрі серпінді етуге мүмкіндік береді. Алынған мәліметтер негізінде қазақ тілін оқыту практикасына аралас білім беру әдістемелерін енгізу, сондай-ақ олардың тілдік құзыреттерді меңгерудің ұзақ мерзімді нәтижелеріне әсерін одан әрі зерттеу ұсынылады.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері қазақ тілін оқытуда біріктірілген оқу-әдістемелік кешен (ОӘК) шеңберінде дәстүрлі және цифрлық ресурстарды интеграциялаудың тиімділігін растады. Бұл тәсілді қолдану білім алушылардың үлгерімін арттыруға ғана емес, сонымен қатар білім беру процесін серпінді және қызықты ете отырып, тілді үйренуге тұрақты мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқытудың әртүрлі әдістерін талдау цифрлық білім беру платформаларын, интерактивті тапсырмаларды және мультимедиялық материалдарды қамтитын оқытудың біріктірілген форматы материалды игеру тиімділігі тұрғысынан дәстүрлі әдістерден айтарлықтай асып түсетінін көрсетті. Бұл зерттеулер сонымен қатар оқу-әдістемелік кешендерді оқушылардың жас және когнитивтік ерекшеліктеріне бейімдеудің маңыздылығын көрсетеді, бұл мемлекеттік тілді меңгеру үшін дараланған және өнімді жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

Алынған нәтижелер негізінде қазақ тілін оқыту процесіне аралас білім беру технологияларын одан әрі дамыту және енгізу ұсынылады. Дәстүрлі және цифрлық құралдардың оңтайлы үйлесіміне, сондай-ақ тілді тереңдетіп оқыту үшін пәнаралық байланыстарды кеңейтуге бағытталған оқытушыларға арналған әдістемелік ұсыныстарды әзірлеуге ерекше назар аудару қажет. Болашақта инновациялық білім беру технологияларының оқушылардың тілдік құзыреттілігін ұзақ мерзімді дамытуға әсері бойынша зерттеулерді жалғастырған жөн, бұл қазіргі заманғы білім беру жүйесі жағдайында қазақ тілін оқытудың неғұрлым тиімді стратегияларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Жұмашова З. и др. Challenges and recommendations for teaching and learning Kazakh as a second language // *International Journal of Society, Culture & Language*. – 2023. – Т. 11. – № 2 (Themed Issue on Language, Discourse, and Society). – С. 119- 131.

2 Айтим А. Developing methods for automatic processing systems of Kazakh language // *Вестник КазАТК*. – 2024. – Т. 133. – № 4. – С. 254-265.

3 Сулейменова Г. С. Effectiveness of teaching kazakh onomastics and toponyms to university students // *Вестник университета Ясави*. – 2023. – Т. 4. – № 130. – С. 318-328.

4 Thompson Burdine J., Thorne S., Sandhu G. Interpretive description: A flexible qualitative methodology for medical education research // *Medical Education*. – 2021. – Т. 55. – № 3. – С. 336-343.

5 Mirzayevna M. Innovative technologies in foreign language teaching methodology // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – № 12. – С. 465-467

ӘОЖ 81-139

Байсерикова А.Г.
(Абай атындағы мамандандырылған дарынды балаларға арналған қазақ тілі мен әдебиеті тереңдете оқытатын мектеп – гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ДЕҢГЕЙІ: ВИРТУАЛДЫ ОРТА ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

Аннотация. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың жаңа деңгейі – жасанды интеллект пен виртуалды ортаны тиімді пайдалану арқылы тілдік дағдыларды жетілдіру. Мақалада білім беру процесінде қолданылатын заманауи технологиялардың артықшылықтары, олардың оқушының танымдық белсенділігіне және шығармашылық ойлау қабілетіне әсері қарастырылады. Жасанды интеллектке негізделген платформалар, чат-боттар, мобильді қосымшалар, сондай-ақ виртуалды және толықтырылған шындық құралдары қазақ тілін тереңдете оқытуда тың мүмкіндіктер ашуда.Виртуалды шындық, жасанды интеллектке негізделген платформалар, интерактивті тапсырмалар мен онлайн ресурстар қазақ тілін тереңдете оқыту барысында оқушылардың тілдік құзыреттілігін жетілдіруге мүмкіндік береді. Мақалада оқыту процесінде қолданылатын тиімді технологиялық әдістер, олардың артықшылықтары мен болашақта білім беру саласында қолдану мүмкіндіктері талданады. Цифрлық ресурстарды қолдану арқылы оқушылардың қазақ тілін үйренуге деген қызығушылығы мен ынтасы артып, оқу нәтижелері жақсарады.

Тірек сөздер: деңгей, мемлекеттік тіл, ұлттық стандарт, жүйе, сапа, құзыреттілік.

Жасанды интеллект – әдетте адамдарға жүктелетін когнитивті тапсырмаларды шешумен айналысатын информатика саласы. Мұндай тапсырмаларға оқыту, үлгі құру және үлгіні тану жатады. Заманауи ұйымдар әртүрлі көздерден үлкен көлемдегі деректер жинайды: смарт сенсорлар, бақылау құралдары, жүйелік журналдар және адам жасаған мазмұн. Жасанды интеллекттің мақсаты деректерден мағына шығаратын өздігінен білім алатын жүйелерді құру болып табылады. Содан кейін жасанды интеллект бұл білімді адам сияқты жаңа мәселелерді шешу үшін қолдана алады. Мысалы, жасанды интеллект технологиясы адамның сөйлеуіне тиімді жауап бере алады, түпнұсқа суреттер мен мәтінді жасай алады және нақты уақыттағы

деректер негізінде шешім қабылдай алады. Жасанды интеллект — компьютерлер мен машиналардың адам сияқты интеллектуалды әрекеттерді орындау қабілеті. Жасанды интеллект алгоритмдері мен модельдері деректерді талдау, үйрену, шешім қабылдау, табиғи тілде сөйлесу және басқа да тапсырмаларды орындау үшін қолданылады.

Қазақ тілі – бай, ауқымды болғандықтан, оны цифрлық технологияларға бейімдеу трансформациялық әлеуетке ие. Цифрлық технологиялар тілдің сақталуына, үйренем деушілерге қолжетімді, ыңғайлы болуына, жиі қол-даныста болуына ықпал етеді. Қазақ тілін цифрлық платформаларға интеграциялау оның танылуына, қолданылуына жақсы әсер етеді және қазіргі заманғы коммуникация арналарына мейілінше интеграциялайды. Бұл жас ұрпақты тіліміздің маңызы мен ерекшелігін ұғынуға, сөйлеуге, үйренуге ынталандыратыны сөзсіз. Сонымен қатар қазақ тілін жасанды интеллект, ақпараттық технологиялар және табиғи тілді өңдеу саласында қолдану білім беру, экономика және мәдениеттің дамуына айтарлықтай ықпал етеді, практикалық маңызы да өлшеусіз. Цифрлық технологияларды пайдалана отырып қазақ тілін дамытуға, әлемнің динамикалық тілдік ландшафтына өз үлесімізді қоса аламыз. Бұл біздің әлеммен байланысымызды нығайтып, географиялық шекараларды еңсеруге мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Жасанды интеллектінің (ЖИ) негізгі түрлері:

1. Тар ЖИ: Белгілі бір тапсырмаларды орындауға арналған, мысалы, дауыстық көмекшілер (Siri, Google Assistant) немесе бет танып білу жүйелері.

2. Жалпы ЖИ: Адамның интеллектуалды қабілеттерін толықтай имитациялай алатын, бірақ қазіргі уақытта әлі дамымаған.

ЖИ-дің қолдану салалары өте кең, оның ішінде медицина, білім беру, қаржы, көлік және т.б. бар. Жасанды интеллект технологиялары адамдардың өмірін жеңілдетіп, тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаруда.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ-ді қолдану оқушылардың білімін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, және тілдік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл мақалада ЖИ-дің қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданудың тиімділіктері қарастырылады.

1. Жеке оқыту

Жасанды интеллект оқушылардың деңгейі мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқыту бағдарламаларын құра алады. Мысалы, ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдыларына қарай тапсырмалар мен жаттығулар ұсынылады. Бұл әдіс әрбір оқушының өз қарқынында оқуына мүмкіндік береді.

2. Тілдік дағдыларды дамыту

ЖИ-ді қолдану арқылы оқушылардың тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын дамытуға болады. Мысалы, автоматтандырылған тіл үйрету платформалары мен қосымшалары арқылы оқушылар қазақ тілінде сөйлесуді, тыңдауды және жазуды үйрене алады. ЖИ алгоритмдері грамматикалық қателерді түзетіп, дұрыс сөйлем құрастыруға көмектеседі.

3. Әдебиетке қызығушылықты арттыру

Жасанды интеллект әдеби шығармаларды талдауда және түсінуде көмек көрсете алады. Оқушыларға белгілі бір шығарманың мазмұнын, кейіпкерлерін және тақырыптарын түсінуге арналған интерактивті құралдар ұсынылуы мүмкін. Мысалы, ЖИ негізіндегі әдебиет талдаушысы оқушыларға шығармаларды тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

4. Шығармашылық қабілеттерді дамыту

ЖИ шығармашылық жазу тапсырмаларын орындауға көмектеседі. Оқушыларға тақырып берілгенде, ЖИ оларға идеялар мен шабыт бере алады. Сонымен қатар, ЖИ-дің көмегімен оқушылар өз шығармаларын бағалап, жетілдіре алады.

5. Уақытты үнемдеу

Мұғалімдер үшін ЖИ-дің көмегімен оқу процесін ұйымдастыру жеңілдейді. Автоматтандырылған тестілеу жүйелері мен бағалау құралдары мұғалімдердің уақытын

үнемдеп, оқушылардың жетістіктерін жылдам бағалауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары оқу процесінде жасанды интеллектті пайдалану өзекті бола бастады. Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту контекстінде ЖИ оқу тиімділігін арттырудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады. Жасанды интеллектінің оқу үдерісіне енгізудің негізгі артықшылықтары мен әдістеріне тоқталуға болады. Жасанды интеллект әрбір оқушыға жеке көзқарас – табысты оқудың кепілі. Жасанды интеллект оқушылардың білім деңгейін, қызығушылықтары мен қабілеттерін талдай алады, бейімделген оқу материалдары мен тапсырмаларын ұсына алады. Бұл әр оқушының қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді және оқу процесін тиімдірек және қызықты етеді. Оқытудың көп уақытты қажет ететін аспектілерінің бірі – жазба жұмыстарын бағалау. ЖИ грамматикалық және стилистикалық қателерді автоматты түрде тексеріп, жылдам кері байланыс береді. Бұл мұғалімдердің уақытын үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларға өз қателерін түсіну және оларды түзету бойынша ұсыныстар алу арқылы материалды тез меңгеруге көмектеседі. Жасанды интеллект қазақ әдебиеті классиктерінің мәтіндерін, аудиокітаптарды және бейне сабақтарды қамтитын оқу материалдарының ауқымды дерекқорына қолжетімділікті қамтамасыз ете алады. Бұл әртүрлі форматтар оқушыларға ақпаратты жақсы қабылдауға және пәнге деген қызығушылықты дамытуға көмектеседі. Чатботтар сияқты интерактивті қолданбаларды сауалнамалар, викториналар және оқушыларың оқу процесіне қатысуын ынталандыратын басқа әрекеттерді жүргізу үшін пайдалануға болады. Оқушылар нақты уақыт режимінде сұрақтар қойып, оларға жауап ала алады, ыңғайлы оқу ортасын жасайды. ЖИ күшті және әлсіз жақтарын анықтай отырып, оқушылардың үлгерімі туралы деректерді жинап, талдай алады. Бұл мұғалімдерге оқу үрдісінің сапасын арттыра отырып, оқыту әдістерін түзетуге мүмкіндік береді. Оқушылардың үлгерімін уақыт бойынша бақылауға болады, бұл проблемаларды дер кезінде анықтауға және қажетті шешімдерді ұсынуға көмектеседі. Қазақ тілі мен әдебиеті мәдени контекстпен тығыз байланысты. ЖИ Қазақстанның мәдени аспектілері, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері туралы қосымша ақпарат бере алады, бұл материалды түсінуді тереңдетеді және оны бай және қызықты етеді.

Қорытындылай келе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқу-тәрбие үрдісінің жаңа көкжиектерін ашады. Жасанды интелекттіні оқытуды жекелендіруге, күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға, ресурстарға қолжетімділікті кеңейтуге және интерактивті ортаны құруға көмектеседі. Бұл технологияларды оқу үдерісіне енгізу оның тиімділігін арттырып қана қоймай, оны оқушылар үшін қызықты әрі мазмұнды ете алады. Болашақта интеллектіні одан әрі дамыту Қазақстандағы және әлемдегі білім беруді трансформациялауда шешуші рөл атқарады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллекті қолдану білім беру процесін тиімді әрі қызықты етеді. ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдылары мен шығармашылық қабілеттері артып, жеке оқу жолдары қалыптасады. Білім беру саласында ЖИ-ді қолдану – болашақтың қажеттілігі, және оның мүмкіндіктерін пайдалану арқылы біз сапалы білім алуға қол жеткізе аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құнанбаева С.С. Қазақ тілін оқытудың инновациялық әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1999.
3. Иманбекова Г. Тілді меңгертудегі заманауи әдіс-тәсілдер. // «Білім беру технологиялары» журналы, 2021.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
5. Смирнова Е.А., Петров В.В. Цифрлық білім беру технологиялары. – Мәскеу: Педагогика, 2020.
6. Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Атамұра, 2013.

ӘОЖ 81-139

Бейсенұлы Жақып
("Қазақ тілі мен әдебиеті" кафедрасының
қауымдастырылған профессор м.а PhD
Филология және гуманитарлық ғылымдар факультеті,
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Қазақстан, Тараз)
Қуанышбек Нұрдәулет Қаныбекұлы
(қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының
2 курс студенті
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Қазақстан, Тараз)

МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ХАЛЫҚТАР АРАСЫНДАҒЫ РУХАНИ МҰРА РЕТІНДЕГІ РӨЛІ

Аннотация. Мақалада мақал-мәтелдердің халық мәдениетіндегі орны мен маңызы қарастырылады. Әсіресе, түркі халықтарының мақал-мәтелдерінің өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтары, олардың тарихи және мәдени байланыстары зерттеледі. Мақалдардың халық арасындағы қарым-қатынасты нығайтудағы рөлі, сондай-ақ әлем халықтарының мақал-мәтелдерін салыстыру арқылы түрлі халықтардың ортақ ойлары мен даналығын көрсету туралы айтылады. Түркі халықтарының, әсіресе қазақ, өзбек, түрік, және мажар тілдеріндегі мақал-мәтелдердің мазмұндық жағынан ұқсастықтары мен айырмашылықтары талқыланып, олардың мәдениетаралық байланыс пен түсіністік қалыптастырудағы маңызы көрсетіледі.

Тірек сөздер: мақал-мәтел, түркі халықтары, мәдени байланыс, тарихи тамырлас, аударма.

Дүниежүзінің қай халқы болса да, өз мақал-мәтелін жоғары бағалаған, керекті жерінде заң орнына қолданған. Оның басты себебі – халық мақал-мәтелді рухани ақылгөйі деп түсінген, реті келгенде, «екі ауыз сөз» ердің құнын да шешіп кеткен.

Көптеген мақал-мәтелдерді салыстырып, зерделеп қарағанда, асыл сөзде, терең ойда шекара болмайтын сияқты болып көрінеді. Бұл жерде «мына мақал – мына тілден қабылданды» деп үзілді-кесілді айтудың өзі қиын. Біл нәрсе ғана анық. Ол – мақал-мәтелдердің өз бастауын зиялылардың сөздерінен алғандығы. Көптеген тілдерде мақал-мәтелдердің ой-түйсігінің бір жерден шығуы, ұқсауы негізінен екі түрлі жолмен пайда болса керек деген қорытындыға келдік. Біріншіден, халықтардың тікелей қарым-қатынасы арқылы. Бұл жерде әрбір халықтың өткен тарихи кезеңдерін де естен шығаруға болмайды. Қазақстан пен Орта Азия тарихында Жібек жолының маңызы да аз болған жоқ.

Зерттеулерге қарағанда, түркі тілдері араб, парсы тілдерімен тығыз, тең қарым-қатынаста болған. Түркі тілдерінің бұлай қанат жаюына «Жібек жолының» маңызы да күшті болған. Жібек жолы араб-парсы елдерімен сауда-экономикалық қатынастарда да күшейе түсті. Көптеген жазба деректерде Оңтүстік Қазақстан мен Жетісу, жалпы Орта Азияның қалаларын араб елдері және Иранмен, Кавказбен, Византиямен, Сібірмен, Қытаймен, Моңғолиямен, Шығыс Түркістанмен тығыз сауда байланыстарын дамытып, халықаралық саудасында Жібек жолының күшті рөл атқарғаны дәлелденді.

Екіншіден, озық ойлы кісілер дүниенің төрт бұрышының қай жерінде жасаса да, олардың ой-пікірінің бір-бірімен түйісіп жататынын көреміз.

Озық ойлардың тоғысуының жолдары өте көп. Оны халық мақал-мәтелдерінің өзі айтып, өзі дәлелдеп отырады. Түркі тілдері мен басқа тілдерді салыстырғанда, озық ойлы, ортақ пікірлер туындап жатады. Махмұд Қашқаридың «Диуанында» көрсетілген мына мақал әлемге тараған.

Диуанда: Тағ тағқа kawушмас,

Кіші кішігä kawушур.
Қазақта: Тау таумен қауышпас,
Кісі мен кісі қауышар.
Өзбекте: Тоғ тоққа ковушмайды,
Одам одамға ковушади.
Түрікте: Dag daga kavusmaz,
Insan insana kavusur.
Татарда: Тау тауга кушылмас,
Адәм адәмгә кушылар.

Башқұртта: Тау тау менән кушылмай,
Кеше кеше менән кушыла.
Тувада: Ийн догның бажы чоок-даа болза дээшпес,
Ийй кижиниң аразы ырың-даа болза көржүр.
Қазақшасы: Екі таудың басы жуықта болса (да) тиіспес,
Екі кісінің арасы жырақта болса (да) көрісер.
Қырғызда: Эки тоо кошулбайт,
Эки киши көрүшөт.

Бұл жерде біздің айтпағымыз олардың бір-бірімен айнымай айтылған лексика-грамматикалық құрылымы емес, басқа, екінші жағы. Ол дәуірге, өмірге байланысты мәселелер. Шындығына келгенде, бұл мәселені мақалдың өзі-ақ шешіп тастаған сияқты. «Тау тауға қауышпайды», ал «адам адамға қауышады» деген тармағының жүгі өте ауыр. Демек, адам баласы әлемнің қайсы бұрышында жасаса да, бір-бірімен кездесуі, көрісуі мүмкін деп дәл айтқан. Бұл пікір қазақта мықты дамыған: «Ат баспаймын деген жерін үш басады, ер көрмеймін деген жерін үш көреді».

Түркі мақал-мәтелдерін жинап, сақтап, зерттеп, әлем тілдеріне аударуда түріктердің орны бөлек. Түркі халықтарының ішінде ең алғаш «Оғызнаме», «Китәб Дәдәм Коркуд» эпостары, «Көроглу» дастандары ерекше аталған. «Китаби Коркуд» немесе «Китаби Дәдә Горгудты» әзірбайжан, түрік ғалымдары «Нақылдар жинағы» деп атаған.

«Китаби Коркутты» алғашқы зерттеуші В.В.Бартольдпен қатар Диц өзінің қолжазбасын «Аталар созю» («Слова предков») деп атап, онда бірнеше мың мақал-мәтелдердің бар екендігін сипаттап жазып, сонан 400 мақалды неміс тіліне аударып, бастырғандығы белгілі. Түрік ғалымдары алғашқылардың бірі болып Вольфганг Мидердің «Мақалдардың әлем энциклопедиясына» жоғары баға беріп, онда 18500-ден артық «әлем мақалдарының» жинақталып, жүйелі түрде зерттелгенін атап өтеді.

Дүние жүзі ойшылдарының мақалдар жөнінде жылы лебіз білдірмегені кемде-кем. 1597 жылы Фрэнсис Бэкон «Эсселер» деген еңбегінде: «Халықтың даналығы, тілінің өткірлігі мен рухы оның мақалдарында ашылады» деп жазса [1], Иржи Глуски «Латын тіліндегі қосымшасымен Ағылшын, француз, неміс, итальян, испан және орыс мақалдарының салыстырмалы кітабы» деген еңбегінде: «Әлем мақалдарын салыстырмалы түрде зерттеу, олардың кейбір жағдайларда халықтардың арасында өзара түсінісу мен жақындасуына үлес қосатын фактор ретінде қаралуы мүмкін» деген болатын [2].

Салыстырмалы паремиология (мақал зерттеу, мақалтану) әлем халықтарының, оларды бөліп тұрған шекаралар мен қашықтықтарға қарамастан және олардың әр түрлі даму жағдайларына немесе саяси және экономикалық жүйелерінің әр түрлі формаларына қарамастан, көп нәрсесі ортақ екендігін және бір үлкен жанұяға ұқсайтынын көрсетеді. Европа халықтарының мақал-мәтелдері көптеген ғалымдардың зерттеу нысанына айналды.

Мақалдардың бір тілден екінші тілге ауысуы – заңды құбылыс. Ол қоныстың жақындығына, бір-бірімен барыс-келіске, қатынасқа байланысты. Мәселен, Аристотельдің еңбектерінде «Бір қарлығашпен жаз болмас» – «One swallow does not make a summer» – «Одна ласточка весны не делает» деген мақал келтірілген [3]. Бұл мақалды Аристотель гректерден алған деп жазды. Дұрысына келгенде, бұл түріктердің төл мәтелі. Алдымен гректерге, соңынан

басқа тілдерге кірісіп кеткен.

Түрікше: Bir kirlangicia yaz gelmez.
Бір қарлығашпен жаз келмес.
В.В.Радловта: Бір қырлаңқыш-ыла јаз кälмäз.
Бір қарлығашпен көктем келмес.
Ағылшынша: One swallow does not make a summer
Немісше: Eine schwalbe macht noch keinen sommer.
Французша: Une hirondelle ne fait pas le printemps.

Роман-герман тобындағы тілдерді, семит-хамит немесе түркі тілдерімен салыстырғанда жасалу тәсілдері бір-біріне ұқсамаса да, мазмұндарында жақындық жақтары күшті сезіледі. Олардың көпшілігі: адамдық, адалдық, батырлық, білім, ақыл-ой, парасат сияқты жағымды, оң қасиеттерге жетелеу; опасыздық, ұрлық, өтірік, өсек, т.б. жақсы көре алмау сияқты жағымсыз, теріс қасиеттерден сақтандыру мақсатында. Деректерге қарағанда, «қасиетті, киелі мақал-мәтелдердің» негізінде Хадистің шарифіндегі сөздері жататынын байқау қиын емес.

Абай өзінің отыз алтыншы сөзінде: «Пайғамбарымыз салалалаһу ғалайһи уәсәлләмнің хадис шарифінде айтыпты: «Мән лә хаячун уәлә иманут ләһу» деп, яғни кімнің ұяты жоқ болса, оның иманы да жоқ деген. Біздің қазақта өзінің мақалы да бар: «Ұят кімде болса, иман сонда», яғни ұяты жоқтың – иманы жоқ деген мақалмен ұштасып жатады» [4]. Абай ұят – иманның бір мүшесі екендігін түсінікті тілмен дәлелдеп береді.

Зерттеулерге қарағанда, өсиетнама мақсатында қолданылатын мақал-мәтелдер өз бастауын Құран-Кәрім мен Хадистен алған.

Араб мақал-мәтелдері түркі халықтарына жат емес. Бірнеше араб мақал-мәтелдерін келтірейік.

Уақыт – ұлағатты ұстаз.

Әр талдың өз құрты бар, әр елдің өз ғұрпы бар.

Көзден таса – көңілден жат.

Өзгені танудан өзіңді ұғу қиын.

Адамның ақылын – ісінен, білімін – сөзінен танисың.

Халықты хан билейді, ханды ғалым билейді.

Араб және парсы тілдері, әсіресе түркі тілдерінің даму тарихында айтарлықтай қызмет атқарғанын кезінде бірқатар көрнекті шығыстанушы ғалымдар атап көрсеткен болатын.

Түркі тілдері мақал-мәтелдерінің құрамында араб, парсы сөздері көптеп кездеседі.

Ауру қалса да, әдет қалмайды.

Ант бұзған оңбайды, салт бұзған сорлайды.

Жат асыңа қарайды, дос басыңа қарайды.

Орта Азия мен Қазақстан түркі халықтары парсы әдебиетімен терең қарым-қатынаста болған. Фирдоусидің «Шахнамасы», Низамидің «Ескендірнама», «Жүсіп-Зылиха», «Кәлилә мен Димна» ерте замандардан-ақ өзбек, түркімен, қазақ тілдерінде жырланып, төл туындысындай болып кеткен.

Парсы халықтары мақал-мәтелдерге өте бай болған. Парсының атақты фольклорисі Әли Ақбар алпыс мың мақал-мәтелді жинап, төрт томдығын басып шығарған. Академик В.А.Гордлевскийдің «Персидские пословицы» деген еңбегі көп тілдерге аударылған. Біздің айтпақшы болғанымыз – парсы мақал-мәтелдерінің көпшілігі түркі тілдерімен мазмұндас, сарындас болып келеді.

Парсы тілімен сарындас мақал-мәтелдер:

Ескіні еске алмай, жаңа жадыңа түспейді.

Қызыл гүл – жердің дәулеті, асыл жар – ердің сәулеті.

Жақсы лепес – жарым ырыс.

Жеті дәруіш сиса да бір кілемге, екі патша симайды бір елге.

Жомарт бергенін айтпас, ер айтқанынан қайтпас.

Ал Еуропаға осыдан он ғасыр бұрын қоныс аударған мажар халқы мен қазақ мақалдарының ұқсастығы тарихи тамырластықты көрсетеді.

Мақалдардың бір бөлігі мажар және қазақ халқының моральдық-этикалық байланыстарының сәйкестігінен түсіндіріледі деуге болады. Мәселен, «Қызым саған айтам, келінім сен тыңда» (қазақ) – «Қызыма айтам, келінім сен ұқ» (мажар). Алайда мажар тілінде мұның басқаша түрі де орын тапқан: «Ұлына айтады, келіні ұғады». Қазақ халқындағы келінге деген қарым-қатынастың ерекшелігі осы мақал арқылы көрінеді. Бұл мақалдың мажар тілінде осы мағынада қолданылатынын айту керек. Әрине, негізінде келін мен ене арасындағы байланыс жатқан бұл мақалдың мағынасы кейініректе кеңейіп, бір нәрсені тыңдаушыға тура қаратпай, жанама түрде айтуға қатысты қолданыла бастағаны мәлім.

«Таспен ұрғанды аспен ұр» деген мақалды қазақтың «Жақсылыққа жақсылық – әр адамның ісі, жамандыққа жақсылық – ер адамның ісі» деген ашық мағыналы мақалмен түсіндіруге болады. Екіншіден, қазақ халқы үшін астың, дастарханның мәні зор екендігін көрсетеді. Мажар тілінде бұл мақал былай кездеседі: «Кім саған тас лақтырса, қайта нан лақтыр». Қазақ тіліндегі мағынамен айтылатын мақалда тастан нанның құдіретінің күшті екендігі де сезіледі. Қазақта «Қарғыстың үлкені: Нан ұрсын!» осы ойымызды айғақтайды.

Тәлім-тәрбиеге қатысты мақалдардың қатарына қазақ тіліндегі «Жаста берген тәрбие жас қайыңды игендей» мақалын жатқызуға болады. Ал мажар тіліндегі «Кәрі теректі ию қиын» деген мақалдың осы мағынадан алшақ еместігін ұғамыз. «Анасына қарап қызын ал, аяғына қарап асын іш» деген мақал мажар халқында екінші тармағынсыз айтылады: «Анасына қарап қызын ал». Қазақ тілінде «Отырған қыз орнын табар» деген мақал мажар тілінде айтылуы біраз басқаша, бірақ қазақ түсінігіне жақын: «Күткен қыз қамал алар».

Бұлардан басқа образды ойлауы, ойды жеткізуі жағынан мынадай ұқсас мақалдарды келтіруге болады:

1. «Жыламаған балаға емшек бермейді» (қазақ) – «Үндемеген баланы анасы түсінбес» (мажар).

2. «Жел соқпаса шөптің басы қимылдамайды» (қазақ) – «Жел соқпаса құрғақ жапырақ сыбдырламайды» (мажар).

3. «Тауықсыз да таң атады» (қазақ) – «Қораз шақырмаса да таң атады» (мажар).

4. «Қарға баласын аппағым дейді» (қазақ) – «Жапалаққа да өз баласы ең әдемі көрінеді» (мажар).

5. «Өлі арыстаннан тірі тышқан артық» (қазақ) – «Өлі арыстаннан тірі ит артық» (мажар).

6. «Шегірткеден қорыққан егін екпес» (қазақ) – «Құстан қорықсаң, тары екпе» (мажар) т.б.

Мақалдар мен тіркестерді салыстыру барысында «жеті» санының жиі кездесетінін байқауға болады. Қазақта «жұт жеті ағайынды» деген сөз бар. Мажар тілінде «Жеті жамандық болады» дейді біреуді қорқытқанда. Егер мажарлар жинала қалғанда жетеу болса, бір-біріне «зұлымдардай жетеуміз» дейді. Егер жеті адам бірігіп бір жерге бара жатса: «Жамандық жетеу жүреді» деп қалжыңдайды. Сонымен қатар, ерекше жолы болғыш адамды «анасының жетінші баласы» дейді. Қазақта әйел затының төзімділігі, қажырлылығы туралы «Әйел қырық шырақты» деген мақал болса, мажарлар: «Әйелдің жеті терісі бар» дейді. Әрине, әр халықтың тұрмыстық, ұлттық ерекшелігіне байланысты мақалдары да өзгеше, кейде тіпті кереғар келіп жатады. Мәселен, қазақ: «Әке қарғысы – оқ, ана қарғысы - боқ» десе, ал мажар халқында «Ана қарғысы орнын іздейді» деген мақал бар.

Қорыта келе, мақалдарды салыстыру арқылы екі халықтың арасында тарихи тамырластық, рухани байланыс мықты екендігіне көзіміз жете түсті десек, мақалдар халықтың тарихын, мәдениетін дәл, сенімді түрде жеткізетін ауыз әдебиетінің асыл қазынасы. Мақал-мәтелдер, міне, осылай өздерінің аз сөзбен көп мағына беруі, көркемдігі мен көсемдігі арқылы халықтардың алтын қазынасына айналған. Асыл сөздің де жақсы адамдай еш жаттығы болмаса керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бэкон Ф. Эсселер. 1597.

2. Луский И. Латын тіліндегі қосымшасымен ағылшын, француз, неміс, италян, испан және орыс мақалдарының салыстырмалы кітабы. 1971.
3. Аристотель. Поэтика.
4. Абай. Қарасөздер. Поэмалар. Алматы: Ел, 1993.

ӘОЖ 82-32

Бейсенұлы Жақып
("Қазақ тілі мен әдебиеті" кафедрасының
қауымдастырылған профессор м.а PhD
Филология және гуманитарлық ғылымдар факультеті,
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Қазақстан, Тараз)
Шералы Аружан Нұржанқызы
(қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының
2 курс студенті
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Қазақстан, Тараз)

КӨНЕ ӘДЕБИЕТТЕГІ МИФТІК МЕТАМОРФОЗА

Аннотация. Мақалада мифтік сана мен мифологиялық ұғымдардың эволюциясы қарастырылады. Ежелгі архаикалық мифтердің ерекшеліктері, олардың адам мен табиғат, аспан мен жер арасындағы бірлікті түсінуімен байланысты сипаттары талданады. Сонымен қатар, мифтің уақыт өте келе өзгеріп, адам санасының дамуына қарай түсіндірмелі және этиологиялық сипат алғаны көрсетіледі. Қазақ фольклоры мен жазба әдебиетіндегі мифологизмнің рөлі қарастырылып, оның поэтикаға, бейнелі ойлауға, дүниетанымға әсері анықталады. "Ер Төстік", "Алпамыс батыр" секілді шығармалардағы мифологиялық сюжеттер, метаморфоза құбылысы, аруаққа сыйыну сенімі мен түс көру мотивтері талданады. Қазақ мифологиясының халық дүниетанымындағы орны мен оның әдебиетке ықпалы зерттеледі.

Тірек сөздер: мифология, фольклор, метаморфоза, мифтік сана, батырлар жыры.

Ежелгі архаикалық мифтің белгілері былай сипатталады: “Олар мыналар: мифтік уақыт пен мифтік сана, мифтік ұғым мен мифологиялық ұғым; осылардан барып мифтік дәуірде аспан мен жер - бір, адам мен табиғат - бір деп түсіну басым. Сол себепті ежелгі классикалық мифтің мазмұны-әлемнің жаратылуы, алғашқы адамның дүниеге келуі мен оның жасампаздығы болып келеді” [1]. Адамзат қоғамы мен адам санасы ілгерілеген сайын мифтің де мазмұны өзгере түсті. Мифтік сананың алғашқы дәуірінде адам мен табиғатты бір деп түсіну басым болса, кейінірек адам өзін қоршаған ортадан бөліп алып, табиғаттағы аң, құс, басқа да заттардың өзінің ерекше екенін түсіне бастады, өзін қоршаған ортаға қарсы қойып, айналадағы заттардың шығу тегін, әр түрлі құбылыстардың мәнін ашуға талпына түсті. Түсіндірмелі, этиологиялық мифтердің шығуын ғалымдар осылайша пайымдайды. Біз келтіріп отырған бұл анықтама метаморфозаның түп тамырын көрсетуге мұрындық болады.

Ұлттық әдебиеттану және фольклортану ғалымдарында мифология туралы әр түрлі пікірлер айтылуда. М.Тілеужанов мифологиялық түсініктердің жөн-жосық, наным-сенім, ырымдарда, ауыз әдебиетінің басқа жанрларында көрініс табуын сөз етсе, Б.Уахатов қазақтың халық өлеңдерінің поэтикасында мифологиялық түсініктердің өзгеріп қолдануын сөз етеді [2].

“Мифтегі оқиғалардың болатын шағы - мифтік дәуір. Ол қасиетті уақыт деп есептелген, себебі барлық заттардың пайда болуы, осы күнгі түр-түсі, ерекшелігі сол заманда орныққан деп түсіндірілген” деп жазады С. Қасқабасов [1].

Мифологизм, белгілі дәрежеде әдебиет үшін көркемдік әрі танымдық қызмет атқарып

келді және бұл қызметін әлі де жалғастыруда. Әсіресе, фольклорда мифологизмнің әсері белсенді болды. Фольклордық туындылардың қай-қайсысында да мифологиялық ойлау айқын. Біз әдебиетті бейнелі ойлаудың жемісі десек, оның алғашқы сатысы – фольклорда бейнелі ойлау түрімен адамдар өзін қоршаған әлемді тануға ұмтылды. Фольклорлық мұраларға, философия мен әдебиеттің дамуына мифологизмнің қосқан үлесі ерекше. Фольклорлық шығармалар – халық ақыл-ойының, қабілетінің жиынтығы, қазынасы. Көне дәуірлерден адамдар жады арқылы сақталып жеткен ертегілер мен аңыздардан, эпостық туындылардан мифтік танымның көрініп отыруы заңдылық. “Мифтер тайпалардың қасиетті рухани қазынасын құрайды. Олар ұлттың дәстүрімен, ырым-жоралғылармен тікелей байланысты”[3]. Бұл – С.Токарев, Е.Мелетинский пікірлері. Миф зерттеушілерінің пікірі бойынша, миф таза түсінік күйінде кездесе бермейді. Қазақ фольклорындағы мифологизмнің көріністері дегенде, ең алдымен ертегілерді, аңыз, хикаяларды, сонан соң тұрмыс-салт жырларын, эпостарды, ырым-тыйымдарды еске алуға болады.

Көне ертегілер мен алғашқы қауымдық мифтердің ара жігін ажырату қиын. Ертегілердің мифтік нанымдар негізінде туғанына зерттеушілердің көпшілігі күмән келтірмейді. Өйткені, көне ертегілер мен алғашқы дәуірдегі мифтер арасындағы оқиғалар желісі бір-бірімен үндесіп отырады. Әлемдік әдебиетке назар салсақ, мифологиялық ойлау адам санасында сәулеленіп, сол арқылы фольклорлық туындыларға сіңісіп кеткенін көреміз. Мифологиялық ойлаудағы басты нысан – табиғат пен адам. “Мифтік санаға табиғат пен рухтың бірлігі тән. Осыдан барып оның негізі болып теңдік заңы саналады (Закон тождества). Өзінің даму жолында мифтік сана екі түрлі сатыдан өтеді деуге болады. Бірінші кезеңде рух пен табиғат толық тең. Екінші кезеңде адамның табиғат қойнауынан алшақтауына байланысты жаңағы айтқан теңдік бұзыла бастады” [1] деген С. Қасқабасов пікіріне әр кезеңде туындаған фольклорлық туындылар нақты дәлел бола алады.

Табиғатқа табыну қазақ мифтерінде ерекше орын алады. Ш.Уәлиханов қазақтар арасындағы шамандық дін туралы айта келіп, оның дүниеге келуі табиғатқа жалпылай және жекелей сыйынуға байланысты дейді [4]. Табиғаттағы зат пен құбылыс атаулы адам сияқты түйсінеді, тіршілік етеді деген түсініктің өзі табиғатқа табыну, табиғат пен рухты тең деп түсіну сенімімен туындаған. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, шамандық сенім – қазақтардың дүниетанымы, яғни мифологиясы.

Көне дәуірлерден жеткен фольклорлық мұралардың бір саласы – ертегілер. Ертегілердегі жануарлардың адамға, адамның жануарға айналуы, табиғаттың барлық жанды-жансыз затымен тілдесе беру, небір ғажайып оқиғалар мифтік санадан туындаған сенім. Фольклорлық туындыларда мифтік қаһармандар бейнесіне де ерекше назар аударылады. Қазақ мифологиясында көп ұшырасатын мифтік қаһармандар – Көлтаусар, Желаяқ, Таусоғар, Саққұлақ. Аталған кейіпкерлер халықтық қаһарманға дос болып, оған көмектесіп, арман-мақсатына жеткізеді. “Күн астындағы Күнікей қыз”, “Ер Төстік”, “Қараүйрек” ертегілерінде бұл кейіпкерлер оқиға барысында көрініп отырады. Ертегі кейіпкерлеріне қиналған сәтінде тылсым, ғажайып күштер көмек көрсетіп, жөн сілтейді. Кейде мифтік бейнелер жағымсыз, қаскөй әрекеттерімен көрінеді. Мысалы, Жезтырнақ, Жалмауыз кемпір, Жеті басты Дәу, т.б… Мифтік аң – құстар да фольклорлық туындыларда айтылады (жеті басты айдаһар, самұрық, т.б).

Көне дәуір ертегісі болып саналатын “Ер Төстіктен” алғашқы кездегі адамдардың дүниетанымын анық аңғарамыз. Бұл ертегіде мифтік таным жетекші орынға шыққан. Мұндағы метаморфоза Жылан Бапы хан елінде көрінеді. Бапы хан бүкіл әулетімен әуелі Төстікті жылан болып қарсы алады. Сонан кейін барып, адамға айналады. Мифтік желілерді жүйелі түрде атап көрсетсек, олар мыналар: 1. Төстікке перінің қызы Бекторының жолығуы; 2. Жалмауыз кемпірден қашқан Төстіктің жер астына түсіп, жылан Бапы хан еліне келуі; Адамның жыланға айналу оқиғасы; 3. Шалқұйрыққа тіл бітіп, Төстікке жөн сілтеуі; 4. Төстікке достардың табылуы, көмектері; 5. Төстіктің зәулім бәйтерек басындағы алып қара құстың балапандарын ажалдан құтқарып, құстың көмегімен жер үстіне шығуы; 6. Шойынқұлақты өлтіруі. Халықтық мифологиядағы "үш әлем” туралы сенім “Ер Төстік” ертегісінен орын

алған. “Ер Төстік” оқиғасы өзінің дүниеге келген дәуірінде шындық ретінде қабылданған. Перілер әлемі – Бекторы, жер үсті әлемі – Төстік, жер асты – әлемі жылан Бапы хан, т.б. бейнелермен бедерленеді. Сорқұдық – мифологиялық мекен. “Ер Төстік”, т.б. ертегілерде суреттелетін зәулім бәйтерек – үш әлемді жалғастырып тұратын “ғарыштық” немесе “әлемдік” ағаш [5]. “Әлемдік ағаш” туралы мифтік ұғым қазақ ертегілері мен шамандық нанымында да кездеседі” [1]. Метаморфоза қазақ ертегілерінің түгеліне жуық ортақ сюжет десе деболады.

Мифология тек ертегілермен ғана шектеліп қалған жоқ, эпостық туындыларға да сіңісті. Батырлар жырының ішіндегі ең көнесі болып саналатын “Алпамыс батырдағы” мифологизмге ерекше тоқталған жөн. Мифтік сенім негізінде әр қилы мифтік кейіпкерлер бейнесі жасалды, небір тылсым күш иелері, кереметтер айтылды. Табиғат тылсымы, пайғамбар, әулиелердің кереметі жаратушы күш құдыретіне тәуелді деген түсінік тамыр алды. “Алпамыс батыр” жырынан осы айтқанымызға нақты мысалдар келтіре аламыз [6]. Байбөрі мен Аналық құдайдан бала сұрап, әулиеден әулиеге түнейді. Баба Шашты түкті Әзиз аян береді.

Жырда Алпамыс батыр тұлғасына осындай мифтік ұғым дарытылған. Аян беріп тұрған әулие қолма-қол ғайып болып кетеді. Аңызға сүйенсек, ғайып болып кету құдіретіне ие – елден асып, ерекше болып жаратылған жандар (әулиелер, т.б). Ғайып болу да метаморфоза мысалы болып табылады. Бабай Шашты түкті Әзиз “Қобыланды батыр” жырынан да ұшырасады. Бұл әулие туралы көптеген аңыздар бар. Алпамыстың пірі – Ғайып ерен қырық шілтен. Бұл жырдағы мифтік сарындарды жүйелеп қарайық:

1. Алпамыстың дүниеге келуі, ерекше сипаты.
2. Тайшық ханның Алпамысты түсінде көруі.
3. Ғайып ерен қырық шілтеннің Алпамысқа қиын жерлерде көмек көрсетуі.
4. Алпамыстың түс көруі.

Ғайып ерен қырық шілтен, діни түсінік бойынша, тірі аруақтар санатындағы рух. Ол жай адамдардың көзіне көрінбейді, қасиетті адамдар ғана көре алады. Ғайып ерен қырық шілтен - әрқашан да халыққа сүйкімді адамды қорғаушы, қолдаушы. “Алпамыс батыр” жырында Алпамысты “отқа күйдірмейтін”, “суға батырмайтын”, “шапса – қылыш, атса – оқ өткізбейтін” осы Ғайып ерен қырық шілтеннің кереметі:

Ғайып ерен қырық шілтен
Қолтықтан сүйеп демеді.
Алпамысты зындан түбіне жібергенде:
Ғайып ерен қырық шілтен
Баланы жолдан ұстады.

Зынданда ата-бабасынан медет тілеп зарланған Алпамысқа Ғайып ерен қырық шілтен мысықты жұмсайды:

Мысықты жұмсап отырған –
Ғайып ерен қырық шілтен.

Сонымен қатар, Алпамысты қолдаушылар – аруақтар:

Кетпесін деп бала өліп,
Аруақтар тұрды қозғалып.

Аруаққа сыйыну, олардан медет тілеу – халықтық мифологияның бір қыры. Қазақтардың аруаққа сыйыну сенімі туралы Ш.Уәлиханов “Тәңірі” (Құдай), “Қазақтардағы шамандықтың қалдығы” мақалаларында сөз қозғайды. “Аруақ – ата-баба рухы, басқа қиын-қыстау іс түскенде, жан қиналғанда: “Аруақ, қолдай гөр, қолтығымнан демей гөр” деп айтады… Аруақтардың рухы бар деп, ескі жұртты баспайды” [4]. Бұдан әрі ғалым аруақтар (онгондар) құдіретті күш иелері ретінде тірілерге көмектеседі деген наным негізінде оларға арнап құрбандық шалынатынына тоқталады. Ұлықтар мен мықтылар о дүниеге аттанған соң құдіретті аруаққа айналады. Мысалы, Баба шашты түкті Әзиз – тірісінде қасиетті әулие ретінде өмір сүрген адам. Бұлардан басқа Қорқыт, Домалақ ене, Арыстан баб т.б. халық сыйынатын ұлы аруақтарға айналғанына дәлелдер көп. Аруақтарға сыйыну көне сақ дәуірінде қалыптасқан сенім. “Жерлеу материалдарына қарағанда, сақтарда ата-баба аруағына, отбасылық-рулық әулиелер мен желеп-жебеушілерге сыйыну ғұрыптары болған” [7].

Фольклорда түс көрудің орны айрықша. “Алпамыс батыр” жырында Тайшық хан Алпамысты түсінде көріп, өзінің ажалы сол баладан болатынын біліп, алдын-ала әрекет жасайды. Бәрібір түсінде көргені өңінде келеді. Ендігі кезекте түс көру Алпамысқа ауысады. Ол түс көріп, ауылының ауыр халін сезеді. Түс Тайшық ханға болатын оқиғаны анық көрсетсе, Алпамысқа ишара түрінде көрінеді:

Алпамыс батыр түс көрді, Түсінде жаман іс көрді Төсегінің үстінде Бір күшіген құс көрді.

…Алдағы болар Алпамыс әрекеті де түсте аян етіледі. Жанына жақын ет бауыр адамдардың жаманшылыққа ұшырауы түс арқылы баян етілетініне “Қыз Жібек” жырынан мысал келтіруге болады:

Мен бүгін түс көрдім, Түсімде жаман іс көрдім, Төлеген мінген көк жорға ат Ер тоқымсыз бос көрдім… …Қолымдағы тұйғынның Заулап келіп аспаннан Желкесін қиды бидайық. Бұл – Жібектің түсі.

Эпостық жырлардағы түс – болар оқиғаны бұлжытпай көрсететін маңызды процесс. Бұдан халық сенімінде түс үлкен орын алатынын аңғарамыз. Көрген түсті жорудың да маңызы зор. “Түс жорудың қазақтар арасында үлкен мәні бар, ел ішінде арнайы мамандар – түс жорушылар да ұшырасады. Бұрынғылардың айтуынша, түс жору Перғауынның түсін болжаған Жүсіп пайғамбардан басталады” [4] деп жазады Х.Досмұхамедов. Діни аңыздарда Жүсіп пайғамбарға Алла-тағала түс жору ілімін қондырған делінеді. “Қобыланды батыр”, “Қозы Көрпеш – Баян сұлу” жырларында да түс көру мен оны жору айрықша мәнге ие. Қобыланды батырға таң алдында түсінде аян беретін – жеті кәміл бабасы:

Көк есегі астында, Ақ сәлдесі басында, Сырлы асасы қолында, Өзі хақтың жолында, Жеті кәміл бабасы Келді жетіп қасына.

Жеті кәміл бабасы Қобыландыға елінің қазіргі жайын баяндап, реніш білдіреді.

“Қозы Көрпеш – Баян сұлу” жырында Сарыбайдың ханымы:

Мен шошыдым түсімнен бүгінгі күн, –

деп, алдағы болар қасіретті сезеді. Сарыбай өлімін естіртуші тазша:

Мен түсімнен шошыдым бүгінгі күн,

Менің сәлдем басымнан жерге түсті, –

дегенде, оны Сарыбайдың ханымы жақсылыққа бұра жориды. Тазша түсінде көрген сияқты қылып:

Қолымнан жібек баулы сұңқар қашты

… Түсімде бір тұңғиық суға кеттім, -

деп, Сарыбай өлімін тіке айтпай, түсті тілге тиек етіп, жанамалай айтады.

“Едіге батыр” жырында да Едігенің көрген түсі қаһарманның алдағы тағдырын болжайды:

Мен бүгінгі түсімде Алтынды ер, Ақ боз ат Жалынан тартып мініппін Ақ сұңқар құс болыппын Көкке таман ұшыппын, Көкте жүрген періште Оларға барып сөйлесіп, Онан да ары ұшыппын Төбедегі қоңыр қаз Көк жүзінде іліппін, “Тор” тауына қоныппын, Төс етіне тойыппын.

“Бұл түс – Едігенің ұлы жеңісінің, қаһармандық даңқының алдын-ала ишара етілген нышаны”(Р.Бердібаев). Көне дәуірлерден халық санасында қалыптасқан бұл сенім – мифологизмнің бір көрінісі. Адам тағдыры Жаратушы иенің қолында, оны пенделеріне түс арқылы аңдатып отырады деп түсіну мифтік санаға тән. Неміс психологы В. Вунд еңбектерінде түс көру және аффективті халдің миф генезисімен тығыз байланыстылығы ерекше көрсетіледі. Түс – жаратылыс тылсымдарының бірі. Адамдардың түсінігінше, адам ұйықтағанда оның рухы “жаны” денесінен бөлініп, аспан әлеміне ұшады. Періштелерге жолығып, тағдырынан хабар алады. Жорылатын түстің белгілері – таң алдында көрінеді, белгілі бір оқиға аян етіледі. Түс жорушылар мұндай анық түсті періштелер көрсететін түс дейді.

Қорыта келе, көркем әдебиетте мифологиялық уақытқа тән мифологиялық ойлау мен мифтік сана көркемдік, танымдық тұрғыда көрініс берсе, бұл әдебиет әлемі үшін жаңалық

емес. Табиғаттағы заттар мен құбылыстар адам сияқты саналы рух деп пайымдаған анимистік сенім тек қана мифтік құбылушылықты көркемдік компонент ретінде ұсынған жоқ, сондай-ақ поэзиядағы, прозадағы бейнелеу тәсілдерін де туындатты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. Алматы, 1984.
2. Уахатов Б. Қазақтың халық өлеңдері. Алматы, 1974.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия. М., 1997.
4. Уәлиханов Ш. Таңдамалы. Алматы, 1985.
5. Қазақ халық ертегілері. Алматы, 1986.
6. «Алпамыс батыр». Алматы, 1982.
7. Қазақстан тарихы. Алматы, 1996. 1 т.

ӘОЖ 82.091.21

Бейсова Перизат Санатовна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҒАБИТ МҮСІРЕПОВТЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ҚУАТЫ

Аннотация. Ғабит Мүсіреповтің тілдік және көркемдік қуаты туралы мақала оның шығармашылығын тереңінен талдауға бағытталған. Мақалада жазушының әдебиетке қосқан үлесі, тілдің байлығы мен көркемдік ерекшеліктері қарастырылады. Ғ.Мүсіреповтің шығармаларында ұлттық тіл мен мәдениеттің сақталуы, адамгершілік пен әлеуметтік мәселелерді көтеруі, сондай-ақ әдеби стиль мен тілдің көркемдік күшінің жоғары деңгейде пайдаланылуы ерекше назарға алынған. Жазушының сөз саптауы, сөздік қоры және сөйлем құрылымы арқылы қазақ әдебиетіне қосқан жаңалығы мен әсері туралы да айтылады. Мақала Ғ.Мүсіреповтің шығармашылығының қазақ әдебиетіндегі орны мен оның әдеби тілдің дамуына әсерін зерттейді. Бұл мақала оқырманға Ғ.Мүсіреповтің тілдік және көркемдік ерекшеліктерін терең түсінуге көмектеседі, әрі оның шығармаларының қазіргі әдебиетке әсерін ашып көрсетеді.

Кілт сөздер: тілдік қуат, көркемдік қуат, әдебиет, шығармашылық, сөз саптауы, әлеуметтік мәселелер.

Ғабит Мүсірепов — қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, жазушы, драматург және публицист. Ол қазақ әдебиетінің дамуына зор үлес қосып, ұлттық әдебиетке жаңа леп әкелді. Шығармашылық жолында Мүсірепов әртүрлі жанрларда еңбек етіп, прозалық, драмалық, эссе жанрларында талай туындылар жазды. Оның шығармалары адамгершілік, ұлттық рух, әлеуметтік мәселелер мен қоғамның өзгерістерін терең әрі көркем тілмен бейнелейді. Ғ.Мүсіреповтің шығармашылығының басты ерекшелігі — оның тілдік ерекшеліктері мен көркемдік қуаты. Жазушы қазақ халқының дәстүрін, мәдениетін және тілін шығармаларында үлкен шеберлікпен көрсетуімен танымал.

Ғ.Мүсіреповтің тілдік және көркемдік қуаты қазақ әдебиетінің өзегіне айналған мәселе. Бүгінгі таңда шығармашылығының терең мәні мен ықпалы әртүрлі зерттеулер мен талдаулардың нысаны болып табылады. Жазушының тіл қолданудағы шеберлігі, ұлттық тіл мен мәдениетке деген құрметі қазіргі әдебиетшілер үшін өте маңызды. Ғ.Мүсіреповтің тілдік қуаты мен көркемдік ерекшеліктері қазіргі кезеңде де өз маңыздылығын жоғалтпайды,

сондықтан бұл тақырыптың өзектілігі ерекше. Сонымен қатар, оның шығармашылығы қазіргі әдебиеттегі стиль мен тақырыптардың дамуына да айтарлықтай әсер етті. [1]

Ғабит Мүсіреповтің шығармашылығындағы басты ерекшеліктердің бірі — оның сөз саптауы. Жазушы өз туындыларында қазақ тілінің нәзік құрылымдарын, сөздердің мағыналық тереңдігін жоғары деңгейде қолдана білген. Мүсіреповтің тілі дәл, әсерлі, бейнелі болып келеді. Ол әр сөздің салмағын сезініп, терең ойды жеткізу үшін сөзді орнымен қолдана білді. Жазушының тілінде әсіресе бейнелі сөздер мен метафоралар көп кездеседі. Оның сөйлем құрылымы көркем және оқырманды бірден тартып алады. Ғ.Мүсіреповтің шығармашылығында тілдің көркемдігі мен әуезділігі ерекше орын алады. Ол қазақ тілінің бай сөздік қорын, халықтың ауыз әдебиетінен келген тіркестер мен сөздерді шеберлікпен пайдаланды. Бұл тілдің әртүрлі қабаттарын өз шығармаларында қолдана отырып, Мүсірепов қазақ тілін жаңа деңгейге көтерді. Ғабит Мүсірепов қазақ тілінің байлығын шығармашылығында шеберлікпен пайдаланды. Оның туындыларында сөздің тек қана мағынасы емес, оның дыбыстық үйлесімі мен әуезділігі де үлкен рөл атқарады. Әдебиетте тіл тек ақпарат берумен шектелмейді, ол сондай-ақ шығарманың эмоционалдық күйін, көңіл-күйін, ойды жеткізу құралы болып табылады. Мүсіреповтің шығармаларында тіл арқылы терең ойлар мен адамдық құндылықтар көрсетіледі. Ол сөздің қуатын, мән-маңызын жақсы түсініп, қолданды. Бұл оның шығармаларының көркемдік деңгейін арттырып, оқырманға әсер қалдыруға мүмкіндік берді. Мүсірепов шығармаларында тілдің мәдени және ұлттық рөлі де айқын көрінеді. Қазақ халқының рухани әлемін, салт-дәстүрін, тұрмысын оның тілінде толық ашуға тырысқан. Ол өз шығармаларында қазақ тілінің тарихи тереңдігін, мәдениетінің байлығын көрсете отырып, әдебиетке тілдің маңызды рөлін дәріптеді. [2]

Ғабит Мүсірепов өз шығармаларында ұлттық тілдің сақталуы мен дамуына ерекше көңіл бөлді. Оның туындылары қазақ халқының дәстүрі мен мәдениетін, тұрмыс-салтын көрсетеді. Мүсіреповтің шығармашылығында ұлттық сөз қолданыстары мен фразеологиялық тіркестер молынан кездеседі, бұл тілдің тереңдігі мен байлығын айқындайды. Жазушы өзінің шығармашылығында ұлттық ерекшеліктерді, қазақ халқының рухани әлемін тіл арқылы көркемдей алды. Ғ.Мүсірепов қазақ тілінің дамуына үлкен үлес қосты. Оның тілінде қазақ халқының көне дәстүрлері мен бай ауыз әдебиетінің іздері көрініс тапқан. Әсіресе, жазушының кейіпкерлерінің сөйлеу тілі — олардың ұлттық ерекшеліктерін көрсететін маңызды фактор. Мүсірепов кейіпкерлерінің тілінде ұлттық болмыс, салт-дәстүр, тұрмыс ерекшеліктері айқын байқалады. Бұл ұлттық тілдің сақталуы мен дамуына бағытталған маңызды қадам болды. Осылайша, Ғабит Мүсірепов қазақ тілін әдебиетте жаңа деңгейге көтеріп, оның байлығын, әсемдігін көрсетіп, ұлттық тілдің дамуына зор үлес қосты. Ғабит Мүсіреповтің көркемдік стилі қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. Оның шығармаларындағы стильдің басты ерекшелігі — қарапайымдылық пен тереңдіктің, қарапайым сөздердің мағыналық тереңдігінің үйлесімі. Жазушының тілінде қарапайым халықтың тіл байлығы мен дәстүрлі сөз саптаулары кеңінен қолданылған, бұл оның туындыларын халыққа жақын етеді. Әрбір шығармада Мүсірепов сөздің әсемдігі мен мазмұнын шебер үйлестіре отырып, оны оқырманға ұтымды жеткізеді. [3]

Жазушының шығармашылығында негізгі тақырыптар адамгершілік, адалдық, ізгілік, халықтық дәстүрлер болып табылады. Оның стилінде көркем сөз арқылы кейіпкерлердің жан дүниесі мен ішкі сезімдерін, қоршаған орта мен әлеуметтік шындықты бейнелеуде ерекше шеберлік байқалады. Мүсіреповтің шығармаларында эстетикалық мән мен идеялық мазмұн бір-бірімен тығыз байланысты. Оның әдебиетке қосқан ең үлкен жаңалығы — сөз өнерінің көркемдік тұрғысынан бай болуы. Ғ.Мүсіреповтің шығармаларында әлеуметтік мәселелер мен адамгершілік құндылықтар ерекше орын алады. Жазушы өз туындыларында қоғамдағы әділетсіздік, теңсіздік, адамның рухани өмірі, өмірге деген көзқарас туралы мәселелерді көтеріп, оларды кейіпкерлерінің іс-әрекеттері мен ойларында ашады. Мүсірепов қазақ қоғамындағы әлеуметтік өзгерістер мен дәстүрлердің ықпалы туралы көп жазды. Ол ұрпақтар арасындағы байланыс, отбасындағы тәрбиенің маңызы, еңбек адамдарының қоғамдағы орны сияқты мәселелерді өз шығармаларында терең көтерді. Сонымен қатар, жазушы адамгершілік

құндылықтарға ерекше мән берді. Ол әртүрлі кейіпкерлер арқылы ізгілік, адалдық, махаббат, құрмет секілді маңызды қасиеттерді көрсетті. Мүсірепов өз туындыларында тек әлеуметтік мәселелер ғана емес, сонымен қатар адамның ішкі әлемін, рухани әлемін, өмірдегі моральдық құндылықтарды да терең зерттеді. Ол кейіпкерлерінің өмірін, күресін және адамдар арасындағы қарым-қатынастарды күрделі әрі шынайы етіп бейнеледі. Ғабит Мүсіреповтің көркем сөзді қолдану ерекшелігі оның шығармаларының айрықша ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Жазушының тілі шебер, бейнелі, әрі терең. Ол әрбір сөзді, әрбір сөйлемді ерекше мән-мағынаға толтырып қолданды. Мүсіреповтің шығармаларында тілдің мәнері арқылы оқырманға психологиялық тұрғыдан әсер ету, адамның ішкі сезімдері мен күйін жеткізу үлкен шеберлікпен жүзеге асқан. Жазушының сөз қолдану ерекшелігі — оның қарапайым халық тілін тереңнен, ерекше поэзиямен жеткізуінде. Әрбір кейіпкердің сөйлеу тілі оның әлеуметтік статусына, болмысына сәйкес қалыптасқан. Бұл жазушының тілді табиғи түрде қолданудың шебері екендігін дәлелдейді. Оның шығармаларында көркем сөздер мен образдар, метафоралар мен эпитеттер бай және айқын көрінеді. Әсіресе, сөздің мәнін ашудағы шеберлігі, күрделі ойларды қарапайым тілмен жеткізе білуі Мүсіреповтің көркем сөздің күшін түсінгенін көрсетеді. Жазушының көркем сөзді қолдану шеберлігі оның шығармаларының әдеби құндылығын арттырып, оларды әрбір оқырман үшін түсінікті әрі әсерлі етеді. [4]

Ғабит Мүсірепов қазақ әдебиетінде ерекше орын алады, себебі оның шығармалары тек әдебиет саласындағы ғана емес, сонымен қатар қазақ халқының мәдениеті мен тарихын сақтауға, насихаттауға зор үлес қосқан. Мүсіреповтің шығармашылық жолы өте бай, ал оның туындылары ұлттық әдебиеттің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Ол қазақ халқының болмысы мен тарихына терең үңіліп, өзінің шығармаларында ұрпақтар арасындағы байланыс, халықтың мәдениеті мен дәстүрлері, адамгершілік құндылықтарды жоғары деңгейде бейнелеген. Жазушының әдебиеттегі орны, ең алдымен, оның ұлттық тіл мен әдебиетті дамытудағы ерекше еңбегінде жатыр. Мүсірепов өз шығармаларында қазақ халқының тарихын, оның мәдени және әлеуметтік өмірін шебер суреттей отырып, тек қазақ әдебиетінің ғана емес, бүкіл түркі әлемінің рухани мұрасына қосқан үлесі болып табылады. Сонымен қатар, оның шығармаларының маңызы қоғамның дамуы мен өзгерістерін сипаттауда, адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты ашуда жатыр. Мүсіреповтің шығармалары замандастары мен келешек ұрпаққа қоғамдық, рухани құндылықтарды түсінуге мүмкіндік береді. Ғабит Мүсіреповтің шығармашылығы әртүрлі әлеуметтік, адамгершілік және ұлттық мәселелерді көтерумен ерекшеленеді. Оның шығармаларындағы басты тақырыптардың бірі — адамгершілік пен ізгілік. Мүсірепов өзінің кейіпкерлері арқылы өмірдегі қиындықтарға қарсы тұрып, адалдық, әділеттілік, махаббат сияқты құндылықтардың маңыздылығын көрсетеді. Бұл тақырыптар жазушының туындыларында үнемі кездесіп отырады. Екінші маңызды тақырып — қазақ халқының ұлттық болмысы мен мәдениеті. Мүсірепов қазақ халқының тарихын, салт-дәстүрін, тұрмысын, менталитетін өз шығармаларында үлкен шеберлікпен көрсетті. Оның шығармаларында ұлттық рух, қазақтың ерлік дәстүрлері, қоғамдағы әлеуметтік құрылымдар кеңінен бейнеленеді. Сонымен қатар, қазақ қоғамының ішкі өмірі мен адамдар арасындағы қарым-қатынастар да жазушының басты назарында болды. Ол әр түрлі әлеуметтік топтарды, олардың арасындағы қайшылықтарды, сондай-ақ отбасындағы тәрбие мен ұрпақтар сабақтастығын басты тақырып етіп алды. Мүсіреповтің шығармаларында сонымен қатар адамның ішкі дүниесі мен психологиясына терең үңілу бар. Ол адамдардың жан дүниесінің күрделі қырларын, олардың сезімдерін, ойларын өте дәл әрі шынайы суреттеді. Бұл жазушының шығармашылығын ерекше етеді. Мысалы, оның «Қазақ солдаты», «Ант» сияқты шығармаларында кейіпкерлердің рухани әлемі мен ішкі жан дүниесінің күресі өте айқын көрінеді. Жазушының тағы бір маңызды тақырыбы — қоғамдағы әлеуметтік әділетсіздік пен теңсіздік мәселесі. Мүсірепов өз шығармаларында әсіресе жұмысшы адамдарының, шаруалардың, қарапайым халықтың өмірі мен жағдайын, олардың қоғамдағы орны мен құқықтарын көрсетеді. Сонымен қатар, ол азаматтық соғыстар, қоғамдағы өзгерістер, ауыр тарихи кезеңдер мен олардың адамдарға әсері туралы да көп жазды. [5]

Ғабит Мүсіреповтің шығармашылығы қазақ әдебиетінің қазынасына қосылған баға жетпес мұра болып табылады. Оның тілдік және көркемдік қуаты — әдебиетіміздің дамуына үлкен ықпал етті. Жазушының сөз саптауы, тілдік шеберлігі мен көркемдік стилі қазақ тілінің байлығын ашып, оны әдебиетте жоғары деңгейге көтерді. Мүсіреповтің туындыларында тіл тек қарым-қатынас құралы емес, сонымен қатар қоғамды, адамның ішкі дүниесін, ұлттық мәдениетті терең білдіретін құрал ретінде көрініс тапты.

Мүсіреповтің шығармалары арқылы қазақ халқының рухани әлемі, әлеуметтік мәселелер мен адамгершілік құндылықтары шебер бейнеленіп, әдебиетте жаңа қырынан ашылды. Оның тілінің тереңдігі мен көркемдігі оқырманды еліктіріп, оны ұлттық әдебиетке деген қызығушылығын арттырды. Жазушының шығармашылық әлемі арқылы қазақ әдебиетінің көркемдік әлеуеті кеңейіп, оның маңызы мен әсері тек ұлттық ғана емес, халықаралық деңгейде де мойындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстанның көркем әдебиеті. (1958-1967): Библиографиялық көрсеткіш (екі кітаптан тұрады) // ҚР Ұлттық кітапханасы; Құраст.: А. Нұрсейітова, Ә. Сәйдембаева; Алғы сөзін жазған: С. Қирабаев.- Алматы: «Мектеп», 2008.- 2-кітап.- 25- 35 беттерде.

2. Қазақстанның көркем әдебиеті. (1967-1977): Библиографиялық көрсеткіш (төрт кітаптан тұрады) // ҚР Ұлттық кітапханасы; Құраст.:М.К. Әбілова;ред.: Ғ. Тәшімбай, А. К. Рахимова; Алғы сөзін жазған: А. К. Рахимова.- Алматы: «RUAN» ЖСШ баспа компаниясы, 2011.- 2-кітап.- 231- 244 беттерде.

3. Художественная литература Казахстана (1978-1987): библиографический указатель // сост.: Э. Г. Оразбакова, Р. Т. Аженова; ред. А. Ш. Сайдембаева.- Алматы. ИП « Кайнар принт» Малик Н. Б.,2016.- Книга. 1.-543с.

4. 4. Ғабит Мүсірепов Қазақ әдебиетінің классигі (1902-1985) // Аңыз адам.- № 18.- Қыркүйек, 2012 жыл.

5. Ғ. Мүсреповтің прозасы: научное издание // М. Бекбергенов. - Алматы : Рауан, 1990. - 151 б.

UDK 811.1

Bekboltaeva Nazira Tleubaevna
Aisha bibi Secondary School
English teacher

LEARNING ENGLISH IS A NECESSITY FOR A MODERN SOCIETY

Abstract: This article examines the meanings of foreign languages and methods of teaching English.

Key words: Foreign language, English, reason, development, methodology.

Today, proficiency in English is not a luxury, as it used to be, but a vital necessity. Only lazy people don’t learn English. English is already very common among young people aged 10 to 30. As for older people, English speakers are less common, but even they almost certainly know a few of the most basic phrases. Sending a child to English language courses at the age of 5 has been the golden rule of all good moms and dads for 10 years. And that’s right - today you can’t get far without knowing English: you can’t find a well-paying job, you can’t find the necessary information on the Internet, or you can’t communicate with foreigners. Knowing English can help you get out of any situation with honor almost anywhere in the world and, for sure, in those 60 countries of the world where English has become the most important language of business and communication. For 377 million people, English is the first and primary language, and for another 98 million, it is the second language.

Five Reasons why you need to Learn English:

Culture. We need the inspiring influence of Shakespeare's theater, cinema, London musicals, Bernard Shaw's plays, Joyce's short stories, and even American thriller films- "for man does not live by bread alone". Knowledge of languages develops and enriches a person, allowing them to gain a "second soul" by learning a new language. The Beatles songs in English, which had a great influence on the musical culture of the 20th century, remain in the memory of several generations. Every home, from Santiago to Bangkok, today has cartoons, educational computer programs or computer games with an English interface.

Economy. In any field of our activity - industry, commerce, diplomacy and culture, international tourism, science and computer technology, the Internet and e-mail - knowledge of English is required daily in every work situation. Knowledge of English is essential for effective learning, follow-up work, and improving our quality of life.

Business. In the modern world, business is largely controlled by supranational consortia with numerous subsidiaries in various countries around the world. A prerequisite for hiring staff is the ability to speak English fluently. In the 21st century, it is simply impossible to succeed without knowing English, which is today a means of international communication. English is spoken by Interpol officers, air traffic controllers and rescue workers in disaster areas, where the accuracy of information transmission is of paramount importance.

Education. Four-fifths of the information contained in computer databases around the world is written in English. Almost all-important books or articles appear in print either in English or are translated into English.

Availability. Is it difficult to master English? It can be said that it is very easy. There are two important factors contributing to the ease of learning English: firstly, we see and hear news and advertisements in English everywhere in advertising and on satellite television, and secondly, the methods of teaching English to foreigners are the most well-developed.

English is an internationally recognized language of business relations. It is spoken by politicians, entrepreneurs and specialists from all over the world. But even a schoolboy knows perfectly well that each language, as a rule, has several dialects. And English is no exception. The most well-known and common variants are British and American English. They differ slightly in pronunciation and use of certain words or individual sounds, and in some grammatical features. At the same time, it cannot be said that any of these dialects was more correct. Experts recommend one thing: if you have already started learning any English language, then you should stick to it. Even if another dialect suddenly seemed more attractive to you for some reason. A mixture of two different dialects in speech is definitely the wrong option. Which English language is more popular and widespread today? Without a doubt, this is the American version. It gained its position and gained international importance after the Second World War. Currently, a very urgent problem is the consideration of the methodology of teaching foreign languages, in particular, English, as well as the main trends in its development.

The methodology of teaching foreign languages has gone through a rather difficult path of formation, and must continue to develop, since stagnation is detrimental to any science. The comparison of modern teaching methods plays an important role, since emerging new methods appear on their basis and it would be desirable that they do not have the disadvantages and disadvantages inherent in modern methods. Comparative characteristics are also important for choosing a job as a teacher. With such a variety, it is very difficult to make a choice without knowing the specifics and specifics of the methods. At the current stage of the development of teaching foreign languages, when choosing a teaching method, it is necessary to proceed from the characteristics of the team in which it will be used, it is necessary to take into account the personal characteristics of the students, their age, interests, level of training, the period during which the training will take place, as well as the technical equipment of the educational institution. The theoretical significance of the research lies in the fact that its conclusions and main provisions can be used in the educational process of teaching English as a way to improve it in terms of methodological support for teaching English in secondary schools.

Currently, English is the language of international, global communication. It is the existence of such a universal means of communication that prevents social isolation and opens up new opportunities for personal development. English is rightfully considered the most widely spoken language in the world and is most often used as a tool for cultural and educational exchange. Now, in many countries, learning English is becoming mandatory not only at the local level, but also at the global level of education. The methodology of teaching foreign languages is an extremely important, but insufficiently disclosed topic today. In the era of globalization and technological progress, information civilization dictates new standards, knowledge is rapidly becoming obsolete. The younger generation lives in conditions of constant change, and education must keep up with the times. It is possible to organize the learning process of representatives of generation Z as effectively as possible only with the help of innovative educational methods [1]. In general, innovative language teaching involves the teacher's creative approach to explaining the material. Teaching should include two main components: sending and receiving information. The main task of any teacher is to attract the attention of students and convey their ideas in such a way that students memorize the material for a long time and use it for subsequent work. For this to happen, it is necessary to review the classroom experience and introduce innovative methods that will make the teaching process more effective. There are various tools for attracting student's attention [2]:

a) audio and video tools;

b) brainstorming (a method of collective problem solving);

c) classes outside the classroom;

d) role-playing;

e) puzzles and games. The use of audiovisual materials, textbooks with models and diagrams, filmstrips, films, infographics and other graphic materials in the classroom develops the student's imagination. Why is this so important? According to the pedagogical terminology dictionary, imagination is a fantasy, a mental process that consists in creating images of existing and non - existent objects. This type of mental activity is based on memory and logical thinking and allows a person to control emotions, conduct thought experiments, considering the best possible scenario for themselves, set goals and achieve them. In addition, visualization methods in teaching will not only increase students' interest in the topic, but also help them better understand the structure and concepts of the language.

Another method of learning is ***brainstorming***. In the context of teaching, brainstorming is a teaching strategy or tool used by a teacher, in which all students participate, presenting different opinions on a specific given topic. This technique helps to overcome the language barrier, which is the most common problem when learning English, and also encourages ideas and suggestions expressed by students. Teamwork also helps to build stress tolerance and self-confidence. First, the class is divided into small groups. The teacher presents a specific question or topic in English and encourages students to think about the problem and express their ideas. Criticism of other people's opinions is prohibited. The ideas of each student should be listened to and accepted without any negative judgments or other comments. During the allotted time, the teacher oversees the group assignment and ensures that students speak only English to each other. This method encourages students' creativity and increases their motivation. The next tool for attracting students' attention is classes outside the classroom. For example, during a visit to a museum or park, the thematic vocabulary associated with the place of study is absorbed by students much more effectively. This method involves active cooperation between students and is designed to improve their communication skills, as well as monologue skills. Trainees will find this approach fresh and exciting.

Role - playing classes are a great way to get students to step out of their comfort zone and develop interpersonal communication skills. In the lesson, the teacher simulates an ordinary situation (for example, meeting old school friends, buying plane tickets, etc.) and allocates a few minutes to prepare a dialogue. Then, students present their own scenarios in pairs, consolidating new vocabulary during immersion in the language environment.

Puzzles and games. When puzzles and games are part of education, learning is combined with entertainment (Edutainment). Puzzles, board games, and crosswords in English help students think

creatively and cope with difficulties. During the game, the student's attention is focused not on the language being used, but on the message being conveyed to other participants. Ignoring the correctness of the language forms, most students do their best to win. The main purpose of this method is to get students talking, stimulate their imagination, curiosity, and interest in language.

In conclusion, it should be noted that an English teacher in the 21st century should abandon traditional teaching concepts and adopt the latest, innovative methods. English language teachers should not only understand the discipline, but also be resourceful and creative, able to interest the student and explain the material clearly. The introduction of interactive learning and the changing role of education are inevitable with the development of multimedia and the emergence of a technologically savvy generation of young people [3].

References

1. Novikova, V. S. Innovative methods of teaching English / V. S. Novikova. — Text: direct // Young scientist. — 2022. — № 42 (437). — Pp. 237-238. — URL: https://moluch.ru/archive/437/95645 / (date of access: 02/13/2025).

2. Harmer J. How to teach English: Textbook — E.: Gale ECCO, 2010-290 p.

3. Okolelov O. P. Innovative pedagogy: a textbook, Moscow: INFRA—M, 2022, 140 p.

ӘОЖ 74.2.

Бекетаева Г.А.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Қазақстан, Тараз)

("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №54 орта мектеп" КММ)

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHER TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract: This article explores the transformative potential of artificial intelligence (AI) in reshaping teacher training and professional development. By analyzing AI-driven tools such as adaptive learning platforms, virtual simulations, and automated feedback systems, the study highlights how technology personalizes educator training, enhances pedagogical skills, and addresses global teacher shortages. The paper also examines ethical challenges, including data privacy concerns and algorithmic bias, while proposing strategies for balanced AI integration. Case studies from Finland, Singapore, and Kazakhstan illustrate practical implementations. The research concludes that AI serves as a complementary tool to human mentorship, requiring collaborative efforts between educators, policymakers, and technologists.

Keywords: artificial intelligence, teacher training, professional development, ethical AI, personalized learning.

Аннотация: Бұл мақалада білім беру саласындағы жасанды интеллект (ЖИ) әдістерінің мұғалімдердің кәсіби дамуына әсері зерттеледі. ЖИ-ны пайдалана отырып, педагогтарды оқытуды жеңілдететін платформалар, виртуалды симуляциялар және кері байланыс жүйелері талданады. Зерттеу нәтижелері ЖИ-ның әдістемелік дағдыларды жетілдіруге және мұғалімдердің үздіксіз білімін қолдауға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Сонымен қатар, деректер құпиялылығы және алгоритмдік әділсіздік сияқты этикалық мәселелер талқыланады.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, мұғалім дайындау, кәсіби даму, этикалық ЖИ, жекелендірілген оқыту.

Introduction

The global education sector faces unprecedented challenges: teacher shortages (UNESCO predicts a deficit of 69 million teachers by 2030), uneven access to quality training, and rapidly evolving

technological demands. Artificial intelligence (AI) emerges as a viable solution to these issues, particularly in teacher professional development. Unlike traditional one-size-fits-all workshops, AI enables personalized, data-driven training that adapts to individual educators' needs. For instance, the OECD's 2023 report reveals that 78% of teachers in AI-adopting countries report improved classroom management skills after using AI coaching tools. This article examines how AI redefines teacher training while addressing ethical and practical challenges.

AI-Driven Innovations in Teacher Education

1. Adaptive Learning Platforms AI systems like Century Tech and Squirrel AI analyze teachers' knowledge gaps through diagnostic tests and micro-lessons. For example, in Kazakhstan's Nazarbayev Intellectual Schools, AI-powered platforms reduced average training time by 30% while increasing retention rates by 45% (Ministry of Education, 2022). These tools provide customized resources, from inclusive pedagogy techniques to STEM integration strategies.
2. Virtual Classroom Simulations Platforms such as TeachLivE use AI avatars to simulate diverse classroom scenarios, allowing teachers to practice handling disruptive students or multicultural classrooms. A 2023 study by Stanford University demonstrated that teachers trained via AI simulations showed 27% higher confidence in real-classroom settings compared to traditional methods.
3. Automated Feedback and Analytics Tools like Edthena and Swivl record lessons and provide AI-generated feedback on pacing, student engagement, and language clarity. In Finland's pilot project, 92% of participating teachers found AI analytics more actionable than peer reviews (Finnish National Agency for Education, 2023).

Ethical and Practical Challenges

1. Data Privacy Risks AI systems require access to sensitive data, including video recordings of classrooms and student performance metrics. The 2023 GDPR violation case in France's EdTech Solutions highlights the need for robust encryption and strict access controls.
2. Algorithmic Bias A MIT study (2022) found that AI coaching tools often favor Western teaching styles, marginalizing non-European pedagogical approaches. For instance, Kazakhstan's collaborative "Tugan Zher" methods were frequently flagged as "inefficient" by standard AI algorithms.
3. Overreliance on Technology UNESCO's 2023 guidelines warn against replacing human mentorship with AI, emphasizing that technology should augment, not replace, peer collaboration and mentorship programs.

Case Study: AI in Kazakhstan's Teacher Training Since 2021, Kazakhstan has integrated AI into the "Sabaktyn Bilim" national teacher-upgrading program. Key outcomes include:

- 40% reduction in regional training disparities.
- AI-translated resources for 120,000 Russian-speaking teachers to learn Kazakh-language pedagogy.
- Mobile-friendly micro-courses increased rural teacher participation by 60%.

Recommendations

1. Develop localized AI models that respect cultural teaching practices.
2. Establish international standards for ethical AI in education (e.g., OECD-UNESCO certification).
3. Hybrid training models combining AI tools with in-person mentorship.

Conclusion

AI holds immense potential to democratize teacher professional development, but its success depends on ethical implementation, cultural sensitivity, and preserving human-centric pedagogy. As Kazakhstan's experience shows, technology works best when teachers co-design AI systems rather than merely adapting to them.

References

1. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report. Paris: UNESCO Publishing.
2. OECD. (2023). Digital Education Outlook 2023. OECD Publishing.
3. Ministry of Education of Kazakhstan. (2022). Annual Report on AI in Education. Astana.
4. Stanford Graduate School of Education. (2023). AI Simulations for Teacher Training. Palo Alto: Stanford University Press.
5. Finnish National Agency for Education. (2023). Hybrid Models in Professional Development. Helsinki: Opetushallitus.

UDC 811.111

Bekzhasarova Enlik Kazbekovna
Zhambyl region
"BILIM-INNOVATION" school
English Teacher

TECHNOLOGY, METHODS AND TECHNIQUES FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Annotation. The formation of a teenager's personality is a complex and multifaceted process, since pedagogical influence is confronted with an active subject of self-education. In this regard, when working with teenagers, it is necessary to understand what patterns and values they are guided by, what is important and meaningful for them. Especially important are those standards that are chosen for teenagers themselves. There may be both literary heroes and antisocial personalities among them. The first patterns that teenagers pay attention to are external attributes, such as a cigarette and rude words in the mouths of boys, as well as the hairstyle and makeup of girls. They may also pay too much attention to their appearance and attractiveness.

Key words: critical thinking, foreign language**,** methods, technology.

Imitating existing patterns in appearance does not contribute to the development of individual taste, but only leads to the creation of similar faces and uniforms. The insane assimilation of popular stereotypes, unsupported by awareness, leads to lack of spirituality and turns them into formal criteria for evaluation and self-assessment. Style, demeanor and appearance are important factors of inner comfort and are a kind of a man's calling card, an indicator of his culture. In this regard, the education of taste in clothing, the development of individual style, physical culture and manners of communication with people should be included in the education plan.

The dictatorial denial of youth aspirations is unacceptable. A personal example is the main means of solving this problem [1, pp. 157-158]. The tendency to imitate is inherent in people of all ages. It is especially evident in adolescents, who can imitate both external patterns and their internal content. For example, the standard of a real man is very popular among boys, which includes strength, will, courage, endurance and loyalty to friends. Of all this set, strength is considered the most significant quality. A teenager, wanting to gain the respect of his comrades, not only demonstrates it in various situations, such as sports, wrestling, fighting, etc., but often exaggerates the degree of his involvement in the manifestation of masculinity. As a result, there is a certain boastfulness among adolescents [1, pp. 256-258].

For a teenager who moves on to serious studies in a particular field and applies the acquired knowledge in his activities, it is very important to evaluate your abilities and improve yourself. He begins to think about his advantages and disadvantages, but it is difficult for him to figure it out on his own, as he lacks clear assessment criteria and psychological knowledge. To solve this problem, joint activities can help, which will allow to correct his self-image, as well as a teacher, whose task is to help the student understand his problems and difficulties [2, pp. 57-58].

Older teenagers strive for self-education, but they focus on behavioral issues such as regulating their reactions, actions, and planning activities. They especially often want to develop their willpower, but disorganization is usually associated with a lack of skill and desire to work systematically. If you

teach a teenager this, it will be the key and tool for their self-education and development [2, pp. 56-58]. One of the key components of the formation of a teenager's personality is the relationship between his claims, self-esteem and real opportunities to satisfy his claims and justify his self-esteem. To a large extent, these relationships depend on how they develop in the course of a teenager's life and upbringing [2, pp. 2-7]. A child's development may depend on how his relationship with himself develops. Some children may not have high enough self-esteem and self-esteem requirements, which prevents them from reaching their full potential. Other children may have too high aspirations, which require a lot of effort and effort to achieve them, but at the same time they can contribute to the intensive development of abilities.

Finally, some children may have claims that exceed their capabilities in some area or in general terms, which may lead to difficulties in achieving the desired position in society or in a team. To achieve compliance with the child's claims and capabilities, his own experience and assessment by other people are important. When developing critical thinking, the child should be taught to competently evaluate his own experience and the experience of other people. This will help to rebuild self-esteem and bring it in line with the child's capabilities [2, pp. 35-36].

Teenagers may have a situation where they do not lower their aspirations and self-esteem, despite the experience of failures, but at the same time they cannot achieve success and bring their capabilities to the level of their desires. This leads to a gap between the needs and aspirations of the child, which is often accompanied by a severe emotional state and a feeling of constant dissatisfaction. However, the child cannot remain in this state and is looking for a way out of it [2, p. 60].

To maintain high self-esteem and a certain attitude towards oneself, one way is to ignore failures and create an impenetrability to experience. As a result, the child pushes away everything that can disrupt his habitual attitude towards himself, which can lead to an inadequate attitude towards reality and a reassessment of everything that causes the need to reconsider his attitude towards himself. This, in turn, leads to a change in the child's emotional attitude to reality [3, pp. 44-48].

An inadequate attitude to reality is the main sign of a condition that does not allow a teenager to overcome failures. Although the logical way out of this situation is to raise their achievements to the level of their aspirations and make efforts in this direction, teenagers in this state do not do this even in cases where they can easily overcome their academic failures. The teenager does not follow the line of increasing efforts in mastering learning skills. Instead, he ignores his failures and explains them as the machinations of ill-wishers or other people. He does not allow the idea that the reasons for failures may lie in his own shortcomings and does not analyze his condition. As a result, there is a feeling of resentment and confidence in the unfairness of assessments and attitudes from others. The internal basis for the manifestation of aggressiveness in a child may be caused by a complex of experiences associated with failure in front of certain people and circumstances. This condition, called the effect of inadequacy, is characteristic of adolescents and has a strong impact on their personality, including the formation of self-esteem and personality orientation, which can eventually lead to its degradation. However, interest in an academic subject depends largely on the quality of teaching. The teacher's ability to explain the material in a fascinating and understandable way, to organize training and application, especially in foreign language lessons, is of great importance. This activates the interest and increases the motivation of students, which gradually forms stable cognitive interests. Such interests lead to a positive attitude towards the subject and arise on the basis of a cognitive need.

In primary school age, children show episodic cognitive interests that arise in certain situations, for example, in the classroom. However, when the lesson ends, or when they receive enough information to satisfy their interest, they quickly fade away. In adolescence, interests become more personal and acquire a stable, permanent character. Thus, cognitive interest begins to differ in another qualitatively new feature.

Students' interest in the subject arises gradually and is not directly related to the situation. It is based on the accumulation of knowledge and the logic of this knowledge. Therefore, personal interest in the subject is active and inexhaustible. The more a student learns about a subject they are interested in, the more interested they become. Therefore, the content of teaching a foreign language should be based around interesting topics and problematic issues for schoolchildren, which meets the

requirements of a personal-activity approach.

Attitudes towards academic subjects may depend on academic success or failure. Positive emotions and the desire to develop arise with success, and negative emotions and the desire to interrupt classes arise with failure. It is important for a foreign language teacher to find an approach that will help eliminate negative aspects and individualize the learning process [3, pp. 46-47].

In adolescence, a child experiences a change in the structure of attention, which leads to a sharp deterioration in its properties except for switching. He cannot focus on one object for a long time and must change activities frequently. Teenagers are characterized by high emotionality, even their attitude towards subjects is purely emotional. They are happy to take on something that attracts them, but when faced with the first difficulties, they quickly cool down. All these are important features of children's development [4, pp. 48-50].

In the area where the child is gifted, there is a decrease in the ability to learn and productivity. This phenomenon is associated with the transition from knowledge and clarity to understanding and deduction, which means a transition to a higher stage of intellectual development. This change is not related to the amount of intelligence, but rather to a quality that leads to a new way of behaving and thinking. Concrete thinking gives way to logical thinking, which manifests itself in demanding evidence and critical reasoning. The teenager is now interested in philosophical issues such as the origin of the world and man [4, pp. 2-7].

In adolescence, students strive for freedom, self-discovery, and the search for meaning. Therefore, in order to realize one's individuality, it is important to conduct reflective and meaningful creative activities. To do this, the teaching methodology should be based on problem-based methods. In high school, in addition to finding meaning in life, students need to meet social needs for self-esteem and self-expression. Therefore, reflexive and meaningful creative activity should be the leading ones. To help a teenager grow into himself, the main task of the school is to satisfy the corresponding biological needs and the need for self-regulation of activity and creative activity. In addition to reflexive activity, the teaching methodology should also focus on independent work, own research and discussions. To do this, you need to go through three stages: self-development, self-knowledge and self-determination - choosing your own life path.

We believe that the most complete satisfaction of the dominant needs of students can be achieved through the introduction of methods for developing critical thinking. Learning through the development of critical thinking allows us to meet the needs for reflexive and meaningful creative activity, self-knowledge, self-expression, self-determination, as well as self-regulation of activity and creative activity [5, p. 98].

In adolescence, the thinking of schoolchildren undergoes significant changes, acquiring new features and qualities. In this regard, teachers need to prevent or eliminate deficiencies in thinking, such as a tendency to hasty generalizations, conclusions and conclusions, as well as "bold analogies". Knowledge of these psychological features will make it possible to teach a foreign language more effectively, including the formation of foreign language communicative competence using critical thinking. This approach will create conditions for the comprehensive development of students' personality and make the learning process interesting and exciting.

So, let's look at critical thinking in more detail.

As we found out, critical thinking is the kind of thinking that allows us to evaluate the information we receive. This is especially true in the 21st century, when we are witnessing a certain information overload and we urgently need to be able to evaluate various sources of information in terms of their relevance, usefulness, reliability, reliability, in addition, it is necessary to make a choice of what to believe and what not to believe. All of the above is extremely important to form in the skills of students, especially teenagers, whose psyche is still extremely unstable and is more susceptible to external influence than that of adults. Critical thinking combines the so-called meta-knowledge ("knowledge about knowledge"), a logical assessment of information sources, and the choice of appropriate strategies for solving emerging problems.

Despite the importance of critical thinking in learning, currently scientists have not yet identified any generally accepted definition of it. But many agree that it is a set of processes such as

deduction, interpretation, evaluation, argumentation, etc. [5, pp. 37-76]. R. Sternberg describes critical thinking as "mental processes, strategies, and representations that people use to solve problems, make decisions, and explore new concepts". [6, pp. 53-73.]

D. Halpern in his work on critical thinking also notes the fact that there is no clear definition and assigns it a working definition, defining it as "the use of cognitive techniques or strategies that increase the likelihood of obtaining the desired end result". [6, pp. 5-6]. Critical thinking comes to the fore when a person has a need to solve any tasks, make decisions, that is, it has validity, controllability and purposefulness. Critical thinking prevails when a person has a need to solve a problem, make a decision, assess a situation or form a conclusion, that is, this type of thinking is based on principles such as reasonableness, controllability and purposefulness.

Some scientists also note that critical thinking is characterized by the construction of logical conclusions, the creation of logical models interconnected and the adoption of informed decisions on making a decision, rejecting it or postponing its consideration. Harvard University Professor M. Scriven, the most famous author of the problems of critical thinking research, offers the following definition: "The ability to skillfully interpret and evaluate observations, connections, information and put forward clear arguments relevant to further thoughts and actions". The determining factor in planning educational activities, including lessons on critical thinking, must take into account the fact that each person already has the ability to think critically, they only need to be developed. An analysis of research in the field of lesson creation techniques involving the formation and development of critical thinking skills shows that this process includes a whole list of individual abilities, skills, and higher mental processes, among which are: recognizing conclusions, evaluating the reliability and reliability of information, the ability to distinguish between relevant and irrelevant evidence, the ability to identify strong and weak arguments, to distinguish facts from opinions and many others. If we apply all this to language learning, we can see how these abilities can be developed with its help. For example, recognizing conclusions when reading is a formed ability when learning critical reading, and recognizing the speaker's conclusions is nothing more than learning critical listening.

Critical thinking is a type of thinking that is characterized by activity, determination, independence, discipline, and reflexivity. It involves developing a person's ability to identify problems, analyze and synthesize information from any source, evaluate it, put forward alternatives and choose ways to solve a problem. In addition, critical thinking teaches you to make informed choices and act on the basis of sound views. Teaching such thinking can be built as a step-by-step formation of each of these thinking skills, while simultaneously developing the characteristics of the student's thinking process itself. You can form a harmoniously developed and competitive personality by using a critical thinking strategy in the classroom. To do this, it is necessary to develop students' cognitive activity, encourage them to compare the information received with personal experience and form analytical judgments based on it. The effective thinking model that students practice in the classroom will help them develop individual thinking skills that they will use in future situations. To do this, it is necessary to show ineffective ways and present an effective model of thinking.

References

1. Allakhverdov V. M. Cognitive psychology of consciousness / V. M. Allakhverdov // Bulletin of St. Petersburg State University. – Issue 2 – St. Petersburg, 2012. – pp. 50-59.

2. Asmolov A. G. How to design universal educational activities in primary schools. From actions to thoughts. Handbook for teachers / A. G. Asmolov – Moscow: Prosveshchenie, 2008. 168 p. ISBN 978-5-09-019148- 7

3. Beloborodova N.S., Melnikova N.A. The use of the project method in the development of critical thinking of college students / N. S. Beloborodova, N. A. Melnikova // Pedagogical sciences. – 2015. - №10 (19). – Pp.75-77.

4. Bibler, V.S. Thinking as creativity: an introduction to the logic of mental dialogue / V.S. Bibler. Moscow: Media, 2012– 199 p

5. Bocharnikova S. V., Bredikhin P. V. Project methodology as a means of improving the

effectiveness of the English language lesson / S. V. Bocharnikova, P. V. Bredikhin // Scientific and methodological electronic journal “Concept”. - 2016. – Vol. 11. – pp. 821-825.

6. Butenko A.V., Khodos E.A. Critical thinking: method, theory, practice / A.V. Butenko, E. A. Khodos – Moscow: AsT, 2008. – 367 p. – ISBN 5- 7084-0231-8.

7. Wilandeberk A.A., Shubina N.L. Innovative educational environment as a necessary condition for the formation of modern humanitarian knowledge / A. A. Wilandeberk, N. L. Shubina // Applied linguistics in science and education: linguistic technologies and innovative educational environment: A collective monograph. – Saint Petersburg:

8. Wertheimer, M. Productive thinking [Text] / M. Wertheimer; translated from English; edited by S.F. Gorbov, V.P. Zinchenko; introductory article by V.P. Zinchenko. – Moscow: Onyx, 2012. – 336 p. – ISBN 5-7084-0231-8.

9. Goleman D. Emotional intelligence. Why it can mean more than IQ / D. Goleman – Moscow: Mann, Ivanov and Ferber (MYTH), 2013 – 544 p. - ISBN 978-5-00-146211-8

ӘӨЖ 821.512.122:82-14

Бекпатшаева Фариза Шалхарбаевна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗАҚ ЛИРИКАСЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ОБРАЗДАР

Аннотация. Бұл мақалада қазақ лирикасындағы дәстүрлі образдар талданып, олардың көркемдік маңызы мен поэтикалық функциялары қарастырылады. Мақалада қазақ лирикасында жиі кездесетін символикалық образдар мен метафоралар, ақындардың поэтикалық дүниетанымындағы тарихи және мәдени контекстер зерттеледі. Авторлардың әдеби дәстүрді сақтай отырып, оны жаңа заман талаптарына сай жаңғыртуы, ұлттық құндылықтарды өз шығармашылығында көрсетуі тақырыптың өзектілігін арттырады. Қазақ лирикасындағы дәстүрлі образдар мен олардың мағынасы туралы түсінік беретін мақала, қазақ поэзиясын тереңірек түсінуге, оның өзіндік ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: қазақ лирикасы, дәстүрлі образдар, поэзия, табиғат, әдеби дәстүр, поэтикалық дүниетаным.

Bekpatshaeva Fariza Shalkharbayevna
(KSU “Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region”)

TRADITIONAL IMAGES IN KAZAKH LYRICS

Annotation. This article analyzes traditional images in Kazakh lyrics, considers their artistic significance and poetic functions. The article explores symbolic images and metaphors that are often found in Kazakh lyrics, historical and cultural contexts in the poetic worldview of poets. The relevance of the topic is increased by the fact that the authors preserve literary traditions, modernize them in accordance with the requirements of the new age, reflect national values in their work. The article, which gives an idea of traditional images in Kazakh lyrics and their meaning, allows you to understand Kazakh poetry more deeply, to evaluate its distinctive features.

Keywords: Kazakh lyrics, traditional images, poetry, nature, literary tradition, poetic worldview.

Лирикалық шығармалар әдебиеттің өзге де түрлері сияқты адам тағдырын толғайды және сол арқылы қоғам өмірін, даму сипатын, саяси-идеялық тынысын бейнелейді. Лирикадағы толғаныс көркем шығармадағы образды берудегі бірден-бір негізгі фактор болып келеді. Өлеңдегі жырланып отырған шындық ақынға, оның өміріне тікелей қатысты.

Лирикалық толғаныс тудыратын ұмтылыс пен сезім, ой мен сілкініс көркем бейнеге айналады. «Лирикада мінез болады. Ол ақынның мінезі. Өлеңім өзіме тарт дегендей, әр өлең тек иесіне ғана тартады», – дейді ғалым З.Қабдолов. Ақын басынан кешкен сезім, ақын басында болған түрлі-түрлі толғаныс – субъективті нәрсе; бірақ, сонымен қабат ол кәдімгі объективті дүниенің әсері. Ақынның көңіл-күйі әрқашан өзі өмір сүрген қоғамдық ортаның хал-жайына байланысты, өзін қоршаған шындықтың саяси-әлеуметтік сырымен сабақтас. Ол қуана шалқыса да, жабырқай толғанса да, лирикада сол өз кезінің шындығы мен сыры жатады.

Лирикадағы мұң барлық ақында бірдей болғанымен, оның жеткізілуі әрқалай. Қазіргі қазақ әдебиетінің кемелденуіне, көркемдеу құралдарының, бейнелеу үлгілерінің молаюына байланысты ішкі монолог түрленіп қолданылады. Шығармаға көркемдік мән береді. Әдебиеттегі адамның ішкі бітімі тек мінездеу немесе жанама мінездеу арқылы ғана жасалмайды, адамды тұлғалауға қажетті өзге тәсілдер де осы мақсатта қызмет атқарып жатады.

Лирикада ой мен сезім бірлесіп, терең қабысады. Оған тартымды күш-қуат дарытатын – алғыр оймен суарылған жалынды сезім. Өмір, дүние, адам тағдыры жайлы үлкен толғаныстан тумаған, жай сезімшілдік поэзияны жандандыра алмайды. Лирикада үлкен ойтаным жатыр. Жай ғана сезімшілдік, мақсатсыз, идеясыз дүние адамзат танымына терең әсер етуі неғайбыл.

Лирикалық шығарма ақынның сол қоғамдағы қайшылықтарға деген көзқарасы, ішкі толқынысының көрінісі. Лирикалық тұлға, немесе лирикалық қаһарман ақын мен оқырман – адресат арасындағы байланысты жалғайтын, керек десеңіз біріктіретін феномен. Белгілі әдебиеттанушы ғалым, академик З. Қабдолов: «Лириканың бас қаһарманы – ақынның өзі»– деген тұжырымды пікір айтқан. [1.98] Шындығында ақын халықтың мұң-мұқтажын өз қасіретіндей тереңнен танып суреттейді. Кез келген оқырман ақын толғанысын өз толғанысындай қабылдайтын, тіпті сол сезім ақынның жеке өмірінде болғандай қабылдайтын кездер де болады. Белгілі әдебиеттанушы ғалым М. Дүйсенов: «Лирикалық герой – ақынның өзі, ақын өмір сүрген ортаның, оның замандастарының жиынтық, типтік бейнесі», – дейді[2.6]. Лирикалық тұлға мәселесін жан-жақты зерттеген сыншы ғалым Тұрсынжан Шапай мынадай көңілге қонымды пікір айтады: «Сонымен, біз лирикалық тұлға – ақын шығармашылығындағы оқырман қауымға жақсы таныс, адамдық тағдыры, кісілік келбетінің рухани мазмұнымен дараланған оқшау бейне деп түсінеміз» [3.150]. Осы пікірілерді жинақтай келіп ой түйіндейтін болсақ, лирикалық тұлға, лирикалық қаһарман немесе лирикалық бейне ақындық «меннен» өріс алып, өз алдына дербес өмір сүре алатын әдеби бейне дегенге келетін сияқты. Лирикалық тұлға мәселесі әдебиетші ғалымдарды көптен толғандырған және көптеген ой тартысына түскен тақырып. Сезімнен тыс поэзия болмайды. Оның ішінде лирика тікелей сезімдік туынды екені мәлім. Алайда әр ақынның сол сезімді поэзияға өзек етуіндегі эстетикалық арсеналдары түрліше. Негізгі объект алдымен талант қырларында жатыр. Айту мәнері шабыт көзінде жатыр. Лирика – белгілі бір уақыт пен ортаның жемісі, сол орта мен уақыт перзентінің көңіл-күйі, жан тебірінісі. Оның бойындағы барша қасиет-қадірді нақты мезгіл рухы, дәуір мазмұны айқындамақ. Лирикалық кейіпкер болмысын ашуда, сондай-ақ оның көркемдік бояуын қалыңдатуда табиғат басты нысан ретінде алынса, сол табиғатты көркемдік компонентке айналдыруда негізгі жүкті көтеретін көркемдік тәсілдердің қатарында психологиялық егіздеудің, кейіптеудің маңызды орны бар. Ақын табиғатты көркем шығармада әр түрлі пайдаланады. Бірде оқиға алаңын немесе жыл мерзімін көрсетсе, кейде қатал долы күш табиғатқа төтеп беретін адамның жан-дүниесін ашу үшін алады. Сонымен қатар кейіпкердің көңіл күйі, жан дүниесінің құбылыс сәттерін табиғатпен қатарластыра суреттеу арқылы психологизмді терең жеткізу ең жиі қолданылатын тәсілдің бірі.

Табиғат – адам баласының еңбек етіп, өмір сүретін ортасы. Табиғатты дүниежүзінің классик ақындарының бәрі жырлаған. Дәуірі мен ортасына, өзінің және басының көңіл күйіне байланысты әр ақын өзінше жырлайды. Біреулер таза пейзаждық суреттер жасаса, екінші біреулер табиғат арқылы қоғамдық өмірді, тартысты суреттейді.

Қазақтың кемеңгер ақыны Абай да табиғатты өзінше жырлаған. Абайдың көп тақырыптарының бірі – адам мен табиғат бірлігі. Қазақ әдебиетінің ұлы классигі Абай

Құнанбаев халқымыздың салт-дәстүрі мен тұрмысын, төрт түлік шаруашылығын, саятшылық, аңшылық өмірін табиғат лирикасымен ұштастыра жырлаған.

Сыртқы ортаның тіршілікке әсерін Абай шығармаларындағы табиғат лирикаларынан жылдың төрт маусымындағы тіршілік сипаттауын байқаймыз. Абай – оқығаны, білгені мол, білімі терең, дана ақын болумен қоса, табиғаттың құбылысын ерте түсінген табиғатшы ғалым. Абайдың озық дәстүрі қазақ поэзиясындағы табиғат тақырыбындағы жырларға өзінің мол сәулесін төкті. Эстет ақын Мағжан туындыларында табиғат енді тек фон болудан нақты жанды бейнелеу, сана-сезімге ие кәдімгі бер көркем бейнеге айналды. Осы игі дәстүр кейінгі поэзияда барынша кең қанат жайды.

Көркем әдебиеттегі дәстүр туралы сөз бүкіл әдебиеттің тарихымен тығыз байланысты. Өнердегі көркемдік әдіс тәрізді, дәстүрде де көптеген субъективті факторларға тәуелді болғанымен, кең мағынасында алғанда обьективті құбылыс. Дәстүрді қоғам және уақыт сипаты анықтайды. Әр буын қаламгерлерінің ортақ дүниетанымы, ортақ идеялық-көркемдік қағидалары сол бір көзқарастағы аса үлкен дарын иесі тудырған дүниені нысана етіп қабылдауға мүмкіндік жасайды.

Жалпы табиғатты суреттеу дәстүрі ауыз әдебиетінен, ақын-жыраулар шығармаларынан бастау алады. Ертегілерде орын алған аң, құс, өсімдік бейнелері, олардың қасиеттері адамдардың табиғатқа көңіл бөлгендігін танытады. Алғашында табиғаттың бір бөлшегі түрінде көрініс берген бейнелеулер ұшырасса, кейіннен ақын-жыраулар шығармаларында табиғат аздап суреттеле бастайды. Әрине, жыраулар шығармаларын тақырыбы жағынан да, мазмұны жағынанда да таза табиғат лирикасы дей аламыз. Өйткені олар өз алдына жеке тұрып, табиғат әсемдігін, ерекшелігін жалаң қызықтауға әкелмейді, белгілі бір адам сезімін, көзқарасын салыстыра ашуға қызмет етумен ерекшеледі. Жалпы қай саланы алмайық, өз жолы, қалыптасу дәстүрі болады. Пейзаждық лирика да сондай қалыптасу дәстүрін басынан кешті. Белгілі әдебиеттанушы М.Қаратаев дәстүрді кең мағынасында философиялық проблемаға жатқызады: «Дәстүрге сүйену дегенді дәстүрге еліктеу немесе дәстүрді қайталау деп ұғатындар болады. Және дәстүрдің әсерін қабылдап, одан үйрену жолын осы ретпен іздеу жиі кездеседі»– деп көрсетеді [4.165]. Табиғатты реалистік әдіспен арнайы алып бейнелеу дәстүрі қазақ әдебиетінде Абай поэзиясынан бастау алғаны белгілі. 1920-1930 жылдар өлеңдерінде табиғатты жырлау жаңа қоғам құраушылардың артықшылығын дәлелдеуге бағындырылып, соның нәтижесінде адамдар жалған әсемдікке баса көңіл бөлді. Поэзия әлемінен өзінің әсем де әсерлі жырларымен көрінген ақындардың бірі – Фариза Оңғарсынова. Оның табиғат тақырыбындағы жырлары туған жер көрінісін, тәулік, жыл мезгілдерін, табиғат сұлулығын, теңізі мен бұлағын т.б. суреттеуге арналған. Мысалы, ақынның «Жайлау таңы» өлеңінде лирикалық кейіпкерлермен бірге оқырман да көрініс зейнеттілігіне сүйсінеді. Көктемді суреттегенде де келісті көріністер көз тартады:

«...Үрпіне жердің сүт толып,
Жүзіне мөлдір шық қонып,
Тереңнен алған тынысы
Қалқиды мақта бұлт болып.
Еркелеп, сүйіп аймалай
Құшады қырды, сайды арай» [5.77].

Өлеңді тұтас оқымасақ та, екі шумақтың өзінен көп нәрсені аңғарамыз. Жер үрпіне сүт толуынан оның ерекше күйде екендігін, жүзіне «мөлдір» шық қонуынан сурет зейнеттілігі, «қалқиды мақта бұлт болып» тармағынан аспан ашықтығы, бұлт жеңілдігі байқалады. Лирикалық кейіпкер көзімен берілген арайдың қырды, сайды еркелей, аймалай сүйіп құшуы көктемгі арай ерекшелігін танытса, баурайдың «жұмсақ жаймадай» болуы шөп қалыңдығын, жұмсақтығын, молдығын елестетеді. Ф.Оңғарсынованың табиғат тақырыбындағы өлеңдерінде лирикалық кейіпкер табиғатқа сүйсіне қараушы, одан сыр аулап, көңілі сергіп, дем алатындай көрінеді. Әсіресе, лирикалық кейпкер теңіз көрінісін, ондағы толқындарды ерекше ыстық сезіммен келісті кестелейді.

Табиғат көріністері мен құбылыстарын жырлауда әсерлі бейнелеу, тың тіркестер мен

әсем суреттер жасау - ақындардың басты ерекшелігі. Дәстүрдің озық үлгілерін өлеңдерінің бойына жинап, өзінше жаңартады. Көктемді суреттегенде Абай бенелеген суретті өздерінше дамытады. Қазақ ақындарының табиғат тақырыбындағы қай өлеңдерінде болмасын ұлттық өрнек айрықша аңғарылады. Қазақ поэзиясындағы табиғат лирикасы өзінің жаңа арна, тың бейнелеулермен дамуын толастатқан жоқ, қалыптасқан дәстүрді жалғастыра, байыта берді. Поэзияға келген әр ақын өз болмысымен, өз ерекшелігімен танылып, поэзия әлемінде дара қолтаңбаларын қалдырып келеді.

Әр ақынның табиғат тақырыбындағы өлеңдері негізінде лирикалық кейіпкер ерекшелігі, болмыс-бітімі жан-жақты көрсетіледі. Пейзаждық лириканы сөз еткенде оны лирикалық кейіпкерден бөліп қарай алмаймыз. Осы орайда зерттеуші Т. Шапай лирикада «лирикалық тұлға», «лирикалық кейіпкер, «лирикалық қаһарман атаулары қолданылатынын көрсете келіп: «Лирикалық тұлға – ақынның бүкіл шығармашылығы контексінде айқындалатын бейне болса, лирикалық кейіпкер жеке фрагментаралық тексте, кез келген жеке өлеңде көрініс тапқан авторлық дербес сананың көркемдік бір тұрпаты» - десе, лирикалық қаһарман атауын орыс әдебиетінде қолданатын «лирический герой» терминінің тура аудармасы деп орынды көрсетеді [6.168]. Танымал ақын С.Мәуленовтің табиғат тақырыбындағы өлеңдерінде лирикалық кейіпкер өз ерекшелігімен танылады.

Мысалы:

«Ақ далада үйге кірмей күнімен,
Айқай салып, қара тер боп жүгірем.
Шомылдырып ақ жұлдыздар жаңбыры,
Тазарғандай бүкіл дүние кірінен» [7.302].

Өлеңнен лирикалық кейіпкердің көтеріңкі көңіл-күйі келісті көріністер аясында, яғни «көкірегімді кернейді бір күй тіреп» тармағынан аңғарылса, оның әсем көріністерді сырттан бақыламай, табиғат аясында «күнмен үйге кірмей» жүруі оның сол көріністі ұнатып қана қоймай, ерекше сезім білдіруінен, яғни «айқай салып қара тер боп» жүгіруінен де лирикалық кейіпкер табиғатына тән ерекшелікті байқаймыз. Ақынның «ақ көбік», «аппақ төс», «ақ дала», «ақ жұлдыздар» деген сөздік қолданыстары да рең әдемілігіне назар аудартумен қатар, белгілі бір деңгейде тазалық символы ретінде де қызмет атқарады.

Пейзаждың қазақ поэзиясындағы реалистік көріністері Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, бастаған жаңа жазба әдебиетпен бірге келді. Табиғат суреттері алдыңғы қатарлы әдебиет көшін бастаушы А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев шығармаларында да көрініс тапты. Қазақ ақындары мен жазушыларының шығармаларында пейзаждық суреттердің неше түрлі әдемі үлгілері кездесіп отырады. Қазіргі ақындарымызда бұл суреттер бірінде көбірек, бірінде азырақ болса да кездеседі. Кез келген тақырыптың өзіндік ерекшелігі, қиындықтары да болатыны белгілі. Сол тәрізді көркем әдебиетте, оның ішінде лирика жанрында табиғатты бейнелеуге қойылар талаптарды қарастырсақ, онда жалпы өнерге тән ортақ заңдылықтармен қатар, өзіндік ерекшеліктер де аз еместігін байқаймыз.

Жалпы табиғат тақырыбындағы өлеңдерді оқи отыра, ақындардың лирикалық кейіпкерлерінің мінез ерекшеліктерін, айналаны қабылдауын жан-жақты танимыз. Сонымен қатар, лирикалық кейіпкер арқылы ақынның өзіндік «менін», мінезін, дара қолтаңбасын, айырықша стилін, поэзиядағы орнын айқындауға да қол жеткіземіз. «Қазақтың халық поэзиясында табиғат суреті, жаратылыс көріністері үлкен орын алады. Бұлай болуы заңды да. Сахарада көшіп жүрген, күнделікті өмірі жазда, күзде, тіпті жыл бойы дерлік кең далада, төңкерілген ашық аспан астында, өзен-судың жағасында өтетін елдің өзін ұдайы табиғаттың аясында, құшағында отырғандай сезінуі таң қаларлық нәрсе емес» - дейді теоретик ғалым З.Ахметов. Шындығында, табиғатпен барынша жақындық ондағы құбылыстардың қыр-сырын ұғатын аңғарымпаздыққа жетелейді. Адамзат тірлігінің негізі осы табиғатта жатыр. Адамның ақыл-ойы, қабілет-дарынымен жасалатын өнер туындыларында табиғаттың басты орын алатынының бірегей себебі де осы. Сондай-ақ бұл жерде жаратылыс туралы таным-түсініктің де жетекші мәнге ие екенін естен шығармаған жөн. Қазақ поэзиясының арғы-бергі тарихындағы символдық образдар қатарына: дала, тау, теңіз, тұлпар, домбыра, бесік, аспан,

аққу, т.б. жатады. Символдық образдардың қазіргі әдебиеттегі, өлеңдегі өміріне тереңірек үңілу поэзия парасатын, жеткен жетістіктерімізді бажайлауға, ең бастысы ұлттық сипат пен мінездің тағы бір қырынан танылуына жағдай жасайды, мүмкіншілік тудырады.

Поэзияның көп ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи-поэтикалық жолында адам мен табиғат көріністерін, құбылыстарын поэтикалық-психологиялық тұтастықпен жырлау тұрақты қалыптасқан. Еуропалық әдебиеттану қисыны бойынша «Табиғат лирикасы», ал Ахмет Байтұрсынұлы тұжырымы бойынша «Сұқтаныс толғауы» жанры аясында танылатын мұндай өлеңдер поэзиялық-психологиялық тұтастық сипатымен дараланады. Пейзаждық-психологиялық өлеңдерде табиғат құбылыстары да, суреттері де адамдардың көңіл-күй әуендерімен, мінез-құлық психологиясымен тұтастық сипатпен жырланады. Мұндай өлеңдерде тәулік, апта, ай, жыл мезгілдерін де, өсімдіктер, ағаш, құстар, аңдар, таулар, өзендер, т.б. сан түрлі нәрселер адам болмысымен психологиялық тұтастықпен бейнелене, баламалана жырланады. Бұл – әдеби үдерістегі классикалық үрдіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ысмайылов Е. Әдебиет жайлы ойлар // А., 1968. – 310 б.
2. Ахметов З. Поэзия шыңы – даналық // Астана: Фолиант.2002. - 408 б.
3. Әуезов М. Әр жылдар ойлары // Алматы, 1959. – 332 б.
4. Қаратаев М. Ізденіс іздері // Алматы: Жазушы, 1984. – 376 б.
5. Мәуленов С. Үш томдық шығармалар жинағы // Алматы: Жазушы. 1982. – 460
6. Оңғарсынова Ф. Он томдық шығармалар жинағы // Астана, 2004. - 340 б.
7. Шапай Т. Шын жүрек – бір жүрек // Алматы: Жазушы, 2000. – 256 б.

ӘОЖ 811.111.1:398.9

Бектурсынова Э.М.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті)
Заурбек А.Б.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті)

АҒЫЛШЫН ТІЛІН МАҚАЛ – МӘТЕЛДЕР АРҚЫЛЫ ҮЙРЕНУ ӘДІСТЕРІ

Аннотация: Бұл мақала ағылшын тілін үйренуде мақал – мәтелді қолданудың теориялық тұрғыда негізделген. Одан бөлек ғылыми – әдістемелік тұрғыда өңдеу мақсатын алға тартты. Мақалада мақал – мәтелдің ағылшын тілін үйренудегі алатын орны жайлы айтылған. Және оны тілді үйрену барысында қолдану маңызы және қандай артықшылықтары бар екені анықталады. Сонымен қатар ағылшын тілін мақал-мәтелдер арқылы үйренудің пайдасы және маңыздылығы жайлы айтылған.

Тірек сөздер: Мақал – мәтел, тіл, мәдениет, ағылшын тілі, сөздік қор.

Bektursynova E.M.
(Taraz University named after M.Kh.Dulaty)
Zaurbek A.B.
(Taraz University named after M.Kh.Dulaty)

METHODS FOR LEARNING ENGLISH THROUGH PROVERBS

Abstract. This article is theoretically based on the use of proverbs when learning English. In addition, it put forward the goal of scientific and methodological processing. The article describes the

place of the proverb in learning English. And it turns out what importance and what advantages its use has in the process of learning a language. It also spoke about the benefits and importance of learning English through proverbs.

Keywords: *Proverbs, language, culture, English, vocabulary.*

Тіл білгеннің жаманы жоқ, ал сол тілдерді қалай үйренеміз деген сұрақ барлығымыздың ойымызда солайма? Шет тілін үйрену сол тілде жаза алуды, еркін сөйлеуді, сол тілде еркін оқи алу немесе грамматиканы қолдан алу ғана емес, сонымен қатар сол елдің тарихын, дәстүрімен танысу өте маңызды орын алады. Халықтың даналығы, ғасырлық құндылығы болып табылатын мақал-мәтелдер тілдің рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады, сондықтан оларды қолайлы жағдайда шебер қолдану, сөйлеуді бай және жарқын етеді. Тіл туралы қазақ тілінде мақал бар. Соның арасындағы «тілден жеңілген адам- өмірден жеіңледі» деген мақал бар. Бұл мақалмен менің жеткізгім келгені, адам баласы қазіргі таңда тіл білмесе өте қиын, өйткені тіл әр бір жанның өмір сүруге керекті құралы болып саналады.

Ағылшын тілін мақал-мәтелдер арқылы үйренудің бірнеше маңызды пайдасы бар.

Мақал-мәтелдер тек тіл үйрену ғана емес, сондай-ақ мәдениет, психология және әлеуметтік қарым-қатынастарды түсінуге де көмектеседі. Бұл тәсіл тілді үйрену процесін қызықты әрі тиімді етеді. [1]

Міне, ағылшын тілін мақал-мәтелдер арқылы үйренудің пайдасы:

1. Тілдің табиғатын түсінуге көмектеседі

Мақал-мәтелдер әр тілдің сөз байлығы мен құрылымын нақты көрсетеді. Олар тіркестердің құрылымын, сөздердің қолдану аясын, сондай-ақ грамматикалық ерекшеліктерді жақсы үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдер көбінесе идиомалар мен тұрақты тіркестерді қамтиды, бұл тілді табиғи түрде меңгеруге жол ашады.

2. Сөздік қорды байытады

Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдер мен идиомалар күнделікті өмірде жиі қолданылады. Оларды меңгеру арқылы сіз жаңа сөздер мен фразаларды тез үйренесіз. Бұл өз кезегінде тілдің байлығын арттырып, сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, “A bird in the hand is worth two in the bush” деген мақал сізге жаңа сөздер мен тұрақты тіркестерді үйретеді.

3. Тілдің құрылымын үйрену

Мақал-мәтелдер арқылы ағылшын тілінің грамматикалық құрылымдарын үйрену оңай болады. Мысалы, сөздердің дұрыс орын тәртібі, көмекші етістіктердің қолданылуы, уақытша формалардың ерекшеліктері мақал-мәтелдерде нақты көрінеді.

4. Тілді қолдану дағдысын арттырады

Мақал-мәтелдер сөйлеуде жиі қолданылады, және оларды жаттап, өз ойыңды айтқанда қолдану тілдің нақты әрі табиғи қолданылуын үйретеді. Мақал-мәтелдер тіл үйренушілердің сөйлеу қабілетін жақсарта отырып, өз ойын нақты және әсерлі жеткізуге мүмкіндік береді.

5. Ағылшын мәдениетін түсінуге көмектеседі

Әр тілдің мақал-мәтелдері сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениеті мен дүниетанымын білдіреді. Ағылшын мақал-мәтелдерін білу арқылы сіз ағылшындардың өмір салты, дәстүрлері, жалпы көзқарастары туралы көп нәрсе біле аласыз. Бұл тіл үйренушілердің мәдениетаралық түсініктерін тереңдетеді.

6. Есте сақтау қабілетін жақсартады

Мақал-мәтелдер қысқа әрі қайталанатын құрылымдарға ие болғандықтан, оларды есте сақтау жеңіл болады. Мұндай фразалар жиі қолданылатыны үшін оларды есіңізде сақтап, қолдану арқылы ағылшын тілінде еркін сөйлеуге мүмкіндік береді.

7. Әңгімелесу дағдыларын дамытады

Мақал-мәтелдер жиі әлеуметтік контексте қолданылады, сондықтан олар әңгімелесу кезінде тіл үйренушілерге пайдалы болады. Мақал-мәтелдер арқылы тіл үйренушілер әлеуметтік ситуацияларға бейімделіп, өз пікірлерін дәл және әсерлі түрде білдіре алады.

8. Құндылықтарды түсінуге мүмкіндік береді

Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдер адамдардың құндылықтары мен өмірлік

принциптерін көрсетеді. Мысалы, “Actions speak louder than words” деген мақал адамның ісінің сөзінен маңызды екенін көрсетеді. Бұл тіл үйренушілерге ағылшын халқының ойлау жүйесін тереңірек түсінуге көмектеседі. [2]

Мақал-мәтелдер арқылы тілдің ерекшеліктерін түсіну, жаңа сөздер мен тіркестерді меңгеру, сондай-ақ, мәдениет туралы білу маңызды. Сонымен қатар,мақал-мәтел арқылы біз сол елдің әдет ғұрпын, салт-дәстүрін,мәдениетін терең біле аламыз.

Мақал-мәтелдер арқылы ағылшын тілін үйренудің артықшылықтары:

1. Тілдік дағдыларды дамыту:

Мақал-мәтелдерде жиі қолданылатын сөздер мен құрылымдар арқылы грамматикалық дағдыларды меңгеруге болады.

2. Мәдениетпен танысу:

Мақал-мәтелдер әр халықтың дүниетанымын, құндылықтарын, өмірлік тәжірибесін бейнелейді. Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдер мен қазақ мақал-мәтелдерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға болады.

3. Жаңа сөздер мен фразаларды үйрену:

Мақал-мәтелдер тілдің бай сөздік қорын ашады. Әсіресе ағылшын тіліндегі идиомалар мен тұрақты тіркестерді үйрену тілдің табиғатын түсінуге мүмкіндік береді.

4. Есте сақтау қабілетін жақсарту:

Мақал-мәтелдер қысқа әрі жеңіл есте сақталады, бұл өз кезегінде тіл үйренушілердің жаттауға деген ынтасын арттырады.

Кейбір танымал ағылшын мақал-мәтелдері мен олардың қазақша баламалары:

1. “Actions speak louder than words.”

Қазақша баламасы: “Іс сөзден озар.”

- Адамның әрекеттері оның сөздерінен әлдеқайда маңыздырақ.

2. “Don’t count your chickens before they hatch.”

Қазақша баламасы: “Тауықтың жұмыртқасынан балапан шығарар алдында санама.”

- Әр істі аяқтап, нәтижесін көрмей тұрып асықпау керек.

3. “When the cat’s away, the mice will play.”

Қазақша баламасы: “Мысық жоқ жерде тышқан еркін жүреді.”

- Жетекші жоқ кезде адамдар жауапкершіліксіз әрекет етеді.

4. “A penny saved is a penny earned.”

Қазақша баламасы: “Тиыннан - теңге.”

- Аз ақша үнемдеу – көп ақша табумен тең.

5. “The early bird catches the worm.”

Қазақша баламасы: “Таңғы уақытта іс біткеннің берекесі бар.”

- Ерте басталған іс – жақсы нәтиже береді.

6. “What goes around comes around.”

Қазақша баламасы: “Неексең, соны орасың.”

- Жақсы немесе жаман ісіңнің қайтарымы болады.

7. “You can’t have your cake and eat it too.”

Қазақша баламасы: “Екі қазанға таба салып болмайды.”

- Бірдеңені екі мақсатқа пайдалануға болмайды.

8. “The grass is always greener on the other side of the fence.”

Қазақша баламасы: “Басқа жердің шөбі көгерген көрінеді.”

- Басқалардың жағдайы әрқашан өзіңнің жағдайыңнан жақсы болып көрінеді.

9. “Too many cooks spoil the broth.”

Қазақша баламасы: “Көп уәзірдің жұмысы шатасады.”

- Бір істі бірнеше адам бір уақытта істесе, ол дұрыс болмайды.

10. “Beauty is in the eye of the beholder.”

Қазақша баламасы: “Әркім өз көзімен көргенін әсем санар.”

- Әдемілік - адамның көзқарасына байланысты.

Міне қазір сіздер мақал-мәтелдерді оқу барысында көптеген сөздерді қайталадыңыздар, ал кей біреуі естеріңізде қалады осы әдіс бойынша ағылшын тілін үйреніп, тілімізді жаттықтырамыз.

Қалай тиімді пайдалану керек:

1. Мақал-мәтелдерді жаттаңыз. Бұл тілдің құрылымын түсініп, жаңа сөздер мен фразаларды үйренуге көмектеседі. Әрбір мақал-мәтелдің мағынасын және контекстін түсініп, оны күнделікті өмірде қолдануға тырысыңыз.
2. Мақал-мәтелдерді сөйлеуде қолдануға тырысыңыз. Тіл үйрену барысында мақал-мәтелдер мен идиомаларды нақты жағдайларда қолдану өте пайдалы. Бұл сөздер сіздің ағылшын тілін білу деңгейіңізді арттырады және сөйлеуіңізді байытады.
3. Мақал-мәтелдерді контексте үйреніңіз. Тек қана олардың мағынасын білу жеткіліксіз. Оларды нақты сөйлемдер мен жағдайларда қолдануды үйрену қажет. [3]

Қорытынды:

Ағылшын тілін мақал-мәтелдер арқылы үйрену – бұл қызықты әрі тиімді тәсіл. Ол тілдің құрылымын түсінуге, сөздік қорын байытуға, сөйлеу дағдыларын дамытуға және мәдениетаралық қарым-қатынасты тереңдетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақал-мәтелдер тілді қолдану кезінде табиғи әрі әсерлі сөйлеуге көмектеседі. Ағылшын тілін үйренудің бір әдісі ретінде мақал-мәтелдер өте маңызды рөл атқарады. Олар тіл үйренушілерге сөздік қорын кеңейтуге, грамматикалық құрылымдарды жақсы меңгеруге және мәдениетаралық қарым-қатынас жасауға көмектеседі. Тіл үйрену процесін қызықты әрі тиімді ету үшін мақал-мәтелдерді жиі қолданыңыз, оларды жаттап, күнделікті өмірде пайдалануға тырысыңыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ағылшын тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді қолдану. Орал, 2016 ж.
2. https://www.zharar.ru/kz/bilim/makal/
3. Палей О.И. Работа с пословицами и поговорками на уроке английского языка. – 2000.

UDC 8.81-13

Aizhan Bolatbekova
Secondary School named after N. Danayev,
English Teacher

THE USE OF AN INTERACTIVE APPROACH IN TEACHING SPEAKING IN ENGLISH CLASSES AT THE MIDDLE STAGE

Annotation. This article explores the evolution, significance, and applications of interactive learning, emphasizing computer technologies, virtual interactions, and digital tools such as interactive whiteboards and software like Smart Notebook. The interactive approach is centered on collaborative learning, where students engage in discussions, role-playing, brainstorming, and real-world problem-solving. It highlights the importance of student engagement, teamwork, critical thinking, and communication skills.

Furthermore, the article delves into various interactive teaching methods, their pedagogical effectiveness, and their impact on students' motivation and educational success. The role of teachers in this approach shifts from knowledge providers to facilitators who guide students in collaborative and experiential learning. The interactive approach ensures dynamic participation, deeper learning,

and enhanced student motivation, making it a crucial component of modern education.

Key words: interactive approach, learning technology, speech activities.

The 1990-s are characterized by the use of interactive technologies in education. Each student interacts with the three sources of obtaining educational information: a teacher, a database (on the subject or academic discipline) and, formally, any class student. Hence, the interactive learning technology makes the process of learning productive that can be called a special form of organization of cognitive activities. It concerns very specific and predictable objectives.

One of these is to create a comfortable learning environment in which the pupil feels his/her success, his/her intellectual consistency of training.

To date, the following technologies are popular in the educational process:

- student-centered learning technology;
- problem-modular training technology; developing education technology;
- communicative training technology; interactive learning technology, etc.

In this context, computer technologies, for example, alter the learning style itself: students acquire a variety of skills in all kinds of speech activity at the same time. In teaching listening each student has an opportunity to hear the foreign language speech; at speech training each student can recite phrases in a foreign language into the microphone; when learning grammatical phenomena each student can perform grammar exercises. Students can create a variety of texts in a foreign language: biography, greeting cards, questionnaires, as well as the problematic texts, essays, projects [1].

At the same time different kinds of speech activity are activated, such as: reading and writing; in addition, the effect is achieved in the field of speech thanks to the expansion of vocabulary and text design skills. Let’s add here the Internet, which provides the possibility of virtual interaction. Accordingly, the term ‘possession of interactive technologies’ can be understood as the ability to navigate in the basic technical characteristics of new interactive tools: interactive whiteboard, Internet resources, software tools (Smart Notebook, Smart Ideas, Synchron Eyes, Bridgit Conferencing Software, M-Path, Chinoor) and other.

The interactive learning technology includes the following structural elements:

- simplification (modification and narrowing of diverse, complex processes in order to create more favorable preconditions for training);
- inclarnation (simulations that help determine the target path of understanding); transfer (use of knowledge and skills in everyday practice);
- identification (student's ability to identify with a given role).

In this regard, there can be distinguished the following methods and techniques, forms of organization in the course of employment with the use of interactive technology:

- work with the concepts – the method of self-learning, in which learners♣ working individually, in pairs, in a group, interact with the information, where the teacher’s involvement is minimal;
- a multimedia lecture;
- search for information on the Internet or♣ multimedia directories; work with an interactive whiteboard; interactive communication (active interaction between all participants in♣ the educational process), which becomes an important source of knowledge and experience in the implementation of active and interactive learning methods (role playing, brainstorming, group discussion, analysis of the situation) [2];

An interactive approach to learning is a fairly new means of improving education. The goal of the interactive approach is to create comfortable learning conditions that promote active interaction among students. Today, the use of an interactive approach in the learning process indicates the innovative activity of the teacher. Interactive learning involves learning that is immersed in communication, but not replaced by it.

One of the main goals of interactive learning is the overall development of students, the

formation of a personality capable of independent thinking and cognitive activity. The task of a teacher who uses an interactive approach in his activities is to ensure the development of students' educational activities. In organized activities, students themselves strive for knowledge. The result of students' activities is a high-quality acquisition of knowledge.

The interactive approach is used in educational schools to improve the educational process. Interactive learning attracts the attention of many scientists and teachers, which is why a lot of literature has been written on this topic, revealing the essence of the interactive approach. To fully disclose the content of the interactive approach, it is necessary to study the definitions [3].

The word "interactive" is based on the English "interact" ("inter" - "between", "mutual", "act" - "to act", "action"), which means to be in interaction with each other. According to the definition of M.V. Clarina, "interactive learning" is learning based on direct interaction of students with the learning environment in order to gain new experience [3].

T.S. Panina gives the following definition of "interactive learning" - this is a way of cognition carried out in the forms of joint activities of students: all participants in the educational process interact with each other, exchange information, jointly solve problems, simulate situations, evaluate each other's actions and their own behavior, immerse themselves in a real atmosphere of business cooperation to resolve problems.

Based on the above definitions, we can say that interactive learning is based on interaction. To provide a complete description of interactive learning, it is necessary to expand on the term "interactive interaction". According to the definition of S.S. Kashleva, "interactive pedagogical interaction" is the enhanced purposeful activity of the teacher and students to organize interaction among themselves for the purpose of development.

Interaction plays an important role in the learning process. Firstly, there is an increase in the intellectual activity of subjects of the educational process. Secondly, conditions are created for competition and pooling of efforts. It is important to note that there is also a psychological factor: the partners' statements evoke in each student their own ideas and contradictions within the framework of the presented issue, which turns into discussion.

During the interactive interaction between students and the teacher, an interactive process arises. The definition proposed by S.S. Kashlev, fully reflects the essence of this phenomenon. "Interactive process" is a process of purposeful interaction between participants in the pedagogical process. This interaction is based on the personal experience of each student.

The interactive process is characterized by high intensity of communication, communication, exchange of activities, change and variety of activities, processuality, purposeful reflection by the participants of their activities and interaction [4]. Revealing the essence of the interactive approach, it is important to determine those methods that are used within the framework of interactive learning. According to the definition of A.Yu. Prilepo, "interactive teaching methods" are interconnected joint activities of students and teachers in which all participants in the educational process interact with each other, exchange information, jointly solve problems, simulate situations, evaluate each other's actions and their own behavior, and immerse themselves in a real atmosphere cooperation in joint problem solving [4].

Based on the research of G.S. Kharkhanova, interactive learning methods represent a system of pedagogical tools aimed at ensuring the educational process, as well as conditions for independent acquisition and assimilation of new knowledge acquired in the process of educational interaction.

According to the research of E. E. Lushnikova, interactive teaching methods represent a certain system of organized interaction between the teacher and students in the form of active learning, providing constant communication that allows students to encounter different situations and thereby gain and accumulate experience [5]. Interactive methods are based on a focus on broader interaction of students not only with the teacher, but also with each other, as well as on increasing the activity of students in the learning process [5].

Based on the presented definitions, the following conclusions can be drawn:

- The interactive approach involves the interaction of students within the educational process;
- Students are constantly involved in active activities that ensure achievement of high results.

The interactive approach is aimed at developing the educational process.

The priority objectives of interactive learning are:

• Development of students' speech skills
• Increasing interest in the subject being studied
• High-quality learning of educational material
• Organization of independent work of students in solving assigned problems
• Forming your own opinion
• Ability to defend your point of view
• Ability to work in a team and treat all participants in the educational process with respect.

Thus, the interactive approach can be defined as a special form of organization of cognitive and communicative activities in which students are not only involved in the process of cognition, but also have the opportunity to reflect on what they know and think.

The study and analysis of literary sources allows us to describe the essence of interactive learning. An interactive approach to learning ensures interaction between subjects and also creates all the conditions for communication within the educational process. The main source of educational knowledge is the life experience of students. During the training, students share experiences, exchange knowledge, thoughts, and solutions to assigned problems [6].

The role of the teacher in this approach is reduced to a minimum and consists in organizing the joint activities of students, thanks to which students bring individuality to the educational process. The interactive approach creates favorable conditions for solving creative tasks, and also promotes the development of versatile thinking.

Students express their point of view and learn to defend their opinions. Conflicts may arise during interactive learning while students learn to interact with each other. The entire learning process, based on an interactive approach, is characterized by student activity throughout the lesson. Students perceive and assimilate the information received faster. During interactive learning, all students are equal to each other [6].

In general, the main idea of the interactive approach is aimed at developing and developing speaking skills, ensuring joint activities and increasing student motivation. Interactive forms of training contribute to the effective assimilation of educational material. The interactive approach is considered the most effective when teaching speaking a foreign language. It helps reduce difficulties that arise during the learning process.

The objectives of interactive teaching methods are aimed at developing the skills of independent information search. Students have the opportunity to analyze the information received and share the results of their decisions. Interactive methods have the greatest range of capabilities. These methods allow students to interact with each other as part of the educational process. Interactive methods teach you to work not only independently, but also in a team. Students learn to respect each other's opinions.

The interactive approach to learning represents a significant shift from traditional teaching methods, focusing on active engagement, collaboration, and real-world application of knowledge. It prioritizes the development of students' cognitive, communicative, and analytical skills, ensuring their participation in the educational process is both meaningful and effective.

The main objectives of interactive learning include:

- Enhancing speech and communication skills;
- Encouraging critical thinking and problem-solving abilities;
- Fostering teamwork and respect for diverse perspectives.

By integrating modern technologies and digital tools, the interactive approach significantly increases student engagement and motivation. It allows learners to actively construct knowledge, rather than passively absorb information, making the educational experience more effective and enriching.

Ultimately, interactive learning fosters a collaborative and stimulating environment, helping students develop the necessary skills for real-world applications. As technology continues to advance, enhancing interactive learning techniques will remain essential for improving education and preparing students for future challenges.

List of used literature:

1. Архипова Ж.Ю. Интерактивные методы обучения на уроках английского языка как средство развития коммуникативной компетентности учащихся. [Электронный ресурс]. / Режим доступа: http://rudocs.exdat.com/docs/index-152177.html (дата обращения:13.04.2016)
2. Никишина И.В. Использование интерактивных форм и методов обучения как приоритетное направление технологизации образования. Методическое пособие. – Волгоград, 2017.
3. Бабанский К.С. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, - 2019.
4. Борисова Н.В.. Технология обучения здоровью: Учебнометодическое пособие. – Чебоксары, 2005
5. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., - 2019. С.100.
6. Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества. Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия/ Ред.Леонтев А.А.М, - 2018.

УДК 372.8:811.111

Болотина Марина Николаевна
ОШГ № 17 имени Ивана Трубицына

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРИНЦИПОВ РАБОТЫ НЕЙРОСЕТЕЙ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Изучение английского языка требует не только знания грамматики и лексики, но и способности использовать эти знания в реальных ситуациях. Это и есть функциональная грамотность — умение применять знания учащимися на практике для решения различных задач. В последние годы искусственный интеллект (AI) играет важную роль в обучении английскому языку, предлагая новые инструменты и методы, которые помогают учащимся развивать функциональную грамотность в языковом контексте.

Одним из самых очевидных способов применения искусственного интеллекта в сфере образования является его способность персонализировать процесс обучения. Современные обучающие платформы, использующие алгоритмы машинного обучения, могут подстраиваться под индивидуальные особенности учащихся, предлагая материалы в удобном для них формате и темпе. AI анализирует успехи и трудности ученика, на основе чего предлагает дополнительные упражнения или изменяет сложность задач.

Такой подход способствует улучшению функциональной грамотности, так как позволяет обучающимся не только приобретать теоретические знания, но и развивать практические навыки их применения. Использование AI в образовательных системах помогает ученикам решать реальные задачи, развивая их критическое мышление и способность к самостоятельному решению проблем.

Чтобы стать функционально грамотным в условиях современного мира, недостаточно просто уметь выполнять базовые действия с информацией — важно уметь критически воспринимать и оценивать данные, находить верные решения в условиях неопределенности. Искусственный интеллект помогает развивать эти навыки, предоставляя доступ к широкому спектру информации и способствуя анализу больших объемов данных.

С помощью AI можно выявлять скрытые паттерны в больших объемах информации, что

помогает не только в учебных целях, но и в профессиональной сфере.

Несмотря на все преимущества, интеграция AI в процесс обучения и развития функциональной грамотности сопряжена с определенными вызовами. Во-первых, необходимы большие инвестиции в инфраструктуру и обучение преподавателей, чтобы они могли эффективно использовать технологии в своем преподавательском процессе. Во-вторых, существует риск чрезмерной зависимости от технологий, что может снизить способность к самостоятельному поиску и обработке информации.

В этой статье я хочу рассказать , как принципы работы нейронных сетей применяются в современных приложениях для изучения английского языка, какие преимущества и недостатки такого подхода существуют, и какие перспективы нас ждут в будущем. Мы рассмотрим конкретные примеры и постараемся ответить на вопрос: действительно ли нейросети могут сделать изучение английского более эффективным?

Основные принципы нейросетей и их применение в изучении английского языка

Представьте себе, как вы учите английский: сначала запоминаете отдельные слова, потом учитесь строить из них предложения, затем разбираетесь в грамматике, и, наконец, начинаете понимать контекст целых текстов. Нейронные сети работают по схожему принципу, обрабатывая информацию послойно.

Обработка информации: Нейронная сеть "видит" английский текст (или аудио) как поток данных. Каждый слой сети анализирует эти данные, выделяя определенные паттерны. Например, один слой может распознавать отдельные буквы, другой – слова, третий – грамматические конструкции. В итоге, сеть "понимает" смысл текста, точно так же, как это делает человек. Это позволяет приложениям мгновенно проверять правописание и грамматику, предлагать синонимы и переводы.

Обучение с подкреплением: Когда вы делаете упражнения в приложении, нейронная сеть "наблюдает" за вашими действиями. Если вы даете правильный ответ, сеть "награждает" вас положительным подкреплением, показывая, что вы на правильном пути. Если вы ошибаетесь, сеть "корректирует" вас, объясняя ошибку и предлагая повторить упражнение. Это позволяет приложениям адаптироваться к вашему индивидуальному темпу и стилю обучения, делая процесс более эффективным.

Обратная связь: Важной частью обучения является обратная связь. Нейронные сети обеспечивают мгновенную обратную связь, показывая вам правильность ваших ответов и помогая исправить ошибки. Это очень важно для быстрого прогресса. Многие приложения используют голосовое распознавание, чтобы проверять произношение и предоставлять моментальную обратную связь.

Примеры приложений: Сегодня существует множество приложений, использующих принципы нейронных сетей для обучения английскому языку. Например, Duolingo использует алгоритмы для персонализации уроков и отслеживания прогресса, а Babbel предлагает интерактивные упражнения, адаптированные к индивидуальному уровню. Эти приложения используют машинное обучение, чтобы постоянно улучшать свои алгоритмы и делать обучение еще более эффективным.

Преимущества использования нейросетевых подходов к изучению английского языка.

Применение принципов нейронных сетей в обучении английскому языку открывает перед нами множество преимуществ:

Персонализированное обучение: нейронные сети позволяют создавать индивидуальные планы обучения, сосредотачиваясь на ваших слабых местах и укрепляя сильные. Система отслеживает ваши успехи и неудачи, динамически корректируя сложность заданий. Это позволяет изучать язык в своем темпе, не чувствуя себя перегруженным или, наоборот, недогруженным.

Автоматизированная обратная связь: Получайте мгновенную обратную связь по своим ответам. Нейросеть не устает и не забывает проверять ваши ответы 24/7. Это снимает нагрузку с преподавателя и позволяет вам учиться в любое время, не ожидая комментариев.

Повышение эффективности: Нейронные сети анализируют ваши ошибки и помогают вам их исправить. Система сосредотачивает ваше внимание на самых проблемных зонах, позволяя вам быстрее закреплять материал и достигать желаемого результата. За счет эффективной системы повторения и персонализации, вы запоминаете больше и лучше.

Доступность: Современные приложения для изучения английского, основанные на нейронных сетях, часто доступны на мобильных устройствах и не требуют специального оборудования. Это делает изучение английского более доступным для широкого круга людей, независимо от их местоположения и финансовых возможностей.

Каких результатов мы с учащимися добились, используя AI в изучении английского языка

Использование искусственного интеллекта в процессе изучения английского языка открыло новые горизонты для обучения, значительно улучшив традиционные методы преподавания и ученических практикРассмотрим ключевые достижения, которые были сделаны благодаря внедрению этих технологий.

1. Персонализированное обучение

Один из важнейших аспектов, который принес AI в изучение английского языка, — это персонализация обучения. Благодаря анализу данных о ученике, таких как его ошибки, предпочтения и темп обучения, AI создает индивидуальные программы. Такие приложения, как Duolingo, Babbel, Lingvist, успешно адаптируют курс под уровень каждого учащегося, предлагая задания, соответствующие его потребностям. Это позволяет ускорить процесс обучения, а также повысить мотивацию, так как материалы подбираются так, чтобы они были интересны и не перегружали.

Результаты:

- Учащиеся получают возможность учиться в своем собственном темпе.
- Индивидуальные рекомендации помогают устранять слабые стороны и работать с трудными темами.
- Ученики становятся более вовлеченными в процесс обучения, благодаря чему увеличивается их общий прогресс.

2. Улучшение произношения и навыков аудирования

AI активно используется для улучшения произношения и восприятия речи на слух, что является важной частью функциональной грамотности. Современные приложения с голосовым распознаванием, такие как Google Assistant или Speechling, позволяют учащимся практиковать произношение и получать мгновенную обратную связь. Это особенно полезно для учащихся, у которых нет возможности общаться с носителями языка на регулярной основе.

Результаты:

- Значительное улучшение произношения: системы AI могут выявлять ошибки и предлагать способы их исправления.
- Повышение уровня аудирования, так как приложения могут адаптировать скорость речи, помогая учащимся тренировать восприятие на различных уровнях сложности.
- Учащиеся становятся более уверенными в своем общении на языке, даже если они не могут общаться с носителями.

3. Автоматическая коррекция и улучшение письменной речи

Системы AI, такие как Grammarly и Hemingway, значительно улучшили процесс написания текстов на английском языке. Эти инструменты автоматически исправляют грамматические, орфографические и стилистические ошибки, а также предлагают рекомендации для улучшения структуры текста. Они не только помогают учащимся видеть свои ошибки, но и объясняют, почему именно так следует писать, а не иначе, что способствует лучшему усвоению правил.

Результаты:

- Быстрое и точное исправление ошибок помогает учащимся развивать грамотность.

• Повышение качества письменной речи, поскольку AI предлагает улучшения по стилю и структуре.

• Учащиеся начинают писать более уверенно и с меньшим количеством ошибок, что значительно улучшает их навыки письма.

4. Развитие навыков общения через чат-ботов

Системы AI, такие как чат-боты на основе технологий NLP (Natural Language Processing), помогли революционизировать способы практики разговорного английского. Такие чат-боты, как Replika или специальные языковые ассистенты, позволяют учащимся вести диалоги на английском языке с ИИ, что значительно развивает их способность к общению.

Результаты:

• Студенты могут практиковать разговорный английский в любое время и в комфортных условиях, без страха сделать ошибку.

• Чат-боты предоставляют обратную связь, что помогает учащимся улучшать свои навыки общения.

• Чат-боты также помогают учащимся адаптироваться к различным акцентам и диалектам, улучшая их способность понимать английский в разных контекстах.

5. Анализ и доступ к большому объему данных

AI помогает учащимся работать с большими объемами информации и данных, что необходимо для развития критического мышления и функциональной грамотности. Например, AI-платформы могут помогать учащимся анализировать текст, искать ключевые идеи и смысловые акценты в длинных статьях, помогая улучшить их навыки чтения и понимания.

Результаты:

• Развитие способности анализировать и синтезировать информацию, а также делать выводы на основе текста.

• Улучшение навыков работы с информацией, что является важным аспектом функциональной грамотности.

• Повышение скорости восприятия и понимания текстов на английском языке.

Использование искусственного интеллекта на уроках, в изучении английского языка, приводит к значительным улучшениям в области образования и функциональной грамотности. AI помогает персонализировать процесс обучения, улучшать произношение и аудирование, а также повышать качество письменной речи и навыков общения. Кроме того, AI открывает новые возможности для анализа информации и критического мышления, что является неотъемлемой частью функциональной грамотности. Мы можем ожидать, что в будущем искусственный интеллект продолжит совершенствовать методы обучения и станет важным инструментом для еще более широкого круга учащихся по всему миру.

ӘОЖ 37.11.74

Бөлебай Назгүл Төлегенқызы
(№205орта мектебі, Шиелі ауданы,
Қызылорда, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІ ӘДІС - ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ

Аннотация: Бұл мақалада қазақ тілі сабағында педагогикалық тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру мәселесі қарастырылады. Функционалды сауаттылықтың мәні, оны дамыту жолдары және оқытудағы инновациялық әдістердің рөлі талданады. Диалогтік оқыту, жобалық жұмыс, сыни ойлау

технологиясы, интерактивті әдістер және АКТ қолданудың маңыздылығы айқындалады. Зерттеу нәтижесінде тиімді әдістерді жүйелі пайдалану оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіріп, олардың өмірлік қажеттіліктеріне сай білім алуына мүмкіндік беретіні анықталды.

Тірек сөздер: қазақ тілі, функционалды сауаттылық, педагогикалық әдіс-тәсілдер, интерактивті оқыту, сыни ойлау, АКТ.

Bolebay Nazgul Tolegenovna
(Secondary School No. 205, Shieli district,
Kyzylorda, Kazakhstan)

PEDAGOGICALLY EFFECTIVE IN THE LESSON OF THE KAZAKH LANGUAGE FUNCTIONAL THROUGH THE USE OF METHODS AND TECHNIQUES IMPROVING LITERACY

Abstract: This article examines the issue of improving students' functional literacy through the application of effective pedagogical methods in Kazakh language lessons. The essence of functional literacy, its development pathways, and the role of innovative teaching methods are analyzed. The importance of dialogic teaching, project-based learning, critical thinking technology, interactive methods, and ICT usage is highlighted. The study concludes that the systematic use of effective methods enhances students' language skills and provides them with knowledge essential for real-life situations.

Keywords: Kazakh language, functional literacy, pedagogical methods, interactive learning, critical thinking, ICT.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру – негізгі міндеттердің бірі. Функционалды сауаттылық – бұл адамның алған білімін күнделікті өмірде, түрлі жағдаяттарда тиімді қолдана білуі.[1] Қазақ тілі сабағында бұл мақсатқа жету үшін педагогикалық тиімді әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдап, жүйелі түрде қолдану қажет.[3,4]

1. Функционалды сауаттылықтың мәні: Функционалды сауаттылық – оқушылардың тілдік дағдыларын дамытып, оларды өмірде қолдануға бағыттау. Бұл: Оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын жетілдіру; [5] Сыни ойлау қабілетін дамыту; [7] Коммуникативті дағдыларды арттыру; [6] Тілдік нормаларды түсініп, дұрыс қолдану [4]

2. Оқушылардың тілдік сауаттылығын арттыру үшін заманауи педагогикалық әдістер кеңінен қолданылады. Қазақ тілі сабағында қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер:
1. Диалогтік оқыту әдісі. Бұл әдіс арқылы оқушылар жұптасып немесе топтасып сөйлеседі, өз ойын еркін жеткізуге үйренеді, [5,6] қарапайым диалогтардан бастап, пікірталас деңгейіне дейін жетілдіріледі.
2. Жобалық жұмыс әдісі. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жүргізіп, шығармашылық жұмыстар жасайды. [4,9] Топтық, жұптық жұмыстар арқылы өзара қарым-қатынасты дамытады.
3. Сыни ойлау технологиясы: «Ой қозғау», «Түртіп алу», «Бес жолды өлең», «INSERT» әдістері арқылы оқушылардың мәтінді түсіну қабілеті артады. [8]
Мәтіннің мазмұнын талдап, негізгі идеясын анықтайды.
4. Интерактивті әдістер: «Рөлдік ойындар», «Дебат», «Кейс-стади» тәсілдері арқылы оқушылар өмірлік жағдаяттарды шешуге дағдыланады. Қоғамдық тақырыптарды талқылап, өз көзқарасын дәлелдеуге үйренеді. 5. АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) қолдану: Электронды оқулықтар, аудио-видеоматериалдар, онлайн платформалар оқушылардың қызығушылығын арттырады. [10] Түрлі интерактивті тесттер мен тапсырмалар білімді бекітуге көмектеседі. [9]

Тиімді әдістерді қолданудың нәтижесі Қазақ тілі сабағында жоғарыда аталған әдіс-тәсілдерді жүйелі қолдану арқылы оқушылардың сөздік қоры молаяды. Күрделі мәтіндерді түсініп, өз ойларын еркін жеткізе алады. [7] Коммуникативтік дағдылары дамиды. Өзіндік

пікірін қалыптастыруға үйренеді. Өмірде кездесетін түрлі жағдаяттарды шешуге бейімделеді. Сонымен қатар тек теориялық біліммен шектелмей, практикада пайдалану, мәселені шешу және жаңа ақпаратты түсіну, бейімделу мүмкіндігін береді.

Қорыта келе, функционалды сауаттылықты арттыру – білім берудің басты міндеттерінің бірі деп ойлаймын. Қазақ тілі сабағында тиімді педагогикалық әдістерді қолдану арқылы оқушылардың тілді меңгеру деңгейін жоғарылатуға, олардың ойлау қабілетін дамытуға және өмірлік қажетті дағдыларды қалыптастыруға болады.[2,3] Сондықтан әр мұғалім заман талабына сай инновациялық тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың функционалды сауаттылығын дамытуға ерекше көңіл бөлуі қажет. Себебі, функционалдық сауаттылық қазіргі заманғы білім берудің басты бағыттарының бірі болып, адамды өзгермелі қоғамға бейімделуге және жаңа жағдайда икемделуге үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы. – Астана, 2012.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2020.
3. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
4. Жұмабаева Ә.Қ. Қазақ тілін оқыту әдістері: Оқу құралы. – Алматы: Нұр-пресс, 2018.
5. Әбілқаев А. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2005.
6. Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Ғылым, 2002.
7. Выготский Л.С. Ойлау мен сөйлеу. – Мәскеу: Педагогика, 1982.
8. Педагогикалық инновациялар мен жаңа технологиялар: Оқу құралы / Құраст.: Құрманалина Ш.Х. – Астана: Фолиант, 2017.
9. Қазақ тілін оқытудағы заманауи әдіс-тәсілдер: Ғылыми жинақ. – Алматы: Рауан, 2021.
10. Қазақстандағы білім беру саласындағы ғылыми мақалалар мен зерттеулер (интернет-ресурстар, конференция материалдары).

УДК 30.303

Галиева Рамиля Масхутовна
Образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области КГУ "Гимназия №24" отдела

ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК КЛЮЧЕВОЙ ВИД РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. Статья "Читательская грамотность как ключевой вид развития функциональной грамотности" исследует значение читательской грамотности в контексте формирования функциональной грамотности, которая охватывает способность эффективно решать различные задачи в реальной жизни. Автор рассматривает читательскую грамотность как основное звено, которое влияет на развитие других видов грамотности, таких как математическая, цифровая и медийная. Основное внимание в статье уделено анализу ключевых компонентов читательской грамотности, таких как понимание, анализ и интерпретация текстов различного типа и сложности. Акцент сделан на том, что навыки читательской грамотности играют центральную роль в подготовке обучающихся к эффективному использованию информации в разных жизненных ситуациях. Статья также исследует влияние читательской грамотности на развитие критического мышления и

способности к самостоятельному обучению.

Ключевые слова: читательская грамотность, функциональная грамотность, когнитивные навыки, критическое мышление, анализ текста.

Galieva Ramilya Maskhutovna
(KSU "Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region")

READER'S LITERACY AS A KEY TYPE OF FUNCTIONAL LITERACY DEVELOPMENT

Annotation. The article "Reading literacy as a key type of functional literacy development" explores the importance of reading literacy in the context of functional literacy formation, which encompasses the ability to effectively solve various tasks in real life. The author considers reading literacy as the main link that influences the development of other types of literacy, such as mathematical, digital and media literacy. The article focuses on the analysis of key components of reading literacy, such as understanding, analyzing, and interpreting texts of various types and complexity. The emphasis is placed on the fact that reading literacy skills play a central role in preparing students for the effective use of information in different life situations. The article also explores the impact of reading literacy on the development of critical thinking and the ability to learn independently.

Key words: reading literacy, functional literacy, cognitive skills, critical thinking, text analysis.

В современном мире способность понимать, анализировать и использовать информацию становится важнейшим навыком. Читательская грамотность является основой для развития функциональной грамотности, поскольку она обеспечивает человеку возможность осмысленно воспринимать текстовую информацию, критически её оценивать и применять в различных сферах жизни. Этот навык необходим для успешного обучения, профессиональной деятельности и социальной адаптации.

Функциональная грамотность — это способность человека эффективно использовать знания и навыки для решения повседневных задач в различных сферах жизни. Это включает умение воспринимать, анализировать и применять информацию для принятия решений в работе, обучении, социальной и личной жизни. Функциональная грамотность охватывает несколько аспектов, таких как математическая, читательская, цифровая и медийная грамотность, и является необходимым условием для успешной адаптации в обществе и на рынке труда. Функциональная грамотность — это способность человека эффективно использовать знания и навыки для решения повседневных задач в различных сферах жизни. Она включает умение воспринимать, анализировать и применять информацию для принятия решений в работе, обучении, социальной и личной жизни. Функциональная грамотность охватывает несколько аспектов, таких как математическая, читательская, цифровая и медийная грамотность, и является необходимым условием для успешной адаптации в обществе и на рынке труда. [1]

Читательская грамотность играет ключевую роль в контексте функциональной грамотности, поскольку она лежит в основе способности эффективно воспринимать и использовать информацию из различных источников. В современном мире, насыщенном информацией, умение понимать, интерпретировать и анализировать тексты становится основным инструментом для успешного выполнения повседневных задач. Читательская грамотность включает в себя навыки понимания текста (способность извлекать основную информацию и детали), анализа текста (умение выявлять логику и структуру), критической оценки (способность оценивать достоверность и релевантность информации) и применения полученной информации для решения практических задач. Без этих навыков невозможно полноценно развивать другие виды функциональной грамотности, такие как математическая

или цифровая, поскольку вся информация, с которой человек сталкивается, требует осмысленного восприятия и умения работать с ней. Таким образом, читательская грамотность является фундаментом, на котором строятся другие навыки, необходимые для эффективной жизни в современном обществе.

Основными компонентами читательской грамотности являются понимание текста, анализ и интерпретация. Понимание текста — это способность воспринимать и правильно интерпретировать содержание, выделяя главные идеи и детали, а также понимать связи между ними. Анализ текста предполагает умение выявлять структуру, логические связи и аргументы, а также различать факты и мнения. Интерпретация текста включает в себя способность извлекать скрытые или дополнительные смыслы, делать выводы на основе прочитанного и оценивать значимость информации для решения конкретных задач. Читательская грамотность тесно связана с другими видами грамотности, такими как математическая, цифровая и медийная грамотность. Например, для эффективного применения математической грамотности необходимо уметь воспринимать и интерпретировать текстовые задачи, а для развития цифровой грамотности — уметь анализировать и критически оценивать информацию в цифровых источниках. Читательская грамотность служит основой для развития всех этих навыков, поскольку без способности адекватно воспринимать и осмысливать информацию невозможно эффективно применять знания в разных сферах жизни. Таким образом, читательская грамотность является важнейшей составляющей общего уровня функциональной грамотности, необходимой для успешного функционирования в современном обществе. [2]

Читательская грамотность играет важнейшую роль в развитии когнитивных и аналитических навыков, поскольку она напрямую влияет на способность человека воспринимать, анализировать и обрабатывать информацию. Эффективное восприятие текста требует активной умственной работы, включающей внимание, память, логическое мышление и способность делать выводы. Читательская грамотность помогает развивать эти когнитивные способности, позволяя улучшать процессы восприятия информации, ее структурирования и использования для решения различных задач. Например, при чтении человек учится выделять главные идеи из текста, сопоставлять факты, выявлять причинно-следственные связи, что способствует развитию критического мышления и умения анализировать ситуации. Влияние читательской грамотности на способность решать практические задачи невозможно переоценить. Умение правильно интерпретировать текст и извлекать из него ключевую информацию становится важным инструментом для принятия обоснованных решений в реальной жизни. Например, при работе с инструкциями, юридическими или финансовыми документами, человек должен не только понимать написанное, но и уметь применить эти знания для выполнения конкретных действий. Читательская грамотность дает возможность четко формулировать проблему, анализировать различные варианты решений и выбирать оптимальные пути достижения цели. Применение читательской грамотности в реальных жизненных ситуациях особенно важно в условиях информационного общества, когда каждый день человек сталкивается с огромным объемом текстовой информации, будь то новости, научные статьи, рекламные материалы или инструкции. Читательская грамотность помогает эффективно ориентироваться в этом потоке информации, критически оценивать ее достоверность и актуальность, а также использовать полученные знания для решения повседневных задач. Важно, что эта способность необходима не только для профессиональной деятельности, но и для личной жизни, когда необходимо принимать решения, опираясь на прочитанное, будь то выбор товара, планирование бюджета или взаимодействие с государственными учреждениями. [3]

Педагогические стратегии для формирования читательской грамотности у учащихся играют ключевую роль в успешном обучении, поскольку помогают развивать у студентов не только навыки чтения, но и умения анализировать, интерпретировать и применять информацию. Одним из эффективных подходов является **интерактивное обучение**, включающее обсуждения, групповые проекты и задания, направленные на развитие

аналитических и критических навыков. Использование разнообразных текстов — художественных, научных, технических — позволяет учащимся научиться работать с различными типами информации и улучшать способность воспринимать текст в разных контекстах. Важным элементом является также использование **моделирования** — когда учащиеся представляют себе реальные ситуации, в которых применяют полученные знания, что способствует глубокой осведомленности о том, как читать и анализировать информацию в реальной жизни.

Интеграция межпредметных знаний и современных технологий в процесс обучения значительно усиливает развитие читательской грамотности. Например, интеграция текстов по математике или естественным наукам в литературные уроки позволяет учащимся не только улучшать свои читательские навыки, но и углублять знания в других предметных областях. Технологии, такие как электронные учебники, интернет-ресурсы, платформы для совместной работы, также способствуют более эффективному освоению информации, предлагая учащимся различные формы представления текста и взаимодействия с ним. Использование мультимедийных материалов, таких как видео и инфографика, помогает сделать текст более доступным и понятным, а также способствует развитию навыков критического восприятия информации из различных источников. Использование критического мышления в обучении читательской грамотности помогает учащимся не только воспринимать информацию, но и анализировать её, выстраивать логические связи и оценивать достоверность прочитанного. Включение в процесс обучения таких стратегий, как дискуссии, сравнительный анализ и анализ авторских точек зрения, способствует развитию у студентов способности воспринимать текст не как данность, а как материал для размышлений. Критическое мышление позволяет учащимся не только выявлять скрытые идеи и подтексты в тексте, но и применять полученные знания для решения практических задач. Например, при работе с научным или аналитическим текстом учащиеся учатся задавать вопросы, делать выводы и формулировать собственные суждения, что повышает их способность эффективно использовать информацию в повседневной жизни. [4]

Взаимосвязь читательской грамотности с цифровыми и медийными навыками становится особенно важной в условиях современного информационного общества, когда источники информации все чаще выходят за рамки традиционных текстов и переносятся в цифровую и медийную среду. Читательская грамотность включает в себя способность эффективно воспринимать и интерпретировать текст, в то время как цифровая грамотность требует умения работать с информацией в онлайн-пространстве, а медийная грамотность — способности критически оценивать источники и формы представления информации, в том числе через различные медиа форматы. Взаимосвязь этих видов грамотности проявляется в том, что все они способствуют более глубокому и осмысленному восприятию информации, обеспечивая не только способность понимать текст, но и умение использовать цифровые и медийные инструменты для поиска, анализа и распространения информации. Цифровая грамотность включает в себя навыки работы с интернет-ресурсами, поиска и фильтрации информации, а также способность использовать различные цифровые платформы для взаимодействия с текстами. В свою очередь, медийная грамотность помогает оценивать достоверность и целостность информации, представленной через различные медиа форматы, такие как видео, графика, новости в социальных сетях и т.д. [5]

Читательская грамотность является основным компонентом функциональной грамотности, который оказывает значительное влияние на развитие других видов грамотности, таких как математическая, цифровая и медийная. Умение эффективно воспринимать, анализировать и интерпретировать текст играет ключевую роль в решении практических задач и принятии осознанных решений в повседневной жизни. Читательская грамотность способствует развитию когнитивных и аналитических навыков, а также формирует критическое мышление, необходимое для оценки достоверности и релевантности информации в различных контекстах. Она обеспечивает основу для успешной адаптации индивида в информационном обществе и способствует развитию навыков, которые помогают

эффективно функционировать в учебной и профессиональной сферах. Перспективы дальнейших исследований в области читательской грамотности связаны с изучением влияния цифровых технологий и медиа форматов на восприятие и интерпретацию текста. В условиях растущего информационного потока важно исследовать, как изменения в форме представления информации (видеоформаты, инфографика, социальные сети) влияют на способность учащихся осмысленно воспринимать и анализировать информацию. Также необходимо исследовать роль критического мышления в процессе обучения читательской грамотности, а также его связь с развитием других видов грамотности. Еще одной важной областью для исследований является использование новых педагогических подходов и технологий, которые могут помочь повысить уровень читательской грамотности, а также преодолеть проблемы неравенства в доступе к образовательным ресурсам.

Список использованной литературы

1. Фадеев А.А. Читательская грамотность: теория и практика // – Москва: Издательство «Просвещение», 2019.

2. Левина А.В. Методика развития читательской грамотности у школьников // Санкт-Петербург: Издательство «КЛАСС», 2020.

3. Соловьева Т.Н. Инновационные подходы к обучению литературе // Екатеринбург: Уральский университет, 2018.

4. Кузнецова Е.И. Технологии формирования читательской грамотности в школе // Казань: Издательство «Магариф», 2021.

5. Петрова Н.В. Читательская грамотность как основа образовательного процесса // Новосибирск: Научное издательство, 2022.

УДК 811.161.1

Гатиятулин Жасулан Оразбекович –
средняя школа «Үлгілі»
Байзакского района Жамбылской области
Учитель русского языка
Нахмедова Жайна Кувановна –
средняя школа «Үлгілі»
Байзакского района Жамбылской области
Учитель английского языка

МЕТОДЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию проблемы разработки и применения наиболее эффективных методических приемов, способствующих активизации учебной деятельности учащихся на уроках русского языка. В следующей статье рассматриваются способы увеличения числа учащихся, посещающих занятия по русскому языку и литературе.

Ключевые слова: русский язык, методика преподавания, коммуникативный подход.

Процесс обучения двусторонний: учитель учит, ученик учится сам. Кроме того, процесс обучения осуществляется за счет использования методов и приемов преподавания на уроке. Под методом обучения понимается система последовательных, целенаправленных действий преподавателя (воспитательницы), организующих познавательно-практическую деятельность обучающихся, обеспечивающих усвоение ими содержания образования. Методы обучения - способы совместной деятельности воспитателя и обучаемых в образовательном процессе

обучения осуществляется посредством применения системы методов обучения, а методы обучения реализуются посредством методических приемов работы. Методы обучения - это внедрение метода в практическую деятельность.

Для того чтобы учитель, поставивший перед собой цель влияния, добился успеха в процессе обучения, у ученика должна быть цель, адекватная цели учителя. Если учитель ставит перед собой задачу донести какие-то знания или добиться привития какого-то навыка, то он выполнит это задание при условии, что у ученика будет желание понять его историю или выполнить упражнения, предусмотренные тренингом. Деятельность преподавателей и студентов имеет свою специфику, свои цели. Цель учителя - учить, воспитывать ученика, передавать ему знания, развивать его ум, культуру чувств, формировать нравственные понятия. Учащиеся могут не осознавать всей значимости целей преподавателя, не осознавать сложного процесса воспитания и тренировки и видеть перед собой конкретные цели - выполнение заданий преподавателя. Учитель по большей части не доводит до сведения учащихся свои цели, особенно образовательные. Однако в академических лицеях и профессиональных колледжах преподаватель более полно, чем в школе, раскрывает перед учащимися конкретные цели обучения, учит их осознанно овладевать не только знаниями, но и умениями, самостоятельно приобретать эти знания.

Одной из наиболее актуальных проблем современной российской системы образования является поиск эффективных методов и методик, повышающих образовательную активность учащихся. Необходимость стимулирования интереса учащихся средних классов к изучению родного языка давно признана педагогическим сообществом. Решается вопрос о создании благоприятных условий для учебной деятельности, благодаря которым у учащихся средних классов повысилась бы мотивация к обучению. Среди наиболее эффективных методических приемов создания таких условий нельзя не отметить использование методов и приемчиков проблемного обучения, интерактивных средств, различных инструментов моделирования и наглядности.

Чтобы усилить образовательную активность обучающихся, преподаваемых на уроках русского языка, учителю при подаче материала следует опираться на три компонента: постановку целей, мотивацию и инструментарий.

Одним из важнейших аспектов активизации учебной деятельности является постановка целей. Для формирования целенаправленного мышления при обучении учитель может делегировать учащимся средних классов функцию постановки целей. Для этого мы можем использовать самые разные виды упражнений и мыслительных операций, например, установление общего и различий, сравнение, группировка, сопоставление и так далее.

Говоря о мотивационной составляющей занятий, следует отметить важность установки со стороны преподавателя на использование деятельностного подхода к обучению, который основан как на общедидактических принципах, так и на специальных физических принципах преподавания русского и английского языка (активизация развивающего воздействия, воздействие мысли на язык и воздействие языка на мышление в процессе изучения родного языка предпочтительнее использовать индукцию как способ мышления в процессе изучения отдельных явлений и категорий языка, взаимосвязь отдельных уровней владения языком в процессе их изучения в школе).

Такой подход к построению урока мотивирует учащихся на достижение положительных результатов, которые учитель может создать в самом начале урока. На этом этапе урока учащимся могут быть предложены различные вариации мотивов:

- самостоятельность в решении творческих лингвистических задач;
- собственное развитие в процессе обучения;
- анализ собственной деятельности с точки зрения ее эффективности и пользы как для самого учащегося, так и для окружающих.

Таким образом, учитель, используя мотивирующие приемы, способен с самого начала урока создать ситуацию успеха для учащихся. Как уже упоминалось выше, для осуществления бесценной активизации учебно-познавательной деятельности используются определенные

инструменты, а именно: активные технологии, методы, приемчики и учебные пособия, самоорганизующаяся познавательная активность учащихся, формируется эффективная регуляция и развивается активная система действий (постановка целей, самоконтроль, оценка эффективности обучения).

Использование ИКТ на уроках русского и английского языка может стать хорошим средством активизации учебно-познавательной деятельности учащихся. Для этих целей существует большой выбор компьютерных программно-методических комплексов, созданных для формирования орфографических и абзацеведческих навыков обучения грамоте. Широко используются тестовые опросы с использованием электронных технических ников, различные образовательные программы с тренировочными упражнениями. Однако обучение русскому языку не может ограничиваться только этими возможностями ИКТ, выполняя лишь автоматизирующую функцию. Необходима возможность создания электронных программ по русскому языку для использования на уроках с учетом уровня подготовки и образовательных возможностей учащихся. Использование информационных технологий на уроке дает большие преимущества - это, прежде всего, дополнительный материал для учебного пособия, позволяющий расширить кругозор учащихся, оперативный контроль знаний учащихся, что значительно экономит время преподавателя, и элемент развлечения, повышающий интерес учащихся к обучению.

Коммуникативная направленность в преподавании русского и английского языка и литературы Осознанно-коммуникативный подход к преподаванию русского и английского языка на иностранном языке и ПК реализует лингводидактические принципы: осознанность и коммуникативность. Эти принципы определяют стратегию и тактику обучения в целом: цели, содержание, методы и средства обучения, технологии обучения, диагностику уровня владения языком и речью. Развитие принципа коммуникативности в современных методиках преподавания русского и английского языка как родного основано на традициях методики преподавания русского языка как иностранного.

Реализация коммуникативной цели обучения предполагает совершенствование речевой деятельности во всех ее формах. В методике обучения неродным языкам различают продуктивные и рецептивные виды речевой деятельности, устную и письменную формы речи. Продуктивным считается говорение (в двух формах - монологическая и диалогическая речь) и письменная речь. К рецептивным - чтение и аудирование. Эти виды различают в зависимости от характера овладения русской и английской речью. Итак, обладая продуктивной речью, учащиеся получают возможность в процессе общения выражать свои мысли. Обладая рецептивной активностью, они воспринимают русскую речь на слух или визуально.

Где во всестороннем развитии навыков и умений всех видов речевой деятельности. Реализация коммуникативной цели включает в себя не только развитие связной речи. Важно развивать навыки и умения общения с учетом таких факторов, как сфера, ситуация, получатель общения, социальные роли говорящих. Другими словами, преподавание русского языка должно обеспечивать владение им в различных областях и ситуациях. Основным средством создания возможностей для общения в соответствии с современными тенденциями являются широко используемые коммуникативные упражнения, которые:

1) создают и поддерживают потребность обучаемых в общении,

2) последовательно формируют и совершенствуют коммуникативные навыки,

3) обеспечить переход от воспроизведения речи к самостоятельной продукции, т.е. к неподготовленной речи в различных ситуациях общения.

Список использованной литературы

1. Ахмедова Л.Т., Кон О.В. Методика преподавания русского языка. - Т., 2013

2. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. - Т., 2003.- 192с.

3. Андреев О.А. Учимся быть внимательными. Ростов-на Дону, «Феникс», 2004. - 216с.

УДК 8.80

Грудцина Лилия Юрьевна
Образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области КГУ "Гимназия №24" отдела

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной работе рассматриваются пути совершенствования профессиональных компетенций учителей русского языка и литературы. Особое внимание уделено использованию инновационных методов и технологий обучения, а также активных форм обучения, таких как проектная деятельность и дискуссии. Оценены современные педагогические и психологические технологии, способствующие улучшению образовательного процесса. Рассмотрена роль самообразования и научной работы в профессиональном развитии педагогов. Цель работы — выявить эффективные методы повышения квалификации учителей для улучшения качества образования.

Ключевые слова: профессиональные компетентности,повышение квалификации, качество образования, цифровизация образования, инклюзивное образование.

Grudtsina Lilia Yurievna
(KSU “Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region”)

IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF TEACHERS OF RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE AS A CONDITION FOR IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation. This work explores the enhancement of professional competencies of Russian language and literature teachers as a key factor in improving the quality of education. The study highlights the use of innovative teaching methods and technologies, as well as active learning techniques like project-based activities and discussions. It also examines modern pedagogical and psychological approaches that contribute to the educational process. The role of self-education and academic work in teachers’ professional growth is emphasized. The goal is to identify effective strategies for improving teachers’ qualifications to elevate the overall educational experience.

Keywords: professional competencies,professional development, quality of education, digitalization of education, inclusive education

Совершенствование профессиональных компетенций учителей русского языка и литературы представляет собой одну из важнейших задач современной системы образования. В условиях глобализации, стремительного развития технологий и изменений в образовательных стандартах роль высококвалифицированных педагогов становится решающей в формировании личности учащегося, развитии его критического мышления, способности к самовыражению и культурной идентичности. Русский язык и литература, являясь основными дисциплинами гуманитарного цикла в школьном образовании, играют ключевую роль в воспитании и обучении подрастающего поколения. Для того чтобы эти предметы выполняли свои функции на высоком уровне, необходимо не только внедрение новых методов и технологий обучения, но и постоянное совершенствование профессиональных компетенций педагогов. С учетом этого, повышение квалификации учителей русского языка и литературы становится важнейшим условием для повышения качества образования и, как следствие, подготовки будущих специалистов, обладающих не только знаниями, но и развитыми интеллектуальными, культурными и социальными

навыками.Актуальность данного исследования определяется необходимостью модернизации системы педагогического образования и развития профессиональных компетенций учителей, что требует внимания к таким аспектам, как изменение образовательных стандартов, внедрение инновационных методов и технологий в процесс преподавания, а также непрерывное развитие педагогов через курсы повышения квалификации, стажировки и другие формы образовательной активности. [1]

Профессиональные компетенции учителя — это совокупность знаний, умений, навыков и личных качеств, которые необходимы для эффективного выполнения педагогической деятельности, а также для успешного формирования образовательного процесса. В контексте преподавания русского языка и литературы эти компетенции имеют особое значение, поскольку они не только определяют качество усвоения учащимися школьного материала, но и играют ключевую роль в их культурном, интеллектуальном и нравственном развитии.

Современный подход к определению профессиональных компетенций учителя включает в себя несколько ключевых видов, каждый из которых важен для эффективной педагогической деятельности.

Педагогическая компетенция — это способность учителя организовать учебно-воспитательный процесс, учитывать индивидуальные особенности учеников, создавать условия для их активного участия в учебном процессе и развития. Педагогическая компетенция включает в себя знания о методах обучения, мотивации и воспитания, а также умение поддерживать дисциплину и эмоциональный климат в классе.

Методическая компетенция — это способность учителя применять разнообразные методы и технологии преподавания, которые способствуют лучшему усвоению материала и развитию мыслительных способностей учащихся. Включает в себя не только традиционные способы подачи информации, но и использование инновационных образовательных технологий, например, информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), проектного обучения, кросс-дисциплинарных подходов.

Культурная компетенция — способность учителя учитывать культурное и этническое разнообразие учащихся, а также интегрировать культурные и исторические контексты в процессе преподавания литературы и языка. Важность культурной компетенции особенно велика при преподавании литературы, поскольку произведения русского классического наследия содержат глубокие культурные и моральные ценности, которые способствуют воспитанию гражданской позиции у молодежи.

Коммуникативная компетенция — это способность учителя эффективно взаимодействовать с учениками, коллегами и родителями. Важно не только умение грамотно донести информацию, но и способность слушать, учитывать мнения других людей, строить конструктивное общение, что является важным фактором как для успешного обучения, так и для создания комфортной образовательной среды.

Диагностическая компетенция — включает в себя способность учителя оценивать уровень усвоения материала, выявлять слабые места в знаниях учащихся, корректировать методику преподавания в зависимости от полученных результатов. Это важнейшая составляющая, позволяющая не только отслеживать успехи учеников, но и вовремя вмешиваться для коррекции их образовательного пути.

Компетентность учителя напрямую влияет на качество образования и успешность учащихся. Чем выше уровень профессиональных компетенций педагога, тем эффективнее он может организовать учебный процесс, адаптировать его под нужды и интересы каждого ученика, вовлекать детей в активную познавательную деятельность. Учителя, обладающие высоким уровнем педагогических и методических навыков, способны создавать условия для всестороннего развития учащихся: они эффективно передают знания, стимулируют интерес к предмету, развивают навыки критического мышления и самообразования. Такой подход способствует не только качественному усвоению знаний, но и развитию личности ученика, его способности самостоятельно искать информацию, оценивать и анализировать факты, формировать собственную точку зрения. Кроме того, высокий уровень компетенции учителя

позволяет ему оперативно выявлять трудности в обучении и корректировать свою деятельность. Например, при обучении русскому языку учитель может вовремя выявить недостатки в грамматических навыках учеников и предложить дополнительные упражнения или подходы, что способствует улучшению качества знаний и навыков.[2]

Учитель русского языка и литературы выполняет не только роль передатчика знаний, но и играет ключевую роль в формировании образовательного процесса. Он создает образовательную среду, которая будет способствовать развитию интереса к предмету, а также всестороннему развитию ученика как личности. Современный учитель должен быть не просто экспертом в области предмета, но и наставником, который помогает ученикам развивать творческое и критическое мышление, воспринимать литературу как часть культурного и нравственного наследия народа. Важно, чтобы учитель умел адаптировать учебный процесс к потребностям и интересам учащихся, используя различные подходы и методы, а также стимулировал их к самостоятельному поиску знаний и креативному подходу к изучаемым вопросам.

Развитие профессиональных компетенций учителя — это не одноразовое явление, а непрерывный процесс. Учитель должен постоянно совершенствовать свои знания, навыки и подходы, отслеживать новейшие тенденции в образовательной сфере, осваивать новые методы и технологии. В этом процессе ключевую роль играют курсы повышения квалификации, научно-методическая работа, участие в образовательных форумах и конференциях. Таким образом, профессиональные компетенции учителя русского языка и литературы — это не только средство эффективного преподавания, но и важный фактор, который способствует формированию качественного образовательного процесса, развитию личности ученика и обеспечению высокого уровня общего образования.

Совершенствование профессиональных компетенций учителей русского языка и литературы является важнейшим условием повышения качества образования. В условиях быстро меняющегося образовательного пространства и требований, предъявляемых к современным педагогам, необходимо активно внедрять инновационные методы и подходы, что позволяет не только повышать профессиональный уровень учителей, но и значительно улучшать результаты учеников. Рассмотрим ключевые пути совершенствования компетенций педагогов.

- Использование инновационных методов и технологий обучения: Инновационные методы и технологии обучения становятся важнейшими инструментами повышения квалификации учителей. Включение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в процесс преподавания помогает педагогу более эффективно донести информацию до учеников, разнообразить учебные материалы, а также стимулировать интерес учащихся к предмету. [3]
- Интернет-ресурсы и образовательные платформы (например, Google Classroom, Moodle, виртуальные лаборатории) позволяют учителям создавать интерактивные задания, проводить онлайн-уроки, тесты и контрольные работы. Использование этих технологий помогает создать интерактивную среду, способствующую более глубокому освоению материала.
- Мультимедийные средства (видеоуроки, презентации, аудиоматериалы, электронные книги) значительно расширяют возможности учителя в подаче материала. Это особенно актуально для преподавания литературы, где важно донести атмосферу произведения через фильмы, аудиокниги или анимации.

Совмещение традиционных методов с инновационными технологиями позволяет значительно повысить мотивацию учеников, облегчить восприятие учебного материала, а также развить у них навыки самостоятельного поиска информации и критического мышления.

Совершенствование профессиональных компетенций учителей русского языка и литературы представляет собой ключевое условие повышения качества образования в целом. В условиях быстро меняющегося образовательного ландшафта, роста требований к педагогам и новых вызовов, связанных с технологическими и социальными изменениями, необходимо

внедрение инновационных методов и технологий обучения. Профессиональное развитие учителей должно охватывать не только педагогические и методические навыки, но и культурные, коммуникативные и психологические аспекты их деятельности. Использование современных информационно-коммуникационных технологий и мультимедийных ресурсов открывает новые возможности для преподавания, делая процесс обучения более увлекательным, доступным и эффективным. Активные формы обучения, такие как проектная деятельность, дискуссии, интерактивные методики, способствуют развитию критического мышления и творческих способностей учащихся, а также стимулируют их самостоятельность и ответственность за собственное образование.

Внедрение новых педагогических и психологических технологий помогает учитывать индивидуальные особенности учащихся, создавать комфортную образовательную среду и повышать мотивацию к обучению. Технология индивидуализации, а также использование психолого-педагогических методик позволяет учителю эффективно поддерживать каждого ученика в процессе освоения материала, создавая условия для его успешного развития.

Роль самообразования и научной работы в жизни учителя также трудно переоценить. Постоянное обновление знаний, освоение новых подходов и методов, участие в научных исследованиях и обмен опытом с коллегами способствуют не только личному росту педагога, но и внесению вклада в развитие системы образования в целом. Это позволяет учителю быть не только специалистом в своей области, но и мотивировать учащихся к поиску знаний, развивать у них стремление к самосовершенствованию.

Таким образом, совершенствование профессиональных компетенций учителей русского языка и литературы — это многогранный процесс, включающий как использование новых технологий, так и активное развитие личных и профессиональных качеств педагога. Все эти усилия направлены на создание образовательной среды, в которой учащиеся получают качественное образование, развиваются как личности и готовы к решениям задач, которые ставит перед ними современный мир. Только постоянное развитие учителей и их профессиональных компетенций может обеспечить качественное и успешное обучение будущих поколений.

Список использованной литературы

1. Абдуллин Ш.К. Современные методы преподавания русского языка в школе // Алматы: Қазақ университет, 2003.

2. Жолдасбекова Р.К. Педагогика и методика преподавания русского языка в Казахстане // Алматы: Арыс, 2011.

3. Баймұхаметова Н.Ә. Образовательные технологии в преподавании русского языка и литературы // Алматы: Атамұра, 2017.

4. Нұрмухамбетова С.Ш. Этнокультурные аспекты преподавания русского языка в Казахстане // Алматы: Жазушы, 2010.

5. Мухамеджанова Л.К. Казахский и русский языки: взаимовлияние в образовательном процессе // Алматы: Қазақ университеті, 2013.

6. Бейсенова М.С. Роль русского языка в образовательной системе Казахстана // Алматы: Білім, 2016.

ӘОЖ 17.82.32

Дауренбекова А.А.
(Тараз қаласы №3 мектеп-лицейі)

«ҚОБЫЛАНДЫ БАТЫР» ЖЫРЫНДАҒЫ БУЫН ҮНДЕСТІГІНЕ БАҒЫНБАЙТЫН ҚОСЫМШАЛАР

Аннотация. Тілдің сөздік құрамының толығып кемелденуі бір ғана өзінің ішкі мүмкіншіліктері арқылы болып қоймайды. Сонымен қатар өзінде жоқ сөзді өзге тілдерден ауысып алу арқылы да тіл өзінің сөздік құрамын байытып, жетілдіріп отырады. Жоба мақсаты "Қобыланды батыр" жырындағы буын үндестігіне бағынбайтын қосымшалы сөздердің қолданысын зерттеу. Қандай да бір тілге басқа тілден кірме сөздердің, кірме қосымшалардың енуі сол тілдің дамуына қажетті. Сөздің дыбыстық тұлғасы да, мағынасы да өзге тілге қатысты сөздер кірме сөздер делінеді.

Кілт сөздер: үндестік, дауысты дыбыстар, кірме сөздер, сингармонизм, қазақ тілі, дыбыстық жүйе, сөздік құрам.

Daurenbekova A. A.
(School-Lyceum №3 in Taraz)

APPLICATIONS THAT ARE NOT SUBJECT TO SYLLABLE HARMONY IN THE SONG" KOBYLANDY BATYR"

Annotation. The complete improvement of the vocabulary of a language occurs not only through its internal capabilities. In addition, a language enriches and improves its vocabulary by translating words that it does not have from other languages. The goal of the project is to study the use of words-applications that do not obey the consonance of syllables in the song "Kobylandy batyr". The penetration of words included in it applications from another language into a particular language is necessary for the development of this language. Both the sound personality and the meaning of the word relate to another language.

Keywords: consonance, vowels, input words, synharmonism, kazakh language, sound system, vocabulary.

Бір тілден екінші тілге сөз, қосымшалардың енуі тарихи жағдайға және экономикалық, сауда, мәдени қатынастарға байланысты болады. Мұндай мемлекетаралық қатынастар халықтардың бір-біріне зат алмастыруымен қатар, ол заттардың атауларын да ауыстыруға мүмкіндік береді. Шет тілдерден қосымшалардың ену сипаты әр түрлі болады. Қазақ тіліндегі кірме қосымшалар негізінен төрт халықтың тілінен келіп енген: араб тілі, парсы тілі, монғол тілі, орыс тілі.

Түркітанушы В.В.Радлов көп буынды сөздерде негізгі екпін сөздің соңына түсетінін көрсетеді. Сонымен катар ол дауыссыз дыбыстардың тіркесу заңдылықтарын анықтаған. В.В.Радлов, әсіресе, дауыстылардың сингармонизміне айрықша назар аударады. Тіл үндестігіне зор мән береді де, ерін үндестігіне айырықша мән бермейді. Оның «Опыт словария тюркиских наречий» дейтін атақты сөздігінде қазақ сөздері мол қамтылған. Автор келтірген сөздерін барынша айтылуына жуықтатып жазғанын айтады. Сөздікте XIX ғасырда ерін үндестігінің жақсы сақталғандығын көреміз. Мысалы: бүлдүргө, бүрмөлө, бүркөндүр, бүркөншүк, бүгөжөк, бүгөжөкте, бөлтүрүк, бөдөнө, бөпө, бөбөшүк, жүдүрүк, жүлдүздү, жөндөндүр, көгүлдүр, жүрөксүздүк, көңүлшөк, көрүмдүк, көргөндү, көзүлдүрүк, көлөңкөлү, күңүрөндүр, күлдүрөүүш, төңөрөктө, тоқтаусүз, төбөлөстүр, түмүлдүрүк, түймөлө, түймөлү, түгөндө, түңүлдүр, т. б.

Қазақ тілінде сингармонизм заңы жаксы сақталғанын, соған байланысты сөздер бірыңғай жуан не жіңішке болып келетінін, еріндік дауыстылардың үшінші буыннан кейін әлсірейтіндігі туралы пікір айтады.

Алғаш «Шолпан» журналында жарияланып, 1924 жылы жеке кітап болып шыққан «Қазақ-кырғыз тіліндегі сингармонизм» деп аталатын еңбегі қазақ тіл біліміндегі тұңғыш кең ауқымды ғылыми зерттеу болып табылады. Мұнда қазак тілінің дыбыс жүйесі, сингармонизм, оның ішінде тіл үндестігі жан-жақты айтылған. Х.Досмұхаметұлы сингармонизмді «таңдайлық әуенді заң» деп атайды. Өйткені «Дыбыстарды жуандатып, жіңішкертуде таңдай еңбек сіңіреді», — дейді де, кірме сөздердің жазылуына кеңірек тоқталады.

В.Радлов әсіресе дауыстылардың сингармонизміне айрықша назар аударады. Тіл үндестігіне зор мән береді, ерін үндестігі кейін пайда болған деп оның мәнін төмендетеді.

Дауыстыларды жуан, жіңішке, ашық, қысаң деп ажыратады. Сингорманизм заңына зор мән беріп, дыбыстар үндестігін жап-жақсы түсіндіреді. Сөздердің бірыңғай жуан не жіңішке

болып келетінін, еріндік дауыстылардың үшінші буыннан кейін әлсірейтінін мысалмен (көрүстүрдіңіз деген сияқты) көрсетеді.

Мамандығы дәрігер бола тұрып, ғылымның түрлі саласында татымды еңбек еткен Досмұхаметов Халелді (1883-1939) тіл зерттеушісі ретінде бөлежара айту керек болады. Оның алғаш «Шолпан» журналында мақала түрінде жарияланып, 1924 жылы жеке кітап болып шыққан «Қазақ-қырғыз тіліндегі сингармонизм»деп аталатын еңбегін қазақ тіл біліміндегі тұңғыш кең ауқымды ғылыми зерттеу деуге әбден болады. Мұнда қазақ тілінің дыбыс жүйесі, сингармонизм, оның ішінде тіл үндестігі егжей-тегжейлі айтылған. Әсіресе кірме сөздерді игерудің жөн-жосығы жақсы баяндалған. Ол: «қазақ тілінің өзіне меншікті түпкі сөзінің қайсысын алсаң да, түбір сөз болсын, туынды сөз болсын, сөздердің ішіндегі көп өзгерістерден қай қалғаныңды алсаң да, бәрінің сингармонизм заңымен жүріп, осы заңды қолданылып, бұл заңнан титтей шетке кетпейтін көресің. Қазақ тілінде сингармонизм заңына көнбейтін сөз, сөз өзгерісі жоқ»,-дейді.

Қазақ сөзін сөз етіп тұрған сингорманизм құбылысы екенін, ал сингорманизмнің иек артар тілдік бөлшегі буын екенін ескерсе, Қ. Жұбановтың қаншалықты көрегендік танытқанын көреміз.

Қазақ тілінің дыбыс жүйесіндегі сингармонизм құбылысын ғылыми бағытта алғаш рет зерттеген А. Байтұрсынұлы «сингармонизм» деген ұғымды қолданбаса да, бұл заңды қазақ тіліндегі дыбыстар мен олардың жазу белгілеріне қатысты қарастырады. Ғалымның пікірінше, «дауысты дыбыстар сөздің жаны есебінде, дауыссыз дыбыстар һәм жарты дауысты дыбыстар сөздің тәні есебінде. Тәнді жан қандай билесе, дауысты дыбыстар басқа дыбыстарды сондай билейді. Яғни дауысты дыбыстар жуан айтылса, дауыссыз иә жарты дауысты дыбыстар да жуан айтылады. Дауысты дыбыстар жіңішке айтылса, басқа дыбыстар да жіңішке айтылады» [1,479]. А.Байтұрсынұлының бұл тұжырымын Х.Досмұхамедұлы өз зерттеуінде әрі қарай дамытып, түрік тілінің бір тарауы – қазақ-қырғыз тілінің сөз аяғына жалғанған қосымшалар арқылы өзгеретіндігін ескере отырып, синга ионизм заңына мынадай сипаттама береді: «Бір сөздің ішіндегі дыбыстардың бәрінің бір, і дауыспен (не жуан, не жіңішке) ұйқасып айтылуын білім тілінде «сингармонизм» дейді.

Дауысты дыбыстардың өзара үндесу заңдылығы алғаш рет Х.Досмұхамедұлы еңбегінде жан-жақты қарастырылды. 1924 жылы Ташкентте Х.Досмұхамедұлының «Қазақ-қырғыз тіліндегі сингармонизм заңы» деген кітабы шықты. Ғалым еңбегінде сингармонизм заңының сипатын, оның ерекшелігін баяндайды. «Жалқы сөздің түбіріндегі дыбыстардың біреуі жуан болып, біреуі жіңішке болып еш уақытта естілмейді. Қазақтың негізгі жалқы сөзінің түбірінде жуан дыбыстар мен жіңішке дыбыстар араласып ұшырамайды. Бір сөздің ішіндегі дыбыстардың бәрінің бірдей дауыспен (не жуан, не жіңішке) ұйқасып айтылуын білім тілінде «сингармонизм» дейді. Сингармонизм деген сөз, қазақша айтқанда, үндестік, ұйқастық деген мағынада» [2, 82] қолданылатынын айтады.

Сингармонизм – түрік тілінің айрықша өзіне біткен қасиеті. Түрік тілдерінің көбі (Ыстамбұл түріктері, Қазан ноғайы, сарт-өзбек, тағы талайлар) түрік емес халықтардың сөзін көп алғандықтан, жат жұрттарға көп араласқандықтан, осы айрықша қасиетінен айырылып қалып отыр»[2, 6]. Ғалымның тұжырымына сүйенсек, сингармонизм заңы бір сөздің ішіндегі дауысты дыбыстардың бірігіп, басқа дыбыстарға ән беруімен, дауыссыз я жарты дауысты дыбыстардың өз алдына үн шығара алмай, дауыстылардың берген әнін ғана ұстауымен де сипатталады.

Сингармонизм заңы дауыстылардың «гәрмөндесу» заңы я «дауыстылардың гәрмоние заңы» деп те айтылады [2, 6].Досмұхамедұлы «дауыстылар гәрмониесі» деудің орнына «дыбыстар гәрмөниесі» деп айтқанды дұрыс деп санайды [2, 7].Ғалымның бұл пайымдауына назар аударсақ, гармония дыбыстардың сөз ішіндегі өзара үйлесімі арқылы іске асады. А.Байтұрсынұлының «дауысты дыбыстар жуан айтылса, дауыссыз иә жарты дауысты дыбыстар да жуан айтылады. Дауысты дыбыстар жіңішке айтылса, басқа дыбыстар да жіңішке айтылады» деген тұжырымын Х.Досмұхамедұлы «дауыстылардың «гәрмөндесу» заңы» я «дауыстылардың гәрмоние заңы» деп нақтылап, «бір сөздің я жуан, я жіңішке болып

айтылуын» қазақ-қырғыз тіліндегі әр дыбыстың біресе жуан, біресе жіңішке болып қос айтылуынан» деп түсіндіреді [2, 7].

Қазақ тіліндегі сингармонизм заңы туралы Қ.Жұбанұлының анықтауы бойынша «Сөз мүшелерін матастырып ұстайтын арқанның ең күштісі – түбір мүше мен қосымша мүшелердің үндесуі. Бұл заңды сингармонизм дейміз» [3, 97]. Олай болса, сингармонизм тек дыбыс жүйесі үшін ғана емес, сөз мүшелері, оларды бір-бірімен байланыстыру үшін де аса қажет.

Сингармонизм заңының қазақ тілінің дыбыстық жүйесі үшін маңыздылығы тілдің жалпы фонетикалық сипатын, дыбыс және буын жүйесінің ерекшелігін, сөйлеу нормасын айқындауынан көрінеді. Тілдегі сөздердің бірыңғай жуан не бірыңғай жіңішке, бірыңғай еріндік не бірыңғай езулік болып айтылуы, қосымшалардың сөздерге жалғану реті де осы заңның ережелерімен түсіндіріледі.

Сингармонизм тілімізді үйренуге, үйр ˛ жеңілдетіп тұр, жаңа сөздер тудырып, сөздер қосып, тілімізді байытқанда ылақтырмайтын, адастырмайтын қарақшылы даңғыл қара жол болып тұр [1. 17]. Бұл пікірді негізге алсақ, сингармонизм заңы басқа тілдерден енген сөздердің тілдің өз сөзіндей сіңіп кетуіне де ықпал етеді.

Тілдің дыбыс жүйесінде араб-парсы тілі мен орыс тілі арқылы енген сөздердің қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне бейімделу барысындағы дыбыстық өзгерістеріне де назар аударылады. Бұл туралы А.Байтұрсынұлы «Тобы бөтен болса да, қазақ тіліне келіп сіңген, қазақтың өз сөзі болып кеткен араб иә фарсы сөздері бар. Мысалы: арабтан алған адал – халал, арам – харам, әл – хал. Фарсыдан алған ән – ahn, қожа – ходжа сықылды сөздер. Бұл бұрынғы қалыбында емес, өзгерілген. Міне, бұ сықылды сөздерді қазақ тілінен қуып шығару ма? Иә болмаса сақтау ма? Мұны кім білсін! Мен өзім сақтау жағындамын. Өзге жұрттарда бұзып алған сөздер сақталады» деген тұжырым жасайды [1, 543]. Яғни ғалым басқа тілден енген, қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне бейімделіп, дыбыстық өзгеріске ұшыраған сөздерді қабылдауды құптайды. Ал ғалым Х.Досмұхамедұлықазақ тіліне араб-парсы тілдерінен енген қала, ақыл, айып, әділ, өмір, ар, әкім, аспан секілді сөздердің тілімізге сіңісіп, нәтижесінде олардың жат екендігінің аса қатты байқалмауының басты себебін сингармонизм заңымен байланысты түсіндіреді. Бұл пайымдауды Х.Досмұхамедұлының мына пікірімен сабақтауға болады: «Қазақ-қырғыз тіліне сіңу үшін бұлар танымастай болып өзгерген. Өзгергенде бұлар қазақ-қырғыз тілінің заңдарына бағынатын болып, алдымен сингармонизм заңына көніп өзгерген. Өзінің заңымен өзгертпей қазақ тілі ішіне ешбір жат сөзді алмайды, кіргізбейді. Бұл – ақиқат нәрсе»[2, 18].

Тіліміздегі байырғы сөздер бірыңғай жуан буынды немесе жіңішке буынды болып келеді. Дауыстылардың бір сөз көлемінде не бірыңғай жуан, не бірыңғай жіңішке болып ыңғайласып, үндесіп келуін тіл үндестігі деп атап жүр.

Жалпы түркі тілдеріндегі, оның ішінде қазақ тіліндегі сингармонизм заңы, оның ерекшеліктері туралы мәселелер он тоғызыншы ғасырдың екінші жартысынан бастап зерттеушілердің назарына іліккені белгілі. Мәселен, Әлімхан Жүнісбек Н.И.Ильминскийдің бұл заңдылықты «үндесім (үндестік) заңы» деген атпен қарастырғанын айтады. «...үндесім заңдылығын бүкіл түркі тілдеріне тән құбылыс ретінде атайды. «Закон созвучия по которому и известном слове, сколько бы оно длинно ни были, все гласные и согласные должны быть либо толстые, либо тонкие,− закон общий всем языкам тюркского семейства, существует и в киргизском наречий». Бұл жерде сингармонизмнің түркі тілдерін топтаудың белгісі ретінде қабылданғанын көреміз. Үндесім құбылысын тілдік белгі ретінде алған ғалым қазақ тілін осы белгісіне сүйеніп, түркі тілдерінің қатарына жатқызып отыр» [4, 200]. Бірақ бұл еңбектерде қазақ тіліндегі сөздерде сингармонизм заңының қолданылу сипаты ғана сөз болғаны белгілі. Ал бұл заңдылықтың ғылыми тұрғыдан сараланауы Х.Досмұхамедұлы еңбегінен басталады.

Ғалым «Қазақ-қырғыз тілінде сингармонизм заңына көнбейтін сөз, сөз өзгерісі жоқ. Сингармонизм тілімізді үйренуге, үйретуге жеңілдетіп тұр, жаңа сөздер тудырып, сөздер қосып, тілімізді байытқанда ылақтырмайтын, адастырмайтын қарақшылы даңғыл қара жол болып тұр»−дейді [2, 89].

Сонымен қатар Х.Досмұхамедұлы қазақ-қырғыз тіліндегі сөздердің түбірі еш уақытта өзгермейді деп береді. «Қазақ-қырғыз сөзі өзгергенде аяғына жалғанған қосымшалар арқылы өзгереді. Тіліміздегі қосымшалар: 1) жалғау, 2) жұрнақ, 3) жіктеу болып бөлінеді. Байқап қарасақ, жалғаулар сөздің түбіріне үйқасады. Сөздің түбірі жуан айтылса, жалғанған жалғау да жуан айтылады. Сөздің түбірі жіңішке айтылса, тіркелген жалғау да жіңішке айтылады. Сондықтан жалғаулар қос болады» деп береді. Яғни, тіліміздегі жалғаулардың жуан-жіңішке нұсқада қолданылу ерекшелігін атап көрсетеді.

«Қазақ-қырғыз тіліндегі жалғаулардың жалғасқан түбірімен ұйқасып, әндесіп сөйленетіндігі анық» дей отырып, қазақ тіліндегі тәуелдік жалғауы да, жіктік жалғауы да «сингармонизм заңына көнетінін» айтады. «Жіктеудегі жалғаулар өте көп. Әр райдың жалғауы басқа болады. Әр райдағы жалғауларды алып тексеріп қарасақ, жіктеудің де сингармонизм заңымен жүретіндігі анық байқалады».

Ғалым сөзге жалғанатын жұрнақтарды екіге бөліп қарастырады: бірі - шын жұрнақ, екіншісі– шала жұрнақ. «Шын жұрнақ сөз емес, айрықша айтылғанда мағынасыз болады, сондықтан бұлар өз алдына бөлек айтылмайды. Шын жұрнақ сөздің буыны, мүшесі. Қазақ-қырғыз тілінде шын жұрнақтар өте көп, бұлар сөздің мағынасын өзгертіп, туынды сөздер тудырады. Шын жұрнақтың бәрі қос болады. Жуан түбірге я түқылға жуан түрінде жалғанады, жіңішке түбірге я түқылға жіңішке түрінде жалғанады. Бұл туралы сыпаттың керегі жоқ. «Тіл - құралда» мынадай шын жұрнақтар көрсетілген. Есімдерде: -шы (-ші), -лық, -дық, -тық (-лік, -дік, -тік), -шылық (-шілік), -шыл (-шіл), -шық (-шік), -ша (-ше), -құй (-күй, - гүй), -лы, -ды, -ты (-лі, -ді, -ті), -сыз (-сіз), -лас, -дас, -тас (-лес, -дес, -тес), шаң (-шең), -а (-е), -ла, -да, -та (-ле, -де, -те), -ғар, -қар (-кер), -сын (-сін), -шыла (-шіле), -дай (-дей), -дағы (-дегі), -ар (-ер), -ғыл (-гіл), -лау, -дау, -тау (-леу, -деу, -теу). 11 і Етістіктерде: -с, -н, -дыр (-тыр), -л, - т, -тыйтыр, -сыйтыр, -қыз, -ғыз (-кіз, -гіз), -қыйла, -ғыйла (-кійле, -гійле), -ңқыра (-ңкіре), -у, - м, -с, -ш, -қыш, -ғыш (-кіш, -гіш), -уыш, -ғый (-гій), -қ (-к), -қын, -ғын (-кім, -гін), -ма (-ме), - ба (-бе), -мал, -бақыл (-бекіл), -мақыл (-мекіл), -ақ (-ек), -н, -лық (-лік), -ұул (-үул), -ман (- мен). Бұлардың бәрі қос айтылады, сингармонизмге толық көнеді» деп тіл үндестігіне сай қолданылған қосышаларды шын жұрнақтар қатарына жатқызады [2, 12].

Ал «шала жұрнақ деп мағыналы сөзден өзгеріп жұрнақ қалыпқа түскен сөзді я жұрнақтықтың шын қасиетінен айырылып, қосалқы создің қалыбына аударылған жұрнақты айтамыз» дейді. Зерттеуші бұл топқа -еке, -нікі, -ғана секілді қолданыстарды жатқызады. Еңбекте оған мынандай түсініктеме береді:

1) «-еке деген шала жұрнақ «әке» деген сөзден өзгерген, жуан түрі бүгінде жоқ, алғашқы жуан түрі -аға (-ақа) болса керек.

2) -нікі (-дікі, -тікі) деген құрама жұрнақ. Бұл «нің» (дің) де- ген жалгау мен «кі» деген жұрнақтың қосылуынан туған. -Ніңкі (-діңкі) өзгеріп -нікі (-дікі) болған. - Нікі - жұрнақтың жіңішке түрі, жуан түрі- ныкы. Біздің тілімізде жуан түрі бүгінде жойылған, айтылмайды. Ноғай тілінде бұл жұрнақтың екі түрі (-ньщы, -нікі) осы күнде де ай- тылады. «-нікі» қазақ тілінде жұрнақтың шын қасиетінен айрылып, қосалқы сөзге жақындаған.

3) -ғана бұрын шын жұрнақ еді, жіңішке түрі -гене (-ғана, -гене) еді. -Гене бұл күнде қазақ тілінде айтылмайды, жойылған. - ғана жұбынан айрылған соң, шын жұрнақтықтан да айрылған. Бұ күнде қосалқы сөз ретінде айтылады.

4) -күнем (пайда-күнем, мас-күнем, қас-күнем). -күнемнің жуан түрі жоқ, сондықтан шала жұрнақ я қосалқы сөз ретінде сөйленеді» деп сипаттама береді [2, 11].

Сонымен қатар Х.Досмұхамедұлының еңбегінде кірме қосымшалардың сингармонизм заңына әсер ету ерекшеліктері де сөз болады. Кірме қосымшалардың қатарына 1) -кер (-гер), 2) -хор, 3) -паз секілді қосымшаларды жатқызады. Бұл қосымшалар әлі де қолданылып келеді. Қазіргі қазақ әдеби тілінде басқа тілден енген қосымшалар тіл үндестігіне бағынбай жуан түбірге де, жіңішке түбірге де жалғана береді. Мысалы: -бан;-гер, -кер; -дар; -еке; - жан; -кент; -кеш; -көй, -гөй; -күнем; -қой; -қор; -мар, -маш; -паз; -стан; -тал; уар; -хана секілді қосымшаларды атауға болады.

Қорыта келе, қазақ тілінің дыбыстық жүйесіндегі негізгі заңдылықтардың бірі – үндестік заңы. Бұл заң сөздің бірыңғай жуан не жіңішке түрде келіп, қатар келген дыбыстардың бір-біріне акустикалық және артикуляциялық жағынан өзара бейімделуі, үйлесуі арқылы сипатталады. Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес. Ондай ұлт құрымақ. Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағандығын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат ешнәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады. Қазақ тілінде қазақтың сары сайран даласы, біресе желсіз түндей тынық, біресе құйындай екпінді тарихы, сар далада үдере көшкен тұрмыс, асықпайтын, саспайтын сабырлы мінезі – бәрі көрініп тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынұлы А. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: «Абзал-Ай», 2013. – 640 б.
2. Досмұхамедұлы Х. Қазақ-қырғыз тіліндегі сингармонизм заңы (таңдамалы). – Павлодар: С.Торайғыров атындағы ПМУ, 2010. – 80 б.
3. Жұбанұлы Қ. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: «Абзал-Ай», 2013. – 640 б.
4. Жүнісбек Ә. Қазақ фонетикасы. –Алматы, 2009
5. Қалиев Б.А. Қазақ тілінің фонетикасы. Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2014. – 168 б.
6. Мырзабеков С. Қазіргі қазақ тілінің фонетикасы. Оқу құралы. – Алматы: Дәуір – Кітап, 2013. – 220 б.

ӘОЖ 81-13

Макулова Л. Т.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің доценті, ф.ғ.к)
Дәурен Қ. Ж.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің 4-курс студенті)

ҚАЗІРГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНДЕГІ АНГЛИЦИЗМДЕР

Аңдатпа. Қазіргі жасөспірімдердің сөйлеу тілінде англицизмдердің кеңінен қолданылуы жаһандану мен ақпараттық технологиялардың дамуына байланысты. Ағылшын тілінен енген сөздер мен тіркестер әлеуметтік желілер, интернет, музыка, кино және видеоигрлар арқылы жастардың күнделікті қарым-қатынасында жиі кездеседі. Жасөспірімдер, әлеуметтік желілер мен интернет арқылы қарым-қатынас жасаған кезде, көбінесе ағылшын тіліндегі сөздер мен тіркестерді қолданып жатады. Бұл ағылшын тілінің күнделікті өмірге және жастардың сөйлеу тіліне енуін жеңілдетеді, нәтижесінде жаңа тілдік құбылыстар пайда болады. Осылайша, англицизмдер - ағылшын тілінен енген сөздер мен сөз тіркестері - қазіргі қазақ тілінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Бұл мақалада жасөспірімдер тіліндегі англицизмдердің пайда болу себептері, олардың қазақ тілінде қолданылуы және аударылуы қарастырылған. Сондай-ақ, англицизмдердің тілдік құрылым мен қазақ тілінің табиғатына әсері де талданады.

Тірек сөздер: Англицизмдер, жасөспірімдер тілі, интернет мәдениеті, әлеуметтік желілер, тілдік өзгерістер.

Makulova L.T.
(Taraz Regional University named after M.H.Dulati associate professor, candidate of philological sciences)
Dauren K.ZH
(Taraz Regional University named after M.H.Dulati 4th year student)

ANGLICISMS IN THE SPEAKING LANGUAGE OF MODERN YOUTH

Annotation. The widespread use of anglicisms in the speech of modern adolescents is due to

globalization and the development of Information Technology. Words and phrases from the English language are often found in the daily communication of young people through social networks, the internet, music, cinema and video games. Teenagers, when communicating through social networks and the internet, often lie using words and phrases in English. This facilitates the integration of English into everyday life and the spoken language of young people, resulting in new linguistic phenomena. Thus, anglicisms - words and phrases from the English language-are becoming an important component of the modern Kazakh language. This article discusses the reasons for the emergence of anglicisms in the language of adolescents, their use and translation in the Kazakh language. The influence of anglicisms on the language structure and nature of the Kazakh language is also analyzed.

Key words: Anglicisms, teenage language, internet culture, social networks, language changes.

Кіріспе. Қазіргі заманғы жастардың сөйлеу тілі өз ерекшеліктерімен сипатталады. Әсіресе, әлемдік жаһандану үдерісі мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы нәтижесінде жасөспірімдер арасында ағылшын тілінен енген сөздер – англицизмдер жиі кездеседі. Интернет пен әлеуметтік желілердің кең таралуы, шетелдік мәдениеттің ықпалы жастардың күнделікті қарым-қатынасында жаңа тілдік элементтердің пайда болуына себеп болды.

Бұл мақалада қазақ тіліндегі англицизмдер, олардың жасөспірімдер арасында қалай қолданылып жүргені, сондай-ақ, олардың қазақ тіліндегі аудармалары қарастырылады.

Қазіргі жасөспірімдердің сөйлеу тілінде англицизмдердің көбеюі - қоғамдағы тілдік өзгерістер мен жаһандану процесінің нәтижесі болып табылады. Қазақ тілінде қолданылатын англицизмдер, яғни ағылшын тілінен енген сөздер мен тіркестер, жасөспірімдердің қарым-қатынасында жиі кездеседі. Бұл құбылыс, әсіресе жастардың әлеуметтік желілер мен интернет мәдениетіне белсенді қатысуымен тығыз байланысты [1:б. 17].

Ағылшын тілі бүкіл әлемде ғылым, бизнес, музыка, кино, ақпараттық технологиялар саласында жетекші орын алады. Осы себепті ағылшын тілі мен оның сөздері жасөспірімдер арасында қолданысқа еніп, күнделікті өмірде жиі пайдаланылатын элементке айналған. Интернет және әлеуметтік желілерде жиі қолданылатын қысқартылған сөздер мен ұғымдар, сондай-ақ жастардың қолданып жүрген шетелдік өнімдер мен брендтерінің атаулары ағылшын тілінен қазақ тіліне ауысып, сөйлеу тілінде орнығып кеткен.

Кесте 1-Қазіргі жасөспірімдердің сөйлеу тіліндегі англицизмдер мен олардың қазақ тіліндегі аудармасы

Ағылшын тілі	**Қазақ тіліне аудармасы**
Like	Ұнату
OK	Жарайды
Cool	Керемет, сұмдық
Chat	Әңгімелесу
Online	Желіде
Blog	Блог
Download	Жүктеу
Stream	Трансляция, бейнемазмұн
Check	Тексеру, қарау
Upload	Жүктеу (сайтқа немесе желіге)
Test	Тест
Game	Ойын
Post	Жариялау
Copy	Көшіру
Play	Ойнату

User	Пайдаланушы
Link	Сілтеме
Update	Жаңарту
Access	Қол жеткізу

Бұл кестеде жасөспірімдердің күнделікті тілінде кездесетін ағылшын тілінен енген сөздер мен олардың қазақ тіліндегі аудармалары көрсетілген. Ағылшын тіліндегі көптеген сөздер қазақ тілінде аударылмай, өз қалпында қолданылуы мүмкін, бірақ олардың қазақ тіліндегі баламалары да бар.

Жасөспірімдер арасында ағылшын тілінде айтылатын сөздер мен тіркестердің кеңінен қолданылуы интернет, әлеуметтік желілер мен видеоигрлардың ықпалымен тығыз байланысты. Бұл сөздер жастардың күнделікті қарым-қатынасында жиі кездеседі және олардың сөйлеу тіліне өз әсерін тигізеді. Әсіресе, әлеуметтік желілер мен онлайн ойындар ағылшын тіліндегі қысқартулар мен терминдердің таралуына себеп болды [2:б.46].

Әлеуметтік желілерде қолданылатын қысқартулар мен сөздер жасөспірімдер арасында өте танымал. Мысалы:

- OK - Жарайды, келісемін;
- LOL - Күлкілі, күліп жатырмын;
- BRB - Біраздан кейін ораламын (Be Right Back);
- BTW - Айтпақшы (By The Way).

Бұл қысқартулар интернетте қарым-қатынас жасауды жеңілдетеді және жасөспірімдер арасында кеңінен қолданылады.

Жасөспірімдер арасында жиі қолданылатын ағылшын сөздерінің қатарында белгілі бір брендтер мен терминдер де бар. Мысалы, «Google», «YouTube», «Instagram», «Facebook», «TikTok» сияқты әлемге танымал платформалардың атаулары, сондай-ақ олардың қызметтері мен өнімдеріне қатысты терминдер. Бұл брендтер мен терминдер қазақ тіліне аударылмай, өз қалпында қолданылады. Мысалы:

- Instagram - Инстаграм (әлеуметтік желі);
- Google - Гугл (іздеу жүйесі);
- TikTok - ТикТок (қысқа бейнемазмұндар жасау платформасы).

Ақпараттық технологиялар мен интернеттің дамуымен жаңа ұғымдар мен терминдер пайда болды. Бұл сөздер ағылшын тілінен аударылмай, көп жағдайда өз қалпында қолданылады. Мысалы:

- Download — Жүктеу;
- Upload — Жүктеу (сайтқа немесе желіге);
- Streaming — Трансляция, бейнемазмұнды онлайн көру;
- Blog — Блог (жазбалар жариялау платформасы);
- Check — Тексеру, қарау.

Жасөспірімдердің көбісі видеоигрлар мен ойындармен айналысатындықтан, ойын терминдері де олардың тілінде жиі қолданылады. Мысалы:

- Game — Ойын;
- Player— Ойыншы;
- Level— Деңгей;
- Mission — Миссия;
- Multiplayer — Көп ойыншы режимі.

Бұл сөздер жастардың күнделікті өміріне енген және олардың қарым-қатынасында ерекше орын алады.

Жасөспірімдер тіліне енген ағылшын сөздері мен тіркестері интернеттің, әлеуметтік желілердің және видеоигрлардың әсерінен туындап, олардың тілін байытады. Бұл құбылыс қазақ тілінің фонетикалық, грамматикалық құрылымына жаңа элементтер қосып, тілдік қолданысқа жаңа ұғымдар енгізеді [3:б.68].

Жасөспірімдер тіліндегі англицизмдер қазақ тілінің табиғатына түрлі әсерін тигізеді. Бұл құбылыс тілдің дамуына ықпал етіп, сөздік қорды байытады, бірақ кейбір тұстарда тілдің табиғатына сәйкес келмейтін өзгерістер туындауы мүмкін.

Сөздік қорды байыту: Англицизмдер қазақ тілінің сөздік қорын жаңа ұғымдар мен терминдермен толықтырады. Бұл, әсіресе, қазіргі технологиялар, интернет, әлеуметтік желілер мен халықаралық мәдениет салаларында байқалады. Мысалы, «online», «chat», «stream», «download» сияқты сөздер қазақ тілінде кеңінен қолданылып, жаңа түсініктер мен салаларға байланысты қажеттілік туғызады. Бұл сөздер қазақ тіліне енгенде, тілдің байлығын арттырып, жастардың қарым-қатынасын жеңілдетеді [4:б.12].

Грамматикалық құрылымды сақтауға тырысу: Ағылшын тілінен енген сөздер көбінесе қазақ тілінің грамматикалық құрылымына сәйкес қалыптасады. Мысалы, «like» сөзі қазақ тілінде «ұнату» ретінде аударылып, сөйлемдерде тиісті грамматикалық формаларда қолданылады («мен оны ұнатамын»). Бұл ағылшын тіліндегі сөздер өз табиғатын сақтап, қазақ тілінің грамматикасына сай келетін формаларды қабылдайды.

Фонетикалық үйлеспеушіліктер: Алайда, кейде англицизмдер қазақ тілінің фонетикалық құрылымына сәйкес келмейді. Мысалы, ағылшын тіліндегі кейбір дыбыстар қазақ тілінде жоқ немесе қазақ тілінің фонетикалық жүйесіне сай келмейді. Нәтижесінде, жасөспірімдер ағылшын сөздерін айтуда қателіктер жасайды, бұл өз кезегінде қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктерін бұзуға әкелуі мүмкін. Мысалы, «like» сөзі қазақ тілінде «лайк» деп айтылып, қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне сәйкес келмейді.

Морфологиялық өзгерістер:Англицизмдер қазақ тілінің морфологиялық құрылымына да әсер етуі мүмкін. Қазақ тіліндегі сөздер көбінесе сөзжасамның өзіне тән тәсілдерімен дамып, түрлі жұрнақтар мен жалғаулар арқылы құралады. Алайда англицизмдер көбінесе түпнұсқа тілдің формаларын сақтап, қазақ тіліне бейімделмей, тек сөздердің түбірін ғана қолдануға әкеледі. Мысалы, «download» сөзінің қолданылуы «жүктеу» деген қазақша баламасының орнына тікелей ағылшынша айтылуы мүмкін.

Жасөспірімдер тіліндегі англицизмдер қазақ тілінің табиғатына жаңа элементтер енгізгенімен, тілдің байлығы мен ерекшеліктерін сақтауға тырысуы қажет. Бұл құбылыс тілдің динамикалық дамуына ықпал етсе де, қазақ тілінің фонетикалық және морфологиялық құрылымын сақтап қалу үшін англицизмдердің дұрыс қолданылуы маңызды. Тілдің таза сақталуы мен оның байлығын толыққанды пайдалану арасында тепе-теңдік орнату қажет [5:б. 108].

Қорытынды.Қазіргі жасөспірімдердің сөйлеу тілінде англицизмдердің кеңінен таралуы жаһандану мен ақпараттық технологиялардың әсерінен айқын көрініс табуда. Әлеуметтік желілер, интернет және видеоигрлар сияқты платформалардың ықпалымен ағылшын тілінен енген сөздер мен тіркестер жасөспірімдер арасында кеңінен қолданылып, олардың сөйлеу тілінде тұрақты элементтерге айналуда.

Англицизмдер қазақ тіліне енгенде, олардың кейбірі тілдің фонетикалық және грамматикалық құрылымына бейімделіп, қазақ тілінің сөздік қорын байытады. Дегенмен, бұл сөздер қазақ тілінің табиғатына толықтай үйлеспей, кейде оның фонетикалық және морфологиялық құрылымымен қақтығысуы мүмкін. Мысалы, ағылшын тіліндегі кейбір дыбыстар қазақ тілінде жоқ немесе олардың айтылуында қиындықтар туындайды. Осыған қарамастан, англицизмдер қазақ тілінің дамуындағы жаңа кезеңнің көрінісі ретінде қабылданып, тілдің байлығы мен ашықтығын арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі тілдік жағдайды ескере отырып, англицизмдердің қазақ тіліндегі қолданылу ерекшеліктерін түсініп, олардың дұрыс қолданысын бақылау маңызды. Бұл тілдің табиғатын сақтай отырып, жастардың тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазақ тілінің байлығын сақтай отырып, шетелдік сөздер мен ұғымдарды өз тілімізге бейімдеп, аударма жасауды одан әрі жетілдіру қажет.

Жалпы, англицизмдердің қазақ тілінде қолданылуы - бұл жаһандану мен ақпараттық қоғамның әсерінен пайда болған табиғи тілдік құбылыс. Алайда, оларды дұрыс қолдану, қазақ тілінің ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеу және аударма жұмыстарын жетілдіру арқылы

тіліміздің табиғатын сақтап, болашақта оның дамуына үлес қосуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жаманбаева, Р. Жасөспірімдер тілі және англицизмдер. Астана: Еуразия университеті. 2014 ж.
2. Нұрсұлтанова, Н. Қазіргі қазақ тіліндегі англицизмдердің мәселелері. Алматы: Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.2017 ж.
3. Шамова, Ж. Тілдік жаңалықтар мен олардың қоғамдағы рөлі. Алматы: Қазақ мемлекеттік университеті. 2012 ж.
4. Қасқырова, С. Қазіргі қазақ тіліндегі жаргондар мен англицизмдер. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. 2019 ж.
5. Қорғанбекова, Л. Қазақ тіліндегі шетелдік сөздердің қолданылуы. Алматы: Қазақ кітап баспасы. 2013 ж.

УДК 37.091.33

Джолдасова Қалбибі Көпбосыновна
Тараз қаласы, №3 мектеп-лицейі

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА СНИЖЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАГРУЗКИ И ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ВЫГОРАНИЯ ПЕДАГОГОВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация. В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта (ИИ) на снижение профессиональной нагрузки и предотвращение выгорания преподавателей. Анализ зарубежного опыта показывает, что ИИ способен автоматизировать рутинные процессы, такие как проверка работ, персонализация обучения и администрирование, что снижает временные затраты педагогов. В то же время чрезмерная автоматизация может привести к дегуманизации образовательного процесса и снижению педагогической автономии. Особое внимание уделяется опыту Казахстана, где цифровизация образования активно развивается. Рассматриваются вызовы, связанные с нехваткой цифровых ресурсов и необходимостью повышения квалификации учителей. Подчеркивается необходимость сбалансированного подхода к интеграции ИИ в образовательный процесс, учитывающего как технологические возможности, так и педагогические ценности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, профессиональное выгорание, цифровизация, персонализированное обучение, автоматизация

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON REDUCING TEACHER WORKLOAD AND PREVENTING BURNOUT: INTERNATIONAL PERSPECTIVES

Abstract. This article examines the impact of artificial intelligence (AI) on reducing teachers' professional workload and preventing burnout. A review of international experiences demonstrates that AI can automate routine tasks such as grading, personalized learning, and administrative duties, thereby reducing teachers' time burden. However, excessive automation may lead to the dehumanization of education and a decline in pedagogical autonomy. Special attention is given to Kazakhstan's experience, where digitalization in education is rapidly evolving. The study highlights challenges such as the lack of digital resources and the need for teacher upskilling. The article emphasizes the importance of a balanced approach to AI integration in education, considering both technological capabilities and pedagogical values.

Keywords: artificial intelligence, education, teacher burnout, digitalization, personalized learning, automation

В последние время система образования в мире претерпела значительные трансформации под влиянием цифровых технологий, среди которых особое место занимает искусственный интеллект (ИИ). В условиях роста нагрузки на преподавателей, включающей не только педагогическую деятельность, но и выполнение административных обязанностей, оказание психологической поддержки учащимся и разработку учебных программ, ИИ рассматривается как потенциальный инструмент для решения актуальных проблем [1]. В разных странах активно внедряются автоматизированные системы оценки знаний, интеллектуальные помощники и персонализированные образовательные платформы, что требует тщательной оценки их влияния на рабочую нагрузку и профессиональное выгорание педагогов.

Исследования подтверждают, что технологии ИИ способны значительно сократить временные затраты на выполнение рутинных задач, таких как проверка контрольных работ, составление учебных планов и анализ академической успеваемости учащихся [2]. Однако существует и противоположное мнение: чрезмерная автоматизация может привести к дегуманизации образовательного процесса и снижению педагогической автономии [3]. Таким образом, необходимо оценить баланс между технологическими возможностями и педагогическими ценностями, чтобы определить оптимальные стратегии внедрения ИИ в образовательную среду.

В Казахстане внедрение ИИ становится не только перспективным направлением, но и необходимостью. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы подчеркивает важность цифровизации учебного процесса и повышения цифровой грамотности педагогов [4]. Применение ИИ в образовании может играть огромную роль в автоматизации проверки домашних заданий, анализе успеваемости учащихся и адаптации учебных материалов к индивидуальным потребностям школьников.

Одним из основных вызовов внедрения ИИ в Казахстане является нехватка качественных цифровых ресурсов и необходимость повышения уровня цифровой грамотности преподавателей. Многие учителя испытывают трудности в освоении новых технологий и нуждаются в дополнительных образовательных программах [5]. Поэтому важной задачей становится разработка курсов повышения квалификации, направленных на эффективную интеграцию ИИ в учебный процесс.

С точки зрения преподавателей, одной из наиболее значимых возможностей ИИ является снижение рутинной нагрузки, связанной с проверкой контрольных работ и анализом успеваемости учеников. Это особенно актуально для казахстанских школ, где значительная часть времени учителей уходит на выполнение административных обязанностей. Использование ИИ-решений может позволить педагогам сосредоточиться на образовательном процессе, взаимодействии с учащимися и разработке креативных методик преподавания [6].

Казахстан предпринимает шаги по интеграции ИИ в образовательную систему: в некоторых школах и вузах уже тестируются системы адаптивного обучения, анализирующие успеваемость учащихся и предлагающие персонализированные рекомендации [7]. Однако для широкомасштабного внедрения таких технологий необходимы значительные инвестиции в инфраструктуру, а также создание нормативно-правовой базы, регулирующей использование ИИ в образовательной сфере.

Применение ИИ в образовании представляет собой перспективное направление, способное существенно снизить нагрузку на педагогов и предотвратить их профессиональное выгорание. Однако для успешной интеграции ИИ необходим комплексный подход, включающий подготовку кадров, развитие цифровых ресурсов и обеспечение этической регуляции использования технологий в образовательном процессе. Дальнейшие исследования в этой области помогут определить оптимальные стратегии внедрения ИИ в школы и вузы, обеспечивая баланс между технологическим прогрессом и педагогическими ценностями.

Одной из основных функций ИИ является персонализация образовательного процесса. Алгоритмы ИИ анализируют данные об успеваемости, когнитивных предпочтениях и индивидуальных особенностях учащихся, адаптируя содержание учебных материалов в

соответствии с их потребностями. Согласно исследованию Кузьмина и соавторов (2024), внедрение ИИ в персонализированное обучение способствует увеличению академической успеваемости на 15–20% [8].

Автоматизация процессов оценки знаний представляет собой еще одно важное направление применения ИИ в образовательной сфере. Современные ИИ-системы способны проводить автоматизированную проверку тестовых и письменных заданий, тем самым снижая нагрузку на преподавателей и обеспечивая оперативную обратную связь для обучающихся. Исследование, проведенное Университетом Страны Басков и Университетом По (2024), показало, что точность оценивания ИИ составляет до 70%, что соответствует показателям будущих педагогов [9].

ИИ также активно используется в процессах прогнозирования академической успеваемости студентов и выявления возможных проблем в обучении. Анализ больших массивов данных позволяет заранее определять риски снижения мотивации и трудностей в освоении учебного материала. В исследовании Ж. Вегеры представлена концептуальная модель интеграции генеративного ИИ в образовательный процесс, что позволяет повысить эффективность обучения на 25–30% [10]. Еще одной перспективной областью применения ИИ является разработка интеллектуальных учебных материалов. Современные ИИ-решения создают адаптивные образовательные ресурсы, которые подстраиваются под уровень знаний и индивидуальный стиль обучения учащихся, тем самым способствуя углубленному освоению материала и развитию критического мышления. Основными принципами функционирования ИИ в образовательных технологиях являются анализ данных, машинное обучение, обработка естественного языка и адаптивность. В этом контексте особую роль играет сбор и интерпретация данных об учебной деятельности студентов, позволяющие выявлять закономерности и предлагать персонализированные рекомендации. Казахстанский исследователь А. Садвакасова отмечает, что сочетание ИИ и виртуальной реальности значительно повышает интерес студентов к предмету и улучшает объяснение сложных концепций [11].

Современные образовательные технологии на основе ИИ включают адаптивные обучающие системы, интеллектуальных тьюторов, автоматизированные системы оценки, чат-ботов и виртуальных помощников, а также инструменты для анализа образовательных данных. Например, внедрение ИИ-ассистента Syntea позволило сократить общее время обучения студентов на 27% [12].

Но тем не менее профессиональное выгорание среди педагогов представляет собой актуальную проблему, оказывающую значительное влияние как на качество образования, так и на психофизиологическое состояние учителей. Факторы, способствующие развитию профессионального выгорания, могут быть разделены на личностные и организационные. К личностным факторам относят перфекционизм, высокую эмпатию и склонность к самопожертвованию, тогда как организационные включают чрезмерную рабочую нагрузку, недостаток поддержки со стороны администрации и напряженные взаимоотношения с коллегами. Исследования подтверждают, что учителя, испытывающие ролевые конфликты и профессиональную неопределенность, в большей степени подвержены эмоциональному выгоранию.

Для эффективного решения проблемы профессионального выгорания необходим комплексный подход, включающий как индивидуальные, так и организационные меры. На индивидуальном уровне важно участие педагогов в программах повышения квалификации, направленных на развитие навыков управления стрессом и эмоциональной компетентности. На уровне образовательных организаций требуется оптимизация рабочих нагрузок, усиление административной поддержки и создание условий для профессионального роста. Согласно исследованиям, подобные меры способствуют снижению уровня выгорания и повышению удовлетворенности работой среди педагогов [13].

Рассматривая способы снижения нагрузки на учителей и повышения эффективности преподавания, многие страны уже начали активно внедрять новые технологии в

образовательный процесс. В этом контексте искусственный интеллект предоставляет широкий спектр инструментов для оптимизации учебной деятельности и облегчения работы преподавателей. Одним из наиболее заметных примеров является использование чат-ботов и виртуальных ассистентов, которые помогают в организации и планировании занятий. Например, разработанная в Испании система Ignite Copilot позволяет учителям быстро создавать персонализированные учебные материалы, что значительно сокращает время подготовки и дает возможность уделять больше внимания непосредственному взаимодействию с учащимися [14].

Автоматизация оценки знаний еще одно значимое направление внедрения ИИ. Технологии, способные проверять тесты и задания, уменьшают нагрузку на преподавателей и обеспечивают быструю обратную связь для студентов. Однако, как отмечает издание австралийское издание, ИИ испытывает трудности при оценке сложных предметов, требующих точных вычислений и объяснительных ответов, например в математике [15]. Это подчеркивает необходимость сохранения роли преподавателя в процессе оценки и пересмотра алгоритмов оценки знаний.

Персонализация обучения также является важным аспектом интеграции ИИ. Платформы, такие как Khanmigo, разработанная Khan Academy в сотрудничестве с OpenAI, функционируют как персональные тьюторы, способствуя более глубокому пониманию материала за счет интерактивного взаимодействия [16]. В ходе исследований, проведенных в Нигерии, установлено, что использование ИИ-программ способствовало значительному повышению успеваемости студентов всего за шесть недель обучения.

Несмотря на очевидные преимущества, критики отмечают потенциальные риски чрезмерной зависимости от технологий в образовательном процессе. Согласно аналитике Promethean World, чрезмерное применение ИИ может снизить роль преподавателя, ограничить развитие социальных навыков учащихся и негативно сказаться на формировании критического мышления. Таким образом, требуется сбалансированный подход, при котором ИИ будет использоваться в качестве вспомогательного инструмента, а не замены педагогической деятельности [17].

Важным аспектом внедрения ИИ в образование является учет этических норм и предотвращение потенциальных рисков. Исследования подчеркивают необходимость сохранения живого взаимодействия между преподавателями и студентами, а также необходимость разработки программ, направленных на развитие критического мышления и творческих способностей [18]. Помимо этого, обучение преподавателей навыкам работы с ИИ является ключевым фактором его эффективного применения.

Статистические данные подтверждают тенденцию к активному внедрению ИИ в образовательные процессы. Так, по данным опроса среди преподавателей российских вузов, около 16% респондентов используют ИИ при подготовке занятий, причем наиболее активны представители гуманитарных (20%) и социальных дисциплин (19%). Интересно, что среди преподавателей компьютерных наук данный показатель достигает 34%, тогда как среди специалистов по физической культуре он минимален [19]. Данные свидетельствуют о неоднородности применения ИИ в зависимости от специфики предмета. Интервью с преподавателями выявили как положительные, так и отрицательные аспекты использования ИИ. С одной стороны, технологии позволяют автоматизировать рутинные задачи, такие как проверка тестов и разработка материалов, что снижает рабочую нагрузку педагогов. С другой стороны, возникают опасения относительно возможного снижения качества преподавания и утраты индивидуального подхода. Исследования Петерсона указывают на существующие проблемы с прозрачностью алгоритмов и возможные ошибки в решениях ИИ [20]. Это подчеркивает необходимость строгого регулирования стандартов внедрения искусственного интеллекта в образовательную практику.

Для успешной интеграции ИИ в образовательный процесс необходимо учитывать мнение преподавателей и их опыт. Согласно исследованию, обучение педагогов основам ИИ и его возможностям повышает эффективность использования технологий в классе [21]. В этом

контексте особенно важно разрабатывать программы профессионального развития, направленные на повышение цифровой грамотности и готовности преподавателей к работе с ИИ.

В заключении, внедрение искусственного интеллекта в образовательную сферу представляет собой одно из наиболее значимых направлений цифровой трансформации современного общества. Анализ исследований свидетельствует о значительном потенциале ИИ в оптимизации педагогического процесса, снижении рабочей нагрузки преподавателей и повышении качества обучения. В частности, персонализированные образовательные платформы, автоматизированные системы оценки знаний и интеллектуальные помощники способны существенно облегчить выполнение рутинных задач, позволяя педагогам сосредоточиться на творческих и стратегических аспектах преподавания.

Тем не менее, использование ИИ в образовании сопряжено с рядом вызовов, включая этические вопросы, риски дегуманизации учебного процесса и угрозу снижения педагогической автономии. Исследования показывают, что чрезмерная автоматизация может привести к ослаблению личностного взаимодействия между учителями и учащимися, что является важным аспектом эффективного образовательного процесса. Кроме того, сохраняются дискуссии о точности и объективности алгоритмов ИИ в оценке знаний, а также о необходимости комплексного подхода к их внедрению.

Проблема профессионального выгорания среди педагогов остается актуальной, и интеграция ИИ может стать одной из стратегий его предотвращения. Однако эффективность данной технологии зависит от множества факторов, включая уровень цифровой грамотности преподавателей, доступность технических ресурсов и поддержку со стороны образовательных учреждений. Для успешной адаптации ИИ требуется разработка программ профессионального обучения, направленных на повышение компетентности педагогов в использовании новых технологий.

Таким образом, влияние искусственного интеллекта на образовательную среду носит амбивалентный характер: с одной стороны, он способен повысить эффективность преподавания и снизить нагрузку на учителей, а с другой — требует взвешенного подхода к его внедрению, учитывающего как технологические, так и педагогические аспекты. Оптимальное сочетание цифровых решений и традиционных методов преподавания может способствовать развитию образования, обеспечивая баланс между технологической инновацией и гуманистическими принципами обучения.

Список использованной литературы

1. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Artificial Intelligence and Education: Promise and Implications for Teaching and Learning. – London: UCL Knowledge Lab, 2018. – 144 с.
2. Selwyn N. Should robots replace teachers? AI and the future of education // Social Science Computer Review. – 2019. – Т. 37, № 4. – С. 528–543.
3. Williamson B. The automation of education: AI and the future of learning // Big Data & Society. – 2021. – Т. 8, № 1. – 20539517211019230.
4. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. – 2019. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988 (дата обращения: 07.02.2025).
5. Искусственный интеллект в образовании: внедрение цифровых технологий в учебный процесс. – 2023. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/sci/press/news/details/928714?lang=ru (дата обращения: 07.02.2025).
6. Искусственный интеллект в образовании. – 2023. – URL: https://open.kaznu.kz/detail/28/?utm (дата обращения: 07.02.2025).

7. ИИ: преобразование системы обучения в Казахстане. – 2023. – URL: https://check-point.kz/opinion?id=2791 (дата обращения: 07.02.2025).
8. Кузьмин Н. Н., Глазунова И. Н., Чистякова Н. А. Внедрение искусственного интеллекта в образование: плюсы и минусы // Управление образованием: теория и практика. – 2024. – Т. 14, № 3-1. – С. 130–138.
9. La inteligencia artificial acierta en un 70 % al corregir trabajos escolares de Primaria // Cadena SER. – 2024. – URL: https://cadenaser.com/euskadi/2024/10/15/la-inteligencia-artificial-acierta-en-un-70-al-corregir-trabajos-escolares-de-primaria-radio-bilbao/?utm (дата обращения: 07.02.2025).
10. Вегера Ж. Г. Исследование влияния генеративного искусственного интеллекта на педагогические стратегии и методы обучения в условиях цифровизации образования // Управление образованием: теория и практика. – 2024. – Т. 14, № 8-1. – С. 108-115.
11. Садвакасова А., Кыдырбекова А., Четин О. Using of virtual reality and artificial intelligence in education: literature review // Білім-Образование Национальной академии образования имени И. Алтынсарина. – 2024. – Т. 110, № 3. – С. 10-18.
12. Möller M. et al. Revolutionising Distance Learning: A Comparative Study of Learning Progress with AI-Driven Tutoring // arXiv preprint arXiv:2403.14642. – 2024. – URL: https://arxiv.org/abs/2403.14642 (дата обращения: 07.02.2025).
13. Кочетков Н. В. и др. Актуальные зарубежные исследования профессионального выгорания у учителей // Современная зарубежная психология. – 2023. – Т. 12, № 2. – С. 43-52.
14. Ignite Copilot, la inteligencia artificial española que quiere dar 'superpoderes' a los profesores // Cadena SER. – 2024. – URL: https://cadenaser.com/nacional/2024/09/16/ignite-copilot-la-inteligencia-artificial-espanola-que-quiere-dar-superpoderes-a-los-profesores-cadena-ser/ (дата обращения: 07.02.2025).
15. AI struggles with complex subjects // The Australian. – 2024. – URL: https://www.theaustralian.com.au/ (дата обращения: 07.02.2025).
16. La inteligencia artificial revolucionará la educación (para bien) // El País. – 2025. – URL: https://elpais.com/opinion/2025-02-07/la-inteligencia-artificial-revolucionara-la-educacion-para-bien.html (дата обращения: 07.02.2025).
17. Потенциальные недостатки искусственного интеллекта в образовании // Promethean World. – 2024. – URL: https://prometheanworld.com.ua/ru/potentsyalnye-nedostatky-yskusstvennogo-yntellekta-v-obrazovanyy/ (дата обращения: 07.02.2025).
18. Тимофеева Т. С., Голуб О. В. Особенности профессионального выгорания учителей (результаты эмпирического исследования) // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2020. – № 1 (144). – С. 28–31.
19. Искусственный интеллект в российских вузах: как преподаватели используют новые технологии // Ведомости. – 2024. – URL: https://www.vedomosti.ru (дата обращения: 07.02.2025).
20. Pettersson F., et al. AI Transparency in Education: Challenges and Future Perspectives // Technology, Pedagogy and Education. – 2024. – Т. 33, № 1. – С. 22–39.
21. Ravi S., et al. Teacher training and AI literacy: A key factor for successful educational AI integration // Computers & Education: Artificial Intelligence. – 2023. – Т. 6. – 100140.

ӘОЖ 1751

Zholdykaraeva Kamila Edilovna
(“Zhasorken Secondary school, Education Department of Zhambyl District, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region”)

STEM AND ENGLISH LANGUAGE LEARNING

Abstract. The integration of STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) with English language learning (ELL) enhances both linguistic and scientific competencies. Digital tools, AI-powered learning, and project-based approaches make language acquisition more engaging and practical. However, challenges such as teacher training, accessibility, and language barriers need to be addressed for effective implementation. Future advancements in AI, virtual reality, and global collaboration will further revolutionize STEM-integrated ELL. This interdisciplinary approach prepares students for success in a technology-driven world, fostering critical thinking and communication skills.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, concept, critical thinking, project.

Introduction

The integration of STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) with English language learning (ELL) has become an essential approach in modern education. In today's globalized world, proficiency in English is a crucial skill, particularly in STEM fields where English serves as the dominant language for research, collaboration, and technological advancements. The traditional method of teaching English as a separate subject is gradually evolving into an interdisciplinary approach that incorporates real-world STEM concepts to enhance both language acquisition and problem-solving skills.

With the rise of technological innovations, digital tools, artificial intelligence (AI), and interactive learning methods, the combination of STEM and ELL offers a more engaging, practical, and future-ready learning experience. This paper explores the significance of integrating STEM with English language learning, the latest advancements in this field, the challenges faced, and the future prospects of this interdisciplinary approach.

The Role of STEM in English Language Learning

The integration of STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) into English language learning (ELL) has transformed traditional teaching methods by providing real-world contexts for language acquisition. This approach not only enhances students' English proficiency but also equips them with the critical thinking, problem-solving, and analytical skills necessary for success in the 21st century. The interdisciplinary nature of STEM encourages students to engage with English through hands-on projects, collaborative discussions, and digital tools, making language learning more interactive and meaningful.

1. Enhancing Language Acquisition Through STEM Concepts

STEM subjects naturally incorporate complex texts, technical vocabulary, and logical reasoning, all of which contribute to the development of language skills. By engaging with STEM-related content, students improve their reading comprehension, listening skills, and ability to communicate ideas effectively. Some key ways STEM enhances English language learning include:

Contextual Learning: STEM-based activities provide authentic learning environments where students use English in practical situations. For example, conducting a science experiment requires students to read instructions, analyze results, and present their findings in English.

Academic and Technical Vocabulary Development: STEM exposes students to domain-specific terminology, enhancing their ability to understand and use scientific and mathematical language. This is particularly beneficial for students preparing for higher education or careers in STEM fields.

Problem-Solving and Critical Thinking: STEM tasks often involve real-world challenges that require students to articulate their thoughts, justify their reasoning, and collaborate with peers—all of which strengthen their communication skills in English.

2. Digital Technologies in STEM-Integrated ELL

The use of digital tools in STEM-based English learning creates an engaging and immersive learning experience. Some of the most effective technologies include:

AI-Powered Learning Platforms: AI-driven applications such as Grammarly, Duolingo, and LingQ provide personalized feedback, helping students refine their writing and speaking skills. AI chatbots simulate real-life conversations, allowing learners to practice English in STEM-related discussions.

Gamification and Interactive Learning: Platforms like Kahoot!, Quizlet, and Scratch integrate language learning with STEM concepts, making learning enjoyable and motivating for students. These tools encourage active participation and reinforce language retention.

Virtual and Augmented Reality (VR & AR): Technologies such as Mondly VR and Google Expeditions allow students to explore scientific concepts while improving their English comprehension. For instance, students can take virtual field trips to space or conduct simulated chemistry experiments while learning relevant English terminology.

Coding and Computational Thinking: Programming languages share similarities with English in terms of structure and logical sequencing. Learning to code in English not only enhances computational skills but also strengthens reading and writing abilities. Tools like Python and Scratch introduce students to programming while reinforcing English vocabulary and grammar.

3. English for Specific Purposes (ESP) in STEM Fields

For students pursuing careers in STEM-related fields, mastering English is essential for academic and professional success. English for Science and Technology (EST) focuses on specialized language skills, including:

Scientific Writing and Research Communication: STEM professionals must write research papers, technical reports, and proposals in English. Learning how to structure arguments, use academic vocabulary, and follow citation standards is crucial for effective communication.

Presentation and Public Speaking Skills: Engineers, scientists, and technology specialists often present their ideas at conferences or pitch innovative solutions in English. Developing clear and persuasive speaking skills ensures effective knowledge dissemination.

Global Collaboration and Networking: English serves as the universal language of STEM industries. Scientists, engineers, and researchers collaborate internationally, requiring strong English communication skills to exchange ideas, solve global challenges, and participate in multinational projects

Future Prospects of STEM and English Language Learning

1. AI-Driven Personalized Learning

Future advancements in AI will enable highly personalized learning experiences, adapting lessons based on individual student needs.

AI-based STEM language tutors will provide real-time feedback and adaptive assessments.

2. Immersive Learning Through Virtual and Augmented Reality

VR and AR will create fully immersive STEM environments where students can conduct virtual experiments and interact with scientific concepts in English.

Language immersion in simulated STEM environments will accelerate fluency and technical language acquisition.

3. Global Collaboration in STEM and Language Learning

Online platforms and global projects will connect students from different countries, allowing them to work together on STEM challenges while using English as a common language.

Virtual exchange programs and STEM competitions will further encourage language development through practical applications.

4. Integration of Coding and Computational Thinking in ELL

Teaching programming languages alongside English will develop both logical thinking and language proficiency.

STEM-based coding activities will enhance problem-solving skills while reinforcing English reading and writing skills.

Conclusion

The integration of STEM and English language learning represents a transformative approach to modern education, preparing students for success in an increasingly technological and interconnected world. By merging language acquisition with real-world STEM applications, students develop not only linguistic proficiency but also essential problem-solving, critical thinking, and collaboration skills. This interdisciplinary model encourages active engagement, making learning more relevant, practical, and engaging.

Digital technologies, such as AI-powered platforms, gamification, virtual reality, and coding tools, have further enhanced STEM-integrated English learning, offering personalized and immersive experiences. However, challenges such as accessibility, teacher training, and the complexity of technical vocabulary must be addressed to ensure effective implementation. Educators and policymakers must work towards providing equitable access to resources, integrating STEM concepts into language curricula, and equipping teachers with the necessary skills to facilitate this innovative approach.

Looking ahead, advancements in AI, virtual learning environments, and global collaboration platforms will continue to shape the future of STEM-integrated English education. As the demand for multilingual STEM professionals grows, the ability to communicate effectively in English will become an essential skill for students worldwide. By embracing interdisciplinary learning, educational institutions can empower learners with the knowledge and skills needed to thrive in a rapidly evolving global landscape

References

1. Chapelle, C. A. (2020). Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning (2nd ed.). Routledge.
2. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging technologies: Mobile-assisted language learning. Language Learning & Technology, 22(2), 1-17.
3. Kim, Y., & Gilman, D. A. (2021). The impact of STEM integration on English language learning: A review of digital tools and interactive methods. Educational Technology Research and Development, 69(3), 459-478.
4. Stockwell, G. (2018). Computer-assisted language learning: Diversity in research and practice. Cambridge University Press.
5. Reinders, H., & White, C. (2020). The Cambridge Handbook of Technology and Language Learning. Cambridge University Press.
6. Zhang, L. (2021). Artificial intelligence and its role in STEM-integrated English language learning. Journal of Language Teaching and Research, 12(3), 469-477.
7. Al-Segayer, K. (2020). The role of virtual reality in enhancing English proficiency among STEM learners. International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching, 10(1), 58-72.
8. Kumar, S. (2019). Artificial Intelligence in Education: Future Prospects and Challenges. Springer.
9. Martin, C. (2020). The role of gamification in STEM-based English language acquisition. Journal of Educational Technology Development and Exchange, 13(1), 15-30.
10. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University P

ӘОЖ: 81-119

Жұртшыбаева Г.Т.
(Тараз қаласы білім бөлімінің №49 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚОЛДАНЫМДАРЫ

***Аннотация**: бұл мектепте қазақ әдебиеті пәнінен жасанды интеллектті қолдану мүмкіндіктерін зерттейді. Білім беру процесін жақсарту үшін жасанды интеллекттің әлеуеті талқыланады, сонымен қатар технологияны оқу процесіне біріктірудің нақты жолдары ұсынылады. Әдеьиет сабағында жасанды интеллектті қолданудың оң және теріс жақтары, сондай-ақ осы бағытты дамытудың ықтимал перспективалары қарастырылады.*

***Түйінді сөздер**: жасанды интеллект, қазақ әдебиеті, білім беру процесі, технология, оқу процесі, қолдану, перспективалар.*

XXI ғасыр – білім ғасыры. Бүгінгі таңда Мемлекеттік білім стандарты талаптарын жүзеге асыру – әрбір ұстаздың басты міндеті. Ұлы ғұлама, оқымысты Ахмет Байтұрсынұлына жүгінсек: «Әуелі, біз елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастауымыз керек»[1, 448б.].

Әдебиет – адамды адам, нағыз азамат ететін, оның рухын шыңдайтын, жанына жолбасшы болатын ерекше ғылым әрі ғажайып өнер. Әдебиетті ұлағатты адамдар «адамтану» құралы десе, әдебиет пәнін «адам тәрбиелеу құралы» дер едік. Ол жасөспірімдерге әдебиеттанудан, сөз маржандарының қыр-сырын игеруден жай білім ғана беріп қоймай, ең бастысы, өмірдің ең қымбаттысы, ең асылы – адалдық, ізгілік, қайырымдылық, мейірімділік, әдептілік, кішіпейілділік, сыпайылық, әдеттілік сияқты асыл қасиеттерді сіңіреді. Адамды мәдениеттендіріп, оның эстетикалық талғамын қалыптастырып, жанын сұлулайды, парасатты тұлға етіп қалыптастырады. Әдебиет – барлық ғылым мен өнердің барлық пәндердің атасы.

Ой, ойлану, ойланту барлық пәндерге де керек. Ойсыз өмір сүру мүмкін емес. Әдебиетті оқытуда мұғалім оқушыларға көркем туындыны баяндатуды мақсат етпеу керек, ең бастысы, сол көркем әдебиет туралы оқушы пікіріне ерекше көңіл бөлген жөн. Әдебиеттің басқа пәндерді оқытудан өзгешелігі де, күрделілігі де осында.

Жоғарғы сыныптарда романдарды сабақта оқып, үлгеру мүмкін емес, сондықтан оқушы үйден қаншалықты дайындалғандығын білу мақсатында түрлі жұмыстар жүргізуге болады:

1. Әртүрлі мазмұндағы тапсырмалар беру;
2. Бір эпизод мазмұнының тезисін жасату;
3. Негізгі кейіпкерлерді жинақтату;
4. Үзінділер алып, ары қарай жалғастыру;
5. Көркем шығармалардан алған әсерлерін қысқаша баяндату;
6. Пікірлесу сұрақтарын әзірлету;
7. Талдау барысында олардың пікіріне мән беріп, сенімді, дәлелді түрде шындыққа жетелеу;
8. Ауызша сұрақ-жауап арқылы тексеру.

Оқушылардан көркем шығарманы оқу жайында мәліметтер алудың жолдары көп. Әр мұғалімнің бұл мәселеде өз тәсілі болады. Бірақ ерекше назар аударатын мәселе – оқушылардың сезімі, оқушылардың әсері, оқушылардың қабылдай білуі.[4, 12б.]

Көркем шығарманы талдай білу мұғалім шеберлігіне байланысты, тиімді әдіс-тәсілді пайдаланғанда ғана көркем шығарманы оқу өз мақсатына жетеді. Көркем мәтінді талдау шығармашылық жұмысты талап етеді. Қай көркем шығарманы оқыса да, оқушылардың өзіндік әсері, пікірі туындайды. Әдеби талдаудың басты мақсаты – оқушылардың өзіндік қабылдауларын, пікірін әдебиеттану ғылымының талабына сай ғылыми арнаға бағыттау болып табылады. Көркем мәтінді талдату арқылы мұғалім оқушының өзіндік көзқарасын қалыптастырады, шығармаға деген ынтасын арттырады.[8, 347б.]

Шығарманы сөйлету үшін өз іс-тәжірибемде қолданатын бірден-бір әдіс-тәсіл – көркем шығарманы жан-жақты талдау.

Білімнің негізі – түсінік беру, сырттай бағалау, сипаттау емес. Егер, бала он жылдың ішінде жарытып бірде-бір шығарманы оқымай, сол жайындағы оқулықтың сөздерін, мұғалімнің баяндамасын ғана айтып үйренген болса, ол оқушының ақыл-ойын, жан дүниесі, нақты түсінігі, дүниетанымы жетілмейді.

Әдебиет – жан-дүниені, он екі мүшені, алпыс екі тамырды түгендеп, жайлап, еш уақытта да көзге көрінбейтін сезім қылдары арқылы ақыл иесі – адамды өз ырқына жетелеп алатын

қасиетті дүние. Ал әдебиетті тілден бөліп алып қарауға болмайды. Ендеше, бүгінгі өмір талабына сай, оқушыны жеке тұлға ретінде тәрбиелеуде қазақ тілі мен әдебиетінің маңызы зор.[2, 65б.]

Қазақ әдебиеті – ізгілік, адамгершілік пәні. Адам баласының басынан өткізетін қуаныш, қайғысын, тыныс-тіршілігін, адамдардың бір-бірімен қарым-қатысын, ақыл-ой, парасатымен өмірге енген мәдени құндылықтар адам мінезіндегі сұлулық, табиғаттағы сұлулық – бәрін-бәрін көркем тілмен, жүректі тербеп, кейде қуаныш сыйлап, кейде мұңға бөлеп, жырлап келген, ғасырдан-ғасырға жеткізген: ол – әдебиет.

Әдебиет – адамзаттың көркем шежіресі. Олай дейтініміз – біз әдебиет арқылы әлем халықтарының өмір тарихын, тұрмыс-тіршілігін, болмыс-бітімін, табиғатын білеміз.

Әдебиет – тәрбие құралы. Көркем шығарманың құдіреті оқушысына ең жақын адамдар бере алмайтын дүниені береді. Яғни, сезім тәрбиесін, ұлы махаббат, ұлы достықтың ережесін көп адам көркем әдебиеттен үйренеді, адамдар қарым-қатысындағы шынайылықты танып, жасандылықтан жиренеді, рухы биік кейіпкерлерден рух алып, солардай парасат, ақыл иесі болуға ынталанады, елжанды болып тәрбиеленеді.

Көркем әдебиетті сүйсініп, түсініп оқу арқылы оқушының оқырмандық мәдениеті қалыптасады. Көркем өнердің бір түрін терең меңгерген оқушы, өнердің басқа да құндылықтарын да терең түсініп, талғаммен қабылдай алады.

Мектептегі әдебиет пәнін оқыту барысында оқушыға көркем шығарманы ой көзімен пайымдай, бағалай алатындай білім, білік, дағдымен қаруландырып оқырмандық тәжірбиені қалыптастырамыз. Яғни, оқушыда көркем шығарманы тебірене қабылдай алатындай сезім, шығарма оқиғасына ортақтасатындай көңіл-күй, көркем бейнені көзалдына келтіріп, елестете алатындай қабілет, салыстырып, талдай алатындай әдеби білім, сонымен қатар шығармашылық дарын қасиет дамиды.

Мұғалімнің құралы – сабақ. Сонымен қатар, әдебиет сабағында жасанды интелект арқылы өткізу барысында төмендегідей нәтижеге жете аламыз.

Жасанды интеллект – әдетте адамдарға жүктелетін когнитивті тапсырмаларды шешумен айналысатын информатика саласы. Мұндай тапсырмаларға оқыту, үлгі құру және үлгіні тану жатады. Заманауи ұйымдар әртүрлі көздерден үлкен көлемдегі деректер жинайды: смарт сенсорлар, бақылау құралдары, жүйелік журналдар және адам жасаған мазмұн. Жасанды интеллекттің мақсаты деректерден мағына шығаратын өздігінен білім алатын жүйелерді құру болып табылады. Содан кейін жасанды интеллект бұл білімді адам сияқты жаңа мәселелерді шешу үшін қолдана алады. Мысалы, жасанды интеллект технологиясы адамның сөйлеуіне тиімді жауап бере алады, түпнұсқа суреттер мен мәтінді жасай алады және нақты уақыттағы деректер негізінде шешім қабылдай алады. Жасанды интеллект — компьютерлер мен машиналардың адам сияқты интеллектуалды әрекеттерді орындау қабілеті. Жасанды интеллект алгоритмдері мен модельдері деректерді талдау, үйрену, шешім қабылдау, табиғи тілде сөйлесу және басқа да тапсырмаларды орындау үшін қолданылады.

Жасанды интеллектінің (ЖИ) негізгі түрлері:

1. Тар ЖИ: Белгілі бір тапсырмаларды орындауға арналған, мысалы, дауыстық көмекшілер (Siri, Google Assistant) немесе бет танып білу жүйелері.
2. Жалпы ЖИ: Адамның интеллектуалды қабілеттерін толықтай имитациялай алатын, бірақ қазіргі уақытта әлі дамымаған.

ЖИ-дің қолдану салалары өте кең, оның ішінде медицина, білім беру, қаржы, көлік және т.б. бар. Жасанды интеллект технологиялары адамдардың өмірін жеңілдетіп, тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаруда. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ-ді қолдану оқушылардың білімін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, және тілдік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл мақалада ЖИ-дің қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданудың тиімділіктері қарастырылады.

1. Жеке оқыту

Жасанды интеллект оқушылардың деңгейі мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқыту бағдарламаларын құра алады. Мысалы, ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдыларына қарай тапсырмалар мен жаттығулар ұсынылады. Бұл әдіс әрбір оқушының өз қарқынында оқуына мүмкіндік береді.

2. Тілдік дағдыларды дамыту

ЖИ-ді қолдану арқылы оқушылардың тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын дамытуға болады. Мысалы, автоматтандырылған тіл үйрету платформалары мен қосымшалары арқылы оқушылар қазақ тілінде сөйлесуді, тыңдауды және жазуды үйрене алады. ЖИ алгоритмдері грамматикалық қателерді түзетіп, дұрыс сөйлем құрастыруға көмектеседі.

3. Әдебиетке қызығушылықты арттыру

Жасанды интеллект әдеби шығармаларды талдауда және түсінуде көмек көрсете алады. Оқушыларға белгілі бір шығарманың мазмұнын, кейіпкерлерін және тақырыптарын түсінуге арналған интерактивті құралдар ұсынылуы мүмкін. Мысалы, ЖИ негізіндегі әдебиет талдаушысы оқушыларға шығармаларды тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

4. Шығармашылық қабілеттерді дамыту

ЖИ шығармашылық жазу тапсырмаларын орындауға көмектеседі. Оқушыларға тақырып берілгенде, ЖИ оларға идеялар мен шабыт бере алады. Сонымен қатар, ЖИ-дің көмегімен оқушылар өз шығармаларын бағалап, жетілдіре алады.

5. Уақытты үнемдеу

Мұғалімдер үшін ЖИ-дің көмегімен оқу процесін ұйымдастыру жеңілдейді. Автоматтандырылған тестілеу жүйелері мен бағалау құралдары мұғалімдердің уақытын үнемдеп, оқушылардың жетістіктерін жылдам бағалауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары оқу процесінде жасанды интеллектті пайдалану өзекті бола бастады. Қазақ әдебиетін оқыту контекстінде ЖИ оқу тиімділігін арттырудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады. Жасанды интеллектінің оқу үдерісіне енгізудің негізгі артықшылықтары мен әдістеріне тоқталуға болады. Жасанды интеллект әрбір оқушыға жеке көзқарас – табысты оқудың кепілі. Жасанды интеллект оқушылардың білім деңгейін, қызығушылықтары мен қабілеттерін талдай алады, бейімделген оқу материалдары мен тапсырмаларын ұсына алады. Бұл әр оқушының қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді және оқу процесін тиімдірек және қызықты етеді.

Оқытудың көп уақытты қажет ететін аспектілерінің бірі – жазба жұмыстарын бағалау. ЖИ грамматикалық және стилистикалық қателерді автоматты түрде тексеріп, жылдам кері байланыс береді. Бұл мұғалімдердің уақытын үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларға өз қателерін түсіну және оларды түзету бойынша ұсыныстар алу арқылы материалды тез меңгеруге көмектеседі.

Жасанды интеллект қазақ әдебиеті классиктерінің мәтіндерін, аудиокітаптарды және бейне сабақтарды қамтитын оқу материалдарының ауқымды дерекқорына қолжетімділікті қамтамасыз ете алады. Бұл әртүрлі форматтар оқушыларға ақпаратты жақсы қабылдауға және пәнге деген қызығушылықты дамытуға көмектеседі. Чатботтар сияқты интерактивті қолданбаларды сауалнамалар, викториналар және оқушылардың оқу процесіне қатысуын ынталандыратын басқа әрекеттерді жүргізу үшін пайдалануға болады. Оқушылар нақты уақыт режимінде сұрақтар қойып, оларға жауап ала алады, ыңғайлы оқу ортасын жасайды. ЖИ күшті және әлсіз жақтарын анықтай отырып, оқушылардың үлгерімі туралы деректерді жинап, талдай алады. Бұл мұғалімдерге оқу үрдісінің сапасын арттыра отырып, оқыту әдістерін түзетуге мүмкіндік береді. Оқушылардың үлгерімін уақыт бойынша бақылауға болады, бұл проблемаларды дер кезінде анықтауға және қажетті шешімдерді ұсынуға көмектеседі. Қазақ тілі мен әдебиеті мәдени контекстпен тығыз байланысты. ЖИ Қазақстанның мәдени аспектілері, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері туралы қосымша ақпарат бере алады, бұл материалды түсінуді тереңдетеді және оны бай және қызықты етеді.

Қорытындылай келе, қазақ әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқу-тәрбие үрдісінің жаңа көкжиектерін ашады. Жасанды интелекттіні оқытуды жекелендіруге, күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға, ресурстарға қолжетімділікті кеңейтуге және

интерактивті ортаны құруға көмектеседі. Бұл технологияларды оқу үдерісіне енгізу оның тиімділігін арттырып қана қоймай, оны оқушылар үшін қызықты әрі мазмұнды ете алады. Болашақта интеллектіні одан әрі дамыту Қазақстандағы және әлемдегі білім беруді трансформациялауда шешуші рөл атқарады. Қазақ әдебиеті сабақтарында жасанды интеллекті қолдану білім беру процесін тиімді әрі қызықты етеді. ЖИ-дің көмегімен оқушылардың тілдік дағдылары мен шығармашылық қабілеттері артып, жеке оқу жолдары қалыптасады. Білім беру саласында ЖИ-ді қолдану – болашақтың қажеттілігі, және оның мүмкіндіктерін пайдалану арқылы біз сапалы білім алуға қол жеткізе аламыз. Ал әдебиетті өз дәрежесінде оқытудың жолдары өте көп.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Апатова Н. В. Мектептегі білім берудегі ақпараттық технологиялар. – М.: журнал Просвещение, 1994.

2.Джордж Л. Ф. "Жасанды интеллект: күрделі мәселелерді шешудің стратегиялары мен әдістері", 4-ші басылым, 2003 ж. – 432 б.

3.Масленникова О. Е., Попова И. В. "Жасанды интеллект негіздері", Магнитогорск, 2008 ж. – 282 Б.

4.Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана, 2012 ж. 34-40 б.

5.Оқыту мен оқудыңбелсендіәдістері. Астана, 2013 ж.

6.Қ.Т.Зейнелова. «Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында сандық білім ресурстарын қолдану», Астана .

ӘОЖ 8.81-13

Дулыбаева Индира Тургынбековна,
“Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы,
Тараз қаласының білім бөлімінің
№9 орта мектебі” КММ,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің мұғалімі

ТІЛДІК НОРМАЛАР ЖӘНЕ ЖАҢА СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тіліндегі тілдік нормалардың маңызы мен жаңа сөздердің қолданылуы қарастырылады. Ғаламдану, ғылыми-техникалық прогресс және цифрлық дәуірдің ықпалымен қазақ тіліне көптеген жаңа ұғымдар еніп, олардың кейбірі тілдік жүйеге сәтті бейімделсе, кейбірі шет тілдік нұсқада қолданылып келеді. Тілдік нормалардың сақталуы – тіл мәдениетінің негізгі көрсеткіші болғандықтан, жаңа сөздердің дұрыс қабылдануы мен қолданылуын қамтамасыз ету маңызды. Сонымен қатар, мақалада жаңа сөздердің пайда болу себептері, оларды қазақ тіліне икемдеу жолдары және тілдік нормалардың бұзылуының ықтимал салдары талқыланады. Қазақ тілінің тазалығын сақтау мен дамыту үшін терминологиялық саясатты дұрыс жүргізу қажеттігі аталып өтеді.

Кілт сөздер: қазақ тілі, тілдік норма, жаңа сөздер, терминология, тіл мәдениеті, ғаламдану, кірме сөздер, жастар сленгі, лексикалық норма, тілдік өзгерістер.

Қазақ тілі – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі. Тіл – қоғамның айнасы, сондықтан оның дамуы мен өзгеруі заман талаптарына сай жүреді. Соңғы жылдары тілдік нормалар мен жаңа сөздердің қолданысы өзекті мәселеге айналды. Ғаламдану, ғылыми-технологиялық прогресс, цифрлық дәуір қазақ тіліне көптеген жаңа ұғымдарды енгізіп, тілдік жүйенің дамуына әсер етуде.

Тілдік нормалар – белгілі бір тілдегі сөздерді дұрыс айту, жазу және қолдану ережелерінің жиынтығы. Тіл мәдениетін сақтаудың басты көрсеткіші – осы нормалардың бұзылмауы. Дегенмен, заманауи технологиялардың қарқынды дамуы, интернет пен әлеуметтік

желілердің кең таралуы тілдік нормалардың өзгеруіне ықпал етуде. Кейбір жаңа сөздер қазақ тілінің заңдылықтарына сәйкес енгізілсе, кейбірі тікелей шет тілінен аударылмай қолданысқа еніп жатыр. Бұл үрдіс тілдің дамуымен қатар, оның шұбарлану қаупін де тудырады.

Қазіргі таңда қазақ тіліне еніп жатқан жаңа сөздерді бірнеше топқа бөлуге болады. Біріншіден, ғылыми-техникалық прогрестің ықпалымен пайда болған терминдер. Мысалы, «гаджет», «смартфон», «онлайн» сияқты сөздер халық арасында кеңінен қолданылады. Бұл сөздер кейде қазақша баламаларымен алмастырылады («құрылғы», «ақылды телефон», «қашықтан»), алайда түпнұсқа нұсқалары әлі де танымал.

Екіншіден, әлеуметтік, саяси және экономикалық өзгерістерге байланысты пайда болған ұғымдар. Мысалы, «волонтер» – «ерікті», «инклюзивті білім» – «қамтушы білім» деген баламалар ұсынылғанымен, түпнұсқа сөздер де жиі қолданылады.

Үшіншіден, жастар арасында кең таралған интернет-сленг пен жаргон сөздер. Мысалы, «хайп», «фейк», «лайк», «челлендж» сияқты сөздер қазақ тілінің дәстүрлі лексикасына жат болғанымен, жастардың сөйлеу тілінде кең таралған [1].

Тілдің дамуында жаңа сөздерді дұрыс қабылдау маңызды рөл атқарады. Жаңа терминдер мен ұғымдарды қазақ тіліне икемдеу үшін бірнеше әдіс қолданылады:

1. Тікелей аудару – мысалы, «cloud» сөзі «бұлтты технология» деп аударылды.
2. Қазақ тілінде жаңа сөз жасау – мысалы, «ғаламтор» (интернет), «қолшатыр» (зонт).
3. Шет тілдерден өзгеріссіз қабылдау – мысалы, «маркетинг», «блог».

Алайда, жаңа сөздерді енгізуде олар тілдің нормаларына сәйкес келуі маңызды. Егер жаңа сөздер қазақ тілінің грамматикасы мен дыбыстық ерекшеліктеріне сай болмаса, ол тілдік жүйенің бұзылуына алып келуі мүмкін. Осы тұрғыда, терминологияны қалыптастыруда мемлекеттік деңгейде жұмыстар жүргізілуі қажет.

Тілдік нормалардың сақталмауы қазақ тілінің мәртебесіне де әсер етеді. Кейбір азаматтардың ресми құжаттарда немесе бұқаралық ақпарат құралдарында шет тілдік сөздерді орынсыз қолдануы қазақ тілінің тазалығына кері ықпал етеді. Сонымен қатар, ғаламтор мен әлеуметтік желілердегі коммуникацияның бейресмилігі де тіл мәдениетіне әсер етуде. Мысалы, қысқартылған сөздер, ағылшын тіліндегі әріптік үлгілер («QR-код», «SMS») қазақша жазуда да жиі кездеседі [2].

Тілдік норма – белгілі бір тілде сөйлеу мен жазудың қалыптасқан, дұрыс деп танылған жүйесі. Ол халықтың қарым-қатынасын біріздендіретін, тілдің сауатты әрі түсінікті қолданылуын қамтамасыз ететін ережелер жиынтығы. Кез келген тілдің дамуы барысында оның нормалары қалыптасып, тұрақталып, белгілі бір жүйеге түседі. Бұл нормалар уақыт өте келе өзгеріске ұшырауы мүмкін, себебі тіл – тірі құбылыс, ол қоғаммен бірге дамып, жаңа құбылыстар мен ұғымдарды бейнелеуге бейімделеді.

Қазақ тілінде бірнеше негізгі тілдік норма бар:

1. **Орфографиялық норма** – сөздердің дұрыс жазылу ережелері.
   - Қазақ тілінің орфографиясы заңдылықтарға бағынады, мысалы, түбір мен қосымшалардың жазылу ерекшеліктері («жаз+ушы», «кітап+хана»).
   - Қазіргі кезеңде орфографиялық нормаға латын әліпбиіне көшу мәселесі де әсер етуде.
2. **Орфоэпиялық норма** – сөздердің дұрыс айтылу қағидалары.
   - Ауызша тілде кейбір сөздер айтылу барысында өзгеріске ұшырайды («жанғыз» емес, «жалғыз», «сегіз жүз» емес, «сегізжүз»).
   - Сөйлеу тіліндегі диалектілік және ауытқулар әдеби тіл нормасымен реттеледі.
   - **Грамматикалық норма** – сөздердің дұрыс түрленуі мен сөйлемнің дұрыс құрылуы. Мысалы, «Мен барды.» емес, «Мен бардым.»; «Кітап жақсырақ.» емес, «Кітап жақсырақ қойылған.» Грамматикалық нормалар морфологиялық және синтаксистік жүйелер арқылы реттеледі.
   - **Лексикалық норма** – сөздердің дұрыс мағынада қолданылуы. Кірме сөздерді орынды пайдалану, сөздердің мағыналық сәйкестігін сақтау маңызды. Мысалы, «Кездесу

өтті.» дұрыс, ал «Кездесу орын алды.» қате қолданыс (себебі «орын алу» тек оқиғаға қатысты айтылады).

- **Стилистикалық норма** – сөздердің мәтіннің мақсаты мен жанрына сай қолданылуы. Ғылыми мәтінде көркем әдебиетке тән сөздерді қолдану дұрыс емес, керісінше, ресми құжаттарда бейресми сөздерді пайдалануға болмайды. «Кешіріңіз» – ресми стильге, ал «Кешірші» – бейресми стильге жатады [3].

Тілдік норманың қалыптасуы мен өзгеруі. Тілдік нормалар – тұрақты құбылыс емес, олар қоғамның дамуымен бірге өзгеріп отырады. Жаңа технологиялар, мәдени және ғылыми өзгерістер, шет тілдерден енген сөздер тілдік нормалардың жаңаруына себеп болады. Мысалы, бұрын қазақ тілінде «ғаламтор» сөзі болмаған, бірақ қазір ол «интернет» сөзінің орнына жиі қолданылады.

Бірақ кейбір жаңа сөздер тілдік нормаға сай келмей, оларды халық толық қабылдамай жатады. Бұл терминдерді бекіту мен стандарттауда Мемлекеттік терминологиялық комиссияның рөлі зор. Егер жаңа сөздер тілдің заңдылықтарына сәйкес келсе, олар нормаға айналады.

Тілдік нормалардың бұзылуы және оның салдары. Тілдік нормалардың сақталмауы жазба және ауызша коммуникацияның сапасына теріс әсер етеді. Оның негізгі себептері:

- Кірме сөздердің орынсыз қолданылуы («популярный» – «танымал», «развитие» – «даму» деген баламалары бола тұра, кейбіреулер «популярный әнші», «развитие жасау» деп қолданады).
- Жастар сленгінің әдеби тілге әсері («лайк басу», «хайп жасау»).
- Әлеуметтік желілердегі қысқарған сөздердің кең таралуы («мен барам» орнына «мб», «жақсы» орнына «жк»).

Осындай жағдайлардың алдын алу үшін тілдік нормаларды сақтауға мән беру қажет. Әсіресе, ресми құжаттарда, бұқаралық ақпарат құралдарында және білім беру саласында тілдің әдеби нормаларын қатаң ұстану маңызды [3].

Жаңа сөздердің пайда болу себептері. Жаңа сөздердің пайда болуы – кез келген тірі тілдің табиғи даму заңдылығы. Қоғамдағы өзгерістер мен жаңашылдықтар тілдің лексикалық құрамына тікелей әсер етеді. Әсіресе, ғылым мен технология дамыған сайын жаңа ұғымдар мен терминдер пайда болып, оларды халыққа түсінікті ету үшін тілдік жүйеге енгізу қажеттілігі туындайды. Қазақ тілінде де бұл үдеріс белсенді жүріп жатыр. Жаңа сөздердің пайда болуына бірнеше негізгі факторлар ықпал етеді:

1. Ғылыми-техникалық прогресс және инновациялар. Қазіргі заман – ғылым мен технологияның қарқынды дамыған кезеңі. Бұл үдеріс көптеген жаңа терминдердің пайда болуына алып келеді. Мысалы, **«смартфон», «гаджет», «чип», «дрон»** сияқты сөздер ақпараттық технологиялар саласымен бірге енді. Кейбір терминдер қазақша баламаларымен қолданылады: **«бұлтты технология»** (cloud technology), **«жасанды интеллект»** (artificial intelligence – AI), **«сандық төлем»** (digital payment). Дегенмен, көптеген технологиялық ұғымдар қазақ тіліне аударылмай, түпнұсқа күйінде қолданылады (мысалы, «маркетинг», «анимация», «веб-дизайн») [4].

2. Ғаламдану және шет тілдерінің ықпалы. Жаһандану дәуірінде тілдер арасындағы байланыс күшейіп, түрлі шет тілдік сөздер қазақ тіліне еніп жатыр. Әсіресе, ағылшын және орыс тілінен енген сөздер көп.

- **Ағылшын тілінен:** онлайн, оффлайн, стриминг, блогер, коучинг, стартап, фриланс, нетворкинг.
- **Орыс тілінен:** процент (бүгінде «пайыз» деп қолданылады), программа (бағдарлама), результат (нәтиже), развитие (даму).
- Бұл сөздердің кейбіріне қазақ тілінде балама ұсынылғанымен, шет тілдік нұсқалары әлі де жиі қолданылады.
- 3. Қоғамдық-саяси және әлеуметтік өзгерістер. Қоғамдағы реформалар, жаңа басқару жүйелері мен әлеуметтік өзгерістер де жаңа ұғымдарды тудырады. **Мысалы:** «волонтер» – «ерікті», «гендерлік саясат» – «жыныстар теңдігі саясаты», «инклюзивті білім беру» –

«қамтушы білім беру», «цифрлық трансформация» – «сандық өзгеріс». Бұл терминдер заңнамада, ресми құжаттарда және ақпарат құралдарында жиі қолданылады.

• 4. Көркем әдебиет пен бұқаралық ақпарат құралдарының әсері. Көркем әдебиетте, публицистикада және бұқаралық ақпарат құралдарында жаңадан жасалған сөздер кең таралып, халық арасында қолданысқа енеді. **Мысалы**: «Зиялы қауым» (интеллигенция), «Рухани жаңғыру» (модернизация сознания), «Әлеуметтік лифт» (общественный лифт). Бұқаралық ақпарат құралдары мен әдебиет жаңа сөздердің қалыптасуына ықпал етіп, олардың қоғамда кең таралуына себепші болады.

5. Жастар сленгі және интернет тілі. Жастардың қарым-қатынасында жаңа сөздер мен сленгтік қолданыстар жиі пайда болып, уақыт өте келе кейбіреулері тілге сіңіп кетеді. **Интернет және әлеуметтік желілер арқылы таралған сөздер:** «хайп жасау» (аты шығу), «лайк басу» (ұнату белгісін қою), «челлендж» (шақыру, сынақ). Кейбірі уақытша қолданылып, жоғалып кетуі мүмкін, ал кейбіреулері күнделікті өмірде қалыптасып қалады.

6. Экономикалық және кәсіпкерлік саласындағы өзгерістер

Нарықтық экономика мен кәсіпкерлік саласының дамуы жаңа экономикалық терминдердің пайда болуына әкелді.

• **Мысалы:**
  - «Франшиза» – «франшиза»,
  - «Кэшбек» – «ақша қайтарымы»,
  - «Стартап» – «жаңа бизнес бастамасы».

7. Халықаралық мәдениет пен өнердің ықпалы. Шетелдік кино, музыка, ойын-сауық индустриясы арқылы да жаңа сөздер енеді. **Мысалы:**
  - «Косплей» – белгілі бір кейіпкердің образын жасау,
  - «Реакция» – видеоға пікір білдіру,
  - «Блогинг» – интернет күнделік жүргізу.

• Бұл сөздер негізінен жастар арасында кең таралған.

Жаңа сөздерді қазақ тіліне бейімдеу жолдары. Жаңа сөздерді қазақ тілінің нормаларына сәйкес бейімдеу үшін бірнеше әдіс қолданылады: **Тікелей аудару:** «cloud» → «бұлтты технология», «smartphone» → «ақылды телефон». **Жаңа сөз жасау:** «интернет» → «ғаламтор», «зонт» → «қолшатыр». **Кірме сөзді сол күйінде қалдыру:** «маркетинг», «контент», «блогер».

Жаңа сөздердің пайда болуы – қазақ тілінің дамуындағы табиғи процесс. Ғылыми-техникалық прогресс, ғаламдану, әлеуметтік және саяси өзгерістер, жастар мәдениеті, бұқаралық ақпарат құралдары жаңа сөздердің пайда болуына ықпал етеді. Тілге енген жаңа сөздерді дұрыс қолдану, оларды қазақ тілінің заңдылықтарына сай бейімдеу – тіл мәдениетін сақтаудың маңызды шарттарының бірі. Сондықтан жаңа терминдерді қалыптастыруда ұлттық ерекшелікті ескеру, мемлекеттік терминология саясатын дамыту, халық арасында тілдік сауаттылықты арттыру қажет [4].

Қазақ тілінің дамуы – үздіксіз жүретін процесс. Тілдік нормаларды сақтау – сауатты сөйлеу мен жазудың негізі. Ал жаңа сөздердің пайда болуы – қоғамдағы өзгерістердің айқын белгісі. Қазақ тілінің болашағы үшін жаңа сөздерді дұрыс бейімдеп, терминологиялық саясатты сауатты жүргізу маңызды. Сонымен қатар, тілдік мәдениетті арттыру арқылы қоғамда қазақ тілінің мәртебесін нығайту қажет.

Тілдік норма – белгілі бір ұлттың мәдени және тарихи ерекшеліктерін сақтай отырып, тілдің жүйелілігін қамтамасыз ететін негізгі құрал. Оның дұрыс қалыптасуы мен сақталуы тілдің дамуына ықпал етеді. Жаңа сөздер мен өзгерістер тілдік нормаларға ықпал еткенімен, олардың енгізілуі тіл заңдылықтарына сәйкес жүргізілуі тиіс. Тіл мәдениетін арттыру, жаңа сөздерді сауатты енгізу және нормаларды сақтау арқылы қазақ тілінің болашағын қамтамасыз ету – әрбір тіл жанашырының міндеті.

Қорытындылай келе, тілдік нормаларды сақтау және жаңа сөздерді сауатты енгізу – қазақ тілінің дамуы мен болашағы үшін маңызды міндет. Бұл үдерісте мемлекеттік терминологиялық комиссиялардың жұмысы, тіл мамандарының зерттеулері және халықтың тілге деген жауапкершілігі үлкен рөл атқарады. Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол

– ұлттың болмысы, мәдениеті мен рухани құндылығы. Сондықтан оның тазалығы мен даму бағыттарын дұрыс қалыптастыру әрбір тіл жанашырының парызы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі. – Алматы: Арыс, 2021.
2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік терминологиялық комиссиясының материалдары.
3. Аханов К. «Тіл білімінің негіздері». – Алматы: Санат, 1993.
4. Сүлейменова Э.Д. «Қазақ тілі және терминология мәселелері». – Алматы, 2019.

УДК 373.5

Егисинова Г.Б.
(Акимат Байзакского района Жамбылской области, коммунальное государственное учреждение, гимназия имени Гани Муратбаева)

УЛУЧШЕНИЕ МОТИВАЦИИ И ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ

Аннотация. Данная работа направлена на развитие самостоятельного обучения учащихся с использованием цифровых платформ. В помощь учащимся для изучения русского языка прилагаются авторские электронные тренажёры - платформы с возможностью многократного выполнения заданий с целью закрепления полученных знаний, доведения формируемых навыков до автоматизма. Электронные тренажёры помогают понять сложный учебный материал, быстро запомнить правила и орфограммы.

Ключевые слова: цифровые платформы, обучающие тренажеры, самообучение, дистанционное образование, быстрота и удобство применения, качество знаний.

Egisinova G.B.
(Akimat of Baizak district of Zhambyl region, municipal state institution, Gani Muratbaev gymnasium)

IMPROVING MOTIVATION AND KNOWLEDGE OF STUDENTS IN THE RUSSIAN LANGUAGE THROUGH THE USE OF DIGITAL PLATFORMS

Abstract. This work is aimed at developing independent learning of students using digital platforms. To help students learn the Russian language, the author's electronic simulators are attached - platforms with the ability to repeatedly complete tasks in order to consolidate the acquired knowledge, bring the formed skills to automatism. Electronic simulators help to understand complex educational material, quickly remember the rules and spelling.

Keywords: digital platforms, training simulators, self-study, distance education, speed and ease of use, quality of knowledge.

Современные технологии предоставляют широкие возможности для обучения. В последние годы цифровые платформы стали неотъемлемой частью образовательного процесса. Их использование делает обучение более доступным и эффективным, особенно для учащихся с различным уровнем познавательных возможностей.[5]

Цель данного исследования – определить влияние цифровых платформ на качество знаний и мотивацию учащихся через последовательное проведение уроков в разных группах.

Группа А:«Цифровые тренажеры». Учащиеся, использовавшие цифровые тренажеры для самостоятельного обучения дома.

Группа Б:«Традиционные методы». Учащиеся, использовавшие традиционные методы обучения с письменными заданиями.

Группа «С»: «Смешанное обучение». Учащиеся, сочетавшие использование цифровых тренажеров и участие в традиционных уроках.

Для всех групп были разработаны три последовательных урока по русскому языку с общей тематикой:

Урок 1. Имя существительное и его морфологические признаки.

Урок 2. Разряды имен существительных.

Урок 3. Изменение имен существительных по падежам.

Учащиеся группы «А» занимались с авторскими электронными тренажерами, содержащими:[4]

- видеоурок для самостоятельного изучения, загруженный на платформу;
- нтерактивные задания на платформе «Online Test Pad»;
- онлайн-тесты для закрепления материала.

Учащиеся группы «Б» после традиционных уроков с учителем выполняли письменные задания в тетрадях. Домашние задания включали упражнения из учебника и контрольные тесты на бумаге.

Учащиеся группы «С» участвовали в традиционных уроках, а также использовали цифровые тренажеры для самостоятельного изучения дома. Это позволило им сочетать преимущества обоих методов.

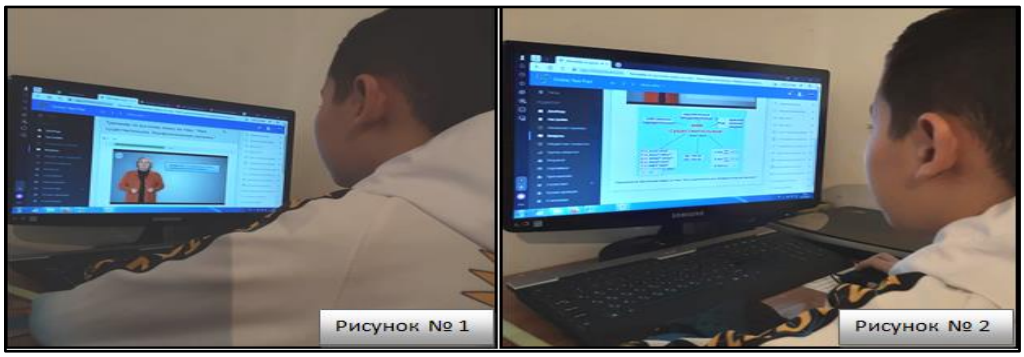


Рисунок 1и2. *Самообучение с использованием цифровых платформ*

После завершения серии уроков, в каждой группе был проведен контрольный тест.



Рисунок 3и4. *Выполнение тестовых заданий в цифровом и бумажном формате*

По результатам контрольного теста был составлен рефлексивный отчет, анализирующий уровень знаний и умений учащихся, сформированных различными методами обучения.

Группа А:«Цифровые тренажеры»

- ✓ Повышение качества знаний: учащиеся показали высокие результаты в контрольных тестах.
- ✓ Повышение мотивации: активное использование цифровых тренажеров повысило интерес к обучению

- ✓ Закрепление материала: возможность многократного выполнения заданий помогла довести навыки до автоматизма.

Группа Б:«Традиционные методы»

- ✓ Результаты тестов были средними. Учащиеся столкнулись с трудностями в запоминании правил и применении их на практике.
- ✓ Мотивация оставалась на прежнем уровне, без существенного улучшения.
- ✓ Письменные задания требовали больше времени и не обеспечивали мгновенной обратной связи.

Группа С: «Смешанное обучение»

- ✓ Учащиеся группы С продемонстрировали лучшие результаты, чем в группе «Б», но немного уступали группе «А».
- ✓ Смешанный подход позволил учащимся получить пользу как от традиционных методов, так и от цифровых технологий.
- ✓ Повышение мотивации было заметным, но не таким значительным, как в группе А.

В результате проведённого эксперимента я убедилась, что использование электронных тренажёров помогает быстрее усвоить учебный материал, делает его понятным и долговременным. Даже отстающие ученики охотно погрузились в обучение и доказали, что они тоже могут справиться с заданиями, если захотят и постараются. Цифровые платформы продемонстрировали свою эффективность в улучшении качества знаний учащихся всех уровней подготовки. Они способствуют повышению интереса к учебе, мотивации и осознанности процесса обучения. Онлайн тренажеры оказались удобны в применении как для учеников, так и для учителей, особенно в моментальном выявлении ошибок и пробелов в знаниях. Возможность многократного использования заданий для работы над ошибками способствовала оттачиванию знаний. Благодаря удобству и интересу к работе с цифровыми ресурсами процесс обучения стал легким, осознанным и непринужденным.

Преимущества онлайн-обучения:

Свободный доступ к учебным материалам в любое время и из любого места; экономия времени и денег на дорогу; рост цифровой грамотности благодаря необходимости работать с разными программами; возможность совмещать учебу с другими делами и не пропускать занятия в случае болезни; появился шанс получить образование у людей с ограниченными возможностями.

Учащиеся в анкетировании отметили, что уроки стали более интересными и продуктивными, а использование цифровых платформ имеет множество положительных сторон и заслуживает широкого применения на уроках.

Ребята назвали следующие преимущества электронного тренажёра:

- легко и удобно использовать;
- экономит время на выполнение заданий;
- увлекательно и интересно;
- онлайн-тренажёр «не осуждает» за ошибки;
- онлайн-тренажёр «понимает» все буквы, в отличие от учителя.

Рекомендации:

- ➢ Активное внедрение цифровых платформ в образовательный процесс для повышения качества знаний.
- ➢ Использование смешанного обучения для комбинирования лучших практик традиционного и цифрового образования.
- ➢ Разработка и адаптация цифровых тренажеров для разных возрастных групп и уровней подготовки учащихся.[6]

Список использованной литературы

1.Электронные образовательны ресурсы нового поколения в вопросах и ответах. – Москва, 2007.
2.Технологии будущего в онлайн обучении.https://externat.foxford.ru/ polezno-znat/tekhnologii-budushchego-v-uchyobe
3.Инновационные технологии обучения в школе.https://externat.foxford.ru/polezno-znat/tekhnologii-budushchego-v-uchyobe
4.Яременко Мария. Онлайн технологии в образовании. Создание тестов на платформе Test Pad https://www.youtube.com/ watch?v =sD3erMc EVXg &t =995s
5.Онлайн-обучение как современная технология в образовании. Источник: https://externat.foxford.ru/polezno-znat/tekhnologii-budushchego-v-uchyobe
6.Евладова Е.Б. Возможности дополнительного образования по развитию интеллектуального и творческого потенциала детей//Дополнительное образование.-№5,2001.– С.4-7

УДК: 1751

Еримова Алтыншаш Танатаровна
Тулебаева Айгуль Арысбековна
(Коммунальное государственное учреждение "Школа-гимназия имени Ныгметуллы Киикбаева отдела образования Байзакского района управления образования акимата Жамбылской области")

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛЕ

Аннотация: в данной статье говорится об интерактивных методах, которые являются основными инструментами современного учителя для развития функциональной грамотности учеников. Функциональная грамотность приобрела в последние годы особую значимость и актуальность, именно со школой связан значимый этап становления у учащихся функциональной грамотности. Приведены алгоритм и виды работ по интерактивным методам, которые способствуют развитию когнитивных способностей учащихся по изучаемому предмету.
Ключевые слова: планирование, интерактивный метод, функциональная грамотность, эффективность, форма обучения.

Abstract. this article talks about interactive methods, which are the main tools of a modern teacher for the development of functional literacy of students. Functional literacy has acquired particular significance and relevance in recent years; a significant stage in the development of functional literacy among students is associated with school. The algorithm and types of work using interactive methods that contribute to the development of students' cognitive abilities in the subject being studied are presented.
Key words: planning, interactive method, functional literacy, efficiency, form of training.

С каждым днём всё больше требований к педагогам и организациям образования и сегодня нет такого учителя, который не задумывался бы над вопросами: «Как сделать урок интересным, увлекательным, незабываемым и ярким? Как увлечь ребят своим предметом и активировать познавательные навыки? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого ученика?» Какой современный учитель не мечтает о том, чтобы ребята на его уроке работали добровольно, творчески и познавали предмет на максимальном для каждого уровне успешности?

Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые

требования к школе. Сегодня основная цель обучения – это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и учителя и ученика. Именно этой цели – воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно – и подчиняются основные задачи современного образования. Средством же развития личности, раскрывающим ее потенциальные внутренние способности является самостоятельная познавательная и мыслительная деятельность, которая показывает на успешность и эффективность сильной личности. Следовательно, учитывая все факторы, задача учителя – обеспечить на уроке такую деятельность. В этом случае ученик сам открывает путь к познанию, самостоятельно добывать себе знания и умения выживать в непростой среде, поэтому усвоение знаний – результат его деятельности.

Наш век – это век информационных технологий, цифровизации, геймификации, поэтому современное образование требует изменение мышления, критическую обработку поступающей информации, принимать решение проблем в критических ситуациях.

Функциональная грамотность позволяет использовать приобретаемые умения, навыки, знания в жизни для решения современных задач. На сегодня это одна из основных задач, которая стоит перед педагогами Казахстана – обязанность воспитать мобильного гражданина нашей страны, чтобы каждый учащийся мог использовать полученные знания на практике в будущем [1, с. 38].

В условиях современного обучения на практике перед учителем возникают такие проблемы как:

1. Низкая мотивация учащихся;
2. Слабая активность на уроке;
3. Успешность и лидерские качества;
4. Самооценка и оценка работы по критериям;
5. Наличие практически в каждом классе обучающегося с особыми образовательными потребностями;
6. Применения цифровых и образовательных платформ

Для решения поставленных проблем учитель часто использует интерактивные методы обучения. Интерактивность означает взаимодействие, нахождение в режиме беседы, диалога с кем-либо. Данный метод более актуален для обучающихся, так как они сменяют несколько предметников и стесняются выражать свое мнение.

Интерактивные методы обучения позволяют формировать функциональную грамотность обучающихся, развивать основные навыки и умения, мотивировать обучающихся, воспитывать их внутреннюю самооценку [2, с. 18]. Внедрения в школьную практику интерактивные и активные методы обучения – одно из важнейших направлений развития функциональной грамотности, где учителя могут показать не только своё мастерство, но сможет увлечь учеников новыми формами учебно-познавательной деятельности и показывать хорошие результаты и достижения по русскому языку и литературе. Например, в нашей школьной практике для этого организуются индивидуальная, парная и групповая работа, используется проектная деятельность, проводятся ролевые игры, осуществляется работа с дидактическими документами, образовательными платформами и различными источниками информации. Учителя создает такую среду образовательного общения, которая будет способствовать деловому взаимодействию участников при взаимной оценке и контроля.

Интерактивный («Inter» - взаимный, «act» - действовать) означает взаимодействовать, находиться в режиме беседы, диалога с кем-либо. Другими словами, в отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие студентов не только с преподавателем, но и друг с другом. Преподаватель, как и прежде, разрабатывает план и содержание занятия, используя интерактивные методы с целью представления нового материала в наиболее интересной и эффективной форме [1, с. 5].

Применения на уроках русского языка и литературы интерактивных методов основаны на принципах взаимодействия, активности обучающихся, опоре на групповой опыт и обязательной обратной связи. Педагог на таком занятии часто играет роль наблюдателя и исследователя своей практики. Активность преподавателя уступает место активности учеников, которые выполняют определённые когнитивные задании и задача учителя становится создание условий для их инициативы. Ученики в процессе обучения активно вступают в коммуникацию друг с другом, совместно решают поставленные задачи, преодолевают конфликты, находят общие точки соприкосновения, идут на компромиссы. Организация занятия ведется преподавателем заблаговременно, тщательно отбираются задания и вопросы для обсуждения в группах [3, с. 54].

Интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. Главная цель состоит в создании педагогических условий обучения в вузе, при которых студент сможет стать уверенным в своей интеллектуальной состоятельности, что делает продуктивным сам процесс обучения. Другими словами, интерактивное обучение - это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между студентом и преподавателем, а также между самими обучающимися [1, стр. 19]:

Задачами интерактивных форм обучения являются:

- пробуждение у учащихся интереса к обучению русского языка и литературы;
- эффективное усвоение учебного материала;
- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (выбор одного из предложенных вариантов или нахождение собственного варианта и обоснование решения);
- обучение работе в команде: проявление толерантности к различным точкам зрения, уважение прав каждого на свободу слова;
- высказывать свою точку зрения по прочитанным произведениям
- давать оценку происходящему событию и формулировать вопросы по тексту;
- формирование у обучающихся собственного мнения, опирающегося на определённые факты;

Самыми распространёнными среди них, которых мы используем на практике в школе являются следующие интерактивные формы:

- круглый стол (дискуссия, дебаты);
- мозговой штурм (брейнсторм, мозговая атака);
- case-study (анализ конкретных ситуаций, ситуационный анализ);
- мастер-классы;
- работа в малых группах;
- обучающие игры (ролевые, имитационные, деловые, образовательные и др.);
- использование общественных ресурсов (приглашение специалиста, экскурсии);
- социальные проекты и другие внеаудиторные формы обучения (соревнования, фильмы, спектакли, выставки и др.);
- интерактивная лекция с применением видео- и аудиоматериалов;
- диалоговое обучение;
- обсуждение сложных и дискуссионных вопросов и проблем (займи позицию, шкала мнений, синквейн, SWOT анализ, ПОПС-формула);
- «дерево решений», «анализ казусов», «переговоры и медиация», «лестницы и змейки», различные органайзеры;
- тренинги и др. [3, с.102].

Следует обратить внимание на то, что в ходе подготовки занятия на основе интерактивных форм обучения перед педагогом стоит вопрос не только в выборе наиболее эффективной формы обучения для изучения конкретной темы, но и в возможности сочетания методов обучения, что, несомненно, способствует наиболее глубокому осмыслению темы. При этом нужно опираться на следующие методологические принципы:

▪ интерактивное занятие - это не лекция, а совместная работа обучающихся по определенной проблеме;

▪ все участники учебного процесса равны независимо от возраста, социального статуса, опыта, места работы;

▪ каждый участник имеет право на собственное мнение по изучаемому вопросу.

▪ критика личности недопустима (подвергнуться критике может только идея или неверная информация).

При использовании интерактивных методов обучения часто придерживается алгоритме проведения этих методов.

Алгоритм проведения интерактивного занятия:

1. Подготовка занятия

Ведущий производит подбор темы, ситуации, определение дефиниций. При разработке интерактивного занятия рекомендуем обратить особое внимание на следующие компоненты:

▪ возраст участников, их интересы, будущая профессия;

▪ временные рамки проведения занятия;

▪ заинтересованность группы в данном занятии.

2. Перечень необходимых условий:

▪ четкое определение цели занятия;

▪ уточнение проблем, которые предстоит решить;

▪ подготовка программы занятия;

▪ подготовка раздаточного материала;

▪ обеспеченность технического оборудования;

▪ подбор основных вопросов, определение их последовательности;

▪ подбор практических примеров из жизни;

▪ использование графиков, иллюстраций, схем, символов;

▪ доверительные, позитивные отношения между обучающимися;

▪ многообразие форм и методов предоставления информации, форм деятельности обучающихся и др.

При интерактивных методах часто используется групповая работа. Перед началом групповой работой начинается с сообщения темы и цели обучения. Участники знакомятся с предлагаемой ситуацией, с проблемой, над решением которой им предстоит работать, ставят перед собой цель, определяют задачи. Педагог информирует участников об условиях, дает четкие инструкции о правилах работы в группах. Если есть необходимость, то нужно представить участников (в случае, если занятие межгрупповое, междисциплинарное).

В ходе занятия следует добиваться и об обратной связи. Для этого с помощью вопросов и ответов можно уточнить уровень достижения определенной изучаемой темы. При рефлексии необходимо ввести привычку оперировать только хорошо понятными терминами, избегать малознакомых слов, узнать о причине отставания и узнать предложение со стороны обучаемых.

3. Примерные правила работы в группе:

▪ быть активным и доброжелательным;

▪ не перебивать собеседников, уважать мнение других участников;

▪ быть открытым для взаимодействия;

▪ стремиться дойти до истины;

▪ придерживаться регламента;

▪ проявлять креативность и т.д.

4. *Рефлексия* проводится на эмоциональном аспекте, чувствах, которые испытывали участники в процессе занятия. Обязательным этапом является *оценочный,* который определяет отношение участников к содержательному аспекту использованных методик, актуальности выбранной темы и др. Рефлексия заканчивается общими выводами, сделанными обучающимися с помощью наводящих вопросов преподавателя.

Примерные вопросы для проведения рефлексии:

- произвела ли на вас впечатление проведенная дискуссия?
- была ли ситуация, которая удивила вас в процессе занятия?
- чем вы руководствовались в процессе принятия решения?
- учитывалось ли вами мнение других участников группы?
- как вы оцениваете свои действия и действия группы?
- что бы вы хотели изменить в организации подобных занятий?

Таким образом, Исследование, проведенное нами, показало, что в условиях интерактивного обучения у учеников наблюдается повышение точности восприятия, мыслительной работоспособности, происходит интенсивное развитие интеллектуальных и эмоциональных свойств личности: устойчивости внимания, наблюдательности, способности анализировать и подводить итоги. Интерактивное обучение способствует развитию коммуникативных умений и навыков обучающихся, помогает установлению эмоциональных контактов между ними, активизирует работу в команде, расширяет спектр образовательных возможностей.

Список использованной литературы

1. Современные технологии обучения: Методическое пособие по использованию интерактивных методов в обучении / Под ред. Г.В. Борисовой, Т.Ю. Аветовой и Л.Ю. Косовой. – Спб., 2002.

2. Хижнякова О. Н. Современные образовательные технологии в начальной школе. – С. 2006

3. Через уроки русского языка и литературы – к гармонизации личности!: сборник материалов по итогам межрегионального научно-методического семинара-школы (11-15 мая 2015 г., Алтайский государственный университет, г. Барнаул). – Барнаул: ИП Колмогоров И.А., 2015. – 403 с.

ӘОЖ 8.81-13

Есиркеова Ж.Ж.

(Асанбай Асқаров атындағы жалпы орта білім беретін тірек мектеп-гимназиясының (ресурстық орталығы) орыс сыныптарындағы қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ОРЫС СЫНЫПТАРЫНА ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақалада орыс тілінде оқытатын сыныптарда қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың тиімді әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Негізгі назар заманауи технологияларды, интерактивті әдістемелерді және ойын түріндегі сабақтарды қолдануға аударылады. Бұл әдістер оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, тілдік құзыреттілігін және мәдениетаралық түсінігін дамытуға ықпал етеді. Мақалада дәстүрлі және инновациялық әдістердің тиімділігі салыстырмалы түрде талданады. Дәстүрлі әдістер қатарына түсіндіру, әңгімелесу, жаттығулар орындау және мәтінмен жұмыс істеу сияқты тәсілдер жатады. Ал инновациялық әдістер ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, жобалық жұмыстар және рөлдік ойындар ерекше орын алады. Оқыту процесінде электрондық ресурстарды, бейнесабақтарды және интерактивті тапсырмаларды қолдану оқушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, мақалада қазақ әдебиетін оқыту барысында оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістемелер қарастырылады. Мұғалімдерге оқушылардың тілдік және мәдени құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында әртүрлі әдістемелік құралдар мен ресурстарды пайдалану ұсынылады.

Тірек сөздер: қазақ тілі, орыс тілінде оқытатын мектеп, оқыту әдістері, интерактивті технологиялар, тілдік құзыреттілік, сыни ойлау, шығармашылық тапсырмалар.

Yesirkeova Zh.
(Teacher of the Kazakh language and Kazakh literature in Russian classes of the support school-gymnasium of general Secondary Education (Resource Center) named after asanbai Askarov)

EFFECTIVE WAYS TO TEACH KAZAKH LANGUAGE AND LITERATURE TO RUSSIAN CLASSES

Annotation. The article discusses effective methods and methods of teaching the Kazakh language and literature in classes with Russian language teaching. The main attention is paid to the use of modern technologies, interactive methodologies and classes in the form of a game. These methods contribute to the development of students ' communication skills, language competence and intercultural understanding. The article analyzes the effectiveness of traditional and innovative methods in comparison. Among the traditional methods are techniques such as explanation, conversation, performing exercises and working with text. And among innovative methods, information and communication technologies, project work and role-playing games occupy a special place. The use of electronic resources, video lessons and interactive tasks in the learning process increases students ' interest in the Kazakh language. In addition, the article discusses methods aimed at developing students ' critical thinking skills in teaching Kazakh literature. Teachers are encouraged to use various methodological tools and resources in order to form the language and cultural competencies of students.

Key words: Kazakh language, school with Russian language of instruction, teaching methods, interactive technologies, language competence, critical thinking, creative tasks.

Тіл тағдыры — ел тағдырына айналып отырған қазіргі қазақ тілінің кінәратты жағдайында оқушы бойында мемлекеттік тілге деген сүйіспеншілікті қалыптастыруға, қазақ тілі арқылы жасалған ойдың кестелі өрнектеріне үңілтіп, ауызша, жазбаша сөздік қорларын молайтуға,шығармашылық қабілетін дамытуға, пәнге деген қызығушылығын арттырып,білім сапасын тереңдетіп, мемлекеттік тіліміздің қолдану аясын кеңейтуге, Тіл туралы заңды жүзеге асыруға барынша қолғабыс ету- әрбір қазақ тілі пәні мұғалімінің міндеті болуға тиіс. Ал қоғамымыздағы мұғалім алдында тұрған міндет- сапалы білімді, саналы тәрбиелі, экономикалық ойлауы дамыған, жалпы адамзаттық құндылықты меңгеруде шығармашылық,іскерлік пен дағдысы қалыптасқан, жан-жақты мәдениетті жеке тұлғаны қалыптастыру екені сіздер мен бізге белгілі.

Тұңғыш Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы- мемлекеттік тілінде» атты жолдауын іске асыруға Қазақстан азаматтарының әрқайсысы үлес қосуға міндетті, оның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері тіл жанашырлары қатарынан орын алатындықтан, тапжылмай еңбек етіп үлестерін қосуға міндетті.

Қазіргі таңда Қазақстанда білім кеңістігінде жаңа бағдар жүйесі жүріп жатыр. Бұл жағдай орыс мектептеріндегі қазақ тілі мен әдебиетін жүргізудің талаптарын өзгертуге жол салады. Орыс мектептеріндегі қазақ тілі мен әдебиетін оқытып үйрету қиын да, күрделі жұмыс екенін білеміз. Басқа ұлтқа қазақ тілін оқыту әдістемесі оқушының ана тілінің ерекшелігін ескере отырып, оны үйретудің түрлі тиімді жолдары бар. Орыс тілінде оқытатын мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесі орыс тілін оқыту және шет тілдерін оқыту әдістемесімен тығыз байланысты. Орыс тілді мектепте қазақ тілін оқытудың өзіндік көптеген ерекшеліктері кездеседі. Орыс тілінде оқитын мектептерде мемлекеттік тілді оқыту әдістемесінің негізгі міндеті оқушылардың қазақша білетін азаматтармен қазақ тілінде күнделікті тығыз қарым-қатынаста болуы деп есептеймін.

Менің басты мәселемнің бірі орыс тілінде сөйлейтін оқушылардың тіл үйренуге деген

құлшынысының болмауы ғана емес, оларға қазақ тілін меңгеру айтарлықтай қиын екендігінде сияқты. Бұл болашағымыз үшін маңызды әрі шешуді талап ететін мәселе болғандықтан, мен «Орыс мектептеріндегі қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқытудың тиімді әдістері» атты әдістемелік тақырыпты таңдадым. Менің әдістемелік тақырыбымның негізгі міндеттері: жас ұрпақ арасында қазақ тілінің мәртебесін көтеру, қазақ тілін оқытудың тиімді жолдарын табу, қазақ тілін білу сапасын арттыру.

Мемлекеттік тілді қазіргі заман талабына сай оқыту, оқытудың тиімді жолдарын жүйелеп ұсыну барлық қазақ тілі мұғалімдерінің басты мәселесі болып табылады. Мұғалімдер орыс сыныптарындағы оқушылардың қазақ тілінде еркін сөйлеп, өз ойларын еркін жеткізе алуларына баса назар аударса, сол орыс сыныптарында оқылатын қазақ тілі пәнінің де негізгі мақсаты – оқушылардың қазақша сөйлеуіне, өз ойын еркін жеткізіп, жазғанын түсіне алатын дәрежеге жеткізуге бағытталады. Қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту мәселесі ең өзекті мәселелердің бірі. Тілді оқытуда жаңа технологияларды жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, оны жүйелі қолдану да үлкен талап туғызады. Оқушылардың қазақ тілін жақсы меңгеруі, түсініп оқуы мен қатесіз жазуына байланысты екендігін көрсетеді.

Қазақ тілін оқытуда оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру - ең маңызды жұмыстардың бірі. Орыс сыныптарындағы оқушылар қазақ тілі сабақтарында берілген мәтіндер мен тапсырмаларды дұрыс түсініп, мәтін бойынша сұрақтарға дұрыс жауап қайтаруға, қазақ тіліндегі сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс қолдануға, сөйлемді дұрыс құруға үйренеді. Ал оны жүзеге асыру үшін, әр түрлі оқыту әдіс-тәсілдерін пайдалану, қызықты тіл дамыту тапсырмаларын және тақырыпқа сәйкес танымдық тапсырмалар арқылы қызықтыра оқыту керек. Қазіргі заман талабы бойынша мұғалімдер әр түрлі жаңа технологияларды қазіргі өз тәжірибелерінде қолданып жүр. Ең бастысы оқу, сөйлеу, талдау, жазу жұмыстарына мұқият көңіл бөлу.

Орыс тілді мектептердегі қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу тілін танымдық тапсырмалар арқылы дамыту жолдары. Негізгі мақсат пен міндет - орыс тілді сыныптардың оқушыларына ана тілімізді оқытып, үйретудің танымдық, амалдық табиғатын зерттеу. Әр мұғалім қазақ тілі сабақтарында танымдық тапсырмалар мен жұмыстарды дұрыс ұйымдастыра білсе, ол оқушының қазақ тілі сабағына деген қызығушылығының артуына, білім, іскерлік, дағдыларының қалыптасып, оқушының дүние танымдылығы мен қабілеттілігінің артуына жағдай жасайды. Әр сабақ сайын тақырыпқа түрлі танымдық суреттер, кестелер, бейнероликтермен фильмдермен сабақты көркемдеп отырса, оқушылардың қызығушылығы артады деп ойлаймын. Мектеп қабырғасынан күнделікті өмірдегі, қолданыстағы тілді үйреніп қана қоймай, сауатты жазыпғ сауатты сөйлеуге үйреніп, қазақ тілі грамматикасын меңгеріп шықса, болашақта орысша да, қазақша да сауатты тіл мамандар шығар еді.

Танымдық тапсырмалар – мәтіндегі жаңа сөз, сөз тіркесі, сөйлемдерді түсіндіруде қолданады.Сабақ сайын үйретілетін жаңа сөздер бойынша, яғни сөздік жұмысында іске асады. Басқа тілді үйретуде ең нәтижелі және жиі қолданылады. «Ұлттық тағамдар» тақырыбын өткен кезде тағамдардың суретін көрсету арқылы немесе сыныпта оқушыларға ұлттық тағамдарды көрсету арқылы жүзеге асып отырады. Ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсарин: «Балаға айтып түсіндіргеннен гөрі, қолымен ұстап, көзімен көріп, мұрнымен иіскеп түсіндірген сабақ ұғымды» деген. Бұл әдісті – спорт түрлері, пайдалы тағамдар, жеміс- жидектер, оқу құралдары, ойыншықтар тағы да басқа тақырыптарда жүзеге асыруға болады.

Келесі бір танымдық әдістің түрі сұрақ – жауап әдісі. Бұл әдіс балалардың тілін дамыту үшін маңызды әдістің бірі. Қай сынып болсын, сабақтың қай кезеңінде болсын қолдануға болады . Өте белгілі де тиімді әдіс. Жас ерекшелігіне байланысты сұрақ дайындалады. Мысалы: Сен тұратын қала қалай аталады? Мен тұратын қала Астана деп аталады. Қаланың ортасынан қандай өзен ағады? Қаланың ортасынан Есіл өзені ағып өтеді. Екі оқушының сұхбатына үшіншісі де араласуына болады. Ол қосымша сұрақ қою арқылы сұхбатқа араласады. Бұл әдістің негізгі мақсаты – оқу процесінің барлық сатысында біріккен әрекетке

жағдай жасау. Қандай әдіс болсын мұғалім өз сабағына икемдеп қолдануы керек.

Оқушылардың білімге ықыласын, ынтасын, қызығушылығын арттырудың ең жақсы жолының бірі — сабақта ойын элементтерін қолдану. Ойын - балалардың шынайы және ойлап тапқан шындығына тез, еркін енуіне, өзіндік ойын қалыптастыруға және шығармашылыққа, белсенділікке, өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, «Мен мұғаліммін», «Менің отбасым», «Мен жолсерікпін», «Адамдардың кәсібі», «Мен кәсіпкермін», «Біз қонақтамыз». Мұндай ойын түрлерінің ерекшелігі - жоғары көңіл-күйде ойналатын рөлдер шынайы сезімге толы болады және бала үлкендер сияқты дәрігер, эколог, жол көрсетуші болғысы келеді. Бұл ойындарда балалардың мінез-құлықтары мен іс-әрекеттері реттеледі. Ойын іс-әрекетінің мотивациясы еркіндікті, таңдау мүмкіндігін, қажеттілігін, өз-өзіне сенімін, өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етеді.

Қазіргі тіл мамандары мен қазақ тілі мұғалімдеріне қойылатын талап - оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін, тіл мәдениетін арттыру мен дамыту, сапалы білім беру болып табылады. Қазақ тілі сабағында оқушыларды сөзді дұрыс қолдана білуге, өз ойын орнықты жеткізуге, еркін сөйлей білуге жетелейтін тәсілдің бірі – танымдық тапсырмалар. Танымдық мақсатта жүргізілетін жұмыстар оқушының ойлау қабілетіне, сондай-ақ өз ойын жеткізе білуіне, шығармашылық ізденісіне жол ашады. Оқушының білімі ғана жетіліп қоймайды, қабілетінің ашылуына түрткі болады. Мектеп тәжірибесінде білім мазмұнын жетілдіру, үшін оқыту процесінің тиімді жолдары, жаңа әдістері жан-жақты қарастырылуда. Қазақ тілін нәтижелі үйрету үшін, оның оқыту әдістемесін жетілдіре түсіну-үлкен мәселе. Жалпы педагогиканың әдістерінен әр пәннің өзіне тән әдістері шығады. Менің жүргізіп жүрген пәнім орыс мектебіндегі қазақ тілі орайында әңгіме болды. Тіл дамыту - қазақ тілі пәні бойынша әрбір сабақтың ең негізгі мақсаттарының бірі болатындығы осы жұмыста дәлелденді.

«Өз тілінде сөйлейтін, өз тілінде жазатын адамдардың ұлты ешқашан жоғалмайды. Ұлттың сақталуы немесе жоғалуы үшін ең күшті фактор-бұл тіл. Тілді жоғалтуымен қатар, адамдар өздері жоғалады. Басқа ұлтты өз халқына қосқысы келетіндер, ең алдымен, бұл ұлттың тілін құртуға тырысады», мен ұлы жазушы Ахмет Байтұрсыновтың сөзімен толық келісемін. Мемлекеттік тіл мәртебесін көтерудің қажеттілігі бүгінгі күннің Қазақстандағы басты міндеттердің бірі болып табылады. Ал осы мақсаттардың орындалуы ерте жастан, яғни мектеп табалдырығынан басталуы керек. Сондықтан мен, қазақ тілі пәнінің мұғалімі үшін қазақ тілін үйренудің ең тиімді жолдарын табу өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Леонов С. А. Развитие устной речи учащихся на уроках литературы.
2. Мухамбетжанова С. Т., Жартынова Ж. А. методы и приемы работы с интерактивным оборудованием.
3. Майгельдиева Ш. М. Современная методика обучения на уроках русского языка и литературы.
4. Методика преподавания русского языка в начальных классах казахской школы / под редакцией Г. Бадамбаевой-Алматы, 2000 г.

УДК1751.

Ескендірова З.М.
(СШ №62, Казахстан, Тараз)
Заутпекова М.Е.
(СШ №62, Казахстан, Тараз)

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РАЗМИНКА КАК СТРУКТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ УРОКА РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Лингвистические задачи в начале урока являются практически

единственной возможностью познакомить учащихся с азами науки «языкознание». Задача учителя-языковеда – заинтриговать ученика, заставить «открыть» новое слово. Во-вторых, языковые задания несложно увязать с материалом текущего урока. Занимательность не отвлекают, а наоборот направляют на изучение конкретной темы урока.

Ключевые слова: монотонно заучиать, лингвистическая разминка, межпредметная связь, анализаровать, единые подходы.

Eskendirova Z.M.
(School No. 62, Kazakhstan, Taraz)
Zautpekova M.E.
(School No. 62, Kazakhstan, Taraz)

LINGUISTIC EXERCISE AS A STRUCTURAL COMPONENT OF THE RUSSIAN LANGUAGE LESSON

Abstract. Linguistic tasks at the beginning of the lesson are practically the only opportunity to introduce students to the basics of the science of "linguistics". The task of the language teacher is to arouse the student's interest and teach him to "discover" a new word. Secondly, it is easy to connect linguistic tasks with the material of the current lesson. Entertainment does not distract, but, on the contrary, directs the student to study a specific topic of the lesson.

Keywords: uniform memorization, linguistic warm-up, interdisciplinary communication, analysis, integrated approaches.

Одна из самых сложных проблем, с которой приходится работать учителю – это мотивация ученика. Цель, мотив, эмоциональная заинтересованность к обучению, способность испытывать положительные эмоции от самого процесса получения знаний - все эти составляющие сложного понятия «мотивация» постоянно находятся в поле зрения каждого учителя.

Каждый преподаватель хочет, чтобы его предмет был не только важен и нужен, но и интересен ученику, тогда и сам предмет будет усваиваться качественнее. Когда речь идет о русском языке, то интерес к этому предмету постегивается тем, что практически каждому школьнику понятно, что для того, чтобы грамотно писать и говорить, необходимо смириться и монотонно заучивать правила, решать надоедливые упражнения и выполнять работу над ошибками. Возникает вопрос: как сделать так, чтобы появился искренний интерес к русскому языку; появился подлинный интерес к тому, как и почему что-то происходит в языке, на котором учащийся думает и разговаривает?

С этой целью было предложено каждый урок русского языка с 5 по 11 классы начинать с небольшой пяти-шестиминутной лингвистической разминки. Почему именно лингвистическая? Потому что, во-первых, лингвистика как наука формирует языковое мышление ученика, которое ему необходимо не только для изучения родного языка, но и может стать хорошей базой при изучении школьником других языков мира. Выработка единых подходов к изучению разных языков способствует более глубокому проникновению в суть языковых явлений. Лингвистические задачи в начале урока являются практически единственной возможностью познакомить учащихся с азами науки «языкознание». Задача учителя-языковеда – заинтриговать ученика, заставить «открыть» новое слово. Во-вторых, языковые задания несложно увязать с материалом текущего урока. Занимательность не отвлекают, а наоборот направляют на изучение конкретной темы урока. В-третьих, эти разминки можно использовать и с целью укрепления межпредметных связей. Это помогает развивать у ученика наблюдательность, сравнивать, анализировать, обобщать и делать выводы. В-четвертых, и в условиях подготовки учащихся к ГИА, является важным, ответы на поставленные учителем задачи могут быть представлены в форме кратких сообщений (работа на уроке по кальке, домашнее задание и др.)

Итак, исходя из вышеизложенного приходит понимание, что именно

лингвистический компонент должен стать объединяющим началом для всего образовательного процесса в школе, при условии, что эти разминки возьмут в работу и другие учителя-предметники. Введение этого элемента урока как общего для большинства предметов будет способствовать формированию лингвистической компетенции – одной из наиболее значимых в наше время.

Остаются вопрос: в какой форме может проходить лингвистическая разминка? Предлагаются несколько примеров. Заданиям даны произвольные названия, поэтому в работе возможно их заменить на самостоятельно придуманные варианты.

1. «Отгадай слово» (учащимся предлагается отгадать слово, учитывая его фонетические, морфологические, синтаксические признаки).
2. «Этот лишний» (учащимся 5-6 классов в качестве проверки понимания изученного на прошлом уроке предлагается убрать «лишнее» слово, объяснив причину выбора; как правило критерии отбора не задаются).
3. «Бумеранг» (учащимся предлагается разминка в форме бытрого вопроса и быстрого ответа).
4. «Конструктор» (учащимся предлагается собрать слово по отрывкам из истории создания слова, изменениям, которые происходили с этим словом в языке).
5. «Шутки-загадки» (учащимся начальной школы и учащимся 5-6 классов задаются шутливые вопросы, которые создают творческую и одновременно рабочую обстановку).
6. «Найди ошибку» (учащимся предлагается предложение(я), в которых допущены орфоэпические, грамматические, стилистические или синтаксические ошибки; во время отработки найденных ошибок идет работа по нормативной речи учащихся).
7. «Информация к раздумью» (учащимся предлагается заранее самостоятельно подготовить лингвистическую разминку, в которой они могут рассказать об истории слова, фразеологизма, истории какого-лтбо названия).
8. «Встать, суд идет» (учащимся после изучения материала предлагается обсудить «выдвинутое обвинение» над любой орфограммой, пунктограммой, частью речи).
9. «Кроссворды и чайнворды» (учащиеся решают предложенные задачи целиком или частично; разгадки должны быть посвящены определенному грамматическому правилу).
10. «Главный редактор» (учащимся предлагается не только исправить стилистические ошибки, но и продолжить двумя-тремя предложениями текст; можно предложить две готовых концовки текста или конкретного предложения, задача ученика – выбрать нужную концовку).

Теперь необходимо оценить проделанную работу. Главная цель оценки – стимулировать познание. Поэтому получить оценку «хорошо» или «отлично» в самом начале урока – это хороший стимул для активной работы на весь урок. Если задания были не очень сложные и учитель не готов выставить оценку за ответ ученика, то возможно использование системы накопительных баллов. Отсутствие страха получить плохую оценку – безусловный плюс лингвистических разминок.

Остается лишь добавить, что задания, которые задает учитель, не должны быть очень сложными, они должны быть посильны учащимся, соответствовать их возрасту и уровню подготовки.

Рассмотрев разные формы лингвистических разминок, которые безусловно способствуют мотивации к изучению предмета, выражаем уверенность, что такой вид работы станет неотъемлемой частью творческого процесса учителя во время проведения не только уроков русского языка, но и будет использован другими учителями-предметниками.

Список использованной литературы

1. Б.Ганаго. Детям о душе.- Минск, 2013.-70 с.-(Братство в честь святого Архистратига

Михаила).
2. Б. Ганаго, З. Антипович. Мы хорошие дети.- Минск, 2015.-55с.-(Братство в честь святого Архистратига Михаила).
3. Б.Ганаго, З.Антипович. О видимом и невидимом.- Минск, 2016.-63с.-(Братство в честь святого Архистратига Михаила).
4. Лопатина А., Скребцова М.. Вершины мудрости: 50 уроков о смысле жизни.-2 изд.-М.:Амрита, 2011.-(371с.-стихотворение «Когда вам плохо -не кляните жизнь…»).
ӘОЖ 81`243

Зейлова М.Ш, Сұраған А.Ш
(Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті Қазақстан, Петропавл)
ф.ғ.к., доцент Есматова М.Т.
(Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті Қазақстан, Петропавл)

ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН БАСҚА ТІЛДЕ ОҚЫТАТЫН ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ ОҚУШЫЛАРЫН ДЕҢГЕЙГЕ БӨЛУ КРИТЕРИЙЛЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тілінен басқа тілде оқытатын жалпы білім беретін мектептердің оқушыларын деңгейге бөлу критерийлері қарастырылады. Деңгейлеп оқыту әдістемесі оқушылардың жеке қабілеттері мен даярлықтарына сәйкес оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мақалада деңгейге бөлу үшін қолданылатын критерийлердің маңызы, олардың оқушылардың білім деңгейін объективті бағалаудағы рөлі және оқу сапасын арттыруға әсері талданады. Критерийлер арқылы мұғалімдер әр оқушының жеке даму деңгейіне сай тапсырмаларды ұсына алады, бұл оқушылардың оқу үдерісінде белсенділігін арттырып, олардың өздігінен жұмыс істеу қабілеттерін нығайтады. Сонымен қатар, деңгейлерге бөлу арқылы оқушылардың шығармашылық әлеуеті дамитындығы, оқыту процесіндегі маңыздылығы қарастырылған.
Тірек сөздер: *саралап оқыту , деңгей, критерий, өлшем, әдіс, әдістеме.*

Zeilova M.Sh., Suragan A.Sh.
(Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Kazakhstan, Petropavl)
Ph.D., Associate professor Esmatova M.T.
(Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Kazakhstan, Petropavl)

CRITERIA FOR THE LEVEL OF STUDENTS OF A COMPREHENSIVE SCHOOL WITH A LANGUAGE OTHER THAN KAZAKH

Annotation. This article discusses the criteria for dividing students in general education schools, who are taught in languages other than Kazakh, into different levels. The level-based teaching method enables the effective organization of the learning process by considering the individual abilities and preparedness of students. The article analyzes the importance of criteria, their role in the objective assessment of students' knowledge levels, and their impact on improving the quality of education. Through these criteria, teachers can offer tasks that match each student's developmental level, which increases students' activity in the learning process and strengthens their ability to work independently. The article also discusses how dividing students into levels contributes to the development of their creative potential and the significance of this process in teaching.
Keywords: differentiated learning, level, criterion, lndicator, method, methodology.

Білім беру саласында деңгейлеп оқыту қолға алынып, өзекті мәселелердің қатарына еніп келеді. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың білім алу ерекшеліктеріне сәйкес оқытудың жаңа әдістері енгізілуде. Дифференциалды оқыту негізгі әр оқушының жеке қабілетін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыру. Білім алушыны жеке тұлға ретінде қабылдап, барлық оқушыларға бірдей талап қоймай, олардың жеке ерекшеліктерін есепке алады. Саралап оқытудың тиімділігін арттыру, оқушылардың оқуға деген ынтасын күшейту және әр деңгейдегі оқушыларға қолайлы білім беру ортасын қалыптастыру. Саралап оқытуды оның деңгейлерге бөлінуі мен жалпы әдістемесінің оқыту жүйесін Б. Ананьев, Л. Выготский, А. Леонтьев атты ғалымдардың зерттеулерінде қарастырып, өз тұжырымдарында негіздеп берді. Қазақ ғалымдарынан зерттегендер Ж.А Қараев, Б.Ж Кулжаева, Н.А Баубекова, Р. Әмірова, Қ. Қадашев еңбектері мен әдістемелерін атап өтсек болады. Олардың еңбектерінде саралап оқытуды және оның дағдыларын, деңгейлерін ашып көрсетеді.

Балаларды деңгейге бөлу оқыту процесін тиімді ету және әр оқушының жеке қабілетін ескере отырып, оған сәйкес білім беру әр әдіскер мен педагог үшін маңызды. Сол үшін әр деңгейге арнайы критерийлер арқылы өлшем қойылады. Бұл арқылы білім алушылардың әртүрлі деңгейдегі қабілеттерін, түсіну қарқынын және білімге деген қызығушылығын ескеруді көздейді. Балаларды деңгейге бөлу оқушы үшін жеке көзқарасты қамтамасыз етеді. Критерий – белгілі бір құбылысты, әрекетті немесе нәтижені бағалау үшін қолданылатын өлшемдер жүйесі. Білім беру саласында критерий оқушылардың оқу жетістіктерін әділ бағалау, оқу процесін оңтайландыру және оқыту сапасын арттыру мақсатында қолданылады. «Дифференциалды оқыту бұл оқу процесін ұйымдастырудың бір түрі, онда мұғалім оқу процесі үшін маңызды жалпы сапалардың (біртекті топ) болуын ескере отырып құрылған студенттер тобымен жұмыс істейді. Бұл нұсқаулық саралаудың, дараландырудың және оқытуды жекелендірудің негізгі сипаттамаларын ұсынады. Саралау топтарда сабақ өткізуді, оқу курсының бірдей міндеттерінің болуын, бірақ әртүрлі нұсқаулар мен бағалау құралдарының болуын қамтиды»[1: б.5].

Деңгейге бөлу арқылы әр оқушының дайындық деңгейіне сай тапсырмалар беріледі. Бұл оқушылардың жеке ерекшеліктеріне назар аударуға мүмкіндік береді, нәтижесінде олар өз деңгейінде білім алады. Оқушының қабілетін дамытқан сайын олар сатыланған бағыт бойынша келесі деңгейге өтеді. Әр деңгеге көтерілген сайын оларды жұмыс жасау қарқыны мен алған білімі арта бастайды. Саралап оқытуда критерийлер оқушылардың білім деңгейі мен дағдыларын тиімді бағалауға мүмкіндік беретін маңызды құрал болып табылады. Критерийлер оқу үдерісінде әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, тапсырмаларды оңтайлы ұйымдастыруға және оқушылардың түрлі деңгейдегі даму ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі. Бұл критерийлер оқушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға, сондай-ақ, оқыту сапасын арттыруға бағытталған. Деңгейге бөлу қиындықтарды жеңу үшін қосымша қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, төмен деңгейдегі оқушыларға жеңіл тапсырмалар және қосымша көмек беріледі, оларды толық түсінуге мүмкіндік жасалады. Жоғары деңгейдегі оқушыларды күрделі және қызықты тапсырмалармен қамтамасыз ету олардың білімін тереңдетуге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл олардың өз әлеуетін толық ашуға көмектеседі. Белгілі өлшемдерді қолдану бағалаудың нақтылығы – оқушылардың білімін субъективті емес, нақты талаптарға сай бағалауға мүмкіндік береді. «Мұғалім жеке және бірлескен ортада оқуды қолданады және өзара жағымды әрекеттесуді, оқуға белсенді қатысуды және өзін-өзі ынталандыратын ортаны құру үшін жұмыс істейді» [2: б.17]. Оқушыларда өз мүмкіндіктерін байқап, мұғалім нұсқауы арқылы жұмыс атқарады. Бағалау ашық әрі түсінікті болғанда, оқушылар өз жетістіктерін нақты көріп, ынталанады. Мұғалімдерге ынталандырушы және қолдау көрсететін білім беру ортасын құруды ұсынады. Саралап оқыту мен дифференциалды оқытудың негіздерін қамтып, мұғалімдерге оқыту стратегияларын оқушылардың қажеттіліктеріне қарай бейімдеуге бағыт береді.

Деңгейлердің жіктелуі

(Еуростандарт деңгейлерінің қысқаша сипаттамасы)

Қарапайым деңгей	А1 Бастапқы игерім
Негізгі деңгей	А2 Қалыптасу қарсаңындағы игерім
Орта деңгей	В1 Қалыптасқан игерім
Ортадан жоғары деңгей	В1+ тереңдетіле қалыптасқан игерім
Жоғары деңгей	В2 Ілгерілей қалыптасқан игерім
Жетік деңгей	В2+ Тереңдетіле, ілгерілей қалыптасқан игерім, С1 Кәсіби игерім

«Деңгейлердің жіктелуі мемлекеттік тілді бастауыш сыныптарындағы білім алушылардың А1 деңгейінде, орта буындағы білім алушылардың А2 деңгейінде, мектептің жоғары сынып, сондай-ақ, техникалық және кәсіптік білім беру мекемелері білім алушыларының В1 деңгейінде, жоғары оқу орны студенттерінің В2 деңгейінде, жоғары оқу орнынан кейін білім алатындардың С1 деңгейінде игеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді» [3: б.24].

Қарапайым деңгей – тілді жаңа оқып бастап жатқан саты. Қысқа сөздерді, таныс сөздер мен жай сөйлемдерді түсініп, күнделікті өмірде қолдана алады. Айтылым дағдысында өзін, мекен-жайын, отбасы туралы таныстырып, сұрақтар қоя алады. Қарапайым диологке түсе алады. Жазылым дағдысында шағын сөйлемдерді жаза алады, есімін, сүйікті заттарының атын жаза алады.

Негізгі деңгей – жаңа бастап келе жатқан қолданушы. Жеке тіркестер мен күнделікті жиі сөздерді түсінеді. Күнделікті өмірде кездесетін тақырыптарға байланысты жай сөйлемдер арқылы қиын емес мәселелерді шеше алады. Өз ойын қысқа сөйлемдер арқылы жеткізеді. Жазылым дағдысында шағын хаттар мен құттықтаулар жаза алады.

Орта деңгей – таныс тақырыптарға байланысты жазылған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуі мүмкін. Өзіне қызықты таныс тақырыптар бойынша немесе арманы, тәжірибесі, басынан өткен оқиғалар туралы күнделікті қолданылатын сөздер арқылы айтып бере алады. Жазылым дағдысында мәтіндер құрастырып, басқа мәтінді түрлендіре алады.

Ортадан жоғары деңгей – кәсіби қызығушылығына байланысты берілген көлемді, күрделі мәтіндердің жалпылама мазмұнын түсіне алады. Тілді жақсы білетін адамдармен е сөйлесе алады. Мемлекеттік тілдегі газеттердегі ақпараттар жөнінде қысқаша түсінік бере алады. Жазылымда талқы мәтіндер, алған әсер туралы монологтар жаза алады.

Жоғары деңгей – көлемді мәтіндерді түсінеді. Ойлана отырып жылдам тауып айтады, ешбір дайындықсыз өз ойын жеткізе алады. Әлеуметтік, кәсіби және білімдік қызметінің шеңберінде тілді тиімді қолдана алады. Күрделі тақырыптар бойынша да өз ойын жүйелі жеткізе алады. Жазылымда эсселер мен ой толғанымдарды жаза біледі.

Жетік деңгей – оқығанын, не естігенін қиындықсыз бәрін түсінеді. Түрлі жазба және ауызша мәліметтерден нақты деректерді іріктеп алады. Тыңдаушыға түсінікті етіп жеткізе алады. Кез келген тақырып бойынша дайындықсыз және жылдам ойын жүйелі жеткізіп береді. Қажетті тілдік құралдары, күрделі сөйлемдерді қолданып мәтіндер жазады. Баяндамалар, есептер, әдеби шығармаларға пікір жаза алады.

Әр оқушының өзіне тән дағдылары болады. Кей оқушылар жазылым тапсырмалар жақсы орындаса, кей біреулері айтылымда жақсы жауап бере алады. Балаларға қойылатан кретерий де осы дағдылар негізінде болады. Сол тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын сабақ барысында жүзеге асуына қарай оқушының жетістіктері есептеледі. «Әлемдік тәжірибе бойынша тілді тиімді меңгерту төрт дағды арқылы жүзеге асырылады. Оқылым, тыңдалым,

жазылым және айтылым дағдылары коммуникативтік дағдылар болып табылады. Аталған дағдылардың әрқайсысының өзіне тән ішкі дағдылары мен оны үйрету жолдары, яғни ерекшеліктері бар. Сабақты аталған дағдылар ерекшілігін ескеріп құру, тілді тиімді меңгеруге септігін тигізеді» [4: б.3].

Олар оқушының тақырыпты меңгеру деңгейін анықтауға, теория мен практиканың арақатынасын бағалауға мүмкіндік береді. Мазмұндық критерийлер арқылы оқушының мәтінді түсіну деңгейі мен ойларын жүйелі түрде жеткізу қабілеті тексеріледі. Оқушылардың білім деңгейін анықтауда тапсырманың күрделілігін ескеру де маңызды. Тапсырмалардың деңгейі оқушының білім деңгейіне сәйкес болуы тиіс, сондықтан деңгейлерді (А1, С2) ескере отырып, тапсырмаларды әр оқушының мүмкіндіктеріне сай бейімдеу қажет.

Танымдық дағдылар критерийлері оқушылардың ойлау деңгейін анықтауға бағытталған. Бұл критерийлер оқушының қандай деңгейде ақпаратты меңгеретінін, оны қалай қолданатынын, талдай алатынын және жаңа идеялар ұсына алатынын көрсетеді. Бұл оқушылардың шығармашылық және жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуға бағытталады. Мұндай критерийлер оқушының мәселені шешу қабілеті мен жаңашылдықты іздеуге деген қызығушылығын арттырады. Ал бағалау критерийлері оқушылардың жұмысын әділ және нақты бағалауға мүмкіндік береді, бұл олардың білім сапасын жақсартуға ықпал етеді. Критерийлердің маңызы өте зор, себебі олар оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға және оқушылардың білімін объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Балаларды деңгейге бөлу – оқушылардың білім алу процесін барынша тиімді ету үшін қажет. Бұл әдіс оқушылардың әрқайсысының қажеттілігіне сай оқыту мүмкіндігін береді, олардың қабілеттерін дамытады және оқыту нәтижелерін жақсартады. Балаларды деңгейлерге бөлу критерийлері – оқушылардың білім деңгейіне қарай оларды түрлі топтарға бөлуге арналған нақты өлшемдер мен талаптар. Әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларға сәйкес оқу тапсырмалары беріледі. Деңгейлерге бөлу оқушының қабілеттері мен дайындық деңгейін ескере отырып, білім алу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазақ тілінен басқа тілде оқытатын мектептердегі деңгейлеп оқыту әдістемесі – оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алу процесін тиімді ұйымдастыруға бағытталған маңызды құрал. Критерийлердің маңызы осы әдістеменің тиімділігін арттыруда зор. Деңгейлерге бөлудегі критерийлер оқу процесін құрылымдауға, әр оқушының білімін дәл бағалауға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың білім алу барысындағы жетістіктерін объективті түрде салыстыруға, мұғалімдерге әр оқушының даму бағытын көрсетуге көмектеседі. Критерийлер арқылы мұғалімдер әр оқушыға қандай тапсырмаларды ұсыну керектігін және қандай тәсілдерді қолдану керек екенін айқындай алады. Осылайша, әр оқушының жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне бейімделген оқыту жүргізіледі. Критерийлер арқылы оқушылардың білім деңгейін объективті бағалауға және әр оқушының даму деңгейіне сәйкес бағыт беруге болады. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашуға, олардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Осы тәсілдің жүйелі қолданылуы білім беру сапасын арттыруға және оқушылардың болашақта өздерінің білімді және сенімді азамат болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кулжаева Б.Ж. Дифференциалды оқыту. Қазақ тілі. Астана: Педагогикалық шеберлік орталығы, 2023. – 198 бет.

2. Кэрол Энн Томлинсон, Марсиа Б. Имбоның. Сараланған сыныпқа жетекшілік ету және басқару. ASCD, 2015 – 212 бет.

3. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Оқытуы қазақ тілінде жүргізілмейтін мектептерде қазақ тілін аудармасыз оқытудың әдістемелік ұсыныстары. Нұр-Сұлтан: UBA, 20197 – 144 бет.

4. Дәулеткереева Н.Ж. Ақсұлу Қ. Тілдік төрт дагды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары, оқу-әдістемелік құрал. 2014 - 54 бет.

ӘОЖ 1751

Efremova Valentina Nikolaevna,
(Zhambyl region, Zhualy district, methodologist of the Department of Education)

DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS: PRACTICE AND POTENTIAL

Abstract. This article explores the crucial role of developing functional literacy skills in English language learning. It examines the practical approaches and potential benefits of integrating functional literacy into English lessons, emphasizing the importance of aligning language learning with real-world needs and contexts. The article presents examples of activities and strategies that can promote functional literacy development in different learning stages, and discusses the challenges and solutions involved in implementing such approaches. Finally, it highlights the significance of functional literacy in preparing students for future success and participation in a globalized world.

Keywords: functional literacy, modern methods, practical examples, activities.

Introduction

Functional literacy in English encompasses the ability to understand and use the language for practical purposes, such as reading instructions, completing forms, participating in discussions, and using technology effectively. In the modern era, functional literacy in English is increasingly vital for navigating academic and professional contexts. While traditional English language instruction often focuses on grammar and vocabulary acquisition, neglecting the development of functional skills, this article emphasizes the importance of integrating functional literacy into the curriculum. Integrating such skills enables students to effectively use English in daily life, fostering greater confidence and engagement.

Developing Functional Literacy in English Lessons

Effective integration of functional literacy in English lessons requires a shift in teaching methodologies. Teachers can implement various strategies to promote functional literacy skills. One approach involves incorporating authentic materials, such as news articles, advertisements, and social media posts, into classroom activities [2]. This approach allows students to engage with real-world language use, fostering critical reading and comprehension skills. Another effective strategy involves creating real-life scenarios that necessitate the use of English for tasks such as writing emails, giving presentations, or conducting interviews [3]. These activities build confidence and provide opportunities for students to apply their knowledge in practical contexts.

Practical Examples and Activities

Numerous activities can be incorporated into English language lessons to promote functional literacy. For example, students can work in groups to analyze and interpret data presented in graphs or charts, using English vocabulary and grammar to describe the trends and patterns. Role-playing scenarios, such as customer service interactions or job interviews, are effective for developing communication and problem-solving skills. Furthermore, using technology tools, such as online forums or collaborative platforms, provides opportunities for students to interact and communicate in English for various purposes [4]. These activities foster critical thinking, collaboration, and communication skills.

Challenges and Solutions

Implementing functional literacy development in English lessons presents certain challenges. One common issue is the time constraint within the curriculum. To address this, teachers can design activities that integrate functional literacy skills into existing lesson plans, making use of short but meaningful activities rather than large-scale assignments [5]. Another challenge is the lack of

resources or materials that cater specifically to functional literacy. Teachers can overcome this by utilizing readily available online resources and tailoring activities to meet the specific needs of their students.

Conclusion

Integrating functional literacy into English language teaching is crucial for preparing students for the demands of a globalized world. By utilizing diverse activities and materials, teachers can effectively equip students with the skills to engage with authentic language in various contexts. This approach fosters not only linguistic competence but also critical thinking, communication, and problem-solving skills, ultimately contributing to the overall success and well-being of learners.

References

1. Smith, P. (2010). «Functional English for Academic Purposes». New York: Routledge.
2. National Geographic Learning. (2023). «English Language Learning Materials».
3. Cambridge University Press. (2020). «Teaching English as a Second Language».
4. Khan Academy. (2023). «English Language Skills».
5. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). «Approaches and Methods in Language Teaching». Cambridge University Press.

ӘОЖ 81`243

Жайдакбаева Д.К.
(Учитель казахского языка и литературы опорной средней общеобразовательной школы-гимназии (ресурсный центр). Асанбай Аскарова)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ОҚЫТУ

Аннотация. Бұл мақалада Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Функционалдық сауаттылық қазіргі білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені ол студенттерге алған білімдерін нақты өмірде қолдануға, ақпаратты сыни тұрғыдан талдауға және өз қорытындыларын тұжырымдауға мүмкіндік береді. Мақалада цифрлық технологияларды, жобалық тапсырмаларды және пәнаралық тәсілдерді қолдануды қоса алғанда, оқытудың инновациялық әдістері келтірілген. Әдеби шығармаларды талдау, мәтіндермен жұмыс және пікірталастар арқылы оқырмандық, тілдік және коммуникативтік сауаттылықты дамытуға ерекше назар аударылады.

Ключевые слова: функционалдық сауаттылық, қазақ тілі, әдебиет, сыни ойлау, цифрлық технологиялар, оқу сауаттылығы, коммуникативтік дағдылар, оқытудың инновациялық әдістері.

D.K. Zhaidakbayeva
(Teacher of the Kazakh language and literature at the basic secondary school-gymnasium (resource center). Asanbai Askarova)

TEACHING FUNCTIONAL LITERACY TO STUDENTS IN KAZAKH LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

Annotation. This article discusses methods and approaches to the development of functional

literacy of students in the lessons of the Kazakh language and literature. Functional literacy is an important component of modern education, as it allows students to apply their knowledge in real life, critically analyze information and formulate their own conclusions. The article presents innovative teaching methods, including the use of digital technologies, project assignments and interdisciplinary approaches. Special attention is paid to the development of reading, language and communication literacy through the analysis of literary works, work with texts and discussions.

Keywords: functional literacy, Kazakh language, literature, critical thinking, digital technologies, reading literacy, communication skills, innovative teaching methods.

Қазіргі білім оқушылардан теориялық білімді игеруді ғана емес, оларды практикада қолдана білуді де талап етеді. Жылдам өзгеретін әлем жағдайында функционалдық сауаттылық жеке тұлғаның қоғамға сәтті бейімделуінің маңызды факторына айналады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында функционалдық сауаттылық оқу белсенділігін, сыни ойлауды, мәтіндерді түсіндіру және талдау дағдыларын дамыту арқылы қалыптасады.

Функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері

Оқу сауаттылығы-әр түрлі жанрдағы мәтіндермен жұмыс, көркем шығармаларды талдау, негізгі ойды бөліп көрсету және өз көзқарасын дәлелдей білу.

Тілдік сауаттылық-орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық дағдыларды дамыту, сөздік қорын кеңейту бойынша жұмыс.

Қарым-қатынас дағдылары-пікірталастар, пікірталастар, эссе жазу және шығармашылық жұмыстар арқылы ауызша және жазбаша сөйлеуді дамыту.

Цифрлық технологияларды қолдану-пәнге қызығушылықты арттыру үшін интерактивті платформаларды, электронды оқулықтарды, онлайн-тестілерді және мультимедиялық ресурстарды қолдану.

Жобалық қызмет-Қазақ әдебиеті мен тілін үйренуге байланысты зерттеу және шығармашылық жобаларды орындау.

Пәнаралық тәсілдер-мәтіндерді терең түсіну үшін тарих, география, мәдениет материалдарын біріктіру.

"Қазақ тілі мен әдебиеті" пәні тіл мен әдеби шығармашылықта көрініс тапқан халықтың рухани мәдениетін зерттейтін тұтас жүйе ретінде оқушылардың жалпы филологиялық білімінің негізін қалады. Оқытудың мақсаты-сипаттамалық функционалды тіл жүйесін, тілдік жүйені қолдану нормаларын, сөздік қорын, сөйлеудің синтаксистік құрылымын байыту, үйлесімді тұжырым құру заңдылықтарын, қарым-қатынастың жалпы мәдениетін, сөйлеуді жетілдіру тетіктерін және тілді шығармашылық қолдану негізінде тілдік, сөйлеу, коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру арқылы Шығармашылық Белсенді тілдік тұлғаны тәрбиелеу. Бұл мақсат қоғамның өскелең ұрпақтың бәсекеге қабілеттілігі үшін функционалдық сауаттылығын арттыру қажеттілігімен айқындалады. Функционалды сауаттылық дегеніміз не? Функционалдық сауаттылық-қоғамдық әл-ауқаттың көрсеткіші. Жақын болашақта функционалдық сауаттылық өркениеттің, мемлекеттің, ұлттың, әлеуметтік топтың, жеке тұлғаның дамуының көрсеткіші болады. Жоғары деңгей қоғамның әлеуметтік-мәдени жетістіктерін көрсетеді; төмен-ықтимал әлеуметтік дағдарыстың алдын алу,оның нәтижесі болуы мүмкін:әлеуметтік бейімделу қабілетінің төмендігі; отбасында, еңбек ұжымында қарым-қатынас парадигмасын құра алмау; өз құқықтары мен міндеттерін білмеу.[1]

Сондықтан мектеп үшін өте маңызды мақсат туындайды: жеке элиталық оқушыларды өмірге дайындау емес, қажет болған жағдайда мамандықты тез өзгертуге, жаңа әлеуметтік рөлдер мен функцияларды игеруге, бәсекеге қабілетті мобильді тұлғаны оқыту. Сонымен, Қазақстан үшін оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейін зерттеу ерекше өзекті болып отыр, өйткені осы функционалдық дағдылардың барлығы мектепте қалыптасады. Бүгінгі таңда мектептегі білім берудің негізгі міндеттерінің бірі-оқушыны қазіргі әлемде бейімделуге дайындау.

Функционалдық сауаттылықтың негізгі дағдысы-оқу сауаттылығы. Қазіргі қоғамда

ақпаратпен жұмыс істей білу сәттіліктің міндетті шарты болып табылады. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, функционалдық сауаттылық-адамның, қоғамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсу қабілеті және өзгермелі жағдайларда тез бейімделу қабілеті. Функционалдық сауаттылықтың негізгі формалары: әртүрлі технологияларды таңдау және пайдалану мүмкіндігі. Мәселелерді көру және оларды шешу жолдарын іздеу мүмкіндігі. Өмір бойы оқу қабілеті. Функционалды сауаттылықтың негізгі тұжырымдамасы-адамды достық пен достық рухында тәрбиелеу, бұл қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз етеді.Әрине, әлеуметтік қатынастар саласындағы функционалдық сауаттылық білім берудің жалғыз мақсаты бола алмайды.Бірақ бұл шығармашылық тәжірибе мен қабілеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мемлекет тарапынан функционалдық сауаттылықты дамытудың маңыздылығы мен маңыздылығын ескере отырып, білім беру мазмұнын жаңартуға қатысты елеулі іс-қимылдар жасалды. Тарихта тұңғыш рет қосымша білім беру ұйымдарын қолдау жобалары әзірленетін болады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту Мемлекет басшысының басым міндеті болып табылады.Ол үшін елімізде қажетті шаралар қабылданды.[3]

Сынып ұжымының фронтальды оқыту нысандарынан әр оқушының жеке білім беру траекториясын іске асыруға, оның ішінде интерактивті, Инновациялық, жобалау-зерттеу технологияларын, цифрлық инфрақұрылымды пайдалана отырып, көшу қамтамасыз етілетін болады.Көптеген міндеттерді шешу педагог кадрлардың кәсібилігіне байланысты. Қазақстандық мектептің мықты әлеуеті оның мұғалімдер корпусы болуы тиіс. Мұғалім оқушыларды оқытуда, тәрбиелеуде және дамытуда ақпараттандыру құралдары мен ақпараттық технологияларды қолдануға дайын болуы керек. Оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру үшін мұғалімнің өзі осындай мәдениетке ие болуы керек. Әр мұғалім жеке тұлғаны қалыптастырудағы өз рөлін түсінуі керек. Мұғалімнің жеке құмарлығы білім беру реформаларын енгізуде сәттілік тудырады.[4]

Мектептегі білім беру жүйесіндегі гуманитарлық циклдің жетекші пәндерінің бірі-Қазақ тілі мен әдебиеті. Мұғалім-сөздіктердің мақсаты: Оқушыларды туған сөз әлеміне енгізу, балаларға қазақ тілінің ғажайып тереңдігін көрсету, оны өмір бойы жақсы көретіндей етіп жасау. Мұғалімнің міндеттерінде оқушыларға білім беру емес, өз бетінше білім алуға жағдай жасау. Қазіргі оқушылар ойлардың прагматизміне, еркіндікке және тәуелсіздікке ие және бұл өзгерістер практикалық дағдылардың қалыптасуына жағымды әсер етеді.Енді сабақтар әлеуметтік-құрылымдалған педагогикалық жағдайларға негізделуі керек, онда оқушылардың іс-әрекеті жеке тұлғаның қажетті қасиеттерін тәрбиелейді. Мысалы, жауапкершілікті өз мойнына алу, шешім қабылдау, әрекет ету және командада жетекші және жетекші ретінде жұмыс істеу, гипотеза жасау, сынға алу, басқаларға көмектесу, оқу қабілеті және т.б. Көптеген қиындықтар бар, бірақ оларды жеңудің нақты жолдары қазірдің өзінде көрінеді. Мұндай сабақтардың сипаты түбегейлі өзгереді. Оларда өзара сенім, өзара көмек және ынтымақтастық ахуалы өркендеп келеді. Мұндай жағдайда бала сабырлы және өзіне сенімді, яғни өзін жайлы сезінеді. Сабақтар одан да алуан түрлі, эмоционалды, белсенді және шығармашылық болады. Нәтиже әрқашан әртүрлі. Бұл сабақтың тақырыбына, оқушылардың қабілеттеріне және қазіргі кезде баланың эмоционалды көңіл-күйіне байланысты. Әдістер мен стратегиялардың алуан түрлілігі іс-әрекет пен рефлексияға үлкен өріс береді.Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың ең таңдаулы стратегиялары: "ПРИМА", "Алты ойлау қалпағы", "Блум Түймедақ", "РАФТ", "Кубизм", "Джигсоу" мозаикасы, "Синквейн". Сабақтарда жиі қолданылатын әдістер: кестелердің әртүрлі түрлері (Т-кесте, тұжырымдамалық және т.б.), инсерт, кілт сөздер, кластер, болжау ағашы, дәріс-визуализация, материалды болжаудың әртүрлі әдістері, Шатастырылған логикалық тізбектер, ассоциациялар. Кейбір балалар ақпаратты шығармашылықпен, жаңа тәсілдермен ұсынғанды ұнатады. Сондықтан сараланған тәсіл мен дараландыруды жүзеге асыру қажет. Сабақтарда сіз "материалдың бөліктерін" мөлшерлеуіңіз керек, өйткені барлық балалар бірдей қарқынмен жұмыс істей алмайды, қабылдау техникасы бірдей емес. Мен виртуалды кеңістікте бөлек қалғым келеді. Әлемді бейнелеудің, АКТ-ның түйіскен жерінде пайда болған интернет жеке тұлғаны әлеуметтендіру

процесінде үлкен рөл атқарады. Бұлбілім сапасын жақсартудың тағы бір сенімді жолы, өйткені қазіргі уақытта оқушыны ассоциативті түрде, яғни дыбыстық және визуалды бейнелер арқылы қызықтыру және оқыту оңайырақ. Заманауи оқыту құралдарын қолдана отырып, виртуалды кеңістікке ену визуалды саяхат жасауға, басқа жолдармен көрсету мүмкін емес құбылыстарды көрнекі түрде ұсынуға мүмкіндік береді.Егер сөз әрқашан ашылуы керек ұғымды білдірсе, онда сурет затты көрсетеді. Сурет эмоцияларға шақырады. Кейде заттың қасиеттерінен гөрі оның сыртқы түрі маңыздырақ болады. Мұндай сабақтар визуалды қабылдау, дәлелдеу дағдыларын дамытады, эстетикалық дамуға, сөйлеуді дамытуға, логикалық ойлауға, пікірталас мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Веб-сабақтар-қашықтықтан оқыту сабақтары, семинарлар, іскерлік ойындар, зертханалық жұмыстар, семинарлар, телеконференциялар — оң сынақтан өтіп, тәжірибеге тартылды.Білім беру процесінің мазмұнына АКТ енгізу әртүрлі пәндік салаларды информатикамен біріктіруді білдіреді. Бұл процестің бір бөлігі ретінде интеграция білім берудегі барлық өзгерістердің негізі болады.

Сондықтан әдеттегі көзқарасты өзгерту уақыты келді. Ғылым мен техника дамыған сайын білімге қойылатын талаптар артып, олардың ауқымы кеңейіп, жаңа сапалық белгілер қалыптасуда. Сондықтан адамның функционалдық сауаттылығы оның микроәлеуметтік жағдайларға бейімделу қабілетінің көрсеткіші деп айтуға болады. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін сабақта ғана емес, сабақтан тыс уақытта да арнайы білім беру ортасын құру қажет. Жоғарыда айтылғандардан функционалдық сауаттылықты оқытудың тиімділігі мұғалімдердің қазіргі ғылымның барлық жетістіктерін пайдалануға, жоғары мәдениетті тұлғаны қалыптастыратын дағдыларды, дағдыларды қолдануға және дамытуға дайындығына байланысты екендігі шығады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гликман И.З. Методика или технология/ И.З. Гликман //Методист.-2007.-№3.-С.59-62.
2. Ильин Г.Л. Педагогическая технология новой образовательной парадигмы/ Г.Л. Ильин //Образовательная технология.-2008.-№3.-С.110-119.
3. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: пособие для преподавателей. - СПб.: Каро,2009.-367с.
4. Минаева С. Формирование вычислительных умении в основной школе // Математика в школе.- 2006.- №2.- С. 3-6.

ӘОЖ 821.512.122:34

Жайнакова А.М.
(№112 жайлы орта мектебі, Қазақстан, Астана)

Р.НИЯЗБЕК ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ САРЫН

Аннотация. Ғылыми мақаланың негізгі мақсаты – Рафаэль Ниязбектің поэзиядағы ақындық шеберлігін таныту, ақын шығармашылығының азаматтық болмысын ашу, автордың шығармашылық психологиясын, өлеңдерінің мазмұнын ашу. Зерттеу барысында ақын Рафаэль Ниязбектің шығармашылық психологиясы, ақын жүрегінен қорытылып шыққан заман көрінісі, уақыт картинасы, заман мен адам жайлы ойлары, асқақ рух, азаматтық сарын, биік рух пен өршіл пафос, қайтпас жігер мен мұқалмайтын қайсарлықты суреттеу шеберлігіне жан-жақты талдау жасалған. Ақынның поэтикалық мұратын айқындай отырып, ерлік пен өрліктің тың формасын жасаған ақын шеберлігі дәлелденеді. Қоршаған орта, өмір тіршілігі ақын сезімімен бірлікте қарастырылады. Ақынның азаматтық позициясы айқындалып, өлеңдерінің идеясы анықталады.

Тірек сөздер: поэзия, ақын, асқақ рух, пафос, азаматтық позиция

Jainakova A.M.
(High school number 112, Kazakhstan, Astana)

CIVIL ESSENCE IN THE POETRY OF R. NIAZBEK

Abstract. The main purpose of the scientific article is to show Rafael Niyazbek's poetic skill in poetry, to reveal the civil nature of the poet's work, to reveal the creative psychology of the author, the content of his poems. In the course of the research, a comprehensive analysis was made of the creative psychology of the poet Rafael Niyazbek, the vision of the times digested from the poet's heart, the picture of time, his thoughts about the times and people, his lofty spirit, civility, lofty spirit and ambitious pathos, indomitable courage and indomitable courage. By clarifying the poetic ideal of the poet, the skill of the poet who created a new form of bravery and bravery is proven. The environment and life are considered together with the poet's feelings. The civil position of the poet is defined and the idea of his poems is determined.

Keywords: poetry, poet, lofty spirit, pathos, civic position

Ақын Рафаэль Ниязбектің ақындық жолын, шығармашылық келбетін білмейтіндер, оның тұрымтайдай бір уыс пішініне қарайды да ешкімнің бетіне жел болып тимейтін биязы, жүндеуге көнбіс жуас ақын деуге бейім тұрады. Сырттан қарағанда шынында да солай сияқты. Алайда, Рафаэль Ниязбектің шығармаларын мұқият қадағалап жүретін адам ол пікірмен мүлде келіспес еді. Өйткені оның оқырманға белгілі алғашқы жырларының өзінен-ақ үлкен азаматтық жүректің дүрсілі мен елдік, ерлік дауыстың үні естіліп тұрады. Биік рух пен өршіл пафос, қайтпас жігер мен мұқалмайтын қайсарлық – оның өлеңдерінің негізгі лейтмотиві.

Қыран құстар қағып өтсе қанатын,
Арғымақтар көкке атылып қалатын.
Шабыс тілеп қосылғанда бәйгіге
Теңіз – жаным толқып, тасып алатын.
Немесе:
Кей адамның жүрегіне бітпеген
Алау оттар
Арғымақтың тұяғында жанады.
Сол секілді:
Ақымақтар жүріп өткен жерлерді,
Арғымақтың тұяғымен тазартам.
Тағы да:
Жабы болып қалар ма еді, кім білсін,
Бір арғымақ маған бола тумаса [1: б.119].

Бұл жолдар ақынның 1969 жылы «Жазушы» баспасынын шыққан «Келер күндер» атты тұңғыш жинағынан алынып отыр. Аспанда қырандар қанатын қаққанда жердегі ай кекіл арғымақтардың қайыс құлағын қайшылап, көкке қарай емексіп қалатыны рас. Немесе, «Адамның жүрегіне бітпеген алау оттар арғымақ аттың тұяғында жанып» бара жатқандағы суретті көз алдыңызға елестетіңізші… Ғажап қой! Арғымақ болудан дәметпейтін ақын не ақымақ, не тумысында жабы. Жабыдан жүйрік шығарамын десеңіз, босқа арам тер боласыз. Өйткені жабының аты – жабы, оны қанша бағып, қақсаңыз да, одан желмен жарысқан жүйрік бәрібір шықпайды. Ақынның «Бір арғымақ маған бола тумаса, жабы болып қалар ма еді, кім білсін» деп жұмбақтап отырғаны сол. Ақын болсаң – арғымақ бол деген емеурін. Мінекей, осы жолдар ақынның шығармашылық мінезін дәл ашып тұрғандай. Ал, ондай мінез ішкі қуаты мен ішкі қайшылығы қым-қиғаш жандарда кездеседі. Оның үстіне «Ақымақтар жүріп өткен жерлерді, арғымақтың тұяғымен тазартқысы» келетін ақын өршілдігі қандай! Астарынан динамикалық ырғақ пен екпіндегі еркіндіктің тереңінен лықсып көтерілген қайратты лепті сезінесің. Арғымақтың ай болып түскен ізі секілді, оқылған кезде шатырлап ойнап, делебеңді

қоздырып шыға келетін оның кейінгі кездегі жазған көптеген жырлары да осы сөзіміздің толық дәлелі.

Баршаға белгілі, әр ақынның өзіне тән талант табиғаты, өзіне тән дүниетанымы болады. Алайда өзі ғана еншілеп, өзі ғана иемденіп, отау үй ғып тігіп алған тақырыбы болмайды. Әңгіме оны қалай игеруде, қай қырынан келуде, қандай өлшемге сүйенуде болса, онда сөз басқа. Мәселеге осы талап тұрғысынан келсек, онда Рафаэль Ниязбек ақындық мұраты айқын, тақырып аясы кең, ізденіс соқпағы сан тарау талант ретінде өзінің ең басты миссиясын орындап жүргені сөзсіз. Өйткені ол қайсы тақырыпты қозғаса да, ойды әйтеуір айту керек болған соң айтпайды, мүмкіндігінше жүрек – таразыға тартып, талғам көрігінде қорытып, елдік, жасампаздық мүдде мұраттарын ішкі стихиясы арқылы алға шығаруға бейім.

Басқаша айтқанда, тарих пен таным, тұлға мен тағдыр, адам мен адамгершілік, қоршаған орта экологиясы мен рухани экологияның байланысы, ұлт пен ұрпақ болашағы, елдік пен ерлік мұраттары, жастық пен достық тақырыбы оның өлеңдерінде сыр мен сезімге үйлесіп, біртұтас денеге айналып кетеді. Мәселен, Рафаэль қазақ жырының наркескені атанған Махамбеттің 200 жылдығына арнап 200 өлең жазды. Арада жеті-сегіз жыл өтер-өтпестен поэтикалық қуаты одан бір де кем емес тағы бір өлеңдер топтамасын дүниеге келтірді. Осы бақандай 300 өлеңнен тұратын бұл топтаманың қаһарманы кім дейсіз ғой? Заманымыздың кемеңгері дәрежесіне көтерілген Дінмұхамед Қонаев. Енді мынаған қараңыз: «Махамбет азаттық жолында басын бәйгеге тіккен батыр, күрескер ақын ғана емес, ол – жығылып жатса да тілін тартпайтын, керек десеңіз тағдырдың өзімен жағаласып өтетін қазақтың қайсар мінезі, кеткен кегі, ызасы, наласы, намысы, мұқалмас жігері. Яки, Махамбет қазақтың кегі мен ызасынан, намысы мен жігерінен жаралған наркескен рухани қару» [2: б.3].

Дегенмен, біздің шамалауымызда Рафаэль Ниязбектің азамат ақын, қайраткер қаламгер деген атын шығарған «Шешендер» дастаны дер едік.

«Шешендер тарихы – аса өршіл әрі қайғылы тарих. Азаттық үшін қан кешкен шешендер күресі – қасиетті де қасіретті күрес. Ресей империясының тау халықтарына жасаған басқыншылық жорықтары мен қолдан ұйымдастырған сойқан қырғындарын ештеңемен ақтауға болмайды» [3: б.2]. Ақын Рафаэль Ниязбек осы ешкімге опа бермейтін, сұрауы жоқ адам өлтіру ойынына лағнет айтты. Сөйтіп шешеннің шерлі шежіресін өлең түрінде сөйлетті. Р.Ниязбекке осы дастаны үшін Шешенстанның ең жоғарғы мемлекеттік «Ұлт намысы» ордені мен мемлекеттік сыйлығы берілгені белгілі. Оны шешендердің сол кездегі аты шулы президенті Аслан Масхадов өз қолымен табыстаған болатын. Шын мәнінде, бұл дастанды тұтас бір ұлт рухының, рух сілкінісінің поэтикалық галереясы деуге болар еді. Дастанды оқи бастағаннан-ақ әр өлеңнің өн бойынан тартысқа толы тұтас бір дәуірдің үні атойлап алдыңнан шығады. Әр өлеңнің тұла бойынан сол бір зар заманның зарлаған дауысын, қоғамдық шарпысулардың болмыс-бітімін бірден танисыз. Бұғаулы рух бұлқынбай тұрмайды. Бұлқыныс бұл – жанды процесс. Рухты, анығырағы адам жанының ең бір нәзік қыл ішектерін қозғалысқа келтіретін ұлы ырғақ. Образ, ой дейсіз бе, теңеу, метафора, эпитет дейсіз бе, кез келген әдеби өлшем осы рухтың ырғағына байлаулы. Яғни, бұлардың ешқайсысы да рухсыз өмір сүре алмайды, ал рух оларсыз да өмір сүруін жалғастыра беруі мүмкін. Міне, халық бұғауда отыр. Халықты халық қылатын намыс пен жігер. Намысы бар халық ешуақытта бұғау мен кісенге шыдамақ емес. Жігері бар халықтың түптің түбінде әйтеуір бір қайрат көрсетері хақ. Ондай ұлттың қолын бұғау неғұрлым қаттырақ қысқан сайын, соғұрлым өжеттеніп, өршеленіп шығады. Ондай ұлт бұғауда тұрып та ықтырып сөйлейді. Асқақ, тәкәппар көрінеді. Сайып келгенде, бұл дастан – азттық аңсаған ұлттың ой-арманы, сол жолда көрген қиямет-қайымы, тар жол, тайғақ кешулері ғана емес, бұл дастан – тарих пен танымға, елдік пен ерлікке үңілудің жаңа бір тың формасы. Басқаша түсіндіргенде, тарих пен өзіміз өмір сүріп отырған ортаның кескін-келбеті мен тұтас бір әлеуметтік қоғамның психологиялық мінезін өлең арқылы ашу. Шығарма идеясы осынысымен құнды. Ақынның «Соғыста туған қанжарлар» өлеңін оқып көрейік:

Арсыздың азғын баласы,
Жасымен көздің бет жуған.

Кек қуған шешен анасы,
Нәресте емес, кек туған.
Зұлымдығы кейде шаң берген,
Байқастап дүние ажарын, –
Құрсақта жатып қан көрген,
Қолға ұстап туған қанжарын.
Сойқаның тұрса бәрі есте,
Қатерге тікпес кім басын?
Соғыста туған нәресте,
Қанжар боп неге тумасын?!
Кавказдың таулы даласы
Жеңіле қоймас ақпанда, –
Ызалы шешен анасы,
Кіл қанжар туып жатқанда! [4: б.56]

Дәл осы жыр жолдарында бүкіл бір халықтың драмасы мен трагедиясы жатыр. Ақын жүрегінен қорытылып шыққан заман көрінісі. Уақыт картинасы. Ұлт қамы үшін басын қатерге тігу – ол ерлік қана емес, ол азаматтық, ол өнеге. Өнегесіз ел де, ер де болмайды. «Кек – кекті тудырады» демекші, соғыста туған нәресте тек соғыс туралы түс көреді. Шырқайтын әні де, билейтін биі де, ойнайтын ойын да тек соғыс туралы болады. Соғыста туғандар соғыс әкелген лаңнан басқа не көріп, не шырқауы мүмкін? Сосын олар өзінен өзі алтын сап, алмас жүзді қанжарға айналмағанда қайтеді?! Ұлттық трагедия деген – осы. Мұның сұмдығын тек қып-қызыл оттың ортасында ана жатырын қанжар болып жарып шыққан шешен баласы ғана сезінетін шығар. Ал осы өлеңді асқақтатып тұрған төртінші шумақтағы соңғы екі жол. Шешен анасы үшін бұл соғыс – ар мен ождан үшін соғыс. Сондықтан да олардың соғысы адал. Сондықтан да бұл соғыста олардың мерейі үстем. Ана ерлігі – ар ерлігі, ождан ерлігі ғана емес, ұлт ерлігі. Олардың оқтары – қарғыс. Қарғыстың оғынан бұ дүниеде ешкім құтылған емес. Сол себептен де қарғыспен қаруланған «ызалы шешен анасы кіл қанжарды» дүниеге әкеліп жатыр.

Ойдан ой туады. Ақынның «Қоғам» деген өлеңінен үзінді:
Жетілдің өсіп күшті елде,
Дүние сырын ұғынып.
Ұлт тағдыры сынға түскенде,
Үндемей қалма бұғынып.
Ұлтыңды қорға, шырылда,
Қорғайды құс та мекенін.
Үндемей қалу шынында,
Ұмытпа қылмыс екенін, -
деп келеді де:
Намысы қайда жұртыңның,
Әділдік іздеп жол шегер.
Қолыңнан бірақ не келсін:
Өлтірген рухын ұлтыңның,
Қоғамның өзі болса егер, - [5: б. 72]
деп аяқталады.

Бұл жерде ақын Абаймен үндес. Абайдың да бүкіл шығармашылығы нала мен өкініштен, күйініш пен ызадан, қайғы мен қасіреттен тұрады. Елімді қайткенде қараңғылық түнегінен құтқарамын, қайткенде басқа жұрттың қатарына қосамын деген ниетпен ол қазақтың бойына меңдеп кіріп, ендеп алған арамдық пен қулық, зұлымдық пен зымияндық, дарақылық пен даңғойлық, аярлық пен алакөздік сияқты мінездерімен күресті. Қазақтың рухы сонда көтеріледі деп ойлады. Осы мақсатта ұлы Абай қазақты төске сап, балғамен соқты, табаққа сап, тарыдай қуырды.

Сонда, бар қазақ бір қазақ болу үшін бізге не жетпейді? Барды бағалау жетпейді. Олай болса, осы барды әр қазақ жүрегінің ең төрінде ұстауы тиіс.

Ей, ағайын!
Үш арысқа бөлініп,
Қайдағы жоқты неге толғайсың.
Бір тұтас елге айналып,
Тұлғаңды қашан сомдайсың?
Алпауыттардың ауызында
Шырылдаған торғайсың.
Жұтылып кетсең егер де,
Тұқымың құрып сорлайсың.
Өзіңді қорғай білмейсің,
Тәуелсіздікті қалай қорғайсың?! [5: б.75]

Бір қарағанда қарапайым жолдар, бірақ астарына үңілсеңіз, әр сөздің терең түкпірінен құйын үйіріліп, дауыл көтеріліп келе жатқандай. Адам өзін, ана тілін, дінін, салт-дәстүрін, ұлттық мінезін қорғай білмесе Тәуелсіздікті қалай қорғайды? Ақынның азаматтық позициясы деген не? Ол – кез-келген пенде айта алмайтын ащы ақиқатты айта білу. Ол – ар мен намысты ту ету, ол - өжеттік пен өрлікті асқақтату. Сондай-ақ, өті жарылып кетсе де шындықтың көзіне тайсалмай тура қарау. Шындықтың көзіне тек қажырлы, жігерлі таңдаулылар ғана тура қарай алады. Міне, сан алуан ізденістерді артта қалдырып, уақыт сынынан сүрінбей өткен Рафаэль Ниязбек осындай қажырлы, қайратты, жігерлі, жаужүрек ақын.

Қорыта айтқанда, Рафаэль Ниязбек поэзиясы негізінен ішкі динамикалық қуатқа, динамика – ішкі драмалық қайшылыққа құралған өз дауысы, өз үні, өз ерекшелігі бар ақын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ниязбек Р. «Қыдыр ғұмыр». – Алматы: «Жалын» баспасы, 2002 жыл.
2. Ниязбек Р. «Махамбет майданы». – Алматы: «Өлке» баспасы, - 2018ж.
3. Ниязбек Р. «Шешендер». Өлеңдер. – Алматы: «Жібек жолы» баспасы, 1991 жыл.
4. Ниязбек Р. «Кемеңгер». – Алматы: «Аң Арыс» баспасы, - 2015ж.
5. Ниязбек Р. «Тауқымет». – Алматы: «Алматы» баспасы, - 2016ж.

ӘОЖ 37.37.02

Жалбиева А. С.
(«Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің Н. Т. Данаев атындағы орта мектебі» КММ)

ТІЛ ДАМЫТУДАҒЫ МӘТІННІҢ РӨЛІ

Аннотация. Бұл мақалада тіл дамытудағы мәтіннің рөлі туралы кеңінен тоқтала отырып, мәтінмен жұмыс түрлері зерделенеді. Сонымен қоса, тіл дамытудағы маңызды аспектілерге пайымдау жасалған. Оқушының когнитивті дамуы, коммуникациялық сөздік қорының молаюына арналған дағдыларға баса назар аударылған. Сонымен қатар, «мәтін - тәрбиенің басты құралы» екендігіне дәлелдемелер айтылған. Мақала жаңартылған білім беру мазмұнындағы функционалдық сауаттылықты арттыру ерекшеліктеріне бағытталған.

Тірек сөздер: мәтін, когнитивті даму, зейін, сыни ойлау, коммуникациялық дағды

Zhalbieva A. S.
(High school named after N. T. Danaev of Taraz City Education Department of Zhambyl Oblast Administration of Education)

THE ROLE OF TEXT IN LANGUAGE DEVELOPMENT

Abstract. In this article, the role of the text in language development is discussed, and the types of work with the text are studied. In addition, the important aspects of language development are considered. Emphasis is placed on the skills for the cognitive development of the student, the expansion of the communication vocabulary. In addition, there are evidences that "the text is the main tool of education". The article focuses on the features of increasing functional literacy in updated educational content.

Key words: text, cognitive development, attention, critical thinking, communication skills

Тіл- тәрбиенің басты тірегі. Қазіргі заман талабына сай ұрпақ өсіру, оларға білім беру – әр ұстаздың басты мақсаты. Ана тілі арқылы жас жеткіншектерді халқымыздың озық ойымен, әдебиетімен, мәдениетімен, тіршілігімен таныстырамыз. Осының бәрін біліп қана қоймай, бала оны жеткізе де білуі керек. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі әр сабағында бала тілін дамытып, сөздік қорын байытуға әр түрлі тәсілдерді қолдана білуі тиіс деп ойлаймын. Тіл дамытудағы мәтіннің рөлі өте маңызды, себебі мәтіндер адамдардың тілдік дағдыларын, ойлау қабілеттерін және мәдениетаралық қатынастарын дамытуға ықпал етеді. Мәтіндер арқылы оқушылар мен тыңдаушылар жаңа сөздер, грамматикалық құрылымдар және тілдің стильдік ерекшеліктері туралы білім алады. Ал енді тіл дамытудағы мәтіннің рөліне тоқталар болсақ, ең алдымен

Мазмұнды түсіну: мәтіндер ақпаратты жеткізу мен түсінуге көмектеседі. Олар идеяларды, пікірлерді және фактілерді жүйелі түрде ұсынады. Мәтіндегі мазмұнды түсіну – бұл мәтіннің негізгі идеясын, ақпаратын және мағынасын толық қабылдау процесі. Бұл процесс бірнеше кезеңдерді қамтиды:

Деректерді тану: Мәтінді оқыған кезде, алғашқы кезеңде сөздер мен сөйлемдерді тану, оқу және түсіну керек. Бұған әрине мұғалімнің ықпалы қажет. Яғни бастауыш сынып оқушыларына мәтінді түсіну үшін әрбір деатліне түсінік беруді қажет етуі мүмкін. Оқу барысында мақсатқа жету үшін әртүрлі тәсілдерді қолданып (дауыстап, ішінен, сын тұрғысынан, түртіп алып, егжей-тегжейлі, тыңдап, шолу жасап) оқу керек.

Мазмұнды талдау: Мәтіннің құрылымын, логикалық байланыстарын анықтау. Мәтіндегі негізгі идеяларды, тақырыптарды, аргументтерді және мысалдарды бөліп көрсету маңызды. Мәтіндегі әрбір диалог, тыныс белгілерге мән бере отырып, абзацтар саны, абзац дегеніміз не, кіріспесі, негізгі бөлімі, қорытындысы, сөз санына дейін тоқтала отырып, сөйлемдер арасындағы логикалық байланыс қандай соларды анықтай отырып, мәтінді талдау тіл дамытуда үлкен рөл атқарады.

Контексті түсіну: Мәтіннің жазылған контекстін (мәдени, тарихи, әлеуметтік) ескеру қажет. Бұл мәтіннің тереңірек мағынасын түсінуге көмектеседі. Контексті түсіну үшін мәтін мазмұны әңгімеу ме, сипаттау ма, әлде пайымдау мәтіні ме, соған назар аудару қажет.

Салыстыру және байланыс орнату: Мәтіндегі ақпаратты бұрынғы біліммен, тәжірибемен немесе басқа мәтіндермен салыстыру. Бұл түсінуді тереңдетеді.

Сыни ойлау: Мәтінді тек қабылдамай, оған сұрақтар қойып, пікір білдіру. Мәтіндегі аргументтерді бағалау және олардың шындыққа қаншалықты сәйкес келетінін анықтау.

Қорытынды жасау: Мәтіннен алынған ақпараттарды жинақтау және жалпы қорытынды шығару. Бұл кезеңде оқырманның алған білімін өмірде қолдану мүмкіндігі туындайды. Оқушы мәтін мазмұнын меңгергеннен кейін бұл білімді мен қашан пайдаланамын? қайда пайдаланамын? қалай пайдаланамын? деген сұраққа жауап беруі керек. Бұл дегеніңіз оқушының функционалдық сауаттылығын арттырады.

Зейін қою – тіл дамытудағы маңызды аспектілердің бірі, себебі ол оқушылардың оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді [1: б. 7]. Бұл тұрғыда оқушы зейінін үш тұрғыда қарастырдым.

1. Ерікті зейін – саналы түрде белгілі бір затқа зейін аудару. Тіпті ол затқа деген қызығушылық болмаса да, белгілі бір себептерге байланысты көңіл бөлу.

2. Еріксіз зейін – ойламаған жерде жаңа, көзге жарқ етіп көрінген немесе әдеттен тыс заттарға көңіл бөлу.

3. Үйреншікті зейін – арнайы көңіл бөлуді қажет етпейтін, әдетке айналған үйреншікті заттарға аударылған назар.

Бұл тұрғыда оқушыларға зейінді арттыратын жаттығулар жасатса болады.

Сөздік қорды байыту: жаңа мәтіндер арқылы білім алушылар жаңа сөздермен танысады, оларды контексте қолдану тәжірибесін алады. Сөздік қорды байыту – тіл дамуының маңызды аспектісі, ол адамдардың тілдік дағдыларын, қарым-қатынас қабілетін және жалпы білім деңгейін арттыруға жәрдемдеседі. Сөздік қорды байытудың бірнеше тиімді тәсілдері бар: әртүрлі жанрдағы мәтіндерді оқу жаңа сөздермен танысуға мүмкіндік береді. Оқу барысында жаңа сөздердің мағынасын контекст арқылы түсіну маңызды [3: б. 520]. Сөздік жасау: жаңа сөздерді немесе фразаларды жазып, олардың мағыналарын, синонимдері мен антонимдерін, қолдану жағдайларын қолданыста айтылып жүрген тіркестерімен сөздік жасау. Бұл әдіс сөздерді есте сақтауға көмектеседі. Сөйлеу практикасы: жаңа сөздерді сөйлеу кезінде қолдану. Достармен, отбасы мүшелерімен немесе мұғалімімен сөйлесіп, жаңа сөздерді күнделікті өмірде үнемі пайдалану. Жазу: әлгі сөздікте жазған сөздерін қосып жазбаша жұмыстар (эссе, күнделік, хабарламалар) жазу арқылы жаңа сөздерді қолдану. Жазу процесі сөздерді қолдану мен оларды есте сақтауға ықпал етеді. Сұрақ-жауап әдісі: жаңа сөздер бойынша сұрақтар құрастыру немесе дайын сұрақтарға жауап беру. Бұл сөздерді түсіну мен қолдануды тереңдетеді. Ойындар мен жаттығулар: сөздік ойындар (кроссвордтар, сөзжұмбақтар, сөздік жарыстар) мен жаттығулар сөздік қорды қызықты және тиімді түрде байытуға көмектеседі. Мультимедиялық ресурстар: фильмдер, подкасттар, әндер тыңдау немесе көру арқылы жаңа сөздермен танысу. Бұл тәсіл тыңдау дағдыларын дамыта отырып, жаңа лексиканы меңгеруге ықпал етеді.

Когнитивті дамуы: мәтіндер оқушылардың ойлау қабілетін дамытады, логикалық құрылымдарды түсінуге және сыни ойлауды қалыптастыруға септігін тигізеді. Когнитивті даму – бұл оқушының танымдық қабілеттерінің, яғни ойлау, есте сақтау, назар аудару, проблемаларды шешу, үйрену және ақпаратты өңдеу дағдыларының қалыптасуы мен жетілу процесі[2: б. 15]. Бұл даму оқушының білім алуына, әлеуметтік қатынастарын нығайтуға және өмірлік дағдыларды меңгеруге маңызды әсер етеді. Когнитивті дамудың негізгі аспектілері: ойлау қабілеті. Ойлау әдістері, логикалық ойлау, сыни ойлау, шығармашылық ойлау сияқты түрлері бар. Есте сақтау. Ақпаратты қабылдау, сақтау және қайтадан еске түсіру қабілеті. Есте сақтау процесі жаңа білімді меңгеру үшін маңызды, ал сөздік қорды байытуда да рөл атқарады.Назар аудару. Ақпаратқа назар аудара білу және оны сараптау. Назарды шоғырландыру, ақпаратты таңдауға мүмкіндік береді. Проблемаларды шешу. Тапсырма немесе қиындықтарды шешу үшін логикалық және шығармашылық әдістерді қолдану. Бұл дағды өмірде кездесетін әртүрлі жағдайларға бейімделуге көмектеседі.Танымдық икемділік. Жаңа ақпаратқа және өзгерістерге бейімделу қабілеті. Бұл дағды адамға жаңа жағдайларға жылдам жауап беруге мүмкіндік береді.Тіл дамуы. Тіл когнитивті дамудың маңызды бөлігі. Тіл арқылы адамдар өз ойларын білдіріп, ақпарат алмаса алады, бұл өз кезегінде танымдық процестерді дамытуға ықпал етеді.

Когнитивті даму мектеп жасындағы балалардан бастап, ересектерге дейін маңызды. Оқу, тәжірибе, әлеуметтік қатынастар мен мәдениет адамның когнитивті дамуына әсер етеді. Тиімді оқу бағдарламалары мен әдістері когнитивті дағдыларды дамытуға арналған, бұл жеке тұлғаның толыққанды дамуына ықпал етеді.

Коммуникациялық дағдылар: Мәтіндер тыңдаушылар мен оқушыларға тілдік қарым-қатынасқа қатысуға, пікір алмасуға мүмкіндік береді. Коммуникациялық дағдылар – бұл адамдардың өзара әрекеттесу, ақпарат алмасу, пікір білдіру және түсіну қабілеттері. Бұл дағдылар әлеуметтік қатынастарды нығайту, жұмыс орнында тиімді қарым-қатынас жасау және жалпы өмір сапасын жақсарту үшін өте маңызды. Коммуникациялық дағдылардың негізгі аспектілері: тыңдау,сөйлеу, жазбаша коммуникация, T body language (дененің қимылдары, мимика, көзқарас), сыни ойлау, эмпатия, келіспеушіліктерді шешу[2: б. 14].

Бастауыш сыныпқа арналған мәтіндік тапсырмалар оқушылардың оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мұнда бірнеше мысал келтірейін:

Мәтіндік тапсырмалар

Мәтінді оқу және сұрақтарға жауап беру:

Мәтін:

"Бір күні Әсет пен оның достары саябаққа барды. Олар футбол ойнады, сурет салды және тәттілер жеді. Күн өте жылы болды, барлығы үйлеріне көңілді қайтты."

Сұрақтар:

Әсет пен оның достары қайда барды?

Олар не істеді?

Күн қалай болды?

Мәтінді толықтыру:

Мәтін:

"Менің сүйікті жануарым — _. Ол _. Мен оны _ деп атаймын. Біз бірге _ жасаймыз."

Мәтін бойынша қысқаша әңгіме жазу:

Тақырып: "Менің жазғы демалысым"

Нұсқау: Өткен жазғы демалысыңда не істегеніңді, қайда барғаныңды және кімдермен болғаныңды жаз.

Сөйлемдерді құрастыру:

Сөздер: "гүл", "сүйікті", "бақша", "менің"

Нұсқау: Берілген сөздерден сөйлем құрастыру.

Мәтіннің мазмұнын айту:

Мәтін: "Көктем келді. Ағаштар гүлдей бастады, құстар ән салады. Балалар сыртта ойнайды."

Нұсқау: Мәтінді оқып, оны өз сөзіңмен айтып бер.

Сөздік жұмыс:

Сөздер: "табиғат", "саяхат", "достар", "ойын"

Нұсқау: Әр сөздің мағынасын түсіндіріп, сөйлем ішінде қолдан.

Көркем шығарма жазу:

Тақырып: "Менің сүйікті күнім"

Нұсқау: Сүйікті күніңде не істейтінің, қандай эмоциялар сезетінің туралы жаз.

Сурет бойынша әңгіме жазу:

Нұсқау: Берілген суретке қарап, сол суреттегі оқиға туралы әңгіме жаз.

Оқушыларға тапсырмаларды орындау барысында көмектесу, шығармашылық тұрғыдан ойлануға ынталандыру, және жақсы жазу дағдыларын дамыту маңызды. Тапсырмалар әртүрлі деңгейде болуы мүмкін, сондықтан оқушылардың жасына және білім деңгейіне сәйкес таңдау жасаймыз.

Тіл дамытудағы мәтіннің рөлі жеке өмірде де, кәсіби салада да маңызды. Олар адамдардың бір-бірімен тиімді қарым-қатынас жасауына, түсіністік пен өзара құрмет орнатуына ықпал етеді. Мәтінмен жұмыс мәдениет, дәстүрлер мен құндылықтарды жеткізіп қана қоймай, бұл адамдардың бір-бірін жақсы түсінуіне және құрметтеуіне көмектеседі. Сондықтан, тіл дамытуда мәтіндерді тиімді пайдалану өте маңызды, себебі олар оқыту процесінің негізі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Ана тілі» газеті// Алматы 2019 №35 .7-б.
2. А.Н.Джуринский «Развитие образования в современном мире: Учебное пособие»// Алматы. 2008, 14-15-б.
3. Пиаже Ж. «Речь и мыщление ребенка»// Пер. С фр. И англ. Алматы. Педагогика-пресс 1999. 520-б.

ӘОЖ 81.1

Жанкулова Майра Балгабаевна

("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

СӨЙЛЕУ ТІЛІ МЕН ЖАЗБА ТІЛДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада сөйлеу тілі мен жазба тілдің негізгі ерекшеліктері қарастырылған. Мақалада екі тіл түрінің қоғамдағы маңызы мен олардың бір-бірін толықтыратын рөлі де көрсетілген. Тіл мәдениеті мен қарым-қатынас сапасын арттыру үшін, сөйлеу тілі мен жазба тілді дұрыс және тиімді қолданудың маңызы зор.

Кілт сөздер: сөйлеу тілі, жазба тілі, тіл ерекшеліктері, ауызша қарым-қатынас, жазбаша қарым-қатынас.

Ауызекі сөйлеу – адамдар арасындағы коммуникативтік қатынастың және бәсекеге қабілетті тұлғаны даярлау негізінің басты әрі жиі көрінетін формасы. Осыған байланысты тіл білімінде тілдің ауызекі сөйлеу ерекшеліктерін арнайы зерттеу негізгі мәселелердің бірі болып келеді. Сонымен бірге ауызекі сөйлеу тілін зерттеудің бағыт-бағдарын, әдіс-тәсілдері де алуан түрлі. Бірсыпыра еңбектерде лексикология, грамматикалық тұрғыдан ауызекі тілдің лексикалық, грамматикалық ерекшеліктерін тану мақсат етілсе, басқа, мәселен, психолингвистикалық зерттеулерде ауызекі сөйлеудегі сөзді құрау, түсіну процестерінің психикалық астарын ашу мақсат етілген.

Қазақ тіл білімі о бастан ауызекі сөйлеу тілінің фактрлерін зерттеуден басталған. Бұлай болуы, бір жағынан, ол кездегі жазба әдебиеттің шама-шарқына байланысты болса, екіеші жағынан, ғалымдардың қазақ тіліннің таза халықтық көзін, негізін тауып, сол фактілерге сүйеніп, зерттеуге талпынуына да байланысты еді. Қазақ тілін алғаш зерттеушілердің бірі – белгілі ғалым Н.И.Ильминский де осы бағытты ұстады. Ол қазақ тілін осы тілде сөйлеушілердің өз аузынан жазып алынған фактілер негізінде зерттеу қажет, қазіргі кітаби материалдарда қазақ тілінің өз заңдылықтарына сай келе бермейтін шағатай тілін элементтері көп деп үнемі ескертіп отырады. Н.И.Ильминский қазақтардың сөзді өнерге балап, оған ерекше талап қойып, мән беруін жоғары бағалады. Ол, Қазақтың шешен кісілерін тыңдау бір рақат нәрсе; олардың сөздері ұйқасты, сымбатты, анық, көркем деп жазды. Қазақ тілі жөнінде алғаш толық, жүйелі лингвистикалық еңбек жазған П.М.Мелиоранский де өзі, негізінен, ауызекі сөйлеу тілінің фактілеріне сүйенетінін ерекше атап отырады. Қазақ тіліне арналған алғашқы бұл зерттеулерде оның басты фонеткалық, грамматикалық жүйесін анықтауға ғана баса мән беріліп, стильдік тармақтарын даралап тану міндет етіледі [1].

Қазіргі кезде қазақ тілін зерттеудің бағыт, мазмұны мүлде өзгерді, ол тарихи ұлы міндетке - қазақ халқының жаңа мәдениетін жасау, соған жол ашу мүдделеріне қызмет ету мақсатын көздеді. Сондықтан да бұл кездегі қазақ тіл білімі баса көңіл бөлген мәселелер – әдеби тіліміздің фонетикалық, грамматикалық жүйесін тану болды. Ауызекі сөйлеу тілінің ерекшеліктері, ауызекі сөйлеу тілі мен жазба әдеби тілінің арасындағы өзара қатынастың сыры ашылмады. Ауызекі сөйлеу тілі – қазақ тілінің қайнар көзі, негізі дегеннен аса алмады.

Бәсекеге қабілетті тұлғаның білім, мәдениет дәрежесінің өсуі, олардың қоғамдық өрісінің ұлғаюы, творчестволық белсенділігінің артуы ауызекі сөйлеу тілінің рөлін көтереді. Ауызекі сөйлеу тілінің жұмсалу аясы да орасан кеңіді, тақырыбы кеңейіп, мазмұны да күрделенді. Сондықтан жұртшылықтың ауызекі сөзге қоятын талабы да өсті, білік дағдыларын қалыптастыру жағдайларындағы бәсекеге қабілетті тұлғаны даярлау негізі болды. Тіл білімі саласында ауызекі сөйлек тіліне ден қою бәсекеге қабілетті тұлғаны

даярлау, осы қоғамдық, әлеуметтік талапқа байланысты. Ауызекі сөйлеу тілін зерттеу оның коммуникативтік (пікір алысу) сипатын анықтап, фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктерін, сол грамматикалық тәсілдері қолдану, пайдалану ерекшеліктерін ашуды көздейді, мұның өзі нақты бәсекеге қабілеттіке жетудегі білім жүйесінің негізгі міндеррі және мәдени дәрежесін өсіруге көмектеседі [2].

Сөйлеу тілі дегеніміз әдеби тілге жататын бейресми жағдаятта қолданылатын сөйлеушілердің тікелей қатысуымен жүзеге асатын машықты (спонтанды) сөз.

Қарым-қатынастың бейресмилігі, ситуацияға тәуелділігі, машықтылығы сөйлеушілердің әлеуметтік рөлі, психологиясы, эмоциялық күйі сөйлеу тілінің құралымдық сипатының күрделі екенін танытады. Сөйлеу тілінің эмоционалды-экспресивті бояуы қанық болады және осымен байланысты интонациясы бай, ым, ишара тәрізді бейвербалды таңбалар тілдік таңбалармен жарыса жүреді. Сөзде редукция, эллипсистердің болуы сөйлеу тілінің табиғатына тән. Осылар арқылы нақты тілдік ситуацияда сөз құрылымы басы артық сөздерден арылып отырады. Мысалы: -Мынаны алсам ба? Жоқ, мынау тәуір сияқты. Бұл жерде тілдік емес ситуация – кітап дүкені, әңгіме кітап жайында. Алайда, нақты ситуациядан тыс сөздің не жайында болып жатқанын түсіну қиын.

Тілдің лексикалық, грамматикалық тәсілдерді, сөз тудыру, сөз құбылту, сөйлем құрау ережелерін қамтитыны белгілі. Бірақ тіл қамтитын амал-тәсілдерді әр стиль өзінше жұмсайды, сөйтіп өзінше сөз тіркестіру, синтаксистік форма құрау ерекшеліктерін тудырады. Стильдің өзгешелігіне себеп болатын нәрсе – коммуникативтік сипаты. Пікір алысудың ретінде қарай (диалог, монолог, ауызша, жазбаша түрде пікірлесу), мазмұнына қарай (ғылыми еңбек, көркем шығарма, газет, очеркі т.б.) сөйлеуші тілдік амалдарды талғап жұмсайды.

Ауызекі сөйлеу тілін дара стильдік сала деп танимыз. Мұның солай екендігі, арнайы сөз болмаса да лексикографиялық, лексикологиялық, грамматикалық еңбектерде айтылып тұр. Бұл еңбектерде жеке сөздер, грамматикалық формалар ауызекі сөйлеу тіліне тән фактілер екендігі ара-тұра ескертіліп отырады. Көпшілік жұрт көркем шығармадан, радио, телевидения хабарларынан ауызекі сөйлеу тілі дара стильдік сала ретінде объективтік сала екендігін дәлелдейді [3].

Ауызекі сөйлеу тілінің стильдік мәнерін қалыптастыратын нәрсе оның өзіндік коммуникативтік сипаты болса, бұл ауызекі сөйлеу стиліне коммуникативтік жағдай барлық тілдерде бірдей көрінеді. Ауызекі сөйлеу тілін қалыптастыратын жағдайлардың бастылары ретінде мыналар аталады:

1.Пікір айту ауызша әрі сөйлеуші мен тыңдаушының жүзбе-жүз отырып қатысуы үстінде болады.

2.Пікір айту диалог түрінде, яғни екі немесе бірнеше адамның қатысуымен жүреді.

3. Пікір айту ешқандай дайындықсыз, емін-еркін әңгіме үстінде құралады.

Осы үш шарт ауызекі сөзге бірдей тән болғанымен, оның лексикалық ерекшеліктерін қалыптастыруда соңғы екеуінің мәні ерекше. Тыңдаушы мен сөйлеушінің жүзбе-жүз отырып ауызекі пікір алысуы, информация беруі лекция, баяндама жасау, әңгіме айту кезінде де болатын жағдай. Бұл шарт тек ауызекі сөйлеу тіліне ғана тән емес, ауызекі түрі де жүзеге асатын бірнеше стильдерге де тән. Ауызекі сөздің диалог түрінде жүруі оның синтаксистік құрылысына, лексикасына көп әсер етеді.

Тіл жалпы және абстрактілі құбылыс ретінде әралуан акт қолданыстары мен түрлерінің жүзеге асуы арқылы, белгілі бір нақты жағдаяттардың орындалуы арқылы көрініс табады. Яғни сөйленіс тіл арқылы жарыққа шығады. Бірқатар ғалымдардың зерттеуі бойынша, сөйленімнің түрлері әртекті, әр алуан. Дегенмен, олар екі негізгі формаға сәйкестендіріледі, олар – ауызша және жазбаша формалар. Бұл формалар күрделі бірлікте құрылады және әлеуметтік-тілдік тәжірибеде (қолданыста) бірдей мәнде болады, бірдей қызмет атқарады. Тілдік қарым-қатынас осы екі форманың күрделі тұтастығын білдіргенмен, олардың әрқайсысы жеке дара күйінде көріне алады және жеке (индивидуальді) сипаты мен ерекшеліктері болады. Ең алдымен, тілдің ауызша және жазбаша формалары арасындағы

айырмашылықтар әрқайсысының өзіндік жеке материалды негізінің болуы арқылы, тұрмыстық қолданыстағы ерекшеленген формалары арқылы көрініс табады. Ауызша тілдің материалды негізі – бұл ауада таралатын дыбыстық толқындар; жазбаша тілдің материалдық негізін кез келген тәсілмен жазылған контрастық фондағы әріптер құрайды (бояу, жарық, т.б.). Жалпы ауызша сөзді жазба сөзбен салыстырғанда олардың негізгі ерекшеленетін тұстары айқын байқалатыны белгілі. Ауызша сөз жазба тілдегі нормадан ауытқығанда оның артықшылығы көрінеді деп есептеледі. Сондықтан жазба тіл дұрыс сөйлеудің жалғыз варианты ретінде ұғынылады: «устная речь перестает осознаваться не только как первичный, но вообще и как самостоятельный феномен, имеющий позитивную ценность и позитивные признаки, а рассматривается как результат ситуативной редукции «кодифицированной», «правильной», то есть письменной речи» [4].

Салалық басылымдар дегеніміз – тек бір ғана салаға арналған газет немесе журнал. Қазіргі кезде қазақ журналистикасында салалық басылымдардың үлкен шоғары қалыптасып келеді. Салалық баспасөз туралы белгілі ғалым Т.Бекниязов былай дейді: «Салалық баспасөз – түрлі салаларды қамти отырып бөлінеді. Министрліктер мен комитеттердің жұмына арналады. Сондай-ақ оқу-білімге, өндіріске, ауыл шаруашлығына, құрылысқа т.б. арналуы мүмкін», дей келе ғалым: «...Қазақстанда салалық болып жіктеледі. Әлеуметтік топтарға және тақырыптық бағытта да басылымдар бар».

Қазақ баспасөзі тарихында білімге, өнерге, тек әйелдерге арналған салалық басылымдар болды. Сол салалық басылымдардың өзіндік мақсат-мүддесі болды. Мәселен, өткен ғасырдың 20-шы жылдарында жарық көрген «Жаңа мектеп», «Ауыл мұғалімі», «Қазақстан мектебі» т.б. басылымдардың басты мақсаты сауатсыздықты жою, ағартушылық қызмет жүргізу болып табылды. Бұл басылымдар қазақ халқының рухани дүниесінде үлкен мәнге ие. Оның үстіне қазіргі уақытта кез-келген сала дамып, күрделене түсуде. Осы салаларды саралап, жіктеп таразылайтын жеке-жеке ғылым салалары пайда бола бастады. Сондықтан да салалалық басылымдарға қажеттілік туды.

Осы ретте Ресей ғалымы А. Мураковский мына сөзімен келіспеуге болмас: «Журналистиканы салаландыру өте қажет. Мәселен, физика туралы жазатын журналистер кез келген ғалымдармен ядролық физика туралы тең дәрежеде сөйлесе білетін деңгейде болуы қажет. Бұл жерде журналистке жоғары біліктілік, саланы жете меңгергендік қажет болады. Оның әмбебаптылығынан гөрі, салаланғандығы маңыздырақ. Сондықтан да қазіргі уақытта бір саланы жеттік меңгерген журналистерге сұраныс жоғары. Бір саланы жақсы меңгерге журналист ғана сол саланың барлық проблемасын, оны шешу жолдардарында қандай адамдардың жүргендігін білді, оларды сөзге тарта алады, бір сөзбен айтқанда өзіне не керектігін біледі».

Жалпы салалық басылымдар бүгінгі уақытта жеке зерттеуді қажет ететін тақырыптардың бірі деп шегелеп айтқымыз келеді. Салалық басылымдардың құрылымдық, жанрлық, тақырыптық ерекшеліктеріне жеке-жеке талдау жасау сол арқылы қазақ журналистикасы тарихында салалық басылымдардың орнын анықтау бүгінгі тәуелсіз қазақ журналистикасының маңызды міндеттері деп білеміз. Соңғы уақыттарда қазақ баспасөзін философиялық, тіл саласы бойынша, педагогикалық және тарихи тұрғыдан зерттелген біршама ғылыми еңбектер жарық көрді [5].

Ғалымдар Жарықбаев Қ., Қалиев С. «Қазақ тәлім-тәрбиесі» деген зерттеу еңбегінде қазақ жеріндегі алғашқы басылымдар «Түркістан уалаяты», «Дала уалаяты», «Айқап», «Мұғалім» сияқты баспасөз беттерінде тәлім-тәрбиелік мәселелердің көтерілуін жанжақты ашып қарастырса, П.Сейітқазы «Республикалық мерзімді баспасөз беттерінде мектеп оқушыларын тәрбиелеу мәселелері» атты кандидаттық ғылыми диссертациясында 1960-1985 жылдар аралағындағы «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас» газеттерінде жарияланған жас ұрпақ тәрбиесіне байланысты мақалаларға талдау жасап, баспасөздің жас ұрпақ тәрбиесіндегі рөліне жоғары баға береді.

Тіл — адамның өз ойын, сезімін, ойын-сауық, білімін бір-біріне жеткізу құралы болып табылады. Тілдің екі негізгі түрі бар: сөйлеу тілі және жазба тіл. Бұл екі түрдің ұқсастықтары да, айырмашылықтары да көп. Әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар[6].

Сөйлеу тілі — күнделікті өмірде адамдардың бір-бірімен тікелей қарым-қатынас жасау үшін қолданатын тіл. Сөйлеу тілі әдетте ауызша болып, интонация, дауыс ырғағы, сөзді айта білу секілді дыбыстық элементтерді қамтиды. Бұл тіл түрі әсіресе эмоциялар мен сезімдер арқылы тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Сөйлеу тілі ресми емес жағдайда, тілдесу кезінде жиі қолданылады.Сөйлеу тілінің ерекшеліктері:

Ауызша қарым-қатынас: Сөйлеу тілінде адам сөздерді дыбыстап, еркін жеткізеді. Бұл тіл түрі тек аудио немесе визуалды түрде ғана қабылданады.

Қысқа сөйлемдер: Әдетте сөйлеу тілінде сөйлемдер қысқа және қарапайым болады. Сөйлеуші көбіне аз сөзбен және жеңіл түсінікті түрде сөйлейді.

Эмоционалды мәнер: Сөйлеу тілінде адам эмоциясын интонация арқылы білдіреді. Бұл, әсіресе, сұхбаттасушыға қарым-қатынастың мәнін түсіндіруге көмектеседі.

Сөйлеуші мен тыңдаушының бірлескен әрекеті: Сөйлеу тілі кезінде сұрақтар қойылып, жауаптар беріліп отырады, тыңдаушы мен сөйлеуші үнемі өзара әрекеттеседі.

Жазба тіл — ойды қағазға немесе басқа жазбаша құралдар арқылы жеткізу түрі. Бұл түрдің негізгі ерекшелігі – сөздің жазбаша түрде көрініс табуы. Жазба тілінде жиі қолданылатын жазу құралдары — кітаптар, мақалалар, хабарламалар, ресми құжаттар және т.б. Жазба тілінің ерекшеліктері:

Дұрыс жазылуы: Жазба тілде сөздер мен сөйлемдер грамматикалық жағынан дұрыс болуы керек. Мұнда синтаксистік және орфографиялық қателіктерден аулақ болу маңызды.

Құрылым: Жазба тілде ойды жүйелі түрде, айқын жеткізу үшін нақты құрылым болады. Сөйлемдер мен абзацтар арасында байланыс болуы керек, оқырманның түсінуі үшін ақпарат логикалық түрде берілуі тиіс.

Ресми және ғылыми стильдер: Жазба тіл ресми, ғылыми, іскери тілдерде кеңінен қолданылады. Мысалы, ғылыми мақала жазуда, заң құжаттарын дайындауда бұл тіл түрі маңызды рөл атқарады [7].

Эмоцияның жоқтығы: Жазба тілде интонация немесе дене қимылы жоқ, сондықтан эмоциялар мен сезімдер көбінесе сөздер арқылы беріледі. Алайда бұл тілдің құрылымы нақты әрі дәл болады.

Қорытындылай келе, сөйлеу тілі мен жазба тілдің өзіне тән ерекшеліктері бар, олар бір-бірін толықтырып, қоғамда бір-біріне қажетті жағдайда пайдаланылады. Сөйлеу тілі күнделікті қарым-қатынастың негізі болса, жазба тілі ғылымда, ресми құжаттарда және әдебиетте маңызды рөл атқарады. Тілдің екі түрінің де өз ерекшеліктерін терең түсіну және дұрыс қолдану – тіл мәдениетін арттырып, қарым-қатынас сапасын жақсартады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қорғанбаев А. Б. Қазіргі қазақ тілі // Морфология және синтаксис // Алматы: Мектеп, 2012.

2. Жұбанов А. Қазақ тілі грамматикасы // Алматы: Ғылым, 2016

3. Мұсабаев С. Сөйлеу тілінің теориялық негіздері // Астана: Фолиант, 2015.

4. Сейсенбаев Р. Жазба тілдің ерекшеліктері // Алматы: Қазақ университеті, 2008.

5. Әбілқаев Ә. Тіл мәдениеті және тілдік қарым-қатынас // Алматы: Қазақ университеті, 2010.

6. Қалиұлы Т. Сөйлеу тілі мен жазба тілдің айырмашылықтары //Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2017.

7. Шалабаева Б. Қазақ тіліндегі сөйлеу мен жазба тілдің айырмашылықтары // Астана: Елорда, 2014.

ӘОЖ 3728

Жансакалова А.Ж.
(Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Сарыкемер мектеп гимназиясының «Қазақ тілі мен әдебиет» пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілін оқытудағы инновациялық технологиялардың маңызы, олардың түрлері және білім беру үдерісіне енгізу жолдары қарастырылады. Инновациялық технологиялар оқу процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың қызығушылығын арттырып, тілдік дағдыларын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мақалада цифрлық платформалар, мультимедиялық құралдар, онлайн оқыту, геймификация, жасанды интеллект, мобильді қосымшалар және SMART технологияларының қазақ тілін оқытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар, аталған технологиялардың артықшылықтары мен оларды қолданудағы негізгі әдістер көрсетіледі. Оқытудағы инновациялар тек білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралына айналуда. Бұл мақалада заманауи оқыту әдістерінің түрлері, олардың тиімділігі мен қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар, инновациялық әдістерді енгізудің артықшылықтары мен қиындықтары сипатталады.

Тірек сөздер: Қазақ тілі, инновациялық технологиялар, цифрлық білім беру, онлайн оқыту, мультимедиялық құралдар, жасанды интеллект, мобильді қосымшалар, тіл үйрену әдістері.

Қазақ тілі – ұлттың қазынасы. Қазақ тілі – туған халқымыздың тарихы. Ертеңгі келешегімізге ұсынатын үкілі аманатымыз.

Қазақ тілін оқытатын ұстаз ұлттың ертеңіне жол көрсетіп, бағыт беріп қана қоймай, ұлттық таным мен қазақылықты сақтай тын ұрпақты тәрбиелейтінін үнемі жадында ұстайтыны сөз сіз. Қазақ тілі пәнінің оқу мазмұнын меңгертуде қолданылатын әдістәсілдерді жанжақты талдай отырып, тапсырмалар түрлері мен ерекшеліктерін анықтау заманның талабы.

Оқу үдерісінде білім алушылардың білім, білік, дағды әрекет терін, сондайақ, еліміздің ертеңі – жас ұрпаққа білім мен тәрбие беріп қана қоймай, олардың өзінің туған тарихы мен тілін құрмет ететін, атамекенін ардақтайтын, әдетғұрпын сүйетін азамат бо лып қалыптасуын мақсат ететін тапсырмалар қажет.

Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Өз еңбегін талдай білген адам ғана тәжірибелі ұстаз бола алады», - деп В. Сухамлинскийдің сөзін оқытушының талмай ізденген еңбегінің нәтижесіндеғана көрінетіні белгілі. Қазіргі кезде ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне жағдай жасап отыр. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал оқушы тындайды, қабылдайды, ойлайды, тағы басқа таным әрекеттерін жасайды.

«Жүз рет істігеннен, бір рет көрген артық» деген сөздердіескере отырып, сабақтарымызда мүмкіншілігіне қарай мультимедиялықпроекторды пайдаланып отырсақ оқытушының ұтары мол деп ойлаймын. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану оқытушының шеберлігіне байланысты әрқилы жүзеге асырылуы мүмкін.

Осы технологияны пайдаланудың тиімді тұстары:

- оқушының пәнге деген жеке қызығушылығын оятады;
- танымдық қабілеттілігін қалыптастырады;
- этно педагогикалық тәрбие береді;
- оқушыны шығармашылық жұмысқа баулиды;
- оқытушының уақытын үнемдейді;
- қосымша мәліметтер береді.

Мультимедиялық проекторды пайдаланудың оқытушыға береріне келсек:

- барлық баланы оқыту;
- оқутәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектесу;
- білім берудің формасын оңайландыру міндеттерін атқару;
- оқушының жеке қабілетінайқындау, іздену.

Яғни, әр қазақ тілі сабақтарын слайдтар қолдану арқылы өткірсек, әр сабағымыздың өзінде оқушыларды тілге деген қызығушылығымызбен баурап алатынымыз сөзсіз.

Білім алушы ең алдымен, мәдени кеңістікте өз орнын табуы тиіс. Бұл үшін білім беру үдерісінде қол жеткізетін нәтижелердің басымдылығына назар аударылып, тілдің теориясы мен тарихын әдістемелік негізге сабақтастырғанда ғана білім алушы пән мазмұнын жетік түсініп, тапсырмаларды орындауда жоғары нәти жеге қол жеткізе алады.

Білім алушының өз бетімен білімге ие болу барысында оның белсенді ісәрекетін ұйымдастыру – оқу үдерісіне қойылатын не гізгі талаптардың бірі. Берілген тапсырмалар барысында білім алушының өзіндік менін қалыптастыру, тұлғалық ерекшелігін шыңдау, шығармашылықлогикалық болмысын дамыта отырып жетілдіру мақсатында диалогтік, монологтік сипаттағы тапсыр малар ұйымдастырылуы керек.

Қазіргі таңда білімге ерекше көңіл бөлінгендігі белгілі. Ол бүгінгі өскелең өмірдің талаптарынасай маңыздылығымен ерекшеленеді. «Халықтың кемеліне келіп өркендеуі үшін, ең алдымен азаматтық бен білім керек» депкөрегендікпенШоқан Уалиханов айтқандай, халқымызды кемеліне келтіру үшін жастарымызды білімді, мәдениетті, Отанын, тілін шексіз сүйетіндейетіп дайындауға – әрбір ұстаз міндетті. Елбасы жүргізіп отырған парасатты саясаттың арқасында мемлекеттік тіл - қазақ тілі де елімен бірге өзінің қайта өрлеуінің әрбір күні ғасыр жүгінарқалаған ауыр болса да – абыройлы, күрделі кезеңін жүріп өтті. Ендігі мақсат тәуелсіз Қазақстанның өсіп келе жатқан жас ұрпағын өз Отанының мемлекеттігінің кепілі – мемлекеттік тілді құрметтеуге баулу, оны оқып үйренуге деген қызығушылықтарын арттыру болмақ.

Қазақ тілін оқыту – қиын да қызық жұмыс. Қазіргі кезде қазақ тілін оқытатын мамандарға қойылатын талап жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы білім беру, лардың ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін жетілдіру және танымдық күшін қалыптастыруға жағдай жасау, оқытушыныңжеке басының интеллектісін, оқу әрекетін, өтетін тақырып мазмұнын аша білу. Білім негізінен пән арқылы берілгендіктен, әр пәнді заман талабына сай өз деңгейінде игерту, қай кезде болмасын, ең маңызды мәселе болып келгені даусыз. Әрине терең білім де, материалдың игеруге қолайлығы да, оқулық деңгейімен шектелу де мүлде нәтижесіз болды деп айта алмаймын. Технология мен әдістеменің мақсаты бір – «қалай оқыту мәселелерін қарастырады». «Сабақ беру жай ғана шеберлік емес, ол-жаңадан жаңаны табатын өнер деп Ж.Аймауытов айтқандай бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп нәтижелер беруде. Бұлар щқушының жеке қасиетін аша отырып, азамат етіп тәрбиелеумен қатар оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды.

Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану білім алушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын жүргізулері үшін қажет болса, оқу сабақтарының тақырыптық ерекшеліктеріне қарай және пән мұғалімінің біліктілігіне негізделген қазақ, орыс, ағылшын тілінде пәндерді кіріктіре отырып, тақырыпты түсін діру жұмыстары мен тапсырмалары оқушылардың үш тілде сөй леу нормаларын дұрыс қолдану құзіретін қалыптастыру міндеті не сай қарастырылады.

Қажетті ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, ақпарат тар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету негізінде оқыту технологияларының топтық, жұптық тәсілдерін қолдану ұсынылады. Қазақ тілінде мәтінмен жұмыс істеу барысында мазмұнымен танысып, оның мағынасы мен теориялық негізін меңгеру білім алушылардың тұлғалық қасиеттерінің дамуына жол ашады. Өмірлік дағдыларының шыңдалуына негіз болады.

Қазақ тілін оқытуда бүгінгі күні шығарма мазмұны мен идея сын бағамдай білуге басты басымдық берілді. Мәтінді, сөйлемді теориялық тұрғыдан талдай білуге жете көңіл бөліну тиіс және бұл бірізді, жалғаспалы тапсырмалар жиынтығын құраса, білім алушының грамматикалық сауаттылығы артып қана қоймай, қа зақ тілі туралы ұғымдарын кеңейтіп, өз ойын көркем түрде еркін жеткізе алатын, өмірлік мәселелердің шешімін тез таба білетін тұлға ретінде қалыптаса алады.

Білім алушылар креативті ойлай отырып, өз ойларын жазба ша да еркін жеткізуге дағдылануы керек. Бұл үшін эссе, шығар машылық хат, өлең шығару, шығарма мазмұнын жалғастыру сияқты тапсырмалар олардың грамматикалық, стильдік норма ларды дұрыс сақтай отырып, поэзиялық шығармаларды проза тілімен немесе керісінше жазу барысында шығарма мазмұнын өз көзқарасында сараптай білуге, салыстыруға, бағалауға, өзіндік көзқарасына шығармадан дәлелдер мен ақпараттар келтіре алуы на мүмкіндік береді.

«Қазақ тілін» оқып, меңгеру барысында оқушылар ұлттық құндылықты бағалайды. Қазақ тарихын, мәселелері мен ерек шеліктерін анықтап, түсінеді. Заманауи тұрғыда өзінің ойөрісін дамытады және т.б. Бұл – «Қазақ тілін» оқу барысында білім алушыларда қалыптасатын дағдылар.

Оқу мазмұнына орай ақпараттықкоммуникативті қолдану, мо дульдік оқу технологиясы,

деңгейлеп оқыту, СТО және интерак тивті оқыту технологиялары жүргізілуі тиіс. Мысалы, оқылымға берілетін мәтін ерекшеліктеріне қарай көркем шығарманың мазмұны мен жанрлық ерекшеліктеріне сай «мнемоникалық тіректерді айқындау», «орамадағы әріп», «генеологиялық ағаш» сынды әдістер жүргізіледі.

Оқу мазмұны ерекшелігіне байланысты түсіну және жауап беру, анализ және интерпретация, бағалау және салыстырмалы анализ сынды бөлімдерді қамти отырып, дғдыларды қалыптасты ратын бөлімшелерді де назардан тыс қалдырмауға тиіспіз.

Көркем мәтінді түсініп оқып, мәтіннің көркемдік ерекшелігін білім алушының бойына сіңіруі және сол мәтін арқылы берілген өмірлік дағдыларды күнделікті тұрмыста қолдана алу, яғни өз ойын жеткізу кезінде көркем, нақтылы сөйлеу мен жазу кезінде де көркемсөз мағынасын дұрыс қолдана алуы қазақ тілін оқытуда басты назарда болуы тиіс.

«Қазақ тілін» оқытудағы тағы бір үлкен мақсат: білім алушы ның қазақтың көркемсөз өнерінің құдіретін бүкіл болмысымен ұғынып, әдебиет арқылы тарихты, мәдениетті, қазақ халқы ның философиясын, халқымыздың ұлттық салты мен дәстүрін, тұрмысы мен өнерін бағалай алатын тұлға болып қалыптасуын қамтамасыз ету.

Осы мақсаттардан қазақ тілін оқу әдістемесінің келесі міндет тері шығады:

• білім алушыға көркем мәтінді өз қалауымен әдебиеттің қа жеттілігін түсіне отырып меңгерту;

• берілген көркем мәтіннің құрылымдық жүйесін жанрлық ерекшелігіне байланысты талдай отырып, басқа да көркем шығар маларды еркін талдау дағдысын қалыптастыру;

• белгілі тақырып туралы ауызша сөйлегенде оқыған көркем шығарма арқылы қалыптасқан ұғымдар мен түсініктерді, көркем сөздер мен халық даналығының тұрақты тіркестерін пайдалана алу қабілетін дамыту;

• білім алушыға көркем мәтінді оқыпүйрену дағдыларын қалыптастыру, көркем шығарманы қабылдауына бағытталған метатаным қабілетін дамыту мақсатындағы тапсырмаларды ұйымдастыру.

• тілдік нормаларды меңгеру, грамматикалық сауаттылықты арттыру т.б.

Оқытудың жаңа мазмұнын меңгерту қазақ тілін оқыту әдісте месінің тарихында жылдар бойы жинақталған әдістәсілдермен қатар, жаңа инновациялық технологияларды пайдалануды көз дейді. Атап айтсақ, жаңа мазмұнда оқытудың жеті модулінің же келеген стратегиялары мен тәсілдерінің пайдаланылуы:

1. Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер.
2. Сыни тұрғыдан ойлауға оқыту.
3. Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау.
4. Оқытуда ақпараттыққоммуникациялық технологияларды пайдалану.
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6. Оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты оқыту және оқу.
7. Оқытудағы басқару және көшбасшылық.

Сонымен қатар, әр оқулықтың өзіндік мазмұнын тереңінен ашатын хрестоматиясы, аудио, видео қосымшалары болуы тиіс.

Хрестоматия немесе қосымша мәтіндер жинағы оқулықта көрсетілген көркем шығармалардың толықтырылған, көлемді нұсқасы.

Оқулық мазмұнын жете меңгеру үшін анализ және интерпрета ция бөлімшесіне сәйкес, оқулықтағы кейбір тапсырмалар мазмұ ны хрестоматияда немесе қосымша мәтіндер жинағында беріледі. Бұл білім алушылардың өзінөзі дамыта ізденуіне бағыт береді.

Оқулықтың аудиотаспасы болуы шарт. Оқулықтың аудиотас пасы білім алушылардың мәтінді, дұрыс интонациямен оқуына, сөздердің жазылуы мен айтылуы арасындағы айырмашылықтар ды анықтауына арналады. Білім алушылардың есту және есте сақтау қабілеттерін дамыту, естігенін қорыта білу, логикалық пайымын бағалау мақсатында аудиода берілген тапсырмалар олардың тілдікграмматикалық білімдерін пысықтауға, тақырып бойынша өткен ұғымдарды үздіксіз меңгеруіне және тәжірибеде өзі де тауып, қолдана алатындай құзіретін қалыптастыруға мүм кіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Амирғалина. «Білім берудің инновациялық технологияларының бірі- тірек конспектілері». // Білім. Алматы, № 4, 2009ж., (17-19б.).
2. Г. Амандыкова. «Шет тілін оқыту әдістемесі». Алматы, 2007ж., (103-105 б.).
3. Ж.Садуова «Инновациялқ технологияларды білім беруде қолдану».// Білім. Алматы, № 5, 2006ж., (22-24).

4. Г. Такишева. « Модулдік оқыту технологиясын пайдаланудың тиімділігі», // Білім. Алматы, № 4, 2009ж., (14-17б.).

УДК 1751.

Жиенбаева А.М.
(СШ №62, Казахстан, Тараз)

РУССКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. В языке в виде множества форм общего и специализированного характера, таких, как литературный язык, просторечие, койне, функциональные стили, подъязыки науки, жаргоны и арго, отражается многообразие сфер и сред его применения.

Ключевые слова: социальный феномен, варьирование языка, социальная эволюция языка, функции языка.

Zhienbaeva A.M.
(Secondary school No. 62, Kazakhstan, Taraz)

RUSSIAN LANGUAGE IN THE MODERN WORLD

Abstract. The language, in the form of a multitude of general and specialized forms, such as literary language, colloquial speech, koine, functional styles, sublanguages of science, jargons and argot, reflects the diversity of its spheres and environments of application.

Keywords: social phenomenon, language variation, social evolution of language, functions of language.

Язык возникает, развивается и существует как социальный феномен. Его основное назначение заключается в том, чтобы обслуживать нужды человеческого общества и прежде всего обеспечить общение между членами большого или малого социального коллектива, а также функционирование коллективной памяти этого коллектива.

Понятие общества относится к одному из трудно определимых. Общество – это не просто множество человеческих индивидов, а система разнообразных отношений между людьми, принадлежащими к тем или иным социальным, профессиональным, половым и возрастным, этническим, этнографическим, конфессиональным группам, где каждый индивид занимает своё определённое место и в силу этого выступает носителем определённого общественного статуса, социальных функций и ролей. Индивид как член общества может быть идентифицирован на основе большого количества отношений, которые его связывают с другими индивидами. Особенности языкового поведения индивида и его поведения вообще оказываются в значительной мере обусловлены социальными факторами.

Проблема взаимоотношений языка и общества включает в себя многие аспекты, в том числе и такие, которые входят в группы.

Социальная сущность языка:
- функции языка в обществе;
- основные направления социальной эволюции языков;
- история языка и история народа.

Варьирование языка в обществе:
- функциональные варианты (формы существования) языка;
- язык и территориальная дифференциация общества (территориальные диалекты);
- язык и социальная дифференциация общества (социальные диалекты);
- язык и социальные роли говорящих.

Взаимодействие языков в многоэтническом обществе:
- языки и этносы;
- языковые ситуации;
- национально-языковая политика;
- языковые контакты;
- многоязычие в социологическом аспекте».

Их исследованием занимаются социолингвистика (социальная лингвистика), возникшая на стыке языкознания и социологии, а также этнолингвистика, этнография речи, стилистика, риторика, прагматика, теория языкового общения, теория массовой коммуникации и т.д.

Язык выполняет в обществе следующие социальные функции:

- коммуникативная / информативная (осуществляемые в актах межличностной и массовой коммуникации передача и получение сообщений в форме языковых / вербальных высказываний, обмен информацией между людьми как участниками актов языковой коммуникации, коммуникантами),
- познавательная / когнитивная (обработка и хранение знаний в памяти индивида и общества, формирование картины мира),
- интерпретативная / толковательная (раскрытие глубинного смысла воспринятых языковых высказываний / текстов),
- регулятивная / социативная / интерактивная (языковое взаимодействие коммуникантов, имеющее целью обмен коммуникативными ролями, утверждение своего коммуниативного лидерства, воздействие друг на друга, организация успешного обмена информацией благодаря соблюдению коммуникативных постулатов и принципов),
- контактоустанавливающая / фатическая (установление и поддержание коммуникативного взаимодействия),
- эмоционально-экспрессивная (выражение своих эмоций, чувств, настроений, психологических установок, отношения к партнёрам по коммуникации и предмету общения),
- эстетическая (создание художественных произведений),
- магическая / «заклинательная» (использование в религиозном ритуале, в практике заклинателей, экстрасенсов и т.п.),
- этнокультурная (объединение в единое целое представителей данного этноса как носителей одного и того же языка в качестве родного),
- метаязыковая / метаречевая (передача сообщений о фактах самого языка и речевых актах на нём).История каждого языка самым тесным образом связана с историей народа, являющегося его носителем.
- идентифирующая (есть существенные функциональные различия между языком племени, языком народности и языком нации. Язык играет исключительно важную роль в консолидации родственных (и не только родственных) племён в народность и в формировании нации.

Один и тот же этнос может пользоваться одновременно двумя или более языками. Так, многие народы Западной Европы на протяжении всего Средневековья пользовались как своими разговорными языками, так и латинским. В Вавилонии наряду с аккадским (вавилоно-ассирийским) долгое время использовался шумерский язык. И напротив, один и тот же язык может одновременно обслуживать несколько этносов. Так, испанский язык используется в Испании, а также (часто одновременно с другими языками) в Чили, Аргентине, Уругвае, Парагвае, Боливии, Перу, Эквадоре, Колумбии, Венесуэле, Панаме, Коста-Рике, Сальвадоре, Гондурасе, Гватемале, Мексике, Республике Куба, на Филиппинах, в Республике Экваториальная Гвинея и т.д. Этнос может утратить свой язык и перейти на другой язык. Это произошло, например, в Галлии в силу романизации кельтов.

Описывая взаимоотношения используемых в одном социальном коллективе разных вариантов языка или же разных языков, говорят о языковой ситуации. Языковые ситуации могут быть однокомпонентными и многокомпонентными, равновесными и неравновесными. Примером однокомпонентной языковой ситуации может служить Исландия. Равновесная ситуация имеет место в Бельгии (одинаковый статус французского и нидерландского языков).

Во многих государствах Западной Африки наблюдаются неравновесные ситуации: местные языки обладают большей демографической мощностью, а по коммуникативной мощности они уступают европейским языкам. Доминировать может один язык: волоф в Сенегале. В Нигерии доминируют несколько языков (хауса, йоруба, игбо). Используемые языки могут обладать разным престижем (в случае диглоссии). На продуманный анализ и взвешенные оценки языковых ситуаций опирается выбор рациональной языковой политики, проводимой государством.

Соотнесение разных языковых систем и разных типов культуры (а также разных способов категоризации явлений мира) составляет содержание этнолингвистики. Многие представители этнолингвистики нередко неправомерно преувеличивают роль языка в познании мира (школа Лео Вайсгербера в Германии, гипотеза языковой относительности, выдвинутая в США Эдвардом Сепиром и Бенджаменом Л. Уорфом).

Язык определённым образом отражает территориальную дифференциацию народа, говорящего на нём, выступая в виде множества говоров, и социальную дифференциацию общества на классы, слои

и группы, существующие между ними различия в использовании в целом единого языка, выступая в виде множества вариантов, разновидностей, социальных диалектов (социолектов). В языке в виде множества форм общего и специализированного характера, таких, как литературный язык, просторечие, койне, функциональные стили, подъязыки науки, жаргоны и арго, отражается многообразие сфер и сред его применения.

На данном языке сказываются появление своей системы письма и формирование наряду с устно-разговорным письменногоязыка, изобретение и распространение книгопечатания, газет, журналов, радио, телеграфа, телефона, телевидения, Интернета. Поскольку общество в процессе своего исторического развития беспрерывно изменяется, меняются и функции обслуживающего его языка, его социально-функциональная стратификация, взаимоотношения между территориальными и социальными диалектами, общественный статус разных форм существования языка.

Для теоретического языкознания немалый интерес представляет проблема взаимоотношения внутренних (внутриструктурных) и внешних (прежде всего социальных) факторов развития языковой системы. Язык (и прежде всего его словарь) чутко реагирует на развитие материальной культуры (техника и технология), на достижения духовной культуры (мифологическое, философское, художественное, научное постижение мира, формирование новых понятий).

Русский язык по общему числу говорящих занимает место в первой десятке мировых языков, однако точно определить это место довольно трудно.

Численность людей, которые считают русский родным языком, превышает 200 миллионов человек, 130 миллионов из которых живут на территории России. В 300-350 миллионов оценивается число людей, владеющих русским языком в совершенстве и использующих его в качестве первого или второго языка в повседневном общении.

Всего же русским языком в мире в той или иной степени владеют более полумиллиарда человек, и по этому показателю русский занимает третье место в мире после китайского и английского.

Список использованной литературы:

1. *Горький М.* О том, как я научился писать // Горький М. Собр. соч. в 30-ти т. : Т. 24. Статьи, речи, приветствия (1907-1928). – М.: Госполитиздат, 1953.

2. Где в мире больше всего русскоговорящих. –Url: https://vz.ru/question/2019/12/16/1013954.html (дата обращения: 11.07.2023).

3. Русский язык в бывших советских республиках. – Url: https://www.kommersant.ru/doc/5875938 (дата обращения: 11.07.2023).

ӘОЖ 3728;37013

Жотабаева Г.М.

(Учитель «Русского языка» Коктальской средней школы Байзакского района Жамбылской области)

ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ И МЕТОДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ

Аннотация. Современные информационные технологии предоставляют возможность обогатить образовательный процесс новыми методологическими решениями, которые, в свою очередь, призваны повысить мотивацию учащихся как при изучении определенной темы, так и курса в объеме учебного года, а также сформировать навык эффективного использования ресурсов и возможностей интернетпространства в деле получения и закрепления знаний. Цифровое пространство характеризуется легкой интеграцией в образовательную среду, позволяет оперативно осуществлять преподавание материала, получать обратную связь при зна чительном географическом удалении коммуникантов друг от друга, индивидуализировать процесс обуче ния. Автор рассматривает такие элементы учебного процесса, как облачное хранилище, онлайндоски и вебквесты. В педагогической науке гибридизация обучения является достаточно молодым, однако, уже продемонстрировавшим свою продуктивность и эффективность направлением. Перечисленные инстру менты ориентированы на решение педагогических задач по упорядочиванию и систематизации знаний у учащихся на индивидуальном и коллективном уровне.

Ключевые слова: онлайнобразование, облачное хранилище, вебквест, дистанционное

обучение, цифровое пространство, развитие компетенций, типы заданий, анализ информации, коллективная работа, педагогика.

Образовательное пространство на современном этапе развития учебного процесса самым тесным образом связано с цифровыми технологиями, зна чимым достоинством которых является возмож ность учитывать индивидуальные способности обучаемых. Компонент инновационности образо вательных технологий в первую очередь ориентиро ван на повышение эффективности и качества учеб ного процесса, а также на закрепление и успешное применение усвоенных знаний. Использование цифровых технологий на этапе школьного обуче ния рассматривалось рядом исследователей. В этой связи умение свободно ориентироваться в цифро вом пространстве и продуктивно использовать его потенциал приобретает особое значение, поскольку формат синергичной организации подачи мате риала позволяет вывести планку усвоения знаний как системы на новый уровень. Использование возможностей, предоставляемых современными техническими и интерактивными решениями, по ложительно влияет на инфраструктуру, культур ный, поведенческий и управленческий аспекты процесса образования.

Одними из причин, послуживших мотиваторами внедрения цифровых технологий, стали предо ставление возможности учащемуся дистанционно получать учебные материалы и выполнять задания, индивидуализация образовательного процесса, мо ментальный доступ учеников к результатам про верки выполненного задания, оперативное взаи модействие с преподавателем [4]. Качественным отличием цифровых технологий является их легкая интеграция в образовательную среду, поскольку они довольно длительный период времени явля ются неотъемлемой частью жизни общества, что, безусловно, способствует более легкому усвоению материала.

Рассмотрим комплекс инструментов, который позволяет повысить продуктивность преподавания. К ним можно отнести онлайнформат проведе ния уроков, использование облачного хранилища, оформление проверочных заданий в виде викто рины, игры или интерактивные мероприятия со ревновательного характера с индивидуальным или командным зачетом.

Облачные хранилища выгодно отличаются от физических носителей информации (жесткие ди ски, флешносители) тем, что информация на них регулярно обновляется и за счет синхронизации каждый пользователь, взаимодействующий с об лаком, имеет возможность синхронизироваться и получить актуальную версию учебного материала. Такой подход открывает возможности для коллек тивной работы над определенной темой или раз делом грамматики. Также и со стороны учащихся размещение выполненных письменных заданий в облачном хранилище является достаточно удобным для педагога, поскольку все результаты проверки будут незамедлительно доступны для ученика.

Хранение информации в облачном хранилище позволяет экономить время, что востребовано в организациях и учреждениях с высокой частотой размещения данных. Создатели образовательных курсов получают возможность генерировать кон тент, мгновенно его публиковать, предоставлять доступ к последней версии учебных материалов.

Также стоить отметить большую, чем при при вычном формате обучения, гибкость во взаимо действии педагога и учащегося: хранение данных локализовано в цифровом пространстве, что позво ляет осуществлять выполнение и проверку заданий в любой точке земного шара; важным аспектом использования облака является возможность поде литься данными посредством ссылки или QRкода, причем здесь нет ограничения по объему в отличие от отправления через почту или мессенджеры [6]. Следующее достоинство рассматриваемого ре сурса – возможность редактировать размещенный документ при первой необходимости без обраще ния к дополнительному программному обеспече нию или получения лицензии, что, как правило, сопровождается временными и экономическими тратами. Расположение файлов в виртуальном про странстве в определенной степени гарантирует их защиту и сохранность, а также регуляцию периода размещения файла на облачном диске.

Другим важным инструментом для проведения занятия по русскому языку являются онлайндо ски. Данное интерактивное средство, так же как и облачное хранилище предоставляет возмож ность размещать образовательные материалы в пространстве с общим доступом для группы лиц, коллективно просматривать информацию и вно сить изменения. В качестве отличительной особен ности представленного ресурса следует выделить размещение стикеров, заметок, видео и прочих графических элементов. Поддержка кирилличе ских шрифтов существенно расширяет аудиторию, у которой востребовано данное технологическое решение [9, с. 83].

Вебквесты составляют еще одну разновид ность взаимодействия на уроке русского языка. Вебквесты делятся на длительные, нацеленные на преобразование и углубление комплекса знаний и рассчитанные на период обучения от нескольких месяцев до года и на кратковременные, ориентиро

ванные на обобщение и углубление знаний в кон кретном разделе изучаемого предмета [3]. В клас сификации по предметному содержанию выделяют межпредметные вебквесты и монопредметные. Вебквест представляет задание, где каждый участ ник в рамках игры действует от лица определенного персонажа, используя ресурсы Интернета. Подоб ного рода подход позволяет использовать комму никационные информтехнологии для вовлечения обучаемых в образовательный процесс и развития у них творческого и аналитического мышления. Особенностью такого формата получения знаний заключается в размещении актуальной информа ции для выполнения задания (самостоятельно или в группе) на разных сайтах. Педагог, предоставляя гиперссылки для получения актуальной инфор мации, позволяет ученикам почувствовать себя в едином информпространстве, при этом фактор местонахождения не влияет на качество учебного процесса [7].

Вебквест предполагает или решение теорети ческой задачи, или анализ проблемы. Учитель на свое усмотрение может предоставить ссылки на обязательные или факультативные ресурсы или же предложить учащимся самостоятельно провести селекцию актуальной информации с возможностью оперативно получить консультацию. Результатом проделанной работы становятся сообщения в фор ме презентации, статьи, в иной письменной или устной форме [7].

Группируя вебквесты по типу заданий, один из современных исследователей предложил выделить следующие. Научные – предназначены для приобщения и знакомства учащихся с научными подходами и стратегиями в области знания, ос воению эффективного поиска нужных данных в интерактивном пространстве. Умение работать с архивными материалами и свежей информацией существенным образом повышает продуктивность исследования.

Оценочные – ориентированы на развитие способности оценивать и классифицировать некую совокупность объектов, явлений, принять правиль ное решение при нескольких возможных. Неред ко при данном типе закрепления знаний ученик выступает в роли врача, управляющего, адвоката в вымышленных жизненных ситуациях и т.д.

Аналитические – помогают понять взаимо действие элементов реальной действительности в пределах обозначенной проблемы. Подобные задачи формируют навык внимательного изуче ния признаков, свойств, характеристик одного или нескольких предметов, установить сходства и различия, определить причинноследственные связи и по возможности составить прогноз в случае дальнейшего взаимодействия с исследуемыми единицами действительности.

Убеждающие вебквесты направлены на развитие способности убедительно излагать информацию, уверенно и аргументированно отстаивать точку зрения. Речевая деятельность иллюстрирует компетентность спикера в ориентации в опреде ленной сфере, поэтому нуждается в умении не только находить актуальный для проблемной области материал, но и продуктивно его использовать в рамках коммуникации. Результатом прохождения упомянутого вебквеста может быть статья, имитация выступления на судебном процессе или в государственном учреждении, статья, презентация, видеозапись.

Решение спорных проблем – данный вебквест предусматривает развитие диспута, в рамках ко торого оппоненты ищут такие пути решения обо значенной проблемы, которые устроили бы каж дого участника диалога и послужили бы основой для консенсуса. Здесь отрабатываются различные способы поиска единого решения: собственно пе реговоры, разрешение ситуации через взаимные уступки, использование коммуникантами услуг посредника, сотрудничество двух сторон.

Творческие вебквесты предполагают создание интеллектуального продукта в определенном фор мате: песня, презентация, игра, ораторское высту пление, сценка, приуроченная к какомунибудь празднику. Творческие задания характеризуются элементом свободы и непредсказуемостью резуль татов, вместе с тем учащийся имеет возможность оценить эффективность и функциональность фигур речи, художественных приемов выражения мысли в конкретном типе дискурса. Также такие проекты имеется пространство для проявления самовыра жения и умения интерпретировать, преподносить уже известные события под новым углом.

Конструкторские вебквесты отличаются ком понентом планирования. Перед его участниками ставится задача разработать стратегию по созданию продукта или производственного процесса, акту ального в кратко– или долгосрочной перспективе, например, планирование кухни, разработка этапов карьерного роста для сотрудников предприятия.

Журналистские – здесь в одном из жанров журналистики (интервью, репортаж или др.) ученикам предстоит собрать факты и на их основе создать новостной продукт.

Загадки – подобные задания сопряжены с об работкой информации, в результате чего участник формулирует такую загадку, ответ на которую не удастся найти элементарным обращением к по исковым системам или только лишь книжным из даниям, но потребуется обращение к комплексу

источников, обобщение найденной информации и ее организация в единую смысловую структуру, определение истинных и ложных признаков, вли яющих на поиск правильного ответа.

Компиляционный тип задания включает под готовку информации из различных источников и приведение полученных сведений к единому фор мату. Итоговый вариант компилятивной обработ ки материала может быть размещен в публичном пространстве или репрезентирован в виде продукта или нецифрового решения. Это может быть книга, принадлежность гардероба и т.д.

Пересказ – наиболее простой пример переработ ки полученной информации. Содержание докладов по конкретной проблеме отлично от исходных дан ных, каждый учащийся свободен в организации, последовательности расположения и определении иерархии материала.

Список использованной литературы:

1. Горбунова О.В., Иванова О.А. Веб-квест как педагогический инструмент // Народное образова- ние. 2014. №7 (1440). URL: https://cyberleninka.ru/ article/n/veb-kvest-kak-pedagogicheskiy-instrument(да- та обращения: 06.07.2023).

2. Костылев Д.С., Кутепова Л.И., Трутанова А.В. Информационные технологии оценивания каче- ства учебных достижений обучающихся // Балтий- ский гуманитарный журнал. 2017. Т. 6. № 3 (20). С. 190-192.

3. Лошкарева Д.А., Ваганова О.И., Макеева А.В. Методика проведения занятий с использованием интерактивных технологий обучения // Проблемы современного педагогического образования. 2018. № 59-4. С. 53-56.

4. Муравьёва Н.Г. Модель формирования социо- культурной компетенции студентов вуза в проект- ной деятельности (на примере иностранного языка). Образование и наука, 2013, № 3, С. 121-131.

ӘОЖ 99

С.И.Курманалиева
Б.Б.Жумадилова
(Жамбыл облысы, Шу қаласы, С.Сейфуллин орта мектебі)

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА «СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ МОДУЛІН» ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ БІЛІМІН АРТТЫРУ

Аннотация: В данном исследовании при обучении иностранным языкам в коммуникативном направлении учщиеся не только органичиваются свободным выражением своих мыслей, но и учатся общаться и обмениваься мнениями, уметь критически мыслить и анализировать работу и ответы учащихся в группе или в парах, уметь обобщатьсвои мысли, вести интерактивную работу. Отмечая, что инновационные технологии обучения могут внести большой вклад в развитие образовательной системы, их использование повышает уровень самоподготовленности обучающегося; делает учебный процесс интересным; заявляет, что формирует беспрецедентные профессиональные навыки в творческом плане. Подчеркивая, что программа эффективна в работе сметодами семи модулей Кембриджской программы, она анализирует эффективность семимодульного метода «Критическое мышление».

***Ключевые слова*:** коммуникатив, инновация, технология, модуль, плакат.

Шетел тілдерін оқытуда міндет – тілді коммуникативтік бағытта оқыту. Ондағы мақсат оқушылардың өз ойларын жеткізумен шектеліп қана қоймай, өзара тіл табысып, пікір алмасуға үйрету, өз жұмысына, топтағы немесе жұптасқан оқушының жұмысына, жауабына сыни тұрғыдан ойлап талдау жасай алу, өз ойын қорытындылай білу, интерактивті жұмыс жүргізу. «Interactive» ағылшын тілінен аударғанда «ортақ белсенділік» деген мағынаны білдіреді. Инновациялық оқыту технологиялардың білім беру жүйесін дамыту ісіне берері мол. Оларды қолдану оқушының өздігінен сабаққа дайындалу деңгейін арттырады; оқу үдерісін жүргізуді қызықты етеді; шығармашылық жағынан бұрын болмаған кәсіби дағдыларды қалыптастырып, жаңа мүмкіндіктер туғызады. Бағдарламаның Кембридж бағдарламасының жеті модулімен әдістерімен жұмыс жүргізу тиімді. Жеті модульдің ***«Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету»*** әдісінің ***мақсаты:***

1.Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту.

2. Сыни ойлап, сындарлы сөйлеуге үйрету.
3. Өз ойын еркін айтуға дағдыландыру.
4. Сауатты жазуға, байланыстыра сөйлеу тілін дамытуға үйрету.
5.Өзара диалог немесе әңгімелесу арқылы қалай оқу керектігін үйрету.
6. Оқушылардың іс-әрекетіне, ой-пікіріне, шешіміне еркіндік беру.
7.Басқа біреудің пікірін сараптау арқылы сыни тұрғыдан ойлауға бағыттау.

Мұғалімнің ұстанымы оның көзқарастарын қалыптастыру барысына зор ықпал етеді, ал көзқарасы белгілі бір шешімдердің қабылдануы мен сыныптағы іс-әрекеттерді түсіндіру көзі болып табылады. Сондықтан кез келген мұғалімнің оқыту құралдары оның өз болжамдарының, білімі мен ұстанымының, көзқарастарының жиынтығынан тұруы тиіс. Бұл элементтердің барлығын жинақтасақ, жеке тұлғаның ерекше «білім беру сызбалары» құралады [1]. Пажарес ойын тілге тиек етсек, өз ұстанымы бар мұғалімнің алға қойған мақсаты оқушыларға жаттанды білім беру емес, оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана отырып, алған білімін өміріне пайдалана алатын жеке тұлғаны дамыту. Сыни тұрғыдан ойлау – бақылаудың, тәжірибенің ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға және синтездеуге бағытталған пәндік шешім [1]. Оқыту үдерісінде сыни ойланатындай тапсырмаларды қолдану барысында жоғарыда айтылған бақылау, талдау, синтездеу, бағалау секілді сабақ кезеңдері жүреді. Себебі бақылауда оқушылардың берілген тапсырмаларды орындау үшін алдымен мәселеге бақылау жүргізіп, кейін тапсырмаларды жинақтай отыра, талдап және бағалау үдерістерін жүргізу барысында оқушылар сәтті жұмыс жасайды. Бұл үдеріс, әрине нәтиже беретін стратегиялармен жүзеге асады. Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс–әрекетімізге түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді. Негізгі деңгейде сыни тұрғыда ойлау үдерісі:

- Релеванттық ақпараттар жинауды;
- Дәлелдерді сыни тұрғыдан талдау мен бағалауды;
- Кепілдендірілген шешімдер мен жинақталған қорытындылар;
- Ауқымды тәжірибе негізінде болжамдар мен ұсыныстарды қайта қарауды қамтиды. [1].

Сыни тұрғыдан ойлау ең алдымен шығармашылық ойлау болғандықтан берілген тапсырмаға сыни тұрғыдан қарап, оның нәтижесінде қомақты өнім алу болып табылады. Сондықтан да, өткізілген сабақтарда оқушылардың сабаққа қызығушылығы артады, білімді ұтымды қабылдап, алған білімдерін арқарай қолдана алады. Әр оқушының сабаққа деген құштарлығын, қызығушылығының қаншалықты екенін біліп, сол арқылы бойындағы ілгерілеушілікті байқау үшін, сыни тұрғыдан ойлатуды барынша қалыптастыруға болады. Сабақ барысында әр кез сынипта ынтымақтастық атмосферасын орнатудан бастау ұтымды. Әр тақырыптар бойынша тапсырмаларды оқушыларды сыни тұрғыдан ойлантатындай етіп алу тиімді. Оқушылар сабақ барысында барлығы да қамтылып, қалыс қалғандары бола бермейді. Топтық жұмыс барысында сыныпта ынтымақтастық атмосферасы қалыптаса бастайды. Тақырыпты оқушылар топтаса отырып, бір-біріне түсіндіреді, ешқандай оқушы қалыс қалмайды. Постермен жұмыс барысында үлгерімі төмен оқушыларға тақырыпқа байланысты сурет салдырып, бірі бояп, енді бірі күтпеген ой тастап, өздерін әр қырынан көрсетеді. Жетелеуші сұрақтар қоя отырып, барлығының өз ойын, пікірін жеткізуіне мүмкіндік беру арқылы, әр оқушының пікірі құнды екенін ұғындыруға, бір-бірінің пікірін бағалауға тәрбиеленеді. Үлгерімі орташа оқушы білім деңгейі, қабілеті жоғары оқушыдан кейін қайталаса да өз ойын айтып, сабаққа қатысуы бір қадам болса да ілгеріленеді. Сабақта жиі қолданылатын әдістердің бірі «Мюнстенберг» әдісі. Бұл әдіс оқушының ойын, түсінігін жинақтау, дәлелдеу, пікірталас тудыру. Сонымен қатар «серпілген сауал» әдісін қолданған кезде оқушылардың қойылған сұрақтарға тез әрі ұтымды жауап беруі, сыни ойлауына ықпал жасалынады. «Жұптас, ойлан, талқыла» әдісі барысында оқушылар берілген тақырып аясында топта ынтымақтастықта жұмыс жасай отырып, берілген тапсырманы жұптаса ойлана отырып, талқылап шешімін табады. Сабақ барысында қызығушылықты ояту, үйрету процесі ол- бұрынғы білетіні мен жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Сондықтан да сабақ қарастылғалы тұрған мәселе жайлы оқушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Осы арқылы ойды қозғау, ояту арқылы жүзеге асады. Бұл кезеңде «Ой ашар», «Топтау», «Түртіп алу», «Болжау» т.б әдістерді тиімді пайдалануға болады. Оқушылардың тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін бірнеше стратегиялар бар. Мысал ретінде INSERT әдісін келтіре кетсек: ол бойынша оқушыға оқу, тақырыппен танысу барысында

белгілерді қойып отырып оқу тапсырылады. INSERT – оқығанын түсінуге, өз бойынша басшылық етуге, ойын білдіруге үйрететін ұтымды құрал. Тәжірибе барысында ой толғаныс кезеңінде толғануды тиімді етуге лайықталған «Венн диаграммасы», «Семантикалық карта», «Т кестесі» сияқты стратегиялар әр сабақтың ерекшелігіне байланысты қолданылады. Олар оқушылардың бір-бірімен ой алмастырылуын қамтамасыз етеді. Әр оқушы өз шығармашылығын көрсете алады. Тапсырмаларды беру кезінде мынадай нәтижеге қол жеткізуге болады: оқушылардың бойында өз ісіне деген сенім мен жауапкершілік орнайды, оқушылар сабаққа түгелдей белсенді қатысады, ағылшын тілінде еркін өз ойын жеткізуге дағдыланды. Мұғалімдердің сыни тұрғыдан ойлауы өзінің жұмыс тәжірибесін, жаңа тәсілдерді қолдану және бағалау әрекеттерін сыни тұрғыдан бағалауды қамтиды. Оқушыларға қатысты сыни тұрғыдан ойлау ақпарат пен идеяларды синтездеу қабілеті, ақпарат пен идеяның шынайылығы мен салыстырмалы түрде маңыздылығы туралы ойлана білу қабілеті, өзінің оқуына қатысты таңдау жасау және басқалардың идеяларына күмәнмен қарау қабілеті ретінде түсіндіріледі [1]. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулін сабаққа пайдалану барысында оқушының жүрегіне жол тауып, әр баланың пікірін тыңдап, үнсіз отыратын оқушылардың ашылып өз ойларын еркін айтатындарын байқауға болады. Мысалы: сабақ кезінде қолданатын әдіс-тәсілдер, оқушылардың сабаққа түгел қатысуы, сабаққа деген қызығушылықтары дәйек бола алады. Оқушылар өткен білімді топпен біріге талдай отырып, өз беттерімен жұмыс жасай алды, теориялық білімдерін практикада қолдана білді. Балаларды диалог пен дәйектеуге, талқылауға тарту белсенді жүргізілген жағдайда олардың оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болатынын дәлелдейтін зерттеулерде көбейе түседі. Қажетті дағдылармен және қасиеттермен қаруландыру-мұғалімдер үшін ынталандырушы күш болып табылады. (Wolfe and Alexander, 2008) [1] Оқыту оқушының бастапқы білімі мен дағдыларын назарға алып, оларды өрістетуді мақсат еткенде мәнді болды. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулі бұл жалпы сабақ беру кезінде топтық, жұптық жұмыстардың тапсырмаларды дұрыс толық орындауға мүмкіндік береді. Сабақты тек теориялық білімді меңгерту деп емес, оқушының көңіл күйіне де байланысты тапсырмалар беру арқылы қызықты өткізуге болатындығын, сонда ғана оқушының пәнге деген қызығушылығы артады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 2017ж.
2. Тренерге арналған нұсқаулық. III (негізгі) деңгей. III басылым. Астана, 2012.
3. Бардовскии Г.А. Жаңа оқу технологиясы Педагогика 1993ж. №5

ӘОЖ *377.112.4*

Жумадилова Р.К.
(Жамбыл облысы, Тараз қаласы, «Aisultan shcool» мектебі, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ: ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

***Аннотация*:**Бұл мақалада жасанды интеллекттің қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы рөлі қарастырылады. Жасанды интеллект технологияларының тіл үйрету мен әдеби талдаудағы артықшылықтары мен мүмкіндіктері талданады. Автоматтандырылған мәтіндік талдау, сөйлеуді тану, интерактивті оқыту құралдары және жасанды интеллект негізіндегі тілдік модельдердің қазақ тіліндегі білім беру үдерісіне ықпалы зерттеледі. Сонымен қатар, қазақ әдебиетін цифрландыру және оны жасанды интеллект арқылы оқыту әдістерінің болашағы қарастырылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, қазақ тілі, әдебиет, оқыту, цифрлық технологиялар, тіл үйрету, автоматтандырылған талдау, білім беру.

Инновация ұғымын қарастырғанда, ғалымдардың бұл терминге әртүрлі анықтамалар бергенін көреміз. Э.Роджерс инновацияны «нақты бір адамға жаңа болып табылатын идея» деп түсіндіреді, ал Майлс «инновация – арнайы жаңа өзгеріс» деп атап көрсетеді[1]. Демек, инновация – педагогикалық сөздік қорында орныққан және білім беру жүйесін жаңарту мен жетілдірудің маңызды элементі болып табылады.

Кейбір ғалымдар өз еңбектерінде инновацияны «өзгеріс» термині арқылы анықтайды. Қазіргі уақытта бұл ұғым білім беру теориясы мен практикасында кеңінен қолданылады. Алайда, ғылымда бұл терминнің бірыңғай және нақты анықтамасы әлі жоқ. Қолданыстағы анықтамалардың көпшілігі инновацияның терең мағынасын толық ашпайды.

Егер біз «инновация» ұғымын тек «білім беру жүйесіне инновация» ретінде қарастыратын болсақ, бұл оның мағынасын тарылтуы мүмкін. Алғаш рет «инновация» термині XIX ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеулерінде пайда болды және бір мәдениеттің элементтерін екіншісіне қарызға алуды білдірді. Бұл мән этнографияда әлі күнге дейін сақталып келеді. Латын тілінен аударғанда «инновация» сөзі «жаңа», «жаңарту», «жаңасын енгізу» дегенді білдіреді. С.Ожеговтың сөздігіне сәйкес, инновация – бұл бірінші рет жасалған, жақында пайда болған, бұрынғы, бұрын белгісіз инновацияны алмастыратын нәрсе.

Бүгінде «инновация» термині өндіріс, медицина, техника сияқты түрлі салаларда кеңінен қолданылып келеді. Бұл сөз «жаңа», «өзгеріс», «жаңашылдық» деген мағыналарды білдіреді, ал қазіргі заман да үздіксіз жаңару мен өзгеруді талап етеді.

Аталмыш әдістеме оқушының жеке қабілеттерін дамытуға, белсенділігін арттыруға және оқу материалдарын өз бетінше меңгеру арқылы танымдық қызығушылығын күшейтуге бағытталған. Оның негізгі ерекшеліктері мыналар:

- оқушының белсенді іс-әрекетін дамыту;
- оқыту мен үйрену үдерісінің үйлесімділігін қамтамасыз ету;
- білім алушының жеке қабілеттерін дамытуға қолдау көрсету;
- танымдық үдерістерге оқушының белсенді қатысуына жағдай жасау;
- түрлі көрнекілік құралдарын пайдалану арқылы сезімдік қабылдау мен эмоциялық әсерді күшейту [2, 11].

Бүгінде жасанды интеллект (ЖИ) мен инновациялық технологиялар қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда ерекше рөл атқаруда. ЖИ негізінде жасалған платформалар мен қосымшалар оқытушылар мен білім алушыларға жаңа мүмкіндіктер ұсынып, оқу үрдісін тиімді әрі қызықты етеді.

Жасанды интеллект арқылы қазақ тілін оқытудың артықшылықтары:

- Адаптивті оқыту – ЖИ білім алушының деңгейін бағалап, жеке оқыту жоспарын ұсынады.

- Дыбыстық және мәтіндік тану – ЖИ оқушылардың айтылымын тексеріп, грамматикалық қателерді анықтауға көмектеседі.

- Интерактивті контент – Қазақ тіліндегі мәтіндер мен әдеби шығармаларды талдау үшін ойын элементтері мен квесттерді қолдану.

- Тілді үйренуге арналған чат-боттар – Оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін арнайы диалогтық жүйелер.

- Автоматты бағалау жүйелері – Эссе, диктант, тесттерді тексеру үрдісін автоматтандыру.

Инновациялық технологиялардың қазақ әдебиетін оқытудағы рөлі:

1. Сандық кітапханалар мен мультимедиялық ресурстар – Қазақ әдебиеті классиктерінің шығармаларын электронды форматта оқуға мүмкіндік беру.

2. Виртуалды және толықтырылған шындық – Әдеби кейіпкерлер мен тарихи оқиғаларды визуализациялау.

3. Онлайн платформалар мен вебинарлар – Әдебиет сабақтарын қашықтан ұйымдастыру.

Жасанды интеллект (ЖИ) – әдетте адамдар орындайтын когнитивті тапсырмаларды шешуге бағытталған информатика саласы. Бұл сала оқыту, үлгі құру және үлгіні тану сияқты күрделі міндеттерді қамтиды. Қазіргі уақытта ұйымдар әртүрлі дереккөздерден үлкен көлемдегі ақпараттарды жинақтайды. Мұндай дереккөздерге смарт сенсорлар, бақылау жүйелері, жүйелік журналдар және пайдаланушылар жасаған мазмұн жатады. Жасанды интеллекттің негізгі мақсаты – алынған деректерден мағына шығарып, өздігінен үйренетін жүйелерді дамыту болып табылады.

ЖИ технологиясы жинақталған білімді қолданып, жаңа мәселелерді адам сияқты шешуге мүмкіндік береді. Мысалы, жасанды интеллект адамның сөйлеуін талдап, оған сәйкес жауап қайтара алады, түпнұсқа мәтіндер мен суреттер жасай алады, сондай-ақ нақты уақыттағы ақпараттар негізінде шешімдер қабылдай алады. Бұл технологияны медицина, қаржы, өндіріс, көлік және басқа да салаларда кеңінен қолдануға болады.

Жасанды интеллекттің басты ерекшелігі – оның алгоритмдер мен модельдер арқылы деректерді талдап, үйренуі және шешім қабылдау қабілеті. Сонымен қатар, ол табиғи тілде сөйлесу, суреттер мен мәтіндерді тану, болжау жасау сияқты күрделі тапсырмаларды орындай алады. Қазіргі таңда жасанды интеллект технологиялары бизнес процестерді оңтайландыруға, ғылыми зерттеулерді дамытуға және күнделікті өмірді жеңілдетуге үлкен үлес қосуда.

ЖИ-дің дамуымен бірге оның қоғамға тигізер әсері де артып келеді. Ол адамдардың жұмыс тәсілдерін өзгертумен қатар, жаңа мүмкіндіктер ашуға көмектеседі. Дегенмен, бұл технологияны этикалық және қауіпсіздік тұрғысынан жауапкершілікпен пайдалану маңызды.

Жасанды интеллект – болашақтың интеллектуалды технологиясы. Ол адамның интеллектуалды қабілеттерін кеңейтіп, көптеген салаларда инновациялық шешімдерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оның дамуы ғылым мен техниканың өркендеуіне айтарлықтай ықпал етіп, әлемнің интеллектуалды жүйелерге бейімделуін қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллектінің (ЖИ) негізгі түрлері:

Жасанды интеллект (ЖИ) – адам интеллектісін имитациялайтын технологиялар жиынтығы. Қазіргі таңда ЖИ-дің екі негізгі түрі бар:

1) Тар шеңберлі ЖИ – нақты бір міндеттерді орындауға бағытталған жүйелер. Мысалы, дауыстық көмекшілер (Siri, Google Assistant), бет-әлпетті тану жүйелері немесе медициналық диагностика құралдары.

2) Жалпы ЖИ – адамның интеллектуалды қабілеттерін толықтай имитациялай алатын жүйелер. Бұл бағыттағы зерттеулер жалғасуда, бірақ мұндай жасанды интеллект әлі толық дамымаған.

Жасанды интеллектінің қолдану салалары: ЖИ технологиялары әртүрлі салаларда кеңінен қолданылады, олардың қатарында медицина, білім беру, қаржы, көлік және тағы басқа салалар бар. Бұл технологиялар процестерді автоматтандыру арқылы адамдардың жұмысын жеңілдетіп, тиімділікті арттыруға көмектеседі.

Жасанды интеллектінің білім беру жүйесіндегі рөлі: Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект маңызды рөл атқарады. Әсіресе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ-ді қолдану оқушылардың білім деңгейін көтеруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және тілдік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. ЖИ-дің көмегімен білім беру үдерісі интерактивті және бейімделген түрде ұйымдастырылып, әр оқушының қажеттіліктеріне сай жеке оқыту тәсілдерін қолдануға болады.

Жасанды интеллектті білім беру жүйесінде пайдалану – болашақтың қажеттілігі. Бұл технологиялар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, жаңа білім алу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Соңғы жылдары жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында қарқынды түрде қолданыла бастады. Әсіресе, қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда бұл технология оқушылардың білім алуын жекелендіріп, оқу үдерісін тиімді әрі қызықты етуге мүмкіндік береді. ЖИ-дің оқу процесіне енгізілуінің негізгі артықшылықтары мен әдістеріне тоқталып өтейік.

Уақытты үнемдеу: ЖИ мұғалімдерге оқу процесін ұйымдастыруды жеңілдетіп, олардың уақытын үнемдеуге көмектеседі. Автоматтандырылған тестілеу жүйелері мен бағалау құралдары оқушылардың жетістіктерін жылдам бағалауға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімдерге оқыту сапасын жақсартуға және жеке оқушылармен жұмыс істеуге көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың үлгерімін бақылау: ЖИ оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын анықтап, олардың үлгерімі туралы деректерді жинай алады. Бұл ақпарат мұғалімдерге оқу үрдісін жақсартуға және оқушылардың білім алуын оңтайландыруға көмектеседі. Сондай-ақ, оқушылардың үлгерімін уақыт бойынша бақылауға болады, бұл оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Қазақ мәдениетімен байланыс: Қазақ тілі мен әдебиеті мәдени контекстпен тығыз байланысты. Жасанды интеллект Қазақстанның мәдени аспектілері, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері туралы қосымша ақпарат бере алады. Бұл оқушыларға материалды тереңірек түсінуге және ұлттық мұраны бағалауға көмектеседі.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті қолдану білім беру процесінің жаңа көкжиектерін ашады. ЖИ-дің көмегімен оқыту жекеленіп, күнделікті тапсырмалар автоматтандырылып, ресурстарға қолжетімділік кеңейеді. Бұл технологияны оқу үдерісіне енгізу оның тиімділігін арттырып қана қоймай, оны оқушылар үшін қызықты әрі мазмұнды етеді. Болашақта жасанды интеллекттің дамуы білім беру саласында үлкен өзгерістер әкелетіні сөзсіз. Сондықтан оның мүмкіндіктерін барынша пайдалану арқылы біз сапалы білім алуға қол жеткізе аламыз. Жасанды интеллект пен инновациялық технологияларды қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда пайдалану – заман талабы. Бұл тәсілдер оқушылардың тілді меңгеру деңгейін жақсартып қана қоймай, олардың қызығушылығын арттырады. Сондықтан педагогтер мен білім беру ұйымдары жаңа технологияларды оқу үрдісіне белсенді енгізуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Интернет жүйесі. www.mail.ru, www.google.ru, www.doklad.ru сайттары
2. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать. А.: 2009

ӘОЖ 378.1:37.013

Жуматаева Балжан Сайлаубековна
Бірлесу-Еңбек орта мектебі, Қазақстан,
Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы

ЗАМАНАУИ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Бұл мақалада заманауи оқыту әдістері (Жасанды интелект, LMS, CLT,VR т.б.) мен технологиялары қарастырылады. Олардың білім сапасын арттырудағы рөлі талқыланады. Инновациялық тәсілдердің тиімділігіне баға беріледі. Оқыту процесін жетілдіру жолдары ұсынылады. Мақала білім беру саласының мамандарына арналған.

Кілт сөздер: Заманауи оқыту, ағылшын тілі, технологиялар, коммуникация, жасанды интеллект, білім сапасы, оқыту әдістері, оқушылар.

Коммуникативті оқыту әдісі, тапсырмаға негізделген оқыту, аралас оқыту және дифференциалды оқыту әдістері жан-жақты сипатталып, олардың артықшылықтары көрсетілген. Сонымен қатар, оқу басқару жүйелері, мобильді қосымшалар, виртуалды шындық және жасанды интеллект секілді технологиялардың білім сапасына тигізетін әсері талданған. Мақаланың негізгі мақсаты – заманауи әдістер мен технологияларды қолдану арқылы ағылшын тілі білімін жетілдіру жолдарын ұсыну.

Қазіргі білім беру жүйесі ақпараттық және технологиялық дәуірдің талаптарына сай бейімделуде. Кез келген пәнді әртүрлі салаларда сұранысқа ие болатындай етіп оқыту керек, сондықтан оның сапалы оқытылуы жаһандық маңызға ие. Оқыту әдістерінің жаңаруы және заманауи технологияларды қолдану білім беру тиімділігін арттырып, оқушылардың білімге қызығушылығын оятады.

Бүгінгі білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ресурстары маңызды рөл атқарады. Ақпараттық технологиялар мен интернеттің дамуы білім беру саласында үлкен өзгерістерге әкеліп отыр. Цифрлық білім беру ресурстары — бұл оқу материалдарын цифрлық форматта ұсынатын, оқушылардың білімін арттыруға, шығармашылық ойлауды дамытуға және оқу үдерісін тиімді жүргізуге бағытталған құралдар мен платформалар. Бұл ресурстар оқу процесінде оқушыларды ізденуге, өз бетінше жұмыс істеуге ынталандырып, мұғалімдерге жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдану арқылы сабақтың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Оқушылардың цифрлық білімді меңгеру қажеттілігі

Қазіргі білім беру үдерісі тек дәстүрлі әдістермен шектелмей, цифрлық ресурстарды қолдану арқылы жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Оқушыларға цифрлық сауаттылықты меңгеру қажеттілігі күн санап артып келеді. Цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың ақпаратты іздеу, өңдеу және жүйелеу қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Осылайша, білім алушылар тек ағылшын тілін үйренумен шектелмей, ақпараттық технологиялар арқылы өз білімін кеңейтіп, білім беру үдерісін жетілдіре алады. Бұдан басқа, цифрлық ресурстар оқушыларға әр түрлі оқыту стиліне және өзіне тән қабілеттеріне сәйкес тапсырмалар мен жаттығулар ұсынуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде олардың білім деңгейін арттырады.

Заманауи оқыту әдістері

1. Коммуникативті оқыту әдісі (CLT)

Коммуникативті оқыту әдісі тіл үйренуді қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға бағыттайды. Бұл әдіс оқушыларды шынайы өмірдегі жағдайларда ағылшын тілін қолдануға үйретуге арналған. Мысалы қазақ тілі мен әдебиеті, орыс тілі, ағылшын тілі пәндеріне мынандай тәсілдер қолданылады:

Рөлдік ойындар: Оқушылар нақты өмірде кездесетін сценарийлерді ойнайды, мысалы, дүкенде сөйлесу немесе қонақүйде орын брондау.

Топтық пікірталастар: Берілген тақырып бойынша топ ішінде өз ойларын жеткізу арқылы тілдік дағдыларын дамытады.

Диалог құру: Шынайы қарым-қатынасқа ұқсас диалогтар арқылы оқушылардың тілдік сенімділігі артады.

Кесте 1. Коммуникативті әдістің артықшылықтары мен кемшіліктері:

Артықшылықтары	**Кемшіліктері**
Оқушылардың белсенділігі артады	Жеткілікті уақыт пен дайындық қажет
Тілдік кедергілерді жеңілдетеді	Кейбір оқушыларға қиын болуы мүмкін

2. Тапсырмаға негізделген оқыту (TBL)

Бұл әдіс оқушыларға ағылшын тілін белгілі бір тапсырмаларды орындау арқылы меңгеруге мүмкіндік береді.

Мысал тапсырмалар:

Мектептегі мәдениет апталығына жоба дайындау. Шетелдік қонақтарға арналған туристік маршрут құру. Проблемаларды шешу, мысалы, экологиялық жобаларды талқылау. Тапсырмалар оқушыларды сыни ойлауға және креативті шешімдер табуға ынталандырады, бұл тілді табиғи түрде меңгеруге ықпал етеді.

3. Аралас оқыту

Аралас оқыту дәстүрлі әдістер мен цифрлық технологияларды біріктіру арқылы білім беру процесін тиімді етеді.

Мысалы:

- Онлайн платформада грамматикалық жаттығулар орындау.
- Бейне сабақтарды көру арқылы тыңдалым дағдыларын дамыту.
- Форумдарда ағылшын тілінде пікір алмасу.

Кесте 2. Аралас оқытудың элементтері:

Дәстүрлі оқыту элементтері	Цифрлық оқыту элементтері
Сыныпта мұғалімнің түсіндіруі	Онлайн тестілер мен викториналар
Топтық жұмыс	Жеке мультимедиалық жаттығулар

4. Дифференциалды оқыту

Дифференциалды оқыту әр оқушының қабілеттерін ескере отырып, білім беру әдістерін бейімдеуді көздейді. Бұл тәсілде:

- Оқушыларға жеке тапсырмалар беріледі.
- Білім деңгейіне қарай ресурстар қолданылады.
- Бағалау критерийлері икемді түрде қолданылады.

Мысалы, сөздік қоры төмен оқушылар үшін жеңілдетілген мәтіндер, ал ілгері деңгейдегілерге күрделі тақырыптар ұсынылады.

Технологияларды қолдану

1. Оқу басқару жүйелері (LMS)

Moodle және Flipped Classroom сияқты платформалар мұғалімдерге сабақ материалдарын ұйымдастыруға және оқушылармен кері байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Бұл платформалар оқыту процесін тиімдірек етуге көмектеседі, мысалы:

Тапсырмаларды басқару: Мұғалімдер тапсырмаларды жүктеп, оқушылардың жұмысын онлайн бағалай алады.

Кері байланыс: Жеке немесе топтық пікір қалдыру арқылы оқушыларға бағыт-бағдар беру.

Жеке оқу траекториялары: Оқушылардың деңгейіне сәйкес оқу ресурстарын таңдау.

2. Мобильді қосымшалар

Duolingo сияқты қосымшалар оқушыларға күнделікті 5-10 минут бөліп, ағылшын тілін оқуға мүмкіндік береді. Бұл әдіс мобильділік пен қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар:

Геймификация: Қосымшалар ойын элементтерін қолдана отырып, оқуды қызықты етеді.

Жылдам нәтиже: Оқушылар қысқа уақытта нақты дағдыларды жетілдіре алады.

Қолжетімділік: Қосымшаларды кез келген жерде және уақытта қолдануға болады.

3. Виртуалды шындық (VR)

VR технологиялары оқушыларды шетелге барғандай әсер алуға көмектеседі. Мысалы:

Саяхат симуляциялары: Оқушылар шетелдегі көрнекті орындарда виртуалды саяхат жасайды.

Мәдени байланыстар: VR құралдары әртүрлі мәдениетпен танысып, шынайы қарым-қатынас жасауға

жағдай туғызады.

Практикалық тәжірибе: Мысалы, аэропорттағы сұхбаттасуды симуляциялау.

4. Жасанды интеллект (AI)

Жасанды интеллектті құралдар – Grammarly, DeepL және чат-боттар – оқушылардың грамматикалық қателерін түзетіп, мәтінді жетілдіруге көмектеседі. AI құралдарының қосымша артықшылықтары:

Жекелендірілген ұсыныстар: Әр оқушының деңгейіне сәйкес ұсыныстар береді.

Өзіндік оқыту: Оқушылар тапсырмаларды өз бетімен орындап, қателерін нақты түсіне алады.

Айтылым дағдыларын жақсарту: Жасанды интеллект платформалары оқушылардың айтылымын тексеріп, түзету енгізе алады.

Кесте 3. Технологиялардың оқытуға әсері:

Технология	Әсері
LMS	Оқуды ұйымдастыруды оңтайландырады
Мобильді қосымшалар	Тілдік дағдыларды нығайтады
VR	Мәдени тәжірибені байытады
AI	Жазу дағдыларын жетілдіреді

Заманауи оқыту әдістері мен технологиялары білім беру сапасын айтарлықтай жақсартады. Мұғалімдер заманауи құралдарды тиімді қолдану арқылы оқушыларды жаңа деңгейге көтере алады. Қиындықтарды жеңу үшін үздіксіз кәсіби даму қажет. Цифрлық ресурстарды жүйелі түрде қолдану оқу процесінің тиімділігін арттырып, заманауи білім беру талаптарына сай келетін оқу ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар мен ресурстар білім беру жүйесінде үздіксіз жаңару мен даму процесін қамтамасыз етеді. Оқушылар тек оқып қана қоймай, сандық технологиялар арқылы өз білімдерін тәжірибеде қолдануға мүмкіндік алады. Цифрлық құралдардың үздіксіз қолданылуы оқу ортасын жаңартып, оны заман талабына сай етеді, бұл өз кезегінде білім алушылардың тиімді білім алуына жағдай жасайды.

Осылайша, цифрлық білім беру ресурстарының ағылшын тілі пәнінде қолданылуы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытып, олардың оқу үдерісін жаңа деңгейге көтереді. Мұғалімдер мен оқушылар үшін цифрлық құралдар білім беру сапасын арттыруға және оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологияларды қолдану — бұл білім беру саласында маңызды өзгерістерге жол ашып, болашаққа бағытталған инновациялық білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Құдайбергенова, Р. Ә. (2016). Цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі. Қазақстанның білім беру жүйесі: мәселелері мен болашағы, 3(1), 72-78.

2.Мұхтарова, Г. Ж., & Әбдіхалықова, А. М. (2017). Цифрлық құралдар мен мультимедиялық ресурстардың білім беру жүйесіндегі рөлі. Жаңа ақпараттық технологиялар, 5(2), 34-40.

3.Аяған, Ә. С. (2020). Ағылшын тілін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану. Қазақстан педагогикасы, 1(3), 14-21.

4.Смағұлова, Г. Қ. (2018). Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың теориялық негіздері. Жоғары білімдегі инновациялар, 10(1), 88-95.

5.Жақыпбекова, Н. Т. (2019). Цифрлық білім беру ресурстарын ағылшын тілін оқытуда қолдану. Қазақ тілінде білім беру мәселелері, 2(4), 55-61.

ӘОЖ 811.512.1

С. СЕЙФУЛЛИННІҢ «ТІКЕНДІ ЖОЛ» («ТАР ЖОЛ, ТАЙҒАҚ КЕШУ»), РОМАНЫНДАҒЫ ТІЛДІҢ БЕЙНЕЛІ-МӘНЕРЛІ ҚҰРАЛДАРЫ

Жусанбаева Гулзат Бейсеновна

Жамбыл облысы Мойынқұм ауданы № 2 орта мектебі

Аннотация. Бұл мақаланың талдау пәні көркемдік троптардың – метафораның, метонимияның, эпитеттердің және Сәкен Сейфуллиннің «Тікенді жол» романындағы салыстырулардың жұмыс істеуі болып табылады. Зерттеу тақырыбы өзекті ғылыми ізденістерге сәйкес келеді, өйткені тілдік ерекшелігі, жазушының көркем сөзінің ерекшелігі-аз зерттелген сала. Экспрессивтілік құралдарының функциялары мен семантикалық ерекшеліктерін талдауды автор пайдаланылған бейнелі құралдардың семантикалық және құрылымдық арақатынасын құра отырып, жазушы шығармасының құрамына сәйкес жүргізеді. Жазушы қолданған метафоралар формальды-грамматикалық классификация тұрғысынан да талданады-сөз тіркесінің метафораланған мүшесінің грамматикалық байланысы бойынша. Автор метафоралық құрылымдардың стилистикалық бояуына да назар аударады.

Кілт сөздер: тілдің бейнелі-экспрессивті құралдары, метафора, метонимия, эпитет, салыстыру, метафора функциясы.

Сәкен Сейфуллиннің шығармалары қазақ әдебиеті мен қазақ мәдениетінде көрнекті болып табылады. Ақын, жазушы, драматург, «қазақ пролетарлық әдебиетінің жаршысы» [1], тарихшы, педагог – шығармашылық мұрасы баға жетпес, айрықша, айрықша қабілеттері бар адам.

Сәкен Сейфуллиннің қазақ халқының тарихи шежіресіндегі тұлғасы, поэтикалық және драмалық шығармалары, оның жаңашылдығы мен ұлттық әдебиеттегі рөлі-осы қырлардың барлығы ғалымдардың әртүрлі аспектілерде зерттеуі үшін өзекті [2-4].

Сәкен Сейфуллиннің шығармашылығы оның тарихи отанына ғана қызығушылық тудырмайды, өйткені оның өмірбаяны мен тағдыры орен - Бург өлкесімен тығыз байланысты.

Көрнекі-экспрессивті құралдар, атап айтқанда метафора мен метониум-отандық және шетелдік лингвистердің зерттеу нысаны. Метафора теориясы Ю.Д. Апресянның [5], Н.Д. Арутюнованың [6], А. Вежбицкаяның [7] еңбектерінде көрініс тапты. В. Н. Телия метафораның экспрессивті-бағалау функциясын қарастырады [8], Н.Д. Арутюнова көркем сөйлеудегі метафоралық трансферттердің функционалдық маңыздылығын атап көрсетеді [9].

Көркем мәтіндегі метафораның жұмыс істеу ерекшеліктерін зерттеу лингвометафорологияның өзекті бағытына жатады. Қазіргі зерттеушілер жеке авторлардың шығармалары тіліндегі метафора мен басқа да бейнелі құралдарды әлемнің авторлық көзқарасын бейнелейтін және «бейнеленген жаратылыстарға, кейіпкерлерге деген көзқарасын» білдіретін құрал ретінде қарастырады [10, 403 - бет].

Лингвистердің талдау материалы көбінесе поэтикалық шығармаларға айналады, ал проза назардың шетінде қалады. Сәкен Сейфуллин шығармаларының тілі аз зерттелген және оған заманауи үндеу қажет. Көптеген ғалымдар «Тікенді жолды» мемуарлық-тарихи роман деп атайды. Осы зерттеудің міндеттеріне роман – функцияларының тілдік ерекшеліктерін және жазушының көркем троптарды (метафора, метонимия, эпитеттер мен салыстырулар) пайдалану ерекшеліктерін талдау кіреді.

Автор өз романында өмірдің драмалық оқиғалары, Қазақстан даласында Кеңес өкіметінің орнауының қанды кезеңдері, қазақ халқының тарихындағы тағдырлы күндер туралы баяндайды және бұл жағдай шығарманың тілінде толық көрініс тапты. Сәкен Сейфуллиннің метафорасы түстердің сараңдығымен ерекшеленеді, бірақ ол өте сыйымды және қысқа. Сипатталған оқиғалардың лентасы оқырманды өзіне жетелейді, тек кейде бір минут келгенде, автор басын жасырын лақтырып, қоршаған табиғатқа, адамдарға, жануарларға ашкөздікпен қарап, бұл туралы Сараң, бірақ мәнерлі метафоралардың көмегімен айтады.

Бұл метафора, «шешен» құрал бола отырып, жазушы сипатталғанға деген көзқарасын, сезімдердің, азаптардың, эмоционалды тәжірибелер мен қайғылы күйзелістердің барлық спектрін жеткізуге, оқиғаларға баға беруге көмектеседі. Әңгіменің басында («Әупілдек») метафора жеңіл («ол ашық көлеңкеде жүреді»; «әуеннің толып кетуінде жалынды кеңестер естіледі»), эпитет - жарқын және қуаныштысыз («біздің астымыздағы жылқылар»; «нәзік көл қамысы»), салыстыру-өмірді растайтын тондарда («күн құйма сияқты алтын»; «алтын бұршақ күміс табақшаға себілгендей»), табиғатты бейнелейтін бейнелер ешқандай алаңдаушылық тудырмайды («жұлдызды аспан үнсіз»; «мазасыздықты сақтайтын тыныштық жер»; «қамыс сыбырлайды»).

«Шұбырада» әлі де болып жатқанның бәрі бейбіт өмір сезіміне толы: қос метафора жазғы маусымның сұлулығын және жұмыс күндерінің әдемілігін көрсетеді («жаздың басы - шалғындардың хош иісімен мас болған гүлденген уақыт – тамақтандырылған бұқалар майдан құтыла бастайды»; «жылу жұмсарды»; «ауыр жұмыстың жемісі»). Метонимиялық конструкциялар номинативті сипатқа

ие («көп дауысты ауыл тынышталғандай»; «атлас жарқырады, күміс ашық түсті»; «зал көтерілді» және т.б.). Кейіпкерлерді сипаттайтын эпитеттер («алаңсыз, ерікті бай»), салыстырулар («өріс, сәнді өрнегі бар үлкен кілемдермен жабылған сияқты»; «жақсы тамақтанған бұқалар сияқты ойнайды»; «шопандар, қара, күн сәулесінен»), бет-әлпет-жаратылыс («кішкентай өзен жүгіреді»; «жібектей Самал жүзді жағымды сипады») - автор пайдаланған барлық мәнерлі құралдар әлі күнге дейін қазақ даласының өмірін бояуға бағытталған. Мұнда, барлық жерде сияқты, сән-салтанат пен байлық билік етсін, ал кедей адам қорлыққа ұшырайды, бірақ бұл жерлерге әлі аяусыз соғыс келген жоқ.

Жағдай қызып, әдеттегі өмір салты бұзылған сайын, романның стилі мен тілдік құралдары өзгереді. Метафоралық құрылымдардың, салыстырулардың және эпитеттердің нақтылығы әсіресе өткір, олар тек табиғатты, өткір эпизодтарды немесе кез - келген жарқын кейіпкерді сипаттауға байланысты баяндау кенептерінде пайда болады.

Болып жатқан революциялық оқиғалар туралы тарауларға тоқталайық.

«Революцияның алғашқы жылдары». Метафоралар болып жатқан оқиғалардың қызу атмосферасын бейнелейді («адамдардың жүректері қанға боялған»; «біздің қазіргі жазасыздығымыз біздің жүрегімізге әсер етті»; «суық тыныштық орнады»; «мені тірі үшін ренжітті Галаутдиннің табандылығы»). С. Сейфуллиннің романында кеңейтілген метафоралар кеңінен ұсынылғанына назар аударайық («орыс революциясының соққыларының астында ескі ғимарат – құлдық пен құлдық жарылып жатыр»; «шайтандардың көзіне ұқсас, ұйықтап жатқан үйлердің қараңғы терезелері жарқырайды»; «газет ішінен тон киген сияқты»), және «өшірілгендер» («Жас қазақта» жұмыс қызу жүріп жатты). Автор әртүрлі стилистикалық бояулардың метафоралық конструкцияларын қолданады: ауызекі («жердің кіндігі»; «біздің шағымдарымыз желге түсті»; «эх, паровоз, паровоз, темір жаның!» және т. б.), кем дегенде – кітап («еуропалық империализмнің жыртқыштары»; «ашудың барлық ұшқыны революцияның күшті жалынына айналған кезде»; «Батыстың жұмысшылары мен сарбаздары қазірдің өзінде империализмнің бекіністеріне шабуыл жасай отырып, социализм туының астына жиналып жатыр»; «біздің баннерлерімізде біз әлемнің Езілген ұрпақтарына азат етеміз» және т. б.).

Автор лексикалық номинациялардың мағынасын метонимикалық аударуға белсенді түрде кіріседі («қала терең ұйықтап жатты», «бірақ Төралқа бұл Құдайдан Көз алмай отыр»; «рухани шендер қазақ халқына қолдау көрсетпеді»). Құбылыстарды сипаттау кезінде ерекше экспрессивтілік жарқын салыстырулармен жасалады («аспанда жеңіл циррус бұлттары, кейбір жерлерде, сәл күлімсірегендей»; «жиналғандар оның қымбат сөзіне ашкөздікпен назар аударады, әр сөзді шыбын - шіркейде ұстайды, өйткені аш ит тасталған сүйекті ұстайды»; «хазрет кенеттен былғары қақпағынан құтылған бүркіт сияқты бас аулауды көтерді»).

Ақмола түрмесінде қамауға алу туралы тарауда қыз туралы әннің үзіндісі – «қырғыз әйелінің (қазақтың) өзінің таңдаулысына шақыруы», онда әр жол метафоралық («қыз құдіретті дәрі болып көрінді»; «тілектер айраны»; «жанның дала қошқары» және т. б.).

«Тікенді жол» романының метафораларын сөз тіркесінің метафораланатын мүшесінің грамматикалық тиістілігі тұрғысынан қарастыра отырып, етістіктердің басым болуы туралы қорытынды жасауға болады («Байсейіт үмітпен жанды»; «адамның шынайы бет - бейнесі, оның шынайы табиғаты қиын сәттерде көрінеді»; «қатайған жүрек бірден жұмсарады»; «әр тұтқындаушының көзінің астына жасырылған азаптың көлеңкесі жоғалып кетті, үміт сәулелері көздерінде жанып кетті» және т. б.) және генитивті метафоралар («жаудың табандары»; «еркін қазақ даласының ұлы»; «ауыр жұмыстың жемістері»; «от жаңбырының астында»; «күннің қызыл дискісі» және т.б.), хабарланғанның семантикалық жүктемесін күшейтуге қызмет етеді.

Роман мәтініндегі метафоралық конструкциялар бағалауды орындайды («біздің кеудемізде тығыз түйінмен ашуланған»; «қиындық барлық жағынан қоршалған» және т. б.) және номинативті функциялар («түн біздің жолдасымызды жұтып қойды»; «қараңғы түн бәрін қараңғы тұңғиыққа алды түрме»; «вагондарда табыт бағанасы болды» және т. б.).

Көркем мәтіндегі Метафора дәстүрлі түрде метоникалық және салыстырмалы құрылымдармен тығыз байланысты және баяндаудың сыйымды бейнелі кенептерін жасайды. «Тікенді жол» романының мәтінінде метонимия мен салыстыруды қолдану ерекше. Кеңес өкіметінің орнауының қатал уақыты, соғысушы тараптардың соғысы, аштық, тұтқындаудың ауыртпалығы, адамгершілікке жатпайтын азап – мұның бәрі романның авторы басынан өткерген және бұл туралы әңгіме драмаға толы. Сонымен бірге, автор ащы оқиғаны үзіп, біздің назарымызды күн сайын түрмеден ұялып өткен бейтаныс қызға, жаңадан шыққан балапандарды алып жүретін қазға аударады және сезімдердің барлық ауқымын тек жарқын соқпақтар жеткізе алады, бұл бейнеленген құбылыстардың толықтығы мен оқиғалардың сенімділігін көрсетеді. Автор қолданған салыстырмалы конструкциялар егжей-тегжейлі сипатталған және сипаттаманы жандандырады («жылдам ой-ол бостандыққа шығып, зынданды артта қалдырып,

тұтқыннан шыққан сұңқар сияқты алысқа асығады»; «жібектей жазғы Самал бетін ақырын қопсытады»; «ағаштардың жапырақтары әлі жасыл, бірақ теректерде олар қарттың сұр басы сияқты ашық сарыға айналды»).

Көбінесе салыстырулар алдыңғы иллюстрациядағыдай кеңейтілген метафоралық деңгейде енгізіледі («Сарыарқа таулары көптеген қарттардың жүздеріне ұқсайды, терең әжімдермен кесілген қабағы бар беттерге ұқсайды»; «ал Ай-көк шатырдың қоймасына ілінген алтын тағам сияқты»; «барлығы биік аспанға дейін жағымды мас күйінде» және т.б.).

Автор қолданған салыстырмалы конструкциялар біз жеке құбылыстарды бір - бірімен салыстыратын және теңестіретін белгілер бойынша келесідей жіктедік. Ең үлкен топ-бұл объектіні тұрмыстық заттармен теңестіретін салыстырулар («кейде күмістен соғылған сияқты ақ қауырсынды бұлттар өтеді. Ал ай-көгілдір шатырдың қоймасына ілінген алтын тағам сияқты»; «күн, алтын құйма сияқты; алтын бұршақ күміс табақшаға себілгендей»; «жазғы Самал, жібектей, беттерін ақырын жыпылықтайды»; «қажет болған жағдайда, қолды сияқты сермеп, спикер ауаны кесіп өтті»; «біз ауаны құлмақ қымыз сияқты іштік» және т.б.). Екінші орында - объектіні адамдармен салыстыратын салыстырулар («Сарыарқа таулары көптеген қарттардың жүздеріне ұқсайды, терең әжімдермен кесілген қабағы бар жүздер»; «ағаштардың жапырақтары әлі жасыл, бірақ теректерде олар қазірдің өзінде қарттың сұр басы сияқты ашық сарыға айналды» және т. б.). Нысанды жануарлар мен құстармен теңестіретін салыстырмалы конструкциялар жиілігі («жиналған қазақтар шулы түрде қалықтайды»; «басқалары қызға қамқорлық жасау мүмкіндігін іздейді, жақсы тамақтанған бұқалар сияқты қыдырады»; «қатысушылар оның қымбат сөзіне ашкөздікпен назар аударады, әр сөзді шыбын - шіркейде ұстайды, аш ит сүйекті қалай ұстайды» және т.б.).

Романның ерекшелігі объектіні табиғат құбылыстарымен салыстыратын салыстыруларды қолданудың аздығына әкелді («аналардың мұңы – тұман»; «далаға Қара Оба шабуыл жасағандай»; «бұл ойлар мені қара бұлт сияқты қысып жіберді»).

Метонимиялық трансферт («ауыл шырт ұйықтап жатыр»; «бізді қуып жібергенде, бүкіл лагерь кездесуге шықты»; «қала әлі ұйықтап жатыр») әдетте метафорамен толықтырылады («соғыстан зардап шеккен Еуропа халықтары бізге бейбітшілік жасау үшін қолдарын созып жатыр»). Семантикалық сыйымдылық, толықтығы даралануға да тән («домбыра бір нәрсе туралы ойлағандай дірілдейді»; «күннің алтын дискісі Баянның иығына отырды»; «жұлдызды аспан үнсіз» және т.б.).

Роман мәтініндегі эпитеттер аз мөлшерде кездеседі («бұл әйгілі керемет бай»; «әңгіме өткір, салқын басталды»), жеткілікті - бірақ көбінесе эпитеттер, салыстырулар сияқты, метафоралық айналымға енеді: «қайғылы, жылап тұрған күй өзімен бірге алып кетеді, қайғылы тұтқыннан босатпайды» және т. б.).

Осылайша, Сәкен Сейфуллиннің «Тікенді жол» шығармасының тілдік ерекшелігін талдау романның эмоционалды көрінісі мен бейнелі қанықтылығы туралы айтуға мүмкіндік береді. С. Сейфуллин романының мәтінінде тілдің бейнелеу-экспрессивті құралдарының (метафора, метонимия, эпитеттер, салыстырулар) жұмыс істеуінің кейбір жалпы заңдылықтарын атап өтеміз «Тікенді жол». Роман мәтініндегі Метафора метониммен тығыз байланысты, кеңейтілген метафора салыстырмалы құрылымдар, бейнелер мен эпитеттер қатарын қамтиды. Мәтінде сезімдердің реңктері мен бейнеленген құбылыстардың сипатын білдіретін етістік және генитивті Метаформалар мен бейнелер жиілікте болады.

Сейфуллин метафорасының ең жарқын ерекшелігі-оның нақтылығы мен жылтырлығы. Көркем троптарды (метафоралар, метонимиялар, эпитеттер мен салыстырулар) контекстік шартталған қолдануда жазушының бейнелі құралдарды қолдану ерекшелігі. Метафора көркем мәтіннің бейнелі кеңістігін интеграциялау әдісі ретінде мәтіннің тілдік құрамының негізі, маңызды бөлігі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мұқанов С. Қазақ пролетарлық әдебиетінің Жаршысы. «Қазақ әдебиеті», 1996.
2. Мүсірепов Г. Бір рет және өмір бойы. Алматы, 1998.
3. Серебрякова Г. Сәкен Сейфуллин. Өткен жылдардағы саяхат. Мәскеу, «Кеңес жазушысы», 1995.
4. Кәкішев Т. Сәкен Сейфуллин. Эссе. Алматы, 1967.
5. Апресян Ю. Д. Таңдалған еңбектер. Лексикалық семантика. Мәскеу: орыс мәдениетінің тілдері мектебі, 1995.
6. Арутюнова Н. Д.Метафора және дискурс. Метафора теориясы: жинақ. Мәскеу: Прогресс,

1990: 5 – 32.
7. Вежбицкая А. В. Метафора теориясы. Мәскеу: Прогресс, 1990.
8. Телия В. Н. Метафора мағыналық өндіріс моделі және оның экспрессивті бағалау функциясы ретінде. Тіл мен мәтіндегі Метафора. Мәскеу, «Ғылым», 1988.
9. Арутюнова Н. Д. Тілдік метафора. Адамның тілі мен әлемі. Мәскеу, 1998: 346 – 370.

ӘОЖ 371.2

Исмаилова Шолпан Бахтияровна
Жуалы ауданының білім бөлімі,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің әдіскері
ismailovasolpan9@gmail.com

МЕКТЕПТІ ТИІМДІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы педагогикалық басқарудың маңыздылығы қарастырылады. Білім беру жүйесіндегі басқарудың әртүрлі деңгейлері мен олардың өзара байланысы сипатталады. Педагогикалық басқарудың әлеуметтік жүйедегі орны, оның құрылымдық ерекшеліктері мен мақсаттары талданады. Сонымен қатар, мектеп директорлары мен мұғалімдердің көшбасшылық рөлі және олардың кәсіби дамуға тигізетін ықпалы зерттеледі. Оқыту мен тәрбиелеу үдерісіндегі басқарудың тиімділігін арттыру жолдары, мұғалімдердің құзыреттілігін жетілдіру стратегиялары ұсынылады. Педагогикалық басқарудың негізгі міндеттері, оның басқа басқару түрлерінен айырмашылықтары көрсетіліп, мектепішілік басқарудың ерекшеліктері айқындалады.

Abstract. This article discusses the importance of pedagogical management in the Republic of Kazakhstan. It describes the different levels of management within the education system and their interrelations. The role of pedagogical management within the social system, its structural features, and objectives are analyzed. Additionally, the leadership roles of school principals and teachers, as well as their impact on professional development, are explored. The article proposes strategies for improving the effectiveness of educational and training processes and enhancing teachers' competencies. The key functions of pedagogical management, its differences from other types of management, and the specific features of intra-school administration are highlighted.

Тірек сөздер: педагогикалық басқару, білім беру, мектеп, мұғалім, көшбасшылық, оқу-тәрбие.
Key words: pedagogical management, education, school, teacher, leadership, learning process.

Қазақстан Республикасында беделді азаматты тәрбиелеу мәселесі ерекше мәнге ие. Педагогикалық басқару практикалық маңызды мәселе. Білім беру жүйесінде педагогикалық басқару мен басқарудың басқа түрлерінің үлес салмағы мен қатынасы әртүрлі. Министрлік, облыстық, аудан және қалалық білім беру басқармасы кешенді басқару жүйесінің арнайы құрылымын құрады, ведомстволық мекемелер мен адамдар қызметіне қажетті материалдық, ұйымдастырушылық, кадрлық және басқа да жағдайлар қамтамасыз етіледі. Педагогикалық басқаруда педагогикалық талаптар жүзеге асады. Педагогикалық басқаруға қызмет көрсету (мектептің материалдық базасы, құрал-жабдықтар, оқу-техникалық құралдары т.б.) маңызды. Білім беру жүйесіндегі басқару иерархиялық тұрғыдан: министрлік, облыстық, аудан, қалалық білім беру басқармалары болып жіктеледі. Оқу-тәрбие процесін тікелей басқару мектеп әкімшілігі деңгейінде және мұғалімнің қатысуымен жүзеге асады. Мектепті басқару теориясы (мектептану) ғылыми іс-әрекет пен практикалық іс-әрекеттен құралады.

Педагогика ғылымында мектепті басқару – өзекті мәселелердің бірі. Ол жайлы ғалым-педагог Н.Д. Хмель өзінің зерттеулерінде: «педагогикалық процесті басқару дегеніміз әлеуметтік жүйені басқару» – деп көрсеткен [1, 77]. Қазіргі заман мектебі – күрделі де кіріктірілген жүйе, ол оқушылардың, оларды оқытып, тәрбиелейтін мұғалімдердің, мектеп әкімшілігінің (директоры, оның оқу және тәрбие жұмысы бойынша орынбасарлары), оқу-тәрбиелік және қызмет көрсететін адамдардың іс-әрекетінен, мектеп алдында тұрған жалпы міндеттерді шешуге белгілі бір жағдай жасайтын материалдық базадан тұрады. Мектеп – мұғалімдер мен онда қызмет ететін адамдар ұжымы. Қазіргі мектепті өзара байланысы бар, ішкі құрылым және социуммен белгіленетін тұтас әлуметтік-педагогикалық жүйе ретінде қарастыру керек. Ол өзара тығыз байланысты екі жүйеден тұрады: басқарушы және басқарылушы. Мектеп басшылығы мен мұғалімдерден тұратын басқару жүйесі

жетекші ұйым.

Адамдар жеке істей алмайтын немесе жекелеп істеу тиімсіз болғанды жұмыла істеу үшін басқару қажеттігі туындайды. Басқару – қоғамның, оның кез-келген даму сатысындағы, ішкі өзіне тән қасиеті. Бұл қасиеттің жалпылық сипаты бар және ол қоғамның жүйелік табиғатынан, адамдардың қоғамдық, ұжымдық еңбегінен, еңбек пен өмір барысында қарым-қатынас жасау, өзінің материалдық және рухани өмірінің жемісімен алмасу қажеттігінен бастау алады.

Педагогикалық басқару әлеуметтік мақсатта жүзеге асады, ол адамдардың іс-әрекетін басқару мен олардың бірігуіне қатысты. Алайда, ол жалпы әлеуметтік басқарудан өзінің объектілерімен (оқушылар, мектептер, мектептен тыс мекемелер, халыққа білім беру бөлімшелері, т.б.), олардың заңдылықтарымен ерекшеленеді. Практикалық іс-әрекет ретіндегі педагогикалық басқару – оқушылардың оқуы мен тәрбиесін басқару. Педагогикалық басқару теориясы – мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар жүйесі, ұжымдар мен жеке адамдар жүзеге асыратын тәрбие мен оқыту процестерін басқару туралы білімдер. “Педагогикалық басқару” ұғымы “білім беруді басқару” ұғымынан кең, өйткені ол тәрбие мен оқытуды жүргізетін басқа мемлекеттік және қоғамдық құрылымдарда (отбасы, қоғамдық ұйымдар, мамандықты көтеру жүйесінің мекемелері, т.б.) қызмет етеді.

Педагогикалық басқарудың білім беру жүйесіндегі басты нысаны –жеткіншек жас ұрпақ. Оларды оқыту мен тәрбиелеуді басқару не тікелей (мұғалімдер, тәрбиешілер арқылы), не жанама – мемлекеттік қоғамдық ұйымдар арқылы жүргізіледі. Басқару субъектісінің қызметтер жиынтығын басшылық дейді. Білім беру мекемесін басқару іс-әрекетінің басқа мекемелер немесе өнеркәсіп орындарындағы басшылықтың жұмысынан едәуір айырмашылығы бар. Егер қаржы немесе әкімшілік әлемде олардың идеяларының орындаушыларға ұнайтын-ұнамайтынын ескермей, ұйғарыммен, жарлықпен қызмет етуге болатын болса, қоғамдық тәрбие беру әлемінде ашық айтылып, ашық қабылданған пікірден басқа идеяны жүзеге асырудың басқа амалы жоқ. Мектеп жұмысын басқару өндірістік және қоғамдық өмірдің басқа салаларын басқарудан айтарлықтай ерекше, өйткені мұнда күштерді орналастыру мен үйлестіру, байланыс пен өзара тәуелділік жүйесін жүзеге асырудан басқа, оқу-тәрбие үдерісінің барлық жақтарына бағытталған ұйымдастырушылық-педагогикалық ықпал ету мәселелері басты мәнге ие болады.

Білім беру жүйесінің белгілі бір ретпен жасалған (иерархиялық) құрылымының әрбір элементінде, министрлік болсын, облыстық, аудандық басқарушы ұйым (департаменттер, білім беру бөлімдері) немесе мектеп болсын, бәрінде, тек педагогикалық қана емес, басқарудың басқа да түрлері кездеседі, мысалы: әкімшілік, шаруашылық, құқықтық. Басқарудың барлық түрлері білім беру жүйесінің шеңберінде бір-бірімен байланысты, олардың бәрі жалпы тәрбиелік және білім беру міндеттерін шешуге бағытталған. Білім беруді басқаруды жіктегенде мынаны ескеру керек: басқару – адам іс-әрекетінің ең маңызды түрлерінің бірі. Бұл іс-әрекет қатал шектеу мен бөлуге көнбейді.

Мектепті басқару теориясының объектісі –оның барлық құрамды элементтерімен алынған процес. Практиканың объектісі – мектептің әртүрлі құрылымдық топтары (ұжым, сынып, жеке субъект). Практикалық басқару іс-әрекетінің құралдары – басқару әдістері. Басқарудағы ғылыми іс-әрекеттің құралдары – ғылымның нақты бір объектісін зерттеуде қолданылатын жолдар, тәсілдер, амалдар: мектептерді басқару бойынша білім беру мекемелерінің жұмыс тәжірибесін қортындылап талдау, ғылыми болжамдар жасау, оларды эксперименталды тексеру және т.б.

Білім беру жүйесіндегі немесе бөлек топтағы практикалық басқару іс-әрекетінің нәтижесі – тәжірибені көбейту, бұған оқу-тәрбие процесінің қорытындылары дәлел. Басқару теориясының нәтижесі – практикалық іс-әрекетте жүзеге асырылатын жаңа білімдер, заңдар, принциптер, ережелер, тұжырымдар.

Мектептегі практикалық басқару іс-әрекетінің бағыттары, құндылығы жағынан бірдей емес. Мектептің негізгі әлеуметтік міндеттеріне сәйкес, ол өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеу мен оқытуды жүзеге асырады, осыған байланысты, басқарудың барлық бағыттарының ішінде оқу-тәрбие жүйесін басқару бірінші орында болу керек. Педагогикалық басқару – педагогикалық ұжымда тәрбие мен оқытуды ұйымдастыру.

Мектеп басшысының көшбасшылығы арқылы ұжымдағы адам ресурстарын дамыту мазмұны төмендегі құрылымдардан тұрады: стратегия, адам ресурстарын басқарудың стратегиясын жасау; жүйелілік, адам ресурстарын басқарудың жүйесі: мақсаты, қызметі, құрылымы, тиімділігін бағалау; қызметкерлер,қызметкерлерді таңдау, бейімдеу, баға беру, дамыту, босату;ынталандыру, басқарушылардың қызметкерлерді ынталандыру мен мотивациясын арттырудағы біліктіліктері;ортақ құндылықтар, ұйымда корпоративтік мәдениет пен ортақ құндылықтарды қалыптастыру және оны басқару.

Көшбасшылық рөл атқаратын директорлар мектеп жағдайында педагогтардың кәсіби дамуына көңіл бөледі. Өйткені білім берудің нәтижеге бағытталған сипат алуы педагогтарға жаңа талаптар қояды. Оның жаңа ақпаратты оқушыға түсіндіруші, оқытушы ролінің орнына тьюторлық, менторлық тұрғыдағы білім алушыны мотивациялау, кеңес беру сияқты жаңа қарым-қатынас деңгейі қажет болады. Мұғалімнің кәсібилігі оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерімен қатар оның өз білімі мен ұстанымының, көзқарастарының жиынтығынан тұруға тиіс. Бүгінгі педагогты кәсіби біліктіліктің, өз-өзін дамытудың жаңа сатысына жеткізу үшін оларды дамыту жолдары түбегейлі өзгеруі тиіс. Әлемдік білім беру тәжірибесімен ендіріліп жатқан оқытудың жаңа тәсілдері мұғалімдердің кәсіби біліктілігін артыру жүйесінің де өзгеріп, педагогтардың де көшбасшылығын қалыптастыруға бағытталуда. Бұл педагогикалық әрекеттерді сапалы және түбегейлі өзгертуге, жаңа жобаларды белсенділікпен жүзеге асыруына мүмкіндік жасайды. Педагогтарды жаңа жобаларға қатысуы оларды ізденіске, өздерінің зерттеу жобаларын жүзеге асыруға, білім беру мазмұнын жаңартуға ықпал етеді [2, 96].

Директордың міндеттерінің бірі - мұғалімдерді арнайы оқытып отыру арқылы кәсіби құзыреттілігі мен инновациялық әлеуетін арттыру. Оқытудағы мұғалімнің ролі оқушыларға білім мен ақпаратты алудың жолдарын беру, ақпаратты түсіну мен тиімді пайдалануға үйрету, өзін бағалау, өз біліміндегі олқылықтар мен жетістіктерді білу және олармен жұмыс істеу негізінде атқарылады. Бұл жағдайда мұғалімнен білім алушыны мотивациялау, оған кеңес беру, бірлескен жұмыс сияқты жаңа қарымқатынас деңгейі талап етіледі. Мектеп директоры көшбасшы ретінде педагогтардың оқытуды жақсарту үшін төмендегі әрекеттерді орындай алуын қамтамасыз етеді:

1. оқушының жаңа сапаларын қалыптастырудағы өз миссиясын түсінуі және соған сай оқыту үдерісінде өзінің нені өзгертуі қажеттігін білуі;

2. оқыту мақсаты ретінде білім алушылардың құзіреттілікке негізделген күтілетін нәтижелерін белгілей алуы;

3. сабақты жоспарлау барысында педагогикалық әрекеттер мен қарымқатынастарды мақсатқа жетудің құралдары ретінде қарастыра білуі;

4. оқыту үдерісін ұйымдастыруда субъектаралық қарым-қатынас әрекеттерін тиімді пайдалана отырып, нәтижеге жету жолдарын анықтай алуы;

5. сабақ соңында алынған нәтижелердің мақсатқа сәйкестік деңгейін талдай білуі, олқылықтарын ескере отырып, одан әрі жетілдіру жолдарын таңдай алуы. Көшбасшылар субъектілер ретіндегі оқу-әрекеттік қарым-қатынасы өзіндік тұлғалық мүмкіндіктерін тануы арқылы өзін өзі дамытуға, жаңа әдістерді өз бетімен меңгеруге әсерін тигізеді. Бүгінгі көшбасшы бойында рефлексиялық және конструктивтік қабілеттері болуы аса маңызды. Рефлексиялық қабілет - тұлғаның өзін-өзі тани білу қабілеті, оған өзге адамды түсіне алу, жан-дүниесімен қабылдай алу мен өзге адамның көзқарасы тұрғысынан өзіне сыни қарай алу қабілеттері кіреді. Конструктивтік қабілет-жобалай, болжай, басқара алу арқылы өзгелерге ықпал ете алу қабілеті, оған өзге адамның әрекеттеріне, оның өз ықыласы мен ынтасы негізінде ықпал ету қабілеттері жатады. Бұл директордың жеке стилін құрап, өзара қарымқатынастық, педагогикалық әрекеттердің тиімділігіне ықпал етеді.

Мектеп директоры педагогтарды дамыту үшін жұмыс орнында мақсатты оқыту, тұлғалық дамыту тренингтері, өз әрекеттерін басқару қызметтерін ұйымдастырады. Ондай әрекеттер педагогтарды рефлексия жасаушы практик ретінде қарастыруға қарай бағыттап, педагогикалық ұжымды рефлексия жасаушы кәсіби мамандар қоғамдастығы ретінде өзгерте алады. Ұжымдағы адамдар тиісті міндеттерді орындау үшін бірге жұмыс жасауы керек, өйткені олар ішкі процестерді қозғалысқа келтіреді, сол арқылы адамдар өздері айналысып жатқан жұмысты жетілдірудегі жаңалықтарды, жоғары деңгейдегі жетістіктерге жетуді үйренеді.

Қорыта келе, білім алушылардың өзіндік дамуына ықпал ететін көшбасшы педагогтардың маңызы зор. Білім алушылардың нәтижелерін қамтамасыз ететін оқыту жүйесінде педагогтар тарапынан оның құрылымдары мен мазмұнын, әдістемесін қамтитын ұйымдастырушылық өзгерістер қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.Д. Хмель Теоретическое основы профессиональной подготовки учителя. Алматы, 1998

2. «Педагогикалық менеджмент» Ш.Х. Курманалина, С.М. Бахишева, Н.Н. Дәулеткалиева, Н.Ж. Архыматаева. Оқу құралы. – Астана 2018 ж.

УДК 8.81-13

Исхакова Гозаль Миршадиновна,
КГУ «Средняя школа № 4 отдела образования города Тараза
отдела образования акимата Жамбылской области»,
Учитель Русского языка и литературы,
Заместитель директора по учебной части

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПЛАТФОРМЫ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация. В статье рассматриваются интерактивные платформы, используемые в обучении русскому языку, их влияние на образовательный процесс, а также методические подходы к их интеграции. Анализируются преимущества и недостатки цифровых инструментов, приводятся примеры их эффективного применения в различных формах обучения — как в традиционном очном формате, так и в дистанционном или смешанном обучении. Особое внимание уделяется вопросам индивидуализации учебного процесса, развитию навыков самостоятельной работы учащихся и повышению их мотивации с помощью геймификации и интерактивных заданий. Рассматриваются также возможные риски и ограничения, связанные с использованием цифровых технологий, и предлагаются рекомендации по их оптимальному внедрению.

***Ключевые слова*:** интерактивные платформы, цифровые технологии, обучение русскому языку, геймификация, методические подходы, образовательные ресурсы

Современные технологии стремительно проникают в образовательный процесс, меняя традиционные методики преподавания. В условиях цифровизации особую значимость приобретают интерактивные платформы, которые позволяют не только автоматизировать процесс обучения, но и повысить мотивацию учащихся. Данный вопрос особенно актуален для преподавания русского языка, где важны практические навыки владения орфографией, пунктуацией, синтаксисом и стилем речи.

Использование цифровых образовательных ресурсов способствует индивидуализации учебного процесса, позволяя учащимся работать в удобном темпе и получать мгновенную обратную связь. Интерактивные тренажёры, онлайн-тесты и виртуальные классы обеспечивают не только проверку знаний, но и развитие аналитического мышления и творческих способностей. Кроме того, внедрение искусственного интеллекта в образовательные платформы помогает выявлять типичные ошибки и предлагать персонализированные рекомендации для их устранения [1].

Современные технологии также способствуют развитию коммуникативных навыков, предоставляя возможности для онлайн-дискуссий, написания эссе с автоматизированной проверкой и взаимодействия с преподавателями и сверстниками в виртуальном пространстве. Интерактивные курсы и адаптивные программы обучения позволяют учитывать уровень подготовки каждого ученика, тем самым создавая оптимальные условия для усвоения материала.

Таким образом, цифровые технологии играют ключевую роль в модернизации системы образования, в частности в преподавании русского языка. Они не только делают процесс обучения более эффективным и доступным, но и повышают интерес учащихся к предмету, мотивируя их к самостоятельному изучению и совершенствованию языковых навыков [2].

Основные интерактивные платформы:

1. Quizlet представляет собой платформу для изучения словарного запаса, грамматических структур и орфографии с помощью карточек, тестов и игровых элементов. Применение данного ресурса способствует эффективному запоминанию правил и терминов, а также позволяет ученикам самостоятельно регулировать темп обучения. Благодаря возможности создания персонализированных карточек и использования готовых материалов, Quizlet широко применяется как в классной, так и в дистанционной форме обучения.

Kahoot! является инструментом для создания интерактивных викторин, что делает процесс обучения увлекательным и соревновательным. Данная платформа активно используется для проверки знаний учащихся в игровой форме, повышая их мотивацию и вовлеченность в процесс изучения русского языка. Элементы геймификации, такие как рейтинги и таймеры, стимулируют учеников к быстрому мышлению и активному участию в занятиях.

Яндекс.Учебник предлагает автоматизированные задания по русскому языку для школьников, адаптированные к индивидуальным потребностям обучающихся. Система сама оценивает выполнение заданий, что позволяет педагогу экономить время и концентрироваться на анализе сложных тем и проблемных мест в знаниях учащихся. Кроме того, сервис предоставляет подробную статистику успеваемости, что помогает выстраивать эффективную стратегию обучения.

LearningApps позволяет создавать интерактивные упражнения, такие как кроссворды, сопоставления и тесты. Это делает возможным индивидуализацию обучения и повышение интереса учащихся к предмету, так как учителя могут разрабатывать задания с учетом уровня подготовки каждого ученика. Гибкость платформы позволяет адаптировать упражнения под различные темы и уровни сложности, что делает её полезной как для самостоятельной работы, так и для совместных занятий.

Padlet — это интерактивная доска, на которой можно размещать тексты, изображения, ссылки и комментарии. Используется для совместной работы, анализа текстов и проектной деятельности, обеспечивая удобный инструмент для организации коллективных обсуждений и творческих заданий. Padlet позволяет ученикам обмениваться мнениями, создавать совместные проекты и структурировать учебный материал, что особенно полезно при работе с сочинениями, анализом произведений и исследовательскими проектами.

Таким образом, использование интерактивных платформ в обучении русскому языку способствует повышению интереса учащихся, индивидуализации образовательного процесса и более эффективному усвоению знаний. Эти ресурсы помогают сделать процесс изучения языка разнообразным, доступным и удобным, а также развивают самостоятельность и цифровые компетенции обучающихся [3].

Методические подходы к внедрению интерактивных платформ. Для эффективного использования интерактивных платформ в обучении русскому языку необходимо комбинировать цифровые инструменты с традиционными методиками, создавая гармоничное сочетание современных технологий и классического подхода к преподаванию. Это позволяет не только сохранить фундаментальную основу языкового образования, но и значительно разнообразить учебный процесс, делая его более динамичным и интересным для учащихся.

Важно включать интерактивные задания в структуру урока, чтобы повысить вовлеченность учеников и сделать процесс освоения материала более наглядным и доступным. Использование мультимедийных элементов, онлайн-квестов, виртуальных лабораторий по языку и автоматизированных тестов способствует лучшему запоминанию правил орфографии, пунктуации и синтаксиса. Такой подход позволяет ученикам не просто изучать теорию, но и активно применять её на практике в различных форматах [4].

Необходимо учитывать индивидуальные особенности каждого ученика, предлагая персонализированные задания, адаптированные к их уровню знаний и темпу обучения. Современные интерактивные платформы обладают инструментами для отслеживания прогресса учащихся, анализа их типичных ошибок и формирования индивидуальных рекомендаций. Это особенно важно в обучении русскому языку, так как позволяет своевременно выявлять пробелы в знаниях и эффективно их устранять.

Дополнительной мотивацией для изучения сложных тем является использование игровых технологий, таких как образовательные викторины, квесты и симуляции, которые помогают превратить обучение в увлекательный процесс. Элементы геймификации, включая систему баллов, рейтингов и наград, делают учебную деятельность более интересной, стимулируя учащихся к самостоятельному освоению материала и повышению уровня

грамотности.

Таким образом, грамотное сочетание интерактивных платформ с традиционными методами, индивидуальный подход и использование игровых технологий позволяют сделать обучение русскому языку более эффективным, доступным и увлекательным, способствуя формированию у учащихся прочных знаний и уверенных навыков владения языком [5].

Таблица 1. Преимущества и недостатки использования платформ

Преимущества	Недостатки
Повышение мотивации и интереса к предмету	Необходимость наличия технического оборудования и интернет-соединения
Возможность автоматизированной проверки заданий	Возможное снижение качества усвоения материала при отсутствии контроля со стороны преподавателя
Доступность обучения в любое время и из любой точки	Сложность в адаптации некоторых учеников к цифровым инструментам
Развитие навыков самостоятельной работы	Риск информационной перегрузки
Индивидуализация учебного процесса	Необходимость обучения педагогов работе с платформами
Быстрая обратная связь и анализ ошибок	Проблемы с безопасностью данных и конфиденциальностью
Возможность использования мультимедийных материалов	Ограниченные возможности для развития живого общения
Развитие цифровых компетенций учащихся	Зависимость от стабильности работы платформы

Интерактивные платформы являются мощным инструментом в обучении русскому языку, способствующим повышению эффективности образовательного процесса. Однако их применение должно быть сбалансированным и сочетаться с традиционными методами обучения. Важно не только внедрять технологии, но и разрабатывать методические рекомендации по их эффективному использованию, учитывая возрастные особенности учащихся, уровень их подготовки и цели обучения [6].

Грамотное сочетание цифровых ресурсов с классическими методиками позволяет достигать наилучших результатов, сохраняя живое общение между преподавателем и учеником, а также обеспечивая развитие критического мышления и навыков работы с текстом. Интерактивные платформы способствуют индивидуализации процесса обучения, позволяя каждому ученику работать в своем темпе и получать мгновенную обратную связь. Однако необходимо учитывать, что избыточное использование цифровых инструментов без методического контроля может привести к поверхностному усвоению материала и снижению уровня самостоятельной работы учащихся.

Кроме того, важно обучать педагогов эффективному использованию интерактивных платформ, помогая им интегрировать современные технологии в образовательный процесс без потери качества преподавания. Разработка методических рекомендаций и обучение учителей

новым подходам к цифровому образованию позволят сделать использование платформ не просто модным трендом, а действительно полезным инструментом, способствующим всестороннему развитию учащихся [7].

Таким образом, интерактивные технологии открывают широкие возможности для совершенствования преподавания русского языка, однако их применение должно быть осмысленным и направленным на развитие ключевых языковых компетенций. Оптимальный баланс между традиционными и инновационными методами обучения, индивидуальный подход к ученикам и профессиональная подготовка педагогов станут залогом успешного внедрения цифровых инструментов в образовательный процесс.

Кроме того, важно учитывать, что цифровые технологии не могут полностью заменить живое взаимодействие между учеником и преподавателем, особенно в обучении языку, где коммуникативные навыки и глубокое понимание текстов играют ключевую роль. Интерактивные платформы должны служить не только средством автоматизации учебного процесса, но и инструментом, который помогает развивать самостоятельность, критическое мышление и способность анализировать языковые явления [8].

Современные образовательные технологии позволяют не только разнообразить подачу материала, но и адаптировать обучение под индивидуальные потребности каждого учащегося. Однако их эффективность во многом зависит от грамотного методического сопровождения, а также от уровня цифровой грамотности педагогов и учеников. Разработка комплексных программ, сочетающих традиционные методики и цифровые инструменты, поможет сделать процесс обучения русскому языку более интересным, доступным и результативным.

Таким образом, успешная интеграция интерактивных технологий в образовательный процесс требует продуманного подхода, который включает разработку методик их применения, подготовку преподавателей и создание условий для эффективного использования цифровых ресурсов. Только в этом случае цифровые инструменты смогут не просто дополнять обучение, но и действительно повышать его качество, способствуя формированию прочных знаний и умений, необходимых для владения русским языком на высоком уровне.

Список использованной литературы

1. Борисова И. В. Цифровые технологии в преподавании русского языка. — М.: Наука, 2022.
2. Иванов П. С. Интерактивные методики в образовании. — СПб.: Просвещение, 2021.
3. Сидорова Л. А. Геймификация в образовательном процессе. — Казань: Академия, 2020.
4. Кузнецова Е. М. Использование онлайн-платформ в обучении языку. — Новосибирск: Образование, 2019.
5. Петрова А. Н. Цифровая образовательная среда: вызовы и перспективы. — Екатеринбург: Университетская книга, 2021.
6. Смирнов Д. В. Мультимедийные технологии в школьном образовании. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2022.
7. Федорова Т. К. Современные подходы к обучению русскому языку с применением цифровых инструментов. — Нижний Новгород: Лингва, 2023.
8. Беляева О. Ю. Эффективные стратегии преподавания в цифровую эпоху. — Томск: Издательский дом «Педагогика», 2020.

ӘОЖ: 81-119

Кошенова Л.Ш.
(Учитель русского языка и литературы
средней школы №38 отдела образования города Тараз)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. *В статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в преподавании русского языка и литературы.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, образование, русский язык, литература, педагогика, технологии.*

Изучение русского языка и литературы играет важную роль в образовании, способствуя лучшему пониманию культуры и человеческого опыта. В условиях технологических изменений и перехода в цифровую эпоху ИИ значительно изменяет подходы к преподаванию. В статье рассматривается влияние ИИ на преподавание русского языка и литературы и его роль в улучшении качества образования. Традиционные методы преподавания, включающие заучивание и линейный анализ, могут ограничивать интерес учеников. ИИ предлагает новые подходы для интерактивного обучения и повышения вовлеченности учеников. Современные технологии, такие как адаптивные языковые упражнения и виртуальные дискуссии с ИИ, позволяют подстраивать образовательный процесс под потребности учащихся. ИИ-системы могут адаптировать задания, материалы и методы оценки, учитывая индивидуальные особенности каждого ученика, что делает процесс обучения более гибким и эффективным. Анализ литературных произведений с помощью ИИ открывает новые возможности для глубокого понимания текстов, позволяя выявлять повторяющиеся темы и культурные особенности разных исторических периодов. Это способствует развитию критического мышления и литературного анализа. Внедрение ИИ в образовательный процесс также включает использование мультимедийных ресурсов, таких как интерактивные книги, виртуальные экскурсии и языковые приложения, которые делают обучение более увлекательным и доступным. Возможности перевода, предоставляемые ИИ, устраняют языковые барьеры, открывая доступ к русской литературе для международной аудитории. Однако, несмотря на многочисленные преимущества ИИ, важно сохранить роль учителя в образовательном процессе. ИИ не может заменить эмоциональное и философское воздействие, которое преподаватель оказывает на восприятие литературы, а также его участие в организации дискуссий и развитии критического мышления.

Самый распространенный и знакомый из всех вариантов - визуализация изображений по текстовому запросу. Нейросеть на уроке? Да. На литературе? Да. И на уроках русского языка? Да. Почему? Потому что перед нами поколение нового формата. В наши школы пришло поколение осознанных детей. Да-да, не спешите спорить и возражать: осознанных! Это те дети, которые не просто задают вопросы, они ищут смыслы. Нас многое в них может раздражать, но я завидую им: это дети, которые ничего не боятся. Они смельчаки. Как реагировать педагогам? Я вижу лишь один путь: наша задача состоит в том, чтобы сделать что-то, чтобы именно так их воспринимать. Мы не имеем права коммуницировать с ними так, как это было 5, 10…30 лет назад. Нам нельзя бояться их вопросов. Нам запрещается задавать встречный вопрос о нарушении субординации. Нас не должно возмущать это «задавание вопросов». Но это позиция большинства учителей старшего поколения (простите, коллеги). С такой позицией трудно расставаться, но придется. Можно же просто «подыграть», сделать своим союзником, опередив «следующий неудобный вопрос». Хочется понять смысл? Давай разбираться вместе. В чем смысл того, что мы делаем из урока в урок? Нам все понятно. А им? Они в силу отсутствия жизненного опыта не могут этого оценить. Необходимо сближение поколений. Вызов принят: урок ведем на детской территории, теми средствами, которые у них в приоритете… Осознав новые вызовы и возможности времени, изучив интернет, мы понимаем, что искусственный интеллект нам способен помочь.

ТОП 15 лучших сервисов ИИ-инструментов в 2025 году

Учеба может быть проще и интереснее, если использовать современные ИИ-инструменты, созданные специально для студентов и школьников. Они помогут вам справиться с самыми

сложными заданиями, сэкономят время и позволят сосредоточиться на главном. Вот подборка лучших сервисов, которые сделают вашу учебу эффективной и комфортной:

1) Kampus – это настоящий универсальный помощник, который способен справиться практически с любыми задачами. С его помощью вы можете написать курсовую или реферат, подготовить индивидуальный проект, создать научную статью или даже решить сложные математические задачи, включая высшую математику. Кампус.ai предоставляет не только точные и структурированные ответы, но и помогает углубить понимание темы. Удобный интерфейс и широкий функционал делают его идеальным выбором для школьников и студентов любого уровня. Это инструмент, который станет вашим надежным спутником на всем пути обучения.

2) AiWriteArt – идеальный выбор для тех, кто работает с текстами. Этот сервис помогает создавать уникальные и креативные материалы, включая эссе, статьи, рекламные тексты и многое другое. Он поддерживает работу на нескольких языках, что делает его полезным не только для учебы, но и для творчества.

3) StudGPT – сервис, который специализируется на помощи в решении учебных задач и обработке текстовой информации. Он подходит для быстрого анализа данных, составления отчетов, написания текстов и решения практических заданий. Особенно полезен для студентов технических, экономических и естественнонаучных направлений.

4) RuGPT –русскоязычная нейросеть, способная генерировать тексты любой сложности. С ее помощью можно готовить статьи, рефераты, доклады, а также анализировать данные. Этот инструмент выделяется высокой точностью и удобством работы, что делает его популярным среди студентов и профессионалов.

Кроме того, можно использовать общие ИИ, которые подходят для самых разнообразных задач:

5) ChatGPT – универсальный чат-бот на базе GPT-4, который способен помочь в написании текстов, анализе данных, переводах и решении повседневных задач. Это отличный инструмент для учебы, работы и саморазвития.

6) Gemini – разработка от Google, которая объединяет мощность языковых моделей и функциональность инструментов анализа данных. Подходит для сложных научных и образовательных проектов.

7) DeepL – один из лучших переводчиков, который обеспечивает точные переводы на множество языков. Он полезен для подготовки текстов, написанных на иностранных языках, или при изучении новых языков.

Вот еще список сервисов, которые тоже можно рассмотреть. Однако стоит отметить, что некоторые из них находятся на стадии доработки, и их функциональность может быть ограничена. Возможно, вам потребуется немного больше времени, чтобы разобраться в их работе, а в некоторых случаях регистрация или связь с поддержкой может потребовать дополнительных усилий. Тем не менее, эти сервисы имеют потенциал для дальнейшего развития, и, возможно, в будущем они станут более удобными и функциональными.

8) GPT-Tools
9) GoGPT
10) ChadGPT
11) Study24
12) WordyBot
13) Neuro-Texter
14) HeyBro
15) AI.Mitup

Все эти сервисы предназначены для того, чтобы облегчить учебу, повысить вашу продуктивность и помочь сосредоточиться на главном. Особенно выделяется Kampus, который сочетает в себе универсальность, точность и удобство, предоставляя качественные решения даже для самых сложных задач. С таким инструментом вы сможете не только справляться с текущими заданиями, но и открывать новые горизонты в учебе и саморазвитии.

Кампус: инновационный подход в обучении русского языка и литературы

Образовательная платформа Кампус предлагает современные решения для изучения русского языка и литературы, используя возможности нейросетей. Эта система помогает ученикам и преподавателям эффективно взаимодействовать и достигать поставленных целей. Кампус делает акцент на практическом применении знаний, что особенно важно в сфере языкового обучения.

С помощью Кампуса можно не только улучшить навыки письма и чтения, но также глубже понять литературные произведения и их контекст. Платформа развивает критическое мышление и помогает ученикам лучше ориентироваться в сложных текстах.

Преимущества использования Кампус на уроках русского языка и литературы:

· Индивидуальные программы обучения.Кампус предлагает адаптивные курсы, которые подстраиваются под уровень знаний каждого ученика.

· Интерактивные задания.Платформа включает в себя разнообразные упражнения, способствующие вовлечению и усвоению материала.

· Анализ текстов.Нейросети Кампуса позволяют анализировать литературные произведения, выявляя их темы, мотивы и стилистические особенности.

· Обратная связь.Ученики получают мгновенные рекомендации и оценки, что способствует более быстрому обучению и исправлению ошибок.

· Доступ к ресурсам.Кампус предлагает обширную библиотеку материалов, что расширяет горизонты изучаемого материала.

· Индивидуальные программы обучения.Кампус предлагает адаптивные курсы, которые подстраиваются под уровень знаний каждого ученика.

· Интерактивные задания.Платформа включает в себя разнообразные упражнения, способствующие вовлечению и усвоению материала.

· Анализ текстов.Нейросети Кампуса позволяют анализировать литературные произведения, выявляя их темы, мотивы и стилистические особенности.

· Обратная связь.Ученики получают мгновенные рекомендации и оценки, что способствует более быстрому обучению и исправлению ошибок.

В заключение следует отметить, что использование ИИ в обучении русскому языку может иметь как преимущества, так и недостатки. Однако с учетом проблем ИИ разработчики должны уделить особое внимание качеству и точности алгоритмов, чтобы обеспечить эффективность его использования в практике.

Педагоги единодушно поддерживают внедрение искусственного интеллекта в образовании, но только в разумных масштабах. Русский язык – это всегда творчество, и искусственный интеллект призван разгрузить учителя, снять с его плеч бремя проверки тестов и сочинений и в то же время повысить объективность оценки. А вот с очным обучением всё сложнее – здесь машине всё ещё не угнаться за учителем.

Учитель – это творческая личность, искусственный интеллект – бездушный механизм. На уроках важен метод ”глаза в глаза” – детям, особенно на уроках литературы, нужны эмоции учителя.

Ещё одна точка зрения – дети пока сами не готовы к внедрению искусственного интеллекта как полноценной альтернативы педагогу.Учитель учит. Ученик учится. Если ученик способен учиться у искусственного интеллекта – почему нет? Всё зависит от того, какой результат мы хотим получить. На сегодня подавляющее большинство учеников не готовы к самостоятельному обучению без педагога. И в целом: учить и измерять результат обучения (не контролировать процесс с целью корректировки и помощи, а именно измерять результат) – это разные вещи. Страшно, что довольно скоро мы придём к тому, что некому будет обучить искусственный интеллект, и он тоже начнёт играть в телефоне.

Искусственный интеллект способен стать помощником учителя - без самого педагога даже великий и могучий искусственный интеллект перестает быть таковым, работая только вместе с учителем.

Список использованной литературы

1. Андасбаева, У. М. Расширение возможностей образования: повышение эффективности изучения русского языка и литературы в школах за счет интеграции искусственного интеллекта / У. М. Андасбаева. — Текс: непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 34 (481). — С. 143-145. — URL: (дата обращения:).
2. Громова, И. С. Искусственный интеллект как средство индивидуализации обучения русскому языку и литературе / И. С. Громова, А. А. Соколова // Российский научно-практический журнал учителя русского языка и литературы. - 2021. — Т. 31, № 2. — С. 45–52.
3. Иванова, Е. А. Использование искусственного интеллекта в образовании: современные тенденции и перспективы / Е. А. Иванова // Инновационные технологии в образовании. — 2021. — № 2 (34). — С. 75–81.
4. Петров, В. Н. Искусственный интеллект в современном образовании: преимущества и вызовы / В. Н. Петров, О. В. Смирнова // Вестник образования и науки. — 2022. — Т. 13, № 3. — С. 144–156.
5. Соколова, О. В. Применение технологий искусственного интеллекта в изучении русского языка и литературы в школе / О. В. Соколова, Е. Г. Павлова // Информатика и образование. — 2020. — № 5 (329). — С. 48–54.

УДК 37.09

Кабылбекова Фарида Амангельдиевна
Образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области КГУ "Гимназия №24" отдела

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ НА ОСНОВЕ ОБНОВЛЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ, ПЕДАГОГИЧЕСКИ ЭФФЕКТИВНЫЙ ПОВЫШЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ

Аннотация. Статья посвящена исследованию эффективных педагогических методов и приемов, направленных на повышение функциональной грамотности обучающихся в рамках обновленной образовательной программы. В статье рассматриваются ключевые подходы, способствующие развитию функциональной грамотности, такие как проектное обучение, проблемное обучение, использование информационно-коммуникационных технологий и междисциплинарных связей. Особое внимание уделено педагогическим стратегиям, направленным на развитие критического и творческого мышления, являющихся важным компонентом функциональной грамотности. В статье подчеркивается важность комплексного подхода, который включает как инновационные, так и традиционные педагогические методы для эффективного развития функциональной грамотности у обучающихся.

Ключевые слова: обновленная образовательная программа, функциональная грамотность, педагогические методы, проектное обучение, информационно-коммуникационные технологии.

Kabylbekova Farida Amangeldievna

(*KSU "Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region*")

BASED ON THE UPDATED EDUCATIONAL PROGRAM, PEDAGOGICALLY EFFECTIVE IMPROVING FUNCTIONAL LITERACY THROUGH METHODS AND TECHNIQUES

Abstract. The article is devoted to the study of effective pedagogical methods and techniques aimed at improving the functional literacy of students in the framework of the updated educational program. The article examines key approaches that contribute to the development of functional literacy, such as project-based learning, problem-based learning, the use of information and communication technologies and interdisciplinary connections. Special attention is paid to pedagogical strategies aimed at developing critical and creative thinking, which are an important component of functional literacy. The article highlights the importance of an integrated approach that includes both innovative and traditional pedagogical methods for the effective development of functional literacy among students.

Keywords: updated educational program, functional literacy, pedagogical methods, project-based learning, information and communication technologies.

Современная система образования сталкивается с необходимостью подготовки обучающихся, которые не только обладают знаниями, но и способны эффективно применять их в различных жизненных ситуациях. В этом контексте функциональная грамотность становится ключевым компонентом образования, так как она включает способность решать практические задачи, работать с информацией, критически осмыслять происходящее и применять полученные знания в реальной жизни. Введение обновленной образовательной программы направлено на создание условий для всестороннего развития обучающихся, включая повышение их функциональной грамотности.

Педагогические методы, применяемые в рамках обновленной программы, играют важную роль в формировании этих навыков. Проектное и проблемное обучение, использование информационно-коммуникационных технологий, а также междисциплинарный подход способствуют не только усвоению теоретического материала, но и развитию у обучающихся практических навыков, необходимых для успешной адаптации в постоянно меняющемся мире. Важнейшим аспектом становится развитие критического и творческого мышления, которое является неотъемлемой частью функциональной грамотности.

Современное образование ориентировано на подготовку обучающихся, способных эффективно применять знания для решения реальных задач, что является основой функциональной грамотности. В условиях обновленной образовательной программы особое внимание уделяется не только усвоению теоретических знаний, но и формированию практических навыков. Важно, чтобы обучающиеся могли не только извлекать информацию, но и применять её для решения проблем в реальной жизни. Для этого необходимы педагогически эффективные методы и приёмы, которые способствуют развитию критического и творческого мышления, навыков работы с информацией и решения проблем. [1]

Одним из ключевых методов для повышения функциональной грамотности является использование активных методов обучения. Они включают в себя дискуссии, групповые проекты и ролевые игры, которые позволяют обучающимся не только углубленно изучить предмет, но и развить навыки анализа, критического мышления, а также коммуникации и работы в команде. Например, дискуссии помогают анализировать информацию с разных точек зрения и вырабатывать собственные обоснованные мнения. Групповые проекты развивают навыки сотрудничества, поиска решений и эффективного взаимодействия, что является важным аспектом функциональной грамотности. Ролевые игры помогают моделировать

реальные ситуации, что позволяет обучающимся применять теоретические знания в практических условиях, развивая тем самым адаптивность и гибкость мышления.

Использование цифровых технологий также играет важную роль в развитии функциональной грамотности. Образовательные платформы, такие как Moodle и Google Classroom, предоставляют возможность для организации интерактивного обучения, где обучающиеся могут работать с материалами, получать задания и обратную связь в удобном для себя формате. Интерактивные приложения и онлайн-курсы помогают развивать навыки работы с различной информацией и онлайн-ресурсами, что является неотъемлемой частью функциональной грамотности. Мультимедийные ресурсы, такие как видеоматериалы, инфографика и подкасты, способствуют более глубокому восприятию учебного материала и развивают навыки работы с цифровыми технологиями. [2]

Проблемное обучение направлено на развитие у обучающихся способности решать реальные задачи, что способствует их интеграции знаний и развитию критического мышления. Работая с проблемными ситуациями, обучающиеся учат анализировать и оценивать различные варианты решений, а также разрабатывать стратегии для решения реальных жизненных задач. Применение кейс-метода в обучении также способствует развитию аналитических навыков и умений работать с реальными ситуациями, что способствует практическому применению знаний и умений.

Проектная деятельность является важным элементом для формирования функциональной грамотности, так как она ориентирована на решение конкретных задач, в которых необходимо использовать знания из разных областей. Проектная деятельность является важным инструментом в образовательном процессе, направленным на развитие функциональной грамотности. Этот подход способствует формированию у обучающихся целого ряда важных навыков, таких как самостоятельность, умение работать в команде, исследовательские способности, а также критическое и творческое мышление. Проектная деятельность предоставляет обучающимся возможность не только усвоить теоретический материал, но и применить его на практике, решая реальные задачи и создавая продукты, которые могут быть использованы в дальнейшем. Проектная работа всегда включает несколько этапов, каждый из которых имеет свою цель и важность. На первом этапе обучающиеся, как правило, определяют тему и цели проекта, анализируют проблемы и составляют план работы. Этот этап способствует развитию навыков планирования и организации работы. Важно, что обучающиеся учат работать с информацией, делать выбор среди множества источников, выделять главное и систематизировать данные. Это является важным аспектом функциональной грамотности, так как умение эффективно искать и использовать информацию становится необходимым в повседневной жизни и профессиональной деятельности. На следующем этапе обучающиеся начинают работать над проектом, применяя полученные знания на практике. Этот процесс включает в себя не только исследовательскую деятельность, но и творчество, поскольку многие проекты требуют нестандартного подхода и инновационных решений. Обучающиеся учат решать комплексные задачи, работать с различными методами и подходами, а также проявляют инициативу и самостоятельность в процессе поиска решений. Проектная деятельность помогает развить гибкость мышления, учит адаптироваться к изменениям, что особенно важно в условиях динамично меняющегося мира. Одним из главных преимуществ проектной деятельности является возможность работы в группе. Этот аспект способствует развитию коммуникативных навыков и учит работать в команде. Обучающиеся учат распределять обязанности, учитывать мнения других участников, вести переговоры и находить компромиссы. Это не только улучшает межличностные навыки, но и помогает развивать лидерские качества, так как в процессе проектной работы каждый участник может взять на себя роль лидера в определенной области. Кроме того, проектная деятельность способствует развитию критического мышления. Обучающиеся учат не только разрабатывать идеи и решения, но и оценивать их эффективность, выявлять возможные риски и сложности. Это позволяет развить способность к анализу, прогнозированию и оценке последствий принятия решений. [3]

Немаловажным аспектом является развитие критического и творческого мышления, поскольку именно эти навыки позволяют эффективно анализировать информацию, выявлять закономерности и находить нестандартные решения. Развитие критического и творческого мышления является неотъемлемой частью современного образовательного процесса и ключевым элементом формирования функциональной грамотности. В условиях информационного перегруза и постоянных изменений в мире важно не только обладать знаниями, но и уметь применять их в реальной жизни, решать нестандартные задачи, адаптироваться к новым условиям и находить инновационные решения. Критическое и творческое мышление становятся важнейшими навыками, которые помогают обучающимся эффективно взаимодействовать с информацией, делать обоснованные выводы и генерировать новые идеи.

Критическое мышление включает в себя способность анализировать информацию, выстраивать логичные рассуждения и выявлять скрытые предпосылки. Это необходимый навык, который позволяет обучающимся не просто воспринимать информацию как данное, но и осознанно подходить к её оценке. Умение оценивать достоверность источников, систематизировать данные и выстраивать аргументацию помогает принимать обоснованные решения и эффективно решать проблемы. Методы для развития критического мышления включают дискуссии, анализ кейс-методов, мозговые штурмы и работу с текстами, которые требуют выявления логических ошибок и проверки фактов. Эти подходы развивают способность анализировать и оценивать информацию, выстраивать логичные аргументы и формировать осознанную позицию по обсуждаемым вопросам. [4]

Творческое мышление, в свою очередь, направлено на способность генерировать новые идеи и нестандартные решения. Оно связано с гибкостью мышления и умением подходить к решению задач с необычных точек зрения. Творческое мышление позволяет выходить за рамки привычных схем, искать инновационные способы решения проблем и создавать новые концепции. Развитие этого навыка способствует развитию исследовательского подхода, помогает обучающимся не бояться ошибаться, искать различные пути решения и гибко реагировать на изменения.

Важно отметить, что критическое и творческое мышление тесно взаимосвязаны и дополняют друг друга. Критическое мышление помогает анализировать и отбирать лучшие идеи и решения, а творческое мышление открывает новые горизонты для этих решений. Вместе они создают эффективную стратегию для работы с информацией, решения проблем и разработки новых идей. Например, в процессе работы над проектами критическое мышление помогает оценить риски и возможные трудности, а творческое мышление способствует поиску инновационных и эффективных способов решения задач. [5] Таким образом, использование педагогически эффективных методов и приемов, таких как активные методы обучения, цифровые технологии, проблемное и проектное обучение, а также развитие критического и творческого мышления, способствует повышению функциональной грамотности обучающихся. Применение этих методов помогает не только усваивать знания, но и развивать практические навыки, необходимые для успешного решения реальных задач в жизни. Комплексный подход, включающий как инновационные методы, так и традиционные педагогические практики, является основой эффективного формирования функциональной грамотности в условиях обновленной образовательной программы.

В заключение можно отметить, что повышение функциональной грамотности является одной из ключевых задач современного образования, и обновленная образовательная программа служит важным инструментом в решении этой задачи. Педагогически эффективные методы и приемы, такие как проектное обучение, проблемные и активные методы, а также интеграция цифровых технологий, способствуют развитию у обучающихся навыков, которые необходимы для успешной адаптации в быстро меняющемся мире. Применение этих методов в образовательной практике помогает не только усваивать знания, но и развивать критическое и творческое мышление, умение анализировать информацию, решать практические задачи и работать в команде. Кроме того, обновленная образовательная

программа, направленная на повышение функциональной грамотности, позволяет интегрировать различные дисциплины и подходы, что способствует формированию целостного мировоззрения и системного мышления. [6]

Исходя из этого, успешная реализация обновленной образовательной программы требует комплексного подхода, сочетания инновационных методов с традиционными педагогическими подходами и учета современных требований к обучению. Повышение функциональной грамотности с помощью разнообразных методов и приемов способствует не только эффективному усвоению знаний, но и развитию ключевых компетенций, необходимых для успешной жизнедеятельности в современном обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ковалева Г.С. Функциональность проекта «Мониторинг формирования функциональной грамотности обучающихся» // Г.С. Ковалева, Н.И. Колачев // Отечественная и зарубежная педагогика. – 2023. – Т. 2. №1 (90). – С. 9–32.
2. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методологии и теории // Алматы, 2005. – 264 с.
3. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2011- 2020 годы.
4. Пидкасистый П.И. Педагогика // М., 1998. – 640 с.
5. Пакина Т.А. Развитие функциональной грамотности и формирование понятия «функциональная грамотность» в России // Т.А. Пакина // Вестник педагогических наук. – 2022. – №5. – С. 201–206. Е
6. Карамышева Т.В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. В вопросах и ответах // СПб.: Издательство «Союз», 2021. – 192 с.

УДК 821.181.1

Кайыпчаева Дамира Телькараевна
(*Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Жасөркен орта мектебі*)

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары қарастырылады. Функционалдық сауаттылық – оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдану қабілеті. Оны дамыту үшін коммуникативтік әдістер, шынайы өмірге негізделген тапсырмалар, цифрлық ресурстар мен жобалық жұмыстар қолданылуы керек. Сонымен қатар, пәнаралық байланыстарды орнату оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырады. Бұл тәсілдер ағылшын тілін меңгеруді жеңілдетіп, оқушылардың болашақтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Кілт сөздер: *тіл мәдениеті, тілдік норма, стиль, сауаттылық.*

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі оқушылардың тек академиялық білім алуына ғана емес, сонымен қатар олардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Функционалдық сауаттылық – бұл адамның алған білімін күнделікті өмірде, кәсіби қызметте және әлеуметтік қатынастарда тиімді қолдана білу қабілеті. Бұл дағды әлемдік еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Ағылшын тілі – халықаралық қарым-қатынастың, ғылым мен технологияның, мәдениет пен бизнестің тілі. Сондықтан ағылшын тілін үйретуде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру олардың шынайы өмірде тілдік дағдыларын еркін пайдалануына

мүмкіндік береді. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары қарастырылады.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз не?

Функционалдық сауаттылық – адамның алған білімін өмірлік жағдайларда тиімді пайдалану қабілеті. Бұл дағды бірнеше бағытты қамтиды:

Коммуникативтік сауаттылық – ақпаратты түсіну, өңдеу және дұрыс жеткізе білу қабілеті.

Ақпараттық сауаттылық – ақпаратты іздеу, талдау және сыни тұрғыдан бағалау қабілеті.

Математикалық сауаттылық – сандық ақпаратты түсіну және қолдану дағдылары.

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық – табиғи құбылыстарды түсіну және оларды күнделікті өмірде қолдану қабілеті.

Қаржылық сауаттылық – экономикалық шешімдер қабылдау және жеке қаржыны басқару қабілеті.

Ағылшын тілі сабақтарында бұл бағыттарды тиімді біріктіру оқушылардың тілдік дағдыларын дамытумен қатар, олардың өмірлік қажеттіліктерге бейімделуіне көмектеседі.

Ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері

1. Коммуникативтік дағдыларды дамыту

Ағылшын тілі – ең алдымен қарым-қатынас құралы. Сондықтан сабақ барысында оқушылардың сөйлесу, пікір алмасу, өз ойын жеткізу қабілетін дамыту маңызды. Ол үшін:

Диалогтық және рөлдік ойындар өткізу. Бұл оқушыларға өмірлік жағдайларда ағылшын тілін пайдалануды үйретеді (мысалы, дүкенде сауда жасау, әуежайда билет сатып алу, дәрігерге қаралу).

Дебаттар мен пікірталастар ұйымдастыру. Оқушыларға әртүрлі тақырыптар бойынша өз көзқарастарын қорғауға мүмкіндік беру олардың сыни ойлауын, аргумент келтіру қабілетін және сенімді сөйлеу дағдыларын дамытады.

2. Шынайы өмірге негізделген тапсырмалар

Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін оқушыларға нақты өмірде кездесетін жағдайларға негізделген тапсырмалар берілуі керек.

Жарнамаларды, газет-журнал мақалаларын талдау. Бұл оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытып, тілдік контексті жақсы түсінуге көмектеседі.

Құжаттар мен нұсқаулықтарды оқу (мысалы, саяхат нұсқаулығы, мәзір, рецепт, электрондық құрылғылардың қолдану нұсқаулығы).

Электронды хат жазу, резюме немесе өтініш жазу секілді тапсырмалар оқушыларға ағылшын тілін кәсіби ортада қолдануға дағдыландырады.

3. Мультимедиалық және цифрлық ресурстарды пайдалану

Қазіргі таңда технологияларды сабаққа енгізу – оқушылардың қызығушылығын арттырудың маңызды құралы.

Онлайн-платформалармен жұмыс істеу (BBC Learning English, Duolingo, Quizlet, Kahoot және т.б.).

TED Talks, YouTube видеолары арқылы оқушыларға ағылшын тіліндегі шынайы сөйлеу үлгілерін тыңдату.

Әлеуметтік желілердегі жазбаларды талдау және ағылшын тілінде пост жазу арқылы ақпараттық және коммуникативтік сауаттылықты арттыру.

4. Жобалық және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру

Жобалық жұмыстар оқушылардың өз бетінше ақпарат іздеуіне, оны талдап, өңдеуге және қорытынды жасауға көмектеседі.

"Менің арманымдағы мамандық", "Менің болашақ университетім", "Менің қаламдағы туристік орындар" сияқты жобалар оқушыларға өз зерттеуін ағылшын тілінде жүргізуге мүмкіндік береді.

Топтық жобалар арқылы оқушылар бір-бірімен ынтымақтастықта жұмыс істеп, тілдік дағдыларын дамытады.

5. Шет тілін үйренудегі пәнаралық байланыс

Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін ағылшын тілін басқа пәндермен байланыстыра оқыту тиімді.

Математикамен байланыс: Сандық деректермен жұмыс жасау (диаграммалар, пайыздар, статистика).

Географиямен байланыс: Әртүрлі елдердің мәдениеті мен карталарын зерттеу.

Тарихпен байланыс: Ағылшын тілді елдердің тарихы туралы жобалар жасау.

Функционалдық сауаттылықты бағалау және тиімділігін өлшеу

Ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуда бағалау жүйесі маңызды рөл атқарады. Оқушылардың алған білімін өмірде қолдана білуін бағалау үшін дәстүрлі тесттерден бөлек, шынайы өмірге негізделген бағалау әдістерін қолдану қажет.

Бағалау әдістері:

1. Құзыреттілікке негізделген тапсырмалар:

Оқушылардан шынайы өмірге қатысты эссе, хат немесе есеп жазуды талап ету.

Рөлдік ойындар арқылы түрлі жағдаяттарда өз білімін қолдану қабілетін тексеру.

2. Портфолио жинақтау:

Оқушылардың жазбаша және ауызша жұмыстарын жинақтап, олардың даму динамикасын бақылау.

Жобалық жұмыстар мен шығармашылық тапсырмаларды портфолиоға енгізу.

3. Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау:

Оқушылардың өз жұмысына сыни көзқараспен қарауын дамыту үшін өзін-өзі бағалау парақтарын қолдану.

Топтық жұмыстар кезінде бір-бірінің жетістіктерін бағалауға мүмкіндік беру.

4. Шынайы өмірлік жағдаяттарда тестілеу:

Оқушыларға ағылшын тілінде ақпарат іздеу, сұхбат жүргізу немесе нұсқаулықтарды түсіну секілді практикалық тапсырмалар беру.

Ағылшын тілінде презентация жасау немесе белгілі бір тақырып бойынша баяндама дайындау.

Нәтижені өлшеу критерийлері:

Функционалдық сауаттылықты бағалаудың маңызы

Дәстүрлі тестілер оқушылардың тек теориялық білімін өлшейді, ал функционалдық сауаттылықты дамыту үшін бағалау жүйесі өмірлік жағдайларда тілді қалай қолдана алатынын тексеруі керек. Бұл тәсіл оқушыларға ағылшын тілін тек пән ретінде емес, шынайы қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Функционалдық сауаттылық – қазіргі заманғы білім берудің маңызды аспектісі. Ағылшын тілі сабақтарында бұл дағдыны дамыту оқушылардың тілдік құзыреттілігін ғана емес, сонымен қатар олардың өмірге бейімделу қабілетін арттырады.

Оқытудың инновациялық әдістерін қолдану, шынайы өмірге негізделген тапсырмалар беру, цифрлық технологияларды пайдалану және пәнаралық байланысты орнату арқылы мұғалімдер оқушылардың функционалдық сауаттылығын тиімді дамыта алады. Бұл – оқушылардың тек емтихандарда емес, өмірде де ағылшын тілін еркін қолдануына үлкен мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі. "Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы" – Нұр-Сұлтан, 2019.

2. OECD. "PISA 2021 Assessment and Analytical Framework" – Paris: OECD Publishing, 2021.

3. Harmer, J. "The Practice of English Language Teaching" – Pearson Education, 2007.

4. Дәулетқұлова, Ш. "Шет тілін оқытудағы инновациялық әдістер" – Абай атындағы ҚазҰПУ, 2018.

5. ҚР БҒМ. "Функционалдық сауаттылықты дамыту бойынша әдістемелік нұсқаулар" – Нұр-Сұлтан, 2022

УДК 811.161.1

Калтаева Карлыгаш Копашкызы
(*Жамбылский район, средняя школа Айшабибі*
Учитель русского языка и литературы)

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСКИХ КЛАССАХ

Аннотация

Одним из главных факторов развития современного общества является системное, всестороннее образование и формирование личности учащегося. В школе мы должны воспитывать поколение, которое не только дает образование, но и прививает человеческие ценности.

Ключевые слова: русский язык, класс, преподавания, методика

В школах с русским языком обучения учащемуся овладевают коммуникативными навыками и умениями, учат языку, чтобы он мог донести свою мысль до кого-то другого. Учитель сам, не овладев новыми технологиями, не может научить ученика языку. В современных школах урок реализуется через реализацию новой технологии, правильное использование ее элементов в обучении русскому языку. Мастерство учителя заключается в понимании ученика, в духовном общении с ним. Показать русский язык с высоты, научить русскому языку детей других национальностей-главная проблема. Красивая, красивая речь русского народа читается представителями других национальностей, чистая речь-дань уважения русскому языку. Русский язык должен помогать молодым людям в завтрашнем дне, когда они вовлекаются в жизнь. Основная цель формирования социального ранга учителя русского языка-творческая работа, умение показать результат своих знаний и умений.

Обучения русскому языку в казахских школах:

- практическая цель-обогащение словарного запаса учащихся, обучение правильной русской разговорной речи, грамотному письму, обучение общению друг с другом, краткому изложению прочитанного, увиденного, услышанного;

- Образовательная цель-дать учащимся представление о быте, культуре, языке русского народа через изучение русского языка как предмета;

- Воспитательная цель-дать возможность воспитывать учащихся в гражданском, нравственном духе через знакомство с русским языком.

Изучив русский язык, учащиеся могут понять русский разговорный язык и понять, что они видят на русском языке, сказать и написать его.

Урок-основная форма учебно-воспитательной работы в школе. Добиться успеха можно только путем умелой организации. Наряду с глубоким знанием учеников, задача учителя – формировать высокие моральные качества.Каждый учитель должен усложнить урок техническим оборудованием, наглядностью с целью повышения интереса учащихся.

Цель, которая была поставлена – обогащать словарный запас детей, совершенствовать навыки логического мышления и, как следствие, привыкать использовать то, что они узнали, в своей повседневной жизни. Одним из актуальных вопросов является повышение активности учащихся в ходе высокодинамичного общественного развития и широкого информационного потока и обучение их способности решать важные жизненные проблемы ,служить себе. Самостоятельная учебная работа учащихся-это прием, который дает высокие результаты в учебно-воспитательном процессе. Исследовательская деятельность учащихся считается единственным способом повышения качества личности и способности к развитию.

Особенностью технологии проектирования является то, что вместо учебного пособия используется большое количество исследовательских материалов.

Проектное обучение-самостоятельная творческая деятельность учащихся. Это-реализация проекта, ход выполнения, поиск информации, подведение итогов, анализ собранного материала. Цель проектного обучения-повышение деловых способностей учащихся в стенах школы.

Какова функция учителя в этой работе?

- Выбрать подходящую тему;
- Разбиение темы на подзаголовки;
- Выбор темы с детьми;
- Предоставление учащимся;
- Участие в обсуждении темы;
- Организация учащихся;
- Предоставить необходимую литературу.

А какая работа у школьников?

- Определение основных целей и задач работы;
- Организация поиска пути решения;
- Правильная доставка результата работы.

Проектная работа требует от учащихся творчества.Этот тип работы может проводиться в классе как отдельный ученик, пара или группа. На своих занятиях я часто организую групповую работу, так как работа в группе ведет детей к интеллектуальной, творческой, коммуникативной деятельности.

Технология проектного обучения-это развитие идеи проблемного обучения, повышение активности учащихся в общении, речи, достижение, повышение самостоятельности выполняемой работы. При работе над проектом дети собирают информацию, используют данные из различных научных и литературных исследований (письма, прессы, книги).При защите проекта используется пленка, слайд.

Развитие речи учащихся в школах с русским языком обучения может осуществляться по двум направлениям: произношение и письмо. В обучении русскому языку представителей других национальностей приоритетной является работа по развитию языка через устное произношение. Однако, когда наш язык приобретает государственный статус, расширяется сфера применения русского языка в повседневной жизни, офисной работе, производстве и хозяйстве, во всех областях науки, делопроизводство ведется по-русски, я не думаю, что в государственном языке недостаточно только разговорной речи. Наряду с разговорной речью все большее значение приобретает умение грамотно писать. Дети должны уметь выражать свои мысли как письменно, так и грамотно, на художественном языке. Я считаю, что в достижении этого результата должна быть проведена работа по развитию письменной речи.Это:

- Работа над звучанием слов;
- Работа со свободными, устойчивыми фразами;
- Работа над предложением;
- Работа по языковой культуре;
- Работа по стилистике;
- Работа над разговорной речью.

Мы должны разнообразить наши уроки, заинтересовать наших детей своим языком и приобщить их к изучению русского языка. Чтобы школьник правильно передал свою мысль по-русски, необходимо хорошо усвоить способы соединения слов между собой и составления предложения в порядке расположения слов в предложении. Главная задача для учителя-повышение интереса ученика, создание условий для его развития, развитие речи

При работе с текстом:

- определить прилагательные слов, выделенных жирным шрифтом;
- Найди синонимы, омонимы, антонимы;

- Набрать Основные, производные слова;
- Угадай слова, связанные с новой темой;
- Составить сложноподчиненное предложение из простых предложений;
- Составить простое предложение из сложноподчиненных предложений;
- Произнесите ввод текста;
- Составить предложение с подчеркнутыми словами;
- Проанализируйте отмеченное предложение;
- Заменить слово на слово, фразу;
- Напишите примеры определенных классов слов и т. д. задания можно выполнять.

Определение методов и приемов преподавания предмета русский язык-предполагает повышение его до уровня обязательного языка, совершенствование мышления и познавательных способностей учащегося. «Чтобы выучить механизм любого языка, необходимо знать две ситуации: одна – как построена система этого языка, а другая-как овладеть ею на практике. Следовательно, в процессе построения русского языка и его практического овладения эффективно организовать постепенный коммуникативный подход». Основная задача современной системы знаний-направить, обосновать формирование нравственных качеств внутренней души человека, личности.

Применение различных технологий на пути обучения в школах-требование времени. Каждая педагогическая технология отличается своими методическими подходами. Одним из эффективных методов, используемых при овладении русским языком, является уровневое обучение. Учитывая, что русский язык, преподаваемый в казахоязычных школах, является одной из главных ценностей нации, говорящей на этом языке, содержание образования по предмету должно соответствовать современным общественным социальным запросам. Овладение детьми лексико-грамматическим минимумом и четыре вида речевой деятельности (аудирование, чтение, письмо, беседа) осуществляются по модульной системе. В каждом модуле используются лексические задания, грамматические задания, текст по теме, лексико-грамматические виды работ по тексту, тестовые задания для проверки результата по каждой теме, познавательные вопросы.

В настоящее время всестороннее применение новых технологий в русскоязычном обучении на уроках-один из эффективных путей нового обучения.К одному из таких новых путей можно отнести обучение компьютерному языку на современном уроке. В процессе использования компьютера учитель повышает интерес ученика к изучению языка, ведет к работе с поисковой и творческой точки зрения. Учитель будет просто наблюдателем во время такого урока. Один из видов работы, который используется для того,чтобы довести детей до такой степени, что они могут говорить по – русски, объяснять свои мысли другому, понимать чужую речь, - это игра. Интеллектуальная ,грамматическая и дидактическая игра, наряду с повышением эффективности, качества урока, развивает у ученика учебную активность, способность к творческому мышлению.

Игра-основной вид деятельности ученика. Через игру он овладевает общественным опытом, формирует свои психологические особенности. Игровые упражнения и их различные тематические варианты, используемые с целью повторения, закрепления новых слов, не только увеличивают словарный запас учащихся, но и оживляют слово.

Мы прекрасно знаем, что расправа с негативными качествами и суровыми поступками среди молодежи-следствие того, что мы оторвались от народного воспитания. Воспитание национального самосознания и обогащение национального мировоззрения поколений-основные задачи преподавания учебных дисциплин. Жизнь и общество должны воспитывать молодое поколение в любви к своему народу, стране, земле, литературному и культурному наследию, патриотизму, проявлять традиции, мудрость,быт нашего народа.К. Ушинский говорил: «вне практики народного воспитания нет ни педагогики, ни педагога».

Основная цель учебно-воспитательного процесса школы направлена на то, чтобы выпускники школы свободно владели русским языком, а не другими языками, воспитывали русскоязычного патриота, поликультурную личность, уважали язык, культуру других

народов.

Список использованных литература:

1.Леонов С. А. Развитие устной речи учащихся на уроках литературы. Москва, 1998.

2.Качурин М. Г. Организация деятельности учащихся на уроках литературы. Москва, 1982.

3. Мухамбетжанова С. Т., Жартынова Ж. А. Методы и приемы работы с интерактивным оборудованием. Алматы, 2008.

ӘОЖ: 81-139

Кенесариева Г.Б.

(Тараз қаласы білім бөлімінің №49 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аннотация. *Мақалада оқушылардын ауызекі сөйлеу икемділіктері мен дағдыларын қалыптастыру барысындағы әдістемелік әдебиеттерді талдап, ғылыми негіздерін белгілеп, ауызша сөйлеу әрекеттін дамыту, сондай-ақ, ауызекі сөйлеу тілін дамытудың ғылыми-теориялық негіздерін анықтау; тілді игеру жұмысының мазмұнын, көлемін және онын жүйесін қатысымдық әрекет негізінде белгілеу; сөйлеу тілін дамытудың әдістемесін жасау көзделеді.*

Кілт сөздер: *Тілдік норма, тіл мәдениеті, стиль, ауызша сөйлеу дағдылары, жазбаша сөйлеу,*

Өскелең ұрпақтың тілді дұрыс пайдалануы, оның сөздік қорына тікелей байланысты екенін білеміз. Балалар білім негіздерін бастауыштан алады. Сондықтан мектептерде тілді оқыту жұмыстарына ерекше көңіл бөлінеді. Тіл арқылы балаға барлық ғылым негіздері үйретіледі. Тілді оқыту бала алғаш мектепке келген кезден бастап жүргізіледі.

Н. Уәлиев: «Тіл мәдениеті дегеніміз – сөйлеудегі, жазудағы сыпайылық, ізеттілік қана емес, сонымен қатар айқын ойлылық, сөзді дәл айыру шеберлігі, сөйлеу өнеріне шыныққандық», - дейді. Жалпы, әдебиеттік оқу сабағы арқылы жазу мен сөйлеу мәдениетінің алғы шарты қаланады.

Қоғамдағы адамдардың бәрінің сөйлеу дағдысын, тіл жұмсау мәдениетін бір өлшеммен өлшеуге бір үлгімен пішуге болмайды. Тілді қоғамдық құбылыс ретінде пайдаланушы қоғам мүшелерінің ақыл-ой парасаты, білімі, мәдениеті өнер-ғылымға қанықтығы, іс-әрекеті біркелкі емес. Оның үстіне олардың туып-өскен ортасы, тілдік дағдысы бірдей емес. Сол сияқты қоғам мүшелерінің сөйлеу, жазу мәнері де дәрежесі де әр алуан. Жұрттың бәріне міндетті дейтін тілдік тәсілдер, нормалар бар. Тілдік нормалардың тәсілдері – ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан сөздік қор, грамматикалық құбылыс, фонетикалық заңдылықтармен қатар ресми түрде қабылданған орфография ережелері, терминдер және оқулықтар мен оқу құралдарындағы нормативті ереже, нұсқаулар. Тілдік норма да – тарихи құбылыс.

Қазіргі кезде мектеп оқушыларының тілдік нормадан сөйлеу мен жаза білу туралы мәселелер көтеріліп қалғанымен, оны оқыту, үйрету туралы түбегейлі пікірлер жоқ. Сондықтан Т.Қордабаев: «... Тіл мәдениеті дегенді ғылыми пән дәрежесіне көтеруіміз керек. Оның теориялық негізін, өзіне тән нысанын айқындау қажет. Сөйтіп оны лингвистиканың бір тарауы ету керек», - деген болатын [1,118].

Алда тұрған міндеттің бірі- әдеби тіліміздің әр жанрының өзіндік стильдерін айқындау жұмысы. Мұны жете білмей тұрып, әр жанрдың өзіндік ерекшелігін, өзіндік формасын білу мүмкін емес. Сондықтан тіл мәдениетіне сөйлеу мен жазба тілдің айырмашылықтарын

стильдік тұрғыдан қарастырып, оны мектеп қабырғасынан, яғни оқушыларға таныту, білдіру қажет.

Зерттеушілерде, ғылыми әдебиеттерде, ауызекі тілде «Сөйлеу мәдениеті» дегенді жиі естиміз. Ал сөйлеудің қайсысы мәдениетті, қайсысы мәдениетсіз болатындығын, яғни сөйлеу тілінің өзіндік ерекшелігін оның жазбаша тілден қандай айырмашылығы бар екенінде. Оқушылардың жазба жұмыстарындағы қойылатын нашар деген бағаның көпшілігіне себепші олардың стилистикалық түрде көрінуі, өйткені қазақ тілін оқытуда мектептердегі тіл дамыту, тіл мәдениеті мәселелеріне көңіл бөлінбейтіндігінде.

Бұл саладағы оқулықтардың барлығы, бүкіл жауапкершілігі, ең алдымен тіл мен әдебиет пәндері оқытушыларына жүктелетіндігі белгілі. Өйткені тіл мен сөйлеу жоқ та, сөйлеу жоқ жерде тіл жоқ. Бірақ соған қарамастан, бұл екеуінің бірлігі тепе-тең бірлікте емес. Тіл дегеннен ондағы бүкіл дыбыстардың, сөздердің грамматикалық формалардың жиынтығын түсінсек, сөйлеу дегеннен ол тілдік элементтердің өзара қарым-қатынасқа келуін, яғни тілдік әрекет үстіндегі күйін түсінеміз. Бұл жағынан алғанда, тіл сөйлеуге қажетті өлі материалдың жанданып, іске қосылуы, адамдардың қатынас айналымына түсуі.

Сөйлеу үдерісінде тілдік материалдар өз бойындағы мағыналық мүмкіндіктерін жан-жақты көрсете алады. Бірақ сол мүмкіндіктерді қоғам мүшесінің әрқайсысы өз шама, білім, талғам, танымына қарай пайдаланады. Мысалы, біреулер, тілдік құралдарының өзінің ойын жеткізуде лайықтыларын таңдап, қоя білсе, енді біреулерде ондай шеберлік жетіспей жатады. Осыдан келеді де, қоғамдық сипатта тіл жеке адамдардың сөйлеу, жазу үдерісінде даралық сипатқа ие болады. Тіл мен сөйлеудің бір-бірінен өзгеше болатындығы да осы мәселеге байланысты.

«... Бұл даралық тілдік даралық емес, тілдік материалдарды пайдаланудағы даралық. Кейбір ғалымдардың сөйлеу (жазу) процесіндегі жеке адамдардың орашолақтығын тілдік материалдардан көріп, оларды тілден аластағысы келетінін баспасөз тілінен білеміз. Бірақ мұндай пікір – тіл мен сөйлеудің өзіндік сипаттарын жете ескермеуден туған жаңсақтық. Шындығына келсек, тілде мынау керекті, мынау керексіз, анау жақсы, мынау жаман дегендер болмайды. Жүрексіз де, жаман да тілде емес, сөйлеуде (жазуда), тілдік материалдарды пайдаланудан – деген пікір білдіреді» [1,127].

Сондықтан оқыту ісінде мұғалімдер тілдік материалдарды ғана білгізумен тынбай, оқушылардың сол тілдік материалдарды сөйлеу мен жазуларында дұрыс, дәл іріктеп, таңдап ала білу, орынды қолдану қабілеттерін арттыру дағдыларын үйрету қажет. Әдетте, өз білгенінін дұрыс айтып беруге сөйлеу дағдысы жетпей тұрған балаға «тілі жетпей тұрғаны болмаса, білетіндігі байқалып тұр» деп дұрыс баға қоюшылар кездесіп қалады. Бір педагогикалық жағынан кері әрекет, дұрыс емес. Оқушыларға таза, дұрыс, жатық сөйлеуге, әрдайым өзін бақылауға дағдыландыру үшін, олар стилистикалық орашолақтықты, жауапсыз сөйлеушілікті мұғалімнің кешірмейтінін дұрыс сезінуі тиіс.

Әдеби тілдің ауызша және жазбаша түрін қатар дамытып, оның қоғам өміріндегі қызметінің өрістей түсуіне мүмкіндік жасау, түрлі ауытқулардан арылтып отыру, небір күрделі ойдың әр қилы нәзік айырымдарын тіл арқылы дәл, анық жеткізе білуге көпшілікті тәрбиелей түсуге т.б. тіл мәдениетін көтеру деген ұғымды білдіреді. Тіл мәдениеті мен сөз мәдениеті деген терминдер қазір бір-бірінің орнына қолданылып та жүр. Мысалы, М.Балақаев тіл мәдениетіне былайша анықтама берсе: «Қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты – оның барлық сатыларының жүйесін, заңдылықтарын оқушыларға білдіру болса, тіл мәдениеті ілімінің ондағы негізгі мақсаты - әдеби тілде барды дұрыс таңдап, талғап сөйлеуге, жазуға, сауаттылыққа үйрету, олардың тіл мәдениетінің сапасын жоғары сатыға көтеру болмақ» [2,9].

Ал Н.Уәлиев: «Тіл мәдениеті дегеннің ұғымы кең. Ол көбіне-көп қарым-қатынас құралы болып табылатын, тілді жетілдіре беру, ұштай түсумен қатар сөз шеберлігі, сөйлеудегі әдептілік тәрізділерді де қамтиды. Әсіресе, соңғы ұғымдарға қатысты қарасақ, сөз мәдениеті дегеніміз қарым-қатынас құралын қалай игеріп, өмірде қалай пайдаланып жүрміз, оның әрқилы амал-тәсілдерін дұрыс, дәл, тиімді қолданып, мазмұнды, әсерлі етіп жұмсай алдық па дегенге саяды», - дей келе, сөз мәдениеті алдымен әдеби тілдің грамматикалық, лексикалық,

орфографиялық нормаларын меңгеру, сонымен бірге бейнелеуіш, көріктеуіш амал-тәсілодері қарым-қатынас жасаудың мақсаты мен мазмұнына сай етіп қолдана білу дегенді білдіретіндігін, тіл мәдениеті мен сөз мәдениеті мәселелері ажыратып көрсетеді [3,16].

Әдеби тіл нормасы – сөзді дұрыс қолданудың, грамматикалық амал-тәсілдерді дұрыс пайдаланудың көпшілік таныған, тіл тәжірибесінде сыннан өткен қағидалары. «Тіл мәдениеті» әдеби тіл нормасы туралы білім саласы ретінде пайда болғаны мәлім. Тілдік норма - әдеби тіл туралы ұғымның ең негізгі элементі. Ал әдеби тілдің нормасы дегеніміз не? Бұл жайында түрлі зерттеулер әр қилы пікір айтылып, әр түрлі анықтама беріліп жүрсе де, табиғаты күрделі бұл құбылыстың сыры толық ашыла қойған жоқ.

Бұл жағдай мектеп бағдарламалары мен оқулық, оқу құралдарына да әсер етеді. Атап айтқанда, мектепте оқулық пен оқу құралдарындағы тілдік материалдар, орфография, орфоэпия, тіл білімінің салалары туралы оқытуға берілген теориялық материалдарды әдеби тіл нормасы деп танытады. Мысалы, 1989-90 оқу жылының орта мектеп бағдарламасында: «Тіл ұстарту, тіл дамыту, тіл ширату, логикалық ойды кеңейту, дамыту жұмыстарында тілден алған теориялық материалдарды дұрыс пайдалану және қазақ тілінің орфоэпия, орфографиялық заңдылықтарын дұрыс меңгеріп, қолдана білу. Әдеби тіл нормасында ауызша, жазбаша түрде ойын айтып, жаза білуге дағдылану», - деген пікірлерінен байқауға болады [4,18].

Бұл пікірлерге қарағанда, тіл мәдениетінің негізгі мәселесі – тілдік норма. Сондықтан бұл мәселені мектеп көлемінде қарастырайық.

Мектепте тілдік норма тілдің құрылысымен бірге оқытылып, білім мен дағды беріледі. Атап айтқанда, орфографиялық, орфоэпиялық нормалар, пунктуация жазу нормалары сол тілдік категориясына байланысты үйретіледі. Олай болса оқушылардың тіл мәдениетін арттыруға байланысты тілдік нормасын игерту мектеп бағдарламасының көлемінде жүргізуімізге тура келеді.

Әдеби тілдің даму үдерісінде біріне-бірі қарама-қарсы екі түрлі бағдар байқалады. Бір жағынан, тіл қоғам өмірімен (ғылымның, мәдениеттің, әдебиеттің, экономиканың т.т дамуымен) тікелей байланысты болатындықтан, ол үздіксіз дамып, сол даму барысында халық тілінің ішкі мүмкіншіліктері кеңінен пайдаланылып, тіл мен тілдің қарым-қатынасы күшейіп, өзгеріске ұшырап отырады. Екінші жағынан, мемлекеттік, саяси-қоғамдық іс атқару жұмыстары орныққан сайын, баспасөз, әдебиет, экономика, ғылым, мәдениет дамыған сайын тілде бар ала-құла қыруар байлықтардың тиімділері, тілге жатық әрі үйлесімділері, кісінің ой-пікірінің, сезімін, дәл, айқын айтуға жарамдылары сұрыпталып, жалпыға ортақ қалыпқа түсіріліп, нормаға айналады. Осы үдерістерге жол ашатын нысанды жағдайлар жасалып отырған біздің елімізде, әдеби тілді байыту нормаға түсіруге қарайлас болуға тиіспіз.

Тілдік «норма» дегеніміз «әдеби» деген ұғыммен тайталас айтылады. Әдеби тілге сіңіскен, әдеби тілде орныққан тіл байлықтары – «тілдік норма» дегенге жатады. Тілдік нормадан тысқары құбылыстар, ауытқулар ауызекі сөйлеу тілінің ерекшеліктері болып есептеледі. Сондықтан «әдеби тіл», «әдеби емес тіл» дегенді халық тілінің нормалану нысаналарына қарап айтамыз [5,59].

Тіл байлықтарын тегіс жіпке тізіп, әрқайсысын бөлек алып, ол былай айтылсын, былай жұмсалсын деп өкім шығару мүмкін емес. Ол – «өкімді» әдеби тілдің ілгері даму барысында біздің тіл жұмсау тәжірибеміз шығарады. Тілді де «кезінде жеке адамдар түгелдей өз бақылауына алатын болады» - дейді К.Маркс. тілді «өз бақылауына алатындар», алдымен, тілдің икемді құрал болу қасиетін арттырып, оның қалаулы, таңдамалы байлықтарын орнықты, біршама тұрақты етуді көздеуге тиіс. Сондай іске тіл мамандары, әдебиетшілер, жазушылар, журналистер, актерлер және басқалар белсене қатынасады. Әсіресе халықтың жазу мәдениетін бір ізге салу, орфография, терминология, пунктуацияны реттеу, грамматика жазу, сөздіктер құрастыру арқылы бұл жағынан көп табысқа жетуге болады.

Тілдік норма жазуда ғана емес, сөз қолдануда да, сөздің айтылуынан да, грамматикалық тұлғаларды пайдалануда да, сөйлем құруда да, қысқасы, тілдің өн бойында болуға тиіс. Әрине мынаны қолдан, мынаны қолданба деп барлығына бірдей рецепт беру мүмкін емес.

Тілдің нормалану үдерісі үздіксіз жүріп отырады. Бірақ ол үдерісті жеделдететін кез - әдеби тілдің еркін, жан-жақты даму жолына түскен кезі. Әдеби тіл пайда болғанда, халық тілінде бар анархияға, дөрекілікке, қара дүрсін ала-құлалыққа тыйым салына басталады да, таңдау күшейеді. Соның нәтижесінде әдеби тіл белгілі жүйеге түскен тіл болып табылады. Мысалы, XVIII ғасырда араб-парсы тілінен енген сөздердің айтылуында, жазылуында ешқандай тиянақ болмайтын. Соның өзінде сол кездегі әдеби тілде өазіргі «әдет» - «ғадет» болып, «өмір» - «ғұмыр» болып, «күна» - «гүна» болып, «кітап» - «китап» болып жазылатын. Мұндай сөздердің бұрынғы нұсқасын сақтау діни зиялылар арасында күшті болғанымен, қарапайым қазақтар оларды халық тілінің заңына бағындырып, өзгертіп айтатын еді. Осы күні солар әдеби тілдің нормасына айналып кетті.

Әдеби тілді нормалау қалам қайраткерінің, ғылым қызметкерінің күшімен баспасөз, мектеп, радио, телевизия арқылы іске асады. Тілді нормалау дегеніміз – бір жағынан, тілде барды сол күйінде қалыптастыру болса, екіншіден, тілде барды өзгертіп қалыптастыру, үшіншіден, тілде жоқты, бірақ әдеби тіл үшін керекті жаңадан енгізіп қалыптастыру болады.

Қатынас құралы болып қалыптасқан тілге реформа жасау мүмкін емес. Бірақ оны нормаға түсіріп байытуға, жақсартуға, икемді етуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ананьев, Б.Г. Балалардың оқу мен жазуды меңгеру барысындағы қиындықтарды талдау / Б.Г. Ананьев // Бастауыш мектеп. - 2007. - №3.
2. Қордабаев Т. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Рауан, 2000.
3. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. 1989, 98б.
4. Уәлиев Н. Сөз мәдениеті, - Алматы: Мектеп, 1984, 120б.
5. Айғабылұлы А. Қазақ тілінің морфологиясы мен лексикологиясы. –Алматы: Қазақ университеті, 2006. -272 бет
6. Құлмағанбетов Б. VI – класта қазақ тілі сабақтарына байланысты тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастыру. А., Мектеп, 1966.

ӘОЖ 8.1751

Karatayeva N.Y.
(Н Киікбаев мектеп гимназия Байзак ауданы,
Сарыкемер ауылы)

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Abstract. The research paper examines the use of artificial intelligence technologies in the study of foreign languages, identifies the advantages and disadvantages of using artificial intelligence technologies in education.

In addition, the results of the study could help to adapt the educational process to the needs of each student, taking into account the rate of assimilation of the material, the degree of understanding and the level of knowledge. The introduction of AI in the field of education has a large number of advantages, among which, first of all, the individualization of education can be distinguished.

Key words: Artificial Intelligence (AI) tools, educational material, teaching assistant, technology, online classes, GPT, Apps, transformative, neural networks.

Currently, there is a boom in the development of neural networks and chatbots in many areas of life, including education. Every day there are more and more of these forms of artificial intelligence. Artificial intelligence (AI) tools, upon user request, generate lesson plans, presentations, images, texts, questions, mind maps and other educational materials in a few seconds.

Since it solves many problems related to the learning process. The topic of the use of artificial

intelligence technologies in the study of foreign languages has not been sufficiently studied to date. Therefore, I decided to study this topic using the example of my school and this is the novelty of my research.

Information about the study of foreign languages dates back to remote times: during the heyday of culture in Syria, ancient Egypt, Greece, and Rome, foreign languages had practical and educational significance due to the lively trade and cultural ties between these countries. Their role did not weaken during the Middle Ages either, as evidenced by the literary monuments of that time and lexical borrowings marked by dictionaries of Western European languages.

First, Greek and then Latin were the main foreign languages that were taught privately and in schools. However, no foreign language has played such an exceptional role throughout the history of the cultural development of European countries as Latin (for fifteen centuries). Only with the development of national languages in Western Europe, the Latin language loses its dominant role, remaining, however, in the general education system for many years.

Knowledge of Latin was the first sign of learning. Back at the beginning of the last century, dissertations were written and defended in Latin in Germany. Translation methods were used to teach Latin, which later had a significant impact on the teaching methods of Western European languages - French, German and English.

Modern science asserts an approach according to which teaching methods are an exceptionally complex, multi-aspect pedagogical phenomenon.

Many scientists (I.P. Podlasyi, V.I. Zagvyazinsky, N.V. Basova, etc.) believe that the method is the main tool of pedagogical activity. In the didactic manuals of the early 19th century, the method was defined as follows: "Method is the art of a teacher to direct students' thoughts in the right direction and organize work according to a planned plan" [1; 63].

There are also AI–based teaching assistants that can be used to teach a foreign language. Twee's website also belongs to such assistants. This platform was developed specifically to facilitate the process of preparing assignments on various aspects of a foreign language (vocabulary, grammar, reading, listening, speaking, writing). With its help, you can create texts and questions to them (open, with the choice of the correct answer, true/false). In addition, the platform generates lexical and grammatical exercises for filling in gaps, matching words with definitions, opening brackets, placing words in the correct order, etc. Twee performs transcription to the video, formulates questions for these videos, finds interesting facts and quotes from famous people on the chosen topic, composes questions for discussion, lists of advantages and disadvantages, lists of topics for essays, etc.

Nevertheless, this system helps to significantly reduce the teacher's time to prepare for classes, and also stimulates the creative process by offering a wide range of ideas and tasks.

For clarity, here is a table of some AI tools (services) used in the process of teaching a foreign language.

AI tools for teaching a foreign language

№	The AI Tool	Types of speech activity that are being worked on	Function	Accessibility for use by teachers and students
1.	Duolingo	- speaking; - a letter; - reading; - listening	- building an individual learning trajectory; - analysis of user errors	There is a free app and 2 paid subscription options
2.	Grammarly	- a letter; - reading;	- checking the letter; - text editing; - measurement of active vocabulary	There is free functionality and a paid subscription. You need to connect a VPN
3.	QuillBot	- a letter; - reading; - vocabulary	- changing the sentence structure (grammar check); - paraphrasing of texts; - quote generator	There is free functionality and a paid subscription. You need to install the extension

4.	ChatGPT	- speaking; - a letter; - reading	- text generation at the user's request	You need to connect a VPN
5.	Multitran_bot	- a letter; - reading; - vocabulary	- translator bot; - an online system of bilingual dictionaries	It is a free chatbot
6.	AndyRobot	- speaking; - pronunciation	- thematic lessons; - communication practice; - grammar exercises	It is a free chatbot
7.	EnglishSimpleBot	- reading; - grammar	- text-to-speech translation; - automatic audio/video dubbing	There is free functionality and a paid subscription

AI-driven language learning applications have demonstrated significant success in enhancing language acquisition. Here are a few notable case studies that highlight these achievements:

Case Study 1: Duolingo in Schools

Overview: Duolingo has been successfully integrated into classrooms across various educational institutions, particularly in Kazakhstan.

Implementation: Educators use Duolingo as a supplementary tool alongside traditional teaching methods.

Students engage with the app for daily practice, reinforcing vocabulary and grammar lessons taught in class.

Results: A study conducted in a middle school in Kazakhstan showed that students using Duolingo improved their vocabulary retention by 30% over a semester compared to those who relied solely on textbooks.

Teachers reported increased student engagement and motivation, with many learners enjoying the gamified approach.

Case Study 2: Memrise app

Overview: Memrise was integrated into university language courses to support student learning.

Implementation:

- When you open the page showing your progress and how many words you've learned appears.
- On the next page, the topics they suggest will be displayed.
- And with this feature, you can have a conversation with an AI bot on a given topic. And it can correct your mistakes as well.
- Instructors encouraged students to use Memrise for supplemental practice outside of class hours.
- Student feedback indicated that the spaced repetition and engaging content helped them retain vocabulary more effectively.

Results:

A pilot program at Schools in Astana revealed that students who actively used Memrise achieved higher exam scores than those who did not.

It's funny how we learn pronunciation with memes like these and practice having conversations.

Case Study 3: Rosetta Stone for Refugee Language Training

Overview: Rosetta Stone partnered with organizations to provide language training for refugees and immigrants.

Implementation:

-The program offered free access to language learning tools for individuals adjusting to new environments in our Kazakhstan

- Learners received support in practical language skills necessary for daily life and employment.

Results:

- Participants reported improved confidence in their ability to navigate social services, find jobs, and integrate into their new communities.
- Surveys indicated that 85% of learners felt more prepared to communicate in their new environment after completing the program.

Case Study 5: Grammarly

Overview: Grammarly is an online tool that identifies and corrects grammatical, spelling, punctuation, and stylistic errors in texts. It provides real-time suggestions to enhance the quality of writing. Here are the key features of the Grammarly app:

Features

1. Grammar Check – Detects errors in sentence structure and suggests corrections.

2. Spelling and Punctuation – Identifies and fixes spelling mistakes and recommends proper punctuation.

3. Style Suggestions – Provides suggestions to adjust the text to a formal or informal writing style.

4. Tone Detection – Analyzes the emotional tone of your writing and helps you tailor it to your audience.

5. Plagiarism Detection – Checks for similarities in your text with content across the web (available in the Pro version).

6. Vocabulary Enhancement – Offers synonyms to help avoid repetitive word use.

Grammarly is available as a browser extension, mobile app, and desktop app for convenience across different platforms.

Case study 6:The Edvibe platform

Overview: The Edvibe platform enables the development of four key skills. It is particularly helpful for IELTS preparation.

Implementation:

-writing an IELTS essay, it provides feedback by correcting all the mistakes.

- listening and reading skills, it immediately shows incorrect answers.

- exercises focused on grammar.

- vocabulary with translations and definitions, and helps you learn those words through games and flashcards.

"Using AI and Dubbing to Help Learn English"

Project Concept: This project aims to use artificial intelligence (AI) to change movies for people learning English by creating personalized dubbing and subtitles that fit each learner's needs.

Project Features:

1. Adapting Dubbing for Learners: The AI will look at how fast the learner understands words, how well they follow intonation, and their speaking speed. Based on this, it will change the movie's dubbing to fit the learner. For example, if a learner finds it hard to understand, the dubbing will be slower and use simpler words.

2. Automatic Dubbing: The AI will translate the dialogues in real-time, helping with pronunciation and intonation. It will choose the best dubbing or subtitles for the learner, offering options like fast or slow speech and breaking down sentences for better understanding.

Scientific Importance: This project aims to make learning English fun and effective using movies. It will look at how to use AI for language learning based on each learner's personal needs.

These case studies illustrate the transformative impact of AI-driven language learning tools in various contexts, from classrooms to corporate training and community support. By leveraging the strengths of AI, applications like Duolingo, Babbel, Memrise, and Rosetta Stone not only enhance language acquisition but also foster engagement, confidence, and real-world application of language skills.

Thus, having considered the problem of implementing AI in education in general and in teaching a foreign language in particular, the authors came to the conclusion that the use of AI can facilitate the professional activity of a foreign language teacher by reducing the time for preparing for classes, developing and checking assignments. Students can turn to AI tools for help in mastering a foreign language without resorting to the services of tutors. Regarding the issue of replacing a foreign language teacher with artificial intelligence, the GPT chat itself commented on this problem as follows: "Artificial intelligence has the potential to complement and improve the educational process, but direct replacement of teachers is hardly possible. Unlike AI, teachers have the skills of empathy, motivation and social interaction. Teachers are able to better understand the context and explain the material taking into account different points of view and nuances, encouraging critical thinking and forming their own opinions."

Work towards the use of AI for teaching a foreign language is very promising and should be continued not only with regard to the development of new AI tools, but also on the part of creating algorithms and mechanisms for interaction between teachers and students with AI, as well as systems of appropriate tasks.

Artificial intelligence technologies in online English language courses can have various implications for learning, especially in English language learning. It is important to consider all aspects in order to understand the advantages and disadvantages of integrating AI into education. Below is a table that highlights the comparison of the pros and cons of using AI in online classes.

List of used Literature

1. Akgun, S., Greenhow, C. (2022). Artificial intelligence in education: AI Ethics, 2, 431–440. https://doi.org/10.1007/s43681-021- 00096-7
2. Aleven, V., McLaughlin, E. A., Glenn, R. A., & Koedinger, K. R. (2016). Instruction based on adaptive learning technologies. In Mayer, R.E. & Alexander,
3. Baker, R.S., Esbenshade, L., Vitale, J., & Karumbaiah, S. (2022). Using demographic data as predictor variables: A questionable choice. https://doi.org/10.35542/osf.io/y4wvj
4. Black, P. & Wiliam, D. (1998). Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. Phi Delta Kappan, 92(1), 81-90.
5. Esionova E.Yu. Artificial intelligence as an alternative resource for learning a foreign language // Humanities and social sciences. 2019. [official website].
6. Kovalchuk S.V., Taranenko I.A., Ustinova m.b. The use of artificial intelligence for teaching a foreign language at a university // Modern problems of science and education. – 2023. – № 6. ;
7. Rolgeiser A. A. Prospects for the use of artificial intelligence in the practice of teaching a foreign language //Topical issues of linguodidactics and methods of teaching foreign languages. – 2022. – pp. 243-248.
8. Klimova I. I. The role of e-learning as an integral part of blended learning of a foreign language at a university // – 2016. – №. 8-1 (62). – Pp. 183-185.
9. Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Korea (MEST). Seoul, Korea, 2011.

ӘОЖ371.3.81.2

Каржаубаева Р.А.
(Талас ауданы білім бөлімінің Алғабас атындағы орта мектебі)

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРМЕН ТИІМДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Аннотация. *Қазіргі білім беру жүйесінің заманауи талаптарға сай болуы жаңа технологияларды қолдануды қажет етеді. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиет пәндерін оқытуда жаңа технологиялардың рөлі қарастырылады. Жаңа технологиялар оқу процесін жаңғыртып, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды құрал болып табылады. Әсіресе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, геймификация және виртуалды экскурсиялар сияқты инновациялық әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырады. Оқушылардың мотивациясын жоғарылатып, олардың тілдік дағдыларын дамытуға және әдеби шығармаларды терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жаңа технологияларды енгізудің қиындықтары мен педагогтардың рөлі де талданады.*

Тірек сөздер:*жаңа технологиялар, оқу процесі, интерактивті әдістер, геймификация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), виртуалды экскурсиялар, тілдік дағдылар.*

«Ел боламын десең, бесігіңді түзе». Біздің бүгінгі тербеткен бесігіміз –мектеп. Әр ұстаз жаңалыққа жаны құмар болуы керек. Еліміздің шет елдермен қарым-қатынасымыз күшейіп отырған қазіргі кезде оқушылардың шет тіліне қызығушылығын, білімге құштарлығын ояту, танымдық белсенділігін арттыру әрбір шет тілі мұғалімінің міндеті. Шәкірттерінің сабақтағы белсенді іс-әрекеттерін ұйымдастыру, ойлау, шығармашылық, ізденіс қабілеттерін дамыту арқылы білім сапасын көтеруде оқытудың жаңа технологияларын пайдаланудың мәні зор.

Оқу процесінде жаңа технологияларды енгізу мұғалімге балаларды шет тіліне оқыту ғана емес, олардың тәрбие жұмыстарын жүргізуге де септігін тигізеді. Мен әрқашанда оқушыларды тәрбиелей отырып оқытуға, оқыта отырып тәрбиелеуге тырысамын. Шет тілін

оқытып, үйрету мақсаты-оқушылардың қарым-қатынас жасай алуға түсе алатын қабілеттерінің негізін қалау болып табылады. Жаңа тілге үйретуге оқытудың жаңа тәсілі төмендегідей талаптарға сәйкес келуі көзделеді;
-оқушыға қолайлы орта қалыптастыру;
-оқушының оқуға деген қызығушылығын арттыру, ой тілектерін ояту;
-оқушының эмоциялық сезіміне әсер етіп жеке тұлға ретінде қалыптастыру;
-оқытуды түрлендіру үшін түрлі әдістерді қолдану;
-тиімді цифрлық құралдарды қолдану;
-ойын түрінде оқыту арқылы арқылы оқушылардың оқуға деген белсенділігін арттыру;
-шет тілін оқушының жеке қызығушылығымен байланыстыру;
-оқушы-субъект, оқытушы-кеңесші болу;
-сатылап өз бетімен жұмыс істеуге үйрету;
Ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін бірнеше тәсілді қолдануға болады:
Шынайы өмір жағдайларына негізделген тапсырмалар: Оқушыларды шынайы өмірдегі жағдайларды шешуге бағытталған тапсырмалармен қамтамасыз ету, мысалы, түрлі мәтіндер мен диалогтарды талдау.
Жобалық жұмыстар: Оқушыларға топпен немесе жеке жоба жасап, оны қорғауға мүмкіндік беру. Бұл зерттеу дағдыларын дамытады және шығармашылық ойлауды ынталандырады.
Ақпараттық технологияларды пайдалану: Интернет-ресурстар мен мобильді қосымшаларды қолдану арқылы оқушылардың ақпарат іздеу, жинау және талдау дағдыларын дамыту.
Критикалық ойлау: Оқушылардың өз пікірін қалыптастыруына және негіздеуге көмектесу үшін пікірталастар мен аргументация жаттығулары ұйымдастыру.
Шығармашылық тапсырмалар: Оқушылардың жазу, сөйлеу, тыңдау және оқу дағдыларын жетілдіру үшін шығармашылық жазбалар мен презентациялар жасау.
Тілдік ойындар мен рөлдік ойындар: Тілдік дағдыларды дамытуға көмектесетін түрлі ойындар мен рөлдік әрекеттерді пайдалану.
Осы әдістердің көмегімен оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға болады, олар шынайы өмірде тілдік дағдыларын тиімді пайдалану қабілетін дамытуға мүмкіндік береді

Оқушылардың тілдік дағдысын дамыту жолында өзімнің сабақ беретін сыныптарымда біршама жұмыстар жасалды. Мысалы, оқушылардың бәрі үздік, екпінді оқушы емес. Ол кезде мен оқушылардың өз деңгейіне қарай тапсырмалар беріп отырдым. Соның арқасында сыныптағы барлық оқушы бағаланып, қатысып отырды.
«Abay Kunanbaiuly» тақырыбында мәтінмен жұмыс жасауда I деңгейдегі оқушыға проблемалық сұрақтар қою арқылы олардың ой-пікірімен есептесіп, ынталандыруды көздедім, II деңгейге қиын сөздердің мағынасымен таныстыруды тапсырдым, III деңгейге мәтін не туралы, басты кейіпкерлер кім және т.б. сұрақтарға жауап беру сияқты жеңілдетілген тапсырмалар бердім. «Wordwall» және «Learning apps» платформасын қолдана отырып оқушылардың мәтіннен алған білімдерін жинақтадым. Ой толғаныс кезеңінде топтық жұмыс жасалды. Бірінші топ ақынның өміріне жалпы тоқталып өтті, екінші топ «Date and fact» әдісі арқылы мәтіндегі сандармен фактілерді теріп жазды , үшінші топ «Бес жолды өлең» жазып берді Мысалы 5 жолды өленді оқушылар былай жазды:

1. Abay
2. Intelligent, Educated
3. To write, to teach, to translate
4. He is a best- known writer
5. Writer, Composer

Оқушылардың білімін жинақтауда өздеріне жақын бір танымал тұлғаны таңдап, сипаттама жасап шықты.

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – ақпаратты қабылдаудан басталып шешім қабылдаумен аяқталатын ойлаудың күрделі процесі.
Мақсаты: барлық жастағы оқушыға кез келген мазмұнға сәйкес сыни тұрғыдан қарап екі

ұйғарым, бір пікірдің біреуін таңдап сапалы шешім қабылдап отыру.

Мақсатқа жету оқушылар арқылы жүзеге асады. Оқушы басты тұлғаға айналады, ал мұғалім білімді беруші ғана емес, танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастырушы, баланың қабілетін, көзін ашушы тұлға.

Мен баланың білімге деген қызығушылығын арттыратын жүйелі іс-әрекеттер ұйымдастыруға талпынамын. Ерте жастағы оқушыларға ағылшын тілін игертуде суреттермен жұмыс жасау, сипаттау, тыңдалымды тыңдата отырып дыбыстарды дұрыс ажырата білуге дағдыландырамын.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттірін дамыту мақсатында білім алушыларға «English speaking countries» тақырыбында сыныптан тыс жұмыс жүргіздім. Оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыруда «Kahoot», презентация қорғау, тест тапсырмаларын құрастыру, ауыз екі сөйлеу дағдысын қалыптастыруда, ағылшын тілінде өлең айтқызу.

Ағылшын тілді оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан - жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады.

Коммуникативтік сөйлеу әрекетінің қай түрі болса да лексикалық - грамматикалық дайындық деңгейіне сүйенеді. Белсенді сөйлеу әрекетін ұйымдастыруда ауызекі жауаптасу мен мәтін бойынша жұмыс негізгі құрал болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық оқу құралдары (компьютер, аудио - визуалды құралдар) бойынша да оқушылар белсенді коммуникацияға түсе алады.

Жаңа технологияларды ағылшын тілі сабақтарында қолданудың негізгі артықшылықтары тілді үйренуге деген мотивацияларының артуы; компетенцияны дамыту, өзге тілдердегі мәтіндерді түсіне білу, сондай-ақ ақпаратты байланысқан және дәйектелген күйінде бере білу; лингвистикалық білім көлемігнің артуы; ағылшын тілін өз бетімен үйренуге даярлық пен қабілетті дамыту.

Жаңа технологиялар әдістемелік, дидактикалық, педагогикалық және психологиялық принцептердің тұтас комплексін жүзеге асыруға көмектеседі, таным процесін қызықты және шығармашыл етеді, әрбір оөушы үшін жеке дара жұмыс қабілетін ескеруге мүмкіндік береді. Жаңа технологияларды оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда қолдану, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың жаңа түрін ашады, нәтижесінде жаңа білім ашылады, білімді өз беттерінше толықтырады, оқушылардың танымдық белсенділігі дамиды, ақпараттар ағымында іздеу және бағдарлауға үйренеді.

Жаңа техногияларды ағылшын тілі сабақтарында қолдану тәжірбиесін талдай отырып, мынандай қорытынды жасауға болады: оқыту мен оқудың сапасы арытады, тұлғаның үйлесуін дамуын қамтамасыз етеді, ақпараттық кеңістікте адаспайтын, ақпарат мәдениетін жетік білетін тұлға қалыптасуына ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Республикалық ғылыми әдістемелік журнал. Ағылшын тілі оқыту әдістемелігі 2015.02-48 бет
2. Жұмабаева Ж. Қ. Инновациялық технология мен оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері Алматы: Атамұра, 2020- 352 бет

УДК 372.881.1

Карибаева Ж.Е.
Каптагаева А.К.
(Жамбыл облысы, Шу ауданы, Еңбекші орта мектебі, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері)

ҚАЗАҚ МЕКТЕБІНДЕ ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ

ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ мектептерінде орыс тілін оқытуда интерактивті әдістемені қолдану мәселесі қарастырылады. Орыс тілін меңгеру деңгейінің төмендеуі, оқушылардың сөйлеу белсенділігінің жеткіліксіздігі және дәстүрлі әдістердің тиімсіздігі мәселелері қозғалады. Автор оқытудың интерактивті әдістері оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттыруға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және орыс тілінде еркін сөйлеуге ықпал ететіндігін дәлелдейді. Жұмыста рөлдік ойындар, пікірталастар, жұптық және топтық жұмыс, дидактикалық ойындар сияқты тәсілдер ұсынылған, олардың практикада қолданылуы сипатталған.

Түйін сөздер. Интерактивті әдістеме, қазақ мектебі, орыс тілін оқыту, коммуникативтік дағдылар, рөлдік ойындар, дидактикалық ойындар, пікірталас, топтық жұмыс.

Оқытудың интерактивті технологиялары мен орыс тілін оқытудың заманауи әдістемесі туралы зерттелген дереккөздерге (Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. [1], Қажығалиева Г.А., Васенкова М.В. [2], Низамова М.Н. [3], Горячева Г. [4]) негізделе отырып, біз оқытудың өзіндік интерактивті әдістемесін құруға бағыт алдық.

Соңғы жылдары білім беру саласында, әсіресе әртүрлі пәндерді оқыту әдістемесінде көптеген өзгерістер болды. Әрбір мұғалімнің жиі ойланатын сұрақтары бар: «Сабақты қалай қызықты, жарқын және тиімді етуге болады? Оқушыларды өз пәніне қалай қызықтыра аламыз? Сабақта әр оқушы үшін табысқа жету мүмкіндігін қалай қамтамасыз ете аламыз? Оқушыларды ҰБТ үшін аса маңызды емес пәндерге қалай ынталандырамыз?». Бұл сұрақтар әсіресе қазақ мектебінде орыс тілі мұғалімінің алдында өзекті болып табылады (біздің пікірімізше, орыс мектебіндегі қазақ тілі мұғалімдеріне бұл мәселе жеңілдеу, себебі олар Мемлекеттік тілде оқытады, әрі әдістемелік әдебиеттердің көпшілігі мұғалімдер мен оқушыларға арналған). Ауыл мектептерінде орыс тілінің мұғалімдері өз пәнін терең білетін, оны ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде жеткізе алатын мамандар болуы керек. Алайда, кейде ата-аналар өз баласының тұрмыстық деңгейде орыс тілін меңгеруін «тілді игерудің шегі» деп санайды, бұл мәселенің өзектілігін арттырады.

Алайда, орыс тілі көптеген салаларда, соның ішінде білім беру мен БАҚ сияқты сөйлеу дағдыларын қалыптастыратын маңызды салаларда әлі де үстемдік етуде. Дегенмен, қазіргі таңда жастардың көркем әдебиетке, орыс классикалық киносына қызығушылығы төмендеп, теледидар мен интернеттің рөлі артуда, бұл шығармашылық ойлау мен көркем мәтіндермен жұмыс дағдыларының жоғалуына әкеліп соқтыруда. Бұл жағдай орыс тілді қоғамда да орыс тілінің дұрыс дамуына кедергі келтіріп отыр.

Ауыл мектебінде орыс тілін оқытудың интерактивті әдістемесін қолдану тәжірибесі көрсеткендей, қазақ мектебінде орыс тілі сабақтарында тек үздік оқушылар ғана сұрақтарға жауап береді, ал қалғандары үнсіз отырады. Оқушының жауап беруге ерікті түрде қатысуы үшін оны жеткілікті сенімді ету қажет, әсіресе сұрақтар белгілі бір ережелер мен емле мәселелеріне қатысты болса және қате жауап беру қорқынышы болса.

Біздің жұмысымыздың басында интерактивті әдістемені қолдана отырып, біз жеке оқушылармен «Не ойлайсыз?» деген сұрақты «Сіз білесіз бе?» деп алмастырдық. Оның орнына біз оқушылардың өзара әрекеттесуіне басты назар аудардық. Оқушылар өз пікірлері мен мысалдарын (ережелерге сәйкес) белсенді түрде білдіруі үшін төмендегі әдістер қолданылды:

1. Оқушылардың айтқан пікірлерін мақтап, сәтті мысалдар үшін алғыс білдірдім.
2. Олардың жауабын қате деп айтпай, оның орнына басқа оқушылардың бұл пікірмен келісетінін сұрадым.
3. Көп жағдайда бүкіл сынып талқылаған мәселені толық түсінбегенде (егер сабақ орыс тілінде өткізілсе, түсініктеме беру үшін қазақ тілін қолданбай-ақ), мен материалды қайта түсіндіруге мәжбүр болдым, бірақ орыс тілінде сөйлей отырып, тұрмыстық тіл немесе таныс сөйлеу айналымдарын қолдануға тырыстым.

4. Пассивті оқушыларды белсендіруге тырыстым. Кейде кейбір оқушылар пассивті болып көрінеді, бірақ олардың ерекше мысалдары немесе ережелерді түсінуі мүмкін, сондықтан мен сынып материалды басқа қырынан қарауға шақыруға тура келді.

Осылайша, орыс тілін оқытудың интерактивті әдістемесінде негізгі жұмыс формалары мен әдістері сипатталды.

Ұжымдық жұмыс формасы сабақтағы сөйлеу белсенділігін айтарлықтай арттырады: хор арқылы жауап беру оқушылардың қателік жасаудан қорқуды жеңуге көмектеседі, бұл әсіресе осындай оқушылармен жұмыс істеуде маңызды. Бұл жұмыс оларға орыс тілінде бір нәрсе сұрауға немесе айтуға ынталандыратын сөйлеу жағдайларын шешуге ыңғайлы мүмкіндік береді. Мұндай әдіс оқушыларға ауызекі тілде жиі қолданылатын орыс сөздері мен сөз тіркестерінің қорын құруға көмектеседі.

Жұптық жұмыс арқылы оқушылардың сөйлеу қателіктерін түзетуге болады, себебі олар өзара диалог құру барысында бір-біріне көмектеседі, бұл жергілікті емес сөйлеуді дұрыс әрі анық айтуға мүмкіндік береді.

Тізбектей жұмыс жасау оқу техникасын пысықтауға, грамматикалық формалар мен құрылымдар туралы білімді бекітуге көмектеседі, бұл визуалды қолдау арқылы немесе онсыз жүзеге асырылуы мүмкін. Сонымен қатар, сюжеттік суреттер бойынша әңгімелер құрастыру және қайталау жұмыстары кезінде қолданылуы мүмкін.

Сабақта қолданылатын дидактикалық ойындар, мысалы, орыс тіліне қатысты, көрнекі және ауызша болуы мүмкін. Көрнекі ойындар оқушылардың сөздік қорын кеңейтуге көмектеседі. Ал ауызша ойындар көрнекілікке сүйенбестен ұйымдастырылады, және олардың мақсаты - бұрыннан белгілі лексиканы бекіту мен ақыл-ой белсенділігін дамыту, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Сөздік дидактикалық ойындарда сөздерді көбейту басқа ақыл-ой тапсырмаларын шешумен қатар жүзеге асырылуы мүмкін: бір сөзді синониммен ауыстыру, заттың немесе әрекеттің белгілері бойынша атауын анықтау, ұқсастықтар мен айырмашылықтар негізінде заттарды топтастыру.

Қазақ мектебінде орыс тілін оқытудың көпжылдық тәжірибесі көрсеткендей, бағдарламалық материалды толық меңгеру және орыс тілін қарым-қатынас құралы ретінде жоғары деңгейде меңгеру тек оқушыларға күн сайын кемінде 5-6 сағат бойы орыс тілінде сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу мүмкіндігі берілгенде ғана мүмкін болады. Алайда, бұл оқу жоспары мен мектеп бағдарламаларымен қамтамасыз етілмейді. Сондықтан бұл міндеттерді тек сабақтарда ғана емес, сонымен қатар сыныптан тыс жұмыс барысында да шешу қажет. Мақсатты әрі жүйелі түрде ұйымдастырылған осы жұмыстар орыс тілін үйренуге деген қызығушылықты арттырады.

Сынып сағаттары, конференциялар, пікірталастар, викториналар, үздік оқырман және эссе конкурстары, әдеби газеттер шығару, көркемөнерпаздар кештері, дәрістер, олимпиадалар — бұлардың барлығы оқушылардың орыс тілін меңгеру мәселелерін шешуге ықпал ететін маңызды білім беру шаралары болып табылады. Орыс тілін оқытуда орыс тілінің апталығы мен онкүндігі, брейн-ринг ойындары, "Орыс тілі" еліне саяхат сияқты шаралар да айрықша рөл атқарады.

Орыс тілін оқыту тәжірибесін сипаттай отырып, мен рөлдік ойындарға, яғни эмоциялық және ақыл-ой күштерін талап ететін ерекше ұйымдастырылған сабақтарға толығырақ тоқталғым келеді. Ойын әрқашан шешім қабылдауды қажет етеді – қалай әрекет ету, не айту, қалай жеңу керек деген сұрақтар туындайды. Бұл мәселелерді шешуге деген ұмтылыс ойыншылардың ақыл-ой белсенділігін арттырады. Орыс тілін оқытуда ойын дайын және дайын емес сөйлеу түрлерімен байланысты болуы мүмкін: дайын сөйлеу дайын емес сөйлеуге табиғи түрде ауысуға жағдай жасайды. Сөйлеу жаттығуларынан кейін оқушыларды дайын емес сөйлеу формасына, яғни рөлдік ойында импровизация жасауға ынталандыру керек. Бұл олардың өз ойларын білдіру кезінде тілдік құралдарды таңдауда еркін болуына көмектеседі. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, дайын емес сөйлеудің сапасы оқушылардың іс-әрекетін қатаң

басқару кезеңінде, олар ұсынған тіректер негізінде рөлдерді ойнаған кезде дайын сөйлеу түрімен салыстырғанда айтарлықтай төмен болады.
Күнделікті қарым-қатынаста кездесетін қателіктер ойындарда жиі қолданылады: «пишу в доске, сижу на машине, еду на гости, собрался на кино, родился на ауле и т.п.». Бұл қателіктер көбінесе предлогтардың дұрыс қолданылмауына байланысты, себебі қазақ тілінде мұндай предлогтар жоқ. Осылайша, біз бұл сөз тіркестерін күлкілі түрде ұсынып, оқушылардың қателіктерді қайталамай, дұрыс қолдануға тырысуын қадағалаймыз.
Біз әзірлеген және сынақтан өткізген орыс тілін интерактивті оқыту әдістемесі – оқу процесін ұйымдастырудың ерекше тәсілі болып табылады, оның негізі оқушылардың оқу материалын меңгеру, білімдер мен идеялармен алмасу, сондай-ақ іс-әрекет тәсілдерімен өзара әрекеттесу арқылы бірлескен жұмысқа құрылған.

Әдістеменің басты идеясы — оқушыларды тілдің белсенді қолдану процесіне мүмкіндігінше жылдам әрі табиғи түрде тарту, себебі тек осы процесте тілдік және мәдени бейімделу жүзеге асады. Оқушыларды сөйлеу әрекеттеріне белсенді түрде қатыстыру, мысалы, ауызша және жазбаша тіл дағдыларын дамыту, қателерді түзету тәсілдерін меңгеру, ҰБТ-ға дайындық сияқты мәселелерді шешу қажеттілігі туындайды (қазақ сыныптарында орыс тіліне қатысты ұпайлар өте маңызды емес).

Қазақ мектебінің оқушыларын орыс тілін дұрыс меңгеруге ынталандыра отырып, біз оларға бастауыш мектептен бастап «шабыттандыруымыз» немесе түсінік беруіміз қажет: ұлтаралық қарым-қатынас тілін жақсы меңгерген сайын диалог тиімдірек болады, өз көзқарастарын әлемге ұсыну мүмкіндігі кеңейеді, ал басқаларды түсіну мүмкіндігі артады. Бұл толерантты қарым-қатынасқа, басқа ұлт өкілдері арасында өзін-өзі танытуға, бұрынғы Одақтың елдеріне бару мүмкіндігіне, қарым-қатынас аясын кеңейтуге және басқа да жағымды аспектілерге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.- М.: Издательский центр “Академия”, 2004.

2. Кажигалиева Г.А., Васенков М.В. О принципах и технологиях интерактивных методов преподавания русского языка в средней школе // Педагогика, 2005, №2.- С.23-27.

3. Низамова М.Н. Когнитивные предпосылки усвоения грамматики русского языка в начальных классах // Менеджмент в образовании. – 2005. – № 2. – С.71-75.

4. Горячева, Г. Сложносочиненное предложение без союзов: совершенствуем орфографические и пунктуационные навыки учащихся, развиваем навыки самоконтроля / Г. Горячева // Преподавание казахского языка в школе, колледже и вузе. – 2005. – № 3. – С. 59-60.

УДК 1751

Каримова Н.К.

(КГУ «Средняя школа № 16 им. Д. М. Карбышева отдела образования города Тараз»)

РУССКИЙ ЯЗЫК В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация. В данной работе рассматривается роль и статус русского языка в Казахстане, его влияние на общество, образование и межнациональные отношения. Особое внимание уделяется проблемам, связанным с изменением языковой политики, снижением уровня владения русским языком среди молодежи и сложностями его использования в официальных и бытовых сферах. Анализируются факторы, способствующие сохранению и развитию русского языка, а также предложены возможные пути решения актуальных проблем,

включая реформы в системе образования, двуязычное обучение и поддержку русскоязычных СМИ. В исследовании также учитывается влияние глобализации и цифровизации на языковую ситуацию в стране. Работа может быть полезна исследователям, преподавателям, политикам и всем, кто интересуется языковой ситуацией в Казахстане.

Ключевые слова. важная роль, государственный язык, территория, билинвиальный.

Русский язык играет важную роль в Казахстане, являясь не только языком межнационального общения, но и широко используемым в различных сферах жизни. Тем не менее, в последние десятилетия статус русского языка претерпевает изменения в связи с проведением языковой политики, направленной на укрепление позиций государственного языка — казахского. В данной статье рассматриваются основные проблемы, связанные с использованием русского языка в Казахстане, а также возможные пути их решения.

На протяжении веков территория современного Казахстана была местом сосуществования множества этносов и языков. Русский язык получил широкое распространение в период Российской империи и особенно во времена Советского Союза, когда он стал основным языком делопроизводства, образования и науки. После обретения Казахстаном независимости в 1991 году произошли изменения в языковой политике: государственным языком был провозглашен казахский, однако русский сохранил за собой статус языка межнационального общения [Конституция Республики Казахстан, 1995].

С переходом на казахский язык во многих сферах общественной жизни, включая государственное управление и образование, наблюдается постепенное снижение роли русского языка. В соответствии с государственной программой развития казахского языка, акцент делается на его популяризацию и внедрение в различные сферы жизни, что может привести к ограничению использования русского языка в официальных структурах [Ашимов, 2020].

Сокращение числа школ с русским языком обучения и увеличение количества казахскоязычных образовательных учреждений вызывает обеспокоенность среди русскоязычного населения. Кроме того, проблема нехватки квалифицированных преподавателей, владеющих обоими языками на высоком уровне, создает дополнительные сложности в обучении и интеграции студентов в образовательную систему [Кудайбергенова, 2019].

Несмотря на закрепленный статус русского языка, в обществе существует дискуссия о его будущем. Одни считают, что усиление позиций казахского языка необходимо для национальной идентичности, другие же видят в этом угрозу для русскоязычного населения и его возможностей в социальной и профессиональной сферах [Смагулова, 2021].

Для поддержания гармоничных межнациональных отношений необходимо проведение взвешенной языковой политики, которая обеспечит развитие казахского языка без ущемления прав русскоязычного населения. Возможно введение дополнительных программ по изучению казахского языка среди русскоязычного населения и сохранение двуязычия как конкурентного преимущества Казахстана.

Создание и финансирование школ с билингвальным обучением позволит сохранить высокий уровень владения обоими языками среди молодежи. Также важно обеспечить доступ к современным учебным материалам на обоих языках и привлекать специалистов для преподавания на казахском и русском языках.

Поддержка русскоязычных средств массовой информации и интернет-ресурсов позволит сохранить интерес к русскому языку в Казахстане. Это также способствует расширению возможностей для русскоязычного населения в профессиональной и культурной среде.

Русский язык в Казахстане продолжает играть значимую роль, несмотря на изменения в языковой политике. Для обеспечения гармоничного сосуществования двух языков необходимо разрабатывать и внедрять меры, направленные на сохранение и развитие билингвального пространства. Только в условиях сбалансированной политики и

взаимоуважения можно достичь эффективного решения проблем, связанных с функционированием русского языка в Казахстане.

Список использованной литературы

1. Ашимов, Т. Языковая политика Казахстана: вызовы и перспективы. //*Астана: Издательство Назарбаев Университет*. 2020 г.
2. Кудайбергенова, Д. Образовательные реформы и проблемы двуязычного обучения. //*Алматы: КазНУ*. 2019 г.
3. Смагулова, Г. (2021). Социальные аспекты функционирования русского языка в Казахстане. //*Вестник Казахстанской академии наук, 4(3), 45-57.*
4. Конституция Республики Казахстан Доступно по адресу: [официальный сайт правительства Казахстана]. 1995 г.

ӘОЖ 81.373

Кезенгараева Райхан Серикбековна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ СЫН ЕСІМДІ ЕТІСТІКТЕР

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі қазақ тіліндегі сын есімді етістіктердің жасалуы, анықтамасы және қолданылуы қарастырылады. Сын есімді етістіктер — етістік пен сын есімнің бірігуі арқылы жасалып, әрекет пен сапаның нәтижесін сипаттайды. Мақалада олардың грамматикалық құрылымы мен мағыналық ерекшеліктері талданып, сөйлемде қолданылу аясын кеңейтетін қасиеттері сипатталады. Сонымен қатар, бұл құбылыстың тілдің стилистикалық байлығын арттырудағы рөлі көрсетіледі. Жұмыстың негізгі мақсаты — сын есімді етістіктердің қазақ тіліндегі орны мен маңызын анықтау.

Кілт сөздер. Сын есім + ет. жұрнақ:
Әдемілену (әдемі + лену) – әдемі болу, әдемілену.
Қаттылау (қатты + лау) – қатты болу, күшейту.
Жарқырау (жарқырау + у) – жарқырай бастау, жарық болуы.
Сын есім + етістік:
Күшті болу – күшті болу, мықты болу.
Жарық болу – жарық болу, сәуле шығару.

Қазақ тілінде сөз таптары арасындағы байланыс өте тығыз. Әсіресе, сын есім мен етістік арасында ерекшеліктер бар. Қазіргі қазақ тілінде сын есімді етістіктер маңызды орын алады, себебі олар тілдің грамматикалық жүйесінде ерекше қызмет атқарып, сөздер арасындағы байланыстарды тереңдетіп, сөйлемнің мағыналық құрылымын байытады. Сын есімді етістіктер — сын есім мен етістіктің қосылуы арқылы жасалатын ерекше сөз тіркестері. Олар іс-әрекеттің немесе жағдайдың сипаттамасын білдіріп, заттың немесе әрекеттің күйін көрсетеді. Мұндай сөздер, негізінен, сапаны немесе күйді көрсететін етістіктер мен оларды толықтыратын сын есімдердің бірігуінен пайда болады. Олардың қолданылуы сөйлемдердің мағыналық тереңдігін аша түсіп, қазақ тілінің лексикалық қорын байытады.

Қазіргі қазақ тілінде сын есімді етістіктер — сын есім мен етістіктің бірігуінен пайда болатын ерекше сөздер. Бұл сөздер бір жағынан іс-әрекетті білдіретін етістік, екінші жағынан объектінің немесе субъектінің жағдайын, күйін білдіретін сын есімнің қасиеттерін қамтиды. Демек, сын есімді етістіктердің негізгі ерекшелігі — олардың бір уақытта әрекет пен сапа немесе күйді білдіруі. [1]

Сын есімді етістіктер әдетте етістік түбірі мен оған қосылған сын есімдер арқылы жасалады. Бұл сөздер әрекеттің нәтижесі немесе процесінің сипатын сипаттайды, яғни әрекет

орындалғаннан кейін объектінің немесе субъектінің қандай күйде екендігін көрсетеді. Мысалы: ашылған (ашу + сын есім) — бұл сөз әрекет (ашу) арқылы нәтижеге қол жеткізілген күйді білдіреді. Өңделген (өңдеу + сын есім) — өңдеу әрекетінің нәтижесінде жасалған күй немесе сапаны білдіреді. Жарамды (жара + етістік + сын есім) — жарау әрекетінің нәтижесі ретінде белгілі бір нәрсенің сапасы. Сын есімді етістіктер сөйлеу тілінде, әсіресе нақты бір әрекет немесе сапаның нәтижесін көрсету үшін кеңінен қолданылады. Бұл сөздер адамның, заттың немесе әрекеттің қандай да бір жағдайын сипаттап, сөйлемде қосымша ақпарат беруге мүмкіндік жасайды.

Қазіргі қазақ тіліндегі сын есімді етістіктер — етістік түбірі мен сын есімдердің бірігуі арқылы жасалады. Бұл сөздер бір мезгілде екі мағынаны білдіреді: біріншіден, етістік арқылы іс-әрекетті, екіншіден, сын есім арқылы объектінің немесе субъектінің күйін, сапасын көрсетеді.

Сын есімді етістіктердің жасалу жолдары әртүрлі, алайда олардың барлығы бір негізгі принципке негізделеді: етістік түбірі мен оған қосылған аффикс немесе жалғаулар арқылы жаңа мағына пайда болады.

Етістік түбірі мен сын есімнің қосылуы. Сын есімді етістіктер көбінесе етістік түбірі мен сын есімнің қосылуы нәтижесінде жасалады. Мұнда етістік әрекетті білдірсе, сын есім сол әрекеттен туындайтын күй мен сапаны сипаттайды. Әдетте етістік түбіріне түрлі аффикстер (қосымшалар) қосылып, жаңа сөз жасалады. Мысалдар: Өңделген (өңдеу + сын есім): өңдеу әрекетінің нәтижесінде пайда болған өнімнің сапасы. Жарамды (жарау + сын есім): жарау әрекетінің нәтижесінде пайда болған сапа немесе жағдай. Тазартылған (тазарту + сын есім): тазарту әрекетінен кейінгі нәтижені білдіреді. [2]

Қосымша суффикстердің қосылуы. Сын есімді етістіктерді жасау үшін етістік түбіріне түрлі суффикстер мен қосымшалар қосылады. Бұл қосымшалар етістік пен сын есімнің арасындағы мағыналық байланысты күшейтіп, сөздің жаңа мағына алуына мүмкіндік береді. Қосымшалар: ған, -ген, -қан, -кен қосымшалары арқылы сын есімді етістіктер жасалады. Бұл қосымшалар әрекеттің аяқталғанын немесе оның нәтижесінде алынған күйді білдіреді. Мысалдар: Ашылған (ашу + -ған): ашу әрекетінің нәтижесінде белгілі бір нәрсе ашылды, яғни ашылған күй. Жұмсалған (жұмсау + -ған): жұмсау әрекетінің нәтижесінде белгілі бір заттың немесе ресурстың жұмсалған күйі. Қабылданған (қабылдау + -ған): қабылдау әрекетінің нәтижесінде орын алған жағдай.

Туындылар арқылы жасалуы. Сын есімді етістіктер кейде етістік түбірінің туынды формалары арқылы да жасалады. Туынды етістіктерде түрлі қосымшалар немесе түбір өзгерістері арқылы жаңа мағыналар пайда болады. Мысалдар: Сынған (сыну + -ған): сыну әрекетінің нәтижесінде заттың немесе объектінің сынған күйі. Жұмылған (жұмылу + -ған): жұмылу әрекетінің нәтижесі ретінде белгілі бір заттың немесе адамның жұмылған жағдайы.

Қос сөздер мен тұрақты сөз тіркестері арқылы жасалуы. Сын есімді етістіктер қос сөздер немесе тұрақты сөз тіркестері арқылы да жасалады. Бұл тәсіл көбінесе мағыналық байланысы бар сөздер арқылы жүзеге асады. Мысалдар: Тынышталған (тыныш + етістік): тыныштандыру әрекетінің нәтижесі. Айқындалған (айқын + етістік): айқындау әрекетінің нәтижесінде белгілі болған нәрсе. [3]

Түбірлес сөздердің бірігуі. Сын есімді етістіктер кейде түбірлес сөздердің бірігуі арқылы да жасалады. Мұнда етістік пен сын есім түбірлері өзара бірігіп, жаңа мағына береді.

Сын есімді етістіктер қазіргі қазақ тілінде түрлі контекстте кеңінен қолданылады. Олар, бір жағынан, әрекет немесе процесс нәтижесін, екінші жағынан, сол әрекеттің әсерінен пайда болған сапаны немесе күйді білдіреді. Сын есімді етістіктер сөйлемде заттың немесе әрекеттің белгілі бір сипаттамасын, оның ішкі немесе сыртқы жағдайын көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл сөздер көбінесе қимылдың, оқиғаның немесе жағдайдың нәтижесін, аяқталғандығын немесе болғандығын білдіреді. Сын есімді етістіктердің қолданылу аясы кең және олар түрлі сөйлемдерде әртүрлі мағыналарға ие болуы мүмкін. [4]

Әрекеттің нәтижесін көрсету. Сын есімді етістіктер көбінесе іс-әрекеттің нәтижесін сипаттау үшін қолданылады. Бұл жағдайда етістік әрекетті, ал сын есім әрекеттің нәтижесінде

пайда болған сапаны немесе күйді білдіреді. “Ашылған терезеден күн сәулесі түсіп тұр”. (Ашу әрекетінің нәтижесінде терезе ашылды, ол күйі сипатталды.)

“Жаңарған қала орталығы жаңа жобалармен толтырылды”. (Жаңарту әрекетінің нәтижесінде қала орталығы өзгерді.)

Бұл сөздер әдетте сөйлемде объектінің не әрекеттің күйін сипаттау үшін пайдаланылады.

Сын есімді етістіктер адамның немесе заттың қандай күйде екенін білдіріп, олардың сапасын сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда сын есімді етістіктер объектінің өзгерген күйін немесе жағдайын көрсетеді. “Ол күлген адамға ұқсады.” (Күлу әрекеті нәтижесінде адамның бейнесі өзгерген.) “Кітаптар реттелген және дайын тұр.” (Реттеу әрекетінің нәтижесінде кітаптар белгілі бір күйде тұр.) Осылайша, сын есімді етістіктер заттың немесе адамның өзгерген күйін көрсетіп, оған қатысты ақпарат береді. [5]

Сын есімді етістіктер адамның немесе заттың әрекеттің нәтижесінде қандай күйге түскенін көрсету үшін қолданылады. Бұл сөздер көбінесе әрекеттің салдарын сипаттайды. “Қабырға жарылған”. (Жару әрекеті нәтижесінде қабырға жарылды.) “Сөздер ұзартылған мерзімдерге қатысты”. (Ұзарту әрекетінің нәтижесінде сөздер өзгерді.) Бұл жағдайда әрекеттің әсерінен болатын өзгерістер немесе жаңартулар сипатталады.

Сын есімді етістіктер заттың немесе субъектінің сапалық сипаттамасын білдіру үшін де қолданылады. Олар әсіресе бір нәрсенің күйін немесе қасиетін сипаттайтын сөйлемдерде жиі пайдаланылады. [6]

Сын есімді етістіктер іс-әрекет пен оның нәтижесін байланыстыратын маңызды грамматикалық құрылым болып табылады. Олар көп жағдайда өткен шақтағы іс-әрекеттің нәтижесін көрсетеді.

Қазіргі қазақ тіліндегі сын есімді етістіктер — ерекше грамматикалық құрылымдар, себебі олар етістік пен сын есімнің қосылуы арқылы жасалады. Мұндай сөздер әрекеттің немесе процесс нәтижесінде пайда болған сапаны, өзгерісті, күйді көрсетеді. Сын есімді етістіктердің негізгі ерекшелігі — олардың бір уақытта екі грамматикалық категорияның қасиеттерін көрсетуі: етістік арқылы әрекетті, сын есім арқылы сол әрекеттің нәтижесінде өзгерген объектінің күйін сипаттайды. Олардың қолданылу аясын қарастыра келе, бұл сөздер сөйлемдерде көбінесе әрекет пен күйдің арасындағы байланысты білдіру үшін қолданылады. Олар сөйлеу тілінде түрлі жағдайларда орын алып, әрекеттің нәтижесі мен оның әсерін нақты әрі түсінікті жеткізуге мүмкіндік береді. Әсіресе, сын есімді етістіктер мәтіндердің мағыналық құрылымын байытып, ойды нақты әрі айқын жеткізуге әсер етеді. Сын есімді етістіктер қазақ тілінің грамматикалық жүйесіндегі маңызды құрылымдардың бірі болып табылады, олардың қолданысы тілдің стилистикалық мүмкіндіктерін кеңейтеді және сөздік қорды байытады. [7] Олардың дұрыс қолданылуы тілдің түсініктілігін арттырып, сөйлеушінің ойын нақты әрі дәл жеткізуіне мүмкіндік береді. Осылайша, сын есімді етістіктердің қазақ тіліндегі орны ерекше, және олардың қолданысы тілдің қыр-сырын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Әбдіғалиева С. Тіл білімінің негіздері // Алматы: Ғылым, 2006.
2. Қордабаев Т. Қазақ тілінің грамматикасы // Алматы: Ана тілі, 2007.
3. Сауранбаев М, Ысқақова С. Қазақ тілінің грамматикасы // Алматы: Қазақ университеті, 2010.
4. Салқынбай Қ. Қазақ тіліндегі сөз таптары // Алматы: Қазақ университеті, 2015.
5. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің грамматикалық құрылымы // Алматы: Мектеп, 1983.
6. Мұсабаев С. Қазақ тілінің синтаксисі // Алматы: Ғылым, 1997.
7. Нұрқатов С. Қазақ тілінің морфологиясы // Алматы: Рауан, 2001.

УДК 338.48

Кеңес Алтынай Болысбайқызы

(Жамбыл облысы Байзақ ауданы Үлгілі орта мектебі
ағылшын тілі пәні мұғалімі)
Айтмуратова Макпал Базарбаевна
(Жамбыл облысы Байзақ ауданы Үлгілі орта мектебі
ағылшын тілі пәні мұғалімі)

METHODS OF TEACHING ENGLISH

Annotation. The article examines the methodology of teaching English and analyzes its features. Modern methods of teaching English are based on classical methods of learning foreign languages. However, the psychological aspect, foreign cinema, and information technology had an impact on her. The methods of teaching English used 20 years ago were more of a reproductive nature. Learn the words, read the text, listen to an audio recording, write a letter — these were the tasks that the tutor gave. Perhaps for this reason, most adults who have studied the language for many years can read and write in English, but have difficulty speaking.

***Keywords*.** methods, teaching, English.

Modern methods of teaching English have replaced reproductive methods with interactive ones. Today, knowledge acquisition is the interaction of a student and a teacher. The curriculum is based primarily on the age characteristics of the students. For preschoolers and younger students, such types of lessons as play, travel, video, competition, and others are more suitable. An adult student prefers a classic lesson. Traditional tasks are also suitable for this age: compose a story, do an exercise, read the text, perform listening, and so on. Writing a story allows you to learn how to use active and passive vocabulary, expand your vocabulary, and improve your spoken language. Performing exercises helps you to learn grammatical material. Reading a text forms not only reading skills, but also immerses in the culture and traditions of the language being studied. Listening – improves the understanding of oral speech.

But do not forget that the most effective methods of learning English are interactive. Therefore, the method of immersion in the language environment is now very popular. This technique teaches you to “think” in English. Learning a foreign language takes place entirely in English. This is real not only in a bilingual family, but also in a regular classroom. It is enough for the teacher to conduct the lesson completely in English and use visual aids. To build the lesson in such a way that, despite the foreign language, the students understood the teacher. The high level of teacher training will make it possible to conduct such an activity even for the youngest. If earlier parents of preschoolers and younger schoolchildren were afraid of such a method, now, seeing the enthusiastic eyes of the children and their progress, they recognized the effectiveness of this technique. After all, the best method of learning English is the one that arouses interest in learning.

Today, everyone learns a foreign language. The number of techniques has increased in proportion to the number of people.

However, each of the techniques has both advantages and disadvantages. The principles of the old school are now subject to sharp criticism, despite the fact that the application of the "classics" has borne fruit, and considerable. The only question is at what cost it was possible to achieve these results. As a rule, in order to master the language, you had to spend a long time poring over books, spending a lot of time translating, reading texts, memorizing new words, performing various exercises and retelling. Tasks such as writing essays or dictation were offered to change activities.

One of the oldest techniques is classical, or fundamental. The purpose of the classical methodology is not so much to study as to understand the subtleties and details of the principles of a foreign language. The main task pursued by the classical methodology is the formation of the grammatical base of the studied language. The target audience is people who are starting to learn English from scratch, from the basics. This technique is very familiar to those,

who started learning English at school. It is worth noting that it is preferred by many language universities, both in Kazakhstan and in the border states. A simplified scheme is the study of grammar, the basic rules that are subsequently applied in specific examples and consolidated through exercises.

The most popular representative of the traditional method is N.A. Bonk. Her famous "Bonk textbook", written in collaboration with other representatives of the same traditional methodology, is a kind of template. This textbook has withstood fierce competition with the latest techniques coming from the West, and continues to be a benchmark. The only drawback, or rather, the disadvantage of the classical method is the limited experience of spoken language. To make up for this shortcoming, you can add other methods of communicative learning to the classical methodology.

Many teachers combine different methods and use both immersion in a language environment and a classical lesson in their work. Knowledge of the methods of teaching English, psychology and pedagogy allow them to identify the peculiarities of perception and thinking, to select the necessary methods and forms of work. Indeed, along with the English lesson, other forms of class organization are popular: a round table, a concert, a language club, a conference, Olympiads and many others. This allows you to include a large number of students in the language environment.

In order to teach English, knowledge of the language is not enough. In addition to teacher education, it is necessary to explore current trends, as well as explore new techniques and techniques. In this case, your lessons will be interesting, varied and productive. In recent decades, many innovative solutions have emerged on how to learn, taking into account the age, level, and personal characteristics of students.

Communicative methodology / Communicative Language Teaching

An approach that guides modern methods of teaching English. It is considered the most effective, and all because it is aimed at:

Learning through communication and interaction is in English.; the use of authentic materials, audio / video, texts, in the classroom to reproduce real conditions and achieve the effect of real communication; students' involvement of their own experience in the learning process as an important auxiliary resource.

In addition, the basic principles of the communicative methodology are that: The learner—centered approach is at the center of the learning process. Effective communication is achieved through the mastery of free speech — language fluency. Learning a language in the classroom is based on the need to use the language outside of the classroom. Effective communication is provided through the use of various speech skills — language skills. The practice of speech involves the use of audiovisual means, activities such as dialogues, role-playing, interviews, debates, problem solving, and other exercises similar to activities in the real world. New skills are developed through working in pairs, groups, or individually. The learning process is creative, encourages attempts and allows mistakes — trial and error. The teacher acts as an organizer of the process and a guide who encourages and motivates students to express their thoughts. Audio-***Lingual method / Audio-Lingual Method***

Classes using this method are usually conducted in the target language, and preference is given to developing listening and speaking skills. The ALM consists of: the study of grammatical structures and patterns, listening techniques and oral repetition to achieve the accuracy of speech reproduction, presentation of material through dialogues to memorize standard phrases. The basic principles of the audiolingual teaching methodology should also include: constant repetition of speech patterns to form new habits, Attention is mainly paid to pronunciation and the practice of oral speech skills, grammar is studied on the basis of general conclusions, limited use of the native language, avoiding mistakes, encouraging correct answers.

Lexical Approach

According to this approach, a language consists of lexical units. That is why it consists in: the study of a specific set of phrases, vocabulary, and linguistic constructions, involving techniques involving text research and the identification of lexical units, the selection of appropriate phrases, repetition of lexical units and singing, storytelling, role-playing games using fixed expressions, exercises with delexical verbs and the formation of agreements.

And the basic principles of the lexical approach include: the priority of acquiring vocabulary, but not in isolation, but in context; the secondary importance of grammar, which is mastered through the study of linguistic constructions; The curriculum is drawn up in accordance with the goals that

the teacher pursues using this method.

Direct Method / Direct Method

Using this method during training, you should use only the target language. This will encourage students to think and speak in English. So, the direct method provides: oral presentation of new information or demonstration of exercises; learning to speak and perceive information by ear; producing correct pronunciation and correct grammatical structures; Using techniques that include question-and-answer communication, reading aloud, writing, and correcting your own mistakes.

The main principles of the direct method, in turn, are aimed at: oral interaction only in the target language and spontaneous use of speech skills; Inductive grammar learning — without analyzing or translating rules and structures; acquisition of only practical vocabulary through images or objects or ideas and associations.

The Test-teach-test / TTT approach

TTT is an approach to teaching English that is better tailored to the learning needs of students. It consists of three stages:

1. Test

Students complete a test assignment at the beginning of the lesson without the teacher's help. The main purpose of this stage is to identify errors in the target language, as well as what students already know and what they should be taught, that is, to analyze the needs of students.

Examples of activities for the Test stage can be gap-filling, exercises to choose the correct form of a word.

2. Teach

After the test assignment and error analysis, the teacher conducts the learning phase, taking into account specific needs. The main goal is to close the learning gaps and focus on the correct use of the target language.

3. Test

At the last stage, we check how well the students have learned the new information. The main goal of the second "test" is to improve students' speech skills and correct language use. There are also exercises to test understanding, but they should be different from the first test and more difficult.

Integrated language Learning / Content and Language Integrated Learning

This method of teaching English is combined and combines the study of a specific subject in the target language. That is, by studying the necessary discipline, students also learn English. The advantages of this method are the meaningful use of language, the understanding of cross-cultural characteristics and the development of skills necessary in real life.

And the principles of CLIL include: immersion in the language being studied, performing activities conditioned by the subject being studied, practice all four speech skills, a method of complete physical reaction.

The method of total physical reaction / Total Physical Response

Thanks to this technique, students learn the language by repeating certain actions. The approach includes the use of facial expressions, gestures, and imitation of speech units. According to this approach, students learn better through physical exercise than by analyzing language patterns. The principles of TPR training include: the practice of repeating actions and forming skills according to the instructions of the teacher, improving listening skills, observing, following, and studying instructions, learning new words while doing active exercises, and developing focus skills.

Task-based Language Teaching Approach

A learning method that consists of completing tasks in the target language. Interestingly, the assignments are directly related to the interests and field of activity of the students. The approach focuses on: the result after completing the task, the development of free speech and confidence during communication, techniques that include authentic use of language, such as telephone conversation, conducting an interview, ordering goods, discussing a movie, and the like.

TBLT is divided into 3 stages: Pre-task phase, Doing of the task, Post-task phase, during which the following principles are followed: Focusing on communication rather than structure, vocabulary and grammar are studied inductively and serve only as a means to achieve the end result,

completing tasks in conditions close to real circumstances, and the teacher's role is to guide students through instructions and feedback.

It should be understood that the ideal teaching formula is a synthesis of modern approaches and methods. Each of the techniques described above may be suitable for younger, adolescent, and adult students if interpreted correctly. Moreover, these techniques can work with any level of knowledge, from Beginner to Proficiency. Teachers should experiment and learn more about a particular method of teaching English from reliable and professional sources. Therefore, instead of concluding, we will summarize the basic information about the methods described above. As motivation increases, skills improve. If earlier there was a question about how to teach spoken English has been discovered, now it is possible to teach a person of any age to speak a foreign language. Of course, the older a person is, the more work there is to do. And here a lot depends not even on the age of the student, but on the initial level of knowledge, motivation and diligence. However, the immersion method will allow not only to learn the language, but also to organize leisure activities with benefit. Its peculiarity is that the teacher not only conducts the lesson, but also controls the consolidation of the studied topic. The classic homework was replaced by recommendations: watch a movie in English, talk to a native speaker, listen to a song, and complete assignments. Watching movies in English is an assignment that not only teaches you how to understand a foreign language, but can also be an interesting entertainment. It improves pronunciation and helps you express your thoughts better in English. Communication with a native speaker helps to develop the skill of understanding oral speech. After such practice, any foreigner is not afraid! Listening to songs in English is no longer a new, but it is always an interesting form of listening. Recently, computer games in English have also become popular. They are used not only for teaching children, but also adults. And we are talking not only about educational games, but also story games, arcades, simulators, role-playing and others.

List of used literature

1. Avdeeva S. Digital resources in the educational process: [about the project "Informatization of the education system" and the creation of a unified collection of digital educational resources] Public education. 2008. No. 1. pp. 176-182.

2. Bukharkina M. Y. Multimedia: from street shows to educational tools/ M. Y. Bukharkina //Foreign languages at school. 2009. - № 5.

3. Unified collection of digital educational resources [Electronic resource]-: http://school - collection.edu.ru

ӘОЖ:81.367

Кенесариева Г.С.
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасы
Тараз қаласы білім бөлімінің №55 орта мектебі" КММ)

КӨСЕМШЕЛЕР АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада қазіргі қазақ тілінің синтаксисіндегі өзекті мәселелердің бірі қарастырылады. Құрмалас сөйлемдердің қолданысындағы көсемшенің рөлі аса зор екендігі баршамызға аян. Зерттеу жұмысында көсемшелі қолданыстардың қазіргі тіл біліміндегі жұмсалымдарының ерекшеліктеріне көңіл бөлінген. Олардың зерттелуіне, ғалымдардың пікірлеріне шолу жасай отыра, бағыныңқы компоненттің баяндауышы қызметіндегі көсемшенің қолданыс ерекшеліктері айшықталады. Көп бағыныңқылы сабақтас құрмаластардың қазақ синтаксисіндегі қолданыс ерекшеліктері сараланған.

Тірек сөздер: құрмалас сөйлем, көсемше, синтаксис, сабақтас, бағыныңқы компонент.

Көсемшелер күрделі құрмаластар жасауда түрлі қызметтерде жұмсалады және

талданады. Құрамындағы сыңарларының саны қалыпты құрмаластағыдай екеу ғана емес, үш немесе одан да көп болып келетін құрылымдар тіл-тілде әр түрлі аталып жүр. Мәселен: иран тілдері жүйесіне енетін осетин тілінде бұл-күрделі синтаксистік бірлік (К.Е.Гагкаев) деп аталса, моңгол тілдерінде - құрмалас сөйлемнің күрделенген конструкциясы (Г.Ц.Пюрбеев) деп, орыс тіл білімінде - көп компонентті құрмалас сөйлемдер (Н.Н.Холодов, Г.Ф.Калашникова), құрмалас сөйлемнің күрделенген типі (М.В.Симулик) полипредикативті сөйлем (Г.П.Уханов), молдово тілінде - күрделі синтаксистік комплекс (НАКорчинский) және румын тілінде де осылайша (Х.Тиктина) аталады [1,2: 21с.].

Етістіктің функционалды екі түрінің есімше, көсемше аталуы құрылымдық жағынан бірдей болғанмен, ұғымдық белгіге сүйенуі басқа-басқа. Есімше ішкі лингвистикалық ұғымға сүйеніп жасалған болса, көсемше сыртқы құбылыстық ұқсастыққа сүйеніп жасалған.

Осыған байланысты қазіргі қазақ тіл білімінде есімше есімдік қасиетінің (әсіресе, сын есімдік) молдығынан есімше аталғандықтан, көсемшені де үстеуше деп атайық дейтін ұсыныстар бар. Ұғым жүйелігін сақтау тұрғысынан алғанда, бұл әрине, қисынға келеді. Бірақ атау қойылғанда әрқашан тек бір-ақ белгісі негіз бола бермейді. Қай белгісі басым, анық, көзге бірден түскіш, ұғым бірден қонымды, сол жағы бірінші кезекте болады.

Сөйтіп күрделі құрмалас сөйлемдердің құрамындағы жай сөйлемдер жеке тұрғанда дербес единица болғанмен, құрмалас сөйлем синтаксисі тұрғысынан алғанда күрделі құрылым құраудың шоғырланған тұтас материалды бөлшегі болып табылады. Құрмалас сөйлем тұрғысынан келгенде оларды сөйлем, сейлем емес деп таласудың еш қажеттілігі жоқ.

А.Байтұрсыновтың айтуында, бағыныңқы сөйлем - бітпеген шала сөйлем. Басыңқы сөйлем болмаса, толық мағына оның өзінен шықпайды. Бағыныңқы сөйлем - басыңқы сөйлемнің шылауындағы ғана қосымша есебіндегі сөйлем. Мұндай сөйлемдер екінші сөйлемге сүйеніп қана сөйлем дәрежесіне кіреді [3: б. 303]. Бұдан бағыныңқы сөйлемдер сөйлем дәрежесіне жетпеген құрылымдар деген түсінік тумауы керек. Олар сөйлеушінің қажетіне қарай тиянақты ойды білдіріп, жеке тұрып та қолданыла алады. Мысалы: *Аспанның қызылы ыдырап, төңірек бұлдырай бастаганда біз бір селенге келіп кірдік* (Ш.Мұртаза).

Сөйлемді *Аспанның қызылы ыдырады. Төңірек бұлдырай бастады. Сол кезде біз бір селенге келіп кірдік* деп үш жай сейлем етіп құруға болады. Яғни, құрмаласты құраушы бөліктер тиянақты ойды білдіретін өз алдына жеке-жеке сөйлем бола алады.

Екі сыңардан құралған себеп пен салдардың қатынасы тілімізде әр түрлі тәсілдермен берілетіні белгілі. Салаласа құрмалasу кезінде жалтаулықтардың қолданылуы сыңарлар арасындағы себептік қатынасты айқын көрсетіп тұрады. Сондықтан көсемше формалы бағыныңқыларда себептік мағына бар-жоғына көз жеткізу үшін себептік мағына айқын көрінетін осы жалғаулықты тәсілдерге және бағыныңқы жасаудың төл тәсіліне салып айтып керу керек.

Синтаксистегі сөйлем пікір алысуды, қарым-қатынас жасауды қамтамасыз ететін тілдік материалдардың біртұтас бөлшегі деген талапқа *Аспанның қызылы ыдырады деген де, Аспанның қызылы ыдырады, төңірек бұлдырай бастағанда біз бір селенге келіп кірдік* те сай. Бұндағы айырма ойдың жай, күрделілігіне байланысты.

Ал бірдей лексикалардан құралған бірінші жай сөйлеммен екінші құрмаластағы бағыныңқының арасына теңдік белгісін қоюға болмайтыны түсінікті нәрсе. Бағыныңқы компоненттің баяндауышы қызметінде, әсіресе, көсемшенің *-п* формасы көп жүреді. Оны сабақтас құрмалас сөйлем жасаудағы қолданғыштығы жөнінде етістіктің шартты рай, есімшенің *-ган* форкаларымен қатар қоюға болады. Қазір тілімізде сабақтас сөйлемдердің тоғыз түрін танитын болсақ, соның жеті түрін (амал, мезгіл, себеп, мақсат, қарсылықты, үлестес, шартты) жасауға көсемше формалары қатысады екен.

Қазақ тіліндегі амал бағыныңқылы сөйлемдер синтетикалық тәсілмен де, аналитикалық тәсілмен де жасалады. Алғашқы тәсіл көсемшенің *-п, (-ып,-іп); -а,-е (-ма)-й* жұрнактары

арқылы жүзеге асады. Ал аналитикалық тәсіл бір ғана жолмен болады. Мұнда бағыныңқы сөйлем баяндауышы басыңқы сөйлеммен шылау мәндегі *деп* көмекші етістігі арқылы байланысады. Көптеген амал бағыныңқылы сөйлемдерде бір субъект формальды түрде екіге жарылып, екі грамматикалық бастауыш болып тұрады. Жалқы және жалпы есімнен болған бастауыштар екінші сыңарда есімдік түрінде қайталанып қолданылады.

Көп бағыныңқылы сабақтастар қазақ синтаксисінде бірыңғай көп бағыныңқылы және сатылы көп бағыныңқылы деп екіге бөлінеді. Біріншісінде бағыныңқы сөйлемдер басыңқысымен бірден тікелей байланыса алады. Бірнеше бағыныңқылардың басыңқы. компонентке бағынуы өзара бірыңғай теңдестік дәрежеде болады. Мысалы: *Басы салбырап, иығы түсіп, денесі былық-сылық етіп кетті. Мойны сорайып, басы бүгіліп, қолы денесіне жабысып сіресіп калыпты* (Ж.Аймауытов). Бұл құрмаластардың әрқайсысында үш-үш сөйлемнен бар. Алдыңғы бағыныңқылардың әрқайсысы басыңқымен жеке-жеке тікелей байланыса береді.

Байқап отырғанымыздай, жоғарыдағы сөйлемдерді бағыныңқылары әр түрлі тұлғада келіп отырады. Бағыныңқы сөйлемнің ең соңғысы өзінен бұрынғыларды мәндік үйлесіммен жетектеп, бір жерге шоғырландырады да, оларды өзі арқылы басыңқымен тығыз мағыналық қарым-қатынасқа түсіреді. Сондықтан да осылайша сатылай байланысу түрінде соңғы бағынынқы сөйлем бірден-бір шешуші рөл атқарады. Ол өзінен бұрынғы бағыныңқыларды басыңқымен байланыстыруда аралық дәнекер қызметке ие болып тұрады.

Қазіргі қазақ тілінде кесемшелердің жоғарыдағылармен қоса, баяндауыш қызметінде жіктеле келіп, шақты білдіретін мағынасы да бар [4,5]. Әрине, бұл - көсемше жұрнақтарының негізгі қызметтерінің бірі. Мұнда көсемшелер жеке-дара сөз есебінде қолданылмайды. Шақты білдіретін көсемше жұрнақтары негізгі және туынды түбірлерге, күрделі негіздерге тікелей де, қажетінше етіс жұрнақтарынан соң да немесе амалдың өту сипатын білдіріп, реңк жамайтын жұрнақтардан кейін жалғанып барып жіктеледі.

Күрделі тұлғаның о баста жай еркін тіркес болғаны белгілі. Бұлардың бірінен-бірінің қалыптасуы үстінде ешқандай формалық өзгерістің болмағаны байқалады. Өз алдарына жеке-жеке көрсеткіштері жоқ күрделі етістіктер мен етістіктің жай еркін тіркесін бірінен-бірін ажыратуда олардың құрамындағы сыңарлардың әрқайсысы өзді-өзіне тән бастапқы лексикалық мағыналарын түгел сақтап тұр ма, сөйлем ішінде алды-алдына жеке сұрауға жауап беріп, дербес мүше болып тұр ма, жоқ әлде керісінше ме - осылардың бәрі негізге алынады.

Көсемше формалары арқылы байланысқан қос етістік әуел баста сөйлемнің жеке-жеке мүшесі болғандығы, одан кейін барып бөлшектенбейтін бір күрделі мүшеге айналғандығы және сол күрделі мүшенің өзі іштей бірнеше топтарға сараланғандығы ешқандай формалық көрсеткіштің қатысуынсыз-ақ бірінен-біріне өтіп жатқан құбылыстар сияқты. Ал анығында бұл көсемше формаларының көпмағыналық сипат алуымен тығыз байланысты.

Қазақ тіл білімінде күрделі құрылымдарға алғаш назар аударған А.Байтұрсынұлы болатын. Ақаң күрделі құрылымдар туралы "Тіл құралында" ғана айтпаған, "Әдебиет танытқышында" да айтқан болатын. Ғалым бұларды өрнекті сөйлемдер немесс оралым деп атап, олардың төмендегідей мағыналық тоғыз түрін көрсетеді: себепті оралым, мақсатты оралым, ұқсатпалы оралым, қайшы оралым, шартты оралым, жалғасыңқы оралым, серіппелі оралым, айырыңқы оралым, қорытпалы оралым [6: б.37].

Көсемше формалары арқылы байланысқан бағыныңқы сыңарлары бар мына бір күрделі құрмаластарды талдап көрелік: *Жеңіл күйменің дөңгелегі қиыршық жолдың үстін қытырлатып келеді, қос қараның тағалары тасқа тиіп, караңғыда от жарқ ете қалады* (Ш.Мүртаза).

Асан жылқысын суартып, Үсен бие байлатып жатканда, Шешенбай келіп, үлкен үйдің жанына атын байлап, үйге кіріп бара жатқанын Зылиқа көрді де, жіті басып келіп тыңдап тұра қалды (Шәкәрім).

Бір рет көзім түсіп кетті, аузы ыржиып, тісі ақсиып, қасыма келіп қалған екен

(Б.Майлин).

Байқап отырғанымыздай, көп сыңарлы салалас сөйлемдерге қарағанда, әртектес байланыста келетін аралас сейлемдерде құрылымдық-мағыналық тұтастық мықтырақ болады. Ал көп бағыныңкылы сабақтастарда тұтастық алдыңғы екеуінен де жоғары болады. Өйткені оның құрамына енетін жай сөйлемдер мағыналық жағынан да, тұлғалық жағынан да тиянақсыз. Сонымен:

1. Сөйлем жай болсын, күрделі болсын сыртқы ой жалғыз. Сөйлемнін құрылысы күрделенген сайын ой да күрделенеді, бірақ екеу болмайды, көбеймейді.

2. Жеке-жеке тұрғанда өз алдына дербес ойды білдіретін жай сөйлемдер күрделі құрылымның құрамында күрделі ойды құраушы бөліктерге айналады, предикативтілігі солғындайды.

3. Формальдық тұрғыдан алғанда, күрделі құрылымдарды құраушы беліктердің саны ондағы жай сөйлемдердің санымен өлшенеді. Бірақ құрмаластардың ішінде болатын мағыналық қатынастар сол жай сөйлемдердің санына тең болмайды.

4. Мағыналық тұрғыдан алғанда құрмалас пен жай сөйлем, жай сөйлем мен құрмалас, құрмалас пен құрмалас қатынасқа түсе береді. Яғни күрделі құрылымды құраушы жай сөйлемдер мен ішкі мағыналық қатынас құраушы компоненттер саны да тең болмайды.

5. Кейде жалаң ой құрмалас сөйлеммен немесе керісінше, күрделі ой жай сөйлеммен беріле береді. Сондықтан жай сөйлем мен құрмалас сөйлем бір-бірімен тек семантикалық жағынан ғана емес, құрылымдық жағынан да ерекшеленеді. Яғни сөйлемнің негізгі бұл екі түрінің арасындағы өзгешелік сандық өзгешелік, сапалық емес.

6. Көсемше жұрнақтары арқылы күрделі құрылымдардың екі түрі жасалады. Олар көп бағыныңқылы сабақтастар мен аралас құрмалас сөйлемдер. Құрамындағы жай сөйлемдердің баяндауыштары үнемі тиянақты тұлғада келетіндіктен, көсемше жұрнақтары күрделі құрмаластардың үшінші түрі - көпсыңарлы салалас сөйлемдерді жасауға қатыса алмайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Абдурахманов Г.А. Синтаксис осложненного предложения // К некоторым спорным вопросам синтаксиса тюркских языков// Структура и история тюркских я зыков. Москва, 2006.

2. Садирова К. Қазіргі қазақ тіліндегі көп компонентті салалас сөйлемдер // фил.ғылымының кандидаты дәрежесін алу үшін жазылған диссертация. Алматы,2006.

3. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. Алматы, 1992.

4. Есенов Қ. Сабақтас құрмалас сөйлемнің құрылысы. Алматы, 1998.

5. Күрделенген және құрмалас сөйлемдердің прагматикалық аспектісі // Тілтаным. №1. Алматы, 2006.

6. Байтұрсынұлы А. Ақ жол. Алматы, 1991.

ӘОЖ 811

Қожагулова Ж.Қ.

(Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Көктал орта мектебінің «Қазақ тілі пәнінің мұғалімі)

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ОҚЫТУДА ТИІМДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада мемлекеттік тілді оқытуда тиімді әдістерді қолдану жолдары қарастырылады. Мемлекеттік тілді меңгерту қазіргі қоғамдағы маңызды мәселелердің бірі

болып табылады, сондықтан оқыту үдерісінде инновациялық және коммуникативтік тәсілдерді пайдалану қажеттігі туындайды. Мақалада қазақ тілін оқытудағы белсенді әдістер, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, ойын тәсілдері мен интерактивті әдістердің маңыздылығы талданады. Сонымен қатар, тіл үйренушілердің қызығушылығын арттыру, тілдік орта қалыптастыру және практикалық дағдыларды жетілдіру бағыттары қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тиімді әдістерді дұрыс таңдау арқылы мемлекеттік тілді меңгеру деңгейін арттыруға болады.

Тірек сөздер: мемлекеттік тіл, оқыту әдістері, инновациялық технологиялар, коммуникативтік тәсіл, интерактивті оқыту, тілдік орта.

Kozhagulova Zh.K.
(Teacher of the Kazakh language "Koktal secondary school", Baizak district, Zhambyl region)

WAYS TO USE EFFECTIVE METHODS IN TEACHING THE STATE LANGUAGE

Annotation. This article discusses ways to use effective methods in teaching the state language. Mastering the state language is one of the most important problems in modern society, so there is a need to use innovative and communicative approaches in the learning process. The article analyzes the importance of active methods in teaching the Kazakh language, the use of information and communication technologies, game methods and interactive methods. In addition, the directions of increasing the interest of language learners, the formation of a language environment and the improvement of practical skills are considered. The results of the study show that with the right choice of effective methods, it is possible to increase the level of proficiency in the state language.

***Key words*:** state language, teaching methods, innovative technologies, communicative approach, interactive learning, language environment.

Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз. Біздің міндетіміз – оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Бұл – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет.

Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыру керек», – деп атап көрсеткеніндей, ұрпақ болашағы, ұлттық мүдде үшін қазақ тілін жаңғыртуға жан-жақты жағдай жасалатындығына тоқталған болатын[1].

Ендеше, тіл саясаты – мемлекеттік саясат, ол егеменді еліміздің берік арқауы, демографиялық, әрі саяси ахуалдың тұрақтылығын қамтамасыз ететін ықпалды күш болып табылады.

Сондықтан мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейтіп, тұғырын биіктету жолында әрбір қоғам мүшесі, осы елдің азаматы үлес қосуы тиіс. Мемлекеттік тілдің негізгі әрі басты мәселелері Конституция жүзінде, «Тіл туралы» Заң жүзінде шешімін тапқанымен, күнделікті өмірдің өзі талап етіп отырғандай, тіл саясатын толыққанды жүзеге асыру үшін оны әлі де жетілдіріп, толықтыра түсу қажеттілігі туындап отыр. Солардың бірі – мемлекеттік қызметшілерге мемлекеттік тілді білу жөнінде міндеттің қойылуы.

Тілді оқытуда ең басты нәрсе – ол лексикалық минимумды меңгерту және оның сөйлеу тілінде еркін пайдалана алу. Осы себепті тіл үйренушілерге лексикалық минимумды меңгерту жолы психолингвистикамен тікелей байланысты болуы тиіс. Бұл дегеніміз – тіл үйренушіге сөздік қорды түрлі әдістерді қолдана отырып, астыртын түрде меңгерту.

Сондай әдістердің тиімділері:

1. Сурет

2. Сөз сипаттамасы
3. Сөз мағынасы
4. Қимыл-әрекет
5. Аударма
6. Тақырыптық кесте
7. Сөздер жиынтығы
8. Жасырын сөз арқылы түсіндіру

Ұсыныс:

1.Белгілі бір лексикалық минимумдағы сөздік қорды меңгертуге арналған қосымша әдістемелік оқулық шығару. Аталған оқулық негізгі оқыту оқулықтарына байланысты болмауы тиіс. Ол дегеніміз – әр түрлі авторлық оқулықпен оқыған тіл үйренуші қосымша әдістемелік оқулықтағы тапсырмаларды өз бетінше орындай алады. Себебі негізгі сөздік қор негізгі оқулықта мең герілген.

Грамматикалық минимум – тілдің қаңқасы. Тіл үйренуші өзі меңгерген сөздік қорды белгілі бір грамматикалық құрылым арқылы тілдік қарым-қатынасқа шығаруы тиіс. Ол үшін тілде- гі грамматикалық минимум дайын күйіндегі құрылым ретінде берілуі тиіс. Сондай-ақ грамматикалық минимумды меңгертуде, ең алдымен, жаттығулар жүйесі орын алуы тиіс те, ал теориялық түсіндіру соңында жүруі тиіс.

Арнайы грамматикалық тақырыпқа арналған және грам- матиканың қарым-қатынасқа жұмыс істеуіне көмек беретін қо- сымша әдістемелік оқулық шығару. Оқулықта бір граммати-калық құрылым бойынша көптеген тапсырмалар берілуі тиіс және тапсырмалар сол грамматиканың жан-жақты қолданысын кеңінен беруі тиіс. Аталған оқулық негізгі оқыту оқулықтарына байланысты болмауы тиіс. Ол дегеніміз – әр түрлі авторлық оқу- лықпен оқыған тіл үйренуші қосымша әдістемелік оқулықтағы тапсырмаларды өз бетінше орындай алады. Себебі негізгі грам- матикалық минимум негізгі оқулықта меңгерілген.

Қазіргі таңда тілді оқытуда және сабақ үрдісінде жұмыс істеу үстінде тап болатын қиыншылықтардың бірі – мәтін мәселесі. Себебі қазақ тіліндегі кез-келген мәтінді тіл үйренушіге түпнұсқа күйінде бере алмаймыз. Оның себептері:

1. мәтінде күрделі тілдік орамдар;
2. қиын грамматикалық құрылым;
3. мағынасы терең және жан-жақты лексикалық сөздер кездеседі. Сол себепті қазақ тіліндегі мәтіндерді оқыту мәті-

ніне айналдыру керек. Ол үшін:

- Мәтінді өңдеу
- Мағыналас сөздермен алмастыру
- Сөйлемдерді қысқарту
- Грамматиканы ықшамдау
- Сурет пайдалану
- Қызық мәтіндер табу жұмыстарын қолға алу керек.

Оқу процесін белсендірудің және оған жетекшілік жасаудың коммуникативтік әдісі талап қою, тапсырма беру, сұрақ қою, ынталандыру болып келеді. Бұл қатысымдық бағыт қазақ әдістеме ғылымы үшін сопылық емес, бұл ғасыр басындағы біртуар тұлға А.Байтұрсыновтың айтқан мәселесі. Өйткені қазақ тіліне деген сұраныс танымдық-мәдени шеңберде ғана емес, сұраныс саяси-әлеуметтік, қоғамдық сипатқа ие.

Бұл әдіс тіл үйренушінің де оқытушының да барлық әрекеті арқылы жүзеге асырылады. Коммуникативтік бағыттылық принципті тіл үйренушілерден фразалардың типтік құрылымдарын жаттанды түрде қолданбай, сол тілдің заңдылықтары бойынша өзіндік формаларын да жасап, қолдануды талап етеді. «Тіл білімі ереже жаттау түрде үйретілмей, сөздік тұлға мағына, қисын жағын тану түрде үйретілуі керек деген болатын», – А.Байтұрсынов. /Тіл құралы/.

Жобалау әдісі –бұл әдіс оқушының белсенді дербес ойлау қабілетін дамытуға және оның алған білімін есте сақтап қана қоймай тәжірибеде қолдана алуына бағытталған.Жобалау

үстінде топ мүшелері белсенді коммуникативтік өзара әрекетке түседі. Жоба тақырыбы бір пән айналасында болуы мүмкін немесе пән аралық сипатта болуы мүмкін. Тақырып таңдауда оқытушы студенттің қызығушылығын, олардың мүмкіндіктерін және жоба нәтижесінің практикалық маңызын ескеруі қажет. Орындалған жоба, мақала, альбом, буклет, баяндама, мәнжазба түрінде болуы мүмкін. Жобаны көрсету, қорғау түрлері де әрқилы: конференция, қойылым, сайыс және т.б. Жоба жұмысы бірнеше кезеңнен тұрады: жоба тақырыбын таңдау, бекіту; орындаушылар тобын белгілеу; жоба жоспарын құру; мерзімін анықтау, студенттерге тапсырма бөліп беру, тапсыраларды орындау және талқылау, бірлескен нәтижені рәсімдеу, жоба бойынша есеп беру, жоба орындалуын бағалау. Жобалау әдісі студенттердің дербес ізденушілік әрекетін жоғары деңгейін, зерттеу, орындау қабілеттерін белсендіруді талап етеді. Оқытушы студенттерге жоба тақырыбын таңдауға,жұмысты жоспарлауға ғана көмектеседі. Бұл әдіс студенттердің бірлескен шығармашылық әрекеті нәтижесінде ойлау әрекетін дамытады.

Интерактивті оқыту жүйесі (жоғары белсенділікті дамыту) сабақта барлық білім алушының белсенді қатысумен ұйымдастырылатын оқу үрдісі. Интерактивті әдіснама студенттің оқу процесіндегі тәжірибе негізінде оқылатын пәнге білімі, дағдысы және қатынасы қалыптасқаннан соң, өзара қатысу арқылы жүзеге асырылуын білдіреді. Интерактивті оқыту технологиясын қолдану арқылы өмірде болып жататын түрлі жағдаяттарды дидактикалық талаптар тұрғысынан екшеп алған соң, тілдік жағдаят жаттығуларына айналдыра білу керек. Интерактивті әдіс студенттердің бойына төмендегідей әдет-дағдыларды қалыптастырады:

1. Оқушы өзін-өзі еркін, батыл сезінеді. Тілге деген қызығушылығы арттады.

2. Оқушы топ болып, жұп болып әрекет етуге үйренеді. Топпен не жұппен жұмыс істеу кезінде оқушылар арасында өз пікірін дәлелдеп қорғау немесе қателігін көрсете білу мен мойындауға, пікірлесе отырып ұжымдық шешім қабылдауға үйренеді.

3. Білімі төмен студентке, білімі жоғары студент көмек көрсетеді.

4. Студент өз білімін бағалау және бақылау дағдысын меңгереді.

Қазақ тілі сабағында студенттер болашақ мамандығы бойынша ғылым негіздерімен танысып, білімді игеруде түрліше оқу әрекеттерін орындай отырып, өзінің шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді. Бүгінгі таңда білім саласының алдында дайын білімді, дағдыларды меңгеретін, қайталайтын ғана емес, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, тың жаңалықтар ашатын, біртума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Өйткені әркім өмірде бір қиын жағдай кезінде икемділік пен ойлаудың талдағыштық қабілетін қажет етеді. Осы тұрғыдан келгенде қазіргі педагогикалық жүйеде «білім беру» ұғымы жаңа мазмұнмен толығуы тиіс. Бұл дегеніміз – шығармашылық қабілеттерін дамытып, шығармашыл тұлға қалыптастыруға жағдай жасау. Оқыту үрдісі «ойлап табу» немесе «жаңалық ашуға» мүмкіндік туғызуға жағдай жасауы керек. Студенттердің шығармашылық ойлауын табысты дамыту тек оқу-тәрбие үрдісі кезінде студенттің жүйелі түрде белсенді интеллектуальды ізденіске тартылуы арқылы ғана мүмкін. Студент осы кезде туындаған оқу проблемасын салмақтап, негізделген және жан-жақты тексерілген шешім қабылдайды, оны практикада жүзеге асырады. Сөйтіп,студент «жаңа» ғылыми білімді игеруші орнына қойылады да, шығармашыл зерттеушілік тәсілдерін үйренеді. Студент шығармашылығы дегеніміз – ой бостандығы мен еріктілік болған жағдайда ойлау үрдісін бір ізділіктен шығарып, логикалық ойлауды талдағыштық тұрғыға жетелеп,өзін-өзі дамытатын ой еңбегі. Осындай еңбектің негізінде білімді игеруге, оқуға, оқи білуге тәрбиелеу білім беру үрдісінің негізіне айналса, баланың жан-жақты дамып,шығармашыл адам болып жетілуінің негізі болады [3].

Оқу-тәрбиесінде мынандай өзекті проблемалар бар,ол оқушылардың өз бетінше ойланып, әрекет етулерінің жеткіліксіздігі. Осы тұрғыда ғылыми міндеттерді дәстүрлі емес әдістермен шешудің жолы ретінде проблемалық оқыту жүйесін қолдануға болады. Проблемалап оқыту жүйесі – оқушылардың ой – өрісін, логикалық ойлау қабілетін, шығармашылық әрекетін дамытуға негізделген. Проблемалық оқыту процесі былай жүреді:

Проблемалық жағдай жасау және мәселе қою;

Мәселені шешу жолдары ұсыну;

Мәселелердің дұрыстығы деректер арқылы тексеру;

Нәтижелерді қорыту: жаңа білім, іскерліктерді оқушылардың бұрынғы білім, іскерліктеріне қосу және оларды теория мен тәжірибе арқылы бекіту.

Проблемалық оқытудың негізгі ерекшелігі – мұнда мұғалім білімді дайын түрде баяндап бермейді, студенттердің алдына проблемалық міндет қояды. Шешімді және шешу құралдарын оқушы өзі іздестіруі тиіс. Проблемалық оқытуды ойдағыдай іске асыру үшін оқушыларға ұсынатын проблемалық сұрақтар жүйесін жасап шығу қажет. Онда кез келген сұрақ проблемалы бола бермейді әрі проблемалы сұрақтың жауабы дайын болмайды.Сондықтан оны оқушы міндетті түрде өзі іздеуі шарт. Ол сұрақ баланың сана-сезімінде қиындық туғызуы қажет. Оқушы іштей түйсінген ойлау қиыншылығы проблемалық жағдаят деп аталады. Проблемалық жағдаятты құру үшін жаңа білім мен әрекетті таныстыратын теориялық және практикалық тапсырмалар беру қажет. Олай болса сөйлеуге қажет материал тек дайын үлгілерді қолданумен ғана емес, соларды өз тәжірибесінде жағдайға сәйкес түрлендіре, өзгерте пайдалана білу дағдыларын қалыптастыру арқылы да байып отырады екен.

Мемлекеттік қызметшілерді мемлекеттік тілге оқытудағы өзекті мәселелердің бірі – кәсіби тілдік құзыреттілікті қалыптастыру. Құзыреттілік мемлекеттік қызметшінің ақпаратты мол игергендігін ғана емес, нақты құбылыстарды танып білу мен түсіндіру, қазіргі заманғы техника мен технологияны игеру, атқарып жатқан салалары бойынша өзінің кәсіби білім алуға дайындығын бағалау, өмір салтын таңдау тәрізді өмірлік мәні бар мәселелерді шешудегі біліктілігін алғы орынға қояды.

Тілдік құзыреттілік – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Сондықтан курс барысында мемлекеттік қызметшілердің эссе жазу, сонымен қатар қызмет бабында кездесетін іс қағаздарымен жұмыс жасау құзыреттіліктерін игеру үшін ауызша, жазбаша түрде өзіндік пайымдауларын жеткізе білу қабілеттерін арттыру жолдары қарастырылады. Осыған байланысты тілдік құзыреттілігін дамыту мақсатында дәстүрлі және инновациялық технологияларды қолдану, соның ішінде сыни ойлау, кейс технологиялары бүгінгі күнде тыңдаушылардың қабілетін дамытуда және оқытушыларға көмек ретінде ең танымал технологиялардың бірі болғандықтан, орталықтың оқытушылары оқытудың озық технологияларын өз дәрістерінде үнемі пайдаланып отырады. Жаңа технологиялар арқылы оқыту қазақ тілін үйретудің сапасы мен маңызын арттырады. Тілді компьютер арқылы оқыту, аудио-бейне материалдар, рөлдік ойындар мен іскерлік ойындар, топтық, жұптық жұмыстар арқылы оқыту әдіс-тәсілдері – бүгінгі күннің талабы. Жаңа әдістерді мемлекеттік тілді меңгеруде тиімді қолдану оқытушының жұмысын нәтижелі, ересек адамның тілді үйрену әрекетін мәнді, қызықты, пайдалы етері сөзсіз және бұл әдістер жаңашылдыққа, шығармашылыққа оң көзқараспен қарайтын инновациялық үлгідегі тұлғаның қалыптасуына айрықша ықпал етеді.

Қазақтың біртуар азаматы М. Жұмабаев : «Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмақ емес, бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмыс - тіршілігі мен мінезі айқын көрініп тұрады», – деп айтқанындай,Қазақстан халқы Ассамблеясы көп ұлтты Қазақстандағы түрлі ұлттар мен ұлыстардың салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын сол күйінде сақтап, әрі қарай дамытып, жетілдіруіне өзіндік үлес қосып келеді. Демек, тәуелсіздігімізді айғақтайтын мемлекеттік тіліміз бір халықтың, қазақтың ғана емес, Қазақстанда тұратын ұлттардың ортақ мемлекеттік тілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ишанғалиева А.М. Құзыреттілік — білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. № 2. 34-б.

2. Федотова Е.Л. Информационные технологии в профессиональной деятельности. – М., 2008. – 368с.
3. Қадашева Қ.Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005. – 176 б.
4. Шлыкова О.В. Культура мультимедиа. – М., 2004. – 416 с.

УДК 372.881.161.1

Кожахметова Б.А.
*(Отдел образования акимата Жамбылской области,
отдел образования акимата Жуалийнского района школа-гимназия
№19 имени Д. Кунаева учитель русского языка)*

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБНОВЛЁННОМ КОНТЕНТЕ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы теории и практики преподавания предмета «Русский язык» с учётом обновления содержания и новейших достижений научных исследований. Современное обучение языку требует переориентирования методического взгляда при подготовке специалистов, формировании их навыков и компетенций. В первую очередь обращают на себя внимание изменения цели и содержания работы по русскому языку. Соответственно с этим становится необходимым обсуждение подходов, принципов, методов организации и планирования учебной работы. Данная статья – это стремление описать тренды в обновлённом контенте преподавания русского языка.

Ключевые слова: обновлённое содержание, традиционный и современный подходы к обучению, семантикоцентризм, текстоцентризм.

Kozhakhmetova B.A.
*(Department of Education of Akimat of
Zhambyl region, Department of Education of Akimat of Zhualyn
district gymnasium No. 19 named after D. Kunaev
teacher of the Russian language)*

THEORY AND PRACTICE OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE IN THE UPDATED CONTENT

Abstract. The article deals with the theory and practice of teaching the subject "Russian language", taking into account the updating of the content and the latest achievements of scientific research. Modern language training requires are orientation of the methodological view in the training of specialists, the formation of their skills and competencies. First of all, attention is paid to changes in the purpose and content of the work on the Russian language. Accordingly, it becomes necessary to discuss approaches, principles, methods of organization and planning of educational work. This article is an attempt to describe the trends in the updated content of the teaching of the Russian language.

Key words: updated content, traditional and modern approaches to learning, semantic centrism, text centrism.

Новые тренды в образовании: практико-ориентированность и междисциплинарность, широкий спектр технологических возможностей, идея непрерывного образования и другие вопросы – всё это затрагивает и проблемы методики преподавания учебных предметов. Изменения, связанные с обновлением содержания предметов, ставят перед педагогами задачи преломления методическо составляющей, теории и практики преподавания конкретных дисциплин. В этом отношении учительское сообщество ещё не готово ответить на вопросы

«зачем изучать?» (цель и задачи), «чему учить?» (содержание), «как учить?» (методы и приёмы), «как контролировать усвоенное?» (критерии формативного и суммативного оценивания).

В настоящее время наблюдаются разные позиции в планировании и организации учебного процесса по русскому языку. Часть учителей придерживается традиционного подхода к обучению языку, в котором основное внимание уделяется формированию собственно языковой компетенции. Другая – перестраивается на методику иностранных языков, суть которой заключается в развитии навыков речевой коммуникации в различных сферах. Эти две позиции сосуществуют параллельно. Складывается общее представление о том, что русский язык и в школе с русским языком обучения, и в школе с государственным языком преподаётся как иностранный. Но это только на первый взгляд. На самом деле обновлённое содержание предполагает изменение взгляда на предмет изучения: язык как средство отражения картины мира и реалий. Такое понимание диктует необходимость комплексной работы над усвоением языка и речи в разных аспектах – содержательно-предметном, нормативном, ориентированном на жизнь. Целью статьи является описание теории и практики преподавания предмета «Русский язык» в условиях внедрения учебников и учебно-методических комплексов по обновлённому содержанию. Современная теория и практика преподавания русского языка направлена на создание системы обучения с учётом обновлённого содержания, отражённого в Типовой учебной программе по предмету «Русский язык». Целью обучения является «развитие творчески активной языковой личности путем формирования коммуникативных навыков по всем видам речевой деятельности (слушание, говорение, чтение и письмо) на основе освоения знаний о языке, норм употребления средств разных уровней и активизации их в продуктивной речевой деятельности, обогащениясловарного запаса; овладения законами построения связного высказывания, культурой общения, сознательного творческого владения механизмами совершенствования речи» [1]. Соответственно сказанному складывается новая модель теории и практики преподавания русского языка, в структуре которой можно выделить основные компоненты:

- цель обучения

– творчески активная языковая личность;

- ведущий аспект обучения – коммуникативный;

- векторы обучения – слушание, чтение, говорение, письмо;

- предмет обучения – языковые средства разных уровней в их функциональном и нормативном проявлении.

Как видим, теория преподавания языка опирается на лингвометодические концепции формирования коммуникативной компетенции, развития речевой деятельности, культуры речи и общения.

Название каждой главы представляет собой единую тему, в рамках которой возможно формулирование подтем и микротем, выделение ключевой лексики, определение логики построения содержания учебного материала. Так, Долгосрочным планом программы по предмету «Русский язык» для 6 класса предусмотрено 9 глав [1]. Данные темы можно представить 102 тематическими параграфами: в каждой главе по 11-12 связанных общей идеей микротем, содержащих дополнительную информацию и всесторонне раскрывающих основное содержание. Обновлённое содержание предполагает сочетание традиционного представления о языке и нового взгляда на язык как социокультурный феномен, средство хранения и передачи знаний, средство выражения мысли, эмоций, оценки и т.д. Традиционный подход рассматривает язык «в самом себе и для себя», язык как систему, подчиняющуюся «своему собственному порядку» [2]. Основная задача заключается в изучении структуры и организации языковой системы, язык становится предметом изучения. Основу школьного курса составляют все уровни языка, представленные в линейной последовательности: фонетико-орфоэпический, лексико-фразеологический, морфемно-словообразовательный морфологический, орфографический, синтаксический, пунктуационный. Доминирующим направлением является формоцентрическое: освоение языка как сложной системы знаков, их

устройства и отношений.

Для понимания и толкования лексических единиц и их значений достаточно привести примеры синонимов и их семантических признаков по контексту. Таким образом, особенность обновлённого содержания по предмету «Русский язык» заключается в усилении предметно-смыслового плана языка. Доминирующей выступает не формальная, а содержательная часть языка. Если в традиционном понимании ведущую роль играла грамматика, то, с точки зрения современного подхода, основное внимание уделяется семантическому аспекту в языке. Содержательная часть языка непосредственно связана с познавательной деятельностью и коммуникативной компетенцией учащихся, именно семантическая часть представляет собой материал для формирования предметной, лингвострановедческой, этнолингвистической компетенций как составляющих коммуникативной компетенции. Обновлённое содержание предмета «Русский язык» предполагает связь обучения с окружающим миром, строится на принципах интегрирования языка и основ наук, внутренней активности и самостоятельности в решении проблем.

Ключевая идея обучения по обновлённому содержанию состоит в организации деятельности учащихся, направленной на усвоение тематического и языкового материала, пополнение знаний о предмете речи, развитие умений и навыков построения самостоятельной программы высказывания, формирование творческого отношения к созданию собственного речевого произведения. Такое понимание диктует необходимость комплексной работы над усвоением языка как средств выражения речемыслительной деятельности.

Перед учителем стоит задача всестороннего учета языковых явлений в практике преподавания, максимального использования возможностей русского языка в учебном процессе. Именно такое понимание определяет ведущую цель обучения – развитие творчески активной языковой личности, способной адаптироваться в реальных условиях речевой коммуникации. С учётом этих особенностей выстраивается концепция обучения русскому языку, основанная на принципах антропоцентрической парадигмы в современном языкознании и постулатах когнитивной лингвистики. Назовём основные принципы и постулаты.

Рассмотрим специфику работы над текстами и разработки учебных заданий, используемых в современной практике преподавания языка.

Текст – сложный феномен, обусловленный различными показателями, включая собственно языковые и внеязыковые (экстралингвистические). Их разнообразие приводит к множеству различных трактовок и определений. Учителю следует правильно выстраивать линию изучения данного феномена. В первую очередь, определить подход.

Существует множество подходов к рассмотрению текста. В методических целях условно выделим следующие:

- структурно-языковой (структурно-лингвистический);
- художественно-филологический (литературно-филологический);
- коммуникативно-функциональный (коммуникативный). Структурно-языковой подход предусматривает работу над текстом с точки зрения тематических и грамматических признаков, его стилистической организации.

Текст является носителем информации. Автором текста распределяется какая-либо информация и передаётся читателю. Читатель, в свою очередь, получает информацию, обрабатывает, понимает и интерпретирует её. Следовательно, методическая работа над текстом носит двусторонний характер:

- работа над формированием умений и навыков порождения текста;
- работа над формированием умений и навыков восприятия и понимания текста. Учителями должны быть учтены две позиции – позиция говорящего/пишущего и позиция слушающего/читающего.

Метод концептуального анализа направлен на изучение концептов и концептуальной системы. В отличие от традиционного семантического анализа, предусматривающего толкование значений и разъяснения языковых единиц, концептуальный анализ ориентирует

на познание картины мира путём реконструкции языковых средств, описания структуры и признаков концептов, полученных в процессе изучения текстового материала.

Второй этап связан с оперированием в речи освоенных текстов, толкованием и интерпретацией информации. Основными приёмами являются различение основной и дополнительной части, формулировка (темы, основной мысли, обобщения, вывода), определение лишнего или недостаточного в тексте, расширение или сужение информации, умозаключения по содержанию текста и др.

Третий этап имеет прямое отношение к процессу создания собственного текста, ориентирует на продуктивное говорение в устной и письменной формах. В этой связи в конце каждого занятия используются различные виды эссе, сочинений (синквейн, буриме и др.). Данный метод носит комплексный характер, включая работу над воспроизведением, созданием нового текста и выражением креативного отношения к излагаемому.

Если два первых метода связаны с восприятием текста (извлечение, обработка, интегрирование, интерпретация), то последний метод имеет непосредственное отношение к порождению текста (осмысление и оценка изучаемого предмета или картины мира). Принадлежность текста к тому или иному стилю зависит от сферы его употребления, функции, которую он выполняет в процессе коммуникации. Текст выполняет различные функции – коммуникативную, когнитивную, прагматическую, экспрессивную, эмоциональную, аксиологическую и др.

Каждая функция – это определённая установка на стиль и манеру изложения. Различают объективную, субъективную, информативно-научную, информативно-деловую, изобразительно- художественную и другие стили речи. В традиционном понимании различают тексты книжного, разговорного и нейтрального стилей. Тексты книжного стиля подразделяются на официально-деловой, научный, публицистический, художественный. С точки зрения теории речевой коммуникации, стили речи рассматриваются как своеобразные регистры, отличающиеся тональностью и языковым оформлением речи в различных сферах и ситуациях общения. Обращение к письменным текстам продиктовано разными целям и задачами. Это, в свою очередь, требует разработки и применения различных видов задач, направленных на развитие и формирование навыков:

- нахождения и извлечения информации;
- интегрирования и интерпретации прочитанного;
- осмысления и оценки содержания текста.

Таким образом, содержание предмета «Русский язык» на современном этапе диктует новый векторметодики преподавания, направленный на методически грамотную организацию и планирование процесса обучения русскому языку в обновлённом контенте.

Список использованной литературы:

1. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения) по обновленному содержанию.

2. Пименова М.В. Концептуальные исследования. Введение. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.

3. Кравченко А.В. Вопросы когнитивной лингвистики // Языковая картина мира: Лингвистический и культурологический аспекты. – Бийск: БГУ, 1998. – Т.1. – С. 260-263.

ӘОЖ 3728;37013

Куздибаева Г.О.
(Учитель «Русского языка " Коктальской средней школы Байзакского района Жамбылской области)

ОСОБЕННОСТИ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ В КАЗАХСКОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности организации словарной работы в казахской школе. Анализируются цели, задачи, методы и приёмы работы с лексикой, а также использование инновационных технологий для повышения эффективности обучения. Особое внимание уделяется развитию критического мышления через словарную работу. Приведены практические рекомендации для педагогов.

***Ключевые слова*:** словарная работа, казахская школа, лексика, критическое мышление, инновационные технологии, методы обучения.

Слова в языке существуют не изолированно, а в связи с другими, поэтому учащиеся казахской школы должны изучать лексику русского языка во взаимосвязи, в сопоставлении, что облегчает процесс усвоения материала. В процессе обучение большое место должно отводиться семантике слова.

Словарная работа играет важную роль в формировании языковой компетенции учащихся в казахской школе. Она способствует расширению словарного запаса, развитию речевых навыков и пониманию языковых особенностей. В данной статье рассматриваются методы, приёмы и технологии словарной работы в казахской школе с учётом современных педагогических подходов.

1. Цели и задачи словарной работы Основными целями словарной работы являются:

- Обогащение словарного запаса учащихся;
- Развитие умения правильно употреблять слова в речи;
- Формирование навыков работы с различными видами словарей;
- Развитие критического мышления через анализ лексических значений.

2. Методы и приёмы словарной работы В практике казахской школы используются следующие методы:

- Объяснительный метод: разъяснение значения новых слов;
- Контекстный анализ: определение значения слова из контекста;
- Сравнительно-сопоставительный метод: сравнение казахских слов с аналогами в русском и других языках.

Эффективными приёмами являются:

- Игра "Найди значение слова";
- Составление тематических словариков;
- Использование ассоциативных карт.

3. Использование инновационных технологий Современные технологии помогают сделать словарную работу более интересной и продуктивной. В казахской школе целесообразно применять:

- Интерактивные словари и приложения;
- Виртуальные доски для совместной работы;
- 3D-модели предметов и явлений для визуализации значений слов.

4. Роль критического мышления в словарной работе Работа над лексикой способствует развитию критического мышления. Учащиеся учатся анализировать значения, сравнивать слова, находить общие и различающиеся черты, что расширяет их когнитивные способности.

В русском языке большинство слов многозначно, усвоение которых вызывает трудности у учащихся казахской школы. Прежде всего учащиеся должны знать слово в

прямом значении слова в переносном значении должны вводиться позднее.

«Словарная работа - это не эпизод в работе учителя, а систематическая, хорошо организованная, педагогически целесообразно построенная работа, связанная со всеми разделами курса русского языка. Работе над словарём учащихся в школе придаётся очень большое значение и ведётся она в соответствии с требованиями методики по 4 направлениям:

- обогащение словаря, т. е. усвоение новых, ранее не известных слов, а также новых значений тех слов, которые уже имеются в словарном запасе.

- употребление словаря - словарно-стилистическая работа, развитие гибкости, точности, выразительности словоупотребления;

- активизация словаря, т.е. перенесение как можно большего количества слов из словаря пассивного в словарь активный;

- устранение не литературных слов, перевод их из активного в пассивный словарь;

При работе над словом в казахской школе необходимым является учет специфики родного языка, объяснение трудных для учащихся тем путем сопоставления материалов русского и казахского языков. Установление лексика – семантической типологии родного и русского языков помогает выявить трудности в усвоении словаря и наметить наиболее эффективные вида лексической работы .

В казахской школе при обучении русскому языку наряду с активным овладением лексикой, предусматривается усвоение и пассивные словаря . Активным словарем учащиеся пользуются для выражения своих мыслей, слова пассивного словаря помогают им понимать мысли, высказанные другими. Активный словарь образует ядро словарного запаса учащихся, пассивный – дополняет.

“Единый лексический минимум для национальной школы ” содержит четыре тысячи слов русского языка, сущность лексического отбора состоит в том, что из необходимого множества слов отбираются только те, усвоение которых в первую очередь необходимо для достижения свободного владения языком . В “Единый лексический минимум входит лексика , которой учащиеся должны овладеть активно” .

Основным источником обогащения лексического запаса учащихся являются , во – первых , учебники и учебные пособия , материала произведений художественной литературы, газет, журналов, во-вторых, окружающая речевая среда . Основные приемы работы по текстам учебника: чтение текста и семантизация слов; выписывание слов по тематическим и семантическим группам; разбор слова по составу; замена слов и словосочетаний другими;составление предложений с выделенными в тексте словами; пересказ текста; придумывание начала или а также выполнение различных упражнений.

Учащиеся казахских школ зачастую , не понимая значения того или иного слова, употребляют его неправильно, не всегда разграничивают прямые и косвенные значение. Вызывает у школьников затруднение в использовании синонимов, омонимов, антонимов. Расширение и обогащение словаря идет одновременно с расширением общего кругозора учащихся.

Учителю следует хорошо помнить что словарная работа – необходимый компонент структуры каждого уроке, место которого объясняется простым правилом лексико – семантические упражнения проводятся до объяснения нового материалы. Важную роль в углублении и расширении играет работа над тематически сгруппированными словами. Группировка слов по тематическим признакам является эффективным методическим приемом, позволяющий активизировать словарь учащихся .

В учебном процессе большую роль играет использование школьных словарей: она приобщает учащихся к самостоятельному поиску, повышает речевую культуру учащихся, грамотность.

На уроках русского языка и литература используются школьные словари : Лексико – фразеологические (толковый, синонимический, антономический, фразеологический, словари иностранных слов);

Словообразовательные (морфемные, словообразовательные); Орфографические; Двуязычные.

Школьные словари русского языка приваны помочь учащимся казахской школы в формировании и умении, связанных с практическим овладением русским языком . Новая лексика, вводимая в активный словарь в системе и на серьезной методической основе, становится тем строительным материалом , без которого немыслимо языковые общество.

Словарная работа в казахской школе является важным компонентом языкового образования. Использование современных методов и технологий позволяет сделать её более эффективной, а также развивает у учащихся критическое мышление и интерес к изучению языка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003г.

2. Воителева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку. - М.: Дрофа. 2006 г.

3. Журнал «Русский язык в школах и ВУЗах Казахстана» 2009 г.

4. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 2000.

ӘОЖ 8. 82. 82-1

Кулибекова Ж. С.
Аяған Д. С.
(М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Петропавл)

САЛ-СЕРІЛЕР ПОЭЗИЯСЫ МЕН ВАГАНТТАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ҮНДЕСТІГІ

Аннотация. Мақалада қазақ әнші-ақындары мен еуропалық ваганттар шығармашылығының ортақтығы, шығармаларының үндестігі қарастырылған. Салыстырмалы әдебиеттану аясында екі шығармашылық топ өкілдерінің ұқсас қырлары, көтерген ортақ тақырыптары анықталды. Ақан сері, Біржан сал және ортағасырлардағы ваганттар шығармаларына салыстырмалы талдау жасалып, ондағы тақырыптық үндестік көрсетілді. Зерттеу барысында отандық және шетелдік ғалымдардың салыстырмалы әдебиеттану, әдеби даму заңдылықтары, сал-серілер поэиясының ерекшелігі туралы зерттеулері басшылыққа алынды.

Тірек сөздер: сал-серілер, ваганттар, поэзия, салыстырмалы әдебиеттану, шығармашылық топ.

Әдебиетті салыстырмалы-тарихи түрде зерттеу ғылымдағы кең тараған бағыттардың бірі. Не нәрсенің болсын өзіндік ерекшелігі салыстыру барысында танылатындықтан, әр тілдегі мәтіндерді өзара байланыста қарастыру олардың айшықты қырларын көрсетуге мүмкіндік береді. Аталған саладағы В.И.Жирмунский, А.Н.Веселовский еңбектері әлем халықтарына ортақ әдеби процестерді түсіндіруде оң нәтиже берді. Ешқандай әдебиет өз бетінше, біртоға күйде жасалмайтыны белгілі. Әлем әдебиетіндегі түрлі өзгерістер мен ағым-бағыттар сөзсіз, төл әдебиетімізге де әсер етіп, оны байыта түседі. Бұған дейін әдебиеттануда қазақ эпосы мен батыс әдебиетінің үлгілерін салыстыру айтарлықтай қарқынды жүргізілгені белгілі. Нәтижесінде зерттеушілер қазақ эпосы мен Еуропа поэзиясының жекелеген үлгілері арасындағы айқын ұқсастықтар мен сюжеттегі ортақ тұстарын анықтады. Осының өзі әдеби процестің тек жеке бір ұлттың шекарасында, уақыт шеңберінде ғана емес, тұтас әлем әдебиетінде жүзеге асатынын көрсетеді. Мұның тағы бір мысалы қазақ әдебиетіндегі сал-серілер поэзиясы мен ортағасырдағы ваганттар шығармашылығы арқылы анық көрінеді.

Сал-серілер шығармашылығының қазақ поэзиясында алатын орны ерекше. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында дәуірлеу кезеңін бастан кешірген сал-серілер шығармашылығы қазақ өнері мен мәдениетінің өркендеп, кәсіби деңгейге жеткен маңызды кезеңі саналады. Бұл турасында профессор Серік Негимов «Ұлттық поэзия тарихында бір басында ақындық-әншілік, композиторлық-орындаушылық, жыршылық-әңгімешілдік, импровизаторлық-ойыншылдық өнерді аса сәтті тоғыстырған әнші-ақындардың, сал-серілердің өрелі өнерпаздардың табиғаты айрықша мәнділігімен ерекшеленеді» [1: б. 5], - дейді.

Осы ретте әнші-ақындар шығармашылығын тек қазақ әдебиетіне теліп, ұлттық шеңбер аясында ғана қарап, өзге ешкімде жоқ ерекшелігіміз ретінде қарау толығымен дұрыс болмас еді. Сал-серілер поэзиясы қазақ даласында қанша өркендеп, қанат жайып, биік сатыға көтерілді дегенімізбен, аталған жанрдың өкілдері өзге елдерде де болғанын жоққа шығара алмаймыз. Орта ғасырларда Еуропа жұртшылығына өнерін паш еткен трубадур, вагант, голиардтар шығармашылығы осыған дәлел. Осының ішінде ваганттардан қалған мәтіндердің әнші-ақындардың өлеңдерімен ұқсас тұстары көп. Вагант деген сөздің өзі латын тілінен аударғанда «кезбе» деген мағына береді. Кей зерттеулерде аталған екі ұғым қатар аталып та жатады: «Сері» и «сал» – примерно одинаковые понятия и примерно сопоставимы с европейскими терминами-понятиями (и, что важно, типологически и стадиально им тождественны), как «бард; вагант; миннезингер; менестрель» [2: б. 207].

Ваганттардың негізгі бөлігі ортағасырлық оқу орындарының білім алушылары мен діни білімі бар жандардан тұрды. Олардың қатарында есімдері тарихта сақталған үшеуі ғана аталады: Гуго Орлеанский, Архипиит Кёльнский, Вальтер Шатильонский. Олар ел аралап түрлі тақырыптағы өлеңдерін музыкамен сүйемелдеп, жұрт назарын аударды. Бүгінге дейін сол өнерпаздардың мұрасынан ғасырлар сүзгісінен өтіп жекелеген өлеңдері ғана жетті. Оның өзі қазіргі оқырманға түсініксіз болғандықтан, тек аударма (көбіне Л.Гинзбургтің, А.Иващенконың,Г.Васильевтің) арқылы ғана танылып отыр. Ал осы өлеңдерді сүйемелдеген музыка мүлде жетпеген.

XI-XIV ғасырларда өмір сүрген ваганттар мен одан бірнеше ғасыр кейін жасаған қазақ әнші-ақындарының арасында қандай да бір байланыс, үзілмес тізбек болды деп айта алмаймыз. Уақыт пен географиялық жағынан алғанда екі шығармашылық топ өкілдері мүлде түйіспейді. Десе де бұл олардың шығармашылығының үндестігін жоққа шығармайды. Мүлде қабыспайтын екі жақтағы әдебиет үлгілерін салыстыру туралы «Такой метод сравнения, предполагая возможность рассмотрения указанных явлений — независимо от их происхождения, географического распространения и хронологического приурочения — как равноценных со стадиальной точки зрения, подразумевает единство и закономерность процесса литературного развития, как и всего общественно-исторического процесса в целом» [3: б. 20] - деп пікір білдірген салыстырмалы әдебиеттану теоретигі В.М.Жирмунский орналасқан жері мен уақытына қарамастан әдебиеттің даму заңдылықтары барша халықтарға ортақ екенін айтады. Демек, қазақтың сал-серілер поэзиясы мен Батыс Еуропаның ваганттар шығармашылығы бір-бірінен тәуелсіз жағдайда әдебиеттің бәріне ортақ заңдылықтары аясында дүниеге келген. Мұндай сәйкестіктер мен даму параллельдері әлем әдебиетінде жиі кездеседі. Бұл құбылыс, әсіресе, батыс пен шығыс әдебиетін салыстыру барысында айқын байқалады.

Кез-келген әдебиеттің дүниеге келуі арнайы әлеуметтік жағдай мен «мәдени шарттарға» байланысты екені анық. Әр заманның өзіне қарай әдебиеті жасалады. Бұл турасында академик, мәдениеттанушы Ю.Лотман «Саналы адам өмірі, яғни мәдениет өмірі ерекше «кеңістік-уақыт» құрылымын қажет етеді. Мәдениет өзін белгілі бір «кеңістік-уақыт» форматында ұйымдастырады және мұндай ұйымнан тыс өмір сүре алмайды» [4: б. 260] - дейді. Яғни XI-XIV ғасырларда Еуропада басқа ахуал орнағанда, ваганттар шығармашылығы болмауы да мүмкін. Сол сияқты XIX ғасырдағы қазақ тарихы басқаша өрбігенде әнші-ақындар шығармашылығының орнына басқаша әдеби мәтіндер қалар еді. Дәл осындай сипаттағы әдебиет пайда болатын мәдени жағдайлар мен шарттар батыста ортағасырларда орнаса, қазақ даласында әлдеқайда кеш орын алған. Алайда бұдан қазақ әдебиеті батыстан бірнеше ғасырға кешеуілдеп қалды деген қасаң түсінік қалыптаспауы керек. Тек қана әнші-ақындар шығармашылығы өркендейтін әлеуметтік-мәдени ахуал қазақ даласында XIX ғасырға дейін мүмкін болмай келді.

Академик Ю.Лотман еуропалық «серілер» шығармашылығы халықтар арасындағы мәдени диалогтың нәтижесі екенін де жоққа шығармайды. Ол V ғасырдан бастап Италияның ғұндар, готтар, арабтар, гормандар мен мадьярлардың шапқыншылығына ұшырағанын айта келіп «Италияның белгілі бір кезеңі мәтіндерді «алушы» ретінде қызмет етеді» [4: б. 272] - деген қорытындыға келді. Ал мақалада сөз болып отырған ваганттар поэзиясы осы «алушы» кезеңнің жемісі саналады. Демек еуропадағы кезбелердің шығармашылығы батысқа жорық жасаған түркі тайпаларының әсерінен қалыптасты деген жорамалдың да өмір сүруге хақы бар. Бұл болжам екі арадағы жиі кездесетін ұстастықтарды түсіндірудегі тың көзқарас болар еді.

Жоғарыда сөз етілген жайттарға әдеби мәтіндерге үңілу арқылы көз жеткізуге болады. Сал-серілер мен ваганттар шығармашылығы көтеретін тақырыптары жағынан үндесіп жатыр. Екі шығармашылық топ өкілдері де көшпелі халық театры ретінде тарихта қалып, сауықшыл, думанды қырларымен танылды. Мұндайда Ақан серінің мына өлең жолдары ойға оралады:

Дария ағып жатқан суда сын жоқ,
Жануар өлдім деген малда тіл жоқ.

Құрбылар, тіршілікте ойна да күл,
Бұл дәурен екі айналып келмегі жоқ [5: б. 14].

Жалындаған жастық шақ - қайта оралмас өмірдің тәтті мезеті. Сауық құрып, сал дәуренін ойын-қызықпен өткізген әнші-ақындар өмірдің осы сәтін есте қалардай өткізу керек екенін айтады. Осындай сипаттағы өлең ваганттар шығармашылығында да бар:

Жизнь умчится, как вода.
Смерть не даст отсрочки.
Не вернутся никогда
вешние денёчки [6: б. 53].

Бұдан әнші-ақындардың да, ваганттардың да қоғамдық шекараларға бағына бермейтін еркін тұлғалар болғанын аңғарамыз. Екі үзіндіде де автор әлеуметтік орта сызып берген шеңберде ғана өмір сүрмей, жүрек қалауын орындап, жастық шақты мейілінше есте қаларлықтай өткізуге шақырады.

Бірақ екі топ өкілдерінің де осы бір еркін өмірлерінің ақыры көп жағдайда қайғылы аяқталып отырған. Ел көгінде қыран болып самғаған өнерпаздардың қартайғанда қауырсынынан айырылып, зарлы күй кешкені өмірдің соңғы кезеңіндегі өлеңдерден көрініп тұр.

Білмеймін таң атып, күн батқанын-ай,
Аяқ-қолым байлаулы жатқанын-ай.
Үш жүзге мәлім болған Біржан едім,
Дариға, қолға арқанның батқанын-ай! [7: б. 116].

Өз асылын бағаламау, танымы терең жандардың тереңіне бойлай алмай, қоғамнан шеттету Еуропада да болған. Ондағы ваганттар да Біржан сал сияқты қартайғанда азапты күндер кешіп, зарын жырмен жеткізген:

Кто крыльев белизной блистал,
как ворон черный, черен стал.
Мой смертный час настал!
Терпеть изволь
такую боль:
на раны сыплют соль [6: б. 51].

Дүниенің екі шетінде тұрып, екі уақыт кезеңінде өмір сүрген ақындар қартайған кездегі кешкен күйін осылай ортақ сарында жырлапты.

Біржан сал, Ақан сері, Үкілі Ыбырай, Балуан Шолақ сынды өнер майталмандарының бәріне ортақ бір тақырып болса, ол - махаббат тақырыбы. Махаббатты уағыздап, шын сезімді әспеттеу ежелден ақындардың мойнына жүктелген міндет. Сайын даланы дүбірге бөлеген өнердің өрен жүйріктері бас иер бір ғана құдіретті күш осы бір аяулы сезім еді. Олар үшін сезімсіз өмірдің мәні жоқ. Тіршілікке әр беріп, саналы ғұмырды мағыналы етіп тұрған күш - махаббат.

Жадағай-жайсыз жерден жүре алмаймын,
Жадырап сенсіз жерде күле алмаймын.
Жасымнан ғашық болып, сүйген сәулем,
Басқаны бір өзіңнен біле алмаймын [7: б. 57],- дейді Біржан сал.

Ұлтқа, тілге бөлінбейтін махаббат барша адамзатқа ортақ сезім. Осы сезімді ваганттар да жүрегінде аялап, тәу еткен:

Только в чём, скажите, в чём
люди виноваты?!
если пламенем любви
их сердца объяты [6: б. 59].

Сал-серілер мен ваганттар өз заманының көзі ашық, көкірегі ояу, алдағыны көре білетін азаматтары еді. Өздері өмір сүрген кезеңіндегі зиялылықтың үлгісі осылар болатын. Зиялы адамның бір сипаты бойына жиналған білім-ғылым болса, тағы бір сипаты қоғамдағы өзгерістерге үн қосып, халыққа тура жолды нұсқауы еді. Табиғаты еркін, ешкімге бас имей өткен бұл ақындар мәнсіз ережелер мен догмаларға ашық қарсы тұрды. Надандыққа деген қарсылығын өз өлеңдерімен көрсетіп отырды. Олардың кейде тентектікке, кейде сауықшылдыққа салынып, думанды ғұмыр кешуінің өзі қоғамдағы қисынсыз ережелер мен мәнсіз тәртіпке көрсеткен зиялы жанның қарсылығы еді. Мысалы, Ақан сері дінді теріс түсіндіріп, құдай жолының тереңіне бара алмаған надан молдаларды былай сынайды:

Қожалар құр кеудесін көтереді,
Маңғазсып маңғаздана жөтеледі.
О дүние бұ дүниеден артық болса,
Алдымен қожа-молда кетер еді.

Өте алмай, қыл көпірден қалталақтап,
Бәрі де отқа жанып кетер еді [5: б.102].

Өзі де медреседе білім алған, Науан Хазірет сынды тақуалармен пікірлес болған Ақан серінің надан молдаларды сынауға хақы бар. Қазақтың сал-серілері тек ән шырқап, сауық құрып жүретін қызық қуған жандар емес, білімі мол, құдай жолына жетік, көптен көш ілгері жандар еді. Сол сияқты вагантар да Еуропадағы университеттерде, шіркеулерде терең білім алған, серілік жолға сауықшылдықтан емес, қоғамды сауықтыру ниетінен түскен өнерпаздар болатын. Олар да өз заманындағы діни ұғымның таяздығын көре тұра, үнсіз қалған жоқ.

Что им господь? Что святая им троица?
Лишь бы схитрить да получше устроиться,
всё христианство погрязло в грехах
из-за того, что творится в верхах [6: б.134].

Сал-серілер молдалардың надандығын бетке басып, ашық әшкерелесе, вагантар шіркеу қызметкерлерінің арам істерін ашық жазып, қатаң сынға алды. Екі шығармашылықтың діні бөлек демесеңіз, көтеріп отырған тақырыптары бір.

Әнші-ақындар мен еуропалық өнерпаздар тек діни догмалардан ғана емес, өз кезеңіндегі саяси институттардан да тәуелсіз ғұмыр кешті. Олар адам өзін еркін ұстап, ешкімге бағынбай азат ғұмыр кешкенде ғана шын бақытқа жете алады деп түйді. Шығармашылық өкілдері үшін төрде отырған ұлықтың да, дұға оқыған молданың да, қарапайым ауыл адамының да дәрежесі бірдей еді. Біреуге кіріптар болу, бай-манаптың қабағын бағу, дүние мен дәреже үшін өнер көрсету қазақ ақындары мен вагантарға жат қылық. Мысалы, Біржан сал өзінің асқақ үнді мына өлеңін жастық шағында шығарған екен:

Жасым бар жиырмада, жасырмаймын,
Басымнан дұшпан сөзін асырмаймын.
Елімнің еркелеткен серісімін,
Сен түгіл патшаға да бас ұрмаймын [7: б. 51].

Осылай деп жырлаған сал-серілер өмірінің соңына дейін ешкімге иілмей, бойындағы асыл өнерді парықсыздардың аяғына таптатпай өтті. Мұндай еркіндіктің үні вагантар жырынан да айқын естіледі.

Жизнь на свете хороша,
коль душа свободна,
а свободная душа
господу угодна [6: б. 29].

Серілер жеке дара жүрмей, топ болып, орта құрып, үнемі қасындағы серіктерімен ел аралағаны белгілі. Сол сияқты вагантар да өздерінің вагантар орденін құрып, тығыз шығармашылық байланыста болған. Қазақ және Еуропа ақындарының жырлары ғана емес, өмір сүрген ортасы да ұқсас.

Өнер мен әдебиет ұлтқа, тілге бөлінбейді. Сөз өнерінде із қалдырып, өзіндік үнін естіртуге әр дарынды жанның хақы бар. Сондықтан да ақындар мен вагантардың арасындағы ұқсастықтар - заңды құбылыс. Бұл туралы ортағасыр серілерінің өзі өсиет қалдырған. Сірә, олар ел аралайтын өнерпаздардың өзге елдерде де дүниеге келіп, әр халықтың өз вагантары болатынын сезсе керек:

Каждый добрый человек, —
сказано в Уставе, —
немец, турок или грек,
стать вагантом вправе [6: б. 25].

Қорыта айтқанда, қазақ ақындары мен вагантар шығармашылығы екі арадағы уақыт айырмасы мен географиялық мекеніне қарамастан ортақ заңдылықтар аясында дүниеге келді. Екі шығармашылық топ өкілдерінің өлеңдерінің үндестігі олардың ұқсас әлеуметтік ортада өмір сүргенін көрсетеді. Серілер мен вагантар кезбе өнерпаздар деңгейінде қалып қоймай, өз заманының зиялы тұлғасына айналып, өзекті тақырыптарды жырға қосты. Олар еркіндікті ту етіп, тәуелсіз шығармашылықпен айналысты. Осылайша өнерпаздар қоғамдағы келеңсіздіктерге деген қарсылығын ерке мінезі, тосын іс-әрекеті, ән-өлеңі арқылы көрсетіп, азат әлеуметтік топ ретінде өмір сүрді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Негимов С. Шығармалары. Т.2. Зерттеулер, эсселер, ой-толғаныстар. - Астана: Фолиант, 2015. - 535 б.

2. Сборник материалов международного научно-практического семинара «Историко-

культурное наследие и современная культура». Т.24.- Алматы: Service Press, 2012. - 320 стр.
3.Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение.- Ленинград: Наука, 1979. - 192 с.
4. Лотман Ю. Семиосфера. - Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.- 640 б.
5. Ақан сері Қорамсаұлы, Үкілі Ыбырай Сандыбайұлы, Балуан Шолақ Баймырзаұлы. Шығармалары. – Алматы: Нұрлы Press.kz, 2014. – 288 б.
6. Лирика вагантов. - Москва: Художественная литература, 1970. - 190 с.
7. Қожағұлұлы Б. Өлеңдер. - Алматы: Жазушы, 1967. - 228 б.

ӘОЖ 1751

Kulmetova Zhibek Altaevna
("Zhasorken Secondary school, Education Department of Zhambyl District, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region")

DIGITAL TECHNOLOGIES AND ENGLISH LANGUAGE LEARNING: INNOVATIONS, CHALLENGES AND FUTURE PROSPECTS

Abstract. Digital technologies have transformed English language learning (ELL), offering innovative methods to enhance language acquisition. Tools such as artificial intelligence, gamification, mobile applications, and virtual reality provide personalized learning experiences and greater engagement. While these advancements bring significant benefits, challenges such as digital inequality, over-reliance on technology, and data security concerns must be addressed. Furthermore, teachers must be equipped with proper training to effectively integrate these technologies into their teaching. Looking forward, the continued development of AI, immersive learning environments, and neurotechnologies promises even greater potential for ELL, making it more accessible and adaptive to individual needs.

Key words: Technologies, Social Media, Interactive Learning, Online Collaboration

Introduction

In the modern world, English has become the dominant global language for communication, business, education, and technology. With the increasing need for English proficiency in various fields, language learning methods have evolved significantly. Traditionally, learning English relied on textbooks, classroom instruction, and face-to-face communication. However, the rapid development of digital technologies has brought revolutionary changes to the way English is taught and learned.

Digital technologies have introduced innovative and interactive approaches to English language learning (ELL), making it more engaging, efficient, and accessible to learners worldwide. Artificial intelligence (AI), gamification, mobile applications, virtual and augmented reality (VR & AR), and social media platforms have created new learning opportunities beyond traditional classrooms. These technologies allow learners to personalize their study plans, receive instant feedback, and practice real-world communication in a digital environment.

The integration of digital tools into ELL has become especially important in recent years, as online learning platforms gained popularity due to global events such as the COVID-19 pandemic. Remote learning and digital education have shown that technology is not just a supplement but a necessity in modern language acquisition. Many schools, universities, and language institutions have adopted digital solutions to enhance their teaching strategies, making language learning more flexible and inclusive.

Despite the undeniable benefits of digital technologies in ELL, their implementation also comes with challenges. Not all learners have equal access to digital resources, and over-reliance on technology may impact traditional language skills. Privacy and security issues also raise concerns about the ethical use of AI-powered learning tools. Additionally, teachers need continuous training to integrate these technologies effectively into their classrooms.

This paper aims to explore the role of digital technologies in English language learning by

examining the latest innovations, identifying potential challenges, and discussing future prospects. By analyzing the impact of AI, gamification, mobile learning, VR, and social media, this study highlights how digital advancements are shaping the future of language education. Furthermore, it emphasizes the need for a balanced approach that combines the benefits of technology with traditional teaching methods to ensure effective and inclusive learning for all.

Innovations in Digital English Language Learning

1. Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning

AI-powered applications have significantly changed the way students learn English. Tools such as ChatGPT, Duolingo, Grammarly, Elsa Speak, and Google Translate use machine learning algorithms to provide personalized feedback, correct grammatical errors, and improve pronunciation.

AI chatbots simulate real-life conversations, allowing learners to practice speaking and listening skills in an interactive way.

Speech recognition technology helps students improve their pronunciation by providing instant feedback.

Automated essay grading systems offer corrections and suggestions to enhance writing skills.

2. Gamification and Interactive Learning

Gamification has become one of the most effective methods for engaging students in English learning. Platforms like Kahoot!, Quizlet, and Memrise incorporate game elements such as points, badges, leaderboards, and challenges to motivate learners.

Gamification enhances student engagement by making learning more fun and interactive.

It encourages active participation and helps students retain information longer.

Multiplayer games allow for collaborative learning, where students can compete or work in teams.

3. Mobile Learning and Microlearning

Smartphones have made language learning more accessible than ever before. Mobile applications such as Babbel, Rosetta Stone, Busuu, and HelloTalk provide learners with microlearning opportunities—short, interactive lessons that can be completed in a few minutes.

Microlearning allows learners to study in short bursts, which improves retention.

Offline access enables students to learn even without an internet connection.

Social learning features connect learners with native speakers through messaging and voice chat.

4. Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR)

VR and AR technologies have introduced a new dimension to English learning. Platforms like Mondly VR and ImmerseMe allow learners to engage in real-life simulations, such as ordering food in a restaurant or traveling abroad, without leaving their homes.

VR provides an immersive learning environment, making students feel as if they are in an English-speaking country.

AR applications overlay digital information on real-world objects, enhancing vocabulary learning.

These technologies help reduce language anxiety by allowing students to practice in a safe and controlled environment.

5. Online Collaboration and Social Media

Social media platforms such as YouTube, TikTok, Discord, and Facebook Groups have become powerful tools for English learners.

YouTube tutorials provide free lessons from language experts.

TikTok and Instagram reels offer short, engaging language tips.

Online forums and discussion groups connect learners worldwide, encouraging peer **learning.**

Challenges in Implementing Digital ELL

1. Digital Divide and Accessibility

Despite the growing popularity of digital learning, not all students have equal access to technology. In many developing countries, internet connectivity, device availability, and digital literacy remain significant barriers.

Students from low-income backgrounds may not afford smartphones, computers, or high-speed internet.

Rural areas often face network coverage issues, limiting access to online resources.

Some learners lack the technical skills needed to navigate digital learning platforms effectively.

2. Over-Reliance on Technology

While technology enhances learning, over-dependence on digital tools can have negative consequences:

Students may neglect traditional language skills, such as reading printed books and writing by hand.

Overuse of AI-powered translation tools may lead to reduced critical thinking skills in language learning.

Learners may struggle with authentic human interaction, as AI chatbots cannot fully replace real conversations.

3. Privacy and Security Concerns

With the rise of AI-driven learning, privacy concerns have also increased. Many applications collect user data to improve their services, raising ethical issues related to data protection.

Personal data, such as voice recordings and writing samples, can be stored and analyzed without users' full understanding.

Students may be exposed to cybersecurity risks, such as phishing and hacking, when using online platforms.

4. Teacher Training and Adaptation

Many educators lack the necessary training to effectively integrate digital tools into their teaching methods.

Teachers need ongoing professional development to stay updated with the latest technological advancements.

Some instructors may resist technology due to unfamiliarity or concerns about its effectiveness.

Future Prospects of Digital ELL

1. AI-Driven Personalized Learning

Future AI models will offer even more advanced adaptive learning systems, tailoring lessons to individual students based on their strengths and weaknesses.

AI-powered tutors will provide real-time corrections and adaptive lesson plans.

Machine learning will enable systems to predict learning difficulties and offer customized solutions.

2. Metaverse and Immersive Learning

With the rise of the metaverse, learners will be able to enter virtual classrooms where they can interact with teachers and peers in real time.

Virtual environments will simulate real-world experiences, improving contextual learning.

Learners will practice English in realistic situations, such as job interviews or international travel.

3. Blockchain Technology in Education

Blockchain could revolutionize certification and assessment in online learning.

Digital certificates issued via blockchain will be tamper-proof and globally recognized.

AI-based assessments will offer transparent and unbiased evaluations of students' progress.

4. Neurotechnology and Brain-Computer Interfaces

Future developments in neuroscience may lead to direct brain-computer interfaces for language learning.

Devices could enable learners to process and retain language faster through neurofeedback.

Brain stimulation techniques might enhance memory and cognitive functions related to language acquisition.

Conclusion

The integration of digital technologies into English language learning has brought significant advantages, making education more accessible, engaging, and personalized. Innovations such as AI,

VR, mobile learning, and gamification have transformed how students acquire language skills. However, challenges such as the digital divide, privacy concerns, and over-reliance on technology must be addressed.

Looking ahead, the future of digital ELL is promising, with advancements in AI, the metaverse, and neurotechnology paving the way for even more immersive and effective learning experiences. To maximize the benefits of digital learning, educators, policymakers, and technology developers must work together to ensure equitable access and responsible use of technology in language education.

References

1. Chapelle, C. A. (2018). Teaching and researching computer-assisted language learning. Routledge.

2. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging technologies: Mobile-assisted language learning. Language Learning & Technology, 22(2), 1-17.

3. Kim, Y., & Gilman, D. A. (2020). The impact of gamification on students' motivation in English language learning. Educational Technology Research and Development, 68(5), 2595-2612.

4. Stockwell, G. (2018). Computer-assisted language learning: Diversity in research and practice. Cambridge University Press.

5. Zhang, L. (2021). The integration of artificial intelligence in English language teaching. Journal of Language Teaching and Research, 12(3), 469-477.

6. Godwin-Jones, R. (2020). Using VR for language learning: Opportunities and challenges. The TESOL Quarterly, 54(4), 899-913.

7. Reinders, H., & White, C. (2020). The Cambridge Handbook of Technology and Language Learning. Cambridge University Press.

8. Martin, C. (2020). The role of mobile learning in language acquisition. Journal of Educational Technology Development and Exchange, 13(1), 15-30.

9. Al-Seghayer, K. (2019). The use of mobile apps in language learning: A critical review. International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching, 9(4), 58-72.

10. Kumar, S. (2019). Artificial intelligence in education: Future prospects and challenges. Springer.

ӘОЖ 8.81.811

Gulshat Kurmatayeva,
Secondary School No. 6 named after A.S. Pushkin,
English Teacher
Taraz City, Kazakhstan

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEXT PROCESSING AND CREATION

Annotation. This article examines the impact of artificial intelligence (AI) on text processing and creation, as well as its applications in various fields, including journalism, marketing, education, and customer service. It reviews key advances in AI in text analysis, automatic translation, grammar correction, content creation, and creative writing. It also highlights future developments in the field, such as personalized text generation, improved multilingual capabilities, and automated fact-checking. It also addresses ethical issues, including misinformation, copyright, algorithmic bias, and the impact of AI on the labor market. It emphasizes the need for a balanced approach that combines AI efficiency with human oversight to ensure responsible and productive use of technologies in the text sphere.

***Key words*:** Artificial intelligence, text processing, text generation, machine learning, natural language, automatic translation, creative writing, content personalization, misinformation, AI ethics.

Artificial Intelligence (AI) has revolutionized numerous industries, and one of the most impactful areas is text processing and creation. With the advent of machine learning and natural language processing (NLP), AI-powered tools have transformed the way we analyze, generate, and understand text.These advancements have enabled automation in various sectors, including content creation, customer service, and data analysis. AI-driven language models can now generate human-like text, summarize lengthy documents, translate languages with high accuracy, and even detect sentiment in written communication.

Moreover, AI enhances productivity by assisting writers, researchers, and businesses in creating well-structured, coherent, and engaging content. Tools like chatbots, virtual assistants, and automated report generators have streamlined operations, reducing the time and effort required for manual text processing.

As AI continues to evolve, its impact on text-related tasks will only grow, offering innovative solutions that improve efficiency, creativity, and accessibility across different domains [1].

With the development of modern technologies, artificial intelligence (AI) has made significant progress in the field of text generation. Text preparation with the help of artificial intelligence is used in many areas, contributing to the optimization of creativity and work. In addition, in the process of updating educational programs, improving functional literacy through the use of effective pedagogical methods and approaches plays an important role.

AI in text processing. AI-driven text processing is widely used in various applications, including:

1. **Text Analysis –** AI algorithms can analyze large volumes of text to extract meaningful insights, such as sentiment analysis, topic detection, and keyword extraction.
2. **Language Translation** – AI models like Google Translate and DeepL use NLP to provide accurate and context-aware translations across multiple languages.
3. **Spell and Grammar Checking** – Advanced tools like Grammarly and Microsoft Editor use AI to detect and correct grammatical errors, enhance readability, and suggest stylistic improvements.
4. **Text Summarization** – AI-powered systems can generate concise summaries of lengthy documents, making information easier to digest.
5. **Speech-to-Text and Text-to-Speech** – AI enables seamless conversion between spoken and written text, improving accessibility and automation [2].

AI in Text Creation. AI is not only proficient in processing text but also excels in generating it, making significant strides in areas such as content creation, storytelling, and automated communication. Advanced AI models, powered by deep learning and natural language processing (NLP), can produce text that closely resembles human writing, often indistinguishable from content created by humans.

Some key areas where AI is used in text creation include:

1. **Content Generation –** AI-powered platforms like ChatGPT and Jasper AI can create articles, blog posts, product descriptions, and more with minimal human intervention.
2. **Automated Writing Assistants** – AI helps writers by providing suggestions, generating ideas, and even composing complete drafts.
3. **Chatbots and Virtual Assistants** – AI-driven chatbots like Siri, Alexa, and customer service bots generate human-like responses in real-time interactions.
4. **Creative Writing and Storytelling** – AI can generate poetry, fiction, and even screenplays by understanding storytelling patterns and user prompts.
5. **Code Generation** – AI models such as OpenAI's Codex assist developers by generating code snippets, debugging, and improving efficiency in software development [3].

Future of AI in Text Processing and Creation. The rapid advancement of AI in text-related tasks is reshaping industries such as journalism, marketing, customer support, and education. As AI models continue to evolve, they will become even more sophisticated in understanding context, improving accuracy, and personalizing content. The integration of AI in text processing and generation is expected to enhance productivity, streamline workflows, and enable businesses and individuals to create high-quality content more efficiently.

Key Developments in AI for Text Processing and Creation

1. **Enhanced Natural Language Understanding (NLU):** Future AI models will have a deeper understanding of context, intent, and emotions in written communication. This will improve AI-generated content by making it more relevant, nuanced, and human-like.

2. **Advanced Personalization:** AI-driven text generation will become increasingly tailored to individual preferences and industry-specific needs. For example, AI can generate personalized marketing copy, adaptive learning materials for students, and customized news summaries based on user interests. Businesses will leverage AI to craft targeted advertisements, emails, and promotional content that resonate with specific demographics, enhancing customer engagement and conversion rates [4].

In education, AI-powered systems will create dynamic and interactive learning experiences by adjusting lesson plans, quizzes, and study materials based on a student's progress and comprehension level. Meanwhile, news platforms will use AI to deliver tailored articles and real-time updates, ensuring readers receive information that aligns with their interests and reading habits. Additionally, AI will improve user experiences in e-commerce by generating product descriptions and recommendations that cater to individual shopping behaviors, making online shopping more intuitive and personalized. As AI continues to refine its understanding of user intent, its ability to create contextually relevant and engaging content across multiple industries will significantly enhance communication, learning, and decision-making processes.

3. **Improved Multilingual Capabilities:** AI is set to revolutionize translation services with even more accurate and context-aware translations, making cross-cultural communication seamless. Future AI models will bridge language barriers, enhancing global collaboration. Advanced machine learning algorithms will enable AI to grasp linguistic nuances, idiomatic expressions, and cultural references, ensuring translations are not only technically precise but also contextually appropriate. Businesses operating in international markets will benefit from real-time AI-powered translation tools that facilitate smoother negotiations, customer interactions, and legal documentation processing [5].

Moreover, AI-driven translation will play a crucial role in education and research, enabling students and professionals to access information in multiple languages without distortion of meaning. Multilingual chatbots and virtual assistants will further enhance user experiences by providing instant language support in customer service, healthcare, and travel industries. Additionally, AI's integration with speech recognition and text-to-speech technologies will lead to real-time voice translation, allowing people from different linguistic backgrounds to communicate effortlessly during meetings, conferences, and social interactions.

As AI translation continues to evolve, it will contribute to breaking down language barriers in global diplomacy, media, and entertainment. From translating books and films with cultural sensitivity to enabling multilingual gaming experiences, AI will foster a more interconnected world where knowledge and communication flow freely across linguistic boundaries. However, ensuring fairness and inclusivity in AI training data will be essential to prevent biases and maintain the accuracy and integrity of translations.

4. **Automated Fact-Checking and Misinformation Detection:** With concerns about misinformation on the rise, AI will play a crucial role in verifying facts, detecting fake news, and ensuring that generated content is accurate and credible. AI-powered tools can assist journalists and researchers by cross-referencing information with reliable sources.

5. **Collaboration Between AI and Human Writers:** Rather than replacing human writers, AI will serve as a powerful assistant, enhancing creativity and efficiency. Writers, journalists, and

content creators will be able to use AI for brainstorming ideas, generating drafts, and refining their work, resulting in a collaborative approach to content creation [6].

6. **AI in Creative Writing and Entertainment:** The future of AI in storytelling, scriptwriting, and entertainment is promising. AI-generated narratives, movie scripts, and interactive story experiences will continue to evolve, offering new forms of creative expression.

7. **Integration with Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR):** AI-generated text will play a key role in immersive experiences, enhancing interactive storytelling, virtual assistants, and real-time language translation in AR/VR applications.

Ethical Considerations and Challenges. While AI offers groundbreaking advancements in text processing and creation, ethical concerns must be addressed to ensure responsible use:

- **Misinformation and Deepfakes:** AI-generated content can be misused to spread false information, requiring stricter regulations and AI-driven solutions to detect and prevent misinformation.
- **Plagiarism and Intellectual Property Rights:** AI's ability to generate text raises questions about originality and ownership. Striking a balance between AI assistance and human authorship is essential.
- **Bias and Fairness:** AI models trained on biased datasets may perpetuate stereotypes and discrimination. Ensuring diversity and fairness in AI training data is critical.
- **Job Displacement:** While AI enhances efficiency, its widespread adoption may impact jobs in content creation, editing, and customer support. Upskilling and adaptation to AI-driven workflows will be necessary for professionals [7].

AI's future in text processing and creation is incredibly promising, with advancements that will revolutionize communication, content creation, and information dissemination. However, ethical considerations and responsible AI development must be prioritized to harness its potential while minimizing risks. By combining AI's efficiency with human creativity and oversight, we can create a future where AI-powered text generation enhances industries while maintaining integrity and reliability.

Artificial Intelligence has significantly improved text processing and creation by enhancing efficiency, accuracy, and accessibility. From analyzing and summarizing text to generating high-quality content, AI continues to push the boundaries of what is possible in written communication. As technology advances, AI-driven text tools will become even more integral to our daily lives, shaping the future of human-AI collaboration in language and communication.

Text preparation using artificial intelligence is a vivid example of the effective use of modern technologies. It is widely used in various fields, optimizing work, saving time and resources. The use of effective pedagogical methods and approaches in the updated educational program will contribute to improving the functional literacy of students. In the future, these technologies will continue to develop and play an important role in the creative and professional lives of people [8].

Conclusion. Artificial intelligence has revolutionized the way we process and create text, making these processes more efficient, accurate, and accessible. It automates routine tasks, increasing productivity in various fields, from business to education. AI programs can analyze, summarize, translate, and create texts that are close to human writing style. The future is expected to see further advances in technology, improved content personalization, improved multilingual capabilities, and the integration of AI into new areas, such as augmented and virtual reality.

However, along with the benefits of AI, there are also challenges that require attention: issues of information reliability, copyright protection, combating bias in algorithms, and the impact of automation on the labor market. To effectively use AI in the text sphere, it is necessary to maintain a balance between technological progress and ethical principles.

The combination of artificial intelligence and human creativity will not only increase productivity, but also create new opportunities in communication, education, and culture. The development of AI in text processing and generation will continue to shape the future of human interaction with technology, making it more intelligent and adaptive.

List of used literature:

1. Russell, S., & Norvig, P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th Edition). Pearson – 2020
2. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. *Deep Learning*. MIT Press. – 2016
3. Mitchell, M. *Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans*. Farrar, Straus and Giroux. - 2019
4. Domingos, P. *The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World*. Basic Books. -2015
5. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. "Deep learning." *Nature*, 521(7553), 436-444. - 2019
6. Silver, D., et al. "Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search." *Nature*, 529(7587), 484-489. – 2016
7. Vaswani, A., et al. "Attention is all you need." *Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS)*. – 2017
8. **Bengio, Y., Ducharme, R., Vincent, P., & Jauvin, C.** "A neural probabilistic language model." *Journal of Machine Learning Research*, 3, 1137-1155. – 2013

УДК: 1751

Кыдыралиева Зауре Бекежановна,
Карабаева Айнур Аскаровна
(Коммунальное государственное учреждение "Школа-гимназия имени Ныгметуллы Киикбаева отдела образования Байзакского района управления образования акимата Жамбылской области")

КАК РАЗВИВАТЬ ФУНЦИОНАЛЬНУЮ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: данная статья посвящена процессу развития обучения у учащихся функциональной грамотности на уроках русского языка и литературы. В работе приводятся основные подходы развития навыков функционального чтения на уроках русского языка и литературы, а также использования читательской грамотности на практике.

Ключевые слова: способность, читательская компетентность, функциональная грамотность, навыки и уровни чтения, информация.

Abstract: This article is devoted to the process of developing students' learning of functional literacy in Russian language and literature lessons. The paper presents the main approaches to developing functional reading skills in Russian language and literature lessons, as well as using reading literacy in practice.

Key words: ability, reading competence, functional literacy, reading skills and levels, information.

Понятие функциональной грамотности сегодня затрагивает все сферы образования во всём мире. Все: начиная от специалистов дошкольного образования и заканчивая преподавателями вузов - ищут более практико-ориентированные подходы к обучению, чтобы научить своих подопечных не только получать знания, но и эффективно применять их в реальной жизни. Из самых значимых исследований функциональной грамотности в мире, PISA, показывает, что в нашей стране развитие функциональной грамотности находится на среднем уровне. И это неудивительно: учителя в основном развивают ее интуитивно, а заданий по функциональной грамотности, которые направлены не на проверку, а на ее развитие, крайне мало, поэтому функциональная грамотность является главной задачей школы.

Функциональная грамотность — это способность человека применять на практике свои знания и умения. На ее формирование влияет семья, окружение, могут играть роль даже место жительства, уровень достатка и другие социально-значимые факторы. Задача школы —

помочь ребенку достичь базового уровня функциональной грамотности вне зависимости от внешних обстоятельств и факторов [1, с. 12]. Исходя из вышесказанного, ученики смогут быть успешными в жизни. Речь идет не о том, что он гарантированно станет директором огромной корпорации, а о том, что он сможет прочитать и понять инструкцию, отличить «фейк» в интернете от правдивой информации, не пропустить важную и необходимую информацию. Это бытовая успешность, самостоятельность в современном обществе.

Сегодня понятие функциональной грамотности стоит на первом месте. Если раньше под ней понимали только умение работать с текстовой информацией, то теперь в ее контексте мы говорим о разных подходах. Например, мы можем говорить и про математическую, и про естественно - научную, и про финансовую грамотность, и про креативное мышление, и про глобальные компетенции. Если передать другими словами, то чем больше вызовов бросает нам современность, тем больше компетенций вбирает в себя понятие функциональной грамотности.

Формирование функциональной грамотности — важная задача учителя, но не все педагоги применяют на практике нестандартные задания в учебный процесс, поэтому в основе функциональной грамотности по-прежнему лежит функциональное чтение: оно помогает извлекать и понимать информацию, представленную в разных видах — текст, фото, речь, графики, иллюстрации, видео, схемы и др., работать с ней, интерпретировать, анализировать, сравнивать. Без него другие виды функциональной грамотности будут ребенку недоступны, потому что каждый из них опирается на базовое умение работать с информацией — и именно функциональное чтение важно развивать с младшего школьного возраста. [2, с. 62]

На уроках русского языка формировать функциональную грамотность и развивать ее удобно при работе с текстом. Привычные задания на определение главной мысли и темы текста позволяют поработать с пониманием, поиском и извлечением информации. Задания по составлению плана текста позволяют оценить форму текста, проанализировать его структуру, преобразовать информацию из текста.

При работе над читательской грамотностью важно работать не только с художественными текстами, но и с научными, бытовыми, учебными. В учебниках мы следим за разнообразием текстов, чтобы ученики могли работать с текстами разных жанров, стилей, разного предназначения. На уроках русского языка и литературы ученики встречаются с большим количеством учебных текстов. Это правила, инструкции к заданиям, объяснения и определения. Важно уделять внимание тому, чтобы дети научились читать и понимать непростые тексты. Кроме того, формированию функциональной грамотности способствует изучение правил и алгоритмов, представленных в виде схем, таблиц. Некоторые учителя объясняют детям не только суть правила, но и показывают, как его удобно можно «зарисовать» или сделать краткую схематичную «шпаргалку». Такие преобразования — основа работы с информацией.

При формировании коммуникативной грамотности мы на уроках учим учеников самостоятельно выражать свои мысли в устной и письменной речи, создавать различные тексты: сочинения-рассуждения, изложения, сообщения, доклады, рефераты, рецензии, публичные выступления и т. д. Также создавать проекты, выполнять интеллектуально-лингвистические упражнения; участвовать в игровых ситуациях, выстраивать диалоги. Для этого используются различные формы работы на уроках: индивидуальная, работа в группах, парах.

Эти методы, виды и формы работы на уроках способствуют формированию умений вступать в контакт с любым собеседником и поддерживать общение, соблюдая нормы и правила, слушать собеседника, стимулировать собеседника к продолжению общения, изменять при необходимости речевое поведение.

Для учителей русского языка особенно актуальной является подготовка обучающихся к МОДО в 9-ых, 11-ых классах, которая включает экзаменационные задания на разных видов чтения. Важной составляющей функциональной грамотности является информационная грамотность. Поток информации в нашем мире огромен и разнообразен (учебники,

справочная литература, Интернет), но не всегда полезен. Задача педагога – научить школьников выбирать необходимое и нужное для решения конкретной задачи или проблемы. Поиск информации в различных источниках, её извлечение, переработка, систематизация и представление – все это формирует функционально грамотную личность [3, с. 55].

Наиболее эффективным методом работы в этом направлении считаем создание учебных ситуаций, связанных с актуальными на данный момент темами: «Экология планеты», «Круг чтения современных подростков» и т.д. На таких уроках можно использовать примеры из реальной жизни, а для составления учебных заданий – тексты разных стилей и функционального назначения. Например, объявление, реклама, инструкция, библиография и т.д. На основе этих материалов можно создавать задания разных видов в зависимости от обстоятельств.

Формированию навыков письменной и читательской грамотности способствует, прежде всего, создание необходимых условий, таких как комфортный психологический настрой, правильно сформулированный проблемный вопрос, способность услышать друг друга. Для стимулирования практической деятельности обучающихся используются следующие активные формы обучения: «Мозговой штурм», «Моя идея», «Ромашка Блума», «Кроссворд», «Четвертый лишний», «Магический квадрат». Они позволяют школьникам сразу включиться в работу на любом этапе урока.

Хорошо известный всем учителям метод «Мозговой штурм» мы часто используем при подготовке к экзаменационным сочинениям, особенно к итоговому сочинению в 11 классе. Итоговое сочинение невозможно написать, если ученики не поймут, что тема сочинения, тезис (основная мысль) и примеры из произведений художественной литературы (аргументы) неразрывно связаны между собой. Раскроем любую тему, если четко выстроим эту

Используя опыт учителей и наставников, предлагаем на уроках индивидуальную (может быть парная и групповая) работу, домашние задания с использованием Интернета (на уроке могут быть подручные мобильные телефоны) по схемам: объясните понятия «добро-зло», «гордость»-«смирение» и др; приведите цитаты великих людей, произведения; составьте темы по данному направлению; напишите вступление, заключение по данной теме и т. п.

Результатом такого «мозгового штурма» станет умение быстро ориентироваться в выборе темы на экзамене, навык написания тезиса и безошибочного подбора примеров к сочинению.

Таким образом, последовательная и кропотливая работа над функциональной работой ведёт к тому, что у обучающихся появляется интерес к предмету, работе в группах. У детей исчезает страх публичного выступления, они открыто начинают высказывать свое мнение, формулируют свою точку зрения. Вся эта работа ведёт к формированию функциональной грамотности у наших обучающихся.

Список использованных литературы

1. Ермоленко, В. А., Перченок, Р. Л., Черноглазкин, С. Ю. Дидактические основы функциональной грамотности в современных условиях: Пособие для работников системы образования [Текст] / Российская академия образования, теории образования и педагогики. – М. : ИТОП РАО,1999. – 228 с.

2. Логвина, И. А. К вопросу о формировании навыков функционального чтения//Международная научно-практическая конференция «Чтение детей и взрослых: книга и развитие личности». – Санкт-Петербург, 2011.

3. Материалы сайта Курс «Развитие навыков функционального чтения» https://sites.google.com/site/kursusfunctreading

ӘОЖ 821.512.122:32

Қалиева Ж.Д.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Қазақстан, Тараз)

Ұ.ЕСДӘУЛЕТОВ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫСЫ

Аннотация. Ғылыми мақалада өлең техникасын шебер меңгерген қазақ поэзиясының дарынды қаламгерлерінің бірі, ақын Ұлықбек Есдәулетов поэзиясының өзіндік ерекшеліктері қарастырылған. Ақын жырларының қазіргі қазақ поэзиясында алатын орны, жарқын да кестелі өлеңдерінің тууына себеп болған халық ауыз әдебиетінің бай мұраларымен, өзіне дейінгі ақын-жыраулардың шығармаларымен сусындап өскендігі зерделенеді. Өлеңдерінің тақырыбы, жазылу стилі, ұйқасы, мазмұнын талдау арқылы оның жаңашыл, ізденімпаз ақын болғаны дәлелденеді. Өлеңдерінде көне сөздерге жан бітіріп, қазіргі қоғам өміріне сай қолдануы автордың өзіндік шеберлігін көрсетеді. Халқымыздың ұлттық құндылықтарын суреттей отырып, ұлттық дәстүрді жалғастырғаны шын шеберліктің көрінісін көзге елестетеді.

Тірек сөздер: ақын, поэзия, өлең, ұлттық құндылық, ұлттық болмыс.

Kalieva J.D.
(Taraz University named after M.Kh. Dulaty, Taraz, Kazakhstan)

NATIONAL EXISTENCE OF U. ESDAULETOV'S POETRY

Abstract. In the scientific article, one of the talented writers of Kazakh poetry, the poet Ulykbek Esdauletov, who mastered the technique of poetry, considered the specific features of his poetry. The place of the poet's poems in modern Kazakh poetry, the fact that they grew up with the rich heritage of folk oral literature, which caused the birth of bright and elaborate poems, and the works of poets before him, are studied. Analyzing the subject, writing style, structure, and content of his poems proves that he was an innovative and inquisitive poet. In his poems, he uses ancient words and uses them in accordance with the life of modern society, which shows the author's own skill. The fact that our people continued the national tradition while depicting the national values, is a true example of skill.

Keywords: poet, poetry, poem, national value, national identity.

«Ұлықбек Есдәулет. Бұл күнде Ұлықбек десе қазақ өлеңі, өлең десе Ұлықбек көз алдыңа тұра қалады. Өзі өлеңге, өлеңі өзіне айналып, жырға айналғандай», - дейді Ғ.Байбатыров [1].

Ал Әлібек Қаңтарбаевтың мына бір сөздеріне назар салсақ: «Мектеп қабырғасында жүргенде-ақ «ақын бала» атанған ол алғашқы еңбек жолындағы қадамын осы өзіміздің «Дидардан» бастаған. Арман оны қазақ поэзиясының патриархтары бас мүжіп, жамбас кертіп отырған Алматыға жетелеген. Қазақтың өнері мен мәдениетінің кіндігі саналар Алматы ақын бозбаланы артқа теппегенімен, табиғатынан шылбыр үзер тентектіктен, ұрдажық кеудемсоқтықтан ада Ұлықбек оның киелі босағасынан имене аттаған. Аттаған да…поэзияның бәсеке-иірімі әй-шәйға қаратпай тума дарынды өз ағысының ақжол толқынына лақтырған. Содан бері аттай отыз төрт жыл өтіпті», - дейді [2].

…Сонау 70-жылдардың басында «Таңғы сүрлеу», «Намаздыгерде қолатта», «Шығылға барсаң шілдеде» секілді тамаша жырларымен қазақ жырының үйіріне екпіндей қосылған Ұлықбек Есдәулет – бүгінде кемеліне келген ақын.

«Сөз өнері – жанды құбылыс. Оның нәрі өзгеше безбенді керек ететіні, мұнда кәдеге сан емес, сапа жүгінетіні ежелден белгілі жайт. Қазақ поэзиясына майда леп әкеліп, әуезді лирикасы жүректің ең нәзік пернелерін сөйлетіп, дыбыстың айрықша үйлесімін тауып, өлең жолдарын күйше күмбірлеткен дарынды қаламгердің бірі – Ұлықбек ақын», – деп баға береді ақын Н.Қуантайұлы [3].

«Ұлықбек Есдәулетов - өз тұстастарынан әдебиетке әлдеқайда ерте келіп, жұрт көзіне

ерте іліккен жігіт. Ол шәкірттік мектептен шұғыл түрде өтті де, өлеңдегі өз жолын, өз үнін бірден-ақ белгілеп алды. Үнемі ізденіс үстінде жүретін бұл ақын өлеңдері де бүгінде бұрынғыдан да ауқымын кеңейтіп, бұрынғыдан да тереңдей түсті. Оның өлеңдері енді қазіргі қазақ поэзиясының принциптері сәттіліктері мен перспективті тенденцияларына арналған еңбектерде сөз бола алатындай деңгейге көтерілді дей аламыз», - деп баға береді Темірхан Медетбек [4, б.22].

«Перзент парызы» деген өлеңіндегі мына бір жолдардан оның елге, жерге деген ыстық махаббаты айқын көрінеді.

Туған үйімнің терезесінен,
Қазақстан даласы көрінеді.
Аспанда ақша бұлт керіледі.
Ақша бұлтқа жолдаған сәлемі деп,
Ошағымның түтіні өрілді [5, б.104].

Ошақтан басталған Отанның көркем бейнесі жүректен кіріп, ойыңды да, бойыңды да еріксіз азаматтық пен ұлтжандылыққа толтырады.

«Ұлықбек ә дегеннен қазақ поэзиясының өзіне дейінгі жақсы үлгілерінен суарылып, енді сол дәстүрді жаңғырта жалғастыру міндетім деп келген ақын. Жай таланттың алғашқы өлеңдерден отын жылт еткізу емес, сол оттың салған жерден маздап жануын, өзгеше, ерекше жануын мақсат еткен» – деген Ғ.Қайырбековтың сөзіне қосылмасқа лажың жоқ [6].

«Ұлықбек ақын - өлең техникасының озық үлгілерін қалтқысыз меңгерген қалам иесі. Рубаят ұйқастарының табиғаты жасанды емес, халықтық, сондықтан жеңіл ұйқасып, оңай сырласып кете бересің. Жалпы, халық тіліне жүйрік, асыл қазынасын бойына сіңіріп өскен дүлдүл шайыр рубаилары қиындықсыз тез жатталады», [7] - деген Дидар Амантайдың пікіріне қосыла отырып, мынадай қорытындыға келдік. Оның жарқын да кестелі жырлар туғызуына бір себеп – ақынның халық ауыз әдебиетінің бай мұраларымен, өзіне дейінгі ақын-жыраулардың шығармаларымен сусындалып өскендігінде сияқты.

Мысалы, Ұлықбектің:

Уақытты кім жаратты екен жылдам ғып?…
Бала кезде бұлықсыдық, бұлдандық,
Жігіт шақта қызық қуып, қыз қуып,
Шатақ қуып, шалқып-тасып, жындандық,
Тайталаста түсіп талай итжығыс,
Уақыт – бізді,
Біз – уақытты құлдандық,
Қолдағының бәрі сусып уыстан,
Ақырында айдалада құр қалдық, - [8, б.235]

деген жолдары Абайдың мына өлеңімен сарындас екеніне көз жеткіземіз.

Сағаттың өзі – ұры шықылдаған,
Өмірді білдірмеген, күнде ұрлаған.
Тиянақ жоқ, тұрлау жоқ, келді, кетті.
Қайта айналмас, бұрылмас бұлдыр заман [9, б.10].

Ал енді мына бір өлең жолдарына көз жіберіп көрелік:

Жалынасың, боқтайсың,
Сағынасың, жоқтайсың.
Махаббат кетті, дос кетті –
Жете алмайсың, тоқтайсың, [9, б.84]

-десе Абай, Ұлықбек былайша жырлайды:

Шаттанасың, шарпысасың,
Сан қызыққа батасың,
Айтысасың, тартысасың,
Ит татпасты татасың [8, б.242].

Біздің пайымдауымызша, екі ақынның өлеңдерінің жазылу стилі, ұйқасы, мазмұны

үндесіп жатқандай.

Ұ.Есдәулетов өзіне дейінгі ақындарды өзіне үлгі ете отырып, солардың ізін жалғастырып келеді. Жай ғана жалғастырып қоймай, жаңаша жалғастырып келеді. Ұлықбектің жаңашылдығы өлеңдері бес буынды немесе одан да көп буынды ұйқаспен жазылған. Мысалы,

Күнәсіз жерді таптап жүр күнәһар адам,
Ой салар ма екен қылаудай мына қар оған [8, б.163]

немесе:

Өздерін тіпті өздері басқара да алмай,
Моңғолдан қойған хандарын!
Масқара қандай?! [8, б.127].

Осы өлең жолдарының ұйқасып тұрған соңғы сөздері бес буынды, яғни екі сөзден құралған. Бұл, әрине, ақынның шеберлігі екені даусыз.

«Үрдісі еш уақытта үзілмейтін сөзжасамға талпыну, жаңа идеяны өз жанынан атау, не етістік тудырып бейнелеуге талаптану – күллі таланттыларға тән ізденгіштік. Гәп ақынның неологизмдері, солардың төлтумалығы жайында.

Бүршіктері буазып тұр бәйтерек,
Бұлт елгезек,
Бұтақ біткен-қаукелек.

«Буазып» көсемшесі бұлтарыссыз тың нәрсе. «Кірледі ме көңілім – кәпірзадам». Бұл да жаңалық.

«Ұ.Есдәулеттен «қаламдоз» деген атауды да кездестірдім. Архаизмдерді де тіріліту автор ескертіпті. «Аламейіз», «темірек», «бейуақ» сияқты көнерген сөздерді көпшілікке ұсынуы да құптарлық», - дейді М.Әлімбай [10].

Ұлықбек бүгінде ақындық орбитаның биік траекториясына еркін шығып алған қаламгердің қатарына жатады. Сондықтан ол өз халқымыздың мұңын мұңдап, жоғын жоқтап қоюдан да әрі ұзай түсіп, адамзаттың маңызды бар проблемаларды көтеруге талпынады. Сондайда:

Соқырша ерген кей көсемдерге
Саңырау,
Мылқау ғасырлар,
Ақынға биік бермесеңдер де,
Сөзіне құлақ асыңдар! - [8, б.36]

деп, өз пікірін ең тәуелсіз саналатын уақыттың өзіне арнап та айтып жібереді. Ұлықбек сынды ақынның уақытпен тілдесуі әбден орынды деп білеміз. Оның тап осылай айтуға әбден хақысы бар. Расында да уақыт пен адамзат ақындардың жан айқайына құлақ асса, бүгінде жер бетіндегі қайғы-қасіреттің көбі болмас та еді. Өйткені, нағыз ақынның нәзік жүрегінде адамзаттың амандығы мен соған жақсылық ойлаудан басқа мүдде жоқ. Болуы мүмкін де емес, - дейді Ә.Әлібеков [11].

Ақын Серік Ақсұңқарұлы болса: «Ұлықбек Есдәулеттің азаматтық лирикасын интимдік лирика секілді құмартып, құныға оқисың. Киіз туырлықты қазақтың керегесі мен уығы, шымылдығы мен ошағы, түндігі оның өзегінен өлең болып төгіліп, төрткүл дүниеге көңіл қыдыртады»,- деген баға береді [12].

«Ұлықбек Есдәулетовте мынадай үш өлең бар: «Жылқы мінез», «Қасқыр мінез», «Таулық мінез». Осы үш өлеңнен қазақтың ұлттық болмысы көрінеді. Сөз жоқ, Тау қазақ поэзиясында ең алдымен асқақтықтың, биіктіктің белгісі. Дегенмен таудың іріліктің, мықтылықтың да бейнесінде қолданылатынын айтуымыз керек. Мәселен, Ә.Тәжібаевтің «Толағай» өлеңіндегі тауды көтерген күшті батыр бейнесі халық есінде тау тұлғасында қалды. М.Мақатаев поэзиясында тау – ірі қуаттың символы. «Ей, Таулар, ығысыңдар» деген ақынның тауларға өктем сөйлеуінен оның алып рухын танимыз. Ұлықбек «Таулық мінез» өлеңінде лирикалық кейіпкер таудың тастарымен күш сынасады», - дейді Р.Зақанқызы [13].

Ұ.Есдәулетовтің «Қара шал мен Байшұбар» өлеңінде қазақтың тұрмыс-салтының

барлық жағы көрініс береді.

Түтеп жатқан қазандық жер ошағы,
Болған бір кез бұл үйдің қара шалы.
Тұскиізді, діңгекті, алашалы
Мұндай үйге кемпір-шал жарасады [8, б.49].

Үйдегі ілулі тұрған тұмақ, қамшы, иесіз дер шақша, кебежедегі аңсаған қыл қобыз, күңсіп жатқан қара саба – барлығы дәстүріміздің ұмыт болғанын айтады. Бұл үйдің кемпір-шалы дүниеден өткен. Олар барда бәрі басқаша-тын. Көзі кеткен соң шалдың шұбар аты өзінің жаназасына шалынған. Артында ұлттық дәстүрді жалғастыратын ешкім қалмағандығы ұлттық сезіммен жырланады.

«Ұлттық мінез өлеңдегі лирикалық кейіпкер арқылы көрінеді. Өз бойында ұлттық рух жоқ ақынның лирикалық кейіпкерінен ұлттық мінездің нышанын көру қиын. Лирикалық кейіпкердің сомдалуы мен тұлғалану процесі әр ақын поэзиясына байланысты. әртүрлі болып келеді. Яғни, әр ақын өзінің таным-түсінігіне, ішкі әлеміне сай лирикалық кейіпкердің дүниеге әкеледі. Демек, ол - ақынның дүниені қабылдауының жемісі» [14].

Ұлттық мінезді беру арқылы ақын ұлттық болмысымызды ашып береді.

Ұлттық болмыс дегеніміздің өзі – ұлтымызға тән мінез-құлық, салт-сана, ұлттық діл.

Түсіме енеді – жылқының кісінегені…
Цирктің атын көргенде жүрегім жылап,
Абайша айтсам «сыртым сау,
ішім өледі».
Тарылды дала!…
Мүжиді жанымды жара,
Ипподромда ит болған жүйрікке қарап,
Кеңдікті іздеп, соғамын санымды ғана [8, б.90].

Пайымдауымызға жүгінсек, Ұлықбек ақын өлеңдері арқылы ұлттық болмысымызды барынша кең көлемде ашқан.

«Табиғатпен тамырластығымыз, жаратылыспен жандостығымызды жазатайым үзіп алмай, мынау урбанизация және жаһандау заманының заһарлы зардабынан сақтана біліп, ежелгі ұлттық ізгі дәстүрлерімізді дәріптей жалғастыра беруімізді өз өркениетіне өзекті тенденция етіп ұстануы - Ұлықбекті оның құрбы-құрдас, үзеңгілес қаламгерлердің көбінен ерекшелендіріп, озық көрсететінін көлегейлемей ашып айтқан абзал. Осы арманы жолында туған халқын таудай көтере отырып, ара-тұра ұлттың басындығы олқылықтарды, кемшіліктерді уытты тіл найзасымен түйреп-түйреп алады», - деген М.Әлімбаевтің сөзіне шүбәсіз қосылармыз анық [10].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байбатыров Ғ. Шабыт керген көкірегінің шанағын /Ғ.Байбатыров // Дидар, 2002.- 2 қараша
2. Қаңтарбаев Ә. «Ұясы тұғыр болмас тас түлекке»/Ә. Қаңтарбаев // Дидар, 2004.- №42
3. Қуантайұлы Н. Кестелі жырдың кемелі /Н.Қуантайұлы // Ана тілі, 2002.- №48
4. Медетбек Т. Баба дәстүрдің мұрагері кім?/Т.Медетбек.-Алматы: Өлке, 2001.-248
5. Есдәулетов Ұ. Алтайдың алтын тамыры /Ұ.Есдәулетов.-Алматы: Жазушы, 1979.-160 б.
6. Қазақ поэзиясының антологиясы // Егемен Қазақстан, 2004.- 28 қаңтар
7. Амантай Д. «Мойыныңдағы қамыт қажап» /Д.Амантай // Ана тілі, 2004.-29 сәуір
8. Есдәулетов Ұ. Киіз кітап /Ұ.Есдәулет.-Астана:Елорда,2000.-384 б.
9. Абай. 2-том /А.Құнанбаев.-Алматы:Жазушы, 1995.-384 б.
10. Әлімбай М. Жанымның жапырағын жамыратып/М.Әлімбай // Жас Алаш, 2004.-№53
11. Әлібеков Ә. Ұлттық поэзиямыздағы Ұлықбек жырлары/Ә.Әлібеков // Астана

хабары, 2004.- №56
12. Ақсұңқаруұлы С. «Түсіме енеді жылқының кісінегені»/С.Ақсұңқаруұлы // Жұлдыз, 2002.- №8
13. Зақанқызы Р. Ұлттық мінездің көркем көрінісі /Р.Зақанқызы // Ақиқат, 2001.- №3
14. Боқаев Қ. Ұлттық салт-дәстүр! Махаббат! Қайсысын насихаттаймыз? /Қ.Боқаев // Қазақ әдебиеті, 2004.- №11

УДК 372.882

Қуанышбек Г.М.
(*Жамбыл облысы әкімдігі Жуалы ауданы білім бөлімінің №10 Күреңбел орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)*

ЭПИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ-ИДЕЯЛЫҚ ЖӘНЕ МАЗМҰНДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Жалпы, бүгінгі таңда елімізде жеті мыңнан астам орта мектептер жас ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім беру ісімен айналысуда. Орта мектептерде білім беру сапасы зияткерлік, дарынды балаларға арналған мектептерге қарағанда бір саты төменірек тұрады және сын тұрғысынан алып қарағанда орта мектеп әрбір отбасы үшін қолжетімді мектеп болып саналады. Сондықтан да, орта мектептерде сапалы әрі үздіксіз түрде жаңартылған оқу бағдарламалары қарастырылады.

Тірек сөздер: эпикалық шығарма, әдебиет, әдебие туынды, инновациялық технология, жанр.

Kuanyshbek G. M.
(Teacher of Kazakh language and literature of Kurenbel Secondary School No. 10 of the Department of education of Zhualinsky District of the akimat of Zhambyl region)

THEMATIC-IDEOLOGICAL AND CONTENT FEATURES OF EPIC WORKS

Annotation. In general, today more than seven thousand secondary schools in the country are engaged in conscious education and quality education of the younger generation. The quality of education in secondary schools is one step lower than in schools for intellectual, gifted children, and in critical terms, secondary school is considered an affordable school for every family. Therefore, high-quality and continuously updated curricula are provided in secondary schools.

Key words: epic work, literature, literary work, innovative technology, genre.

Қандай мектеп болмасын, жаңартылған оқу бағдарламасының көмегімен оқу үрдісін креативті әрі түсінікті етіп іске асырғаны дұрыс. Сол себепті де әрбір педагогтың іс жүзінде көрінетін икемділіктері мен тапқырлықтары тең бағанда тұруы тиіс. Қазіргі таңда білім берудегі ең өзекті мәселелер – жан-жақты білімді болу, өмірге деген құлшыныстың артуы, ойсананың қатар дамуы, сондай-ақ, бойында адамгершілік қасиеті жоғары дамыған жеке тұлғаларды қалыптастыру болып отыр [1, 98б.]. Орта мектепте оқу үрдісінде оқытылатын әрбір жеке пән өте маңызды рөл атқарады. Әсіресе, мектепте әдебиеттік бағыттағы пәндерді оқыту аса назар аударарлық дүние. Себебі, мектепте әдебиет пәнін оқытудың басты мақсаты – оқушыларды әдеби салт-санаға бейімдеу және ақыл-ой жағынан жоғары санатта болуға үйрету және алған білімді оқыту процесінде емін-еркін пайдалануына мүмкіндік жасау. Сабақ барысында тақырып бойынша әдеби шығармаларды бөлек-бөлек саралап, талдап өту –

оқушылардың ынтасын оятып, зейінін ашатын болады. Сондықтан да педагогтың қызметі әрқашан сапалы болуы тиіс. Осыған орай сабақты көлемді әрі қызықты етіп өту педагогтың кәсіби құзыреттілігіне және педагогикалық шеберлігіне байланысты болады. Егер педагогтың асқан шеберлігі оқушыларды өзіне баурап алатындай болса, сабақтың ұтымды өтілуіне барынша жоғары баға беріледі. Осыған орай, орта мектептерде оқу үрдісінде эпикалық шығармалардың алатын орны мен жан-жақты маңыздылығы ерекше зерттелуде. Сондықтан кең көлемді эпикалық шығармалардың оқыту әдістемесіне айрықша көңіл бөлініп отыр. Дәл осы эпикалық шығармаларды оқытудағы ерекшеліктер мен пәндік басымдылығы аясында жан-жақты эксперименттік зерттеулер жүргізіліп жатыр. Орта мектепте оқытылатын эпикалық шығармалардың қарастыратын басты мақсаты – оқушылардың бойына танымдық-тәрбиелік өнегені сіңіру және этикалық-эстетикалық мәнерді қалыптастыру. Кейінгі уақыттарда оқыту процесін креативті түрде жаңарту мақсатында педагогтар көптеген мән-маңынасы зоригі іс-шаралар атқарып, жұмыс барысында өздерінің жылдар бойы жинаған тәжірибелерімен бөлісіп, оқушыларға эпикалық шығармалардың жақсы тұстарын айтып, рухани тұрғыда насихаттап жүр. Көркемдік сипаттағы эпикалық шығармаларды оқытудың және оны талдаудың бірнеше сатылары бар. Жалпы олардың тақырыптық байланысын зерттеп талдау жасау барысында эпикалық шығармалардың сапасына мән бере отырып, әдеби кейіпкердің маңыздылығын ашу керек. Әдеби туындының жалпы мақсатына, міндетіне, пайдалану ретіне және идеялық-көркемдік мазмұнына, тақырыптық ерекшелігіне ерекше назар аударған жөн. Осы орайда эпикалық шығармаларды зерттеген қазақ әдебиеттану ғылымындағы ғалымдарға тоқталатын болсақ, дәл осы тақырып бойынша жасалған жұмыстар легі мен ғылыми негіздегі зерттеулер өте сирек, тіпті жоқтың қасы. Алайда, М.Қаратаев, З.Ахметов, Т.Нұртазин, Т.Кәкішев, Н.Ғабдуллин, Б.Ыбырайым, Ж.Майтанов, Қ.Әбдезұлы, Қ.Алпысбаев секілді ғалымдардың еңбектерінде эпикалық шығармалар жайында әртарапты сөз қозғалып, Ә.Қоңыратбаев, Т.Ақшолақов, Қ.Тасболатов, Р.Сүлейменова, Т.Тебегенов сынды әдіскер-ғалымдардың бірқатар еңбектерінде айқын көрніс тауып, талдау жасап, құнды пікірлерін білдірген. Дегенменен, бұл пікірлер орта мектепте оқытылатын эпикалық шығармалардың маңыздылығынаша отырып, жан-жақтылығын толық зерттеп және эпикалық шығармаларды оқытудағы инновациялық технологиялардың сараптауларын заман талабына сай оқытуды қажет етеді. Эпикалық шығармалардың өзге шығармалардан бірден-бір ерекшелігі – заманауи оқыту процесінде қолданылуы, инновациялық технологиялардың көмегімен оқушылардың жас ерекшелігіне сай берілуі және оқушылардың бойына қоғамдық салт-сананы ерекше дарыта білуінде болып отыр. Эпикалық шығармалардың генезисі мен жанрлық бөлігі туралы ой-пікір айтқан ғалымдардың бірі – академик ғалым Қ.Жұмалиев болатын.

Көлемді эпикалық шығарма (хикая немесе роман) тақырып бойынша бірге келіп қалған жағдайда оларды бір жерге шоғырландыру үшін ауқымды материалдарды бір жүйеге келтіріп, оқушылардан сұрау тапсырмаларды талап етуге болады. Ал сұрау тапсырмалар – көркем эпикалық шығарманы оқушыларға жақсы меңгеруге, талдау жасап үйренуге көмектеседі. Сұрау тапсырмалары жаңа жүйені қалыптастырады және педагог үшін асқан төзімділікті, ыждағаттылықты талап етеді. Бұл тұста әрбір тапсырманың ретін анықтап алу керек, эпикалық шығарманың түп мағынасын аша білу керек. Сондай-ақ шығарманың тақырыптық-идеялық мазмұнын еркін меңгеруі тиіс, оның көркемдік түріне назар аудара отырып шығармашылық қабілеттерін аша түседі. Эпикалық шығармалардың орта мектеп бағдарламасында оқыту әдістемелік құралдармен бірге өркендеді деп айтсақ болады. Елімізде орын алып жатқан саяси, мәдени, экономикалық байланыстар аясы қазақ әдебиетін соның ішінде эпикалық шығармаларды оқытуды ерекше қажет етеді. Оқушылар жеке тұлға ретінде азамат болып қалыптасуына және жан-жақты дамуына эпикалық шығармалардың мазмұнын толық меңгеру және оларды игеріп қана қоймай күнделікті өмірмен, қоршаған ортамен және түрлі ситуациялық жағдайлармен тығыз байланыстырып үйренуі қажет [2, 154б.]. Эпикалық шығармаларды оқыту барысында әр оқушының өзінің ерекше қырларының ашылуына, болмыстық қасиеттерінің қалыптасуына сабақ аясында қолданылатын әдіс-тәсілдер мен жаңа

креативті идеяларды қолдануға жол ашады. Демек, эпикалық шығармаларды оқыту кезінде ұтымды әдіс-тәсілдерді пайдалана білу арқылы оқушылар теориялық ойлауы мен мәтінді терең ұғына білу қасиетіне ие болады. Сондай-ақ этикалық және рухани тұрғыда тәлім-тәрбие алуын, іскерлігін қамтамасыз етуге бағыттайды. Педагогикалық шеберлік пен технологияны пайдалана отырып оқушылар эпикалық шығармаларды кезекпен-кезек, ретімен талдайды және сол туындыға ерекше назар аударылып, мәселе өз шешімін табады. Оқушылар сабақта көбінесе тыңдаушының рөліне көбірек енеді де, өздерінің шығармашылық жұмысына баса назар аудара бермейді. Олар өзіне сенімді және нақты шешімдерді қабылдай отырып тапсырмаларды орындағанды ұнатады. Демек, оқушыларға өз бетінше орындайтын тапсырмалар өзіндік ізденіс пен ерекше ынтаны оята түседі. Берілген шығарманың ретін дұрыс орындап, әдеби тапсырмаларды тереңінен қабылдап, мәтінмен емін-еркін жұмыс жасауға әдеттенетін болады. Ең бастысы, эпикалық шығарманы оқуды, талдауды шығармашылық тапсырма ретінде қарастырып білім сапасын арттыруға және оның көрсеткіштерін жандардыруына күш жұмсауымыз керек. Эпос грек тілінен «баяндау, әңгімелесу, тарихатн сыр шерту» көркем әдебиеттің ежелгі негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Жалпы эпос деп отырғанымыз адам мінезін мейлінше терең ашуға, жан-жақты адам кейпін аша түсетін күрделі жанр болып саналады. Эпостың шығу тарихы, қалыптасу кезеңдерінің түп-тамыры тереңде жатыр. Эпостық шығармалардың негізгі ойы автордың ішкі сезімдерінен туындаған қарама-қайшылықтар мен тұрмыс-тіршілік тауқыметімен ұшырасып отырған. Осыдан кейін эпикалық шығармалардағы автордың суреттеуі мен кейіпкерлердің диалог-монологтары эпостық баяндау тәсілдеріне жатады. Сондай-ақ эикалық шығармалардың көпшілігінде адамның өмір жолы кеңінен баяндалады, оның басынан өткерген небір қилы замандары мен тағдыр тауқыметі айтылады. 223 Эпикалық шығамалар үш типке жіктеледі. 1. Шағын көлемді эпикалық шығармалар 2. Орта көлемді эпикалық шығармалар 3. Кең көлемді эпикалық шығармалар Шағын көлемді эпикалық шығармаларға мысал, ертегі, әңгіме, аңыз жатады. Орта көлемді эпикалық шығармаларға поэма, повесть, дастан жатса, кең көлемді эпикалық шығармаларға роман, эпопея жатады екен. Орта мектепте эпикалық шығармаларды оқытудың әдіс-тәсілдерінің ерекшеліктеріне тоқталғымыз келіп отыр. Әдетте, біз эпикалық шығармаларды 3 түрге бөліп қарастырамыз және оны оқу үрдісінде пайдалануға мүмкіндік аламыз. Сонымен қатар осы 3 түрлі әдістің ішінен сабақты ең маңыздысы шағын көлемді эпикалық шығармалардан бастауға болады. Себебі, шағын көлемді эпикалық шығармалар тілге өте жеңіл, әңгімелеп айтуға түсінікті болып келеді. Бұл шағын көлемді эпикалық шығармаларға көбінесе әңгіме, мысал, ертегі, аңыз әңгімелер, хикаяттар жатады. Дәл осы тұста мысал өлеңдер мен әңгімелерді ерекше атап өту қажет деп ойлаймыз. Мысал – эпикалық шығармалардың бір түрі және жанр бойынша түрлі бағытқа бөлінетін көркем шығарманың бір түрі. Мысалдарды оқып үйрену барысында көңіл аудара қарайтын бірнеше мәселелер бар: - Қазақ әдебиеті саласында мысалдың өз алдына жанр болып қалыптасуы Ыбырай, Абай, Шәкәрім, Ахмет сынды ақын-жазушыларымыздың есімдерімен тығыз байланысты және дәстүрді жалғаушы ұрпақ ретінде қазақ мысалшылары қатарының артып келе жатқандығын ескеру қажет; - Кей мысалдардың мағынасында қоғамда болып жатқан және адамдар арасындағы түрлі кемшіліктер мен жағымсыз, жат іс-әрекеттер, жайсыз мінез-құлықтардың бой көрсетуін әшкерелеп, оларды мысал арқылы сынап-мінеп, ортаға зияндылығын айта отырып, көпшіліктің назарын аударту үшін басты нысанаға алып отырады; - Сондай-ақ мысалдарда түпкі ой-мақсат астарлы түрде жұмбақтап беріледі. Мұндағы басты кейіпкерлердің ішінде табиғат, жан-жануарлар әлемі болғанымен, көздеп отырған мәселесі адамдарға тікелей байланысты болады. Назар аударатын мәселе міне осы дүние, яғни автор сыртқы әлемді қолдана отырып, адамдар арасындағы қарым-қатынас пен олардың іс-әрекетін және ойларын әшкере қылып жатады. Эпикалық шығармалардың ішінде мысалдарды оқытудағы басты педагогикалық талап – оқушылардың өмірлік тәжірибелерін адамгершілік қасиеттерімен, парасаттылықпен толықтырса екен деген ой. Сонымен қатар, адами факторға қарама-қайшы келетін іс-әрекеттерден, жайсыз мінез-құлықтан, жауыздық пен парықсыздықтан, жалқаулық пен тоқышарлықтан, көрсекызарлық пен менменсінуден

бойларын аулақ ұстауға үйретеді. Мысал жанрында өзініңтуындыларын ұсынған және шығармашылық еңбектерімен таныса отырып, оқыған мысалардың көмегімен оқушыларға текстпен жұмыс жасау арқылы білім, білік, дағды әрекеттерін қалыптастырып, әдеби білімдерін шыңдай түседі. Сондай-ақ педагог күнделікті сабақ жоспарын уақытылы жоспарласа оқушыларға көркем шығармаларды қабылдау оңайға соғады және жоспарда мәтін бойынша орындалатын іс-әрекеттер түрлері оңай белгіленеді. Орта мектепте эпикалық шығармаларды оқытуда, талдау жасауда міндетті түрде төмендегі мәселелер қарастырылады: 1. Көркем шығарманың сюжеті, қозғалатын тақырыбы, өзекті мәселелері; 2. Көркемдік образдары; 3. Автор – көркем туындыны жасаушы, көркем туындыны құрастырушы. Эпикалық шығармадағы оқиғалар бір-бірімен тығыз байланысты орнатады және бір-біріне жалғасып ізін қуады. Мысалы, оқиғаның басталуы, дамуы, шарықтау шегі, шешімдері болады. Талдау жасалынғанда алдымен оқиғаға және композицияға баса назар аударылады. Осы әрекеттер арқылы кейіпкерлердің іс-әрекеті, характерлері ашылады, шығарманың негізінде авторлық ой-пікір қалыптастады. Осы тұста әрбір оқушының шығармадағы кейіпкерлер туралы түсінігі қалыптастады, оларға сын көзбен қарай бастайды және автордың негізгі ойына көз тастайды. Мысалы, М.Әуезовтың «Абай жолы» эпопеясын толығымен оқитын болсақ, бірнеше томнан тұратын эпопеяны оқытудың ерекшелігін, маңыздылығын, әрі қиындыққа толы тараулар мен бөлімдерді оқу өте қызықты екенін айтып түсіндірген жөн. Ең алдымен, эпопеяны оқудың маңыздылығын және эпопея туралы қысқаша мағлұмат біліп алған дұрыс. Сондай-ақ Абай Құнанбаев атамыздың шығармашылығын талдау кезеңдерін ұйымдастыра білу керек. Кітапты оқи отырып, тұжырымды түрде аннотациялар жазуды қалыптастыру қажет. Сабақ реті бойынша «эпопеяларды қалай таңдау керек және қандай жанрда таңдаған дұрыс, бүгінгі оқу үрдісі бойынша қандай әдіс-тәсілдерді пайдаланған жөн?» Деген сынды сұрақтарды қоя отырып, рефлексия жасау керек [3, 112б.]. Эпикалық шығармалардың тағы да бір ерекшелігі тек қарапайым қарасөз түрінде ғана емес, сонымен қатар өлең түрінде де жазылып жатады. Көбінесе ауыз әдебиетінен бері қарай келе жатқан көптеген батырлық, ғашықтық жырлар, лиро-эпостық жанр түрінде жазылған. Жалпы лиро-эпостық жырлар жайлы әдеби теориялық ұғымдар өте көп. Орта мектепте оқытылатын эпикалық шығармалардың тақырыптық мән-мағынасына өте мұқият зер салу қажет. Жазушының өмірі мен шығармашылығы туралы мәліметтер көбінесе шығарманың ішінде бола бермейді. Егер орта мектепте оқытылатын эпикалық шығармаларды оқуға және талдауға байланысты жазушы өмірінің жақсы тұстарын ала алса, онда мектепте өмірбаян бойынша жұмыс жазушының тарихи-әдеби процесін, көркемдік әлемін терең ұғынуға болады. Әрбір берілген шығарманы таңдау және оның мағынасын ашу, мақсаттарын анықтау, жазушы ұсынған порттерді пайдалану ерекше маңызға ие екенін ұғыну қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қ.Бітібаева «Әдебиетті оқыту әдістемесі» - Алматы: Атамұра, 1997 ж. - 98б. 2

2. Т.Қ.Ақшолақов «Шығарманың көркем айшықтарын таныту» - Алматы: Атамұра, 1994ж. – 288б.

3 Қ.Бітібаева «Әдебиетті оқыту әдістемесі» - Алматы: Рауан, 1997ж. – 2000

ӘОЖ 811.512.

Куатбекова Каламкас Акбергеновна
Жамбыл облысы Байзақ ауданы Үлгілі орта мектебі
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Мусаева Гаини Калымбетқызы
Жамбыл облысы Байзақ ауданы Үлгілі орта мектебі
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация. Мақала авторлары кәсіби ғылыми-техникалық салада мемлекеттік тілдің даму жолдарын жүйелі түрде негіздейді, оның басымдығы мен Қазақстан мемлекеттілігінің қалыптасуындағы және оның болашақтағы рөлін түсінуге негізделген.

Кілт сөздер: қазақ тілі, оқыту, инновациялық басымдық, тіл.

Күтілетін нәтижелер: орындалатын ғылыми-зерттеу жұмысы нәтижелерінің ғылыми маңыздылығы және олардың инновациялық және білім беру нарығындағы бәсекеге қабілетті артықшылықтары. Ұсынылған ғылыми жұмыстың мақсаты көптілді салада қазақ тілін қазақ тілін оқыту әдістемесін дамыту мүмкіндіктерін кешенді қарастыру болып табылатындықтан, жиналған материалдар әр қырынан, тұтас және жүйелі түрде қаралатын болады. Әдіс бойынша ғылыми және практикалық маңызы бар келесі негізгі нәтижелер күтіледі:

-ұлттық-мәдени тірек тұжырымдамасы ретінде қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың инновациялық әдістемесі зерттелуде. Тіл отандық мәдениеттің тірегіне, ұлтаралық тілдік қарым-қатынастың негізгі құралына айналатыны ғылыми дәлелденген;

- әлемдік және отандық білім беру жүйесінде танымдық, когнитивтілік талданады және жоғары оқу орындарында қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың жаңа үлгілері жасалады;

- әдіс үлкен ғылыми және практикалық құндылыққа ие. Бірінші кезекте, жобада Қазақ ұлттық мәдениетінің танымдық, танымдық маңыздылығы айқындалады. Кешенді ғылыми-теориялық талдаулар жүргізіледі және ғылыми тұрғыдан лингвомәдени, когнитивтік, тұжырымдамалық, прагматикалық аспектілер негізделеді. Тәуелсіз Қазақстанның Мемлекеттік рәміздерінің бірі болып табылатын және әлемнің басқа өркениетті мемлекеттерімен қатар елдің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі шарты болып табылатын қазақ тілінің өркендеуі, жетілдірілуі ғылыми негізделеді, жүйеленеді.

Шет тілді ортада қазақ тілін оқытудың заманауи инновациялық әдістемесі оның басымдығы мен Қазақстан мемлекеттілігінің қалыптасуындағы және оның болашақтағы рөлін түсінуге негізделген кәсіби ғылыми-техникалық салада мемлекеттік тілдің даму жолдарын жүйелі негіздейді. Тілдің маңыздылығының артуымен және оны қолдану аясының кеңеюімен жаңа ғылыми теорияларды әзірлеу және оларды шетелдік студенттерді оқыту және оларды әртүрлі мамандықтар бойынша даярлау саласында енгізудің инновациялық тәсілдерін енгізу қажет. Халықаралық білім беруді дамытудың қазіргі заманғы жағдайларында отандық білім беру кеңістігінде қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде аспектісін кеңейту және қазақстандық іс қағаздарын мемлекеттік тілге енгізуге көшу үрдісі шет тілді аудиторияда қазақ тілін оқыту әдістемесіне сапалы инновациялық тәсілдерді талап етеді. Мұндай міндеттерді шешудің басымдылығын түсіну Қазақстанның әлемдік аренадағы ұстанымын нығайта отырып және біздің білім беру жүйемізді әлемдік стандарттарға жақындатуға арналған «зияткерлік ұлт» әдісіне сәйкес білім беруді дамытудың ауқымды бағдарламасын енгізе отырып күшейтіледі. Жоғары оқу орындары білім беру қызметтерінің халықаралық нарығына жаңа сапада, оның ішінде Қазақстанның жоғары оқу орындарында мемлекеттік тілде оқытудың іргетасын қалайтын шетел азаматтарын жоғары оқу орнына дейінгі даярлауда шығуы тиіс [1, б.5].

Қазіргі уақытта елімізде қызметтің барлық салаларында, әсіресе кәсіби салада мемлекеттік тілдің беделі мен сұранысын арттыру бойынша үлкен жұмыс жүргізілуде. Елдің ұлттық жаңғыруы мен бәсекеге қабілеттілігін ескере отырып, басты назар тіл саясатына аударылады. Тілдерді дамытудың арналған мемлекеттік бағдарламасында қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі беделін арттыру жөніндегі жұмыстың нақты бағыттары атап өтілді. Ұсынылып отырған әдістеме елдің тіл саясатына және мемлекеттік тілді қолдану саласын кеңейтуге, әсіресе кәсіби салада қатысты осы ережелерді іске асыру мақсатында ғылыми-техникалық салада тілдің құзыретін арттыруға, сондай-ақ шетел азаматтарының халықтың дәстүрлеріне, тарихына, мәдениетіне тиісті көзқарасын қалыптастырудағы тілдің рөлін күшейтуге, сондай-ақ халықтың тіл саясатына, тарихына, мәдениетіне Қазақстанның әлемдік аренадағы рөлінің артуымен, оның бәсекеге барынша қабілетті отыз елдің қатарына кіру жоспарымен, кәсіптік және ғылыми-техникалық салада қазақ тілін оқытудың инновациялық әдістемелерін әзірлеуге, оқыту технологияларына қатысты лингвистикалық және

инновациялық әдістемелік мәселелерді және оларды шешу жолдарын қарауға.

Қазақ тілін үйренушілер үшін неғұрлым тиімді әдістерді қолдану тәжірибесін ескере отырып, ЖОО-ға дейінгі даярлық кафедрасының оқытушылары қазақ тілінің инновациялық бірегей кешенді әдістемесін көптілді салада шет тілі ретінде, шет тілді аудитория үшін екінші (жергілікті емес), сондай-ақ қазақ тілді аудитория үшін іскерлік және кәсіптік деңгей үшін оқытушылар мен студенттерге арналған парадигматика бойынша бейімделген қазақ тілінің грамматикасына сүйене отырып ұсынады [2, б. 115-121]. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінің мәселелері көптеген ғылыми еңбектерде кеңінен ұсынылған, бірақ оларда түпкілікті тәсілдер мен шешімдер берілмейді. Дегенмен, кейбір жазбаларда дайын сабақ әзірлемелері ұсынылады. Мысалы, Н.Шаханова мен О.Труевцеваның «Essential Kazakh grammar» [3, б. 54] оқулығында қазақ және ағылшын тілдерінің салыстырмалы оқу-грамматикалық материалдары ұсынылған. Бұл нұсқаулық ағылшын тілді оқушыларға бағытталған және ең тиімді оқулық болып табылады. Ол грамматикалық материалдар мен жаттығулар жинақтарынан тұрады, ағылшын тіліндегі грамматикалық анықтамалықты қамтиды. Шет тілі ретінде қазақ тілі сабақтары кешенді болып табылады: білім алушы бір мезгілде фонетикалық, лексикалық және грамматикалық материалдарды оқиды. Мысалы, Ж.С. Әділханованың «Қазақ тілі: Шетел азаматтары үшін ыңғайлы (бейімделген) грамматика» [4, б. 4] оқулығында әртүрлі деңгейдегі оқу-грамматикалық материалдар ұсынылған: 1-сабақ – фонетика, 2-сабақ – зат есімнің көпше түрінің аяқталуы. Оқу-грамматикалық материалдардың орналасу принципі Н.Алдабек, Р.Әбішева, А. Бейсекеновaның Ауғанстан Ислам Республикасының тыңдаушыларына арналған "Қазақ тілі" оқу құралында көрсетілген [5, бб. 9-11].

Қазақ тілінің бейімделген грамматикасы шет тілді аудиторияларда және көптілді салада және «ҚАЗТЕСТ» жобасында лексика және грамматика бөлімі бойынша тест тапсырмаларын дайындау кезінде, сондай-ақ «Тіл – құрал» («Тіл – құрал», А1 деңгейі) Оқу-әдістемелік құралдарын шығару кезінде сәтті қолданылады [6,39-бет]. «Қазтест» тест тапсырмаларын әзірлеушілер және лексика және грамматика бөлімінің «Тіл – құрал» кешенді әдістемені тиімді қолданады. Жүргізілген ғылыми зерттеулер мен жұмыс тәжірибесінің нәтижесінде қолданылатын әдістеме бұл әдіс кез келген жастағы білім алушылар үшін оқу процесін неғұрлым икемді, алуан түрлі және қолжетімді ететінін көрсетеді. Сабақ барысында қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, топтық сабақтарға және кәсіби қарым-қатынас тіліне көбірек уақыт бөлінеді. Тұлғалық-бағдарланған кәсіби тәсіл, Қазкия-ның бірегей әдісінің ерекшелігі, тілді пайдаланушының жеке талаптарына ерекше назар аудару қазақ тілін шет тілі немесе екінші тіл ретінде оқудағы табысты нәтижеге әсер етеді. Коммуникативті сөйлеуде жағдайларды дұрыс қолдану шет тілді аудиторияда қазақ тілін оқытудың күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Қазақ тілінің оқу құралдарында негізінен жағдайлардың грамматикалық мағыналары қарастырылады. Қазақ тілінің септік және септік-септік формаларын меңгеру үшін оқушыларға түрлі анықтамалықтар мен оқу-әдістемелік құралдар шығарылды: «қазақ тілінің дидактикалық материалдары» (Катенбаева Б., Нұрпейсова Б., 1983), «Қазақ тілі, анықтамалық» (Әубәкірова А. А., 2007), «оқыту әдістемесі бойынша зертханалық және практикалық жұмыстар орыс мектептеріндегі қазақ тілі» (Касабек К., Күзембаева А., 1999), «өте күрделі туралы» (Кубаева И., 2007). Олар қазақ тілі грамматикасының функционалдық-семантикалық жағын қарастырады. Мысалы, лингвистикалық терминдер атауының орнына жағдайдың аяқталуын зерттегенде, біз зерттеушілердің назарын терминдердің функционалды-семантикалық жағына аударамыз. Бұл ретте шетелдік студенттерге бастапқы кезеңде терминдерді меңгеру өте қиын және қиын екенін ескереміз, сондықтан генитикалық жағдайдың аяқталуының ашық терминдерін қолданбай, мысалы, генитикалық жағдайдың аяқталуының орнына (ілік септіктің жалғаулары) меншіктің мағынасын білдіретін аяқталуларды қолданамыз. Оқытушылар бұл аяқтаулар сөздерге қосылған кезде меншіктің мәнін беретінін түсіндіреді: менің үйім-менің үйім немесе туыстық қатынасты білдіреді: біздің ағамыз-біздің ағамыз. Шет тілді аудиторияда өткізілген сабақтар осы әдістің тиімділігін дәлелдеді, яғни алты апта ішінде АИР тыңдаушылары нөлдік

деңгейдегі ауызекі сөйлеуді меңгеріп, бастапқы тілдік дағдыларды іс жүзінде қолдана алды. Толық сабаққа қатысу және біздің әдістеме бойынша тапсырмаларды нақты орындау арқылы біз әр алты апта сайын келесі деңгейге өтуге кепілдік береміз, ал жоғары деңгейлер үшін – 12 апта. Көптілді салада қазақ тілін оқытудың бұл инновациялық әдістемесі отандық білім беру нарығында бірегей және бәсекеге қабілетті болып табылады және еліміздің зияткерлік әлеуетін одан әрі дамытуға ықпал етеді.

Мемлекеттік тілге деген қызығушылықтың артып келе жатқанын ескере отырып, қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінің мазмұны мен құрылымын жаңарту қажет деп бекітеміз. Мемлекеттік тіл мұғалімдерінің алдында маңызды міндет тұр – басқа мәдениеттерге деген құрмет сезімін дамыта отырып, бейбітшілік пен келісімде өмір сүре алатын, әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін қазақ тілін дамыту үшін қолайлы білім беру ортасын құруда шетелдік мамандардың бірегей тәжірибесі мен білімін зерделеу және пайдалану. Лингвистер мен Қазақ тілі оқытушыларының негізгі мақсаты мен басты міндеті – оқу-әдістемелік кешендерді (бұдан әрі-ОӘК) құру. ОӘК құру үшін Әдістеменің қалыптасқан құрылымындағы, қазақ тілін оқыту әдістемесіндегі, оқу құралдарының мазмұнындағы, оқу процесінің мазмұнын жобалаудағы өзгерістер талап етіледі. Біздің елімізде білім беру бағдарламалары тілдік оқыту арқылы жүзеге асырылады және екі негізгі тенденцияны анықтайды: екі тілді және көптілді білім беру. Тыңдауға, сөйлеуге және тестілеуге ерекше назар аударылады. Алайда қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту жүйесінің инновациялық технологиясын қалыптастыру мәселесі әлі шешілген жоқ. Сондықтан оқытудың инновациялық әдістерін жасауға назар аударылады. Жыл сайын Қазақстанның жетекші жоғары оқу орындарында ғылыми-әдістемелік және практикалық конференциялар өткізіледі. Тілдерді оқытудың әлемдік және отандық әдістемелерін салыстыра отырып, осы мақаланың авторлары қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың жаңа кешенді әдістемесін ұсынады. Мысалы, «New ENGILSH FILE» кітабындағы авторлар оқу материалдарын бекіту үшін грамматикалық формалар мен синтаксистік конструкцияларды ұсынады: кім кім?, who knows you better? [7, б. 4-6].

Қазақ тілі оқытушысының негізгі мақсаты-оқыту тиімділігінің жоғары деңгейіне қол жеткізу, білім беру қызметтері нарығындағы озық заманауи жетістіктерге негізделген мемлекеттік тілді оқыту мен оны жетілдірудің оқу-әдістемелік материалдары мен инновациялық әдістемесінің кең спектрін ұсыну және барлық жастағы оқушыларға тілді оқытуға мүмкіндік беру. Қазақ тілін оқытудағы басты прагматика-өз ойларын осы тілде еркін айтуға мүмкіндік беретін деңгейге жету. Осыған байланысты әлемдік тәжірибеде тілдік мектептер мен тілді оқыту бойынша білім беру орталықтары деңгейлік оқыту әдістемесін пайдаланады. Қарапайымнан күрделіге дейінгі принцип бойынша әзірленген сабақтар және Оқу материалдары әдістемені ең тиімді және қолайлы етеді. Тиімді коммуникативтік әдістеме бойынша қазақ тілін оқытуда-бұл инновациялық әдістерді, рөлдік ойындар мен кейс-кезеңдерді пайдалану нақты тілдік жағдайларда: бір-бірімен еркін қарым-қатынас жасау, күнделікті тақырыптағы Диалогтар, телефон арқылы сөйлесу, электрондық хат алмасу сияқты қазақ тілінде ыңғайлы қарым-қатынас жасау үшін қажетті дағдылардың тиімді практикасын қамтамасыз етеді. Қазақ тілі оқытушыларының басты міндеті-қазіргі әлемнің үрдістеріне және сол кездегі тіл тұтынушыларының қажеттіліктеріне жауап беретін оқу бағдарламаларын құру.

Қазақ тілінің бейімделген грамматикасы шет тілді аудиторияларда сәтті қолданылады. Бүгінгі таңда оқу процесінің даму қарқыны көбінесе қолданылатын инновациялық технологияларға ғана емес, сонымен қатар оқу жұмысын сауатты ұйымдастыруға, оқытушылардың тиімді білікті әдістемесіне және оқуға қолайлы жағдай жасауға байланысты. Ұсынылып отырған Әдістеменің мақсаты қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесін дамыту мүмкіндіктерін кешенді қарастыру болып табылады, бұл ретте жиналған материалдар әртүрлі тараптардан тұтас және жүйелі түрде қаралатын болады. Тіл білімі мұғалімдері өздерінің педагогикалық жұмысы мен практикасына сыни көзқарасты дамытып, шетелдік мамандардың оқу-әдістемелік әдебиеттерімен және әдістемелік тәжірибелерімен танысу негізінде шеберліктерін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Педагогикалық шығармашылық пен

шеберлік бос жерде пайда болмайды-бұл үлкен еңбек, тәжірибе жинақтау. Жұмыс тәжірибесінде тіл мұғалімі әр түрлі деңгейдегі қазақ тілін оқыту үшін әр түрлі тілдердің лингвистикалық құрылымы мен жүйесін ескеруі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аққушкарова К. А., Шетелдік студенттерге арналған оқытудың тілдік, жалпы ғылыми және бейімделу компоненттерінің синтезі // зерттеу университеттері: шет тілді аудиториядағы инновациялық тәсілдер.Алматы, «Қазақ университеті», 2011, - б. 5

2. Наралиева Р. Т. Қазақ тілінің шет тілі ретіндегі заманауи әдістемесі: инновация, сапа, нәтиже, жетістіктер.- М., АНО Баспа үйі «Ғылыми шолу» 2014, Б.115-121.

3. Шаканова Нурила, Труевцева Ольга. Үлкен қазақ грамматикасы.- Алматы, 1997, 53-бет.

4. Әділханова Ж.С. Қазақ тілі: Шетел азаматтары үшін ыңғайлы (бейімделген) грамматика. - Алматы, Қазақ университеті, 2013, б.9.

5. Мамаева М. К., Жылқыбаева М., Жолшаева М. Тіл-құрал [Тіл-құрал]А1 деңгейі. Тестілеу тәсілімен қазақ тілін меңгеру деңгейін бағалау бойынша емтиханға дайындалуға арналған оқу-әдістемелік құрал. - Астана, Ақарманмедиа, 2011, 39 бет.

6. Олив Оксенден, Кристина-Кениг, Пол Селигсон. Жаңа Engilsh Файлы. Аралық Білім Алушыларға Арналған Кітап. - ОКСФОРД Университетінің баспасы, 1997, б.4-6.

ӘОЖ: 81-119

Макулова Л.Т.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті)
Бапаев А.М.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің магистранты)

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ҒҰРЫПТЫҚ ФОЛЬКЛОР ЛЕКСИКАСЫНЫҢ ИДИОЭТНИКАЛЫҚ СЕМАНТИКАСЫ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тіліндегі ғұрыптық фольклор лексикасының идиоэтникалық семантикасы қарастырылады. Мал шаруашылығына байланысты лексика қазақ халқының дәстүрлі өмір салты мен мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады. Тілдік бірліктер арқылы ұлттың дүниетанымы, шаруашылық тәжірибесі, салт-дәстүрлері мен наным-сенімдері көрініс табады. Малға қатысты атаулар тек шаруашылық қажеттілікті ғана емес, халықтың рухани құндылықтары мен этникалық ерекшеліктерін де бейнелейді.

Кілт сөздер: мал шаруашылығы, ғұрыптық фольклор, идиоэтникалық семантика, этнолингвистика, дәстүрлі мәдениет, ұлттық дүниетаным, қазақ тілі, мал атаулары, тілдік бірліктер, фразеология.

Makulova L. T.
(Taraz University named after M. H. Dulaty)
Bapaev A.M.
(Master's student of Taraz University named after M. H. Dulaty)

IDIOETHNIC SEMANTICS OF RITUAL FOLKLORE VOCABULARY IN THE KAZAKH LANGUAGE

Annotation. This article examines the idioethnic semantics of the vocabulary of ritual folklore in the Kazakh language. Vocabulary related to animal husbandry is an integral part of the traditional way of life and culture of the Kazakh people. The worldview, economic experience, customs and

beliefs of the nation are reflected through language units. Names related to livestock reflect not only economic needs, but also spiritual values and ethnic characteristics of the population.

Keywords: animal husbandry, ritual folklore, idioethnic semantics, ethnolinguistics, traditional culture, national worldview, Kazakh language, animal names, linguistic units, phraseology.

Мал шаруашылығы – қазақ халқының ғасырлар бойы дәстүрлі кәсібі болып, оның экономикалық және мәдени өмірінде ерекше орын алады. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі, мәдениеті мен дүниетанымы малға тікелей байланысты болғандықтан, мал шаруашылығына қатысты лексика да үлкен маңызға ие. Бұл лексика халықтың шаруашылық іс-әрекеттерін, сонымен қатар әлеуметтік және мәдени қатынастарын бейнелейтін сөздер мен тіркестердің жиынтығы болып табылады.

Мал шаруашылығының қазақ қоғамындағы рөлі. Қазақ қоғамында мал шаруашылығының маңызы өте зор болды. Көшпелі тұрмыс тіршілігін жүргізген қазақ халқы үшін мал, ең алдымен, күнкөрістің негізі, азық-түлік, киім, баспана мен тұрмысқа қажетті басқа да бұйымдардың көзі болып табылды. Әрбір мал түрінің өзіне тән қолданылуы мен бағалануы болғандықтан, мал шаруашылығына қатысты сөздер қазақ тілінің ең бай және ең күрделі бөліктерінің бірі болып саналады.

Мал шаруашылығына қатысты негізгі терминдер мен сөздер. Мал шаруашылығына қатысты лексика кең ауқымды сөздерді қамтиды, олардың ішінде жануарлардың түрлері, оларды бағып-күтудің тәсілдері, малдың түрлеріне қатысты арнайы атаулар мен қолданыстар бар. Қазақ тілінде малға қатысты сөздер мен терминдер бірнеше топқа бөлінеді:

1. Мал түрлерінің атаулары: Қазақ халқының мал шаруашылығында маңызды рөл атқарған жануарлардың әрқайсысына қатысты түрлі атаулар бар. Олардың ішінде:

Ірі қара - сиыр, бұқа, бұзау

Ұсақ мал - қой, ешкі, қозы, лақ

Жылқы - айғыр, биенің, құлын

Түйе - түйе, бота

Құс - тауық, үйрек, қаз, күркетауық

2. Мал бағып-күтудің тәсілдері: Мал шаруашылығына қатысты сөздер малды күту, бағу және тамақтандыруға байланысты әртүрлі іс-әрекеттерді сипаттайды:

Бағу- малды жайылымда ұстау, бағып-қағу.

Өрістету - малды жайылымға жіберу.

Қырқу - қойдың жүнін қырқу.

Сою - малды өлтіріп, етін алу.

Сүтімен қамдау - малдың сүтін пайдалану.

3. Мал шаруашылығына қатысты тұрмыс-салт және дәстүрлер: Мал шаруашылығымен тікелей байланысты қазақ халқының тұрмыс-салт дәстүрлері мен ұлттық әдет-ғұрыптары да тілде өз көрінісін табады. Бұл салттардың атаулары мал шаруашылығымен байланысты маңызды ұғымдар мен жағдайларды білдіреді:

Қымыз - жылқы сүтінен дайындалатын ұлттық сусын.

Шұбат- түйе сүтінен дайындалатын сусын.

Көлік - жылқы немесе түйе малдарының көлік ретінде қолданылуы.

4. Мал шаруашылығына қатысты экологиялық және әлеуметтік атаулар: Қазақ тілінде мал шаруашылығына байланысты экологиялық жағдайлар мен әлеуметтік құрылымдарды көрсететін сөздер де бар:

Жайылым - малды жайып, азықтандыратын жер.

Қора - малды қамауға арналған орын.

Шөп шабу - малды азықтандыру үшін шөп жинау.

Мал шаруашылығының тілде бейнеленуі. Қазақ тілінде мал шаруашылығы мен оның элементтері тек қана шаруашылық сөздермен шектелмейді. Сонымен қатар, олар халықтың мәдениетін, дүниетанымын, ұлттық ерекшеліктерін көрсететін көркем бейнелер ретінде де қолданылады. Мысалы, қазақтың мақал-мәтелдері мен фразеологизмдерінде малдың рөлі

ерекше:

- *«Малға бай, жанға жайлы»* - малдың адам өміріндегі мәнін көрсету.
- *«Жылқыда жүрген, адамда болар»* - батырлық пен ерлікке қатысты сөз.

Малдың түрлі қасиеттері мен мінез-құлқына қатысты да көптеген мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестері бар. Мысалы:

- *«Қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған»* - тыныштық пен бейбітшілік туралы сөз.
- *«Қошқар мен теке күрескенде, қойдан жапа шегеді»* - үлкендердің арасында дау-жанжал болғанда, халықтың зардап шегетіні туралы.

Қазақ қауымының ежелгі дәуірдегі өлең-жырларының бір бөлігі жан-жануарларға, атап айтқанда, төрт түлік малға арналған. Бұл тақырыпқа қатысты тарихшы-этнографтар Ғ.Себепов пен Х.Арғынбаевтардың еңбектері жазылған. Мал атаулары туралы деректер диалектологиялық зерттеулерде де кездеседі, бұл бағытта О.Нақысбеков пен М.Бейсенованың еңбектері және түрлі сөздіктер жарық көрді. Сонымен қатар, Б.Кәмәлашұлы, Б.Тоқтағұл, Р.Панзарбекова, Б.Тілепиннің зерттеулері, сондай-ақ Ш.Жанәбілов пен Ә.Жақыпов құрастырған сөздіктер де атап өтуге тұрарлық. Диалектологиялық зерттеулерде мал атауларына қатысты арнайы тараулар енгізілген. 1969, 1996 және 1999 жылдары жарық көрген қазақ тілінің диалектологиялық сөздіктерінде төрт түлікке қатысты көптеген сөздер қамтылған. Сонымен қатар, төрт түлікке байланысты қалыптасқан идиоэтникалық семантика мәселелерін зерттеген профессор Е.Жанпейісовтың ғылыми мақалаларын ерекше атап өтуге болады [1]. Аталған сала бойынша диссертацияда *пір, Зеңгі баба, Қамбар ата, түлік, мал. Ойсыл Қара, Шопан ата, бағлан, қотан, шуда, өркеш, көнек, іркіт, саба* т.б лексемалардың ұлттық-мәдени, мифосалттық мәніне этнолингвистикалық талдау жасалды.

Жылқышы ата, Қамбар! Әр тілеуді құдай оңғар! Бала-шаға көп болсын, Бәле-жала жоқ болсын! (бата)

Мысалы, *пір* дегеніміз – «қолдап-қорғаушы рух», «көзге көрінбей қамқоршы болатын күш» немесе «біреуді құрмет тұту, қастерлеу» деген сияқты бірнеше мағына береді. Ал, парсы тілінде «ақсақалды қарт, діни бастық, әулие» деген мағынада айтылады. Ел ішінде дарынымен, жақсы қасиеттерімен құрметке бөленген қадірлі адамдарды «пір» деп атаған.

Жылқының пірі – *Қамбар ата.* Кейде *Жылқышы ата* деп те айтады. Аңыз бойынша, Қамбар ата хазіреті Ғалидың дүлдүлін баққан кісі деседі. Арғықазақ мифологиясын зерттеген С.Қондыбайдың пікірінше, Түрікпендік *Гамбарбаба* – қазақтың Қорқыты сияқты сазгерлер мен әншілердің, ақындардың пірі болып саналады. Ол *дутар* дейтін саз аспабын ойлап тапқан деседі. Қамбардың тағы бір мифтік функциясы – оның су стихиясымен байланыстылығы. «Көл иесі Қамбар-ау, Шөл иесі Қамбар-ау, қарағыма көз сал-ау» – осының нышаны. Міне, Қамбарға берілген үш мифологиялық функция: а)сумен байланысты; ә)жылқымен байланысты; б) музыкамен байланысты.

Бұл атау ежелгі дәуірде жылқыны тотем ретінде қастерлеу мен атқа табыну нанымдарының жалғасы болуы мүмкін. Түркі халықтарының мифологиясында жылқы малының жебеушісі ретінде Қамбар ата бейнесі кездеседі, ол кей жағдайларда аспан айғыры ретінде сипатталады. Сондай-ақ, әйел құдайлар мен әйел шамандардың бейнесі байтал кейпінде беріледі. Түркі-моңғол эпостарын зерттеген Р.С.Липецтің айтуынша, жылқы бабасының сакральды сипаттары эпостарда көмескі түрде көрініс тапқанымен, табынның жетекшісі ерекше бейнеленеді және батырдың серігі ретіндегі тұлпардың орны ерекше сипатталады [2, 162].

Жылқы пірін қазақтан өзге мал баққан қырғыздар да – *Қамбар ата* десе, сондай-ақ жылқы ішіндегі ең тәуірі, жақсысы, тамашасы да *Қамбар ата* атауын меншіктейді екен. Өзбектер мен түрікмендерде жылқы пірін *Дүлдүл баба* деп атау кең тараған.

Қамбар сөзінің түпкі мағынасының төркіні туралы Е.М.Абақан «Тілдің мәдени философиясы» еңбегінде: «...*қам* сөзінің негізгі мағынасы – қозғалыс, шеңбер, ел, қауым, орта, қасиетті, күшті, батыр, қазына, молшылық, қала т.б. көптеген ұғымдарды білдіреді. Көне түркі тіліндегі *қамұқ* сөзі «весь, целый, полный». Қазақта жылқы пірі – Қамбар ата. Қазақтың «кемпірқосағы» – Қомбор қосағы, яғни қасиетті көктің беліндегі кісе, мұнда «қам» түбірінің

мағынасы дөңгелек, көк, бүтін», - дейді [3, 167-168]. Ал, халқымыздың тұрмыс-салт жырларының типологиясын зерттеген Б.Уахатов: «қазақта қарақұрт, жылан, шаян, бүйінің уын қайтаратын арбаушының сөздерін былай: «Бүйі, бүйі, бүйі, шық! Бүйі иесі Қамбар шық», - деп келтіре отырып, мұндағы Қамбар ескіліктегі бақсылардың иесі, атасы, құдайы, пірі», - деген. Сонымен, авторлардың мәліметі бойынша, «қам» сөзі бақсы, бақсының ойыны, ал философиялық мағынасы – «қозғалыс», «шеңбер», «қасиетті», «молшылық», т.б. және *Қамбар* «бақсылардың пірі» дегендерді келтіре отырып, мынадай тұжырым пайда болады: Көне мифологияға сүйене отырып, жылқы, ең бірінші, Тәңірінің сүйген түлігіне айналып, пір *Қамбарды* дүниеге әкеліп, жылқы пірі *Қамбар* жаратушының бірінші өкіліне айналып, негізгі рольді атқарған.

«Шаруаның бір пірі – Ойсыл қара! Түйені өсір жарылқап, болып пана» деген халық өлеңіндегі *Ойсыл Қара* – түйе малының пірі, атасы [ҚТТС 7: 396]. Қырғыз тілінде *ойсулата* тұлғасында қалыптасқан [КРС: 563]. Түйе малы туралы арнайы зерттеу жүргізген Ә.Жақыпов ел аузынан естіген аңыздар бойынша, ертеде түйе атасы саналған – *Уайсхарра* немесе түйе бағушы – *Қаусылқазы* тәрізді адам аттарынан *ойсылқара* пайда болғандығын айтады [4, 205].

Мал шаруашылығына қатысты лексиканы зерттеген Б.Тілепиннің пікірінше, парсы тіліндегі «көлік», «көшуге керекті дүние» мағынасындағы *вәсайел* және *оусаэл* дыбыстық құрамдағы сөздер қазақ, қырғыз тілдеріне *ойсыл* қалпында жеткен [5, 129]. Ә.Нұрмағамбетұлының да пікірі осыған келіп саяды.

Ә.Диваевтың мәлімдеуінше: «*Ойсылқара* – Уваис иль-Карани Арабиядағы Йемен өлкесіндегі Каран атты елді мекеннің тұрғыны Мұхамед пайғамбардың замандасы, өте діндар кедей адам болған, керуендерге қосылып түйелерді жетектеп кәсіп еткен. Біздің ойымызша, *Ойсылқара* атауы ұғымдық жақтан «түйе» деген мағынаны білдіреді. Яғни парсының «көлік» мағыналы *оусаэл* сөзінің дыбыстық өзгеріске ұшырауынан тілімізде көшуге қажетті түйе малының пірін атайтын сөз пайда болған. Ал *қара* «қасиетті» деген ұғымды білдіреді.

Осылайша, мал шаруашылығына қатысты лексика халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты, оның ішінде ежелгі кәсібі мен еңбегі, киімі мен тағамы, ер-тұрманы, түрлі әдет-ғұрыптары мен мифтік наным-сенімдерін қамтитын этномәдени құндылықтарды бейнелейді.

Ғұрыптық фольклор үлгілеріндегі тілдік деректер сол кезеңде өмір сүрген ата-бабаларымыздың мәдени мұраларын жаңғырта отырып, олардың рухани байлығы мен тұрмыс ерекшелігін, дәстүрлі кәсіптері мен еңбегін, тұтынған заттары мен қолданған қару-жарағын, ер-тұрманын, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін сипаттайды. Бұл мәліметтер тілдің кумулятивтік қызметін айқындайтын идиоэтникалық, этнолингвистикалық, этимологиялық зерттеулер үшін маңызды материал болып табылады.

Сонымен қатар, зерттелген лексикалық бірліктердің мағыналық ауқымы кең болып, кейбір сөздердің тек қазақ тілінде ғана емес, жалпы түркі халықтарының көне этникалық мәдениетімен байланысы анықталды. Фольклорлық шығармаларда ұмыт болған әдет-ғұрыптар, наным-сенімдер, тарихи аңыздар, жергілікті тіл ерекшеліктері, тұрмыстық және этнографиялық ұғымдар, сондай-ақ діни терминдер мен атаулардың алғашқы мән-мағынасын сақтаған көптеген іздері кездеседі. Көне этнолексика – халықтың этномәдени тарихы, тілдік процестері мен шығармашылық дамуы туралы баға жетпес ақпарат көзі болып табылады.

Қорыта келе мал шаруашылығына қатысты лексика қазақ тілінің айрықша бай әрі көпқабатты бөлігін құрайды. Бұл лексика қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан шаруашылық тіршілігін, мәдениетін және дүниетанымын толық бейнелейді. Малға қатысты сөздер тек күнкөріс құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар ұлттық рух пен дәстүрдің көрінісі ретінде де қолданылып, қазақ тілінің ерекшеліктерін айқындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісов Е. Төрт түлік төңірегінде // ҚР ҰҒА Хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы,

2005. – №3; ...Төрт түлік төңірегінде: жылқы (екінші мақала) // ҚР ҰҒА Хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы, 2006. – №1. –24–32 бб; ...Төрт түлік төңірегінде: сиыр (үшінші мақала) // ҚР ҰҒА Хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы, 2006. – №4. 18-24 бб.

2. Липец Р.С. Образы батыра и его коня в тюрко-монгольском эпосе. –М.: Наука, 1984. – 264 с.

3. Абақан Е.М. Тілдің мәдени философиясы. – Алматы: Айкос, 2000. – 184 б.

4. Жақыпов Ә. Ойсылқара ма, Қаусылқазы ма? // Төрт түлік төресі кім? – Алматы: Ғылым, 1990. – 352 б.

5.Тілепин Б. Қой-ешкі атаулары мен тіркесімдерінің этнолингвистикалық сипаты: ф.ғ.к....дисс.: 10.02.02.– Алматы, 1997. – 138 бет.

УДК 1751.

Махишева Г.Д.
(СШ №50, Казахстан, Тараз)
Тихонович Ж.А.
(СШ №50, Казахстан, Тараз)

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. С помощью русского языка можно описать свои чувства и эмоции, переживания и огорчения, красоту родного края и состояние души. Нужно любить свой язык и гордиться тем, что мы являемся его носителями, М.В.Ломоносов сказал: «Каждый язык красив, но родной язык себе дороже».

Ключевые слова: великий, могучий, правдивый и свободный русский язык, многогранность, любить свой язык, современное общество.

Mahisheva G.D.
(School No. 50, Kazakhstan, Taraz)
Tikhonovich J.A.
(School No. 50, Kazakhstan, Taraz)

THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE MODERN WORLD

Abstract. With the help of the Russian language, you can describe your feelings and emotions, experiences and sorrows, the beauty of your native land and the state of your soul. We need to love our language and be proud of the fact that we are its speakers, MV Lomonosov said: "Every language is beautiful, but our native language is more precious."

Keywords: great, mighty, true and free Russian language, multifacetedness, loving your language, modern society.

Каждый человек, хоть раз в жизни, задумывался о роли русского языка в современном обществе. Я – не исключение. Осенью, читая стихотворение в прозе «Русский язык» Ивана Сергеевича Тургенева, меня поразили строки: «Во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины – ты один мне поддержка и опора, о великий, могучий, правдивый и свободный русский язык!..». Почему же знаменитый писатель XIX века называет русский язык «великим» и «могучим»? Всё дело в том, что во время написания данных строк Иван

Сергеевич находился во Франции, и ему нравилась жизнь на западе, но не могло и речи идти о том, чтобы знаменитый русский писатель писал свои произведения на английском или французском языках. Иван Сергеевич тосковал по Родине. Он понимал, что только русский язык с его силой, богатством, мощью, его гибкостью и многогранностью сможет передать всю прелесть и очарование России. И.С.Тургенев понимал значение и силу русского языка. Он знал, что у русского языка великое будущее.

Роль русского языка и в современном обществе велика. Русский язык – язык межнационального общения и один из мировых языков. В его изучении заинтересованы в Китае, Монголии, Вьетнаме и в других странах, где видят в России надёжного экономического партнёра и сильную могущественную державу. Русский язык изучают как иностранный язык во многих школах США, Австрии, Латвии, Эстонии и других стран. Немаловажную роль в популяризации русского языка играет великая русская литература. Люди за рубежом любят читать А.С.Пушкина, Ф.М.Достоевского, М.Е. Салтыкова –Щедрина, Л.Н.Толстого и других великих классиков. Многие из любителей русской литературы изучают русский язык, чтобы прочитать произведения в первоисточнике, а не в переводе. Ведь для того, чтобы понять всю прелесть и неповторимость любого произведения, его нужно прочитать на том языке, на котором оно было написано. Томас Манн, немецкий писатель, писал, что русская литература конца XVIII и XIX веков действительно одно из чудес духовной культуры. А Антуан де Сент-Экзюпери говорил: «В пятнадцать лет я напал на Достоевского, и это было для меня истинным откровением: я сразу почувствовал, что прикоснулся к чему-то огромному, и бросился читать все, что он написал, книгу за книгой, как до того читал Бальзака.» И как после таких слов мы можем не гордиться нашим родным языком?

Популярность русского языка в мире очень высока. Потребность в изучении языка за пределами Российской Федерации в мире составляет 125 млн человек. В особенности большой спрос на изучение русского языка сохраняется в странах СНГ, где количество заинтересованных в его изучении составляет 100 млн человек. На чемпионат мира по футболу FIFA 2018 в Россию приехало 7% иностранных волонтёров, которые прекрасно говорили на русском языке.

Ф.В. Ницше, немецкий мыслитель, филолог, писал: «Язык — это наследие, получаемое от предков и оставляемое потомкам наследие, к которому нужно относиться со страхом и уважением, как к чему-то священному, неоценимому и недоступному для оскорбления». Я считаю, что нужно беречь наш язык и нужно гордиться тем, что мы – носители русского языка, ведь в русском языке так много красок, чтобы живо изобразить любую картину; его словарный запас позволяет передать даже самую сложную мысль. Словарь современного русского языка насчитывает более полумиллиона слов . В каком ещё языке вы встретите столько разновидностей синонимов: здесь вам и семантические, и стилистические, и контекстуальные синонимы. В русском языке их так много, что они позволяют разнообразить язык и избежать повторений. От этого язык становится самобытным и завораживающим. Этим нередко пользуются поэты, «сходившие с ума» от поиска рифмы, но ведь стоит только внимательнее почитать словарь. Только в русском языке можно выразить мельчайшие оттенки смысла простым изменением формы слова, ведь такого богатого набора суффиксов, приставок или окончаний нет ни в одном мировом языке. Например, суффиксы могут придавать уменьшительно-ласкательную окрасу (мамочка, сынишка). Нельзя забывать про эпитеты, метафоры, фразеологизмы, красивые речевые обороты, которые делают литературные произведения яркими и насыщенными.

Для того, чтобы сохранить культуру русского языка, чтобы он развивался дальше и им были заинтересованы жители нашей и других стран, существует волонтёрская программа «Послы русского языка в мире». Цель программы - популяризация русского языка, культуры и литературы в России и за рубежом, а также развитие и укрепление партнерских связей межвузовского и международного характера, пропаганда культурных ценностей толерантности и организация диалога культур.
Русский язык - часть нашей истории и культуры. С помощью русского языка можно описать

свои чувства и эмоции, переживания и огорчения, красоту родного края и состояние души. Нужно любить свой язык и гордиться тем, что мы являемся его носителями, М.В.Ломоносов сказал: «Каждый язык красив, но родной язык себе дороже». Есть такие русские слова, которые многие из нас даже и не слышали, а если и слышали, то позабыли, но эти слова обозначаю самые важные понятия для русского человека: любомудрие, благодеяние, милосердие, великолепие, благословление, благодарение. Вы только вслушайтесь, как прекрасно звучат эти слова. Одним исконно русским словом можно описать весь свой внутренний мир.

Мы обязаны беречь чистоту нашего языка, охранять его от слов «паразитов» и американизмов, которых в последнее время стало очень много в нашей речи. Не зря Александр Иванович Куприн писал: «Русский язык в умелых руках и в опытных устах — красив, певуч, выразителен, гибок, послушен, ловок и вместителен». Все вместе мы сохраним наше достояние – наш великий русский язык!

Русский язык - это национальный язык русского народа, форма русской национальной культуры; это родной язык русских людей. Русский язык – один из наиболее развитых языков мира. Он обладает богатым словарным фондом и терминологией по всем отраслям науки и техники, выразительной краткостью и ясностью грамматических средств, способностью отразить всё многообразие окружающего мира. Согласно Конституции Российской Федерации русский язык является государственным языком Российской Федерации на всей её территории. В июне 2005 года был принят Федеральный закон «О государственном языке Российской Федерации». Закон направлен на обеспечение использования государственного языка РФ на всей территории России, обеспечение прав граждан РФ на пользование государственным языком РФ, а также на защиту и развитие языковой культуры. В статье «Русский язык как государственный язык Российской Федерации» указывается, что при использовании русского языка как государственного не допускается использование просторечных, пренебрежительных, бранных слов и выражений, а также иностранных слов при наличии общеупотребительных аналогов в русском языке.

Русский язык – это не только государственный язык Российской Федерации. Он относится к числу мировых языков, то есть таких языков, которые служат средством международного общения народов разных государств. Из более чем двух с половиной тысяч языков, известных в мире, международное общение обеспечивает группа наиболее развитых мировых языков, так называемый клуб мировых языков. Выдвижение языка на роль мирового определяется общечеловеческой значимостью культуры, созданной на этом языке. Статус языка как мирового юридически закрепляется путём признания его официальным или рабочим языком международных организаций или конференций (ООН, ЮНЕСКО и др.). Так, русский язык признан одним из шести официальных языков ООН наряду с английским, арабским, испанским, китайским и французским; на нём написаны важнейшие международные договоры и соглашения. Русский язык изучается в большинстве стран. Преподаватели русского языка объединены Международной ассоциацией преподавателей русского языка и литературы (МАПРЯЛ).

Владение богатствами русского языка – важный показатель культурного уровня любого человека, независимо от его специальности. Уметь выражать свои мысли чётко и ясно, с соблюдением всех правил произношения, грамматики, лексики означает быть хорошо понятым всеми, кто говорит на русском языке. Есть в этом и эстетическая сторона, так как русский язык – великое чудо культуры, созданное русским народом, его лучшими писателями и публицистами.

В настоящее время по степени распространенности русский язык пока еще занимает четвертое место в мире. Лидируют английский язык (оценочно для 500 миллионов человек он является родным или вторым языком и еще свыше 1 миллиарда человек владеют им как иностранным) и китайский (им владеют – почти исключительно как родным – свыше 1350 миллионов человек). Третье место занимает испанский язык (им владеет около 360 миллионов человек, в том числе оценочно 335 миллионов – как родным). У русского языка есть большой

внутренний потенциал для дальнейшего развития и богатое культурное наследие. Тем не менее, русский язык является единственным из ведущих мировых языков, который на протяжении последних 15 лет неуклонно утрачивал свои позиции во всех основных регионах мира, и в ближайшие 20 лет эта негативная тенденция сохранится, если не будут приняты соответствующие меры по эффективной поддержке русского языка и культуры внутри страны, в ближнем и дальнем зарубежье.

Список использованной литературы:

1. Власьева Л.Ф. Сочинения по личным впечатлениям / Л.Ф.Власьева // Русский язык в школе. – 1984. - №5. – с. 46 - 50
2. Поиск новых путей: из опыта работы. Библиотека учителя русского языка и литературы / сост. С.Н.Громцева. – М.: Просвещение, 1990.– с. 66-88
3. Система обучения сочинениям на уроках русского языка(4 -8 классы) / под ред. Т.А.Ладыженской, М.Просвещение, 1978.

ӘӨЖ 81-11

Медеева Г.С.
(Тараз қаласы, 24 гимназия)

ТІЛ ДАМЫТУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытудағы тіл дамыту жұмыстарының маңызы туралы баяндалады. Оқушылардың тіл дамыту жұмысын дұрыс ұйымдастырып, дұрыс жүргізіп отыру - әдебиетті сөз өнері ретінде шығармашылық шабытпен шебер оқыта білудің бір көрінісі болып саналады. Тіл дамыту-оқушыны тілдік тұлғаларды дұрыс қолданып, ойын басқа адамға толық жеткізіге дағдыландыру, басқа адамдардың сөзін жақсы түсінуге үйрету. Басқаша айтқанда тіл дамыту – қазақ тілі оқушының қарым-қатынас құралына айналдыру. Бұл жалпы тіл үйрету мақсатымен толық сай келеді. Мектептерде оқушының қазақ тілін дамыту үшін қазақ тілінің лексикалық, грамматикалық тұлғаларын меңгерту, оларды сөйлемде қолдану дағдыларын қалыптастыру, яғни қазақ тілінде әдеби тілмен сөйлеуге үйрету керек.

Тірек сөздер: *тіл дамыту, сөздік қор, тілдік тұлға, әдеби тіл, сөз өнері*

Тіл – қоғам өмірін ұйымдастырудың басты құралы болумен бірге әлеуметтік және экономикалық өрлеу мен дамудың, халық пен қоғам өміріндегі өзгерістер мен жаңалықтардың айнасы. К. Аханов тіл дамытуды: «айтайын дегенді дәлме – дәл, ашық, айқын және әсерлі түрде жеткізіп беру ол үшін тілді, әсіресе оның байлығын, көркемділігі мен үнділігін, сан сырлы мағынасы мен өткірлігін, эмоциональды болуы мен экспресивті қызметін жан – жақты меңгеру», — деп біледі [1, 125б].

Тіл дамыту – қазіргі оқытудың басты мәселесі. Тіл мен сөйлеу процесін жіктей оқыту, оқушының дұрыс сөйлей білуіне көңіл бөлу, ауызша және жазбаша тілін дамытып, тіл мәдениетін жетілдіруде қазақ тілі мен әдебиет пәнінің алатын орны ерекше. Әр мұғалім қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын шығармашылықпен жүргізіп, дұрыс ұйымдастыра білсе, ол оқушының күнделікті өмірдегі құбылысты жан-жақты түсіне білуіне, білген нәрселерін ауызекі сөздерінде қолдана білуіне жағдай жасайды. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі көркем сөздің осы сияқты ерекшеліктерін оқушыларды тіл мәдениетіне үйретіп жетілдірудің мықты құралы ете білуге тиіс. Оқушының тілін дамыту жұмысы - ол баланың жалпы ойын дамыту деген сөз, өйткені оқушы пәнді оқып үйренсе де, өзінің істеген жұмысы, көрген-білгені туралы күнбе-күн сөйлеп, ойын қалыптастырып

отырады, яғни оқушылардың тілін дамыту мәселесі олардың ойлау қабілетімен байланыстырылса, сондай-ақ, ойлау мен сөйлеу процесінің бірлігінде ұйымдастырылады.

Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында нақтылы тәрбиелік процесте ауызша тіл дамыту жұмыстары қай жерде, қалай жүргізіледі, оқушылардың сөйлеу тіліндегі кемшіліктер қандай әдіс-тәсілдер арқылы түзетіліп отырады-мұның бәрін ойластырып, педагогикалық, психологиялық, методологиялық тұрғыдан қарап, дұрыс шешімін табатын тек қана тіл маманы болып табылады. Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін, тіл мәдениетін арттыру мен дамыту, сапалы білім беру-қазіргі кезде мектеп мұғалімдерінің, тіл мамандарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушыларды сөзді дұрыс қолдана білуге, өз ойын орнықты жеткізуге, еркін сөйлей білуге жетелейтін тәсілдің бірі – тіл дамыту жұмыстары. Оқушылардың тіл дамыту жұмысын дұрыс ұйымдастырып, дұрыс жүргізіп отыру-әдебиетті сөз өнері ретінде шығармашылық шабытпен шебер оқыта білудің бір көрінісі болып саналады. Тіл дамыту мақсатындағы жүргізілетін жұмыстар оқушының ойлау қабілетіне,сондай-ақ өз ойын жеткізе білуіне, шығармашылық ізденісіне жол ашады. Оқушының білімі ғана жетіліп қоймайды, қабілетінің, дарын көзінің ашылуына түрткі болады.

Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында оқушылардың сөйлеу тіліне мынадай талап қойылады:

- оқушы айтайын деген ой-пікірін жүйелі, байланысты түрде әңгімелеп беруге жаттығу;
- сөз тартымды, мазмұнды болуға тиісті;
- әдеби тілдің нормасынан ауытқып кетпей, оны сақтап мәнерлеп сөйлеуге дағдылану;
- сөзді дұрыс, орынды қолданып, сөйлемді дұрыс құрап, ойын айта білуге машықтану.

Тіл дамытудың басты құралы сөздік қорда жатады. Оқушының сөздік қорының неғұрлым көп болуы және оны тиімді қолдана білуі жүйелі еңбекті қажет етеді. Сөздік қорды байыту жұмысында іріктелініп алынатын атаулар, ұғымдар ұлттық дәстүріміз бен өткен тарихымызға байланысты болса, оның жан-жақты маңызы артып отыратындығы белгілі. Өйткені оқушылар өзінің туған халқының тарихымен, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрімен байланысты атауларды үйрену арқылы білім қорын жинай бастайды.

Қазақ тіліндегі тіл ұстарту жұмыстарының негізгі мақсаты – дұрыс, сауатты жазуға, оқушының ауызша және жазбаша ойын, грамматикасы және стилистикасы жағынан дұрыс сөйлем құрап, жүйелі сөйлеуге үйрету. Тіл дамыту жұмыстары ауызша-жазбаша жаттығулар, мәтінмен жұмыс, мазмұндама, шығарма, диктант, мақала жазу, мінездеме беру, суретпен жұмыс, сұраққа жауап жаздыру, жоспар жасату, кітап оқу сияқты жұмыс түрлері арқылы іске асырылады.

Оқыту жүйесінде оқушылардың тіл дамыту жұмыстарын қарастыру ерте кездерде қолға алынған. Оған дәлел ежелгі грек философтары Сократтың «сократтық оқыту әдісі» немесе «эвристикалық әңгіме» әдісі немесе «сұрақ-жауап оқыту жүйесін» жасады. Бұл әдістің негізгі мәні – тыңдаушыны әңгіме барысында қарама-қайшылықтарға әкеліп, сонан соң оң түсініктермен индукция арқылы шындыққа көз жеткізу. Әдістің маңызды жағы – бірізділік, сұрақтардың логикалық жүйелілігі; мақсаты – жаңа білімді меңгеру, шындықты іздеу.

Тіл дамыту-оқушыны тілдік тұлғаларды дұрыс қолданып, ойын басқа адамға толық жеткізіге дағдыландыру, басқа адамдардың сөзін жақсы түсінуге үйрету. Басқаша айтқанда тіл дамыту – қазақ тілі оқушының қарым-қатынас құралына айналдыру. Бұл жалпы тіл үйрету мақсатымен толық сай келеді. Мектептерде оқушының қазақ тілін дамыту ұғымына қазақ тілінің лексикалық, грамматикалық тұлғаларын меңгерту, оларды сөйлемде қолдану дағдыларын қалыптастыру яғни қазақ тілінде әдеби тілмен сөйлеуге үйрету жатады. қазақ тілінің орфографиялық нормасын оқушыда қалыптастыру, қаақша сауатты жазу дағдысын меңгерту де осы ұғымға кіреді; сөздерді бір-бірімен дұрыс байланыстырып, сөз тіркесін жасау арқылы оларды арқылы ойын басқаға жеткізу, басқаның сөзін түсіну де тіл дамыту ұғымына жатады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінде мұғалімдерге көмек болардық еңбектің, яғни оқыту әдістері жайында бағыт – бағдар көрсетерлік әдістемелік еңбектердің тарихы қазақ халқының

алғашқы педагогі, балалар әдебиетінің атасы ЫБырай Алтынсариннен басталады. Ағартушы – ғалым мәтіндер арқылы баланың тілін дамытудың маңызын ашып, оны іс жүзінде дәлелдеген. «Тіл сезімін дамыту, — дейді педагог – оқушылардың мектеп қабырғасына келгендегі сөз қорын әрі қарай байыту, ал ол оқытушылардан сабақ пен жаттығулардың әбден ойланған системасын талап етеді»[2, 14-15 бб.] деп мұғалімнің де бала тілін дамытуда тиімді әдістердің сараланған түрлерін қолдану керектігін айтып, ұстаздар жұмысының ауырлығын көрсетеді.

Ы.Алтынсарин баланың тілін дамыта оқытудың міндеттерін белгілесе, XX ғасырдың басындағы білім саласы мен ғылым жолындағы өте биік тұлға – А.Байтұрсынов оны жалғастырды. А.Байтұрсынов қазақ тілін оқыту әдістемесінің іргетасын қалаушы да болып саналады. А.Байтұрсынов бала тілін дамытуға аса қажетті материал ретінде жаңылтпаш, мақал – мәтелдер, жұмбақтарды береді де, осыдан кейін сюжетті мәтінге көшеді. Себебі бала тілін дамытудың теориялық негізі – халықтық педагогикада, соның қайнар көзі халық ауыз әдебиетінен бастау алады. [3, 68 б.].

Оқушының сөздік қорын үнемі байытып отыру-тіл дамытудағы негізгі мәселе. Сөздік қоры бай адамның ойын анық жеткізу мүмкіндігі мол болады. Сөздік қоры бай адам ойын жеткізуге ең керек сөзді таңдап қолдана алады, оның ойын дәл білдіретін сөзді тыңдау мүмкіндігі бар. Сондықтан тіл дамытуда оқушының сөздік қорын байытуға ерекше мән беріледі.

Сөздік жұмысы әр сабақ үстінде, жыл бойында, бүкіл оқу кезеңінде белгілі жоспармен, жүйемен жүргізілуі керек. Оқушы сабақ сайын жаңа сөз үйреніп отырады. Оқушыға үйретілетін жаңа сөз мәтінде, диалогтарда жаттығу қолданысымен байланысыты беріледі. Сабақ сайын жылма-жыл әр сыныпта оқышының сөздік қоры өсіп отырады. Әр сабақта үйретілетін жаңа сөз оқушының сөздік қорын байтудағы негізгі мақсат болып саналады. Осы мақсатта жету үшін, төмендегі жұмыстар жасалу керек:

1.Жаңа сөз мағынасын оқушыға анық түсіндіру;
2.Жаңа сөздің оқушы есінде сақталуын қамтамасыз ету;
3.Қолдану дағдысын қалптастыру;
4.Жаңа сөздің айтылуы мен жазылуын меңгерту;
5. Сөздікпен жұмысқа үйрету.

Тілді қоғамдағы осы маңызды қызметтерін толық атқаратын дәрежеге сәйкес етіп, тілді оқушыға меңгерту тілді оқытудағы негізгі мақсат болып табылады. Осы мақсатты орындау үшін тілді оқытуда оқушылардың өз ойын әдеби тілдің нормасы бойынша нақты, дәл жеткізе білу қабілетін дамыту міндеті көзделді.

Жеке адамның сөйлеуінің өзі – оның білімі мен мәдениетінің, сауаттылығының, жалпы рухани дәрежесінің негізгі көрсеткіштерінің бірі. Себебі адамның сөйлеуінен оның ішкі жан дүниесі, ой толғанысы байқалады. Сондықтан да тіл дамыту – мектептегі оқу-тәрбие ісіндегі ең басты мәселе.

Тіл арқылы адам ойын басқаға жеткізеді, қарым-қатынас жасайды және сол арқылы басқаға әсер етіп, ой салады. Қандай қоғамдық ортада болсын адамның белсенді әрекеті оның тілінің жан-жақты, әдеби тіл нормасына сай даму дәрежесіне де байланысты. Ал оқушылардың тілінің дұрыс қалыптасып, дамуы оқу үлгеріміне әсер етеді.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Бүгінгі таңда елімізде Ж.А.Қараевтың, Ә.Жүнісбековтің, М.Жанпейісованың және т.б. ғалымдардың оқыту технологиялары белсенді түрде қолданылуда.

Елімізде оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағидасы бекітілген, бұл білім мекемелерінің мұғалімдеріне, педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны қолдануға, педагогикалық процесті кез келген үлгімен, тіпті авторлық үлгімен құруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі сыныптық сабақ жүйесінің барлық элементтерін және сабақты құрастыру технологияларын қолданумен қатар, ұстаз келесі педагогикалық тхнологияларды қолдана алады: ойын технологиялары, проблемалық оқыту, басқа тілдерді коммуникативтік

оқыту технологиясы, оқу зерттеуін ұйымдастыру технологиясы, сын тұрғыдан ойлауды дамыту, жобалау әдісі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар [4, 31 б.].

Бұл технологиялар теориялық тұрғыда дәлелденіп, тәжірибеде жақсы нәтиже көрсетіп тұр. Аталған технологияларды күнделікті сабақ үрдісінде қолдану үшін әр мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктерін ескер отырып, педагогтік мақсат-міндетіне сай, өзінің шеберлігіне қарай таңдап алады.

Қорыта келе, тіл дамыту – оқушылардың сөздік қорын байытуға, сөздердің мағынасын түсініп, оларды орнымен қолдана білуге, өз ой-пікірлерін біреуге жеке сөйлемдер арқылы, логикалық, композициялық тұтастығын, құрылымын сақтай отырып жүйелі түрде әңгімелеу немесе жазбаша дұрыс білдіруге үйрету жұмысы. Қоғам дамыған сайын ақпараттық технологиялардың біздің өміріміздің үлкен орын алатыны жасырын емес. Қазірдің өзінде мектеп жасына жетпеген жеткіншектеріміздің жаңа технологияларды пайдалануды тез үйреніп алатындығына көзіміз жетті. Сондықтан бір жағынан уақыт үнемдеу үшін, екіншіден баланың қызығушылығын тудырған жаңа технологияны баланың дұрыс дамуына бағыттай алуымыз үшін жаңа технологияларды сабақ барысында қолдануымыз әрі оны жаңартып тұруымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жапбаров А. «Мектеп оқушыларының тілін дамыту әдістемесі». – Алматы: Шымкент: Жібек жолы, 1997. – 200 б.
2. Жахина Б.Б. Сөздің лексика-семантикалық тобымен байланыста тіл дамытудың әдістемесі. Оқу құралы. – Көкшетау: Келешек – 2030, 2007. – 185 б.
3. Ақыл кені. – Алматы: Көшпенділер, 2005. – 244 б.
4. Жапбаров А. Қазақ тілін оқыту арқылы тіл дамытудың әдіснамалық және әдістемелік негіздері (V- IX сыныптар). Автореферат. – Алматы: 2004. – 53 б.

УДК 372.881.111.1

Мубаракшина Р.А.
(КГУ «Гимназия №24 отдела образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области»)

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу эффективных приемов формирования функциональной грамотности на уроках английского языка. Функциональная грамотность подразумевает развитие таких основных навыков, как чтение, говорение, письмо. В статье предлагаются разнообразные виды заданий на всестороннее развитие навыков учеников. Предлагаемые методы и приемы развивают функциональную грамотность учащихся. Эти навыки способствуют комплексному освоению основных видов речевой деятельности, успешному применению английского языка в процессе обучения.

Ключевые слова: функциональная грамотность, всестороннее развитие навыков, чтение, письмо, разные виды заданий.

Mubarakshina R.A.
(KSU “Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region”)

EFFECTIVE TECHNIQUES FOR THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY IN ENGLISH LESSONS

Abstract. This article is devoted to the issue of effective methods of formation functional literacy in English lesson. Functional literacy involves the development of basic skills such as reading, speaking and writing. Various types of tasks for comprehensive development of students' skills are presented in this article. The proposed methods and techniques develop students' functional literacy. This skills contribute to comprehensive development of the main types of speech activity, the successful application of English language in the learning process.

Keywords: functional literacy, comprehensive development of skills, reading, writing, different types of tasks.

«Функционально грамотный человек —
это человек, который способен использовать
все постоянно приобретаемые в течение жизни
знания, умения и навыки для решения максимально
широкого диапазона жизненных задач в различных
сферах человеческой деятельности, общения и
социальных отношений»
Леонтьев А.А.

В настоящее время английский язык занимает особое место среди множества других языков – английский язык является языком международного общения. Наша задача научить обучающихся владеть коммуникативными навыками, то есть свободно общаться с окружающими на определенную тему и, таким образом формировать их функциональную грамотность. Для вовлечения учащихся в активную познавательную деятельность, необходимо использовать разнообразные и эффективные методы и приемы.

Что же такое функциональная грамотность? Изначально этот термин был введен в 1957 г. ЮНЕСКО и означал умения, включающие чтение и письмо. Другими словами, грамотность – это определенный уровень владения навыками чтения, письма, счета и работы с документами.

Одновременно были введены понятия «минимальной грамотности» и «функциональной грамотности». Первое характеризует способность читать и писать простые сообщения, второе – способность использовать навыки чтения и письма в условиях взаимодействия с социумом, то есть это тот уровень грамотности, который делает возможным полноценную деятельность индивида в социальном окружении.

По мнению С.А. Крупник, В.В. Мацкевича, проблематика грамотности (функциональной грамотности) становится актуальной только тогда, когда страна должна наверстывать упущенное, догонять другие страны. Именно поэтому понятие функциональной грамотности использовалось как мера оценки качества жизни общества (своего рода культурный стандарт) при сопоставлении социально-экономической эффективности разных стран.

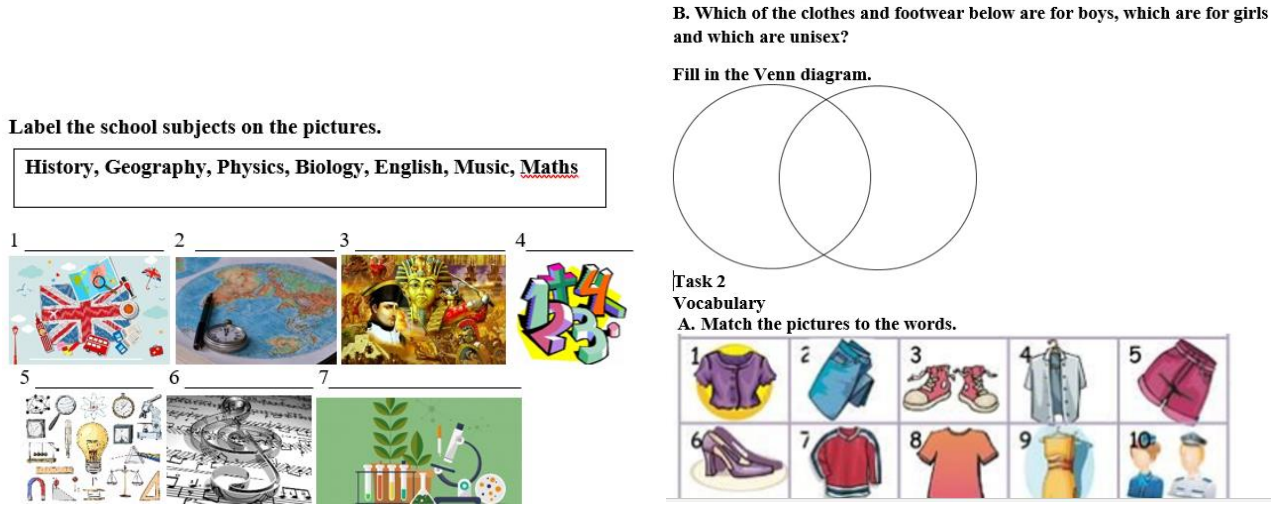
Однако со временем с термином «функциональная грамотность» стали происходить значительные изменения.

Границы этого термина существенно расширились. Т.е. он стал применятся как совокупность знаний и навыков, позволяющих человеку уверенно действовать в окружающей материальной и социокультурной среде; способ социальной ориентации личности. Поэтому для нашей страны особую актуальность приобретает исследование уровня функциональной грамотности учащихся, т.к. все эти функциональные навыки формируются именно в школе.

Под функциональной грамотностью учащегося подразумевается развитие всех основных навыков учащегося: чтения, аудирования, говорения и письма. Для развития всех этих навыков мною была написана авторская программа "Play, read, speak and write in English" для 6-х классов. Программа была апробирована на уроках в гимназии №24 и дала отличные результаты в развитии навыков социальной и языковой компетенциях.

Чтение. Чтение – это один из самых важных инструментов развития таких навыков как понимание и интерпретация текста, и тем самым – развитие функциональной грамотности школьника. До работы с текстом необходимо поработать с лексикой по теме урока. Для этого можно дать игровые задания:

- ✓ подобрать к картинкам слова,
- ✓ отгадать слово по заданному определению,
- ✓ подставить новые слова в предложения, составить диаграмму Венна (например, какую одежду носят мальчики или девочки, а какую носят и те и другие),
- ✓ распределить, какие прилагательные являются имеют положительное значение, а какие отрицательное,
- ✓ отгадать значение выделенного слова в предложении,
- ✓ выбрать прилагательные, которые подходят для описания человека (например, героя),
- ✓ за одну минуту назвать виды транспорта, которые учащиеся знают.



Основные этапы развития читательской компетенции:

1. **Pre-reading activities** /Предтекстовый уровень. На предтекстовом уровне учащимся также можно дать разнообразные задания. Например, посмотрите на картинки и скажите, о чем будет данный текст или задание – ответить на вопрос, знают ли они что-нибудь о наградах героев Казахстана или об известных спортсменах, какие особенности географического ландшафта Казахстана учащиеся могут назвать.

Можно задать вопросы по теме перед чтением текста.

Answer the questions

1. *Have you ever heard that cats and dogs are great doctors?*
2. *Does anyone have a cat or a dog at home?*
3. *Can you share with us your experience?*
4. *Do they ever act like doctors?*
5. *Can they behave like people?*

2. **While-reading activities** /Текстовый

Осмысленное понимание прочитанного. Для развития читательской грамотности на уроках английского языка в основном используются упражнения на нахождение информации, интерпретирования и интегрирования информации, понимания и применения полученных знаний.

Задания:

- ✓ найти ответы на предложенные вопросы;
- ✓ подтвердить правильность (True) или ложность утверждений (False), либо выявить, что это в тексте не упомянуто *(Not stated);*

- ✓ составить предложения по порядку;
- ✓ найти соответствия;
- ✓ выполнить задание на множественный выбор;
- ✓ подобрать подходящий заголовок к каждому из абзацев;
- ✓ догадаться о значении слова или слов по контексту, какой из предложенных;
- ✓ переводов слова наиболее точно отражает его значение в данном контексте;
- ✓ восполнить недостающую информацию;
- ✓ придумать продолжение истории.



Reading

Read the texts and write *True* or *False* for the following statements.

Hi, I'm Jenny. I'm 12 years old and I'm from England. My favourite subject is English. It's very interesting. My teacher is nice and funny. I'm good at English but I'm not good at History or Maths. They're boring! My favourite sport is tennis. I play tennis every day after school.

My name is Damir and I'm 13 years old. I'm from Kazakhstan. My favourite sport is football. My favourite subject is Music. I'm good at Music. I play the guitar and I really like music. I'm not very good at Physics! I think it is difficult. I'm interested in art, but I'm not very good at painting.

1. Jenny is 12 years old. _____
2. Jenny is from France. _____
3. Jenny's favorite subject is English. _____
4. Jenny is good at History and Maths._____
5. Jenny's favorite sport is basketball. _____
6. Jenny plays tennis every day after school. _____
7. Damir is from France. _____
8. Damir's favourite subject is Physics._____
9. Damir is good at Music. _____
10. Damir's favourite sport is tennis. _____



Task 2

Reading

A. Look at the picture. What do you think happened to these children? Read and find out.



Three days ago, Isabel Morton went on a skiing holiday with her parents and her brother. Before they left, they bought new ski clothes.

'I got a bright red jacket,' says Isabel. 'I liked it a lot but the others didn't. My brother thought it was really ugly'.

On the second day of their trip, Isabel and her brother were on the slopes.

Suddenly, there was a terrible avalanche.

'There was a loud noise and we fell down. We were really scared. We didn't know what it was. Then there was snow everywhere... that's all I remember,' says Isabel.

Three hours later, John Bourne, a helicopter pilot, found Isabel and her brother. 'I saw this bright red thing in the snow,' he says. 'I just knew somebody was in danger. However, it was dangerous to go down there alone so I called the mountain rescue team and together we rescued them.'

So, Isabel's bright red jacket and these brave men saved the children's lives. They are now safe at home.

B. Read again and complete the sentences.

1. Isabel went skiing_____ ago.
2. Isabel and her brother were on the slopes when there was a(n)_____.
3. The children were very_____.
4. The pilot saw Isabel's_____.
5. The_____ and Isabel's bright red jacket saved the children.

3. **Post-reading** /Послетекстовый.

Проверка понимания прочитанного и служат средством контроля формирования умений смыслового чтения и возможным использованием полученной информации в будущем.

Задания:

- ✓ выявить новое из прочитанного текста, высказать свое мнение по поводу прочитанного;
- ✓ опровергнуть утверждения или согласиться с ними;
- ✓ доказать или охарактеризовать что-то;
- ✓ составить план текста, выделив его основные мысли;
- ✓ пересказать/кратко изложить содержание текста;
- ✓ рассказать текст от лица главного героя;
- ✓ вставить в текст пропущенные слова или выражения.

Говорение. Развитие функциональной грамотности и развитие устной речи являются взаимосвязанными процессами, которые заставляют ученика использовать свой опыт и знания любого языка в реальной жизни. Учитель может использовать различные методы, такие как ролевые игры, обсуждение тем, интервью в рамках урока, чтобы улучшить речевые навыки учеников.

Письмо. На развитие навыков письма в конце урока предлагается написать свое мнение по теме в одном абзаце или написать короткий рассказ по картинкам. Также на некоторых уроках предлагается проектная работа, где развиваются навыки и письма, и говорения, то есть улучшаются практические языковые навыки учащихся.

Использование на уроках английского языка подобного рода заданий способствует развитию функциональной грамотности учащихся, грамотности чтения и комплексному освоению учащимися основных видов речевой деятельности, а также развивает творческое мышление, приучает учащихся к внимательному и вдумчивому отношению к тексту. Формирование функциональной грамотности средствами иностранного языка – это залог не только успешного применения иностранного языка в различных сферах деятельности, но и развитие учащегося как успешной личности и его дальнейшее саморазвитие, стремление к

познанию нового.

Список использованной литературы

1. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла / под ред. А. А. Леонтьева. М.: Баласс, – 2003. С. 35.
2. Бунеев Р.Н. Понятие функциональной грамотности // Образовательная программа. “Школа 2100”, Педагогика здравого смысла / Под ред. А.А. Леонтьева
3. Бутенко А. В., Ходос, Е. А. Критическое мышление: метод, теория, практика: Учебно-методическое пособие.: МИРОС, – 2002.
4. Крупник С.А., Мацкевич В.В. Всемирная энциклопедия: Философия / Функциональная грамотность. Минск, – 2001.
5. Леонтьев А.А. От психологии чтения к психологии обучению чтению // Материалы 5-ой Международной научно-практической конференции (26-28 марта 2001 г.). В 2-х ч. Ч. 1 / Под ред. И.В. Усачевой. М., – 2002.
6. Опыт применения технологии развития критического мышления на уроке 21 века: методические материалы для учителя / Под общ. редакцией Крыловой О. Н. – СПб.: «Аграф», – 2004.
7. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. - СПб.: КАРО, – 2004.
8. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся основной школы при освоении дисциплин общественно-гуманитарного цикла. /Методическое пособие. - Астана, – 2013.

ӘОЖ 37.022

Мураталиева Гулназ Алибековна
(« Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының Байзақ ауданы білім бөлімі Ақшолақ орта мектебі» КММ)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақала оқушылардың күнделікті өмірде қазақ тілін тиімді қолдана алатын дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Оқушылар күнделікті өмірлік жағдаяттарға қажетті мәтіндермен және тапсырмалармен жұмыс істей отырып, функционалдық сауаттылығын арттырады.Сонымен қатарцифрлық білім беру ресурстары оқу сауаттылығын арттыруда маңызды құрал ретінде үлкен рөл атқаратындығы айтылған. Олар оқу процесін жеңілдетіп, оқушылардың ақпаратты тереңірек түсінуіне көмектеседі. Сандық технологиялар оқу сауаттылығын дамытуда шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын қалыптастырады. Сондықтан білім беру жүйесінде цифрлық құралдарды қолданудың маңызы зор және ол болашақ ұрпақтың сапалы білім алуына зор ықпалын тигізеді.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық,сыни ойлау,тілдік дағды,мәтін, цифрлық сауаттылық.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – заман талабы. Қазақстанның білім беру стандарттары оқушылардың алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана білуіне бағытталған. Бұл мақсатта қазақ тілі пәні ерекше орын алады, өйткені тіл – оқушылардың қарым-қатынас жасау, сыни ойлау және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың негізі.

Қазақстан Республикасының білім беру бағдарламалары оқушылардың пәндік біліммен қатар өмірлік дағдыларын қалыптастыруды көздейді. Бұл тұрғыда қазақ тілінен

функционалдық сауаттылықты дамыту – жаңа стандарттарды іске асырудағы басты бағыттардың бірі.

Жаһандану мен цифрландыру дәуірінде оқушылардың ақпаратты сын тұрғысынан бағалау, дұрыс шешім қабылдау және қарым-қатынас жасау қабілеттері басты құзыреттердің біріне айналды. Қазақ тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту оқушылардың өмірлік мәселелерді шеше алуына, өзін-өзі дамытуына және қоғамда белсенді азамат болуына мүмкіндік береді.

Қазақ тілі – мемлекеттік тіл ретінде тек академиялық пән ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени және коммуникативтік құрал. Функционалдық сауаттылықты дамыту арқылы оқушылардың тілдік дағдылары күнделікті өмірде қолдануға бейімделеді, бұл олардың қазақ тілін меңгеру деңгейін едәуір арттырады.

Дәстүрлі әдістердің шектеулілігі жағдайында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған интерактивті әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың оқу белсенділігін күшейтеді. Бұл бағдарламаның негізі ретінде түрлі тапсырмалар, өмірлік жағдаяттарға негізделген мәтіндер және практикалық әрекеттер алынған.

Бағдарлама шеңберінде оқушылар тек тілдік ережелерді меңгеріп қана қоймай,алған білімдерін нақты өмірде қолдануға үйренеді. Мысалы, ресми хат жазу, жарнама мәтінін талдау, қоғамдық орындарда дұрыс сөйлеу сияқты дағдылар олардың жекежәне кәсіби өміріне пайдалы болады.

ЮНЕСКО және басқа да халықаралық ұйымдардың деректері бойынша, функционалдық сауаттылық деңгейі қоғамның дамуы мен экономикалық әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Осы бағытта қазақ тілі сабақтарында сауаттылықты арттыру Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік стандарттарға жақындатады.«Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жолдары» оқушылардың білімін өмірмен байланыстыруға, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған.Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда оқу процесінжандандыратынмынандайзаманауиәдістер қолданылады:

- **Жобалық жұмыс**: Оқушылар қоғамдағы нақты мәселені зерттеп,шешу жолдарын ұсынады.
- **Рөлдікойындар**:Белгілі бір өмірлік жағдайды модельдеу арқылы оқушылардың тілдік дағдылары дамиды.
- **Кейстіктапсырмалар**:Жағдайға байланысты шешім қабылдау және оны негіздеу.

Функционалдықсауаттылықтықалыптастыратынмәтіндер. Оқушыларға ұсынылатын мәтіндер күнделікті өмірден алынған дұрыс.Олар:

- Газет мақалалары,әлеуметтік желідегі жазбалар,жарнамалар,нұсқаулықтар, сұхбаттар, пікірлер.
- Бұл мәтіндер тілдің көркемдік емес,практикалық жағын меңгеруге көмектеседі.

Мәтіндер мен тапсырмалардың пәнаралық байланысы болуы қажет. Қазақ тілі сабағын басқа пәндермен байланыстыра отырып құрастырылған тапсырмалар оқушылардың танымдық қабілеттерін аша түседі. Мысалы:

- География:Қазақстанның аймақтары туралы мәтіндер талдау.
- Биология:Табиғатқа қатысты экологиялық проблемаларды зерттеу.
- Тарих:Қазақ халқының мәдениеті мен салт-дәстүрлерін қамтитын мәтіндер.

Заманауи технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыруға ерекше мән берілген жөн.

- Интерактивті оқулықтар мен платформалар: Google Classroom, Moodle, Edmodo сияқты платформалар оқушыларға оқу материалдарын интерактивті түрде ұсынады. Бұл платформаларда оқушылар өздерінің оқу процесін басқаруға, тапсырмаларды орындауға, әртүрлі сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік алады.
- Онлайн тесттер мен сандық ойындар: Оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда Quizlet, Kahoot, Socrative сияқты платформалар белсенді қолданылады. Бұл құралдар арқылы оқушылар мәтіннің мазмұнын түсініп, білімдерін тексереді.

- Визуализация құралдары мен мультимедиялық контент: Мәтіндерді талдау кезінде инфографика, бейнемазмұн, диаграммалар, кестелер қолдану оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруға септігін тигізеді. Бұл ресурстардың көмегімен оқушылар ақпаратты тереңірек түсініп, оны нақты мысалдармен байланыстыра алады.

Цифрлық білім беру ресурстарын оқу процесінде тиімді қолдану үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер мен стратегияларды енгізуге болады:

- Мәтінмен жұмыс әдістері: Мәтіндермен жұмыс барысында оқушыларға мәтіннің құрылымын, мағынасын, автордың көзқарасын талдауға бағытталған тапсырмалар беруге болады. Оқушыларға мәтіннің мазмұнын анықтап, одан негізгі ойды бөліп алуды үйрету қажет. Google Docs немесе Padlet платформалары арқылы бұл тапсырмаларды топтық түрде орындауға болады.
- Шығармашылық тапсырмалар: Оқушыларды оқу материалын талдауға және оны шығармашылық түрде қолдануға шақыру тиімді әдіс болып табылады. Мысалы, оқушылардан оқыған мәтіндеріне байланысты бейнемазмұн жасау, әңгіме немесе шағын зерттеу жүргізу сұралады.
- Мультимедиялық контентпен жұмыс: Мәтіндерді түсіну мен талдауды жеңілдету үшін мультимедиялық құралдарды (бейнемазмұн, инфографика, анимациялар) қолдану маңызды. Бұл ресурстар оқушыларға ақпаратты визуалды түрде жеткізуге көмектеседі.
- Цифрлық тақталар мен интерактивті құралдар: Мысалы, SMART Board немесе басқа да интерактивті тақталар арқылы оқушылар бірлесіп жұмыс жасап, мәтіндермен жұмыс жасауды оңай әрі қызықты етеді.

Қазіргі кезде көптеген мектептер мен оқу орындары оқу процесін цифрландыруды қолға алып, сандық білім беру ресурстарын кеңінен қолдануда. Осылайша:

- Оқушылардың оқу мотивациясы жоғарылайды. Сандық ресурстар оқу процесін қызықты етіп, оқушылардың оқу сауаттылығына деген қызығушылығын арттырады.
- Мұғалімдердің оқыту әдіс-тәсілдері жаңарады. Цифрлық құралдар мұғалімдерге оқу материалының мазмұнын тиімді әрі интерактивті түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Оқушылармен жұмысты ұйымдастыру да оңайға түседі.
- Оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделген оқыту. Цифрлық құралдар оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді, бұл олардың оқу процесіне деген белсенділігін арттырады.

Қорытындылай келе, функционалдық сауаттылықты арттыру арқылы білім алушыларды болашаққа дайындап,қазақ тілін мемлекеттік және қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге мүмкіндік беруге, оқушылардың алған білімін өмірлік тәжірибеде қолдануға бағыттауға,оқушыларды ұлттық мәдениетке, салт- дәстүрлерге және құндылықтарға терең бойлайға түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жүнісова, Қ. Т. (2022). Оқу сауаттылығының негіздері. Алматы: Білім.
2. Базарова, Ш. А. (2023). Сандық технологиялардың білім беру саласындағы рөлі. Астана: Ұлттық кітапхана.
3. Тұрғанбекова, Ә. Қ. (2021). Цифрлық білім беру ресурстары және оқу сауаттылығы. Шымкент: Мектеп баспасы.
4. Назарова, Н. М. (2020). Оқу сауаттылығын дамытудағы инновациялық әдістер. Алматы: Раритет.

ӘОЖ 51(519.7)

Мусабекова З.Е.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университет, Қазақстан, Тараз қ.)
Сейлиханова С.С.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университет -4 курс студенті, Қазақстан, Тараз қ.)

БУЛЬ ФУНКЦИЯСЫНЫҢ ҚОЛДАНУ МҮМКІНШІЛДІГІ

Аңдатпа. Мақалада білім беру талабына сай білім берудің сапасын сақтай отырып информатика және математика пәндерін оқытудың кейбір идеялары қарастырылған. Математикадан сапалы білім алуға мүмкіндік беретін бір тиімді тәсілі ұсынылған. Жұмыстың басты идеясы білім алушылардың білімін пәнаралық байланыс бекіту тұрғыда Буль функциясының қолданылуы ретінде қарастырылған. Сонымен қатар, функцияның релелі-контактілі схемасын жан-жақты қарастыра отырып, математика пәнінен басқа да пәндер бойынша оны тиімді пайдалануға болады.

Түйінді сөздер: цифрлық схемалар, сапалы оқып-үйрену, ақпараттық технологиялар, логикалық шарттар.

Жұмыста білім беру талабына сай білім берудің сапасын сақтай отырып информатика және математика пәндерін оқытудың кейбір идеялары қарастырылған. Математикадан сапалы білім алуға мүмкіндік беретін бір тиімді тәсілі ұсынылған. Жұмыстың басты идеясы білім алушылардың білімін пәнаралық байланыс бекіту тұрғыда Буль функциясының қолданылуы ретінде қарастырылған. Сонымен қатар, функцияның релелі-контактілі схемасын жан-жақты қарастыра отырып, математика пәнінен басқа да пәндер бойынша оны тиімді пайдалануға болады.

Буль функциясы – екі немесе бірнеше айнымалының негізінде тұратын, нәтижесі тек екі мүмкін мәннің біреуін (1 немесе 0) қабылдайтын функция. Буль функцияларын көбінесе математикалық логикада қолданады. Мысалы, логикалық айнымалыларды пайдалану арқылы кез-келген күрделі сандық логикалық есепті шешуге болады. Буль функциясын көбіне қарапайым арифметикалық амалдар мен логикалық операциялар арқылы жазуға болады. Олар сандық схемалардың жұмысын қамтамасыз ететін негізгі құралдардың бірі болып табылады. Буль функциясы негізінен логикалық операцияларды орындау үшін пайдаланылады, ал оның түрлері мен қасиеттері қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың іргетасы болып табылады.

Буль функциясына бірнеше операциялар қолдануға болады:

-конъюнкция (ЖӘНЕ) операциясы - бұл екі немесе бірнеше айнымалының барлық мәні 1 болған кезде ғана нәтиже 1 болады. Егер біреуінің мәні 0 болса, нәтиже де 0 болады. Бұл операция көбінесе ақпаратты өңдеу, тексеру немесе шарттарды орындау үшін пайдаланылады;

-дизъюнкция (НЕМЕСЕ) операциясы - екі немесе бірнеше айнымалының кем дегенде біреуі 1 болса, нәтиже 1 болады. Егер барлық айнымалылардың мәні 0 болса, нәтиже де 0 болады. Бұл операция көбінесе мүмкіндіктердің бірі орындалған жағдайда жұмыс істейді;

-терістеу (ЕМЕС) операциясы - бұл бір айнымалының мәнін кері айналдыру операциясы. Егер айнымалының мәні 1 болса, нәтижесі 0 болады, ал егер айнымалының мәні 0 болса, нәтиже 1 болады. Бұл операция инверсия деп те аталады;

-эквиваленция (ҚАШЫҚТЫҚ) операциясы – бұл екі айнымалының мәндері бірдей болмаса ғана нәтиже 1 болады. Егер екі айнымалының мәндері бірдей болса (екеуі де 0 немесе екеуі де 1), нәтиже 0 болады;

-импликация (ҚАШЫҚТЫҚ ЕМЕС) операциясы – бұл эквиваленция операциясының кері нәтижесі. Егер екі айнымалының мәндері бірдей болса, нәтиже 1 болады. Егер олар әр түрлі болса, нәтиже 0 болады.

Буль функцияларының бірнеше маңызды қасиеттері бар, олар логикалық есептерді шешуде маңызды рөл атқарады:

Коммутативті қасиеті. Бұл қасиет бойынша конъюнкция және дизъюнкция операцияларының орын ауыстыруынан нәтиже өзгермейді.

Ассоциативті қасиеті. Бұл қасиет бойынша көп айнымалыларды топтастырудың орнына, олардың орындарын ауыстыру нәтиже өзгермейді.

Дистрибутивті қасиеті. Бұл қасиет бойынша конъюнкция және дизъюнкция операцияларының бір-біріне қатысты таралуы арқылы жүзеге асырылады.

Буль функциясының қолдану мүмкіншілдігі:

Буль функциялары негізінен есептеу техникалары мен электроникада, физика салаларында қолданылады. Олардың кейбір негізгі қолдану салалары:

- Цифрлық логика: Буль функциялары әртүрлі цифрлық құрылғыларда, соның ішінде процессорларда, микроконтроллерлерде, жады құрылғыларында қолданылады.

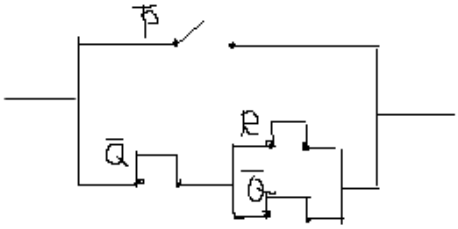
- Тұйықталған цифрлық схемалар: Кез-келген күрделі логикалық есепті шешу үшін сандық логика схемаларын құруға болады. Бұл схемалар Буль функцияларын негізге ала отырып жобаланады.

- Қауіпсіздік жүйелері: Логикалық операциялар арқылы қауіпсіздік жүйелерінің әртүрлі компоненттерінің жұмысын реттеуге болады, мысалы, есік жүйелерінде, дабыл жүйелерінде.

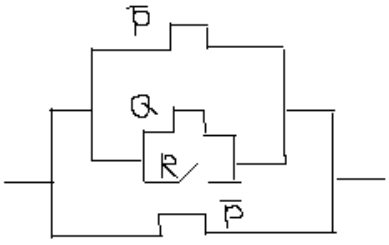
- Компьютерлік бағдарламалау: Буль функциялары бағдарламалау тілдерінде де қолданылады. Бұл логикалық шарттарды тексеру немесе шешім қабылдау кезінде маңызды рөл атқарады.

Буль функциясының қолдану мүмкіншілдігі, жоғарыда келтірілген операциялары арқылы релелі-контактілі схемасын сыза аламыз. Алдымен қолданатын операциялардың электрлі және контактілі схема тілін анықтап алып, релелі-контактілі схемасын сызамыз.

Есеп 1. $\bar{P} \vee \bar{Q}(R \vee \bar{Q})$, мұндағы $P = R = 1, Q = 0$. Берілген өрнектің релелі-контактілі схемасын сызамыз.



Есеп 2. $(P \to (Q \vee R)) \vee \bar{P}$ мұндағы $P = R = 0, Q = 1$. Берілген өрнектің релелі-контактілі схемасын сызамыз. Алдымен берілген өрнектің импликация операциясынан құтыламыз, одан кейін сызамыз. Яғни, $(P \to (Q \vee R)) \vee \bar{P} = (\bar{P} \vee (Q \vee R)) \vee \bar{P}$ болады.



Буль функциялары – бұл қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар мен цифрлық жүйелердің негізін қалаушы элементтердің бірі. Олар сандық схемалар мен есептеу техникаларының жұмысын қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар көптеген басқа салаларда да қолданылып, біздерге түрлі жағдайларда шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Буль логикасының түрлі операциялары мен қасиеттерін түсіну, олардың қолданылу аясы мен маңызды функцияларын білу-қазіргі ғылым мен техниканың басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шульман, М. Я. "Цифрлық логика және есептеу техникасының негіздері". – Алматы: «Ғылым», 2011.

2. Гейлс, Д. "Логика негіздері және Буль алгебрасы". – Мәскеу: "Мир", 2009.

3. Құдайбергенов, Б. "Цифрлық схемалар мен жүйелер". – Алматы: "Жібек жолы", 2015.

ӘОЖ 37.11.74

Мырзахмет Балқия Серікбайқызы
(Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мекетебі,
Сарысу ауданы, Жамбыл облысы)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ИЛЛЮСТРАЦИЯЛЫҚ-СЮЖЕТТІК МӘТІНДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Аннотация. XXI ғасыр мектебінің мақсаты жас жеткіншектерді жауапкершілігі жоғары, парасатты, адамгершілік мәдениеті қалыптасқан, өмірге икемді, ұлтжанды тұлға қалыптастыру. Болашақ мұғалімдер осы мақсатты орындауға бейімделген маман болуы шарт. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, басқа да көптеген қасиеттерінің қалыптасуына көмектеседі, оқу-тәрбие үдерісін дұрыс ұйымдастыруына әсерін тигізеді. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың маңыздылығын арттыруда тақырыптың өзектілігі байқалады.Баяндамада заманауи оқыту жолдарын ұсынған.

Myrzakhmet Balkia Serikbaevna
(Zharylkasyn Otarbayev secondary school,
Sarysu district, Zhambyl region

METHODS OF WORKING WITH ILLUSTRATIVE AND PLOT TEXTS IN TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE AND LITERATURE

Annotation: The goal of the school of the XXI century is to form young people with a high level of responsibility, a reasonable, moral culture, a flexible life, and a nationalistic personality. Future teachers should be specialists adapted to this goal. The acquisition of new technologies contributes to the formation of intellectual, professional, moral and many other qualities of a teacher, affects the correct Organization of the educational process. The relevance of the topic is noted in increasing the importance of using new methods and techniques in the lessons of the Kazakh language and literature.The report proposed modern ways of learning.

Баяндаманың өзектілігі:

Тәрбие - қоғамдық құбылыс. Тәрбие жас буынның өмірге бейімделіп, өз бойында адам баласына тән жақсы қаситеттерді қалыптастырады. Сол үшін жас ұрпақты тәрбиелейді, өмір тәжірибесіне үйретеді, араластырады, қарым-қатынас іс-әрекетті меңгертеді, тарихи кезеңдерге сай дамытады. Осы тұрғыда тәрбие ұғымына бірнеше анықтама берілген, атап айтсақ Н.И.Болдыревтің «Мектептегі тәрбие жұмысының әдістемесі» оқулығында «Тәрбие – тәрбиеші мен тәрбиеленуші арасындағы бір мақсатқа бағытталған және өзара байланысты іс – әрекеті, осы жұмыс процесіндегі қарым – қатынасы, жеке адамды және ұжымды қалыптастырудағы ықпалы» делінген.

Мектеп қабырғасында білім алып жатқан жас ұрпақты еліміздің рухани байлығымен, сондай-ақ қазіргі заманауи біліммен қаруландырып қана қоймай, олардың бойына жаңа сапалы білік-дағдылар мен икемділіктерді дарытуда да жаңа буын оқулықтары бойынша қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың тиімділігі дұрыс жұмыс жасау және инновациялық тұрғыда жұмыс жасау педагогикалық идеяның өзектілігі болып табылады.

Мақсаты: Қазіргі уақытта мектеп оқушылары жаңартылған білім мазмұны шеңберінде жаңа үлгідегі оқулықтармен қамтылған. Оқулықтың ғылыми мазмұны үлгілік оқу

бағдарламасында анықталған нәтижелерге қолжеткізуге бағытталған. Осы орайда осыған сәйкес қосымша қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың тиімділігі және сюжеттермен инновациялық тұрғыда тапсырмалар жасау.

Міндеттері: Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың маңыздылығын арттыру.

Орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістемелері арасында сындарлы оқыту теориясына негізделген тәсіл кең тараған [1,3]. Оқытудың сындарлы теориясы оқушылардың ойлауы олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дереккөздерден, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен астастырыла дамиды деген тұжырымға негізделеді. Бұл теорияға негізделген оқыту мақсаты – оқушының пәнге деген қабілетін дамытып, алған білімін сыныптан тыс кез келген жерде пайдалана білуге үйрету.

Оқыту барысында қалыптасқан көзқарастар мұғалімнің сыныптағы барлық іс-әрекеттеріне әсер етеді деген Пажарестің ойымен келісе отырып, сабақ жоспарын жасауда жеті модульді кіріктіре отырып құрауды басты назарға аудару керек. Соған сай өз ойларын еркін, дәлелді жеткізе білетін, ынталарын арттыратын, сыни тұрғыдан ойлауға жетелейтін стратегияларды қолданған абзал. Қызығушылық білдірген, белгілі мақсатты көздеген оқушылар мақсатқа жетеді, сондықтан орындалатын тапсырмалар мақсатқа жетуге итермелейтіндей етіп ұйымдастырылуы тиіс. Тапсырмалар оқушыларға рөлге еніп ойлануға және әрекет етуге мүмкіндік береді. Рөлге ене отырып, өз ойлауын дамытуға, сонымен қатар құзіреттілігін де жетілдіругесептігін тигізеді. Дайын берілген, жаттанды білім, механикалық есте сақталған мәлімет мағынасы терең меңгерілмей, жатталғандықтан оны өмірде тиімді пайдалана алмайды[1,4].

«Абайдың жиырма тоғызыншы қарасөзі» тақырыбындағы сабақтың мақсаты ақын қарасөзінің мазмұнын түсіну мен мәнін ашу, мақалдарға қатысты өзіндік тұжырымымен танысу. Мұғалімдер қолданатын әдіс-тәсілдер оқушылардың метатанымдық немесе өздігінен реттелетін оқуын дамытуға ықпал етеді. Ынтымақтастық атмосферасын құру, қызығушылықтарын, белсенділіктерін ояту мақсатында «Ең, ең, ең жүйрік топ» ойынын ойнату арқылы ақын өміріне шолу жасалды.

Оқушылар бойында мағынаны тану, сұрақ қою, өзіндік пікір білдіру, қорытынды жасау дағдыларын дамыту мақсатында «Балалар философиясы», «Екі жақты күнделік», «Ойлан, тап», «Басқа адамдардың пікірі» стратегияларымен жұмыс жасалды. Бұл тапсырмаларды орындау арқылы бақылау, тыңдау, қорытынды жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік алды. Топта жұмыс істеу барысында оқушылар ауызша дәлелдерден алған ақпаратпен, қосымша мәліметтермен танысады, бір-бірімен пікірлесе отырып, өзара байланыстарын талдайды, келесі топқа сұрақтар әзірлейді, айтылған түрлі пікірлердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын салыстырады, қорытынды жасау үшін дәлелдерін жинақтайды, сұрақтар жауаптарын өмірде қалай қолдануға болатынын айта біледі. Нәтижесінде оқушылардың оқуға деген қабілеттіліктері анықталады. Барлық оқушы сабақта белсенділік танытады. Сынып алдына шығып сөйлеуден ұялатындар, өз ойын ортаға салудан қысылатын оқушылар ашылып, белсенділік таныта бастайды. Бірлесе жұмыс жасаудың нәтижесінде сөйлеу дағдылары дамиды.

Оқыту мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдердің бірі «диалогтық оқыту және оқу», метасана немесе «Қалай оқу керектігін үйрену» оқушылардың білім деңгейін көтеруге, сыни тұрғыдан ойлануын дамытады. Бұл кезде оқушылар арасында ынтымақтастық ахуал орнайды да, білім беру, білім алу үрдісі табысты болады. Кез келген ақпаратты талдай отырып, ой көзімен зерделеуге үйренді. Алға мақсат қоя отырып өзін жетілдіруге ұмтылды. Өмірді шынайы танитын, адамгершілігі мол, өзін де, өзгені де сыйлайтын азамат болып қалыптасты.

H 3D Эксплейнер Видео үлгісімен оқыту

Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнін оқытудағы жаңа тәсілдерді
3D Эксплейнер Видео үлгісімен оқытуда осы уақыт аралығында жаңа технологиямен оқушыларды оқытып алғашқы тәжірибиені аяқтағанша жүргіздім. Ал қазір қазақ тілі мен қазақ

әдебиеті пәнін оқу мен оқытуда және сыныптарда мәтінмен жұмыс жасап жатырмын осы орайда әріптестеріме озық педагогикалық тәжірбие ретінде осындай баяндаманы сіздерге ұсынып отырмын.

Оқу мен оқытуда мұғалім сабақтың табысты және нәтижелі өтуінің режиссері болып табылады. 3D Эксплейнер Видеоны пайдалана отырып мен мәтінмен жұмыс жасай отырып, қосымша инновациялық әдіс ретінде жоспар бойынша қызықты мәтіндерді ықпалдастыра отырып, балаларыма қызықты 3 D видео жасап оқушылардың танымдық тұрғыдан оқытып нәтижеге жетіп жүрмін.

Қазақ тілі пәнін оқытудағы тәрбиелік мәні бар мәтіндермен жұмыс жасаудың инновациялық тәсілдеріне қосымша акт құралдармен жұмыс жасау көрінісі жатады. Оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту, қазақ тілін қадірлейтін, қоғамдық мәнін түсінетін тұлға қалыптастыру, тіл нормаларын сақтап, дұрыс қолдана білуге, еркін сөйлесуге және сауатты жазуға үйрету.

Қазақ тілі пәнін жалпы оқытудың мақсаты – білім алушыларды шығармашылықпен жұмыс істеуге және сын тұрғысынан ойлауға дағдыландыру. Білім алушылар әңгіме, поэзия, драма, сондай-ақ, ғылыми және бұқаралық ақпарат құралдарының (газет-журналдар, т.б.) материалдарын сын тұрғысынан оқи отырып, өз түсініктерін дамытады. Оқу арқылы танымдық дағдыларын арттыра отырып, білім әлеміне жол ашады. Сондай-ақ қазақ тілі мен әдебиетінің тақырыптық және тілдік ортақтығы арасындағы өзара байланыстың күшейтілуі арқылы білім алушылардың қазақ тілінің түрлі стильдерін бір оқу бағдарламасы аясында меңгеруіне ықпал етеді. Мысалы біз қазақ тілі пәнін оқытудағы тәрбиелік мәні бар мәтіндермен жұмыс жасауда, әр тарау тақырыбынан басқа тағы бекітілген оқу бағдарламасына сәйкес берілген қазақтың белгілі ақын-жазушыларының шығармалары да қамтылған.

Жалпы сыныптардың қазақ тілі пәні бойынша мәтіндердегі тәрбиелік мәнді ұғындыруда мен көркем шығарма бойынша жасалынған түрлі фильмдерді көру, тыңдау, әңгіме желісі бойынша сөйлеу, өмірмен байланыстыру арқылы оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерінің ашылатындығын тәжірибие барысынан көрсете аламын. Мектеп бағдарламасындағы мәтіндерді қолдануда шығармалар бойынша түсірілген қазақша мультфильмдер, диафильмдер т.б. аз екені белгілі.

Бірақ ізденіс бар адам табады. Мен үнемі мәтіндермен жұмыс жасағанда оқушылардың ой-танымын кеңейту, өз бетінше шығармашылықпен, ізденімпаздықпен жұмыс жасау, олардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мақсатында А.Байтұрсынов мысалдары («Өгіз бен бақа», «Екі шыбын», «Айна мен маймыл», «Қара бұлт», «Маймыл мен көзілдірік») және Ы.Алтынсарин әңгімелері бойынша («Бақша ағаштары», «Жаман жолдас», «Асыл шөп») тақырыптарына арналған мәтіндермен жұмыс жасауда, анимациялы бейнефильмдерді қолдана отырып, мәтіндерді жандандырып талдап тәрбиелік мәнін тереңдете түсуге тырысамын.

А. Байтұрсынов мысалдары бойынша мәтіндерге анимациялы мультфильмді қолдану арқылы - оқушылардың тыңдалым дағдыларын дамыту. «Неге тыңдалым дағдысы?» деген сұрақ тууы мүмкін. Оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны да (айтылым,жазылым,оқылым) дамыта алады. Яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді; өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасайды; көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша да, ауызша да жеткізе алады.



1-сурет Мәтіндерді оқытуда инновациялық- анимациялық бейне қолдану

Қазақ тілі пәнінен мәтіндердің тәрбиелік мағынасын ұғындыруда анимациялы мультфильмдер оқушыларға тың идея тастап, олардың көркем ойлауына, өзіндік ой қорытуына, қызығушылықтарының артуына оң ықпалын тигізеді. Факультативтік сабақтарда,

сыныптан тыс оқуда да пайдалану өте тиімді.Мен «мәтінмен» жұмыс жасауда оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға арналған тапсырмалар жинағын үлгі ретінде ұсынғым келеді.

Мәтінмен жұмыс жасау арқылы оқушылардың оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым дағдыларын дамытуға бағытталған бұл әдістер оқушылардың мектепте алған білімдерін тиімді қолдану, өмірде пайдалана білуге үйрету мақсатын көздейді. Оқушылардың жас ерекшелігі ескеріліп, олардың қызығушылығын, ойлау жылдамдығын, дүниетанымын, функционалдық сауаттылығын арттыру мақсатында пайдалану шарт. Олардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруға, білімін тексерудің тестілік түрін қолдануға, тақырыптық бақылау жұмыстарын жүргізуге бағытталады. Мәтінмен жұмыс жасауда оқушылардың өз бетімен ана тілінің қыр-сырын тереңдете меңгеру, білімдерін әрдайым жетілдіре білу дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондай-ақ, оқушының тапсырманы қайталап орындауға, өз жауабының дұрыс-бұрысын тексеруге, кері қайтуға, қиындық деңгейі әр түрлі тапсырмалардың қалағанын орындауға мүмкіндігі бар. Қазақ тілі пәндерін оқытудағы мәтіндермен жұмыс жасау арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыруға, олардың ой-танымын кеңейтуге, өз бетінше шығармашылықпен, ізденімпаздықпен жұмыс жасауына көп көмегін тигізді. Қазақ тілі сабақтарында мәтінмен жұмыс жасауда, электронды оқу құралды пайдалану сабақ барысында оқушылардың жеке жұмыстануына мүмкіндік туғызды. Яғни, деңгейі орта оқушы аз да болса өз бетімен орындап, алдыға талпынса, қабілеті жоғары оқушылар шығармашылық тапсырмаларын орындап, өз жетістіктерін көрсету мүмкіндігіне ие болды. Өзімнің тәжірибе барысында мәтінмен жұмыс жасау барысында сабақты, тақырыпты меңгерту процесін жеңілдету, көрнекті түрде көрсету құралы қажеттігіне көзім жетті. Жоғарыда айтқанымдай, әдебиет сабағынан көрнекі құралдар аз.Мәтінмен жұмыс жасаудың бір жаңашылдығын тапқым келді.Дидактикалық-иллюстративтік материал дайындадым. Жасаған иллюстрациялық материалдарым оң нәтижені көрсетті. Оқушылар иллюстрациялық дидактикалық материалдарды пайдалана отырып, сауатты, ұтымды сөйлеуге, қиялдай, болжам жасай алуға төселді. Көркем ойлауға дағдыланды. Мәтіндермен жұмыс жасауда, оқушылардың тәрбиелік жағынан және ойлау жағынанда дағдылары шынайы түрде қалыптасты.


«Күй»


«Саятшы Ораз»

2-сурет..Қазақ тілі пәнін оқытуда мәтіндермен жұмыс жасауға арналған дидактикалық- иллюстративтік материалдан

Мәтінмен жұмыс жасауда жоғарыда айтқанымдай, шебер мұғалім бір тәсілдің өзін түрлендіріп қолданады. Мәселен, бірде иллюстративті дидактикалық құралдан алынған суретті ұсына отырып мәтіннің мағынасын терең түсінуге және, оқушыларға тақырыпты болжатуға болады. Бірде оқиғалар ретін иллюстрациялы суреттер арқылы баяндату, шығарманың белгілі бір эпизодын суретке қарап отырып мазмұндату немесе иллюстрациядағы бейнеленген кейіпкерлердің бет-бейнесі, қимыл-әрекеті арқылы жанама мінездеме бергізу сияқты жұмысты түрлендіруге де болады. Тіпті сол иллюстрация жөнінде жарнама жасату, хабарландыру құрастыру т.т. жұмыстар ұсынуға да болады.

Қорыта келе айтарым, әр мұғалім – өз сабағының режиссеры. Ал әр сабақ – бір әлем. Оқушының асыл сөздің тұнығына мейірін қандыру мұғалім шеберлігіне байланысты.Әр мұғалім ізденіп, әдіс-тәсілдерді түрлендіріп, мақсатына сай қолдана білсе, халықтың рухани байлығы – әдебиетін жан-жақты игертуге зор мүмкіндік алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.И.Болдыревтің «Мектептегі тәрбие жұмысының әдістемесі» оқулығы.

2. Ф.Ш. Оразбаева, Ж.Т.Даулетбекова, Р.С.Рахметова, А.Қ. Рауандина,
3. Б.Қ.Мүкеева. Қазақ тілі мен әдебиеті. Тіл-байрақ. Оқулық.

ӘОЖ 37.11.74

Наркулова Г.Р
«Жамбыл облысы,Меркі ауданы әкімдігінің білім басқармасының Сыпатай Әлібекұлы атындағы №19 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ STEAM

Аннотация. Бұл мақалада цифрлық білім беру мен жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының білім беру саласындағы рөлі қарастырылады. ЖИ және STEAM (Ғылым, Технология, Инженерия, Өнер, Математика) бағыттарының үйлесімі оқушылардың білім алу процесін тиімдірек әрі қызықты ете алады. ЖИ оқушылардың оқу қажеттіліктеріне бейімделген тапсырмалар мен материалдарды ұсынуға мүмкіндік береді. STEAM оқыту әдісі ғылым мен шығармашылықтың интеграциясын ұсына отырып, оқушыларды жаңа дағдыларға үйретеді. Цифрлық технологиялар мен ЖИ арқылы оқушылар болашақтың маманы болуға дайындалады.

Тірек сөздер: цифрлық білім беру, жасанды интеллекет, технология, цифрлық технология, инженерия.

Annotation. This article discusses the role of digital education and artificial intelligence (AI) technologies in the field of education. The integration of AI and the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach offers an opportunity to make the learning process more effective and engaging. AI allows personalized tasks and materials tailored to students' learning needs. The STEAM teaching method encourages integration of science and creativity, helping students develop new skills. Digital technologies and AI prepare students to become future professionals.

Keywords: Digital education, artificial intelligence, STEAM approach, student development, innovative learning.

Цифрлық білім беру қазіргі заманғы білім жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Қазіргі уақытта білім беру саласы жаңа технологиялар мен инновациялармен қарқынды түрде жаңаруда. Жасанды интеллект (ЖИ) және STEAM (Ғылым, Технология, Инженерия, Өнер, Математика) бағыттары біріктірілгенде, бұл білім беру процесінде жаңа мүмкіндіктер мен өзгерістерге жол ашады. Цифрлық технологиялардың көмегімен оқушылардың білім алу тәсілдері жекелендіріліп, оқу сапасы артады. Осы мақалада ЖИ мен STEAM-ның цифрлық білім беру жүйесіндегі рөлі қарастырылады.

Жасанды интеллект және білім беру

Жасанды интеллект білім беру жүйесіне көптеген артықшылықтар ұсынады. ЖИ оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқыту әдістерін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Мысалы, ЖИ арқылы оқу материалдарын оқушылардың жеке қабілеттеріне қарай бейімдеу немесе оқу процесін автоматтандыру мүмкіндігі туындайды. Бұл әдіс оқушылардың тиімді әрі сапалы білім алуына жағдай жасайды. ЖИ технологиялары арқылы оқушылардың әртүрлі деңгейдегі қажеттіліктері ескеріліп, жеке білім траекториясы қалыптастырылады, бұл оқытуды әлдеқайда тиімді етеді.

ЖИ оқытудың дербестендірілген тәсілін ұсынады. Әр оқушының өз қарқынымен білім алуына мүмкіндік туғызатын бұл тәсіл оқушылардың қабілеттерін ашуға және олардың өздігінен шешім қабылдау дағдыларын дамытуға жол ашады. Сонымен қатар, ЖИ-дің көмегімен оқу

нәтижелері бақылап, оқушылардың қай жерде қателескені немесе қандай бөлімдерде көмек қажет екенін анықтауға болады. Бұл оқыту үдерісін оңтайландырып, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

STEAM: Ғылым, Технология, Инженерия, Өнер және Математика

STEAM — бұл білім беру жүйесінде ғылым, технология, инженерия, өнер және математика пәндерін интеграциялау әдісі. STEAM-ның негізгі мақсаты — оқушыларды шығармашылыққа, сыни ойлауға және практикалық шешімдер табуға ынталандыру. Бұл тәсіл оқушыларды әртүрлі пәндермен байланыстыра отырып, бірін-бірі толықтыратын дағдыларды игеруге мүмкіндік береді. Әсіресе, STEAM оқушылары теория мен практиканы ұштастырып, алған білімдерін нақты өмірде қолдануға дайын болады.

STEAM оқыту тәсілі студенттерді ғылым мен техниканың әртүрлі салаларында проблемаларды шешуге ынталандырады. Оқушылар тек теориялық білімді ғана меңгермей, сонымен қатар, нақты жобаларды жүзеге асыру арқылы практикада қолданады. Мысалы, инженерлік жобаларды әзірлеу кезінде математика мен физика білімін қолдану немесе өнер мен дизайн саласында шығармашылық ойларды жүзеге асыру, әр түрлі дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект және STEAM интеграциясы

Жасанды интеллект STEAM пәндерімен тығыз байланыста жұмыс істей алады. Мысалы, ЖИ алгоритмдері мен технологиялары инженерия және математика саласында күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. ЖИ қолдану арқылы есептерді шешу процесі айтарлықтай жеңілдейді, бұл оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ЖИ-дің көмегімен өнер мен шығармашылық бағыттарында оқушылар өздерінің идеяларын визуализациялап, музыкалық композициялар жасаудан бастап жаңа өнер туындыларын құруға дейін көптеген шығармашылық жұмыстарды орындауға мүмкіндік алады.

ЖИ арқылы STEAM пәндеріндегі оқыту процесі өзара байланысты болады, бұл оқушылардың ғылыми зерттеулер жүргізуге, инженерлік жобаларды әзірлеуге және шығармашылық жұмыстар жасауға мүмкіндіктерін арттырады. ЖИ мен STEAM пәндерінің бірігуі оқушыларға жаңа технологияларды игеруге, көпқырлы ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру арқылы ЖИ және STEAM-ды дамыту

Цифрлық платформалар мен құралдар ЖИ және STEAM сабақтарын дамыту үшін маңызды рөл атқарады. Онлайн-курстар, бейнемазмұн, интерактивті тапсырмалар мен қосымшалар оқушыларға ЖИ мен STEAM-ды қызықты әрі тиімді үйренуге мүмкіндік береді. Мұғалімдер цифрлық құралдар арқылы оқу үдерісін тиімді ұйымдастырып, оқушылардың білім деңгейіне сәйкес материалдар мен тапсырмалар ұсына алады. Цифрлық технологиялар оқу үдерісін байыта отырып, оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Сонымен қатар, виртуалды және кеңейтілген шындық технологиялары (VR, AR) да білім беру процесін жаңартып, оқушылардың пәндерге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, виртуалды зертханалар мен кеңейтілген шындық құралдары оқушыларға нақты тәжірибе жасауға мүмкіндік береді, бұл STEAM пәндеріне қатысты білімді тереңдетуге ықпал етеді.

ЖИ және STEAM арқылы оқушылардың шығармашылық дамуы

Жасанды интеллект пен STEAM пәндерінің интеграциясы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар ЖИ арқылы өздерінің жобаларын жүзеге асырып, шығармашылық шешімдер табуға үйренеді. Бұл әдіс оларды инновациялық ойлауға ынталандырады және болашақта кездесетін қиындықтарға қарсы тұру дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, STEAM бағыттары оқушыларға ойлау, жобалау және практикалық шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.

ЖИ мен STEAM-ды біріктіру оқушыларға ғылыми және шығармашылық көзқарасты бір уақытта дамытуға жол ашады. Бұл оларға болашақта ғылым мен өнер саласындағы кез келген проблеманы шешуге дайын болуға мүмкіндік береді. Мұндай үйлесім оқушылардың

өз-өзін жетілдіруге және жаңа білім алу процесіне белсенді қатысуына септігін тигізеді.

Қорытынды

Жасанды интеллект пен STEAM пәндерінің үйлесімі цифрлық білім беру саласының болашағын айқындайды. Бұл интеграция оқушыларға жаңа білімдер мен дағдыларды үйренуге мүмкіндік беріп, оларды болашақтың мамандары болуға дайындайды. Цифрлық технологиялар мен ЖИ құралдарының арқасында білім беру процесі тың тәсілдермен байып, оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл өзгерістер білім беру саласының тиімділігін арттырып, оқушылардың болашаққа деген дайындықтарын жақсартады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтенова, Г. С., & Ахметова, Н. Н. (2020). Цифрлық білім беру: жаңа технологиялар мен әдістер. Алматы: ҚазАқпарат. [1: б. 145]

2. Жолдасбекова, Ш. С. (2021). Жасанды интеллект және білім беру жүйесіндегі жаңа үрдістер. Астана: Тұран университеті. [2: б. 98]

3. Назарбаев, Н. Ә. (2018). Болашақтың білім жүйесі: сандық білім беру. Алматы: Дәуір. [3: б. 45]

4. Құсайынов, С. Қ., & Мухаметова, Ж. А. (2020). STEAM білім беру әдіснамасы. Қарағанды: ҚарМУ баспасы. [4: б. 132]

5. Сұлтанова, М. С. (2019). Жасанды интеллект технологияларының білім саласындағы маңызы. Журнал «Білім және ғылым», 12(4), 56-63. [5: б. 56]

6. Aoun, J. E. (2017). Robot-proof: Higher Education in the Age of Artificial Intelligence. MIT Press. [6: p. 78]

7. Ainsworth, S., & Biehler, R. (2019). The Role of AI in STEM Education. Springer. [7: p. 102]

8. Alon, A., & Goldman, S. (2020). Advancing Education with AI and Data. Journal of Digital Education, 5(3), 201-215. [8: p. 110]

ӘОЖ 800

Ниязкулова Райхан

("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУ ЖОЛЫНДАҒЫ РӨЛІ

Аннотация. Мақалада қазақ тілінің ұлттық мәдениет пен бірегейлікті сақтау мен дамытудағы маңызы қарастырылған. Бұл мақалада қазақ тілінің ұлттық мәдениетпен тығыз байланысы, оның ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі, сондай-ақ тілдің заманауи қоғамдағы орны мен болашағы талданған. Сонымен қатар, қазақ тілін сақтау мен дамыту үшін қажетті шаралар мен бағыттар ұсынылған. Мақалада тілдің қоғамдағы маңызын арттыру, оның қолданылу аясын кеңейту, тілдік терминологияны жетілдіру және жастар арасында тілге деген қызығушылықты арттыру қажеттілігі де сөз болады.

Кілт сөздер: ұлттық мәдениет, ұлттық бірегейлік, дәстүр, тілдің рөлі, тілдің мәртебесі.

Қазақ тілі – қазақ халқының ұлт болып қалыптасқан кезінен бастап, оның мәдениеті мен тарихы, дәстүрі мен дүниетанымының негізгі айнасы болып табылады. Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол ұлттың рухани әлемін, көзқарастарын, әлемді қабылдау тәсілдерін, өткені мен болашағын айқындайтын басты фактор. Қазақ тілінің ұлттық мәдениет пен бірегейлікті сақтау мен дамытудағы рөлі орасан зор.

Қазақ тілі әрбір ұлттың өз мәдениетін сақтап, дамуына ықпал ететін маңызды құрал болып табылады. Тіл арқылы қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлері, дүниетанымы мен рухани құндылықтары ұрпақтан-ұрпаққа беріледі. Мәселен, қазақтың

рухани әлемін ашатын, оның ішкі толғаныстарын, тұрмыс-салтын, дүниетанымын жеткізетін сөздер мен ұғымдар – қазақ тілінің ажырамас бөлігі. Қазақтың мақал-мәтелдері, жұмбақтары, нақыл сөздері оның мәдениетінің, тұрмыс-тіршілігінің айнасы болып табылады. Бұл бай мұра халықтың рухани әлемінің, философиясының негізін қалайды.

Қазақ халқының ұлттық құндылықтары да тілде көрініс табады. Қазақтың ұлттық дәстүрлері мен салт-санасы тіл арқылы сақталады: қонақжайлылық, үлкенді сыйлау, ата-бабаларға деген құрмет, табиғатқа деген сенім – осының бәрі қазақ тілінің әрбір сөйлемінде, сөзінде, сөз тіркесінде көрініс табады. Қазақтың тілі мен мәдениеті бір-бірінен ажырағысыз ұғымдар.

Ұлттық бірегейлік дегеніміз – белгілі бір халықтың өзіндік ерекшеліктерін, дәстүрлерін, тілін, тарихын, мәдениетін сақтап, дамытуы. Қазақ тілі ұлттық бірегейліктің негізі болып табылады, өйткені тіл арқылы халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін құндылықтары, дүниетанымы сақталып, бүгінгі ұрпаққа жеткізіледі.

Қазақ тілі ұлттық бірегейлікті сақтаудың басты құралы бола отырып, халықтың өзіндік танымын, тарихын ұмытпай сақтауға мүмкіндік береді. Егер тіл жоғалса, ұлттың рухани негізі әлсіреп, оның мәдениеті мен бірегейлігі де жоғалады. Мысалы, кез келген ұлттың тарихы мен мәдениеті сол ұлттың тілінде сақталады. Қазақ тілінің сақталуы, оның дамуы – қазақ халқының тарихи жады мен болашағының сақталуына ықпал етеді.

Қазіргі жаһандану дәуірінде қазақ тіліне деген сұраныс артып, оның мәні мен маңызы күн сайын жоғарылап келеді. Қазақ тілінің дамуы мен өркендеуі үшін көптеген іс-шаралар мен бастамалар қолға алынуда. Мемлекеттік тіл ретінде оның мәртебесін арттыру, оны күнделікті өмірде кеңінен қолдану, ғылым мен білім саласында, сондай-ақ ақпараттық технологияларда да қазақ тілін пайдалану мәселелері алдыңғы қатарда тұр.

Қазақ тілі тек халықтың ұйытқысы ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің де болашағын айқындайтын фактор болып табылады. Қазақ тілі бүкіл Қазақстан халқын біріктіруші күшке айналып, ұлттың бірегейлігін сақтап қалу үшін маңызды рөл атқарады. Бүгінде қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде өз мәртебесіне сай қолданылуы тиіс, сондай-ақ оның халықаралық деңгейде танылуы үшін де бірқатар шаралар қабылдануда.

Қазақ тілінің ұлттық мәдениет пен бірегейлікті сақтаудағы маңызын түсіне отырып, оны сақтау мен дамыту үшін бірнеше бағытта жұмыстар жүргізу қажет.

1. **Мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту:** Қазақ тілінің барлық мемлекеттік мекемелерде, оқу орындарында, бұқаралық ақпарат құралдарында қолданыс аясын арттыру керек. Қоғамдық орындарда қазақ тілінің мәртебесін көтеру үшін заңнамалық шаралар мен мемлекеттік бағдарламалар қабылдануы тиіс.
2. **Қазақ тілін үйрету мен қолдауды арттыру:** Қазақ тілін оқыту үшін жаңа әдіс-тәсілдер мен оқу құралдарын жасау, сондай-ақ түрлі курстар мен үйрету бағдарламаларын ұйымдастыру маңызды. Оған қоса, халықтың барлық жас топтарын қазақ тілін үйренуге шақыру, тілдің маңыздылығын түсіндіру үшін ақпараттық кампаниялар өткізу керек.
3. **Қазақ тілінің ғылыми және әдеби тұрғыда дамуы:** Қазақ тілінің ғылыми-техникалық терминологиясын жетілдіру, жаңа сөздер мен терминдерді қалыптастыру үшін қазақ тілінің ғылыми қоғамдастығы белсенді жұмыс істеуі тиіс. Сонымен қатар, қазақ әдебиетін дамыту және оның әлемдік деңгейде таныту – ұлттық мәдениеттің бірегейлігін сақтауға септігін тигізеді.
4. **Жастардың қазақ тілінде сөйлесуге ынталандыру:** Жастар арасында қазақ тілінің маңыздылығын арттыру, оны заманауи технологиялармен байланыстырған жобаларды жүзеге асыру өте маңызды. Жастар өз туған тілінде еркін сөйлеп, жазып, оқыса, бұл ұлттың болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Қазақ тілінің мәдениеті – халқымыздың терең тарихынан, бай салт-дәстүрлерінен, философиялық дүниетанымынан және ұлттық рухынан құрылған аса құнды мұра. Қазақ тілі – ұлттың өзіндік болмысын, рухани құндылықтарын сақтаушы ғана емес, сонымен бірге заман

талабына сай дамып келе жатқан тіл. Мәдениет пен тіл тығыз байланыста болғандықтан, тіл мәдениеті – ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі деп есептеймін.

Қазақ тілі арқылы біздің халықтың ойлау жүйесі, болмысы, өмірге деген көзқарасы көрініс табады. Халықтың ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдері, жыр-дастандары мен ән-күйлері осы тіл арқылы ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа жетіп келеді. Абай, Жамбыл, Махамбет сияқты ұлы ақын-жыраулардың шығармалары да тілдің байлығын, тереңдігін және көркемдігін паш етеді.

Қазіргі уақытта қазақ тілінің мәртебесі жаңа деңгейге көтеріліп келеді. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін тілдің мәртебесі айтарлықтай өсті, ал цифрлық дәуірдің келуімен қазақ тілі жаңа технологиялармен үйлесе отырып, заманауи мәдениетке бейімделіп отыр. Әлеуметтік желілер, онлайн контент, кино, әдебиет, музыка сынды мәдени өнімдер қазақ тілінде көбірек ұсынылып жатыр. Демек, бұған сұраныс көп.

Қазақ тілінің мәдениеті тек әдебиетпен шектелмейді. Тіл – күнделікті өмірде қолданылатын қарым-қатынас құралы, ол арқылы дәстүр, әдет-ғұрып және моральдық-этикалық нормалар беріліп отырады. Мысалы, қазақ халқына тән қонақжайлылық, үлкенге құрмет көрсету, сөзге тоқтау сияқты әдеттер тіл арқылы ұрпаққа үйретіледі. Қазақта «сөздің киесі бар» деген ұғым бар. Бұл да тілдің мәдениеттегі маңызды орнын көрсетеді.

Тіл – әрбір ұлттың ең басты рухани байлығы, мәдени мұрасы және тарихын сақтаушысы. Әрбір халықтың өзіндік болмысы мен ұлттық бірегейлігін анықтайтын басты құралдарының бірі – оның тілі. Тіл арқылы халықтың тарихы, салт-дәстүрі, мәдениеті мен дүниетанымы ұрпақтан ұрпаққа жеткізіледі.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі – тек қазақ халқының қарым-қатынас құралы ғана емес, ол ұлттың мәдениетінің, дәстүрінің, тарихының айнасы, ұлттық бірегейліктің сақталуы мен дамуының басты негізі болып табылады. Қазақ тілін сақтау мен дамыту – біздің болашағымызды сақтаудың, мәдениетіміз бен тарихымызды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізудің ең маңызды жолы. Сондықтан да, қазақ тілінің мәртебесін арттыру, оны кеңінен қолдану арқылы біз ұлттық мәдениеттің негізін сақтап, ұлттың бірегейлігін дамытуға бағытталған нақты қадамдар жасай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жамбылова Р.Қ. Қазақ тілі мен әдебиетінің тарихы // Алматы: Ғылым, 2011.
2. Айымбетов М. Қазақ тілінің ұлттық бірегейлік пен мәдениетті сақтаудағы рөлі // Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы, 5(3), 2013, 12-20 б.
3. Нұрсейітова А.С. (2012). Қазақ тілінің қоғамдағы орны және оны дамыту жолдары. Қазақ тілі мен әдебиеті, 6, 34-38 б.
4. Балажанова Д.А. (2018). Ұлттық тіл мен мәдениеттің байланысы. Қазақ тілі мен мәдениеті, 1, 22-27 б.
5. Сыздықова Р. Қазақ тілінің әдеби және тарихи негіздері // Алматы: Білім, 2010.
6. Әбілова С.. Қазақ тілі мен мәдениетінің қазіргі жағдайы // Қазіргі тіл біліміндегі мәселелер // Алматы: Қазақ университеті, 2015, 85-90 б.

UDK 811.1

Nuralieva Saule Meirkhanovna
Aisha bibi Secondary School
English teacher

CREATIVE METHODS AND TECHNIQUES OF WORKING IN ENGLISH LESSONS

Annotation. the article discusses creative methods and techniques of working in English lessons.

Keywords. English, child, foreign language, end result, type of games, composition of fairy tales, game, lesson, student.

The modern multicultural world is developing rapidly and intensively. Socio-economic and socio-political processes with a tendency towards globalization and integration create certain conditions for the functioning of state and public systems. Scientific and technological progress entails a steady increase in the volume of new information. Currently, the process of reforming the education system is underway in our country, and a competence-based approach is being actively applied. In such conditions, the issue of successful professional self-realization of an individual becomes particularly relevant, which cannot be achieved without high-quality education in general and language education in particular. Therefore, higher educational institutions in the country are in the process of revising curricula and programs, introducing new methods and techniques of teaching a foreign language [1, pp.4-5]. Modern teaching and learning conditions create a wide scope for the teacher's activities in terms of the use of various technical innovations and devices, the volume of new information provides factual material for discussion and analysis. English language teachers today have the opportunity to visit the best language schools in English-speaking countries, to undergo internships and training in them, which allows not only to improve their professional level and expand their linguistic competence, but also to exchange pedagogical and methodological work experience, to borrow new methods of teaching English, aimed at optimizing the teaching process.

Currently, one of the main problems of modern schools is the decline in student interest in learning. The question arises as to which form of education to use so that the motivational potential is directed towards more effective mastering of the educational program by students. First of all, teachers need to take into account age-related psychophysical characteristics, use a variety of forms of work, given the fact that students' interest in assignments disappears after 10-15 minutes, therefore, teaching methods in secondary schools provide for frequent changes in activities in the classroom. All the material should be focused on different types of perception: voicing, practical action, writing and visual support. One of the great working methods is the technology of using collage in elementary school lessons.

The use of collage technology as a means of teaching dramatically expands the teacher's ability to choose materials and forms of educational activity, makes lessons vivid and exciting, informative and emotionally intense. The undoubted advantage in such work is the condition that every student, even the weakest and less active psychologically, he has the opportunity to show his own imagination and creativity, activity and independence. This technique allows students to familiarize themselves with any thematic material and serves as the most effective form of learning. In addition, this type of work has great educational value, since it is aimed at the formation of social competence in younger schoolchildren, that is, the ability to act independently, choosing a strategy for their work to develop a sense of responsibility for the final result, the ability to speak publicly and present the final result in a reasoned manner.

The collage technique is designed in such a way that the work can be done not only individually, but also in pairs, groups, or even front-end. Everything is in the hands of the teacher and the goals he pursues. The collage can be made using by technology, if necessary. The advantage of creating collages in a traditional form, using paper and stationery, is that at the end of the work, the teacher can decorate the classroom with collages of students, which, instead of boring textbook tables, can serve as an excellent hint and reminder of the rules they learned in class. Creative grammar is also a very interesting method of work. This method is most often used in Russian and English lessons, since language learning is impossible in isolation, otherwise what is the point of such learning? Children become aware of grammatical phenomena and apply them in their written works only when they begin to read texts from the author's perspective. The students explain the rules of punctuation based on their own texts, the contents of which they have outlined and experienced. The study and creative interpretation of these texts is a productive grammar lesson.

Children of any age love to compose, invent, fantasize, therefore, writing fairy tales is a favorite activity for many students. Writing fairy tales, essays, and letters in Russian and English develops lexical and grammatical knowledge, skills and abilities of all types of speech activity, and reading fairy tales is useful at any age, because they foster kindness, friendliness, and love for one's native culture, and help one learn more about the traditions of other countries. Students, performing tasks in writing, independently find the correct spelling of words in the dictionary, they memorize spelling, translation and semantic meaning of words more meaningfully, which means that such activities contribute to the development of children's thinking, memory and attention. Use watching cartoons in the classroom and continuing to complete game tasks for them, singing songs in English, reading fairy tales in English in grades 3-4, and staging fairy tales read by students may be the final lesson at the end of the school year. Therefore, it is impossible not to mention such creative working methods as an inspiring learning environment and dramatization for inspiration. Such a creative environment inspires not only children, but also teachers. The bright expositions of children's works and small oases of creativity and inspiration are pleasing to the eye. In a comfortable environment, students can use the offered literature and a variety of visual aids. Learning poems with students and acting them out in class allows the teacher to solve two tasks at once: to work on the pronunciation of students and create an atmosphere of ease and relaxation in the classroom. Children are very interested in grammar games, which allow them to develop their creative activity, create a natural situation for the use of new speech patterns containing certain grammatical difficulties. This type of game includes important grammatical material, namely verbs: be, have, may, can, must, the construction there is, tense verb forms of the Indefinite, Continuous, Perfect group, subjunctive mood, indirect speech. Children especially like phonetic exercise games. With the help of such games, children learn to read poems loudly and clearly, and practice pronouncing English sounds. The role of the teacher is especially important in these games: his own freedom of movement, imagination, and passion should infect students and attract them with his own charisma. Dramatization for inspiration. Dramatization is a powerful pedagogical tool that promotes relaxation, evokes positive emotions, lightness and pleasure. This technique allows you to develop the imagination of students, reveal their talents and inspire them with new ideas for further oral and written assignments. Teachers use a variety of methods of dramatization, contributing to the study of characters and their characters, historical events and problematic situations. Everyone knows that a child is a great imitator. By imitating, the child does not just monkey — they are acts of real creativity [2]. This process also has a positive effect on the emotional state of the child.

The use of various games helps to engage children in a foreign language, creates conditions for achieving success in learning the language [3]. Children learn playfully, improving their knowledge of a foreign language. In the English lesson, you can play the Dress Up Doll game on the topic of Clothes, which aims to teach you how to understand statements and use them in your own monologues. So, students make a doll model and clothes for it at home and dress up their dolls in different outfits at the teacher's command, for example: put on the coat, take off the coat, put on the dress, take off the dress, put on... and so on. And do the same thing in pairs, keeping the intonation of the teacher. Or you can get carried away students and play a puppet show, the purpose of the lesson is to develop monologue and dialogic speech. Children, putting a finger doll on their hand, play dialogues in pairs or in mini-groups, as well as building a monologue on various topics in a situation of everyday communication, on the topics of "acquaintance", "in the store" and so on. In the pedagogical process, a variety of games are widely used as a means, method and technology of teaching. Each game is unique, contains different functions, promotes the development of cognitive activity of students. Each type of game helps in the development of a child, both a healthy person and a healthy personality [3]. So, with the right selection of methods and techniques, you can plan and create effective conditions for the normal development and socialization of the child.

The methods of teaching English at school have two approaches: in the first approach, the student becomes the initiator, and the teacher acts as a guide. Using this approach, it is possible to achieve the most effective work of each student individually and in a group. The second approach is based on the use of a huge number of techniques and techniques that many teachers use in a wide

variety of combinations, creating an exciting learning process. In this approach, the teacher plays the main role, and he gives the task to the students and evaluates the completed task. The method focuses on getting maximum results with individual work.

The most effective method of teaching English at school is the grammar-translation method, which is based on reading texts and performing grammar exercises. The native language is dominant in it. The next important method is the emotional-semantic method, which is the most in demand in terms of teaching schoolchildren. This method is based on the specifics of information perception by children and adolescents [4]. Unlike the above methods of teaching English at school, the training method is based on self-study. Students are given structured material that has already been worked out and is clearly explained by the teacher. When using the training method, students learn theory, memorize the rules and use them in practice. This method is mainly used in online learning. Its main advantages are the availability of a carefully thought-out program, the presentation of information necessary to improve the level of English proficiency. In online learning, it is suggested to learn English using texts, short stories and fairy tales. A number of exercises, listening and translation are given to each text for memorization [5].

The educational process also uses active methods of teaching English. These include: - a round table where the teacher formulates a problem and offers students a task: to assess the significance of the problem, demonstrate all the pros and cons, determine the possible outcome, etc. - brainstorming, which is aimed at discussing and solving any problem. When using this method, the audience is divided into two groups – "idea generators" who propose ideas, and "experts" who, at the end of the "assault", evaluate the position of each "generator". - a business game where the teacher prepares a game on a learned topic and explains the rules to the students. As a rule, the proposed tasks simulate tasks and situations of real communication, for example, finding and applying for a job, signing a contract, traveling, etc. - the game method, its main advantages are the absence of a mechanism of coercion to classes and great interest on the part of students [6].

The teacher conducts a wide variety of vocabulary and grammatical construction games with the students, during which the children quickly memorize them and learn how to apply them in speech. Thus, when using any method of learning English at school, motivation is of great importance, and the key to successful learning is the regularity and consistency of classes.

List of used literature

1. Belyanko E.A. Dramatization in English language teaching / E.A. Belyanko. Rostov n/A: Phoenix, 2013. 93 p.

2. Ibuka M. It's too late after three. Moscow: Alpina Nonfiction, 2014. 223 p.

3. Krasyuk V.V., Krasyuk N.I. Poems and games in English / comp. Krasyuk V.V., Krasyuk N.I. 3rd ed. Rostov n/A: Phoenix, 2015. 96 p.

4.Methods of teaching English // https://limenglish.com/posts/metodiki-obycheniya-angliiskomy-yaziky/2.The brainstorming method http://www.grandars.ru/student/marketing/metodmozgovogo-shturma.html

5. Ryzhkova M. A. Modern methods of teaching English // https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/387171-statjasovremennye-metodiki-obuchenija-anglij

6.Trubina Z. I. Written translation as a means of teaching a foreign language in secondary schools //Teacher education in Russia. - 2016. No. 3. - pp.171-175

UDC 811.111

Nurlybek Balzhan Nurlybekovna
Baizak District of Zhambyl region
"Ulguly" School
English teacher
Diltan Dana Ganievna
Baizak District of Zhambyl region
"Ulguly" School English teacher

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND METHODS IN TEACHING ENGLISH

Annotation: This article tells us about need of learning English language. For this aim is necessary to use different methods and technologies in teaching of English language. Main methods and tricks of teaching English are considered.

Key words: method, technology, content, communication, motivation, language, multi-level and differentiated education.

The term learning technologies (or pedagogical technologies) is used to denote a set of methods of teache's work (methods of his scientific organization of work), with the help of which the achievement of learning goals set in the lesson is ensured with the greatest efficiency in the shortest possible period of time. The term became widely used in the literature of the 60s of the XX century in connection with the development of programmed learning and was originally used to refer to learning using technical means.

In the 70s, the term became more widely used: both to refer to training using TSO and as rationally organized learning in general. Thus, the concept of "learning technologies" began to include all the main problems of didactics related to improving the educational process and improving the efficiency and quality of its organization. Nowadays, there has been a differentiation of two components of the content of the term: Technology of Teaching and Technology in Teaching. The first term is used to denote scientific methods. The organization of the teacher's work, with the help of which the set learning goals are best achieved, and with the help of the second, the use of technical teaching tools in the educational process.

The following are considered to be the most important characteristics of learning technologies:

a) effectiveness (high level of achievement of the set educational goal by each student);

b) cost-effectiveness (a large amount of educational material is absorbed per unit of time with the least effort spent on mastering the material);

c) ergonomics (learning takes place in an environment of cooperation, a positive emotional microclimate, in the absence of overload and overwork);

d) high motivation in studying the subject, which helps to increase interest in classes and allows you to improve the best personal qualities of the student, to reveal his reserve capabilities.

Most researchers consider learning technologies as one of the ways to implement a personal–activity approach to learning in the classroom, through which students act as active creative subjects of learning activities [1].

In the methodology of teaching foreign languages, modern learning technologies include: collaborative learning, the project method (project technologies), student-centered learning, distance learning, the use of a language portfolio, computer and audiovisual technologies.

Let's look at some of the listed learning technologies.

Learning in collaboration. This technology is based on the idea of student interaction in a group of classes, the idea of mutual learning, in which students take on not only individual but also collective responsibility for solving learning tasks, help each other and are collectively responsible for the success of each student. In contrast to frontal and individual learning, in which the student acts as an individual subject of educational activity, is responsible only "for himself", for his

successes and failures, and the relationship with the teacher is of a subject-subject nature, when learning in collaboration, conditions are created for interaction and cooperation in the "student – teacher – group" system." and there is an actualization of the collective subject of educational activity. By joint efforts, the task is solved, and strong students help the weaker ones in the success of its implementation. This is the general idea of learning in collaboration, and to complete a study assignment, a study group is formed in such a way that it includes both strong and weak students. The score for the completed task is given one per group.

Computer training. This is teaching a foreign language using training programs designed to work with a computer. It arose from the ideas of programmed learning and today has a significant impact on all aspects of the educational process in connection with the massive computerization of secondary and higher education, the creation of computer programs for academic disciplines, including for foreign language learners, the use of the Internet, both in the classroom and in the independent work of students.

Computational linguodidactics is an interdisciplinary field of knowledge and closely interacts with the development of information technology, applied and mathematical linguistics, developments in artificial intelligence, computer program design, research on human–computer interaction, theory and practice of computer learning in general. This discipline was formed in as an independent direction in language teaching since the end of the 80s of the XX century, three areas of research have been developed in it.:

1) development of theoretical aspects of the use of computers in language teaching (methodological problems of computer linguodidactics, typology of computer educational materials, evaluation of the effectiveness of computer teaching tools, etc.);

2) experimental work on the creation and use of computer materials in the educational process for various purposes, stages and profiles of language teaching;

3) ways to integrate computer learning into the overall language learning process.

Since the mid-80s of the last century, special terms have been used to define the field of theory and practice of using computers in language teaching, including: "Computer Assisted Language Leaning" (CALL) – language learning using a computer and "Computer Aided Language Instruction" (CALI) – language learning using a computer. Nowadays, due to the widespread use of computer technology, the term has also become widespread.

"Information and Communication Technologies" – "information and communication technologies". At the same time, the term CALL – Computer Assisted Language Learning – retains its meaning as a generalizing term for the entire range of theoretical and applied problems related to computer language learning. In Russian linguodidactics, the term "Computational linguodidactics", proposed in 1991 by K.R. Piotrovsky is used to denote a range of issues related to the use of computer technology in the educational process. and developed in relation to language teaching [2].

Computer training programs for foreign language learners are available in the form of electronic textbooks, the characteristic features of which are:

a) the presence of a software module (video clips, voiced dialogues, dictionary), a training module (a set of exercises of a linguistic and speech nature), a module for recording and reproducing speech;

b) presentation of educational material in visual and sound form;

c) the organization of the material in the form of hypertext, which allows you to quickly move from one section of the manual to another, to search for information;

d) the ability to compare your answer with a reference stored in a database and receive a score for your answer when completing control tasks.

Some courses have Internet support in the form of additional educational materials and methodological recommendations, which are accessed via computer networks.

Currently, the following types of computer training programs have become widespread: those devoted to mastering individual sections of the language system; the formation of speech skills; control programs that assess the level of language proficiency; socio-cultural programs that introduce the culture of the country of the language being studied.

Unfortunately, there are still not enough programs that teach speech communication. At the same time, multimedia systems synthesizing sound, video, and text have increasingly been used in programs in recent years, which makes it possible to maximize the use of all types and means of visualization in a computer training course. With the advent and development of the Internet, the possibilities of using computers in teaching a foreign language have expanded enormously. Three main types of student activity in the global network are considered:

1) Activities aimed at the perception of information in the form of texts, electronic newspapers, books, audio and video broadcasts. Checking the effectiveness of perception. In this case, it is carried out in the traditional way, as when working with ordinary printed text, audio and video recordings.

2) Active activity, when a student, along with perceiving information, participates in filling out online forms, performs tests, the results of which are instantly evaluated and displayed on the screen, sends emails and postcards, creates his own web pages, participates in joint online projects, plays online games, etc.

3) Interactive activity, when the student is both the sender and the recipient of information. These are various types of chats, i.e. real-time conversations, audio and video conferences, and distance learning sessions [3].

If the organization of the last two types of activities requires certain technical parameters, and, above all, the ability to access the Internet during the lesson at a sufficiently high data exchange rate, then extracting information from the Internet as a type of independent work outside of school hours can and should be widely used in everyday teaching practice.

The use of Internet technologies allows the teacher to model alternative learning strategies that take into account the psychological characteristics of students. Only a computer makes it possible to effectively combine auditory, visual and kinematic learning styles. The creation of the Internet has opened up truly unlimited possibilities for filling foreign language teaching with modern and authentic content. The latest issues of world–famous newspapers, videos with the latest news, correspondence, online discussions with native speakers - even ten years ago, one could only dream of this [4].

The construction of the educational process in the classroom includes the active use of modern educational technologies, taking into account modern requirements for the quality of education and the level of formation of educational activities. The concept of using modern educational technologies in English classes is based on the principles and methods of competence-based education, technologies of personality-oriented and developmental learning, strategies and techniques for teaching semantic reading and working with text. Given that students with different levels of language training are often present in classrooms, it would be advisable to use a variety of modern educational technologies. Pedagogical (educational) technology is a well - thought-out model of joint educational and pedagogical activities for the design, organization and conduct of the educational process to ensure comfortable conditions for students and teachers. Pedagogical technology involves the realization of the idea of full controllability of the educational process.

Criteria of modern educational technologies.

Before choosing a technology, you should specify the requirements that it must meet:

• Consistency

Modern English language teaching technologies should contain such features of the system as the logical structure of the process, the integrity and interconnection of individual parts;

• Conceptuality

Any technology must consist of a scientific concept that provides a rationale for achieving educational goals from a psychological and socio-pedagogical perspective;

• Efficiency

Technology must ensure a result that meets educational standards;

• Flexibility

The technology should provide the opportunity to vary depending on the comfort and interaction of students with the teacher;

• Dynamism

The chosen technology always has the prospect of further development or transformation;

• Reproducibility

Any technology should be understandable so that it can be used by different teachers and students in other educational institutions.

Types of modern educational technologies

1. Communicative — it is intended for the formation of skills of communicative competence. These modern technologies in English lessons are necessary for students to adapt to the forms and models of communication in modern cultures.

2. Differentiated technology — the knowledge of the subject is carried out taking into account their personal interests, skills and strengths. Capacity development is based on encouragement, as well as the use of diagnostic tests.

3. Modular technology — provides that a modern English lesson, as well as its content (autonomous modules, subsections) are integrated into one general course.

4. Information and communication technologies - provides for an increase in the practical orientation of classes, as well as an increase in cognitive activity by increasing the intensity of independent work of students.

5. Technology application of software is a subspecies of ICT. Such English language teaching technologies effectively complement the learning process of text translation.

This technology is characterized by the use of computer programs that intensify the independent activity of students. It promotes the development of grammar, vocabulary, and machine translation skills.

6. Internet technologies — open up various opportunities and accesses for finding information, creating individual projects and research.

7. Modern technologies in teaching English based on individual learning — implements a personality-oriented teaching method that takes into account the interests and characteristics of students.

8. Testing technology is based on the control of students' learning of the material within the course. These technologies of teaching in English lessons allow the teacher to identify the strengths and weaknesses of students, as well as identify shortcomings in his program.

International English language exams are conducted in accordance with modern testing technologies.

9. Project technology is characterized by the creation of a model of social interaction between students. This technique contributes to the formation of interdisciplinary connections that improve the overall academic performance of students.

10. Technology based on collaboration exploits the idea of collaborative learning. At the same time, a separate role is assigned to both personal and collective responsibility for achieving the designated goals.

11. Game technology — is based on unlocking the potential and developing creative thinking of students during joint consideration and solution of tasks. For example, using the popular game "Broken Phone", students develop the skill of sequential or simultaneous translation.

12. Technology for the development of critical thinking is designed to develop a versatile student who can critically and attentively relate to the information received.

This technology is becoming extremely relevant in the literary translation of works of fiction, poems, etc.

The use of multi-level and differentiated learning technology.

Due to the fact that differences in the level of learning among students are immediately highlighted in each class, we consider the technology of intra-classroom differentiation with the addition of elements of multi-level learning to be the most acceptable and relevant in the organization of the educational process. Taking into account the typological features of each student, they are divided into conditional groups "A", "B", "C". Collective work techniques are used, in dynamic pairs or groups. The tasks of group "C" are fixed as the basic standard — minimal or reproductive. The

multiplicity of repetition is highlighted here, and lexical supports are highlighted. Tasks "B" are built on an analytical and synthetic level and provide the mental activity that is necessary to solve application tasks. The tasks of the "A" group assume a creative or productive level. Students consciously and creatively apply their knowledge, composing mini-dialogues and monologues on the topic. The elements of organizing a group form of work make it possible to activate the cognitive activity of students in the classroom, to include each student in the learning process. Within the groups, everyone can express their opinion, actively participate in the solution of educational programs, in accordance with the level of language training, the studied lexical units. Didactic material of varying complexity is created in each lesson. All this gives a tangible educational result. Students who have insufficient knowledge and poor command of spoken language stop being shy, on the contrary, they try to reach for the strong ones, enter into dialogue more easily, correct their mistakes in building a conversation, try to express their thoughts monologuously, and learn to formulate questions.

Student-centered learning. This type of education has become widespread in foreign secondary and higher education (student-centered approach) as one of the options for modern learning technologies. The essence of such training is to maximize the transfer of initiative in the classroom to the student himself. From a didactic point of view, this learning technology presupposes the fullest disclosure of the student's personal potential as a result of a special organization of classes, the creation of partnerships between the teacher and the students. This approach differs from traditional teaching technology, when the teacher is the main actor in the student's learning activities, ensuring the assimilation of program material: the teacher transmits knowledge to the student, forms skills and controls their assimilation through questioning. With this learning technology, which can be considered as a further development of the idea of communicative learning, communication in a foreign language becomes more effective through the establishment of partnerships between teachers and students and the creation of conditions for the disclosure of personal characteristics of students. Since the purpose of teaching within the framework of this technology is the autonomy of students in learning, the student himself must know how best to learn. To this end, the language acquisition strategies and tries to use them in the learning process. Here is a list of some such strategies: 1) show individuality; 2) organize your learning; 3) show creativity; 3) learn to deal with insecurity; 5) learn from your mistakes; 6) use context.

Distance education. This form of organization of the educational process provides distance learning using computer telecommunication networks. Students independently complete the tasks offered to them, which are checked by the teacher either at a face-to-face meeting with the trainees, which resembles distance learning, or monitors the students' work via email. The main feature of distance learning is the indirect nature of teacher–student telecommunication communication. Distance learning courses are designed for careful and detailed planning the activity of the trainee, the delivery of necessary educational materials, highly effective feedback, maximum interactivity between the trainee and the teacher. Currently, various options for organizing distance learning in foreign languages have been developed, and the effectiveness of such teaching has been proven [5]. Such training makes it possible to make extensive use of the world's cultural and educational values accumulated on the global Internet, study under the guidance of experienced teachers, improve their skills and deepen their professional knowledge. Due to the planned continuous computerization of educational institutions in the country, distance learning can be considered as one of the most promising forms of education in the system of modern technologies.

Interactive teaching methods. This is a group of modern methods based on interactionism, one of the most popular concepts in modern social psychology. Within the framework of this concept, an understanding of human social interaction as interpersonal communication is proposed, the most important feature of which is the ability of a person to "accept the role of another", imagine how his communication partner perceives him and interpret the situation accordingly and design his own actions. Interactive teaching methods are being developed within the framework of the Reading and Writing for Critical Thinking (RWCT) project, implemented jointly by teachers from many countries. The main objective of the project is to introduce into pedagogy such methods that develop critical

thinking of students of all ages, regardless of the subject being studied, i.e. they are universal. These methods can also be effectively applied in traditional forms of education. The central idea of interactive methods is to develop critical thinking as a constructive intellectual activity, to offer meaningful perception of information and its subsequent assimilation. Critical thinking is a complex mental process that begins with learning new information and ends with making a decision. Within the framework of interactive methods, the basics of teaching and learning have been developed, consisting of the challenge stage, the semantic stage and the reflection stage. At the challenge stage, interest in a new topic is aroused, and students make predictions about the content of new information based on previous knowledge and language experience. At the comprehension stage, work is carried out with the text, new material is studied, students integrate the ideas embedded in the text with their own ideas in order to come to an understanding of the new information. At the stage of reflection (Latin reflexio reflection), students reflect on the information they receive, thus consolidating new material.

The language portfolio as a learning technology. A language portfolio is a set of documents in which its owner records his achievements and experience in mastering the language being studied, the qualifications obtained, as well as certain types of work performed during their studies, indicating his success in the language(s) being studied. Using the materials of the language portfolio, the student has the opportunity to compare his level of proficiency in a foreign language with the level of other students in the group, as well as with European standards, and determine (both independently and with the help of a teacher) the most rational ways to improve his knowledge and skills. The language portfolio, therefore, is designed to ensure the most rational organization of students' independent work on mastering the language they are learning.

The language portfolio, called the European Language Portfolio (ENP), was developed within the framework of a Council of Europe project based on the document "Pan-European Foreign Language Proficiency Competencies: Learning, Teaching, Assessment". It was tested in 1997-2000 in 15 European countries, including Russia, at various levels of education: in secondary and higher education, in language courses, and, according to project participants, had a great impact on learning foreign languages. The widespread introduction of the language portfolio into the language education system began in 2001, which was named the European Year of Languages, and received positive feedback in the methodological literature. Based on the European Language Portfolio, national variants of the language portfolio have been developed, taking into account national cultural and educational traditions in language learning.

The technology of teaching "Case study". This learning technology originated in ser. In the twentieth century, it was studied at the Harvard Business School and was widely used in the training of specialists in various fields, primarily in economics, law, management, and later in teaching the language of the specialty and training language teachers.

The essence of case technology lies in the fact that students are given a set of educational materials enclosed in a folder (case) and are invited, as a result of familiarization with the materials, to comprehend the content of the problem contained in them, which usually does not have an unambiguous solution, and to propose their own solution using existing professional knowledge and skills. In language classes, working with case technologies also involves improving students' speech skills and abilities as a result of participating in a discussion of a problematic situation. The use of such technology in language classes contributes to the activation of the educational process and is an effective means of shaping the cognitive and linguistic capabilities of students. The use of technology leads to an increase in the intensity of the educational process and provides a variety of forms of interaction between its participants, since the essential characteristic of the "case study" technology is its focus on interpersonal communication and its impact on the mental and social structure of the individual. The organization of problem-based learning aimed at finding a collective solution and its subsequent discussion, and protection during the discussion, contributes to the development of speech-thinking processes and their implementation in the speech communication of participants in classes within the framework of a business game. Teaching professionally oriented communication using this technology requires both the teacher and the students to possess a number of well-

developed professional and communicative skills.

These include:

a) the ability to perceive and evaluate information received verbally and nonverbally; b) the ability to diagnose and analyze a problem; c) the ability to formulate and logically construct a statement in accordance with the norms of language; d) the ability to participate in a discussion; e) the ability to participate in making a collective decision.

The formation of professional skills to teach business communication using the "case stage" technology should begin with simple small-scale situations that are of interest to the entire group of students. Its goal is to develop teamwork skills through a joint discussion of the case situation. The topic of the situation provides an opportunity for each student to express their opinion and participate in the development of a joint decision that will be put up for discussion. After getting acquainted with the content of the case, students are invited to express their opinion first in the form of a monologue, and then take part in a discussion (a dialogical form of communication), during which an optimal solution should be found.

Thus, modern technologies of teaching foreign languages allow us to conclude that currently there are two main ways to intensify the learning process: one is through the maximum use of technical means, the other is through the activation of the reserves of the personality of each student. It can be argued that the development of intensive methods involving the organic inclusion of technical means in the training system will be the most promising direction for improving the methodology in the coming years in the direction of intensifying the educational process. There is no doubt that learning technologies involving the use of computers and various forms of distance learning in the educational process will become the most promising in the coming years.

List of used literature

1. E.S. Polat. New pedagogical technologies in teaching foreign languages. Foreign languages at school-2002 No. 1. pp.22-27.

2. Azimov E.G., Samoilova N.I., Shamshin L.B. TSO at the current stage of development of teaching methods of the Russian language as a foreign language // Russian language abroad. 1998. No. 2.

3. Botvenko M.A. Computational linguodidactics: textbook. manual. Moscow, 2005. 112 p.

4. Khutorskoy, A.V. The Internet at school // Practicum on distance learning. Moscow: IOSO-RAO, 2000. 122 p.

5. Shchukin A.N. Teaching foreign languages: theory and practice. 3rd ed. Moscow, 2007. 186 p.

6. Akhmetshina E. I. Modern educational technologies in teaching English // Young scientist. — 2018. — No. 29. — pp. 142-143. — URL https://moluch.ru/archive/215/51936 / (accessed: 06.10.2019)

ӘОЖ 811.512.

Нысанбекова Гульбану Керейбековна
Жамбыл облысы, Жуалы ауданы
№19 Д.Қонаев атындағы мектеп-гиманзиясы.
Қазақ тілімен әдебиеті мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Мақалада түркі тілінде сөйлейтін студенттерге қазақ тілін оқытудың заманауи тәсілдері қарастырылады, бір-бірімен тығыз байланысты тілдерде сөйлейтін адамдарды оқытудың негізгі принциптері мен бағыттары, мақсаттары мен міндеттері айқындалады.

Кілт сөздер: бір-бірімен тығыз байланысты тілдер, салыстырмалы әдіс, лексикалық кедергі, оқыту принциптері, жалпы лексика, мәдениеттер диалогы.

Қазіргі уақытта әлемдік кеңістікте болып жатқан интеграциялық процестер жағдайында өзгерістер тілдерді оқыту әдістемесі мен тәжірибесіне көбірек енуде, өйткені тіл ұлтаралық қарым - қатынастың негізгі құралы болып табылады. Оқыту мен тәрбиелеуді демократияландыру, ізгілендіру, білім алушылардың мүдделері мен қажеттіліктерін ескере отырып, білім беруді ұйымдастыру мен мазмұнын жетілдіруде дербестікті кеңейту процесі жалғасуда, оқытуды саралау үшін кең мүмкіндіктер жасалуда.

Қазіргі кезеңде бір-бірімен тығыз байланысты билингвизм мәселесіне деген қызығушылық айтарлықтай табиғи және әлеуметтік тұрғыдан анықталған. Жалпыға бірдей жаһандану аясында қазақ тілін оқыту әдістемесінің теориясы мен практикасын дамыту проблемаларын зерттеудің өзектілігі сыртқы экономикалық және сыртқы-саяси себептерге байланысты. Оқушымен мұғалімнің оқу және тағылымдамадан өту үшін түркі тілдес елдерге баруға мүмкіндік беретін ғылым мен білім беру саласындағы бизнес-құрылымдарды, бағдарламаларды дамыту олардың өзге мәдени және шет тілді ортада бейімделу проблемаларын шиеленістірді. Осыған байланысты қазақ тілін бір - бірімен тығыз байланысты, мазмұнын, маңыздылығын және инновациялық технологияларын негіздейтін оқыту әдістемесінің теориялық негіздерін әзірлеу қажеттілігі туындады.

Бүгінгі таңда қазақ тілін оқытудың заманауи әдістемесінде үш бағыт анықталды: қазақ тілін ана тілі ретінде оқыту. Осы уақытқа дейін әдістемелік дереккөздерде қазақ тілін оқыту әдістемесінің осы бағыттарын нақты ажырату берілген жоқ, осыған байланысты осы бағыттардың айрықша қасиеттерін көрсету қажеттілігі туындады және осы тәсілдерді теориялық негіздеуге талпыныстар жасалды. Айта кету керек, қазіргі уақытта Қазақстанда қазақ тілін ана тілі ретінде оқыту әдістемесі қалыптасқан, осы мәселеге арналған көптеген ғылыми жұмыстар және осы салада оқытудың үлкен тәжірибелік тәжірибесі бар.

Бұл жағдайда қазақ тілін шет тілі ретінде үйренуге қатысты білім алушының оқу мақсатының болуын атап өткен жөн. Бұл тілді үйрену қажеттіліктен туындаған кезде оқушының жеке мақсаттарына, оның кәсіби қызметіне байланысты болуы мүмкін.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту әдістемесіне келетін болсақ, бұл жерде осы мәселеге арналған көптеген монографиялар мен оқу кешендері бар деп сеніммен айтуға болады. Бұған көптеген ғылыми-зерттеу жұмыстары, әдіскер ғалымдардың жинақталған тәжірибесі дәлел. Қазақ тілін бір-бірімен тығыз байланысты тіл ретінде оқыту мәселесі оқуға ашық күйінде қалып отыр. Кеңес заманында ғалымдар түркология ғылымын зерттеуге де қызығушылық танытты. Түркологияның дамуына Е. Э. Бертельс, А.Н. Самойлович, С. Е. Малов, И. В. Стеблева, А. Н. Нәжіп сияқты ғалымдар үлкен үлес қосты.

Қазіргі уақытта түркологиялық мәселелерді зерттеудің теориялық мәселелері бойынша көптеген ғылыми жұмыстар бар. Бұл ғалымдар А. Аманжолов, А. Құрышжанов, М. Томанов, А. Қайдар, М. Жолдасбековтың жұмыстары, Б. Сағындықұлы, Ш.Ибраева және т. б. түркі тілдес халықтарға қазақ тілін оқытудың проблемалары кейбір ғалымдардың еңбектерінде қозғалады, алайда белгілі бір жүйеде қазақ тілін бір - бірімен тығыз байланысты оқыту әдістемесі толық қалыптаспаған.

Қазақстан астанасында құрылған Түркі академиясы ғалымдарының тобы монография (монография жарық көрді) және қазақ тілін жақын туыс ретінде оқыту бойынша оқу кешенін құру идеясын жүзеге асыруға кірісті, олардың аналогтары әлі жоқ.

Бұл жұмыстарда алғаш рет «туыстық тілді оқыту» термині енгізілгендіктен, оның мағынасын түсіндіру қажеттілігі туындайды:

- «туыстық тілдер» ұғымы түркі тілдеріне сүйене отырып қарым-қатынас орнататын халықтардың тілін зерттеу болып табылады;

- ауызша және жазбаша нысанда дағдылар мен дағдыларды бекіту үшін түркі тілдес ортада өмір сүруге қажетті тілдің фонетикалық ерекшеліктерін, сөздік қорын, грамматикалық құрылымдарын зерделеуді ескере отырып, білім алу;

- білім алушыны жалпы дидактикалық принциптер мен Мәдениеттер диа-логиясы негізінде тәрбиелеу.

Қазақ тілін бір - бірімен тығыз байланысты ретінде оқытудың өзіндік ғылыми аппараты

бар, оның негізін оқыту мақсаты, оның мазмұны, оқу процесін ұйымдастырудың принциптері, әдістері, әдістері мен түрлері сияқты компоненттер құрайды. Қазақ тілін бір - бірімен тығыз байланысты оқыту әдістемесі лингвистикамен тығыз байланысты, өйткені бұл пәнді оқуды жеке пән ретінде қарастыру мүмкін емес, атап айтқанда, оқыту әдісін таңдау, оны қолдану, тапсырмалар мен дидактикалық материалды таңдау тіл білімінің негізін құрайтын лекциялық және грамматикалық материалдың мазмұнына тікелей байланысты. Бір - бірімен тығыз байланысты тілдердің кейбір фондық, лексикалық және грамматикалық ұқсастықтарын салыстыру және салыстыру негізінде оқыту мәселелері тілдерді үйрену кезінде маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Оқу материалын іріктеу негізінде және ол бойынша лексикалық минимумды жасау үшін қазақ, түрік және өзбек тілдерінің туысқан тілдердің түркі отбасының үш тобына сәйкес келетін жалпы сөздерінің сөздігі жасалды: қыпшақ, оғыз және қарлұқ тілдері (мағынасы жартысына сәйкес келетін сөздер; мағынасы сәл сәйкес келмейтін сөздер; мағынасы басқа тілде толық сәйкес келмейтін сөздер; синоним сөздер; бір тілде белсенді, ал басқа тілде пассивті лексика болып табылатын сөздер; қарызға алынған сөздер; бір тілде күрделі сөздер болып табылатын сөздер, ал басқа тілде-осы күрделі сөздің құрамдас бөліктерінің бірі жоқ)[1].

Осылайша, бір - бірімен тығыз байланысты тілді үйрену және игеру кезінде басты психологиялық ерекшелік бар: екінші тілді үйренуге бұрын қалыптасқан Дағдылар мен дағдыларды бірінші тілді үйренуге көшіру. Алынған білімнің ана тілінде қалыптасқаны даусыз бұл тілдегі Дағдылар мен дағдылар зерттелетін тілді игеруге және тез қабылдауға айтарлықтай қолдау көрсетеді. Бір - бірімен тығыз байланысты екі тілділік жағдайында тілдерді үйрену кезінде орын алатын осы бірегей құбылысты ескере отырып, екі мәтінді қатар оқу әдістемесі әзірленді, онда бір мәтін оқытылатын тілде (қазақ тілінде), ал екіншісі тілді меңгеруші тілінде (түрік тілінде) ұсынылады. Мәтіндердің мазмұны ұқсас және екі бір-бірімен тығыз байланысты тілдегі мәтінді оқу арқылы үйренуге болатын көптеген ұқсастықтар бар, бұл тілдік материалды игеру процесін табиғи түрде жеңілдетеді.

Кейде мәтінді оқу жеке жұмысты қамтиды. Бірақ кез-келген тапсырманың мақсаты, өздеріңіз білетіндей, алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу, яғни.байланысқа түсу, қарым-қатынас жасау, сондықтан параллель мәтінмен жұмыс істеу мәтіндегі топтық жұмыстың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады, өйткені қарым-қатынас серіктес болған кезде ғана мүмкін болады. Ана тілінде ұқсас материалды тауып, екі тіл арасында параллель жүргізе отырып, білім алушы қарым-қатынасқа, талқылауға ынталы түрде кіріседі, өйткені кез-келген адамға жасырын немесе ашық түрде ана тіліне деген сүйіспеншілік сезімі тән, сондықтан салыстырмалы-салыстырмалы әдіс негізінде ол өзінің мәдениеті, тілдік құбылыстары туралы ақпарат беруге тырысады. - басқа білім алушыларға ана тілін үйрету. Осылайша, біз кері байланыс әсеріне оңай қол жеткіземіз («feedback», қазіргі тілдерді оқыту әдістемесінде кеңінен қолданылатын термин).

Бір - бірімен тығыз байланысты тілдерді үйрену барысында оқушының танымдық қабілеттеріне және оның ақыл-ой қабілеттеріне ерекше назар аудару керек. Бір - бірімен тығыз байланысты тілді зерттеу кезінде психологиялық тұрғыдан бір сынақ лексикалық кедергі болып табылады. Бұл мәселе, ең алдымен, осы тілдердің лексикалық жүйелері мен олардың ерекшеліктері арасында тығыз байланыс болған кезде екі байланысты тілді үйрену кезінде туындайды. Тәжірибеден көріп отырғаныңыздай, лексикалық кедергі жалпы лексиканың мағынасын түсінуге кедергі келтірмейді, бірақ мәтіндерді құрастыру кезінде ол аздап қиындықтар туғызады, себебі оқушының ойлау қабілеті ана тіліне сүйене отырып пайда болады және, тиісінше, сөйлеу дағдылары да сол ана тілінде жүреді[2].

Қазақ тілін практикалық оқыту және оны меңгеру процесінде оқу материалын іріктеу білім алушылардың тәрбиелік сәттерін ескере отырып жүргізіледі. Тілдік тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған екпін халықтар арасындағы достық, бауырластық, туыстық, өзара түсіністік сияқты ұғымдарды қалыптастыру мақсатында жасалады. Түркі халқының бай рухани мұрасы тәрбиенің жарқын үлгісі, идеологиялық тәрбиенің өткір құралы және оның жан - жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудағы және тәрбиелеудегі рөлі орасан зор екенін атап өткен

жөн. Екі елдің рухани байлығы, түркі халқының баға жетпес мұрасы лингвомәдени тақырыптарды таңдау, оқу пәндерін таңдау көзі болды және түркітілдес аудитория үшін қазақ тілінің оқу кешенінің материалы, өйткені аса маңызды міндеттердің бірі дамыған тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін және салыстырмалы - салыстырмалы әдіс негізінде түркітілдес елдер халықтарының жетістіктерін, олардың рухани байлығын зерделеуге мүмкіндік беретін тақырыптарды таңдау болып табылады, нәтижесінде білім алушыны еркін жүргізуге үйрету «мәдениеттер диалогы».

Сонымен қатар, екі тілдің тілдік ерекшеліктерін, оқытылатын тілдің нақты материалына негізделген ана тілінің грамматикалық формаларының айырмашылықтарын салыстыру қажет. Демек, оқыту екі тілдің фонетикасы, лексикасы мен грамматикасының толық жиынтығы мен бірлігінде болуы керек деген қорытындыға келу керек. Сол сияқты, сөйлеуді, оқуды және жазуды бір мезгілде және салыстырмалы-салыстырмалы әдіс негізінде оқыту да жүреді. Бұл қағида тілдің тез сіңуіне ықпал етеді. Салыстырмалы-салыстырмалы әдіс принципі бір-біріне жақын тілдік фактілерді салыстыруды және салыстыруды жүзеге асырады. Бұл принципті жүзеге асыру үшін жаңа материалды игеру кезеңінде жаттығулардың әртүрлі түрлерін орындау қажет[3].

Қазақ тілін бір-бірімен тығыз байланысты тіл ретінде оқыту әдістемесінің өзіндік ғылыми механизмі бар. Бұл механизмнің негіздері - оқу процесін ұйымдастырудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін, әдістерін анықтау. Оқытудың мақсаты-тілді практикада қолдана білу, білім беру сәттерін ескере отырып, мәдениетті зерттеу саласындағы біліммен қамтамасыз ету. Оқытудың коммуникативті мақсаты-Дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру. Оқытудың мазмұны сөйлеу әрекетінің төрт түріне (қызмет, оқу, жазу, сөйлеу) негізделген мәдени мәтіндер арқылы сөйлеу дағдыларын қалыптастырудан тұрады.

Мәдениеттану мақсаты-елтану саласындағы біліммен қамтамасыз ету (география, тарих, бір-бірімен тығыз байланысты тілдердің этномәдениеті) және бір-бірімен тығыз байланысты тілдерді салыстыру. Тәрбиелік мақсат - бұл екі елдің мәдениеті, тарихы, ұлты туралы оң пікір қалыптастыру, жеке тұлғаның көзқарасын бағалай білу, достық қарым-қатынас орнатуға үйрету. Қазақ тілін түркітілдес аудиторияға оқыту әдістемесінің қағидаттары. Негізгі әдістемелік принциптер: коммуникативтік және тілдік жүйені оқыту принципі, елтану бағытының принципі, ана тілінде оқыту принципі, мәдениеттану бағытын оқыту принципі, салыстыру принципі[4].

Коммуникативті және тілдік жүйені оқыту принципі

Бұл қағида білім алушылардың бір-бірімен байланысуы үшін қажетті грамматикалық және лексикалық материалдарды нақтылауға негізделген. Білім алушы мен оқытушы арасындағы өзара іс-қимыл коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың арқасында ғана жүзеге асырылады. Оқытудың негізі бола отырып, коммуникативті және тілдік жүйелер коммуникативті және тілдік жаттығуларды орындау арқылы жүзеге асырылады.

Елтану бағытын оқыту принципі

Елтану бағыты қағидатына негізделген қазақ тілін оқыту қазақ және текті халықтың мәдениеті туралы материал негізінде жүзеге асырылады. Елтану бағытын оқыту принципі-бұл елдің мәдениеті мен тарихымен танысу негізінде тілді оқыту. Оқу процесінде білім алушы тек фондық білім алып қана қоймай, қанатты сөз тіркестерін, фразеологиялық бірліктерді, мимика мен қимылдарды қолдану арқылы қарым - қатынасқа түседі. Ана тілінде оқыту принципі өз мәдениеті мен тілін толық меңгеру негізінде жүзеге асырылады.

Мәдениеттану бағытын оқыту принципі оқытылатын тілдің мәдениеттану тақырыптарын таңдау негізінде және оқытылатын тілде қарым-қатынас жасау үшін қажетті білімді қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылады. Тіл мен мәдениет-бұл Жалпыға Ортақ қарастырылатын ажырамас ұғымдар. Егер тіл ұлттық мәдениеттің айнасы болса, онда мәдениет тілге де қатысты. Тіл мен мәдениетті жиынтықта оқыту, зерттелетін тілдің мәдениетін зерттеу, ұлттық сананы қалыптастыру, екі мәдениеттің ұқсас жақтарын салыстыру оқу процесін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ұқсас тілдік материалды салыстыру және

қарама-қарсы факторларды салыстыру оқу процесіне ықпал етеді. Жаңа материалды түсіндіру үшін лексикалық және грамматикалық зерттеудің салыстырмалы әдісі қолданылатын материал.

Салыстырмалы принцип кезінде төмендегілерге назар аудару керек.

1. Салыстырылатын оқыту тілдері қай топқа жатады: олар құрылымына сәйкес жақын немесе алыс тілдер ме?

2. Салыстырмалы түрде екі тілді оқыту және теориялық және практикалық Тараптар өте маңызды мәселелер болып табылады (мәдени - турологиялық материалды салыстыру арқылы оқыту, жалпы грамматикалық ережелерді қолдану, сондай-ақ олардың айырмашылықтарын түсіндіру арқылы оқыту және т.б.) [5].

Туыстық тілдерді оқыту процесінің негізгі принциптерінің бірі салыстырмалы әдісті қолдану негізінде оқыту болып табылады. Қазақ тілін бір-бірімен тығыз байланысты тіл ретінде оқытудың тиімділігі және оның коммуникативтілігі тілдік материалды іріктеу және оқытылатын тілді интерпретациялау арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл тұжырым түркі тілдеріне тән ерекше жалпы белгілердің кейбір зерттеулерімен, тарих, мәдениет, фольклор және тіл теориясы бойынша зерттеулермен расталады. Өз ана тілін білмейтін білім алушылар мен білім алушыларға қазақ тілін оқыту әдістемесін жасау проблемасымен жұмыс істеу барысында, басқа тілдерде сөйлейтіндер үшін біз Әдістемеде түркі тілдерін оқыту мәселелерін зерттейтін, атап айтқанда, оқыту екі туысқан тіл арасында жүргізілетін маңызды ғылыми еңбектердің жоқтығын байқадық.

Айта кету керек, қазіргі уақытта Қазақстанда әдіскер ғалымдар қазақ тілін бір-бірімен тығыз байланысты ретінде оқыту мәселелері бойынша зерттеулер жүргізе бастады. Сондықтан жақын тілдерді оқыту мәселесі әлі де зерттелмеген маңызды мәселе болып қала береді. Осыған байланысты лингвист ғалымдар мен әдіскерлердің бірлескен ғылыми еңбектерін құру мәселесі жақын арада шешілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Тіл тұралы заңы» // ҚР Тілдер тұралы негізгі заң актілері. - Алматы: Заңгер, 2002.

2. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқу әділдігі. - Алматы, 2005.

3. Оралбаева Н. Жақсылықова к.орысша тіліндегі мектепте қазақ тілін оқу әділдігі.- Алматы, 1996.

4. Сурыгин А. И. Оқушыларға жергілікті емес тілде оқыту теориясының негіздері. - Санкт-Петербург., 2000.

5. Пассов Е.И., Кибирева Л. В., Колларова Э. Коммуникативті шет тілді білім беру тұжырымдамасы. - Санкт-Петербург., 2007.

ӘОЖ 32.01

Омарбекова Акмарал Абдибаевна
("Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №24 гимназиясы" КММ)

ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ЛЕКСИКА

Аннотация. Бұл мақалада қазақ әдеби тіліндегі қоғамдық-саяси лексика талданады. Қоғамдық-саяси лексикасының даму тарихы, Кеңес дәуірі мен тәуелсіздік кезеңіндегі ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада саяси терминдер мен ұғымдардың жаңаруы, жаһандану және демократиялық процестердің әсері зерттеледі. Сонымен қатар, лексиканың қоғамдық пікір қалыптастыру мен саяси қатынастарды түсіндірудегі рөлі атап өтіледі. Қоғамдық-саяси лексика тіл мен саясаттың тығыз байланысын айқындайды.

Кілт сөздер: Демократия, саясат, жергілікті басқару, тәуелсіздік, конституция.

Omarbekova Akmaral Abdibaevna
(KSU "Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region")

SOCIO-POLITICAL VOCABULARY IN THE KAZAKH LITERARY LANGUAGE

Annotation. This article analyzes the socio-political vocabulary of the Kazakh literary language. The history of the development of socio-political vocabulary, features of the Soviet era and the period of independence are considered. The article examines the modernization of political terms and concepts, globalization and the influence of democratic processes. In addition, the role of vocabulary in the formation of public opinion and the interpretation of political relations is noted. Socio-political vocabulary determines the close relationship between language and politics.

Keywords: democracy, politics, local government, Independence, Constitution.

Қазақ әдеби тілі – ұлттың рухани-мәдени және әлеуметтік-саяси өмірін бейнелейтін маңызды құрал. Оның лексикалық құрамы қоғамдағы өзгерістерге сәйкес үнемі дамып, толықтырылып отырады. Соның ішінде қоғамдық-саяси лексика – мемлекеттік басқару, құқық, идеология, экономика және әлеуметтік құрылым сияқты салаларға қатысты ұғымдарды білдіретін сөздер мен терминдердің жиынтығы. Қоғамдық-саяси лексика әр дәуірдегі тарихи оқиғалар мен әлеуметтік өзгерістерге байланысты қалыптасады. Қазақ хандығы дәуірінен бастап, кеңес кезеңі, тәуелсіздік жылдары және қазіргі жаһандану кезеңіне дейін бұл саладағы сөздік қормен бірге оның мән-мағынасы да айтарлықтай өзгеріске ұшырап келеді. Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ тілінде мемлекеттік басқару мен құқықтық жүйеге байланысты көптеген жаңа терминдер пайда болып, тілдің қызметі кеңейе түсті. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика тарихи даму барысында бірнеше кезеңнен өтті. Әрбір кезеңнің өзіндік ерекшеліктері бар, және бұл ерекшеліктер сол заманның саяси-әлеуметтік құрылымымен тығыз байланысты болды. [1]

Қазақ хандығы тұсында саяси терминдер хандық басқару жүйесімен, билік құрылымымен және қоғамдағы әлеуметтік қатынастармен байланысты болды. Бұл кезеңдегі қоғамдық-саяси лексика негізінен көшпелі қоғамның саяси құрылымын сипаттайтын сөздерден тұрды. Негізгі терминдер:

1. хан – мемлекеттің жоғарғы билеушісі, елдің саяси жетекшісі.
2. сұлтан – хан тұқымынан шыққан ақсүйек шонжарлар.
3. би – сот және кеңесші рөлін атқарған беделді тұлға.
4. жарғы – қазақ хандығының заңдар жинағы.
5. ұлыс, жүз – қазақ қоғамының әкімшілік құрылымы. Бұл кезеңдегі қоғамдық-саяси лексика халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дәстүрімен тікелей байланысты болды.

Ресей империясы және патшалық кезең (XIX ғасыр – XX ғасырдың басы). Бұл кезеңде қазақ даласы Ресей империясының құрамына өткеннен кейін жаңа әкімшілік басқару жүйесі енгізілді. Соның нәтижесінде қазақ тілінде жаңа терминдер пайда болды.Негізгі терминдер:

- губерния, уезд – Ресей империясының әкімшілік бірліктері.
- болыс, старшын – патша үкіметінің тағайындаған жергілікті басшылары.
- жарлық – патша үкіметінің ресми бұйрықтары мен заңдары. Бұл кезеңде қазақ қоғамына тән дәстүрлі саяси құрылым әлсіреп, жаңа әкімшілік басқару жүйесіне сәйкес жаңа терминдер қалыптасты. [2]

Кеңес дәуіріндегі қоғамдық-саяси лексика (1917-1991 жж.)Кеңес өкіметі орнағаннан кейін қазақ тіліне көптеген жаңа терминдер енгізілді. Кеңес идеологиясына байланысты саяси ұғымдар мен мемлекеттік басқару жүйесіне қатысты жаңа сөздер пайда болды.Негізгі терминдер:

• коммунизм, социализм – кеңестік идеологияның негізгі ұғымдары.

• Кеңес үкіметі, партия – басқару жүйесі.

• революция, диктатура – сол кезеңдегі саяси ұрандар.

• кеңес, депутат, хатшы, халық комиссары – мемлекеттік басқару құрылымы.

• колхоз, совхоз – социалистік экономика жүйесінің атаулары. Кеңес дәуіріндегі қоғамдық-саяси лексика көбінесе орыс тілінен аударылып немесе тікелей енгізіліп отырды. Осы кезеңде қазақ тілінде көптеген жаңа сөздер қалыптасып, саяси дискурс кеңейді.

Қазақ әдеби тіліндегі қоғамдық-саяси лексика бірнеше негізгі топқа бөлінеді:

Мемлекеттік басқару терминологиясы – Президент, Премьер-министр, Парламент, Үкімет, Конституция, заң, министрлік, әкімшілік, мәслихат және т.б.

Саяси идеологияға байланысты лексика – демократия, құқық, бостандық, саяси партия, сайлау, реформалар, ұлттық мүдде, тәуелсіздік, егемендік және т.б.

Қоғамдық қозғалыстар мен ұйымдарға қатысты сөздер – азаматтық қоғам, қоғамдық ұйым, үкіметтік емес ұйым (ҮЕҰ), кәсіподақ, жастар қозғалысы және т.б.

Әлеуметтік-экономикалық терминдер – нарықтық экономика, жекешелендіру, инвестиция, салық, бюджет, зейнетақы қоры, әлеуметтік саясат және т.б.

Бұл лексика қоғамдағы саяси-әлеуметтік өзгерістерге байланысты үнемі жаңарып отырады.

Жаңа терминдердің қалыптасуы – Жаңа саяси-әлеуметтік жағдайларға сәйкес жаңа ұғымдар мен терминдер пайда болады. Мысалы, цифрлық үкімет, жасыл экономика, инклюзивті қоғам сияқты жаңа терминдер қолданысқа енуде.

Кірме сөздердің ықпалы – Қазіргі қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексикада халықаралық терминдердің ықпалы жоғары. Ағылшын және орыс тілдерінен енген глобализация, интеграция, инновация, модернизация, санкция сияқты сөздер көптеп кездеседі.

Ұлттық сәйкестендіру үрдісі – Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ тілінде төл қоғамдық-саяси терминдерді қалыптастыру үрдісі күшейді. Мысалы, бұрынғы губернатор терминінің орнына әкім, депутаттар кеңесі орнына мәслихат деген баламалар енгізілді.

Саяси дискурс пен медианың ықпалы – БАҚ және әлеуметтік желілердің дамуы саяси лексиканың қолданысын кеңейтті. Қоғамдық пікір қалыптастыратын сөздер мен ұғымдар тез таралуда: праймериз, электорат, саяси плюрализм, популизм, реформаторлық қозғалыс және т.б.

Қоғамдық-саяси лексиканы дұрыс қолдану – тіл мәдениетінің маңызды көрсеткіші. Бүгінгі таңда қазақ тілін оқытуда бұл салаға ерекше көңіл бөлінуде. Білім беру жүйесіндегі рөлі – Саяси терминология қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде, құқықтану, саясаттану сияқты мамандықтарда оқытылады. Медианың ықпалы – Қоғамдық-саяси лексика газет-журналдар, телебағдарламалар және интернет ресурстары арқылы таралады. Саяси коммуникацияда қолданылуы – Мемлекеттік басқару органдарында, заң шығару саласында және дипломатиялық қатынастарда қазақ тіліндегі ресми саяси дискурс кеңінен қолданылуда. [3]

Қазіргі қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексиканың даму тенденциялары. Қазіргі уақытта қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика бірнеше бағытта дамуда. Бұл үрдістер мемлекеттік басқару реформаларына, халықаралық қатынастарға, ақпараттық технологиялардың дамуына және жаһандануға байланысты. Қазақ тіліндегі саяси терминология мемлекеттік басқару жүйесіндегі өзгерістерге сай жаңарып келеді. Әр жылдары қабылданған заңдар мен реформалар аясында жаңа ұғымдар пайда болып, кейбір терминдер қайта қарастырылуда.Жаңа немесе жаңартылған терминдер: цифрлық үкімет, стратегиялық даму жоспары, мемлекеттік қызмет реформасы, құқықтық мемлекет, конституциялық реформа, әкімшілік басқару жүйесі Мемлекеттік құжаттар мен заңнамалық актілерде терминологияның нақтылығы мен бірізділігін қамтамасыз ету үшін лексикалық нормалар реттеліп отырады.

Халықаралық қатынастар және жаһанданудың ықпалы. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика халықаралық қатынастардың дамуына байланысты жаңа ұғымдармен толығуда. Әлемдік саясаттағы өзгерістер, жаһандық процестер қазақ тіліне тікелей әсер етеді. Кеңінен

қолданылатын халықаралық терминдер: демократия, глобализация, интеграция, модернизация, инновация, санкция, электорат, популизм, инвестициялық климат. Бұл сөздердің көпшілігі қазақша баламасымен қатар қолданылады. Кейбір терминдер халықаралық деңгейде біріздендірілгендіктен, қазақ тіліне тікелей аударылмайды немесе аударылған нұсқалары сирек қолданылады (электорат – сайлаушылар, санкция – шектеу шаралары).

Ақпараттық технологиялар мен саяси коммуникацияның әсері. Соңғы жылдары ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен интернеттің кең таралуы қоғамдық-саяси лексикаға да ықпал етуде. Әлеуметтік желілер мен электрондық БАҚ-тағы саяси дискурс күнделікті қолданылатын сөздік қорды жаңартуда. Жаңа саяси терминдер: электрондық үкімет, цифрлық демократия, онлайн петиция, киберқауіпсіздік, ақпараттық соғыс, саяси хайп, фейк жаңалықтар, манипуляция. Әлеуметтік желілерде қарапайым халықтың саяси оқиғаларға белсенді араласуы жаңа сөздердің пайда болуына және бұрынғы терминдердің мағынасын өзгертуіне ықпал етуде.

Қазақстанда мемлекеттік тілдің рөлін нығайту мақсатында қоғамдық-саяси терминдерді қазақшалау жұмыстары жүргізілуде. Мемлекеттік басқару, заң және экономика салаларында қолданылатын терминдердің қазақша баламаларын енгізу және біріздендіру басты мәселелердің бірі. Қазақша баламалары ұсынылған терминдер:

• модернизация – жаңғырту
• инновация – жаңашылдық
• интеграция – бірігу, ықпалдасу
• импорт – сырттан әкелу, экспорт – сыртқа шығару

Дегенмен, кейбір терминдер қазақшаға аударылса да, халық арасында түпнұсқа нұсқасы жиі қолданылады (демократия, инвестиция, глобализация). Бұл құбылыс жаһандану мен халықаралық терминдердің ықпалына байланысты. [4]

Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексиканың болашақта бірнеше бағытта дамитыны болжанады: Мемлекеттік басқарудағы реформаларға сәйкес жаңа терминдердің қалыптасуы. Қазақ тілінде халықаралық терминдерді бейімдеу және ұлттық саяси дискурсты дамыту. Ақпараттық технологиялардың ықпалымен жаңа сөздердің пайда болуы. Саяси коммуникацияның өзгеруіне байланысты бейресми саяси лексиканың дамуы.

Қазіргі қоғамда саяси дискурс үнемі өзгеріп отыратындықтан, қазақ әдеби тіліндегі қоғамдық-саяси лексиканың дамуын зерттеу әрі оны стандарттау маңызды міндет болып қала береді.

Қазақ әдеби тіліндегі қоғамдық-саяси лексика – тарихи дамудың, әлеуметтік өзгерістердің және мемлекеттік құрылымның айнасы. Ол уақыт талабына сай өзгеріп, жаңарып отырады. Мемлекеттік тіл мәртебесінің нығаюы және жаһандық ықпалдар қоғамдық-саяси лексиканың даму бағытын анықтауда. Болашақта қазақ тілінің қоғамдық-саяси лексикасы одан әрі жетіліп, ұлттың саяси санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратыны сөзсіз. Сол себепті бұл саладағы ғылыми зерттеулер мен оқу бағдарламаларын дамыту өзекті мәселелердің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сәтбаев Қ. Қазіргі қазақ тілі // Алматы: Рауан, 1997.
2. Аханов К. Тіл мен әдебиет // Алматы: Ана тілі, 1993.
3. Көшербаев Н. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика // Алматы: Ғылым, 2000.
4. Қордабаев Т. Қазақ тілінің тарихи-саяси лексикасы // Алматы: Санат, 2001.
5. Жанпейісов М. Қазақ тіліндегі саяси терминдер мен ұғымдардың эволюциясы // Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014.
6. Тіл мен мәдениет: қоғам және тіл мәселелері // Алматы: Қазығұрт, 2012.

ӘОЖ 32.01

Омирбекова Мира Оспановна
№ 9 орта мектептің ағылшын тілі пәні мұғалімі, Тараз қ.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Annotation. The article examines and analyzes ways and methods of forming students' written skills through the use of multimedia technologies in the educational process of secondary education in the process of foreign language teaching.

Keywords: secondary education, written skills, multimedia technologies, FLT, foreign language.

Аннотация. Мақалада орта білім берудің оқу үдерісінде мультимедиялық технологиялар колдану арқылы оқушылардың жазбаша кабілеттін қалыптастыру жолдары мен тәсілдері қарастырылған және анализденген.

Бүгінгі таңда жаһандану дәуірінде шет тілдерін меңгеру – мектеп оқушылары үшін қалыпты қажеттілік. Ағылшын тілі – халықаралық қатынас тілі, сондықтан оны үйрену өзекті болып табылады. Оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру, оқыту үрдісін тиімді әрі қызықты ұйымдастыру үшін жаңа технологияларды қолдану маңызды рөл атқарады:

1. Цифрлық технологиялардың енгізілуі

Соңғы жылдары білім беру саласында цифрлық технологиялардың рөлі едәуір ұлғайды. Интерактивті тақталар, компьютерлер мен планшеттер, оқу процессіне арналған мобильді қосымшалар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мысалы, интерактивті тақталарды қолдану сабақ барысында визуалды материалдарды тиімді көрсетуге және оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Интернетті пайдалану

Интернет ресурстары ағылшын тілін үйренуде орасан зор мүмкіндік береді. Оқушыларға арналған онлайн платформалар, видео сабақтар, подкасттар мен вебинарлар шет тілін меңгерудің түрлі әдістерін ұсынады. Мысалы, Duolingo, BBC Learning English сияқты платформалар оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуіне, жаңа сөздік қорын меңгеруіне, грамматикалық ережелерді түсінуіне көмектеседі.

3. Мультимедиялық құралдар

Мультимедиялық құралдардың көмегімен оқу процесін жандандыруға болады. Фильмдер, музыкалар мен ойындар, сондай-ақ анимациялық роликтер оқушылардың назарын аударады және оларды ынталандырады. Ағылшын тілінде фильмдер мен мультфилмдерді көру, музыка тыңдау арқылы оқушылар тек тыңдау дағдыларын дамытпай, сондай-ақ мәдени контексті де меңгереді.

4. Ойын элементтері

Ойын элементтерін сабаққа енгізу – оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырmanın тиімді тәсілі. Рөлдік ойындар, тілдік викториналар, командалық жарыстар оқушылардың бәсекелестік рухын дамытумен қатар, тілдік дағдыларын практикада қолдануға мүмкіндік береді.

5. Жеке оқыту

Жаңа технологиялардың тағы бір артықшылығы - жекеше оқу бағдарламаларын қалыптастыру мүмкіндігі. Оқушылардың әрқайсысының деңгейі мен қажеттіліктеріне сай оқу жоспарларын әзірлеу арқылы олардың ағылшын тілін меңгеруіне жағдай жасауға болады. Бұл

үшін білім беру платформаларын қолдану, сондай-ақ онлайн тестілер мен жаттығулар арқылы оқушылардың прогресін бақылау тиімді.

Қазіргі қоғамның дамуы көптеген салалар, соның ішінде білім беру секторында ақпараттық технологиялардың қолдануымен сипатталатын Ақпараттандыру дәуірінде жүріп жатыр. Дәстүрлі білім беру әдістерін заманауи ақпараттық және компьютерлік технологиялармен тиімді байланыстыру білім беру саласын жаңарту тапсырмаларын шешудің бір жолы болып табылады. АКТ құралдары жеке тұлғаның дамуына, мектептегі білімнің өзгеруі мен дараландыруына әсер етеді. Заманауи АКТ оқушылардың пәнді белсенді әрі шығармашыл түрде меңгеруіне мүмкіндік береді, сонымен қатар материалды жаңа, жоғары деңгейде таныстыруға септігін тигізеді. Оларды пайдалану оқу процесін ұйымдастыруда мүлдем жаңа мүмкіндіктер ашады [1].

Шет тілін өзіндік ерекшелігіне байланысты, атап айтқанда, табиғи болмауынан студенттер үшін жасанды тілдік орта құру, оқытудың әртүрлі техникалық құралдарын неғұрлым икемді және кең қолдануды қажет ететін оқу пәні десек, қате айтпаймыз. Сондықтан, шет тілін оқытуда мультимедиялық құралдар ашатын жаңа мүмкіндіктер әр түрлі қолдануды тапқаны таңқаларлықжағдай емес.

Қазіргі таңда, жоғарғы оқу орындарында шет тілдерін оқытуда жарық және дыбыс техникасы әдістері қолданылады. Алайда, қазір мектепке жаңа ақпараттық технологиялар келді: компьютер, мультимедиялық оқулық, интернет, электрондық білім беру ресурсы. Осы жаңа ақпараттық технологияларды қолдану келесі негізгі ойларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- шет тілдерін оқытуда мультимедиялық технологияларды қолдану оқытудың тиімділігін күрт арттыруға арналған, оның негізгі мақсаты күнделікті және кәсіби қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру болып табылады (шет тілі бірінші тіл мемлекеттерінің азаматтарымен бетпе-бет түрде де, жанама түрде де, яғни интернет арқылы);

-мультимедиялық технологиялар құралдары студенттерді оқыту және тәрбиелеу, олардың коммуникативтік, танымдық, шығармашылық және ақпараттық мәдениетін арттыру құралы ретінде қызмет етеді;

- интерактивті оқу бағдарламаларын пайдалану табиғи тілдік орта болмаған жағдайда шет тілдердегі шынайы тілдік қарым-қатынасқа барынша жақындатылған жағдай жасауға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологияны қолдану шет тілдерін оқытудың жаңа әдістемесінде маңызды рөл атқарады.

Енді, жалпы алғанда, «Мультимедиа дегеніміз не?» - деген сұрақ туындайды. Мультимедиа-бұл музыкамен, анимациялық компьютерлік графикамен, бейнеклиптермен, статикалық суреттермен және мәтінмен бір уақытта жұмыс істеуді ұсынатын Интерактивті (диалог) құрылғы. Бұл термин бірнеше білім көздерінің тұтынушыға бір уақытта әсер етуін білдіреді. Бұл жағдайда белсенді функция әдетте пайдаланушыға тағайындалады. Басқаша айтқанда, мультимедиа-бұл компьютерге мәтін, графика, анимация, сандық суреттер, бейнелер, дыбыс және дауыс сияқты мәліметтер түрлерін енгізуге, өңдеуге, сақтауға, беруге және көрсетуге (шығаруға) мүмкіндік беретін технологиялар жиынтығы [2].

Мультимедиялық технологиялар- оқу үрдісінде студенттерге қатты әсер ететін құралдардың бірі болып саналады. Олар оқу процесін байытады, оқушының сенсорлық компоненттерінің көпшілігін оқу ақпаратын қабылдау процесіне тарту арқылы оқытуды тиімді етуге мүмкіндік береді. Олар біздің заманымыздың объективті шындығына айналды және шет тілі мұғалімі шет тілінде нақты қарым-қатынасты үйрету үшін ұсынатын мүмкіндіктерді пайдалана алмайды. Мультимедиялық технологиялармен бірге мектепке ойлаудың жаңа идеологиясы келді. Мектепте бұрын қабылданған оқыту моделі бойынша оқыту технологиясы орталығында-мұғалім; оқушылар арасында жасырын жарыс өтті; оқушылар сабақтарда пассивті рөл атқарды; оқытудың мәні — білім беру (фактілер). Оның орнына келетін оқытудың жаңа моделі мынадай ережелерге негізделген: оқыту технологиясы орталығында-оқушы; оқу қызметі негізінде — ынтымақтастық; оқушылар оқытуда белсенді

рөл атқарады; технологияның мәні — білім алушылардың өз бетінше оқу қабілеті мен коммуникативтік құзыреттілігін дамыту [3]. Сонымен қатар, "шет тілі" пәнінің ерекшелігі-шет тілін оқыту материалының негізгі компоненті ғылымның негіздері емес, іс-әрекет әдістері-сөйлеу әрекетінің әртүрлі формаларын: сөйлеу, тыңдау, оқу, жазуды оқыту. Сондықтан студенттерге сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін үйрету үшін олар белгілі бір уақыт аралығында жүзеге асыратын сөйлеу әрекетінің түріне тәжірибе жасау үшін жағдай жасау керек. Қазіргі оқушы(білімалушы)- бұл бәріне қызығушылық танытатын адам. Ол басқа елдердің мәдениеті туралы білгісі келеді, көп саяхаттайды және сөйлеседі, толығымен өсуге тырысады, демек, студент өзінің көкжиегін кеңейте отырып, жаңа елдің мәдени құндылықтарына қол жеткізе алады. Мұғалімнің міндеті-шет тілдерін оқыту процесінде оқушының танымдық белсенділігін арттыру. Шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты-оқушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыру және дамыту, шет тілін практикалық меңгеруге үйрету.

Дидактикалық тұрғыдан алғанда, мультимедиялық технологиялардың дәстүрлі оқыту құралдарына қарағанда артықшылығы, ең алдымен, түпнұсқа материалдардың қолжетімділігімен өзектілігі, сондай-ақ ұлтаралық қарым-қатынасты жеңілдету және жеделдету болып табылады. Мультимедиялық құралдар мектептегі оқу процесін түбегейлі жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.[4]

Дәстүр бойынша, қазіргі мультимедиялық құралдарға компьютер кіреді.Компьютердің әмбебаптығы перифериялық құрылғылардың (проектор, модем, принтер) тиісті жиынтығымен бірге мультимедиялық оқыту құралдарының барлық функцияларын орындай алатындығында.

Төменде шет тілі сабақтарында мультимедияны қолданудың ең танымал әдістері келтірілген:

• Ақпараттық ресурс әдісі

Оқушылардың өз бетінше іздеу, ақпарат жинау және интернет-ресурстарды пайдалана отырып, оны жүйеге келтіру;

• Online режиміндегі жұмыс

Оқушылар түпнұсқа материалдармен жұмыс істейді, ана тілдерімен сөйлеседі;

• Ойын

Мультимедиа ойындарды жарқын және қызықты етуге мүмкіндік береді.

Жоба әдісі қазіргі уақытта ағылшын тілін оқытудың заманауи әдістемесінде кеңінен қолданылып жүр, себебі ол студенттердің әр түрлі салалардағы білімдерін біріктіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Жоба нақты бір жағдайдан шығып, сол жағдайды шешуге бағытталады, бұл кез келген оқу тақырыбында орын алуы мүмкін. Бүгінде жоба әдісі ең перспективалы педагогикалық технологиялардың бірі деп саналады, себебі ол оқушылардың шығармашылығын толық ашуға, ақпараттың мол ағысында бағыт алуға және маңызды нәрселерге назар аударуға мүмкіндік береді. Алайда, жоба әдісін тиімді жүзеге асыру үшін мұғалімнің жоғары біліктілігі, мемлекеттің білім стандарттарына шығармашылық тұрғыдан қарау, әр түрлі пәндер бойынша білімді синтездеу дағдылары мен ұйымдастырушылық қабілеті қажет. Жоба әдісінің негізгі элементтері – оқушылардың зерттеу жұмыстары мен осы жұмысты бағалау.

Ақпараттық ресурс әдісі гипермәтінмен жұмыс істеуге және түрлі анықтамалық, оқу, ғылыми әдебиеттерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Алайда, практика барысында студенттердің жиі қажетсіз ақпараттан алаңдайтыны, "ақпараттық қоқысқа" батып кететіні байқалады, олар белгілі бір ресурстың құнын өз бетінше бағалай алмайды. Сондықтан сабақ барысында интернетті қолдану кезінде мұғалімдер сайттарды іріктеп, студенттерге олардың тізімін ұсынуы қажет. Бұл әдіс оқушылардың теориялық білімдерін кеңейтуге, көп ақпаратты игеруге жаттықтыруға және қажетті ақпаратты өзіне ыңғайлы уақытта өңдеуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс ұлттық тақырыптарды зерттеуде өте тиімді, себебі ол аз уақытта көп мәліметті жинақтай алуға көмектеседі.

Мультимедиялық ойын оқушылардың танымдық қызығушылығын айтарлықтай арттырады. Ойын-бұл шет тілі мұғаліміне күрделі оқу процесін оқушылардың қызықты және

сүйікті іс-әрекетіне айналдыруға көмектесетін әмбебап құрал. Ойын шығармашылық қабілеттерін, жеке шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді, өзін-өзі бағалауды арттырады, тәуелсіз шешімдер қабылдау қабілетін дамытады. Ойынның көмегімен сіз есте сақтауды, зейінді, қабылдауды дамыта аласыз, жаңа дағдыларды игере аласыз, дағдыларды дамыта аласыз және жай ғана көңіл көтеріп, демала аласыз. Ойын - көптеген білім беру мақсаттарына жетудің белсенді тәсілі. Олар балаларға назар аударуға бағытталған бірқатар әдістерді жасауға көмектеседі: бәсекелестік рухы сізді өзіңізді жаттықтыруға, мұқият болуға және жинауға мәжбүр етеді. Олар сонымен қатар оқушылардың білімін бақылау, оқылған материалды қайталау және жалпылау нысаны ретінде қызмет етеді, ағылшын тілін үйренуге оң көзқарас қалыптастырады. Ойынның формасы мен мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне және сабақтың тақырыбына байланысты. On-line режиміндегі жұмыс оқушылардың танымдық қызығушылығын оятады. Олар үшін шет тілінің жаңа әлемі ашылады, егер сөздің бір мағынасын білу Мәтінді, мақаланы түсіну үшін жеткіліксіз болса. Қазіргі заманғы компьютерлік бағдарламалардың көмегімен студенттер тірі сөйлеуге деген құштарлықты сезінеді, жаңа сөздер мен сөйлеу бұрылыстарын үйренуге және есте сақтауға, сондай-ақ сөйлеу дағдыларын дамытуға көптеген мүмкіндіктер алады.

Қорытынды. Ағылшын тілін оқу үрдісінде жаңа технологиялардың қолданылуы – оқушылардың білім алудағы мотивациясын арттыруға, тілдік дағдыларын дамытуға, оқыту сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Білім беру жүйесінің заманауи талаптарына сай, инновациялық әдістер мен құралдарды енгізу – болашақ білім берушілер мен оқушылар үшін маңызды міндет болып табылады. Технологияларды тиімді пайдалану арқылы, біз ағылшын тілін неғұрлым қызықты әрі нәтижелі үйренуге қол жеткізе аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кривенок О. И. «Мультимедийные технологии в преподавании иностранных языков» http://ito.edu.ru/2008/MariyEl/III/III-0–16.html
2. Карамышева Т. В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. В вопросах и ответах. — Спб.: «Союз» баспасы, 2001. — 192 б.
3. В. М. Канаева, с. Г. Агапова мұғалімдердің шығармашылық тобының "мектептегі оқу процесін компьютерлендіру" тақырыбындағы тәжірибесінен / / Мектептегі шет тілдері — 1992 — № 3-4 — 86-88 б.
4. Грейдина Н. Л., Миракян З. х. «Профессор Хиггинс ағылшын тілін үйренуге қалай көмектесед»і / / Мектептегі шет тілдері-2002 ж. № 6-Б. 96
5. Коблова Д. В., Косарева С. А. Электронный учебник как инновационное средство в образовательном процессе // Актуальные задачи педагогики: материалы II Междунар. науч. конф. (Чита қ., маусым, 2012 ж.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2012. 25-28 б

ӘОЖ 32.01

Оразбаев Е.Т.

(Жамбыл облысы, Меркі ауданы, А.Асқаров атындағы жалпы орта білім беретін тірек мектеп гимназиясының «Қазақ тілі мен әдебиет» пәнінің мұғалімі)

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелері қарастырылады. Оқыту процесінде кездесетін қиындықтар, әдістемелік олқылықтар және оларды шешу жолдары талданады. Сонымен қатар, білім берудің заманауи талаптарына сай оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері мен технологияларын қолданудың маңыздылығы көрсетіледі. Мақалада оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытуға бағытталған инновациялық әдістер, соның ішінде жасанды интеллектке негізделген құралдар, интерактивті тапсырмалар мен ойын әдістемелері қарастырылған. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда оқу мотивациясын арттырудың тиімді жолдары ұсынылады.

Тірек сөздер: Ұлт, тіл, қазақ, келешек ұрпақ, мемлекеттік тіл, мәдениет, ұлттық сана.

Orazbaev E. T.
(Teacher of "Kazakh language and literature" of the secondary General Education Gymnasium named after A. Askarov, Merken district, Zhambyl region)

ACTUAL PROBLEMS OF TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE AND LITERATURE

Annotation. This article discusses topical issues of teaching the Kazakh language and literature. The difficulties encountered in the learning process, methodological gaps and ways to solve them are analyzed. In addition, the importance of using new teaching methods and technologies in accordance with modern educational requirements is highlighted. The article discusses innovative methods aimed at developing students ' language competence, including tools based on artificial intelligence, interactive tasks and Game methods. Effective ways to increase educational motivation in teaching the Kazakh language and literature are proposed.

Key words: Nation, language, Kazakh, future generation, state language, culture, national consciousness

«Ана тілі - халықтың өткен ұрпағын, қазіргі және келешек ұрпағын тарихи бір тұтастық, мызғымас бірлік, ажырамас туыстық, жағдайда мәңгілік біріктіретін сенімді құрал. Ана тіліміз арқылы ғана біз халқымызды, Отанымызды танып білеміз, халық рухының сарқылмас бастауыда сонда жатыр. Ел-жұртымызды, туған жерімізді оның өзен-көлдерін,оның бораны мен нажағайын ана тіліміз арқылы ғана қабылдап, соларға деген перзенттік махаббатымызды ана тіліміз арқылы жеткіземіз»- деп педагог К.Д.Ушинский айтқандай тіліміз еліміздің тірегі мен жүрегі. Қазақ халқы ұлт болып қалыптасқалы бері, қазақ тілі өмір сүріп келеді. Тілдің иесі - кешегі қазақ, бүгінгі қазақ және болашақтағы қазақ болып мәңгілік болуы тиіс! Тіл - өткеннің ұрпаққа қалдырған аманаты, бүгінгі күннің абыройы, ертеңгі күннің кепілі.

ХХ ғасырдың басында ғұлама-ғалым Ахмет Байтұрсынұлы «Ұлттың жоғалуына себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы - тіл, сөзі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады» деп еді. Еліміз тәуелсіздік жолының жиырма жетінші жылына қадам басқан тарихи шақта, басқа елдермен иығын тең тіресер кезеңде тіліміздің қазіргі жайы кімді болмасын толғандырмай қоймайды. «Қазақстанның болашағы қазақ тілінде. Тілсіз ұлт болмайды. Өз тілімізді сақтау, өз тілімізді құрметтеу отаншылдық рухты оятуға қызмет етеді. Әрі ол- ата-баба алдындағы ұлы парызымыз да» деп Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев айтқандай, мемлекеттік тілдің мәртебесін асқақтатып, оның қолданылу аясын кеңейтуге, дамытуға ат салысу, сонымен қатар білім ордаларынан бастау алуы тиіс. Адам баласы тек қана білім арқылы дүниенің құпия сырын ашады. Білімнен тағылым алып, болашағын болжап, келешегіне бағыт белгілейді. Білім алдымен тіл арқылы игеріледі. «Тіл бесікте бекиді, үйде қалыптасады, бойға ұялайды, шаңырақта шыңдалады, мектепте дамиды, сөйлегенде жетіледі, жазғанда қалыптасады» деген Асылы Османованың сөзімен толық келісемін.

Мемлекеттік тіл, яғни, қазақ тілі - әлемдегі алты мыңға жуық тілдердің ішіндегі қолдану

өрісі жағынан жетпісінші, ал тіл байлығы мен көркемдігі, оралымдығы жағынан алғашқы ондықтар қатарындағы тіл. Сондай-ақ, ол дүние жүзіндегі ауызша және жазбаша тіл мәдениеті қалыптасқан алты жүз тілдің және мемлекеттік мәртебеге ие екі жүз тілдің қатарында тұр. Қазақстанда тұратын жүзден аса ұлт өкілдері Қазақстанның халқын, соның ішінде қазақ халқының тұрмыс-әдебиетін, әдет-ғұрпын, мәдениетін, әдебиетін, тілін білуі міндетті. Тілге деген құрмет - халыққа деген құрмет. Тілсіз халықтың, елдің өмір сүруі мүмкін емес. Әлем таныған ел болу үшін тіліміздің жұлдызын биіктетіп, жарқыратуымыз керек. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995ж.), «Тіл саясаты туралы» Тұжырымдамасы (1996ж.) және осыларға негізделген «Тіл туралы» Заң (1997ж.) республикадағы тілдердің ұлтаралық жарастық пен рухани ынтымақтастықтың құралы ретінде қызмет етуін және тіл алуандығын көздейді. Республикада мемлекеттік тіл ретінде бір ғана тіл - қазақ тіліне конституциялық мәртебе беріліп отыр. Қазақстан Республикасында қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қызмет етуінің бірнеше алғы шарты бар. Атап айтқанда, сол тілді қолданушылардың санының жеткілікті болуы, табиғи және табиғи емес тілдік ортаның болуы, республиканың барлық аймақтарына таралуы, қоғамдық өмірдің әр алуан саласында қызмет етуі және ауызша әрі жазбаша түрде қызмет етуі сияқты сыртқы факторлардың болуы, сондай-ақ қазақ тілінің құрылым-жүйесі жетілген, лексика-фразеологиялық қоры аса бай, ежелден келе жатқан жазба және ауызша дәстүрі бар ұлттық тілдердің бірі ретіндегі ішкі тілдік факторлардың болуы - қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қызмет етуіне мүмкіндік береді. Оған қоса мемлекеттік тіл - татулық пен бірліктің тірегі. Сол себептен де, Қазақстан - әлемдегі ең мықты, бәсекеге қабілетті елдердің қатарына ену үшін қазақ тілін жоғары мәртебеде ұстауы керек.Иә, тіл мәселесі - аса күрделі, аса жауапты мәселе. Қазақ елі барда, қазақ тілі де болады. Өседі. Өркендейді. Тіл пайдаланылып жүрген кезде өшпек емес, қоғамдық қатынастарды толымды түрде және белсене пайдаланатын тіл болып тұрған кезде ұлт өмір сүре бермек. Еліміз бен тіліміз мәңгілік жасай берсін. Ұлт болашағы жастардың қолында, ал тіл - ұлттың жаны. Сол себепті ұлтымызды сақтап қалғымыз келсе, ең алдымен, тілімізді түзетейік, шұбарлануына жол бермейік. Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте. Қазір қай басылым бетіне қарасаңыз да, тіл мәселесі. Мемлекеттік тіліміз қашан өзіндік ең биік тұғырға мінгенше, бұл тақырыпты тіл жанашырлары жалғастыра жаза да, айта да берері даусыз. Елімізде «Өзге тілдің бәрін біліп», өз тілінде еркін сөйлей алмайтын қандастарымыз қаншама? Біз бұл топты Мұхтар Шахановтың тілімен айтсақ, «Шала қазақтар, жаңа қазақтар» деп «әспеттеп» жүрміз. Осы топтағы адамдардың көбісі, мемлекеттік мекемелер мен халық көп топталатын орындарында отырғаны да рас. «Соқыр тауыққа бәрі бидай» демекші, өз тілінде сөйлей алмайтын адамға ұлттық рухтың да, ұлттық сана, салт-дәстүрдің де, ұлттық тәрбиенің де керегі шамалы. Ана тілдің қамы үшін, жарғақ құлақтары жастыққа тимей жанталасып жүрген ағаларымыздың «Айғайлай-айғайлай қасқырдан да ұят болдының» кебін киіп, тамағы қарлықты, жағы қарысты. Ата- бабаларымыздың сан ғасыр ұлы арманы болған, ұл- қыздарымыздың киелі қаны мен беймезгіл қиылған жанының нәтижесінде келген Тәуелсіздігімізді баянды етер қаруымыз да -тіл.

Тіл – әрбір ұлттың ең басты рухани байлығы, мәдени мұрасы және тарихын сақтаушысы. Әрбір халықтың өзіндік болмысы мен ұлттық бірегейлігін анықтайтын басты құралдарының бірі – оның тілі. Тіл арқылы халықтың тарихы, салт-дәстүрі, мәдениеті мен дүниетанымы ұрпақтан ұрпаққа жеткізіледі.

Қазақ тілінің мәдениеті – халқымыздың терең тарихынан, бай салт-дәстүрлерінен, философиялық дүниетанымынан және ұлттық рухынан құрылған аса құнды мұра. Қазақ тілі – ұлттың өзіндік болмысын, рухани құндылықтарын сақтаушы ғана емес, сонымен бірге заман талабына сай дамып келе жатқан тіл. Мәдениет пен тіл тығыз байланыста болғандықтан, тіл мәдениеті – ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі деп есептеймін.

Қазақ тілі арқылы біздің халықтың ойлау жүйесі, болмысы, өмірге деген көзқарасы көрініс табады. Халықтың ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдері, жыр-дастандары мен ән-күйлері осы тіл арқылы ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа жетіп келеді. Абай, Жамбыл, Махамбет сияқты ұлы ақын-жыраулардың шығармалары да тілдің байлығын, тереңдігін және

көркемдігін паш етеді.

Қазіргі уақытта қазақ тілінің мәртебесі жаңа деңгейге көтеріліп келеді. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін тілдің мәртебесі айтарлықтай өсті, ал цифрлық дәуірдің келуімен қазақ тілі жаңа технологиялармен үйлесе отырып, заманауи мәдениетке бейімделіп отыр. Әлеуметтік желілер, онлайн контент, кино, әдебиет, музыка сынды мәдени өнімдер қазақ тілінде көбірек ұсынылып жатыр. Демек, бұған сұраныс көп.

Қазақ тілінің мәдениеті тек әдебиетпен шектелмейді. Тіл – күнделікті өмірде қолданылатын қарым-қатынас құралы, ол арқылы дәстүр, әдет-ғұрып және моральдық-этикалық нормалар беріліп отырады. Мысалы, қазақ халқына тән қонақжайлылық, үлкенге құрмет көрсету, сөзге тоқтау сияқты әдеттер тіл арқылы ұрпаққа үйретіледі. Қазақта «сөздің киесі бар» деген ұғым бар. Бұл да тілдің мәдениеттегі маңызды орнын көрсетеді.

Қазіргі қоғамда сөздің қадіріне жетуді, қазақ тілінің тазалығын сақтауды назардан тыс қалдырып жүргендейміз. Бірқатар жұрттың қазақша сөйлегеніне разы боламыз да, тілді оңды-солды қойыртпақтауына кейде кешіріммен қарай саламыз. Түптеп келгенде, тілді шұбарлау оны білмеуден де қатерлі.

Ана тіліміз болашақта одан әрі дамып, жаһандық деңгейде танымал болуға толық мүмкіндікке ие. Бастысы – қазақ тілін ұрпақтан ұрпаққа жеткізуде, оны күнделікті өмірде кеңінен қолдануда халықтың қолдауы мен ықыласы қажет. Қазақ тілін сақтап қалу – ұлттық болмыс пен рухани мұраны сақтау үшін аса маңызды міндет. Тілді сақтап, оны дамыту үшін бірнеше бағытта жүйелі жұмыс жасау қажет:

1. Отбасындағы тілдік орта

Тілдің сақталуы ең алдымен отбасынан басталады. Бала тәрбиесінде қазақ тілін қолдану маңызды рөл атқарады. Ата-аналар өз балаларымен қазақша сөйлесіп, оларды қазақ әдебиетіне, мәдениетіне жақындатуы қажет. Отбасы ішінде ана тілін кеңінен қолдану арқылы балалардың тілді үйренуі және оны қолдануы табиғи түрде дамиды.

2. Мектептер мен білім беру жүйесі

Мектептер мен басқа да білім беру мекемелері – қазақ тілін дамыту мен насихаттаудың негізгі орындары. Қазақ тілді мектептердің санын көбейтіп, сапалы оқулықтар мен бағдарламалар әзірлеу өте маңызды. Білім беру сапасын арттыру арқылы балалар мен жастардың ана тіліне деген қызығушылығын оятып, оны жетік меңгеруіне жағдай жасау қажет. Сонымен қатар қазақ тілін үйретін заманауи, интерактивті оқу құралдары мен қосымшаларды пайдалану тиімді.

3. Жоғары оқу орындарында қазақ тілінің мәртебесін көтеру

Жоғары оқу орындарында қазақ тілінде сапалы білім беру өте маңызды. Ғылыми жұмыстар, зерттеулер мен техникалық материалдар қазақ тілінде қолжетімді болуы қажет. Бұл тек тілдің дамуына ғана емес, оның ғылым, технология, экономика салаларында да қолданылуына ықпал етеді.

4. Мемлекеттік тілдің күнделікті өмірде қолданылуын арттыру

Қазақ тілін мемлекеттік органдарда, жұмыс орындарында және қоғамдық орындарда кеңінен қолдану керек. Күнделікті өмірде қазақ тілін қолдану әдетке айналуы тиіс. Әрбір азаматтың қазақша сөйлеп, өз ойын еркін жеткізе алуы – тілдің дамуы үшін аса маңызды фактор.

5. Медиа мен мәдениетті дамыту

Қазақ тілінде сапалы медиаконтентті көбейту – тілдің танымал болуына ықпал етеді. Теледидар, радио, әлеуметтік желілер мен интернеттегі контент қазақ тілінде көптеп шығарылуы тиіс. Қазақша фильмдер, мультфильмдер, сериалдар, кітаптар мен музыка халыққа қолжетімді болуы керек. Бұл тек қазақ тілін қолдау ғана емес, оны жастар арасында танымал етуге көмектеседі.

6. Жастардың қазақ тіліне деген қызығушылығын ояту

Қазақ тілін сақтап қалуда жастардың рөлі ерекше. Жастарды ана тіліне баулу үшін олардың қызығушылығына сай мазмұн ұсыну маңызды. Оларға арналған қазақша мобильді қосымшалар, ойындар, заманауи технологиялар, онлайн-курстар мен медиа өнімдер қазақ

тілінде қолжетімді болуы тиіс.

7. Қазақ тілін оқытудың жаңа әдістерін енгізу

Қазақ тілін үйренуді жеңілдету үшін заманауи оқыту әдістемелерін, технологияларын енгізу қажет. Онлайн курстар, интерактивті платформалар, тіл үйрету бағдарламалары арқылы тілді үйренуге деген қызығушылықты арттыруға болады. Тіл үйренуді ойын, фильмдер және мәдени шаралар арқылы ұйымдастыру тиімді болады.

8. Қазақ тілін халықаралық деңгейде дамыту

Қазақ тілін халықаралық деңгейде танымал ету де маңызды қадамдардың бірі. Орталық Азиядағы, шет елдердегі қазақ диаспорасы қазақ тілін дамытуға үлес қоса алады. Сонымен қатар қазақ тілінің мәдени шараларын шетелдерде өткізіп, қазақ тілін үйретін орталықтар ашу да тиімді болар еді.

9. Қоғамдық қолдау

Тілдің сақталуы үшін қоғамның жалпы қолдауы қажет. Әрбір азамат өз ана тіліне құрмет көрсетіп, оны күнделікті өмірде қолдануға тырысуы керек. Бұл үлкен мәдени құндылықты сақтау мен оны дамыту жолындағы маңызды қадам.

Қазақ тілін сақтап қалу үшін бірлескен күш-жігер мен ұлттың сана-сезімі қажет. Мемлекет, қоғам және әрбір адам өз үлесін қосып, тілді дамытуға атсалысса, қазақ тілі әрі қарай өркендеп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғаса береді. Тілдің тіршілігі оның қолданылуында, сондықтан қазақ тілін күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналдыру – бәріміздің ортақ міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Мектеп, 2003.
2. Құнанбаева С.С. Қазіргі қазақ тілін оқытудың инновациялық әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
3. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1999.
4. Исаева Б. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың заманауи әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
5. Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Атамұра, 2013.
6. Білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2019.

ӘОЖ 32.01

Орынбекова Салтанат Януарбековна
Тараз қаласы, № 42 орта мектебі КММ
Ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші

USING TEDX IN ENGLISH-SPEAKING LESSONS

Introduction

Nowadays, modern teaching methodology is searching for technologies to form students' English language communicative competence. Various authentic materials play a huge role in the development of students' English speaking and listening skills. Ted Talks materials relate to such audio-visual authentic sources and provide a huge source for teaching English to schoolchildren

TEDx is a program of local, independently organized events that bring people together to share ideas in the spirit of TED's mission: "Ideas Worth Spreading." These events follow the format of TED Talks but are organized by communities, institutions, and individuals worldwide under a free license from TED.

TEDx was launched in 2009 to expand TED's reach beyond its annual conferences. The "x" in TEDx stands for "independently organized," meaning these events are run by local organizers who follow TED's guidelines while curating their own speaker lineups and topics. The goal of TEDx is to

inspire, educate, and engage communities through innovative ideas.

TEDx talks are powerful tools for enhancing English-speaking lessons. These independently organized TED-style events offer authentic, engaging content that helps students improve listening, comprehension, and speaking skills. This report explores how TEDx can be effectively used in English-speaking lessons to develop fluency, vocabulary, and critical thinking. Benefits of Using TEDx in English Lessons

TED Talks lectures are the effective means of speech development, they "make humans think," allow people to "discuss complex topics," "learn to express their arguments," "work independently, in their rhythm" . The availability of TED Talks lectures allows teachers to conduct various kinds of educational activities with their students, including finding specific terms, synonyms for certain words, and searching for more accessible contextual information to the topic or subject of conversation. Ted Talks materials are widely used by teachers around the world in English lessons. For example, in Japan, teachers use TED Talks to promote the development of autonomous listening strategies and fluency, vocabulary learning, and extensive conversational practice through discussions, thanks to various topics related to global issues that can serve as a great start to a discussion

Although TED talks are not educational resources, the teacher can use them in the teaching process to develop such competencies as value-sense, general cultural information, communication, personal self-improvement, etc. Moreover, they have been found effective in not only developing listening skills, but also in providing meaningful material that inspires both teachers and students, and encourages students to engage in discussion, research, and lifelong learning

More and more English teachers are taking a serious approach to the development of a lesson on TED Talks lectures in the normal mode of the secondary school educative process. We will share how we provide English lessons for advanced schoolchildren online.

For exposure to real-life English, TEDx talks can be used with interactive and practical tasks that help students engage with authentic language. Here are some effective tasks:

1.Role-Playing Real-World Scenarios

Task: Based on a TEDx talk, students act out a real-life situation. For example:

After watching a talk on leadership, they role-play a workplace meeting.

After a talk on technology, they simulate a panel discussion at a tech conference.

2. Debate and Discussion

Task: Divide students into groups and assign different viewpoints on the TEDx topic. They must argue their stance using evidence from the talk.

This improves critical thinking, persuasive speaking, and the ability to express opinions clearly.

3. Summarization Challenge

Task: Students summarize the talk in one minute using their own words.

This builds fluency and helps with paraphrasing skills, which are useful for academic and workplace communication.

4. Intervie*w with the Speaker (Simulation)*

Task: One student plays the TEDx speaker, and others act as journalists asking follow-up questions.

This improves question formation, listening comprehension, and spontaneous speaking skills.

5. Real-World Writing Task

Task: Students write an email or blog post summarizing the *talk and sharing their opinion.*

This bridges speaking and writing skills, reinforcing real-life communication.

To use TED Talks effectively to improve your English, you must have a Pre-Intermediate or higher level. Beginners are advised to take some time to reach this level, because watching lectures even with subtitles on will be a very difficult and tedious task.

In addition to discussions and discussions, there is another very interesting point that cannot be ignored in English lessons. TED presentations are half-improvisations. Yes, of course, the speakers are preparing for their speech. Yes, they have notes. But they speak in their own words directly on stage at the moment of the performance. And the most interesting thing is to listen carefully

to how people speak in a natural environment, in spontaneous speech.

Alas, listening from textbooks does not quite reflect the reality of oral speech. Most of the dialogues and monologues in textbooks are adapted, "combed" and simplified. And even films in English do not reflect the whole reality, because the actors speak according to the script. Their prepared and rehearsed lines are far from how real people speak in real time.

While-watching phase involved two activities. When watching the video for the first time, our students answered such questions as “What is the main idea of the speech?” “Do you agree with the speaker?” “What is your attitude towards this lecture?” For the second time, they needed to arrange the information from the video in the correct order with the help of another instructional interactive, created in the same tool Visme .

The post-watching phase involved data consolidation with the help of an interactive quiz, created in the tool, called Genial.ly . We also asked our learners to write a short review (at least 7 sentences) on the video and there by practised their writing skills. Students should learn to write, so this stage is mandatory.

What's more, a few minutes at the end of the lesson was allotted for reflection, where the students answered if they liked the lesson, what was the most useful information for them, what part of the lesson was the most interesting. In conclusion, the ordinary English lesson diversification becomes possible by involving TED Talks materials in the educative process and, what’s more, by using some tools that make the tasks even more interactive and interesting. Our students were happy to take part in such a lesson; there by we can ensure that TED Talks materials with the reasonable choice of technologies are very effective in teaching English: students will not get bored, and will actively participate in the learning process if to conduct the lesson in such suggested ways.

Conclusion

Integrating TEDx into English-speaking lessons provides students with authentic, engaging, and meaningful learning experiences. Through active listening, discussion, and speaking exercises, learners develop confidence and fluency while being exposed to inspiring ideas. TEDx is an effective tool for making English lessons more dynamic and impactful.

References

1 Gilmore, A. 2007. *Authentic materials and authenticity in foreign language learning*. Language Teaching

2 Bajrami, L., Ismaili, M. 2016. *The Role of Video Materials in EFL Classrooms.* Procedia - Social and Behavioral Sciences,

3 Spelleri, M. 2002. *From lessons to life: Authentic materials bridge the gap*. ESL Magazine 5 (2): 16–18.

4 Christopher, E., Ho, S. 1999, *Lights, camera, action: exploring and exploiting films in self-access learning'*. Taking control: Autonomy in language learning: 185-200.

5 Noriko I., Julie C. Chi, 2004. *Authetic video in the beginning ESOL Classroom: Using a full-length feature films for listening and speaking strategy practice*. English Teaching Forum 2004:

6 Ivanova A., Malygina E. 2017. *Possibilities of using modern media content TED Talks in teaching English as a second foreign language*. Bulletin of Chelyabinsk state pedagogical Universit No.

ӘОЖ 371.3

Пірәлі Н.Е.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, магистр, оқытушы)

Төленді Н.Ә.

(Тараз қаласы, Ә.Бөкейханов атындағы №1 мектеп – гимназия)

ОҚУ МЕН ОҚЫТУДА СТУДЕНТПЕН ОҚЫТУШЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН

АРТТЫРУДАҒЫ
КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ-ҰЖЫМ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ ЫҚПАЛЫ

Аннотация. Бұл мақалада оқу мен оқыту үдерісінде студент пен оқытушы арасындағы ынтымақтастықты арттырудағы критериалдық бағалаудың рөлі қарастырылады. Критериалдық бағалау студенттердің оқу мотивациясын күшейтіп, өзін-өзі бағалау және рефлексия дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, әділ және ашық бағалау жүйесі ұжымдық әлеуетті арттырып, студент арасында өзара қолдау мен жауапкершілік мәдениетін қалыптастырады. Мақалада осы тәсілдің білім беру сапасына әсері және оның тиімді қолдану жолдары талқыланады.

Тірек сөздер: критериалдық бағалау, оқытушы мен студент ынтымақтастығы, білім беру сапасы, мотивация, ұжымдық әлеует, рефлексия, өзін-өзі бағалау.

Бүкіләлемдік жаһандану ғасырында ғылыми-техникалық прогресс қарқынды дамыған заманда өзгеріс бар саланы қамтуда. Өзгермелі өмірде: білім жүйнсінің жалпы құрылымын жаңарту, басқару жүйесін өзгерту, оқу тәрбие процесін демократияландыру, ізгілендіру, білім мазмұны мен оны оқытудың әдіс-тәсілдерін жаңарту арқылы білімдегі жетістікті жетілдіру, ұжымда ізденіске, шығармашылыққа жағдай жасау, педогогикалық ынтымақтастықты нығайту қажеттігі анық. Міне, осы факторлардың барлығы қазақстандық білім беру үйымдарын өз даму жолын таңдауда озық педагогикалық идеялармен, іс- тәжірибені негізге алуға бағыттайды. Өйткені көп қырлы өзгеріс кезінде білімнің дамуы- қиын іс. Білімді студенттің даму жолына түсу үшін беру, яғни «табысты оқыту мен құзырлы мұғалім».

Білім беру мекемесі - әлеуметтік педагогикалық ашық жүйе ретінде қоғам арқылы дамиды. Ал қоғамдағы жүргізіліп жатқан өзгерістер мұғалім шеберлігін жетілдіруді талап етеді. Осы мәселе бойынша мекеме өміріне қажет өзгерістерді текшелей отыра,оқытушының өзгеруін бірінші кезекке қояр едім. Себебі, дайын мұғалім қай мекемеде болсын жиі кездеспейді, ол мұғалімнің қалыптасуы, шеберлігінің шыңдалуы-мекеме әкімшілігінің иығымен көтеріп, жағдай жасап шешетін мәселе. Инновациялық жаңалықтың енуі төменнен басталып, бақылау өзін-өзі бақылауға айналса ғана соңғы нәтиже жоғары болмақ. Өзгерісті мұғаліммен жұмыстан, яғни мұғалімдердің оқуы мен кәсіби даму үдерісіне көмектесуден, коучинг пен тәлімгерлік мектебінің жұмысынан басталып, тәлімгер ретінде үйрете алатындары ескерілді Коучинг жүйесі мен тәлімгерлік мектебін енгізу арқылы, оларда бүгін қандай қиындықтары барын анықтап, күнделікті іс-тәжірибесіне өзгеріс енгізу қажеттілігі анықталды. Көп ойлануды, дұрыс бағыт, нақты шешім қабылдауды талап еткен маңызды сұрақтар легі күнделікті маза бермейді. Не істеу керек? Қалай істеу керек? Ұстаздар қауымы серпіліске дайын ба? Мұғалімнің кәсіби дамуын ішкі біліктілік арттыру жүйесі арқылы шешу. Келесі бір өзгерісті қажет еткен үлкен аспект-ол мұғаліммен оқушының өзара әрекет технологиясы, проблеманың ең негізгі механизмі-мазмұн мен технологияның бірлігі- студенттің өзін-өзі дамытудағы қозғаушы күш. Ата- аналар мен колледж ұжымы арасындағы қарым-қатынас адалдыққа, ашықтыққа негізделді. Даму жоспарын жүзеге асыруда бөлінген көшбасшылық идеясын негізге ала отырып, колледждің негізгі миссиясы сын тұрғысынан ойлай алатын ұлттық зиялы қауым қалыптастыру үшін, білім жетістігіне жетуде критериалдық тұрғыдан бағалау табысқа апаратын жол екені анықталды. Бұл бағытта колледж мәдениетін қалыптастыру айрықша күш жігерді қажет етті.. Осыған сәйкес оқушыда талпыныстың жоғары көрсеткіші -өздігінен білім алу, «өзін-өзі реттеу» қасиетін қалыптастыру қажет. Бұл жерде мына анықтама жауаптың кілтін бергендей: «өзін-өзі реттеу мен метатанудың мұндай дағдыларын дамыту бұлбалалардың саналы студент болып шығуының кілті». Неден басталды? Студент үні тыңдалды ата-ана пікірі ескерілді, әріптес ұсынысы жүзеге асырылды. Ортақ ой тұжырымдалды. Ортақ проблема анықталды: оқу мен оқытуда студент- мұғалім ынтымақтастығын критериалды бағалау – ұжым әлеуметін арттыруға ықпал етуші фактор болып табылатындығы анықталды. Мұғалімдерге «оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау»-тақырыбында жүйелікоучингтер өткізіледі. Сұраныс жасайтын әлеуметтік топ ретінде ата-ананың пікірі құнды. Студенттің білімді қызыға оқуы, сабаққа қуанышпен келіп, ой еңбегінен рахат сезіміне бөленуі атқаратын міндет. Баға студенттің мүмкіндіктерінің өсуіне қарай қойылып, шығармашылықпен ойлау жетістігі бағаланғанда ғана объективті болатынына ата-ана көзін жеткізу қажет. Бұл - өзгерістің ең тиімді тұсы деп бағалаймын.

Жалпы білім беруде әр мұғалім көздеген мақсатына қол жеткізу үшін оқыту үдерісін жоспарлап қолданысқа енгізгенде оқушыларды бағалауды басты назарда ұстану керек. Себебі, бағалау сыныптағы оқушылар деңгейі әр түрлі болып келетіндіктен, мұғалімнің сыныпта бір қалыпты атмосфераны құруына және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдарына елеулі әсер етеді. Бағалау-одан арғы білім алу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі

түрде жинақтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин болып табылады. Өздерінің бұрынғы тәжірибесі бойынша көптеген мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары бағалауды оқыту және оқудан кейін болатын нәрсе ретінде қарастырды. Бағалау оқыту мен оқудың ажырамас бөлігі деген ой біздің түсінігіміздегі едәуір өзгерісті талап етеді. Оқыту үшін бағалаудың негізгі қағидаттары: Оны әзірлеудегі және тәжірибеде қолданудағы бірінші басымдық оқушылардың оқуына көмектесу мақсатына бағындыру болып табылады. Бағалау мұғалімдер және оқушылар өзін-өзі және өзара бағалау үшін кері байланыс ретінде пайдаланатын ақпарат беру арқылы оқуға көмектесе алады. Кез келген сабақтың сәтті өткенін бағалаудың нәтижесінен көруге болады, сондықтан оқушылар оқыту үшін бағалаудың мәнін түсініп, әр сабақта өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін мойындап, егер кемшілігі көп болса, оны жою үшін қандай да бір іс әрекет арқылы шешуін өздері ұсынатын болды. Ата- ана мен оқушы үнінің бір жерден шыққанын, екеуі көрсеткен кемшілік бір проблема екенін ұқтым. Мұғалімде жанамалап осы проблеманы көрсетіп тұрған жоқ па? Дәл солай. Мұғалімнің кәсіби деңгейінің төмендігінен «бағалау мен ынталандыру», рефлексия жасау сынды үлкен екі мәселе шешімін таппаған. Бірнәрсе ашық: «мұғалімнің көмекшілері: бас, қол, жүрек» (Шульман) болған жағдайда шешілмес проблема жоқ. Ұстаздың білімі, мейірімді жүрегі, жігер-қайраты, оқушыны жетістіктен-жетістікке жетелейтіні айқын. Критериалдық бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын-ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделгенде ғана қолданыс аясы дұрыс болатынына көзім жетті. Критериалды бағалаудың негізгі функциялары –ынталандыру, белсенділікті дамыту. Ата-ананы баласының тәрбиесі, мәдениеті, білімі бәрі толғандырса, оқушы: «ынталандыру аз» деп жауап жазған. Коллеж өмірін жақсартуға, оқушы үлгеріміне не ықпал етеді? Міне осы сұрақтарды талқылай отыра біз бөлінген көшбасшылық идеясын іс-жүзіне асырдық. Бөлінген көшбасшылық идеясын толық түсінген ұжым мүшесі алып мектептер арасында желілік қауымдастық құруда белсенділік танытты. Ұжым «өзгеріс бізге не берді?» деген сұрақ төңірегінде ойлану үшін, әр қайсысы «мен өзгеріс болу үшін не істеуім керек?» деп ойланатын орта жасауы істің нәтижелігін арттырады. «Егерде өзгеріске жауапты көшбасшы өзгеріске қолдау көрсетуде формальды емес көшбасшыларды тартатын болса, басқаұйымдастырушылық көшбасшылар да өзгерісті қабылдауы мүмкін».

Сондықтан, алдағы уақытта ұжым жұмысындағы басты стратегиялық бағыт – оқыту мен студенттерді бағалауды жақсарту үшін сын тұрғысынан бағалауды жалпы енгізу болып табылады.

Біріншіден, мұғалімдердің кәсіби деңгейін көтерудің жаңа тәлімгерлік жүйесі қалыптасады. Екіншіден, бөлінген көшбасшылық пен басқару арқылы өзгерістерге қол жеткізуге болады. Үшіншіден, білімді студенттің даму жолына түсу үшін беру, яғни «табысты студентпен мен құзырлы мұғалім» қалыптастыру тиімділігі артады. Басқару құзыреттілігін мұғалімдер бойында көтеру-білім сапасын арттырары сөзсіз. Мұғалімдер топпен, жұппен жұмыстың тиімділігін арттыруға көңіл аудару арқылы нәтижеге қол жеткізеді. Тиімсіз әдістерді пайдалану, оқыту нәтижесін төмендеткен. Мұғалімдердің өздерінің пікірі бойынша бағалау және оқу процесін талдау құзыреттілігі қалыптасады. Критерий арқылы бағалау, студентке сын тұрғысынан ойлау мен әрекет жасауға түрткі болады. Қалыптасқан дәстүрлі бағалау тартымсыз, толық ақпарат бермейді, біржақты, әділ түрде бағалау критерийін жасау дағдысын қалыптастыру арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі туралы толық ақпарат алуға болады. Ары қарай кемшілікті жоюға атқарылатын іс-қимыл жоспары нақтыланады. Іс әрекетті зерттеу белсенділікті арттырумен бірге жаңа білім, біліктілікке үйренуге жол ашады. Мұғалім еңбегіне күнделікті рефлексия жасау, өзін-өзі дамытуға, өзгені дамытуға, оқушыны жетістікке жетелеуге түрткі болары сөзсіз. Ең бастысы, көшбасшылық идеясын қабылдаған ұстаздар қауымы өздеріне сырттан сын көзбен қарауға, бағыт-бағдарды айқындауға, педагогикалық шеберлікті шыңдауға, ізденіс пен жаңалықты ұштастыруға үйренеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Қ.Р. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 6- бет.

2.Басшыға арналған Нұсқаулық. Екінші басылым. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ 2013

3.Оценование учебных достижений учащихся. Методическое руководство.Р.Х.Шакиров, А.А.Буркитова, О.И.Дудкина «Білім», 2012

4. Денис.Р. Селф-АҚШ Джорджия форт Бенчин Трой университеті, кафедра доценті.

5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, 46-бет

ӘОЖ 371.3

Рахимбаева М.С.
(Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы Айшабибі орта мектебінің ағылшын пәні мұғалімі)

THE RELEVANCE OF USING DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN MODERN ENGLISH LANGUAGE LESSONS

Түйіндеме. Бұл мақалада қазіргі ағылшын тілі сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың өзектілігі талқыланады. Бұл онлайн платформалар , мультимедиялық ресурстар және интерактивті қосымшалар сияқты цифрлық құралдардың икемділік , белсенділік және жекелендірілген тәжірибе беру арқылы тіл үйренуді қалай жақсартатыны туралы. Мақалада цифрлық ресурстардың артықшылықтары, соның ішінде нақты уақыттағы кері байланыс және 21 ғасырдағы дағдыларды дамыту сипатталған және технологияға қол жеткізу және мұғалімдердің дайындығы сияқты мәселелер қарастырылған. Сондай-ақ цифрлық ресурстарды тиімді біріктірудің ең жақсы тәжірибелері ұсынылады. Жалпы, мақалада қазіргі білім берудегі цифрлық құралдардың маңыздылығы артып келе жатқандығы көрсетілген.

Резюме. В этой статье обсуждается актуальность использования цифровых образовательных ресурсов на современных уроках английского языка. В ней рассказывается о том, как цифровые инструменты, такие как онлайн-платформы, мультимедийные ресурсы и интерактивные приложения, улучшают изучение языка, обеспечивая гибкость, вовлеченность и персонализированный опыт. В статье описываются преимущества цифровых ресурсов, включая обратную связь в режиме реального времени и развитие навыков 21-го века, а также рассматриваются такие проблемы, как доступ к технологиям и готовность преподавателей. Также предлагаются лучшие практики эффективной интеграции цифровых ресурсов. В целом, в статье подчеркивается растущее значение цифровых инструментов в современном образовании.

Resume. This article discusses the relevance of using digital educational resources in modern English classes. It is about how digital tools such as online platforms, multimedia resources and interactive applications can enhance language learning by providing flexibility, engagement and a personalized experience. The article describes the benefits of digital resources, including real-time feedback and 21st century skills development, and addresses issues such as technology access and teacher preparation. Best practices for effective integration of digital resources are also presented. In general, the article shows that the importance of digital tools in modern education is increasing.

In today's rapidly evolving world, education is no longer confined to traditional textbooks and classroom settings. The rise of digital technology has revolutionized teaching methods, providing new opportunities for more engaging and effective learning experiences. Digital educational resources, which include online platforms, multimedia tools, and interactive applications, are becoming increasingly essential in the modern classroom. Their relevance in English language lessons is particularly significant, as they offer innovative ways to improve language acquisition and retention. This article will explore the importance of using digital resources in teaching English, the types of resources available, and the benefits and challenges they present.

The integration of digital resources into the educational process reflects the technological

advancements of the 21st century. Traditional teaching methods often fail to meet the needs of digital-native students who are accustomed to interactive and multimedia content in their daily lives. By incorporating digital tools, educators can adapt to these changes, ensuring that their lessons are both relevant and effective. For English language teaching, digital resources provide a dynamic and flexible approach to language learning, allowing students to access materials anytime, anywhere, and tailor their learning to their specific needs.

There is a wide range of digital resources available for English language learners, each offering unique features that cater to different aspects of language acquisition. Online platforms and apps such as Duolingo, Kahoot, and Quizlet, allow students to practice vocabulary, grammar, and pronunciation through interactive exercises. These tools make learning fun and gamified, motivating students to engage more consistently. Educational websites like BBC Learning English and the British Council provide high- quality materials, including reading exercises, videos, and listening tasks, which can be incorporated into lessons. Multimedia resources, including videos, podcasts, and interactive simulations, further enhance the learning experience by offering real-life language practice in diverse contexts.

The use of digital resources brings several advantages to English language teaching. One of the most significant benefits is flexibility and accessibility. Students can access digital materials on their devices at any time, allowing them to learn at their own pace and revisit challenging concepts as needed. Additionally, digital tools offer real-time feedback, which is crucial for language learners as it helps them identify and correct mistakes immediately. This instant assessment not only improves their understanding but also boosts their confidence. Another key advantage is the development of 21st-century skills, such as critical thinking, problem-solving, and collaboration, which are essential for students to succeed in the modern world. Digital resources also allow for the personalization of learning, catering to the diverse needs and levels of students by providing customized content based on their progress.

While digital resources offer many benefits, there are also challenges in implementing them effectively. Access to technology remains a significant barrier, particularly in regions where students may not have reliable internet connections or access to devices. This digital divide can exacerbate inequalities in education, making it difficult for all students to benefit from these resources equally. Another challenge is the teachers' readiness and training in using digital tools. Many educators may not be familiar with the latest technologies or may lack the skills needed to integrate them into their lessons seamlessly. Additionally, technical difficulties such as software malfunctions or connectivity issues can disrupt the learning process and frustrate both teachers and students.

To overcome these challenges, teachers should adopt a blended learning approach, combining traditional teaching methods with digital tools. This allows for a more balanced and inclusive learning environment, where students can benefit from the best of both worlds. When selecting digital resources, it's important to choose those that align with the learning objectives of the lesson. For example, vocabulary apps may be useful for word acquisition, while video resources may enhance listening skills. Furthermore, educators should encourage student interaction and collaboration through the use of digital platforms, fostering a more engaging and interactive classroom atmosphere.

In conclusion, the use of digital educational resources in modern English language lessons is not only relevant but essential for enhancing the learning experience. These tools provide flexibility, engagement, and personalized learning opportunities that are crucial for language acquisition in today’s world. However, successful integration requires careful planning, proper training for educators, and addressing access issues to ensure all students can benefit. As technology continues to

evolve, the role of digital resources in education will only grow, shaping the future of how we teach and learn languages.

List of used literature

1. Bates, A. W. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.

2. https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/

3. Warschauer, M., & Healey, D. (1998). "Computers and Language Learning: An Overview."

4. https://doi.org/10.1017/S0261444800012970

ӘОЖ 372.881.111.1

Saidullayeva A.T.
(Taraz University named after M.H. Dulaty, Kazakhstan, Taraz)
Otarova T.N.
(Taraz University named after M.H. Dulaty, Kazakhstan, Taraz)

DEVELOPING CRITICAL THINKING AND READING PROFICIENCY THROUGH LITERATURE

Abstract. This article examines the role of literature in the development of reading and critical thinking skills among English language learners. Literary works provide students with authentic language material that enriches vocabulary, improves understanding of the text and develops analytical thinking. The focus is on strategies for integrating literature into the learning process, including discussions, attentive reading, creative assignments, and interdisciplinary connections. Using these methods allows students to delve deeper into the study of texts, compare different points of view and develop logical thinking. Thus, literature serves not only as a means of language acquisition, but also as a means of intellectual development.

Keywords: literature, reading, critical thinking, language learning, text analysis.

Introduction

When learning English as a second language, reading skills play a crucial role in overall language development. The effectiveness of a reading program relies on motivating students, program management, and monitoring [1: p.188]. Literature as an authentic and diverse source of language not only expands vocabulary and comprehension skills, but also develops critical thinking. Students explore complex ideas, cultural nuances, and various linguistic structures that contribute to better understanding and analytical thinking when working with literary texts.

The role of literature in reading development

Literature offers a wide range of reading materials, from classic novels to modern short stories, which help students improve their reading skills in various ways:

1. The study of a rich vocabulary and syntactic literary texts introduces students to new words, idiomatic expressions and various sentence structures that enhance their linguistic competence. Stern concurs that kids' writing abilities are enhanced through exposure to literary materials [2: p.110], and once again emphasizes the role of literature in shaping language development and expressive abilities.

2. Improved reading comprehension - working with narratives requires readers to understand meaning, recognize themes, and combine ideas, which improves comprehension skills. Deciphering topics and messages in texts strengthens analytical abilities and promotes deeper perception of the content.

3. Contextual learning – literature provides context for the use of language, which makes vocabulary learning more natural and effective. By seeing words and phrases in meaningful contexts, students can better understand and memorize language structures, which ultimately improves language and communication skills.

Literature as a tool for developing critical thinking

In addition to language skills, literature serves as a platform for developing critical thinking and contributes to the analysis, interpretation and evaluation of texts. Literary works, by nature, challenge readers to interpret complex narratives, characters, and themes [3: p.37], requiring them to interact with multiple levels of meaning and draw conclusions based on textual evidence.

1. Analysis of topics and messages - moral dilemmas, social problems and philosophical issues are often encountered in literature, which require readers to think deeply and form public opinion.
2. Comparing different points of view - the characters in the stories often have conflicting points of view, which allows readers to explore different sides of an argument and develop thinking skills.
3. When making conclusions and making predictions, readers should understand the motives of the characters' behavior, predict the development of the plot and analyze the symbolism, which contributes to the development of logical reasoning and the ability to solve problems.

Strategies for using literature in English language learning

To make the best use of literature for reading and developing critical thinking, teachers and students can use the following strategies:

- Organized discussions and debates - encouraging students to discuss topics, motives, and moral dilemmas helps them formulate their thoughts and consider alternative points of view. These discussions promote verbal self-expression and develop analytical skills.
- Careful reading and commenting - detailed analysis of individual passages improves understanding and helps students recognize deeper meanings in texts. Teachers can encourage students to highlight key phrases, take notes, and ask questions about the text to deepen their interest.
- Creative tasks - writing alternative endings, characters for role-playing games, and rewriting passages from different points of view-reinforce a critical attitude towards the text. Such assignments not only develop creativity, but also encourage students to explore the motives and complexities of literary characters.
- Interdisciplinary connections - linking literature to history, philosophy, or psychology can provide a broader context and deepen understanding. By studying historical conditions or philosophical themes in a literary work, students can better appreciate the meaning of the text.
- Using multimedia and adaptations - watching film adaptations, audiobooks, and theatrical productions of literary works can help students understand different interpretations of the same text, making literature more accessible and engaging.
- Reflexive writing exercises - encouraging personal assessments, literary analysis, or keeping a diary of the texts you read promotes deeper reflection and improves writing skills, while strengthening your understanding of topics and developing your character.

Conclusion

Literature is an invaluable resource for improving English language learners' reading and critical thinking skills. Working with various texts, students expand their vocabulary, develop comprehension skills and the ability to critically analyze complex ideas. The inclusion of literature in the language learning process not only improves language skills, but also promotes intellectual growth and prepares students for more challenging academic tasks and real-world problem solving.

List of references:

1. Maharsi, I. (2016). Finding connection between extensive reading and story writing. Cakrawala Pendidikan, 35(2).
2. Adam, A. A. S., & Babiker, Y. O. (2015). The role of literature in enhancing creative writing from teachers’ perspectives. English Language and Literature Studies, 5(1).

3. Kamolova Qunduzkhon. "INTEGRATING LITERARY WORKS IN THE CLASSROOM TO ENHANCE CRITICAL THINKING SKILLS" Бюллетень педагогов нового Узбекистана, vol. 2, no. 11, 2024, pp. 34-42. doi:10.5281/zenodo.14499193

ӘОЖ 377.112.4

Сариева Ж.Ш.
Тұрсұмбекова А.М.
(Жамбыл облысы, Шу қаласы, С.Сейфуллин атындағы орта мектебі, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері)

ОҚУШЫНЫҢ ЖАЗБАША ТІЛІН ДАМЫТУ – ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ БӨЛІГІ

Аннотация. Оқушының жазбаша тілін дамыту – тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды аспектілерінің бірі. Жазбаша сөйлеу дағдылары арқылы оқушылар өз ойларын жүйелі, нақты және логикалық жеткізуге үйренеді. Бұл процесте көркем мәтін құрастырудың маңызы зор, өйткені ол оқушының сөздік қорын кеңейтіп, шығармашылық ойлауын дамытады. Осы мақалада көркем мәтін құрастырудың әдіс-тәсілдері қарастырылып, оның оқушы тілін жетілдірудегі рөлі талданады.

Кілт сөздер: жазбаша тіл, тілдік құзыреттілік, көркем мәтін, сөздік қор, шығармашылық қабілет, сөйлеу дағдылары, оқыту әдістері.

Sarieva Zh.Sh
Tursumbekova A.M.
(Zhambyl region, Shu city, secondary school named after S.Seifullin, teachers of the Kazakh language and literature)

THE DEVELOPMENT OF A STUDENT'S WRITTEN LANGUAGE IS AN IMPORTANT PART OF THE FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE

Annotation. The development of a student's written language is one of the most important aspects of the formation of language competence. Through the skills of written speech, students learn to express their thoughts systematically, clearly and logically. In this process, the compilation of a literary text is of great importance, as it expands the student's vocabulary and develops creative thinking. In this article, methods and techniques for compiling a literary text are considered and its role in improving the student's language is analyzed.

Keywords: written language, language competence, literary text, vocabulary, creativity, speech skills, teaching methods.

Көркем мәтін – әдеби тілдің байлығын танытатын негізгі құрал. Оқушы көркем мәтін жазу барысында тілдің көркемдік ерекшеліктерін меңгереді, сөздік қорын толықтырады және сөйлем құрау дағдыларын дамытады. Көркем мәтін құрастырудың бірнеше негізгі маңызы бар: 1) Лексикалық қорды байыту – жаңа сөздерді меңгеруге, олардың мағынасын түсінуге және дұрыс қолдануға мүмкіндік береді; 2) Грамматикалық дағдыларды жетілдіру – сөздерді дұрыс байланыстыру, сөйлемдерді үйлестіру, пунктуациялық ережелерді сақтау дағдыларын қалыптастырады; 3) Шығармашылық қабілетті дамыту – оқушылардың қиялын кеңейтіп, ойлау қабілетін арттырады. 4) Жазбаша сауаттылықты жетілдіру – орфографиялық және стилистикалық қателерді болдырмауға көмектеседі.

Көркем мәтін құрастыру әдістері. Көркем мәтін құрастыру барысында оқушылардың жас ерекшелігі мен тілдік деңгейін ескеру маңызды. Төменде оқушылардың жазу дағдысын дамытуға көмектесетін бірнеше тиімді әдіс ұсынылады:

Ертегілер мен шағын әңгімелер жазу – Оқушыларға белгілі бір тақырыпқа немесе берілген суретке сүйене отырып, қысқа әңгіме немесе ертегі жазу ұсынылады. Бұл олардың ойлау қабілетін дамытып, шығармашылық белсенділігін арттырады.

Сюжеттік тапсырмалар – Оқушыларға мәтіннің басы немесе соңы беріліп, оны толықтыру қажет болады. Бұл әдіс олардың логикалық ойлауын жетілдіреді және байланыстырып сөйлеу дағдысын қалыптастырады.

Дәйексөзді талдау – Танымал жазушылардың қанатты сөздері немесе мәтін үзінділері ұсынылып, оқушылардан сол ойды дамыту немесе оған қатысты өз пікірін жазу талап етіледі.

Рөлдік жазба жұмыстары – Оқушылар белгілі бір кейіпкердің атынан хат, күнделік немесе эссе жазуы тиіс. Бұл әдіс олардың эмпатиясын дамытып, мәтіннің құрылымын дұрыс сақтауға көмектеседі.

Комикс және иллюстрация негізінде мәтін жазу – Балаларға қызықты комикс немесе сурет ұсынылып, оның негізінде оқиға құрастыру сұралады. Бұл әдіс көркем мәтіннің құрылымын түсінуге көмектеседі.

Оқушылардың жазбаша тілін дамытуда кездесетін қиындықтар – Көркем мәтін құрастыру барысында оқушылар әртүрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін: Сөздік қордың шектеулілігі; Сөйлем құрылымдарын дұрыс қолданбау; Шығармашылық ойлау дағдысының жеткіліксіздігі; Орфографиялық және пунктуациялық қателер.

Бұл қиындықтарды жеңу үшін оқушыларға үздіксіз тілдік жаттығулар, шығармашылық тапсырмалар, жазбаша сауаттылықты арттыруға бағытталған жұмыстар жүргізу қажет.

Қазіргі білім беру оқушылардың жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытудың маңыздылығын олардың қоғамға сәтті бейімделуінің негізгі аспектілерінің бірі ретінде таниды. Оқу процесінде қолданылатын әртүрлі әдістер мен тәсілдердің ішінде көркем мәтіндерді құрастыру ерекше орын алады. Бұл әдіс тілдік дағдыларды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық ойлауын, қиялын және эмоционалды көрінісін ынталандырады. Бұл мақалада көркем мәтіндерді құрастыру оқушының жазбаша тілінің дамуына қалай ықпал ететінін қарастырамыз.

Көркем мәтін құрастыру барысында оқушы өзінің сөздік қорын белсенді түрде қолдана отырып, сөйлем құрылымы мен грамматикалық ережелерді меңгереді. Бұл процесс жазу дағдыларын дамытумен қатар, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін үйренуге, ойларын жүйелі түрде жеткізуге көмектеседі.

Көркем мәтін жазу шығармашылық пен ерекше ойлау қабілетін талап етеді. Оқушы өз қиялы мен идеяларын жазба түрінде бейнелеп, өзіндік көзқарасын білдіреді. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерінің жетілуіне ықпал етіп, қиял әлемін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Көркем мәтіндер автордың ішкі сезімдері мен тәжірибелерін жеткізудің құралы болып табылады. Мұндай мәтіндерді құрастыру барысында оқушы эмоцияларын сөзбен жеткізуді үйреніп, жазбаша тілде эмоционалды бояуды пайдалану дағдысын қалыптастырады.

Көркем мәтінмен жұмыс істеу – оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және интерпретациялау қабілеттерін жетілдіреді. Олар әдеби шығармаларды оқып, олардың құрылымын, мағынасын тереңірек ұғынуға дағдыланады. Бұл сыни ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Көркем тіл стилі қазақ тілінің басқа функционалдық стильдерінен эстетикалық әсерімен ерекшеленеді. Егер ауызекі сөйлеу тілі қарым-қатынас құралы болса, ал ғылыми және ресми тіл хабарлау мен дәлелдеуге бағытталса, көркем тіл стилі тыңдаушы мен оқырманға бейнелі әрі эмоционалды әсер ету үшін қолданылады.

Көркем бейнелі тіл – қоршаған әлемнің әдемілігін, қайталанбас құбылыстарын сипаттау арқылы адамның сезіміне ықпал етеді. Ғылым логикалық ойлауға негізделсе, әдебиет – қиял мен образ арқылы ойлаудың көрінісі. Ғалымдар фактілер мен дәлелдерге сүйеніп зерттеу жүргізсе, жазушылар сөз өнерін қолдана отырып, бейнелі сурет салу арқылы оқырманға әсер етеді. Осылайша, көркем мәтінмен жұмыс жасау оқушылардың тілдік, шығармашылық және аналитикалық қабілеттерін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Көркем мәтінде жазушының жеке тұлғасы оның эстетикалық қызмет түріне байланысты.

Психолог-ғалым А.А.Леонтьевтің пікірі бойынша, эмоция ерекшеліктері объект қызметінің психикалық жағын көрсетпейді, субъектінің болған немесе болатын оқиғаға жеке баға беретін белгі ретінде қызмет етеді [1].

Психикалық қызмет, соның ішінде эстетикалық қызметтің құрылымы, Л.С.Выготскийдің пікірі бойынша, саналы эмоция құрылымына сәйкес. Сондықтан шығарма өнерін «қоздырушы, эстетикалық ықпалды жасау үшін саналы және әдейі ұйымдастырылған жүйе ретінде қарастыру керек». Яғни эмоциялық тіл бірліктері автор ойын көрсететін көркем мәтіннің қоздырушысы болып табылады деп санап, ғалым өз тұжырымын әрі қарай былай таратып айтады: «Көркем шығарманың ерекшелеу болып субьективті қабылдау емес эстетикалық эмоция болып табылады; біздің ойымыздан туындайтын субьективті ұғыну- поэзияның арнайы көрсеткіші болып табылмайды, ол тек жалпы ұғыну белгісі. Біздің әрқайсымыз басқа адам сөзін тыңдай, ұғына отырып, сөздер мен мағынасын өзімізше қабылдаймыз, сөз мағынасы әр кез көркем шығарма мағынасына қарағанда белгілі мөлшерде субъективті болады» [2,59] .

Көркем шығарма тек талданып қана қоймайды, сонымен қатар өз ішкі дүниеміз арқылы басымыздан өткен оқиға ретінде әр түрлі қабылданады. Сондықтан Л.С.Выготский: «ең объективті, нағыз бейнелеу өнері... — шын мәнінде көркем форманың ерекше эмоциясы, ал өнер форма басталған жерден басталады, өйткені форма кез келген көркем шығармаға тән, форманың ерекше эмоционалдығы көркем айтылымның қажетті шарты», — деп қорытады [3].

Сонымен, тіл бірліктері арқылы берілген эстетикалық эмоция (сезім) көркем мәтіннің мағыналық компонент және осы мағыналы құрудағы маңызды компонент. Бірақ көркем мәтін қабылдағанда қабылдаушы үшін ол тіл формаларының элементтері арқылы анықталады. Мысалы: Енді ол арт жағынан оқ тиген қасқырдай ышқынып зытып кетіп барады. Бірақ көлденең соғып жіберген Ревякин бөлімінің гранатасынан бір ғана лоқсып қап, танк тұрып қалды. Қазір қалың қара түтінге оранып лап береді. (Ғ.Мүсірепов)

Көркем мәтіннің тілдік ерекшелігі туралы оқушыға мәлімет беруде оның мынадай тілдік ерекшеліктерін үйретеміз

Көркем мәтінде доминанттардың мынадай іске асу тәсілдері бар: 1) жасырын тірек сөздің түзу бойымен күшейтілуі; 2) тірек сөздердің күрделі өзара әр түрлі іс-әрекет оппозицияларымен оппозитивті ұйымдасуы; 3) семантикалық аяның өзара іс-әрекеті; а) қарама-қарсы қоюшылық, ә) қондырғы ретінде, б) қиып, кесіп өту; 4) тірек фраза - мәтін аясының әрекетінің жеке жағдайы.

Жазбаша мәтінді жаттықтыруда мұғалімнің алдында төмендегідей міндеттер тұрады: тірек сөздің тұтас шығарманың құрылымдық-мағыналық элементтері мен ішкі байланысын ашу және мәтіннің бейнелі-тілдік жүйесін ұйымдастыруда сүйенетін сөздер ретінде қалай қатынасатынын көрсету, тірек сөздің семантикалық құрылымын және сол жазушы шығармаларындағы идеялық-тақырыптық ұйымдастырушылық эстетикалық «қосымша өсушілік» байланысын сипаттау. Тірек сөз бүкіл контекстегі тұтас шоғырланған өзекті сөздер ретінде, тіпті кең мағынада — автордың идеялық-эстетикалық тұжырымы (көзқарас жүйесі, пікірі). Жазушы шығармасында тірек сөз мәтіннің көркемдік-тілдік құрылымын қалыптастыратын тәсілдердің бірі ретінде қызмет ететіндігін игертеді.

Мысалы, Т.Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романынан үзінді келтірсек:

«... Менің де тілімді байлап қалған сол «ұят» деген құрғыр еді. Ұят деген сөз есімді білер-білместен-ақ құлағымды сарсытқан қыз балаға үлкендердің үстіне кірген де ұят, секектеп жүргірген де ұят, жігітпен құшақтасып сүйісу тұрсын, оның бетіне қарап күлген де ұят. Қаршадайымнан сұм едім, осының бәрін біреу көріп біліп қойса, қаңқу сөз боп кетсе ұят**,** ал ешкім көрмесе, ішінде ит өліп жатса да біразының-ақ ұяла қоймайтынын сезуші едім. Сол ұятты көп айтатындар өз арының алдында, сірә онша ұяла қоймайтын болар: өйткені сөздерінің сықпыты да: «ойбай-ау, біреу көріп қалса ұят қой, жұрт естісе масқара ғой» деп келетін «жұрт не дейдісі» және бар... ұяламын деп Абанды ұялтып жібердім…»

Осы мәтін ұят ұғымына құрылған, ол мәтінге тірек сөз ретінде сипат береді. «Ұят» сөзі өзек болып, жас қыздың қимыл-әрекеті, кейбір адамдардың соны біле тұрып жат қылықтар жасауын білдіретін жалғандық осы сөз төңірегіне тізбектеліп, сөйлемдердің стильді қызметін білдіретін мәтінге тірек ұғым берген.

Тұжырымдай келгенде, мектеп оқушыларына көркем мәтіннің тілдік құралдары туралы мынадай көлемде білім беріледі де, нәтижеде көркем мәтін құрауға жаттықтырылады.

Көркем әдебиет стилі ой мен сезімді образдар арқылы бейнелейді. Соған лайықты сөздер, сөз тіркесі және синтаксистік оралымдар пайдаланылады. Жалпы алғанда, көркем әдебиет стилінің мынадай ерекшеліктері кездеседі. Сөз арқылы автор көркем образ жасайды. Баяндамайды, суреттейді. Сондықтан тілдік құралдардың көркемдік, бейнелік және суреттеме қасиеттерін жан-жақты аша түседі.

Көркем әдебиеттің тілі экспрессивті және эмоционалды болады. Жазушы оқушыға көркем образ арқылы әсер етеді. Көркем әдебиет стилі тіл стильдерінің басқа түрлерінде көбірек кездесетін сөздер мен формаларды өзінше құбылтып, өз мақсаттарына лайықты пайдаланады. Көркем шығармада сөздерді түрлі ауыспалы мағынада қолдану жиі ұшырасады.Үлгі:

Бақтығұлға алғашқы күндерден бастап-ақ суық хабарлар жетіп жатты. Сьезд басында болыстың өзі де бар еді дейді. Сьезд басында билер келісіміне өлгенше қатал. Кесік үлкен. Шалқардың атқа мінген билері мен жуандары болып, болысты ортасына ала отырып, ұрыны аямасқа «аруақ-құдай» десіп аттаныпты. Кеңесіп отырып, жиырма кісіні «ұры» деп қаттап алыпты деген сыбыс бар. (М.Әуезов).

Көркем әдеби стильде бейнелеуіш, суреттеме құралдар: теңеу, метафора, метонимия, эпитет, синекдоха т.б. жиі кездеседі.*Үлгі:* Биылғы қыс сықырлаған аязсыз, құтырынған борансыз жұмсақ басталып еді. Мал әлі жайылымда, жаз қызуы бойда, бүрсеңдер кездің белгілері әлі білінген жоқ-ты. Әр үйдің алдында аңға шығып қайтқан жарау аттар қаңтарулы тұр. Әр үйдің төбесінде кергіштеп тізген қасқыр, түлкі, қарсақ, қоян терілері ата-бабадан қалған ескі таудай бұлғаңдайды. (Ғ.Мүсірепов).

Көркем әдеби стиль тілдің көркемдегіш құралдарын – градация, перифраз, қайталау, инверсия, антитеза және т.б. еркін пайдаланады.

…Дала толы ән де үн… Бусанған жердің көзіне көрінбейтін мың түрлі жан иелері түгел оянып, үн қосып өмірге талпынатын сияқты. Жер бетінде тұтаса шыққан бір шың бар. Тал жібектей балбыраған әрбір көк шөп ән салып тұрғандай. Кішкене өзеннің өн бойын өрлей біткен күрке-күрке көрінген құба талдар да тып-тыныш, тобылғы мен баялыш жамылған күйінде, бүгін ғана пайда болғандай қызықтырады. Дүние бір ұйқысы қанып оянған жас баладай, балғын да ерке: құшақтағаныңды, иіскелегеніңді күтеді. (Б.Майлин).

Тұжырымдағанда, әр жазушының өзінің талғамына қарай, өзіндік сөз тіркестері, сөз қолдану тәсілі бар. Жазушының стиль ерекшелігі оның өзінің өмір танымына, шығармасының идеялық мазмұнына сай жалпы халықтық тіл қазынасын қалай меңгеріп, оны қалай қолдана білгендігінен байқалады. Мұндай ұғымдар мен түсініктер Y-IX сыныптарда жеке ақын-жазушының бағдарламалық шығарма мәтінін талдауда: оның композициясын, стильдік ерекшеліктерін тілдік құралдарын игертуде беріледі.

Қорыта келе, көркем мәтіндерді құрастыру оқушының жазбаша тілін дамытудың тиімді әдісі болып табылады, өйткені ол тілдік дағдыларды, шығармашылық ойлауды, эмоционалды экспрессияны және мәтінді талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл әдіс оқушыларға жазу дағдыларын жақсартуға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар оларды өздерін және идеяларын жазбаша түрде жеткізе алатын тұлға ретінде дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Леонтьев А.А. Избранные психологические произведения. Т.II, -Москва, 1983
2. Выготский Л.С. психология искусство. – Москва, 1986, - 38
3. Выготский Л.С. психология искусство. – Москва, 1986, - 3
4. Будагов Р.А. История слова в истории общества, -Москва: Просвещение, 1974

UDC 8.80.800

Zhazira Satylganova,

Secondary School named after N. Danayev,
English Teacher

GAMIFICATION IN LEARNING ENGLISH: MECHANICS AND PRINCIPLES

Annotation. Game technologies are an essential component of pedagogical methods, significantly influencing the modernization of education. The concept of "technology" in pedagogy emerged in the mid-20th century, emphasizing structured learning processes with predictable outcomes. Various scholars, including P.I. Pidkasty, D.B. Elkonin, and L.S. Vygotsky, have explored the role of games in education, highlighting their impact on motivation, cognitive development, and voluntary behavior. The implementation of game pedagogical technologies fosters student engagement, promotes social and creative self-expression, and enhances cognitive skills. The competitive and interactive nature of educational games creates an immersive learning environment, contributing to language acquisition, problem-solving, and psychological readiness for communication.

Keywords: game technologies, Pedagogy, cognitive development, motivation, interactive learning, educational games, psychological readiness, didactic goals, active learning

Game technologies are an integral part of pedagogical technologies. For the first time in pedagogy, the concept of "technology" appeared at the turn of the 1940s-1950s. and was associated with the use of technical means and programmed learning in the pedagogical process.

The technologyzation of the educational process in modern local and foreign pedagogy is associated with the search for didactic approaches that could turn learning into a "production and technical process with a guaranteed result.

The problem of using gaming technologies in the educational process in pedagogical theory and practice is not new. The following scientists were engaged in the development of the theory of the game, its methodological foundations, and the elucidation of its social nature: P.I. Pidkasty, Zh.S. Khaidarov, D.B. Elkonin, L.S. Vygotsky.

The technological approach to learning is actively developed today by the following teachers: the works of M.E. Bershadsky, V.I. Bogolyubov, V.V. Guzeeva, T.A. Ilina, M.V. Klarina, A.I. Kosmodemyanskaya, M.M. Levina, Z.A. Malkova, V.Ya. Pilipovsky, A.Ya. Saveliev, as well as L. Anderson, J. Block and others [1].

V.P. Bespalko notes that any activity can be either technology or art. Art is based on intuition, technology is based on science. Everything begins with art, ends with technology, so that everything starts all over again. Any planning, and one cannot do without it in pedagogical activity, contradicts impromptu, actions on a whim, on intuition, that is, it is the beginning of technology [1].

The concept of "game pedagogical technologies" includes a rather extensive group of methods and techniques for organizing the pedagogical process in the form of various pedagogical games. D.B. Elkonin gives the game four important functions for a person:

- a means of developing the motivational-need sphere,
- means of development of mental actions;
- a means of developing voluntary behavior.

Unlike games in general, a pedagogical game has an essential feature, a clearly defined goal of learning and a pedagogical result corresponding to it, which can be substantiated, explicitly identified and characterized by an educational and cognitive orientation.

The game is also considered as a situational and variative exercise, where it is possible to repeatedly repeat a speech sample in conditions as close as possible to real speech communication with its inherent features, emotionality, spontaneity, purposefulness of speech influence.

The game form of classes is created in the classroom with the help of game techniques and situations that act as a means of encouraging and stimulating students to learning activities.

The implementation of game technology and situations in the lesson form of classes takes

place in the following main areas (table 1):

Table 1. The implementation of the game technology

1.	The didactic goal is set for students in the form of a game task;
2.	Learning activities are subject to the rules of the game;
3.	Educational material is used as its means. An element of competition is introduced into educational activity, which translates a didactic task into a game one;
4.	The successful completion of the didactic task is associated with the game result.

Psychological theory of activity within the framework of L.S. Vygotsky, A.N. Leontieva identifies three main types of human activity - labor, play and education. All species are closely related. Analysis of the psychological and pedagogical literature on the theory of the emergence of the game as a whole allows us present the range of its purposes for the development and self-realization of children [2].

The German psychologist K. Gross, the first in the late 19th century, who made an attempt to systematically study the game, calls games the original school of behavior. For him, no matter what external or internal factors motivate games, their meaning is precisely to become a school of life for children.

The game is objectively a primary spontaneous school, the apparent chaos of which provides the child with the opportunity to get acquainted with the traditions of the behavior of people around him.

The researcher of the game technology, D. B. Elkonin believes that play is social in nature and direct saturation, and is projected onto a reflection of the world of adults. Calling the game "the arithmetic of social relations", Elkonin interprets the game as an activity that occurs at a certain stage, as one of the leading forms of development of mental functions and ways for a child to learn about the world of adults [2] .

Psychologists and teachers understood the process of development as the assimilation of universal human experience, universal values. L.S. Vygotsky believes that: "There is no initial independence of the individual from society, just as there is no subsequent socialization".

So, the game reproduces the stable and innovative in life practice and, therefore, is an activity in which the stable is reflected precisely by the rules and conventions of the game - they contain stable traditions and norms, and the repetition of the rules of the game creates a training basis for the development of the child.

Innovation comes from the installation of the game, which helps the child to believe or not believe in everything that happens in the plot of the game. In many games, the "function of the real" is present either in the form of slice conditions, or in the form of objects - accessories, or in the intrigue of the game itself.

A.N. Leontiev proved that the child masters a wider circle of reality, directly inaccessible to him, only in play. Having fun and playing, the child finds himself and realizes himself as a person.

For schoolchildren, the game is the sphere of their social creativity, the testing ground for its social and creative self-expression. The game is extremely informative and tells the child himself a lot about him. Game is a way for a child to find himself in groups of associates, in general in society, humanity, in the Universe, access to social experience, culture of the past, present and future, repetition of social practice that is understandable.

The game is a unique phenomenon of human culture, its source and peak. In no other activity does a person demonstrate such self-forgetfulness, exposure of his psycho-physiological, intellectual abilities, as in the game.

The game is the regulator of all life positions of the child. The school of play is such that in it the child is both a student and a teacher at the same time. Many researchers write that patterns in the formation of mental actions based on the material of school education are in children's play activities. In it, the formation of mental processes is carried out in peculiar ways: sensory processes, abstractions

and generalizations of arbitrary memorization [3].

Game learning cannot be the only one in educational work with children. It does not form the ability to learn, but, of course, develops the cognitive activity of schoolchildren.

A feature of the game method is that the game is feasible for almost every student, even those who do not have a sufficiently strong knowledge of the language. Moreover, a student who is weak in language training can become the first in the game: resourcefulness and ingenuity here are sometimes more important than knowledge in the subject. The language material is imperceptibly assimilated, and along with this, a feeling of satisfaction arises, the student can already speak on an equal footing with everyone.

The use of the game teaching method contributes to the implementation important methodological tasks, such as:

1. Creation of psychological readiness of students for verbal communication;
2. Ensuring the natural need for repeated repetition of language material by them;
3. Training students in choosing the right speech option, which is a preparation for situational spontaneity of speech in general [3].

The implementation of game techniques and situations in the lesson form of classes takes place in the main areas:

1. The didactic goal is set for the student in the form of a game task;
2. Learning activities are subject to the rules of the game;
3. The educational material is used as its means, an element of competition is introduced into the educational activity, which translates the didactic task into a game;
4. The successful completion of the didactic task is associated with the game result. The goals of the game teaching of schoolchildren are

1. Development of thinking by means of a foreign language;
2. Increasing the motivation to study the subject;
3. Ensuring the personal growth of each participant in the game;
4. Promoting the improvement of skills to actively and benevolently interact with each other [4].

The use of a variety of teaching methods helps to consolidate linguistic phenomena in memory, create more stable visual and auditory images, and maintain students' interest and activity. The use of games and game situations at the initial stage of learning makes it possible not only to instill in students an interest in the language, but also to more purposefully implement an individual approach to learning, and also creates a positive attitude towards its study, stimulates students' independent speech and thinking activity. Game forms of teaching a foreign language are relevant not only at the initial, but also at the senior stage of education, as they are dictated by the peculiarities of the development and worldview of older adolescents. In addition, they activate the cognitive processes of students, increase the motivation to learn a foreign language.

Game forms of learning allow using all levels of knowledge assimilation: from reproducing activity through transforming to the main goal - creative - search activity. Creative-search activity is more effective if it is preceded by reproducing and transforming activity, during which students learn teaching techniques [5].

Based on this, it can be said that the technology of gaming forms of education is aimed at teaching students to be aware of the motives of their teaching, their behavior in the game and in life, that is, to form goals and programs for their own independent activity and anticipate its immediate results.

Game technology is considered one of the most effective and successful in the list of modern educational technologies. The principle of the child's activity in the learning process has been and remains one of the main ones in didactics. This concept means such a quality of activity, which is characterized by a high level of motivation, a conscious need for the assimilation of knowledge and skills, performance and compliance with social norms.

This kind of activity in itself occurs infrequently; it is a consequence of targeted managerial pedagogical influences and the organization of the pedagogical environment, i.e. applied pedagogical

technology [6].

Any technology has means that activate and intensify the activity of students; in some technologies, these tools constitute the main idea and the basis for the effectiveness of the result.

Conclusion. Game-based learning technologies play a crucial role in modern education, transforming traditional teaching methods into interactive and engaging processes. By fostering motivation, cognitive development, and social interaction, these technologies enhance students' ability to learn and apply knowledge effectively. The integration of game elements in pedagogy aligns with the principles of active learning, where students engage in problem-solving, decision-making, and meaningful communication. Game technologies not only stimulate interest in the learning process but also contribute to the holistic development of learners, making them better prepared for real-world challenges. Consequently, the application of game-based educational methods remains one of the most effective tools in modern teaching, ensuring higher engagement and improved learning outcomes.

List of used literature

1. Vyatutnev M.N. Communicative focus of teaching Russian in schools abroad // Russian language abroad. - 2017. - No. 6. - P. 38-45.

2. Canale, M., Swain, M. A Theoretical Framework for Communicative Competence. [Electronic resource] - https://www.researchgate.net (date of access: 04/24/2016).

3. Kudasova N.V. On the issue of forming communicative competence in the process of teaching Russian // Theory and practice of education in the modern world: materials of the international. scientific conf. - St. Petersburg: Renome, 2012. - P. 328-330.

4. Elkonin D.B. The psychology of play. – M.: Pedagogy, 2001 g. - 304 s.

5. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М., 2008. – 178 с.

6. Ваулина Ю.Е., О. Е. Подоляко, Д. Дули, В. Эванс «Английский в фокусе» для 7 класса. М.:Express Publishing: Просвещение, 2010 г. – 164 с.

ӘОЖ 1751

Сексенбаева Ж.М.

(Асанбай Асқаров атындағы жалпы орта білім беретін тірек мектеп-гимназиясының (ресурстық орталығы) орыс сыныптарындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ: ОРЫС СЫНЫПТАРЫНА АРНАЛҒАН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ФОРМАТТАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада жасанды интеллект технологияларын орыс тілінде білім алатын сыныптарда қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқыту үдерісінде тиімді қолданудың заманауи құралдары қарастырылады. Жасанды интеллект негізіндегі қосымшалар мен платформалар тіл үйренуді жеңілдетіп, оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мақалада жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары, соның ішінде жекелендірілген оқыту, интерактивті тапсырмалар және білімді бағалаудың жаңа тәсілдері талданады. Сондай-ақ, қазақ тілін оқытуда оқушылардың тілдік ортаға енуін қамтамасыз ететін құралдардың тиімділігі көрсетілген.

Тірек сөздер: Жасанды интеллект, қазақ тілі мен әдебиеті, орыс сыныптары, цифрлық құралдар, қашықтықтан оқыту, білім беру процесі, тілдік құзыреттілік

Қазақ тілі мен әдебиеті сияқты пәндерді оқытуда ЖИ-ді пайдалану мүмкіндігі әлі де толық зерттелмеген, бірақ бұл бағыттағы жаңашылдықтар оқу үдерісінің сапасын жақсартуға ықпал ететіні анық.

Жасанды интеллект білім беруде оқу материалдарын жекелей бейімдеу, оқушылардың оқу үдерісіне қатысуын бақылау, оқу нәтижелерін бағалау, сондай-ақ оқушылар мен мұғалімдерге арналған көмекші құралдар құру сияқты көптеген функцияларды орындай алады. Ол тіл үйрену процесіне белсенді түрде қатысуға мүмкіндік береді, өйткені ЖИ әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін оқу материалын ұсынады.

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқара бастады, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында да оның қолданымдары кеңейіп келеді. Ендігі кезекте ЖИ тіл үйрену, әдебиетті оқыту және интерактивті оқыту әдістерінде қалай қолданылуы мүмкін екенін қарастырайық.

Тілді табиғи түрде үйренуге көмектесу: ЖИ технологиялары арқылы құрылған қосымшалар мен жүйелер, оқушыларға қазақ тілін табиғи ортаға жақын шартта үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, сөйлесу боттары D-id, comics мен виртуалды тілдік ассистенттер оқушылардың сөздік қорын дамытуға және сөйлеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Оқушылардың жеке деңгейіне сәйкес бейімделу: ЖИ негізіндегі алгоритмдер оқушылардың жеке білім деңгейін талдау арқылы оқыту материалдарын жекелендіріп, әр оқушыға сәйкес келетін жаттығулар мен материалдарды ұсына алады.

Әдебиетті оқытудағы жасанды интеллекттің қолданысы:

Мәтінді талдау және түсіндіру: Жасанды интеллектке негізделген мәтіндік аналитикалық құралдар әдеби шығармаларды талдауға және талдаудың нәтижелерін оқушыларға түсінікті түрде ұсынуға көмектеседі.

Көркем шығармалардың тереңірек түсінігін алу: ЖИ-ға негізделген құралдар оқушылардың әдебиетті әртүрлі дәрежедегі сыни ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Интерактивті оқыту әдістерінде жасанды интеллекттің қосымша құрал ретіндегі орны:

Интерактивті оқу орталарын құру: ЖИ негізіндегі платформалар мен оқыту құралдары оқушыларға қазақ тілі мен әдебиетін интерактивті және ойыншықтар арқылы үйренуге мүмкіндік береді.

Белсенді қатысу мен ынталандыру: ЖИ негізіндегі оқыту жүйелері оқу процесінде оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың ынтасын оятады. Мысалы, күрделі тілдік құрылымдарды оқытуда ойындар мен симуляциялар қолданылуы мүмкін.

ЖИ қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқытушылар мен оқушыларға көптеген мүмкіндіктер ұсынады, бірақ бұл технологиялардың мүмкіндіктерін тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің жеткілікті түрде дайындалуы мен оқыту әдістемесін жаңартуы қажет.

Жасанды интеллектті (ЖИ) қолданудың тәжірибелік қолданысы білім беру саласында кеңінен тарауда. Жекелеген платформалар мен жүйелердің арқасында мұғалімдер мен оқушылар үшін тіл үйрену, әдебиетті оқыту және қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда инновациялық тәсілдерді пайдалану мүмкіндігі пайда болды.

Жасанды интеллект негізіндегі тіл үйрену платформаларының талдауы:

Duolingo, Rosetta Stone және Babbel сияқты ЖИ негізіндегі тіл үйрену платформалары жеке оқу жоспарларын құруға және үйренушілердің күш-жігерін бағыттауға мүмкіндік береді.

Олар сөздік қорын кеңейту, грамматикалық дағдыларды дамыту және тыңдау, сөйлеу дағдыларын жетілдіру арқылы тілдік компетенцияны арттырады.

Жасанды интеллект негізіндегі бұл жүйелер қателерді түзету, оқушының жетістіктерін және әлсіз тұстарын талдау арқылы жеке қажеттіліктерге сәйкес үйрену материалдарын ұсынады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқытудағы инновациялық тәсілдер мен жаттығулар:

Жасанды интеллектке негізделген қосымшалар қазақ тілінің грамматикалық және лексикалық ерекшеліктерін тереңірек түсінуге көмектеседі.

Қазақ әдебиетін түсіндіруде ЖИ құралдары қазақ тарихы мен мәдениетіне байланысты

контекстті ұсына алады.

Жасанды интеллекттің көмегімен жасалған интерактивті жаттығулар мен ойындар қазақ тілі мен әдебиетін оқуды қызықты және ынталандырушы етуі мүмкін.

ЖИ технологияларының пайдалануы тілдік және әдеби білімді жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді, олардың қолдану аясы жаңа дидактикалық құралдардың жасалуына және білім беру үдерістерінің жаңаруына ықпал етеді. Мұндай инновациялық шешімдер оқытушылар мен оқушыларға пайдалы болуы мүмкін және білім беру сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Magicschool.ai-шығармашық дағдыларды дамытуға өлең, әннің сөзін жазу яғни ақындық қабілетін дамытуға көмектеседі.

Duolingo: Duolingo — бұл тілдік оқушылар үшін қайратты және қолайлы платформа. Бұл платформа арқылы оқушылар тілдік білімін арттыра алады, ой-түрлі құсбелгілер арқылы жаттығуларды және басқа бірнеше мақсаттарды басқаруға болады.

Rosetta Stone: Rosetta Stone — бұл тіл оқушыларына қазіргі таңдаулы тілдерді оқытуға арналған көптеген тілдік оқу платформасы. Ол арқылы оқушылар қарым-қатынас, аудио, видео және сызу пен аудио-сауда материалдарын қолданып, тіл білімін жеткізуге болады.

Babbel: Babbel — бұл қосымша ресурстармен бірге тілдік оқу үшін қолайлы платформа. Оны арқылы оқушылар өздеріне мән-мазмұн бойынша оқу бағыттарын таңдай алады.

Busuu: Busuu — бұл тілдік оқушылар үшін жарияланған оқу платформасы. Ол арқылы оқушылар өздерінің негізгі тілдік қабілеттерін жеткізу, тіл техникасын және сөйлеу техникаларын дамытуға болады.

Қазақ тілі мен әдебиет сабағында жасанды интеллектерді (ЖИ) қолдану әртүрлі форматтарда болуы мүмкін. Кейбір идеялар мен ЖИ тізімдеріне үлгілер:

Оқу материалын түсіндіру және бейімдеу:

Жасанды интеллекті пайдаланып, оқу материалдарын оқушылардың жеке оқу стиліне бейімдеуге болады.

Мысалы: Socratic, Duolingo (тіл үйрену бағдарламасы).

Жазу және грамматикалық талдау:

Grammarly, Ginger, Hemingway Editor сияқты құралдар оқушылардың жазу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Диктант және тыңдау дағдылары:

ЖИ-қолданылған диктант бағдарламалары бар, мысалы, Google’s speech-to-text қызметін пайдаланып, оқушылардың тыңдау және жазу дағдыларын жақсартуға болады.

Сөйлеу жаттығулары:

Тіл үйрену платформаларындағы сөйлесу жаттығулары, мысалы, Rosetta Stone немесе Pimsleur, оқушылардың өздерінің сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Іздеу және зерттеу:

Google Scholar немесе Microsoft Academic сияқты ЖИ-бағдарланған іздеу жүйелері оқушыларға әдебиеттік зерттеулерді жүргізуге көмектеседі.

Бағалау және бақылау:

ЖИ-бағдарланған бағалау құралдары (мысалы, Turnitin) оқушының жұмыстарын тексеру және плагиатпен күресу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Ойындар және симуляторлар:

Қазақ тілі мен әдебиеті бойынша ойын-симуляторлар, мысалы, educational role-playing games (RPGs), comics оқушыларды әдеби кейіпкерлердің рөлдерін меңгеруге және тарихи оқиғаларды симуляциялауға көмектеседі.

Қазіргі кезде жасанды интеллект технологиялары тез дамып жатыр, және олардың көпшілігі көбінесе ағылшын тілінде болғанымен, қазақ тілінде де осындай құралдар мен ресурстар бар болуы мүмкін. Сонымен қатар, ЖИ-құралдарын пайдалану үшін тіл барьерін жеңу үшін онлайн аудармашыларды (мысалы, Google Translate) қолдану.

Портретті, аваторды сөйлету, дыбыстау, видеоролик жасау

D-ID — жасанды интеллекттің көмегімен ақын, жазушы, белгілі тұлға, мульфильм

персонаждарын көмекші роботтарды сөйлету арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра аламыз.

My talking car — жан жануарларды сөйлетуге, ертегі кейіпкерлерін тірідей сезіндіруге көмектеседі.

MagicSchool.ai— бұл мұғалімдерге сабақтарды жоспарлауға, тест тапсырмаларын жазуға, нұсқауды саралауға, кері байланыс пен қарым- қатынасты қамтамасыз етуге көмектесетін жасанды интеллектті пайдаланды.

Осы әдістерді пайдалана отырып көру және есте сақтау дағдысы арқылы оқушылардың сауаттылықтары жақсарды; мәтін мен сөздердің ЖИ арқылы жандандырылып дыбысталуы нәтижесінде есту және тыңдау дағдылары қалыптасты; тілдері дамыды; қазақ тілі мен әдебиеті сабағына қызығушылықтары оянды.

Жасанды интеллекттің (ЖИ) орыс сыныптарындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолдануының артықшылықтары:

Жеке көзқарас: ЖИ әр оқушының деңгейіне, жылдамдығына және қажеттіліктеріне бейімделеді, бұл тілді оқыту тиімділігін арттырады.

Әртүрлі оқыту әдістері: ЖИ бейімделген оқыту әдістері мен ойындар арқылы оқу материалдарын қызықты етуі мүмкін.

Тәулік бойы қолжетімділік: Оқушылар кез-келген уақытта білімдерін жетілдіре алады, оларға өздігінен жұмыс істеу мүмкіндігі беріледі.

Бағалау және қадағалау: ЖИ оқушылардың прогресін бақылап, нақты уақытта кері байланыс ұсынады.

Тілдік дағдыларды шыңдау: Қазақ тіліндегі іс-әрекеттер, сөйлесу имитациясы және тілдік орталарды модельдеу оқытудың сапасын жақсартады.

Жасанды интеллектті пайдалану білім берудің сапасын арттыруға және білім алу процесін модернизациялауға үлес қосады.

Ұсыныстар:

Мұғалімдерді оқыту: ЖИ технологияларын пайдалану бойынша мұғалімдерді оқыту олардың жаңа әдістерді тиімді қолдануына көмектеседі.

Тілдік ресурстарды дамыту: Жасанды интеллект үшін қазақ тіліндегі сапалы дидактикалық материалдарды жасау және жетілдіру керек.

Басымдықтарды белгілеу: Білім беру бағдарламаларында қазақ тілін басым пән ретінде дамытуға басымдық берілуі тиіс.

Жасанды интеллекттің орыс сыныптарындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолдануы оқыту процесін жандандыруға және оқу тиімділігін арттыруға үлкен мүмкіндіктер ашады. Бұл технологияларды тиімді енгізу үшін үздіксіз дамыту, оқытушыларды оқыту және олардың қолданысын қадағалау маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сұлтанова Ш.Интерактивті технологиялар – білім беру саласында // Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. - 6/ 2010.

2. Базарбекова Р. Интерактивті оқытудың ойын түріндегі әдісі \\ Қазақ тілі мен әдебиеті. 10\ 2007 – 102 б.

3. Смашева С., Холявина Т. Қазақ тілі мен орыс тіліндегі лексиканың толығу жолдары // Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. - 12/200 6. - 116 б.

ӘОЖ 81' 373.611

Сембиева Б. К.

(Жамбыл облысы, Меркі ауданы №4 Тілеміс батыр ЖОББМ
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі)

ЖЕЛІЛІК ӘДЕБИЕТ: ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ЖАНРЛЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ЖАҢА ҮРДІСТЕР

Аңдатпа. «Желілік әдебиет: Қазақ әдебиетінің жанрлық кеңістігіндегі жаңа үрдістер» тақырыбында жасалған зерттеу қазіргі заман әдебиетінің даму бағыттары мен жаңашылдық үрдістерін қарастырады. Бұл жұмыс қазақ әдебиетінің дәстүрлі жанрларынан тыс, жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялар әсерінен туындаған әдебиет түрлеріне, атап айтқанда, желілік әдебиетке көңіл аударады. Қазіргі таңда біртіндеп өзгеріп, дамып келе жатқан желілік әдебиет деп аталатын әдебиеттің жеке түрі қоғамда кеңінен таралуда. Мақалада желілік әдебиет дегеніміз не, оның қазірғі қазақ қоғамындағы қалыптасуы қалай жүріп жатыр, оның ерекшеліктері мен жанрлары талқыланған.

Тірек сөздер: желілік әдебиет, интернет, миниатюра, күнделік, фанфикшн.

Sembieva B.K.
(Zhambyl region, Merki district, Tlemis batyr Primary Educational Institution No.4
Teacher of Kazakh language and literature)

NETWORK LITERATURE: NEW TRENDS IN THE GENRE SPACE OF KAZAKH LITERATURE

Annotation. The study on the topic" network literature: new trends in the genre space of Kazakh literature" examines the trends in the development and innovation of modern literature. This work focuses on types of literature that are outside the traditional genres of Kazakh literature, caused by the influence of new information and communication technologies, in particular, network literature. Currently, a separate type of literature called network literature, which is gradually changing and developing, is becoming more and more widespread in society. The article discusses what network literature is, how its formation in modern Kazakh society is taking place, its features and genres.

Keywords: network literature, internet, miniature, diary, fanfiction.

Қазіргі таңда Интернет желісі адамзаттың өркениет жолымен дамуына ықпал ететін басты құралдар болды. Қай салада болмасын Интернет желісі кеңінен қолданылып, адамдар тіпті онсыз өмір сүруін елестете алмайтындай дәрежеге жетті. Интернетке деген тәуелділік күннен-күнге артып отыр.

Интернет желісінің қоғамға әсері әдебиет саласында да орын алып жатыр. Осы орайда әдебиет саласында желілік әдебиет бағыты пайда болды. Желілік әдебиет – бұл негізгі өмір сүру ортасы Интернет болып табылатын әдеби шығармалар жиынтығын білдіретін ұғым. Интернет желісі шығармашылықтың бұл түрін жас және прогрессивті авторлар үшін ең тартымды етті: ол әлдеқайда арзан, авторлар үшін де, оқырмандар үшін де қол жетімді, баспаға да, мәтінді тапсыру мерзіміне де тәуелсіз, мазмұны, стилі, формасы бойынша шектеусіз, тіпті анонимді болуы мүмкін.

Желілік әдебиет (желілік әдебиет) ұғымының екі аспектісі бар:

1. желіге көшірілген классикалық және қазіргі заманғы («қағаз нұсқадағы») әдебиеттің мәтіндері;
2. ғаламдық ақпараттық Интернет желісінде құрылған және жұмыс істейтін туындылар[1].

Желілік әдебиет Қазақстан аумағында да кеңінен қолданысқа енген. Қазір «21 ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры» болғандықтан, тұтас өміріміз техникамен, компьютермен және әртүрлі гаджеттермен байланысты. Сондықтан біз де бұл тенденциядан бас тарта алмаймыз. Сонымен қатар, COVID-2019 салдарынан болған каранттинге байланысты адамзат өмірі күрт өзгерді. Барлық жерде жұмыстар онлайн форматта жүргізілді. Яғни вебинар, онлайн дәрістер, зум арқылы онлайн сабақтар, онлайн

конференция және т.б. Осылайша, қазақ әдебиеті де бірітіндеп мобильді түрге ауысуда және желілік қазақ әдебиеті қоғамда қалыптасуда. Алайда, көп адамдар желілік әдебиетті күнделікті қолданып жүрсе де, ол ұғымынан хабардар емес.

Желіде өз шығармасын немесе жұмысын жариялаған кез келген автор желілік әдебиеттің өкілі ретінде саналады. Желілік әдеибеттің ерекшелігі [2]:

Шығармалар әдетте белгілі бір оқырман үшін жазылмайды, оларды желіде жариялау үшін жазылады. Авторлар негізінен туындыларды ақысыз негізде жасайды және интернетте жариялау кезінде олардың зияткерлік меншігін біреу ұрлап кетуі мүмкін (плагиат, құрастыру) немесе мазмұнды басқа ресурстарға таратқан кезде авторлық нұсқау жоғалады. Егер олар өз туындыларын жариялау үшін қандай да бір қаражат алғысы келсе немесе олардың авторлығы расталатынына сенімді болғысы келсе, мұндай авторлар баспа басылымдарындағы жарияланымды таңдайды. Авторлар өздерінің жұмыстарын газеттерде, журналдарда немесе басқа баспа басылымдарында жариялау үшін, ең алдымен, олар сол жазылған жұмыстың мазмұнына сәйкес келетін басылымды іздеуге немесе осы басылымның талаптарына сәйкес келетін шығарма жазуға мәжбүр. Интернетте жарияланған кезде бұл мәселе жоғалады – авторлар жанрлар мен шектеулерге назар аудармай, мазмұнды орналастыра алатын көп салалы сайттар бар. Интернетте жарияланған жұмыстан (мысалы, рефераттар, эсселер, аудармалар, тіркелген мақалалар және т.б.) ақша табатын авторлардың бар екенін жоққа шығаруға болмайды, бірақ олар үшін бұл шығармашылық процесс емес, күнделікті жұмыс.

Келесі қорытынды жасауға болады: желілік әдебиет — бұл контентті құруға, әсіресе оқырман қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған шығармашылық процестің нәтижесі.

Желілік әдебиет сәнге (мода) және трендтерге бағынады. Ең алдымен, «сән» мен «тренд» деген сөздердің мағынасын ашып алайық. Сән (фр. mode, лат. modus-белгілі бір уақытта белгілі бір ортада қабылданған әдеттердің, құндылықтар мен талғамдардың жиынтығы. Өмірдің немесе мәдениеттің қандай да бір саласында идеологияны немесе стильді орнату. Тренд (ағылш. trend-еңіс, тенденция) - басым тенденция, бір нәрсенің дамуының жалпы бағыты (қоғамдық пікір, сән және т. б.) [6].

Нарықтық экономиканың пайда болуымен баспагерлер мақсатты аудиторияның қажеттіліктерін зерттей бастады және оған арналған кітаптар шығара бастады. Сұраныс болған кітаптар тез сатып алынды, жете талқыланды және оқырмандар арасында үлкен сұранысқа ие болды. Интернет кеңістігі де тұтынушылардың қалауына өте сезімтал. Ол өзгерістер туралы жаңалықтарды тез тарату және жаңа сұраныстарға тез бейімделу мүмкіндігіне ие. Желілік әдебиет интернет кеңістігінің бөлігі болғандықтан, ол негізінен оған әсер етеді. Адамдар блогтарда, түсініктемелерде, форумдарда өз тілектерін айтады, автормен пікірталас тудырады, осылайша оған қажеттіліктері туралы айтып береді және шығармашылық процесті бастайды, оның нәтижесі желілік әдебиет туындылары болып табылады. Авторлар желілік әдебиеттегі тенденцияларға сәйкес шығармаларды екі жағдайда жазумен айналысады. Біріншіден, оны нақты тақырыптар мен идеяларды іздейтін немесе шабыттың жетіспеушілігіне тап болған авторлар қолданады — көбінесе бұл әдіс шығармашылық дағдарыстан шығып, жаңа күштермен оралуға мүмкіндік береді. Екіншіден, бұл аз уақыт аралығында танылуды қалайтын авторларға сәйкес келеді.
Осылайша, желілік әдебиеттің бұл ерекшелігі әлсіз авторларды ерте кезеңдерде алып тастауға мүмкіндік береді. Олрға аз талап етілетін тақырыптарда өз күштерін сынап көру ұсынылады. Егер ол таңдаған тақырып бір күні трендке айналса, автор оқырмандарға танылуға барлық мүмкіндіктерге ие болады және өзінің күш-жігері үшін марапатталады.

Автор мен оқырман арасындағы, сондай-ақ автор мен редактор арасындағы жедел байланыс. Байланыс мәселесі дәстүрлі әдебиеттегі ең маңыздыларының бірі болып табылады. Егер автор редактор ұсынған өзгерістерге тез жауап бере алмаса және оқырмандардың өтініштері мен пікірлерін тыңдамаса, автор үшін аудиторияны да, редакторды да жоғалтып алу қаупі бар. Интернеттегі байланыс құралдарына негізделген

желілік әдебиеттер байланыс мәселесін тез шешуге мүмкіндік береді. Электрондық пошта, мәтіндік және аудиовизуалды чаттар, түсініктемелер, форумдар, блогтар, әлеуметтік медиа — мұның бәрі авторға өзгерістерге уақытында жауап беруге мүмкіндік береді, сонымен қатар маркетингтік қызметті жүргізуге мүмкіндік береді. Желілік әдебиеттердің шығармаларын жариялауға арналған барлық дерлік сайттарда оқырмандармен байланыс орнатудың кеңейтілген функциялары бар. Әдетте оқырман мен автор сайтта жазылған жұмыстың төменгі жағында орналасқан комментарий бөлімінде бір-бірімен тілдесе алады, кейбір жағдайларда бұл үшін арнайы форумға өту керек. Осыдан желілік әдебиеттер оқырмандармен байланыс саласындағы дәстүрлі әдебиеттермен салыстырғанда әлдеқайда дамыған деп қорытынды жасауға болады. Сондықтан қазіргі таңда көптеген баспа авторлары әрдайым байланыста болу үшін өздерінің блогтарын немесе әр түрлі әлеуметтік желілерде өз парақшаларын ашуда.

Материалдарды жедел жариялау және мәтінге өзгерістер енгізу мүмкіндігі. Бұл мүмкіндік толығымен интернет кеңістігінен алынды және көп жағдайда зерттеушілер желілік әдебиеттің дәстүрлі әдебиеттен басты айырмашылықтарының бірі ретінде келтіреді. Интернет-кеңістікті пайдаланушылар кез келген сәтте жарияланған ақпаратты орын алған өзгерістерге сәйкес өзгерте алатындай немесе қоғамға қандай да бір жаңалықты уақытылы жеткізе алатындай етіп ұйымдастыра алады. Сондықтан интернет пен теледидар біртіндеп баспа басылымдарын шетке ысыруда. Интернеттің жеделдігін, ең алдымен, ақпараттық агенттіктер, әсіресе іскери ақпарат агенттіктері жедел жаңалықтардан ақша табатындар пайдаланады.

Желілік әдебиеттердің шығармаларын жариялауға арналған әртүрлі сайттар көпшілік алдында редакциялау сияқты функцияны ұсынады. Яғни, автор кез келген уақытта өз жұмысын өңдей алады. Өңдеудің кең мүмкіндігі бар сайттар авторға басқа адамға олардың мәтініне қол жеткізуге және нәтижесінде енгізілген түзетулерді көруге, мақұлдауға немесе қабылдамауға мүмкіндік береді.

Ұжымдық авторлық және бастаушы авторлардың мансабын бастау үшін бірегей алаң. Бір қарағанда, бұл екі ерекшелік бір-бірімен байланысты емес және баспа басылымының неге бастаушы авторлар үшін қолайсыз алаң болып табылатыны туралы сұрақ туындауы мүмкін. Ал желілік әдебиетте бәрі бір-бірімен, соның ішінде осындай ұғымдармен тығыз байланысты. Ең алдымен, біз ұжымдық авторлық туралы талқылайты боламыз. Бұл бірлескен авторлыққа ұқсас болса да, оған ұқсамайтын біршама ерекшеліктері бар және ол тек желілік әдебиеттерге тән. Сонымен, ұжымдық авторлық дегеніміз не және оның бірлескен авторлықтан айырмашылығы неде? Бірлескен авторлық – бұл белгілі бір туындыға авторлық құқығы бар екі немесе одан да көп адамның бірлескен авторлығы. Заңды тұрғыдан алғанда, шығарманы бірлесіп бірнеше автор жазса да, ол авторларға тең дәрежеде тиесілі. Бірлескен авторлық, тіпті жұмыс бір-бірімен байланысты емес бөліктерден тұрса да, жоспардың бірлігін білдіреді. Ұжымдық желілік авторлық көбінесе жалпы идеяға сүйенбейді және әр автор өзі көргендей жасайды. Мұндай шығармашылықтың негізгі талабы – біртұтас сюжеттік желімен дәйекті мәтін жазу; жеке тәуелсіз бөліктерден тұратын келісілмеген мәтін жазылған жағдайда, мұндай жұмыс ұжымдық авторлықтың мағынасына жатпайды.

Интернет авторларға қатаң талаптар қоймайды және кез-келген адам өз жұмысын жариялауға мүмкіндігі бар. Ол үшін автор тиісті сайтқа тіркеліп, өз мәтінін теріп немесе көшіріп, «жариялау» түймесін басу жеткілікті. Жариялаудың мұндай жеңілдігі үшін көбінесе мазмұнды ұрлау, яғни «плагиат» желелік әдебиеттегі авторлар арасында орын алады. Дегенмен, уақыт өте келе, жаңадан келген авторлар өз аудиториясын табады. Сонымен қатар, тәжірибелі авторлардан кеңес алып, тіпті жақсы редакторды таба алады. Ол жаңадан бастаушыға қателіктер жібермеудің алдын алып, әрі қарай дамуға көмектеседі. Әдеби ойындардың кең таралуы. Бұл ерекшелік ұжымдық авторлықпен тығыз байланысты, өйткені әдеби ойындар желіде туындыларды ұжымдық жазудың алғашқы әрекеттерінен туындады. Қазіргі уақытта әдеби ойындар көптеген өзгерістерге ұшырады, бірақ олар әлі

де сетератураның ажырамас бөлігі болып табылады. Интернет жанрлар мен формалардың иерархиясының өзгеруіне ықпал етеді: желілік өмірге жақсы бейімделген мәтін түрлері бірінші орынға шығады және басқаларды біртіндеп ығыстырады. Жалпы желіде жазылып, таралатын әдебиеттің эссе, прозалық миниатюра, күнделік типіндегі әдебиеттер, электронды әңгіме, блогтар және т.б. сынды жанрлық тектері көпшілікке белгілі.

Миниатюра – кескіндемеден алынған әдеби термин. Бұл термин «миниум» сөзінен шыққан — ежелгі миниатюраның шеберлері қолданған қызыл бояудың атауы. Кескіндемедегідей, әдеби миниатюраның алғашқы сипаттамалық ерекшелігі – оның көлемінің қысқалығы. Екі-үш сөйлемнен бастап көлемді мәтінге дейін. Миниатюра-көлемі жағынан шағын, бірақ композициялық және мазмұнды түрде аяқталған, әдетте кең жалпылама ойды (бейнені) немесе жарқын сипатты қамтитын шығарма. Бұл әдеби жанр орта ғасырларда христиан және ислам елдерінде дамыды[3].

Күнделік – бұл автордың өткен өмірін тек жеке немесе кейіннен белгілі болған әлеуметтік оқиғаларға қатысты бір мәтінмен толықтырылатын әдеби шығарма; естелік жанрының кең таралған түрлерінің бірі. Қазіргі таңда заманауи технологиялар әлемінде виртуалды күнделіктер танымал бола бастады. Күнделік жазудың бірінші себебі – күнді уақыт пен санға бөлу. Тағы бір себеп – болашақта автордың оқырмандары болады деген болжам. Бұл жағдайда автор өзі туралы аз жазады, бірақ оқырманды қызықтыратын ақпаратты ұсынады. Артықшылықтары: 1) әрбір сауатты адам күнделікті оңай қолдана алады; 2) күнделікті жазбалар адамды өзін және басқа адамның уақытын құрметтеуге үйретеді; 3) адам өзін талдай алады[4].

Желілік әдебиет жанрының келесі бір түрі блог және фанат әдебиеті (фанфикшн) деп аталады. Блог дегеніміз оқырманның интернеттегі жеке көзқарасына негізделген ойын жазатын желі журналы, күнделігі. Блог, көп жағдайда, қысқа, нақты жазылады. Блогшылар өзін толғандырған тақырыптар туралы жазып, қоғамда орын алып жатқан оқиғаларға жеке сыни пікірін білдіреді[5]. Қазіргі таңда әдеби блогтар жүргізілген көптеген отандық порталдар мен сайттар бар. Олардың ішінен Kerekinfo.kz пен massaget.kz сайттарын атап өтуге болады. Мұнда желілік әдебиеттің бірі болып табылатын фанат әдебиеті де дамып келеді. Фанфикшн – бұл көркем әдебиет түрі, кез-келген өнер туындысының жанкүйерлері туындыны жалғастырып жазған және оның негізінде жасалған шығармалар. Яғни, қандай да бір оқырман белгілі бір өзіне ұнаған шығарманы негізге ала отырып жаңадан шығарма тудырады немесе ондағы оқиғаларды басқаша өрбітіп, өз қалағанындай аяқтайды. Фанфиктердің авторлары (яғни фанаттар әдебиеті) фикрайтерлер деп аталады (ағылшын тілінен. fan fiction: fan – фанат, fiction – көркем әдебиет, writer – жазушы). Фанфикшн қазақ әдебиетінде де байқалады. Оған мысал ретінде интернет желісінде ақын Абай Құнанбайұлының өзінің туындыларына және ол жайында жарық көрген әдеби шығармаларға негізделіп жанкүйерлер жариялаған әдеби жазбаларды айтуға болады.

Қорытындылай келе, Интернет әдебиетті толығымен алмастыра алмайды, бірақ ол оны өзгерте бастады. Интернет қазіргі мәдениетке маңызды әсер етуде және адамдар арасындағы қарым-қатынастың үнемі өзгеруіне әкелуі мүмкін. Желілік әдебиет – бұл Интернет-ғаламдық ақпараттық желіде жасалған және жұмыс істейтін әдеби шығармалардың жиынтығы. Интернет желісінде орналастырылған бұл жұмыстар уақытында өзгертілуі (өңделуі) мүмкін және бір уақытта көптеген тұтынушыларға қол жетімді, сонымен қатар, шығармашылық процеске қатысады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Черняк В. Д., Черняк М. А. Массовая литература в понятиях и терминах: учеб. словарь справочник. 2-е изд., стереотип. М.: Флинта, 2015. 192 с.

2. Бычкова О. И. Сетевая литература: вопросы формы и стиля // Наследие веков. 2015. №2. С. 55–59.

3. Зиммель Г. Мода // Избранное. М.: Юристъ, 1996. Т. 2. Созерцание жизни. С. 266–291.

4. Ахметова А.М., Ақыш Н.Б. Кибер әдебиеттің жанр категориясы. 2020.
5. https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder21027/Akhmetova%20A.M.%20Izvestya%20of%20 NANRK,%202020.pdf
6. Жылқыбай, Д. Кибер әдебиет. 2020.

ӘОЖ 81' 373.611

Сәрсембаева А. А.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасы ф.ғ.магистр, аға оқытушы)
Төлен Д. Н.
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті)

ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР, ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Аннотация. «Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар» тақырыбы қазіргі қоғамның басты мәселелерінің бірі болып табылады. Ғылым мен білім саласындағы жетістіктер мен инновациялар еліміздің дамуына жаңа бағыттар мен мүмкіндіктер ұсынады. Бұл мақалада ғылым мен білімнің заманауи жағдайы, қазіргі уақыттағы өзекті мәселелері, сондай-ақ білім беру жүйесіндегі инновациялар мен ғылыми зерттеулердің маңызды рөлі талқыланады. Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар мен цифрлық құралдардың білім беру саласына әсері зор. Сонымен қатар, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қоғамның барлық салаларына тиімді қолданудың жолдары мен тәсілдері қарастырылады. Жетістіктер мен инновациялардың білім беру жүйесінде қалай жүзеге асып жатқандығы, оқытушылар мен студенттердің рөлі және ғылыми-зерттеу жұмыстарында жаңа әдістердің қолданылуы айқындалады. Мақалада осы салалардың өзара байланысы, олардың әлеуметтік және экономикалық дамуға ықпалы кеңінен баяндалады.

Кілт сөздер: Ғылым, Білім беру жүйесі, Инновациялар, Жетістіктер, Цифрлық технологиялар

Abstract: "Science and Education Issues: Current Problems, Achievements, and Innovations" is one of the key topics in today's society. Achievements and innovations in the fields of science and education provide new directions and opportunities for the development of the country. This article discusses the current state of science and education, the most pressing issues today, as well as the important role of innovations in the education system and scientific research. The impact of information technology and digital tools on the education sector is significant. In addition, the article examines ways and methods of effectively applying the results of scientific research across various sectors of society. The implementation of achievements and innovations in the education system, the roles of teachers and students, and the application of new methods in research work are highlighted. The article provides an extensive explanation of the interconnection between these fields and their influence on social and economic development.

keywords: Science, Education system, Innovations, Achievements, Digital technologies

Кіріспе

Ғылым мен білім — кез келген мемлекеттің, қоғамның дамуының негізі болып табылады. Бұл екі саланың жетістіктері қоғамның барлық өмірлік аспектілеріне, оның ішінде экономикаға, мәдениетке, әлеуметтік қатынастарға және ғылым мен техникаға ықпал етеді. Қазіргі әлемде ғылым мен білім бір-бірімен тығыз байланысты, себебі білім беру жүйесі ғылымды дамытып, ғылыми зерттеулер білімнің дамуына жол ашады. Қазіргі заманғы білім беру тек дәстүрлі оқу әдістеріне ғана емес, сонымен қатар жаңа ақпараттық технологияларға да негізделген. Ғылым мен білім саласының дамуы мемлекеттің болашақтағы тұрақты дамуы мен инновациялық процестерін қамтамасыз ету үшін маңызды фактор болып табылады. Осы

орайда, елімізде білім беру жүйесінің жаңаруына және ғылыми зерттеулердің нәтижелерін тиімді қолдануға бағытталған бірқатар реформалар жүзеге асырылуда.

Дегенмен, ғылым мен білім саласында шешімін күткен көптеген өзекті мәселелер де бар. Олардың ішінде білім сапасының төмендеуі, ғылыми зерттеулердің коммерцияландыру мәселесі, цифрлық технологиялардың білім беру процесіне ендірілуі сияқты мәселелерді айтуға болады. Ғылым мен білімнің қазіргі жағдайында осы мәселелерге тиімді шешімдер табу үшін ғылыми-зерттеу жұмыстарын арттыру, инновациялық әдістерді енгізу, жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.Ғылым мен білімнің өзекті мәселелерін, жетістіктерін және инновацияларын талқылау — қоғамның дамуында маңызды орын алатын сала болғандықтан, ерекше назар аударуды талап етеді. Қазіргі кезде ғылым мен білім арасындағы өзара байланыстың маңыздылығы айтарлықтай артып келеді. Ғылым саласында қолға алынған зерттеулердің нәтижелері тек қана теориялық сипатта емес, қоғамның барлық салаларында практикалық қолданым тауып жатыр. Ал білім беру жүйесіндегі инновациялар мен жаңа технологиялардың енгізілуі оқушылар мен студенттердің білім сапасын жақсартуға және оларды еңбек нарығына дайындауға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада ғылым мен білім саласындағы өзекті мәселелер мен жетістіктерді жан-жақты қарастыру, сондай-ақ білім беру жүйесіндегі инновациялар мен ғылыми зерттеулердің қоғам мен экономикаға тигізетін әсері талқыланатын болады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың білім беру саласына ықпалы, қашықтан оқыту жүйесінің пайдасы мен кемшіліктері, жаңа әдістердің енгізілуі туралы да сөз қозғалады. Ғылым мен білімнің қазіргі кезеңдегі жағдайы, оның даму бағыттары, инновациялық өзгерістер мен әлеуметтік салдары зерттеледі. Мақаланың мақсаты — ғылым мен білім саласындағы жаңалықтарды зерттеп, оларды қоғамдағы қазіргі және болашақтағы қажеттіліктерге сәйкес тиімді пайдаланудың жолдарын көрсету болып табылады.

Ғылым мен білім саласы қазіргі әлемде тек теориялық емес, практикалық тұрғыдан да маңызды рөл атқарады. Қазақстанның білім беру жүйесі мен ғылыми институттары соңғы жылдары елеулі өзгерістерге ұшырады. Мемлекет білім саласын реформалау бағытында бірнеше бағдарлама мен жобаларды іске асырды, бұл, өз кезегінде, білім беру сапасын арттыруға және ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қолдануға мүмкіндік туғызды. Дегенмен, бұл салада әлі де көптеген қиындықтар мен мәселелер бар.Білім беру жүйесінің қазіргі жағдайына тоқталсақ, елімізде көптеген жоғары оқу орындары мен мектептер әлемдік талаптарға сай білім беруге ұмтылуда. Бірақ, білім беру сапасының біркелкі болмауы, оқытушылардың біліктілігінің әртүрлі деңгейде болуы, оқу бағдарламаларының уақыт талабына толық сәйкес келмеуі — маңызды мәселелердің бірі. Осыған байланысты, цифрлық білім беру құралдары мен қашықтан оқыту жүйесі білім беру саласына жаңа мүмкіндіктер ашады [1,45-52 б.] . Мысалы, 2020 жылдан бастап пандемияның әсерімен қашықтан оқыту жүйесі кеңінен қолданысқа енді. Бұл жаңа білім беру форматы мектептер мен университеттерде оқу процесін үздіксіз жүргізуге мүмкіндік берді, бірақ сонымен қатар білім сапасы мен студенттер арасында теңсіздік мәселесін туындатты.

Ғылым саласында да айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Қазақстандағы ғылыми-зерттеу институттары мен университеттер ғылыми ізденістердің сапасын арттыруға, жаңа ғылыми әдістер мен технологияларды енгізуге күш салуда. Дегенмен, ғылыми зерттеулердің коммерциализациясы мен қолданбалы ғылымды дамыту мәселесі өзекті болып отыр. Ғалымдардың зерттеулерінің нәтижелерін өндірістік процестерде қолдану, олардың экономикалық тиімділігін арттыру бағытындағы жұмыстар баяу жүруде. Сонымен қатар, ғылымға бөлінетін қаржының жеткіліксіздігі де зерттеу нәтижелерінің шектеулі болуына себеп болып отыр [2, 110-118 б.]. Бұл ретте, ғылымды қаржыландыруды арттыру және ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін әлеуметтік және экономикалық салаларда кеңінен қолдану маңызды мәселелердің бірі болып табылады.Қазіргі кезде әлемде білім беру мен ғылымның интеграциясы, яғни ғылым мен білім арасындағы байланыстың нығаюы үлкен маңызға ие. Осы бағытта Қазақстанда да бірнеше бастамалар қолға алынды. Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттары бірлесіп, ғылым мен білімнің интеграциясын арттыруға

жұмыс істеуде. Бұл процесс ғылыми-зерттеу жұмыстарының сапасын жақсартып қана қоймай, сонымен бірге, білім беру бағдарламаларын жаңартып, студенттерді заманауи ғылыми әдістермен таныстыруға мүмкіндік береді.Ғылым мен білім саласында шешімін таппаған көптеген өзекті мәселелер бар [3 ,123-130 б.].

1-кесте. Ғылым мен білім саласындағы өзекті мәселелер

№	Мәселе	Түсінік
1	**Білім беру жүйесінің сапасы**	Қазақстанның әртүрлі аймақтарында білім беру деңгейі бірдей емес. Ауылдық жерлерде білім сапасы төмен, мұғалімдер мен оқытушылардың біліктілігі қала мектептерімен салыстырғанда әлдеқайда төмен.
2	**Ғылыми зерттеулердің нәтижелерін өндіріске енгізу**	Ғылым мен өндіріс арасында байланыс әлсіз. Ғылыми зерттеулердің нәтижелері өндірісте толық қолданылмайды, бұл экономика мен ғылымның дамуындағы мүмкіндіктердің іске аспауына әкеледі.
3	**Білім беру жүйесінің ескіруі және жаңашылдыққа икемділіктің төмендігі**	Білім беру әдістемелері мен оқу бағдарламалары көбінесе дәстүрлі тәсілдерге негізделген. Заман талабына сай өзгерістер енгізу баяу жүруде, цифрландыру мен жаңа технологиялар енгізілуі қажет.
4	**Ғылым мен білім арасындағы байланыс және инновациялар**	Ғылым мен білім арасындағы тығыз байланыс болмаған жағдайда, зерттеулер мен білім жүйесінің тиімділігі төмендейді. Білім беру жүйесінде ғылыми негізделген оқыту әдістерін енгізу мен инновациялық жобаларды біріктіру қажет.

Сонымен қатар, тағы бір өзекті мәселе — жастардың ғылымға қызығушылығының төмендеуі. Қазіргі қоғамда жастар көбінесе практикалық, яғни еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларды игеруге көбірек көңіл бөледі, ал ғылыми зерттеулер мен теориялық білімге деген қызығушылық төмендеуде. Бұл жағдай еліміздің болашақ ғылыми әлеуетіне қауіп төндіруі мүмкін. Жастарды ғылымға тарту үшін оларды ғылыми қызметпен айналысуға ынталандыратын бағдарламалар мен жобалар қажет [4, 78-85 б.].

Ғылым мен білім саласында соңғы жылдары көптеген жетістіктер мен инновациялар орын алды, олар қоғамның дамуына, экономиканың өсуіне және жаңа технологиялардың енгізілуіне ықпал етті. Білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтар мен ғылыми зерттеулердің нәтижелері әлемдік деңгейде назарға алынуда. Қазақстанда да білім мен ғылым саласындағы жетістіктер мен инновациялардың орын алуы еліміздің дамуында маңызды рөл атқарады.

Білім беру саласындағы инновациялар — тек жаңа технологиялардың енгізілуімен шектелмейді. Бұл жерде оқу процесін жаңарту, оқу бағдарламаларын халықаралық талаптарға сай ету, жаңа педагогикалық әдістер мен әдістемелерді қолдану да маңызды аспектілер болып табылады. Қазақстанда білім беру жүйесінде цифрландыру және қашықтан оқыту сияқты инновациялық тәсілдер кеңінен енгізілуде. Әсіресе пандемия кезеңінде қашықтан оқыту жүйесінің тиімділігі айқын байқалды. Білім беру платформалары, онлайн курстар мен виртуалды сыныптар студенттер мен оқушыларға жаңа білім алу мүмкіндігін ұсынды.Цифрлық білім беру құралдары мен платформалар заманауи оқыту әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Қазақстандағы жоғары оқу орындары мен мектептер де сандық ресурстарды тиімді пайдалану арқылы білім беру сапасын жақсартуға бағытталған. Мұғалімдер мен оқытушылар үшін арнайы тренингтер мен курстар ұйымдастырылып, оларды

заманауи педагогикалық әдістермен таныстыру мақсатында бірқатар жобалар іске асырылуда. Сонымен қатар, білім беру жүйесінде «ақылды мектептер» мен «ақылды университеттер» концепциясы да енгізіліп, оқушылар мен студенттердің білім алуына тиімді жағдай жасалуда [5, 33-41 б.].

Ғылым саласында да көптеген жетістіктер мен инновациялар орын алуда. Ғылыми зерттеулердің нәтижелері еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуына маңызды ықпалын тигізіп жатыр. Ғылым мен білім арасындағы байланыстың нығаюы арқылы ғылымның жетістіктері білім беру жүйесіне енуде, ал білім жүйесіндегі инновациялар ғылымға жаңа бағыттар ұсынады. Сонымен қатар, ғылыми-зерттеу институттарының және университеттердің жаңалықтары өндірістік салаға енгізіліп, өндіріс процесінің тиімділігін арттырып келеді.Қазақстанда ауыл шаруашылығы, медицина, экология және энергетика сияқты салаларда ғылыми жаңалықтар мен инновациялық жобалар жүзеге асырылуда. Мысалы, ауыл шаруашылығында ғылыми зерттеулердің нәтижелері жаңа ауылшаруашылық дақылдарын өсіру, ауыл шаруашылығы техникаларын жетілдіру, экологиялық таза өнімдерді өндіру салаларында қолданылуда. Медицинада ғылыми жетістіктер жаңа дәрі-дәрмектер мен емдеу әдістерін енгізу арқылы халық денсаулығын жақсартуға бағытталған.Энергетика саласында да көптеген инновациялық жобалар жүзеге асырылуда. Жасыл энергетика, жаңартылатын энергия көздерін тиімді пайдалану, энергия үнемдеуші технологияларды енгізу — осының бәрі ғылым мен инновацияның нәтижелері болып табылады.Қазақстанда жаңартылатын энергия көздері бойынша жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижелері еліміздің энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған [6,75-83 б.].

Инновациялар мен жаңа технологиялар ғылым мен білім саласында қарқынды түрде енгізілуде. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру жүйесінде жаңа мүмкіндіктер мен әдістерді ұсынды. Цифрлық технологиялар білім беру процесін жеңілдетіп, тиімділігін арттырды. Бұл орайда білім беру платформалары, электронды оқулықтар, виртуалды және қосымша шындық технологиялары білім алу процесін өзгертті.Ғылыми-зерттеу жұмыстарында жаңа технологиялар мен әдістердің қолданылуы да өз нәтижелерін беруде. Мысалы, жасанды интеллект, робототехника, үлкен деректерді өңдеу сияқты инновациялық технологиялар ғылымның әр түрлі салаларында қолданысқа енгізілуде. Бұл технологиялар білім беру жүйесінде, медициналық зерттеулерде, инженерия саласында және басқа да салаларда жаңа мүмкіндіктер мен жетістіктерге жол ашты.Қазақстанның ғылыми және білім беру жүйесіндегі инновациялар тек ішкі дамуды ғана емес, халықаралық аренада да өз орнын табуға мүмкіндік береді. Білім беру саласындағы инновациялық шешімдер еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, ғылымның жаңа жетістіктерін әлемдік деңгейде танытуға жол ашады. Жаңа технологиялар мен әдістерді енгізу арқылы Қазақстан халықаралық білім беру және ғылыми зерттеулер алаңында өз позициясын нығайтуға мүмкіндік алады.Осылайша, ғылым мен білім саласындағы жетістіктер мен инновациялар еліміздің дамуына ықпал етіп, жаңа бағыттар мен мүмкіндіктерге жол ашады. Бұл жетістіктер ғылым мен білімнің өзара байланысымен және заманауи технологиялардың қолданылуымен ғана жүзеге асатындығы анық.

Цифрлық технологиялар білім беру мен ғылым саласына айтарлықтай әсер етіп отыр. Қашықтан оқыту жүйесі, электронды кітаптар мен оқу платформалары білім алудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Қазақстанда білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың енгізілуі оқыту әдістерін жаңартып, студенттер мен оқушыларға білім алу процесін жеңілдетті. Сонымен қатар, ғылыми зерттеулерде де ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылуда, бұл зерттеу жұмыстарының сапасын арттырып, олардың нәтижелерін жылдам енгізуге мүмкіндік береді. Цифрлық құралдардың кеңінен қолданылуы, ақпараттың қолжетімділігін арттыру, білім беру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Ғылыми зерттеулер қоғамның дамуы мен әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Қазақстандағы ғылыми-зерттеу институттары мен университеттер ғалымдардың нәтижелерін тек теориялық емес, практикалық тұрғыда да қолдануға тырысуда. Ғылыми жаңалықтар денсаулық сақтау, экология, экономика сияқты түрлі салаларға оң әсерін тигізеді.

Ғылымның дамуы өндірістік процестерді жетілдіріп, жаңа технологияларды енгізуге, халықтың өмір сапасын арттыруға ықпал етеді. Ғылыми зерттеулердің нәтижелерін өндіріс пен қоғамда тиімді қолдану еліміздің экономикалық дамуына елеулі үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сейітқазиева, М. Қ. Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің дамуындағы инновациялық бағыттар // Білім және ғылымдағы инновациялар. 2019. № 7. 45-52 б.

2. Ахметова, Ж. Ж. Қашықтан оқыту мен цифрландыру: қазіргі кезеңдегі мәселелер мен даму бағыттары // Қазақстанның білім беру мәселелері. 2020. № 3. 110-118 б

3. Мырзахметова, А. С. Ғылым мен білім саласындағы интеграция: теория мен практика // Қазақстандағы ғылыми жетістіктер. 2021. № 4. 123-130 б.

4. Тұрарбекова, Ш. С. Қазақстандағы ғылымды коммерцияландыру: мүмкіндіктер мен проблемалар // Экономика және инновациялар. 2020. № 8. 78-85 б.

5. Садыков, М. Т. Білім беру жүйесіндегі жаңашылдық пен дәстүрдің арақатынасы // Білім беруді дамыту стратегиялары. 2021. № 2. 33-41 б.

6. Байқұлова, Г. Р. Жаңа технологиялар мен білім беру: өзгерістер мен талаптар // Қазіргі педагогика мәселелері. 2019. № 6. 75-83 б.

UDK 37.012.4

Kristina Vladimirovna Sidelnikova

(KSU "Gymnasium № 24 of the Education Department of the city of Taraz, Department of Education of the Akimat of Zhambyl Region")

ENHANCING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS AS A KEY TO IMPROVING EDUCATION QUALITY

Annotation: This article explores the crucial role of enhancing the professional competencies of language and literature teachers as a means to improve the quality of education. It examines the key competencies required for effective teaching, including subject expertise, pedagogical skills, emotional intelligence, and technological proficiency. The article also highlights the challenges teachers face, such as outdated curricula, heavy workloads, and limited professional development opportunities. It discusses various strategies to support teachers, including continuous professional development, curriculum innovation, and the integration of technology. Ultimately, the article argues that investing in teachers' professional growth is essential for creating a dynamic and high-quality educational experience for students.

Keywords: Professional competencies, language teachers, literature teachers, education quality,teacher development.

Сидельникова Кристина Владимировна

Образования города Тараз управления образования акимата Жамбылской области КГУ" Гимназия №24 " отдела

Аннотация: Эта статья рассматривает важную роль улучшения профессиональных компетенций преподавателей языка и литературы как средства повышения качества образования. В ней анализируются ключевые компетенции, необходимые для эффективного преподавания, такие как знание предмета, педагогические навыки, эмоциональный интеллект и технологическая грамотность. Также обсуждаются проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели, такие как устаревшие учебные программы, перегрузка рабочими

обязанностями и ограниченные возможности для профессионального развития. Статья предлагает различные стратегии поддержки преподавателей, включая постоянное профессиональное развитие, инновации в учебных программах и интеграцию технологий в обучение. В конечном итоге, в статье утверждается, что инвестиции в профессиональный рост учителей необходимы для создания динамичного и качественного образовательного процесса для учащихся.

Ключевые слова: Профессиональные компетенции, учителя языка, литературы, качество образования,повышение квалификации учителей

The quality of education is fundamentally tied to the capabilities and skills of those who deliver it—teachers. Language and literature education, in particular, is pivotal because it shapes the ways students understand and engage with both the world around them and their own inner worlds. Teachers in these fields not only impart knowledge about grammar, writing techniques, and literary analysis but also nurture students' ability to think critically, express themselves creatively, and empathize with diverse perspectives. These skills are essential not just for academic achievement but for personal and social growth.The role of teachers in language and literature goes beyond the confines of traditional education; they are the facilitators of communication, cultural understanding, and intellectual exploration. Through their guidance, students develop the capacity to articulate their thoughts, question established ideas, and communicate effectively in both their personal and professional lives. A teacher’s influence is especially potent in shaping a student's ability to analyze texts, understand cultural contexts, and explore the complexities of human expression, whether through written word or spoken language.However, the effectiveness of teachers depends not only on their passion for the subject but also on their professional competencies. The evolving landscape of education, shaped by technological advancements, shifts in societal needs, and pedagogical research, necessitates that educators continuously refine their skills and adapt their methods. As the demands on teachers increase, so must their preparation and ongoing professional development. Teachers need to be equipped with the necessary tools, knowledge, and strategies to navigate an increasingly complex and diverse classroom environment. Improving the professional competencies of language and literature teachers is therefore a critical step in ensuring that the education system remains dynamic and responsive to both current challenges and future demands. This requires a multi-faceted approach, focusing on developing subject matter expertise, enhancing pedagogical skills, incorporating new technologies, and fostering an inclusive and supportive learning environment. Teachers must also be encouraged to engage in continuous professional development to stay informed about new trends, research, and teaching techniques. [1]

The role of language and literature teachers extends far beyond simply imparting knowledge of language structure and literary content. These teachers play a pivotal role in shaping the intellectual and emotional development of students. The way they teach can deeply influence students’ critical thinking skills, creativity, emotional intelligence, and their ability to engage with society through language.In language education, teachers help students master the intricacies of the language, fostering communication skills that are essential not only in academic settings but also in everyday life. They ensure students develop proficiency in speaking, writing, reading, and listening — skills that are fundamental for academic success and personal expression. In literature education, teachers introduce students to diverse perspectives, cultures, and historical contexts, nurturing empathy and a broader understanding of the human experience. They encourage students to analyze texts critically, interpret meanings, and make connections between the literature and real-world issues. Through the study of literature, students learn to think abstractly, ask meaningful questions, and engage with the world in a deeper, more reflective way. However, to have a profound impact on their students, language and literature teachers must possess a diverse range of competencies. These competencies go beyond mastery of the subject content and encompass teaching methodologies, emotional intelligence, and adaptability to the changing needs of students. To meet the demands of modern education, teachers must continually develop their professional competencies. These competencies

can be broadly categorized into several areas, each of which contributes to the overall effectiveness of teaching.

At the core of a teacher's role is a deep understanding of the subject matter. Language and literature teachers must not only have a thorough grasp of the language they teach (its rules, structure, vocabulary, and usage) but also an extensive knowledge of literary history, theory, and criticism. Their understanding of key literary works, authors, genres, and movements allows them to offer students an informed perspective that enriches classroom discussions and fosters a deeper appreciation for the subject. Teachers should be encouraged to continue building their expertise in both the language and literature they teach, ensuring they stay informed about new literary works and emerging trends in language instruction.

Being a subject expert is important, but effective teaching also requires the ability to communicate that expertise in ways that engage students and support their learning. Pedagogical skills encompass the methods and strategies used to teach, assess, and support students' progress. Teachers need to know how to design effective lesson plans, use a range of instructional strategies, differentiate instruction based on students' needs, and assess learning outcomes. For instance, language teachers should be proficient in teaching the four key language skills: reading, writing, listening, and speaking. They must use a combination of direct instruction, interactive activities, and real-life language applications to help students develop proficiency. Similarly, literature teachers should employ methods that foster critical thinking, analysis, and creativity, helping students to interpret texts and explore various perspectives. This may involve group discussions, literary analysis essays, creative assignments, and encouraging students to connect literature with their own experiences. [2]

Language and literature are deeply intertwined with culture, society, and human emotions. Effective teachers must recognize this connection and be able to navigate the cultural dimensions of their subject matter. This includes understanding the diversity of perspectives within their classrooms and creating an inclusive environment that respects different backgrounds, experiences, and viewpoints.

Emotional intelligence is equally important for teachers. They must be able to gauge students' emotional states, build rapport, and manage classroom dynamics. Teachers with high emotional intelligence are better equipped to support students who may struggle with academic or personal challenges, fostering a safe and supportive learning environment.

As technology continues to shape the educational landscape, teachers must develop proficiency in using digital tools and platforms that enhance learning. From online learning management systems to multimedia resources, technology can support the teaching of both language and literature in dynamic ways. Teachers should be able to incorporate interactive tools, digital texts, and educational apps into their teaching to increase engagement and support students' learning outside the classroom. Moreover, the digital age has transformed how literature is taught. Teachers can now use multimedia resources, including films, podcasts, virtual author talks, and interactive e-books, to provide a richer and more diverse experience for students.

The field of education is constantly evolving, and teachers must engage in lifelong learning to stay ahead. Continuous professional development (CPD) is critical for teachers to maintain and enhance their skills. CPD can take various forms, including attending workshops, taking courses, participating in teaching networks, and engaging in academic research. Teachers who actively pursue CPD are more likely to remain motivated, informed, and open to new ideas, which translates into better classroom practices and improved student outcomes.

In many educational systems, the curricula for language and literature can be outdated and rigid, offering little room for flexibility or innovation. The traditional focus on memorization of facts or rote learning, particularly in literature, may not foster the deep analytical thinking or creativity that students need to thrive in the modern world. Moreover, teaching methods may not always align with the diverse needs of students. Teachers often have to manage large class sizes and address varying levels of student ability, which can be difficult with traditional teaching approaches. There is a need for curricula that prioritize critical thinking, creativity, and practical application, while also allowing

teachers the flexibility to adapt lessons to their students' interests and abilities.

Teachers are frequently overwhelmed by the demands of lesson planning, grading, administrative tasks, and extracurricular responsibilities. These heavy workloads can leave little time for reflection on teaching practices or for engaging in professional development activities. To foster growth in teachers, it is essential to ensure that their work-life balance is respected and that they have the time and space to pursue continuous learning.

Access to teaching resources can be a significant challenge for many teachers. In underfunded schools, teachers may not have access to up-to-date textbooks, literature collections, or digital resources. Without the right resources, teachers may struggle to deliver dynamic lessons that engage students and enrich their learning experience. Schools and education systems must prioritize the provision of adequate resources, from classroom materials to technology, to support teachers and students effectively. [3]

Strategies for Improving Teacher Competencies

Given the challenges that exist, a strategic approach is needed to enhance the professional competencies of language and literature teachers. The following strategies can help address these issues and improve education quality.

1. Education systems must prioritize professional development by offering teachers regular opportunities for growth.
2. Reforming curricula to be more flexible and focused on developing critical thinking skills and creativity is vital. This includes: Incorporating Contemporary Texts: Introducing a wider range of contemporary literary works and diverse voices can make lessons more relatable and engaging for students. Fostering Analytical Skills: Shifting the focus from memorization to fostering students' ability to analyze, critique, and discuss literature.
3. Teachers must be supported in using technology effectively in their teaching. Schools should invest in digital tools and provide teachers with the necessary training to use these tools for creating interactive and engaging lessons.
4. Education systems should look for ways to reduce the administrative burden on teachers by offering administrative support, automating tasks where possible, and ensuring that teachers have ample time to focus on planning and professional development. [4]

The enhancement of professional competencies among language and literature teachers is an essential driver for improving the overall quality of education. Teachers who are equipped with a deep understanding of their subject matter, along with the right pedagogical techniques, emotional intelligence, and technological skills, are better positioned to foster an environment of critical thinking, creativity, and effective communication. These qualities are not only fundamental to academic success but are also vital in helping students develop the cognitive and social skills they need to thrive in an increasingly complex and interconnected world. However, the path to enhancing teacher competencies is not without its challenges. Teachers must contend with outdated curricula, heavy workloads, limited access to professional development opportunities, and insufficient resources. Overcoming these obstacles requires a concerted effort from educational institutions, policymakers, and communities to prioritize continuous learning, provide the necessary resources, and create supportive environments where teachers feel valued and empowered to grow. As education systems continue to evolve, it is crucial that we recognize the critical role of teachers in shaping the intellectual, emotional, and cultural development of students. By investing in professional development programs, revising curricula to align with modern educational needs, and fostering collaboration and peer learning among educators, we can ensure that language and literature teachers are well-prepared to meet the demands of today’s learners. In turn, this will lead to better educational outcomes, fostering a generation of students who are not only proficient in language and literature but are also critical thinkers, empathetic individuals, and active participants in their communities. Ultimately, improving the competencies of language and literature teachers is not just a matter of enhancing the education system; it is about enriching the lives of students and equipping them with the tools to navigate an ever-changing world. With the right support, training, and resources, we can empower teachers to make a lasting and meaningful impact, both in the classroom and beyond,

ensuring that the education they provide is of the highest quality.

List of used literature

1. Shulman L.S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform // Harvard Educational Review, 57(1), 1-22. 1987.

2. Hattie J & Yates G. Visible Learning and the Science of How We Learn // Routledge, 2014.

3. Darling-Hammond L & McLaughlin M.W. Policies that Support Professional Development in an Era of Reform // Phi Delta Kappan, 76(8), 597-604. 1995.

4. Guskey T.R. Evaluating Professional Development // Corwin Press, 2000.

5. Tomas L. The Importance of Teaching Language and Literature in Today's Classroom // International Journal of Instruction, 1(2), 95-106, 2007.

6. Kagan D.M. Professional Growth Among Pre-service and In-service Teachers // Review of Educational Research, 62(2), 129-169, 1992.

7. Richards J.C, & Rodgers T.SApproaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.) // Cambridge University Press, 2014.

УДК 17.82.31

Тагиева М.М.
(Бакинский славянский университет, Азербайджан, Баку)

ИЗ ТЬМЫ «ПОДПОЛЬЯ» К СВЕТУ «ЖИВОЙ ЖИЗНИ» (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО «ПОДРОСТОК»

Аннотация. "Подросток" – это переходный роман Ф.М.Достоевского. Не потому ли писатель выбрал главным героем подростка – человека переходного возраста? В подростке Достоевский видит перспективу русской жизни. Андрея Версилов и Макар Долгорукий – это два отца, две традиции. Вопрос, стоящий перед Аркадием как перед сыном, в том, за кем из них он пойдет, в чем видится ему будущее России. Версилов олицетворяет собой европейский тип цивилизованной личности, Макар Долгорукий – религиозный тип человека. Аркадий увлекся сначала личностью Версилова, но в конце концов перешел на позиции Макара Долгорукого.

Ключевые слова: философско-религиозный аспект, европейский тип, религиозный человек, душевные искания, жизненный опыт.

Taghiyeva M.M.
(Baku Slavic University, Azerbaijan, Baku)

FROM THE DARKNESS OF THE “UNDERGROUND” TO THE LİGHT OF “LIVİNG LIFE” (BASED ON THE NOVEL “TEENAGER” BY F. M. DOSTOYEVSKY)

Abstrakt. “The Teenager” is a transitijnal novel by F. M. Dostoyevsry. İs it not because the üriter chose a teenager as the main character – a person jf adolesctnce?
As a teenager, Dostoyevsky sees the prospect jf Russian life. Andrey Versilov and Makar Dolgoruky are two fathers, two traditions. The question facing Arkady, as a son, is wich of them he will follow, what he sees as the future of Russia. Versilov personifies the European type of civilized personality, Makar Dolgoruky – the religious type of person. Arkady was at first carried away by the personality of Versilov, but eventually switched to the position of Makar Dolgoruky.

Key words: philosophical and religious aspect, European type, religious person, spiritual quest, live experience.

Аркадий Долгорукий – главный герой романа. От его имени и ведется повествование. Роман "Подросток" – это в сущности исповедь Аркадия – двадцатилетнего молодого человека, который успел много пережить и передумать за свою короткую жизнь. «Это единственный роман Достоевского, в котором повествование ведется от первого лица и главным героем является повествователь» [7: с. 174].

Биография и духовная эволюция Аркадия явно разделяются на два этапа: московский и петербургский. Первый период – это оторванность ребенка от матери и отца, от семейного очага. Ребенок изгнан из семьи как Адам изгнан из рая. На светлую душу Аркадия ужасающе рано падает тень безобразной, жестокой стороны жизни. Он узнает то, с чем еще не в силах внутренне справиться. В своем подполье в бессонные ночи Аркадий придумывает себе «идею», точнее, чуждую готовую идею примеривает на себя и хочет ее реализовать на практике. Это – идея стать миллионером как Ротшильд. «Идея Аркадия – это орудие борьбы за свободу личности, попытка сохранить свою индивидуальность, получающая уродливую форму» [5: с.74]. В то же время «Аркадий был идеалистом, платонически влюбленым в свою идею и живущим верой в нее» [4, с. 289]

Только отвлеченный человеческий ум, не укорененный в почве народного духа, ум, предоставленный самому себе, способен придумывать такие идеи. Человекобожеские претензии молодого мечтателя – это результат мысли, оторванной от души, от Бога и от людей, когда действует только личное желание без учета божеской воли. Мечтатель – великий тип в русской литературе, которого открыл Ф. М. Достоевский. Мечтатель – это тип человека, живущего какой-то внутренней жизнью, оторванной от реальной действительности. Таких характеров К.Юнг называл "интровертными" в противоположность "экстравертным" типам, живущим чисто внешней жизнью [6].

Мечтатель (или интроверт) – это человек, отвернувшийся от реальности и заглянувший в глубины своей души, где живут представления, фантазии, мифология предков. Мечтатель извлекает из глубин души эти представления, возрождает этот фантастический, но некогда идеальный, мир и живет ценностями этого мира. Тогда ему не нужен бывает реальный мир. В сущности таковы все религиозные фанатики и пророки. Это мир души, мир веры, мир религиозных истин.

Аркадий ищет свой мир деятельности: сначала вовне, в реальном внешнем мире, а затем – внутри себя, в душевном, религиозном мире. Но ни в то, ни в другое он окончательно не переходит. Отказываясь от идеала Ротшильда, он оказывается у порога идеала Христа. Таков вкратце путь духовного развития Аркадия.

В идее Подростка парадоксально сочетаются две стороны: прагматизм и романтизм. С одной стороны, это желание нажить миллионный капитал, с другой стороны, это нежелание пользоваться этим капиталом ради собственных благ. Не сами по себе деньги нужны были Аркадию, ему нужно было сознание своей силы, даваемое миллионом. Как писал В. В. Ермилов, «Подростка не влечет перспектива командовать и властвовать... Главное, чего он хочет, - это сознания своей независимости от людей» [3: с. 222]. Герой Достоевского поистине мыслил как скупой рыцарь Пушкина, у которого он заимствовал «идею». В деньгах он ищет не прагматическую выгоду, а духовную силу. Деньги нужны были ему для души, а не для тела, для удовлетворения духовных, а не телесных потребностей. С душой рыцаря Подросток бросается на рынок и на рынке он хочет остаться рыцарем. Это чисто национальный русский характер, который раньше всех отметил Пушкин в своем Скупом рыцаре, в душе которого слишком возвышенные небесные чувства соседствуют со слишком низменными земными чувствами.

В жизни Аркадия четко выделяются два периода: период мечтательства и период деятельности. «Идея» относится к первому периоду, а все его практические шаги – ко второму периоду. Реализация идеи, как это было у Раскольникова, означало бы для Аркадия смешением мечты и реальности, что всегда кончается катастрофой. Отказ от реализации идеи у Подростка означает, что эти две сферы жизни – духовная и практическая - несовместимы.

«Действительность оказывается более сложною и менее гнусною, чем предрешил Подросток. В падениях своих и унижениях он незаметно теряет идею» [1: с. 285], – писал В. Вересаев. Думается, что здесь смещены акценты – с личности героя на действительность. «Менее гнусною» оказывается не действительность, а душа героя. Аркадий даже не предполагал, едучи в Петербург с твердой решимостью возненавидеть весь мир и порвать со всеми, что в его душе найдутся такие чувства, которые оторвут его от идеи и навсегда свяжут его с людьми. Он просто не знал себя, своей русскости, думал о себе как о западном человеке Ротшильде, не знал, что Ротшильды в России невозможны. Ротшильды, Наполеоны и им подобные, по Достоевскому, возможны и должны быть на католическом Западе, а не в православной России.

Как и все герои Достоевского Аркадий Долгорукий начинает свою романную жизнь с попытки реализации готовой, а не выстраданной сильной «идеи». У Раскольникова это была идея стать Наполеоном, а у Аркадия – это идея стать Ротшильдом. Император Наполеон и миллионер Ротшильд занимали умы и души молодого поколения 60-70-х годов XIX века. Поколение Аркадия Долгорукого было более прагматичным, чем поколение Раскольникова. Но, в сущности, в том и в другом случае молодых людей занимает идея абсолютной личной власти и личной свободы – идея глубоко антихристианская.

Характер и личность Подростка развертываются не в сторону от русской идеи к западной, а наоборот – в сторону от западной к русской. Подросток, кажется, родился с этой идеей личного могущества – идеей западного происхождения, ибо в России такой идеи быть не могло, ибо она (идея) противоречит православной этике о братстве всех людей на земле как детей единого Бога. В русской национальной культуре приоритетное значение имеет идея братства всех людей на земле, а не идея индивидуализма. Поэтому в православной этике гордость считается пороком, а смирение – добродетелью. Герой «Подростка» эволюционирует как характер также от гордости и одиночества к смирению и любви к ближнему. Аркадий отказывается от деятельности и избирает путь смирения не потому, что у него на это не хватило сил. Не «бессилие разъедает у Достоевского всех людей, дерзающих проявить самостоятельное хотение» [1: с. 286], а тайная сила, сила душевная, проистекающая от неосознанной, но всегда пребывающей в тайниках души большой веры в Христа. Именно она не дает героям Достоевского, как говорил его подпольный человек, «проявить самостоятельное хотение».

«Моя идея – это стать Ротшильдом [2: с. 66], прямо и бесцеремонно заявляет Аркадий, как когда-то заявлял Раскольников: «Я хотел Наполеоном сделаться». Но в дальнейшем герой довольно подробно и точно разъясняет суть своей идеи, которая сводится к стремлению молодой души к абсолютной личной свободе – свободе от всякой зависимости, к одиночеству в своем величии. «Да, я жаждал ... могущества и уединения ... Могущество!.. чуть ли не с самого детства, я иначе не мог вообразить себя, как на первом месте... В том-то и «идея» моя, в том-то и сила ее, что деньги – это единственный путь, который приводит на первое место даже ничтожество» [2: с. 73-74]. Далее герой еще больше уточняет свою идею и углубляется в ее психологическую и нравственную сущность, т.е. в то духовное зерно, из которого она выросла. «Мне не нужно денег, или лучше, мне не деньги нужны, даже не могущество; мне нужно лишь то, что приобретается могуществом и чего никак нельзя приобрести без могущества: *это уединенное и спокойное сознание силы!* Вот самое полное определение свободы, над которым так бьется мир! Свобода! Я начертал, наконец, это великое слово... Да, уединенное сознание силы – обаятельно и прекрасно» [2: с. 74]. Жажда могущества и свободы – это человекобожеское желание, и идет оно вразрез с богочеловеческим желанием любви, которое тоже имело место в душе Аркадия. Дальнейшая судьба героя покажет, какое из этих желаний возьмет верх.

Здесь необходимо отметить, что «идея» Подростка отличается от «идеи» Раскольникова тем, что у последнего она становится чувством и страстью и как таковая овладевает его душой и приводит его к практическому действию, тогда как у первого «идея» доходит до степени веры в душе героя и заставляет его бескорыстно ей молиться, но в реальное дело так и не переходит. «Будь я Ротшильд, - пишет Аркадий, - я бы ходил в стареньком пальто и с

зонтиком...» [2: с. 74]. «...не от скуки и не от бесцельной тоски, а оттого, что безбрежно пожелаю большего – я отдам все мои миллионы людям; пусть общество распределит там все мое богатство, а я –я вновь смешаюсь с ничтожеством!.. Одно сознание о том, что в руках моих были миллионы и я бросил их в грязь, как вран, кормило бы меня в моей пустыне… став нищим, я вдруг стал бы вдвое богаче Ротшильда!» [2: с. 76] Как видно из стиля и содержания рассуждений Аркадия, его душа просит пустыни, схимничества, беззаветной и полной отдачи себя в жертву «великой идее». Но беда в том, что его жажда веры – религиозная по силе – не находит адекватного объекта. Такой человек нашел бы успокоение только в вере в Бога. Но Бога пока он не нашел, потому на его место в своей душе он поставил Ротшильда. Когда душа, оставшаяся без веры, пустует, то эту пустоту, как правило, заполняет какая-то социальная идея, витающая в воздухе эпохи. Так было и с Раскольниковым, и с Аркадием. Идея и того, и другого ничто иное, как "псевдоморфоз" (выражение Шпенглера), занявший пустоту от потерянной веры.

Эпоха князя Игоря Долгорукого ушла в прошлое. Это была эпоха знати, эпоха войн и меча. Теперь же должна начаться другая эпоха другого Долгорукого - эпоха духовенства, эпоха носителей русской национальной духовности. Князь Долгорукий через века исторического развития уступает место страннику Долгорукому. Это вполне в духе философии истории Достоевского, который считал, что путем исторического и духовного развития государство должно слиться с церковью и стать церковью.

Список использованной литературы

1. Вересаев В. В. Живая жизнь (О Достоевском и Льве Толстом) // Вересаев В.В. Собрание сочинений: в 5-и т., т.3. – М.: Правда, 1961, с. 269-491.

2. Достоевский Ф. М. ПСС в 30-и т. – Т. 13. – Л.: Наука, 1975. – 456 с.

3. Ермилов В. В. Ф.М.Достоевский. – М.: Худож. лит., 1956, 280 с.

4. Коджаев М.М. Характеры и идеи Ф.М.Достоевского. – Баку: Мутарджим, 2007. – 464 с.

5. Розенблюм Л.М. Вступительная статья // Достоевский Ф.М. Подросток. – М.: Правда, 1984. – с. 3-18.

6. Юнг К.Г. Психологические типы. – М.: Университетская книга АСТ, 1997. – 715 с.

7. Tağıyeva M.M. Fyodor Dostoyevskinin yaradıcılığının Azərbaycanda tədqiqi tarixi. – Баку: Мутарджим, 2020. – 256 с.

ӘОЖ 37.37.02

Тильманбетова Г. К.

(«Жамбыл облысы Жамбыл ауданы білім бөлімінің Әзімбек Ыcмайылұлы атындағы орта мектебі» КММ)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ОРЫС ТІЛІНІҢ РӨЛІ

Аннотация. Осы мақалада қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың негізгі мақсаттары айтылады. Сонымен қоса, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудағы орыс тілінің рөліне пайымдау жасалған. Оқушының орыс тіліндегі мәтіндерді түсіну және талдау қабілетін жетілдіру жолдарына көп назар аударылған. Функционалдық сауаттылықты дамытудағы орыс тіліндегі мәтіндерді түсіну және талдаудың бірнеше тиімді әдістерін ұсынған. Мақала қазіргі таңда оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудағы тиімді әрекеттерді жетілдіруге негізделген.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, кластер, инсерт, фишбоун, тілдік ойындар

Tilmanbetova G. K.

(Zhambyl Oblast Zhambyl District Education Department Secondary School named after Azimbek Ysmayiluly)

THE ROLE OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN IMPROVING FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS

Abstract. In this article, students in the current education system the main goals of functional literacy development are mentioned. In addition, the role of the Russian language in increasing the functional literacy of students is considered. A lot of attention has been paid to ways of improving the student's ability to understand and analyze texts in the Russian language. He proposed several effective methods of understanding and analyzing Russian language texts for the development of functional literacy. The article is currently based on the improvement of effective actions in increasing the functional literacy of students.

Key words: functional literacy, cluster, insert, fishbone, language games

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту негізгі мақсаттардың бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық – оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдайларда тиімді қолдану қабілеті. Бұл дағдыларды қалыптастыруда орыс тілі пәні маңызды рөл атқарады, себебі ол оқушылардың тілдік құзыреттіліктерін дамытып, сын тұрғысынан ойлауға және түрлі мәтіндерді түсініп, талдауға көмектеседі. Функционалдық сауаттылықтың негізгі бірінші компоненті - тілдік сауаттылық, яғни сауатты жазу, оқу және сөйлеу қабілеті.

Екіншісі, мәтінмен жұмыс істеу дағдылары, яғни ,түрлі мәтіндерді түсіну, талдау және өңдеу. Үшіншісі, коммуникативтік құзыреттілік, яғни әртүрлі жағдайларда тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті. Төртінші компоненті - ақпараттық сауаттылық, яғни ақпаратты іздеу, сұрыптау және қолдану қабілеті[1: б. 344].

Орыс тілінің функционалдық сауаттылықты дамытудағы рөлін талдап қарастырар болсақ ең алғаш оқушының орыс тіліндегі мәтіндерді түсіну және талдау қабілетін жетілдіру мақсатында жұмыстар атқарылуы керек.

1. Мәтіндерді түсіну және талдау қабілеті:

Орыс тілі сабағында оқушылар әртүрлі жанрдағы мәтіндермен жұмыс істейді (көркем, ғылыми, публицистикалық). Бұл олардың мәтінді дұрыс түсініп, маңызды ақпаратты анықтау дағдыларын дамытады. Орыс тілінен мәтіндерді түсіну және талдау – оқушылардың тілдік құзыреттіліктерінің негізгі компоненттерінің бірі. Орыс тілі сабағында бұл қабілет оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын, ақпаратты саралауын және өз көзқарасын қалыптастыруын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл дағдылар күнделікті өмірде ақпаратпен жұмыс істеу үшін де маңызды.Мәтінді түсіну – мәтіннің мазмұнын толық қабылдау және оның негізгі идеясын анықтай білу қабілеті. Бұл қабілет келесі кезеңдерді қамтиды:

-мәтіннің жалпы мағынасын анықтау,оқушы мәтіннің негізгі ойын түсініп, басты тақырыбын анықтайды;

-негізгі ақпаратты бөліп алу, мәтіндегі маңызды фактілер мен оқиғаларды іріктеу;

-жасырын мағынаны түсіну, тек мәтінде айтылғандарды ғана емес, оның астарлы мағынасын түсіну;

-мәтін құрылымын тану, оқушылар мәтіннің логикалық құрылымын анықтап, әр бөлімнің мағынасын түсінеді [2: б. 56].

Мәтіндерді талдау – бұл мәтіндегі ақпаратты бағалау, оның құрылымдық және мазмұндық ерекшеліктерін зерттеу қабілеті. Мәтіндік талдау келесі дағдыларды қамтиды:

-мәтіннің тақырыбы мен негізгі идеясын анықтау, оқушылар автордың ойын түсініп, басты идеясын анықтайды;

-фактілерді және автордың көзқарасын ажырату, мәтінде берілген нақты ақпарат пен автордың субъективті пікірін ажырату;

-тілдік құралдарды талдау, автор қолданған стильдік тәсілдерді, метафораларды, эпитеттерді және басқа да көркемдік құралдарды анықтау;

-мәтіннің мақсаты мен аудиториясын бағалау, мәтіннің кімге бағытталғанын және қандай мақсатты көздейтінін анықтау.

-сын тұрғысынан бағалау, оқушы мәтінге өз көзқарасын білдіріп, оның шынайылығы мен маңыздылығын бағалайды.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы орыс тіліндегі мәтіндерді түсіну және талдаудың бірнеше мынадай әдістері бар.

Кластер әдісі:

Мәтіндегі негізгі идеялар мен ұғымдарды графикалық түрде бейнелеу. Бұл әдіс мәтін құрылымын анықтауға көмектеседі. Кластер әдісі – ақпаратты жүйелеуге, тақырыптың негізгі идеялары мен ұғымдарын анықтауға және олардың арасындағы байланыстарды көрсетуге арналған графикалық ұйымдастыру тәсілі. Бұл әдіс оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытуға, материалды жақсы түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

Бұл әдістің ерекшеліктері графикалық түрде көрсетіледі, негізгі идея ортаға жазылып, одан түрлі бағыттар бойынша қосымша идеялар тармақталып шығады. Білімді жүйелеуге мүмкіндік береді, оқушылардың ойларын жинақтап, тақырыпты түсінуін жеңілдетеді. Идеялардың өзара байланысын көрсетеді, әртүрлі ұғымдар арасындағы логикалық байланыстар көрнекі түрде көрсетіледі [3: б.12]. Шығармашылықты дамытады, оқушылардың жаңа идеялар ойлап табуына және тақырыпты жан-жақты зерттеуіне көмектеседі. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін кластер әдісінің артықшылықтары: тақырыпты тереңірек түсінуге көмектеседі, ақпаратты құрылымдауға және есте сақтауға жеңілдік береді, оқушылардың ойлау, талдау және қорытындылау қабілеттерін дамытады, бұл дегеніңіз алған білімін өмірде тиімді қолдана алуына бағыт –бағдар болып табылады.

Инсерт әдісі (түрлі белгілермен белгілеу):

Мәтінді оқыған кезде маңызды жерлерді белгілеу арқылы түсінуді жеңілдету.

INSERT әдісі (Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking) – оқушылардың мәтінді оқып, оны түсіну және талдау дағдыларын жетілдіруге арналған интерактивті әдіс. Бұл әдіс оқушыларға мәтіндегі ақпаратты бағалап, өз көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Бұл әдісті қандай мақсатта қолданамыз? Мәтінді оқып, ақпаратты саралауда, алынған ақпаратты белгілі санаттарға бөлуде, оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда қолданала аламыз. INSERT әдісін қолдану кезеңдері:

- Мәтінмен жұмыс: Оқушылар мәтінді оқып отырып, ақпаратты түрлі белгілермен белгілейді:

“V” – мен білетін ақпарат.

“+” – мен үшін жаңа ақпарат.

“–” – менің білгеніме қарама-қайшы ақпарат.

“?” – мен үшін түсініксіз немесе қосымша ақпаратты қажет ететін бөлім.

- Мәтіннен кейінгі жұмыс:

Белгілермен белгіленген ақпараттарды талқылау.

Жаңа және түсініксіз ақпараттарды зерттеу.

Қарама-қайшылықтарды анықтап, себептерін талдау.

- Қорытынды жасау:

Оқушылар мәтін бойынша өз көзқарасын білдіреді.

Мәтіннен алған ақпараттарды жүйелеп, қажетті нәтижеге қол жеткізеді.

Сонымен бұл әдістің артықшылықтары неде? Оқушылардың белсенді оқу дағдыларын қалыптастырады, мәтін бойынша өз көзқарасын ашық білдіруге үйретеді, мәтіндегі ақпаратты саналы түрде меңгеруге ықпал етеді. INSERT әдісі – мәтіндермен жұмыс істеудің тиімді тәсілі. Оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуда бұл әдіс маңызды рөл атқарады.

Фишбоун әдісі:

Фишбоун әдісі (Fishbone Diagram немесе "Себеп-салдар диаграммасы") – мәселені шешу немесе белгілі бір құбылысты талдау үшін қолданылатын визуалды әдіс. Бұл әдіс балық қаңқасына ұқсас графикалық құрылымда құрылады және негізгі мәселенің немесе тақырыптың себептерін әртүрлі санаттар бойынша талдауға мүмкіндік береді.Фишбоун әдісін қандай мақсатта қолданамыз?Негізгі мәселенің немесе тақырыптың себеп-салдарлық байланыстарын анықтау, ақпаратты жүйелеп, талдау жасау, оқушылардың сыни ойлау және зерттеу қабілеттерін, функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатында пайдаланылатын тиімді әдістердің бірі. Фишбоун әдісінің құрылымы:

1. Балықтың басы: Бұл жерде талданатын негізгі мәселе немесе тақырып жазылады.

2. Балықтың қаңқасы: Басқа қосылған сызықтар – мәселенің себептері. Әр сызық жеке себептер немесе факторлар тобын білдіреді.

3. Субсебептер: Әр себепке қосымша кіші себептер қосылады.

Фишбоун әдісінің артықшылықтары мәселенің себеп-салдар байланыстарын көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді, тақырыпты кешенді талдауға жағдай жасайды, сыни ойлау және талдау қабілеттерін дамытады, топтық талқылаулар мен бірлескен жұмыс үшін тиімді.

Тілдік ойындар:

Оқушылардың сөздік қорын байытып, тілдік құрылымдарды дұрыс қолдануға арналған ойындар жүргізу. Тілдік ойындар – оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларын дамытуға арналған интерактивті әдістер. Бұл ойындар оқушылардың сөздік қорын байытуға, сөйлеу мәдениетін жетілдіруге және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Тілдік ойындар әсіресе бастауыш сынып оқушыларын қызықтырып, тілді үйренуді жеңілдетеді. Тілдік ойындардың түрлері мысалы:

"Сөз тізбегі" – Бір оқушы бір сөз айтады, келесі оқушы алдыңғы сөздің соңғы әрпінен басталатын сөз ойлайды.

"Сөздерден сөйлем құрау" – Белгілі бір сөздер жиынтығынан мағыналы сөйлемдер құрастыру.

"Сөз таптарын тап" – Оқушылар берілген сөйлемдегі сөз таптарын анықтайды.

"Синонимдер мен антонимдер" – Оқушылар синонимдер мен антонимдерді тауып, мысалдар келтіреді.

"Диалог құру" – Белгілі тақырыпқа байланысты жұппен немесе топпен диалог құру.

"Ситуациялық ойындар" – Белгілі бір жағдаятқа байланысты әңгіме құру немесе рөлдік ойындар ойнау.

"Жұмбақ шешу" – Жұмбақтарды шешіп, жауаптарын табу.

"Бас қатырғыш сұрақтар" – Логикалық сұрақтарға жауап беру.

Сөзжұмбақтар мен ребустар.

Тілдік ойындар – тілді үйрену мен меңгерудің тиімді әдісі. Оларды қолдану арқылы оқушылардың тілдік дағдылары жетіліп, шығармашылық қабілеттері артады. Мұғалімдер бұл әдістерді оқыту процесінде кеңінен қолданса, оқушылардың тілге деген қызығушылығы мен белсенділігі едәуір жоғарылайды [4: б.45].

Орыс тілінде мәтіндерді түсіну және талдау қабілеттері оқушылардың тілдік сауаттылығын, сыни ойлауын және ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Бұл дағдыларды тиімді дамыту үшін түрлі әдістер мен стратегияларды қолдану қажет. Оқушылар мәтіндермен жиі және терең жұмыс жасаған сайын, олардың түсіну және талдау қабілеттері де жетіле түседі. Мұғалім функционалдық сауаттылықтың адамның күнделікті өмірде білімін қолдана алу қабілеті екенін негізге ала отырып, оқушылардың орыс тілі сабағында алған білімдерін шынайы өмірде тиімді пайдалануына бағытталған тапсырмалармен қаруланууы жаңашыл ұстаздың күнделікті күн тәртібіне айналуы тиіс. Орыс тілі пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Мәтіндермен жұмыс, жазбаша және ауызша қарым-қатынас жасау, сын тұрғысынан ойлау дағдылары – бұл пән арқылы қалыптасатын құзыреттіліктердің бір бөлігі ғана. Заманауи әдістер мен тәсілдерді тиімді қолдану арқылы оқушылардың өмірге қажетті дағдыларын жан-жақты дамытуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кулькова Е.В. "Функциональная грамотность: теория и практика". – СПб.: Питер, 2019. 344-бет
2. Аубакирова А.К. "Билингвальное обучение: особенности и перспективы". – Алматы: Қазақ университеті, 2021. 56-бет
3. Международные исследования PISA: результаты и рекомендации. – Астана, 2020. 12-бет
4. Мұғалімдерге арналған орыс тілі мен әдебиеті пәні бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Алматы, 2022. 45-бет

ӘОЖ 821.512.122.7

Толенбекова Кундыз Мизанбаевна
Жамбыл облысы Жамбыл ауданы №2 орта мектебі

ШЕРХАН МҰРТАЗА ПРОЗАСЫНДАҒЫ БАСТЫ ОБРАЗДАР СИПАТЫ, АДАМ ТАҒДЫРЫ, ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТАРТЫС АРНАЛАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада Шерхан Мұртаза прозасындағы басты образдар сипаты, адам тағдыры және шығармаларындағы тартыс арналары талданады. Жазушының туындыларында әлеуметтік, рухани және философиялық мәселелер кеңінен қарастырылып, кейіпкерлері арқылы ұлттың болашағы мен қоғамдағы әділетсіздікті бейнелейді. Мұртаза шығармаларындағы басты образдар көбінесе ішкі және сыртқы тартыс арқылы адам мен қоғам арасындағы қайшылықтарды ашып көрсетеді. Бұл мақала Шерхан Мұртаза шығармашылығын тереңірек түсінуге, оның әдеби мұрасын бағалауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: прозасы, басты образдар, адам тағдыры, тартыс арналары, әлеуметтік мәселелер.

Tolenbekova Kundiz Mizanbaevna
Secondary School № 2 of Zhambyl District of Zhambyl region

CHARACTER OF THE MAIN IMAGES IN THE PROSE OF SHERKHAN MURTAZA, THE FATE OF A PERSON, CHANNELS OF CONFLICT IN HIS WORKS

Annotation. This article analyzes the character of the main images in the prose of Sherkhan Murtaza, the fate of a person and the channels of conflict in his works. In the works of the writer, social, spiritual and philosophical issues are widely considered, and through his characters he reflects the future of the nation and injustice in society. The main images in Murtaza's works often reveal the contradictions between man and society through internal and external conflict. This article will allow you to more deeply understand the work of Sherkhan Murtaza, evaluate his literary heritage.

Keywords: prose, main images, human destinies, channels of conflict, social problems.

Жалпы әр жазушы әдебиетке әр түрлі жолмен, әр түрлі деңгейде келетіндігі белгілі. Қазақ әдебиетіне Шерхан Мұртаза жазушы ретінде жалғыз өлеңімен немесе алғашқы шағын әңгімесімен жарқырап келген жоқ. Мәселен, қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғасы Әбіш Кекілбаев жиырма үш жасында жазған «Шыңырау» шығармасымен қазақ прозасына ерекше

құбылыс болып келді. Ал Шерхан Мұртаза «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас» газеттеріндегі, очерк, мақалалары арқылы елге аты таныс бола бастап, «Белгісіз солдаттың баласы» повесі, «Қыз бен бота» әңгімесі арқылы елеусіз ғана, ептеп басып, әдеби прозаға сіңісе бастаған еді. Мәселенің барлығы жазушының қай шығарманы қай жаста жазғанына байланысты емес. Тарих ұрпақтары жазушының жасын талғамайды, шығармасын таңдайды. Ал, Шерхан Мұртазаны жазушы ретінде танытқан оның «Қырық бірінші жылғы келіншек» әңгемесі мен «Мылтықсыз майдан» повесі. Ш.Мұртазаның үлкен қыры десе де болады – кішкентай ойдан үлкен романға бой ұрмай, көпірме сөздермен оқырмандарын қоректендірмей, жинақы сөйлемдер мен сырбаз сөздер арқылы өмір суреттерін сала білуі.

Ш.Мұртаза – көркем әңгіме шебері. Әңгімелерінің тақырыптары да сан алуан. Жазушы әңгімелеріндегі өмір шындығы және көркемдік шешім шебер өрілген. Әңгімелерінің көркемдік қырлары: сыршылдық, өмірдің шағын көрінісімен адамдар арасындағы күрделі қарым-қатынас белгілерін аңғарту, табиғат көріністерінің образ жасаудағы орны, диалог құру шеберлігі қаламгер қаламының айрықша қырларын танытты [1].

Ш.Мұртазаның алғашқы шығармаларының, әңгіме-повестерінің ең басты ерекшеліктері:

1) Адам баласының жан күйзелісін, ыза мен кектен тығырыққа тірелер шарасыз күйін аса шебер суреттеуі.

2) Қазақы мінез-құлық пен табиғат көріністерінің адам жан-дүниесімен астасып, біте қайнасып тура сол қалпында сөзбен бейнеленуі.

3) Шығармаларында философиялық тұжырымдар жасамайды немесе ұнамсыз құлықтарды шымшылап әзіл-оспақтың астына алмайды, кейіпкерлерін көркем сурет галериясындағы көріністей көз алдыңнантізбектейді.

4) Шығармалары өмір деп аталатын полотноның қан-сөлімен жұлып алынған қиындысындай шынайы.

5) Ш.Мұртаза шығармалары ылғи өсу, бір кезеңнен екінші кезеңі биік тартып, асып түсіп отырады.

6) Таңдап алынған тақырыптары өтімді, заман шындығын дөп басып тұрады.

Шерағаның әрбір әңгімесі – жөні бөлек, жосығы ерек дүние. «Қазақ әңгімесінің бір кемшілігі – әрбір ситуацияның ішкі сырын ашпайды.»

Шерхан Мұртаза — қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, қазақ прозасының жан-жақты дамуына үлкен үлес қосқан жазушы. Оның шығармалары оқырманға терең ой салып, адам тағдыры, ұлттық мәселелер мен қоғамдағы өзгерістер жайлы толғандырады. Мұртаза прозасындағы басты образдар, адам тағдыры және шығармаларындағы тартыс арналары жазушының шығармашылығында айрықша орын алады.

Шерхан Мұртаза шығармаларында терең философиялық және әлеуметтік мәні бар образдар көп кездеседі. Оның басты образдары көбіне қоғам мен жеке тұлғаның арасындағы қарама-қайшылықтарды бейнелейді. Әсіресе, "Қара маржан", "Алтын жебе" сияқты туындыларында автор кейіпкерлері арқылы ұлттық болмысты, рухани құндылықтарды, адалдық пен сатқындықты ашып көрсетеді [2].

Жазушының шығармаларында жиі кездесетін оқыған, мәдениетті, бірақ қоғамдағы әділетсіздікке қарсы күресіп жүрген адам образы ерекше орын алады. Бұл образдардың бойында өз елінің болашағына алаңдаушылық, әділдікке деген ұмтылыс, рухани тазалық сынды қасиеттер басым. Сонымен қатар, «құрметті» адам бейнесі, яғни өзгенің пікіріне сүйеніп өмір сүретін, қоғамда бірқалыпты өмір сүретін адамдар да кездеседі. Бірақ, бұл кейіпкерлердің тағдыры көбінесе трагедиямен аяқталады, себебі олардың ішкі дүниесі бос, сыртқы өмірімен ғана өмір сүреді.

Шерхан Мұртаза шығармаларының негізгі тақырыбы — адам тағдыры. Оның кейіпкерлері көбінесе өздеріне тән әлеуметтік жағдайлар мен қоғамдық өмірдің қысымына тап болады. Әрқайсысының өмір жолы, таңдаулары мен ішкі күрестері жеке бастарының тағдырын ғана емес, жалпы қоғамның дамуын да көрсетеді. Шығармадағы кейіпкерлер

өмірдің түрлі сынақтарына шыдап, оларды жеңу үшін күрес жүргізеді.

Мұртаза прозасындағы адам тағдыры әрқашан үлкен әлеуметтік және философиялық сұрақтармен байланысты болады. Оның кейіпкерлері көбіне өзін-өзі іздеумен, рухани кемелденумен, әділеттілік үшін күресумен айналысады. Бұның барлығы жазушының ұлттың болашағына деген алаңдаушылығын, қоғамдағы өзгерістерге деген қарым-қатынасын білдіреді.

Шерхан Мұртаза шығармаларындағы тартыс екі негізгі арнада өтеді: ішкі тартыс және сыртқы тартыс. [3].

Ішкі тартыс — жазушының кейіпкерлерінің өз-өздерімен күресі. Олар ішкі дүниесінде өздерін іздейді, қоғамның қысымына төтеп береді, өз таңдауларын жасайды. Бұл тартыс көбінесе адам мен оның ар-ұжданы, адам мен қоғам арасындағы шекарада пайда болады. Бұл тартыс арқылы жазушы қоғамдағы рухани құндылықтарды сақтау мен жою мәселелерін көтереді.

Сыртқы тартыс — қоғамның тәртіптері мен әлеуметтік құрылымының қысымына қарсы тұру. Мұртаза прозасында сыртқы тартыс кейіпкерлердің қоғамға, тәртіпке қарсы тұруын бейнелейді. Бұл тартыста қоғамның әділетсіздігі, өмірдің қиыншылығы мен әлеуметтік теңсіздік мәселелері көрініс табады.

Шерхан Мұртаза прозасы адам тағдыры мен қоғам арасындағы күресті терең әрі шынайы бейнелейді. Оның шығармаларындағы басты образдар мен тартыс арналары арқылы автор тек жеке тұлғаның ғана емес, ұлттың да болашағына қатысты терең ойлар мен толғаныстарды жеткізеді. Мұртаза өзінің шығармашылығында күрделі әлеуметтік мәселелерді көтеріп, солар арқылы қоғамның даму жолдарын іздейді. Оның прозасы бүгінгі таңда да оқырманға рухани азық болып, қоғамның әлеуметтік және моральдық құндылықтарын ой елегінен өткізуге шақырады.

Көрнекті қазақ жазушысы Шерхан Мұртазаның ең танымал шығармаларының бірі – «Ай и Айша» романы.

«Ай мен Айша» романының басты кейіпкері - Айша есімді Шерхан Мұртазаның анасы. Ол Сібірге «халық жауы» ретінде жер аударылған әкесіз өсті. Шерхан Мұртаза анасының иығына қандай үлкен жүктеме түскенін көрді, ол үш кішкентай балаға қамқорлық жасауға мәжбүр болды. Отбасындағы ауыр материалдық жағдайға байланысты ол мектеп-интернатта тұрып, оқуға мәжбүр болды. [4].

Шерхан Мұртаза «Ай мен Айша» романында анасын айға теңестіреді. Шын мәнінде, егер кішкентай баланың дүниетанымында аспандағы ең күшті ай болса, онда ол үшін жер бетіндегі ғаламның орталығы-Ана, яғни Айша. Сондықтан ол «Ай мен Айша» романын атады.

Айша бейнесінде айнадағыдай ғасырлар бойы отбасылық ошақ пен ұлттық дәстүрлердің сақтаушысы болған мыңдаған қазақ әйелдерінің бейнелері бейнеленген.

Айшаның Екінші дүниежүзілік соғыстың аштық, суық жылдарында Үш жетіммен жалғыз қалған үш баласына деген адалдығы, оның жергілікті репрессорлармен күресі, олардың билікті асыра пайдалануына қарсы тұруы, рухының күші оқырмандарды оған таңдана қарауға мәжбүр етеді.

Өмірдің барлық қиыншылықтары мен қиыншылықтарына қарамастан, Айша балаларын адал, мейірімді және жанашыр, өз Отанына деген сүйіспеншілік пен патриотизм рухында тәрбиелейді.

Шерхан Мұртазаның тағы бір елеулі туындысы-Совет Ресей үкіметінің мүшесі болған (1917-1946 жылдары болған) тұңғыш қазақ мемлекет қайраткері Тұрар Рысқұловтың өмірі мен қызметіне арналған «Қызыл жебе» роман-эпопеясы.

Автор мұндай жұмысты жазудың себебін былай түсіндіреді: «Тұрар Рысқұлов - менің жерлесім, біздің тағдырымызда ортақ бір нәрсе бар: екеуіміз де әкесіз өстік [5].

Оның әкесі Рысқұл Қасқыр билеушісі Саймасайды қатыгездігі үшін өлтірді, нәтижесінде Сахалинге (Сібір) он жылға сотталды. Сотқа дейінгі тергеу жүріп жатқан кезде, 10 жастағы Турар әкесімен бірге Вернин түрмесінде болуы керек еді, әйтпесе өлтірілген волост билеушісінің туыстары оны өлтіруі мүмкін. Бір түрме камерасында саяси себептермен

сотталған Бронников олармен бірге отырды, ол турарды орыс тілінде оқыды.

Кейін Тұрар Рысқұлов буржуазиялық ұлтшылдық пен пантюркизм үшін атылды. (Пантюркизм-бұл барлық түркі халықтарын біріктіру мақсатында Орталық Азия мен Түркиядан келген түркі зиялылары арасында 1880 жылдары пайда болған қозғалыс). Жазушының өзінен «Ай мен Айшада» Ай образын жасаудағы себебіңіз не?» деп сұрақ қойғанда, Ш.Мұртаза: «...Кітаптың атында неге ай тұр десеңіз... Ол, енді, біржағынан тағдырдың ұқсастығы сияқты, біздің анамызбен, әсіресе соғыс кезіндегі жесірлік, қиыншылық көрген аналардың тағдырына ұқсас [6].

Жалпы қазіргі замандағы әдебиетте аналар тақырыбында қалам тартқан жазушылардың арасында Шерхан Мұртазаның орны ерекше.

Әдебиеттегі жаңашылдық – әрқашан асқан шеберлік пен зор таланттың нәтижесі, ол әдебиет пен өнердің өрісін кеңейте түседі. Тұрмыстың, қоғамдық тіршіліктің өзгеруіне, адамның өмір танудағы жаңа ұғым-түсініктеріне байланысты әдебиетте мазмұн мен түр жағынан жаңашыл шығармалар туады. Бұл тұрғыда кейбір дәстүрлік әдіс-тәсілдер сақталумен қатар жаңаша суреттеу, бейнелеу, сөз қолдану амалдары пайда болады. Әсіресе жаңа өзгерістер мен құбылыстарды аңғаратын соны бейнелеу құралдары жасалады. Бұл – әдебиеттегі жаңашылдықтың белгісі. Дәстүр мен жаңашылдық тек түрді, сыртқы өзгерістерді білдірумен қатар, ішкі мазмұнды бірдей қамтып, шығарманың идеялық-көркемдік немесе ұлттық сипатын жаңа сатыда елестетеді. Енген жаңалық әдебиетке сіңіп, дәстүрге айналып кетуі мүмкін.

Жазушының бүгінгі күн тақырыбына арналған хикаяттары мен әңгімелері де өзіндік дүниетаным ерекшелігімен, бүгінгі замандастар бейнесін шынайы да көркем суреттеуімен, қаламгерлік өзіндік қолтаңбасымен айшықталады.

ХХ ғасыр – әдебиетіміздің көркемдік әлемінің шың-құздарына қанат қаққан ғасыры. Ғасыр әдебиетін көкке көтерген Шерхан Мұртаза адам сезімінің тәжі – адамгершілік пен адалдық, шынайылық жырын жырлауда аз табысқа жеткен жоқ. Ол – әлеуметтік тақырып пен замана шындығын терең толғаған прозаик. Оларды өріске шығару жолында өзіндік көркемдік ізденістердің сара жолын да өрді [7].

Әрбір ақын-жазушы немесе дарын иесінің нәр алып сусындаған бастау бұлағы болады. Табиғаттың жаратылысы да сондай. Кішкене бастаудан шыққан бұлақ өзендерге, теңіздерге құйып, арнасы кең алып мұхитқа айналады. Сол сияқты әр ақын, жазушы, суреткердің нәр алар қайнары болуының өзі – табиғи заңдылық. Онсыз өзінен-өзі өнер иесінің пайда болуы, туа салуы мүмкін емес. Дербес өзі өмір сүре алмайды. Өзіне дейінгі дәстүрден үлгі алып, соған қарап өсіп-өнген суреткер кейінгі ұрпаққа жол ашып, жөн көрсетіп отырған. Өмірдің пәлсапасы да осы. Мұнсыз өсу, өрбу, өзгеру жоқ деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабек С. Жұлдызы нұрлы суреткер // Алматы: «Қазығұрт», 2002
2. Мұртазаев Ш. Жүрекке әжім түспейді // Алматы, 1987
3. Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы //. Алматы, 1969
4. Уақатов Көркемдік ізденістер // Алматы: «Жазушы», 1991.
5. Кембаева А., Саурықов Е. Шерхантану // Оқу құралы // Тараз, 2018.
6. Мұртаза Ш. Жеті томдық шығармалар жинағы, 7-том // Алматы: «Қазығұрт», 2005
7. Қазақтың Шерағасы. Көптомдық жинақ, 10-том // Тараз: «ТИГУ баспаханасы», 2018

UDK 004.8

Tulebekova Ulzhalgas Zhumabayevna
Secondary School № 2 of Zhambyl District of Zhambyl region

DEEP LEARNING: SHAPING THE FUTURE OF AI AND INDUSTRIES

Annotation. This article explores the transformative power of deep learning in the development of artificial intelligence (AI) and its profound impact on various fields. The annotation covers the ethical aspects, issues, and social implications of artificial intelligence, including issues of privacy and bias. The work also focuses on the rapid pace at which artificial intelligence is transforming human practices, from individual customer service to medical diagnostics and autonomous vehicles. The annotation highlights not only the technical potential of As AI in continuing its development, but also the importance of understanding its broader impact on society.

Төлебекова Ұлжалғас Жұмабайқызы
Жамбыл облысы Жамбыл ауданы №2 орта мектебі

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКЕТ ПЕН ӨНЕРКӘСІПТІҢ БОЛАШАҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫ ТЕРЕҢДЕТІП ОҚЫТУ

Аннотация. Бұл мақалада жасанды интеллект (AI) дамуындағы терең оқытудың трансформациялық күші және оның әртүрлі салаларға терең әсері зерттеледі. Аннотация жасанды интеллекттің этикалық аспектілерін, мәселелерін және әлеуметтік салдарын, соның ішінде құпиялылық пен біржақтылық мәселелерін қамтиды. Сондай-ақ, жұмыста тұтынушыларға жеке қызмет көрсетуден бастап медициналық диагностика мен автономды көліктерге дейінгі жасанды интеллект адамгершілік тәжірибесін өзгертетін жылдам қарқынға баса назар аударылады. Аннотацияда As AI дамуын жалғастырудағы техникалық әлеуеті ғана емес, сонымен бірге оның қоғамға кеңірек әсерін түсінудің маңыздылығын көрсетеді.

Artificial Intelligence (AI) has steadily progressed from a theoretical concept to an integral part of modern technological advancements, revolutionizing how we interact with the world. At the heart of this revolution lies deep learning, a subset of machine learning that has enabled remarkable breakthroughs across multiple fields. Deep learning models, based on artificial neural networks with many layers, are designed to mimic the way the human brain processes information. This approach allows machines to autonomously learn from vast amounts of data, identify complex patterns, and make decisions with minimal human intervention.Over the last decade, deep learning has unlocked previously unimaginable possibilities, transforming industries from healthcare to finance, and reshaping the way humans interact with technology. Its applications are diverse: from image and speech recognition to self-driving vehicles and medical diagnostics. The rapid adoption of deep learning is not merely a technological trend but a paradigm shift in how AI can augment human capabilities, improve quality of life, and offer innovative solutions to complex problems. [1]

In healthcare, deep learning has proven invaluable in diagnosing diseases, predicting patient outcomes, and personalizing treatments. In the automotive industry, it forms the backbone of autonomous driving technology, making transportation safer, more efficient, and more accessible. In finance, it has transformed how financial institutions process data, predict market trends, and detect fraud. These examples represent just a fraction of the profound impact deep learning is having on industries worldwide.

1. Deep Learning in Healthcare: Revolutionizing Diagnostics and Personalized Treatment

Deep learning has brought significant advancements to healthcare, transforming how diseases are diagnosed, monitored, and treated. One of the most profound applications of deep learning is in medical imaging, where AI models have surpassed human radiologists in analyzing and interpreting images such as X-rays, CT scans, and MRIs. These systems, trained on large datasets, can detect anomalies with higher precision, even identifying subtle signs of diseases like cancer, neurological conditions, and heart disease. For example, deep learning algorithms can detect early-stage lung cancer in CT scans, sometimes identifying tumors that human doctors might miss.

Moreover, deep learning is pivotal in personalized medicine. By analyzing vast amounts of patient data, including genetic information, lifestyle factors, and medical history, AI can recommend

individualized treatment plans tailored to each patient's needs. The ability to predict patient outcomes based on this data has enormous implications for preventative medicine, potentially identifying risks before they manifest as clinical conditions. AI models are also improving the efficiency and accessibility of healthcare services. Virtual health assistants, powered by natural language processing (NLP), are becoming a common feature in patient interactions. These AI assistants can triage symptoms, recommend treatments, or even assist in post-operative care by analyzing recovery patterns and adjusting care protocols in real time.

2. Autonomous Vehicles: Deep Learning Driving the Future of Transportation

Autonomous driving technology is one of the most high-profile applications of deep learning, poised to transform the transportation sector. Deep learning enables self-driving cars to process vast amounts of data from sensors like LIDAR, cameras, and radar to understand their environment, make decisions, and navigate safely.The deep learning algorithms behind autonomous vehicles are capable of recognizing objects, interpreting traffic signs, detecting pedestrians, and even predicting the behavior of other drivers. These abilities are crucial for enabling vehicles to drive autonomously, ensuring safety, and reducing the likelihood of accidents. Neural networks learn from real-world driving scenarios, continuously improving the vehicle's decision-making abilities over time. In addition to safety improvements, self-driving technology has the potential to reduce traffic congestion, lower fuel consumption, and provide greater mobility to people with disabilities or those unable to drive due to age or health conditions. As this technology advances, it could also lead to a major shift in how cities are designed, with less emphasis on parking spaces and more on optimizing traffic flow. However, challenges remain in the development of fully autonomous vehicles. The ability of deep learning models to handle edge cases—rare or unusual driving situations—requires ongoing research. Furthermore, legal, regulatory, and ethical issues, such as liability in the event of accidents, remain significant hurdles that must be addressed as the technology progresses.

3. AI in Entertainment and Consumer Experiences: Personalized Recommendations and Enhanced Engagement

Deep learning is fundamentally transforming how people interact with entertainment and media, offering more personalized experiences that engage users on an individual level. One of the most common applications is in content recommendation systems, used by platforms like Netflix, Spotify, and YouTube. These platforms leverage deep learning to analyze user behavior, preferences, and interactions, providing tailored recommendations for movies, music, videos, and podcasts.By processing large datasets of user interactions, deep learning models can predict what content a user is likely to enjoy, improving user engagement and satisfaction. These models adapt over time, learning from the user's behavior to refine recommendations further and create a more immersive and personalized experience.Beyond recommendations, deep learning is being used in the production of entertainment content itself. [2]AI systems can now generate realistic visual effects, help in editing footage, and even create deepfake videos, which are increasingly being used in the film industry for special effects and post-production work. In gaming, deep learning is used to create more realistic characters and dynamic game environments that react intelligently to player actions.These advances are not limited to entertainment alone. In the consumer sector, AI-driven personal assistants, like Siri or Google Assistant, leverage deep learning to understand and respond to complex user commands, further enhancing user experience. These systems not only process language but also learn from context, user preferences, and habits, providing an increasingly intuitive interface between humans and their devices.

4.Ethical Implications and Challenges in Deep Learning: Bias, Privacy, and Transparency

While deep learning offers numerous benefits, it also brings forth a range of ethical concerns that need to be addressed to ensure its responsible and fair deployment. One of the primary concerns is algorithmic bias. Deep learning models are trained on large datasets, and if these datasets contain biased or unrepresentative information, the model can inherit and even amplify those biases. For instance, AI used in hiring processes or criminal justice can unintentionally favor certain groups over others, leading to discrimination.Privacy is another critical issue. Deep learning systems often require access to vast amounts of personal data, which raises concerns about data security and the potential

for misuse. The ability to collect and analyze personal information on a massive scale could lead to invasive surveillance, unauthorized data sharing, and breaches of individuals' privacy. Transparency and interpretability are ongoing challenges in deep learning. Because deep learning models operate as "black boxes," it is often difficult to understand how they make decisions. This lack of transparency is especially concerning in sectors like healthcare, finance, and criminal justice, where the consequences of erroneous or biased decisions can be severe. In response to these challenges, efforts are underway to develop more explainable AI (XAI), which aims to create models that are more transparent and interpretable without sacrificing performance. Additionally, regulations like the General Data Protection Regulation (GDPR) are being implemented to protect user privacy and ensure data security, but further steps are needed to build trust and accountability in AI systems.[3]

5. Deep Learning in Finance: Enhancing Fraud Detection, Risk Management, and Personalization

The finance sector has been an early adopter of deep learning techniques, with significant applications in areas such as fraud detection, algorithmic trading, and risk management. Deep learning models are capable of analyzing vast amounts of financial data in real-time, detecting anomalies, and identifying fraudulent activities with high accuracy. For example, AI systems can monitor transactions for unusual patterns, flagging potentially fraudulent behavior much faster than human analysts could. In the area of algorithmic trading, deep learning models can analyze market trends, investor sentiment, and financial news to make high-frequency trading decisions, often outperforming traditional trading systems. These systems can react to market conditions in real-time, identifying patterns and trends that might take human traders much longer to process. Another major impact of deep learning in finance is in personalized banking and customer experiences. By analyzing consumer behavior and transaction data, AI can provide personalized financial advice, recommend investment opportunities, and tailor banking services to individual needs. Chat-bots and virtual assistants are becoming common tools for interacting with financial institutions, providing customers with seamless and immediate responses to inquiries, account management, and other services. Despite these advancements, the use of deep learning in finance also introduces concerns, particularly around the opacity of algorithms. The "black box" nature of deep learning models means that it is often difficult to understand the reasoning behind AI-generated decisions, leading to challenges in transparency and accountability, especially in areas like credit scoring and risk assessment.

Deep learning has firmly established itself as a transformative force in artificial intelligence, with widespread applications across industries such as healthcare, autonomous driving, finance, entertainment, and beyond. Its ability to process vast amounts of data, recognize patterns, and make autonomous decisions has already led to groundbreaking advancements that are reshaping human experiences and industrial processes. However, as deep learning continues to evolve and expand, it brings forth ethical challenges related to bias, privacy, and transparency, which need to be carefully managed. As the technology matures, the integration of new methodologies, such as reinforcement learning, generative adversarial networks (GANs), and explainable AI, will further enhance deep learning's capabilities and mitigate some of its current limitations. The future of deep learning holds immense potential, and its impact on industries and society will continue to unfold in profound and unforeseen ways. Beyond its influence on industries, deep learning is reshaping human experiences in profound ways. Personal assistants like Siri, Alexa, and Google Assistant are powered by deep learning algorithms that enable them to process natural language, understand context, and offer increasingly personalized responses. AI in entertainment, such as content recommendations on streaming platforms, uses deep learning to understand user preferences, providing a more customized and engaging experience. Despite its transformative potential, deep learning also raises critical challenges that need to be addressed. The technology's reliance on large amounts of data and computational resources can create barriers for smaller organizations and raise concerns about fairness, transparency, and accountability. Ethical issues related to data privacy, algorithmic bias, and the displacement of jobs due to automation are becoming more pressing as deep learning continues to evolve. As deep learning evolves, new approaches and innovations are emerging that promise to take AI to even greater heights. From reinforcement learning to generative adversarial networks

(GANs) and explainable AI (XAI), these advances offer opportunities for even more intelligent, adaptable, and transparent systems. These developments promise to address current limitations while continuing to push the boundaries of what AI can achieve.

List of used literature

1. "Deep Learning" by Ian Goodfellow, Yoshua Bengio, and Aaron Courville (Chapters 1-3).

"Artificial Intelligence: A Modern Approach" by Stuart Russell and Peter Norvig. (Chapter 26)

3. "Deep Learning with Python" by François Chollet (Chapter8).

4. "Hands-On Machine Learning with Scikit-Learn, Keras, and TensorFlow" by Aurélien Géron. (Chapter 14)

UDC 8.81-13

Takhmina Turdymatova,
Secondary school #4,
English Teacher
Taraz city, Kazakhstan

THE POTENTIAL OF RHYMES IN TEACHING VOCABULARY IN A FOREIGN LANGUAGE

Annotation. This article explores the role of rhymes in teaching foreign language vocabulary, emphasizing their effectiveness in improving lexical skills, pronunciation, and student motivation. Rhymes, as a form of short poetic text, facilitate vocabulary acquisition through their melodic, rhythmic, and repetitive structure, which aids in memorization and comprehension. The paper discusses different types of rhyme structures and their applications in foreign language learning.

Special attention is given to the impact of rhymes on early language learning, particularly among primary school students. The study highlights how rhymes enhance phonetic skills, strengthen linguistic memory, and make vocabulary retention easier. Additionally, rhymes help integrate visual, auditory, and motor memory, reinforcing learning through interactive and engaging techniques such as lexical games, storytelling, and rhymed translations.

Key words**:** poetic, memory, effective tool, speech, skill

Rhyme is a kind of short poetic test. In literary studies, a rhyme refers to the sequence of verse change in verse or the harmony of the ending of two words. In poetics, there are several types of rhythms: continuous (exchange of adjacent lines); cross (exchange of rhythm lines); circle (consonants of the first and fourth lines, second and third); capricious (lack of sequence in change of rhythms). All types of lifting are actively used in the practice of learning foreign languages.

According to D'islomov, the use of poems in the classroom is an important reserve to increase students ' motivation, an effective tool for entering the educational process. Educational activity. The brilliance and imagination of this song evoke children's interest in a foreign language. Reading poems is considered by an expert as an active method of enriching a student's vocabulary and creating their lexical skills. This is the melodic and rhythmic expression of poetic texts, their special structure and repetition of lexical units, which greatly enable and accelerate the study and consolidation of lexical units, as well as the study of course patterns and grammatical structures.

At the beginning of learning rhyme is particularly effective. Being one of the types of verbal communication, they act as a means of assimilating and steadily expanding the vocabulary of schoolchildren, as they include new words and phrases. In addition, in Rome, previously studied vocabulary is often found in a new context, which creates new actions and leads to the formation of lexical skills [1].

Memorizing and reading rhyme, students quickly master the pronunciation of a foreign language, getting to know the rhythm and nature.

During speech gymnastics, loading phonetics, it is recommended to actively use rhyme. These poetic texts primarily reflect the phenomena and objects of the surrounding world, actions, actions, assessments that are structured and close to children, which correspond to their cognitive and speech needs. It determines their content and personal meaning for primary school students. The linguistic material of poetic works has a communicative value, since it is marked in language [2].

As the practice shows, primary school pupils are the first to learn English. To increase the material difficulties reduces the desire to learn the language. Therefore, the most important thing in the early learning of English is not so that the student learns to speak as quickly as possible, but then maintains the interest of the child to learn a foreign language, dealing with the first difficulties.

Of great importance is learning English in the lower grades, developing students ' linguistic and analytical skills, linguistic intuition and memory, broadening horizons and developing independent work skills. Learning a foreign language often increases children's social position among other children and creates a sense of internal security and self-esteem.

In the initial stage of learning English, it is not just primary school pupils who face the first difficulties. They are also found among foreign language teachers in primary schools. The paradox is that primary school teachers proficient in teaching methods to young schoolchildren find it difficult to teach a foreign language because they have no special training.

On the contrary, many foreign language teachers do not know how to teach primary school students. It's psychologically difficult for foreign language teachers to teach in high school, adjusting to working with younger students.

Teachers highlight another problem of learning foreign languages in primary school-this is insufficient development of the material and technical basis in some schools, especially in rural areas, manifested in the lack of visual aids, children's literature in a foreign language, computers with Internet access, etc.

It is well known that primary schools have laid the foundations of foreign language, oral and written communication in it. For this purpose, most of the study time is devoted to developing the necessary skills: pronunciation, graphics, lexicon and grammatical words. Special studies show that the effectiveness of physical skills formation in primary school is significantly affected, for example, by methods and technologies used in training [3].

Vocabulary in the system of linguistic means is an important part of language activity and learning content in foreign languages, it is the source material and building material, without which speech communication is impossible. This makes it central to every English lesson. For this reason, the formation and improvement of lexical skills should always be the focus of the teacher's attention.

Lexical material is absorbed only if it is correctly understood. In this case, we are talking about the semantics of speech. The semantics of the lexical units of a foreign language means identifying the meaning of the words of a foreign language and identifying the characteristics of its semantics with respect to the corresponding units of the native language.

Some linguists state that rhymes, in which the words of native and foreign languages are combined, according to Volczek, are especially attractive for younger students, since in this case the child feels a sense of self-confidence by adding elements of the native language [3].

In addition, properly organized rhyming work promotes the cohesion of the children's group, and the use of clarity supports the student's interest. Experts note the important role of rhyme as a means of developing children's speech and its components, since it not only increases the free expressiveness of speech, but also promotes the involuntary memorization of learned lexical units, as well as the development of the correct pronunciation of sounds of foreign languages.

This view is also shared by A. O. Tennis, which emphasizes that in the practice of teaching English in elementary school there are popular, funny and simple rhymes in Russian with a word or phrase in English. They do not have much time to memorize, they focus only on one phenomenon and can easily be used at home by their parents. This method is especially effective in the knowledge of nye words and their fixation [4].

When learning rhymes, the teacher should turn to each child and listen carefully to how to pronounce the reading material correctly. Thus, the use of Nye Awakens students' interest in English, enriches the student's vocabulary, facilitates memorization of new words, moves easily and fluently, and trains and develops the child's speech apparatus, since it is necessary to pronounce the text clearly.

Semenova N. A. justifying the need to work with rhyme in stages:

1. Selection of material and acquaintance with it. When choosing rhymes, the teacher must take into account the age and level of knowledge of the students. First of all, students should be encouraged to listen to poetry. To do this, you can choose a funny rhyme and give children the opportunity to express their emotions, and then assess their reaction. Do not be afraid if the text of the poem contains unfamiliar words and phrases. It is advisable to use visual means or facial expressions to interpret them.

2. Semantic. Students should explain the content of the rhyme through illustrations and presentations, and ask the children to find out what they are talking about by correcting their answers.

3. Exercise. At the first stage, it is recommended to perform the most complex words and phrases together with the chorus. A separate repetition of words and structures follows, followed by a teacher or speaker.

Students should be encouraged not only to repeat new words and phrases, but also to imitate the intonation of the English language.Nye. If the reef is long, it is recommended to divide it into parts. At the next stage, the teacher can read the poem aloud with the children [4].

There are several ways to maintain interest in rhyme and thus learn a new vocabulary. After reading The Rhyme, the child's attention weakens several times, and the teacher in this case will have to change the form of repetition. For example, you can repeat the verse while standing, or you can divide the children into two groups and ask them to delete the verse, or you can arrange contests. You can also recommend reading poems in a whisper, which improves memory, since children need to listen carefully to the spoken text. To develop a sense of rhythm, it is recommended to read poetry at a different pace-slow-medium-fast and vice versa. As a possible option: read aloud-quietly-whisper or whisper-quietly-loudly.

It is always recommended to use rhymed translation to develop linguistic predictability and the ability of students to visually connect sound words. The teacher can choose a suitable image with rhymed content.

When choosing a rhyme, the teacher should always determine its purpose. Depending on this, you can distinguish a rhyme:

1) phonetics, the use of which allows you to listen and repeat the desired sound several times;

2) Grammar, which helps to memorize and assimilate lexical and grammatical structures more easily;

3) counting cards, which is considered part of the tasks of the game, since the main activity at school age is the game.;

At the initial stage of learning a foreign language, riddles can be composed in Kazakh, and students will answer in English [5].

Rhymes in a foreign language lesson are not the main concern; they are organically integrated during the lesson. Rhyme is effective when used as a means of physical education to relieve fatigue and stress in students. Illustrative material will help you to start repeating and approving the studied lexical material. It's probably a game! "Animal Spring", "who will find the word faster?"and much more.

At the same time, it should be remembered that, despite the attractiveness and effectiveness of game techniques, it is necessary to maintain a sense of proportion when using them, otherwise game exercises, which we call rhyming, tire students and lose the freshness of emotional impact.

The use of rhymes in foreign language vocabulary instruction serves as an effective pedagogical tool that enhances student engagement, pronunciation accuracy, and lexical retention. Rhymes create a structured yet playful learning environment, where students interact with language in a rhythmic and enjoyable manner. Their repetitive patterns help learners memorize words and phrases effortlessly, facilitating the development of essential language skills.

The integration of rhymes into the curriculum supports various aspects of language learning, including:

- Phonetic accuracy and pronunciation skills;
- Lexical retention and expansion of vocabulary;
- Increased motivation and engagement in learning activities;
- Development of linguistic creativity and cognitive abilities [5].

Additionally, the paper highlights the challenges teachers face in implementing rhymes, such as insufficient teaching materials, lack of methodological training, and difficulties in adjusting to early learners' needs. However, with proper training, resources, and structured teaching approaches, rhymes can significantly enhance student performance and enthusiasm for language learning.

In conclusion, rhymes should be viewed not just as a supplementary tool, but as an integral part of foreign language teaching methodologies. Their application in early language learning lays a strong foundation for linguistic competence, making vocabulary acquisition more effective, engaging, and enjoyable for students.

List of used literature

1. Mikhailova T.G. The use of poetic microtext in teaching RCT//Collection of mater. V International Scientific Conference "Text: philological, socio-cultural, regional and methodological aspects". – M., 2015. – pp. 366-370

2. Sekacheva V.I. The use of poetic forms for the formation of language competence in English lessons//Collection of articles of the V Correspondence All-Russian Scientific and Practical Conference. – M., 2016. – pp. 220-228

3. Makarova N.N. The use of rhyming poems in foreign language lessons// Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference "Science and Education in the XXI century". Part 7. - Moscow: Publishing House of LLC "AR-Consult", 2014. – pp. 17-18

4. Solovyova S.Y. The use of poems and songs in English lessons//European Research Journal, 2016. – № 9 (20). – Pp. 63-69

5. Bronskaya V.S. Theoretical foundations of the formation and development of lexical skills in schoolchildren//The journal "Modern studies of Social Problems". Issue 4. Vol. 8, 2017. – pp. 86-95

ӘӨЖ 17.82.32

Tursynbaeva A.I

State Communal Institution of the Education Department of the Zhambyl Region Administration, No. 6 Secondary School of Bayzak District

"DIGITAL EDUCATION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND STEAM: FUTURE EDUCATION METHODS"

Annatation. By increasing students' interest in technology, these methods help prepare them to address challenges in the modern world. In the future, it is expected that AI and digital platforms will be more widely used in education, making learning more personalized and dynamic.

Keywords: digital sytem, STEAM, technology, methodoly, ability, dynamic

Турсынбаева А.И

«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының

Байзақ ауданының білім бөлімінің №6 орта мектебі»
коммуналдық мемлекеттік мекемесі

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ STEAM: БОЛАШАҚТЫҢ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕРІ

Аннотация. Қазіргі уақытта білім беру саласы жаңа технологиялармен қарқынды түрде өзгеріп келеді. Цифрлық білім беру мен жасанды интеллект (ЖИ) білім жүйесін жаңартуға мүмкіндік туғызатын негізгі құралдар болып табылады. Осы бағыттағы маңызды әдістемелердің бірі - STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) білім беру жүйесі. Бұл әдіс, әсіресе, XXI ғасырда қажетті инновациялық, аналитикалық және креативті ойлау қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Қазіргі зерттеулер мен технологиялық жетістіктер білім беру үдерісін цифрлық әлеммен ықпалдастыруды, ЖИ және STEAM арқылы оқушылардың қабілеттерін дамытуда жаңа мүмкіндіктерді ашуды мақсат тұтады.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, интеграция, білім беру жүйесі, бағдарлама, STEAM.

Цифрлық білім берудің дамуы

Цифрлық білім беру деп оқу үдерісін қолдау және оның нәтижелерін арттыру үшін цифрлық технологияларды пайдалану түсініледі. Бүгінгі таңда интернет, мобильді құрылғылар, білім беру платформалары мен бағдарламалық құралдар білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер әкелді. Цифрлық оқыту әдістері оқушыларға өз уақытында және өз қарқынымен білім алу мүмкіндігін береді, ал мұғалімдер үшін оқыту процесін тиімдірек бақылауға мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар, цифрлық құралдар білім беру деңгейлерінің арасындағы алшақтықты жоюға көмектеседі.

Жасанды интеллект білім беру саласында

Жасанды интеллект (ЖИ) – бұл компьютерлер мен жүйелердің адамдар сияқты ойлауға және шешім қабылдауға қабілетті болуын қамтамасыз ететін технология. Білім беру саласында ЖИ қолданудың бірнеше маңызды аспектілері бар:

1. Жеке білім беру бағдарламаларын құру: ЖИ оқушылардың білім деңгейі мен оқыту стиліне негізделген персонализдендірілген оқу жоспарын қалыптастыра алады.

2. Автоматтандырылған бағалау жүйелері: ЖИ жүйелері оқушылардың жұмыстарын автоматты түрде бағалап, оларды нақты уақыт режимінде кері байланыс ұсынуға мүмкіндік береді.

3. Мұғалімдерге көмек: ЖИ мұғалімдерге оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сай оқыту әдістерін таңдауда көмек көрсету арқылы оқыту үдерісін жеңілдетеді.

Жасанды интеллект оқыту мен бағалаудағы дәстүрлі әдістерді қайта қарауға және оларды жетілдіруге мүмкіндік береді. Мысалы, "ақылды" жүйелер оқушының сұрақтарына жауап бере алады, әр оқушының жеке дамуын бақылап, оның нәтижелерін болжап, оқу жоспарын реттейді.

STEAM білім беру әдісі

STEAM - бұл ғылым (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering), өнер (Arts) және математика (Mathematics) пәндерін біріктіретін білім беру жүйесі. Бұл әдіс оқушыларға тек теориялық білім емес, практикалық дағдылар мен шығармашылық ойлауды да меңгеруге мүмкіндік береді.

STEAM пәндерін біріктіру оқушылардың ғылыми-зерттеу және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған. Бұл әдіс оқу үдерісінде ғылым мен технологияны өнер мен гуманитарлық біліммен біріктіреді, осылайша оқушыларды көп қырлы тұлға ретінде дамытуға көмектеседі.

Цифрлық білім беру және STEAM интеграциясы

Цифрлық технологиялар мен STEAM білім беру әдісін үйлестіру білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтереді. Мысалы, робототехника мен кәсіпкерлік жобаларды оқытуда

қолданылатын бағдарламалар оқушыларды ақпараттық технологиялар мен инженерия негіздерімен таныстырып қана қоймай, олардың шығармашылық және практикалық дағдыларын да жетілдіреді.

Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар арқылы оқушылар жаңа білімді интерактивті түрде ала алады. Ал STEAM пәндерінің интеграциясы оқушыларға нақты мәселелерді шешу үшін көп салалы білімді қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, цифрлық құралдар арқылы инженерия мен өнерді үйлестіру арқылы оқушылар жаңа құрылғыларды немесе өнер жобаларын жасауда шығармашылық пен техникалық білімдерін біріктіреді.

Болашақтағы білім беру

Цифрлық білім беру мен STEAM әдістерінің болашақтағы рөлі өте зор. Оқушылардың технологияға деген қызығушылығын арттыра отырып, оларды заманауи әлемнің мәселелерін шешуге дайындауға мүмкіндік береді. Болашақта білім беру жүйесінде ЖИ мен цифрлық платформалар кеңінен қолданылып, білім алу тәсілдері барынша персонализдендірілген және динамикалық болады деп күтілуде. Оқушылар жаңа білімді тек теориялық қана емес, практикалық дағдылармен де меңгеріп, инновациялық жобаларға қатысу мүмкіндігіне ие болады.

Қорытынды

Цифрлық білім беру мен STEAM әдісі қазіргі заманның білім беру жүйесінің негізін құрайды. Жасанды интеллект және цифрлық технологиялардың бірігуі оқушыларға өз білімдерін жаңа әрі тиімді жолдармен меңгеруге мүмкіндік береді. Болашақта мұндай әдістер әлемнің түрлі елдерінде білім беру саласын дамытып, оқушыларды шығармашылық, технологиялық және ғылыми дағдылармен қаруландыруға септігін тигізеді. Цифрлық білім беру мен STEAM әдісінің дамуы – бұл білім беру жүйесінің жаңа дәуірі, ол оқушыларды болашаққа дайын етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметова, Д.Қ. (2021). Жасанды интеллект және цифрлық білім беру: Мүмкіндіктер мен келешегі. Алматы: Қазақ университеті.
2. Бекмұратов, Б.Ж. (2020). STEAM білім беру жүйесі: Технологиялар және инновациялар. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Жолдасбекова, А.С. (2022). Цифрлық трансформация және білім беру саласындағы жаңа тәсілдер. Алматы: Қазақ ұлттық университеті.
4. Козлова, Н.А. (2019). STEAM технологиясы мен жасанды интеллектінің интеграциясы: Білім беру саласындағы жаңалықтар. Мәскеу: Высшая школа экономики.
5. Мухамедова, Ж.Р., & Турсунов, Р.К. (2021). Цифрлық білім беру және жасанды интеллект: Болашаққа көзқарас. Тараз: Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті.
6. Каракозова, Р.Н., & Оспанова, Н.С. (2020). Жасанды интеллект және оның білім берудегі рөлі. Астана: Мектеп баспасы.
7. Нұрсейтова, А.М., & Султанбекова, А.Б. (2021). STEAM білім беру әдісінің негіздері және оның оқу үдерісінде қолданылуы. Алматы: Білім.
8. Сейітов, А.Е. (2020). Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектіні қолдану арқылы білім беру. Шымкент: Шымкент университеті.

УДК 8
УДК 8

Т.Н. Турысбекова
Казахская классическая гимназия №45 имени Б. Момышұлы,
Казахстан, Жамбылская область,, г.Тараз

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

EFFECTIVE METHODS OF WORK ON THE FORMATION OF READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы повышение уровня читательской культуры у младших школьников, развития грамотного чтения в совершенствовании устной и письменной речи учащихся. А так же представлены методы и приемы быстрого и эффективного чтения для работы с текстом. Основная идея статьи - целесообразная работа с текстом как средством развития речевых навыков и грамотности чтения. Позволяет удовлетворить познавательные потребности учащихся и создает условия для дополнительной подготовки к международному исследованию PIRLS.

Annotation

This article discusses the issues of increasing the level of reading culture among junior schoolchildren, the development of competent reading in improving students' oral and written speech. Methods and techniques for fast and effective reading for working with text are also presented. The main idea of the article is expedient work with text as a means of developing speech skills and reading literacy. Allows you to satisfy the cognitive needs of students and creates conditions for additional preparation for the international PIRLS study.

Ключевые слова:

Читательская грамотность, работа с текстом, письменная речь, логика.

Key words:

Reading literacy, working with text, writing, logic.

Сегодня очень важна готовность человека действовать инициативно и творчески при любых обстоятельствах – этот социальный запрос соответствует потребностям ребенка быть самостоятельным, знать и уметь использовать свои возможности. Стремление реализовывать себя, проявить свои возможности – это то направляющее начало, это та тяга к творчеству, которая может быть сама обращена в средство формирования познавательных интересов младших школьников, в средство формирования потребности учиться, получать знания.

Уже в начальной школе формируется одно из основных условий успешности детей в обучении - информационная компетентность учащихся, так как качественное образование, полученное в начальной школе, является фундаментом всего последующего обучения. От современного учителя требуется найти и применить формы, методы и приёмы учебной деятельности, максимально способствующие формированию грамотности чтения обучающихся.

Одним из условий успешной адаптации учащихся к обучению в основной школе является формирование умения работать с текстами разных стилей и жанров. Работа с текстами способствует расширению знаний по русскому языку и литературе, совершенствует устную и письменную речь, реализовывает коммуникативный подход к обучению неродного языка, который должен строиться на осознанном использовании его в различных речевых и житейских ситуациях. Осмысленность чтения связана с уровнем сформированности целого ряда универсальных учебных действий. Работа над текстом включает в себя требования, соответствующие современным международным исследованиям в области чтения (PIRLS).

Международный проект «Изучение качества чтения и понимания текста» **PIRLS** (Progress in International Reading Literacy Study) – это мониторинговое исследование, организованное Международной ассоциацией по оценке учебных достижений IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Данное исследование сравнивает уровень и качество чтения и понимания текста учащимися начальной школы в различных странах мира, а также выявляет различия в национальных системах образования [4, с. 4].

Согласно международному глоссарию ведущих экспертов данного исследования, «Читательская грамотность» - это способность человека к пониманию и логическому осмыслению различных форм письменной речи необходимых для полноценной самореализации в жизни и достижения собственных целей. Тем самым реализуется важный принцип образовательной политики – во благо человека и общества.

Основой читательской грамотности является сформированность читательских умений, которые необходимы для полноценной работы с текстами. Это нахождение и воспроизведение школьником необходимой информации, формулирование выводов по определенной части текста, интерпретация действий основных героев, подтверждение примерами из текста и первоначальный анализ структуры текста.

Учителю, преподающему в начальной школе, важно заложить у младших школьников основы умения работать с текстом - знать источники информации, уметь искать ответ на интересующий вопрос, грамотно оформлять и представлять отобранный материал.

Учащимся при выполнениях заданий **PIRLS** необходимо прочитать текст и дать ответ на вопросы. При этом одни задания предполагают выбор ответа из предложенных вариантов, другие требуют свободно конструируемых ответов.

Читательская компетентность- это совокупность знаний, умений и навыков, позволяющих человеку отбирать, понимать, организовывать информацию, предоставленную в звуко - буквенной форме, успешно использовать её в общественных и личных целях. Данное определение отражает информационно- когнитивный подход к чтению, чтение рассматривается как разновидность познавательной деятельности и имеет целью извлечение из текстов информации, понимание и интерпретацию её. В этой трактовке понятие «читательская компетентность» сближается с информационной компетентностью.

Перед современным учителем стоит чёткая цель- воспитание квалифицированного, талантливого, творческого читателя. В современном обществе умение читать не может сводиться лишь к овладению техникой чтения, это постоянно развивающаяся совокупность знаний, навыков, умений, то есть качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в различных ситуациях общения, деятельности.

Читательская компетентность учащихся начальной школы – это сформированная у детей способность к целенаправленному индивидуальному осмыслению книг до чтения, по мере чтения и после прочтения книги. Сегодня важно не столько дать ребенку как можно больший багаж знаний, сколько обеспечить его общекультурное, личностное и познавательное развитие, вооружить таким важным умением, как умение учиться.

Читательская компетентность определяется

- Владением техникой чтения;
- приемами понимания прочитанного и прослушанного произведения;
- знанием книг и умением их самостоятельно выбирать;
- сформированностью духовной потребности в книге как средстве познания мира и самопознания.

От достижения этой цели зависит успешность обучения школьника, как в начальной, так и в основной школе [2, с. 8].

Великий педагог Ш.А. Амонашвили отмечал, что «современный человек, человек будущего не может жить без книги. Чтение в его жизни - это важнейший способ восхождения, самосовершенствования, самообразования».

На сегодняшний день неграмотным человеком считается не тот, кто не умеет читать и писать, а тот, кто не имеет желание развивать уже обретенные знания. Несмотря на появление новых средств массовой информации, основным средством обучения, инструментом познания окружающего мира, важнейшим средством формирования личности является чтение. Разнообразные знания ребенок получает из книг, в том числе и учебных по различным предметам. Настоящая литература не только учит добру, возвышает душу, но и помогает черпать из книг мудрость и силу.

На начальном этапе обучения основное внимание должно уделяться формированию навыков чтения. Ребенок, который не владеет навыками чтения в начальных классах, не в силах освоить программу в среднем звене.

Развивая навык чтения, нужно отводить особое внимание при работе с текстом, формировать приемы понимания прочитанного на уровне смысла. Помощью для быстрого и эффективного чтения будут следующие стратегии:

1. «Предварительный анализ: просматривание заголовков, названий разделов, а также фотографий для понимания структуры и содержания читаемого раздела

2. Прогнозирование: применение знаний по предмету для составления предположений по содержанию и ключевым словам; использование знаний об авторе для составления предположений о стиле письма, словарному запасу и содержанию.

3. Поверхностное чтение и сканирование: использование простого исследования текста для

понимания основной идеи, определения структуры, подтверждения или оспаривания предположений

4. Угадывание из контекста: использование предварительных знаний по предмету и идеям в тексте в качестве подсказок для определения значения неизвестных слов.

5. Перефразирование: остановка чтения в конце каждого раздела для проверки понимания посредством предсказывания информации и идеи из текста» [3, с. 81].

Для совершенствования навыка чтения можно использовать совместное чтение, которое отличается от направленного тем, что учитель, демонстрируя выразительное беглое чтение, фокусируется на стратегиях: распознавание слов, ключевые слова, контекст, ознакомительное чтение, ожидание; при этом поддерживая слабых и сильных учащихся при помощи вопросов. Отличительная черта направленного чтения – самостоятельность работы малых групп (5-6 человек) с одинаковыми потребностями и уровнем. Навык чтения имеет огромный развивающий и воспитательный потенциал. Глубокое понимание прочитанного, овладение активными способами чтения и приемами работы с художественным текстом, позволит повысить культуру речи, эстетическое развитие, формируя активную личность, умеющую творчески и самостоятельно работать с текстом, информацией, формулировать выводы; интерпретировать и обобщать информацию; анализировать и оценивать содержание. Если ученик умеет осмысливать и делать выводы по прочитанному и сказанному, то с легкостью может изложить свои мысли на бумаге.

Полученные знания и умения работы с различными источниками информации помогут ребятам научиться грамотно воспринимать информацию, оценивать ее качество, понимать ее скрытый смысл. Уже в начальной школе формируется одно из основных условий успешности детей в обучении - информационная компетентность учащихся, так как качественное образование, полученное в начальной школе, является фундаментом всего последующего обучения.

От современного учителя требуется найти и применить формы, методы и приёмы учебной деятельности, максимально способствующие формированию грамотности чтения обучающихся. Учителю начальной школы важно заложить у младших школьников основы умения работать с текстом - знать источники информации, уметь искать ответ на интересующий вопрос, грамотно оформлять и представлять отобранный материал.

Пример из практики

Работа с художественным текстом. Выполните задания к тексту

Притча о семье. Жила –была на свете семья. Непростая семья, более сто человек насчитывалось. Ни сор, ни ругани, ни драк, ни раздоров. Дошел слух об этой семье до самого владыки. И решил он проверить, правду ли говорят люди. Прибыл он в село, и душа его порадовалась; чисто и порядок, красота и мир. Хорошо детям и спокойно старикам. Удивился владыка и решил узнать, как всего этого достигла семья. Пришел он к старейшине. «Расскажи»,- говорит. Долго писал что-то на бумаге старейшина. А когда написал, протянул владыке. Всего три слова были написаны на бумаге: «любовь, прощение, терпение». А в конце листа: «сто раз любовь, сто раз прощение, сто раз терпение»

-И все?

-Да,-отвечал старик,- это и есть основа жизни всякой

(https://znanija.com/task/17172143)

Задание по тексту:

1. Что сделал старейшина?

A) написал на бумаге

B) решил проверить

C) решил узнать

D)удивился

2.Какая семья?

A) без ругани

B) без драк

C) без раздоров

D) непростая

3. Что сделал владыка?

A) решил проверить

B) написал на бумаге

C) протянул бумагу

D) решил добиться

4. Определите истинность – ложность утверждении

№	Утверждения	Истина	Ложь
1	В семье насчитывалось сто человек		
2	Старейшина пришел к владыке		
3	Владыка прибывает в село для проверки		
4	Старейшина написал всего сто слов		

5	Жанр произведения - сказка		

5.Установите соответствие между понятиями

Слова	**Определение слова**
Старейшина	Правитель
Владыка	Старые и наиболее опытные члены родов
Семья	Отпущение вины, освобождение от заслуженного наказания
Раздор	Общество, где живут родители и дети
Прощение	Разногласие, ссора, вражда

6.Выпишите слова с приставками

_____

7.Выпишите глаголы прошедшего времени

_____

8. В правильной последовательности расположите события притчи

События	**Порядок**
Запись старейшины на бумаге	
Приезд владыки в село	
Слух о непростой семье	
Выводыо семье	

9. Определите основную мысль текста

_____**10. Как бы вы назвали текст?**

_____

Использованная литература

1. Изучение качества чтения и понимания текста. [Электронный ресурс] https://infolesson.kz/doklad_na_temu_kachestvo_chteniya_i_ponimaniya_teksta_uchaschimisya_na_osnove_zadaniy-335889.htm
2. Развитие метапредметных компетенций учащихся на уроках литературного чтения в начальных классах [Электронный ресурс] https://infolesson.kz/prezentaciya-razvitie-metapredmetnyh-kompetencij-uchashihsya-na-urokah-literaturnogo-chteniya-v-nachalnyh-klassah-6123540.html
3. Раздаточные материалы для тренера: Астана: Рекомендовано к печати Методическим советом ЦПМ, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015.
4. Оценка качества чтения и понимания текста учащимися начальной школы PIRLS. Методическое пособие – Астана: НЦОСО, 2013.
5. **Читательская компетентность младших школьников.[**Электронный ресурс] https://infolesson.kz/chitatelskaya-kompetentnost-mladshih-shkolnikov-v-usloviyah-fgos-5428438.html

УДК 1751

Спатова Айнар Амангельдыевна

Учитель русского языка и литературы,педагог мастер

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В современном мире искусственный интеллект становится неотъемлемой частью нашей жизни, проникая во многие сферы, включая образование. Они открывают новые возможности для персонализации обучения, автоматизации рутинных задач, создания интерактивных учебных материалов и многого другого. Использование искусственного интеллекта в обучении русскому языку открывает новые возможности для повышения эффективности и качества образовательного процесса. Традиционные методы обучения русскому языку часто сталкиваются с проблемой мотивации учащихся и необходимостью индивидуального подхода. Искусственный интеллект предлагает решения, которые могут сделать обучение более интересным, персонализированным и эффективным. Данная работа посвящена изучению возможностей использования инновационных технологий на основе искусственного интеллекта на уроках русского языка. Мы рассмотрим различные варианты применения ИИ, их преимущества и недостатки, а также перспективы развития данного направления.

Abstract. In the modern world, artificial intelligence is becoming an integral part of our lives, penetrating many areas, including education. They open up new opportunities for personalized learning, automating routine tasks, creating interactive learning materials, and much more. The use of artificial intelligence in teaching Russian opens up new opportunities to improve the efficiency and quality of the educational process. Traditional methods of teaching Russian often face the problem of student motivation and the need for an individual approach. Artificial intelligence offers solutions that can make learning more interesting, personalized and effective. This work is devoted to the study of the possibilities of using innovative technologies based on artificial intelligence in Russian language lessons. We will consider various options for using AI, their advantages and disadvantages, as well as the prospects for the development of this direction.

Мы, учителя, всегда хотим сделать уроки более интересными, запоминающимися для ребят. И перед нами встаёт вопрос: что нужно сделать для того, чтобы ребятам было интересно на уроке. А необходимость использования цифровых технологий в образовательном процессе продиктована самой жизнью: дети живут в технологическом пространстве и в школе, и дома. И педагогические технологии не остались в стороне от всеобщего процесса компьютеризации. Современный урок не может быть эффективен и интересен без использования ИКТ, потому что цифровые технологии дают возможность повысить интерес к предмету, делая процесс обучения более увлекательным, запоминающимся.

Исходя из этого, использование информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе является актуальной проблемой современного школьного образования. Сегодня необходимо, чтобы каждый учитель по любой школьной дисциплине мог подготовить и провести урок с использованием ИКТ. Для этого необходимо изменить роль ученика: из пассивного слушателя сделать его активным участником процесса обучения.

Главной составляющей успешного обучения является мотивация обучающегося. Применение современных технических средств обучения позволяет добиться желаемого результата. Использование современных информационных технологий на уроках делает обучение ярким, запоминающимся, интересным для учащегося любого возраста, формирует эмоционально положительное отношение к предмету. В основе инновационного обучения лежат большое количество технологий.

Мы используем электронные ресурсы учебного назначения: презентации к урокам, логические игры, тестовые задания, ресурсы Интернета. Цифровые технологии

используются нами на всех этапах урока: при объяснении нового материала, закреплении, повторении, обобщении, контроле.

С большим интересом наши обучающиеся работают на уроках, проводимых в форме игры. Интеграция обычного урока с ИКТ позволяет переложить часть своей работы на ПК, делая при этом процесс обучения более интересным, разнообразным, продуктивным. Становится более быстрым процесс записи определений, других не менее важных частей материала, так как оно выводится на экран. Кроме того, у обучающихся работает сразу несколько видов памяти. Необходимо помнить о том, что среди детей есть аудиалы, визуалы. Поэтому одному нужно увидеть, другому достаточно услышать материал, а если и видишь, и слышишь, то результат будет выше. А ведь именно этого мы и добиваемся на своих уроках.

Самый распространенный и знакомый из всех вариантов - визуализация изображений по текстовому запросу. Нейросеть на уроке? Да. На литературе? Да. И на уроках русского языка? Да. Почему? Потому что перед нами поколение нового формата. В наши школы пришло поколение осознанных детей. Да-да, не спешите спорить и возражать: осознанных! Это те дети, которые не просто задают вопросы, они ищут смыслы. Нас многое в них может раздражать, но я завидую им: это дети, которые ничего не боятся. Они смельчаки. Как реагировать педагогам? Я вижу лишь один путь: наша задача состоит в том, чтобы сделать что-то, чтобы именно так их воспринимать. Мы не имеем права коммуницировать с ними так, как это было 5, 10…30 лет назад. Нам нельзя бояться их вопросов. Нам запрещается задавать встречный вопрос о нарушении субординации. Нас не должно возмущать это «задавание вопросов». Живое слово учителя ничто не заменит, а вот соединив его, например, с нейросетью, мы можем многое изменить в мотивации детей к изучению. На уроках используем при создании иллюстративного материала к изучаемому (визуализация стихотворений русской классики, продуцирование уникальных изображений для презентаций без нарушения авторских прав). Однако тексты XX века хоть и поддаются визуальной иллюстрации нейросетью без проблем, то произведения XVIII-XIX веков, к сожалению, многое искажают. Нейросеть обрабатывает контент современного гораздо больше в объемном соотношении, нежели того, классического, ушедшего в пассивный словарный запас. Искусственный интеллект — это технология, которая позволяет поручить творческую работу компьютерным алгоритмам. С помощью ИИ можно анализировать большие объемы данных, генерировать тексты, изображения, музыку и видео.

Какие задачи решает искусственный интеллект в образовании?

Именно этим и будет в дальнейшем заниматься ИИ в образовании. Его задача – создать такую траекторию обучения для конкретного человека и подобрать для него такие мотивирующие стимулы, которые сделают процесс обучения легким, приятным и увлекательным.

Нейросети уже никуда не уйдут,они будут менять нашу жизнь. Наша задача сейчас принять этот факт, изучать их, анализировать тренды и учиться быть на шаг впереди.

В последнее время все больше школ внедряют технологии искусственного интеллекта в учебный процесс. Некоторые эксперты считают это полезным, в то время как другие опасаются возможных негативных последствий.

С одной стороны, использование искусственного интеллекта может значительно улучшить качество образования. Например, он может помочь учителям индивидуализировать обучение для каждого ученика, а также предоставлять дополнительные материалы и задания для более глубокого понимания темы. Кроме того, искусственный интеллект может помочь учителям в оценке знаний учеников и выявлении проблемных моментов в учебном процессе.

Однако есть и опасения относительно использования искусственного интеллекта в школе. Некоторые эксперты считают, что это может привести к уменьшению роли учителя в образовательном процессе, что может негативно сказаться на развитии социальных навыков учеников. Кроме того, существует опасность, что ученики могут начать полагаться на искусственный интеллект вместо собственного мышления и анализа, что может привести к уменьшению критического мышления и творческой активности.

Таким образом, использование искусственного интеллекта в школе имеет свои плюсы и минусы. Кроме того, в новом Послании народу Казахстана Президент страны К. К. Токаев, отмечая современные глобальные вызовы, подчеркнул важность и необходимость подготовки кадров и проведения исследований в сфере искусственного интеллекта.

С помощью искусственного интеллекта можно создавать уникальные задания под запрос ученика, автоматически проверять их и выстраивать индивидуальную образовательную траекторию в целом. При таком подходе учитель не просто объясняет материал, а становится тьютором, помогающим ставить цели и двигаться к ним.

Мы уверены, что ИКТ на уроках русского языка и литературы, впрочем, как и на любых других уроках, не только возможны, но и необходимы. Мы живем в информационном обществе. Наши дети - это поколение визуалов, они привыкли получать информацию с мониторов и дисплеев. Применение ИКТ существенно расширяет возможности современного урока.

В заключение отметим, что необходимо исходить из утверждения о том, что компьютер не заменит учителя или учебник, поэтому он рассчитан на использование в комплексе с другими имеющимися в распоряжении учителя методическими средствами. Естественно, использование компьютера на каждом уроке не реально, да и не нужно. Каждый учитель должен планировать свои уроки так, чтобы использование компьютерной поддержки было наиболее продуктивным, уместным и интересным.

Список использованной литературы

1.Денисевич, Г.В. Урок русского языка и методика его проведения. - Курск, 2006 г. – С. 187.

2.Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М.: «Академия», 2007 г. – С. 272.

1751

Тыныбекова Жамила Бекбергеновна
№3 мектеп-лицей, Қазақстан, Тараз

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНЕН ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТҮРЛЕРІ
USING TASKS FOR DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Аннотация. Бұл мақала ағылшын тілі пәні бойынша функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалардың қолдану түрлерін қарастырады. Мақалада оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруге арналған түрлі тапсырмалардың тиімділігі талқыланады. Тапсырмалар оқушылардың сөздік қорын кеңейту, жазу, оқу және сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты дамыту үшін тапсырмаларды нақты өмірлік жағдайларға байланыстырудың маңыздылығы көрсетіледі. Бұл әдіс оқушыларды ағылшын тілін күнделікті өмірде қолдануға ынталандырады. Мақала оқыту процесін жетілдіру және ағылшын тілі сабақтарының сапасын арттыру үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер туралы құнды мәліметтер береді.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, ағылшын тілі, тапсырмалар, тілдік дағдылар, оқыту әдістемесі

Ағылшын тілі қазіргі таңда әлемдік қарым-қатынас тіліне айналғандықтан, оны меңгеру өте маңызды болып табылады. Бұл тіл оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ашып, халықаралық деңгейде білім алуға және жұмыс істеуге жол ашады. Ағылшын тілі пәні тек грамматика мен лексиканы үйретумен шектелмей, сонымен қатар функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған болуы керек. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – бұл адамның тек білім алу емес, сондай-ақ алынған білімді нақты өмір жағдайларында қолдана білу қабілеті. Осы мақсатта ағылшын тілі сабағында түрлі тапсырмаларды қолдану маңызды рөл атқарады. Тапсырмалар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, олардың сөздік қорын кеңейтуге және ағылшын тілін күнделікті өмірде тиімді пайдалану қабілетін қалыптастыруға көмектеседі. [1: б.225].

Қазіргі жаһандану дәуірінде ағылшын тілі әлемнің әртүрлі елдерінде қарым-қатынас құралы ретінде кеңінен қолданылып отыр. Оқушыларға тек тілдік білім беру ғана емес, сонымен қатар функционалдық сауаттылықты дамыту маңызды болып табылады. Функционалдық сауаттылықтың басты мақсаты – алынған білімді нақты өмірде тиімді пайдалану қабілетін қалыптастыру. Ағылшын тілінде функционалдық сауаттылықты дамыту, әсіресе, оқушылардың тілдік дағдыларын күнделікті өмірде қолдану үшін қажетті тапсырмаларды дұрыс пайдалану арқылы жүзеге асады. Бұл тақырыптың өзектілігі білім беру процесінде тек академиялық білімді емес, сонымен қатар нақты өмірлік дағдыларды меңгеруді де қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Ағылшын тілін үйрену барысында оқушылардың жазу, оқу, сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалардың тиімділігі мен маңызы жоғары, себебі олар оқушыларды тілдік ортада белсенді түрде жұмыс істеуге және алған білімдерін нақты жағдайда қолдануға баулиды.[1: б.180].

Қазіргі таңда ағылшын тілі – әлемдік қарым-қатынас пен білім беру жүйесінің маңызды құралы болып табылады. Білім алушылардың ағылшын тілін меңгеруі тек кәсіби даму үшін ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейде қарым-қатынас жасау үшін маңызды. Алайда, тіл үйрену процесі тек теориялық білім алу емес, сол білімді нақты өмір жағдайларында қолдану қабілетін дамыту қажеттілігін талап етеді. Бұл мақсатта функционалдық сауаттылықты дамыту маңызды рөл атқарады. Функционалдық сауаттылық – адамның алған білімін тек теориялық тұрғыда емес, нақты өмірде тиімді пайдалану қабілетін білдіреді. Осы мақалада ағылшын тілі пәні бойынша функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалардың қолдану түрлері қарастырылады.Ағылшын тілін оқытуда функционалдық сауаттылықты дамыту үшін әртүрлі тапсырмалар қолданылады. Бұл тапсырмалар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, сондай-ақ олардың алған білімдерін нақты өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Тапсырмалардың бірнеше түрін қарастырайық:

- ✓ Жазу дағдыларын дамыту үшін оқушыларға эссе, хат, пікір жазу сияқты тапсырмалар беріледі. Бұл тапсырмалар оқушылардың ойлау қабілетін, грамматикалық құрылымдарды дұрыс қолдануды және сөздік қорын кеңейтуді қамтамасыз етеді. Мысалы, оқушыларға нақты өмірде қолданылатын тақырыптар бойынша мәтіндер жазу ұсынылады: мысалы, «Менің армандарым», «Қоршаған орта мәселелері» немесе «Туризмнің пайдасы». Бұл тапсырмалар оқушыларды өз ойларын ағылшын тілінде жүйелі әрі нақты түрде жеткізуге үйретеді.
- ✓ Оқу дағдыларын дамыту үшін мәтіндерді түсініп оқу және олар бойынша сұрақтарға жауап беру тапсырмалары қолданылады. Оқушылар мәтіндерден негізгі ойды ажыратып, оның мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру арқылы оқу дағдыларын дамытады. Мысалы, оқушыларға ағылшын тіліндегі қысқа әңгіме немесе мақала беріледі, ал олар сол мәтінге қатысты сұрақтарға жауап береді. Бұл тапсырма оқушылардың оқу кезінде негізгі ақпаратты дұрыс түсіну қабілетін арттырады.
- ✓ Сөйлеу дағдыларын дамыту үшін диалогтар мен рөлдік ойындар жиі қолданылады. Оқушылар түрлі жағдайларда, мысалы, дүкенде сатып алу, мейрамханада тапсырыс беру, саяхат кезінде сұрақтар қою сияқты жағдайларда сөйлеуге үйренеді. Бұл тапсырмалар оқушылардың ағылшын тілінде еркін сөйлеу қабілетін дамытуға көмектеседі. Мысалы, оқушылар «Саяхатқа бару» тақырыбында рөлдік ойын өткізіп, бір-бірімен әңгімелеседі.
- ✓ Тыңдау дағдыларын дамыту үшін аудио немесе бейнемазмұн тыңдатып, оның мазмұны бойынша сұрақтар беріледі. Бұл тапсырмалар оқушылардың тыңдау дағдыларын жетілдіріп, оларды ағылшын тіліндегі ауызша ақпаратты дұрыс түсінуге үйретеді. Мысалы, оқушыларға ағылшын тілінде қысқа әңгіме немесе жаңалықтар бейнемазмұны беріледі, ал олар сол мазмұнға байланысты сұрақтарға жауап береді.

Тапсырмаларды нақты өмірлік жағдайларға байланыстыру оқушылардың тілге деген қызығушылығын арттырады және оларды ағылшын тілін күнделікті өмірде қолдануға ынталандырады. Мысалы, күнделікті өмірде жиі кездесетін тақырыптар бойынша тапсырмалар (мысалы, дүкенде сатып алу, саяхаттау, жұмыс орнында сөйлесу) оқушылардың тілдік дағдыларын өмірлік жағдайда пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушыларды тек тілдік біліммен ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдылармен де қаруландырады.[3: б.210].

Сонымен қатар, тапсырмаларды әртүрлі әдістермен, мысалы, топтық жұмыстар немесе жұптық талқылаулар түрінде ұйымдастыру оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға қосымша мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар оқушылардың өзара пікір алмасуына, тыңдау және сөйлеу қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Ағылшын тілі пәнінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін түрлі тапсырмаларды қолдану – оқушылардың тілдік дағдыларын шыңдайтын тиімді әдіс. Өз тәжірибемде мен бұл тәсілді қолданып, оқушылардың ағылшын тілін күнделікті өмірде қолдану қабілеттерін арттыруға көмектестім. Мысалы, оқу барысында оқушыларға әңгіме немесе мақала мәтіндерін ұсыну арқылы олардан негізгі ойды түсініп, жауап беру тапсырмасын бердім. Бұл оқушылардың мәтіннен ақпаратты сүзгіден өткізіп, дұрыс түсіну дағдыларын дамытты.

Сондай-ақ, сөйлеу дағдыларын дамыту мақсатында, мен жиі рөлдік ойындар мен топтық жұмыстарды ұйымдастырамын. Мысалы, өткен жылы «Қоғамдық көлік» тақырыбында рөлдік ойын өткіздік. Оқушылар бірігіп, автобус жүргізушісі мен жолаушы ролдерінде ағылшын тілінде сұрақтар мен жауаптар алмасты. Бұл әдіс оқушылардың тілдесу дағдыларын шынайы өмір жағдайында қолдануға үйретті.

Жазу дағдыларын дамыту үшін мен оқушыларға эссе немесе хат жазу тапсырмаларын жиі беріп отырамын. Мысалы, «Менің идеалды демалысым» тақырыбында жазылған эсселер олардың тіл байлығын арттырып қана қоймай, ойларын еркін жеткізу қабілетін де дамытты. Осындай тапсырмалар оқушылардың креативті ойлауын жетілдіріп, тілге деген қызығушылығын арттырды.[4: б.150].

Тыңдау дағдыларын дамыту үшін мен оқушыларға ағылшын тіліндегі аудио немесе бейнемазмұн тыңдатып, оған қатысты сұрақтар қойдым. Мысалы, ағылшын тіліндегі қысқаша жаңалықтар немесе әңгімелер тыңдалды, ал оқушылар тыңдаған ақпарат бойынша сұрақтарға жауап берді. Бұл әдіс олардың ағылшын тіліндегі тыңдау дағдыларын дамытып, ақпаратты жылдам және тиімді қабылдауға мүмкіндік берді.

Жалпы, менің тәжірибемде функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмаларды қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын ғана емес, олардың өмірлік дағдыларын да жақсартуға ықпал етті. Олар ағылшын тілін тек сабақта ғана емес, шынайы өмірде де пайдалана алатын болды. Бұл тәсіл оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, тілдік ортада сенімді және еркін болуға

мүмкіндік берді. Сондықтан ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды қолдану білім сапасын арттырудың маңызды қадамы болып табылады.

Ағылшын тілі пәнінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін әртүрлі тапсырмаларды қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді. Жазу, оқу, сөйлеу және тыңдау дағдыларын жетілдіру арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, сонымен қатар алынған білімді күнделікті өмірде тиімді қолдануды үйренеді. Бұл тәсіл ағылшын тілін оқытуды тек академиялық пән ретінде емес, өмірлік қажеттілік ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан ағылшын тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды аспектісі болып табылады.[4: б.160].

Ағылшын тілі пәнінде функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмаларды қолдану, оқушылардың тілдік дағдыларын кешенді түрде жетілдіруге ықпал етеді. Білім беру процесінде оқушылардың алған білімдерін нақты өмір жағдайларында қолдана алу қабілетін қалыптастыру – маңызды мақсаттардың бірі. Тапсырмаларды тиімді түрде ұйымдастыру арқылы оқушылардың сөйлеу, жазу, тыңдау және оқу дағдыларын дамытуға мүмкіндік туындайды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмаларды қолдану оқушылардың тілдік сауаттылығын арттырып қана қоймай, олардың сыни ойлау қабілеттерін де жетілдіреді. Оқушылардың жеке тәжірибелеріне негізделген тапсырмалар арқылы олар тіл үйренудегі белсенділіктерін арттырып, ағылшын тілін күнделікті өмірде қолдануға дағдыланады. Мысалы, рөлдік ойындар мен топтық жұмыстар арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдылары жақсарады, ал жазу мен оқу тапсырмалары оқушылардың аналитикалық ойлауын дамытады.

Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты дамыту тапсырмалары оқушыларды ағылшын тіліндегі мәтіндермен жұмыс істеуге, өз пікірлерін еркін білдіруге және тілдік ортада сенімді болуға бағыттайды. Бұл тәсіл білім беру процесін тиімдірек етіп, оқушылардың тілдік білімін өмірмен ұштастырып, олардың практикалық дағдыларын арттырады. Осыған байланысты, ағылшын тілі пәнінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану педагогикалық тәжірибеде маңызды орын алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баймұхамбетова, Қ. С. (2016). Ағылшын тілін оқыту әдістемесі. Алматы: Мектеп баспасы. – 225 бет.
2. Аманова, А. Ә. (2017). Функционалдық сауаттылық және оны дамыту жолдары. Астана: ЕҰУ баспасы. – 180 бет.
3. Назарова, Н. Б. (2018). Ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік тәсілдер. Алматы: Қазақ университеті. – 210 бет.
4. Ғалымова, Ж. Ж. (2019). Оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда тапсырмалардың рөлі. Шымкент: Шымкент университеті. – 150 бет.
5. Ахметова, Г. М. (2020). Ағылшын тіліндегі функционалдық сауаттылықты дамыту әдістемесі. Қарағанды: ҚарМУ баспасы. – 160 бет.

ӘОЖ 372.882.

Утегенова Н.Ж.

(Жуалы ауданы, Шерхан Мұртаза атындағы №1 Мектеп гимназиясы)

ҚАЗАҚ ТІЛІН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДЕҢГЕЙГЕ ШЫҒАРУ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ РӨЛІ

Аннотация. Қазақ тілінің мәдениеті – халқымыздың терең тарихынан, бай салт-дәстүрлерінен, философиялық дүниетанымынан және ұлттық рухынан құрылған аса құнды мұра. Қазақ тілі – ұлттың өзіндік болмысын, рухани құндылықтарын сақтаушы ғана емес, сонымен бірге заман талабына сай дамып келе жатқан тіл. Бұл мақалада қазақ тілінің халықаралық деңгейге шығуындағы ғылым мен білімнің рөлі талданады. XXI ғасырда жаһандану үрдісі мен цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы тілдердің бәсекеге

қабілеттілігін арттыруды қажет етеді. Қазақ тілін халықаралық аренаға шығару үшін заманауи ғылыми зерттеулер, білім беру реформалары, аударма ісі, цифрлық ресурстар және мәдени дипломатия маңызды факторлар болып табылады. Мақалада осы бағыттағы жетістіктер мен мәселелер қарастырылады, сондай-ақ қазақ тілінің жаһандық қолданысын кеңейтуге арналған тиімді стратегиялар ұсынылады.

Тірек сөздер: Қазақ тілі, халықаралық деңгей, ғылым, білім, жаһандану, тіл саясаты, цифрлық технологиялар, аударма ісі, мәдени дипломатия, көптілділік, тілдік инновациялар, білім беру реформасы.

Utegenova N. Zh.
(Zhualinsky District, School gymnasium №1 named after Sherkhan Murtaza)

BRINGING THE KAZAKH LANGUAGE TO THE INTERNATIONAL LEVEL: THE ROLE OF SCIENCE AND EDUCATION

Annotation. The culture of the Kazakh language is a very valuable heritage of our people, built on deep history, rich traditions, philosophical worldview and national spirit. The Kazakh language is not only a guardian of the identity and spiritual values of the nation, but also a language that is developing in accordance with the requirements of the times. This article analyzes the role of Science and education in the entry of the Kazakh language to the international level. In the XXI century, the trend of globalization and the rapid development of digital technologies require increasing the competitiveness of languages. Modern scientific research, educational reforms, translation studies, digital resources and cultural diplomacy are important factors for bringing the Kazakh language to the international arena. The article discusses the achievements and problems in this direction, as well as offers effective strategies for expanding the global use of the Kazakh language.

Key words: Kazakh language, international level, science, education, globalization, language policy, digital technologies, Translation Studies, Cultural Diplomacy, multilingualism, language innovations, educational reform.

Тіл – әрбір ұлттың ең басты рухани байлығы, мәдени мұрасы және тарихын сақтаушысы. Әрбір халықтың өзіндік болмысы мен ұлттық бірегейлігін анықтайтын басты құралдарының бірі – оның тілі. Тіл арқылы халықтың тарихы, салт-дәстүрі, мәдениеті мен дүниетанымы ұрпақтан ұрпаққа жеткізіледі.

Қазақ тілі арқылы біздің халықтың ойлау жүйесі, болмысы, өмірге деген көзқарасы көрініс табады. Халықтың ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдері, жыр-дастандары мен ән-күйлері осы тіл арқылы ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа жетіп келеді. Абай, Жамбыл, Махамбет сияқты ұлы ақын-жыраулардың шығармалары да тілдің байлығын, тереңдігін және көркемдігін паш етеді.

Қазіргі уақытта қазақ тілінің мәртебесі жаңа деңгейге көтеріліп келеді. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін тілдің мәртебесі айтарлықтай өсті, ал цифрлық дәуірдің келуімен қазақ тілі жаңа технологиялармен үйлесе отырып, заманауи мәдениетке бейімделіп отыр. Әлеуметтік желілер, онлайн контент, кино, әдебиет, музыка сынды мәдени өнімдер қазақ тілінде көбірек ұсынылып жатыр. Демек, бұған сұраныс көп.

Қазақ тілінің мәдениеті тек әдебиетпен шектелмейді. Тіл – күнделікті өмірде қолданылатын қарым-қатынас құралы, ол арқылы дәстүр, әдет-ғұрып және моральдық-этикалық нормалар беріліп отырады. Мысалы, қазақ халқына тән қонақжайлылық, үлкенге құрмет көрсету, сөзге тоқтау сияқты әдеттер тіл арқылы ұрпаққа үйретіледі. Қазақта «сөздің киесі бар» деген ұғым бар. Бұл да тілдің мәдениеттегі маңызды орнын көрсетеді.

Қазіргі қоғамда сөздің қадіріне жетуді, қазақ тілінің тазалығын сақтауды назардан тыс қалдырып жүргендейміз. Бірқатар жұрттың қазақша сөйлегеніне разы боламыз да, тілді оңды-солды қойыртпақтауына кейде кешіріммен қарай саламыз. Түптеп келгенде, тілді шұбарлау оны білмеуден де қатерлі.

Ана тіліміз болашақта одан әрі дамып, жаһандық деңгейде танымал болуға толық мүмкіндікке ие. Бастысы – қазақ тілін ұрпақтан ұрпаққа жеткізуде, оны күнделікті өмірде кеңінен қолдануда халықтың қолдауы мен ықыласы қажет. Қазақ тілін сақтап қалу – ұлттық болмыс пен рухани мұраны сақтау үшін аса маңызды міндет. Тілді сақтап, оны дамыту үшін бірнеше бағытта жүйелі жұмыс жасау қажет:

1. Отбасыдағы тілдік орта

Тілдің сақталуы ең алдымен отбасынан басталады. Бала тәрбиесінде қазақ тілін қолдану маңызды рөл атқарады. Ата-аналар өз балаларымен қазақша сөйлесіп, оларды қазақ әдебиетіне, мәдениетіне жақындатуы қажет. Отбасы ішінде ана тілін кеңінен қолдану арқылы балалардың тілді үйренуі және оны қолдануы табиғи түрде дамиды.

2. Мектептер мен білім беру жүйесі

Мектептер мен басқа да білім беру мекемелері – қазақ тілін дамыту мен насихаттаудың негізгі орындары. Қазақ тілді мектептердің санын көбейтіп, сапалы оқулықтар мен бағдарламалар әзірлеу өте маңызды. Білім беру сапасын арттыру арқылы балалар мен жастардың ана тіліне деген қызығушылығын оятып, оны жетік меңгеруіне жағдай жасау қажет. Сонымен қатар қазақ тілін үйретін заманауи, интерактивті оқу құралдары мен қосымшаларды пайдалану тиімді.

3. Жоғары оқу орындарында қазақ тілінің мәртебесін көтеру

Жоғары оқу орындарында қазақ тілінде сапалы білім беру өте маңызды. Ғылыми жұмыстар, зерттеулер мен техникалық материалдар қазақ тілінде қолжетімді болуы қажет. Бұл тек тілдің дамуына ғана емес, оның ғылым, технология, экономика салаларында да қолданылуына ықпал етеді.

4. Мемлекеттік тілдің күнделікті өмірде қолданылуын арттыру

Қазақ тілін мемлекеттік органдарда, жұмыс орындарында және қоғамдық орындарда кеңінен қолдану керек. Күнделікті өмірде қазақ тілін қолдану әдетке айналуы тиіс. Әрбір азаматтың қазақша сөйлеп, өз ойын еркін жеткізе алуы – тілдің дамуы үшін аса маңызды фактор.

5. Медиа мен мәдениетті дамыту

Қазақ тілінде сапалы медиаконтентті көбейту – тілдің танымал болуына ықпал етеді. Теледидар, радио, әлеуметтік желілер мен интернеттегі контент қазақ тілінде көптеп шығарылуы тиіс. Қазақша фильмдер, мультфильмдер, сериалдар, кітаптар мен музыка халыққа қолжетімді болуы керек. Бұл тек қазақ тілін қолдау ғана емес, оны жастар арасында танымал етуге көмектеседі.

6. Жастардың қазақ тіліне деген қызығушылығын ояту

Қазақ тілін сақтап қалуда жастардың рөлі ерекше. Жастарды ана тіліне баулу үшін олардың қызығушылығына сай мазмұн ұсыну маңызды. Оларға арналған қазақша мобильді қосымшалар, ойындар, заманауи технологиялар, онлайн-курстар мен медиа өнімдер қазақ тілінде қолжетімді болуы тиіс.

7. Қазақ тілін оқытудың жаңа әдістерін енгізу

Қазақ тілін үйренуді жеңілдету үшін заманауи оқыту әдістемелерін, технологияларын енгізу қажет. Онлайн курстар, интерактивті платформалар, тіл үйрету бағдарламалары арқылы тілді үйренуге деген қызығушылықты арттыруға болады. Тіл үйренуді ойын, фильмдер және мәдени шаралар арқылы ұйымдастыру тиімді болады.

8. Қазақ тілін халықаралық деңгейде дамыту

Қазақ тілін халықаралық деңгейде танымал ету де маңызды қадамдардың бірі. Орталық Азиядағы, шет елдердегі қазақ диаспорасы қазақ тілін дамытуға үлес қоса алады. Сонымен қатар қазақ тілінің мәдени шараларын шетелдерде өткізіп, қазақ тілін үйретін орталықтар ашу да тиімді болар еді.

9. Қоғамдық қолдау

Тілдің сақталуы үшін қоғамның жалпы қолдауы қажет. Әрбір азамат өз ана тіліне құрмет көрсетіп, оны күнделікті өмірде қолдануға тырысуы керек. Бұл үлкен мәдени құндылықты сақтау мен оны дамыту жолындағы маңызды қадам.

Қазақ тілін сақтап қалу үшін бірлескен күш-жігер мен ұлттың сана-сезімі қажет. Мемлекет,

қоғам және әрбір адам өз үлесін қосып, тілді дамытуға атсалысса, қазақ тілі әрі қарай өркендеп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғаса береді. Тілдің тіршілігі оның қолданылуында, сондықтан қазақ тілін күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналдыру – бәріміздің ортақ міндетіміз.

Қазіргі жаһандану заманында кез келген мемлекеттің мәдениеті мен тілі әлемдік қауымдастықпен ықпалдасуы тиіс. Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығару мынадай маңызды факторларға негізделеді:

- Мемлекеттің имиджі мен ұлттық бірегейлік – Тіл мемлекеттің бет-бейнесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.
- Ғылыми-зерттеу жұмыстарының таралуы – Қазақ тіліндегі ғылыми еңбектердің әлемдік ғылыми кеңістікке енуі қажет.
- Экономикалық және саяси ықпалдастық – Қазақстанның халықаралық аренадағы беделі қазақ тілінің де таралуына әсер етеді.

Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығарудағы негізгі мәселелер

Қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуында бірнеше маңызды мәселелер бар:

1. Ғылыми еңбектердің аздығы – Қазақ тілінде жарық көретін ғылыми зерттеулер саны шектеулі және олардың көпшілігі халықаралық деңгейге жетпейді.
2. Аударма ісінің әлсіздігі – Қазақ тіліндегі ғылыми, көркем және публицистикалық әдебиеттердің әлем тілдеріне аударылу қарқыны төмен.
3. Цифрлық контент тапшылығы – Қазақ тіліндегі сапалы цифрлық контенттің жеткіліксіздігі.
4. Көптілді білім берудің ықпалы – Көптеген жағдайда ағылшын және орыс тілдеріне басымдық беріліп, қазақ тілі екінші орынға ығыстырылады.

Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығарудың мүмкіндіктері мен жетістіктері

Қазақ тілін әлемдік аренаға шығару үшін төмендегідей жетістіктер мен мүмкіндіктерді атап өтуге болады:

- Цифрлық технологиялардың дамуы – Қазақ тілінде жасанды интеллект, онлайн-аударма жүйелері, электронды сөздіктер мен мобильді қосымшалар дамып келеді.
- Халықаралық ғылыми ынтымақтастық – Қазақ ғалымдарының халықаралық конференцияларға қатысуы, шетелдік журналдарда ғылыми мақалалар жариялауы көбейіп келеді.
- Білім беру реформалары – Қазақстанда қазақ тілін оқытудың жаңа әдістемелері енгізілуде, шетелдік университеттерде қазақ тілі курстары ашылуда.
- Мәдени дипломатия – Қазақ әдебиеті мен мәдениетін насихаттау бағытында түрлі халықаралық жобалар іске асуда.

Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығарудың негізгі стратегиялары

Қазақ тілін жаһандық кеңістікке енгізу үшін келесі стратегияларды ұсынуға болады:

1. Ғылыми еңбектерді аудару және тарату – Қазақ тіліндегі маңызды ғылыми зерттеулерді ағылшын, француз, испан және басқа да халықаралық тілдерге аудару.
2. Цифрлық контентті дамыту – Қазақ тілінде сапалы онлайн-білім беру платформаларын, YouTube арналары мен подкасттарды дамыту.
3. Тілдік дипломатияны нығайту – Қазақ мәдениеті мен тілін насихаттайтын халықаралық форумдар мен мәдени жобаларды көбейту.
4. Шетелдік университеттермен серіктестік – Қазақ тілін шет тіл ретінде оқыту бағдарламаларын кеңейту.
5. Жасанды интеллект пен тіл технологияларын дамыту – Қазақ тілін жасанды интеллект жүйелеріне бейімдеу, автоматтандырылған аударма және тілдік модельдерді жетілдіру.

Қазақ тілін ғаламдық деңгейде дамыту үшін оны цифрлық жүйелерге, нейрожелілерге, дауыстық аудармашылар мен автоматтандырылған тілдік технологияларға енгізу аса маңызды. Қазақ тіліне арналған нейрондық аударма жүйелерін (мысалы, Google Translate, DeepL) жетілдірсек қазақ тілі бойынша жасанды интеллект модельдерін дамытусақ (мысалы, мәтінді тану, сөйлеуді синтездеу және аудио-дауыстық көмекшілер)

Әлемдік платформаларда қазақша контентті арттыру (Wikipedia, Coursera, YouTube, Netflix, Duolingo) үлкен жетістіктерге жететініміз айқын. Қазақ әдебиетін шетелдік аудиторияға

таныстыру үшін көркем шығармаларды, поэзияны, тарихи еңбектерді ағылшын, француз, неміс, қытай және испан тілдеріне аудару қажет. Мысалы: "Қазақ әдебиеті – әлем тілдерінде" жобасын кеңейту. Қазақ қаламгерлерінің шығармаларын әлемдік баспаларда шығару. Қазақ тілінде жазылған тарихи және ғылыми еңбектерді халықаралық деңгейде

Қорытынды

Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығару – кешенді әрі ұзақ мерзімді үдеріс. Бұл бағытта білім мен ғылым негізгі рөл атқарады. Цифрлық технологияларды дамыту, халықаралық ынтымақтастықты кеңейту, сапалы аударма жұмыстарын жүргізу – қазақ тілінің жаһандық кеңістіктегі орнықты дамуына жол ашады. Осыған орай, мемлекет, ғалымдар, оқытушылар және қоғам бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана қазақ тілінің халықаралық мәртебесі арта түспек.

Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығару – кешенді әрі көпқырлы міндет. Бұл үдерісте білім мен ғылымның рөлі ерекше болғанымен, мәдениет, медиа, технология және экономика салаларында да үлкен жұмыстар жүргізілуі қажет. Мемлекет, ғылыми қауымдастық, шығармашылық орта және IT саласы бірігіп жұмыс істеген жағдайда ғана қазақ тілі жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі (2023). Қазақ тілін халықаралық деңгейге шығару бойынша мемлекеттік бағдарлама (2023-2030). Астана: ҚР БҒМ.

2. Қазақ тілі және әдебиеті ғылыми журналы (2023). Қазақ тілінің халықаралық мәртебесі және оны нығайту жолдары. №4(89), 56-72-беттер.

3. Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігі (2023). Қазақ тілін мәдени дипломатия арқылы халықаралық деңгейге ілгерілету жолдары. Астана: ҚР СІМ.

4. Әуезов М. (2018). Қазақ мәдениеті және оның жаһандық дамудағы орны. Нұр-Сұлтан: Фолиант.

5. Байтұрсынұлы А. (1926). Тіл-құрал. Қызылорда: Қазақстан баспасы.

6. Қазақ тілі ұлттық корпусын дамыту орталығы (2022). Қазақ тілін цифрландыру және жасанды интеллект жүйелеріне енгізу жөніндегі зерттеу жұмыстары. Алматы: Тіл білімі институты.

UDC 8.81-13

Khudaybergenova Umida
Secondary school No. 13 of the Taraz city,
Teacher of English

INTEGRATING MODERN TEACHING METHODS INTO EDUCATIONAL PRACTICE

Annotation. This article explores the integration of modern teaching methods into educational practice, highlighting how these approaches enhance learning by making it dynamic, student-centered, and effective. The discussion covers various pedagogical strategies, including technology integration, project-based learning, gamification, and experiential learning, emphasizing their role in fostering active engagement and personalized learning. The article also underscores the significance of social and emotional learning, differentiated instruction, and blended learning, which cater to diverse student needs and learning styles.

Key words: Educational technology, project-based learning, collaborative learning, experiential learning, task-based learning, critical thinking.

The integration of modern teaching methods into educational practice has fundamentally transformed the learning experience, making it dynamic, personalized, and effective. Below are various ways these methods can be practically applied in both classroom and virtual environments to encourage meaningful learning. By integrating these modern teaching methods, educators can create engaging, student-centered learning environments that foster deeper understanding and long-term retention. Embracing technology and innovative pedagogical approaches ensures that education remains relevant and effective in an ever-evolving world.

1. Integrating Technology into Lessons. Modern classrooms increasingly rely on technology to enhance learning. Teachers can use multimedia presentations, interactive whiteboards, and online platforms to provide engaging and diverse content. For example, incorporating language-learning apps, virtual reality (VR), or artificial intelligence (AI)-powered tools can support language learners by providing real-time feedback, interactive exercises, and immersive environments.
Example: In a language class, apps like Duolingo or Google Translate can help with vocabulary acquisition, while a VR simulation allows students to practice speaking in real-life scenarios [1].

2. Adopting Project-Based Learning (PBL). Project-based learning involves providing students with meaningful, real-world tasks that require critical thinking, collaboration, and creativity. Through these projects, students apply theoretical knowledge to practical assignments, leading to deeper understanding.
Example: In a history class, students can create a documentary about a historical event, integrating research, teamwork, and presentation skills while practicing writing and speaking in the target language.

3. Using Gamification. Gamification incorporates game-like elements such as rewards, points, and challenges into learning activities. This approach enhances student motivation and engagement by making learning interactive and fun.
Example: A math teacher can use online platforms like Kahoot! to conduct quizzes in a game format, reinforcing key concepts while fostering a sense of competition [2].

4. Implementing the Flipped Classroom Model. In a flipped classroom, students review lecture materials at home and engage in hands-on, practical activities during class time. This approach allows teachers to dedicate classroom time to discussions, problem-solving, and collaborative exercises.
Example: In a science class, students can watch a pre-recorded lecture on chemical reactions at home and then conduct experiments in the lab during the next lesson.

5. Encouraging Collaborative Learning. Collaborative learning strategies emphasize teamwork and peer interaction, helping students learn from each other. Group projects, peer reviews, and cooperative problem-solving activities allow students to develop both academic and interpersonal skills.
Example: In a business studies class, students can work in teams to develop a business plan, requiring research, critical thinking, and presentation skills [2].

6. Applying Task-Based Learning. Task-based learning engages students in assignments that mirror real-life challenges. This method is particularly effective in language education, where students use the language as a tool to accomplish specific goals. Example: A teacher might ask

students to plan a trip, including budgeting, researching travel options, and writing an itinerary—all while using the target language.

7. Implementing Differentiated Instruction. Differentiated instruction adapts teaching methods to address various learning styles, abilities, and interests, ensuring that each student has a meaningful and relevant learning experience. Example: In an English literature class, students can choose to demonstrate their understanding of a novel by writing an essay, creating a visual representation, or performing a scene.

8. Facilitating Experiential Learning. Experiential learning emphasizes learning through action. Students engage in activities that allow them to experience a subject directly, followed by reflection to reinforce understanding. Example: For an environmental science class, a teacher could organize a field trip to a local ecosystem where students collect and analyze data on biodiversity.

9. Integrating Social and Emotional Learning (SEL). Modern teaching methods often include SEL to help students develop emotional intelligence, empathy, and interpersonal communication skills. Teachers can incorporate group discussions, mindfulness exercises, or role-playing activities to foster these competencies. Example: In a classroom setting, students can participate in role-playing scenarios to practice conflict resolution, developing emotional awareness and communication skills [3].

10. Blending Online and Offline Learning. Blended learning combines traditional face-to-face instruction with online learning. This method allows students to access digital resources for self-directed learning while benefiting from in-person support and guidance. Example: In a history course, a blended learning model might include access to archival materials and interactive timelines online, alongside classroom discussions and debates.

By integrating these modern teaching methods, educators can create more engaging, effective, and personalized learning experiences that prepare students for the demands of the 21st century.

Modern pedagogical approaches have transformed language teaching and learning methods by emphasizing active participation, student-centered strategies, and the integration of technology. These approaches prioritize communication, cultural understanding, and critical thinking, going beyond mere memorization of vocabulary and grammar [3].

They focus on real-world application by encouraging students to actively use the target language in authentic contexts, such as role-playing, debates, and collaborative projects. By integrating multimedia tools, gamified learning platforms, and online resources, modern methods make language acquisition interactive, personalized, and engaging.

Moreover, these approaches recognize the importance of addressing different learning styles through multimodal teaching methods, such as visual aids, auditory exercises, and hands-on activities. This inclusivity ensures that all students, regardless of their individual preferences and abilities, have equal opportunities for success. Additionally, incorporating cultural elements into lessons helps students not only understand the language but also appreciate the values, traditions, and nuances of the communities that speak it.

Modern pedagogy also encourages reflective and metacognitive practices, enabling students to assess their own progress and develop strategies to overcome challenges. By shifting the focus from teacher-led instruction to collaborative and inquiry-based learning, these approaches empower students to take ownership of their educational journey while developing language proficiency and lifelong learning skills [4].

Key Benefits of Modern Language Learning Approaches:

- **Enhanced Communication Skills** – Modern approaches emphasize the practical use of language, helping learners develop fluency and accuracy in real-world scenarios.
- **Improved Cultural Competence** – Methods such as CLIL (Content and Language Integrated Learning) and experiential learning enhance the understanding of cultural nuances, idiomatic expressions, and social contexts essential for effective communication.

- **Increased Learner Autonomy** – Technological tools and flipped classrooms allow students to take control of their language learning journey, enabling self-directed and personalized progress.
- **Higher Engagement and Motivation** – Gamification and interactive techniques make learning enjoyable, reduce the intimidation of language barriers, and encourage consistent practice.
- **Holistic Skill Development** – Modern methods integrate speaking, listening, reading, and writing, ensuring a balanced language acquisition process while fostering critical thinking and problem-solving skills.
- **Access to Resources** – Technology provides access to a vast array of online resources, interaction with native speakers, and authentic content that was previously unavailable to many learners.
- **Lifelong Learning** – By fostering curiosity and self-regulation, modern pedagogy prepares learners to continue improving their language skills beyond formal education [5].

By prioritizing meaningful communication, cultural awareness, and student empowerment, modern pedagogical approaches have revolutionized language learning. They offer dynamic and adaptive ways to master a language, making language education more engaging, relevant, and accessible for learners in all settings. Balancing these methods with traditional approaches can create comprehensive and effective language education programs.

The integration of modern technologies into education has transformed the teaching and learning process, making it more accessible, interactive, and personalized. By utilizing digital tools, teachers can create a rich and flexible learning experience that prepares students for the challenges and opportunities of the digital age. However, successful implementation requires careful planning, proper teacher training, and a commitment to ensuring equal access for all students [6].

One of the greatest advantages of technology is its ability to tailor the learning experience to individual needs. AI-based platforms, such as adaptive learning systems, personalized learning applications, and intelligent tutoring systems, adjust the difficulty and pace of content based on student performance. This ensures that students learn according to their abilities and progress, promoting more effective and meaningful learning.

Modern approaches based on contemporary pedagogical theories emphasize active participation, collaboration, and the integration of technology. Methods such as Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Learning (TBL), and Content and Language Integrated Learning (CLIL) prioritize meaningful interaction, problem-solving, and contextual learning, better preparing students for practical language use. Additionally, the use of technology-enhanced tools, including language learning applications, virtual reality, and gamification, has transformed the learning process by offering a personalized and engaging educational experience.

Analysis of these methods shows their significant impact on improving language learning outcomes. Modern strategies not only enhance language proficiency, but also contribute to the development of transferable skills such as critical thinking, adaptability, and collaboration. The integration of technologies further narrows the gap between traditional teaching and modern learning requirements, making education accessible, inclusive, and effective [7].

Conclusion. The integration of modern teaching methods has significantly transformed education, making learning more engaging, accessible, and effective. These approaches encourage active participation, foster creativity, and enhance collaboration among students. By leveraging technology, project-based learning, and experiential strategies, educators can create dynamic and interactive environments that cater to diverse learning needs. Moreover, modern language teaching methods emphasize communication, cultural understanding, and student empowerment, ensuring a more holistic and immersive learning experience. As education continues to evolve, embracing these innovative pedagogical strategies will be essential in preparing students for the complexities of the 21st century, equipping them with the knowledge, skills, and adaptability needed for lifelong success.

List of used literature:

1. Bruner, J. *Toward a Theory of Instruction*. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 2020
2. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. 5th Edition. White Plains, NY: Pearson Education. – 2017
3. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books. - 2010
4. Kolb, D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NY: Prentice Hall. – 2018
5. Piaget, J. *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books. – 2019
6. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 2010
7. Siemens, G. "Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age." *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3-10. – 2015

ӘОЖ 372.882.

Шаханова Э.А.

(*М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.магистрі)*

Сманова Л.У

(*Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының Тараз қаласы білім бөлімінің №6 мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі қарастырылған.

Қазіргі таңда ұстаздар қауымы білім алушыларға тек қана ғылым негіздерін оқытып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын арттырып, пәндік құзыреттіліктерін меңгерту керек. Болашақта әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйретуі тиіс.

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудағы басым міндеттерінің бірі болып табылады.

Мақалада функционалдық сауаттылық ұғымдары қарастырылған, қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда функционалдық сауаттылықты дамыту ерекшеліктері талданған, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдері мен мысалдары келтірілген.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, функционалдық сауаттылық бағыттары, әдіс-тәсілдер, ойындар, қазақ тілі мен әдебиеті.

Shakhanova E.A.

(Senior Lecturer of the Department of Kazakh language and literature,master of Pedagogical Sciences, Taraz University named after M. H. Dulati)

Smanova L.U.

The Department of education of the akimat of Zhambyl region teacher of Kazakh language and literature at school No. 6 of the Department)

In the lessons of the Kazakh language and literature, students formation of functional literacy

Abstract. The article discusses the problem of the formation of functional literacy of students in the lessons of the Kazakh language and literature. Currently, teachers need not only to teach students the basics of science, but also to improve their functional literacy and master subject competencies. In the future, he should actively participate in social, cultural, political and economic

activities, as well as effectively apply the knowledge gained at school in life. Formation of functional literacy of students and Development is one of the priorities of the Republic of Kazakhstan in the development of education.
The article discusses the concepts of functional literacy, analyzes the features of the development of functional literacy in the study of the Kazakh language and literature, provides game examples and techniques aimed at developing functional literacy of students.
Key words: Functional literacy, areas of functional literacy, methods and techniques, games, Kazakh language and literature.

Ұлттық білім беру парадигмасының басты ұстанымдары бәсекеге қабілетті білімді де, білікті ұрпақты тәрбиелеу. Ол дегеніміз ана тілін жетік білген, ұлттық мәдени құндылықтарды бағалай алатын, тілдің таным және қатынас құралы ретінде мүмкіншілігін пайдалана білетін тұлғаны қалыптастыру.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мақсаты негізге алынып отыр.

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – қазіпгі заман талабының бірі болып таылады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарындатыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын қалыптастыру арқылы білім алушының функционалдық сауаттылығы артады. Ал қазіргі таңда білім алушының функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізгі бөлігі болып табылады . Функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым - қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік дағдылардың жиынтығынан құралады. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту дегеніміз пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.

Осыған орай алған білімдері негізінде әрекет етуге қабілеттілік пен даярлықты білдіретін құзыреттіліктерді қалыптастыру үздіксіз білім беру жүйесінің маңызды буыны болып саналатын жалпы білім беретін орта
мектептердегі әрбір пәнді оқытудың да басым бағыттарының бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық білім алушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және білім алушылардың игерген біліміне негізделеді. Сондықтан, қоғамдағы өмірлік пен практикалық іс - әрекеттердің дағдылары мен әлеуметтік іс - тәжірибені меңгеру үшін оқушылардың білім алу барысында негізгі және пәндік құзыреттіліктері қалыптасуы тиіс.
Жалпы, зерттеушілердің болжамы бойынша адамдардың сауаттылық деңгейінің төмендеуінің бірден бір себебі, оларға білім алуда дұрыс бағыт-бағдар, тиянақты білім беріп оқытпаудан болған көрінеді. Осыған байланысты 1997 жылдың өзінде-ақ Қазақстан Республикасының орта білімді дамыту жөніндегі Концепция жобасында адамдардың сауатсыздығын жою еліміздің жалпы орта білім беру жүйесіндегі реформалануға тиісті стратегиялық нысан екендігі атап көрсетілді.

Қазіргі таңда еліміздің ұстаздар қауымы оқыту мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдерді шебер қолданып, біршама нәтижелерге жетуде,шәкірттерінің жаңа белестерді меңгеруіне жол ашуда.

Болашақтың үлкен жетістіктеріне жетуіне ықпал етіп, адамзатқоғамының алға басуы тек білімнің күшімен ғана. Сондықтан да біз білім алушыларға қаншалықты сапалы білім алуын көздесек, соншалықты баланың сауаттылығы артады. Білім алушылардың мектепте алған білімін қоғамдық-әлеуметтік ортада пайдалануға икемдеу, олардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамытуға, қазіргі таңда, мұғалімдердің қосатын үлесі зор болу керек. Олай болса қоғамға, жаңалыққа ұмтылатын, жаңаша ойлайтын, өзгермелі өмірге икемделіп қана қоймай, оны жағымды жаққа өзгертуге

белсенді қатысатын ұстаздар қажет. Сапалы білім беру мақсатында тиімді әдіс-тәсілдерді ізденіспен пайдалану- ұстаз алдына қойылып отырған уақыт талабы.

Ю.К.Бабанский: «Сапаны арттыру- нақты жағдайдағы кез келгеншешімнің ең тиімді нұсқасын таңдау»- деп атаған болатын.

Сондықтын өз мамандығыма қатысты айтатын болсам,пәндік білім, білік, дағдыларды меңгертудегі шығармашылық ұстаным сабақты шығармашылық үдеріс ретінде құруды мақсат етеді. Оқу үдерісінде жұптық, топтық жұмыс түрлеріне, біріккен шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды орындауға үлкен мән берген дұрыс. Белгілі бір қатысымдық міндеттерді шешу барысында білім алушылардың өз ойларын іске асыруға мүмкіндігі болады. Оқу үдерісінде білім алушылардың алдыңғы сабақтарда алған білім,дағды, біліктерін жаңа жағдаятта қолдана алуына қажетті дағдылары дамытылады.

Пәнді интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыда түсініп меңгертуде қазіргі таңдағы оқыту технологияларының әр түрлі әдіс – тәсілдерін пайдалану тиімді болып келеді: «Джиксо-ұжымдық оқыту»,«Топтасыру» стратегиясы, «Кубизм» стратегиясы, «Ой қозғау», «Бес жол өлең» , «Венн диаграммасы» , «Терме диктанты» , «Галереяны шарлау» , «Суретке қарап әңгіме жазу» , «Суретке қарап мақал айт», «Артығын тап». Ақын,жазушылардың дайын мәтіндерін басқаша аяқтау. Мәтін бойынша мақал құрастыру,Әңгімелерді салыстыру, бөліктерге бөлу. Шығарма, мәтін, ертегі құрастыру (тақырып бойынша, жоспар бойынша, тірек сөздер арқылы). Кейіпкерге мінездеме беру.Шығарма бойынша сурет салғызу, ауызша суреттеу, қиялдау арқылы суреттеу, мүсіндеу,рөлге бөліп оқыту. Логикалық ойлауын дамытатын ойындармен барілген тапсырмаларды шешкізу (диаграмма,сөзжұмбақ т.б.) Диалог-ертегі, «Образға кір» әдіс – тәсілдері. Мақсаты: жалпы мәселені жұпта, ұжымда талқылау. Бұл әдіс – тәсілдер мазмұнды жоғары табыспен меңгеру, алған білімдерін есте сақтау үшін өте тиімді.

Білім алушының оқуға деген қызығушылығы артады, ұжымда жақсы қарым-қатынас қалыптасады, саналы тәртіп орнайды, өз бетінше ойлауға, ізденуге, нәтижеге жетуге дағдыланады.

Сабақта әрбір өтілген мәтінді өмірмен байланыстырып отыру арқылы бүкіл табиғаттың, қоршаған ортаның сырын, өз туған өлкеңмен байланыстырып өту баланың қызығушылығын арттыруда үлкен септігін тигізеді. Білім алушылардың білімге ынтасының болуы,олардың сабақтағы белсенділігінің артуына білім сапасының жоғарлауына, білім алудың пайдасын түсінудің қалыптасуына мүмкіндік береді. Білім берудің құрылысын, оқушылар мұғалім берген мақсаттарды түсінетіндей, қабылдайтындай етіп құру керек және оқушы мұғалім қойған мақсатты белсенді жүзеге асырушысы болуы тиіс. Білім алушылардың білімге ықыласын, қызығушылығын арттырудың ең жақсы жолының бірі – сабақта ойындарды қолдану.

Ойын – әрқашан кішкене білім, кішкене білім бола отырып, баланы білім алуға, еңбекке дайындайды.

«Дұрыс-дұрыс емес» ойыны. Ойынға қатысушыларды екі топқа бөледі. Оларды бір-біріне қарама-қарсы отырғызған дұрыс. Ортаға бос екі орындық қояды. Бір орындық «дұрыс» дегенді білдірсе, екінші орындық «дұрыс емес» дегенді білдіреді. Мұғалім немесе бір оқушы қағазда жазылған ой-тұжырымды оқиды: Ы.Алтынсарин – алғаш мектеп ашушылардың бірі». Бұл тұжырымды дұрыс деп санаса, олар тез барып «дұрыс» орындығына отыруы тиіс. «Дұрыс емес» деп санаса, соған сәйкес белгіленген орындыққа отырады. Қайсысы бірінші барып отырса және жауапты дұрыс тапса, сол жеңімпаз болады.

Ойлан, жұптас, пікірлес – білім алушыларға қандай да болмасын сұрақ, тапсырма берілгеннен кейін оларды тыңғылықты орындауға бағытталған тәсіл. Тақтада сұрақ, тапсырма жазылғаннан кейін әрбір білім алушы жекеше өз ойлары мен пікірін берілген уақыт ішінде (2-3минут) қағазға түсіреді. Содан кейін оқушы жұбымен жазғанын 3 –4 минут талқылайды, пікірлеседі. Мұғалім 2-3 жұпқа өз пікірлерін бүкіл сыныпқа жариялауын сұрануына болады.

«Бинго» ойыны. Тақырыпқа байланысты сұрақтар беру. Мысалы: 16 — сұрақ., 16 лото

Алдын – ала берілген атаулар – мұғалім сабақ барысында жаңа тақырып бойынша тақтаға бірнеше атау (терминдер) жазып қойып (3-4 атау) білім алушыларға олардың мағынасы,

мазмұны және өзара қатынасы мен байланысы туралы ойлауын сұрайды. Бұл жұмысты білім алушылардың жеке жұппен немесе шағын топ ішінде ауызша яки жазбаша орындалуы ықтимал. Содан кейін мұғалімнің бірнеше білім алушының ойы мен пікірін тыңдауына болады
Еркін жазу –білім алушылардың тақырып бойынша өз ойларын қағазға түсіруді талап ететін тәсіл. Білім алушылар берілген уақытта (5-7 минут) тоқтамай жазуы керек. Сабақтың негізгі бөлімінде мұғалім білім алушыларға білім алудың белсенді тәсілдерін ұсынып, олардың өздігінен жаңа мәліметті жан –жақта қарастырып, зерттеп, игеруіне мүдделі.

Білім алушылар жекелей,жұппен, топпен жаңа ақпаратпен танысып, ол туралы өзіндік пікір қалыптастырады.

Сұрақ қою қайтадан сұрақ қою – мәтіннің әр бөлігінен кейін
Білім алушыларға бір – біріне немесе өзгеде білім алушыларға белгілі бір
жүйемен сұрақ қою тәсілі. Мәтіннің бірінші бөлігі оқылып жатқандабір білім алушы екінші білім алушыға бірнеше сұрақ жазбаша дайындайды. Мәтін оқылыпбіткеннен кейін екінші білім алушы жауап береді. Екінші бөлімнен кейін
керісінше екінші білім алушы бірінші білім алушыға сұрақ қояды. Үшінші бөлімнен кейінекеуі үшінші, төртінші білім алушыларға сұрақ қояды.

Жеке тұлғаны анықтау атты ойынның да тиімді жағы көп.Мұғалім ғалымдардың немесе жазушылардың портреті жапсырылған беттерді таратады. Білім алушылар портреттегі адамның өмірбаяны мен шығармашылығы туралы айтып береді

Оңай және қиын сұрақтар кестесі. Бұл кестені білім алушылар қандай да болмасын мәселе бойынша өз пікірін келтіру үшін немесе жаңа ақпаратпен танысқанда толтыра алады. Кестенің сол жағына олар түсініктері бойынша оңай, ал оң жағына қиын сұрақтарды келтіреді. Мысалы, оңай сұрақтар дегеніміз мәтінде жауабы бар сауалдар, ал қиын сұрақтардың жауабы мәтінде жоқ, оларға тек өзіндік тұрғыдан ғана жауап беруге болады.

Алтын балық – барлық сынып алдында өз пікірін білдіргені болмаса, қалған жағдайда «ыстық орындық» сияқты. Олар алтын балыққа арналған аквариумда отырады, басқалары оларға сұрақ қойып, түсініктеме беруді талап ете алады және т.б. Бұлардан өзге сабақтың бұл кезеңінде семантикалық карта, Венн диаграммасы, сөз жұмбақ, тәжірибе жасаут.б тәсілдерді пайдалануға болады. Сабақта ойынды ұйымдастырғанда оқушылар бір-біріне көмектесетіндей, бір-бірімен бірігетіндей жағдай жасау керек. Сонда сабақ тек білім беру қызметін ғана емес, тәрбиелеу қызметін де атқарады. Мұндай сабақтардың өтілуі нәтижесінде білім алушыларда бір- бірімен сөйлесе білу мәдениеті, тәртіптілік, топқа және бір-біріне жауапкершілік сезімнің болуы, менмендік және жалқаулықтан безу қасиеттері қалыптасады.

Білім алушылар барлық пәндерді оқу кезінде АКТ қолдану дағдыларын дамытады. Ақпаратты іздеу және өңдеу барысында ұжымда идеялармен алмасады, өз жұмыстарын бағалайды және жетілдіреді, түрлі жабдықтар пен қосымшалардың кең ауқымын пайдаланады. АКТ білім алушы білімінің, оларды тиімді қолдану бойынша дағдыларының дамуына жәрдемдеседі.

Оқу бағдарламаларында оқу мақсаттарының жүйесі түрінде берілген күтілетін нәтижелер тұжырымдалған. Күнделікті білім беру үдерісі оқу мақсаттарына жетуге және білім алушыларда алынған білім мен дағдыларды кез келген оқу және өмір жағдайында шығармашылық пайдалануға дайындығын қалыптастыруға бағдарланған.

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда оқу бағдарламасындағы әрбір пәннің рөлі зор. Соның ішінде қазақ тілі мен әдебиетінің алатын орны ерекше. Осы ретте, білім алушыға халықтың қоғамдық өмірін, арман-мүддесін танытуда, оларға идеялық-саяси, рухани-адамгершілік, этикалық-эстетикалық және тағы басқа тәрбие беру, дүниеге көзқарасын, мінезін, жалпы мәдениетін қалыптастыруда көркем әдебиетті қуатты құралдарының бірі ретіндепайдалану – яғни бұл әдебиет пәнінің басты мақсаты болады. Ал, тіліміздің өзіндік қалыптасқан нормаларын, жалпы айтқанда грамматикасын үйрету – қазақ тілінің басты міндеті болып танылады.

Қазақ тілінің грамматикасын терең меңгерген білім алушы, қоғамның кез келген саласында қиналмай жұмыс істеп, өзініңфункционалды сауаттылығын көрсете алады.

Бүгінгі қоғамның талабы білім алушының пән арқылы мектептен тыс өмірде қолдана алатын құзіреттіліктерді меңгеруін қажет етуде.
Осыған байланысты орыс тілді мектептердегі қазақ тілі пәнінің мақсаты білім алушының әлеуметтік-қоғамдық ортада сөйлесім әрекетінің түрлерін өз қажетіне қарай қолдана алуын қамтамасыз ететін функционалдық сауаттылықты қалыптастыру болып табылады
Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері ретінде оқытудың қатысымдық әдісін, рөлдік ойын әдісін, дара тұлғаға бағдарланған оқыту әдісін, сұрақ-жауап әдісін атауға болады. Осындай сабақтар білім алушылардың ойлау қабілетін дамытуға, тілдерін байытуға, сөйлем құрау шеберліктерін жетілдіруге көмектеседі.
Сонымен, функционалдық сауаттылығы — бұл адамдардың әлеуметтік , мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі заманымызда жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына , жасына қарамай үнемі білімін жетілдіруі керек.
Қорыта айтқанда, қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінен білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесіне мынандай тұжырымдарманы ұсынуға болады:
1.Білім алушыларды бірінші сабақтан бастап сөйлесім әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым, тілдесім) меңгерте білу
2.Білім алушылардың алған білімдерін өмірде, кез-келген жағдайда, әлеуметтік ортада қолдана алуға үйрету;
3.Мемлекеттік тілде ауызша,жазбаша қарым-қатынас жасау;
4.Әлеуметтік талаптарына сай келу үшін оқушының ақпараттық
технологияларды қолдану және мәселенің шешімін табуға үйрету;
5. Оқушылардың өмірге бейімделуіне үйрету ;
6. Оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту;
7.Оқушылардың әлеуметтік-мәдени дағдыларын дамыту ;
8. Қазақ халқының салт –дәстүрін, мәдениетін, тарихын құрметтеу;
Отанымыз – Қазақстанның одан әрі, ел болып өркендеуі үшін, жан – жақты дамуы үшін білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытып және мұғалімдер тек қана адал еңбек етіп, функционалдық сауаттылығы бар тұлға тәрбиелеп шығаруға керекпіз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1.Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі
2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимылжоспары //Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы25 маусымдағы № 832 қаулысы.
2.К.Өстеміров, А.Айтбаева «Қазіргі білім беру технологиялары».Алматы, 2006.420 б.
3.Перминова Л.М. Минимальное поле функциональной грамотности (из опыта С.Петербургской школы) // Педагогика. 1999г., № 2. – С. 26-29. 6. 4.Перминова Л.М. Функциональная грамотность/ неграмотность как социальнопедагогичекое явление. – Москва, 2003.
5. Баширова Ж.Р., Төлешова Ұ.Б. «Педагогикалық технологиялар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру» оқу әдістемелік құрал. Алматы, Қазақ университеті 2003.61 б.

УДК 37. 372.8

Шилибекова Г.К.
(Педагог-исследователь, учитель русского языка и литературы СШ № 4 имени Тилемис батыра , Казахстан, Жамбылская область, Меркенский район)

КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЙ ПО ОСВОЕНИЮ СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам осовения специальной лексики в

процессе обучения русскому языку. Автор, проанализировав научную литературу по рассматриваемой проблеме, выделяет собственный аспект исследлования. В данной статье рассматриваются упражнения по освоению специальной лексики в преподавании русского языка. Автором проанализированы предкоммуникативные упражнения в разработанной системе, которые представлены лексико-семантическими, лексико-грамматическими, лексико-орфографическими заданиями. Подробный анализ системы упражнений автор пришел к следующим выводам: в итоге выполнения данной системы упражнений у учащихся сформированы прочные знания о специальной лексике как системном языковом явлении, выбработаны умения узнавания терминов, их разграничения, самостоятельного составления конкретной тематической группы; закреплены навыки морфемного разбора и нормативного употребления изученного тематического минимума подъязыка специальности.

Ключевые слова. Специальная лексика, система упражнений, предкоммуникативные упражнения, знаковые функции в языке, лексико-семантические упражнения, толковый словарь.

Shilibekova G.K.
(Teacher-researcher, teacher of Russian language and literature Secondary school No. 4 named after Tilemis Batyr, Kazakhstan, Zhambyl region, Merken district)

A SET OF EXERCISES FOR MASTERING SPECIAL VOCABULARY IN THE PROCESS OF LEARNING THE RUSSIAN LANGUAGE

Annotation. The article is devoted to the topical issues of comprehension of special vocabulary in the process of teaching the Russian language. The author, having analyzed the scientific literature on the problem under consideration, highlights his own aspect of research. This article discusses exercises for mastering special vocabulary in teaching the Russian language. The author analyzes the precommunicative exercises in the developed system, which are represented by lexico-semantic, lexico-grammatical, lexico-spelling tasks. The author came to the following conclusions after a detailed analysis of the exercise system: as a result of the implementation of this exercise system, students have gained solid knowledge of special vocabulary as a systemic linguistic phenomenon, developed skills in recognizing terms, distinguishing them, and independently compiling a specific thematic group; skills in morphemic analysis and normative use of the studied thematic minimum of the sublanguage of the specialty.

Keywords. Special vocabulary, exercise system, precommunicative exercises, sign functions in language, lexico-semantic exercises, explanatory dictionary.

Одним из основных носителей знаковых функций в языке является слово, что представляется существенным при построении модели и языка, и речевой деятельности. Реальная системность языка состоит не во внутреннем строении языковых единиц, а во взаимосвязи и организации этих единиц, в нашем случае - терминологических, в речевой деятельности.

Необходимость использования спортивной терминологии в последующей деятельности - учебе, работе, получении доступа к информации в сфере спорта путем применения специальной лексики русского языка являются источником и мощным стимулом мотивации изучения русского языка. Таким образом, среди факторов влияющих на формирование мотивации, наибольшую роль играет «содержание учебного материала, центральное место в котором занимает система учебных заданий по продуктивному освоению спортивной терминологии русского языка учащимися-билингвами» [1, с.71].

Изучение существующих классификаций упражнений выявило, что в методике фактически различают два их вида – языковые, предречевые, подготовительные, комбинированные (некоммуникативные) и речевые (коммуникативные). Если первый вид упражнений «нацелен на усвоение языкового материала, то второй - на формирование речевых

умений и навыков обучаемых» [2, с.251]. При выполнении языковых упражнений внимание обучающихся сосредоточено на форме, при выполнении рече-
вых - на содержательной стороне высказывания.

Современными лингводидактами отмечается «стимулирующий эффект и высокая мотивационная основа данной классификации. Действительно, формирование фонетических, лексических, синтаксических навыков осуществляется синхронно с речевыми и коммуникативными умениями в системе предкоммуникативных, условно-коммуникативных и собственно коммуникативных упражнений, которые, в свою очередь, обусловлены личностными моментами»[3, с. 221]. Предкоммуникативные упражнения в разработанной системе представлены лексико-семантическими (ЛСЗ), лексико-грамматическими (ЛГЗ), лексико-орфографическими заданиями (ЛОЗ).

Первый тип упражнений направлен на формирование навыков вычленения спортивных терминов в структуре предложения, текста, определение связей их понятийного содержания выявление синтагматических и парадигматических связей, нахождение переводных эквивалентов в родном языке.

Примерный комплекс ЛСЗ

1.Определить, что объединяет термины в данных рядах:

передвижения, бег, прыжки, остановки, вышагивания, повороты, ловля мяча, ловля мяча двумя руками, лятящего на средней высоте; ловля мяча, летящего высоко; передача мяча двумя руками, бросок мяча двумя руками от груди, высокое ведение мяча, ведение мяча с переводами, ведение мяча с поворотами;

2. Подберите синонимы слова и словосочетания к терминам. Объясните лексическое значение: *игра, соревнования, турнир, защитник, нападающий, арбитр, скоростной бег, тренер.*

3.Подберите антонимы к данным терминам: *остановка мяча, удар внешней стороной стопы, ловля высоких мячей, поворот вперед, ловля мяча двумя руками, ведение мяча с высоким отскоком, передача мяча двумя руками сверху.*

4.Сравните данные пары слов. В чем их сходство и различие? Проиллюстриуйте их сочетаемость: *физический - физкультурный; скорый - скоростной; круглый -круговой; спортивный - спортсменский; тренерский - тренировочный;сильный - силовой.*

В данном комплексе ЛСЗ нами выделен тип упражнений, ориентированных на применение терминологических и толковых словарей. Наш многолетний опыт преподавания русского языка свидельствует о повышении мотивации и интенсификации учебной деятельности учащихся при работе со словарями, что и обусловило вычленение данного типа упражнений. Ниже предлагается ряд образцов заданий, использованных в учебном процессе.

1.Сопоставьте словарные статьи существительных *игра, ходьба* в толковом словаре русского языка и терминологическом словаре «Физкультура и спорт». Объясните различие в толковании семантики указанных слов. Как вы думаете, почему в словарных статьях терминологического словаря не даны пометки о грамматических значениях терминов?

2.Используя двуязычный терминологический словарь, переведите на казахский язык данную тематическую группу (ТГ) . Определите тему. *Подача, передача, верхняя, нижняя прямая, нижняя боковая подача, верхняя боковая подача, прямой нападающий удар, боковая нападающий удар, прием мяча, блокирование, групповой блок, неподвижный блок.*

3.Ознакомьтесь со словарной статьей термина *кикбоксинг* в терминологическом словаре. Соответствует ли этимология этого слова (англ. *kik* – пинок, удар ногой и *boxinq*-бокс) толкованию в терминологическом словаре. Обоснуйте свой ответ.

Второй тип системы упражнений - лексико-грамматические задания (ЛГЗ) -направлен на усвоение структурно-семантических особенностей русской спортивной терминологии, ее морфолого-синтаксических признаков, формирование навыков производить все виды языкового разбора. В целом эти упражнения ориентированы на развитие лингвистической компентенции.

Примерный комплекс ЛГЗ

1.Распределите данные термины на две группы - термины-слова, термины-

словосочетания: *угловой удар, прыжок, финиширование, спринт, бег на короткие дистанции, стартовый разбег, кросс, высокийй старт, низкий старт, тройной прыжок, разбег, прыжок в высоту с разбега, отталкивание, баскетбол, бросок, вбрасывание, заслон, защита, держание мяча, тайм –аут, ловля мяча, личная защита, прессинг, зонная защита.*

2.Поставьте в нужном падеже существительные, данные в скобках; укажите вид синтаксической связи в данных словосочетаниях*: бег (на место), выполнение (поворот), прыжок (с место), удары (через препятствие), ведение (мяч), взаимодействие (двух игрок), групповые(взаимодействие), учебные (игра), передача мяча (двумя руки)*.

Следующий тип упражнений - *лексико-орфографические задания* (ЛОЗ) - нацелен на формирование навыков нормированного написания терминов спорта, закреплению опорных знаний, представляющих основы русского правописания.

Примерный комплекс ЛОЗ

1.Вставьте пропущенные буквы. В какой значимой части слова вы их вставите? Подберите к терминам проверочные слова. К какой ТГ относятся данные термины? *Быстрое нап...дение, в..дение м..ча, ...становка,м..ча, бе.., пры...ок, удары по л...тящему м...чу, п...редача м...ча, о...бивание, п..рехват, выполненение поворот.., ба..кетбол, к..рзина, бр..сок, х..дьба, п...пасть м..чом в щит, бр..сок м..ча двумя руками.*

2.Выпишите из терминологического словаря термины-слова с проверяемой гласной в корне. Подберите к ним однокоренные слова

3.Выпишите из терминологического словаря термины с иноязычными элементами. Обьясните их написание.

4.Подберите 3-4 термина на *–ция*. Просклоняйте их в составе словосочетаний. Объясните правописание падежных окончаний.

Условно-коммуникативные упражнения (УКУ), *собственно коммуникативные упражнения* (СКУ) предназначены для формирования и развития навыков нормированного употребления спортивной лексики: аудирования, говорения, чтения и письма. Ниже приводим ряд упражнений.

Примерный комплекс УКУ

1.Спишите текст, вставляя пропущенные буквы. Найдите спортивные термины. Обьясните их значение путем перевода на казахский язык. *Первые правила игр.. в баскетбол были созданы в 1891 году преподавателем колледжа в штате Массачусетс США Джеймчом Нейсмитом. Новая спортивная игр.. быстро завоевала популярность, и уже в 1904 году на III Олимпийских игр.., проходивших в Сен-Луисе США, была продемонстрирована в показательных соревновани.. Важным для становления игр.. явилось создание в1932 году Международной Федерац.. баскетбола - ФИБА.*

2.Произведите письменный анализ текста по плану:

- определите микротемы и сформулируйте тему текста;
- озаглавьте текст;
- определите стиль текста, назовите стилевые черты, которые характерны для данного текста. Ответ обоснуйте;
- произведите анализ лексики. Опишите морфологические и синтаксические особенности текста.

Собственно коммуникативные упражнения (СКУ) направлены на формирование навыков ситуативного использования спортивных терминов в устной и письменной речи. К ним отнесены задания начать или продолжить диалог на определенную тему в сфере спорта, задания по составлению вопросов для интервьюирования, изложению извлеченной информации, самостоятельное составление плана текста по специальности, реферирование, конспектирование специальной литературы и т.п..

Примерный комплекс СКУ

1. Восстановите ответные реплики тематических микродиалогов, употребляя подходящие по смыслу термины:

-Вы не скажете, каковы результаты жеребьевки команд-участниц чемпионата мира

2014 г. в европейской зоне? В какой группе Казахстан?

- ...(для справок: В группе С)
- Не могу вспомнить фамилию главного тренера сборной Казахстана по баскетболу?
- ...(для справок: Александр Гутор)
- Вы не в курсе, почему женская сборная Казахстана по баскетболу не будет принимать участия в Олимпийский играх 2012 г.?

В итоге выполнения данной системы упражнений у учащихся сформированы прочные знания о специальной лексике как системном языковом явлении, выработаны умения узнавания терминов, их разграничения, самостоятельного составления конкретной тематической группы; закреплены навыки морфемного разбора и нормативного употребления изученного тематического минимума подъязыка специальности.

Список использованой литературы:

1. *Гез Н.И.* Система упражнений для обучения адированию // Сб.научных трудов М.,МГПИ им. М.Тореза 1979. Вып 149. С. 62-79.

2. *Ильин М.С.* Основы теории упражнений по иностранному языку. Русский язык и литература в ообщении народов мира: проблемы функционирования и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. VII Конгресс МАПРЯЛ. М.,Русский язык 1990. С.269

3. *Пассов Е.И.* Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М., Просвещение, 1991. С. 223.

Шевлякова Н.В.,
педагог-исследователь, учитель русского языка и литературы СШ№2

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В ШКОЛЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Введение

Современные технологии становятся неотъемлемой частью образовательного процесса, предлагая новые инструменты для изучения русского языка и литературы. Искусственный интеллект (ИИ) открывает широкие возможности для персонализации обучения, автоматизированной проверки работ и развития критического мышления у учащихся. В данной статье рассматриваются основные направления применения ИИ в образовательной практике, его влияние на учебный процесс, перспективы внедрения и потенциальные вызовы, с которыми могут столкнуться педагоги и учащиеся. Особое внимание уделяется практическим примерам использования ИИ в преподавании русского языка и литературы, а также моему положительному опыту работы.

1. Возможности искусственного интеллекта в изучении русского языка и литературы

1.1. Индивидуализация обучения с помощью искусственного интеллекта

Одним из ключевых преимуществ внедрения искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс является возможность индивидуализации обучения. Традиционные методы преподавания часто ориентированы на среднестатистического ученика, что не всегда позволяет учитывать индивидуальные особенности каждого школьника. ИИ помогает преодолеть этот барьер, создавая персонализированные учебные программы и задания, адаптированные под уровень знаний, темп освоения материала и предпочтения конкретного ученика.

Адаптивные обучающие платформы

Современные онлайн-платформы с элементами искусственного интеллекта (например, Яндекс.Учебник, Coursera, Duolingo, NeuroNation) анализируют успехи ученика и автоматически корректируют сложность заданий. Например, если школьник делает много ошибок в орфографии, система предложит ему дополнительные упражнения, направленные на закрепление конкретного правила. Если ученик справляется с заданиями быстро и безошибочно, платформа предложит ему более сложные задачи или задания на творческое применение знаний.

Анализ пробелов в знаниях

ИИ способен проводить диагностику знаний ученика на основе его ответов. Например, если система замечает, что ученик часто путает деепричастные и причастные обороты, она предложит ему дополнительные материалы по этой теме. Такой подход помогает предотвратить накопление пробелов в знаниях и способствует более глубокому освоению материала.

Индивидуальные траектории обучения

ИИ позволяет строить уникальные учебные маршруты. Например:

- Ученик, который легко усваивает материал, может быстрее переходить к более сложным темам.
- Ученик, испытывающий трудности, получает дополнительные пояснения, примеры и упражнения для закрепления темы.
- Ученик, проявляющий интерес к литературе, может получать задания на анализ текста с акцентом на художественные приемы и интерпретацию произведений.

Пример: если школьник быстрее усваивает грамматические темы, но испытывает трудности в сочинениях, программа будет делать акцент на развитии письменной речи, предлагая ему больше творческих заданий.

1.2. Автоматизированная проверка работ с помощью искусственного интеллекта

Основные возможности ИИ в проверке работ

Современные ИИ-системы обладают следующими функциями:

- **Анализ грамматических, орфографических и пунктуационных ошибок** – ИИ исправляет опечатки, неправильно употребленные формы слов, пропущенные или лишние знаки препинания. Примеры таких сервисов: «Грамота.ру», «Орфограммка», Grammarly, LanguageTool.
- **Оценка стилистики и логики текста** – ИИ выявляет повторения, канцеляризмы, неоправданные заимствования, сложные или громоздкие конструкции и предлагает более удачные формулировки.
- **Определение структуры текста** – ИИ может анализировать логичность построения сочинения, наличие тезиса, аргументов и заключения.
- **Проверка соответствия темы** – Некоторые алгоритмы ИИ способны определять, насколько текст соответствует заданной теме, выявлять отклонения от основной идеи.

Как работает автоматизированная проверка?

1. **Загрузка текста в систему** – Ученик вводит или загружает сочинение, изложение или эссе в специализированную программу.
2. **Анализ текста** – ИИ сканирует текст, выявляет ошибки, анализирует структуру и содержание.
3. **Выдача результатов** – Программа выделяет проблемные места, предлагает исправления, дает рекомендации по улучшению стиля и логики.
4. **Обратная связь** – В зависимости от программы ученик может получить не только исправленный текст, но и объяснения ошибок, что способствует их осознанному устранению.

Преимущества автоматизированной проверки

✓ **Экономия времени** – Учитель может тратить больше времени на творческую часть обучения, а не на техническую проверку.

✓ **Мгновенная обратная связь** – Учащиеся сразу видят ошибки и могут их исправить, не дожидаясь проверки учителя.

✓ **Объективность** – Исключается субъективный фактор в оценке ошибок.

✓ **Персонализация обучения** – На основе ошибок ИИ может предложить каждому ученику индивидуальные задания.

Таким образом, автоматизированная проверка работ на основе ИИ делает процесс обучения русскому языку и литературе более эффективным, помогая учителям и учащимся достигать лучших результатов.

1.3. Развитие навыков анализа текста с помощью искусственного интеллекта

Анализ художественных произведений – один из важнейших навыков в изучении литературы, требующий от учащихся критического мышления, внимания к деталям и способности интерпретировать тексты. Искусственный интеллект (ИИ) может существенно помочь в развитии этих навыков, облегчая процесс понимания и осмысления литературных произведений.

Пример использования ИИ в анализе произведения

Предположим, ученики изучают роман М. Булгакова *«Мастер и Маргарита»*. С помощью ИИ можно:

- Выявить ключевые темы (борьба добра и зла, свобода творчества, любовь).
- Определить центральные образы (Мастер, Маргарита, Воланд, Иешуа).
- Проанализировать авторский стиль, выделяя использование сатиры, символики, аллюзий.
- Составить структурированную характеристику персонажей, выявить их развитие по ходу сюжета.

Преимущества использования ИИ для анализа текста

✓ **Экономия времени** – Ученики быстрее находят ключевые моменты, не теряя смысл произведения.

✓ **Развитие критического мышления** – Вместо механического запоминания сюжетов школьники учатся анализировать текст, делать выводы.

✓ **Повышение вовлеченности** – Интерактивные технологии делают процесс изучения литературы более интересным.

✓ **Помощь ученикам с разным уровнем подготовки** – ИИ помогает как сильным ученикам глубже понять произведение, так и тем, кому сложно анализировать текст самостоятельно.

Использование ИИ в развитии навыков анализа текста делает изучение литературы более осмысленным и доступным, помогая ученикам глубже понимать художественные произведения и развивать аналитическое мышление.

Преимущества использования ИИ для развития устной речи

✓ **Безопасная среда для практики** – Ученики могут тренироваться без страха допустить ошибку перед одноклассниками.

✓ **Индивидуальный подход** – ИИ подстраивается под уровень подготовки каждого ученика.

✓ **Мгновенная обратная связь** – Ученики получают рекомендации по улучшению речи сразу после выполнения задания.

✓ **Развитие уверенности в себе** – Регулярная практика с ИИ помогает преодолевать языковой барьер.

Таким образом, применение ИИ-ассистентов в обучении русскому языку и литературе делает процесс развития устной речи более интересным, доступным и эффективным.

2.2. Анализ и интерпретация произведений

ИИ может формировать аналитические вопросы и помогать ученикам глубже осмыслить произведения.

2.3. Создание интерактивных заданий

ИИ может автоматически формировать тесты, кроссворды и другие задания по изучаемому материалу.

4. Вызовы и потенциальные проблемы внедрения ИИ в образование

Несмотря на значительные преимущества искусственного интеллекта (ИИ) в обучении русскому языку и литературе, его внедрение связано с рядом вызовов. Эти проблемы требуют внимания как со стороны педагогов, так и со стороны образовательных учреждений, чтобы ИИ стал действительно эффективным инструментом, а не заменой традиционным методам обучения.

4.1. Этические вопросы

Одним из ключевых вызовов является **этический аспект** использования ИИ в образовании.

- **Риск зависимости от ИИ**. Если учащиеся будут слишком полагаться на автоматизированные системы, они могут утратить мотивацию к самостоятельному изучению предмета. Например, при написании сочинений или анализе текстов ИИ может предложить готовые ответы, что уменьшит необходимость мыслительной деятельности у школьников.
- **Использование ИИ для списывания**. Современные языковые модели способны генерировать тексты на любую тему, что создает риск злоупотреблений. Ученики могут использовать ИИ не для обучения, а для автоматической генерации рефератов, эссе и даже контрольных работ. Это ставит перед педагогами задачу разработки новых способов оценки знаний, исключающих возможность нечестного использования технологий.
- **Конфиденциальность данных**. Многие ИИ-системы требуют загрузки текстов учеников для анализа, что может повлечь за собой проблемы с защитой персональных данных. Учителям и администраторам необходимо внимательно выбирать платформы, соответствующие требованиям безопасности.

4.2. Необходимость обучения учителей

Для эффективного внедрения ИИ в образовательный процесс **педагоги должны обладать соответствующими компетенциями**. Однако на данный момент многие учителя не имеют достаточных знаний и навыков работы с ИИ-инструментами.

4.3. Риск снижения уровня самостоятельного мышления

Одной из ключевых задач обучения русскому языку и литературе является развитие **аналитического и критического мышления** у школьников. Однако при чрезмерном использовании ИИ существует риск, что ученики будут полагаться на него вместо того, чтобы самостоятельно анализировать произведения.

- **Готовые анализы и интерпретации**. Многие ИИ-системы уже способны предлагать развернутый анализ художественных произведений, выявлять темы и мотивы, что может привести к снижению интереса у школьников к самостоятельному чтению и осмыслению текста.
- **Поверхностное понимание материала**. Если учащиеся привыкнут к тому, что ИИ сразу выдает им нужную информацию, они могут утратить навык глубокого размышления и сопоставления различных точек зрения.
- **Проблемы с развитием творческих способностей**. Литература и язык предполагают не только анализ, но и умение выражать свои мысли, формулировать уникальные идеи. Если ИИ подсказывает готовые решения, это может негативно сказаться на развитии креативности у школьников.

Заключение

Искусственный интеллект открывает перед педагогами и учащимися **новые возможности** для изучения русского языка и литературы. Он помогает адаптировать обучение к индивидуальным потребностям школьников, автоматизировать проверку работ и развивать навыки анализа текстов. Однако его успешное внедрение требует **осмысленного подхода**. Для того чтобы ИИ стал действительно полезным инструментом, необходимо:

- обучать педагогов новым методам работы,

- разрабатывать механизмы предотвращения злоупотреблений,
- сохранять баланс между технологиями и традиционными методами обучения.

Только при разумном использовании ИИ станет не просто помощником, а мощным инструментом для развития мышления, творческих способностей и языковой компетенции у учащихся.

Список использованная литературы

1. Козлов А. В. **Искусственный интеллект в образовании: проблемы и перспективы**. – М.: Просвещение, 2022.
2. Иванова Е. П. **Новые технологии в преподавании русского языка**. – СПб.: Наука, 2021.
3. Сухих Н. А. **Искусственный интеллект и анализ текстов**. – Казань: Университетская книга, 2023.
4. Рудаков В. В. **Персонализированное обучение с ИИ: опыт российских школ**. – М.: Образовательные технологии, 2023.

ӘОЖ 371.3

Бексултанова М. Б.

(Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы, Меркі ауданы білім бөлімінің "Асанбай Асқаров атындағы жалпы орта білім беретін тірек мектеп - гимназиясы (ресурстық орталығы)" КММ- нің директоры)

ЖАСТАР АРАСЫНДА БУЛИНГТІҢ, КИБЕРБУЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақалада буллинг ұғымы агрессивті мінез-құлықтың бір түрі ретінде қарастырылған. Бұл ұғымға қатысты ғалымдардың бірнеше ғылыми тұжырымдары берілген. Авторлар жалпы білім беретін орта мектепте буллингтің алдын алу жұмыстарының практикалық аспектілерін өздері жүргізген диагностикалық жұмыстарының нәтижелері арқылы көрсете білген. Жасөспірім кезеңіндегі буллингтің негізгі себептері нақты аталған. Олар: мектептің атмосферасы, тұлғаішілік себептердің психологиялық және физиологиялық өзгерістерді қамтитын өтпелі жастағы тәжірибеге негізделетіні, ал отбасылық себептер балалар мен ата-аналар арасындағы мәселерден туындайтындығы туралы айтылған. Аталған себептер оқушылардың психологиялық өзгерістерімен байланысты. Сонымен қатар, буллингке де және оның құрбандарына қатысты болатыны ғылыми идея тұрғысында жазылған. Диагностика жұмыста- рында мектептегі буллингті анықтауға арналған ғылыми зерттеу нәтижелері дәлелденген әдістер қолданылған. Буллингтің алдын алуға байланысты тренинг бағдарламасы оқушылардың бір-бірімен дұрыс қарым-қатынас орнатуына ықпал етуге бағытталған. Оқушының өзін-өзі бағалай білуіне, дәрежесін көтеруіне мотивация беретін, басқа адамдарға шыдамдылықпен, құрметпен, кешірімділікпен қарауға үйрететін, адами құндылықтарға негізделген.

Тірек сөздер: буллинг, жасөспірім, деликвентті, депривация, феномен, мінез-құлық, әлеуметтену үдерісі, тәрбие ортасы, вербалды буллинг, агрессия.

Beksultanova M. B.

(Director of the KSU "support school - gymnasium (resource center) of general Secondary Education named after Asanbai Askarov" of the Department of Education of Merken District, Department of education of the akimat of Zhambyl region)

WAYS TO PREVENT BULLING, CYBERBULLYING AMONG

YOUNG PEOPLE

Annotation. The article considers the concept of bulling as a type of aggressive behavior. Several scientific conclusions of scientists regarding this concept are given. The authors were able to demonstrate the practical aspects of the work on the Prevention of bullying in general education schools through the results of their diagnostic work. The main causes of bulling in adolescence are clearly named. They are: the atmosphere of the school, where it is stated that intrapersonal causes are based on experiences of transitional age that involve psychological and physiological changes, while family causes arise from problems between children and parents. The listed reasons are associated with psychological changes in students. In addition, it is written in the context of a scientific idea that the same applies to bulling and its victims. In the diagnostic work, methods were used that have proven the results of scientific research to identify school bulling. The training program related to the Prevention of bullying is aimed at promoting students to build a healthy relationship with each other. It is based on human values that motivate the student to develop self-esteem, increase his rank, teach him to treat other people with patience, respect, and forgiveness.

Key words: bullying, adolescent, delinquent, deprivation, phenomenon, behavior, socialization process, educational environment, verbal bullying, aggression.

Буллинг — сөзбен, яғни психологиялық қысым көрсету немесе күш көрсету арқылы адамның өзгені кемсітуі, қорлауы, үстемдік танытуы. Буллинг негізінде 10-15 жас аралығындағы жасөспірімдер буллингтің құрбаны болады. Сонымен қатар, жаңа технологиялардың, әлеуметтік желілердің дамуы нәтижесінде буллингтің жаңа түрі кибербуллинг пайда болды. Буллинг пен кибербуллингтен қорғану — алдын алу шаралары.

Балалардың бір-бірін кемсітуі неден басталады? Балалар мен жасөспірімдер арасындағы қорқыту, кемсіту белгілі бір топқа біріккен жастардың өзінен ерекшеленетін баланы шеттетуден басталады. Балалар көбіне мінезі, ойлау жүйесі, сырт келбеті, өзге де бір ерекшелігіне байланысты кемсітілуі мүмкін.

Қоғамдағы осындай кері әсерлерден баланы қорғау ата-ана мен оқу орнының басты бағыты.

Буллинг көп жағдайда физикалық қысымнан ғана тұрмайды. Көбінесе психологиялық шабуыл: қорлау, жаман сөздер айту, келемеждеу, өсек пен өтірік сөз тарату және шеттетуден тұрады. Әсіресе соңғысы балалардың өз ортасынан алшақтап, жалғыздықтан суицидке баруына әсер етеді.

Балалар арасындағы буллинг бұрыннан бар нәрсе. Тек қазіргі уақытта телефонға түсіріп алу, оны таратып жіберу секілді әрекеттер бұл мәселені одан бетер өршітіп жіберді. Сонымен қатар қазір буллингтің физикалық түріне қарағанда психологиялық шабуылы көбірек байқалады. Балалар арасындағы суицидтің көп белең алып кетуі де осыған байланысты. Алайда біз бұдан физикалық буллингке қарағанда оның психологиялық түрі қауіпті болады деп айта алмаймыз. Бұлардың екеуі де қауіпті. Мысалы, физикалық шабуыл кезінде құдалауға ұшыраған баланы итеріп жіберіп немесе ауыр соққы жасаса, психологиялық түрінде баланы шеттету, мазақтау, күлкіге айналдыру болады.

Мектептегі буллингтің төмендегідей негізгі түрлеріне тоқталып кетсек:

Психологиялық зорлық-зомбылық – балаға назар аудармау, кері итеру, бақылау және/не оқшаулауға, баланы қорқытуға, үрей сезімін тудыруға, баланың мінезіне ықпал етуге, оның өзін-өзі құрметтеу, өз бағасын білу сезімін жоюға, әлеуметтік және эмоционалдық дамуы мен жақсы өмір сүруіне кедергі келтіруге бағытталған қасақана жасалатын вербалды және іс-әрекеттік қимылдар схемасын қамтиды. Психологиялық кемсітушілік әрекетке баланың өзін керексіз,кемістігі бар, сүйкімсіз және қалаусыз болып табылатынына сендіру үшін жасалатын мазақтау, балағаттау, кемсіту, ұялту және дөрекі сөздер айту сияқты вербалды әрекеттер кіреді. Ол сондай-ақ баланы қорқыту және оны бақылау үшін қорқыныш сезімін тудыру мақсатында физикалық залал келтіре отырып балаға қауіп төндіру сияқты іс-әрекеттік қимылдарды да қамтиды.

Физикалық зорлық-зомбылық – балаға қатысты өзге баланың не ересектің тарапынан

физикалық зардапқа не жарақатқа әкелетін, баланың денсаулығына, оның өмірінің ұзақтығына, дамуына, өзін-өзі бағалау сезіміне нұқсан келтіруі мүмкін физикалық күш көрсету арқылы жасалатын әрекеттер. Физикалық зорлық-зомбылық ретінде бағаланатын іс-әрекеттің түрлері көп: соққы, ұру, итеру, тебу, тұншықтыру, шаштан тарту, сілкілеу, қандай да бір затпен не қарумен шабуыл жасау. Физикалық зорлық-зомбылық көбінісе балаға залал не жарақат әкеледі, тіпті баланың мүгедек болуына не қайтыс болуына да соқтыруы мүмкін.

Жыныстық сипаттағы сөздерді айту не қысым көрсету – қандай да бір баланың не ересектің балаға қатысты жыныстық алдап-арбауы, нәпсіқұмарлық сипатта ауызша не физикалық қысым көрсетуі, жыныстық құмарлықты ояту үшін балаға қатыгездікпен қарау. Басқа баланың жыныстық мүшелеріне қол тигізу/ұстау, баланы жыныстық белсенділікке қатысуға шақыру (нәтижесіне қарамай), жыныстық мүшелерді жалаңаштап көрсету, балаға порнография көрсету және баламен жыныстық қатынасқа түсуді қамтиды.

Бопсалау – балаға зорлық не тән жарақатын салу қаупін қосқанда, қысым жасау не мәжбүрлеу арқылы заңсыз ақша мен мүлік талап ету және алу түрінде көрінетін қылмыс.

Кибербуллинг – баланың соңына түсу, қорқыту, ұялту мақсатында интернет арқылы таралатын әлеуметтік жүйелерді пайдалану. Дөрекі, қатыгез сипаттағы мәтіндік хабарламалар жіберу; жәбірленушіні онлайн режімінде мазақ ету не жеке басына тән ақпаратты, фотоны не бейнежазбаны орналастыру; басқа баланың қыр соңына түсу не мазақ ету мақсатында жалған тіркеу жазбасын, веб-парақшаны не он-лайн режімінде бейне жасау сияқты әрекет түрлерін қамтиды.

Құрбылар тарапынан қорқытып-үркіту – нақты не болжамды күштер теңсіздігін білдіретін мектеп жасындағы балалар арасындағы агрессивті әрекеттер. Мінез-құлықтың мұндай моделі қайталанып отырады немесе белгілі бір кезең сайын қайталануы ықтимал. Баланы кемсіту қорқыту, өсек тарату, балаға физикалық не сөзбен тиісу не әдейілеп топтан шығарып тастауды қамтиды.

Кемсітушілік – баланың жынысына, ұлтына, ұлыстық мәртебесіне, әлеуметтік-экономикалық жағдайына, дініне не мүгедектігіне негізделген әділетсіз не бөліп-жару қарым-қатынасы.

Тән жазасы – физикалық күш қолданылатын, балаға қандай да бір жеңіл ауырту сезімін не қолайсыздықты сездіруге бағытталған кез келген жазаны білдіреді. Көбінесе, бұл соғып жіберу, шапалақпен тартып қалу, баланы қолмен не затпен ұруды білдіреді. Сондай-ақ тебу, сілкілеу, баланы итеру, тырнау, шымшу, шашынан тарту не құлағынан жұлқылау, балаларды қолайсыз позада ұстау, күйдіру, буға шалдыру, мәжбүрлеп жұтқызу (мысалы, баланың аузын сабынмен жуу не ащы дәмдеуіштерді жұтуға мәжбүрлеу) де қамтылады [2].

Жәбір көрген оқушыны ең бірінші ұстаз анықтайды. Осындай жағдайда мұғалім бірден баланы сөзге тарту қажет. Ашық әңгімеге тартқаннан кейін бала қандай жағдай болды, не себепті болды, оны айта алады. Бұл бір күнде шешілетін мәселе емес, бір айлық немесе жарты жылдық болуы мүмкін. Қысым көрсетілген балаға жан-жақты көмек беру қажет.

Кез келген ата-ана баласымен ашық және жиі сөйлесіп отыруы қажет. Тек мектептегі үлгерімі жайлы ғана емес, қатарластарымен қарым-қатынасы қандай екенін білуі тиіс. Білікті маманға бір ай ішінде қысым көрген бірнеше оқушы барады екен.

Буллингке ұшыраған кезде емес, 1-2 жылдан кейін бірақ қана келеді. Қысым көрген бала өзі айтпайды. Ата-анасы бір белгілерден біліп қояды. Буллингке ұшыраған бала өзге ұл-қыздардан өзгеше болады. Оның себептері көп. Буллинг балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына және олардың жан дүниесіне орны толмас зиянын тигізеді. Сондай-ақ, оқу үдерісіне кері әсер етеді. Балалардың әлеуметтік ортадан шеттеп қалуына, ой-санасының бұзылуына әкеп соқтырады. Мемлекет баланың құқығы мен қауіпсіздігінің қорғалуын қамтамасыз етуі керек.

Мектепте буллинг үдерісіне – агрессор балалар қатысады. Олар буллинг жасауды алдын ала жоспарлайды. Демек агрессорда буллингтің жоспары, нақты мақсаты және оны жүзеге асыратын ниеті болады. Белсенді қорқытумен айналысатын балаларда мақсатты аңду, нақты және өрескел, сенімді сөйлеу, өзін сенімді ұстау, батылдық, тапқырлық сияқты әлеуметтік құзыреттіліктері дамыған және құрбанының эмоцияларын жақсы түсінеді, бірақ

оларда жанашырлық сезім дамымаған. Басқа адамның көңіл күйінің қандай болатынына еш ойланбайды да қызықтырмайды, яғни буллингтің құрбаны болу қандай болатынын түсінбейді. Сондықтан баланың өтпелі кезеңінде ата-ана, педагог пен психологтардың буллингтің алдын алу жұмыстарына белсенді жұмылуы маңызды.

Ғалымдар буллинг мәселесін ұзақ уақыт бойы зерттеп, олармен күресу жолдарын айтып келеді. Буллинг мәселесін түбегейлі шешу мүмкін емес. Дегенмен, мектепте буллингті тоқтатудың бірден- бір жолы — алдын алу жұмыстарын дұрыс ұйымдастырған жағдайда оқушылар бір-біріне зорлық- зомбылық жасаудан аулақ болу ықтималдығы жоғары.

Буллингтің алдын алу жұмыстары келесі аспектілерді қамтуы керек: қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ескерту, сақтандыру, жою және бақылау.

Алдын алу жұмыстары оқушының әлеуметтік өзгерісін қамтиды, оқушының отбасылық, жеке өмірлік тәжірибесін есепке ала отырып, педагогикалық және тәрбиелік шаралар өткізу, мінез- құлқының сапасын жақсартуға ықпал ететін арнайы бағдарламалардан тұрады.

Буллингтің алдын алу жұмыстары оқушының әлеуметтік, отбасылық, жеке жағдайын оның өмір сүру сапасы мен мінез-құлқын жақсартуға ықпал ететін арнайы педагогикалық және тәрбиелік шара- ларды қолдану арқылы, тұлғаға бағдарлы іс-әрекеттер арқылы өзгертуді көздейді. Себебі көптеген зерттеушілер буллингтің алдын алу және бақылаудың әртүрлі оңтайлы әдістерін іздейді. Диспози- циялық көзқарас ұстанымының өкілдері буллингтің алдын алу агрессия құрбандарының коммуника- тивті дағдылары мен өзіне деген сенімін қалыптастыру, агрессорларда төзімділікті дамыту қажеттілі- гі идеясына негізделуі керек деп санайды. Айта кету керек, көп жағдайда буллинг құрбанының агрес- сияға ұшырау себебі өзінің буллиға мүмкіндік беруінен болады. Сондықтан оқушылармен алдын алу жұмыстары жүйелі өтіп отыру маңызды және өзінің оң нәтижесін береді.

Алдын алу шараларының негізгі мақсаты — оқушыларға буллингтің не екенін, оның құрдаста- рымен келіспей немесе төбелесіп қалатын жағдайлардан айырмашылығын түсіндіру; стрестік жағ- дайдан сақтануды, күресуді үйренуге көмектесу; буллингке ұшыраған жағдайда немесе куәсі болған жағдайда кімге және қайда барып, көмекті қалай сұрау керек екенін үйрету.

Буллингтің алдын алу міндеттері:

– агрессор және буллингке ұшырауға мүмкін балалармен жұмыс жасау үшін мұғалімдердің кәсі- би даярлығын арттыру;
– оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасын жақсартуға жәрдемдесу;
– ата-аналарға психологиялық-педагогикалық кеңес беру;
– психологиялық соққы және әлеуметтік қауіпті жағдайды болдырмау;
– өзара төзімділік пен әлеуметтік құзыреттіліктер мен адами құндылықтарды дамыту;
– оқушының өзі туралы және басқалармен қарым-қатынасы туралы негативті ойларын түзетуге ықпал ету.

Буллинг тек балаларды ғана емес, мұғалімдерді де қамтиды. Яғни, балалар да, мұғалімдер де буллингтің құрбанына айналуы мүмкін, ал ересектер де, балалар да бұзақы рөлін атқара алады. Буллингтің дамуына көп жағдайда отбасындағы тәрбие, балада сәби кезінен бастап тәрбиеленетін көзқарастар ықпал етеді. Сондай-ақ буллингтің дамуы балалар білім алуға баратын оқу орнының микроклиматына ықпал етеді. Білім беру ұйымы студенттер арасындағы буллинг мәселесіне үлкен көңіл бөлуі керек.

Жасөспірімдерді қорлаудың келесі себептерін ажыратуға болады:

• қызғаныш, табыс, сыртқы, физикалық немесе психикалық көріністер;
• бұрынғы қателіктері үшін кек алу;
• дұшпандық сезімі;
• сыныпта, құрдастар арасында билік үшін, көшбасшылық үшін күрес;
• қарсыластың өзінен артықшылығын көрсету арқылы оны бейтараптандыру;
• өзін-өзі растау;
• назар орталығында болуға, салқын көрінуге ұмтылу;
• таң қалдыруға ұмтылу;

• ұнатпайтын адамды қорлауға, қорқытуға ұмтылу

Айта кету керек, қорқыту барысында бірнеше даму сатысынан өтеді: Бірінші кезең - қорлау тобын құру. «Жәбірленушінің» физикалық күшін қолдану және қорлау арқылы өзін көрсетуге тырысатын «көшбасшының» айналасында жасөспірімдік ортада құрдастар жиналады, олар да басқаларға үстемдік етуді қалайды немесе керісінше көшбасшыдан қорғауды іздейді. Егер «көшбасшы» тарапынан зорлық-зомбылықтың алғашқы көріністері қатаң түрде басылмаса:

- ол өзінің жазасыздығына сенімді бола бастайды;
- қатарластары арасындабеделі артады;
- өз күші мен ықпалына сенімді болып, орныгады;
- топ ныгаяды;
- қолдауды жалғастырады;

Буллинг көріністерін уақытында тоқтатпасақ, уақыт өте келе олар қауіпті бола бастайды. Зорлық-зомбылық мәселесін шешу үшін буллинг жағдайын жасау әрекеттеріне дұрыс және дер кезінде жауап беру маңызды. Егер білім беру ұйымдарындарының барлық қатысушылары буллинг мәселесімен белсенді және байыпты айналысса, онда көптеген қақтығыстардың алдын алуға болады.

Біз буллингтің алдын алу үшін ескерту, жою және бақылау сияқты аспектілерді қамтуымыз керек. Профилактикалық жұмыс әлеуметтік, отбасылық, тұлғалық жағдайын оның өмірі мен мінез-құлқының сапасын жақсартатын арнайы педагогикалық және тәрбиелік шараларды қолдану арқылы, тұлғалық бағытты өзгерту арқылы өзгертеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асылбекова М. П., Касымбекова Г. К. Взаимосвязь между виктимизацией от буллинга и кибербуллинга: роль социальной ответственности //ББК 88.492 Ч-25. – 2023. – №. 4. – С. 52.
2. Губенко А. Ю., Хан Н. Н. Проблема буллинга в образовательном процессе //Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». – 2020. – Т. 65. – №. 1. – С. 227-231.
3. Жолдыбаева М. О. Школьный буллинг в Казахстане: сравнительноправовой анализ зарубежного опыта //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2021. – №. 8-1. – С. 106-110.
4. Утемисова Г. У., Васягина Н. Н. Актуальность исследования проблемы буллинга: современное состояние проблемы //Педагогическое образование в России. – 2020. – №. 4.– С. 27-34.

ӘОЖ

Адильбекова А. С.

(Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы, Меркі ауданы білім бөлімінің "Асанбай Асқаров атындағы жалпы орта білім беретін тірек мектеп - гимназиясы (ресурстық орталығы)" КММ- нің «Математика» пәнінің мұғалімі)

МАТЕМАТИКА САБАҒЫН САРАЛАП ЖОСПАРЛАУ

Аннотация. Бұл мақалада математика сабағын саралап жоспарлау әдістемесінің маңыздылығы қарастырылады. Саралап оқыту – оқушылардың білім деңгейі, қабілеті және оқу қарқынын ескере отырып, тиімді білім беруді ұйымдастыру тәсілі. Мақалада саралаудың түрлері, оларды сабақ барысында қолдану әдістері және оқыту сапасын арттырудағы рөлі талданады. Сонымен қатар, саралап оқытудың оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, танымдық белсенділігін арттыруға және өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға тигізетін ықпалы көрсетілген.

Тірек сөздер: математика сабағы, саралап оқыту, сабақ жоспарлау, дифференциация,

оқыту әдістемесі, білім сапасы, оқушы мотивациясы

A. S. Adilbekova
(Teacher of "Mathematics" of the KSU "support school - gymnasium (resource center) of general Secondary Education named after Asanbai Askarov" of the Department of Education of the merken District of the Department of Education of the akimat of Zhambyl region)

DIFFERENTIATED PLANNING OF MATHEMATICS LESSONS

Annotation. This article discusses the importance of the methodology of differentiated planning of mathematics lessons. Differentiated learning is a way of organizing effective education, taking into account the level of knowledge, abilities and pace of learning of students. The article analyzes the types of differentiation, methods of their application in the lesson and their role in improving the quality of training. In addition, the impact of differentiated learning on the development of critical thinking, increasing cognitive activity and the formation of independent work skills of students is shown.

Key words: mathematics lesson, differentiated learning, lesson planning, differentiation, teaching methods, quality of education, student motivation

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыларға сапалы білім берумен қатар, олардың сыни ойлау қабілеттерін, шығармашылық әлеуетін және өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту. Математика пәнінде бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін саралап оқыту әдісін қолдану тиімді. Саралап жоспарлау оқушылардың жеке ерекшеліктерін, оқу деңгейін және қабілеттерін ескеріп, олардың білім алу процесін барынша қолайлы және нәтижелі етеді.

Саралап оқытудың мәні мен маңыздылығы Саралап оқыту – білім беру процесін әр оқушының мүмкіндігіне, қабілетіне және қажеттілігіне қарай бейімдеу. Математика сабағында бұл әдіс:

- Оқушылардың қызығушылығын арттыруға;
- Білімдегі олқылықтарды уақытында анықтауға;
- Оқушылардың жеке оқу траекториясын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан жұмыстар Білім беру бағдарламасындағы ұлттық стандарттарға, бағалауға, оқулықтар мен оқыту әдістеріне қатысты білім беру саласындағы өзекті құндылықтар ман мақсаттар мектеп оқушыларының жалпы үлгерімін арттыруды, сондай-ақ инновация мен көшбасшылықты енгізу үшін талап етілетін дағдыларды дамытуды, мектеп мәнмәтіні арқылы ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуді көздейді. Жаңартылған білім беру бағдарламасы мен бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешу үшін қабылданған шаралардың бірі болып табылады.

Жаңартылған жалпы білім беру бағдарламаларында оқушылардың бойында қалыптастыру қажет «шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау; қарым- қатынас жасау қабілеті; өзгелердің мәдениетіне және көзқарастарына құрметпен қарау; жауапкершілік; денсаулық, достық және айналадағыларға қамқорлық көрсету; өмір бойы оқуға дайын болу» құндылықтары мен «Сын тұрғысынан ойлау; білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті; проблемаларды шешу қабілеті; ғылыми-зерттеу дағдылары; қарым-қатынас дағдылары (тілдік дағдыларды қоса алғанда); жеке және топпен жұмыс істей білу қабілеті; АКТ саласындағы дағдылар» дағдылары анықталған. Оқушылардың нені білуі және істей алуы керектігін анықтаудағы мұндай нақтылық мұғалімдердің білім беру бағдарламасын тиімді іске асыруына мүмкіндік береді. Бұдан туындайтын білім саласындағы маңызды мәселе: “XXI ғасыр мұғалімі қандай болуы керек?” .

Қазіргі таңда заман талабына сай пән мұғалімі ғана болу аз, мұғалім- ұстаз, кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол, инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Білім

туралы заңында: “Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу”, – делінген.

Ал ұстаздардың ішінде математика пәні мұғалімінің жүгі ауыр. Оқушының жаратылыстану-ғылыми пәндерді меңгеру үшін қажетті математикалық ой-өрісін, алгоритмдік, логикалық және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын, танымдық қабілетін дамыту, білім сапасын арттыру, шығармашылық белсенділіктерін жетілдіру білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі. Мұғалімнің негізгі мақсаты – математикалық ойлауды қалыптастыру арқылы оқушыны өздігінен оқытуға үйрету, ол үшін оқушылар білім негіздерін мұғалімнің басшылығымен іздестіре отырып, өздері жаңадан ашу керек.

Математикалық пайымдау мен оларды құру ережесі оқушылардың зерттеу жұмысын жүргізуіне мүмкіндік береді, пікірлерді тұжырымдауға, негіздеуге және дәлелдеуге дағдыландырады, берілген алгоритм бойынша әрекет етуге және жаңа алгоритмдерді құрастыруға, математикалық білімді меңгеруде және қолдануда өз бетінше әрекет етуге үйретеді. Ұстаз сенім атмосферасын қалыптастырып,мейірім шапағатын сыйлайды. Олармен бірге ізденеді, жұмыс жасайды, білімге шығаратын жолды нұсқай отырып, осы жолмен өзі де жүріп өтеді. Оқу процесі осылай ұйымдастырылған жағдайда ғана оқушылардың ойлау қабілеті кеңейіп, сабаққа ынтасы арта түседі. Сондықтан, сабақты түрлендіріп, жаңа технологияны барынша қолданып, сыныптағы саралау жұмысының жеті тәсілін негізге ала отырып өткізсе, сабақтың мазмұны ашыла түседі және оң нәтижелерге бағытталып, оқу мақсатына жетеді.

Сабақ – оқушыларға сапалы білім беріп, оқуға деген қызығушылығын арттырумен шектелмей, оқушыларды жан-жақты жетілдіре отырып, адамдармен қарым- қатынас жасауға тәрбиелейді, есте сақтау қабілетін дамытып, зейіндерін арттырады. Сабақта алатын тапсырмаларымыз оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай сараланса, тапсырмаларда оқу мақсатына негізделген бағалау критерийлері қолданылса, топтық және жеке жұмыстарда оқушыларды оқу мақсатына жетелеуге ықпал ететін белсенді оқу тәсілдері сараланса, оқушылардың алға ілгерілеуі мен олардың қай сатыда тұрғандығын анықтау, жіберілген қателерді дер кезінде түзету мақсатында әр стратегияны қолданғаннан кейін алынатын кері байланыс жасау түрлері оқу мақсатына негізделсе, кері байланыс арқылы қалыптастырушы бағалауды дұрыс жүргізсек ғана сабағымыз оқу мақсатына жетеді.

Математика сабағында саралау түрлері

1. **Мазмұн бойынша саралау**: Оқушыларға түрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсыну (жеңілден күрделіге дейін).
2. **Үрдіс бойынша саралау**: Оқушылардың ақпаратты қабылдау және өңдеу тәсілдеріне сәйкес тапсырмалар беру (жеке, жұптық, топтық жұмыс).
3. **Нәтиже бойынша саралау**: Оқушылардың оқу жетістіктерін әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар арқылы бағалау.
4. **Қарқын бойынша саралау**: Оқушылардың жұмыс істеу жылдамдығын ескеру (қосымша уақыт беру немесе күрделірек тапсырма ұсыну).

Саралап жоспарлауда қолданылатын әдіс-тәсілдер

- **Деңгейлік тапсырмалар**: Оқушылардың білім деңгейіне қарай тапсырмаларды күрделендіру.
- **Жобалық жұмыс**: Математикалық жобалар арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту.
- **Интерактивті әдістер**: Ойындар, логикалық есептер, цифрлық ресурстарды пайдалану.

Цифрлық технологиялардың рөлі Қазіргі уақытта математика сабағында интерактивті тақталар, онлайн платформалар (Kahoot, Quizizz, GeoGebra) және жасанды интеллект негізіндегі оқыту құралдарын пайдалану саралау процесін жеңілдетеді. Бұл

технологиялар арқылы оқушылардың жетістіктерін талдау және оқу процесін тиімді ұйымдастыруға болады.

Мен өзімнің сыныптағы саралау жұмысының жеті тәсілін негізге ала отырып жасаған сабағымды ұсынғалы отырмын.

5-6-сыныптарға арналған жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасындағы «5.3В.Ондық бөлшектер және оларға амалдар қолдану» бөліміндегі «Ондық бөлшектерді координаталық сәуледе кескіндеу. Ондық бөлшектерді салыстыру» бөлімшесіне 4 сағат бөлінген. 1- ші сағаты «Ондық бөлшектерді координаталық сәуледе кескіндеу». Оқу мақсаты: 5.5.2.4. ондық бөлшектерді координаталық сәуледе кескіндеу.

Мен өз сабағымды оқушыларға жағымды психологиялық ахуал туғызу мақсатында ынтымақтастық орта қалыптастырудан бастаймын. Оқушылар бір- біріне «достық» тілектерін білдіре отырып, өзара сыйластық, бірін- бірі құрметтеушілік құндылықтарын бойларына сіңіреді. Топқа бөлуді оқушыларды сабаққа тартуға бағыттау үшін оқу мақсатына негіздеп алдым. Үй тапсырмасын тексеруде белсенді оқытудың «Бірін- бірі оқыту» тәсілін аламын. Оқушылар диалогтық оқыту қағидасын жүзеге асырып, топта өзара бір- біріне түсіндіру арқылы ойларын жүйелейді, танымдық қызметке қызығушылықтарын арттырады. Сабақтың тақырыбын, оқу мақсатын анықтау үшін өткен тақырып бойынша ашық тест тапсырмаларын алдым. Ауызша тестті орындай келе оқушылар өтетін сабақтың тақырыбы мен мақсатын айқындайды. «Ой қозғау» тәсілі бойынша ширату жаттығуларын орындату, әрбір оқушымның зейіндерін жаңа сабаққа шоғырландырып, оқу мақсатына жетелейді.

Жаңа сабақты меңгертуде мақсатқа жету үшін оқушылардың жас ерекшеліктерін, қажеттіліктерін есепке ала отырып, белсенді оқу тәсілінің «Дөңгелек үстелін» қолдандым. Оқушылар топ бойынша жұмыс істейді. Мұғалімнің қолдауы арқылы оқушылар жаңа білім бойынша практикалық тәжірибені, жетістіктер мен жіберген қателерді талқылай отырып, сындарлы оқытуды жүзеге асырады. Тапсырмаларды құрылған дескриптор бойынша бағалайды. Оқушылардың жаңа сабақты меңгеру деңгейін саралауда, нақтылауда бағалау критерийлері бойынша «Бағдаршам» бағалауын қолданамын. Ондық бөлшектерді координаталық сәуледе кескіндеп, координаталық сәуледе кескінделген нүктенің координатасын ондық бөлшек түрінде жаза алса, бағдаршамның «жасыл» түсін, әлі де жұмыс жасауым керек десе «сары» түсін, мұғалімнің қолдауын қажет етемін, көп жұмыс жасауым керек десе «қызыл» түсін көтереді.

Топтар өздеріне берілген тапсырмалар бойынша постер қорғайды. Топтар бір- бірінің жұмыстарын «Бас бармақ» әдісі арқылы бағалайды. «Бас бармақ» тәсілімен топтардың постер қорғаудағы бағалау критерийі бойынша оқушылардың негізгі терминдерді қолдана отырып ондық бөлшектерді координаталық сәуледе кескіндеуді тұжырымдауын, академиялық тілде сөйлеулерін саралайды. Постер тамаша, барлығы түсінікті, жаман емес айтуы орташа және нашар тақырыпты аша алмады деп бағалайды. Постермен жұмыста сабақтың тілдік мақсаттары жүзеге асады. Оқушылардың ойларын шашыратып алмай, олардың денсаулық және қауіпсіздік техникасын ескере отырып «Көз» жаттығуын орындатамын.

Оқушылардың білім деңгейлерін саралай келе жеке жұмысқа деңгейлік тапсырмалар алдым. Тапсырмаларым оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай сараланған, қарқындылықты дамыту мақсатында оқушылардың қажеттіліктерін есепке алып күрделілігіне қарай алға ілгерілеп отыратын білім деңгейі әртүрлі оқушыларға үш деңгейге арналған тапсырмалар кіреді. Тапсырмалардың деңгейіне қарай оқушылар үш топқа жинақталып, есептерін тексеруді «Ойлан- жұптас- бөліс» тәсілі бойынша диалог және қолдау көрсету негізінде жүзеге асырады. Жаңа сабақты бекітуді математикалық түрлі тәсілдер арқылы ойша есептеуге және сандық фактілерді жылдам еске түсіруге бағыттап ойлау дағдысының «талдау» деңгейіне есеп алдым. Сабақты қортындылауда «Дөңгелек теңгерімі» рефлекциясын жасай отырып, оқушылар жаңа сабақ бойынша өз білімдерінің деңгейін бағалайды, саралайды. «Екі жұлдыз, бір тілек» кері байланысы арқылы оқушылар сабақтың өту барысын саралайды.

ЫбырайАлтынсарин “Оқытушыны бағалағанда олардың іске қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау керек”- деген екен. Бала жанының бағбаны – мұғалім” десек, біз үшін бала – болашақ еліміздің

тірегі. Олай болса, үлкен жауапкершілікті талап ететін ұрпақ тәрбиелеуде Елбасымыздың саясатын ұстана отырып, өз білімімізді жетілдіріп, бәсекеге қабілетті жаңа заман тұлғасын тәрбиелеуге атсалысайық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Далингер, В.А. Математика бойынша оқушылардың ізденіс-зерттеу іс-әрекеті: Оқу құралы. – Омбы: ОмГПУ баспасы, 2005. – 456 б.
2. Қожабаев, Қ.Ғ. Математиканы білімдік-дамыта оқыту және оған болашақ мұғалімді дайында / Қ.Ғ.Қожабаев. - Көкшетау: ҚМУ баспасы. Ш.Уәлиханов, 2009. - 273б.
3. М.А.Султанов Математикалық және компьютерлік модельдеу негіздері.- Алматы, 2014.

ӘОЖ: 81 - 119

Кошмуханова А. О.

(Учитель русского языка и литературы школы-гимназии №49 им. Ы.Алтынсарина города Тараз)

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: *Использование проектной технологии: повысит и углубит интерес детей; разовьет творческие способности учащихся путем формирования компетентности в сфере самостоятельной познавательной деятельности приобщение к чтению, развитие любознательности, расширение кругозора), критического мышления; поможет школьникам приобрести навыки работы с большим объемом информации, исследовательские умения (видеть проблему и наметить пути ее решения), коммуникативные умения (работа в группах).*

Ключевые слова: *инновация; инновационные методы; информационные технологии; инновационный подход к обучению; инновационные методики.*

Стремительно развивающиеся изменения в обществе и экономике требуют сегодня от человека умения быстро адаптироваться к новым условиям, находить оптимальные решения сложных вопросов, проявляя гибкость и творчество, не теряться в ситуации неопределенности, уметь налаживать эффективные коммуникации с разными людьми и при этом оставаться нравственным.

Таким образом, на современном этапе развития общества перед школой стоит задача всестороннего развития личности ученика, обладающей необходимым набором знаний, умений и качеств, позволяющих ему уверенно чувствовать себя в самостоятельной жизни.

Поэтому учителям необходимо овладевать педагогическими технологиями, с помощью которых можно реализовать новые требования.

Технология – это совокупность приемов, применяемых в каком-либо деле, мастерстве, искусстве.

Для достижения этих задач педагогам необходимо использовать в учебном процессе инновационные образовательные технологии, в основе которых должна лежать активность ученика, направляемая учителем. Потому что инновационные технологии активизируют мыслительную деятельность учащихся, повышают качество и прочность знаний, развивают речевые навыки и творческие способности. Новые образовательные технологии предлагают инновационные модели построения такого учебного процесса, где на первый план выдвигается взаимосвязанная деятельность учителя и ученика, нацеленная на решение как учебной, так и практически значимой задачи.

Обучение русскому языку и литературе по инновационным технологиям – это организация учебного процесса по-новому, ориентированная на стремление учащихся к

активной коммуникативной деятельности, к диалогу, включение в познавательную деятельность его эмоционального, интеллектуального потенциала.

Традиционная система обучения несколько отстает от потребностей общества. Концепция современного образования определила цель профессиональной деятельности учителя – сформировать у учащихся способность к успешной социализации в обществе, активной адаптации на рынке труда.

Следствием этого становится разработка инновационных технологий в обучении. Инновационные методики характеризуются новым стилем организации учебно-познавательной деятельности учеников. Современные педагоги признают, что в развитии творческих способностей, интеллектуальной деятельности максимальные возможности представляет технология проблемного обучения. Значительный вклад в раскрытие проблемы интеллектуального развития, проблемного и развивающего обучения внесли Н.А.Менчинская, П.Я.Гальперин, Н.Ф.Талызина, Т.В.Кудрявцев, Ю.К.Бабанский, И.Я.Лернер, М.И.Махмутов, А.М.Матюшкин, И.С.Якиманска, А.К.Мынбаева, З.М.Садвакасова.

В последние десятилетия в связи с развитием современных образовательных технологий в учебный процесс стали широко внедряться аудио- и видеозаписи, компьютерные программы, дистанционное обучение.

Информационные технологии обогащают учебный процесс во многих областях знания, в самых различных условиях обучения и на всех его уровнях.

В рамках данной технологии ученик действительно становится активным субъектом учебного процесса, самостоятельно владеющим знаниями и решающим познавательные задачи. Цель таких методик — активизировать, оптимизировать, интенсифицировать процесс познания.

Инновационное обучение предполагает обязательное включение учащихся в деятельность, коллективные формы работы, обмен мнениями. Инновациями в образовании называют новшества, нововведения в содержании образования, в формах и методах обучения, в отношениях «преподаватель – студент», использовании информационных технологий обучения, внедрение нового оборудования, в организации учебно- воспитательного процесса, его управлении и др.

Взаимодействия с группой на уроках и вне их, обеспечения сотрудничества обучающихся на уроке учитель-гуманитарий обязан создавать атмосферу доверия, взаимного уважения между преподавателем и учащимися, вовлекать учащихся в активную самостоятельную деятельность. На уроках - зачетах возможно осуществлять групповую работу, что способствует воспитанию коллективизма, создаются условия для раскрытия и проявления индивидуальных особенностей учеников. Кроме того, на таком уроке создается атмосфера сотрудничества ученик – ученики, а участие консультантов и ассистентов на этапе проверки обеспечивает сотрудничество учитель – ученики.

Для развития интереса к русскому языку и литературе следует включать в урок исторические, этимологические справки, которые могут заинтересовать детей, проводить игровые формы работы: «Составь слово», «Третий лишний», «Переводчик», «Эрудит», «Собери пословицу», «Шеренга», «Перевертыш», «Паутина слов» и др., использовать творческие эксперименты, метод проектов, нестандартные уроки, конкурсы, олимпиады.

В современном (―информационном‖) обществе одним из быстро развивающихся методик и вызывающий огромный интерес со стороны учащихся является применение интернет ресурсов как инновационный подход к обучению.

Идея использования Интернета в образовании не нова. Уже с начала 1990-х годов национальные и интернациональные компьютерные сети стали широко использоваться в учебных целях в рамках разных образовательных подходов. И учащиеся, и учителя смогли обмениваться информацией в режиме, не зависящем от времени и места. Новые дигитальные технологии освободили человеческий разум для более креативных задач, что способствует развитию личности. Это позволяет ученикам творчески взаимодействовать и с одноклассниками, и с учителем. Интернет можно рассматривать как «средство производства», в том числе и в учебном процессе. Он используется и как неиссякаемый источник

информации, и как новая коммуникативная среда, в которой можно по-новому организовать учебную работу.

Интернет позволяет организовать реальную, мобильную информационную среду, в которой можно не только черпать информацию, но и решать множество других коммуникативных задач. Его использование помогает повысить мотивацию учащихся, поскольку в случае применения Интернета во время классных и индивидуальных занятий современные ученики получают возможность погружаться в привычную для них информационную среду.

В Интернете в учебных целях используются самые разные по масштабам ресурсы — от веб-страничек с интересными учебными материалами (часто тестовыми) до объемных проектов для полноценного, с точки зрения составителей, дистанционного обучения.*Преподаватель, используя Интернет, может актуализировать материал собственных учебников; *найти дополнительную информацию; *самоконтроля; *материалы; *разместить учебную информацию; *разработать интерактивные обучающие применить различные формы контроля и организовать обратную связь; *осуществлять контакты между разными членами группы; работать с гипертекстами, аудио- и видеофайлами и блогами. Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребенку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру. И, может быть, именно на таком уроке, как говорил Цицерон, «зажгутся глаза слушающего о глаза говорящего». Что же такое «инновационное обучение» и в чем его особенности? Определение «инновация» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новшество», «новизна».

Между тем инновация в точном переводе с латинского языка обозначает не «новое», а «в новое». Именно эту смысловую нагрузку вложил в термин «инновационное» в конце прошлого века Дж. Боткин. Он и наметил основные черты «дидактического портрета» этого метода, направленного на развитие способности ученика к самосовершенствованию, самостоятельному поиску решений, к совместной деятельности в новой ситуации. Используя в работе технологию развития критического мышления, наиболее приемлемыми для себя я считаю такие приемы, как дискуссия (от лат. – исследование, разбор, обсуждение какого-либо вопроса).

Дискуссия — одна из весьма сложных форм речи, для овладения которой необходима предварительная подготовка с речевыми штампами, помогающими ребята выражать свои мысли. Данный прием особенно эффективен на уроках литературы при обсуждении и анализе художественного произведения. Групповая дискуссия может использоваться как на стадии вызова, так и на стадии рефлексии. При этом в первом случае ее задача: обмен первичной информацией, выявление противоречий, а во втором – это возможность переосмысления полученных сведений, сравнение собственного видения проблемы с другими взглядами и позициями. Форма групповой дискуссии способствует развитию диалогичности общения, становлению самостоятельности мышления.

Эффективным также нахожу на некоторых уроках чтение с остановками и вопросы Блума (условное название методического приема организации чтения с использованием разных типов вопросов). Развитию критического мышления способствуют и нетрадиционные уроки, которые позволяют повысить интерес ученика как к предмету, так и к обучению в целом. Творчество на таких уроках я вижу не в развлекательности, а в подборе таких заданий, такого дидактического материала, который своей новизной, необычностью подачи (путешествие, заседание, конкурс, игра и т.д.), вызывая удивление, активизирует внимание, мышление ученика. Попадая в необычную ситуацию, ребѐнок включается в деятельность, сотрудничество с учителем, при этом создается положительный эмоциональный фон, начинают активно функционировать интеллектуальная и волевая сферы, легче усваиваются знания, быстрее формируются умения и навыки. Этому способствует создание на нестандартных уроках условий для мобилизации творческих резервов и учителя, и ученика.

Подготовка к нетрадиционным урокам проводится очень тщательно, а это, как правило, требует много сил и времени и со стороны учителя, и со стороны ученика. В своей практике я

наиболее удачно использую несколько нетрадиционных форм урока: практикум, викторина, исследование, путешествие, диалог на основе проблемной ситуации, деловая игра, зачет. Выбор зависит от нескольких условий: во-первых, учитываю возрастные особенности учащихся, во-вторых, задачи, цели, содержание обучения в связи с изучаемой темой. Например, урок-семинар имеет повторительно-обобщающий характер.

Она способствует формированию научного стиля речи, самооценке собственных высказываний, оказывается эффективной формой контроля и самоконтроля, ребята учатся работать самостоятельно, пользоваться научной литературой. Основой содержания урокасеминара служит теория. Ведущая цель - формирование теоретического мышления, которое позволит учащимся самостоятельно отбирать, изучать информацию и применять полученные знания на практике.

В соответствии с задачами повторения разделов семинарские занятия можно организовать по следующим темам: «Состав слова и словообразование», «Морфология. Самостоятельные и служебные части речи», «Пунктуация простого предложения» и т.д. Уроки такого плана требуют тщательной подготовки и ученика, и учителя. Воспитательная и образовательная ценность семинаров неоспорима. Она заключается, прежде всего, в том, что школьники учатся самостоятельно работать с научной литературой, строить свои выступления в соответствии с предложенным планом, а это готовит учеников и к обучению в вузе. Одним из современных требований к уроку русского языка является работа с текстом. В связи с этим я использую в своей работе такую форму урока, как исследование. В самом названии «урок - исследование» просматривается основная задача - исследование языкового материала на основе текстов. Особое внимание при подготовке к такому уроку следует обратить на выбор текста. Текст должен быть высоко художественным, при этом необходимо учитывать и возрастные особенности учеников, и объем исследуемого материала. Целесообразно использовать для анализа тексты разных авторов, объединенных общей темой, тексты разных стилей и типов речи, чтобы впоследствии провести сравнительный и сопоставительный анализ.

На таком уроке перед учителем возникает задача: исследовать язык художественного текста /нескольких текстов/ «под лингвистическим микроскопом» и вместе с тем не лишить художественное произведение его поэтического очарования и целостности. Как правило, перед таким уроком знакомлю с произведением на уроке литературы, чтобы они имели представление о произведении в целом.

При всем многообразии и эффективности нетрадиционных уроков использовать их часто нельзя по целому ряду причин. Но ведь так хочется, чтобы каждый урок был особенный, со своей «изюминкой». Поэтому я часто прибегаю к нестандартным, творческим элементам отдельного традиционного урока. Это и лексический диктант или диктант - кроссворд, как называют его ребята, и составление загадок на уроке, и комментированное письмо или предупредительные диктанты с «вагоновожатым», и задание по типу «найди лишнего, которое прививает умение синтеза и осмысления информации.

Главное, чтобы детям на уроке некогда было скучать, чтобы им хотелось работать, учиться, а ведь для этого важны и ситуация успеха, которую, как правило, создают нестандартные уроки или элементы уроков, и самостоятельность, к которой ребята приучаются на таких уроках, и творческое отношение к русскому языку, которое воспитывается только на творческих уроках.

Список использованной литературы

1. Асмолов А. Г. Системно-деятельностный подход в разработке стандартов нового поколения/ Педагогика М.: 2009 – №4. – С18-22.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 2004г.
3..Никишина И.В. Инновационные педагогические технологии и организация учебно-

воспитательного и методического процессов в школе. Издательство «Учитель», Волгоград, 2008.
4. Тимонина, В.Ю. Диалог о роли компьютера в преподавании русского языка / В.Ю.Тимонина, Л.А.Тростенцова // Русский язык в школе. – 2006. — №4. – С.14.
5. Канарская О. В. Инновационное обучение. СПб,
6. Логвина И., Мальцева-Замковая Н., Рождественская Л. Есть «Надежда»! Итоги сетевого образовательного проекта. Русскиĭ язык за рубежом, 4,
7. Мировые образовательные технологии: основные тенденции, проблемы адаптации и эффективность. Материалы республиканскоĭ научно- методическоĭ конференции, 25-26 апреля, Алматы,
8. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения или как интересно преподавать: Учебное пособие. А, 2009

ӘОЖ: 81-119

Турганбаева Ш.А.
(Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы Әлихан Бөкейханов атындағы орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі)

М. МАҚАТАЕВ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ТІЛІ

Аннотация. *Мұқағали Мақатаев поэзиясының құндылығын жас өскелең ұрпаққа паш ету – басты міндетіміз болса, сол міндетті шешуге өз үлесімді қосу менің де парызым. Мақалада ақын поэзиясының тілі жан- жақты зерттелді.*

Кілт сөздер: *ақын,лирика,поэзия тілі,өлең көркемдегіш құралдар, стиль, қара түс.*

М. Мақатаев шығармаларының тілін қарастырғанда, ақын тілінің ешкімге ұқсамайтын даралығы, халық тілінің байлығы, көркемдегіш құралдардың жазушы қолданысындағы ерекшеліктері айқын көрініп тұрады.

М. Мақатаев поэзиясында қазақ тілінің лексикасындағы сөздер молынан жұмсалған. Ақын көркемдік үшін және ойын айқын жеткізу мақсатында көп мағыналы сөздерді жиі қолданып, контексте бір сөздің бірнеше мағынасын ашып береді. Ақын өлеңдерінен сөздің негізгі мағынасынан гөрі басқа туынды мағынасында жұмсалғандығын айқын көреміз.

Мұқағали Мақатаев шығармаларында өте кең және актив түрінде қолданылған сөздердің бірі – «қара» сөзі. Бұл сөзді ақын әр түрлі мағынада жұмсап, тура және ауыспалы мағыналы сөздердің сырын ашады.

"Қара таудың басынан көш келеді".
Қара жорға шайқалып, бос келеді.
Қара күнді жамылып, қара қазақ
Қара түнді басынан кешкен еді.
Қара қайғы көрсетпей ештеңені,
Қара жауы қанатын кескен еді [1, 285].

Осы шумақтағы *қара тау, қара жорға, қара түн, қара күн, қара қайғы, қара жау* тіркестері ел басына түскен аса ауыр халық қайғысын, ауыртпалықты айқындап тұр.

Жалпы, тілімізде «қара» түс өмірдегі кереғар құбылыстарды көрсетіп, адамның түрлі көңіл-күйін беруде және табиғат құбылыстарын суреттеуде өте жиі ұшырасады. Қара түсі тура және ауыспалы мағынада беріліп, өлеңнің эмоциялық-экспрессивтік әсерін күшейтіп тұрады.

Мұқағали Мақатаев поэзиясындағы жиі қолданысқа түсетін сөздердің келесі бір тобы - синонимдер. Синонимдер - поэзияда өте көп қолданылатын актив сөздер. Бұл туралы ғалым Р.Сыздық: "Синоним дегендер - тек мағыналас келген сөз қатарлары ретінде лексикалық категория ғана емес, қолданыста, әсіресе көркем сөзде ең қуатты, икемді, актив стильдік құрал. Синонимді көріктеуіш қызметте жұмсау, әсіресе поэзияда кең орын алады. Жұмсалу тәсілдері, орындары сан алуан: синонимдік қатардан сол орында (сөйлемде, абзацта, шумақта т.т.) айтылмақ ойға ұтымды келетін варианты алынады, ол ұтымдылық сөздің модальдық реңкіне,

тіркесу қабілетіне, айналасындағы сөздер мен дыбыстық үндесуіне қарай жұмсауына байланысты", - дейді [2, 27].

Ақын поэзиясында сөз табының барлық түрінен жасалған синонимдерді кездестіреміз. Соның ішінде етістік синонимдер қимыл-әрекетті суреттеу үшін, зат есім синонимдер адамның жеке басындағы түрлі қасиеттерді көрсетуде ұтымды жұмсалғаны байқалады.

Синонимдердің жасалу жолдарына кесек, олардың жасалу жолдары әр түрлі. Түбір күйінде не грамматикалық формалар арқылы беріліп отырады. Ондағы жалғанған жұрнақ, жалғаулар да синонимдерге айрықша мән, мағына беріп ойды нақтылай түседі. Сөздерді байланыстырушы шылаулардың да қызметі айқын көрінеді.

Мұң мен зарға ондайда шаң қаптырып,
Қайғы деген қаншықты қан жаптырам.
Ұры-уайым тиер деп қай жағымнан,
Секем алған киіктей аңдап тұрам [1, 89].

Адам көңіліндегі жайсыздықты беру үшін *мұң, зар, қайғы* синонимдік қатарларды алған. Үшеуінің де өлеңдегі қызметі нақты: ақынның жабырқаған, өмірден тарыққан сәттерін бейнелейді және үдемелетіп үйлесім тауып жұмсалған. ***Мұң*** - жеңілдеу айтылса, ***зар*** мұңға қарағанда салмағы басымдау, ал ***қайғы*** ауыр тиетін ойлы сөз. Бұл синонимдер бірінің мағынасын бірі толықтырып, айтылған ойды ғана емес, шығармадағы тіл көркемдігін де көрсетеді.

Қаламгер шығармаларында синонимдермен қатар, жиі қолданылған құралдардың бірі - антоним. Бұл антонимдердің белгілі бір мақсатпен қолданылып, ойды тереңдетіп, шығармадағы бейнелерді ашу үшін қызмет етіп тұрғанын көреміз. Ақын қолданысында адам психологиясын танытуда, табиғаттың түрлі құбылыстарын суреттеуде зат есім, сын есім антонимдері қолданылған. Олар: *күн мен түн, жер мен көк, өмір мен өлім, дос пен қас, қуаныш пен қайғы, ақ пен қара, кәрі мен жас, жақсы мен жаман* т.б. болып келеді.

Поэзияда антонимдік қатынасқа түскен сөздердің мағынасы бізді қоршаған ортада болып жатқан өзгерістерді т.б. жағдайларды нақты бейнелеп береді, және олар ырғақ пен ұйқасқа құрылған.

*Мейлі, мені **қайғыртсын, қуантсын** да,*
Мейлі, менің басыма бақ бермесін.
*Мейлі, мейлі **жылатсын, жұбатсын** да,*
Мені, әйтеуір Отаным жат көрмесін [1, 205].

Етістік тұлғалы антонимдер өлеңде айтылған ойдың берілуіне қарай икемделген. Етістіктердің бір жолда бұлай ұйқастырылуы өлеңге айрықша мағына үстеп, өлеңнің қуатын арттыра түседі. Сондай-ақ, қатар қолданылған антонимдер ойды нақты әрі тез айтуға қолайды. Жоғарыда берілген антонимдер, сонымен бірге, бұл тәсілдің кезектесе, алмаса түсетін қимыл-әрекет процесін ашық көрсетуге ыңғайлы екенін де көрсетеді. Біз бұдан етістіктен болған антонимдердің қимыл-әрекет динамикалығын әсерлі жеткізу мүмкіндігі молдығын түсінген ақынның шеберлігін байқаймыз.

Ақын поэзиясындағы көріктеу құралдарының бірі - метафора. Метафоралық тіркестер бейнелеп суреттеуде шеберлікті танытады. Бұл туралы З.Ахметов: «Метафора – екі нәрсені, құбылысты салыстыру және жанастырып жақындату арқылы астарлы тың мағына беретін бейнелі сөз немесе сөз тіркесі»,– деген анықтама берсе [3, 140], З.Қабдолов: «Метафора – сөз мәнін түрлендіре өзгертіп айту, суреттеліп отырған затты не құбылысты айқындай түсу үшін, ажарландыра түсу үшін оларды өздеріне ұқсас өзге затқа не құбылысқа балау, сөйтіп, зерттеліп отырған заттың не құбылыстың мағынасын үстеу, мазмұнын тереңдетіп, әсерін күшейту», – деп тұжырым жасайды [4, 214].

Мұқағали Мақатаев қолданысындағы метафораларға көңіл аударсақ, оның мәтін ішіндегі көрініу мүмкіндігі өте кең. Метафора ақын тілінде көркемдік жағынан келгенде үстеме мағыналар арқылы ой айқындығын, мазмұн тереңдігін көрсету мақсатында жұмсалған.

Өмір деген - бір жарқ еткен найзағай,
Өмір деген - көк аспанның күркірі [1, 16],

Берілген өлең жолдары ақынның өмір көріністерін, сан-қилы құбылыстарды табиғаттың тылсым күштерімен қатар ала отырып, нәрлі де әсерлі сөз өрудегі шеберлігін танытады. Ақын метафораларды дәл тауып жұмсап, өлеңнің экспрессиясын күшейтеді. Мұндағы метафора-бейнелер заттық ұғымда жұмсалған ақынның өз қолтаңбасы, яғни контексте ғана мағынасы ашылатын авторлық метафоралар. Ақын мағына жағынан үйлеспейтін сөздерді де үйлестіріп, тосын бейнелер жасайды.

Ақын тікелей өзінің көңіл-күйін, ішкі сезімін метафоралы тіркестермен жеткізеді. Дерексіз ұғым атауларын нақты зат атауларымен тіркестіріп, мағына жағынан үйлестіріп жұмсайды.

Шындықтың көзі шығып кете ме деп,
Әлі де тайқудамын, тайқудамын [1, 55].
Жамылып сағыныштың сал шекпенін,
Сарғайып сенің үшін зар шеккемін [1, 179].

Мұнда қолданылған жаңа мағыналы, бейнелі метафоралы тіркестер. Бұл метафоралар - қиналу, тарығу, сағынуды білдіріп тұр. Мұнда да мағыналық жағынан үйлеспейтін сөздер үйлескен. Контексте олардың мағынасы айқындалып, өлеңге ерекше реңк беріп тұр. Осындағы ұлғайған метафораның әсері, бояуы өте күшті. Ақын мүлдем түсінуге келмейтін логикалық сәйкессіздікті ғажап суреттеген. Мәселен, ***шындықтың көзі*** немесе ***сағыныштың шекпені*** болуы мүмкін бе? Байқап қарасақ, тың қолданыстарды жасаудағы ақынның шеберлігі осында ма деп ойлаймыз.

Мұқағали Мақатаев шығармаларында метафора қандай көп болса, метанимия да сондай көп қолданылған. Сонымен бірге, тілде бар метонимияларды қолданумен қатар ақын өзіндік метонимиялар да жасайды. Авторлық метонимиялар мәтінде ақын ойының ұшқырлығын, нақтылығын көрсетуге қызмет еткенін көреміз.

Бір есер отыр сүйініп,
Есерді қостап жаңағы... [1, 142].
Қақым жоқ жаман болуға,
Мені жақсыдан қалған көз дейді [1, 103],
немесе,
Бір арыстан өмірден өткенімен,
Өмір сүріп келеді тірі арыстан [1, 65].

Бұл қолданыстағы метонимиялар - *есер, жаман, жақсыдан қалған көз, тірі арыстан* өзіндік мағынасы бар, лексикалық-грамматикалық мәні контексте анықталатын алмастырулар. Бұлар адам орнына алмастырылып жұмсалған. Адамның түрлі іс-әрекетін, оның кім екендігін көрсететін метонимиялар өлеңде өз орнын тауып, мақсатты жұмсалып, көркемдік қызмет атқарып тұр. Сондай-ақ ақынның синекдохаларды да көркемдік үшін ойын әсерлі жеткізу мақсатында жұмсағанын көреміз. Мысалы:

Сүйгісі келе берер сүйген ерін,
Сүйкімді, сүйікті бір түрге енемін [1, 201].

Мұнда ***сүйген ерін*** синекдохалық мағынада алынған. Егер мұны жай адам немесе жігіт дей салса, сөздегі ой әсерлі болмас еді.

Ақынның өзіндік қолданысын танытатын авторлық синекдохалар да кездеседі. Оған мынадай мысалды келтіруге болады:

Кетсем егер, пленканың үзілген бір әнімен,
Қалсам егер, қара жердің жалғыз түір дәнімін [1, 116].

Мұнда да адаммын деп айта салмай ақын өзін туған жерінің ***жалғыз түйір дәнімен*** мегзеп көрсетеді. Бұл жерде бүтіннің орнына бөлшекті алады.

Жалпы ақын шығармаларындағы синекдохалардың көбі әдеби тілімізде қолданылып жүргенмен Мұқағали өлеңдерінде жарқырап көрінген, яғни мәтін ішінде түзілуі, астарлы мағынасы өлеңде соны бейнелер жасаудағы қызметі ерекше көрінеді. Былай қарағанда синекдохалар бейнелі қолданым сияқты емес, ал бірақ өлеңге ерекше стильдік бояу береді.

Ақын кейіптеуді табиғат құбылыстарын әсерлі жеткізу үшін қолданады. Мысалы, "Біздің көктем" деген өлеңінде жер-дүниенің жасарып, тіршілік атауының басталар тұсын кейіптеу тәсілі арқылы суреттеп береді:

Сағым қыздың ап қашып орамалын,
Асыр сап тентек жігіт жел еседі.
Көктем келіп ауылға қыз көрікті,
Таң-тамаша дүние жүзге еніпті.
Асқар ала таулардан асып әрі,
Аяз атаң барады мұз бөріекті.

Берілген шумақта табиғат құбылыстары адам қимылымен ауыстырыла суреттелген. Осындағы *желдің жігітше асыр салуы, көктемнің қыз кейпіне енуі, аяздың бөрік киюі* т.б. адамға тән қимыл әрекеттер.

Ақын шығармаларындағы ендігі бір көріктеу құралдарының бірі - эпитет. Эпитет - көркем шығармада ең көп қолданылатын көріктеу құралдарының бірі. Шығармада заттың сапасын, қасиетін жай анықтап қана қоймай, айқындап, әсерлі жеткізуде эпитеттің қызметі ерекше көрінеді.

Мұқағали Мақатаев шығармаларында сын есім немесе анықтауыш қызметінде жұмсалып, өзі айқындайтын сөздің алдында тұрып, тура айқындайтын тұрақты эпитеттер жиі ұшырасады.

Суық аяз күйдірген оттай қарып,
Әлсіз жүрек әл жиып алатындай [1,47].
Боз далам, күрең далам, жасыл далам,
Кісі емес, саған келіп бас ұрмаған [1, 91].
Бұйрат құмдар - бұйығып шөлдегенім,
Бура бұлттар - бусанып терлегенім [1, 65].

Осында қолданылған эпитеттер бейнелі сөз арқылы келіп, өлеңнің қуатын арттырып тұр. Ақын сөзді құлпырта қолдана отырып, эпитеттер арқылы адамның жан-дүниесіне әсер етердей сөз тіркестерін көркем бейне жасауға қолданған. Мысалы, *суық аяз, әлсіз жүрек, боз далам, күрең далам, жасыл далам, бұйрат құмдар, бура бұлттар* - бейнелі эпитетер. Адамның көз алдына образ тудырып, бейнеленген нәрсеге әсер беру үшін тартылған бейнелі бірліктер.

Ақын жаңашылдығы - тереңнен тың сөздер тудырып, ұқсас құбылыс немесе заман сипатына сәйкес ұғымды білдіретін жайларды суреттеп беретін сөздерді таба білуі. Мысалы:

Аңдып тұрған аузы алты қарыс ажалдан,
Сырқаттанған байғұстарды күні-түні күзеткен...
Таң атты да, тамаша Күн қақты-ау дейсің қанатты,
Ақ кебіні сүйретілген ажал сорын боратты [1, 139].

Мұндағы *аузы алты қарыс ажал, ақ кебіні суретілген ажал* - жаңа, тың қолданыс. Үш сөздің тіркесінен туындаған күрделі эпитет. Осындай бірнеше сын есімдерден тіркестіріліп жасалған эпитетерді ақын шығармаларынан көптеп кездестіруге болады. Мұнда мағыналық бірлігі жоқ сөздер тіркестіріліп, жаңа мағына тудырып, өлең тілінің көркемдік қуатын арттырып тұр. Ақын шығармаларында қолданылған тың поэтикалық бейнелер өзінің осындай ерекшелігімен көзге түседі.

Поэзиядағы эпитет қолданудағы ерекшелігі - мағыналы эпитеттерді түйдектеп, үстемелеп қолдануы.

Көркемдеу құралдарының басқалары секілді ақын шығармаларында теңеудің дара, күрделі, ұлғайған түрлері ұшырасады. Оның шығармаларынан теңеудің небір өткір де бейнелі түрлерін көруге болады. Қазақ тіліндегі теңеулер көбінде зат есімге, есімшеге, етістікке жалғанатын -тай, -тей, -дай, -дей, -ша, -ше, және -дайын, -дейін жұрнақтары арқылы жасалады. Ақын шығармаларында көбінде теңеудің осы түрлері кездесіп отырады. Ақын оларды стильдік мақсатта әр қырынан пайдаланған.

Құйын қуған қаңбақтай аласұра,
Ей, өмірім, зымырап барасың ба? [1, 97].
Көлдей тұнық көңіліме қоқыс тастап лайлап...[1, 66]

Осындағы ***қаңбақтай, көлдей*** теңеулері - зат есімге ***-тей, -дай*** жұрнағы жалғану арқылы өлеңге ерекше мағыналық реңк үстеп тұрғанын байқауға болады. Бұл теңеулер бұрын да қолданылған дәстүрлі теңеулер болғанымен, ақын оларды өлеңде өзінше тұрлендіріп жұмсайды. Осы теңеулердің негізі лексикалық зат есімде жатыр. Және де өлеңнің бояуын нақтылауда ***-дай*** жұрнағының қызметі ерекше көрінеді.

Кезбе бұлттай кей ойлар көгімдегі,
Нөсерлетіп қайтейін төгілмеді [1, 25],

немесе,

Сумаңдаған ұрыдай суық жел тұр,
Жабырқаған гүлдерге лаң салған [1, 54].

Бірінші мысалда ақын өзінің ойын бұлтқа теңейді және жай бұлт емес, кезбе бұлтқа теңейді. Аспанда қалықтап жүрген, қозғалыстағы бұлтқа теңелген тамаша кейіптеуді көреміз. Ал екінші мысалда *сумаңдаған ұрыдай суық жел* - эпитет арқылы келген теңеу. *Суық* эпитеті теңеудің күшін биіктетіп тұр. Ақын мұнда да желді адамға теңеп тамаша кейіптеу жасаған.

Ақын шығармаларында жиі қолданылған айшықтаудың бірі - қайталама. Бұл жайында ғалым Р.Сыздық: "Шығарма тілін көріктеуде қайталама құбылысы өте ұтымды, әсерлі тәсіл қатарынан табылады. Ол стильдік категорияға жатады. Қайталама дегеніміз - бір сөздің (не текстің, сөйлемнің) бір сөйлемде, не обзац, шумақ сияқты микромәтінде қайталанып келтіру тәсілі", - дейді [5, 87].

Сүйемін мен жерімнің
Топырағын, тасын да.
Сүйемін думанды елімнің,
Кәрісін және жасында [1, 156].

Бұл өлең жолдарында ***"сүйемін"*** деген күшейткіштік қайталаманы қолдану арқылы ақын өзінің туған жерге деген сүйіспеншілігін білдіріп отырады. "Жер", "ел" деген мағыналық синонимдер. Бұлар тәуелдік жалғауының ***-ім*** және ілік септігінің ***-нің*** жалғауларына аяқталу арқылы үйлесіп тұр. Олардың құрылысында әуендік жақындық бар. Бұл жерде әуендік ***анафора*** тәсілі қолданылған.

Отанымды сүйемін күліп тұрып,
Отанымды сүйемін жылап тұрып [1, 135].

Ақын сөйлемді қайталау арқылы анафоралық қайталама жасап, өлеңнің қуатын жандандыра түскен.

Мұқағали Мақатаев шығармаларында жалпы халықтық сөздермен бірге авторлық қолданыстағы сөздер стильдік мақсатта өте ұтымды жұмсалған. Ақын поэзиясы оқырманның есінде сақталып қалатындай көркем әрі жатық тілмен жазылған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Алтай А. Мақатаев М. Аманат: Жыр жинағы. Алматы: Атамұра, 2002 ж.
2 Сыздықова Р. Абайдың сөз өрнегі. - Алматы, Санат, 1995. - 208 б.
3 Ахметов З. Әдебиеттану терминдер сөздігі. –Алматы, 1996. -240 б.
4 Қабдолов З. II томдық таңдамалы шығармалары. 2-том. -Алматы. -1983ж.
5 Сыздық Р. Сөз құдіреті. Алматы: Санат, 2007.-224 б.
6. Мақатаев М. Шығармаларының толық жинағы: Көп томдық. I Том.А.2007ж.
7. «Мұқағали» журналдары 2005-2007 жж.

UDC 811.111

STUDENTS' ASSESSMENT SYSTEM AT ENGLISH LANGUAGE LESSONS AS A MEANS OF MOTIVATION FOR LEARNING

Omarova Venera Bazaralyzy
Zhambyl region, Zhualy district
Gymnasium No. 19 named after D. Kunaev.
English Teacher

Interest in learning a foreign language in all countries of the world has recently increased significantly, as it is not a tribute to fashion, but a process that is vital. Mastery of a foreign language is an indispensable component of education of successful people. This raises the question of the quality of foreign language teaching. This has always been and continues to be the most important problem. The need for objective evaluation of labour results is a necessary condition for the success of any human activity, and the more diverse this activity is, the more difficult it is to evaluate it. The system of accurate and qualitative evaluation plays a key role in the management of the educational process. The main function of assessment activities is to improve the quality of education.

The control of students' knowledge is one of the main elements of education quality assessment. The assessment system is a natural internal mechanism of self-regulation of the educational process. In modern studies, assessment methods are considered primarily as a technology of pedagogical assessment in the educational process, which provides an individual approach to learning, takes into account the capabilities and needs of students, develops their ability to work independently with sources of information and master the learning material, contributes to the systematisation of the entire learning process. As for the forms of organisation of control over the formation of both speech and language skills, they are diverse and are reflected in sufficient detail in many teaching and methodological manuals.

In our opinion, every teacher in one way or another faces the problem of how to assess students' knowledge in the most objective and effective way. There are many forms and methods of solving this problem.

One of the tasks that teachers set for themselves is to develop in students a positive attitude to the assessment of knowledge as an integral procedure of the learning process, as well as the development of skills to assess their own knowledge and the knowledge of other students (self-checking, double-checking) and the formation of the need for reflection. The assessment system occupies a special place in the pedagogical technologies for achieving the requirements of the standards and the planned outcomes of foreign language programmes that specify them. It performs the functions of one of the main components of the programme and its regulator. At foreign language lessons teachers use various ways of assessment: incoming, current and final control, written or oral questioning, testing, monitoring, results of various academic and extracurricular works, pupils' achievements; results of educational projects, self-assessment, self-assessment, self-control

(formative assessment), portfolio.

Diagnostics of the level of knowledge and skills assimilation at each stage of education allows to optimise the quality of learning. Diagnostics of the level of mastering knowledge and skills at each stage of learning allows for optimal choice of forms and methods of teaching, as well as forms of correction of errors and gaps in the mastering and application of knowledge and skills.

There are various forms of control in English language teaching: current, intermediate, preliminary, final. In the process of current control, the usual exercises characteristic of the formation of skills and abilities to use language material and speech exercises are used. A different approach has to be taken when planning intermediate, final and preliminary control. In this case, various forms of its realisation are possible. For example, for the implementation of preliminary control can be used tests or interviews. Before starting a new course intended for further mastering of a foreign language, test tasks and tests can be used, which are also forms of intermediate control.

All of these forms of control can be both written and oral. Assessment of the quality of knowledge in teaching a foreign language is carried out to identify:

- level of achievement in a certain type of activity;
- abilities for a certain type of activity;
- difficulties in mastering this or that type of activity

difficulties in mastering this or that type of activity

and possible ways of overcoming them.

The methodology of work with the control tasks includes three

stages:

- preparation of task fulfilment;
- task fulfilment;
- summarising the results.

This document belongs to the child and he/she decides what to put in it, i.e. the portfolio encourages the child’s participation in the evaluation of his/her work. This document belongs to the child and he/she decides what to put in it, i.e. the portfolio promotes the child's participation in the evaluation of his/her work.

Following these simple guidelines helps the teacher to clearly assess the learning situation in the classroom. It is time-consuming, but worth it. Informal assessment is hidden and therefore does not frighten children and avoids the stress that is inevitable with marking. Self-evaluation is an evaluation carried out by the child himself/herself in order to measure his/her own success.

This type of assessment is particularly important at this age for the following reasons: it ensures the child's psychological safety and autonomy; it is a necessary component of the concept of lifelong learning, since in the future most of today's students, working independently, will have to

evaluate themselves and their competence correctly and fairly. Self-assessment is important not only within the walls of a school, but for all of adult life.

The use of self-assessment scales can help teachers and younger students to make the assessment procedure transparent, clear, objective and painless. The teacher and the student together have a chance to evaluate achievements, compare the assessment, analyse it and understand their shortcomings. Group assessment (or peer assessment) is the process of assessing each other during class activities. A child is not isolated at school, he/she is constantly communicating with peers outside of class and while doing tasks in class. It is very important for a pupil to know what his/her classmates think about him/her and how they evaluate him/her.

By doing this type of assessment, students learn to work together, striving for the same goal; learn to respect and accept the other person's opinion; become partners, which minimises the negative aspect of competition; begin to trust each other; feel more secure than when working alone.

Formal assessment is the awarding of grades with certain criteria under conditions that ensure the evaluation of individual linguistic and communicative knowledge, skills and abilities in a given area.

Sooner or later, children will have to be introduced to formal assessment. The teacher's goal is to do this gently by playing and discussing school assessments. For younger pupils it is best to turn a grade from a number into a word, for example:

5	**4**	**3**
Perfect!	Very good!	not bad
Excelent!	Nice!	poor
No mistakes!	OK!	Work more!
Great!	Some mistakes.	Be attentive!
Brilliant!	Well done!	Try again!
Marvelous!	Good job!	Ask questions!
Fine!		

Gradually moving from informal assessment to self-assessment using self-assessment scales and then to group assessment, each teacher will be able to bring the child to a proper understanding of the formal assessment system.

Thus, we must not forget that children want to be appreciated, not punished. And if they are to be criticised, it should be done in a friendly, correct way, with the help of feedback, which can be given in different ways (individually to each child or to a group of children; to the whole class; in a short written form; in a friendly conversation).

Thus, the assessment system in primary school is considered to be one of the most important but also the most problematic areas. The assessment system for young children is designed to help

the child gain self-confidence and healthy self-criticism or in other words healthy self-esteem. By combining different types of assessment, each teacher is able to make this process the most effective, interesting for all participants in the learning process, painless and motivating for further successful learning.

List of references:

1. Fedotova N. Early learning: fashion or expediency? // First September, English. - 2005. - №24.
2. Biboletova M.Z. Enjoy English-1. - Obninsk, Titul, 2005.
3. https://urok.1sept.ru/articles/518959
4. Bibolletova M.Z., Trubaeva N.N. Author's programme for the course ‘Enjoy English-1’ for 2-9 grades of general educational institutions. - 2003. - №1, №2.

УДК 8.1751

ПРОБЛЕМЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

А.А.Капарова
Педагог-исследователь, учитель английского языка
Средняя школа №55 ,
Жамбылская обл. Байзакский район,
Тараз, Казахстан
Kaparova_84@list.ru

Аннотация. Успешность изучения английского языка как иностранного языка зависит от методов, преподователя, успеваемости учащихся и окружения. Последнее играет важную роль, поскольку обязывает учителя обеспечивать комфортную обстановку в классе. Кроме того, изучающие английский язык должны иметь хороший план действий и использовать различные методы для преодоления трудностей изучения языка, такие как практика, установление контактов с носителями английского языка, хорошее отношение языку.

Ключевые слова: английский язык, изучение языка, сложности изучения иностранного языка, грамматика, методы изучения.

Abstract:The main difficulties that affect the results of learning English have been established. Conclusions. The success of learning English as a foreign language depends on the methods, teacher, student performance and environment. Environment plays an important role, since it obliges the teacher to provide a comfortable environment in the classroom. In addition, English language learners should have a good action plan and use various methods to overcome the difficulties of learning the language, such as practice, establishing contacts with native English speakers.

Keywords: English, language learning, difficulties of learning a foreign language, grammar, learning methods.

Определены основные сложности, которые влияют на результаты при изучении английского языка. Английский язык, наиболее широко используемый язык на международном уровне во многих странах мира, является языком образования, бизнеса, медицины, банковского дела, туризма, и т. д. Английский также является языком вычислительной техники, поэтому он является международным языком. Количество пользователей данного языка увеличивается с каждым днем. Однако люди сталкиваются с множеством проблем в процессе обучения и овладения этим языком. В этой статье рассматриваются причины трудностей в изучении английского как иностранного языка, определяются наиболее эффективные стратегии, которые могут быть полезны учащимся для того, чтобы начать свободно говорить на английском языке. Ведь в настоящее время изучение данного языка действительно важно, потому что английский является международным языком, который используется во многих отраслях. Исследования показывают, что отношение ученика оказывает большое влияние на изучение языка, потому что позитивный настрой учащихся напрямую влияет на процесс усвоения новой информации. Данная статья дает ответы на многие вопросы про изучение языка, такие как: Почему учащиеся сталкиваются с трудностями при изучении иностранного языка? Каковы возможные

трудности при изучении иностранного языка? Как преодолеть трудности, связанные с изучением английского языка? Для начала необходимо определить основные мотивы для изучения английского языка. Среди них можно выделить такие причины, как: – Личная выгода

Знание английского языка очень полезно для достижения личных целей, таких как успешное общение с людьми за рубежом, а также продвижение по карьерной лестнице. – Когнитивное развитие Это означает, что те люди, которые обладают способностью говорить на иностранном языке более креативны и мыслят творчески, и их умы более активны, они более эффективно и быстро решают проблемы. – Социальные выгоды Люди, владеющие английским языком, вовлечены в мировое сообщество. Помимо этих мотивов, стоит отметить, что знание второго языка — это средство, которое побуждает учащихся усердно работать и верить в свои способности при выполнении своих повседневных обязанностей. Трудности при изучении английского языка : Изучение иностранного языка — это длительный и сложный процесс, поскольку учащиеся должны охватить все аспекты нового языка, такие как грамматическая структура и культура изучаемого языка.

Многие люди по всему миру начинают изучать английский язык, и одновременно сталкиваются с лингвистическими и культурными трудностями. Все трудности оказывают влияние на изучение языка, создавая препятствия перед учащимися. Таким образом, эта статья раскрывает основные сложности, с которыми сталкиваются учащиеся, когда они начинают учить английский язык. Основные сложности при изучении иностранного языка: Использование структуры исходного языка при переводе на целевой язык Исходный язык — родной язык говорящего, а целевой язык — иностранный язык. Все языки имеют свои собственные грамматические и лексические структуры. Таким образом, изучающие английский язык должны быть знакомы с его структурами. Это связано с тем, что структура языка оказывает большое влияние на обучение. Если учащиеся используют неправильную грамматическую структуру, это приводит к возникновению двусмысленности и недопонимания при общении. Но некоторые учащиеся уделяют недостаточно внимания этому вопросу, поэтому обучение не дает результатов. Например, структура английского языка совершенно отличается от структуры турецкого или арабского языков. Культурные различия Культура — это чувство принадлежности и причастности к определенному сообществу с историей, языком, наследием. Почти каждое общество имеет свою собственную культуру, отличающую его от других обществ. Нельзя игнорировать роль культуры в изучении нового языка, потому что иногда учащиеся знают все о лексике и других аспектах иностранного языка; однако они не могут правильно понять, что означают некоторые выражения, поэтому информация о культуре очень важна. Так, например, тяжело будет объяснить иностранцу значение выражения «Не стой над душой», ведь казалось бы, как можно стоять над душой? Помимо этого, есть множество слов в русском языке, которым нельзя найти эквивалент в английском, например, «авось», «самовар». Эти слова и выражения может понять только человек, который знаком с русской культурой. Тоже самое и с английским языком, ведь, например, «Earworm» — это не ушной червь, а назойливая песня или мелодия.Таким образом, культурные различия — это еще одна проблема, с которой учащиеся сталкиваются при изучении языка. Акцент Еще одна трудность, с которой могут столкнуться изучающие английский язык, — это акцент. Акцент — это способ произнесения слов. Английский язык имеет различные акценты, такие как американский, британский, австралийский, канадский и т. д. Разновидности акцента могут вызвать проблемы у изучающих английский язык. Сленг и разговорный язык Сленг — это те выражения, которые используются в неофициальном языке. Английский язык состоит из множества жаргонных и разговорных выражений; это еще одна трудность, с которой сталкиваются изучающие английский язык, потому что учащимся часто бывает сложно охватить все жаргонные и разговорные выражения. Личностные факторы Одним из основных факторов, сильно влияющих на результат изучения языка, является личностный. Некоторые изучающие английский язык в начале процесса негативно реагируют на язык, что может привести к отсутствию мотивации, неуверенности в себе, стрессу, беспокойству и страху совершить ошибки при общении. Эти чувства вызывают негативное отношение, и учащиеся не могут должным образом выучить язык. Изучая язык, учащиеся должны избегать негативных установок, поскольку они создают искаженное представление об этом языке. Окружение Очень важна атмосфера учебного пространства, в котором учащиеся изучают язык. Во время изучения языка необходимо в значительной степени учитывать образовательную атмосферу и свободу взаимодействий при обучении. Грамматика и лексика Неправильное использование грамматики и лексики приводит к недопониманию между собеседниками. Английский язык имеет сложную систему грамматических правил. Сложность грамматики затрудняет использование учащимися правильных грамматических времен. Как известно, неправильно грамматически построенное предложение доставляет адресату неправильное сообщение. Грамматика изменяет смысл сообщения, и поэтому учащиеся должны

осваивать грамматические правила, ведь грамматика английского языка иногда кажется сложной даже для носителей языка. Изучающие английский язык иногда сталкиваются с трудностями при использовании английской грамматики; они знают правила, но не могут их правильно применять. В то же время в английском языке слова имеют много значений и значения меняются в зависимости от контекста, что делает процесс обучения еще более сложным. Произношение Еще одна проблема, с которой могут столкнуться учащиеся, — это правильное произношение слов на изучаемом языке. Несмотря на то, что изучающим иностранный язык трудно произносить звуки так, как это делают носители языка, от них все равно требуется произносить их правильно. Кроме того, произношение тесно связано с родным языком ученика, потому что, возможно, некоторые звуки не существуют в родном языке учащегося, что создает трудности. Способы улучшения языковых навыков Английский язык состоит из четырех основных аспектов: чтения, аудирования, разговорной речи и письма. Изучение каждого из них требует времени и усилий. В следующих разделах будет подробно описано, как учащиеся могут улучшить каждый из этих навыков. Аудирование Умение воспринимать информацию на слух очень важно при изучении иностранного языка. Методы для улучшения навыка восприятия английской речи на слух: Слушайте английские песни. Слушайте короткие рассказы на английском языке. Слушайте новости на английском по радио и телевидению (с носителями английского языка в роли ведущих). Умение воспринимать речь на слух — это основной навык в изучении языка, потому что без этого навыка учащиеся никогда не научатся эффективно коммуницировать. Умение говорить Разговорный навык — еще один важный навык в английском языке. Разговорная речь означает использование языка в устной форме с целью общения.

Исследователи предлагают некоторые методы для улучшения навыков говорения, такие как: Присоединяйтесь к групповым курсам английского языка, чтобы говорить свободно и бегло. (Учащиеся могут поправлять друг друга, не испытывая смущения). Роль учителя тоже важна; необходимо мотивировать учащихся говорить на английском. Должна быть обеспечена подходящая среда, потому что это дает положительные результаты в изучении языка, ведь большинство учащихся чувствуют стеснение во время разговора, что мешает развитию разговорного навыка. Проведение презентаций и дебатов на английском языке. Навык чтения Чтение — это еще один навык в английском языке, который обогащает словарный запас и улучшает понимание языка. Следующие шаги полезны для улучшения навыков чтения: Когда вы читаете, пытайтесь сосредоточиться на новых словах. Читайте на английском о тех темах, которые вас интересуют. Читайте короткие рассказы и детские книги, потому что это хороший способ улучшить словарный запас на ранних стадиях изучения языка. Умение писать Письмо — важный навык в языке, который влияет на результат изучения языка; избегайте повторений и длинных предложений; учащимся полезно выбирать и использовать понятные слова и выражения. Следующие методы помогают учащимся улучшить свои навыки письма: Соблюдайте правила правописания. Изучайте аббревиатуры на английском языке. Знаки препинания также важны в английском языке, потому что они меняют смысл. Чтобы улучшить навыки письма, хорошо писать эссе и короткие рассказы.

Изучение английского языка — это сложный процесс, в котором задействовано множество факторов. В заключение необходимо сказать, что успешность изучения английского языка как иностранного языка зависит от методов, учителя, успеваемости учащихся и окружения. Последнее играет важную роль, поскольку обязывает учителя обеспечивать комфортную обстановку в классе. Кроме того, изучающие английский язык должны иметь хороший план действий и использовать различные методы для преодоления трудностей изучения языка, такие как практика, установление контактов с носителями английского языка, хорошее отношение языку и т. д.

Список использованной литературы:

1. Астафурова В. Ю. Дифференцированный подход в обучении иностранному (английскому) языку // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — 2015. — № 10–3. — С. 28–31.
2. 3.Борщева О. В. Принципы отбора подкастов для обучения иностранному языку // Педагогика и психология образования. — 2019. — № 3.
3. Галеева, А. Р. Проблемы при изучении английского языка / А. Р. Галеева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 25 (420). — С. 295-298. — URL: https://moluch.ru/archive/420/93381/ (дата обращения: 04.03.2025).

ӘОЖ *372.881.1*

Адильбекова Г.У.
Кожахметова Г.А.
(Жамбыл облысы, Шу қаласы, Сәкен Сейфуллин атындағы орта мектебі, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері)

ТРЕНИНГТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСІ

Аннотация. Бұл мақалада тренингтік технологияларды орыс тілін оқытуда қолданудың тиімділігі қарастырылады. Тренинг әдістері оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамытуға, оқу процесіне белсенді қатысуға және алған білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді. Мақалада тренингтің негізгі атрибуттары мен артықшылықтары, сондай-ақ орыс тілін үйрету барысында қолданылуының практикалық аспектілері талданады. Орыс тілін оқытуда тренингтік технологиялардың қолданылуы оқу процесін қызықты әрі тиімді етіп, тіл үйренушілердің тілдік дағдыларын жақсартуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: тренингтік технологиялар, орыс тілі, оқыту әдістері, коммуникативті дағдылар, оқу процесі, белсенді оқыту, тілдік дағдылар, практика.

Adilbekova G.U.
Kozhakhmetova G.A.
(Zhambyl region, Shu city, secondary school named after S. Seifullin, teachers of Russian language and literature)

Annotation. This article discusses the effectiveness of the use of training technologies in teaching the Russian language. Training methods allow you to develop students ' communication skills, actively participate in the educational process and apply the knowledge gained in practice. The article analyzes the main attributes and advantages of training, as well as the practical aspects of its application in the course of teaching the Russian language. The use of training technologies in teaching the Russian language makes the educational process interesting and effective, contributes to improving the language skills of language learners.

Keywords: training technologies, Russian language, teaching methods, communication skills, learning process, active learning, language skills, practice.

Орыс тілін үйрену – мәдениет, өнер және коммуникация әлеміне қызықты және маңызды саяхат. Көптеген адамдар үшін жаңа тілді үйрену жүйелі және тиімді тәсілді қажет ететін қиындық болуы мүмкін. Бұл мақалада біз орыс тілін оқыту процесінде тренингтік технологияларды қолданудың артықшылықтары мен әдістерін талқылаймыз.

Тренингтік технологияларды қолданудың артықшылықтары:

Белсенді қатысу: тренингтік технологиялар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Бұл оларға білімді бірден іс жүзінде қолдануға және материалды тиімдірек игеруге мүмкіндік береді.

Интерактивтілік: тренингтер оқушыларға басқа қатысушылармен байланысуға, білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік беретін интерактивті оқытуды қамтамасыз етеді. Бұл нақты жағдайларда орыс тілінде қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Практикалық қолдану: тренинг технологиялары оқушыларға тілдік дағдыларды жақсы меңгеруге және оларды күнделікті өмірде сенімді қолдануға көмектесетін зерттелетін материалды практикалық қолдануды қамтамасыз етеді.

Орыс тілін оқытуда тренингтік технологияларды қолдану әдістері:

Рөлдік ойындар: орыс тілінде рөлдік ойындарды ұйымдастыру оқушыларға әртүрлі өмірлік жағдайларға бой алдыруға және ауызша сөйлеуге, сондай-ақ есту арқылы қабылдау және түсіну дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Топтық пікірталастар: әр түрлі тақырыптарда топтық пікірталастар өткізу оқушыларға өзекті мәселелерді орыс тілінде талқылауға, сөздік қорын байытуға және пікір білдіру дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Модельдеу: дүкенге, мейрамханаға немесе кеңсеге бару сияқты нақты жағдайларды модельдеуді қолдану оқушыларға тілдік дағдыларды практикалық жағдайда қолдануға және орыс тілінде сенімді қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Көптеген басылымдар қазіргі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында білім беру жүйесін жаңғыртудың сөзсіздігін талқылайды. 1992 жылдан бастап жаһандану идеясы білім берудің негізгі құжаттарында көрініс тапты, ал 2000 жылдан бастап еуропалық білім беру кеңістігіне интеграция белсенді түрде жүзеге асырылуда. Қазақстанның Болон декларациясына қол қою білім беруді жаңғыртудың кейінгі тұжырымдамалары білім беру жүйесін тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қазіргі заманғы қажеттіліктеріне жақындатуға бағытталған.

Білім беру саласындағы жаңғыртудың негізгі мақсаты халықтың білім деңгейін және әртүрлі деңгейдегі оқу орындарында оқытушылар жұмысының тиімділігін арттыру болып табылады. Бұған білім беру мекемелерін басқаруды жақсарту, білім беруді коммерцияландыру, электрондық оқытуды енгізу, жаңа білім беру технологиялары және цифрлық ресурстарды пайдалану сияқты әртүрлі іс-шараларды жүзеге асыру арқылы қол жеткізіледі. Осы күш-жігердің барлығы әртүрлі әлеуметтік топтардың білім беру қажеттіліктері мен үміттерін қанағаттандыру, соның ішінде азаматтық, тұрмыстық және кәсіби жеке дағдыларды дамыту ретінде сипатталатын білім беру сапасын арттыруға бағытталған [1, 18-21].

Бұл тұрғыда білім беру мазмұны, материалдық-техникалық база, кадрлардың кәсібилігі, сондай-ақ оқыту әдістері мен нысандары сияқты тиісті құзыреттерді қалыптастыруға ықпал ететін көрсеткіштерге назар аудару қажет.

Көптеген зерттеушілер модернизацияның негізгі аспектісі білім мен тәжірибе алуда тәуелсіздікті дамытуға, сондай-ақ нәтижелер үшін жауапкершілікті сезінуге ықпал ететін оқыту нысандарын енгізу және белсенді пайдалану арқылы оқыту әдістемесін өзгерту екенін атап көрсетеді. Қазіргі уақытта оқыту процесі болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға бағытталған тиімді технологияларды іздеуді, әзірлеуді және қолдануды талап етеді. Осындай технологиялардың бірі, біздің ойымызша, тренинг әдістемесі.

Қазіргі білім беру жүйесінде технологиялар маңызды рөл атқарады. «Технология» сөзі гректің *«techno»* (өнер, шеберлік) және *«logos»* (ғылым, білім, заң) сөздерінен шыққан. Осылайша, технология – білім беру тәжірибесін жетілдіретін үдеріс немесе шеберлік. Ал *«training»* (ағылшын тілінен) белсенді оқыту әдісін білдіреді, оның негізгі мақсаты – білімді, дағдыларды және әлеуметтік көзқарастарды дамыту.

1. Тренингтік технологиялардың мәні мен маңызы

Тренинг – оқушылардың немесе қатысушылардың белсенді қатысуын талап ететін оқыту әдісі. Ол теориялық білімді тәжірибемен ұштастырып, адамның белгілі бір салада практикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Тренингтік технологиялар:

- Оқушыларды белсенді оқытуға ынталандырады;
- Білімді тез әрі тиімді меңгеруге көмектеседі;
- Оқытудың интерактивті және қызықты әдістерін ұсынады;
- Шынайы өмірлік жағдайларда білімді қолдануға үйретеді.

Осы ерекшеліктері арқасында тренингтер білім беру жүйесінде кеңінен қолданылады.

2. Тренингтік технологиялардың негізгі артықшылықтары

Белсенділік – Тренингтерде оқушылар тек тыңдап қана қоймай, өздері белсенді қатысады. Олар пікір алмасады, талқылаулар жүргізеді, рөлдік ойындарға қатысады.

Интерактивтілік – Тренинг барысында қатысушылар бір-бірімен тығыз байланыста болады, бұл оларды жаңа материалды жақсырақ түсінуге итермелейді.

Практикалық қолдану – Білімді меңгерумен қатар, оны күнделікті өмірде қолдану да маңызды. Тренингтік әдістер осы бағытта өте тиімді.

Командалық жұмыс – Тренинг барысында оқушылар топпен жұмыс істеп, өзара ынтымақтастық пен коммуникация дағдыларын дамытады [2, 56-62].

Қазіргі уақытта тренингтердің біріздендірілген, жалпыға ортақ қабылданған жіктемесі жоқ, өйткені оларды әртүрлі критерийлер бойынша топтастыруға болады. Егер тренингтердің әсер ету және өзгерту бағытын негізге алсақ, оларды келесі түрлерге бөлуге болады:

- **Дағды қалыптастыруға арналған тренингтер** – белгілі бір қабілеттер мен дағдыларды дамытуға бағытталған. Мұндай тренингтер көбіне бизнес саласында қолданылады және келіссөз жүргізу, өзін-өзі таныстыру, сату техникасы сияқты кәсіби шеберлікті жетілдіруге көмектеседі.
- **Психотерапиялық тренингтер** – адамның санасын өзгертуге бағытталған. Бұл топтар психотерапияның әртүрлі әдістерін қамтиды, соның ішінде психодрама, гештальт-терапия, денеге бағытталған терапия, би-қозғалыс терапиясы және басқа да тәсілдер.

- **Әлеуметтік-психологиялық тренингтер (ӘПТ)** – жеке тұлғаның әлеуметтік көзқарастарын өзгерту және қарым-қатынас дағдыларын дамыту мақсатында ұйымдастырылады. Бұл тренингтер адамның өзін-өзі танытуына, өзара әрекеттесуіне және тұлғааралық қарым-қатынасын жақсартуға ықпал етеді.

- **Бизнес-тренингтер** – кәсіпкерлік және басқару саласындағы дағдыларды жетілдіруге бағытталған. Олар кәсіби қызметтің тиімділігін арттыруға, өндірістік міндеттерді сапалы орындауға көмектеседі. Бизнес-тренингтердің ішіне сату және клиенттерге қызмет көрсету, басқару шеберлігі, уақытты тиімді басқару, командалық жұмыс және көшбасшылық тренингтері кіреді. Мұндай тренингтерді кәсіпорын ішіндегі мамандар (корпоративтік тренерлер) немесе сыртқы сарапшылар өткізе алады.

Осылайша, тренингтердің әрқайсысы белгілі бір мақсатқа бағытталған және қатысушылардың дағдыларын, көзқарасын және кәсіби шеберлігін дамытуға ықпал етеді [3, 8-19].

Тренинг пен дәстүрлі оқыту арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Дәстүрлі оқыту, әдетте, дұрыс жауапты табуға бағытталған және ақпаратты беру мен алу процесі арқылы білімді игеруге негізделген. Ал тренинг белсенді қатысуға, сұрақтар қоюға, жауаптарды өз бетінше іздеуге және тәжірибе арқылы білім алу мен игеру процесін қамтиды.

Тренингтің ерекшеліктері де бар, олар: тренинг тобы, шеңбері, топ ережелері, өзара әрекеттесу мен қарым-қатынас атмосферасы, интерактивті оқыту әдістері, сабақты ұйымдастыру құрылымы, сондай-ақ тренингтің тиімділігін бағалау. Әрбір оқу сабағы сияқты, орыс тілін оқыту кезінде де тренингтің мақсаты – қатысушылардың жаңа дағдылар мен біліктерді игеруі.

Тренинг әдістемесі оқытуда, әсіресе сөйлеу мәдениетінің коммуникативті аспектісін зерттеу аясында өте тиімді құрал болып табылады. Мысалы, «орыс тілі және сөйлеу мәдениеті» курсы аясында коммуникативті дағдыларды дамытуға арналған тренингтер өткізіледі.

Бұл жаттығулардың бірі – белсенді тыңдау тәжірибесі, онда оқушылар топтарға бөлініп, белгілі бір тақырыпқа қатысты әртүрлі көзқарастарды ұсынады (мысалы, теңізде немесе тауда демалуды қалауы). Жаттығу барысында олар қарсыластарының дәлелдерін қайталап, бір-біріне аты-жөнімен сөйлесіп, түсініктерінің дұрыстығын тексереді. Бұл жаттығу оқушыларға тыңдау, эмпатия және ақпаратты синтездеу дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл өзара әрекеттесу мен қарым-қатынастың маңызды бөлігі болып табылады.

Қазақ сыныптарында орыс тілі пәндерінде тренинг әдістерін қолданудың көптеген артықшылықтары бар. Бұл әдістер оқу процесін қызықты әрі белсенді етіп, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар оқушыларға бейресми ортада білім алуды тиімдірек жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, тренингті белсенді оқыту технологиясы ретінде пайдалану оқушылардың жеке тұлғасын әлеуметтендіруге, ынтымақтастық қабілеттерін дамытуға, ұжымдық іс-әрекет арқылы білім алу, қарама-қайшы көзқарастарға толеранттылық негізінде шешім қабылдауға және коммуникативті құзыреттілікті жетілдіруге мүмкіндік береді.

Орыс тілін оқытуда тренингтік технологияларды пайдалану оқушыларға оқу процесіне белсенді қатысуға, коммуникативті дағдыларды дамытуға және алған білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқыту процесін қызықты әрі тиімді етіп, орыс тілін меңгеруді жеңілдетеді және барлық қатысушылар үшін қолжетімді етеді.

Тренингтік технологиялар – заманауи білім берудің маңызды бөлігі. Олар оқытудың дәстүрлі әдістеріне қарағанда тиімдірек, өйткені теория мен тәжірибені біріктіреді. Белсенділік, интерактивтілік және практикалық бағыттылық – бұл әдістің басты артықшылықтары.

Болашақта білім беру саласында тренингтерді кеңінен енгізу оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың алған білімдерін іс жүзінде қолдана алуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Балдина М. Ю. Творческое саморазвитие личности студента вуза // Педагогическое образование в России. – 2013 – № 2 – С. 18-21.

2 Дегтярев В. А., Дегтярев А. С. К вопросу о модернизации образования //
Педагогическое образование в России. – 2014 – № 11 – С. 56-62.

3 Лапин Н. И. Проблемы формирования концепции и человеческих измерений стратегии поэтапной модернизации России и ее регионов // Социологические исследования. – 2014 – № 7 – С. 8-19.

ӘОЖ 37.012.3

Алимханова Ж.Ж.
Жамбыл облысы, Талас ауданы, Ойық ауылы,
Бөлтірік Әлменұлы атындағы орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
alimhanova.76@mail.ru

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аннотация. Мақалада қазіргі білім беру жүйесінде қолданылатын педагогикалық технологиялар қарастырылады. Авторлар Ш.А. Амонашвилидің ізгілендіру технологиясы, В.Ф. Шаталовтың қарқынды оқыту әдісі, С.Н. Лысенкованың тірек сигналдары арқылы жеделдетіп оқыту технологиясы, М.М. Жанпейісованың модульдік оқыту жүйесі және Ж.А. Қараевтың деңгейлеп оқыту технологиясының ерекшеліктеріне тоқталады. Сондай-ақ, білім беру үрдісінде инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды пайдалану мүмкіндіктері талқыланады.

Abstract

This article examines pedagogical technologies used in modern education. The authors explore Sh.A. Amonashvili's humanistic approach, V.F. Shatalov's intensive teaching method, S.N. Lysenkova's accelerated learning through key signals, M.M. Zhanpeisova's modular teaching system, and Zh.A. Karaev's level-based learning technology. Additionally, the article discusses the implementation of innovative methods and information technologies in the educational process.

Тірек сөздер: педагогикалық технологиялар, ізгілендіру, модульдік оқыту, инновациялық әдістер, ақпараттық технологиялар.

Key words: pedagogical technologies, humanization, modular teaching, innovative methods, information technologies.

Жаңа ғасырдың білікті, білімді, ақыл-ойы дамыған азаматын даярлау – бүгінгі күн талабы. Мемлекетіміздің білім беру жүйесіне ерекше назар аударып отыруы оқыту мазмұнына жаңа бағыт әкелді. Білім беру үрдісінде қолданыс тапқан педагогикалық технологиялар жаңаша сипат алды. Жаңашыл педагог ғалымдар: Ш.А. Амонашвили білім беруді ізгілендіру технологиясында баланың жаны мен жүрегіне жылылық ұялату, танымдық күшін қалыптастыру, дамыту, білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасау мақсатын көздейді. В.Ф. Шаталовтың белгі және сызба үлгілері негізінде қарқынды оқыту технологиясының ерекшелігі: материалдар ірілендіріліп, блоктық түрде тірек сызбалар арқыры беріледі. С.Н. Лысенкованың тірек сигналдарын пайдалана отырып, қарқынды жеделдете оқыту технологиясында оқу материалдарының мазмұнының жүйелілігін сақтау, саралау, тапсырманың әр оқушыға жеткізілуі талап етіледі. Бұл еңбектер 1980 жылдан бері оқу үрдісінде қолданылумен бірге әлі күнге дейін маңызын жойған жоқ. Керісінше, заман талабына сай қайта түрленіп, жанданып, жарқырай түскенін тәжірибе көрсетіп отыр. Білікті, білімді мамандар жаңалықты теориялық жағынан меңгерумен қатар, тұлғаны дамытуға бағытталған әдістерді білім беру үрдісіне енгізе отырып, тәжірибе жинағанда оң нәтиже беретініне көз жеткізуде. «Мұғалім – өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал, оқуды, ізденуді тоқтатқанда, оның ұстаздық еңбегінің жемісі болмайды», – деп К.Д. Ушинский айтқандай, оқытушылар заман көшінен қалмай, жаңалықтың жаршысы болуы керек.

Белгілі ғалым А. Маслоу тұлғаның:

- Қиындыққа дайын болу;
- Қарым-қатынас;
- Таным, сыйластық;
- Қауіпсіздік;
- Шығармашылық;
- Өзін-өзі өзектілендіру;
- Өзін-өзі бекіту; т.б. қажеттілік жүзеге асса, тұлғаның танымдық құрылымының дамитынын, қызығушылығының қалыптасатындығын ескертеді. Егер осы қажеттілік қанағаттандырылса, тұлғаның қызығушылығы оянып, белсенділігі артатыны белгілі. Танымдық үрдісті дамытуда жүйелі білім берудің маңызы зор. Бұл тұлғада п.ғ.к. М.М. Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясын оқу

үрдісінде енгізудің тиімділігін тәжірибе көрсетіп отыр. Модуль – жүйелілік деген ұғымды білдіреді. Оқу үрдісі құрылымы ортақ, бірақ мазмұны әр түрлі жеке блоктардан жасалады. Оқу модулі – оқыту жүйесінің бір бөлігі. Оқыту әдістемесінде, күнделікті сабақ жоспарында мұғалімнің өтілетін сабаққа қойған үш мақсатын білімгерлерге жеткізу талап етілмейді [1].

Ал, модульдік оқыту технологиясына сүйенсек, оқытудың мақсатын, мазмұнын, әдістерін ғылыми негізделген теорияға сүйене отырып жобалау, сұлбалау тыңдаушыларға, білім алушыларға оқу үрдісінде хабарланады. Дәстүрлі оқуда «жекеден жалпыға», ал модульдік жүйеде «жалпыдан жекеге» қағидасы жүзеге асатындығын ескеру қажет.

В.Ф. Шаталов технологиясында материалдар ірілендіріліп, блоктық түрде берілуі модульдік оқыту технологиясына құрылымы мен мазмұны жағынан жақындау. Оқу модулінде оқу бағдарламасы бойынша тақырыптар тобына немесе тарауға бөлінген сағат санын жүйелеу көзделеді. Оқу модулі үш құрылымды бөліктен: кіріспе, сөйлесу, қорытынды бөлімнен тұрады. Психолог Л.М. Фридман тақырыпты оқып үйрену: кіріспе – қызықтырушылық, операционалдық – танымдық, рефлекциялық – бақылау кезеңдерінен тұруы тиіс деп есептейді. Демек, кіріспе – қызықтырушылық кезеңде неге, не үшін оқып үйренуі керек, нені меңгеріп, үйретуі тиіс, алдағы жұмыстың негізі оқу міндеті қандай екенін түсінуге назар аударылады. В.Ф. Шаталов технологиясындағы тірек сызба және белгілік үлгілерді оқу модулінің кіріспе бөліміндегі визуалдық лекцияда пайдалану объектілердің нақты қасиеттері жайлы білімді қалыптастырады. Осы технологияға сәйкес қазақ тілінің грамматикасына елуден астам тірек сызбаларды оқу үрдісіне енгіздік. Оқытудың жаңа мазмұнына сай берілетін ақпаратты тірек сызбалар арқылы «жалпыдан жекеге» қағидасы бойынша ұғындыру – тұлғаның есте сақтау, көру қабілетін арттырады. Сондай-ақ, оқу модулінің кіріспе бөлімінде ғана емес, сөйлесу бөлімінде де осы сызбалардың көшірмесін топ білімгерлерінің талдап, талқылап, бір-біріне түсіндіруі арқылы тілдің коммуникативтік қызметі жүзеге асады.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімінде тұлғаның танымдық қабілетін жетілдіруге негізделген үш деңгейлік тапсырмаларды даярлауда Б.Блумның таксономиясына сүйену орынды. Олар мынадай түрде беріледі:

ІІІ деңгей – білу, түсіну (жеңілдетілген) тақырыпты қарапайым білім мен түсінік деңгейде игеру;

ІІ деңгей – қолдану, талдау. Мемлекеттік білім стандартының талаптарына сай алған білімін қолдана білу, талдау деңгейін игеру;

І деңгей – топтау, бағалау. Күрделірек дәрежедегі («стандарттан жоғары» тапсырмалар алған білімді топтау, бағалауға бағытталады).

Оқу модуліндегі ерекшелік: білімгерлер үш деңгейлік тапсырмалардың кез келгенін өз қалауы бойынша таңдап алады. Егер тапсырманы орындаса, келесі деңгейлік жұмысқа көше алады. Жоғары деңгейдегі тапсырмаға шамасы келмесе, төменгі деңгейдегі тапсырманы алуына мүмкіндік беріледі. Тұлғаның қабілетіне сай білімін бағалауына жағдай жасалады, сондықтан өз күшіне, шамасына деген сенімділік қалыптасады. Өзін-өзі бағалау – тұлғаның жүйелі жұмысын ретке келтіру құралы болып есептеледі. Топтық және бірін-бірі бағалау әдісі де шыншылдыққа, турашылдыққа тәрбиелейді. Білім бағалау ұпай (балдық) жүйесімен есептеледі. Егер білімгерлер бағасын журналға қойғызғысы келмесе, оқу модулінің сөйлесу бөліміндегі келесі сабақтарда жоғарғы ұпай жинауына мүмкіндік беріліп, ынтасын арттыруға жағдай жасалады.

Бүгінгі таңда қазақстандық педагог ғалымдар: Ә. Жүнісбек, Ж.А. Қараев және М. Жанпейісовалардың еңбектері білім беру үрдісінде кеңінен қолданылуда. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ж.А. Қараев деңгейлеп оқыту педагогикалық технологиясының мақсаты – жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру. Балалардың таным қабілеттеріне сай төрт деңгейлік тапсырмалар даярлауда жеке тұлғаны жаңалыққа ұмтылуға итермелейтін жаңа қабілеттерін ашуға болатындығы ескеріледі.

В. П. Беспальконың деңгейлік тапсырмасы:

1- «міндетті», «оқушылық»

2- алгоритмдік,

3- эвристикалық,

4- шығармашылық - деп төртке бөлуі Ж. Қараевтің технологиясындағы төрт деңгейлік тапсырмаларында да кездеседі.

І. Жаңа өтілген тақырыпты қайталап, пысықтау, ереже жаттау

ІІ. Ойлау қабілетін жетілдіру

ІІІ. Танымдық іздену (эвристикалық)

ІҮ. Ұғым, түсінік, қиялын тәжірибеде қолдану талаптарын қояды [2].

Жеке тұлғаның біліктілігі мен дағдысын қалыптастыру және білім деңгейін айқындауда

деңгейлік тапсырмалар барлық білімдерге ұсынылады. Олар жұмыла іске кіріскенде, мұғалім үлгерімі төмендерге дербес, жекелей, көмек бере алады. Бірінші деңгейдің «міндеті», «оқушылық» жұмысын жаппай орындау мемілекеттік стандартқа сай жүргізіледі. Әр деңгейлік тапсырма бойынша ұпай саны белгіленіп, рейтингтік жүйемен жинақталып, мониторинг бойынша бағаланады. Жоғары деңгейлік тапсырмаларды дұрыс орындаса, ұпай санының артуынан көтеріңкі баға алуына мүмкіндік беріледі, дамыта оқыту жүзеге асады. Деңгейлік тапсырмалар даярлауда

1. Меңгерген білімді қайталау, пысықтау, тақырыптың өмірмен байланыстылығы

2. Тұлғаның ойлау қабілетін дамытуға танымдық ойындар: сөзжұмбақтар, басқатырғылар (головоломки), өзгертпесөз (анаграмма), тылсымсөз (сканворд), тумасөз (метаграмма), сөзөрім (кроссворд) пайдалану

3. Танымдық қабілеттерін дамытатын ойын элементтерін енгізу, диаграмма, графиктер, тірек сызбалар сызу, ой қорыту

4. Ұғым, түсінік, қиял, ой еңбегіне негізделген өзіндік жұмыс, реферат, баяндама т. б. Басты назарда болуы тиіс.

Бұл технологияның ерекшелігі: әр тұлға өз бетінше жұмыс жүргізуге дағдыланады, Тапсырманың күрделену деңгейіне сәйкес ойлау қабілеті артады, жасқаншақтықтан арылады. Білім берудің жаңа мазмұны тұлғаның білімін, білігін, дағдысын емес, оның білім алу арқылы дамуына ерекше көңіл бөлуді талап етеді.

Ж. Қараевтың деңгейлеп оқыту технологиясындағы төрт деңгейлік тапсырмаларды барлық оқушылардың толық орындауы талап етіледі. Әр деңгейдегі тапсырманың орындалуына қарай ұпаймен белгілеп, рейтингтік жүйемен есептеледі де, мониторинг бойынша баға қойылады.

Модульдік оқыту технологиясында «толық меңгеру» әдістемесінің негізгі қағидалары басшылыққа алынған. «Толық меңгеру» әдістемесінің негізгі идеяларын 1960 жылы Америка психологтары: Д. Ж. Кэррол мен Б. Блум ұсынған. Олар тұлғаның танымдық қабілетін дамытуға жағдай жасап, оқу нәтижесін тіркеп отыратын параметрге айналдыруды ұсынады. М. Жанпейісовқа оқу модулінің қорытынды (бақылау) бөлімінде осы қағидалар бақылау жүргізу, диагностикалық тест арқылы жүзеге асатынын атап көрсеткен. Тұлғаның танымдық қызметінің нәтижесін бақылаудың:

1. тестілеу – міндетті түрде,

2. сынақ, бақылау, диктант мұғалімінің таңдауы бойынша жүргізуді нақтылайды.

Білімгерлердің білім деңгейін қысқа уақыт ішінде анықтауға мүмкіндік беретін әдіс – тест әдісі. Тест әдісі ағылшын тілінен аударғанда «өлшеу», «сынау» деген мағынаны білдіреді.

М. Жанпейісова оқу модулінің тұтас мазмұны бойынша оқу бағдарламасы негізінде тестік тапсырмалар құрастыруда ескірген, күрделі, маңызы жоқ яғни тым қарапайым материалдарды тестіге енгізуге болмайтынын ескертеді. Тест сұрақтарын екі топқа бөліп қарастырады.

Абстрактілі – негізгі ережелер мен пәнаралық байланысты айқындайды.

Нақты – орташа күрделірек дәрежедегі нақты материалдар бойынша білімін айқындайды.

Тест тапсырмаларының талапқа сай құрастырылғанын білімгерлердің жауаптарын тексеру барысында жинақтаған пайызын негізге ала отырып анықтау тиімді Н. С. Бернштейннің (1968) пікірінше, дұрыс жауаптары 80-90%-дан аспайтын болса, 10-15% кем болмаса тестілердің талапқа сай құрастырылғанын деп есептеу орынды.

Оқу үрдісінде модульдік оқыту технологиясының тиімділігін триз технологиясымен салыстыра отырып анықтауға болады. Белгілі ғалым, инжинер, талантты жазушы Генрих Саулович Альтшуллер (1926-1998) триздің негізін салды. Ол сабақ барысында өтілген тақырыпты бекіту кезеңдерінде триз технологиясын қолдануды ұсынды. «Миға шабуыл», «морфологиялық талдау», «шығармашылық» тәсілдер тұлғаның белсенділігін арттыратынын тұжырымдады. Шығармашылық жұмыс білімгерлерге интелектуалды жеңіс, жағымды эмоция, қуаныш, сыйлайтынын ескеріп, тризді факультативтік сабақта, үйірме жұмыстарында қолданған тиімді екенін модульдік оқыту технологиясы мен триздің ерекшеліктерін салыстыра отырып көз жеткізуге болады.

М. Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясы бойынша теориялық білім алғаннан кейін үш кезеңнен тұратын оқу модулін даярлау қажет.

1. Мұғалімнің модулді даярлауы.

2. Мұғалімнің сөйлесу бөлімін даярлау әрекетінің құрылымы,

3. Қорытынды.

1. Бірінші кезеңде кіріспе бөлімінде мұғалімнің іс-әрекеті футлярға салынып, модульдің құрылысымен, шығармашылық жұмыстарының тақырыптарымен беріледі. В.Ф. Шаталовтың технологиясындағы тірек сызбаларды сабақтың тақырыбы мен мақсатына сай даярлау керек. Оқу материалын баяндау формалары оқушылардың жас ерекшелігіне қарай жасалады. Визуалдық лекция,

лекция – кеңес, лекция - өзара сөйлесу, проблемалық лекция мұғалімнің шеберлігіне байланысты әзірленеді. Лекцияны түсінікті тілмен баяндап, негізгі ұғымдарға назар аударуға тірек сөздер, тірек конспект, тірек сызбалар мен техникалық құралдарды қолдану тиімділігін алдын ала ойластырған жөн.

2. Екінші кезеңде сөйлесу бөлімінде жұмыс істеу үшін оқу материалының негізгі мазмұнын айқындау керек. Оқу материалдарының жеңілден күрделіге өсу бағытымен берілетінін ескере отырып, тақырыпты меңгеру, берген білімді дамыту, пысықтау, бекітуге ыңғайлы ойын формаларын сұрыптап шартын анықтау керек. Оқушылардың таным қабілеттерін дамытуда Б. Блумның таксономиясы бойынша білу – түсіну, қолдану талдану, топтау, топтау – бағалау, мемілекеттік жалпыға міндетті стандарт талаптарына сай үш деңгейлік тапсырмалар жүйесін дайындау қажет. Барлық оқушыға үлестіретін материалдарды көбейтіп қою тиімді.

3. Үшінші кезеңде оқушылардан қабылданатын бақылау жұмыстарының мәтінін, екі нұсқада 10 сұрақтан тұратын тест тапсырмаларын 10 минутқа лайықты әзірлеу керек. Сынақ сұрақтарын, реле сынақ немесе оқу пәні бойынша конференция, семинар өткізудің жоспарын дайындау қажет. Мұғалімнің қалауы бойынша таңдау толықтыру, жүйелілік, сәйкестік, нақтылау, балама жауаптары бар (иә, жоқ) құрастырылған (комбинированный) тест түрлері қолданылады. Сөйлесу бөлімінде ерекше белсенділік танытқандарды сынақтан босатуға болады. Бақылаудың барлық түрінен модуль бойынша қорытынды баға шығатыны ескеріледі. Оқу модулін әзірлеуде жоғарыда көрсетілген ұсыныстарды басшылыққа ала отырып, сабақ өткізетін пәннен модульдік оқыту технологиясының жоспарын жасауға болады.

Қорыта келе, оқыту үрдісінің тиімділігін қалай көтеру керектігі күн тәртібінен түскен емес. Сөз жоқ, оқытудың жаңа технологиларының тәжірибеге енуі оқыту тиімділігінің артуына ықпалын тигізеді. Жоғарыда көрсетілген теориялық және әдістемелік ұсыныстарды саралау арқылы оқудың жаңа технологиясын қолдану жөніндегі мынадай ұсыныстар туып отыр:

- пәндер бағдарламасында әр пәннің ерекшелігіне орай оқыту технологиялары туралы тараулар енгізу;
- қазіргі заманғы оқыту технологиялары туралы жеке пәндер бойынша әр түрлі арнаулы курстар бағдарламаларын жасап, оны үрдісіне енгізу;
- оқытылатын пәндерді әр түрлі жаңа технологияларды пайдаланып оқыту;
- оқытудың компьютерлік технологиясын барынша қолдану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісова М.М. Оқытудың белсенділік түрлері. –Алматы, 2002 – 162-б.
2. Қараев Ж.А. Мектепте оқытудың педагогикалық жүйесін жетілдірудің әдіснамалық негіздері. // Бастауыш мектеп. – 1996.-№ 7.

ӘОЖ 37

ҚАЗАҚ ТІЛІ – ҰЛТТЫҢ ҚАЗЫНАСЫ

Ж.К.Жиенбаева

(Жамбыл облысы, Шу қаласы, С.Сейфуллин атындағы орта мектебі)

Г.М.Мазова

(Жамбыл облысы, Шу қаласы, Төле би атындағы орта мектебі)

Резюме. В данной научной статье в ходе преподавания широко раскрыта необходимость новой инновационной системы статистического метода обучения.

J.K.Zhienbaeva

(Zhambyl region, Shu city, secondary school named after S.Seifullin)

G.M.Mazova

(Zhambyl region, Shu city, secondary school named after Tole bi)

Summary. In this scientific article, in the course of teaching, the need for a new innovative system of the statistical method of teaching is widely disclosed.

Қазақ тілін оқытатын ұстаз ұлттың ертеңіне жол көрсетіп, бағыт беріп қана қоймай, ұлттық таным мен қазақылықты сақтайтын ұрпақты тәрбиелейтінін үнемі жадында ұстайтыны сөзсіз. Қазақ тілі пәнінің оқу мазмұнын меңгертуде қолданылатын әдіс-тәсілдерді жан-жақты талдай отырып, тапсырмалар түрлері мен ерекшеліктерін анықтау - заманның талабы.

Оқу үдерісінде білім алушылардың білім, білік, дағды әрекеттерін, сондай-ақ, еліміздің ертеңі – жас ұрпаққа білім мен тәрбие беріп қана қоймай, олардың өзінің туған тарихы мен тілін құрмет ететін, атамекенін ардақтайтын, әдет-ғұрпын сүйетін азамат болып қалыптасуын мақсат ететін тапсырмалар қажет.

Білім алушы ең алдымен, мәдени кеңістікте өз орнын табуы тиіс. Бұл үшін білім беру үдерісінде қол жеткізетін нәтижелердің басымдылығына назар аударылып, тілдің теориясы мен тарихын әдістемелік негізге сабақтастырғанда ғана білім алушы пән мазмұнын жетік түсініп, тапсырмаларды орындауда жоғары нәтижеге қол жеткізе алады.

Білім алушының өз бетімен білімге ие болу барысында оның белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру-оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі. Берілген тапсырмалар барысында білім алушының өзіндік менін қалыптастыру, тұлғалық ерекшелігін шыңдау, шығармашылық-логикалық болмысын дамыта отырып жетілдіру мақсатында диалогтік, монологтік сипаттағы тапсырмалар ұйымдастырылуы керек.

Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану білім алушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын жүргізулері үшін қажет болса, оқу сабақтарының тақырыптық ерекшеліктеріне қарай және пән мұғалімінің біліктілігіне негізделген қазақ, орыс, ағылшын тілінде пәндерді кіріктіре отырып, тақырыпты түсіндіру жұмыстары мен тапсырмалары оқушылардың үш тілде сөйлеу нормаларын дұрыс қолдану құзіретін қалыптастыру міндетіне сай қарастырылады.

Қажетті ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, ақпараттар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету негізінде оқыту технологияларының топтық, жұптық тәсілдерін қолдану ұсынылады. Қазақ тілінде мәтінмен жұмыс істеу барысында мазмұнымен танысып, оның мағынасы мен теориялық негізін меңгеру білім алушылардың тұлғалық қасиеттерінің дамуына жол ашады. Өмірлік дағдыларының шыңдалуына негіз болады. Қазақ тілін оқытуда бүгінгі күні шығарма мазмұны мен идеясын бағамдай білуге басты басымдық берілді. Мәтінді, сөйлемді теориялық тұрғыдан талдай білуге жете көңіл бөліну тиіс және бұл бірізді, жалғаспалы тапсырмалар жиынтығын құраса, білім алушының грамматикалық сауаттылығы артып қана қоймай, қазақ тілі туралы ұғымдарын кеңейтіп, өз ойын көркем түрде еркін жеткізе алатын, өмірлік мәселелердің шешімін тез таба білетін тұлға ретінде қалыптаса алады.

Білім алушылар креативті ойлай отырып, өз ойларын жазбаша да еркін жеткізуге дағдылануы керек. Бұл үшін эссе, шығармашылық хат, өлең шығару, шығарма мазмұнын жалғастыру сияқты тапсырмалар олардың грамматикалық, стильдік нормаларды дұрыс сақтай отырып, поэзиялық шығармаларды проза тілімен немесе керісінше жазу барысында шығарма

мазмұнын өз көзқарасында сараптай білуге, салыстыруға, бағалауға, өзіндік көзқарасына шығармадан дәлелдер мен ақпараттар келтіре алуына мүмкіндік береді.

«Қазақ тілін» оқып, меңгеру барысында оқушылар ұлттық құндылықты бағалайды. Қазақ тарихын, мәселелері мен ерекшеліктерін анықтап, түсінеді. Заманауи тұрғыда өзінің ой-өрісін дамытады және т.б. Бұл – «Қазақ тілін» оқу барысында білім алушыларда қалыптасатын дағдылар.

Оқу мазмұнына орай ақпараттық-коммуникативті қолдану, модульдік оқу технологиясы, деңгейлеп оқыту, СТО және интерактивті оқыту технологиялары жүргізілуі тиіс. Мысалы, оқылымға берілетін мәтін ерекшеліктеріне қарай көркем шығарманың мазмұны мен жанрлық ерекшеліктеріне сай «мнемоникалық тіректерді айқындау», «орамадағы әріп», «генеологиялық ағаш» сынды әдістер жүргізіледі.

Оқу мазмұны ерекшелігіне байланысты түсіну және жауап беру, анализ және интерпретация, бағалау және салыстырмалы анализ сынды бөлімдерді қамти отырып, дағдыларды қалыптастыратын бөлімшелерді де назардан тыс қалдырмауға тиіспіз. Көркем мәтінді түсініп оқып, мәтіннің көркемдік ерекшелігін білім алушының бойына сіңіруі және сол мәтін арқылы берілген өмірлік дағдыларды күнделікті тұрмыста қолдана алу, яғни өз ойын жеткізу кезінде көркем, нақтылы сөйлеу мен жазу кезінде де көркемсөз мағынасын дұрыс қолдана алуы қазақ тілін оқытуда басты назарда болуы тиіс.

«Қазақ тілін» оқытудағы тағы бір үлкен мақсат: білім алушының қазақтың көркемсөз өнерінің құдіретін бүкіл болмысымен ұғынып, әдебиет арқылы тарихты, мәдениетті, қазақ халқының философиясын, халқымыздың ұлттық салты мен дәстүрін, тұрмысы мен өнерін бағалай алатын тұлға болып қалыптасуын қамтамасыз ету.

Осы мақсаттардан қазақ тілін оқу әдістемесінің келесі міндеттері шығады:

-білім алушыға көркем мәтінді өз қалауымен әдебиеттің қажеттілігін түсіне отырып меңгерту;

-берілген көркем мәтіннің құрылымдық жүйесін жанрлық ерекшелігіне байланысты талдай отырып, басқа да көркем шығармаларды еркін талдау дағдысын қалыптастыру;

-белгілі тақырып туралы ауызша сөйлегенде оқыған көркем шығарма арқылы қалыптасқан ұғымдар мен түсініктерді, көркемсөздер мен халық даналығының тұрақты тіркестерін пайдалана алу қабілетін дамыту;

-білім алушыға көркем мәтінді оқып-үйрену дағдыларын қалыптастыру, көркем шығарманы қабылдауына бағытталған метатаным қабілетін дамыту мақсатындағы тапсырмаларды ұйымдастыру.

-тілдік нормаларды меңгеру, грамматикалық сауаттылықты арттыру т.б.

Оқытудың жаңа мазмұнын меңгерту қазақ тілін оқыту әдістемесінің тарихында жылдар бойы жинақталған әдіс-тәсілдермен қатар, жаңа инновациялық технологияларды пайдалануды

көздейді. Атап айтсақ, жаңа мазмұнда оқытудың жеті модулінің жекелеген стратегиялары мен тәсілдерінің пайдаланылуы:

-Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер.

-Сыни тұрғыдан ойлауға оқыту.

-Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау.

-Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайда-лану.

-Талантты және дарынды балаларды оқыту.

-Оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты оқыту және оқу.

-Оқытудағы басқару және көшбасшылық.

Сонымен қатар, әр оқулықтың өзіндік мазмұнын тереңінен ашатын хрестоматиясы, аудио, видео қосымшалары болуы тиіс.

Хрестоматия немесе қосымша мәтіндер жинағы- оқулықта көрсетілген көркем шығармалардың толық-тырылған, көлемді нұсқасы. Оқулық мазмұнын жете меңгеру үшін анализ және интерпретация бөлімшесіне сәйкес, оқулықтағы кейбір тапсырмалар мазмұны хрестоматияда немесе қосымша мәтіндер жинағында беріледі. Бұл білім алушылардың өзін-өзі дамыта ізденуіне бағыт береді.

Оқулықтың аудиотаспасы болуы шарт. Оқулықтың аудиотаспасы - білім алушылардың мәтінді, дұрыс интонациямен оқуына, сөздердің жазылуы мен айтылуы арасындағы айырмашылықтарды анықтауына арналады. Білім алушылардың есту және есте сақтау қабілеттерін дамыту, естігенін қорыта білу, логикалық пайымын бағалау мақсатында аудиода берілген тапсырмалар олардың тілдік-грамматикалық білімдерін пысықтауға, тақырып бойынша өткен ұғымдарды үздіксіз меңгеруіне және тәжірибеде өзі де тауып, қолдана алатындай құзіретін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер

1.Н.Т.Сартаева Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін мотивациялау. Философия докторы дәрежесін алу үшін дайындаған автореферaты. Алматы, 2019ж.

2.В.М.Глушков История информационных технологии -М:Образование. 2004ж.
3.Ж.Садуова «Инновациялқ технологияларды білім беруде қолдану». //Білім. Алматы, № 5, 2006ж.
4.В.П. Беспалько Слагаемые педагогической технологии. -М.: Педагогика, 1989ж.
5.Н.Х.Хамзина Қазақ тілін оқытуда жаңа технологияларды қолдану //Білім айнасы. 2019ж

81-22.2(237)

Ф.К.Кенжекулова, Қ,Сәдуақас
(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Қазақстан, Тараз)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Мақалада тілдік қарым-қатынас процесіндегі дағдылардың түрлері: жазылым, тыңдалым, оқылым мәселесі, атап айтқанда, қазақ тілі сабағында осы тілдік дағдыларды қалыптастыруда қолданылатын әдіс-тәсілдері тақырыбы сөз болады. Автор тілдік материалдарды меңгерту барысында тілдік дағдыларды дамытудың тиімді әдістерін саралап, жан-жақты талдау жасайды.

Тірек сөздер: тілдік қарым-қатынас, тілдік дағды, тыңдалым, айтылым, жазылым.

F.K.Kenzhekulova, K.Saduakas
(M.Kh.Dulati Taraz University, Kazakhstan, Taraz)

METHODS OF DEVELOPING LANGUAGE SKILLS IN KAZAKH LANGUAGE LESSONS

Annotation. The article discusses the types of skills in the process of language communication: writing, listening, reading, in particular, the methods used to form these language skills in Kazakh language lessons. The author analyzes and comprehensively analyzes effective methods for developing language skills in the process of mastering language materials.

Key words: language communication, language skills, listening, pronunciation, writing

Бүгінгі қоғам толыққанды білім алған, жан жақты жетілген оқушыларды қажет етеді. Оқушылардың қоғамдық тұрғыдан белсенді, сауатты тұлға болуын қазіргі таңдағы білім ошақтарында берілетін біліммен тікелей байланысты екенін білеміз. Сол себепті тіл дамыту үрдісін қарқынды түрде жүргізуміз керек. Ол қайткенде болмақ? Оның бірден бір шешімі тілдік дағдылардың оқушыларға тиімді әдіс тәсілдермен ұсынылуы. Қазақ тілі объективті түрде күрделі мектеп пәндерінің бірі болып табылады және көптеген оқушыларға қиындық туғызады. Мұғалімнің міндеті – оқуды ұйымдастырудың икемді түрлерін іздеу. Өз жұмысында мұғалімдерге ойын технологияларын, топтық технологияларды, компьютерлік технологияларды, тұлғаға бағытталған технологиялар сияқты педагогикалық технологияларды қолдануға болады.

Бүгінгі таңда ана тілімізді оқытудың жүйесі бар, уақыт ағынымен ол жаңарып, толығып келеді. Әсіресе, педагогикалық әдістер мен тәсілдердің қоры молаю үстінде. Жалпы барша тілдерді үйрену үшін өзіндік қалыптасқан әдістер мен тәсілдері бар. Алайда, тілдің грамматикалық құрылымы мен лексикалық ерекшеліктеріне келгенде әдістер тиімділігіне сай таңдалуы тиіс. Бұндай әдістерді қолданудағы ең басты міндеті мен мақсаты қазақ тілінің табиғи ерекшеліктерін сақтай отырып, тілді оқушыларға дұрыс жолымен үйрету[1, 147б].

Тыңдалым дағдысының оқушының тілдік дамыту шараларында аса маңызды екенін жоғарыда атап өттік. Ал ендігі кезекте оны ұсынудың тиімді әдіс-тәсілдеріне көз жүгіртсек. Жалпы қазіргі таңда мектептерде аудиожазбаларды тыңдату, дискеттермен жұмыс сынды әдістер көптен ұсынылады. Алайда балаларды жалықтырып алмас үшін мұғалім өз тарапынан қызықты тәсілдері пайдалануы керек. Сондай әдістердің тізімін ұсынамыз:

1. «Дауыстап диктант оқыту». Сынып топтарға бөлінеді. Әр топ қарсылас топтарға барлығы дауыстап диктант оқиды. Сол бойынша диктант мәтінін жазады. Бұл әдіс арқылы мұғалім балалардың тыңдалым жағдайын жақсартып, сонымен қоса сөздік қорын дамытуға көмектеседі. Әдісті жиі пайдалана отырып мұғалім оқушының тыңдай отырып түсіну дағдысын дамытады.

2. «Синоним іздеу». Сыныпқа аудиохабарлама арқылы сөздер беріледі. Олар тақырып мәтініне сәйкес сөздерді іздейді және оны жауап парағына жазуды талап етеді. Осы арқылы біз оқушылардың бір дағдыны қолдана отырып, екінші дағдыны үйренетіне көз жеткіземіз.
3. «Сөйлемді аяқтап көр!». Сыныпқа тақырып аясын ашатын мәтін оқылады. Балалар жек түрде немесе топпен жұмыс жасауға еркіндік беріледі. Мәтінді өз біліктері арқылы аяқтауға тырысады. Бұл әдісті мұғалім сабақтың бастапқы уақытында сергіту сәті ретінде де ұсынса болады. Мысалы: «Ертеде тіл білімі деген қарт өмір сүріпті. Оның көптеген бала шағасы болыпты. Әрбір баласы өз алдына бөлек ауыл екен. Қарттың дәм тұзы аяқталар тұста балаларын шақырыпты. Қарт балаларына «бөлініңдер, алайда татулықтарын ажырамасын», деген өсиет қалдырыпты. Олар атаның өсиетін орындамаққа.....» . әрмен қарай оқушы өз қиялына ерік беріп мәтінді аяқтауға тырысады. (Бұл тұстан да дағдылардың өзара бірлестікте ғана жақсы нәтиже беретінін байқаймыз.)

Айтылым дағдысында қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың шығармашыл қасиеттерін, өз ойын келелі келтіруге, сыни көзқарастарын дұрыс жеткізуге бағытталады. Сондай әдістерге тоқталсақ;

1. «Жүрмелі микрофон». Бұл әдісті тыңдалым дағдысынан соң ұсынған тиімді. Өтілген тақырыптарды бір пысықтау үшін топқа бөлінген топ мүшелері бір бірінен интервью алады. Осы арқылы балалардың сөздік қорын дамыту, аудитория алдында сөйлеу әдебін қалыптастыру сынды қажеттіліктерді қамтамасыз етуге болады.
2. «Сабақ көрмесі». Бұл әдіс арқылы топқа бөлінген оқушылар сабақты қортындылай отырып, өзіндік постерлерін құрып көрмелерін құрастырады. Постер осылайша барлық топтар арасында жүріп өтеді. Әр топ постерлерді сараптайды, қарайды. Уақыт аяқталған соң ір өзіндік пікірлерін ортаға салады және кем кетіктерін айтады.
3. «Екі факті, бір жалған ». Оқушылар бір біріне өткен тақырып пен жаңа тақырыпты қамтитын үш фактіні көрсетеді. Сыныптастары жалған фактіні таба отырып, неліктен екендігін түсіндіріп беруі шарт.

Аталған әдістер оқушылардың оқушылардың ойларын еркін жеткізуге, ашық пікір айта білуге үйретеді.

Сабақ үрдісінде оқылым дағдысын толыққанды іске асыра отырып оқыту қиын процесс. Кітап бетінде берілген мәтінді оқушыға барша ынтасымен, ақпараттар көзін сараптай алатындай жағдайда оқыту ұстаз үшін аса маңызды. Себебі балаға берілер барлық дерек көзі мәтін құрылымында орналасады. Сол үшін де бұл дағдыны ұсынар алдында мұғалім ең тиімді деген әдістерді ұсынуы шарт. Сондай әдістер топтамасына тоқталсақ:

1. «Жұптаса ойлан». Оқушы өзінің қатарласымен мәтінді толық оқып шығады. Мәселен, қазақ тілі сабағындағы тілдік жағдаятқа берілген мәтін бойынша оқылым дағдысының түрлерін пайдалана отырып оқу нәтижеге алып келеді.
2. «Тосыннан ой». Балаларды сабақ басында тақырыптың қызықтығын таныту үшін, ерекше мәліметтермен бөлісу. Бұл әдіс арқылы мұғалім алды да оқитын мәтінге деген оқушы қызығушылығын оятуды көздейді.
3. «Елестет». Бұл әдіс оқушының өткен тақырыптардан білетін мағлұматтарын қайта жадына түсіру арқылы жаңа мәтінге деген қызығушылықты ояту. Мәселен, оқушыларға буын үндестігі тақырыбын түсіндіру үшін, дыбыстардың өзара ерекшеліктері турасында хал ахуал тудыру. Немесе «кәсіби сөздер, тарихи сөздер десе ойларыңызға тіл білімінің қандай саласы көз алдыңызға елестейді ?» деген сынды сұрақ қою арқылы әдісті жүзеге асыруға болады. Аталмыш әдіс жаңа сабақты түсіндірер уақытында тиімді болғандықтан кемінде 2 минут уақыт мөлшері жеткілікті болады.

Оқылым дағдысын меңгерту жолында тиімді әдісті пайдаланып қана қоймай оның ұсынылу жолында аса байыптылықпен қадағалау керек.

Жазылым дағдысы дегеніміз жаза білу деген анықтамамен шектелмейді. Оның ұғым аясы кең. Бұл оқушының өзінің ойын өзгеге жеткізе білерліктей қабілетке ие болуын қамтамасыз ету деген сөз. Сол үшін бұл дағдыны қалыптастыруда әдістің жүйелі, өнімді әрі тиімді түрлерін таңдаған дұрыс. Сондай әдістердің бірін ұсынамыз.

1. «Түрту» әдісі. Әрбір оқушыға көркем мәтінді түсіну үшін мәтіндегі анықтамалық, деректемелер, қызықты ақпараттарды түртіп алу ұсынылады. Бұл әдіс өткен сабақтарды қортындылауға көмектеседі және өзіндік білім алу жағдайын күшейтеді. Мұғалімге де оқушыны бағалау оңайға түседі.
2. «Суреттерді сөйлетіп көр». Оқушының қазақ тілінен сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытатын тамаша әдістің бірі. Балаларға сөз табының суреттерін көрсетіп, оларды сөйлет деу арқылы оқушыларға олардың өзара байланысын жазылым арқылы түсіндіруге болады.
3. «Түйін сөз». Бұл әдіс бөлімдерді қорытындылауда тиімді рөл атқарады. Мәселен, синтаксис бөлімін аяқтарда оқушыларға үйренген материалдарын қайталату мақсатында не үйренгенін, тәжірбиеде қолдану көрінісін айту мақсатында эссе, пікір, хат, баяндама жазу ұсынылады.

Сонымен, осы аталған айтылым, жазылым, оқылым, тыңдалым сынды дағдыларын дамыту арқылы тілдік материалдарды игеруге, қарым-қатынас құруға үйрете аламыз. Оқушылар бойына сіңірген білімдерін өмірлерінде қолдануға бейімделе түседі. Оқушылардың таным қабілеттерін дамыту мақсатында әртүрлі әдістер қолдануға болады.

Қорыта айтқанда, оқушының білім дағдыларын қалыптастырып, жетілдіріп отыру тіл білімінің материалдары мен салаларын тізбектей оқыту ғана емес, тиісінше солардың ішінен сөйлесуге керектісін, қажеттілерін саралап алумен, сөйлесім амалдары мен материалдарын танып білумен, сөйлесу әрекеттерінде тиімді пайдалануымен, сондай-ақ, қажетті әдіс-тәсілдерді таңдап, әрі дұрыс қолдана алумен ерекшеленеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оразбаева Ф.Ш. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы:- 2005. -170 б.
2. Бейсенбекова Г.Т. Тілдік қарым-қатынастық ұлттық дүниетанаммен байланысы. – Алматы. 2003-210 б.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тіл білімі. Мақалалар, зерттеулер. – Алматы: АнАрыс.- 2009.- 368 б.
4. Оқыту үрдісіндегі педагогикалық технологияларды пайдалану. Білім берудегі менеджмент.- Алматы.- 2006.- 308 б.
5. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер. –Алматы, Ан Арыс: 2009. - 368 б.

ӘОЖ

Такимжанова Р.А.

(Учитель начальных классов средней общеобразовательной опорной школы-гимназии (ресурсный центр) им. Асанбая Аскарова)

ФОРМИРОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ

Аннотация. В статье рассматриваются методы обучения родному языку в начальных классах средней общеобразовательной школы. Особое внимание уделено современным

педагогическим подходам, направленным на развитие языковых навыков, коммуникативных способностей и критического мышления младших школьников. Анализируются традиционные и инновационные методы обучения, включая использование цифровых технологий, игровых методик и проектной деятельности. Представлены практические рекомендации для учителей начальных классов, способствующие повышению мотивации учащихся к изучению родного языка и формированию устойчивого интереса к языковому наследию.

Ключевые слова: родной язык, начальные классы, методы обучения, критическое мышление, цифровые технологии, мотивация учащихся.

Takimzhanova R.A.
(Primary school teacher of the secondary secondary school-gymnasium (resource center) named after Asanbai Askarov)

FORMATION OF MATHEMATICAL SKILLS FOR YOUNGER STUDENTS USING MODERN METHODS

Annotation. The article discusses the methods of teaching the native language in the primary grades of secondary schools. Special attention is paid to modern pedagogical approaches aimed at developing language skills, communication abilities and critical thinking of younger schoolchildren. The article analyzes traditional and innovative teaching methods, including the use of digital technologies, game techniques and project activities. Practical recommendations for primary school teachers are presented, which help to increase students' motivation to learn their native language and form a sustained interest in the linguistic heritage.

Keywords: native language, elementary grades, teaching methods, critical thinking, digital technologies, student motivation.

Формирование вычислительных навыков - одна из главных задач, которая должна быть решена в ходе обучения детей в школе. Школа всегда уделяла большое внимание проблеме формирования прочных и осознанных вычислительных умений и навыков. На изучение математики в учебном плане начальной школы отводится четвёртая часть всего времени. Однако, переходя в 5 класс, математика является одним из предметов, который вызывает значительные затруднения у большого количества учащихся, а особенно у учащихся имеющих особые потребности. Им очень сложно даётся такая учебная дисциплина, как математика, а именно её раздел «Вычислительные навыки». Эти ребята допускают много ошибок в устных вычислениях, делают ошибки, работая самостоятельно, выполняя контрольные и тестовые работы, им трудно даётся выполнение домашних заданий, и тем самым усвоение программного материала 5 класса. Дети оказываются в крайне тяжелом положении, т.к. им по существу, не на что опереться в том потоке различных приёмов, направленных на выработку вычислительных навыков, который на них обрушивается. В результате большинство из них оказываются стойко неуспевающими в математике. Я заметила, что традиционные методы обучения ориентированы на средний уровень готовности учащихся и в новых условиях не дают достаточно высокого результата. Поэтому я стала внедрять в свою практику инновационные технологии, которые способствуют формированию у детей ключевых компетенций, способствующих успешности учеников в современном обществе. В поисках решения проблемы по формированию вычислительных навыков младших школьников я использую в своей педагогической деятельности личностно-ориентированный подход в обучении, который реализую через внедрение здоровьесберегающего подхода, личностно – ориентированного обучения, информационно-коммкуникативных, игровых технологий, педагогику сотрудничества, развивающего обучения.

Одной из центральных задач начального курса математики является формирование прочных и сознательных вычислительных навыков. Практика современной школы показывает, что в основе формирования навыка вычислений должно лежать осмысление тех конкретных действий, от которых зависят правильность и скорость выполнения вычислений. Ученик, прежде всего, должен осознать цель, ради которой он формирует тот или иной навык. А учитель должен помочь ему в осознании этой цели. Вычислительные навыки необходимы как в практической жизни каждого человека, так и в учении.

Большую общественную тревогу вызывает сегодня крайне неблагоприятное положение в школе детей, которые, едва переступив школьный порог, попадают в категорию отстающих. Отставание детей в учении уже на начальном этапе их обучения оказывается одной из главных причин низкой педагогической, социальной и экономической эффективности школьного обучения.

Необходимость развития математических способностей учащихся, а также, неразработанность методики организации учебного процесса (при обучении математике) с целью развития математических способностей определяют актуальность работы.

Актуальность использование современных технологий при формировании вычислительных навыков у младших школьников особенно возрастает на современном этапе, когда результатом образовательного процесса становится не определенная сумма знаний сама по себе, а умение применить полученные знания в различных жизненных ситуациях, т.е. их надпредметный характер. Современные технологии обучения определяются построением образовательного процесса на активной основе, деятельности каждого ученика, его интересов и потребностей. Технологии реализуются через систему учебно-познавательных методов и приемов, направленную на практическое или теоретическое освоения (познание) действительности учащимися посредством выявления и решения существующих противоречий.

При формировании вычислительных навыков, у детей моего класса, у меня возникли следующие противоречия:

между объемом обязательной информации, темпом освоения программы и малой эффективностью традиционных технологий обучения детей.

между индивидуальными особенностями интеллектуальной деятельности ребенка и способами его обучения.

Условия разрешения данного противоречия.

Психолого-педагогические особенности детей класса требовали от меня пересмотра подхода к обучению ребят, используя современные образовательные технологии. Учебная деятельность в классах, где есть ребята с разным уровнем развития, организовались в форме дифференцированного подхода к учащимся. Обучение в классе велось по действующим в школе программам, с опорой на действующие учебники, с применением карточек разного вида, с более внимательным отношением к ребятам 7 вида. Трудность обучения состояла в том, что нелегко было дифференцировать материал из учебников. Для детей 7 вида материала мало. Этот материал, подбирала сама из разных источников: журналов «Начальная школа», дидактических материалов, источников интернета и мн. др. Ещё большей трудностью было применение таких технологий, которые способствовали формированию вычислительных навыков учащихся. К применению современных образовательных технологий пришла сама, т.к. многие известные технологии не давали желаемых результатов.

Теоретические базы опыта.

Формирование вычислительных умений и навыков традиционно считается одной из самых «трудоемких» тем. Вопрос о значимости формирования устных вычислительных навыков на сегодняшний день является весьма дискуссионным в методическом плане. Широкое распространение калькуляторов ставит необходимость «жестокой» отработки этих умений под сомнение, поэтому многие не связывают хорошее овладение арифметическими вычислениями с математическими способностями и математической одаренностью. Однако внимание к устным арифметическим вычислениям является традиционным для

образовательной школы. В связи с этим значительная часть заданий всех существующих сегодня учебников математики направлена на формирование устных вычислительных умений и навыков.

Остановлюсь на некоторых определениях понятий.

Навык – это действие, сформированное путем повторения, характерное высокой степенью освоения и отсутствием поэлементарной сознательной регуляции и контроля.

Вычислительный навык – это высокая степень овладения вычислительными приемами.

Приобрести вычислительные навыки – значит, для каждого случая знать, какие операции и в каком порядке следует выполнять, чтобы найти результат арифметического действия, и выполнять эти операции достаточно быстро.

Вычислительные навыки рассматриваются как один из видов учебных навыков, функционирующих и формирующихся в процессе обучения. Они входят в структуру учебно-познавательной деятельности и существуют в учебных действиях, которые выполняются посредством определенной системы операций. В зависимости от степени овладения учеником учебными действиями, оно выступает как умение или навык, характеризующийся такими качествами, как правильность, осознанность, рациональность, обобщенность, автоматизм и прочность.

Правильность – ученик правильно находит результат арифметического действия над данными числами, т. е. правильно выбирает и выполняет операции, составляющие прием.

Осознанность – ученик осознает, на основе каких знаний выбраны операции и установлен порядок их выполнения. Это для ученика своего рода доказательство правильности выбора системы операции. Осознанность проявляется в том, что ученик в любой момент может объяснить, как он решал пример и почему можно так решать. Это, конечно, не значит, что ученик всегда должен объяснять решение каждого примера. В процессе овладения навыков объяснение должно постепенно свертываться.

Рациональность – ученик, сообразуясь с конкретными условиями, выбирает для данного случая более рациональный прием, т. е. выбирает те из возможных операции, выполнение которых легче других и быстрее приводит к результату арифметического действия. Разумеется, что это качество навыка может проявляться тогда, когда для данного случая существуют различные приемы нахождения результата, и ученик, используя различные знания, может сконструировать несколько приемов и выбрать более рациональный. Как видим, рациональность непосредственно связана с осознанностью навыка.

Обобщенность – ученик может применить прием вычисления к большему числу случаев, т. е. он способен перенести прием вычисления на новые случаи. Обобщенность так же, как и рациональность, теснейшим образом связана с осознанностью вычислительного навыка, поскольку общим для различных случаев вычисления будет прием, основа которого – одни и те же теоретические положения.

Автоматизм (свернутость) – ученик выделяет и выполняет операции быстро и в свернутом виде, но всегда может вернуться к объяснению выбора системы операции. Осознанность и автоматизм вычислительных навыков не являются противоречивыми качествами. Они всегда выступают в единстве: при свернутом выполнении операции осознанность сохраняется, но обоснование выбора системы операции происходит свернуто в плане внутренней речи. Благодаря этому ученик может в любой момент дать развернутое обоснование выбора системы операции.

Прочность – ученик сохраняет сформированные вычислительные навыки на длительное время.

Формирование вычислительных навыков, обладающих названными качествами, обеспечивается построением курса математики и использованием соответствующих методических приемов.

Вместе с тем, ученик при выполнении вычислительного приёма должен отдавать отчёт в правильности и целесообразности каждого выполненного действия, то есть постоянно контролировать себя, соотнося выполняемые операции с образцом – системой операций. О сформированности любого умственного действия можно говорить лишь тогда, когда ученик

сам, без вмешательства со стороны, выполняет все операции приводящие к решению. Умение осознано контролировать выполняемые операции позволяет формировать вычислительные навыки более высокого уровня, чем без наличия этого умения.

Список использованной литературы:

5. Гликман И.З. Методика или технология/ И.З. Гликман //Методист.-2007.-№3.-С.59-62.
6. Ильин Г.Л. Педагогическая технология новой образовательной парадигмы/ Г.Л. Ильин //Образовательная технология.-2008.-№3.-С.110-119.
7. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: пособие для преподавателей. - СПб.: Каро,2009.-367с.
8. Минаева С. Формирование вычислительных умении в основной школе // Математика в школе.- 2006.- №2.- С. 3-6.

ӘОЖ 81.139

УДК 81.139

UDC 81.139

«Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы. – Тараз, 28 ақпан, 2025. – 1 том. – 486 б.

«Проблемы науки и образования: актуальные проблемы, достижения и инновации» – сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Тараз, 28 февраля 2025. – 1 том. – с.486.

“Problems of science and education: current issues, achievements and innovations” - a collection of materials from the International Scientific and Practical Conference. – Taraz, February 28, 2025. – Volume 1. – p.486.

Бұл жинақта «Ғылым және білім мәселелері: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясына қатысушылардың ғылым және білім беру ортасының мәселелері, болашағы мен байланыс шектеріне негізделген мақалалары енді.

В сборнике размешены статьи участников Международной научно-практической конференции «Проблемы науки и образования: актуальные проблемы, достижения и инновации», посвященные проблемам, перспективам и коммуникативным границам науки и образовательной среды.

The collection contains articles by participants in the International Scientific and Practical Conference “Problems of science and education: current issues, achievements and innovations”, dedicated to the problems, prospects and communication boundaries of the science and educational environment.

Жауапты редактор: Г.Б.Исабекова

Редакция алқасы: П.А.Құдабаева, Н. Е. Якияев, М.Ауғанбаева, З.Б.Құрманбекова

ӘОЖ 81.139

УДК 81.139

UDC 81.139